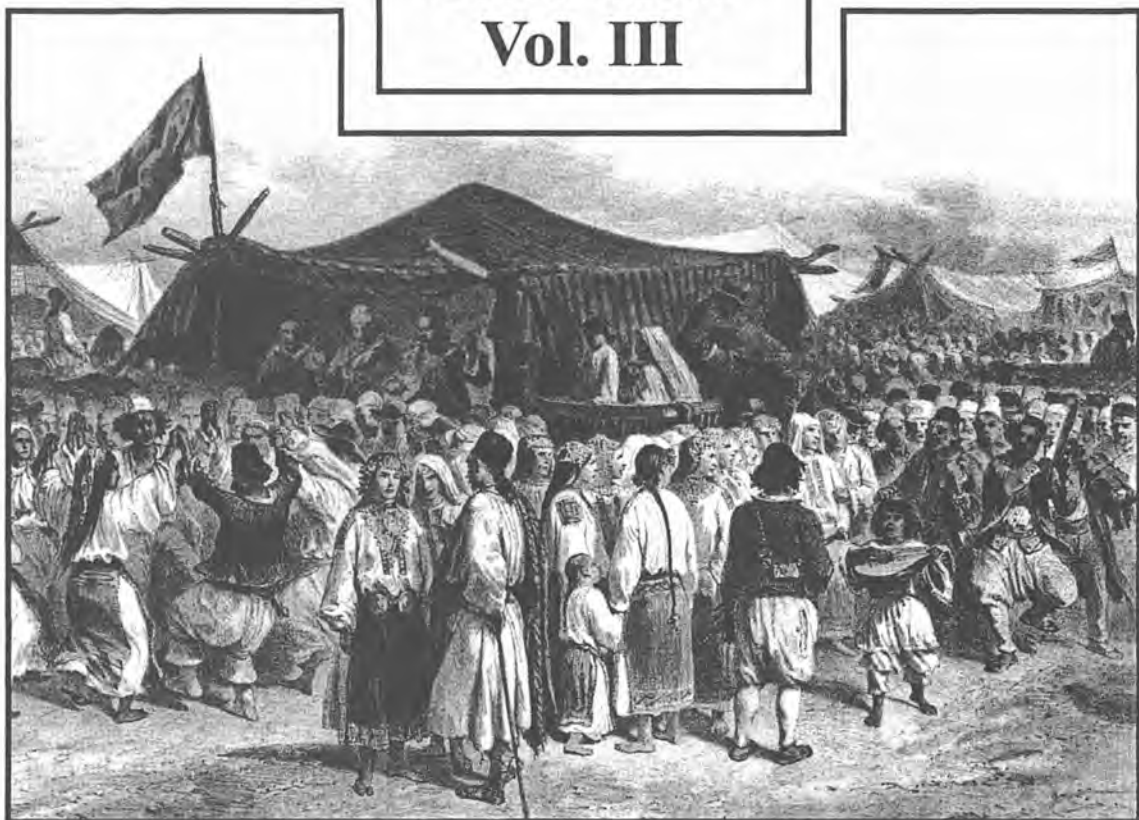

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Vol. III

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

**CĂLĂTORI STRĂINI
DESPRE
ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA**

Serie nouă

Vol. III

**FOREIGN TRAVELLERS ABOUT
THE ROMANIAN COUNTRIES
IN THE XIXTH CENTURY**

New series

Vol. III

**CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL
MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR,
PRIN ADMINISTRAȚIA FONDULUI CULTURAL NAȚIONAL**

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Volumul III
(1831–1840)

Coordonatorul colecției: **PAUL CERNOVODEANU**,
membru de onoare al Academiei Române

Coordonatorul volumului: **DANIELA BUȘĂ**

Autori: **PAUL CERNOVODEANU**, **DANIELA BUȘĂ**,
CRISTINA FENEȘAN, GEORGETA FILITTI,
ADRIANA GHEORGHE, ADRIAN-SILVAN IONESCU,
MARIAN STROIA, LUCIA TAFTĂ, RALUCA TOMI,
ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2006

Copyright © 2006. Editura Academiei Române.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.
Selecția ilustrațiilor și reproduceri: ADRIAN-SILVAN IONESCU

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sector 5,
050711, București, România,
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
e-mail: edacad@ear.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea:

Serie Nouă / vol. îngrijit de: Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu,
Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia...; red. responsabil: Paul
Cernovodeanu... - București: Editura Academiei Române, 2004-
vol.

ISBN (10)973-27-1129-9

Vol- 3: (1831-1840) / Paul Cernovodeanu, Daniela Bușă (coord.)

Raluca Tomi, ... - 2006. - ISBN (10)973-27-1478-6;

ISBN (13) 978-973-27-1478-2

I. Bușă, Daniela (coord.)

II. Cernovodeanu, Paul (red.)

III. Tomi, Raluca

913(498)(0:82-992)

82-992=135.1

Referenți: **CONSTANTIN BALAN**, FLORIN CONSTANTINIU

Redactor: ANA BOROȘ

Bun de tipar: 29.11.2006. Format: 16/70 × 100

Coli de tipar: 63 + 24 planșe

C.Z. pentru biblioteci mari: 91(498) (082)

C.Z. pentru biblioteci mici: 91.04(00:498) (082)

PREFAȚĂ¹

Cunoscut îndeobște ca secol al redeșteptării naționale, al afirmării dorinței de unitate și independenței statale al libertății individuale și, în multe cazuri, al materializării acestor idealuri, veacul al XIX-lea este deopotrivă și cel al modernizării, al extinderii descoperirilor, al adâncirii cunoașterii la nivel de arie geografică, teritoriu, etnie, obiceiuri, religie, cultură, dar și al călătoriilor, facilitare de dezvoltarea căilor și mijloacelor de transport. Într-o epocă în care ideile și informațiile circulau cu o rapiditate fără precedent, la aceasta contribuind, în principal, interesul și dorința oamenilor de a veni în contact nemijlocit cu realități și locuri noi, cât mai îndepărtate și mai variate, importanța relatărilor de călătorie este deosebită. Ele constituie un izvor prețios, de care nu se poate face abstracție, ce nu poate fi minimalizat sau ignorat, care completează și îmbogățește informația, îi adaugă noi valențe, în unele cazuri aduce un plus de culoare și savoare, dar și un izvor care pune în evidență aspecte și nuanțe incomplet sau deloc desprinse din cercetarea surselor istorice tradiționale. În pofida laturii „inevitabil subiective și fragmentare”, compensată însă de „spontaneitatea contactului direct și a detașării”², ele „își păstrează – în cea mai largă măsură – valoarea intactă de surse relevante”³ și pentru cercetătorii ce au ca domeniu de investigație veacul al XIX-lea, deși în acest caz documentația este nu numai mult mai vastă, dar și mai diversă în comparație cu cea de care dispun medievistii.

Peregrinii din centrul și apusul Europei au venit în contact direct cu o lume, în multe cazuri în disonanță cu cea din care proveneau, care le-a trezit interesul,

¹ În *Prefața* la volumul II al prezentei colecții, regretatul Paul Cernovodeanu, inițiatorul noii serii, preciza că aceasta se referea și la volumele ce vor urma până la anul 1848. Având în vedere importanța relatărilor privindu-i pe români, diversitatea lor, ca și epoca de prefăceri din societate la care călătorii străini au fost martori, editorii au considerat oportun ca și acest volum să fie precedat de câteva observații privind contextul istoric, varietatea etnică, socială, profesională a peregrinilor și de unele pasaje semnificative din opera acestora, care să ilustreze aspecte ale vieții social-politice, edilitar-urbanistice, culturale etc.

² Paul Cernovodeanu, *Imaginea țărilor române la călătorii străini din secolele XIV-XVIII*, în „Revista de istorie”, t. 32, 1979, nr. 12, p. 2353.

³ Idem, *Imaginea celuilalt: tipologia imaginii societății românești în viziunea călătorilor străini (sec. XVIII – prima jumătate a sec. XIX)*, în *Orașul românesc și lumea rurală. Realități locale și percepții europene la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, Editura Istros, Brăila, 2004, p. 34.

curiozitatea, dar și dorința de a-i înțelege realitățile, fapt ce a sporit veridicitatea și exactitatea percepției lor asupra „imaginii celuilalt”. Interesul străinilor față de spațiul sud-est european a crescut pe măsura acutizării manifestărilor „chestiunii orientale”, a slăbirii dominației otomane și intensificării luptei pentru afirmarea ființei naționale, pentru libertate a popoarelor din Balcani, a lărgirii și diversificării relațiilor lor cu restul continentului, dar și a rivalităților dintre puterile europene, ale căror interese în zonă deveniseră tot mai evidente și antagonice.

De-a lungul întregului secol, orientarea spre apus a societății românești, prin adoptarea și adaptarea modelului occidental, a fost nu numai stringentă, dar și manifestă. În primele două decenii schimbările s-au făcut cu prudență, au avut un caracter formal și au vizat cu precădere aspecte ale vieții cotidiene, fără a aduce atingere celor de natură politică, socială, economică pentru a nu provoca neliniștea Porții. Orice reacție a acesteia față de o atitudine, măsură sau acțiune ar fi pus în pericol și ar fi amânat pașii emancipării de sub tutelă, fapt remarcat și de delegatul științific al Universității din Oxford, medicul William Mac Michael, care cu puțin timp înaintea revoluției lui Tudor Vladimirescu consemna: „Sub ochiul gelos al bănuitorului guvern turc, îmbrăcămintea nu este deloc o chestiune lipsită de însemnătate și folosirea costumelor din Europa civilizată ar fi privită ca o inovație tot atât de primejdioasă, ca și adoptarea vederilor celor mai luminate asupra politicii moderne”⁴.

Revoluția lui Tudor Vladimirescu și instaurarea domniilor pământene au adus schimbări în viața politică a principatelor, prin punerea în valoare a boierimii mici și mijlocii. Destul de numeroasă și doritoare de afirmare, ea a început să ceară insistent egalitate politică și privilegii similare cu marea boierime, care își vedea astfel periclitată poziția de forță unică. Disputa politică a îmbrăcat forme diverse, fără a putea ascunde gravele disensiuni născute din viziunea diferită a modalităților de înnoire a societății. Vechiul și anacronicul continuau să existe, manifestându-se în domnia autoritară, în modul de organizare al justiției, administrației locale, în statutul mănăstirilor închinat, în serviciile care împovărau mare parte din masa de țărani. Schimbările ce se prefigurau veneau deocamdată din sfera culturii, unde se înregistrau „pași timizi de afirmare, mai ales în privința școlii naționale”, și economiei, „în special ramura ei comercială care se menține la standarde acceptabile”⁵. Pe plan extern Convenția de la Akkerman (1826) și războiul ruso-turc (1828–1829) au coincis cu sporirea influenței și puterii Rusiei în sud-estul Europei. Prin instituirea, menținerea și întărirea controlului asupra principatelor dunărene, ea obținea o poziție privilegiată în zonă, ceea ce îi alimenta noi planuri de extindere.

⁴ William Mac Michael, *Relația călătoriei prin Moldova și Țara Românească*, în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1821), Editura Academiei Române, București, 2004, p. 748.

⁵ Paul Cernovodeanu, *Prefață la Călători străini...*, vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, București, 2005, p. 5.

Pentru principatele dunărene deceniul 1831–1840 a însemnat continuarea ocupației militare rusești, instituită în 1828, în timpul căreia au fost elaborate și aplicate Regulamentele Organice, și instaurarea domniilor regulamentare. Gândite ca modele de constituție, ale căror prevederi administrative, organizatorice, economice, edilitare, urbanistice, culturale și de învățământ aveau menirea de a moderniza statul, acestea conțineau, în privința vieții politice și sociale, prevederi restrictive, anacronice și perimate pentru epocă și în dezacord cu caracterul declarat al artizanului lor, Rusia țaristă. Controlul politic strâns al acesteia avea să constituie în realitate un impediment în finalizarea modernizării. Prin intermediul Regulamentelor Organice, Rusia a încercat să transforme o situație temporară într-una definitivă, a cărei finalitate ar fi fost anexarea principatelor. Opoziția societății românești și a puterilor europene, care nu erau dispuse să permită extinderea influenței țariste în sud-estul continentului, a zădărnicit planurile Petersburgului.

Cu toate acestea, progresul a fost real, vizibil și a vizat, cu o intensitate diferită, toate domeniile. Separarea puterii executive de cea legislativă și juridică, crearea „milițiilor pământene”, predecesoare ale armatei de tip nou, măsurile în direcția instituirii unui regim fiscal eficient și modern, cu planificarea veniturilor și cheltuielilor, debutul statisticii demografice, ilustrată prin primele recensăminte și prin crearea registrelor de stare civilă, în care preoții parohi aveau sarcina să noteze cu scrupulozitate evenimente din viața enoriașului: botezul, căsătoria, divorțul, decesul, constituie exemple elocvente în direcția „europenizării”. Pe plan economic s-au înregistrat o creștere a producției agricole, sporadice încercări de creare a unor industrii, rămase, din păcate, în această fază, dar, mai ales, o intensificare a schimbului de mărfuri cu străinătatea, ponderea produselor agricole sporind notabil. Scăpate de obligația de a livra Porții cantități importante de grâne la prețuri stabilite de beneficiar, principatele române și-au orientat livrările de cereale spre apusul și centrul Europei, ceea ce a implicat și o dezvoltare a porturilor dunărene Galați și Brăila, al căror aflux de mărfuri și călători a înregistrat o creștere fără precedent. Ca urmare a facilităților oferite de regimul de porto-franco, acestea au devenit în scurt timp principalele puncte de expediție a cerealelor și lemnului românesc.

Inițiată timid în deceniile anterioare, modernizarea orașelor începea să capete consistență printr-o serie de măsuri ca: extinderea pavării ulițelor, îmbunătățirea iluminatului, prin regândirea amplasării cartierelor de locuințe, fiind încurajată construcția în zonele mai înalte și ferite de inundații, dar și prin apariția, acolo unde a fost posibil, a unor organe locale cu responsabilități organizatorice și edilitar-urbanistice.

În domeniul învățământului și culturii, pașii pe calca modernizării au fost ireversibili și i-au continuat și adâncit pe cei din deceniul anterior. În acest sens, instituțiile de învățământ au cunoscut o evidentă dezvoltare, s-au deschis și redeschis școli publice și particulare atât în capitale cât și în multe orașe, s-a diversificat programa școlară, au apărut primele manuale. Un progres notabil a

înregistrat și presa, a crescut numărul ziarelor și revistelor, s-a diversificat conținutul, a început să se contureze interesul opiniei publice pentru acest domeniu. În cultură au apărut societăți științifice și culturale, iar teatrul a depășit faza de experiment.

Prefacerile prin care trecea societatea românească în deceniul patru al secolului al XIX-lea, nu întotdeauna acceptate de cei vizați, ca și permanenta luptă dintre nou și vechi au stârnit interesul occidentalilor și central-europenilor, al căror număr s-a aflat în creștere față de deceniul anterior. Mănați de simplă curiozitate, dar cel mai adesea cu misiuni bine stabilite, călătorii spre și dinspre Orient au trecut de multe ori în grabă teritoriul locuit de români, alții au poposit aici câteva săptămâni sau luni, iar unii chiar s-au stabilit temporar și au jucat un rol important în societatea românească. În general ei au sesizat corect realitățile politice, economice și sociale din Țara Românească și Moldova, consemnând atât înapoierea societății românești, datorată îndelungatei opresiuni otomane, cât și începutul unui proces de modernizare, considerat oportun și deosebit de important, fără a omite limitele Regulamentelor Organice.

Peregrinii din intervalul 1831–1840 s-au caracterizat printr-o mare diversitate socială⁶, profesională⁷, etnică, religioasă⁸, prin gradul de cultură diferit, au fost mai

⁶ Mult mai puțin numeroși față de deceniile trecute, unii călători proveneau din rândurile aristocrației, fiind diplomați, militari superiori sau simpli drumeți. Cel mai bine reprezentați au fost ultimii: Charles Lemercier de Longpré baron d'Haussez (1836), prințul Anatoli Demidov (1837), Carl Theodor Maria Hubert Isidor Freiherr von Hallburg-Broich, cunoscut sub numele de Eremit von Gauting (1838), prințul Hermann von Pückler-Muskau (1839), prințul Henri de Bourbon, duce de Bordeaux, conte de Chambord (1839), pretendent la tronul Franței, lady Frances Anne Vane, marchiză de Londonderry (1840). Dintre militari semnalăm prezența lui Helmuth von Moltke, viitor feldmareșal al Prusiei, de origine daneză (1835) și a lui Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, duce de Ragusa, mareșal al Franței (1834), iar dintre diplomați pe Adrien Louis Cochelet (1834), consul general al Franței în principate, Karl Otto von Arnim (1836), atașat al legăției Prusiei la Stockholm, Edouard Thouvenel (1839), viitor ministru de externe al Franței, contele Noel Marie Victor du Parc de Locmaria, locotenent colonel de infanterie și apropiat al prințul Henri de Bourbon, Sir Adolphus Slade (1838), o vreme amiral în serviciul Porții.

⁷ Majoritatea călătorilor străini care au traversat teritoriul locuit de români au provenit din rândurile burgheziei occidentale și central europene și au avut profesii dintre cele mai diverse. Unii erau medici ca: Stepan Dobronravov (1831), Franz Joseph Adolf Schneidawind (1832), F.S. Chrismar (1833), John Paget; alții geologi, naturaliști, farmaciști ca: D. Lovi (1834), Joseph von Dörner (1835), Gustav Schüller (1838), August Griesebach (1838); alții oameni politici, cadre didactice, publiciști și literați ca: Michael Quin (1834), Lorenzo Valerio (1835), Julia Pardoe (1836), James Bailie Fraser (1836), Saint Marc Girardin (1836), Stanislas Bellanger (1836), Auguste Labatut (1837), Raoul Perrin (1837), Mihály Tancsics (1839); negustori: Jean Baptiste Morot (1839), Vincent Nolte (1840). Nu au lipsit nici preoții ortodocși ca ieromonahul rus Partenie (1837), misionarii catolici și protestanți cum au fost Gegő Elek (1836), reverenzii Benjamin Barker (1834) și Nathaniel Burton (1837), Andrew Bonard și Robert Mc Cheyne (1839). Acestora li s-au adăugat artiștii plastici, cei mai cunoscuți fiind Miklós Barabás și Auguste Raffet și meseriașii cum era căruțașul Ernst Döbel.

⁸ Printre cei 46 de călători străini ale căror însemnări fac obiectul prezentului volum întâlnim catolici, protestanți, ortodocși, musulmani. Aceștia erau: francezi, englezi, prusieni, austrieci, ruși, unguri, secui, italieni, persani, americani.

numeroși decât în deceniile precedente⁹, au provenit din diferite părți ale continentului european, iar unii chiar din Asia și America de Nord¹⁰, ceea ce constituie încă o dovadă a interesului manifestat față de acest spațiu. Marea lor majoritate a călătorit începând cu 1834 și a fost atrasă, cu precădere, de realitățile din Țara Românească și Moldova, cărora le-au dedicat cele mai multe pagini. În prezentarea noastră, am selectat acei drumeți care nu au făcut obiectul *Introducerii generale* la volumul I și al *Prefeței* la volumul II al prezentei serii și care se remarcă prin personalitatea lor și prin informațiile oferite.

Ca și în deceniile anterioare, cei mai numeroși călători străini au aparținut marilor puteri, iar dintre ei francezii au reprezentat aproape o treime din total (14 din 46). Avantajați de experiența drumeților predecesorilor lor și de cunoștințele despre teritoriul românesc dobândite cu aceste privilegii, ca și de faptul că limba franceză cunoscuse de câțiva timp o mare răspândire devenind limba saloanelor, a seratelor, balurilor, dar și cea uzitată de diplomați, aceștia au început să sosească odată cu sfârșitul ocupației rusești și au fost interesați de cele mai diverse aspecte ale societății. Unii au avut misiuni oficiale din partea guvernului francez, cazul baronului Charles Joseph Edmond de Bois-Le-Comte, care a făcut o prezentare globală principatelor dunărene destul de obiectivă și bazată pe informații credibile, culese în cele trei săptămâni de ședere (aprilie–mai 1834)¹¹, sau al lui Adrien Louis Cochelet, consul în principate (1834–1836), alții au fost simpli peregrini de la care ne-au parvenit informații asupra vieții economice, sociale, culturale, edilitare, dar și a stării de spirit a locuitorilor. Odată cu inaugurarea primei linii regulate de mărfuri și pasageri pe Dunăre de la Viena la Sulina în 1834, vizitatorii și-au diversificat ruta de călătorie și mijloacele de transport. În pofida dificultăților de navigație din zona Cataractelor și a Porților de Fier, care implicau transbordarea pe uscat pentru acest parcurs, au fost destui care au renunțat la calea pe uscat și au optat pentru cea fluvială, printre ei numărându-se Saint Marc Girardin (1836), Auguste Labatut (1837), Edouard Thouvenel (1838), Jean Baptiste Morot (1839).

Așa cum am menționat, unul dintre francezii cu misiuni oficiale a fost Adrien Louis Cochelet. Numit consul general al Franței la București la 19 august 1834, el a sosit la post la sfârșitul anului și a funcționat aici până în septembrie 1836.

⁹ În primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 42 de călători au lăsat impresii despre români, iar în deceniul 1821–1830 numărul acestora a fost de 30. Vezi impresiile lor în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1822), Editura Academiei Române, București, 2004 și vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, București, 2005.

¹⁰ Dintre călătorii „exotici” menționăm pe cei trei prinți persani: Riza Culi Mârza, Negief Culi Mârza și Timour Mârza, fii fostului pretendent la tronul Persiei, Husein Ali Mârza, care au trecut prin principate în toamna anului 1836, însoțiți de englezul James Bailie Fraser. Lor li se adaugă americanul Vincent Otto Nolte.

¹¹ Nu vom insista asupra datelor și informațiilor importante, furnizate de Bois-Le-Comte, deoarece au fost evidențiate de coordonatorul și inițiatorul noii serii a prezentei colecții, regretatul Paul Cernovodeanu, în *Introducerea generală*, vol. I, p. 20–22.

Rezident în principate câțiva ani, Cochelet a avut răgazul necesar pentru a cunoaște îndeaproape societatea românească sub toate aspectele. De la primul contact, s-a arătat încântat că putea vorbi la București și Iași limba saloanelor pariziene cu majoritatea interlocutorilor cercurilor mondene, care „se exprimau într-o franceză bună și vorbeau despre Franța ca și cum toți ar fi fost acolo. M-am simțit fericit să fiu reprezentantul țării mele, în mijlocul unui popor unde puteam găsi nenumărate ocazii de a vorbi în limba natală despre atâtea lucruri care fac să-ți bată inima când ești departe de patrie. În timpul celor trei ani cât am stat la București am avut cele mai vii mulțumiri în această privință. Nu voi uita niciodată această misiune care mi-a lăsat amintiri dintre cele mai plăcute și prieteni adevărați”¹², nota Cochelet în jurnalul călătoriei întreprinsă în principate în 1834 și 1835. Consulul a fost încântat și de primirea aleasă de care s-a bucurat în calitate de reprezentant al unei mari puteri, ca și de întâlnirea cu grupul de rezidenți francezi din principate, format „în cea mai mare parte din tineri instruiți, care erau angajați ca profesori pentru copiii marilor boieri și din domnișoare foarte distinse, însărcinate, în aceleași case, cu educația tinerelor fete”¹³. El a trecut în revistă magazinele franțuzești din București precum și institutele franceze de educație, interesându-se în mod deosebit de cursurile liceului „Sfântul Sava”.

În timpul misiunii sale Cochelet i-a cunoscut pe cei domni regulamentari, Alexandru Dimitrie Ghica în Țara Românească și Mihail Sturdza în Moldova, a stabilit legături cu demnitari din București și Iași, a fost primit în locuințele acestora, a frecventat aceleași cercuri mondene, ceea ce a dat un plus de coerență și veridicitate însemnărilor sale. Martor al primilor ani ai perioadei regulamentare, el conchidea că statutul principatelor după 1834 a constituit un pas important pe calea progresului, în ciuda unor imperfecțiuni: „Principatele Țării Românești și Moldovei trăiesc acum sub un regim regulamentar. Demnitatea princiară este viageră. Au o reprezentanță națională, care supraveghează actele acestor domni, care discută proiectele înaintate de guvern și verifică bugetul. Se află sub tutela curții suzerane și a celei protectoare, dintre care mai cu seamă una supraveghează actele lor și care pot destitui pe domni când administrația lor ar fi arbitrară și venală [...] Țara Românească și Moldova au deci în organizarea lor politică actuală, în ciuda imperfecțiilor ei, în spiritul național al claselor de sus și inteligența poporului, o garanție a civilizației, a ordinei și prosperității, care se va răsfrânge asupra intereselor materiale ale acestor două principate și le va deschide prin agricultură și comerț mari izvoare de bogății”¹⁴.

¹² *Itinéraire des Principautés de Valachie et de Moldavie. Extraits d'un journal de voyage fait en 1834 et 1835 par M. Cochelet, ancien agent et consul général de France, en Valachie et en Moldavie, pour servir à l'itinéraire de ces deux principautés*, în „Bulletin de la Société Géographique”, t. XIX, 1835, p. 8.

¹³ *Ibidem*, p. 7.

¹⁴ *Ibidem*, p. 25–26.

Interesat de promovarea comerțului francez în principate și la Dunărea de Jos, Cochelet ne-a lăsat prețioase informații de natură economică, despre navigația și mișcarea demografică a porturilor Brăila și Galați, cu puțin timp înainte de a primi statutul de porto-franco. În ambele cazuri, el constata afluxul navelor de mărfuri și pasageri, sub diferite pavilioane cu excepția celui francez și stadiul incipient în care se afla schimbul de mărfuri cu Franța. „Cu excepția agentului nostru consular care este negustor, nici o altă casă franceză nu se găsește la Galați, al cărui comerț este acaparat de greci. Acolo, poate mai mult decât la Brăila, putem stabili legături de export sau import pe mare, mai avantajoase. De ce Marsilia să nu se implice, când pavilionul sard de la Genova este prezent în porturile principatelor?”¹⁵ se întreba retoric consulul francez.

Ca și alți călători străini, Cochelet a observat și descris moravurile elitei politice, discrepanța dintre luxul înaltei societăți și starea deplorabilă a țăranilor, statutul deosebit al robilor țigani, șocant și pentru el, ca și pentru toți peregrinii occidentali, dar și deosebiriile dintre stăpânii de moșii din Țara Românească, ce-și încredințau pământurile spre administrare arendașilor, și cei din Moldova, care se ocupau personal de bunăstarea proprietăților lor: „Boierii moldoveni se ocupă de avantajele proprietăților lor, unde și locuiesc, în timp ce cei din Muntenia le abandonează în mâinile administratorilor care îi înșală”¹⁶.

Un alt francez din seria călătorilor care ne-au lăsat informații de o valoare deosebită despre principatele dunărene este Edouard Antoine Thouvenel. Descendent al unei vechi familii nobiliare și unul dintre cei mai importanți diplomați ai Franței secolului al XIX-lea, decorat cu Legiunea de Onoare în rang de Mare Ofițer, deținător între altele al portofoliului externelor (1860–1862) și reprezentant al țării sale în mai multe capitale europene (Atena 1849–1850, München 1850–1851, Constantinopol 1855–1860), Thouvenel a întreprins în 1838 o călătorie pe Dunăre și Marea Neagră până la Constantinopol, impresiile sale constituindu-se într-un interesant material, intitulat *La Hongrie et la Valachie (Souvenirs de voyage et notices historiques)*, apărut în formă unitară la Paris în 1840. La numai, 20 de ani viitorul diplomat își dezvăluie calități care îl vor propulsa în carieră: spirit critic, pragmatic, fin psiholog. Observațiile sale pătrunzătoare, dar lipsite de romantismul, culoarea și căldura celor ale lui de Bellanger¹⁷, se remarcă prin obiectivitate și spirit de analiză, constituind repere pentru viața politică de la sud de Carpați. În capitolul dedicat instituțiilor nou introduse de Regulamentul Organic el prezintă menirea și atribuțiile celor politice, fără a analiza în ce măsură

¹⁵ *Ibidem*, p. 18.

¹⁶ *Ibidem*, p. 19.

¹⁷ Stanislas Bellanger, *Le (!) Kéroutza, voyage en Moldo-Valachie*, vol. II, Paris, 1846. Datele și informațiile furnizate de Stanislas Bellanger au fost evidentiate în *Introducerea generală*, vol. I, p. 20–22. Călătorul francez a beneficiat de o amplă monografie semnată de Georges Cioranescu, *La mission de Stanislas Bellanger dans l'Empire Ottoman, Thessaloniki*, 1981.

schimbările stipulate reprezentau un progres real față de structurile anterioare și fără a comenta consecințele neaplicării unor prevederi. „Principiul reprezentativ a fost introdus pe larg în toate ramurile administrației publice. Șeful statului trebuie ales de o adunare compusă din cincizeci de boieri din prima clasă și din șaptezeci din a doua clasă, din episcopi, din treizeci și șase de deputați de district și douăzeci și cinci de delegați ai orașelor. Domnul Alecu Ghica a fost numit direct de către Rusia și Poartă; dar articolul din tratatul din 1834, care autorizează această derogare de la regulă, îl consideră un caz particular, fără influență asupra viitorului”, nota succint Thouvenel. În continuare prezintă rolul bisericii, organizarea serviciului militar și a carantinelor, descrie situația mănăstirilor închinat, care „dețin împreună o cincime din terenurile cultivate”¹⁸ și ale căror venituri sunt direcționate în bună măsură către Muntele Athos.

Consulul francez constată cu interes progresul înregistrat de învățământul public și privat și mai cu seamă de răspândirea instituțiilor de învățământ primar și de influența culturii franceze, mult prețuită în acest spațiu, și conchide că răspândirea limbii franceze dă conaționalilor săi „o mare forță morală; ideile noastre prind viață în limba noastră; boierii citesc puțin, dar numai cărți franțuzești. Toți bogații iau pentru copiii lor institutori francezi”¹⁹. În schimb, se dovedește limitat și intolerant în considerațiile asupra arhitecturii religioase, pe care o critică nejustificat, ca și în cele privitoare la clerul ortodox, pe care îl socotește lipsit de credință, ignorant și corupt.

Thouvenel consacră un capitol special robilor țigani, realitate specific românească, pe care o critică plin de uimire și de revoltă (p. 230–249). Potrivit estimărilor sale, în Țara Românească și Moldova existau 250 000 de robi care trăiau în condiții mizere, lipsiți de minima subzistență, tratați ca și sclavii negri. Un alt capitol este cel închinat resurselor materiale, care împreună cu două dintre anexe, intitulate *pièce justificative*, cea referitoare la statistica populației din Țara Românească (nr. 5) și cea în care sunt descrise bogățiile naturale și este prezentat comerțul celor două principate, cu oportunitățile pentru exportul francez (nr. 6), constituie o pledoarie lucidă pentru atragerea investitorilor francezi. Însemnările de drumetie ale lui Thouvenel înfățișează principalele aspecte ale societății românești din perioada regulamentară, etapă de debut în procesul de modernizare, oferind opiniei publice occidentale o imagine corectă și concretă a realității.

Călătorii francezi care au străbătut Transilvania au consemnat în relatările lor date despre geografia, natura solului, rețeaua hidrografică, munți, ape minerale, dar și despre drumuri, orașe, bogății naturale, mineralogii fiind interesați de saline și mine de aur, fier, cărbune. Dintre aceștia menționăm pe Auguste Frédéric Louise Viesse de Marmont, duce de Ragusa, Charles Lemerrier de Longpré, baron

¹⁸ Edouard Antoine Thouvenel, *La Hongrie et la Valachie (Souvenirs de voyage et notices historiques)*, Paris, 1840, p. 219.

¹⁹ *Ibidem*, p. 225.

d'Haussez, Noel Marie Victor du Parc, conte de Locmaria și prințul Henri de Bourbon, conte de Chambord.

Personalitate fascinantă, militar de geniu, mareșal al Franței, literat apreciat de contemporani, Auguste Frédéric Louise Viesse de Marmont, duce de Ragusa, a fost și un împătimit călător, străbătând după 1830 Austria, Ungaria, Transilvania, Bucovina, sudul Rusiei, teritorii din componența Imperiului otoman (Siria, Palestina, Egipt). Însemnările referitoare la români descriu călătoria din 1834 și se referă la dezvoltarea economică a regiunilor vizitate, la modul îngrijit în care era cultivat pământul în Banat, în comparație cu lipsa de interes a locuitorilor din zona Bistrița din nord-estul Transilvaniei, la exploatarea bogățiilor subsolului: fier în zona Hunedoara, aur în zona Zlatna, sare la Ocna Mureș. Spirit de observație ascuțit, el surprinde în detaliu elementele arhitectonice originale ale orașelor prin care trece, ca și vestigiile istorice, pe care ține să le consemneze. Astfel, la Arad remarcă podul de peste Mureș, la Timișoara fortăreața cu cele zece bastioane, la Deva admiră vechea cetate, iar la Hunedoara este uimit de frumusețea castelului Huniazilor, pe care îl descrie cu emoție. Găzduit de elita Transilvaniei, datorită rangului său, Marmont nu a putut și nici nu a fost interesat să treacă dincolo de zidurile palatelor în care i se oferea ospitalitate. Deși nu a făcut o analiză etnică și socială, el a remarcat numărul însemnat al românilor, originea lor latină, dar și lipsa drepturilor politice: „Există în Transilvania un număr mare de populații diferite prin origine și limbă; dar numai trei au drepturi recunoscute și servesc drept fundament al diviziunilor politice. Populația este evaluată la 2 milioane de suflete. Iată cum este împărțită pe etnii: 250 000 de maghiari, un milion de români, 5–600 000 de germani, 150 000 de secui și 120 000 de armeni... Statul nu recunoaște decât trei națiuni: ungurii, secuii și saxonii. Țara este împărțită în 11 comitate, în fruntea cărora sunt plasați ca în Ungaria comiți supremi; 7 scaune secuiești, cu șefi cu nume diferite, dar ale căror atribuții sunt aceleași ca ale comiților superiori; nouă scaune săsești, ale căror conducători sunt simpli administratori civili. Românii care sunt împărțiți în diviziuni diferite, se supun diviziunilor etniilor pe lângă care locuiesc. Sunt cei mai vechi locuitori ai țării, descendenți ai coloniilor romane stabilite de Traian. Ei se numesc ei înșiși români și limba lor este plină de cuvinte latinești, mai mult sau mai puțin bine conservate, care mărturisește într-o manieră certă originea lor”²⁰. Pagini interesante sunt dedicate organizării regimentului de graniță de la Caransebeș, unde autorul descrie modul în care era împărțit pământul între membrii comunității grănicerești, cum erau îndeplinite obligațiile față de stat, atribuțiile funcționarilor civili și militari, instanțele de judecată și legislația deosebită ce se aplică în aceste regiuni. În timpul călătoriei, ducele de Marmont a avut prilejul să

²⁰ Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, *Voyage du Maréchal duc de Raguse en Hongrie, en Transilvanie, dans la Russie méridionale, en Crimée, et sur les bords de la Mer d'Azoff, à Constantinople, dans quelques parties de l'Asie mineure, en Syrie, en Palestine et en Egypte*, Paris, 1837, p. 137–138.

se întâlnească cu arhiducele Ferdinand, președinte al guvernului Transilvaniei (1835–1837), sosit în calitate de comisar imperial pentru a deschide Dieta.

Doi ani mai târziu, în 1836, un alt aristocrat francez, Charles Lemerrier de Longpré, baron d'Haussez, călătorea în Banat și Transilvania și, potrivit propriei mărturisiri, ar fi dorit să treacă și în Țara Românească, dacă nu ar fi fost supus la întoarcere neplăcerilor cauzate de carantină. Impresiile acestei călătorii au fost incluse într-o lucrare în două volume, apărută la Bruxelles în 1837, *Alpes et Danube, ou Voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie*. Observațiile pe care le-a făcut sunt diverse, mai interesante fiind cele referitoare la diferitele etnii care locuiesc în Transilvania, cărora le descrie portul tradițional, obiceiurile, ocupațiile, încearcă să le schițeze un portret moral, care, în lipsa unei cunoașteri temeinice, nu este relevant. Autor al mai multor lucrări cu caracter economic, d'Haussez se arată interesat de starea agriculturii și a meșteșugurilor transilvane și bănățene. Pe parcursul călătoriei baronul a fost martorul unei epidemii de holeră, notele sale oferind celui care le parcurge imagini din interiorul unei comunități confruntate cu un pericol iminent și fatal și permițându-i să observe reacțiile și modul în care un individ din secolul al XIX-lea abordează o criză majoră.

Aproape tot atât de numeroși ca și francezii, călătorii englezi au început să sosească, asemenea primilor, odată cu sfârșitul ocupației rusești. Cei mai mulți au călătorit pe Dunăre, în trecere spre Orient, unde aveau de îndeplinit anumite misiuni. Unii au făcut o simplă călătorie de documentare asupra bogățiilor sau pentru a vedea la fața locului cum pot fi încurajate comerțul și investițiile engleze în principate, alții au fost misionari. Mai puțin dispuși să observe și să analizeze transformările din principate, călătorii englezi au acordat spații largi zugrăvirii pitorescului și exoticalui, au cules informații despre principalele orașe, în special porturi, fiind deosebit de exigenți și critici în aprecierile asupra stării drumurilor, inconvenientelor mijloacelor și rutelor de călătorie, igienei, moravurilor și obiceiurilor locuitorilor, dovedind carențe în informarea privind spațiul în care călătoreau și lipsă de înțelegere în cunoașterea realităților acestuia. Mărturiile lor, ca de altfel și ale celorlalți peregrini, au fost influențate de mediul familial, educație, statut social. Astfel, unii dintre peregrini au absolvit studii de artă, literă, teologie, medicină la universități cu tradiție: Cambridge, Manchester, Edinburgh, alții prestigioase școli militare (Royal Naval College din Portsmouth), dar au fost și persoane despre care nu se cunosc date privind instrucția. La fel de variate au fost și profesiile călătorilor englezi: militari (Sir Adolphus Slade), înalți funcționari ai Imperiului britanic (Charles B. Elliot), geologi (D. Lovi), oameni politici, avocați (Michael Quin), medici (Edmund Spencer), publiciști și literați (James Bailie Fraser, John Paget), clerici (Benjamin Barker, Nathaniel Burton, Andrew Bonnard și Robert Mc Cheyne) și „turiști” (Julia Pardoe, Frances Anne Vane, marchiză de Londonderry).

O mărturie interesantă ne-a parvenit de la Charles B. Elliot, funcționar guvernamental și orientalist recunoscut, care a întreprins în 1835 o călătorie de documentare în Banat și Țara Românească, apoi pe Prut în Moldova, până la Leova (în Basarabia). Cu acest prilej a venit în contact cu autoritățile române și consulii englezi din București și Galați, de la care a obținut date despre țară, statut politic, locuri și locuitori. Elliot a pornit la drum familiarizat cu realitățile din spațiul românesc, despre care a luat cunoștință din relatările de călătorie ale englezilor care l-au precedat, unul dintre aceștia fiind cu certitudine colecționarul de antichități și mineralogul Edward D. Clarke (1802)²¹, ale cărui considerații se regăsesc de altfel la Elliot. Cunoscător al istoriei românilor, el sesizează corect faptul că statutul politic al celor două principate, dependente de Poartă, constituia principala cauză a înapoierii lor, iar schimbările petrecute sub ocupația rusă în direcția limitării dependenței aveau în realitate un substrat politic: „Înainte, domnitorul era numit și depus după bunul plac al Porții, obținându-și situația și păstrând-o prin aur. Cel care oferea mai mult obținea locul vacant și îl ținea unul, doi sau mai mulți ani, până când cineva avea destulă influență pentru a obține o poruncă privind înlăturarea din scaun. Scopul unui principe, astfel, atât de nesigur pe locul său, era acela de a pune mâna pe cât mai mulți bani în cel mai scurt timp cu putință, lucru pe care-l făcea prin stoarceri lipsite de rușine sau cumpătare. În ultimii ani, Țara Românească și Moldova au fost eliberate din starea lor de abjectă dependență față de Poartă, nu însă pentru a câștiga libertatea, ci pentru a cădea în mâinile Rusiei. Prin tratatul de la București, semnat în 1812, țarul dobânda dreptul de a se amesteca în afacerile religioase ale poporului și în cazurile de ultragiu aduse de slujbașii turci la adresa supușilor lor creștini din principate. Prin tratatul de la Adrianopole din 1829, această putere, după cum bine se știe, a crescut atât de mult, încât provinciile în chestiune au trecut de fapt la autocratul din nord, deși au rămas în continuare supuse în mod nominal sultanului. Acestuia din urmă încă i se mai plătește un mic tribut anual, iar domnii sunt numiți de el, deși nu ca mai înainte, cum doresc; <el> este nevoit să aleagă unul dintr-un număr de candidați care îi sunt recomandați de boieri. Odată investiți cu autoritatea princiară, domnitorii nu mai sunt amovibili în timpul vieții, cu condiția de a-și plăti tributul care, înainte de 1829 era fixat la 2 000 000 piaștri pentru Țara Românească și 1 000 000 pentru Moldova. Siguranța lor este garantată de Rusia, care, pentru a-și asigura mai bine stăpânirea asupra lor, a silit Turcia să accepte stabilirea unui cordon de carantină, întins de-a lungul Dunării de la Euxin la Ungaria, având menirea de a stăvili orice comunicație liberă între posesiunile Porții și aceste provincii care-i aparțin numai cu numele. Tot așa cum recomandarea Rusiei poate da oricărui individ tronul principatului, ordinele ei pot să-l nimicească într-o clipă; nici un lucru, oricât de obișnuit ar fi dar care ar putea fi neplăcut țarului, nu poate să se facă fără aprobarea Rusiei. O curioasă dovadă a

²¹ Vezi textul lui Edward Daniel Clark în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I, p. 53–82.

acestui lucru a putut fi văzută la București, cu puțin timp înainte. Prințului, care făcuse ceva care nu plăcuse țarului, consulul rus i-a comunicat de îndată nemulțumirea stăpânului său. Ghica a trimis o scrisoare în care își arăta părerea de rău pentru faptul că, fără a voi, supărase pe împărat. Aceasta însă nu era de ajuns. Consulul a insistat ca prințul să se dezvinovățească în persoană; astfel domnul Țării Românești a fost văzut cerând iertare la ușa unui funcționar rus!²²

Ca și alți voiajori care au străbătut teritoriul locuit de români, Elliot a constatat mizeria și primitivismul claselor de jos, corupția generalizată, dar, ca majoritatea englezilor, nu a putut descifra cauzele acestora în profunzime și s-a limitat să releve aspectele negative de suprafață: „Sistemul de tiranie începe de la domnitor și se întinde până la boieri; întreaga populație poate fi împărțită în două clase, tirani și robi. Deși majoritatea poporului se află de fapt în robie, singurii care sunt socotiți astfel după lege sunt ȧiganii și cei ce se trag din ei. În Ungaria, un mare număr din aceștia se află răspândiți printre țărani, dar Ȧara Românească și Moldova constituie cartierul lor general, unde alcătuiesc o clasă numeroasă; însemnați prin numărul lor, ȧiganii sunt însă disprețuiți, ba chiar socotiți numai niște vite de povară. Se crede că ar fi vreo 150 000 în cele două principate”²³. În unele cazuri însă, Elliot a atribuit unor excepții sau întâmplări un caracter general, avansând astfel judecăți greșite: „Imoralitatea cea mai dezgustătoare cuprinde toate clasele din principate; deseori mamele își înecă noii născuți în Dunăre. «Când îi văd că se poartă astfel cu proprii lor copii!» mi-a spus o doamnă (din Anglia) care locuia acolo – «vei înțelege prea bine că nu mă pot simți sigură cu ei atunci când nu sunt lângă mine». Aceste pilde, imitate cu sânguință, pot fi găsite în păturile cele mai de sus”²⁴.

Un alt englez asupra căruia merită să stăruim este scoțianul James Bailie Fraser, călător și literat, autor de romane istorice, care în toamna anului 1836 însoțea trei prinți persani până la Constantinopol. Neobișnuiții vizitatori au sosit în București la 1/12 octombrie 1836, venind din Transilvania, iar șederea lor aici a fost prelungită la o lună, din pricina știrilor îngrijorătoare primite de la Constantinopol privind izbucnirea unei epidemii de ciumă. Fraser ne-a lăsat o descriere deosebit de critică a Bucureștilor la începutul prefacerilor urbanistice, când cele câteva înfăptuiri pe calea modernizării nu puteau încă modifica impresia de înapoiere și murdărie. Situat într-o „perfectă izolare pe o câmpie întinsă și nemărginită [...] nu există păduri, nici măcar copaci; nu case de țară sau grădini, cu una sau două excepții: totul-totul este o câmpie netedă, neinteresantă, atât de nivelată că ai gândi că o minge rostogolită ar merge până la capătul lumii fără a întâmpina cel mai mic obstacol”, orașul oferă „o priveliște tristă și monotonă”²⁵. Locuințele erau „mici și

²² Charles B. Elliot, *Travels in the Three Great Empires of Austria, Russia and Turkey*, vol. I, London, 1838, p. 157–158.

²³ *Ibidem*, p. 160.

²⁴ *Ibidem*, p. 162.

²⁵ James Bailie Fraser, *Narrative of the residence of the Persian Princes in London, in 1835 and 1836. With an account of their journey from Persia, and subsequent adventures*, vol. II, London, 1838, 179–180.

mari, medii sau cu mari pretenții, colibe și palate, răspândite peste o suprafață joasă de-a lungul cursului unui râu; acest râu este un curs de apă mic și noroios, rostogolindu-se între malurile sale mizere prin mijlocul orașului. Această mulțime de locuințe prost combinate se intersectează atât de mult cu copaci și grădini, încât pe timpul verii nu poți vedea decât o mică parte din clădiri. Aceasta este cu siguranță cea mai bună parte pentru că este cea văruiată și mansardată. Văruiatul este folosit în mod liber în București și este pe atât de vesel și ornamental pe cât este de curat și sănătos; și privești orașul de pe <dealul> Mitropoliei, unde există o cale de trecere făcută de ruși sau din alte puncte ale malului care înconjoară în parte și domină orașul, este într-adevăr plăcută și atrăgătoare. Dar toate gândurile de plăcere, curățenie sau sănătate cedează când intri pe ulițele înguste, cotite și murdare. Poate fi spus că acestea sunt puțin mai bune decât vasele sau canalele datorită mizeriei și scârbei. Numai în acești trei-patru ani, câteva dintre ele au fost pavate cu piatră, acest articol fiind extrem de rar în împrejurimile Bucureștiului și chiar și acum marea lor majoritate continuă să fie *podite* cum s-ar spune cu grinzi sau placaje de lemn din care au obținut ceea ce la ei încă păstrează numele de *pod*. Dar multe dintre ele, și printre acestea marile drumuri de la intrare, nu au nici piatră nici lemn; de aceea iarna, după un dezgheț sau ploi torențiale, noroiul este atât de adânc și gropile atât de numeroase și profunde că nici carele și nici căruțele nu pot trece sau, dacă încearcă să o facă, rămân imediat înțepenite în mlaștină. Nimic, cred eu, din ceea ce înseamnă un oraș nu poate expune o priveliște mai deprimantă, lipsită de speranță și demnă de milă decât Bucureștii după o cădere de zăpadă, când topirea a înaintat; este un oraș plutind într-un ocean de noroi negru”. Pe vreme umedă, de altfel, „fiecare palat și casă particulară este înconjurat de propria sa mică mare de noroi; pentru că într-adevăr puține sunt cazurile unde a fost adus pietriș sau pavaj pentru a ajuta la menținerea curățeniei și confortului”²⁶. Cauza acestei stări, arată pe bună dreptate Fraser, era nu numai „originea oarecum recentă, cel puțin ca și capitală” și lăcomia domnilor fanarioți, dar mai ales faptul că orașul a fost „victima unei lungi serii de necazuri care, frecvent, aproape că l-au distrus și l-au făcut mai degrabă subiectul îngrijorării cu privire la ceea ce a mai rămas și la cât de repede au loc refacerile, decât al faptului că lucrurile sunt atât de rămase în urmă”. Un exemplu în acest sens îl constituie, potrivit călătorului scoțian, perioada revoluției condusă de Tudor Vladimirescu când „Valahia a fost scena unor lupte constante. Invasia turcă și războiul turcilor au înecat Bucureștii în sânge. O persoană a pomenit ca o întâmplare, faptul că a văzut trei sute de capete, ale unor valahi nu dintre cei mai de rând, spălate o singură dată la o fântână care mi-a fost arătată; și aceste atrocități nu au încetat până la războiul rus din 1828, când Valahia a fost invadată de trupe rusești, care au ocupat teritoriul și au fost evacuate numai cu câteva luni în urmă”²⁷.

²⁶ *Ibidem*, p. 177–178.

²⁷ *Ibidem*, p. 180–181.

Și reverendul irlandez Benjamin Barker, agent al Societății Biblice la Smirna, ne prezintă imaginea Bucureștilor în transformare. Sosit în principate în prima misiune a societății, ale cărei acțiuni aveau un caracter dublu, de misionarism, pentru că se adresau non-creștinilor în speranța convertirii lor, și de iluminism, pentru că puneau un accent deosebit pe iluminarea și educarea populației prin intermediul studiului Bibliei, el ne oferă o imagine a capitalei muntene aproape identică cu cea zugrăvită de publicistul James Bailie Fraser, evidențiind persistența contrastului dintre nou și vechi. Dar spre deosebire de concetățeanul său, Barker se dovedește mai puțin critic, mai înțelegător, punând accentul pe eforturile de înnoire, nu pe aspectele negative: „Orașul București, acum capitala Țării Românești, are un aspect impozant și ocupă un teren destul de vast, din cauză că cea mai mare parte a caselor au împrejurul lor curți și grădini mari. În plus, multe case frumoase, ulițele largi, numeroasele biserici și alte clădiri cu mulți copaci presărați printre ele fac ca totul să aibă un aspect plăcut, dar o inspecție amănunțită descoperă ochiului multe lucruri dezgustătoare care sunt un mare handicap pentru aspectul general. De exemplu, o mulțime de cocioabe mizerabile și de cârciumi abjecte alături de clădiri frumoase și prăvălii bogate și bine aprovizionate, splendide vile nezugrăvite în mijlocul unor curți murdare cu acareturi ponosite și multe ulițe pavate cu bârne de lemn pline de praf și mizerie. De abia în ultimul timp au început să pietruiască ulițele și unele dintre cele mai importante s-au îmbunătățit considerabil prin această schimbare. Totuși, multe nu sunt pietruite deloc, așa încât în sezonul ploios sunt aproape de nefolosit. Casele sunt construite în principal din cărămizi tencuite la exterior și spoite cu var. Acoperișurile mai bune sunt din tablă de cositor și folii metalice, țigle, scânduri sau șipci de lemn, care sunt așezate una peste alta aparent cu multă grijă, dar în realitate nu e chiar așa, și care au o înfățișare foarte ciudată și pot lua foc foarte ușor. Sunt multe biserici, peste tot în oraș, cu turle și clopotnițe joase. Sunt construite solid din piatră, dar extrem de întunecoase și nu numai că sunt pline de picturi de proastă calitate, dar pereții lor sunt acoperiți cu fresce prost realizate”²⁸. Nu vom insista asupra altor informații cuprinse în relatările de călătorie ale lui Barker, ele fiind deja semnalate în volumul anterior²⁹.

Ultimul dintre numeroșii călători englezi pe care am considerat oportun să-l selectăm este Sir Adolphus Slade, militar de profesie, vice-amiral al marinei britanice și șeful administrativ al marinei otomane pe perioada cât a fost în serviciul Porții, sub numele de Mushaver Pasha. Slade ne-a reținut atenția printr-o interesantă opinie, dublată de o analiză lucidă, privind necesitatea construirii unui canal prin Dobrogea, în partea ei mai îngustă, care să lege Dunărea de Marea Neagră și al cărui scop era nu numai scurtarea parcursului spre mare, dar mai ales o alternativă la

²⁸ E.D. Tappe, *A Bible Society Agent in the Rumanian Principalities*, în „Slavonic and East European Review”, XLII, 99, June 1964, p. 390.

²⁹ Textul a fost analizat în *Prefața* la vol. II, *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, p. 12.

controlul impus de Rusia asupra brațului Sulina³⁰. O parte a canalului, considera Slade, ar putea fi chiar ceea ce a mai rămas dintr-o veche construcție de pe vremea împăratului Traian: „Pe 12 mile, canalul există și nu e nevoie decât să fie adâncit, pentru a servi tuturor scopurilor; însă înspre mare stă dificultatea, și aceasta este de natură să îi contrazică pe toți cei care, duși în eroare de existența canalului, își închipuie că Dunărea își continuă odinioară cursul său estic spre mare dinspre cotul pe care îl formează la Rassova. Din capătul celălalt al canalului, pământul se ridică treptat și neîntrerupt, pe o distanță de 18 mile, cu o înălțime de 163 de picioare; la care ar trebui adăugate 22 de picioare pentru diferența de nivel dintre fluviu și mare. Baronul Finke, un inginer militar prusian de mare valoare, în serviciul Porții, a cercetat terenul și m-a informat că în opinia sa, ar fi atât dificil, cât și costisitor să se constituie canalul de la Cernavodă spre Marea Neagră. Lucrul este sigur; totuși, construcția este evident realizabilă. Singura întrebare este: ar fi rezultatele proporționale cu munca și costurile? Distanța dintre Ungaria și Constantinople ar fi astfel scurtată cu 200 de mile și trecerea prin Sulina (acum parte a Rusiei) ar fi evitată. Acestea ar fi obiectivele ce pot fi atinse, în ceea ce privește interesul Austriei. Însă în ceea ce privește primul interes menționat, putem spune că negocul Austriei cu porturile de la Marea Neagră, oricât s-ar dezvolta, nu este de natură să dea vreo importanță celor 200 de mile de navigație fluvială în plus sau în minus; principalul ei comerț în prezent este cu Țara Românească și Moldova. În ceea ce privește al doilea interes, răul politic de a avea gurile Dunării sub dominație rusească le privește în primul rând pe principate, pentru al căror comerț Sulina va fi mereu ieșirea preferabilă chiar și față de canal, dacă ar fi realizat. Tratănd această problemă, scoatem din discuție Turcia: problema Dunării, ridicată din cauza uzurpării de către Rusia a singurei guri navigabile, este una de interes pentru Austria, principate și Rusia: îi dă Rusiei puterea de a exercita un control direct asupra Țării Românești și Moldovei și de a afecta în mică măsură Austria și alte nații ce fac comerț cu Țara Românească și Moldova. Dacă, astfel, este aproape cert că un canal *per se* nu ar influența relațiile Brăilei și Galațiului cu Sulina, obiectivul propus, de eliberare a comerțului statelor riverane de trecerea pe sub tunurile rusești de la Sulina, nu va fi obținut. Însă există o altă considerație legată de acest subiect, care nu cred că a fost observată. Aceasta este intervenția care se poate efectua direct asupra cursului Dunării propriu-zise, prin tăierea unui canal navigabil de la Cernavodă la Constanța, ceea ar însemna nimic mai puțin decât formarea unei noi guri a fluviului; în care caz totul ar fi realizat *în favoarea Austriei și împotriva*

³⁰ Alături de Slade și alți călători ai deceniului patru, au mai susținut construirea canalului: Bois la Comte (1833), Saint Marc Girardin (1836), A. Griesebach (1839), Felix Colson (1839). Pentru discuțiile din epocă asupra acestui proiect, vezi Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre-Marea Neagră (1838-1856)*, în „Revista de istorie”, 29 (1976), nr. 2, p. 189-209 și Stela Mărieș, *Unveröffentlichte Dokumente in Deutschen Archiven über das Projekt des Donau-Schwarzen-Meers-Kanalbaus (1855-1856)*, în „Revue roumaine d'histoire”, XXVI (1987), nr. 3, p. 229-243.

Rusiei, în detrimentul, totuși, al Țării Românești în parte și al Moldovei *in toto*³¹. Din păcate, proiectul era mult prea ambițios și prea costisitor pentru acele vremuri și nu a primit aprobarea Porții.

Din expunerea noastră nu putem omite pleiada călătorilor de limbă germană, dintre care merită a fi menționați: Franz Joseph Adolph Schneidawind (1832), F. S. Chrismar, originar din Bavaria (1833), austriacul Adolf Schmidl (1835), prusianul Helmuth von Moltke (1835), viitor feldmareșal Karl Otto von Arnim (1836), „turistul original” Carl Theodor Maria Hubert Isidor Freiherr von Hallburg-Broich („Eremitul din Gauting”–1837), Gustav Schüller (1838) și botanistul prusian August Griesebach (1839)³². Dacă peregrinii francezi au lăsat impresia că înțeleg dificultățile prin care trec românii, au semnalat cu entuziasm orice încercare de progres și de cele mai multe ori au găsit o latură pozitivă chiar dacă ea nu exista, iar observațiile lor au fost nuanțate și ușor dojenitoare ca pentru o soră mai mică, cei englezi, mai reci și mai distanți, au fost în marea lor majoritate critici și severi cu tot ce întâlneau, cei germani, în schimb, au fost mai analitici, arareori răuvoitori (Eremitul din Gauting) și în general favorabili românilor.

Unul dintre germanii care au străbătut teritoriile locuite de români a fost medicul bavarez F. S. Chrismar, a cărui relatare nu este lipsită de interes. Plecat de la München la 1 aprilie 1833 pentru o călătorie la Constantinopol, Chrismar a ales calea pe uscat trecând prin Banat, Transilvania și Țara Românească. Observațiile sale privesc populația română: înfățișarea, portul și originea ei romană și orașele prin care a trecut, semnele modernizării și influența occidentală. Pentru călătorul german orașele din Banat și Transilvania sunt cele mai dezvoltate și civilizate, popasuri foarte plăcute și prietenoase, cazul Timișoarei și al Sibiului; el nota cu plăcere că la Timișoara „nu lipsesc hanuri și cafenele bune și bine rânduite”, cum era hanul „La cei șapte principii electori”, loc de popas cunoscut în epocă și căutat de mulți drumeți, iar în cafenele se găseau „diferite gazete periodice și ziare din străinătate”³³. La Brașov, oraș vesel, animat, important centru comercial, frecventat de negustori, mai ales greci, locuitorii vorbeau maghiara, germana, greaca și mai cu seamă româna, limba care era „chiar cea dominantă întrucât este folosită de diferiții locuitori pentru ca să se înțeleagă între ei îndeobște. Limba aceasta nu este numai plăcută, în sine și pentru sine, ci este și foarte ușor de învățat, dar motivul de căpetenie, datorită căreia a ajuns la Brașov limba de circulație generală, stă în aceea că românii sunt foarte numeroși aici și că totodată ei sunt instrumentele vii,

³¹ Sir Aholphus Slade, *Travels in Germany and Russia. Including a Steam Voyage by the Danube and the Euxine, from Vienna to Constantinople*, vol. I, Londra, Longman, Orme, Brown, Green, and Longman, 1840, p. 192–194.

³² Relațiile de călătorie ale lui Franz Joseph Adolph Schneidawind și Karl Otto von Arnim au fost analizate în *Prefața* la vol. II din *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, p. 7–8, 14–15.

³³ F. S. Chrismar, *Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Turkei*, Pesth, 1834, p. 53.

indispensabile prin mijlocirea cărora se practică și se întreține cu Turcia comerțul cu ridicata”³⁴.

În schimb capitala Valahiei, București, este descrisă ca un oraș plin de contraste: arhitecturale, de vestimentație, morale, etnice, „o icoană veridică a stării de acum a Țării Românești, pretutindeni lux și risipă, alături de mizerie și lipsă apăsătoare”. Inexistența unui plan privind dezvoltarea orașului făcea ca locuințele să fie ridicate haotic, după bunul plac al proprietarilor, împrăștiate prin grădini și maidane, ceea ce sporea dificultatea edililor în alinierea și trasarea străzilor cu aspect civilizat: „Orașul în sine, străzile sale și arhitectura locuințelor oferă o priveliște tot atât de ciudată ca și agitația mulțimii care se mișcă aici. Palate ce se ridică între colibe sărăcioase <și> murdare, mănăstiri înconjurate cu ziduri, biserici și bazare care alcătuiesc o podoabă minunată a Bucureștilor sunt risipite fără plan și fără regulă în toate colțurile, iar nenumăratele clădiri mari și spațioase zac în <stare de> ruină și de dărâmbături, ca urmare a cutremurelor puternice de care este adeseori încercat orașul acesta”³⁵. Îmbrăcămintea luxoasă și echipajele pariziene sau vieneze contrastau cu zdrențele și cotigele trase de bivoli, la fel unele deprinderi și imitații europene cu persistența ritualurilor și obiceiurilor orientale: „București oferă un amestec foarte ciudat de moravuri orientale și occidentale, care pe vremea șederii noastre acolo a mai câștigat în varietate multicoloră prin prezența rușilor. Contrastul cel mai ciudat îl alcătuiește portul oriental al boierilor cu îmbrăcămintea soțiilor lor, care urmează întotdeauna cea mai nouă modă pariziană, și cu echipajele elegante de la Viena pe care le întâlnești pe toate străzile și care au ajuns o cerință de căpetenie al acelui lux funest ce predomină aici la București, mult mai mult decât în orice capitală din Germania. Nici o soție a vreunui boier ceva mai înstărit nu ar consimți să meargă pe jos. Toți se plimbă cu trăsura de-a lungul promenadelor publice, adică pe acele străzi din oraș unde luxul se arată de preferință; de aceea se găsesc în toate piețele foarte multe birje, care fac aici cele mai bune afaceri. Varietatea veșmintelor băștinașilor, ca și cea a negustorilor străini, mulțimea de meșteșugari germani, de bucătari și restauratori francezi, de speculanți și de aventurieri de toate neamurile; uniforme rușilor, cazacii cei murdari cu chipiuri respingătoare, lângă arnăuți în veșminte somptuoase și multicolore, <purtând> un arsenal de arme la brâu și ale căror trăsături bărbătești expresive par și mai izbitoare prin încolăcirea deosebit de îndrăzneată a turbanului lor; cetele de familii țigănești, negri-măslinii, din fața palatelor boierilor bogați, toate acestea oferă străinului nou-venit o priveliște deosebit de uimitoare”³⁶. În tot acest amalgam pestriț de oameni și veșminte, prezența trupelor rusești se făcea simțită la tot pasul, fapt remarcat de altfel și de Chrismar, căruia întreaga țară îi apărea

³⁴ *Ibidem*, p. 76–77.

³⁵ *Ibidem*, p. 108.

³⁶ *Ibidem*, p. 106–107.

ca fiind la dispoziția administratorului numit de Petersburg: „Cântece naționale ruse, dansuri ruse, banchete ruse și aventuri de dragoste ruse umpleau pe atunci orașul și constituiau singurul subiect de conversație generală. Domnii ruși știau să se impună prin banii lor; zi și noapte își duceau cu ei ceata de muzicanți pe străzi și acolo unde se arătau ofițerii ruși era o viață de sărbătoare. Numai ei erau stăpâni la București; un guvernator rus primea închinarea boierilor, vechiul scaun domnesc al voievozilor era vacant și orașul și țara erau lăsate în voia bunului plac al străinilor”³⁷.

Seria călătorilor germani care au tranzitat principatele continuă cu Helmuth Karl Bernard baron von Moltke, la data voiajului căpitan în armata prusiană, care peste câteva decenii, în calitate de șef al marelui stat major al armatei Prusiei, avea să alcătuiască planurile de campanie în războiului franco-german din 1870–1871, contribuind la căderea Parisului și înfrângerea Franței. În octombrie 1835, tânărul von Moltke, însoțit de baronul von Berg, era în drum spre Constantinopol, unde împreună cu alți instructori militari europeni urma să contribuie, la invitația sultanului Abdul Medjid, la intruirea și modernizarea armatei otomane după model european. Adnotările sale asupra țării noastre sunt în general destul de severe, dar nu lipsite de aprecieri lucide și de un oarecare simț al realității, fiind făcute de pe o poziție conservator-moderată. În acest sens, consideră că un regim princiar ereditar și autoritar ar constitui o garanție pentru prosperitatea Țării Românești. Referindu-se la situația ei politică, remarcă pe bună dreptate că după o „îndelungată robie“, ale cărei urme erau încă prezente și care a constituit o reală stavilă în calea progresului, țara se ridicase de câțiva ani „cu condiția unei îndoite dependențe, dar are dreptul să-și organizeze liberă administrația internă”³⁸ la care întreaga Europă este atentă. În schimb, Moltke atribuie în exclusivitate administrației ruse din timpul generalului Kiselev meritul schimbărilor din societatea românească, fără a lua în calcul că reformele preconizate ar fi rămas fără urmări în lipsa unei dorințe din interior.

Mărturiile lui Moltke prezintă interes pentru situația de ansamblu a Țării Românești, cu limitele inerente în acest caz, cauzate de scurtul contact direct cu realitățile locale.

Tot în 1835 călătorește și farmacistul și botanistul slovac Joseph von Dörner, pasionat cercetător al științelor naturii. Vizitând Banatul cu intenția de a cunoaște cât mai bine fauna și flora locului, el lărgeste aria însemnărilor cu descrieri de vestigii ale civilizației romane, de sate și orașe, cu portrete ale locuitorilor acestora. O atenție deosebită a fost acordată stabilimentelor balneare, de la Băile Herculane, despre care ne oferă detalii privind modul de administrare,

³⁷ *Ibidem*, p. 111.

³⁸ Vezi *Observările lui Moltke asupra Țării Românești din anul 1835*, în „Convorbiri Literare” vol. XLIX (1915), p. 924.

casele de oaspeți, celelalte clădiri din localitate, prăvăliile, viața cotidiană a celor veniți la tratament.

Excursul nostru nu ar fi complet fără călătorii ruși, al căror număr este foarte redus nu numai față de deceniul anterior, când războiul și primii ani ai ocupației au atras mulți militari și medici, dar și în comparație cu al celor proveniți din centrul și apusul Europei. Marea lor majoritate a făcut obiectul volumului II al colecției de față, în prezentul volum fiind inclus, din această categorie, numai medicul Stepan Fiodorovici Dobronravov, prezent în principate încă din 1829 împreună cu administrația rusă. Apropiat al generalului conte P.D. Kiselev, Dobronravov a făcut parte din *Înaltul comitet al precurmării molimei și carantinelor*, creat în 1829 la București de autoritățile ruse de ocupație, în vederea combaterii epidemiei de ciumă și a ocupat funcția de medic șef al tuturor spitalelor provizorii militare din principate și din orașul Silistra. Însemnările sale sunt interesante prin datele oferite privind starea sanitară a principatelor, repertoriul principalelor boli și patologia lor (p. 68–83). Noțiunile expuse de Dobronravov nu depășesc, evident, nivelul științei medicale din epocă, iar în multe cazuri explicațiile furnizate pentru apariția și evoluția bolilor sunt fanteziste.

În intervalul 1837–1847, Moldova a fost străbătută de călugărul rus Partenie de trei ori. Însemnările sale privesc viața monahală în principalele mănăstiri din Moldova, descrieri de datini și obiceiuri legate de principalele momente ale vieții umane (nașterea și moartea). Interesante sunt și mărturiile sale referitoare la activitatea de reînnoire spirituală întreprinsă de cunoscutul reformator al vieții religioase Paisie Velickovski (în special la mănăstirile Neamțului și Poiana Mărului), ca și episodul insolit al vizitei la mănăstirea Neamț a mitropolitului moldovean Veniamin Costache, în septembrie 1838.

În completarea relatărilor de călătorie, la fel de prețioase pentru ilustrarea vieții locuitorilor și a monumentelor religioase și de artă sunt albumele cu gravuri și comentarii ale autorilor, fie ei pictori, gravori, desenatori. Dintre aceștia s-au remarcat prin numărul de lucrări și valoarea lor renumitul gravor și pictor Miklos Barabás, secui de origine, și francezul Auguste Raffet. Primul a locuit în București timp de un an și jumătate (noiembrie 1831–vara 1833), unde a făcut numeroase portrete, unul dintre cele mai reușite fiind al generalului Kiselev, autorul fiind deosebit de apreciat de acesta și ajungând răsfățatul întregii societăți. Cel de-al doilea l-a însoțit pe prințul rus Anatoli Demidov, în 1837, într-o expediție științifică de proporții însemnate pentru acea vreme, la care au participat peste 20 de specialiști din diverse domenii, al cărei scop era și investigarea resurselor solului și subsolului sudului Rusiei³⁹. El este autorul unui

³⁹ Între altele, materializarea călătoriei conduse de aristocratul rus a constat în elaborarea unui interesant jurnal de călătorie, *Esquisse d'un voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, a cărui primă ediție a apărut la Paris în anul 1838.

album cu ilustrații însoțite de comentarii, deosebit de prețios, privind viața bucureșteană și monumentele cele mai pitorești. Desenele sale înfățișează chipuri diverse, mai ales din clasa de jos: țărani, surugii, sacagii, preoți de țară, lăutari, iar schițele, mai târziu litografiate, monumente de artă religioasă.

În încheierea excursului nostru, ne exprimăm convingerea că volumul de față surprinde – prin intermediul acestor izvoare narative externe, atât de specifice prin caracterul lor – diversitatea prefacerilor din societatea românească din deceniul 1831–1840, completează și diversifică informația oferită de sursele documentare tradiționale.

Daniela Bușă

STEPAN FIODOROVICI DOBRONRAVOV

(~ 1785 - ?)

Medicul rus Stepan Fiodorovici Dobronravov poate fi inclus, cu amendamentele de rigoare, în rândul acelor personalități care, traversându-ne țara sau rezidând aici o anume perioadă, diferită ca întindere, au lăsat informații utile despre starea principatelor române la un moment istoric dat.

Datele de care dispunem, referitoare la acesta, ne îndrituiesc să credem, cel mai probabil, că data nașterii trebuie aproximată în jurul anului 1785. Am propus această evaluare prezumată ținând cont de durata studiilor universitare ale acestuia, precum și determinați de faptul că principala sursă de informare pe care am folosit-o¹ nu indică, din păcate, anii nașterii și decesului personajului istoric amintit. El a absolvit, în 1809, Academia medico-chirurgicală din St. Petersburg cu medalia de argint. În 1812 este detașat la Divizia de dragoni din Moscova, iar în 1814 devenea medic-șef al corpului de cavalerie detașat în acest oraș.

În 1821 a obținut funcția de medic de stat-major, iar un an mai târziu la 22 iulie 1821 obținea și titlul de doctor în medicină al aceleiași prestigioase unități de învățământ superior din capitala Imperiului. În timpul războiului ruso-turc din 1828–1829 a fost trimis în cadrul armatei ruse din Bulgaria, unde a contribuit la înființarea celor nouă carantine de ciumă, precum și la organizarea spitalului militar provizoriu de la Silistra, pe care l-a și condus personal. După războiul ruso-turc și încheierea păcii de la Adrianopol, a rămas împreună cu administrația rusă în Principatele române, fiind unul din apropiații generalului conte P. D. Kiselev. Îi putem deduce funcția ocupată chiar din subtitlul cărții, cea de medic-șef al tuturor spitalelor provizorii (cele militare evident) din cele două principate și din orașul Silistra. Potrivit lui P. Gh. Samarian, Dobronravov a făcut parte din *Înaltul comitet al precurmării moliemei și carantinelor*, creat în 1829 la București de autoritățile ruse de ocupație în vederea combaterii epidemiei de ciumă², iar din 1840 a activat ca șef al Serviciului sanitar al armatei ruse din Caucaz.

Principala contribuție a lui Dobronravov o constituie micromonografia (85 p.), apărută în 1835 la Moscova și elaborată probabil în anii anteriori, intitulată: *Medico-topograficeskoe opisanie cneajestv Moldavii i Valahii sastavlennoe bîvșin glavnim Doctorom vseh voennovrenenih Gospitaliei v Kneajestvah Moldavii i Valahii i Kreposti Silistrie e prisovokupleniem statisticeskoi tabliti G. Buharesta 1831-go goda S. Dobronravovam* (Descrierea medico-topografică a principatelor Moldova și Țara Românească, alcătuită de S. Dobronravov, fost medic-șef al tuturor spitalelor militare provizorii din principatele Moldovei și Țării Românești și fortăreața Silistra, cu adăugirea unui tabel statistic asupra orașului București în 1831)³.

¹ Cf. *Ruskij biograficeski slovar* (Dicționarul biografic rus), vol. IV, Davidov–Diadikovski, Petersburg, 1905, p. 477–478.

² Pompei Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. II, București, 1938, p. 519.

³ În afara acesteia, Dobronravov a mai scris lucrări cu tematică exclusiv medicală, din care amintim: *Dissertatio methodum ... medendi ratione ac experientia blenorhocam siphilitisam*, D. M. Petersb[urg], 1822; *Nastavlenie o lecenii holeri* (Instrucțiuni pentru tratarea holerei), București, 1830; *Issledovanie ciurma* (Cercetarea ciumei), M. 1839, *Kratkoe rassvždenie o ėumi* (Scurte considerații despre ciumă), Moscova, 1837.

Așa cum aprecia competentul cercetător al istoriei medicinei românești, dr. Gh. Brătescu, avem de-a face cu „cea mai cuprinzătoare tipăritură monografică asupra stării generale sanitare a Principatelor, redactată de un străin”⁴.

Mai trebuie menționat faptul că, deși Tr. Ionescu-Nișcov, considera că lucrarea a fost elaborată pentru informarea împăratului Nicolae I, dedicația aflată pe pagina de gardă a volumului este făcută generalului A. O. Benkendorf, sub a cărui comandă s-a aflat autorul în timpul războiului și care, ulterior, a devenit comandantul-șef al jandarmeriei țariste.

Cartea lui Dobronravov prezintă granițele, așezarea și împărțirea administrativă a celor două principate, descrie cele două capitale, Iași și București și înfățișează atribuțiile organelor de conducere ale județelor, plășilor și plaiurilor. De asemenea, este prezentată și rețeaua hidrografică a Moldovei și Țării Românești, prilej de a evidenția preocuparea autorului pentru „calitatea apei” râurilor și fluviilor, al căror conținut în săruri minerale îl consideră responsabil de multe din maladiile caracteristice acestor ținuturi. De o descriere sumară beneficiază munții și solul Principatelor, industria și agricultura; în schimb, flora moldovalahă beneficiază de un spațiu mai larg.

Ultimele capitole ale cărții exprimă regretul autorului pentru nivelul scăzut al instrucției și culturii populației, precum și o critică voalată la adresa racilelor și inegalităților sociale, de care este făcută responsabilă boierimea autohtonă. În concepția călătorului, schimbarea situației menționate „nu poate fi așteptată înainte de alipirea Principatelor la un stat oarecare, întins și luminat”, care evident nu poate fi altul decât Rusia. În felul acesta autorul se face exponentul subtil, dar cât se poate de vizibil, al țelurilor expansioniste ale țarismului în sud-estul Europei, în perioada menționată.

Mai trebuie, desigur, subliniat repertoriul principalelor boli din spațiul moldo-muntean, patologia acestora acoperind spațiul p. 68–83. Noțiunile expuse de Dobronravov nu depășesc evident nivelul științei medicale din epocă, iar în multe cazuri explicațiile furnizate de el pentru apariția și producerea bolilor sunt destul de fanteziste.

Adăugăm, de asemenea, că datele furnizate în tabelul statistic anexat la sfârșitul lucrării sunt în esența lor corecte, cifrele respective coincidând cu cele furnizate de catagrafii și alte izvoare documentare din perioada respectivă.

În ansamblu, lucrarea lui Stepan Fiodorovici Dobronravov despre spațiul românesc este un izvor util de informare asupra instituțiilor și modului de trai al societății românești din deceniul patru al secolului XIX, deși pe alocuri are un caracter destul de eterogen.

Despre el au scris: Pompei Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. II, București, 1938, p. 519; dr. G. Brătescu, *O topografie medicală a Principatelor publicată la Moscova în 1835*, în vol. *Istoria medicinei. Studii și cercetări*, București, Editura Medicală, 1957, p. 361–368; Tr. Ionescu-Nișcov, *Aspecte sociale din Țările Române în însemnările unor călători și publicații rusești de la începutul secolului al XIX-lea*, în volumul *Relații româno-ruse în trecut. Studii și conferințe*, București, 1957, p. 97; Gh. Barbu, *Ocrotirea sănătății în Principatele Române în timpul războiului ruso-turc din 1828–1829 și în perioada regulamentară a administrației ruse 1831–1834*, în volumul *Din istoria relațiilor medicale româno-ruse și româno-sovietice*, București, 1963, p. 84–85; 88–91; 108; 141–142.

⁴ Dr. G. Brătescu, *O topografie medicală a Principatelor publicată la Moscova în 1835*, în vol. *Istoria medicinei. Studii și cercetări*, București, Editura Medicală, 1957, p. 361.

STEPAN FIODOROVICI DOBRONRAVOV

Descrierea Moldovei și Țării Românești în anul 1831, cu adăugirea tabelului statistic al orașului București⁵

Granițele principatelor

p.9

Principatele valah și moldav au o poziție geografică între 43⁰ și 46⁰ grade latitudine nordică și între 40⁰ și 49⁰ longitudine estică; <ele> se învecinează în partea Nord-Estică cu Basarabia, aflată sub stăpânire rusă, de care sunt despărțite prin râul Prut. În Sud, râul Dunărea le desparte de Serbia și Bulgaria, iar în partea vestică <se învecinează> cu Ungaria, Transilvania și Bucovina.

Descrierea fizică

Lanțul munților Carpați, cu numeroasele sale ramuri și povârnișuri // care se includ în componența principatelor, le mărginește pe acestea spre apus, iar pășunile și câmpurile cu grâne, sub forma unor câmpii nemărginite, alcătuiesc pe de altă parte, structura fizică a Moldovei și Țării Românești.

p.10

Împărțirea <administrativă> a Principatelor

Principatul valah <Țara Românească> se împarte în două părți: în Valahia Mare și Valahia Mică <Oltenia>. Prima cuprinde treisprezece districte, iar cea de-a doua cinci districte, care se numesc **județe**.

Moldova, în ceea ce privește chipul conducerii și în toate așezămintele sale se aseamănă cu Valahia. Similar acesteia din urmă și ea este împărțită în județe, care sunt în număr de șaisprezece.

Județele principatului Valahia sunt:

În **Valahia Mare** <Muntenia>:

1) **Slam-Râmnic**. Își trage numele său de la râul Râmnic, care îi străbate aproape întreg teritoriul. Districtul acesta se găsește în partea nord-estică a principatului, reprezentând // granița cu județele moldovenesti Putina (?) și Galați, și se învecinează cu districtul Brăila și județul Buzău în Țara Românească; în cea de-a patra latură a sa, cea nordică, se găsesc munții Carpați.

p.11

Principalul oraș al acestui județ este **Focșani** sau, mai corect spus, partea munteană a districtului; de altfel întregul oraș este compus din două părți, fiecare

⁵ Pentru actuala versiune s-a folosit ediția din 1835 *Medico-topograficeske opisaniie cneajestv Moldavii i Valahii sastavlennoe bîvșin glavniîm Doktorom vseh voennovrenenih Gospitalei v Kneajestvah Moldavii i Valahii i Krepsti Silistriei, S. Dobronravovam*, Moskva, 1835, aflată în fondurile Bibliotecii Academiei Române; pentru partea privitoare la maladii s-a utilizat versiunea realizată de dr. Gh. Brătescu, în vol. *Istoria medicinei. Studii și cercetări*, București, 1957, p. 362–368.

aparținând câte <unui> principat și se delimitează între ele printr-un mic canal, izvorât <provenit> din râul Milcov. Orașul acesta-reședință a guvernământului local-este asemănător părții <din el> ce ține de Moldova, în ceea ce privește comerțul, cât și populația.

p.12 La o distanță de 35 de verste⁶ la sud de Focșani se află târgușorul **Râmnic** amintit în cronicile rusești prin victoria repurtată aici, pe malurile râului Râmnic, de mereu marele Suvorov⁷. Tot aici și-a sfârșit viața fiul eroului de la Râmnic, care <încercând> să treacă râul, pe vremea inundațiilor, s-a înecat în el. În mănăstirea sfântă de la Râmnic și // acum se arată <vizitatorilor> locul sub care se arată rămășițele pămîntești ale generalului rus.

2) **Județul Buzău** se găsește între districtele Slam-Râmnic, Săcuieni, o parte a districtelor Brăila și Ialomița și granița Transilvaniei. Principalul oraș al <districtului> este considerat a fi târgușorul **Buzău**, dispus pe partea dreaptă a râului cu același nume. Aici își au sediul ispravnicii și membrii importanți ai guvernământului local.

3) **Județul Săcuieni** își are poziția între districtele: Buzău, Ialomița, Prahova și granița Transilvaniei. Târgușorul Bucov⁸ este principalul oraș al acestui <district>, în care au reședința ispravnicii.

4) **Județul Prahova** se mărginește cu <districtele> Săcuieni, Ialomița, o parte a județelor Ilfov și Dâmbovița și granița Transilvaniei. Este dispus de-a lungul râului Prahova, <care> își are izvorul în munții Carpați; principalul oraș este târgușorul **Ploiești**.

p.13 5) **Județul Dâmbovița**, al cărui principal oraș este <târgul> **Târgoviște**, care a fost odinioară capitala domnitorului și a întregii Valahii. El se găsește între districtele: Prahova //, Muscel, Vlașca, Ilfov și munții Carpați. Denumirea îi vine de la râul Dâmbovița, care izvorăște din munți. La o distanță de 20 de verste de târgușorul Târgoviște, în acest județ, în localitatea Sticlaria, se găsește o fabrică de sticlă, în care se produc produse obișnuite din sticlă, trimise spre vânzare în târgurile de la București.

6) **Județul Muscel** se află pe aceeași creastă a Carpaților unde este și granița Transilvaniei și se găsește între județele Dâmbovița, Vlașca și Argeș. Localitatea **Câmpulung**, frumoasă prin așezarea sa, este sediul ispravnicilor și principalul oraș al districtului.

⁶ O verstă era egală cu 1,071 km.

⁷ Alexandr Vasilevici Suvorov (1731-1800), general și feldmareșal rus. În text, referirea este făcută la episodul luptei de la Râmnic (11/23 septembrie 1789) unde forțele ruse sub comanda sa, împreună cu trupele austriece ale prințului Coburg, au administrat o severă înfrângere trupelor turcești.

⁸ *Bukev*, comună suburbană a municipiului Ploiești.

7) **Județul Argeș** se întinde în sus de la râul Olt până la înălțimile Carpaților, granița cu Transilvania și județele: Olt, Vâlcea, Muscel și Teleorman. Localitatea cea mai importantă este **Pitești**.

8) **Județul Ialomița** și-a căpătat denumirea de la râul Ialomița, care trece prin el. Granițele sale sunt pe de o parte fluviul Dunărea și județul Brăila, iar în apropiere se învecinează cu // județele: Buzău, Săcuieni, Ilfov și Prahova. Reședința ispravnicilor este târgușorul **Urziceni**. p.14

9) **Județul Ilfov** este dispus între râul Dunărea și districtele: Vlașca, Ialomița, Dâmbovița și Prahova. Principalul oraș al acestui ținut este București—capitala Principatului Valahiei. <El> a fost construit la sfârșitul secolului al XIV-lea⁹ de unul din voievozii săi. În el se găsesc toți membrii înaltului guvern valah și boierii mai importanți. O mare parte a locuitorilor săi o constituie negustorimea valahă și străină având legături comerciale cu alte națiuni. Lărgimea, mulțimea și frumusețea multor clădiri se apropie de gustul celei mai bune arhitecturi europene; de aceea, Bucureștii sunt la <același> nivel cu orașe însemnate ale Europei civilizate. Fiind așezat într-o câmpie minunată, străbătută în centrul său de râul Dâmbovița, înfățișează un tablou încântător.

Cu toate acestea străzile sale sunt înguste, în mare măsură sunt podite cu bârne de lemn sub care se află canale adânci; // [...] Însă în ultima vreme prin străduințele neobosite ale președintelui <împuternicit> al divanurilor, generalul aghiotant Kiselev¹⁰, capitala aceasta s-a ameliorat în diferite domenii: multe ulițe au fost pavate cu piatră, în altele <au fost> ridicate poduri de lemn, iar în canalele care străbat tot orașul a fost posibilă introducerea curățeniei și ordinii. Cu excepția unei școli grecești și a uneia în limba română, aici nu se găsesc așezăminte superioare de instrucțiune publică <atât de> folositoare. Pentru cei săraci există doar un spital, construit prin grija unor oameni miloși. Cel mai bun spital, se numește **Filantropia** și se află în apropierea orașului; el a fost întemeiat de doctorul în medicină consilierul de curte <în slujba Rusiei> și cavalerul Constantin Caracaș¹¹. Din momentul înființării sale și până la anul trecut <1829>, el i-a fost principalul epitrop // . După moartea sa au dispărut din <acest spital> ordinea, curățenia și privegherea atentă a bolnavilor, care făcuseră faima acestui lăcaș <de sănătate> din Valahia, și care îi aduseseră mulțumirile celor suferinzi. Actualmente, el adăpostește un număr mic de bolnavi. p.15 p.16

⁹ Pentru prima oară, numele de București apare în actul din 20 septembrie 1459, prin care Vlad Țepeș întărește proprietatea unor boieri. La 14 octombrie 1465, Radu cel Frumos decide ca București să fie reședință domnească.

¹⁰ Pavel Dimitrievici Kiselev, general și diplomat rus, guvernator și președintele plenipotențiar al Divanurilor Moldovei și Țării Românești (iulie 1829–1834).

¹¹ Constantin(ache) Caracaș (1773–1829), important promotor al sistemului sanitar românesc în epoca modernă a românilor. Fondator al spitalului bucureștean Filantropia. Pentru date mai ample a se vedea P. P. Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei. Topografia Țării Românești a lui Constantin Caracaș*, București, Cugetarea, 1937.

10) **Județul Vlașca** este mărginit de râul Dunărea și are ca vecini județele: Ilfov, Teleorman, Muscel și Dâmbovița. În el, deși este destul spațiu, nu se află nici un oraș, și atunci ispravnicii locali stau fie în satul **Găești**, fie în satul **Mihăilești**¹².

11) **Județul Teleorman** se întinde între râul Teleorman la sud până la Dunăre, iar pe de o parte se învecinează cu județele Vlașca și Argeș, iar pe de alta cu Olt și Muscel. Târgușorul Ruși-de-Vede este principalul oraș al <acestui> județ.

12) **Județul Olt** are ca limite râul Olt, în jos Dunărea, se mărginește cu județul Romanați, iar pe partea opusă cu Teleorman și Argeș. Ispravnicii se găsesc în orașul **Slatina**.

p.17 13) **Județul Brăila sau Raiaua**¹³. Județul Brăila se găsește între districtele: Slam-Râmnic, Buzău, Ialomița și râul Dunărea. La granița părții sale răsăritene se află principatul Moldovei, de care îl desparte râul Siret. Principalul oraș al districtului este **Brăila**, odinioară important, bogat și frumos, acum având cetatea pe de-a-ntregul distrusă.

Județele din Oltenia

p.18 14) **Județul Romanați** se află pe partea dreaptă a râului Olt, mergând în sus de la gura acestuia, se învecinează cu județele Dolj și Vâlcea. Pe teritoriul <acestui> județ se găsesc diferite medalii vechi, monede și alte rarități romane. De asemenea <se găsesc> resturile unor construcții și cetăți ale puternicilor romani. Principalul oraș al județului, **Caracal** // a fost construit de împăratul roman Antonius Caracalla. De aceea i s-a dat denumirea de Romanați.

15) **Județul Dolj** se găsește între râul Dunărea și județele Mehedinți, Gorj, Vâlcea și Romanați. **Craiova** este principalul oraș al județului și al întregii Oltenii; în el se găsesc ispravnici și acum și membrii Divanului.

16) **Județul Vâlcea** are aceeași graniță cu Transilvania, având ca vecini județele: Argeș, Romanați, Gorj și Dolj. Ispravnicii se găsesc în orașul Râmnic de Olt, aflat pe râul Olt.

17) **Județul Gorj** primește acest nume de la râul Jiu sau Jili se află între județele: Vâlcea, Dolj și Mehedinți și se întinde până la granița transilvană. Principala localitate în județ este **Târgu-Jiu**.

18) **Județul Mehedinți** se găsește pe de o parte învecinat cu stăpânirile Austriei și cu râul Dunărea, iar pe de alta se mărginește cu județele Dolj și Gorj. Ispravnicia se găsește în târgul **Cerneți**. //

¹² *Mihailesci*, sat și comună, jud. Ilfov.

¹³ „*Raia*, în turcește înseamnă populația, care se află dispusă lângă cetate, pe partea stângă a Dunării” (n.a.).

Județele Moldovei

Moldova, asemănător Țării Românești, se compune din 16 așa-numite *ținuturi* sau județe. Districtele acestea, spre deosebire de districtele Țării Românești, își trag numele în cea mai mare parte de la râurile care le traversează, sau de la marile orașe ale fiecăreia. Ele sunt următoarele:

1) **Județul Herța** se mărginește cu districtele: Dorohoi, Botoșani, cu pământul Bucovinei și cu regiunea Basarabiei, de care le desparte râul Prut. Ca oraș de reședință al acestui ținut este târgușorul **Herța**.

2) **Județul Dorohoi** se găsește între Bucovina, regiunea Basarabiei și districtele Botoșani și Herța. Principalul oraș și reședința administrației locale este **Dorohoi**, construit pe malul râului Jitia.

3) **Județul Botoșani** se află între județele Dorohoi, Hârlău, Suceava și Herța. Principalul oraș al acestuia este târgul **Botoșani**. //

4) **Județul Hârlău** este între districtele Botoșani, Iași, Dorohoi, Roman și Suceava. Reședința ispravnicilor și principalul oraș al districtului este **Hârlei** sau **Hârlău**.

5) **Județul Suceava** se află între districtele Botoșani, Hârlău, Roman, Neamț și pământul Bucovinei. Ispravnicii își au reședința în **Suceava**.

6) **Județul Iași** se învecinează, în partea sa de nord cu județul Dorohoi, la răsărit cu râul Prut, la sud cu județele Fălciu, Vaslui și Roman, la vest cu districtul Hârlău. Orașul **Iași**, principala localitate a acestui județ, este și capitala și centrul <politic> al Moldovei.

7) **Județul Roman** se găsește între județele: Hârlău, Iași, Vaslui, Bârlad, Tecuci, Putna, Bacău, Piatra și Suceava. Principalul oraș al acestui județ este **Roman**, aflat pe râul Moldova.

8) **Județul Neamț** se mărginește la partea sa nord-estică cu județul Suceava, la sud cu județul Piatra, la apus cu Transilvania. Orașul de reședință este **Neamț**. //

9) **Județul Piatra** se află între județele Neamț, Roman, Bacău și granița Transilvaniei. Orașul de reședință este **Piatra**.

10) **Județul Vaslui** se află între Fălciu, Iași, Bârlad și Roman. Orașul său de reședință este **Vaslui**.

11) **Județul Fălciu** se află între districtele: Iași, Bârlad, Vaslui și regiunea Basarabiei. Principalul oraș al acestui district este **Fălciu**¹⁴ însă localitatea sa mult mai importantă este Huși, situat pe o câmpie întinsă și sănătoasă, în care sunt amplasați cam șase mii de locuitori adulți.

12) **Județul Bârlad**, se află între districtele: Vaslui, Fălciu, Galați și Tecuci. Principalul său oraș este **Bârladul**.

13) **Județul Tecuci** se găsește între districtele: Piatra, Bârlad și Putna. Principala localitate a sa, în care își au reședința și ispravnicii este **Tecuci**.

¹⁴ *Fălci*, sat și comună, jud. Vaslui.

14) **Județul Putna** se află între districtele: Bacău, Tecuci, frontiera Țării Românești, unde se învecinează cu județul Slam-Râmnic și Transilvania. Localitatea de reședință este orașul **Focșani**. //

p.22 15) **Județul Bacău** se învecinează cu Piatra și Putna și, întinzându-se spre munții Carpați, ajunge spre Transilvania. Orașul de reședință al ispravnicilor este Bacău.

16) **Județul Galați** se învecinează cu districtele: Bârlad și Fălciu în Moldova și cu Brăila și Slam-Râmnic în Țara Românească; ultima sa limită este râul Prut care îl desparte de Basarabia. Principalul oraș al acestui district este **Galați**, dispus pe malul stâng al Dunării. El este cunoscut prin al său <port> în care are loc o suficient de importantă cumpărare și vânzare de mărfuri turcești și moldovenești.

Ocârmuirea județeană

p.23 Toate județele, atât în Țara Românească și Oltenia, cât și în Moldova se află sub administrația ocârmuirii locale, în fruntea căreia stau în fiecare județ doi ispravnici, numiți de către Divanurile principatelor dintre boierii locali. Puterea ispravnicului, împreună cu obligațiile lui, este aproape nelimitată în județ. // El este judecătorul absolut în <județ>, hotărăște în certuri, în litigii și alte <pricini> care se ivesc între locuitori, pedepsește cu amenzi bănești și cu <pedepse> corporale, bagă în închisoare și altele. Răspândește drepturile sale și asupra boierilor, conducându-se în aceste <acțiuni> ale sale de conștiința proprie și de înțelepciunea sa. Singur Divanului trebuie să-i dea raportul despre acțiunea sa.

În ajutorul ispravnicului este numit *sameșul* sau *vistiernicul*, care se ocupă cu strângerea dărilor, *judecătorul* și funcționarii de cancelarii: *condicarul*, adică cel care duce jurnalul, *logofătul* (secretar) și câțiva *logofeți* sau conțopiști.

Împărțirea județelor

p.24 Fiecare județ de la șes este împărțit în plăși, iar cele așezate în munții Carpați în plaiuri. Și unele și altele sunt compuse dintr-un număr mai mare sau mai mic de sate, împărțite în grupe sau *liude*, care se compun din mai multe familii. //

Zapcii

Plășile se află sub ocârmuirea funcționarilor locali deosebiți, care se numesc *zapcii* și care sunt numiți de către ispravnicul județului. Scopul activității lor constă în păstrarea ordinii și supunerii necesare între locuitori, supravegherea bunăstării satelor și strângerea obligațiilor bănești față de stat.

Vătafii

În plaiuri ocârmuiesc *vătafii*, numiți de către Divan și numai în unele privințe sunt supuși poruncii ispravnicului județului. Aceștia strâng vama de pe mărfurile care sunt importate în Principate prin munții Carpați și exportate în străinătate. <Ei> supraveghează bunăstarea localităților încredințate lor, străduindu-se să nimicească bandele de tâlhari, care se adună des în păduri; strâng, la fel ca și zapcii, obligațiile bănești față de stat ale sătenilor și judecă în toate pricinile de ceartă și nemulțumiri care se întâmplă între locuitori.

Râurile

Munții Carpați reprezintă un izvor nesecat de rezerve [...], // căruia îi datorează obârșia toate râurile și pâraiele care udă, într-un număr mare, Țara Românească și Moldova. Cele mai însemnate dintre ele sunt: Dunărea, Argeșul, Buzăul, Teleormanul, Dâmbovița, Ialomița, Oltul, Jiul, Prutul, Siretul și Moldova.

p.25

Râurile Țării Românești

Dunărea, fluviu mare, navigabil, mărginind partea cea mai mare a Țării Românești – toată partea ei de sud – de la județul Mehedinți până la granița de sud-est a Principatului, cu Moldova, furnizează locuitorilor însemnate avantaje. Prin ea se efectuează schimbul și vânzarea mărfurilor cu Turcia, datorită ei oamenii din pătura suspusă își satisfac dorința strălucirii lor exterioare primind podoabe din Austria, iar negustorimea desfășoară un comerț <în condițiile> cele mai favorabile și cu cheltuieli mult mai mici decât traficul <de mărfuri> pe uscat.

[În continuare se dau câteva date cunoscute despre râurile Argeș, Teleorman, Dâmbovița, Ialomița, Buzău, Olt și Jiu].

p.26-27

Râurile Moldovei

Prutul izvorăște din Galiția și străbătând toată partea nord-estică a Principatului Moldovei, la granița ei cu Basarabia, se varsă în Dunăre în apropierea localității Reni¹⁵, la marginea județului Galați. Localitatea Sculeni, așezată pe acest râu, la o distanță de 20 de verste de orașul Iași este <punctul> de frontieră între Moldova și Rusia. Prutul este cunoscut în istoria Imperiului rus prin sfârșitul nefericit al luptei duse cu Poarta <otomană> în 1711 de către împăratul Petru I pe malul acestuia. <Aici> monarhul,

¹⁵ Autorul greșeste. Reni se află pe malul stâng al Prutului (orașul aparține azi Republicii Ucraina) și nu avea cum să facă parte atunci din structura teritorială a județului Galați.

p.28 prins la ananghie cu oastea sa // de către musulmani a fost nevoit să semneze un tratat de pace foarte nefavorabil Rusiei¹⁶.

Nici unul dintre aceste râuri, cu excepția Dunării, nu este navigabil, cu toate că în condițiile unei minime preocupări din partea guvernului, fiecare dintre acestea poate deveni navigabil, deschizând în felul acesta căile cele mai scurte și mai favorabile pentru comunicațiile dintre județe. Astăzi, râurile mai importante amintite aici, sunt îngădite pe tot cursul lor de morile de apă, care nu aduc nici un folos locuitorilor, stagnează și, prin difuzarea și evaporarea putreziciunii, infestază aerul. //

p.29

În afară de râurile amintite mai sus, în Țara Românească și Moldova se găsesc și altele, într-un număr mare, care datorită adâncimii lor mici nu merită o atenție deosebită. Astfel sunt: Râmnicelul, Milcovul, Prahova, Cricovul, Argeșul, Blahnița, Sușița, Motrul, Tismana, Jilortul în Țara Românească; Moldova, Suceava, Bistrița, Bârladul, Putna, Jijia și altele în Moldova. Toate aceste râuri, în timpul verii seacă aproape complet, dar primăvara și după ploi îndelungate, dintr-odată se umflă cu apa provenită din Carpați, ies din malurile lor și se revarsă pe teritorii întinse. Prin iureșul lor puternic, asemenea unui uragan intens, ele distrug tot ceea ce întâlnesc în cale, iar după un timp oarecare reintră din nou în malurile lor.

Însușirile apelor

Deși, după unanima părere a locuitorilor autohtoni, apa acestor râuri este socotită ușoară și întru totul potabilă, pentru oamenii care nu sunt obișnuiți <cu consumul ei>, folosirea ei îndelungată pentru băut // cauzează diferite boli ale stomacului ca: slăbirea organelor de digestie, diaree, boli de stomac, colici și altele, iar bolnavii simt îndesirea acceselor. Originea de munte a acestor ape, scurgerea lor pe pante abrupte, care au un sol variat, amestecul de substanțe străine (pământ, sare) care se dizolvă în ele în timpul curgerii sunt cauzele fenomenelor malade amintite mai sus. În general apa de aici este cam sărată, iar nisipul, argila și alte substanțe care sunt atrase de rezeziunea scurgerii, o fac tulbure. Pe de altă parte, murdăriile, grămezile de gunoi și animale moarte, care sunt aruncate de obicei de către populație în apă, o fac cu totul necorespunzătoare pentru băut. Chiar după ce stă câteva zile liniștită într-un vas, <ea> nu se limpezește, nu devine suficient de curată și transparentă.

p.30

Cu toate acestea, lipsa, simțită în multe localități ale principatelor, a apei de izvor, ca și nepăsarea locuitorilor de a se asigura cu apă de fântână, prin săparea fântânilor, care pot fi <făcute> cu ușurință oriunde, // îi obligă să folosească această <apă> de râu, atât pentru pregătirea mâncării, cât și pentru băut. Aproape tot Bucureștiul se mulțumește cu apă de acest fel din râul Dâmbovița, pe <malul>

p.31

¹⁶ S. F. Dobronravov se referă la cunoscuta campanie de la Prut, din vara anului 1711, încheiată cu încercuirea lui Petru I și a armatei sale de către otomani la Stănilești și cu „pacea de la Prut” (22 iulie 1711), într-adevăr foarte nefavorabilă Rusiei.

căruia sunt construite abatoare, grajduri pentru cai, vopsitorii și ateliere de săpunuri. Procedeele cunoscute de curățire a apei murdare și nesănătoase sunt folosite aici numai de reprezentanții păturii suprapuse, iar poporul de rând, necunoscând aceste <procedee> sau poate din cauza insuficienței mijloacelor pentru curățire, bea această apă murdară, măloasă și infectă.

Dintre procedeele propuse pentru curățirea apei, cel care este folosit cel mai frecvent în Principate este următorul: vasul de curățire a apei este o piatră de esență nisipoasă care este găurită la mijloc în forma unui car întors care are în partea de jos o gaură mică. Apa se varsă în această <piatră> trecând prin gaura de jos picătură <cu picătură>. Pe această piatră se adună toate corpurile străine, iar <apa> rezultată este de obicei destul de curată și transparentă.

Nu ar fi deloc rău dacă acest procedeu ar fi răspândit și generalizat în principate, cu atât mai mult cu cât pietrele amintite pot fi executate // în toate județele, situate pe lanțul Carpaților. p.32

Izvoarele minerale

Izvoare sau ape minerale, care prin componența lor pot fi socotite printre mijloacele medicale, se găsesc în multe județe ale Principatelor, dintre care sunt cercetate, conform dispozițiilor Comandamentului rus de aici <următoarele>: în localitățile Boboci¹⁷, Fintеști, Sibiciu de Sus, în Păusești¹⁸, Breaza, Ocnița¹⁹, <lângă> Pucioasa, la Buda lângă Câmpulung, la mănăstirea Cozia, la Călimănești, Olănești, la mănăstirea Govora, la Săcele, la Baia de Aramă în satul Glogova²⁰. Compoziția acestor ape și folosirea lor medicală în chip adecvat nu sunt studiate în detaliu de medicii care le-au vizitat, atât din cauza lipsei de timp, dar mai ales din pricina lipsei mijloacelor necesare pentru analiză. p.33

Floravov, medicul statului major și farmacistul Șiller, trimiși conform dispozițiilor comandamentului pentru căutarea acestor izvoare și descompunerea <apei> în părțile ei <chimice> componente, au întocmit o descriere detaliată a lor, anexând la raport analiza deosebirilor de compoziție a acestor ape, acțiunea lor diferită sub aspect terapeutic asupra organismului omenesc.

Munții

Ramificațiile munților Carpați, care pornesc din Galiția și Transilvania, se întind pe toată partea apuseană a principatelor și scăzând treptat în înălțime se pierd

¹⁷ Sat, comuna Cochirleasca, jud. Buzău.

¹⁸ Sat și comună, jud. Vâlcea.

¹⁹ Sat și comună, jud. Dâmbovița.

²⁰ Neidentificat.

p.34 în interiorul lor. Înălțimile cele mai mari sunt în locurile de margine cu Transilvania [...] Munții aceștia ocupă o parte destul de însemnată a pământului <țării>, fărâmițat de o mulțime de râuri și pâraie care își au izvorul aici. Dar, cu toate condițiile defavorabile de viață, din pricina insuficienței drumurilor de trecere și a altor condiții esențiale pentru traiul omenesc, ei sunt locuiți // atât pe culmi, cât și la poalele lor.

Solul

Județele, sau mai exact spus plaiurile județelor așezate în părțile abrupte ale munților Carpați, au în subsolul lor fie ghetari care nu se topesc niciodată sau stânci vechi de piatră, acoperite în timp cu un strat de pământ nisipos, argilos sau calcaros. Acesta din urmă este mai favorabil creșterii mărăcișului și copacilor sălbatici, care cer mai puțină umiditate. Pe culmile <înalte> ale acestor munți se ridică, asemenea unor nori negri și deși, păduri de stejari seculari, de fagi și alți copaci asemănători lor.

p.35 Pe de altă parte, izvoarele care își au aici obârșia, trecând într-un număr foarte mare în direcții diferite și având o mare diversitate din cauza deselor ploii de munte, // creează, în urma revărsării lor, terenuri mocirloase și mlăștinoase, cu totul impracticabile. Poieni și locuri potrivite pentru cultura cerealelor sunt numai pe alocuri.

În schimb, celelalte județe, și chiar majoritatea plășilor și ținuturilor de munte au un <sol> de cernoziom curat, și numai pe alocuri amestecat cu nisip și argilă. Printre altele nu sunt mai puțin favorabile creșterii animalelor și altor plante. <Teren> pietros și calcaros rar se întâlnește. Râurile și pâraiele, care străbat în toate părțile aceste câmpii, inundându-le prin revărsarea lor, fac acest sol și mai fertil. Un grăunte semănat în el ar aduce o <recoltă> însutită, iar o brazdă ar răsplăti întrutotul munca plugarului.

Ocupațiile

p.36 Natura, și-a revărsat darurile cu larghețe în principate și, judecând în ansamblu, s-ar putea presupune că locuitorii, // având în abundență tot ceea ce le trebuie pentru viața de familie, se folosesc de avantajele care sunt născocite de lux. Câmpurile de arătură, în unele locuri fânațele, în altele pădurile dese, lanțul întreg al munților Carpați, fluviul navigabil Dunărea și vecinătatea cu state luminate ale Europei, Rusia și Austria, le dau <locuitorilor> posibilitatea să dobândească, prin relații comerciale avantaje nenumărate și să-și dezvolte ocupațiile până la gradul perfecțiunii sub toate aspectele ei. Pe câmpiile bogate s-ar putea produce cereale de toate felurile și crește animale domestice în număr mare–iată izvoarele belșugului industriei.

Pădurile, cu lemn de construcție, sunt pline cu animale de specii diferite; blănurile acestora ar putea furniza un comerț rentabil cu locuitorii de dincolo de Dunăre. Apele Dunării, pe care pot naviga vase comerciale, i-ar lega pe moldoveni și munteni cu imperiile vecine, unde s-ar putea expedia toate produsele locale. Cu toate acestea, industria existentă în principate până în zilele noastre este foarte unilaterală și prin <pondera> ei neînsemnată // face ca locuitorii satelor să se mulțumească cu procurarea numai a acelor produse strict necesare traiului. p.37

Cultura cerealelor

Agricultura [...], ajungând la alte națiuni europene la un înalt grad de perfecțiune, în principate, asemenea altor domenii de ocupație, nu s-a bucurat de o atenție specială din partea guvernului. În zonele muntoase, unde nici solul nu poate asigura umiditatea necesară oricărei plante <cerealiere>, dispunerea terenului ridică piedici în fața agriculturii, căci natura însăși se împotrivește culturii cerealelor. În schimb, câmpiile întinse aflate în interiorul principatelor ar putea, atât să aprovizioneze populația cu alimente, cât și să aducă mari avantaje, prin exportul cerealelor în alte locuri mai puțin fertile. Aceste câmpuri însă, fiind locuite de <oameni> inactivi și nepăsători, arareori gem sub sapa grea care să le sfărâme solul, rar răsună aici vocea veselă a plugarului care să-și încerce norocul // prin cultivarea câmpului. p.38

Adesea, în timpul muncii pe ogorul său, țăranul își oprește boii și, privind în urmă se întreabă dacă a arat mai mult decât ar trebui pentru întreținerea familiei sale și pentru plata impozitelor, și în asemenea cazuri, de multe ori ascultând sfatul leneviei, rămâne pentru câteva luni din an fără hrană.

Dintre plantele cerealiere se cultivă aici mai ales grâul, orzul, meiul și porumbul. Grâul se poate găsi numai pe moșiile oamenilor din pătura suprapusă și a arendașilor, și acolo în cantități neînsemnate, suficiente doar pentru folosul casei. Poporul simplu aproape că nu se ocupă cu cultivarea acestei plante. Grâul de aici este foarte curat și <sămânța lui> este mare. Pâinea care se prepară din <făina acestui> grâu este albă și gustoasă. Oamenii din clasa inferioară o folosesc numai în cazuri de sărbători deosebite; în viața de zi cu zi întotdeauna este înlocuită de <folosirea> porumbului.

De asemenea, orzul nu este cultivat pe larg, el se folosește pentru furajul cailor în loc de ovăz. Cel mai frecvent // folosite aici sunt porumbul și meiul – singurele care apără pe locuitorii satelor de foametea iminentă. Deoarece cultivarea lor solicită puțin timp, ea satisface cerințele sătenilor în cursul întregului an. Din porumbul transformat în mălai se gătește cașa groasă care se numește mămăligă și se folosește în loc de pâine. La aceasta se adaugă uneori unt, lapte sau brânză. Meiul se folosește în același mod. La acești locuitori nu se cultivă secara, hrișca și ovăzul, p.39

deoarece nu se utilizează la consum. În schimb, în multe locuri se întâlnesc inul și cânepa.

Plantele de grădină se limitează la lubeniță²¹, dovleac și castraveți. Cresc din abundență bobul, mazărea, linte, morcovul, varza, ceapa și usturoiul.

p.40 Principatele Moldova și Țara Românească descrie <aici> sunt nu mai puțin bogate și în pajiști. Locurile situate în Țara Românească pe malul Dunării și în Moldova pe malul Prutului se prezintă ca niște covoare, în desene veșnic verzi //. Este aici atât de mult fân, încât pe lângă folosirea lui de către oamenii din principate, cât și de către vecini-care pasc turmele lor aici pentru un preț convenabil. Printre altele acest fân nu este atât de hrănitor pentru animale cum este cel din județele de munte, căci aflându-se pe terenuri de șes și cu umezeală el se compune din ierburi grase și <pline> cu laptele câinelui, de la care animalele se îngrașă repede.

Plantele

În Principate cresc plante diferite, în abundență foarte mare.

[Urmează enumerarea anumitor clase de plante: *Monandria*, *Diandria*, *Triandria*, *Tetrandria*, *Pentandria*, *Hexandria*, *Heptandria*, *Octandria*, *Enreandria*, *Decandria*, *Dodecandria*, *Isocandria*, *Polyandria*, *Didynamnia*, *Tetradinamia*, *Moradelpchia*, *Dindelpchia*, *Polydelpchia*, *Syngeresia*, *Gynandria*; *Monocceia*, *Dioceia*, *Cryptogamia*.

p.41-54 Se dă atât numele rusesc, cât și cel latin dar și caracteristicile celor 23 de specii de plante menționate mai sus].

Pădurile

p.55 Pădurile se află în principate la granița dinspre Bucovina și Transilvania și pretutindeni spre apus, în munții Carpați //. Aceste locuri sunt acoperite de păduri de neștrăbătut, compuse din copaci care sunt de o vârstă cu munții. Aici, pe lângă alte specii, cresc: stejari de munte, fagi puternici, sălcii rămuroase, teiul aromat, ploi frumoși, mestecenii deși, ulmi pletoși, anini înalți, ploi de munte și altele. În general vorbind, copacii care cresc pe coastele munților, și pe pantele lor în cea mai mare parte, sunt înalți, oblici, cu crengi puține și mult mai corespunzătoare pentru diverse utilizări decât cei care cresc pe culmile munților. Aceștia din urmă, deși sunt groși, nu sunt oblici, au multe crengi și scorburi, iar înăuntru acestea sunt goale. Aceasta este diferența de calitate a copacilor și însăși degradarea lor depinde, fără îndoială, de diferența dintre solurile în care cresc. Pe coastele munților solul are mai mult sau mai puțină umiditate, dar pe culmi solul este tare și cu puțină umezeală <în

²¹ Pepene verde.

el>. Când copacul a crescut înalt <solul> nu-i poate asigura hrana necesară. Din această cauză, puterea de creștere nu acționează ca înainte, în măsură egală asupra tuturor proceselor <de dezvoltare> a copacului, ci își îndreaptă acțiunea // mai cu seamă într-o parte oarecare a lui. Întrucât, după legile generale ale vieții plantelor, acțiunea de creștere este îndreptată spre <partea> exterioară și, în conformitate cu acestea, natura, păstrând forma exterioară a copacului, produce golul interior și slăbirea vieții înăuntrul copacului.

p.56

Partea de răsărit și de sud a principatelor nu are deloc păduri, în afară de aluniș, diferite tufe sălbatice, ca și de o serie de pomi fructiferi plantați de mâini harnice. De altfel, <locuitorii> nu duc lipsă prea mare de materiale de construcție și combustibil, procurând lemn pentru construcții și lemne de foc din locuri unde acestea sunt din abundență.

Pomii fructiferi

Dintre pomii fructiferi <aici> cresc mărul, părul, vișinul, cireșul, caisul și, din cea mai mare abundență, prunul. Livezile cu asemenea pomi nu sunt mari, dar pretutindeni se vede că nu sunt îngrijite. De aici se poate conchide că numai <cel> care a plantat pomii a avut grijă de ei. De la aceste constatări fac excepție grădinile cu pruni, căci [...] în unele locuri // cultivarea acestora constituie ocupația principală a locuitorilor. În județele muntoase ale principatelor, unde solul și așezarea terenului constituie piedici de netrecut pentru cultura cerealelor, locuitorii satelor se ocupă cu transplantarea trunchilor de pruni care cresc sălbatic și îngrijesc grădini întinse din acest pom <fructifer>.

p.57

La prima vedere o asemenea ocupație poate părea neînsemnată, <dar> în principate poate fi socotită printre cele mai importante ramuri ale ocupațiilor de aici. Din cauza insuficienței și a nefolosirii secării, atât în Moldova cât și în Țara Românească, se prepară din prune (după cum în Rusia din cereale se obține vodcă și spirt), o băutură alcoolică numită rachiu, cu o întrebuințare generală pentru consum.

Lemnul de nuc, tot atât de scump în comerț și foarte frumos sub formă de mobilier, de abia s-ar putea găsi în alte părți, în cantități mai mari decât cele din principate. Dar acest pământ este cel mai favorizat de natură, în ceea ce privește cultivarea *viței de vie*. //

p.58

Toate județele, cu excepția câtorva din Moldova și a numai trei din Țara Românească (Ialomița, Mehedinți și Gorj) obțin cea mai mare parte din venitul lor de pe urma cultivării ei <viței de vie>. De altfel, după cum se vede, locuitorii lasă îngrijirea acesteia mai mult pe seama naturii. Astfel, în timpul iernii trecute, care a fost aici mai aspră decât <în mod> obișnuit, mulți <proprietari> deoarece nu și-au îngropat tulpinile, au pierdut vii din soiul cel mai scump.

p.59 Vinul se produce în cantități mari și, pe lângă consumul intern generalizat, o importantă parte a producției <acestuia> este dusă în Rusia. Vinurile de aici, în parte datorită lipsei beciurilor bune, precum și datorită calității strugurilor, sunt acre și se degradează repede. De altfel, dacă vor fi depuse stăruințe corespunzătoare în ce privește cultivarea tulpinilor viței de vie, iar prepararea vinului se va face din struguri copți, calitatea acestuia <a vinului> se va îmbunătăți simțitor. Vinurile din Țara Românească sunt mai bune decât cele din Moldova, dar cel de Odobești (din Moldova) le întrece pe toate celelalte. Valoarea acestuia este recunoscută și în Rusia //.

Bogățiile minerale

Întinderea și înălțimea munților Carpați, ca și alcătuirea lor inițială conduc involuntar la concluzia <existenței> unor bogății enorme în străfundurile acestora. La aprecieri asemănătoare ajunge și mineralogul amator, pe baza datelor care sunt vrednice de atenția lui. Dar insuficiența în <domeniul> învățământului în genere și în <domeniul> științei mineritului în special, pe de o parte, iar pe de alta cupiditatea tiraniei turcești care înghite totul sunt, se pare, principalele cauze pentru care nici locuitorii acestor locuri și nici guvernul însăși nu se străduiesc ca prin cercetarea <subsolului> munților Carpați să înmulțească ramurile de ocupație. Guvernul valaho-rusesc, recunoscând toată valoarea cercetării atente a acestor munți, a delegat deja un ofițer care cercetează acest domeniu. Până acum s-au descoperit, dintre minereuri: aur, sare de bucătărie, sulf, mercur și în cantități mai mici, cupru și chihlimbar.

Aurul

p.60 Până în prezent nimeni nu a descoperit aur în subsolul munților. // Cu toate acestea, extragerea acestui minereu, mai ales primăvara – din râurile care își au izvorul în Carpați, dovedește fără îndoială că minereurile <bogate> în aur trebuie să se găsească nu pe pantele munților, ci în străfundurile acestora, de unde în anotimpul menționat sunt duse, în torente de nisip, de curentul repede al apei.

Dintre râurile care conțin cantități însemnate de nisip aurifer, mai cunoscute sunt: Dâmbovița (care curge prin București), Ialomița <prin> Urziceni, Buzău (prin târgul Buzău), Argeșul (la Pitești), Oltul la hotarul dintre Valahia Mică ²² și Valahia Mare²³, ca și Râmnicul de Olt și Cârcinovu.

Extragerea nisipului de aur în principate <este făcută> de țigani, care se numesc aurari. Ei sunt eliberați de toate obligațiile fiscale cu condiția exercitării <permanente> a acestei ocupații. Uneltele de extragere a aurului, ca și însăși modul de executare a acestei operații sunt următoarele: o scândură cu o lungime de doi

²² *Malaia Valahia.*

²³ *Bolșaiia Valahia.*

arșini; la un capăt este înzestrată cu un ascuțiș de fier, de la mijloc și până la capătul celălalt de care se fixează un mâner //, ea are găuri așezate de-a curmezișul. Țiganii amintiți, intrând în râu, așează această unealtă cu găurile în sus, plasând-o împotriva curentului apei, iar partea ascuțită o lasă până la fundul <apei>. Cu această <unealtă> fac diferite mișcări în urma cărora nisipul și alte bucățele <de minereu> căzute pe această unealtă se opresc în găurile lui. Făcând în felul acesta câțiva pași împotriva curentului apei, aurarii ridică unealta făcând cu ea mișcări înainte și înapoi prin care, bucățelele mai ușoare aflătoare în găuri sunt duse de curentul repede al apei, iar cele mai grele, conținând aur, rămân în găuri. Cantitatea nisipului de aur extras nu se poate aprecia cu exactitate.

p.61

Sarea de bucătărie

Sarea de bucătărie se găsește în toate județele Moldovei și Țării Românești în cantități suficiente, dar cel mai mult este prezentă în județele Buzău, Secuieni, Prahova, în apropiere de târgul Câmpina și în Vâlcea. Aici se găsesc gropi mai mari de sare sau ocne. Această sare, ca și cristalul, este deosebit de curată // și se extrage în cantități uriașe. Cu toate că ea a fost folosită <pentru consum>, din vremuri mai vechi, atât în Valahia Mare, în Valahia Mică și în Principatul Moldovei, cât și în țările vecine, rezervele de sare sunt nesecate. Dând în arendă exploatarea <acestor> zăcămintele unor particulari, guvernul local obține venituri importante.

p.62

La extragerea sării sunt folosiți, pe lângă criminalii trimiși aici de Divan pentru a-și executa pedeapsa locuitorii satelor învecinate, <muncă> pentru care sunt scutiți de dări precum și de toate celelalte obligații. În apropierea ocnelor de sare, în multe locuri se găsește păcură sau dohot de pământ.

Chihlimbarul se extrage în toate județele de munte, în bucăți de culoare neagră sau galbenă. În cantități mai mari *sulful* se găsește în județele Muscel, Dâmbovița și Argeș.

Cuprul s-a descoperit încă de mult în Valahia, în localitatea Cerneți²⁴, în care se află rămășițele unei foste topitorii de cupru //.

p.63

Pe versanții munților Carpați, compuși în cea mai mare parte din nisip și argilă, amestecate cu pământ silicos, pot fi observate cuarțul și granitul; din acesta din urmă locuitorii făuresc pietre de moară.

Creșterea animalelor

Creșterea animalelor cornute, a cailor, a oilor, a porcilor și a altor animale domestice constituie una din ocupațiile principale, ale locuitorilor din principate. Mai întâi contribuie aerul curat, fertilitatea deosebită a solului, prezența abundentă a ierburilor suculente și hrănitoare, iarna scurtă de aici. Pentru îngrijirea acestor

²⁴ Czernetz, sat competent al comunei Șimian, municipiul Turnu Severin.

animale este necesară doar o minimă preocupare a locuitorilor. În al doilea rând creșterea animalelor constituie o necesitate vitală pentru locuitorii satelor. Vitele cornute sunt necesare pentru aratul pământului, iar oile <cu lâna lor> pentru îmbrăcăminte.

p.64 Carnea se folosește pentru mâncare, iar din laptele lor <locuitorii> prepară brânza, cunoscută aici sub numele de cașcaval. Cu <acest> produs locuitorii satelor fac un comerț însemnat în orașele și târgurile apropiate. În județele de munte //, unde datorită condițiilor locale nu sunt deloc drumuri de legătură și folosirea căruței este imposibilă, locuitorii satelor își rezolvă problema <transportului> cu caii de samar, care cară ușor greutatea pe care le poartă pe cele mai mari stânci și coboară de pe ele fără <să meargă pe> cărările alunecoase, șerpuite și periculoase la fiecare pas. Oile de aici sunt destul de mari și grase; ele se hrănesc cu ierburi aromate, iar carnea lor este grasă și gustoasă. Cele mai bune oi și în numărul cel mai mare pot fi întâlnite în principate în județele aflate în preajma munților Carpați, cu deosebire în județul Mehedinți. Aerul curat și răcoros, mai ales noaptea, care apără aceste câmpuri de secetă, face ca oile de aici să aibă permanent la dispoziție un nutreț sănătos și proaspăt.

p.65 Lâna de oaie, aproape pretutindeni albă, este deosebit de subțire și potrivită pentru fabricarea stofelor bune. Cu toate acestea, din cauza lipsei de fabrici proprii în principate, lâna, în cea mai mare parte a ei, este exportată pe un preț foarte convenabil în Austria. Aici ea este prelucrată de atelierele unor fabricanți pricepuți și transformată // în articole diferite, care permit acestei țări să practice un comerț avantajos cu Moldova și Țara Românească.

Capra neagră și albă trăiește în număr mare, dar oamenii bogați țin și capre roșii. Acestea din urmă sunt crescute exclusiv pentru laptele care este foarte necesar bolnavilor suferinzi de boli de piept și considerat de locuitori ca mijloc specific împotriva tuberculozei.

Boii se găsesc în număr mare; sunt masivi și viguroși. Bivolii sunt rari aici și sunt ținuți doar de către oamenii bogați. Caii sunt mici de statură și urâți. Din cauza lipsei furajului, pe care locuitorii nu-l pregătesc niciodată pentru iarnă, ei sunt foarte slabi. Herghelii bune de cai nu se găsesc în nici un ținut. Caii de munte sunt mai buni decât ceilalți.

Apicultura

p.66 Apicultura este, de asemenea, o îndeletnicire importantă a locuitorilor; <ea> se numără printre principalele ramuri de ocupație. Câmpiile întinse cu plante // plăcut mirositoare și pomii înfloriți, de diferite soiuri, constituie pentru albine o sursă abundentă pentru producerea mierii.

67-68 [Sunt descrise principalele vânturi care bat în principate]

Bolile

Bolile întâlnite aici seamănă în mare parte între ele, evoluând repede și prezentând deosebiri numai datorită constituției bolnavului, anotimpului și înrâuririi unor împrejurări întâmplătoare. Bolile specifice anumitor anotimpuri sunt: primăvara predomină febrele intermitente zilnice și terțe (*febres intermittentes quotidianae et tertiae*); vara, febrele remittente gastrice și mai ales biliare (*febres remittentes gastricae, biliosae*); toamna diareea simplă și cea cu sânge (*diarrhaeae et dysenteriae*); iarna, în general bolile inflamatorii și în special cele datorate răcelii, febrele inflamatorii, cu afectarea diferitelor organe interne sau fără aceasta (*synocha cum vel sine adfectione variorum internorum, et catharrhi*).

De remarcat că aproape toți rușii capătă aici ocluzie intestinală (*obstructiones viscerum*).

Febrele intermitente

În ce privește timpul apariției lor, febrele intermitente // trebuie enumerate printre bolile endemice, proprii climei de aici sau locului ce le produc. Faptul că ele bântuie pretutindeni, mai cu seamă în văile județelor de munte, cât și apariția lor primăvara, odată cu zvântarea apelor ce se scurg în mari cantități de pe înălțimile munților către aceste locuri joase, constituie o dovadă evidentă a celor arătate mai sus. Vaporii de deasupra bălților, sub acțiunea căldurii soarelui ies din aceste locuri sub forma unor miasme foarte fine, pe care vântul nu le împrăștie, deoarece văile sunt închise, iar datorită răcorii serii aerul se îngroașă în chip dăunător asupra corpului omenesc, producând frigurile //. Opinia aceasta este confirmată de faptul că febrele intermitente se reduc încetul cu încetul la venirea verii, odată cu uscarea treptată a locurilor mlăștinoase, iar către sfârșitul acestui anotimp chiar dispar cu totul. Urmările acestor friguri sunt adesea foarte rele: slăbirea treptată a puterilor și febra cea mai istovitoare (*febris hectica*), cașexia, sfârșeala sau ocluzia intestinală, care atrage după sine hidropizia, incurabilă în cele mai multe cazuri//.

p.69

p.70

p.71

Febrele remittente

Febrele remittente bântuie în același timp cu febrele intermitente, mai cu seamă la începutul verii, când se pornesc zilele de arșiță. Cauzele care le produc sunt aceleași ca

la febrele intermitente, adică vaporii fini ce se ridică din bălți și locurile joase acoperite cu ape în timpul primăverii, alimentația făinoasă, care și așa se digeră cu mare greutate de stomacul slăbit de căldura excesivă, posturile dese și îndelungate ținute de locuitori, după care urmează o necumpătată folosire a cărnii, iar în locurile de pe lângă ape folosirea excesivă a peștelui; această febră remittentă se transformă adesea într-una înrudită cu febra gastrică, formă care se vindecă greu, chiar aplicând tratamentul cel mai corect //.

Diareea mortală, simplă sau cu sânge, bântuie aici cel mai adesea la sfârșitul verii și începutul toamnei. Folosirea excesivă în alimentație a diferitelor soiuri de fructe coapte sau încă necoapte, care cresc din belșug aici, serile umede urmând după zile de zăpușeală, vânturile reci însoțite de ploi, lipsa apei curate și sănătoase sunt cauzele principale care produc această boală.

Bolile inflamatorii

Bolile inflamatorii, ca febra inflamatorie cu afectarea locală a plămânilor, ficatului sau altor organe, reumatismul acut, catarurile etc. bântuie aici, ca peste tot, iarna și cu deosebire în locurile muntoase. Vântul rece și uscat de la nord-est, aducând din belșug oxigen, care și așa se găsește în mare cantitate în aceste locuri, produce boala.

Afară de aceasta, adăpostirea dezavantajoasă a populației în bordeie sau case prea mici, care mențin în permanență umezeala, predispune la răceli. Din cauza aceasta, reumatismele învechite, catarurile cronice se întâlnesc în fiecare sat și la orice vreme //.

Febra epidemică

În afară de bolile sus-pomenite, specifice anumitor anotimpuri, în partea dinspre câmpie a principatelor, pe malurile Dunării și Oltului, se întâlnesc uneori epidemii de febre nervoase infecțioase. Aceste râuri, revărsându-se primăvara, lasă în urma lor multe limanuri și bălți, a căror apă, neavând nici o scurgere, stagnează și se alterează în timpul verii, plantele aflate aici putrezesc, iar peștii mor. Din asemenea bălți, sub acțiunea, razelor arzătoare ale soarelui, se degajă o mare cantitate de hidrogen sulfurat (*gas hydrosulphureum*) care, ca miasmă, combinându-se cu aerul, îl infectează.

Cețurile ce se ridică din râuri și lacuri contribuie în mare măsură la răspândirea acestei miasme. Locuitorii acelor ținuturi, respirând aerul putrid, contractează boala epidemică denumită febra nervoso-putridă, însoțită de mici pete. Expunerea evoluției acestei boli confirmă cu claritate opinia privitoare la originea sa //: bolnavul atins de această febră se plânge de dureri de cap și în oase; ziua următoare începe să aiureze și să tremure din toate măduarele, ca și cum ar fi amețit de o băutură spirtoasă, bolnavul se leagănă, are ochii sclipitori, ieșiți din orbite; limba îi este înțepenită, pronunțând cu încetineală cuvinte nedeslușite; a treia zi bolnavul este atât de slăbit încât, îndată ce se ridică, cade la loc pe pat; în a opta zi apar petele²⁵; în ziua a 12-a sau a 13-a, bolnavul moare. Hidrogenul sulfurat, așa

²⁵ *Petechiae.*

cum reiese din evoluția bolii, acționând asupra sistemului central provoacă [...] înțepenirea membrelor, pierderea graiului, absența cunoștinței și, fiindcă sub influența sensibilității generale se săvârșesc toate procesele vitale, se înțelege de la sine că, datorită dereglării primei, se tulbură ultimele: din această cauză, digestia slăbește, iar de aici decurge o modificare cantitativă și calitativă a elaborării sucului nutritiv, o viciere a formării sângelui, a asimilării și a creșterii //.

p.75

Slăbirea acțiunii sistemului nervos asupra aparatului circulator, împiedicând irigarea corespunzătoare a acestuia și, prin urmare, producerea de suficientă căldură vitală în sânge²⁶, face ca acesta să devină putrid, alterându-i compoziția chimică normală, din care cauză se și produc petele.

Această boală este molipsitoare, căci dacă se îmbolnăvea un membru al familiei, atunci curând și ceilalți aveau aceeași soartă. Alimentația sărăcăcioasă și nesănătoasă, folosirea apei murdare și alterate, lipsa de curățenie, indolența și mai cu seamă umezeala locuințelor, măbind receptivitatea față de boală, contribuie la răspândirea ei //.

Ciuma

p.76

Vecinătatea Valahiei cu Turcia, unde bântuie adesea epidemii de ciumă, cât și dependența principatelor față de această ultimă țară, le expune adesea calamităților provocate de acest flagel al omenirii. Astfel, ciuma care a bântuit în principate în anii precedenți, 1828 și 1829, a pricinuit o pustiire crudă, cum de mult nu se mai pomenise. Toate județele au simțit din plin această crudă calamitate. Orașele București, Iași, Focșani, Galați, Brăila și câteva altele, împreună cu satele apropiate, în ciuda tuturor precauțiilor carantinele, folosite în mod activ de guvernul rus, au suferit pierderi de neînlocuit. Numai locuitorii de la munte nu au avut de suportat dezastrele produse de cruzimea bolii. Începutul întinderii molimei în principate, până la venirea aici a rușilor cu prilejul ultimei campanii împotriva Porții Otomane, nu poate fi stabilit cu precizie, din lipsa unor date demne de încredere; de altminteri, nu încapă îndoială că, de când se pomeneste, această boală a bântuit în fiecare an, cu furie mai mică sau mai mare, astfel că uneori aproape se stingea complet, ca apoi să se ivească iar; inevitabilele legături cu turcii, în condițiile unor neîndestulătoare precauții, au fost totdeauna suficiente pentru importarea molimei //, iar inexistența carantinelor a îngăduit răspândirea ei în interiorul principatelor. Actualmente, severele măsuri de poliție medicală întreprinse de guvernul rus, și anume: înființarea pichetelor carantinele pe Dunăre, revizia generală a locuitorilor și examinarea lor medicală separată, publicarea măsurilor preventive, etc., cu toate că scânteile ascunse ale bolii și azi se mai arată ici-colo, ne mângâie cu speranța

p.77

²⁶ „Chiar pe arșița cea mai puternică, cum se întâlnește aici în mai și iunie, bolnavii se plângeau că le este foarte frig; ieșeau apoi înfocoliți din casă și se culcau în bătaia soarelui, învelindu-se cu haine groase; făceau focul în colibe și se încălzeau la el, ceea ce dovedește insuficiența căldurii vitale” (n.a.).

liniștitoare că, în scurtă vreme ciurma va dispărea cu desăvârșire din Principate și, poate, pentru totdeauna.

Gușa

p.78 Printre bolile obișnuite în Moldova și Valahia, figurează și gușa. Familii și chiar sate întregi suferă de gușă: unii au o gușă de o neobișnuită mărime și greutate, astfel că bolnavul o poartă pe umăr. Această boală, cu sediul în partea anterioară a gâtului se găsește în glanda tiroidă (*Glandula thyroidea*) și, // în afară de desfigurare și incomodare, nu pricinuieste locuitorilor nici un fel de crize deosebite de boală. Cauzele apariției gușii, atât aici, cât și în toate regiunile muntoase ale Europei cu deosebire în văile munților apărute de acțiunea luminii solare, sunt până astăzi obscure, deși pentru a o explica multe au fost ipotezele propuse. Dintre asemenea opinii, cea mai aproape de adevăr pare să fie folosirea de către locuitorii de la munte

p.79 a apei provenite din zăpezi pentru băut și mâncare. // Apa aceasta este curată și limpede, dar nesănătoasă căci, lipsind pe munții înalți căldura corespunzătoare, apa nu are carbon, ci conține o cantitate crescută de oxigen; de aceea, apa aceasta, odată ingerată și intrată în sistemul circulator, datorită excesului de oxigen, favorizează acidifierea și îngroșarea sângelui și modifică din punct de vedere calitativ starea sa normală. Particulele animale elaborate de acest sânge și destinate asimilării de către corpul nostru, la trecerea prin vasele absorbante, datorită îngroșării lor și insuficienței carbonului (care reprezintă condiția unică a punerii în mișcare a vaselor absorbante) stagnează și formează în oricare parte a corpului tumori cistice (*tumores cystici*), care la locuitorii munților se produc la gât și se numesc gușă. //

Hernia

p.80 Hernia inghinală, atât de des întâlnită în principate, își datorește apariția mersului călare. Cauzele ce produc această boală sunt răul obicei, introdus de cei din păturile înalte, probabil datorită primejdiei din partea bandiților turci, ca în timpul călătoriilor să se înconjoare de călăreți, cât și patima generală a locuitorilor pentru mersul călare, la care se adaugă și dăunătorul obicei al femeilor de aici de a-și alăpta copiii până la doi ani și chiar mai târziu. Natura, acordând anumite forțe organismului, cere pentru susținerea lor și impulsuri corespunzătoare; dar poate oare laptele matern să satisfacă acest deziderat la un copil de doi și jumătate? Din pricina aceasta, copilul are fibrele musculare slăbite și astfel hernia inghinală apare cu ușurință.

Scorbutul

Nici scorbutul nu este cunoscut în principate, observându-se de preferință printre locuitorii de pe malul apelor din regiunile de câmpie. Folosirea la băut a apei

din limanuri și bălți, care vara stagnează și se împute, folosirea în alimentație a peștilor din aceste ape provoacă scorbutul, infectându-se cu el locuitorii ignoranți de peste tot.

Scrofulele

Boala scrofuloasă, de asemenea nu constituie un fenomen rar, deși în principate nu se observă cauze predispozante speciale; probabil că boala este produsă de obișnuința// vătămătoare, dar generală, a femeilor, nu numai de la orașe, ci și de la sate, de a-și vopsi fața începând din copilărie.

p.81

Bolile venerice

Bolile lumești întâlnite sunt în cea mai mare parte învechite, prezentându-se sub forma durerilor în oase, a ulcerelor cutanate maligne, a spuzelii etc.; ulcerele venerice primitive se întâlnesc rar.

Celelalte boli care apar aici sunt produse de muncile specifice poporului de jos, tulburări organice și boli de stomac, datorate nerespectării regularității cuvenite a dietei.

Vindecarea suferințelor simple, locuitorii de aici o lasă, în mare măsură, pe seama forțelor naturii; în cazurile de îmbolnăviri grave, ei recurg bucuros la asistența medicală. Ei au noțiuni despre valoarea terapeutică a câtorva plante, ca de pildă, mușetelul, floarea de soc, scorțișoara, chinina, cunosc acțiunea camforului și folosul lipitorilor; dar folosul altoirii cu vaccinul animal nu este cunoscut tuturor. //

p.82

Tratamentul hidrofobiei

Nu este lipsit de interes să se amintească aici despre o metodă de vindecare a hidrofobiei în principate, având în esență o mare asemănare cu metoda propusă de doctorul Marochetti²⁷. Vracii din satele de aici, procedând la fel ca Marochetti, împung bășicuțele de sub limbă, apărute în această regiune în cursul hidrofobiei, datorită afluxului de materie patogenă; totuși ei nu le consideră drept un fenomen propriu, fiecărui om, iar vindecarea bolii o bazează pe o abundentă lăsare de sânge, în care scop fac să curgă din vena sublinguală până la câteva funturi de sânge; la terminarea acestei operații, bolnavii sunt considerați, gata tămăduiți, așa că nu li se mai prescrie nimic.

În multe sate au putut fi găsiți oameni vindecați în acest mod, care toți sunt palizi și se plâng de slăbiciune și amețeli, probabil datorită marii lăsări de sânge. //

²⁷ Mihail Petrovici Marochetti, (1783–1860), medic al școlii teatrale din St. Petersburg, cunoscut în cazul de față prin lucrarea sa *Observations sur l'hydrophobie*, apărută la Petersburg în 1829.

Obiceiurile

p.83

Moravurile locuitorilor sunt destul de bune. Religia, mai bine zis ritualurile religioase, se respectă cu strictețe. Respectul și iubirea pentru părinți și bătrâni sunt nesilite și, se pare, înnăscute. Luxul – care li se atribuie – nu se vede mai deloc. Însuși boierii iubesc, nu <atât> luxul, <cât> parada: a te etala cu o haină scumpă, a-ți îmbrăca soția cu o rochie bogată și a te preumbla într-o trăsură frumoasă este o înclinație inseparabilă a lor. Nu arareori se întâlnesc boiernași mai săraci decât țaranii și <boierul> duce lipsă de multe în casă. Le place viața în trândăvie și inactivitate și sărăcia, care se observă oriunde în principate, de aici provine. Printre trăsăturile lor, cele care îi caracterizează sunt cupiditatea // și cruzimea față de cei supuși, dar mai ales față de ȣiganii săraci care, constituind proprietatea boierilor, poartă cătușele cele mai grele ale sclaviei.

p.84

Femeile sunt ușurate și vanitoase; credința casnică este respectată mai ales de către bărbați, iar, femeile, având păzitori atât de vigilenți, consideră de prisos să-și păstreze nevinovăția.

Instrucțiunea

p.85

Știința <de carte> se află până în prezent în principate într-un stadiu incipient. În afară de câteva școli în orașele București și Iași, pentru instruirea tineretului în limba maternă și <câteva> școli de limba franceză și greacă, nu mai sunt nici un fel de alte instituții de învățământ. În târgurile și satele Principatelor, instruirea copiilor, chiar și a celor de boieri, se limitează la cunoașterea dogmelor elementare ale credinței, cu toate că vecinătatea cu Rusia și Austria oferă, în fiecare minut, posibilitatea de a avea oameni cu o înzestrare strălucită și pentru a introduce școli, care să nu se limiteze numai la cunoștințe de limbă <maternă> // De altfel, în ultimul timp, boierii de rangul întâi, comunicând mai des cu europenii culți și simțind avantajele unei educații bune, își trimit azi copiii lor pentru învățătură la universități străine. Opere și cărți nu există nici în limba valahă și nici în cea moldoveană²⁸. Cauza acestui fapt ar putea-o constitui limba neșlefuită și lipsa gramaticii proprii – ca instrument indispensabil pentru perfecționarea ei. Pe lângă aceasta, jugul apăsător al turcilor, care le-au scufundat în incultură și obligația de a le copia în toate creează, actualmente, destule greutăți pentru renașterea științei [...]

²⁸ În fapt e vorba de aceeași limbă, adică româna, iar atitudinea autorului reflectă ignoranța sa în materie.

I

Tabelul statistic al oraşului Bucureşti întocmit în decembrie 1831

Denumirea Sectoarelor „Văpseaua”	Numă- rul de străzi în fiecare	Clasa boierilor cu familii şi cu slugi											
		Boieri	Soţii de boieri	Băieţi	Fete	Slugi	Servi- toare	Copiii lor	Țigani	Țigănci	Băieţi	Fete	Total
Galben (I)	21	175	189	169	144	312	309	74	307	321	127	142	2269
Verde (II)	13	164	179	157	194	301	278	20	272	286	114	102	2067
Roşu (III)	11	115	132	121	134	271	264	36	52	305	254	215	1899
Albastru (IV)	15	102	115	99	103	140	143	32	205	230	127	103	1399
Negru (V)	18	59	82	88	77	82	90	19	51	87	49	377	721
Total gene- ral pentru toate sectoarele	78	615	697	634	652	1106	1084	181	887	1229	671	599	8355

II

Clasa de mijloc cu familii şi cu slugi

„Văpseaua”	Bărbaţi	Femei	Băieţi	Fete	Slugi	Servitoare	Copiii lor	Total
I	2049	2465	1887	1796	429	258	60	8940
II	2101	2390	1481	1422	676	335	7	8412
III	1867	1324	856	886	2831	854	77	8695
IV	2677	3016	2037	2006	956	345	59	11098
V	2111	2527	1785	1832	602	368	24	9259
Total	10.801	11.732	8046	7944	5594	2160	227	46.404

Preoţimea cu familii şi cu slugi

„Văp- seaua”	Călu- gări	Preoţi	Soţii	Băieţi	Fete	Slugi	Servi- toare	Băieţii lor	Fetele lor	Total
I Galben	37	54	63	60	55	21	9	1	1	300
II Verde	20	58	61	60	58	18	14	-	-	289
III Roşu	40	38	41	42	38	33	28	3	2	265
IV Albastru	33	54	69	55	64	30	18	-	-	323
V Negru	7	52	67	61	65	10	11	-	-	273
Total	137	256	301	278	280	112	80	4	3	1450

III

„Văpseaua”	Număr de fabrici	Număr ateliere de frânghie	Cai	Boi	Vaci	Oi	Porci
Galben	-	5	753	526	189	11	274
Verde	23	1	739	400	134	42	308
Roșu	4	-	661	5	-	2	24
Albastru	69	1	761	673	90	294	310
Negru	4	2	843	281	79	688	139
Total	100	9	3697	1885	492	1037	1055

NOTA: În întreg orașul București se numără până la 30 806 de suflete de gen masculin și 27 998 de gen feminin, iar în total 58 791 de oameni locuitori permanenți ai Bucureștilor care formează 13 065 familii. În afară de aceștia numărul locuitorilor vremelnici poate ajunge de la 10 la 12 mii, împreună cu care populația orașului ajunge la <circa> 70 000 de suflete. Sunt și 1 795 de străini: dintre aceștia 1 226 sunt austrieci, 80 francezi, 158 prusieni, 236 ruși și 94 englezi. În București se numără 10 074 de case, 26 de mănăstiri, 95 de biserici de religie greacă, 7 de religii diferite: una–armeană, 2–catolice, una–luterană, una reformată și o sinagogă evreiască. Sunt 100 de fabrici dintre care: 3 de lumânări, 8 abatoare, una de ciorapi, 10 de batiste, una de baticuri imprimate, 3 de pălării, una de pânză, 64 de piele, 5 la care se împletesc fire de mătase și de lână, 2 fabrici de săpun, 9 de frânghii, 2 de bere și 2 tipografii. În 1831 au murit de holeră în sectorul galben 580 de oameni, în cel verde 522, în cel roșu 161, în cel albastru 418 și în cel negru 489, în total 2 170 de oameni²⁹.

²⁹ Datele privind pierderile umane înregistrate în timpul epidemiei de holeră din 1830–1831 sunt în general corecte și coincid și cu cele indicate de alte surse ale timpului. Mai pe larg asupra acestui aspect vezi, Gh. Brătescu, Paul Cernovodeanu, *Biciul holerei pe pământ românesc*, Editura Academiei Române, București, 2002, p. 64–66.

MIKLÓS BARABÁS (1810–1898)

Miklós Barabás s-a născut la 22 februarie 1810, în satul Marcoș (Márkosfalva) din ținutul Trei Scaune, într-o familie de secui. Tatăl său era proprietarul unor mici moșii. Când avea șase luni părinții s-au despărțit, mama împreună cu fiul stabilindu-se în satul vecin (Dalnic), la bunicii materni. De mic, Miklós Barabás a dovedit interes pentru învățătură. La vârsta de trei ani a început școala primară în sat, iar la șase ani știa să decline și să conjuge latinește. A urmat liceul reformat din Aiud, unde a avut profesori cu studii la universități protestante din străinătate. Acești ani au fost marcați de lipsuri materiale mari. La treisprezece ani, odată cu decesul tatălui, adolescentul Miklós Barabás a fost nevoit să se întrețină singur. Încă de la vârsta de șapte ani, când începuse să deseneze, obișnuia să-și petreacă vacanțele în familiile colegilor înstăriți, invitat de părinții acestora. În schimbul găzduirii și a unor mici sume de bani, el făcea modele pentru brodat, monograme pentru lenjerie, portrete în creion și tuș. Meșteșugul a fost deprins de la un profesor și apoi de la un zugrav francez, stabilit la Aiud. La vârsta de cincisprezece ani, ia zilnic lecții de desen și colorit cu Franz Neuhauser, profesor de desen din Sibiu, în schimbul a zece florini (masa pe lună îl costa douăzeci de florini). Suma nu era de neglijat, mai ales pentru un elev care trebuia să se întrețină singur. Potrivit propriilor mărturisiri, lecțiile nu au avut un folos prea mare, asta și datorită metodei de lucru a profesorului care se rezuma să-i dea să copieze litografii în tuș. Ceea ce l-a încântat însă pe Barabás a fost posibilitatea de a avea acces la pinacoteca Muzeului Brukenthal. Aici, pentru câteva ore, admira tablourile marilor pictori, se familiariza cu curente în pictură, cu diferitele maniere de a picta. La 16 ani, în vacanța de vară, a decorat cu trei compoziții proprii sala de biliard a vicecomitelui Kiss. Pe timpul școlii a făcut portrete miniaturale în fildeș, la modă printre oamenii cu stare ai vremii.

Nedorind să devină preot sau slujbaş la administrația comitatului, Barabás a părăsit liceul reformat din Aiud la începutul anului 1828 și s-a mutat pentru șase luni la Sibiu. Orașul continua să exercite asupra lui o mare atracție datorită vieții vii, posibilităților de câștig variate și nu în ultimul rând Muzeului Brukenthal și operelor adăpostite de acesta. Aici l-a cunoscut pe ungurul Gabriel Barra, care lucra în litografia lui Bielz. De la acesta a învățat să deseneze pe piatră cu tibișir. Tot Barra l-a prezentat unei bogate și influente familii maghiare, care i-a comandat mai multe portrete litografiate, plătite cu câte 10 florini fiecare. A reușit să câștige destul de bine (o sumă însemnată – 250 florini), fapt ce i-a permis să meargă să-și viziteze mama pe care nu o mai văzuse de cinci ani.

În toamna anului 1828 a plecat la Cluj, atras de viața literară a orașului. Aici l-a cunoscut pe italianul Gentiluomo, profesor de dans și totodată pictor, de la care a învățat să lucreze în ulei. Cei 500 de florini economisiți din tablourile vândute, ca și perspectiva unei burse, l-au îndreptățit să plănuiască o călătorie la Viena, pentru a se înscrie la Școala de Belle-Arte.

Ajuns în capitala imperială în căruța unui negustor armean, a fost neplăcut surprins de faptul că inițial profesorul Gselhofer, directorul Școlii de Belle Arte, i-a pus la îndoială talentul, supunându-l la probe. Admis la cursuri, avea să se facă repede remarcat, făcând progrese uimitoare. Talentul și seriozitatea l-au impus ca pe un tânăr de valoare. În scurt timp a ajuns sub îndrumarea profesorului Enders. Cum bursa promisă nu mai sosea, iar de alte fonduri nu dispunea, în iulie 1830 a fost nevoit să părăsească Viena. S-a întors în Transilvania, la Aiud, în căruța aceleiași negustor armean. Impresionat de situația materială a tânărului, negustorul i-a dat 200 de florini, cu care Barabás și-a cumpărat culori, pensule și alte lucruri necesare picturii. A rămas la Aiud până în primăvara anului următor, câștigându-și existența din lecții de desen și pictură date membrilor familiilor bogate din oraș.

La începutul lunii mai 1831 a plecat la Sibiu unde a devenit un foarte căutat portretist. Printre cei care i-au comandat portrete au fost și boieri din Țara Românească, veniți la Sibiu în vilegiatură. Aceștia au fost și cei care l-au îndemnat să vină la București, unde putea găsi foarte mulți amatori de portrete, printre ofițerii ruși cu avere. Fără a sta pe gânduri Barabás s-a decis să dea curs invitației, mai ales că știa românește din copilărie, iar timpul vacanțelor petrecute în diferite părți ale Transilvaniei, cunoscuse și diferite persoane de dincolo de munți. Unul dintre aceștia era spițerul Raimondi, care avea farmacie la București.

La 8 noiembrie 1831 pornește spre București, în căruța librărilor lui Thierry din Sibiu, care anual făcea acest drum pentru a aproviziona cu cărți noi librăriile din capitala principatului. La București a rămas un an și jumătate, adică până în vara anului 1833, lăsându-ne peste 120 de portrete, după care s-a întors la Cluj. Întrucât șederea sa la București face obiectul unui jurnal și poate fi consultat în cele ce urmează, despre perioada petrecută aici ne mărginim să oferim numai câteva repere.

Însemnările lui Barabás oferă un tablou al societății românești de la începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea, cu obiceiuri, mod de viață, reacții față de influențele din Apus. Deosebit de interesantă și savuroasă în același timp este prezentarea felului în care se făcea trecerea de la portul oriental la cel occidental, autorul insistând asupra unor persoane sau situații. De asemenea, găsim informații despre sistemul sanitar din principat, prezentate prin intermediul medicilor Breton și Wennert, primul grec, al doilea neamț. Ultimul conducea spitalul Sfântul Pantelimon. Deși, sub diferite aspecte, influența otomană era prezentă în societate, Barabás constată plăcut surprins că legile și tradițiile românești continuau să se păstreze. Deosebit de prețios este *catastiful de lucru*, în care pictorul avea obiceiul să-i noteze pe toți cei cărora le-a făcut portrete ca și sumele pe care le-a încasat¹. În vara anului 1833, cu 700 de poli imperiali în pungă, Barabás a părăsit București, întorcându-se în Transilvania. În 1834 s-a înscris la Academia de Belle-Arte din Veneția, unde l-a cunoscut pe celebrul acurelist englez William Leighton Leitch, cu care vizitează Bologna, Florența, Roma, Neapole, Genova, Milano, Trieste. Perioada de peste un an petrecută în Italia s-a dovedit hotărâtoare pentru perfecționarea stilului portretistic, astfel că la scurt timp de la stabilirea la Pesta, în toamna anului 1835, s-a impus drept cel mai renumit portretist din Ungaria. Sumele câștigate în timpul iernii i-au permis să călătorească la Paris și Londra, dar și în Transilvania, mai ales la Sibiu. Din primăvara anului 1838 până în primăvara anului următor a locuit la Cluj, pentru ca apoi să se stabilească definitiv la Pesta. Legat prin amintirile din copilărie și adolescență, el avea să revină în Transilvania ori de câte ori i s-a ivit prilejul. A murit la 12 februarie 1898, la vârsta de 88 de ani, onorat de Academia Ungară de Științe, al cărui membru devenise, ca o recunoaștere a contribuției sale la dezvoltarea picturii și în special a portretisticii.

Memoriile sale au fost publicate postum de Ladislau Kóvacs de Kézdi, *Barabás Miklós emlékiratai*, Budapesta, 1902. În 1929, paginile despre români au fost traduse de profesorul Andrei Veress, *Pictorul Barabás și românii*, în „Analele Academiei Române”, seria III, Memoriile Secției literare, t. IV. Veress și-a însoțit traducerea de o biografie a pictorului (p. 357–372), de unele comentarii din ziarele germane despre tabloul „Români mergând la bălci” (p. 385) și de câteva pagini din *catastiful de lucru* (p. 388–390)².

Despre Miklós Barabás au scris: Isaia Tolan, *Un pictor săcui despre Bucureștii de acum o sută de ani*, în „Ecolul”, Arad, an IX, nr. 625, 1934; George Potra, *Bucureștii văzuți de călătorii străini (secolele XVI–XIX)*, Editura Academiei, București, 1992, p. 143–146; Adrian Silvan Ionescu, *A Bukaresti elegancia*, în vol. *Miklós Barabás 1810–1898*, Charta Kiado, Sepsiszentgyörgy, 2001, p. 27–47 (articolul a fost publicat și în „Revista istorică”, serie nouă, t. XIV, 2003, nr. 1–2, p. 239–248); Idem, *Un artist martor al transformării societății românești la început de secol XIX*, în volumul *Portrete în istoria artei românești*, Editura „Dorul”, Norresundby, Danemark, 2001, p. 19–22; Idem, *Miklós Barabás martor al modernizării înaltei societăți românești la începutul secolului al XIX-lea*, în „București, Materiale de Istorie și Muzeografie”, t. XVII, 2003, p. 245–269.

¹ Catastiful a fost tipărit în *Magyar Képzőművészek Lexikona*, vol. I, Budapesta, 1915, p. 93–94.

² Traducerea și biografia au făcut obiectul ședinței Academiei Române din 20 septembrie 1929.

Viața bucureșteană între anii 1831–1833³
(Traducere după memoriile pictorului Barabás)

p.373

Spre București – Idiluri din cârciumile românești – Hanul Manuc – Familia Raimondi – Atelier de pictură improvizat – Declamația ungară a episcopului român – Aga Iancu Filipescu – La guvernatorul Kiselev – Bal în „redută” – Exercițiile armatei naționale române – Fracul și cilindrul lui Obedeanu – Cantacuzino cu boierii săi îmbrăcați franțuzește – Bal fără garderobă – Măseaua lui Bucureanu – Masa boierilor – Precauțiunea igienică a doftorului grec Breton – Banchet la spitalul Sf. Pantelimon – Limba grecească a saloanelor românești – Căpitanul Bialoskurski – Foaia de zestre a femeilor, după tradiția veche românească

Stând și lucrând la Sibiu din primăvara anului 1831, am făcut cunoștință cu câțiva boieri de la București, iar peste vară cu spîterul Raimondi și familia sa, care locuia, de asemenea, la București. Raimondi era italian, însă soția sa săsoaică din Brașov. Aceștia și mai cu seamă boierii m-au tot îndemnat să merg la București, unde voi putea câștiga bine cu arta mea. Boierii în special mă îndemnau, făgăduindu-mi că mă vor înfățișa cunoscuților lor, așa că m-am și gătit să merg iarna la București, deoarece vara boierii umblau pe la băi.

Astfel mă hotărîsem să-mi încerc norocul la București. Dar știind că acolo voi avea a face și cu ofițeri ruși, cari nu știu românește (limbă pe care eu o învățasem bine în timpul vacanțelor mele școlare petrecute în liceul de la Aiud) am început să învăț cu mare sârguință franțuzește. Profesorul meu se chema Trautman și deoarece el cunoștea și limba italiană, am învățat totdeodată și italienește de la el, așa încât vorbeam încă de la Sibiu ambele limbi curent.

Librarii de aici, Thierry și Fülenbaum, având o sucursală la București, pe la sfârșitul lunii octombrie 1831 le-am cerut sfat, cum aș putea // călători la București. Fülenbaum mi-a propus că, deoarece el la începutul lunii viitoare are să ducă câteva lăzi de cărți la București, cari sunt grele, dar nu ocupă mult loc, îmi va putea face loc bunicel de șezut în căruță, dacă aș merge cu el, iar drept plată să-i fac soției lui Thierry o acuarelă ușoară. Primind propunerea, am plecat în ziua de 8 noiembrie.

p.374

În căruță am avut doi tovarăși. Unul un biet dascăl, care ducea o viață plină de nevoi într-o familie, unde nu avea decât o lefșoară de 100 fiorini pe an. Astfel voinde a-și încerca norocul la București, m-a rugat să-l duc cu mine, înscriindu-l ca

³Textul a fost preluat după Andrei Veress, *Pictorul Barabás și românii*, în „Analele Academiei Române”, seria III, *Memoriile Secțiunii Literare*, t. IV (1929), p. 373–384. Paginația aflată pe margine corespunde traducerii lui Veress.

rândaș în pașaportul meu. Nu-mi venea greu să-i îndeplinesc dorința și astfel l-am și trecut ca rândaș în pașaport.

Celălalt era un croitor de dame cam de vreo 22–24 ani, mai tânăr decât dascălul. Croitorul plătise librarului Thierry ceva, dascălul nimica, dar ca rândaș m-a servit cum se cuvine. La București însă, după câteva zile, s-a băgat la un ofițer ca slugă și fiindu-mi recunoscător venea des la mine, fudulindu-se că-i merge bine, căci lucru mult nu are și tot face economie de câte 7–8 galbeni pe lună deoarece la stapânul său ofițerii ruși joacă la cărți și primește mult bacșiș de la ei.

Plecând din Sibiu, până la amiază abia am ajuns la Turnu-Roșu, după amiază însă am zărit întâiul sat românesc, unde se află și vama românească și regiunea aceasta am și desenat-o cu munții de pe malurile Oltului. La vamă am zăbovit multă vreme, așa că numai spre seară am pornit înainte ca să ajungem la întâia cârciumă pentru înopțat. Cârciuma aceasta nu avea decât două odăi, una mică și una mai mare, cu trei paturi și puține rufe de pat, așa că eu îmi făcusem culcușul cu primenelile mele de pat. Abia stinsesem lumânarea, fără să fi adormit încă, când am auzit o zdrăngăneală de vioară, amestecată din când în când cu niște glasuri răgușite de cântec. Deodată au început să-mi bată la ușă, care fiind deschisă de către cârciumăreasă, cu lumânarea în mână, au intrat doi bărbați, unul pitic de abia patru picioare, îmbrăcat turcește, iar celălalt un popă român în anterior, slăbuț și înalt de șase picioare, urmați de doi țigani, așa că se prezentau ca îmblăciul cu hădăragul vara la treierat. Unul dintre țigani avea o vioară, celălalt un ciur de piele de forma unei tamburine, din care scotea cu degetul umezit cu scuipat niște glasuri de „rum, rum” asemănătoare aproape unui bas.//

p.375

Musafirii aceștia de noapte, nechemăți, poruncind vin s-au pus să bea, iar piticul (care era un băcan) la cântecul lăutarilor a început să joace *valzer* împreună cu popa, pe care-l învățaseră în Ardeal și în „contumația”⁴ de la Turnu-Roșu, unde trebuiau să zăbovească zece zile înainte de a putea intra în țară. La aceasta, croitorul neamț sări din pat și trăgându-și în grabă cismele a început și el să joace așa cum se afla în cămașă și izmene, întâi cu băcanul și apoi cu popa. Aceștia, firește, l-au îmbiat cu vin, până n-a mai putut să bea. Așa petrecură până aproape de miazănoapte. Băcanul a venit și la patul meu să-mi dea vin, dar eu mă prefăcusem că dorm; atunci popa l-a tras de haine zicând: „Lasă să doarmă”. Adormise și dascălul așa că noi doi n-am luat parte la petrecere. Dimineața însă croitorului i se făcuse rău de vinul prost, așa că toată ziua s-a svârcolit în pat, dar noi râdeam de el, zicând să sufere pentru cinstea că jucase jocul nației sale.

Petrecând ziua întreagă între munți, seara am ajuns la o cârciumă, care avea o odaie de musafiri mai mare, când însă am intrat în ea și am văzut că oamenii zăceau pe dușumele unul lângă altul, a trebuit să mă retrag de mirosul de usturoi amestecat cu al țuicii. Ce era să fac, având o blană destul de bună, m-am culcat sub

⁴ Carantină.

căruță la aer și cu toate că începuse să ningă nu m-a supărat, căci nu era vânt și am dormit bine.

Trecând peste munți, am ajuns fără nici o greutate la București, unde am tras la hanul Manuc, care însă era așa de prost că n-am cutezat să iau odaie. Astfel am plecat fără răgaz să caut pe d-l Raimondi, pe care fiind spițer⁵, l-am găsit repede. Familia Raimondi m-a primit cu mare plăcere și plângându-mă de mizeria văzută la han m-au îmbiat să dorm și să stau la masă acolo. Astfel întâia noapte am petrecut-o la ei. Aveau un rânđaș cazac, a cărui nevastă fiind româncă, cu ajutorul ei am găsit în casă o a patra încăpere cu două odăi mari, dintre care una cu trei ferestre pe uliță, în catul întâi, avea o lungime și lărgime de câte aproape patru stânjeni. Ferestrele fiind însă proaste m-am gândit ce să mă fac cu ele, dar invitând la mine și pe tovarașii mei de drum, am cumpărat o căruță de lemne, cu care am făcut foc, iar după ce mi-am procurat o tistea de hârtie și clei, toată ziua am lipit ferestrele cu tovarașii mei, încuind și zăvorurile lor de afară. În felul acesta am închis cinci ferestre, lăsând numai una din mijloc și acoperind geamurile celorlalte // cu hârtie de împachetat, am ajuns să am un atelier de pictură minunat. În partea dinspre apus a odăii, aflându-se după moda turcească o ridicătură de vreo două palme, jos cu niște sertare mari, le-am întrebuințat pentru haine, iar ridicătura acoperind-o cu o pânză de bumbac ieftină, cu niște flori, în capul ei mi-am făcut patul. Apoi căpătând de la soția gazdei o masă cu trei scaune și un sfeșnic de alamă mi-am gătit curând locuința. În odaia vecină aflându-se asemenea o podeală turcească de divan, am lăsat-o pentru rânđașul meu român, pe care l-am luat. De mâncat mâncam la familia Raimondi, unde pentru cafeaua de dimineață, prânz și cină dădeam lecție de desen fetei mai mici, Cecilia, pe când fata mai mare, Giuseppina, se ocupa de muzică și cânta foarte frumos la pian.

p.376

Întreaga familie Raimondi era foarte cultă, căci domnișoarele, ba chiar și mama lor vorbeau românește și grecește, care era limba de salon a aristocrației române. Vorbeau însă bine și franțuzește, italienește și chiar ungurește binișor, care limbă o învățaseră de la slujnicile și doicile lor unguroaice. Acestea veneau din secuime la București, unde erau bine plătite, căci erau mai de treabă decât slujnicile țigănești și românești, așa că mulți boieri și multe cocoane vorbeau mai mult ori mai puțin ungurește.

S-a întâmplat odată, după câteva luni, ca familia Raimondi să aibă în vizită un episcop român, cu care, convorbirea curgând românește, una din domnișoare a spus că în loc de ungurește ar dori să știe mai bine englezește, deoarece acea limbă este mai frumoasă. Eu care auzisem destulă conversație engleză am protestat zicând că aceasta nu este adevărat, căci de ar susține domnișoara că literatura engleză o

⁵ Josif Raimondi s-a stabilit în București în 1800 unde a fost spițer fără diplomă, numai cu certificat de practică. De la domnul Țării Românești Alexandru Moruzzi (1793–1796 și 1799–1801) a obținut permisiunea de a deschide spițeria „La speranța”. Cf. Victor Gomoiu, *Repertor de medici, farmaciști, veterinari*, Brăila, 1938, p. 153.

interesează mai bine, n-aș zice nimica, însă tăgăduiesc ca limba engleză să fie mai frumoasă decât limba ungară! Cât am fost de uimit, când și episcopul român a luat partea mea, aducând vorbe de laudă pentru frumusețile limbii ungare și spre dovada celor spuse a declamat deodată oda poetului Csokonai⁶ „Nădejdi”⁷, cu un accent atât de curat, încât nu s-ar fi putut cere mai bine nici dela un poet ungar.

p.377 În sânul familiei Raimondi am petrecut multe seri plăcute și ei i se datorește faptul că am putut sta un an și jumătate la București, care era un // oraș de mare plictiseală. În semn de recunoștință, am zugrăvit întreaga familie de sărbătorile Crăciunului și anume pe d-l și d-na Raimondi în miniatură, încadrat în aur, pentru domnișoare, iar pe aceste două în ulei pe pânză, până la genunchi.

La București întâiul meu lucru a fost să vizitez pe boierii cunoscuți din Sibiu, care îmi făgăduiseră ajutorul lor. Însă m-am înșelat mult în ei, ca orice om care se reazămă pe făgăduieli. De altfel m-au primit bucuros și mi-au dat dulceață, dar nici unul dintre ei nu m-a recomandat nimănui, așa că a trecut frumos luna noiembrie, fără să fi avut ceva de lucru. Mai că eram gata să plec îndărăt în Ardeal, chiar în timp de iarnă, înainte de a-mi mânca banii, când într-o seară veni la familia Raimondi, Aga Iancu Filipescu, un boier foarte energic și de treabă, despre care generalul Kiselev⁸ a spus că el este singurul boier, care este bun la săvârșirea vreunui lucru mai de seamă. Una din domnișoare l-a întrebat, cum de m-ar putea prezenta generalului Kiselev, care, ca adjutant al țarului, era guvernatorul suprem al Moldovei și Țării Românești încă din anul 1829, când rușii ocupaseră Principatele române. Kiselev era un om deștept și învățat, care își făcuse studiile la Paris, avea o purtare foarte fină și era un diplomat excelent, iubitor de arte și științe, devenind apoi ambasador la Paris.

D-l Filipescu s-a arătat foarte prietenos <dorind> a mă prezenta și adresându-mi-se zise:

– Măine dimineață cu un sfert de ceas înainte de nouă, să vii în sala de așteptare a guvernatorului, cu vreo miniatură și desen de cretă, iar eu sosind la nouă, te voi prezenta.

A doua zi am fost acolo la ora fixată și abia se făcură nouă ceasuri, când a sosit și trăsura lui Filipescu, care suind scara, slugile au deschis ambele uși, primindu-l cum se cuvine. Apoi îndată ce m-a zărit, m-a luat de mână și ducându-mă cu sine în sala de așteptare a guvernatorului, m-a prezentat și m-a recomandat ca pe un distins pictor. Generalul m-a primit foarte prietenos și arătându-i câteva miniaturi și desene, le-a privit cam un sfert de ceas, întrebându-mă de unde sunt și unde am învățat. După aceasta, știind din experiență că nu se cade să zăbovești

⁶ Mihai Csokonay Vitéz (1773–1805) renumit poet liric maghiar.

⁷ *Aramény* - *speranță* în textul lui George Potra.

⁸ Pavel Dimitrievici Kiselev (1788–1872) general și diplomat rus, președinte plenipotențiar al divanurilor Țării Românești și Moldovei în perioada 12 noiembrie 1829–aprilie 1834.

mult la boieri, m-am recomandat bunăvoinței Excelenței Sale și am plecat cu mare plecăciune.

N-am așteptat mult de la această prezentare, dar știam să apreciez faptul că un bărbat atât de mare a luat cunoștință de persoana mea, cum că sunt pe lume; m-am înșelat însă dacă credeam că el mă va uita // iute, căci această prezentare pe neașteptate mi-a fost de mare folos și chiar folos bănesc.

p.378

Apropiindu-se ziua de Sf. Nicolae, care era onomastica țarului, generalul Kiselev a dat o serată splendidă în sala Marii redute. Soția generalului fiind la Paris, patroana balului a fost prințesa Bagration. Distribuirea invitațiilor fiind încredințată lui Filipescu, am primit și eu una, ca să pot vedea buna societate bucureșteană reunită la un loc. Firește și interesul meu cerea să iau parte la serată.

Sala mare era ticsită, cu un ceas înainte de sosirea generalului, de domnii și doamnele aristocrației, cum și de fel de fel de ofițeri ruși, cei mai mici având gradul de maior.

Eu mă plimbam de colo până colo în această mulțime de oameni, când deodată se auzi: „Vine generalul !“ La aceasta, mulțimea s-a aranjat în două șiruri ca generalul să aibă drum slobod până la tribuna pe care ședea patroana balului. M-a impresionat mult timiditatea și respectul cu care publicul deschise drum generalului, ca pe urmă să se grămădească într-un semicerc mare în fața tribunei. Eu am fost târât de mulțime tocmai în rândul întâiu, unde, privind societatea, am observat că generalul explica ceva prințesei Bagration și fixându-mă îmi face semn. Eu nu cutezam să înțeleg acest semn, gândindu-mă că un om atât de puternic, desigur, va fi uitat de mine în cele două săptămâni trecute. M-am uitat deci împrejur de nu stă oare cel puțin vreun general rus în dosul meu, însă când mă întorsei îmi păru că guvernatorul mie îmi face semn și cu capul zicând: «Ție ți-am făcut semn». La aceasta, m-am grăbit a merge în fața lui, trecând peste marele semicerc de oameni, cu gândul, că dacă semnul nu era pentru mine, mi-o va spune. Întrebându-l ce poruncește Excelența Sa, m-a asigurat că mie mi-a făcut semn și, arătând mare interes pentru mine, m-a întrebat, dacă am mult de lucru și dacă am făcut cunoștință cu mulți boieri. Am răspuns că, deoarece aci nu e mare viață publică, cunosc puțini boieri și astfel am puțin de lucru. Atunci guvernatorul, adresându-se prințesei Bagration, o întrebă dacă nu dorește ca fiica sa să fie zugrăvită de mine, căci tocmai era mireasă.

– Aș dori mult să fie zugrăvită, răspunse prințesa, de s-ar afla aci vreun artist potrivit.

La acest răspuns, Kiselev mă prezentă prințesei, zicând că mi-a văzut mai multe lucrări și răspunde pentru faptul că va fi mulțumită de portretul ce-l va avea de la mine, reprezentând-o pe fiica sa. Acum continuă prințesa // convorbirea, interesându-se de mine și de neamul din care fac parte și dându-mi adresa, mă invită pe a doua zi pentru a fixa ziua și ora, când fiica sa va putea poza pentru ca să-i fac portretul. A trecut un sfert de ceas cât am stat de vorbă cu această doamnă plăcută

p.379

și elegantă și în acest răstimp toată lumea se uita la mine, care stăteam singur lângă guvernator și prințesă, murmurând: «Cine e acela care a stat de vorbă așa de mult cu generalul și cu care a vorbit și prințesa atâta?» Dar răspunsul tuturor a fost: «Nu știu!» Deoarece însă invitațiile au fost împărțite de către Filipescu, lumea i s-a adresat lui, care apoi dădu informațiile trebuincioase, cum că sunt un distins pictor și multe altele.

Eu pe atunci eram tânăr de douăzeci și unu de ani și se înțelege de la sine, îmbrăcat elegant, căci atât la Cluj cât și la Sibiu eram acasă în cercurile cele mai înalte și învățasem de mult, cum trebuie să fii îmbrăcat și cum să te porți în astfel de societate. Publicul seratei, la început, credea chiar că poate sunt vreun atașat tânăr, dar când m-am retras în mulțimea din fața tribunei, lumea m-a înconjurat, dorind să mă cunoască, așa că de abia am putut nota în carnet numele și adresele acelor cari m-au invitat. Așa s-a întâmplat să fac cunoștință într-o singură seară cu întreaga aristocrație română și cu mulți ofițeri ruși.

Prima mea vizită a fost firește la prințesa Bagration, unde am și făcut portretul fetei sale. Pe urmă am umblat din casă în casă, unde eram chemat pentru a face câte un portret, ceea ce m-a făcut curând cunoscut.

Interesant este că mulți din lumea bună dorind să aibă portretul generalului Kiselev, l-am rugat prin Filipescu să-mi pozeze, ceea ce mi-a și făgăduit. Când mi-a pozat întâia oară, m-a întrebat încotro să privească, zicând: «Acum comanzi dumneata!»⁹. La aceasta, am <făcut> observația că dorința mea nu este poruncă ci numai o cerere în interesul portretului, care fiind gata, i-a plăcut așa de mult, încât am trimis desenul la Viena litografului Kriehuber spre reproducere. Mulți însă doreau să aibă câte o copie originală în cretă, așa că desenul acesta singur mi-a adus un venit de 150 de galbeni.

Această epocă era foarte ciudată la București, unde lumea voind a se linguși pe lângă muscali, a început să se lase de obiceiurile turcești, imitând și luând pe cele europene. Hainele turcești erau purtate de boierime și de slugile ei, arnăuți, pe când țărani și-au păstrat portul strămoșesc, tot așa ca și cea mai mare parte a femeilor, însă cucoanele din înalta aristocrație purtau mai toate rochiile după moda franceză. Tinerimea// firește își schimbă mai ușor portul decât oamenii mai în vârstă, care obișnuți cu hainele turcești, se lăsau numai cu încetul de ele, luând în locul turbanului o șapcă asemănătoare șepcii ofițerilor ruși, în loc de nădragii largi turcești, pantaloni și în locul papucilor galbeni cizme negre.

Obedeanu, un prieten al meu, care ajunsese să poarte pantaloni, cizme și șapcă în urma îndemnului prietenilor săi, voind să se modernizeze cu totul și-a comandat un frac din stofa cea mai fină, iar cilindru i-am comandat eu din Sibiu, de la renumitul Bayer. Îmbrăcându-se apoi de probă cu jobenul pe cap, s-a simțit atât de străin în costumul acesta modern în fața oglinzii, încât a trântit cilindrul la

⁹*Maintenant c'est vous, qui commandez!*

pământ și nu s-a putut îndupleca să-l poarte, așa că l-a dăruit tot unui prieten mai puțin conservator.

Trecerea aceasta de la portul vechi la cel nou, european, a fost mult înlesnită prin uniforma militară, prin care lumea s-a obișnuit cu noile forme ale veșmintelor, căci, după ocupațiune, primul lucru al rușilor a fost înființarea unei armate române cu uniformă europeană, asemănătoare celei ruse. Exercițiile militare zilnice, la început erau foarte hazlii, când te uitai cum explica câte un ofițer muscal câte unui pluton de 12 soldați cum trebuie să meargă, cu observația că la comanda «Marș!» piciorul stâng să fie ridicat pentru plecare. Lucrul ar mai fi mers, dacă nu porunceau ca piciorul stâng să stea ridicat la toți până ce vine să-l inspecteze la fiecare om, dacă-l ține cum trebuie, căci vai, până ce ofițerul zelos isprăvi să aranjeze la toți piciorul, unul dintre soldați stând într-un picior ca găștele, căzu de oboseală și trânti pe toți camarazii săi jos din linie, după care accident soldații căzuți primiră câte o palmă de la ofițerul infuriat.

Tot modei europene i-a căzut jertfă și barba frumoasă, neagră, a lui Cantacuzino, cu care eram în relații bune. Acest boier avea un cap de o rară frumusețe și mă durea sufletul, când a trebuit să-și rază barba, care nu se potrivea deloc cu costumul său francez. Aparținând și el înaltei aristocrații române, se cerea să imite moda europeană și, deoarece casa sa era frecventată și de generalii ruși, și-a aranjat-o cu mobile moderne, căci portul european nu prea se potrivea cu divanele turcești late, pe care oamenii se așternau fără papuci. Vizitându-l odată după această metamorfoză, de abia mi-am putut reține râsul intrând în odaia lui, unde am văzut vreo zece boieri fumând din niște ciubucuri lungi, însă șezând fiecare turcește lângă câte un scaun pe jos, dar cu jobenul pe // cap și cu aripele fracului tăvălite pe dușumelele odăii! Cantacuzino însuși ședea pe canapea, însă celorlalți boieri le venea mai bine să stea pe pământ cu picioarele încrucișate după moda veche și fiindcă pe atunci nici turbanul nu se lua de pe cap, uitaseră să-și ia jobenul. Această scenă era așa de ridicolă, încât ar fi meritat să o desenez.

p.381

Bucureștenii sunt obișnuți a învinui pentru orice lucru prost pe *neamțul*, așa că dacă din întâmplare vreun român în haine europene s-a lovit de vreun alt român ori l-a supărat cu ceva, primea răspunsul: *neamțule bețiv!* Acest titlu deriva desigur din motivul că vinul fiind foarte ieftin, adică doi creștari ocaua, meșteșugarii nemți abuzând de el umblau beți prin oraș, unde de altfel și alte lucruri erau ieftine, așa de pildă, iarna un iepure întreg fără piele doi creștari, iar pentru piele evreul dădea mai mult. Mai târziu însă, la intrarea muscalilor în țară s-a scumpit și traiul.

Despre viața bucureșteană, de altfel, se mai pot povesti multe lucruri interesante. Într-o seară mă dusesem la bal cu familia Raimondi, predând blănurile noastre rândușului meu, deoarece pe vremea aceasta la București nu erau încă garderobe pe lângă sălile de bal, dar se află câte o sală mai mare, unde arnăutul ori cazacul fiecărui musafir de bal primea în păstrare hainele groase ale stăpânului său, așteptând până când ieșea. Sărmanii oameni așteptau aci ore întregi nemâncăți și

fără vreo băutură, până ce le venea stăpânul și nu era lucru plăcut de a-ți găsi sluga în învălmășala de după petrecere. Ieșind și noi de la bal, n-am putut afla nicăieri pe servitorul meu, așa că a trebuit să mergem acasă în gerul nopții, în frac, până la spițeria Raimondi, care era cam la vreo trei sute de pași. Intrând acolo, am aflat pe servitorul meu dormind adânc cu laborantul farmaciei și când l-am trezit din somn poruncindu-i să aprindă lampa și să mergem acasă, ajuns acolo, el a depus lampa în iatac și până ce eu mi-am scos blana, el pesemne de frică că-l voi pedepsi, a fugit fără să-l mai văd vreodată. A doua zi mi-am luat un alt servitor, care se fudulea că a slujit la case mari boierești, seara însă, având musafiri, văzând că lumânarea se va stinge curând, l-am trimis să-mi aducă un funt de lumânare (firește de seu, căci altele nu erau încă) și întorcându-se cu el, tăie iute o lumânare din legătură // și aprinzând-o la mukul celei vechi, păcătosul asvârli seul topit care rămăsese în sfeșnic, pe dușumeaua odăii. Văzând cu ce fel de om am de a face, l-am dat afară, plătindu-i ziua cât m-a «servit» cu dibăcia lui și simțul mare de curățenie dovedit! După cină mergând la familia Raimondi, mi-au recomandat un fecior de la Câmpulung și luându-l am nimerit bine cu dânsul, căci băiatul acesta pierzându-și părinții de holeră, a fost crescut de soția unui medic vienez și era așa de abil ca o sufragioaică, ghicindu-mi până și gândurile. În casa în care locuiam, jos se afla un brutar, care văzând că rândașul meu nu are mult de lucru m-a rugat să las să-l ajute. Astfel învăță bine meșteșugul de brutar așa că aveam prin el întotdeauna pâine caldă, dar adesea îl duceam și pe la familia Raimondi, unde făcea o plăcintă mai bună ca bucătăreasa lor. Ioan acesta mi-a fost recomandat de familia Bucureanu, pe care o cunoscusem la familia Raimondi. Unul dintre băieții acestei familii Bucureanu era un tânăr țeapăn, cum n-am mai văzut altul, căci având un dinte găunos a chemat bărbierul să-l scoată și apoi umplând gaura dintelui cu cositorul topit avut dintr-o lingură, și-a potrivit dintele astfel plombat la locul său, curățit bine cu apă, și el s-a prins așa de bine, că după spusa lui, nu l-a mai durut niciodată!

La București am fost de mai multe ori invitat de boieri la masă, însă după prima masă nu m-am mai dus scuzându-mă cu câte ceva, căci se gătea cu usturoi, ceea ce nu puteam suferi. Pe masă nu se afla nici vin, nici apă și, nici pahare, însă în colțul sufrageriei stătea un arnăut cu o sticlă de vin și un pahar în mâini și cine dorea să bea, îi făcea semn, după care servitorul mergând în fața lui, îi dădea paharul umplut. Dacă însă rămânea ceva în pahar, nu se asvârlea nicăieri, ci paharul umplut plin se dădea musafirului care urma, așa că toți obișnuiau să bea din același pahar. Tot așa se lua și dulceața, deoarece se întrebuința numai o singură linguriță și un singur pahar, așa că cine lua întâi primea linguriță curată, cel care însă venea după el, trebuia să lingă și dulceața rămasă dela musafirul vecin, dacă din întâmplare n-a putut sorbi tot șerbetul de trandafir, pe lângă care mult se obișnuia și dulceața de lămâie. Acest fel curios de a se servi dulceturi îmi era atât de dezgustător, încât nu luam nicăieri dulceață zicând că nu-mi face bine și sunt oprit de doctori.

În familia Raimondi am făcut cunoștință cu un medic bătrân cu numele de Breton¹⁰, care altfel era grec, dar, studiasse la Paris, vorbind // grecește, franțuzește și românește. Soția sa, fiind o unguroaică, din Brașov se ocupa cu pictură și astfel am fost deseori în casa lor, unde doctorul avea o odaie specială pentru curățenie, în care nu se afla decât un scaun de lemn, pe care venind la prânz de la vizitele sale în oraș, își lepăda hainele și intrând în pielea goală în a doua odaie, se priminea zilnic în rufărie curată și alte haine, iar hainele schimbate sluga sa le purta în curte pe o masă puse la soare, după aceea veneau bătute și curățite. Acest medic umbla prin familiile cele mai distinse și primea câte un galben de vizită.

În hotarul Bucureștilor se afla spitalul Sfântul Pantelimon, care pe vremuri era o mănăstire, al cărui director era un doctor neamț, Wehnert¹¹. În ziua onomastică a Sfântului <Pantelimon> fiind obicei a se ține aci o sărbătoare cu un prânz mare, dat în cinstea boierilor de către primarul orașului, am fost și eu invitat prin medicul german, ca să văd cele ce se petrec în ziua aceea. La prânzul aranjat de birtașul Andronache, după moda franceză, cu chelneri îmbrăcați în uniformă, au luat parte numai bărbați. Masa era plină de mezeluri și cofeturi, cari o și împodobeau frumos, iar între meseni am numărat șapte episcopi români și un șir întreg de ofițeri ruși, generali și alți ofițeri de stat-major, precum și numeroși boieri. Dar nici nu sfârșisem să mâncăm supa și domnii s-au năpustit asupra prăjiturilor, cari s-au isprăvit în pripă înainte de friptură. Văzând ce se întâmplă, i-am spus șoptind doctorului Wehnert să salvăm cel puțin și pentru noi ceva din ele, pe care apoi le-am consumat după fripturi.

Doctorul Wehnert avea și în oraș multe case, unde umbla ca medic și invitând odată, la o serată a sa, câteva cucoane, acestea auzind familia Raimondi vorbind nemțește, neștiind că acele «nemțoaice» știau tot așa de bine grecește ca și ele, au început să-și bată joc de dănsle în limba grecească, care era limba de «bonton» a societății bune. Domnișoarele Raimondi se prefăceau că nu înțeleg bârfelele cucoanelor române, dar când musafirii s-au pus la masă, au început și ele să vorbească grecește tratând chestiuni de literatură greacă, după care lucru cucoanele au rămas încremenite, neașteptându-se la o astfel de «dulce» răzbunare din partea domnișoarelor, pe cari – înainte de masă – le luaseră în râs!

Mă împrietenisem la București și cu un ofițer rus, un om foarte bine educat și, cu toate că era mult mai în vârstă decât mine, am stat cu el în strânse legături, primind bucuros sfaturile sale. Acest ofițer // cu numele de Bialoskurski era polonez de origină și își făcuse studiile într-o școală militară din Viena, de unde intrase în

¹⁰ Breton (Vretos sau Vreton) Serafim a studiat la Paris unde a obținut titlul de doctor în 1815. La București a fost medic la spitalul Colțea A fost distins cu „inelul de brilliant” pentru implicarea sa în combaterea holerei din 1830. Cf. Victor Gomoiu, *op cit.*, p. 392–393.

¹¹ Christian Wehnert a studiat la Berlin, unde a obținut diploma de medic în 1809. La București a funcționat la Spitalul Pantelimon, din 1813, întâi ca medic secundar, iar apoi ca medic principal și director al spitalului. A fost și medicul chirurg al consulatului Prusiei. Cf. *ibidem*, p. 464.

armata austriacă ca ofițer, însă, având un duel cu colonelul său, a trecut în Rusia. Aci la București avea rang de căpitan de stat-major, desena frumos și era amator al artelor; am petrecut multe seri plăcute împreună, la ceai, amândoi împreună, mai cu seamă că-mi trimitea trăsura, și iarna sania, ca să mă ia. Dar e foarte interesant, că părăsind Bucureștii, două zile după mine a plecat și el chemat la Petersburg și despărțindu-ne cu lacrimi, n-am crezut să ne mai vedem vreodată, precum ne-am întâlnit apoi, pe neașteptate.

Din cele petrecute la București mai trebuie să pomenesc și faptul că pe la începutul anului al doilea al petrecerii mele de acolo, m-am certat cu gazda casei, care măritându-și fetița ei de treisprezece ani, făgăduise locuința ginerului și astfel a vrut să mă dea afară, cu toate că avusem învoială în scris cu ea, zicând că sălașul meu fiind *zestre de mireasa* trebuie să ies, să-l părăsesc. Femeia mi-a făcut multe neplăceri, dar la urmă s-a mai liniștit, mărturisindu-mi chiar că s-a obișnuit și cu ginerele și ea fiind văduvă, îi prinde bine chiria ce o ia de la mine.

Vorbind de zestre e interesant de știut că, cu tot regimul turcesc, judecata mergea după legile românești și dacă din întâmplare bărbatul unei femei amaneta sculele de aur ale soției sale și aceea era în stare să dovedească unde sunt ele zălogite, creditorul era ținut să i le dea înapoi femeii fără nici un ban, rămânând să-și caute banii la bărbat. Avutul soției se trecea în foaia de zestre în bani până la cea din urmă pereche de ciorapi și chiar la un proces de divorț pornit de femeie împotriva bărbatului, acesta era dator să-i restituie zestreă până la un ban. Un boier vrând să se răzvrătească contra acestei legi, întrebat fiind de părinții miresei ce zestre dorește, a răspuns că nu dorește și nici nu primește zestre, dar trimițând croitorul său la mireasă i-a făcut toate rochiile ca să o ducă în ele în casa lui, că dacă ar vrea soția să-l lase prin divorț să o poată el dezbrăca trimițând-o acasă, fără nici o gâlceavă de zestre.

Am părăsit Bucureștii în luna iulie 1833 cu gândul să mă întorc toamna din nou, după ce afară de trai, făcusem acolo o economie de 700 poli imperiali austriaci, dar abia am ajuns la Cluj, când mi-a venit știrea că muscalii au golit Țara Românească și astfel am rămas acasă.

FRANZ JOSEPH ADOLPH SCHNEIDAWIND (1799–1857)

Franz Joseph Adolph Schneidawind s-a născut la Bamberg, la 25 august 1799, și a murit la Marienbad (Mariánské Lázně), la 26 iulie 1857. Purtând, după obiceiul vremii, același nume ca și tatăl său, statistician cunoscut, consilier al direcției landului Bavaria, el a urmat școala medie la Bamberg, și, apoi, din 1818, cursurile Facultății de Medicină și Filozofie de la Universitatea din Würzburg. Renunțând la cariera de medic, Schneidawind s-a dedicat studiilor de filosofie și, mai cu seamă, celor de istorie. În 1822 a dobândit titlul de doctor în filosofie, în urma susținerii publice a tezei intitulată: *Momente principale ale istoriei filosofiei*, după care a adunat, în urma cercetărilor sale neîntrerupte în arhivele și bibliotecile din Germania și din străinătate, o mulțime impresionantă de informații istorice, dintre cele mai însemnate. Numit la 5 august 1827 profesor de istorie la liceul regal din Aschaffenburg, unde a funcționat cu succes până în mai 1856, Schneidawind s-a străduit, cuprins de dorul orașului natal, să obțină transferul la liceul din Bamberg. Nu și-a mai putut îndeplini această dorință, murind la 26 iulie 1857 la Marienbad (Mariánské Lázně), unde a încercat să-și aline suferințele pricinuite de boala de inimă.

Disponând de cunoștințe remarcabile și cu totul neobișnuite, datorită caracterului lor multilateral, Franz Joseph Adolph Schneidawind s-a distins printr-o activitate publicistică bogată, chiar beletristică. El s-a ocupat, cu predilecție, de istoria Revoluției franceze, despre care a publicat o serie de studii întocmite cu multă grijă, primite favorabil de cititori. Cu ajutorul izvoarelor adunate, insuficient selectate, cercetate și interpretate în mod critic, Schneidawind a prezentat cu o măiestrie incontestabilă personalitățile lui Napoleon, Robespierre, Mirabeau etc. Dar cercetarea critică insuficientă a izvoarelor amintite nu trebuie să fie considerată drept vina, ci numai limita autorului și a modului de cercetare a istoriei în epoca sa.

O atenție deosebită a acordat-o Schneidawind prezentării științifice, întemeiate pe documente și acte oficiale, a faptelor de arme ale arhiducelui Carol de Austria, în lucrarea în patru volume, intitulată: *Războiul Austriei împotriva Franței, a aliaților săi și a Confederației Rinului, din anul 1807*. Ulterior, Schneidawind a revenit asupra acestui subiect într-o carte de popularizare ilustrată: *Războiul de șapte ani din Germania*, care s-a bucurat de un adevărat succes de librărie. Trebuie menționat cu acest prilej faptul că Schneidawind s-a numărat printre primii autori care, în cursul luptei împotriva stăpânirii străine și a deșteptării conștiinței naționale, au îndrumat poporul german spre idealurile sale, deschizând drumul spre formarea istoriografiei naționale. Același scop l-a avut, prin urmare, biografia principelui Wilhelm al Prusiei, care a oferit, sub forma unei cărți de popularizare, imaginea vie a războaielor de eliberare. De altfel, Schneidawind s-a numărat printre puținii scriitori și autori care s-au bucurat, încă din timpul vieții, de recunoașterea deplină și răsplata meritelor literare. El a fost decorat cu înalte ordine, de către un număr însemnat de suverani europeni: regele Bavariei, împăratul Austriei și țarul Rusiei, regii Prusiei, Greciei, marii duci de Hessa și Baden, ducii de Saxa-Coburg și Braunschweig, fiind numit, totodată, membru de onoare al numeroaselor societăți savante din Germania.

La fel ca mulți dintre contemporanii săi germani, Schneidawind a călătorit în Europa Centrală și de Sud-Est, publicându-și amintirile din Serbia, Moldova și Țara Românească în colecția *Taschen-Bibliothek der Wichtigsten Reisendurch Siebenbürgen, Moldau, Wallachei, Bessarabien, Servien, Bosnien und Romanien. Mit Landkarten, Planen und anderen Abbildungen*, alcătuită de Mehrer și editată de Joachim Heinrich Jäck, bibliotecar regal din Bamberg, vol. 4, Nürnberg, 1832, p. 479–493

Schneidawind începe relatarea călătoriei sale prin țările române cu precizarea situației geografice a Moldovei și Țării Românești, delimitarea hotarelor și a suprafeței lor globale, care a fost spațiu de desfășurare a numeroaselor războaie ruso-turce: „acest spațiu strâmt este presărat cu cadavre rusești și turcești”. După părerea sa, tocmai această caracteristică geopolitică a Țărilor Române este cauza înapoierii lor, a lipsei oricărei voințe și inițiative de deschidere și construire a căilor de comunicație, de asanare a mlaștinilor de la câmpie și de modificare, pe această cale, a climei nesănătoase. Îmbunătățirea drumurilor a presupus investirea unor sume mari de bani, de care domnii nu au dispus, iar autoritățile otomane nu ar fi întreprins astfel de lucrări de teama înlesnirii expansiunii Austriei în țările române. În aceste împrejurări, doar câțiva țărani stabiliți în casele poștei au asigurat, potrivit măturiei lui Schneidawind, slujba de curieri.

Spre deosebire de șes, dealurile subcarpatice roditoare și Carpații l-au fascinat pe călătorul german prin peisajele lor romantice și prin splendoarea sălbatică a munților, oferindu-i, în ciuda străbaterii deosebit de anevoioase a trecătorilor lor, priveliști frumoase asemănătoare cu cele din Alpi.

Lui Schneidawind, clima țărilor române i s-a părut a fi foarte schimbătoare datorită vântului care bătea din direcția nord-est chiar și în zilele toride de vară, când se dezlănțuiau furtuni și vijelii cumplite. Această climă cu caracter excesiv s-a asemănat, prin ierburile aspre și lungi, cu cea din Rusia, datorită faptului că înghețau toate râurile și peste Dunărea înghețată putea trece, vreme de șase săptămâni, artileria cea mai grea.

În ceea ce privește dezvoltarea economică, principatele au fost caracterizate drept țări agrare, în care pământul a fost lucrat și cultivat, adesea, în același mod cu cel din Europa. Dacă orzul s-a folosit numai la hrana vitelor și a păsărilor, grâul s-a cultivat în cantități suficiente pentru consumul intern, iar porumbul a constituit hrana de câpetenie a țăranilor. Exploatarea și administrarea moșiilor s-a făcut fie prin sistemul arendării, fie prin cedarea unor parcele de pământ țăranilor, care au dat proprietarului o parte a recoltei, în timp ce acesta din urmă a asigurat avansurile bănești necesare și a plătit impozitele.

Despre populația țărilor române, Schneidawind pare să fi reținut anumite aspecte care l-au frapat mai mult: gușa sau hipotiroidia, boală răspândită foarte frecvent la locuitorii dealurilor subcarpatice, ponderea, statutul și deprinderile robilor țigani, dar mai ales indolența, neștiința și lenea, defecte atribuite, cu prea multă generozitate, unor categorii sociale largi. Acest călător oferă o explicație fantezistă pentru existența în Țările Române a unui număr mare de țigani, evaluat la 150 000 de suflete. După părerea lui Schneidawind, ei ar fi „pătruns în masă din Germania” în aceste ținuturi, reprezentând pentru călătorul german „cea mai nenorocită țară din sudul Europei”. Mai mult, Schneidawind le consacră, spre deosebire de majoritatea populației țărilor române, o atenție aproape exclusivă, stăruiind nu numai asupra calităților, defectelor și talentului lor muzical înăscut, ci și asupra statutului lor de robi și asupra muncilor casnice și viticole la care au fost supuși de către boieri, stăpânii lor.

Despre orașe și, în primul rând despre București, călătorul ne împărtășește aprecieri critice, prilejuite mai cu seamă de străzile strâmte, murdare, podite cu lemn, lipsite de orice aerisire, emanând miasme ucigătoare. Schneidawind nu se sfiește să învinovătească autoritățile și pe boieri, pentru indolența și pentru pretextele invocate (sol prea slab), cu scopul de a refuza pavarea străzilor. Spre deosebire de capitala Țării Românești, Iașii i s-au înfățișat ca un oraș mai mic și mai frumos, în care palatul domnesc înconjură, cu zidurile sale, o serie de curți și grădini locuite de slujitori domnești. Totodată, Schneidawind critică în mod aspru numărul mare de sărbători bisericești, considerate a fi pricina „leneviei naționale” precum și incultura generalizată, ilustrată de faptul că nici boierul și nici preotul nu știau să citească.

Aprecierile acestui călător cu privire la cultura din principate cuprind destulă rea-voință, mai cu seamă când el pretinde că în aceste țări nu ar fi existat un alfabet al limbii române, „nici o carte, nici măcar Biblia”. Aceeași ignoranță și rea-voință a lui Schneidawind stau la baza unor afirmații inexacte și mai mult decât tendențioase despre „neștiința atât de adâncă” și despre faptul că Constantin Mavrocordat ar fi alcătuit cel dintâi un alfabet cu ajutorul unor litere slavone și grecești, ar fi scris o gramatică și „a poruncit ca Sfânta Scriptură să fie citită în biserici, în mod regulat”. Admirația sa pentru domnul Constantin Mavrocordat și pentru dezvoltarea culturii grecești în principate l-a împiedicat pe Schneidawind să înțeleagă așa cum se cuvenea înflorirea acestei limbi, „vorbite mai curat decât în Grecia, poate cu excepția Ianinei”. Schneidawind a înțeles doar că neogreaca a fost limba de cultură „a lumii rafinate”, a celor ce „năzuiau să obțină vreo recompensă din partea domnului” și care, prin legăturile lor cu grecii din Fanar,

au ferit-o de interferența și influențele slavonei și românei, caracterizate în felul următor: „brutalitatea limbii slavone și jargonul barbar al urmașilor dacilor”.

Limba română este, în viziunea lui Schneidawind, „un amestec de latină și slavonă” și este vorbită de un popor care-și afirmă neconștient originea sa romană și pentru care „latina constituie aproape limba maternă”. Dar în ciuda afirmațiilor nedrepte și răuvoitoare despre cultura română, Schneidawind consacră, întocmai ca și contemporanii săi germani, toată atenția cântecelor populare românești. Urmând drumul deschis de renumitul său înaintaș Johann Gottfried Herder și de Vuk Stefanović Karagić în literatura sârbă, Schneidawind remarcă vocația poetică și muzicală a limbii române, datorită gingășiei și armoniei sale sonore. Același simț al poeziei și cântecului îl caracterizează pe românul de rând din Țara Românească, Moldova și Bucovina, așa cum el vorbește, pretutindeni, aceeași limbă românească, tot atât de dulce ca limba italiană. Schneidawind insistă, în mod îndreptățit, asupra simțului muzical deosebit al românului, care-și transpune în cântec stările sale sufletești. Cântecul mai răspândit în Moldova și Bucovina cu iuteala fulgerului nu au fost compuse doar de ciobani și țărani, ci și de boieroaice și domnițe, ca de pildă, cel de dragoste intitulat, *Ziua, ceasu despărțirii*. Schneidawind mai menționează, deopotrivă, baladele despre Constantin Brâncoveanu, cântecul eteristului aflat pe fugă, dar și baladele și melodiile compuse de țăgarii lăutari: Anghel, Gheorghe și Suceavă, cunoscute în vremea aceea în întreaga Bucovină.

Date biografice despre acest scriitor și călător german se întâlnesc în articolul publicat de Leitschuh în „Allgemeine Deutsche Biographie”, vol. 32, Leipzig, 1891, p. 101–102.

Pasajul din *Imagini de călătorie din Serbia, Moldova și Țara Românească*, ce privește trecerea lui Franz Joseph Adolph Schneidawind prin Țara Românească și prin Moldova, nu a mai fost publicat până acum în traducere românească.

F. J. A. SCHNEIDAWIND

Imagini de călătorie din Serbia, Moldova și Țara Românească¹

Prin Carpați, Moldova și Țara Românească se învecinează cu provinciile austriece Galiția, Transilvania și Banat; de Rusia ele sunt despărțite de Prut și de Bulgaria, prin Dunăre. Ele alcătuiesc partea cea mai însemnată a graniței de nord a Turciei². Cele două principate se întind pe o lungime de 350 mile³ de la Nord la Sud și pe o lățime de 160 mile de la Răsărit la Apus; dar acest spațiu strâmt este presărat cu cadavre rusești și turcești⁴.

p.479

Cea mai mare parte a acestui ținut este aproape părăsită; pământul mlăștinos, aerul nesănătos. Locuitorii duc o viață mizerabilă, tristă. Convingerea că țara lor ar trebui să fie teatrul principal de război // al tuturor războaielor cu turcii paralizează

¹ Traducerea s-a făcut după textul german publicat de F.J.A. Schneidawind, *Reisebilder aus Serbien, der Moldau und Walachei*, în cadrul colecției *Taschen-Bibliothek der wichtigsten und interessantesten Reisen durch Siebenbürgen, Moldau, Wallachei, Bessarabien, Bulgarien, Servien, Bosnien und Romanien, Mit Landkarten, Planen, Portraits und anderen Abbildungen, verfasst von Mehrern und herausgegeben von Joachim Heinrich Jäck, königlicher Bibliothekar zu Bamberg*, vol. 4, Nürnberg, 1832, ed. Heinrich Haubenstricker p. 479–493.

² În realitate, Imperiul Otoman.

³ 1 milă (*Postmeile, Landmeile*) măsoară 7,585 km.

⁴ Aluzie la transformarea teritoriului Țărilor Române în teatru de război, în timpul războaielor ruso-turce.

p.480 fiecare strădanie de a acționa împotriva climei nesănătoase. Dacă o armată rusă cruță țările române, atunci un pașă le pustiește. Acest flagel dublu împovărează, totuși, mai ales, numai șesul, și se întinde mai puțin asupra teritoriilor care se învecinează cu Carpații. Văile de acolo și înălțimile munților alcătuiesc peisaje pitorești. Cele din urmă nu sunt atât de înalte pentru a fi neroditoare și nici atât de joase pentru a nu atrage privirile călătorului asupra lor și îi oferă priveliști demne de admirație. La picioarele lor se întind, în șir lung, peisaje romantice, înflorind în toată exuberanța vegetației Sudului și rodind grâu și toate produsele agriculturii din Nord: văi răcoroase, numeroase râuri și pâraie, podgorii surâzătoare, livezi înflorite alcătuiesc scena. Cu cât se apropie însă călătorul de văgăuni și de defilee, i se desfășoară în față tabloul Alpilor⁵; aici, mugetul torenților de munte; defilee, în care nu pătrunde nici o rază de soare; sus, deasupra culmii de stâncă, ale căror vârfuri și colți când verzi, când atinși de soare privesc pestriț, de dinapoi, în culorile curcubeului prin vălul aburos cu care le înfășoară cascadele înspumate. Călătorul este pretutindeni întâmpinat de splendoarea sălbatică a celor mai frumoase peisaje elvețiene.

p.481 Trecătoarea prin acești munți nu are faimă bună, din cauza primejdiilor pe care le oferă. Greu accesibilă încă din vară, ea este iarna complet impracticabilă. Zăpada se îngămădește în interiorul ei; bucăți de stâncă dislocate de șuvoaiele de ploaie se rostogolesc în jos și blochează cărarea, care în alte locuri este întreruptă de văgăuni, astfel că drumul prin aceste trecători este cu atât mai primejdios cu cât sunt mai abrupte povârnișurile către care duce.

Nicăierea nu se face simțită mai mult anarhia ca aici. Marile cheltuieli pe care le-ar cere o îmbunătățire a drumurilor îi împiedică pe domni să deschidă din nou căile de comunicație între principate și Europa cultă. Turcii se feresc, într-adevăr, pe lângă aceasta, să întreprindă asemenea lucrări, de teamă să nu înlesnească astfel, o invazie a Austriei în teritoriul turcesc, astfel că și aceasta îl împiedică pe domn, a cărui autoritate și viață depind mereu de puterea suveranului, de a face o îmbunătățire. De aceea, această parte a principatelor este și mai părăsită decât șesul. Câțiva țărani, care s-au stabilit în casele poștei pentru a îndeplini slujba de curieri și unii tăietori de lemne săraci alcătuiesc întreaga populație, în timp ce o cârmuire mai liberă ar putea popula aceste ținuturi la fel ca regiunile noastre din Alpi.//

p.482 Gușa este un fenomen foarte frecvent⁶ la acești locuitori de munte. Cauza acesteia se află în obiceiul de a bea zăpadă topită. La ei precumpănește forța fizică, la fel cum la mulți dintre locuitorii Alpilor precumpănește tăria morală. La câmpie, modul în care este lucrat și cultivat pământul se aseamănă, cel mai adesea, cu cel folosit în Europa. Boii sunt folosiți la arat. Porumbul este hrana de căpetenie a țăranilor. Grâul crește în cantități suficiente pentru consumul țării. Orzul este folosit

⁵ De fapt, munții Carpați.

⁶ Este vorba de hipotiroidie, boală endemică în anumite regiuni ale țărilor române.

doar pentru hrana vitelor și a orătăniilor. Ambele soiuri de cereale sunt recoltate în luna iulie. Moșierii sau boierii nu-și administrează singuri moșiile; ei le dau în arendă aceluia care oferă cel mai mult sau, mai adesea, le predau țăranilor, care le dau o parte a recoltei, în timp ce proprietarul asigură avansurile bănești necesare și plătește impozitele. Marile moșii aduc un venit de 50 000–60 000 de piaștri, dar prin modul de moștenire se fărâmițează tot mai mult, astfel că, după câteva generații, cele mai multe moșii mari ale aristocraților ar putea dispărea încetul cu încetul.

Aici pare să fie patria de acum a acelor triburi nomade, care brăzdează întreaga Europă și a căror origine se pierde în negura veacurilor – ȝiganii. Așa după cum evreii și-au ales drept loc predilect de ședere una din // cele mai sărace țări din Nord, vechiul regat al Poloniei, la fel pare că ȝiganii, evreii păgânismului – fără patrie, fără refugiu, fără origine cunoscută, fără a se bucura de stima oamenilor, dar având trăsăturile de neconfundat ale caracterului, moravurilor și obiceiurilor lor – și-au ales cea mai nenorocită țară din sudul Europei drept principalul lor loc de ședere. La o populație de 1 500 000 de suflete (poate și numai 800 000–900 000) a Moldovei și Țării Românești, se înregistrează 150 000 de ȝigani. Se pare că, în secolul al XVI-lea, ei au pătruns în masă din Germania, în aceste țări. Se bucură de o sănătate robustă, detestă munca, supunerea față de lege și o viață sedentară. Chiar și aici, unde nu este nimic de furat, ei nu se pot dezbăra de pornirea lor irezistibilă pentru acest lucru. De asemenea, ei le ghicesc oamenilor, care sunt la fel de prăpădiți ca ei, norocul. Nu aparțin nici unui cult religios, dacă nu sunt siliți la așa ceva de stăpânii lor. Nu cunosc căsătoria și drepturile și obligațiile cetățenești. ȝiganii din Moldova și Țara Românească sunt robi, pe care îi cumperi și de care poți dispune ca de un obiect. Aproximativ 80 000 dintre ei sunt iobagii stăpânirii și se bucură de o anumită libertate, cât timp stăpânirea nu le poate da de lucru. Fiecare bărbat peste vârsta de 15 ani plătește capitație.// Se lasă folosiți la muncile cele mai de jos. Hingherii și călăii sunt recrutați în mod deosebit din rândurile lor. O mare parte dintre ei își duc viața în fața ușilor cârciumilor și ale boierilor, unde cântă din instrumentele obișnuite în țară muzica lor proastă⁷. Iobagii boierilor sunt obligați să facă muncile casnice sau să lucreze viile. Stăpânii nu au dreptul să-i condamne la moarte, dar pot să-i bată de câte ori vor.

Clima principatelor, în Răsăritul cărora se află Marea Neagră și Haemus⁸, în timp ce lanțul Carpaților formează hotarul lor înspre Apus, este foarte schimbătoare. Adesea vântul ce bate din Nord-Est chiar și în zilele de cuptor, îi silește pe locuitori să folosească hainele de blană. Nordul și Sudul se ciocnesc atât în aer cât și pe pământ. Vara izbucnesc furtuni și vijelii cumplite. Iarna este aspră și lungă; de la începutul lui decembrie și până la sfârșitul lui februarie, totul este acoperit cu zăpadă și gheață, la fel ca în Rusia. Toate râurile îngheață; chiar și Dunărea, oricât

⁷ În text *Katzenmusik*.

⁸ Respectiv munții Balcani.

de lată ar fi albia ei și oricât de repede cursul, este de obicei acoperită timp de 6 săptămâni cu o gheață atât de groasă, încât peste aceasta poate trece chiar și artileria cea mai grea.

p.485 Ai fi tentat să crezi că, în aceste // ținuturi apăsate de robie, orașele oferă aceeași priveliște tristă ca și poporul, ceea ce nu este însă cazul în toate privințele. București⁹ este capitala Țării Românești, numără poate ceva mai mult de 50 000 de locuitori și are 20 de mănăstiri, pe lângă multe biserici. Acum 4 secole, acest oraș era un sat, care i-a aparținut unei persoane particulare numite Bucur¹⁰. În anul 1688, București a devenit reședința guvernului, alegere care s-a justificat prin înlesnirea comunicațiilor cu Turcia.

Străzile Bucureștilor, asemenea celor din celelalte orașe mari ale Țării Românești, nu sunt pavate, ci sunt acoperite doar cu scânduri de stejar, fiind la fel de incomode pentru pietoni și pentru căruțe. În timpul verii, aceste străzi strâmte, murdare și lipsite de orice curent de aer, emană miasme ucigătoare și dau naștere la epidemii. Localnicii afirmă că pământul ar fi prea moale pentru ca străzile să fie pavate și, totuși, ei au sub ochii lor cele mai minunate drumuri militare ale romanilor. Boierimea este prea indolentă, iar domnii sunt prea temători pentru a porunci îndeplinirea unor astfel de lucrări.

p.486 Iași¹¹, capitala Moldovei, sunt un oraș mai mic, dar mai frumos decât Bucureștii. Un mare număr dintre casele de aici au fost construite de negustorii străini. Populația lui se ridică la 40 000 de locuitori. // Palatul domnesc înconjoară cu zidurile sale lungi, asemenea seraiului, un șir de curți și grădini populate de o mulțime de slujitori.

În ambele principate, neștiința și lenea s-au înstăpânit ca la ele acasă. Nu poți cere ca țăranul să știe citi, atunci când nici boierul și nici preotul nu sunt în stare.

Biserica are un număr foarte mare de zile de sărbătoare în timpul anului (se spune că sunt 210, în afara Carnavalului¹²). Acestea sunt pentru popor zile de odihnă. Dar funcționarii publici și-au rezervat, totuși, partea leului din acest apanaj public al leneviei naționale. În afara zilelor consacrate sfintei trândăvii, ei își fac o vacanță de câteva săptămâni cu ocazia Paștelui și încă una mai lungă în vremea caniculei. Într-un cuvânt, totul în această țară se dedă odihnei, cu excepția strângătorilor de dări și a insectelor.

Limba este un amestec de latină și slavonă. Vreme de secole, aici nu s-a știut de nici o carte, nici măcar de Biblie¹³, ba chiar a lipsit și un alfabet al limbii. Este de mirare că o neștiință atât de adâncă și-a putut afla un refugiu fie și în cel mai

⁹ *Bucharest.*

¹⁰ Este vorba de legenda întemeierii orașului București de către ciobanul Bucur.

¹¹ *Jassy.*

¹² *Carneval.*

¹³ Afirmatie răuvoitoare la adresa culturii române, ignorând acțiunea de tipărire a Bibliei în limba română, încheiată în anul 1688.

îndepărtat județ¹⁴ din Nord. Și mai puțin de înțeles este însă faptul că această ignoranță domnește chiar și pe drumul direct de la Viena // la Constantinopol, pe un teritoriu care este obiectul permanent al discuțiilor diplomatice dintre Rusia și Poartă, la un popor la care latina constituie aproape limba maternă și care caută neconștient să-și afirme originea de la vechii romani. Constantin Mavrocordat, acest bărbat extraordinar, căruia locuitorii principatelor ar fi trebuit să-i ridice statui, dacă nu ar fi prea indolenți pentru a face altceva decât să mănânce, să doarmă și să moară, acest Mavrocordat a fost cel dintâi care a încercat să stabilizeze limba țării. În anul 1775, el a scris o gramatică¹⁵, după ce mai înainte elaborase un alfabet cu ajutorul unor litere slavone și grecești. El a pus să se împartă Bibliei și a poruncit ca Sfânta Scriptură să fie citită în biserici, în mod regulat. Voința sa puternică a învins obstacole multiple și, după mai mulți ani, a reușit să-i facă pe mai mulți boieri să învețe să citească.

Este surprinzător faptul că, în această țară a neștiinței, neogreaca este vorbită mai curat chiar decât în Grecia¹⁶, poate cu excepția Ianiei. În Țara Românească, aceasta este limba lumii rafinate; ea a fost acceptată de toți cei care năzuiau să obțină vreo recompensă din partea domnului. // Contactele locuitorilor cu grecii din Fanar au ferit această limbă de brutalitatea limbii slavone și de jargonul barbar al urmașilor dacilor¹⁷. În Moldova, greaca este vorbită mai puțin decât în Țara Românească. Aici domină, în general, germana și franceza.

VIII. Cântecul popular românesc

Studiul poeziei populare deschide o nouă pagină interesantă în istoria caracterului unui popor, deoarece ea este aceea care ne îngăduie să cunoaștem poporul dinspre latura ideală. Tot ea este ecoul sunetelor naturale, care însușite de sprijinul nobil al poeziei elevate, emană lin, în mod fericit, farmecul ei secret, manifestându-se și transfigurându-se adesea. Vuk Stefanovici¹⁸ a trezit prin cântecul său popular sârbesc, atenția Europei culte. Involuntar, unele priviri s-au îndreptat spre Nordul posomorât și, în curând, s-a dobândit convingerea că flacăra sfântă a poeziei nu se stinge pe stâncile acoperite de zăpadă și sub cerul veșnic acoperit de nori, ci că răsuflarea ei atotînsușitoare străbate ca arșița sfântă chiar și inimile melancolice ale oamenilor din nord. // În străfundurile munților Carpați mai zac îngropate destule pietre prețioase, iar alte flori înmiresmate înfloresc și se

¹⁴ Canton.

¹⁵ Afirmație inexactă, autorul îl confundă pe domnul Constantin Mavrocordat, mort la Iași la 4 decembrie 1769, cu domnul Alexandru Ipsilanti (1774–1782), care a reorganizat învățământul din Țara Românească.

¹⁶ Cunoașterea temeinică a limbii grecești s-a datorat funcționării unor școli îndrumate de profesori renumiți și, mai cu seamă, Academiei domnești de la mănăstirea Sf. Sava.

¹⁷ Afirmație răuvoitoare despre limba română.

¹⁸ Este vorba de Vuk Karagić.

ofilesc neluate în seamă pe câmpiile binecuvântate ale Bucovinei, așteptând cu dor clipa în care va ieși și pentru ele soarele, a cărui lumină să împodobească în culori strălucitoare piatra și florile.

Vouă tuturor pe care v-am purtat, asemenea mie, cu inimă simțitoare prin aceste ținuturi, această schiță să vă fie o amintire plăcută, deoarece aceasta este doar o schiță, un strop dintr-un izvor limpede și bogat. Dar chiar și un strop este binevenit, atunci când îl sorbi dintr-un astfel de izvor.

p.490 Limba română, așa cum este vorbită în întreaga Bucovină, este o fiică a celei latine. Faptul că românii se folosesc de alfabetul chirilic¹⁹ a dat naștere la unele îndoieli cu privire la această înrudire, dar toate temeiurile de acest fel pot fi combătute cu ușurință. Chiar și faptul că valahii se numesc din timpuri imemorabile români²⁰, iar limba lor limba românească²¹, precum și asemănarea surprinzătoare dintre cele două limbi, pare să înlăture orice îndoială. Pe lângă aceasta, este știut faptul că Moldova, căreia îi aparținuse mai înainte Bucovina, și Țara Românească // au fost colonii romane. Legăturile în care s-au aflat cu ungurii, ilirii²² (de la care au împrumutat scrierea pentru serviciul lor divin), grecii și turcii au îmbogățit cu multe expresii noi limba lor, inițial foarte săracă. Limba română, remarcabilă prin gingașie și armonia sonoră, pare să fi fost făcută pentru cântec și, în ceea ce privește dulceața și duioșia ei, poate fi pusă alături de limba italiană. Poporul simte aceasta și are mereu dorința să cânte. De abia că apare un cântec nou, că acesta se răspândește cu iuțeala fulgerului prin întreaga „țară binecuvântată de Dumnezeu” (*Bogdama*, cum o numesc românii) și aceleași melodii, care se revarsă de pe buzele roșii ale unei moldovence încântătoare în sunet de lăută, răsună pline de dor, în acordurile melancolice de trâmbiță, în colibele joase ale țăranilor, pe vârfurile golașe ale stâncilor și în stepă, în lumina mată a craiului nou, care se ivește sau se stinge în vuietul furtunilor din miazănoapte. Cele mai multe dintre aceste cântece sunt rodul spiritului romantic-poetic al poporului de rând, mai cu seamă al paznicilor hergheliilor și turmelor. Sub cerul liber sunt compuse cântece închinare iubirii, iar vederea unor priveliști maiestuoase ale naturii face să scapere scânteia poeziei și o întetește până când se transformă în flacără. Atunci când, la apropierea iernii, ciobanii // se întorc cu turmele în țărcurile de acasă, ei aduc cu sine, de obicei, o bogată comoară poetică. Multe dintre aceste cântece își datorează originea fanteziei înflăcărate a unor boieroaice spirituale și culte. Astfel cântecul *Ziua, ceasu despărțirii*²³ compus de o domniță, este unul dintre cele mai frumoase cântece de dragoste din toate limbile. Tema obișnuită a poeziei românilor o constituie tânguirea de dragoste, dar și evenimente importante, care privesc existența sa poetică, îl

p.491

¹⁹ *Die slavischen Buchstaben.*

²⁰ *Rumeni*, adică români.

²¹ *Lingua rumaneasca.*

²² *Illyrien.*

²³ *Dzywa czasu disparceri.*

însuflețesc pe românul dornic de cântec cu scânteia poeziei. Astfel, ne-au rămas unele cântece frumoase și însuflețite din vremea răscoalei domnitorului valah Brâncoveanu, iar cântecul delicat și trist al eteristului aflat pe fugă, *Nu-i, nu-i, nădejde, nu-i*²⁴ poate fi socotit ca un pandant al celestului imn al lui Riga din Tessalia: *Veniți, copii ai grecilor*²⁵. Melodiile deosebit de simple au un farmec aparte. Ele evoluează în acorduri în minor, într-un ritm solemn, pline de dor și de simțăminte.

Țigani²⁶, acești copii ai Indiei orientale, această castă cea mai răspândită a hindușilor, ai căror urmași bântuie pretutindeni, pe care îi poți întâlni fie pe malurile Nilului ca vrăjitori, fie pe Gange ca dansatori pe sârmă și baiadere, fie în Egipt ca adoratori ai șerpilor, se găsesc și aici în număr mare. // Melodiile compuse de ei le prezintă cu iscusință neobișnuită și simțire. Numele unui Anghel, Gheorghe și Suceava²⁷ sunt cunoscute în întreaga Bucovină. Instrumentele de care se folosesc la cântarea melodiilor sunt viori, naiul și un fel de lăută, pe care cântă cu un arcuș. Dacă muzica și poezia sunt acordurile de căpetenie ale sufletului, care izvorăsc la unele națiuni, dar și la toate națiunile în forme atât de variate, să acordăm atenția cuvenită și acestor sunete ale naturii. Cu ajutorul lor vom ajunge la izvorul din care țâșnesc atât de îmbelșugat. Acest cântec, pe cât de simplu și monoton pare, trebuie întotdeauna socotit un imn sfânt al naturii. Chiar dacă melodieii lui Nurdani îi lipsește focul și prospețimea Sudului, totuși dorul după acestea este exprimat cu atât mai emoționant.

p.492

De câte ori când luna își revarsă lumina mată asupra coamelor acoperite cu zăpadă ale Carpaților, am ascultat cântecul unui drumeț singuratic, care pășea pe câmpia pustie, prin liniștea nopții! De câte ori, în umbra întunecată a unei păduri întunecate de stejar sau la vatra ce răspândea căldură în peștera care adăpostea o familie de țigani nu m-am cufundat // în gânduri tulburi, datorită trilurilor fantomatice ale unei vechi balade! Povestirea cumplită a unui grec, în cafeneaua de la Botoșani²⁸, era însoțită de acorduri de lăută îndepărtate și melancolice.

p.493

²⁴ *Nui, nui nedes di nui.*

²⁵ *Deute paides ton Ellenon.*

²⁶ *Die Zinganne.*

²⁷ *Suczawa.*

²⁸ *Batuschan.*

F. S. CHRISMAR (?–?)

Nu avem știri cu privire la viața și activitatea călătorului F. S. Chrismar. Se știe doar că era german și medic.

În 1833 a făcut o călătorie pornind de la München spre Constantinopol și a trecut cu acest prilej prin Banat, Transilvania și Țara Românească.

Părăsind Münchenul la 1 aprilie 1833, Chrismar a străbătut Austria și Ungaria, s-a oprit în drum la Timișoara, a vizitat Sibiul și Brașovul. A trecut apoi în Țara Românească, îndreptându-se prin valea Prahovei spre București, iar după un popas de zece zile și-a urmat călătoria până la Galați, unde s-a îmbarcat pe vasul „Fecioara Hydra” pentru a ajunge, pe Dunăre și Marea Neagră, la Constantinopol.

Chrismar și-a descris călătoria în lucrarea *Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Türkei*, apărută la Pesta în 1834. Cuprinde amănunte despre populația română din Banat, Transilvania și Țara Românească, autorul stăruind asupra înfățișării, portului și originii romane a acesteia, vădită în limbă, obiceiuri și jocuri, precum și asupra locurilor în care a poposit în timpul călătoriei sale.

Chrismar descrie orașele prin care a trecut. Timișoara, Sibiu, însemnat centru comercial, Brașov cu Biserica Neagră, Bucureștii, care-l impresionează prin contrastul dintre luxul caselor boierești și mizeria colibelor, dintre portul și moravurile orientale și noile obiceiuri și mode importate din Occident, în sfârșit, portul Galați cu dughene ca de iarmaroc, cu căsuțe de lemn și colibe sărăcăcioase.

Relatarea cuprinde și unele date privind administrația rusească, precum și influența occidentală, care se vedește mai mult prin tendința spre lux și desfrâu a boierilor, pe când țăranii munceau din greu pentru îmbunătățirea soartei țării și ridicarea neamului.

Relatarea călătoriei lui Chrismar în Țara Românească, anume până la Câmpina, a fost prezentată de Nestor Ureche, *Doi călători germani în Țara Românească*, publicată în „Propilee literare”, III, nr. 20–21 (1–15 ianuarie 1929), p. 1–17 și de Nicolae Iorga în *Istoria Românilor prin călători* (ediția a II-a), iar Gheorghe Cardaș a analizat-o sub titlul: *Un călător german prin țările noastre la 1833*, în „Revista istorică”, XVIII, 1932, p. 133–140.

F. S. CHRISMAR

Relația călătoriei prin Banat, Transilvania și Țara Românească¹ 1833

p.49

[...] Abia după ce am călătorit ziua întreagă, am dat și de drumuri mai bune. Am ajuns într-un ținut foarte vesel și roditor, unde de îndată ce părăseam <un sat> aveam iarăși în fața noastră un alt sat vecin. Toate satele erau construite foarte

¹ Traducerea s-a făcut după F. S. Chrismar, *Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Türkei*, Pesth, 1834, p. 49 și urm.

regulat, un spațiu mic desparte întotdeauna o casă de alta și în fața fiecărei locuințe erau sădiți câțiva pomi roditori, care formau șiruri regulate pe amândouă părțile drumului. Cu cât ne apropiam de Timișoara cu atât ținutul devenea mai plăcut. Dumbrăvi mici, care se preschimbau treptat în culmi line, întrerupeau uniformitatea câmpiei.

Cele mai multe localități prin care am trecut // erau locuite de sârbi, un popor slav care s-a întins în Banat, în întreaga Slovenie² și într-o mare parte din Croația și Dalmația. Ei se deosebesc esențial de unguri ca moravuri și fel de trai. În general se întâlnesc printre ei bărbați cu trăsături frumoase și plăcute și cu o statură zveltă. Ei sunt ostași viteji și și-au dovedit în multe împrejurări devotamentul față de casa împărătească austriacă³. p.50

În nici o provincie din statele imperiale nu se găsesc de altfel locuitori atât de eterogeni ca în Banat. După ce <acesta> a fost eliberat complet de turci în anul 1718⁴, sârbii, țigani, bulgarii și maghiarii și mulți germani, francezi, italieni și evrei s-au amestecat cu vechii locuitori, anume cu românii; la Becicherec⁵ se așezase chiar o colonie de spanioli (din Biscaia). Guvernatorul de atunci, generalul Mercy⁶, nu a neglijat nimic pentru a atrage coloniști în această provincie despopulată, spre a dezvolta agricultura și comerțul și a aduce acest // ținut atât de favorizat de natură la cel mai înalt grad de civilizație cu putință. p.51

Fertilitatea solului este aici neobișnuit <de mare> și natura acestei țări este atât de prielnică pentru creșterea vitelor încât în vremurile străvechi pământurile⁷ lor erau numite *pascua Romanorum*. [...]

Timișoara⁸

În dimineața celei de-a cincea zi a călătoriei noastre de la Pesta, am ajuns la Timișoara, care mi s-a părut un popas foarte plăcut. De fapt nu mică mi-a fost mirarea, pricinuită de gingășia și de frumusețea stilului acestui oraș. Întinderea sa nu este mare, totuși lucrările de fortificație sunt foarte însemnate și în starea cea mai perfectă. În afara orașului se găsesc drumuri de plimbare trasate cu mult gust, care se întind până în suburbia „Fabrick”, care se află la o sfert de ceas de cetate. p.52

² Slavonie.

³ Înainte de recucerirea Banatului de la turci, austrieii constituiseră un regiment iliric format din sârbii din sudul Banatului și Ungariei, cu misiunea de apăra granița de miazăzi și a tăia orice legătură a ungarilor cu turcii.

⁴ În urma războiului împotriva turcilor din 1716–1718, Austria a câștigat prin pacea de la Passarowitz (21 iulie 1718), Banatul timișan și Oltenia.

⁵ *Becsekerek*, Becicherecu Mic, sat, comună, jud. Timiș,

⁶ Claudius Florimund Mercy, guvernator al Banatului (1681–1734).

⁷ *Meierhöfe*.

⁸ *Temesvár*.

Numele acestei suburbii vine de la însemnatele ateliere și fabrici pe care le-a ridicat aici generalul Mercy și dintre care unele mai sunt încă în lucru și acum.//

p.53 Multimea de oficii și administrații imperiale, precum și militărimea, duceau la Timișoara o viață intensă. Aici nu lipsesc hanuri și cafenele bune și bine rânduite; dintre acestea, hanul „La cei șapte prinți electori”⁹ era pe atunci cel mai căutat. În cafenele am găsit diferite gazete periodice și ziare din străinătate; anunțurile oficiale și ordonanțele sunt redactate mai mult în limba latină. Timișoara are și un teatru și direcția lui trebuie să facă afaceri bune [...].

Dar pe lângă tablourile obișnuite care îți amintesc de Viena și de Germania civilizată, se observă¹⁰ o trecere vădită spre firea orientală. Portul femeilor române, capul ascuns până la bărbie într-o pânză subțire și albă, chipurile măslinii ale țigăncilor, razele mai calde ale soarelui și o vegetație luxuriantă vestesc <călătorului> că nu este departe de granița turcească.

Străinul va intra cu un interes și mai viu în ținutul acesta, amintindu-și că se află într-o parte a vechiului stat dac, și tocmai în acea parte numită de romani *Dacia Riparia*¹¹. Dacia Riparia, Banatul de astăzi, a fost transformată în provincie romană după desființarea statului dac și a fost patria împăraților Aurelian¹² și Galeriu¹³. Romanii avuseseră aici plantații întinse și ridicaseră locuri întărite printre care *Zambara*, Timișoara de astăzi. Se mai găsesc încă urmele fortificațiilor întinse, care străbat țara în diferite direcții și care sunt numite de obicei valuri romane¹⁴, dar despre care se susține, cu mai mult temei, că ar fi fost ridicate de huni, care au luat mai târziu țara în stăpânire. În Banat s-au găsit comori bogate de antichități romane, printre care, mai ales, renumitele băi calde de la Mehadia, închinat lui Hercule, au livrat lucruri de preț.

p.55-56 [Urmează o scurtă istorie a Timișoarei de la Carol Robert până la Maria Teresa și Iosif al II-lea.]

p.57

Carpații

p.58 [...] Una din șoselele cele mai bune, una mai perfectă negăsindu-se nici în Germania, duce de la Timișoara până la granița Transilvaniei. Ne-am continuat drumul într-o trăsură comodă, trasă de cai sprinteni.//

⁹ *Zu den sieben Churfürsten.*

¹⁰ *Zeigt sich.*

¹¹ Inexact. *Dacia Ripensis* (de la lat. *ripa* = mal) cuprindea partea de apus a Daciei Aureliene care se întindea pe malul drept al Dunării. O inscripție din 283 menționează că *Dacia Ripensis* cu capitala Ratiaria (azi Arcor) și *Dacia Mediterranea* cu capitala Serdica (Sofia).

¹² Aurelian, împărat roman (270–275). După unii autori s-a născut în *Dacia Ripensis*, după alții la Sirmium în Panonia.

¹³ Galeriu, împărat roman (305–311), originar din provinciile ilirice.

¹⁴ *Römerschanzen.*

Localitățile aflate pe această șosea sunt, în cea mai mare parte, locuite numai de români.

Locuințele săracăcioase și mudăria, care aici se întinde peste măsură, indică îndeajuns starea acestui popor care se răspândește în <număr> foarte mare în Banat și Transilvania. Bărbații sunt de altfel puternici și bine făcuți, de cele mai multe ori au o înfățișare pitorească. Nu poți tăgădui portului lor însușirea simplității. O cămașă cu mâneci scurte și largi, care nu trece mult de coapse, și cioareci lungi de pânză sau dintr-un postav grosolan, amândouă strânse laolaltă cu un brâu de piele, în care țin întotdeauna un cuțit strașnic, <alcătuiesc> tot costumul. Pe cap poartă o căciulă de pâslă grosolană sau de blană de miel și obișnuiesc să-și învelească picioarele cu fel de obiecte de lână¹⁵, care sunt strânse cu curele de piele. Femeile sunt îmbrăcate tot atât de simplu dar sunt mai plăcute la vedere. Peste cămașa lungă, care ajunge până la picioare, atârnă dinainte și dinapoi două fote de lână¹⁶, care sunt de obicei de culoare roșie, albastră sau galbenă. <Niște> bete late de lână¹⁷ le slujesc de cingătoare. Uneori poartă și un scurt pieptar fără mâneci¹⁸. Gâteala de pe capul unei fete este alcătuită // numai din cozile <lor> lungi, împletite, iar femeile se acoperă cu o maramă albă, foarte subțire, pe care o trag până sub bărbie. Numai la sărbători poartă cizmulite de piele roșie sau galbenă; altminteri merg cu picioarele goale.

p.59

Trecusem de Lugojul¹⁹ românesc, care, de la un capăt la altul este pur românesc. De aici șoseaua cârmește la dreapta spre Caransebeș²⁰ și Mehadia, dar drumul nostru o lua la stânga spre granița Transilvaniei [...].

La vreo șase mile de Lugoj șoseaua duce prin ținuturi plăcute, mereu variate, până la poalele unui munte înalt. Într-o căsuță singuratecă, izolată <călătorul> trebuie să-și arate pașaportul care este vizat aici. Când ajunge pe culmea acestui munte, o piatră cu o inscripție veche, stricată de vânt și de ploaie, îi arată <că aici este> granița Transilvaniei. Șoseaua cea bună dispare dintr-o dată; <îi urmează> un // drum îngrozitor, pe jumătate desfundat, <ce> duce jos în interiorul țării, ale cărei văi primitive și înălțimi se desfășoară în fața privirilor călătorului.

p.60

În Transilvania se găsesc ținuturi romantice, încântătoare. Natura nu este aici atât de impunătoare ca în Alpii Tirolului și Elveției; lanțurile Carpaților, care străbat țara aceasta, ajung numai la o înălțime mijlocie și sunt acoperite până la creștet cu foioase și cu conifere; numai de-a lungul graniței turcești se înfățișează un chip de munți uriași de piatră. Ruine acoperite de mușchi ale unor cetăți străvechi, care privesc în jos de pe înălțimea unor stânci abrupte, amintesc la fiecare pas de vechea

¹⁵ *In eine Gattung Wollenzeug.*

¹⁶ *Zwei stücke Wollenzeug.*

¹⁷ *Ein breites wollenes Band.*

¹⁸ *Walach Corset ohne Ehrmeln.*

¹⁹ *Walach Lugosch.*

²⁰ *Karansebeș.*

p.61 și memorabila istorie a acestei țări. Coloane groase de fum, care se ridică din mijlocul pădurilor, în ținuturile mai ridicate, arată marile topitorii²¹ ce scot la iveală comorile subterane cu care este înzestrată Transilvania din belșug. După minele maghiare²² aici se află cele mai bogate mine de aur și de argint din Europa, iar în ce privește sarea, Transilvania este probabil cea mai bogată țară de pe pământ. Ocenele ei // <sunt> inepuizabile și pot, singure, aproviziona cu sare întreaga Europă timp de mai multe mii de ani [...]²³.

Strămoșii noștri germani [...] s-au așezat aici în număr mare și au dat țării numele ei german datorat celor dintâi șapte locuri întărite sau cetăți²⁴ întemeiate de ei, *septem castra*. A fost numită de unguri Transilvania, pentru că era așezată dincolo de păduri mari²⁵. Istoria începuturilor ei o înfățișează ca reședință a vechiului stat dac, după a cărei desființare a fost denumită de romani „Dacia Mediterranea”²⁶.

p.62 Cu un interes palpitant am pășit pe solul acesta. Când am ajuns jos, în văile deschise <și> prietenoase, drumul s-a făcut iarăși mai bun [...]. Turme de oi care behăiau acopereau dealurile din apropiere; bivoli // dintre care întâlneam mai mulți în Banat, se arătau ici și colo pe câmp; la fiecare pas ni se înfățișa vreun lucru vrednic de atenție.

Am petrecut prima noapte la Dobra²⁷, un târg însemnat din comitatul Hunedoara²⁸, și dimineața următoare am ajuns dis-de-dimineață la Deva^{28 bis} (*Dacopolis*), unde sus, pe stânci abrupte, se află ruinele acestea, de unde te bucuri de o priveliște minunată asupra unor văi care se întind în depărtare. Într-una din ele, valea Mureșului, se află mine bogate de aur; în împrejurimile Devei se găsesc și bogate mine de aramă. Foarte mulți dintre locuitorii acestei localități însemnate sunt bulgari.

În seara aceleiași zile am ajuns la Sebeș²⁹, un orașel vechi, locuit numai de sași, care face parte din numărul celor dintâi șapte cetăți³⁰ întărite, întemeiate de

²¹ *Hüttenwerte*.

²² *Nachst den ungarischen Bergwerken*. Probabil se referă la minele de aur și argint, din actuala Republică Slovacă, aflată la Pribram, Roudnij, B. Byst și B. Stíav.

²³ Exagerare vădită a autorului.

²⁴ *Burgen*.

²⁵ Numele vechi al Transilvaniei este *Ultrasilva*, *Ultrasilvana*, de unde Transilvania.

²⁶ Inexact. Dacia Mediterranea face parte din Dacia Aureliană, aflându-se la sud de Dunăre.

²⁷ *Dobra*, sat, comună, jud. Hunedoara.

²⁸ *Hunader Gespansschaft*. Comitatul Hunedoara este pomenit documentar cu începere din 1276, *Documente privind istoria României* (în continuare: *D.I.R.*, veacul XIII, C. Transilvania, vol. 2, București, Editura Academiei Române, p. 74, 184.

^{28 bis} *Dacopolis*.

²⁹ *Mühlenbach*, oraș, jud. Alba.

³⁰ Sibiu, Rupea, Sighișoara, Orăștie, Nocrich (Alțina), Mercurea și Sebeș.

germani în țara aceasta. Este surprinzător să găsești aici, dintr-o dată, iarăși vechea arhitectură germană, limba și moravurile germane.

Acești așa-numiți sași au venit aici chiar în // veacurile al XII-lea și al XIII-lea, dar nu toți sunt originari din Saxonia³¹. În vremea așezării lor în Transilvania, orice german era numit *sas*³² [...] și această denumire le-a rămas. p.63

Au primit chiar de la regele Geza al II-lea³³ o constituție întemeiată pe o reală libertate și egalitate, datorită căreia au fost în stare să se mențină, ca un popor care nu s-a amestecat cu neamurile străine printre care <a trăit>, <păstrându-și> autonomia. Ei vorbesc între ei un dialect foarte deosebit de limba germană de astăzi și care se numește limba săsească [...]. Totuși fiecare german vorbește și limba germană literară pe care o învață din copilărie, odată cu graiul său natal (dialectul pomenit mai sus).

La nord de Sebeș ochiul <călătorului> dă de o priveliște încântătoare <ajungând> într-o vale frumoasă și largă, care se întinde până la Alba Iulia³⁴ // [...]. p.64

[Autorul amintește de victoria lui Ștefan Báthory asupra turcilor (1479) și de moartea lui Ioan Zapolya (1540).]

În dimineața zilei următoare am plecat devreme din acest orașel, pentru ca să ne urmăm drumul spre Sibiu [...].

Țigani

Într-un sat mic din apropierea Sibiului am găsit adunată o familie numeroasă de țigani, dintre care unele chipuri expresive de bărbați ne-au atras atenția. p.65

Se citea pe fruntea lor, înconjurată de plete negre, lungi și strălucitoare, o melancolie adâncă; ochii lor negri priveau posomorât pe sub genele întunecate și în acest chip nu era nici o trăsătură care să nu trădeze tristețe și gânduri întunecate. Nici copiii lor, nici femeile lor, care erau lângă ei // nu le puteau trezi vreun interes. Toată greutatea soartei triste a acestui popor surghiunit pare să apese asupra firei lor [...]. Chiar și românul grosolan, plin de defecte fizice și morale³⁵ și care stă pe treapta cea mai de jos printre națiunile din Europa, se uită cu dispreț la țigani care, după părerea sa se află mult mai prejos ca el. Și totuși țiganul este plin de aptitudini firești, este un om care se pricepe la toate, care încearcă orice <și> care are p.66

³¹ Coloniști germani, au venit din Flandra, de pe valea râului Mosela și din Luxemburg, fiind pomeniți în documente sub numele de *flandrenses* și *teutowici*.

³² *Sachse*, în documentele latine *saxones*.

³³ *Geisa II*, regele Ungariei (1141–1162). Într-o bulă papală din anii 1192–1196 se menționează coloniști flandrezii aduși de regele Geza; această știre este cuprinsă și în diploma din anul 1224, *D.I.R.*, veacul XI–XIII, C. Transilvania, vol. I, p. 11–12, 208–210.

³⁴ *Karlsbur*, municipiu, jud. Alba.

³⁵ Influențat de sași cu care a venit în contact, autorul are o părere greșită cu privire la români.

dispoziții și talent pentru toate. În minele din Transilvania lucrează mai ales țiganii, care au o îndemânare deosebită pentru această <muncă>.

- p.67 Țiganii sunt cei care au făcut, în Ungaria și în Transilvania, primele arme de foc, <primele> ghiulele de tun și alte // muniții. Țiganii sunt și astăzi cei mai buni muzicanți din Ungaria și nu pot fi întrecuți în executarea muzicii naționale maghiare. Ei sunt maeștri nu numai în ce privește agilitatea și mânuirea instrumentelor, ci sunt și compozitori și poeți <înzestrați> cu cea mai bogată fantezie, chiar dacă nu scriu niciodată vreo notă și chiar dacă nu cunosc măcar vreuna; țiganii sunt cei care fac inele, cercei, lanțuri de pus la gât și alte giuvaeruri din cositor și din foi de alamă argintată pentru găteala româncelor. Ei sunt deosebit de îndemânatici la lucrările de fierărie. Ca ghicitori sunt cunoscuți în toată Europa [...]. Sunt tot atât de înzestrați pentru arta de a le cui și vădesc prin toate aceste dispoziții și însușiri ceva din sângele vechilor egipteni, ai căror urmași se dau bucuroși. Dar în afară de toate aceste însușiri, țiganul nu are nici un fel de aplecare
- p.68 pentru plugărie. Numai puțini s-au așezat <statornic> în Banat și în Transilvania; // cei mai mulți își urmează chemarea irezistibilă pentru viața nomadă și hoinăresc cu corturile lor prin țară, căutând de preferință drumuri neumblate și defileuri întunecoase în munți. Portul lor seamănă cu acela al românilor, a căror limbă o și vorbesc, deși între ei vorbesc cu grai deosebit, în care lingviștii învățați descoperă o asemănare izbitoare cu dialectul unor triburi de pe malurile Indusului, astfel că ar fi verosimil ca țiganii să se înrudească, la origine, cu acei paria din India răsăriteană cu care se aseamănă și ca soartă [...]. //

Sibiu³⁶

- p.69 În ziua a patra a călătoriei noastre de la Timișoara am ajuns, în sfârșit, în acea vale frumoasă și roditoare în mijlocul căreia este așezat <într-o poziție> foarte atrăgătoare, Sibiu cel prietenos. Lanțul de munți se întindea în fața noastră <năzuind să ajungă până la cer astfel că> aici formează un zid despărțitor³⁷ de neînfrânt, prin care castelul trecătoarei Turnului Roșu domină singura legătură posibilă cu Țara Românească. Surul cel enorm, unul din munții cei mai înalți din
- p.70 Transilvania, își întinde spre cer // creștetul său pleșuv de stâncă <ieșind> dintre pădurile întunecoase de brazi. El mai era încă acoperit cu zăpadă, ca aproape toate vârfurile munților vecini, pe când câmpiile de la șes se întindeau de-a lungul acestui perete de munți, <acoperite> de o verdeață proaspătă și de mii de flori de primăvară, asemenea unui bogat covor țesut cu aur.

Sibiul, fiind reședința generalului comandant al Transilvaniei, are o garnizoană însemnată. Mulțimea posturilor de gardă răspândite prin oraș arată în chip vădit existența autorităților militare. O mulțime de prăvălii, dintre care unele

³⁶ Hermannstadt.

³⁷ Eine unbezwingliche Grenzmauer.

sunt aranjate cu gust, dovedesc un comerț vioi, totuși negoțul trebuie să fi fost mult mai însemnat în vremurile de demult decât acum. Casele sunt în general frumoase și clădite confortabil, străzile sunt regulate și bine pavate. Piața principală oferă o priveliște deosebit de plăcută; ți se pare că te-ai strămutat într-un vechi orașel din imperiul german; tot aici locuiesc toți patricienii de neam sas³⁸ [...]. //

p.71

[...] De altfel, sașii aceștia sunt un popor muncitor, cinstit și primitiv. Dar în general, mi-au plăcut mult mai mult locuitorii de la țară decât orașenii.

Când am sosit, ne-a fost greu să găsim adăpost, întrucât ne întrebau cu cea mai mare suspiciune dacă nu veneam de la carantină. Teama de ciumă pare să neliniștească foarte <mult> pe bunii sibieni. Stăpânul hanului „Împăratul Romanilor”³⁹ ne-a deschis în sfârșit cu bunăvoință odăile sale. Firma părea să ne fâgăduiască foarte mult și apoi hanul acesta era socotit ca primul din oraș; totuși am constatat că așteptările noastre au fost înșelate în chip rușinos. Odăile erau proaste, iar <serviciul> și mai prost. O sticlă de Tokay, pe care gândeam să o golim în sănătatea transilvănenilor, se prefăcuse în oțet, în pivnița acestui hangiu, și nu era de băut. Și celelalte vinuri ale sale // nu ne-au putut în nici un chip împinge la excese, numai bucătăria hangitei era <demnă de a fi> lăudată, precum și arta deosebită de a calcula a soțului ei, de care nu puțin ne-am mirat.

p.72

Ploaia care a survenit ne-a împiedicat să cunoaștem mai îndeaproape plăcerile Sibiului și împrejurimile sale. Cum timpul nostru era prea scump ca să-l petrecem închiși în odaia unui han prost, ne-am urmat chiar a doua zi călătoria mai departe. Comandantul general⁴⁰ ne-a vizat cu cea mai mare amabilitate pașapoartele <pentru a trece> în Țara Românească. Deoarece drumul direct prin trecătoarea Turnu-Roșu era însă greu de trecut, fiind stricat de apele de munte și întrucât nu găsisem acolo tovarășii de călătorie <pe care i-am fi> dorit, am preferat să ne îndreptăm spre Brașov⁴¹, ce întreține continuu relațiile cele mai vii cu Bucureștii și care trebuie să fie socotit ca antrepozitul comerțului spre Turcia.//

Brașovul

Tot drumul de la Sibiu până la Brașov am avut, tot timpul, pe dreapta noastră lanțul înalt de munți de la granița Țării Românești. Vremea rea care ținea mereu ne-a îngreunat foarte mult călătoria, deoarece aici drumurile nu se află pretutindeni în cea mai bună stare.

p.73

³⁸ *Alle Nobili der sächsischen Nation*. În realitate nu a existat o nobilime săsească, ci numai un patriciat format din orașeni sași bogați.

³⁹ *Gasthof des römischen Kaisers*.

⁴⁰ Emmanuel conte Mensdorf-Pouilly, comandant general imperial al Transilvaniei (1833–1834).

⁴¹ *Kronstadt*.

Primul nostru popas de noapte a fost la Făgăraș⁴², capitala circumscripției militare grănicerești⁴³ cu același nume. Localitatea este foarte întinsă și are în mijlocul ei un castel vechi⁴⁴.

p.74 În ziua a doua am trecut printr-o pădure însemnată, între Perșani⁴⁵ și Codlea⁴⁶, care tocmai atunci avea un renume rău din pricina unei cete de tâlhari. Ne-am întâlnit și cu mai multe patrule militare care străbăteau ținutul pentru siguranța călătorilor. //

În dimineața zilei a treia, către orele 10, am ajuns la Brașov, unde tocmai se ținea târgul săptămânal. Mulțimea de țărani care veniseră aici cu toții, animația și îmbulzeala erau neobișnuite. Cu greu ne-am putut deschide drum și trăsura noastră înainta încet pe sub poarta veche.

Nu zărești orașul decât când te afli foarte aproape de zidurile lui. Un munte izolat⁴⁷, cu un castel pe culme, se ascunde de privirile călătorului care vine din partea aceasta. Dacă cotești după colțul acestui munte, te afli ca printr-o lovitură de baghetă magică în mijlocul unui oraș animat, bine populat. Poziția sa este foarte romantică. O jumătate de cerc de munți deosebit de înalți care se ridică, foarte aproape de zidurile orașului, alcătuiește planul din fund. Jumătatea sudică a acestor munți este abruptă și acoperită cu o pădure deasă de fagi, iar partea dinspre apus, deosebit de pitorească <este> acoperită cu grădini vesele și cu chioșcuri⁴⁸ ce folosesc ca reședință de vară locuitorilor bogați din Brașov. Între înălțimile acestea

p.75 și castelul izolat de pe munte // se defășoară o priveliște încântătoare asupra unei câmpii bogate, presărată cu sate și pădurici mici, al căror orizont este învăluit iarăși de dunga violetă a celui lanț de munți care formează hotarul spre Moldova.

Brașovul însuși nu este mare, fiind închis de jur-împrejur de ziduri, dar suburbiile se întind în afara <orașului pe o suprafață> însemnată. Impunătoarea biserică catedrală⁴⁹, clădită în întregime în stilul vechi gotic, domină mulțimea caselor și dă întregului <ansamblu>, împreună cu turnulețul porții orașului, o înfățișare arhaică. Istoria ne arată, ca întemeietori ai acestui oraș, pe cavalerii ordinului german „Cruciferi de Hospitali S. Mariae”, care au dat ajutor puternic

⁴² Fogaras, oraș, jud. Sibiu.

⁴³ *Militargrenzbezirkes*.

⁴⁴ Cetățuia, clădită în 1624, pe locul unui bastion de lemn (1524). În timpul domniei Mariei Tereza, a devenit sediul unei garnizoane imperiale, vezi Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürgen Sachsen für das sächsische Volk*, vol. 2, Hermannstadt, 1925, p. 220.

⁴⁵ *Persaney*, sat, comună Șinca, jud. Brașov.

⁴⁶ *Feketehalom*, oraș, jud. Brașov.

⁴⁷ Tâmpa.

⁴⁸ Este vorba de Warte.

⁴⁹ Biserica Neagră, construită în cursul anilor 1385–1425, vezi Fr. Teutsch, *op. cit.*, p. 220–221.

regelui Emeric⁵⁰ al Ungariei, în anul 1199, împotriva fratelui acestuia, Andrei⁵¹ și, ca răsplată a vitejiei lor, au căpătat în dar o bucată de pământ, la hotarul de astăzi al Țării Românești, așa numita Țară a Bârsei⁵², unde au început în anul 1203 să clădească Brașovul.

Aici, în colțul cel mai îndepărtat al Transilvaniei, chiar în colțul cel mai îndepărtat al civilizației europene ne-am simțit tot ca acasă <iar> viața orășenească și viața socială <am găsit-o> atât de plăcută // încât ne-am hotărât cu dragă inimă să mai zăbovim câteva zile, așteptând să plece o caravană spre București, să ne putem urma călătoria cu o mai mare siguranță.

p.76

Timpul s-a scurs pentru noi aici în chipul cel mai plăcut și vremea frumoasă, de care ne-am bucurat din prima zi a călătoriei noastre, a înlesnit excursiile noastre în împrejurimile cele mai romantice <ale orașului>. În fiecare seară întâlneam pe promenadă, așezată în afara porții orașului și împodobită cu copaci tineri, lumea bună din Brașov, adunată aici. Vezi aici femei și fete dichisite, uniforme fergeșe <ale ofițerilor> din garnizoană și, alături de portul modest și cuviincios al orășenilor sași, costume grecești și turcești, de o varietate multicoloră. Printre locuitorii orașului, negustorii greci ocupă un loc de frunte, de aceea se vorbește aici mult limba greacă. Alături de limbile maghiară și săsească, cea românească este cea mai folosită la Brașov, ba chiar cea dominantă, întrucât este folosită de diferiții locuitori pentru ca să se înțeleagă între ei îndeobște. Limba aceasta nu este numai plăcută, în sine și pentru sine, ci este și foarte ușor de învățat, dar motivul de căpetenie, // datorită căreia a ajuns la Brașov limba de circulație generală, stă în aceea că românii sunt foarte numeroși aici și că totodată ei sunt instrumentele vii, indispensabile, prin mijlocirea cărora se practică și se întreține cu Turcia comerțul cu ridicata. La Brașov am avut prilejul să vedem unele jocuri și serbări ale românilor. În fiecare an, ei dau brașovenilor un spectacol ciudat <care constă> dintr-un fel de exerciții militare, a căror repetare cădea tocmai în timpul șederii noastre acolo. Nu știu în ce cap al vreunui strămoș al lor a răsărit vreodată ideea să se ridice, împreună cu nobilii săi confrăți împotriva orășenilor din Brașov și să cuteze <să dea> un atac puternic împotriva orașului. Ei au fost respinși și ca pedeapsă și umilire <au fost siliți> să repete în fiecare an, ca și astăzi urmașii lor, manevra acelei încercări nenorocite. Ei au încheiat acest spectacol cu o petrecere și cu jocuri, dintre care mai ales cele din urmă sunt foarte caracteristice. Unii pretind că recunosc în jocurile acestea dansurile vechilor romani, după cum // se găsesc, mai ales în multe obiceiuri ale românilor, dovezi neîndoioase ale origini lor romane, ei înșiși obișnuind să se numească *români* sau *românești*⁵³, adică romani. Acești urmași ai coloniștilor

p.77

p.78

⁵⁰ Emeric, rege al Ungariei (1196–1204), fiul lui Bela al III-lea.

⁵¹ Viitorul Andrei al II-lea (1205–1235).

⁵² În realitate, cavalerii teutoni au fost chemați de regele Andrei al II-lea, așezați în Țara Bârsei în anul 1211 și apoi alungați în 1225.

⁵³ *Romani oder Romagnesch*.

romani din Dacia se numără printre cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, unde strămoșii lor s-au așezat în număr mare, mai ales în *Silva Blacorum*⁵⁴, Făgărașul de astăzi.

Ne-am urmat mai departe călătoria cu o caravană a acestor români. Când ne-am luat rămas bun de la Brașovul cel prietenos, ne-am luat adio și de la întreaga lume civilizată. O potecă sălbatică prin munții abrupti se deschidea în fața noastră și trebuia să ne ducă, după o călătorie grea de zile întregi, în ținutul acela unde locuitorii și cârmuirea, moravurile și felul de viață stau în contrastul cel mai bătător la ochi cu celelalte țări din Europa.//

p.79

Pasul Timiș⁵⁵

Într-o frumoasă după amiază, către orele două, caravana noastră a pornit din Brașov. Vreo cincizeci de cai încărcăți cu mărfurile negustorilor, vreo douăzeci de români și câțiva negustori din București formau convoiul la care ne-am alipit și noi. Închiriasem trei cai, unul pentru bagajul nostru și doi pentru călătoria noastră [...].//

p.80

[...] Drumul nostru trecea printr-o vale îngustă, mărginită pe amândouă părțile de mase înalte de stânci. Fiecare cotitură a văii acestea ne arăta priveliști noi, sălbatic de romantice, ale naturii. Vom fi străbătut un drum de un ceas până să sosim la vama împărătească. Aici vizarea hârtiilor noastre a necesitat o scurtă oprire, dar în curând convoiul s-a pus iarăși în mișcare, printre sinuozițiile văii crestate de stânci din ce în ce mai înalte și mai sălbatic. Către ora cinci am ajuns la posturile de grăniceri cele mai depărtate, unde se afla carantina⁵⁶. Aici se descarcă toți caii și mărfurile sunt încărcate de partea cealaltă a liniei carantinei, pe alți cai care stau pregătiți acolo întotdeauna în număr mare în acest scop, spre a duce la București

p.81

cele trimise <acolo> și a le aduce de acolo iarăși până aici. // În chipul acesta, traficul nu suferă niciodată o oprire din cauza dispozițiilor legii carantinei.

Până ce caravana a fost gata să-și urmeze călătoria, am vizitat instalațiile carantinei, ce se aflau aici într-o stare vrednică de laudă. Printr-o curte mare, în care sunt așezate, la dreapta și la stânga, depozitele de mărfuri, se ajunge la carantina pasagerilor, ce constă dintr-un șir de căsuțe mici doar cu parter. Durata carantinei era stabilită atunci la patrușprezece zile, dar în alte vremuri ținea și numai cinci <zile>; în altele, în schimb, iarăși treizeci până la patruzeci de zile. Nu aveam voie să ne apropiem decât până la șase pași de persoanele aflate aici. De aici ne-a condus supraveghetorul, îndatoritorul nostru Cicerone, înapoi într-o căsuță mică unde se află o cârciumă [...].

⁵⁴ Confuzie între *Silva Blachorum et Bissessorum*, menționată în 1224, care se afla în părțile Sibiului și *terra Blachorum*, care este Țara Făgărașului.

⁵⁵ *Der Tömöser Pass.*

⁵⁶ *Die Kontumaz Anstalt.*

[Aici beau împreună cu supraveghetorul un pahar în cinstea împăratului Austriei, Francisc]⁵⁷. p.82-83

[...] În clipa aceasta ni s-a anunțat că este gata de plecare caravana noastră. Ne-am pornit așadar îndată la poarta carantinei ce ducea spre partea românească. Îndatoritorul supraveghetor ne-a repetat încă odată toate instrucțiunile împotriva ciumii. La poartă au venit la noi comandantul trecătoarei și directorul carantinei, urându-ne drum bun și, după ce ne-am luat rămas bun de la toți cei care ne înconjurau, am ieșit veseli pe poartă. Abia făcusem zece pași dincolo de această linie când am vrut să mă întorc încă odată, pentru ca să dau bacșiș unuia din oameni. p.83

Dar mi s-a dat a înțelege că aceasta nu mai era îngăduit, pentru că mă apropiasem prea mult de un român care ne aștepta acolo. A trebuit să pun banii în mijlocul drumului, pe o piatră, // cineva a venit din partea cealaltă, i-a stropit cu oțet și apoi i-a atins cu precauție cu mâna. Noi pășisem pe pământul primejdios și am fi fost supuși carantinei dacă am fi vrut să ne întoarcem înapoi. p.84

Prima poartă s-a închis scârțâind după noi. Am trecut printr-o a doua și în sfârșit printr-o a treia, cea mai depărtată și cea din urmă poartă a carantinei împărătești, unde am întâlnit caravana noastră adunată. Ne-am urcat repede pe cai, am trecut în galop peste un pârau mic de munte care se afla în fața noastră și ne-am găsit în ținutul turcesc.

Prima noapte în Țara Românească

p.85

Soarele de seară lumina cu ultimele sale raze piscurile munților din jos, când caravana noastră se cățara printr-un defileu îngust. Ne-am urcat tot mai sus și curând am pierdut din vedere carantina austriacă. Prăpăstii înfiorătoare, păduri întunecoase și stânci uriașe ne înconjurau din toate părțile.

„Iată-ne în Turcia !”⁵⁸, mi-a strigat veselul meu tovarăș de drum, pe când încerca să vină mai aproape de mine // pentru ca să înfiripeze cu mine o convorbire mai intimă. Dar calul lui încăpățânat n-a vrut să asculte de el [...]. Caii aceștia⁵⁹, obișnuiți să poarte pe spate poveri grele care atârnă de amândouă părțile, nu obișnuiesc niciodată să meagră unul lângă altul, întrucât unul l-ar da la o parte pe celălalt. Într-un șir lung, ei merg unul după altul și pășesc astfel cu siguranță deasupra înălțimilor abrupte și pe marginea prăpăstiilor adânci. Te poți încredința fără grijă instinctului acestor animale; întrebuințarea hamurilor și frâului nu le-ar face aici decât rău [...]

p.86

⁵⁷ Francisc II, ultimul împărat romano-german (1792–1806) și primul împărat al Austriei (1804–1835), sub numele de Francisc I.

⁵⁸ *Nous voilà en Turquie.*

⁵⁹ Este vorba de caii românești.

p.87 De abia ajunseseam la capătul defileului și se aflau iarăși în fața noastră vârfurile de munte acoperite cu zăpadă și cu ghiață, pe care // le mai aveam de trecut [...].

La licărirea palidă a stelelor ne-am urmat călătoria noastră până noaptea târziu. Pe o câmpie mică, acoperită cu zăpadă <unde se afla> o căsuță singuratică, s-au oprit în sfârșit românii noștri. Dar aceasta nu era o casă de fermieri ci coliba nenorocită a unui român⁶⁰, unde dormeau laolaltă bătrâni și tineri împreună cu porci mari și mici. Era greu de ales între a intra aici sau a petrece noaptea mai degrabă sub cerul liber, pe pământ⁶¹.

[Cu toată frica de a se molipsi de ciumă, vântul tăios și gerul îl silesc să se adăpostească în colibă.]

p.88 [...] Un nor gros de fum umplea odaia strâmtă în care am intrat. Două femei și un copil pe jumătate gol stăteau în fața vetrei, de unde radiau lumina și căldura. Chiar lângă vatră era locul de odihnă al locuitorilor cu patru picioare ai acestei colibe care, la intrarea noastră, pare că ar fi dat a înțelege printr-un grohăit repetat că erau nemulțumiți de a fi deranjați atât de târziu. Dar locuitorii cu două picioare păreau să nu ne fi luat în seamă și astfel ne-am întins obosiți cum eram, fără mofturi, ca să ne odihnim, lavița cea tare <slujindu-ne> de divan⁶² și un geamantan drept pernă [...].

p.89 Când ne-am trezit, soarele lumina groaznicul nostru adăpost de noapte, anume atât cât îi îngăduia golurile ferestrelor mici, lipite cu bășică de animale. Toți locuitorii // acestei colibe se mai odihneau încă, unul lângă altul în grupuri familiare, când ne-am sculat căutând să scăpăm de zăpușeala apăsătoare din această odaie [...]. Cerul era senin și însorit și soarele lumina minunat crestele stâncilor din apropiere, acoperite cu zăpadă, a căror strălucire orbea ochii //.

p.90 Călătorie prin munții cei înalți

p.91 [...] Am urmat cursul unui pârau mic care văjâia și își avea izvorul în aceste înălțimi aeriene și puțin câte puțin, cu cât coboram mai jos, <cu atâta> se prefăcea într-un râu de seamă⁶³. De douăsprezece până la cincisprezece ori a trebuit să trecem apa aceasta în diferite locuri // și, în cele din urmă, nu fără primejdia de a face o baie în valurile sale, fără de voia noastră. Totuși peisajul, oferit de această călătorie deosebit de interesantă, mereu nou și care se tot schimbă, ne făcea să uităm de toate neplăcerile și greutatea <ei> [...].

De o frumusețe impunătoare sunt pădurile de brazi și de molizi, care acoperă regiunile cele mai înalte din munții aceștia. Păreau să întrecă aproape de două ori

⁶⁰ *Die eldende Hütte eines Roman.*

⁶¹ *Auf blosser Erde.*

⁶² *Ottomane.*

⁶³ *Prahova.*

înălțimea brazilor germani și se înălțau uriași către cer sau zăceau culcați la pământ; căci // nu puține locuri am întâlnit noi, unde mulți din acești copaci dezrădăcinați alunecau la vale pe povârnișul unei înălțimi și era vădit că fuseseră aruncați la pământ de o furtună puternică.

p.92

În prima zi a călătoriei noastre nu am făcut un drum prea însemnat, totuși la popasul nostru de seară lăsasem în spatele nostru culmile înalte acoperite cu zăpadă. Românii noștri au poposit iarăși lângă o colibă asemănătoare cu cea de prima dată, dar nu am intrat înăuntru, ci am pornit mai departe spre a dormi sub cerul liber.

A doua zi am ajuns treptat în ținuturi mai prietenoase. Cu cât ajungeam mai jos, cu atât văile deveneau mai prelungi și mai plăcute. Am trecut pe lângă unele mănăstiri ortodoxe⁶⁴, așezate <în poziții> fermecătoare. Pe povârnișul unui munte am întâlnit cazaci⁶⁵ care păreau să fie așezați aici în chip de vameși, întrucât ei cereau și căpătau vamă de fiecare cal. Seara am ajuns la ultimele povârnișuri ale munților // și am văzut în fața noastră șesul. Am poposit pe o înălțime frumoasă, verde, care domina o priveliște minunată și îndepărtată.

p.93

În dimineața următoare ne-am trezit din somn, odată cu răsăritul soarelui, sunetul tobei și al fluierului.

Acest zgomot războinic venea dintr-un sat mic de pe partea cealaltă a râului, unde stătea în tabără infanteria rusă, care se pregătea să plece mai departe. Românii noștri au fost și ei tulburați în odihna lor și s-au pregătit să pornească devreme iarăși la drum. Într-adevăr caravana noastră s-a pus în mișcare odată cu soldații ruși [...].

Aproape în același timp cu rușii am ajuns la Câmpina⁶⁶, unde curiozitatea împingea pe toți locuitorii să privească marșul trupei de războinici, care la intrarea în această localitate își uneau glasurile pentru a cânta <cântece> răsunătoare. La Câmpina se află un post de vamă român, // unde a trebuit să ne vizăm hârtiile. Ne-a uimit, într-un chip deosebit, amenajarea acestui oficiu, unde am dat peste funcționari cu turbane și cu costume turcești, odihnindu-se nepăsători pe un divan moale, capitonat, fumându-și pipa. Zgomotul trupelor care treceau nu a deranjat pe acești onorabili din dulcea lor nepăsare⁶⁷.

p.94

A ținut mult până ce ni s-a dat drumul, și chiar pentru această <operație>, ei nu s-au mișcat din poziția lor comodă, ci și-au mâzgălit viza cu o mână nepăsătoare pe pașapoartele noastre pe care le așezaseră în fața lor, pe genunchi.

De altfel nu am găsit nimic atrăgător la Câmpina, căci murdăria mare de pe uliți era pentru noi o priveliște obișnuită de la satele românești din Transilvania și Banat.

⁶⁴ *Einige griechische Klöster*. Una din ele trebuie să fi fost mănăstirea Sinaia.

⁶⁵ În 1833 Țara Românească se afla sub administrația provizorie militară rusă, în conformitate cu prevederile tratatului de pace de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829).

⁶⁶ *Kimpina*, oraș, jud. Prahova.

⁶⁷ *Dolce far niente*.

Portul localnicilor era tot același, numai că, ici și colo se arată <câte> un turban mic și îngust, sau mai mult o simplă legătură de cap, care pe lângă copierea moravurilor turcești, prevestea și o nepăsare și mai mare.

p.95 În afara Câmpinei a trebuit // să străbatem iarăși râul <Prahova>, pe care îl trecusem de atâtea ori, și acum călătoria noastră se desfășura pe o câmpie netedă. Am găsit pretutindeni pământul cel mai bun și cel mai roditor, dar care nu este folosit decât pe întinderi foarte mici și am văzut mai multe femei și copii ce se îndeletniceau cu munca câmpului, în timp ce leneșul flăcău român sta acasă.

Totul era verde aici și vegetația vie, copacii plini de flori și aerul plin de cântecele vesele al păsărilor. Ne-am lepădat mantalele, pe care nu le scosesem niciodată de pe umeri în munți, chiar și un pardesiu ușor ni s-a părut aici prea incomod.

În locul brazilor și fagilor am întâlnit aici livezi mici de meri și de nuci, de peri, de cireși și de alte soiuri de fructe. Tot ținutul părea o grădină plăcută, creată de natură fără ajutorul mâinii omului. Pretutindeni se arăta belșugul și armonia [...].

O zi în Lipoveni⁶⁸

p.97

Lipoveni a fost primul nostru popas de noapte la șes. Românii noștri au hotărât să rămână aici, în ziua următoare, pentru a da oarecare odihnă cailor după mersul istovitor din munți. O zi întreagă într-un sat românesc ! [...]

Am vrut să închiriem alți cai, dar nici un locuitor din sat și, cu atât mai puțin hangiu, nu s-a încumetat [...].//

p.98

[...] Ne-a cuprins aproape disperarea când am zărit împrejurimile. În fața cârciumii era o piață mare deschisă, *forum*-ul Lipovenilor, presărată în lung și în lat de băltoace. La dreapta cârciumei se afla o dugheană a unui băcan, cu câteva lavițe și mese, unde bărbații care locuiau în acest sălaș obișnuiau să-și facă siesta sau se pregăteau cu câteva păhăruțe de rachiu⁶⁹ [...] pentru o nouă odihnă și un nou somn ușor. La stânga, la o mică depărtare, era cimitirul cu o biserică mică, unde strămoșii nobililor lipoveni dormeau somnul de veci. Cealaltă jumătate a pieței circulare era mărginită de împrejurimea joasă a grădinilor în dosul cărora se zăreau câteva colibe săracăcioase. Nu se ivea nimic pe această scenă pustie decât, ici și colo, câte o femeie bătrână cu înfățișare de vrăjitoare sau câțiva copii murdari și zdrențăroși sau un câine flămând.

p.99

Ne săturasem de priveliștea aceasta și am vrut să ne odihnim și să nu jignim obiceiurile țării, când au apărut deodată [...], // pe pragul cârciumii doi inși, care ne-au atras atenția. Unul, de o statură înaltă și puternică, bine proporționată și cu o barbă lungă care îi dădea o înfățișare de patriarh, era căpetenia religioasă, păstorul tuturor sufletelor de români din sat. Veșmintele sale constau dintr-o rasă lungă și

⁶⁸ *Lipovan*, sat dispărut lângă Bălțița, com. Mănești, jud. Prahova.

⁶⁹ *Liqueur*.

neagră de stofă, strânsă la mijloc de un brâu lat. Tovarășul său în veșminte roșii turcești și cu tichie pe cap era precum Mephistopheles lângă Faust. Costumul său ne permise să recunoaștem în el un arnăut [...]. [Amândoi își petrec vremea la cârciumă]. //

p.100-102

[...] Arnăutul nostru părea să joace aici rolul unui mic tiran, după câte // mi-a povestit în taină cârciumăreasa. Supunea la contribuție, când pe un vecin când pe altul, și cerea ceea ce i se părea necesar pentru satisfacerea momentană a dorințelor sale sau pentru întreținerea persoanei sale și fiecare îi dădea bucuros pentru a preveni actele de violență pe care le-ar fi avut neapărat, drept urmare, orice refuz [...].

p.103

București

p.104

Când am părăsit Lipovenii ne-am despărțit de convoiul cel mare împreună cu câțiva dintre conducătorii caravanei și ne-am grăbit să o luăm înainte. Întrucât distanța de la Lipoveni până la ținta dorită a călătoriei noastre era încă foarte însemnată, ne-am lăsat caii să meargă întins.

Drumul era minunat și am socotit ziua aceasta drept una dintre cele mai plăcute din întreaga mea călătorie [...].

Nu-ți poți închipui ceva mai încântător decât acele dumbrăvi tinere din câmpiile din preajma Bucureștilor, la vremea când le străbăteam și când totul era înflorit [...].//

p.106

[...] Soarele apunea, când în sfârșit, ieșind dintr-una din acele pădurici, am zărit pe un șes întins și depărtat turlele Bucureștilor. Prima impresie pe care ți-o lasă vederea acestui oraș este măreață și surprinzătoare. Depărtarea contribuia și mai mult să ne uimească asupra întinderii sale, întrucât orizontul, cu totul îndepărtat, cu grupurile sale de copaci părea să se confunde cu turnurile numeroase din București, astfel că noi nu vedeam nici început nici sfârșit și credeam că avem înaintea noastră un oraș nesfârșit de mare.

Interiorul <orașului> București oferă un amestec foarte ciudat de moravuri orientale și occidentale, care pe vremea șederii noastre acolo a mai câștigat în varietate multicoloră⁷⁰ prin prezența rușilor. Contrastul cel mai ciudat îl alcătuiește portul oriental al boierilor cu îmbrăcămintea soțiilor lor, care urmează întotdeauna cea mai nouă modă pariziană, și cu echipajele elegante de la Viena, pe care le întâlnești pe toate străzile și care au ajuns o cerință de căpetenie al celui lux funest // ce predomină aici la București, mult mai mult decât în orice capitală din Germania. Nici o soție a vreunui boier ceva mai înstărit nu ar consimți să meargă pe jos. Toți se plimbă cu trăsura de-a lungul promenadelor publice, adică pe acele străzi din oraș unde luxul se arată de preferință; de aceea se găsesc în toate piețele

p.107

⁷⁰ *An bunter Mannighfaltigkeit.*

foarte multe birje, care fac aici cele mai bune afaceri. Varietatea veșmintelor băștinașilor, ca și cea a negustorilor străini, mulțimea de meșteșugari germani, de bucătari și restauratori francezi, de speculanți și de aventurieri de toate neamurile; uniforme rușilor, cazacii cei murdari cu chipuri respingătoare, lângă arnăuți în veșminte somptuoase și multicolore, <purtând> un arsenal de arme la brâu și ale căror trăsături bărbătești expresive par și mai izbitoare prin încolăcirea deosebit de îndrăzneță a turbanului lor; cetele de familii țigănești, negri-măslinii, din fața palatelor boierilor bogați, toate acestea oferă străinului nou-venit o priveliște deosebit de uimitoare.

p.108

Orașul în sine, străzile sale și // arhitectura locuințelor, oferă o priveliște tot atât de ciudată ca și agitația mulțimei care se mișcă aici. Palate ce se ridică aici între colibe sărăcioase <și> murdare, mănăstiri înconjurată cu ziduri, biserici și bazare care alcătuiesc o podoabă minunată a Bucureștilor, sunt risipite fără plan și fără regulă în toate colțurile, iar nenumăratele clădiri mari și spațioase zac în <stare de> ruină și de dărâmături, ca urmare a cutremurelor puternice, de care este adeseori încercat orașul acesta. Cele mai multe din străzile <sale> sunt podite cu dulapi largi, în loc de caldarâm, devenind foarte greu <de străbătut> pentru pietoni în timp de ploaie. Numai strada principală, care se întinde în linie dreaptă prin mijlocul orașului, este pardosită în parte; dar pardoseala aceasta se găsește într-o stare atât de rea, încât este aproape încă și mai greu să înaintezi decât pe drumul oscilant de bârne. Totul oferă o icoană veridică a stării de acum a Țării Românești⁷¹, pretutindeni lux și risipă, alături de mizerie // și lipsă apăsătoare; aici încântarea manierelor și moravurilor europene la unele lucruri izolate care sunt la vedere, dincolo nepăsarea turcească și stăruința îndărătnică în obiceiuri vechi și pentru un fel de viață învechit; pretutindeni atâta sălbăticie și contraste atât de izbitoare, încât abia poți prinde ocazia să introduci, așa cum ar trebui, oarecare rânduială și armonie.

p.109

Orașul acesta mare, bine populat, putea fi socotit, înainte de ocuparea sa de către ruși, ca un focar al ciumei; pustiirile ei au fost îngrozitoare încă la sfârșitul anului 1829. Bălțile care înconjoară Bucureștii, apa cea rea și încă și mai mult, murdăria dezgustătoare din interiorul orașului erau cauzele acestei <stări de lucruri>. Prin curățirea acestui grajd al lui Augias, administrația rusă și-a câștigat un mare merit. Înaintea fiecărei case, mai ales lângă palatele boierești, erau mormane de bălegar și de gunoi adunate <laolaltă> care se tot măriseră, de doisprezece și de cincisprezece ani, astfel că a trebuit <multă> osteneală la îndepărtarea acestora pentru a ajunge până la nivelul pământului. Această muncă de Hercule a fost îndeplinită cu cazaci [...].//

p.110

[...] Ceea ce însă n-au făcut bine rușii, este scumpetea cea mare pe care au pricinuit-o prin prezența lor și care în timpul călătoriei noastre prin țară atinsese

⁷¹ Românii își numesc țara lor: *Terra Romanesca* (n. a.).

punctul cel mai înalt. Pentru o cămăruță mică și nenorocită, fără nici un confort, care nu avea nici măcar o podea de lemn (probabil că în anul precedent fusese <un caz de> ciumă) în odaia aceasta și că scosese din pricina aceasta <câte> un ducat. Toate alimentele se scumpiseră în aceeași proporție, astfel că traiul la Paris era mai puțin costisitor decât era pe atunci șederea la București.

Dar străinul are de făcut mai puține cheltuieli pentru petrecerile publice, căci viața socială se mai află încă pe o treaptă inferioară, într-o țară unde nu este nici un gust mai rafinat care să te împingă la alte petreceri, în afară de satisfacerea plăcerilor trupești și a unei vanități meschine.

Muzele nu și-au clădit aici nici un templu. Dimpotrivă românul, ca și războinicul rus, aduce jertfe cu același devotament, plin de râvnă în templele lui Bachus și Venus care // au acolo numeroși preoți și preotese, astfel că cultul acestora poate fi considerat drept cel care stăpânește cel mai mult la București.

p.111

Cântece naționale ruse, dansuri ruse, banchete ruse și aventuri de dragoste ruse umpleau pe atunci orașul și constituiau singurul subiect de conversație generală. Domnii ruși știau să se impună prin banii lor; zi și noapte își duceau cu ei ceata de muzicanți pe străzi și acolo unde se arătau ofițerii ruși, era o viață de sărbătoare. Numai ei erau stăpâni la București; un guvernator rus⁷² primea închinarea⁷³ boierilor, vechiul scaun domnesc al voievozilor⁷⁴ era vacant și orașul și țara erau lăsate în voia bunului plac al străinilor [...].

[Urmează considerații asupra trecutului, asupra lăcomiei fanarioților, precum și asupra tributului plătit Porții].

p.112

[...] Limba lor <adică a românilor> evocă, vechea patrie a neamului⁷⁵ lor și istoria adeverește dovezile originii lor. Amăgiți prin sălbăticia naturii fizice și morale // a acestor români, unii voiau să-i tăgăduiască noblețea originii și să-i atribuie o sorginte slavă [...].

p.113

p.114

[Autorul citează împotriva acestei teze părerea istoricului rus Karamzin].

[...] București, întemeiat de Radu Negru (Negru Vodă)⁷⁶, care s-a făcut domn al țării în jurul anului 1290, număra în timpul domniei lui Brâncoveanu⁷⁷ (în anul 1713) peste 50 000 de locuitori și avea palate domnești, prăvălii și hanuri⁷⁸ frumos clădite și mănăstiri de zid și biserici. Alexandru Ipsilanti⁷⁹ a contribuit mult

p.115

⁷² General Pavel Dimitrievici Kiselev (noiembrie 1829–aprilie 1834).

⁷³ *Die Huldigungen*.

⁷⁴ *Der Hospodare*.

⁷⁵ Adică originea latină.

⁷⁶ *Negro Vod*, figură legendară. Autorul reproduce aici vechea tradiție înregistrată de cronică Cantacuzinească.

⁷⁷ Constantin Brâncoveanu (28 oct. 1688–24 mart. 1714).

⁷⁸ *Kauf-und Wirthshäuser* (Han-ș).

⁷⁹ Alexandru Ipsilanti, domn al Țării Românești (15 sept. 1774–4 ian. 1782).

la înfrumusețarea Bucureștilor, a clădit un mare palat domnesc⁸⁰ și sub domnia sa (1774–1782) s-au ridicat multe clădiri particulare arătoase. În prezent, orașul acesta numără aproape 100 000 de locuitori, fără a se ține seamă de marea mortalitate pricinuită adeseori de ciumă.

p.116 Se vorbește mult de noul proiect de a alinia și de a înfrumuseța străzile, de clădiri noi, de o transformare a capitalei românești. Dar voința este puternică iar acțiunea este slabă. Românii au o putere de imaginație vie, orientală, dorințele lor rătăcesc bucuros dincolo de marginile realității, dar mijloacele bănești sunt reduse // Dragostea de lux și trai bun epuizează forțele indivizilor și împiedică acțiunile mai mari, mai însemnate, pentru binele general.

Fii boierilor români se duc bucuros în Germania, în Franța și în Anglia, ca să guste dulceața culturii europene și pentru a învăța să o cunoască, totuși <numai unii>, cei mai puțini la număr, aduc un gust mai bun sau idei mai clare asupra nevoilor adevărate ale țării, iar șederea lor la Londra sau Paris nu folosește de obicei decât spre a da o hrană mai bogată înclinării lor pentru lux și risipă.

p.117 Cu atât mai vrednică de laudă este, în aceste împrejurări, străduința câtorva boieri, al căror suflet este cu adevărat <inspirat> de binele neamului. Chiar dacă numărul lor este mic, <totuși> zelul lor va reuși să conducă treptat pe semenii lor, spre acel punct de unde trebuie să pornească o acțiune comună care, în timp, să se bucure de un rezultat favorabil. Deja s-au publicat în București câteva periodice în limba română, s-a înființat o tipografie pentru cărți, precum și diferite instituții superioare de învățământ și poate că nu este departe vremea când Țara Românească ne va trimite și poeți și // scriitori naționali [...].

p.118

Drum spre Brăila

După o ședere de zece zile la București, curiozitatea a fost satisfăcută îndeajuns [...].

p.119 [...] Ne-am hotărât să mergem la Galați, să ne suim acolo într-o corabie și să ne urmăm astfel călătoria noastră pe Dunăre în jos și pe Marea Neagră la Constantinopol [...]. Ne-am alipit și de data aceasta de o caravană, care era încă și mai numeroasă ca aceea cu care venisem de la Brașov. Cea mai mare parte din companie era formată din negustori din București și din Galați; aveam mai multe p.120 trăsură //, dar mai erau și unii călare și toți erau bine înarmați.

Seara, către orele 5, am părăsit Bucureștii, astfel că la primul popas de noapte, pe care l-am făcut într-o cârciumă singuratică, se mai vedea încă orașul.

⁸⁰ „Curtea Nouă”, construită pe Dealul Spirii (1775–1776), cunoscută, după incendiul din 14/25 dec. 1789, dar mai ales după cel din 2 dec. 1812 (între timp restaurată: 1798–1799), sub numele de „Curtea Arsă”. Ziduri, rămase în picioare, au fost dărâmate, în parte, de cutremurul din 1838, vezi N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, Editura Academiei Române 1961, p. 35–41.

Soarele abia asfințise când am ajuns acolo și am ocupat câteva mese din fața acestei case, ca să ne bucurăm în aer liber de seara aceea încântătoare. Ne pregăteam chiar să luăm o masă frugală, când deodată, s-a făcut o gălăgie mare în dosul casei. Au răsunat împușcături și apoi un strigăt pătrunzător a răzbit până la urechile noastre. Toți au sărit în picioare și s-au năpustit spre locul de unde se auzea acest zgomot și, abia la o sută de pași în dosul casei, am găsit pe argații cârciumarului luptându-se cu câțiva hoți care erau pe cale să târască cu ei mai multe capete de vite. Cu ajutorul intervenției noastre au fost curând puși pe fugă [...].//

p.121

În dimineața următoare am pornit devreme la drum. Călătoria noastră s-a făcut pe o câmpie neîntreruptă; șosele adevărate nu se găsesc nicăieri aci, ci se merge în cruciș și în curmeziș pe câmpiile <cele> mai roditoare care stau nefolosite și pustii, <cale> de mai multe zile de drum. Am petrecut noaptea a doua sub cerul liber, căci nu se zărea, de jur împrejur, nici un sat ba chiar nici o singură colibă. Vremea era frumoasă și blândă, luna a luminat toată noaptea și astfel această situație nu ne-a fost deloc neplăcută.

Înainte de a se crăpa de ziua am fost treziți din somn de un zgomot ciudat. Se apropia tot mai mult și, în sfârșit, a trecut repede pe lângă noi [...]. Nu era decât o trăsură românească de poștă, o căruță⁸¹ destul de mare pentru o persoană, cu patru roți joase care se învârtteau, scârțâind și duduind în jurul axei lor. Un surugiu român mâna caii, călare pe unul din animale așa mergeau mai departe //.

p.122

[...] Orice trăsură rapidă, orice curier special⁸² din țările noastre civilizate, rămân <ca iuteală> mult în urmă. Totuși nu știu ce curaj poate avea călătorul să meargă în astfel de condiții, cu acest scârțâit amețitor, cu galopul sălbatec al cailor, cu înfocarea surugiului care nu se uită niciodată în spate și care se sinchisește prea puțin dacă trăsura atât de șubredă se preface în bucăți și dacă ajunge el singur, numai cu caii, la stația următoare, cum s-a întâmplat adeseori, sau dacă roțile se aprind din pricina frecării puternice și continue, iar călătorul se rostogolește într-un car de foc ca un al doilea Helios.

În ziua a treia a călătoriei noastre am trecut pe lângă o tabără rusească. Rânduiala frumoasă în care erau așezate corturile și disciplina militară strictă, care se vedea pretutindeni ne-a oferit, în aceste ținuturi izolate, o priveliște tot atât de nouă pe cât era de plăcută //. A trebuit iarăși să petrecem noaptea sub cerul liber, căci această provincie este atât de puțin populată, încât în tot drumul nu am trecut decât pe lângă trei sau patru sate sărăcăcioase.

p.123

În sfârșit, în ziua a patra, câmpia a început să se schimbe treptat în dealuri line și în seara aceleiași zile ne-am găsit în imediata apropiere a Brăilei.

Întrucât drumul nostru se îndrepta spre Galați, am rămas ceva mai la o parte de localitatea aceasta, atât de remarcabilă în istoria ultimei campanii ruso-turce, dar

⁸¹ *Ein Karren.*

⁸² *Extrapost.*

ne-am așezat chiar în apropiere cel de-al patrulea și ultimul nostru popas de noapte, înainte de Galați [...].

p.124

Galați

p.126

Într-o dimineață frumoasă și însorită am trecut Siretul, un râu însemnat care desparte Țara Românească de Moldova. Un pod de vase de douăzeci de pontoane, de vreo 150 de pași în lungime, leagă cele două maluri ale acestui râu nu departe de locul unde se varsă în Dunăre. Abia la două mile mai jos de Siret, Prutul își rostogolește talazurile în Dunăre și între cele două guri ale acestor râuri este așezat orașul și portul Galați, care nu și-ar fi putut dori o așezare mai favorabilă pentru comerțul său. Amândouă căile fluviale, a Siretului și a Prutului, care îmbrățișează

Moldova, duc cu ușurință toate produsele țării la Galați până unde // vin, în susul Dunării, vasele din Marea Neagră și pun în legătură comerțul acestei piețe cu marile târguri din Levant.

Atinsesem înălțimea de unde se zărește pentru prima oară orașul și portul. Întinsele ape <lucitoare ca o> oglindă ale Dunării, frumosul lanț de munți de pe îndepărtatul mal bulgăresc⁸³ și tot ținutul de aici până la gura Prutului se desfășura în fața noastră [...]. Galați, care se afla chiar în fața noastră, era înconjurat de cazaci. Îndată ce aceștia au băgat de seamă prezența noastră, unii au venit la noi ca să ne facă cunoscut că nu trebuie să pătrundem în oraș deoarece izbucnise ciuma [...].

p.127

[În uma tratativelor cu cazacii, purtate de un italian, li se îngăduie intrarea în oraș].

Aceasta s-a și petrecut de fapt, dar abia spre seară și cu condiția ca fiecare din noi să plătească două ruble [...].

p.128

[...] Când am pășit pe străzile Galațiului am simțit ceva ciudat. Toate prăvăliile, toate cârciumile și toate cafenelele <erau închise>, fiecare ușă era ferecată și orice relații oficiale erau suspendate. Un miros respingător de fum pe care-l găsești în cele mai multe localități din Țara Românească și din Moldova intensifică mai mult sentimentul <nostru> de neplăcere. Într-un colț am văzut un grup de oameni adunați, am auzit vorbindu-se limba germană și m-am apropiat. Erau negustori din Brașov care aveau însemnate depozite de marfă la Galați. Ei se plângeau cu însuflețire de piedicile puse comerțului de către autorități și dădeau ca sigur că totul nu ar fi decât un zvon neîntemeiat. Zilele următoare ne-au dovedit îndeajuns că oamenii aceștia aveau dreptate. Nu a apărut nici un caz de ciumă, negustorii și-au deschis dughenele, cârciumile și cafenelele au fost frecventate ca mai înainte și autoritățile, care câștigaseră câteva ruble sunătoare prin această artistică manevră a spaimii, s-au declarat mulțumite.

⁸³ Afirmția eronată, deoarece malul drept al Dunării, în acea zonă nu era bulgăresc ci dobrogean, respectiv provincia românească (Dobrogea) făcând, pe atunci, parte integrantă din Imperiul Otoman.

Este foarte posibil ca guvernatorul⁸⁴ de atunci al Galaților, a cărei // înfățișare îmi aducea întotdeauna aminte de Sancho Panza⁸⁵, să se fi temut cu adevărat de ciumă întrucât predecesorul său, împreună cu întregul personal al cancelariei, căzuse jertfă acelei <boli>. Am aflat această jalnică poveste din gura soției sale care vorbea limba germană și limba franceză și care a avut bunătatea să facă pe interpreta simțămintelor mele pe lângă cinstitul ei soț, întrucât acesta nu înțelegea nici un cuvânt ce nu era rusesc.

p.129

Șederea noastră la Galați a ținut mai mult decât am fi dorit. Orașul acesta nu are nimic atrăgător și, în afară de comerțul activ, nu vezi totuși nicăieri vreo urmă de bună stare, ba chiar în afară de locuința guvernatorului și de câteva magazine în port, nici măcar o casă de piatră. Totul este clădit din lemn, pretutindeni colibe scunde, nearătoase, rar cu un cat. Se vede că totul este conceput numai pentru depozitarea și vânzarea mărfurilor. Îți poți face o imagine exactă a orașului, când străbați rândurile de dugheni ale unui iarmaroc, căci tot astfel se înfățișează străzile din Galați.

Ai chiar aici imaginea anticipată⁸⁶ a unui oraș turcesc, chiar dacă nu vezi moschei și minarete. Cafenelele din port redau adevăratul tablou al vieții turcești, căci aici se adună toți turcii, care fac comerț la Galați. Acolo se opreau de preferință. Stăteam odată într-una din aceste cafenele și priveam îngândurat spre dealurile din Bulgaria⁸⁷, care își ridică coama lor verde de partea cealaltă a pânzei largi de apă a Dunării, când s-a apropiat de mine un căpitan de corabie turc și m-a bătut pe umăr [...].

[Fumează din ciubuc și beau cafea împreună, fără să scoată nici un cuvânt].

p.130-131

Călătoria pe Dunăre

p.132

Mai multe corăbii erau gata să ridice ancora în portul Galați, ca să pornească cu primul vânt prielnic spre Constantinopol. Ne-am dus pe bordul unde corăbii grecești de comerț, căci nădăjduiam să înfruntăm mai bine călătoria pe Marea Neagră, cea perfidă, cu grecii, care sunt cunoscuți aici drept cei mai buni navigatori [...].

[...] Era o dimineață minunată când am ridicat ancora și ne-am luat rămas bun de la Galați. Corabia noastră a urmat încet curentul fluviului, care aci se lărgeste <atingând> cea mai mare lățime și are o pantă destul de perceptibilă.

p.133

La Reni, Dunărea face un cot și dintr-o dată malul moldovenesc a dispărut din fața privirilor noastre. Înaintea noastră se desfășurau pe stânga numai câmpiile

⁸⁴ *Der damalige Gouverneur*. Probabil este vorba de ispravnic.

⁸⁵ Personaj din celebra lucrare *Don Quijote* a lui Miguel Cervantes, care reprezintă lume obișnuită, vulgară.

⁸⁶ *Vorgeschmack*.

⁸⁷ Vezi nota 83.

p.134 mlaștinoase ale Basarabiei și pe dreapta ținuturile pitorești ale Bulgariei⁸⁸. O singurătate adâncă domnea pe amândouă malurile, nici orașe, nici sate nu se ridicau în aceste hotare primejdioase [...]. Numai corăbii de pază rusești pândeau corăbiile de comerț care treceau, gata să scufunde orice corabie care s-ar împotrivi ordinelor ofițerului comandant. Nimic nu mai amintește aici călătorului că se afla încă în Europa, în // continentul atât de vestit al civilizației, decât numele fluviului al cărui curs îl urmează. Dar chiar fluviul însuși nu-și mai păstrează înfățișarea sa mândră; curând el se împarte în mai multe brațe [...] și se pierde în cele din urmă în mlaștinile întinse și surprinzătoare care se prelungesc <până la> Marea Neagră.

La Isaccea⁸⁹ am lăsat ancora în prima zi a călătoriei noastre. Rușii stabiliseră aici un pod de vase peste Dunăre care părea că strânge fluviul într-o albie îngustă, deși număra șaptezeci și cinci de pontoane. În ziua următoare, a trebuit să aruncăm ancora în fața podului <și să stăm> toată ziua, căci rușii nu au voit să-l deschidă. Totuși am fost destul de norocoși să întâlnim aici o mulțime de corăbii care așteptau încă de patrușprezece zile același serviciu din partea rușilor. Poate că la baza acestei întârzieri era o idee politică, căci corăbiile se aflau în fața ruinelor cetății Isaccea, dărâmată din temelie [...].

p.135 [...] Al doilea popas a fost Tulcea, tot o fostă cetate turcească, dar din care n-a mai rămas piatră peste piatră. Aici am întâlnit mai multe corăbii care aveau pe bord emigranți bulgari. Familii întregi, ba chiar sate întregi, își părăsiseră pământul natal, ca să se așeze în Moldova și în Țara Românească ca și în pustiurile din sudul Rusiei.

La Tulcea se sfârșesc înălțimile de pe malul bulgar⁹⁰. Am urmat brațul principal al Dunării, numit de corăbieri brațul Sulina, și în curând nu am mai avut, pe stânga ca și pe dreapta, decât mlaștini cât vezi cu ochii. Cursul Dunării este peste tot mai puțin sensibil; ea se îndreaptă în cotituri numeroase printre malurile acoperite cu trestii înalte și în unele locuri este atât de îngustă încât două corbăii care se întâlnesc abia se pot ocoli în siguranță. O mulțime de pescăruși, de rațe sălbatice, de găște și pelicani animau aceste întinderi inaccesibile //.

p.136 A trebuit să petrecem două zile între aceste nemăsurate mlaștini, întrucât nu puteam străbate decât scurte etape, din cauza cursului încet al Dunării și a lipsei totale de vânt prielnic [...].

p.137 În cea de-a șasea zi de la plecarea noastră din Galați am ajuns în sfârșit la Gura Dunării, la Sulina. Un far singuratic se înălța în vârful malului acoperit cu stuf, iar Dunărea este aici atât de puțin adâncă, încât corăbiile cu încărcătură grea nu pot intra decât cu primejdie în port //. Am aruncat ancora chiar la vărsarea <Dunării> în așteptarea unui vânt prielnic cu care să putem ajunge în largul mării [...]

⁸⁸ Eroare! Malul drept era al Dobrogei care, în acea vreme era integrată Imperiului Otoman.

⁸⁹ Oraș, jud. Tulcea.

⁹⁰ Aceeași eroare. Vezi nota 83.

CHARLES DE BOIS-LE-COMTE (1796–1863)

Numele baronului Charles Joseph Edmond de Bois-Le-Comte este frecvent invocat, în legătură cu istoria modernă a societății românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Născut la Paris, la 2 februarie 1796, el a intrat foarte devreme (1814) în serviciul diplomatic francez din perioada Restaurației; a ocupat consecutiv funcțiile de secretar de ambasadă și însărcinat cu afaceri la Viena, St. Petersburg, Madrid și Londra. În anul 1829, cariera sa diplomatică a continuat, fiind numit director general în Ministerul Afacerilor Străine, funcție din care, în 1830, după revoluția din iulie ce a condus la căderea Bourbonilor, s-a retras prin demisie.

Cu toate acestea, noile autorități ale Monarhiei din iulie au apreciat competența și profesionalismul său, drept care, în 1831 a fost rechemat în aparatul diplomatic francez. În 1833, noul ministru de externe, contele de Rigny, l-a considerat drept persoana cea mai potrivită pentru a efectua o misiune de informare în Orientul Mijlociu și Europa de Sud-Est, în condițiile degradării treptate a situației interne și a poziției internaționale a Imperiului Otoman.

După un scurt periplu în Egipt și apoi în capitala otomană Constantinople, diplomatul și omul politic francez și-a început voiajul în Principatele Române: la începutul primăverii lui 1834 el s-a aflat la Iași. După o ședere de câteva săptămâni în capitala moldavă, el s-a îndreptat către București, capitala Principatului muntean unde a sosit la 10 / 22 aprilie 1834. Pentru elaborarea informării sale, el a purtat lungi discuții cu câteva din principalele personalități politice și religioase ale momentului: marele vornic Gheorghe Filipescu, mitropolitul Grigore Dascălul, marele logofăt (și viitor domn) Barbu Știrbei, generalul Nicolae Mavros, stolnicul Ianache Văcărescu.

La 23 aprilie / 5 mai 1834 Bois-le-Comte a părăsit Bucureștii și a revenit la Iași, unde s-a bucurat, din nou, de o bună primire din partea autorităților locale. La 10 mai s-a reîntors pe malurile Dâmboviței – unde a mai rămas circa opt zile, după care, la 18 / 30 mai 1834 și-a continuat misiunea de informare plecând către Serbia. Voiajul informațional al omului politic menționat s-a încheiat la Atena, la sfârșitul verii anului 1834.

În cursul activității sale guvernamentale, Charles de Bois-Le-Comte a mai îndeplinit misiuni diplomatice similare în Spania și Olanda. Înnobilat în 1845 (a primit titlul de conte) a fost primit în Camera Pairilor, iar ultima sa însărcinare diplomatică a fost cea de ambasadă al Franței în Confederația elvetică, cu reședința la Berna. După revoluția de la 1848 s-a retras din activitatea publică, iar în ultimii ani ai vieții a conceput o valoroasă lucrare intitulată *Histoire des traditions politiques de la France*. A murit în 1863, la Paris.

Lucrarea, întocmită de Bois-Le-Comte în 1834, asupra stării generale a Moldovei și Țării Românești, este precedată de un *Preambul*, în cursul căreia autorul ne înfățișează statutul politic al celor două țări române în acel moment, ca și poziția lor, cu deosebire în ochii puterilor vecine.

Urmează apoi o prezentare distinctă a fiecăruia din cele două Principate, datele (destul de precise totuși) vizând geografia lor fizică, elemente demografice generale și gradul de ocupare al populației, resursele naturale, starea industriei și organizarea administrativ-teritorială. Un segment special al memoriului urmărește nivelul de dezvoltare culturală a societății, starea învățământului și instrucțiunii publice. Trebuie de asemenea amintit, că, în afara memoriului propriu-zis, călătorul francez a inclus și o Anexă, care descria situația și perspectivele comerțului pe principala arteră

navigabilă a țării (Dunărea), precum și interesele țărilor vecine. Aceasta se încheie cu o analiză a situației politice interne a acestora.

Prezentarea globală, făcută de baronul Ch. de Bois-Le-Comte societății românești la 1834, este în ansamblul ei, destul de obiectivă și bazată pe informații credibile. Din cuprinsul materialului este vizibilă și atitudinea critică la adresa Rusiei, văzută ca un potențial concurent economic al Franței și un factor de frânare a evoluției politice moderne a celor două țări. Concluzia este că, chiar fără a fi perfect, memoriul în cauză rămâne o sursă serioasă, de prim rang, pentru analiza istorică a stării generale a societății românești în deceniul 4 al secolului al XIX-lea.

Mai trebuie menționat că, datorită seriozității informației și solidității datelor folosite, memoriul a fost utilizat ca un document de referință de către diplomația franceză și staff-ul politic al lui Napoleon al III-lea, în perioada Unirii Principatelor (contele Walewski, ministru de externe în perioada menționată, consuli Bécлар și Tillos, ș.a.m.d.).

Despre el au scris: Petre V. Haneș, *Formarea opiniei franceze asupra României în secolul XIX*, București, 1922, p. 174–175; Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, București, 1924, p. 168–169; Idem, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 248–249; Dan A. Lăzărescu, *Imaginea poporului român în conștiința europeană*, vol. III, Oradea, 1995, p. 194–195; Nicolae Isar, *Mărturii și preocupări franceze privitoare la români. Secolele XVIII–XIX*, București, 2005, p. 213–214.

CHARLES DE BOIS LE COMTE¹

p.328-334

București, 10 mai 1834

Introducere istorică despre țările române în memoriul către contele de Rigny, cu următoarele paragrafe: *Idee generală despre relațiile politice ale puterilor străine cu Principatele dunărene* <urmași ai coloniștilor romani din Dacia, românii au format trei state independente: Transilvania, Țara Românească și Moldova, care ulterior au căzut sub tutela vecinilor. Apariția turcilor și dominația lor asupra principatelor>.

Opoziția între influența austriacă și cea rusească în principate <din secolul al XVIII-lea; românii se îndreaptă către Rusia ca să-i izbăvească de sub dominația turcească. În cursul războaielor acesteia cu Imperiul Otoman dintre 1770 și 1834 țările române au fost ocupate de armatele țariste vreme de 24 de ani. Austriei li s-au asociat rușilor în ofensiva contra Porții Otomane>.

Primele relații ale Franței cu principatele. Influența franceză în Țara Românească și Moldova <înființarea consulatelor franceze la București și Iași în 1796. Planurile lui Napoleon în privința principatelor române: cedarea lor către Austria, apoi proiectul constituirii unei confederații dunărene alături de Serbia și Bulgaria>.

¹ Traducerea s-a făcut după memoriul lui Ch. Bois le Comte către contele de Rigny, publicat în Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XVIII, *Correspondența diplomatică și rapoarte consulare franceze (1825–1846)*, publicate de Nerva Hodos, București, 1913, p. 328 și urm.

Predominarea exclusivă a influenței rusești <începe după pacea de la București, odată cu cesiunea Basarabiei. Mișcarea din 1821 diminuează pe moment ascendentul Rusiei în acest spațiu geografic și creează iluzii cabinetului de la Viena>.

Plecarea, reîntoarcerea și atitudinea celor doi agenți austrieci <după 1828 consulii austrieci sunt rechemati și rușii reduc numărul sudiților austrieci de la 15 000 la 2–3 000. Cabinetul vienez revine asupra acestei măsuri în 1832 cerând Rusiei acceptul pentru numirea consulilor săi în persoana lui Timoni și a lui Wallemburg. Cel dintâi apără abuziv, în virtutea dreptului celui mai tare, pe păstorii ardeleni care-și pasc turmele în Țara Românească, provocând aici pagube ca acelea făcute de lăcuste. În Moldova relațiile cu consulatul austriac sunt mai bune: 4 000 de familii se află sub protecția lui. Viena „își hrănește Transilvania și Bucovina” cu ajutorul Moldovei și al Țării Românești>.

Consulii prusieni în principate <s-au instalat în 1818; supușii lor sunt în majoritate evrei>.

Situația agentului britanic <acesta există doar la București și prin originalitatea purtărilor sale – Blutte – și conflictul cu autoritățile rusești face ca poziția Angliei aici să fie nesemnificativă>.

Restabilirea raporturilor cu Franța, atitudinea și purtarea celor doi consuli ai Majestății Sale <Reprezentanții Franței constituie o pavază contra amestecului prea brutal al Rusiei în treburile Principatelor. Spre deosebire de ceilalți agenți, atitudinea reprezentanților Franței, Lagau la București și Mimaut la Iași, este „plină de conveniență, de tact și de măsură”, cei doi bucurându-se de considerația generală. În chip particular Lagau l-a ajutat să-și îndeplinească cu succes misiunea în țările române>.

București, 11 mai 1834

Considerații asupra valorii materiale a Țării Românești, a populației, produselor și comerțului ei

Timp de cinci ani cât au avut administrația Principatelor dunărene în mâinile lor, rușii s-au îngrijit cu deosebire să le evalueze bogățiile. Aceste cercetări erau de mare interes pentru ei. Erau preocupați să știe ce pot scoate dintr-o țară pe care, de pe acum, o considerau pe jumătate drept proprietatea lor, cu perspectiva de a le reveni într-o zi în întregime. Această ultimă împrejurare îi făcea, de asemenea, să le studieze capacitatea economică, ținând-o însă ascunsă față de celelalte puteri. La fel au păstrat cu grijă pizmașă documentele pe care le-au obținut și n-a fost singulară, nici lipsită de semnificație împrejurarea de a fi văzuți că elaborează planuri de apărare a Dardanelor /! / fără să le comunice sultanului și de a face cercetări

amănunțite în privința bogățiilor interne ale munților din Țara Românească și Moldova, ascunzând locuitorilor acestora rezultatele cercetărilor lor.

În timp ce au desăvârșită grijă să înconjoare de mister aceste lucrări, agenții lor caută să deprecieze, în tot Imperiul turcesc, valoarea Principatelor. Dacă pentru proiectele lor de viitor această intenție de desconsiderare e evidentă, în plus se mândresc și cu efectul ei imediat: acela de a fi abătut atenția Europei de la aceste provincii pe care le prezintă ca neînsemnate, lipsite de valoare și slab populate. Dar în această privință interesul lor e în chip manifest opus celui al țării, căci oricât de supuse ar fi guvernele Țării Românești și Moldovei față de ei, ele și-au dat seama neîntârziat cât de important era să profite de trecerea mea pe aici, pentru a lămuri Europa asupra valorii acestor țări, încât mi-au procurat din belșug toate informațiile disponibile. Rodul acestor informații ca și cel al cercetărilor pe care domnii de Lagau și Mimaut le-au făcut la rândul lor, și pe care acești domni au binevoit să mi le comunice, îl supun astăzi Excelenței Voastre. Caracterul oficial al unor astfel de documente, ca și imperfecțiunea celor culese până acum în această materie vor îngădui, sper, Excelenței Voastre, să mă ierte că le dau aici pe larg. Voi adăuga chiar la depeșele mele copia unor piese oficiale care mi-au fost remise, pentru că dacă se va pune din nou problema împărțirii² Imperiului Otoman, guvernul regelui să poată susține, cu acte oficiale, opinia pe care va fi pus în situația s-o emită, asupra valorii celor două Principate. //

p.335

Întindere. Aspect fizic. Alitudinea solului

Țara Românească, potrivit releveelor făcute de ruși, după ce a redobândit, prin Tratatul de la Adrianopol, raialele turcești Brăila³, Giurgiu⁴ și Turnu⁵, 88 de insule de pe Dunăre, cu o suprafață de 145 leghe poștale franceze⁶ și 43 de leghe pătrate călare⁷, ar avea astăzi o întindere egală cu a Bavariei sau a Sardiniei; populația atinge o jumătate din cea a celor două regate.

Aceste relevee au dat rezultatele următoare: suprafață: 4 810 leghe (66 471 verste⁸), adică munții 1 685 câmpiile, 3 033 apele 49; caz după altă împărțire: holdele și livezile 3 250, viile 31, pădurile 1 337, bălțile 158, stâncile și terenurile nisipoase 10.

După aceleași statistici, Țara Românească s-ar ridica treptat de pe imensele câmpii ale Dunării, care în preajma fluviului n-au decât un nivel mediu de

² *du partage.*

³ *Brailof.*

⁴ *Giurgevo.*

⁵ *Tourno.*

⁶ *Lieues de postes française* (leghea poștală franceză era egală cu 3,898 km).

⁷ *lieus carrées de cheval.*

⁸ *verstes.*

cincisprezece metri deasupra nivelului mării, până la 2 587 metri, înălțimea piscului muntelui Parâng⁹, în Carpați¹⁰. Bucureștii¹¹ ar fi la 77 m, Ploieștii la 141 și Târgoviștea¹², fosta capitală, la 262.

Țara e străbătută de 786 leghe franțuzești (524 leghe turcești) de drumuri de poștă, servite de 3 022 cai, împărțiți între 121 stații de poștă.

Populația

Rușii țineau cu atât mai mult să evalueze populația Principatelor dunărene, cu cât nici o statistică a populației nemaifăcându-se de la venirea domnilor fanarioți, bezna cea mai desăvârșită domnea în acest domeniu. Opinia, acreditată în general în Turcia și Europa, nu dădea pentru Țara Românească mai mult de 800 de mii de suflete. Domnul de Buteniev¹³ mă încredința că, în luna septembrie, această populație nu trecea de 700 de mii. În 1816, internunțul n-o evalua decît la 650 de mii <de persoane>.

Recensămîntul efectuat în luna septembrie 1831 a pricinuit o mare surpriză guvernului ruso-muntean. Înainte de a se fi cercetat măcar jumătate din registrele trimise din provincie, numărul locuitorilor ce se credea a fi existent în întreaga Țară Românească era cu mult depășit. În uimirea pe care o încercau, autoritățile rusești trimiteau funcționarilor însărcinați cu această muncă note peste note, recomandându-le secretul cel mai adînc, ascunzându-și adevăratele intenții sub pretextul că, dacă Poarta ar ști că provincia e atât de populată, ar pretinde un tribut mult mai mare.

Recensămîntul general al Țării Românești

Centralizarea¹⁴ tuturor listelor de recensămînt trimise din provincie a dovedit existența unei populații de mai bine de două milioane de locuitori; dar pentru a ajunge la acest număr, rușii evaluau la cinci pe componentii familiei; aceasta e de fapt proporția adoptată în general în Europa. Dar aici aș fi înclinat s-o consider superioară realității și cred că sunt mai aproape de adevăr socotind nouă membri la două familii, ceea ce ar reduce populația la 1 850 000 de suflete. Oricum, ar fi, iată rezultatele oficiale:

⁹ *Paringou.*

¹⁰ *Krapacs.*

¹¹ *Bucharest.*

¹² *Tergovitz.*

¹³ Ambasadorul Rusiei la Constantinopol.

¹⁴ *le résumé.*

1. Cler	Familii	Cinci indivizi de familie	Total
Preoți	6 871	34 355	
Diaconi	2 710	13 550	
Dascăli	2 920	14 600	
Călugări	-	2 648	
Călugărițe	-	1 200	
.....		66 305	
2. Boieri			
Boieri	1 098	5 490	
Neamuri ¹⁵ , urmași de boieri și privilegiați	3 415	17 075	26 465
Postelnici ¹⁶ emigrați	3 780	3 900 /!/ 3 900	
3. Contribuabili			
Patentari ¹⁷	9 073	45 225	
Mazili ¹⁸ scutiți de corvezi	3 258	17 290	
Plugari	2 772 974	1 364 870	
Săteni plătind capitația...	13 127	65.635	1 548 775
Bulgari	5 179	25 895	
Țigani domnești	4 453	22 265	
Băjenari ¹⁹	1 529	7 595	
4. Clasa de jos care nu plătesc nimic vistieriei			
Țărani scutelnici ²⁰	1 078	5 390	
Țărani scutiți de serviciul militar	-	3 436	
Țigani boierești	14 458	72 290	
Slugi, grădinari, vizitii, bucătari	-	150 000	390 817
Supuși străini	3 729	18 645	
Văduve cu familiile lor ..	53 289	141 076	
.....			2 032 422
Creștere anuală în ultimii trei ani			100 000
			2 132 422

¹⁵ *namours*.

¹⁶ *Postelniks*, categorie fantezistă; cifra, de asemenea, e suspectă.

¹⁷ *patentés*.

¹⁸ *maziles*.

¹⁹ *gens sans domicile fixe*.

²⁰ *paysans exemptés par l'Etat*.

Printre numeroasele subdiviziuni stabilite de evidențele stăpânirii, am observat următoarea împărțire:

Boieri de clasa I-a	54	capi de familie
„ II-a.....	126	„
„ III-a.....	371	„
„ IV-a.....	547	

1 098

Meserii practicate de ȝigani²¹ statului

Tâmplari	1 517	capi de familie
Zlătari (care adună aur).....	1 306	„
Crescători de catări.....	1 269	„
Fierari	918	„
Lucrători manuali.....	352	„
Topitori de cositor	210	„
Bandiți și hoți incorigibili	45	
Vânzători de păsări de pradă.....	16	
6. Total.....	5 633	

Din aceștia, 255 sunt categorisiți ca săraci, iar 620 ca vagabonzi.

Populația Bucureștilor la 1832 **Recensământ special pentru orașul București**

1. <i>Boieri cu familia și slugile lor.</i> Boieri 615; soții de boieri 697; fii de boieri 654; fiice de boieri 652; slugi 1 106; slujnice 1 084; copii de slugi 181; ȝigani 887; ȝigănci 1 229; fii de ȝigani 617; fiice de ȝigani 599;8 355	p.337
2. <i>Clasa mijlocie cu familia și slugile lor.</i> Bărbați 10 801; femei 11 732; fii 8 048; fiice 7 944; slugi 5 594; slujnice 21 166; copii de slugi 22746 406	
3. <i>Preoți cu familia și slugile lor.</i> Călugări 137; preoți de mir 256; preotese 301;fii de preot 278; fiice de preot 280; slugi, 112; slujnice 80; fii de slugi 4; fiice de slugi 31 456	
4. <i>Evrei cu familia și slugile lor.</i> Evrei 563; evreice 587; fii 647; fiice 504; slugi 182; slujnice 95; copii de slugi 6.....2 583	
5. <i>Supuși străini: austrieci</i> 1 226; ruși 236; prusieni 158; englezi 94; francezi 801 795	
6. <i>Locuitori care nu sunt domiciliați în București</i>12 000	
	72 595

²¹ *Czingares ou Bohémiens.*

Localități

Populația Țării Românești trăiește în 22 de orașe, 12 târguri, 3 562 de sate și 89 de mănăstiri.

Caracterul, starea morală

Dacă, după ce s-a stabilit capacitatea numerică a acestei populații, se caută înțelegerea valorii sale morale, a resurselor ce s-ar găsi în caracterul și în spiritul său, trebuie admis că fără a avea ceva tranșant sau izbitor în viciile sau în virtuțile sale, ce aparține mai curând, ca și rușii, raselor care imită decât celor care creează și inventează; rase mai puțin folositoare omenirii, dar mai mlădioase și mai susceptibile să profite de îmbunătățirile introduse de alte popoare. Aflată încă foarte jos pe scara socială, dar mai curând de plâns decât de condamnat, națiunea română își datorează majoritatea viciilor regimului corupt la care a fost supusă, îndelungatei opresiuni care a stăruit asupra ei, nesiguranței existenței. De acolo vin vechile ei vicii, a căror influență răzbate adesea, în ciuda îmbunătățirilor recente; lenea, înclinarea spre beție, lipsa simțămintelor naturale și a ideilor morale, corupția moravurilor, obișnuința de a nu ceda decât în fața forței brute²², falsitatea și viclenia ordinară și stăruitoare. Ce alt caracter și-ar fi putut forma un popor care, de un secol, a trecut tot la zece ani, de la guvernarea principilor fanarioți la ocupația militară a rușilor? Clasele de mai sus mai ales, supuse în mod nemijlocit acțiunii directe a guvernului, au avut de pierdut sub raport moral. Era la ele o totală²³ corupție, un fel de depravare încremenită, care n-avea nici măcar scuza pasiunilor, un amestec de orgoliu și de josnicie, împrumutat din Fanar și, înainte de toate, această idee, comună grecilor și rușilor chiar, de a nu vedea în lăcomia satisfăcută decât o dovadă fericită de îndemânare și superioritate spirituală. Națiunea însăși și influența pământului și a climei confirmau această stare nenorocită. S-ar părea că aici suflul vital²⁴ e rar, că în aer domnește un principiu istovitor care, după expresia consulului englez Willkinson²⁵, ia fructelor savoarea, florilor mireasma, fiarelor sălbatice ferocitatea, oamenilor energia și puterea. Aici rasele de animale sunt proaste, lemnul și roadele pământului pline de umezeală și gata să se strice. Dar chiar aceste influențe dăunătoare vor putea ceda acțiunii oamenilor și îngrijirilor, prin care se va deseca progresiv pământul argilos care reține pe suprafața lui, mlaștinile imense, ale căror răbufniri alterează atmosfera, în câmpiile joase și de necuprins. Mergând pe firul Dunării și ajungând în Oltenia și urcând spre munte, toate viețuitoarele capătă mai multă vigoare și trăsături mai pronunțate.

²² *force matérielle.*

²³ *universelle.*

²⁴ *gas vital.*

²⁵ Vezi relația lui în vol. I (1802–1821) al acestei serii.

Schimbările binefăcătoare înfăptuite în ultimii ani în regimul politic și în conducerea țării au produs deja asemenea îmbunătățiri. // Cel dintâi impuls a pornit din sânul claselor superioare. Ele erau mult mai în măsură să recunoască, mai susceptibile să simtă nenorocirea țării; se vedeau silite să părăsească un fel de viață unde apatia și neorânduiala aduseseră dezordine în averile lor, ceea ce însemna ruina inevitabilă, întrucât împrejurările îi împiedicau să exploateze, s-ar putea zice să jefuiască statul. În ciuda a ceea ce sunt încă, trebuie admis că s-au realizat în rândul lor adevărate progrese. Aceste îmbunătățiri n-au fost mai puțin însemnate la popor. „Progresele pe care le fac țărani sunt atât de rapide, îmi spunea marele vornic Filipescu, încât în fiecare an trebuia să ne schimbăm felul în care am vorbit cu ei în anul precedent și care se întâmplă să nu se mai potrivească cu starea morală și cu dezvoltarea ideilor lor. Altă dată nu trebuia decât un băț ca să-i mâi; mai trebuie să le dovedești îndreptățirea a ceea ce le ceri. Dar când le-ai dovedit-o, poți obține orice. Pe măsură ce amintirea asupririi de odinioară se depărtează de ei, caracterul li se deslușește și sentimentul care a apărut că există un drept pentru ei îi obișnuiește încet-încet cu ideea că au datorii de îndeplinit”.

Produse naturale

Datele sumare pe care voi avea cinstea să le supun Excelenței Voastre asupra bogăției pământului Țării Românești, îi vor arăta că și în momentul de față disponibilitățile acestui Principat sunt considerabile; totuși aceste bogății trebuie judecate mai puțin după ce reprezintă azi, cât după ce ar putea ajunge într-o bună zi. Sub regimul trecut, Poarta formulându-și pretențiile după posibilitatea de a le satisface, orice spor de bogăție era motiv de oprimare. Nu voi cita Excelenței Voastre decât un exemplu. Principele Caragea²⁶ a găsit acum câțiva ani pe moșiile lui o mină de mercur atât de bogată, încât mulțumindu-se doar să strângă minereul care ieșea <singur> din pământ, realiza sume însemnate. Răspândindu-se vestea la Constantinopol, prietenii i-au scris îndată să închidă mina fără întârziere, pentru că Poarta auzind vorbindu-se de ea, avea să pună în sarcina Țării Românești aprovizionarea cu argint viu.

Această frică de pretențiile Porții, la care se adăuga starea înapoiată a industriei, a făcut să rămână neexploatate numeroasele și bogatele zăcămintele care se găsesc în Carpați. Grăunțele de aur²⁷ pe care le poartă râurile, semnalează acolo prezența acestui metal. Nu e exploatat încă decât într-un singur loc. Sunt angajați vreo 200 de muncitori care nu scot decât 1 500 de drahme²⁸ de aur, cantitate abia îndestulătoare pentru plata muncii acestora. Rușii au mai descoperit în munți aramă,

²⁶ Ioan Gheorghe Caragea, domn al Țării Românești (august 1812–septembrie 1813).

²⁷ *les parcelles d'or*.

²⁸ *drachmes*. (1 drahmă = 4,38 g).

plumb, huilă, sulf, chihlimbar și salpetru. În Țara Românească se găsește păcură²⁹, produs foarte rar și care, după câte știu, nu se găsește decât în Saxa, Elveția și în <insula> Zante. Treizeci și cinci de puțuri deschise pentru extragerea păcurii dau în fiecare an 160 000 de litri valorând 400 000 de franci și această exploatare lesnicioasă n-are nevoie decât de 102 muncitori. Dar singurul produs mineral a cărui exploatare se face aici pe scară întinsă e sarea, Țara Românească având în partea de nord un imens zăcământ care se întinde pe sub Carpați, de la granița cu Silezia până la Prut. Exploatarea s-a ridicat, în 1832, la 45 000 000 de kilograme, un sfert din extracția Franței; a fost nevoie de 1 200 de lucrători și vânzarea ei a constituit o treime din venitul statului.

p.339 Munții Țării Românești sunt atât de bogați în minerale de tot felul, dar, de asemenea, au și foarte mult lemn de construcție. Pădurile, care la noi nu ocupă mai mult de a șaptea parte a teritoriului, acoperă aici o treime. O estimatie foarte incompletă și numai parțială făcută de ruși a // înregistrat pe un spațiu dat, un număr aproape egal de trunchiuri de brad și de stejar, bun pentru marină.

O vorbă din popor, care arată în același timp bogăția și nenorocirea Principatelor, le desemna altă dată drept Peru al grecilor și grâнарul Turciei. Poarta a adoptat, în ceea ce le privește, denumirea aceasta chiar în actele oficiale. Într-adevăr, ea scotea în fiecare an o mare cantitate de grâne, cărora le fixa prețul ea însăși. Această împrejurare, la care se adăuga oprirea exportului, i-a făcut pe locuitori să cultive cât mai puțin cu putință. Porumbul oferă avantajul unei recolte mai bogate și al păstrării mai îndelungate, asigurând și hrana țăranilor, încât grâul era produs numai atât cât era necesar pentru trimiterea la Constantinopol. Cu toată libertatea oferită acum comerțului, cultivatorul, speriat și neîncrezător, ca urmare a unei apăsări atât de îndelungate, nu îndrăznește să creadă că grâul e într-adevăr bunul lui și acest gând îi stânjenește încă munca. Totuși trebuie să atrag atenția Excelenței Voastre asupra unei realizări de seamă, înfăptuită în ultimii trei ani. Suprafața pământului cultivat a sporit cu o cincime și în timp ce recolta altor cereale a rămas aproape aceeași, cea a grâului s-a dublat, nu pentru că exportul ar fi luat o amploare mai mare, dar clasele de jos ajungând la o oarecare bunăstare, încep să se îngrijească de o hrană mai bună. Acest fenomen se constată din următorul tabel, care mi-a fost remis de către domnul ministru de interne.

	Anul 1831		Anul 1832		Anul 1833	
	Producție	Consum	Producție	Consum	Producție	Consum
Grâu	481 000	320 000	846 000	540 000	938 000	689 000
Orz și ovăz.	481 000	340 000	526 000	220 000	422 000	205 000
Porumb	6 740 000	5 919 000	6 880 000	6 880 000	4 960 000	4 570 000
Mei	592 000	457 000	4 400 000	4 112 000	3 200 000	2 056 000

²⁹ *goudron fossile.*

Hectolitri	8 297 000	7 027 000	12 652 000	111 672 000	8 520 000	7 529 000
Număr de pogoane ³⁰						
cultivate	565 000	-	622 850	-	643 866	-

Valoarea acestor diferite feluri de grâne nu reprezintă decât 30–40 de milioane de franci, orzul și ovăzul trei franci, porumbul și meiul doi franci hectolitru.

În anii mijlocii pământul dă de zece până la douăsprezece ori sămânța, cu o treime mai mult decât în Franța și această producție se obține aproape fără cheltuială, pământul neavând nevoie de gunoie și nici să fie arat de mai multe ori. Apoi se estimează că la Brăila producătorii au câștigat, în 1832 și 1833, până la 25% la vânzarea grâului.

Vinurile albe din Valahia, plăcute la gust, deși puțin acrișoare, constituie una din bogățiile țării; în 1833 recolta a fost de 768 000 de hectolitri, ceea ce nu reprezintă nici jumătate de hectolitru pe cap de locuitor, a doua parte din cantitatea obținută în Franța. Dar românii completează această lipsă făcându-și țuică³¹ din prune, care aici e pentru țaran ceea ce e în Rusia votca³² pentru popor.

Sub regimul turcesc Principatele // dunărene erau renumite mai ales pentru numărul mare de vite. Războiul din 1828 a început să le micșoreze numărul în mod simțitor. Doi ani la rând au trebuit să fie date armatelor rusești pentru hrană câte șase mii de capete de vită pe lună, fără a mai socoti ce s-a livrat pentru căraușie, nu mai puțin ruinătoare. Se consideră că acest război a costat țara cinci sute de mii de capete de vite. A urmat apoi marea epizootie din 1830.

Cu toate aceste pierderi, recensământul vitelor făcut de ruși la 1832 a constatat că mai rămăneau Țării Românești un număr de cai, boi și porci, raportat la populație, aproape cu o doime mai ridicat decât la noi. Și prețul cailor nu atinge nici măcar o cincime din ce e în Franța, iar al vitelor mari o treime. Cu 40 de franci poți cumpăra de la țărani un cal obișnuit. Țara Românească a procurat în 1832 Austriei și Prusiei cai dintr-o rasă mai puternică, cu 105 franci capul. Dimpotrivă ovinele sunt mai puțin numeroase în Țara Românească decât la noi, dar prețurile sunt mult inferioare celor ale noastre. Oile sunt de rasă foarte bună cu lână bogată și frumoasă³³. Un negustor care se ocupă cu acest comerț îmi spunea că tunsoarea unei oi nu dă niciodată mai puțin de 1 ½ <kg> de lână.

În aceste părți ale Dunării nu se mănâncă decât carne de vacă; pe celălalt mal, ca și în întreaga Turcie nu se consumă decât carne de oaie. Un alt fapt asupra căruia

³⁰ *arpents*.

³¹ *eau de vie*.

³² *eau de vie de grains*.

³³ *leur toison très garnies*.

mi s-a atras atenția e că strășnicia cu care întreaga populație, din toate clasele, respectă posturile bisericii ortodoxe, lasă disponibilă pentru export o cantitate de carne și de vite proporțional mai mare decât la noi. Iată rezultatul situațiilor adresate în 1832 de administrația ruso-română:

cai și armăsari	96 882 <capete>	202 405 cu 60 fr.	12 120 600 fr.
iepe.....	105 533	„	
măgari	798	„ cu 25 fr.	20 000 fr.
boi	310 948	„ cu 70 fr.	21 776 360 fr.
tauri	51 542	„ 643 507 cu 50 fr.	2 577 100 fr.
vaci.....	281 017	„ cu 40 fr.	11 240 680 fr.
berbeci țigăi ³⁴	93 332	„	
berbeci de cal.			
a II-a.....	104 840	„ 198 172 cu 5 fr.	7 162 710 fr.
oi țigăi.....	924 274	„	
oi de cal. a II-a	360 096	„ 1 284 370	
capre.....	213 337	„ cu 7 fr.	493 359 fr.
porci.....	345 428	„ cu 20 fr.	6 908 560 fr.
		<Total>	63 299 369 fr.

O altă situație oficială stabilește astfel venitul anual de la diferitele bunuri de vânzare provenite de la animale, afară de lapte, unt și brânză, consumate de locuitori.

Seu	2 441 000 kg. cu 0,75 cent.	=	1 831 000 fr.
de vacă	32 800 <buc.>	=	500 000 fr.
de bou	12 170 <buc.> cu 20 fr. bun	=	242 000 fr.
Piei			1 055 000 fr.
de capră	56 800 <buc.> cu 2,88 fr. bun	=	165.000 fr.
de oaie	40 000 <buc.> cu 1,44 fr. bun	=	57 600 fr.
Pastramă de vacă.....			205 000 fr.
Brânză și unt (doar exportul din 1833).....			755 000 fr.
limbi, bășici și coarne.....			100.000 fr.
cordovane.....			316 000 fr.
lână, din tunderea anuală a oilor, 2 milioane kg cu 0,90 fr. kg.			<u>1 800 000</u>
			6 062 000

p.341

Profitând de prețul scăzut al vitelor, o casă de negoț din Țara Românească care s-ar îndeletnici cu această speculație ar putea să ne furnizeze la Toulon pastramă vânzând-o cu 30 sau 40 de centime livra. Ar fi poate de folos, domnule conte, de a atrage atenția ministrului marinei asupra acestei chestiuni.

Abia în ulimii au început să se planteze câțiva duzi în Țara Românească și să crească viermi de mătase; încercările au dat rezultate.

Albinele dau de multă vreme o producție de seamă. În 1833 recolta de miere a fost de 750 000 de kilograme, în valoare de 715 000 franci.

³⁴ zigaies.

Numeroasele ape care scaldă Țara Românească adaugă un mare belșug de pește. La Galați am fost martorul unei ciudățenii pe care o cred specifică acestei țări. În fiecare an, pe Dunăre e o mare trecere de scrumbii. Timp de cincisprezece zile tot fluviul forfotește, de la guri și până la ghedapurile de la Orșova, fără să întâlnești peștele acesta în Marea Neagră sau mai sus la Orșova. Se prinde o mare cantitate care se sărează și care apoi se vinde la Odesa și în Turcia sub numele de scrumbii de Dunăre. Domnitorul Mihail Sturdza îmi spunea că a pus să se facă cercetări asupra acestui fenomen și că, în cele din urmă, l-au atribuit trecerii anuale în fluviu a unui pește mult mai mic și mai puțin delicat, care se găsește în Marea Neagră și care se îmbunătățește într-atât până când dobândește, ca să spunem așa, o natură nouă, după ce a trăit câțva timp în fluviu.

Producția industrială

Fertilitatea puțin obișnuită a solului Țării Românești și așezarea ei prielnică exportului răsplătind din plin și sigur munca, lasă puțină mână de lucru disponibilă pentru fabrici și fac exploatarea agricolă mai rentabilă decât industria manufacturieră. Cu toate acestea, Țara Românească nu e cu totul lipsită de resurse din acest punct de vedere. Există o industrie casnică, producând în fiecare gospodărie cele necesare acesteia, gen de industrie mai puțin rentabilă, fără îndoială, dar care n-are neajunsul de a aduna populația muncitoare în mase mari, permițându-i să-și păstreze obiceiurile curate de la țară și procurându-i în același timp o parte din profiturile industriei. Cercetările făcute în 1833 de ruși dau la iveală în Principat o industrie nu mai înaintată, dar, prin comparație, mai întinsă decât a lor; aceste cercetări au consemnat existența a 1 068 de fabrici și 533 poverne. Rusia, cu toate că și-a dublat, după <încheierea> păcii numărul fabricilor, nu are în momentul de față decât 6 000.

Statistica din 1831 indică în Țara Românească următoarele fabrici:

olării.....	57
fierării	134
tăbăcării	131
fabrici de săpun	70
„ brăie.....	69
„ pănură sau postav gros.....	21
„ testemele.....	22
lumânări de ceară.....	19
lumânări de seu.....	21
pălării	4
berării.....	3
poverne.	553
Diverse fabrici numite în această statistică	<u>513</u>
	1 617

Dintre toate aceste fabrici, numai tăbăcăriile lucrează ceva produse de export.

Lipsa sau stadiul înapoiat al mai multor fabrici ale căror produse sunt de primă necesitate și, pe de altă parte, abundența și prețul scăzut al mărfurilor alimentare par să determine în Țara Românească un schimb de mărfuri considerabil. Dar până în anii din urmă limitarea consumației aproape numai la clasele bogate – poporul de rând și sărac rămânând străin de ea – și dările pe care le pretindea guvernul turcesc înăbușeau orice fel de producție.

Din aceste două împrejurări, a doua nu mai este, iar cea dintâi se schimbă de la o zi la alta. În țară domnește o desăvârșită libertate de comerț și poporul dobândește un început de bună stare și de oarecare dezvoltare intelectuală; încet încet el renunță la pielea de oaie cu care se îmbrăca. Țăranii, odinioară abia acoperiți, folosesc astăzi destul de mult țesăturile noastre de bumbac și de lână; încep să-și înalțe locuințele care erau săpate în pământ ca vizuinile animalelor. Aduse la suprafața pământului, aceste locuințe primesc lumina soarelui și influența binefăcătoare a aerului, încep să fie mobilate și utilizate cu obiecte casnice.

Sporirea comerțului a constatat cu promptitudine această schimbare fericită dar întreaga sa dezvoltare nu se poate vedea decât atunci când i se vor asigura baze solide, ceea ce nu pare să se întâmple. Nici o vamă internă nu stânjenește circulația și vânzarea mărfurilor și taxele vamale se limitează la suma modestă de 3%, stabilită de tratatele încheiate între țările străine și Poartă. Dar oamenii n-au încă încredere, nimeni nu îndrăznește să speculeze, ceea ce cere oarecare timp³⁵. Proprietarii așteaptă solicitări înainte de a-și semăna ogoarele; nu livrează marfa decât pretinzând avansuri însemnate care, odată date, ești în mâna lor având drept singură protecție tribunalele care sunt încă afectate de viciul general al venalității.

Mișcarea comercială a Țării Românești poartă pecetea acestor felurite împrejurări, care o influențează în sens divergent. Valoarea schimburilor s-a dublat dar încă n-a atins nivelul celorlalte țări ale Europei.

Comerțul Țării Românești, evaluat după facturile încheiate chiar la cumpărare, fără să cuprindă cheltuielile de transport sau beneficiile asupra mărfurilor, a înfățișat pe rând:

în 1831 un import de	6 365 000 fr.	un export de	9 210 000 fr.
în 1832 „	9 800 000 fr.	„	11 550 000 fr.
în 1833 „	12 440 000 fr.	„	15 480 000 fr.

Administrația finanțelor a continuat să adauge la aceste cifre 30% reprezentând creșterea prețurilor la locul de sosire, din cauza beneficiului negustorilor și a cheltuielilor de transport, 3 000 000 franci.....export de 4 000 000 ceea ce după cifrele date mai sus ar ridica comerțul Țării Românești în 1833 la 15 440 000 franci <importul și> 19 500 000< exportul>.

³⁵ *quelque avenir.*

Cea mai mare parte a aprovizionării Țării Românești cu mărfuri străine se face încă pe uscat. Cumpărăturile se fac la Lipsca și sortimentele se completează trecând prin Viena. Pe piața Bucureștilor și a Iașilor nu se găsesc decât mărfuri germane, care nefiind concurate, sunt de calitate mediocră și foarte scumpe. //

În 1833 importul Țării Românești a fost repartizat între Dunăre și calea de uscat, cea dintâi primind mărfuri coloniale, produse din Turcia și câteva mărfuri englezești sau franțuzești trimise de negustorii din Constantinopol; a doua, mărfuri cumpărate la Lipsca și produse austriace.

p.343

	Pe uscat	Pe Dunăre	Total
Marfă de Lipsca	4 500 000	30 000	4 530 000
Marfă de Brașov în Transilvania (funii, postav ordinar)	1 495 000	2 000	1 497 000
Idem, fier lucrat și nelucrat.....	896 000	220 000	1 116 000
Idem din Turcia (stofe, aba ³⁶ , etc.)	-	890 000	890 000
Coloniale	2 000	735 000	737 000
Bumbac brut și lucrat.....	45 000	287 500	332 500
Blănărie	50.000	250 000	300 000
Aramă brută și prelucrată.....	100 000	182 000	252 000
Diverse mărfuri fabricate și comestibile din Turcia.....	40 000	232 000	272 000
Piei prelucrate.	93 000	100 000	193 000
Marfă de Rusia.....	<u>96 000</u>	<u>2 000</u>	<u>98 000</u>
.....	7 327.000	2.930.500	10 257 500
Tranzit din Turcia în Germania (bumbac, tutun).....		2 200 000	<u>2 200 000</u>
			12 457 000

După aceste situații, Țara Românească ar fi primit din Austria și Europa Centrală marfă de 7 240 000 de franci, iar, din Bulgaria, Constantinopol și Mediterană de 2 760 000 franci iar din Rusia numai de 220 000 franci. A trimis acestor țări marfă în valoare superioară celei primite.

Exportul în 1833

Boi și vaci în Austria și Turcia, 15 928 <capete> cu 80,50 fr.	1 282 000 franci
Animale Bivoli, 4 731 capete cu 105 fr.	498 000 „
Oi și berbeci, 60 705 capete cu 5,36 fr.	326 000 „
Porci, 43 093 capete cu 22,05 fr.	<u>956 000 „</u>
	3 062 000 „
grâne diferite pe mare, pentru Rusia și Turcia	2 633 000 „

³⁶ abas.

sare (de 1 088 000 fr. în Bulgaria; de 900 000 fr. pentru Serbia).....	1 988 000 „
Seu pentru <zona> Mediteranei	1 557 000 „
Lână pentru <zona> Mediteranei	833 000 „
Brânză și unt, idem.....	754 000 „
Cai pentru Germania, 7 436 capete cu 98 fr.	728 000 „
Piei de boi, oi și cai pentru <zona> Mediteranei	400 000 „
Cordovane.....	316 000 „
Vin pentru Rusia	141 000 „
Piei de iepure pentru Germania, 173 623 bucăți cu 0,70 fr.	121 000 „
Pește sărat, 270 000 kg cu 0,45 fr.....	103 000 „
Articole diverse (bășici, 75.000 fr.; pastramă, 71.000 fr.; miere, 71 000; catări, 43 000 fr.; slănină, 34 000 franci; păcură, 28 000 fr.; tutun, 23 000 fr.; rachiu, 14 000 fr.; ceară, 13 000 fr.; măgari, 3 000 fr.; //	480 000 fr.
Scoarță de tei, fasole, in, semințe de in, lichioruri, ouă, stupi, mătase, linte, rogojini, scânduri, fructe uscate, iarbă galbenă ³⁷ , nuci, păr de capră și de porc, funii, brâie, hamuri, sămânță de cânepă, butoaie, pânză de casă, ață, rășină etc. de	<u>408 000 fr.</u>
Total	13 524 000 „
Tranzit din Turcia în Germania și din Germania în Turcia	2 200 000 „

Trebuie să rog pe Excelența Voastră să observe, luând cunoștință de aceste tabele, că prețurile vitelor sunt aici mai ridicate decât cele care au fost adoptate când s-a evaluat bogăția totală a țării, pentru că, în general, nu se exportă decât animalele cele mai de soi din fiecare fel.

Tabelele din 1833 nu indică decât în termeni vagi destinația fiecărei mărfi; cele din 1831 o stabilesc astfel: export spre Turcia, 8.489 000 fr.; spre Austria, 480 000 fr.; spre Rusia, 252 000 fr. Total 9 210 000 fr. În același an Austria a livrat Țării Românești mărfuri în valoare de 4 330 000 fr.; Turcia de 1 200 000 fr.; Rusia de 735 000 fr.

Total: 6 365 000 fr.

Mișcarea comercială care începe acum pe Dunăre fiind legată de aranjamente generale și privind în aceeași măsură ambele Principate, aş cere Excelenței Voastre îngăduința să facă obiectul unui raport deosebit.

București, 12 mai 1834

Organizarea administrativă a Țării Românești. Tribunale, armată, buget și sistem de impunere

Dacă urmărești istoria finanțelor acestei țări, ești izbit de la prima vedere de comparațiile pe care le sugerează. Producția și populația cresc și se dezvoltă cu repeziciune și veniturile sunt mai scăzute decât pe vremea principilor greci. Dacă întrebă aici pe un rus care este explicația acestei diferențe, îți răspunde: „Dorind

³⁷ graine d'Avignon, pațachină.

sincer prosperitatea acestei țări, noi am scăzut impozitele”. Dacă îi întrebi pe boieri, unii dau aceeași explicație, cei mai mulți însă dau alta. „Rusia, spun ei, a fixat impozitele la o cotă sub necesități și apoi ne-a silit să adoptăm ca principiu alcătuitor că nu le vom putea spori fără consimțământul ei. Prin această dispoziție ea are în mână dezvoltarea bunăstării noastre și întreaga conducere a statului”. Poate, domnule conte, să fi fost un amestec al celor două motivații, în același timp, în adoptarea sistemului financiar pe care administrația ruso-română l-a dat acestei țări.

De altfel, oricare ar fi fost intenția, în momentul de față țara resimte binefacerea datorată extraordinarei ușurări a impozitelor; înainte de insurecția grecească, venitul obișnuit reprezenta 11 000 000 de franci și sarcina aceasta era simțitor sporită de obligațiile de tot felul față de Poartă. Astăzi toate sarcinile au dispărut și bugetul nu se urcă decât la 6 100 000 de franci; e o taxă de trei franci pe cap de locuitor, în timp ce noi în Franța plătim 30 de franci. //

p.345

Regulamentul definitiv³⁸, redactat sub supravegherea Rusiei, a început prin a hotărî abolirea tuturor impozitelor existente, stabilind apoi noul sistem financiar. La baza acestui sistem stă impozitul personal sau capitația. El produce jumătate din veniturile publice. Monopolul sării reprezintă un sfert și sfertul care rămâne îl împlinesc vămile și domeniile statului.

Aici pământul e scutit de impozit. Le-am reproșat adesea boierilor încăpățânarea cu care refuză orice participare la sarcinile publice. „Credeți-ne, mi-a spus într-o zi d. Știrbei³⁹, că dacă am fi fost cetățenii unui stat a cărui existență ne-ar fi dat oarecare garanții, am fi fost fericiți să plătim un asemenea avantaj, sacrificând cea mai mare parte a veniturilor noastre. Dar pentru cine am fi făcut aceste sacrificii? Poate mâine să fim ruși și odată ce Rusia va găsi impozitul pus pe moșiile noastre, ne-ar face sarcina tot mai grea, până ne-ar zdrobi, cum a făcut-o cu nobilii polonezi și basarabeni. Prin urmare am chibzuit bine atunci când am păstrat ca un drept fundamental privilegiul de a nu plăti nimic”.

Birul⁴⁰ e stabilit la 30 de piaștri (10,50 franci), afară de cheltuielile adiționale pentru comune. Această cotă a fost modificată pentru diferite clase de locuitori. Mazilii, coborâtori din familii care nu mai sunt boierești, care nu mai ocupă dregătorii, sunt scutiți, după obiceiul țării, dar plătesc 45 de piaștri în loc de 30. Țigani zlătari plătesc 50 <piaștri>. Ceilalți nu plătesc decât birul. Un străin care se stabilește în țară este scutit de bir timp de cinci ani și în anii următori nu plătește decât jumătate. Satele sunt răspunzătoare pentru toți birnicii care le locuiesc.

³⁸ Regulamentul Organic.

³⁹ Barbu Știrbei (1799–1869), viitorul domn al Țării Românești din 1847-1857, a fost secretarul comitetului de redactare a Regulamentului Organic.

⁴⁰ *capitation générale*.

Vămile rămân să încaseze și mai departe 3%, cum s-a stabilit prin tratatele încheiate de puterile străine cu Poarta, tratate care sunt încă obligatorii pentru principate.

Când au fost arendate ocnele, nu se știa ce venit vor aduce. Prețul arende este cu 50% mai ridicat, ceea ce va însemna o reducere considerabilă a veniturilor statului.

Domeniile <Statului> s-au constituit mai ales din acele insule ale Dunării pe care tratatul de la Adrianopol le-a scos de sub stăpânirea turcească, alipindu-le principatelor. Populația redusă care locuia aici, ale cărei legături cu turcii ar fi fost greu de supravegheat, a fost restrasă de pe majoritatea dintre ele și insulele au fost lăsate pe seama turmelor care găsesc aici pășune din belșug.

Bugetul pe 1832

1. Venituri

Capitația satelor și a plugarilor	franci 2 660 000
Capitația clasei privilegiate a mazelilor	50 570 „
Capitația ȝiganilor domnești	45 500 „
Impozite Dreptul de patentă, plătit de muncitorii pământeni .	210 000 „
directe Contribuții asupra averilor eclesiastice.....	<u>140 000 „</u>
	3 106 000 „
Arendarea ocnelor	1 592 500 „
Regia vămile, 576 800 fr. dreptul de export al boilor	121 000 <u>697 800 „</u>
	2 290 300 „
 Dreptul de export al cerealelor ⁴¹ , seului etc.	85 000 fr. 492 800
Impozite Taxele plătite de păstorii ardeleni care-și aduc	
indirecte turmele pe pășunile Țării Românești	307 300 „
Domeniile statului	<u>207 200 „</u>
	6 096 370 „

2. Cheltuieli

Tributul către Poartă.....	700 000 franci
Lista civilă.....	420 000 „
Cheltuieli de administrație generală:	
Administrație și tribunale.....	1 400 000
Poștă și curieri	383 250 1 853 250 „
Carantine.....	70 000

⁴¹ *droit d'exploitation.*

Instrucțiune publică și asistență socială: închisori, 24 500; două seminarii, 52 500; școli publice, 122 500; săraci și cerșetori, 35 000; spitale, 52 000; copii găsiți, 35 000; biserici sărace,	3 500.... 325 500
Armată	875 000
Pensii plătite văduvelor de boieri și câtorva privilegiați	520 500
datoria publică contractată pentru pavarea Bucureștilor	<u>52 000</u>
	4 746 250
Excedentul încasărilor asupra cheltuielilor, menit unei „case de rezervă” pentru cheltuieli neprevăzute.....	<u>1 349 750</u>
	6 096 000

<Urmează un istoric al evoluției tributului către Poartă, de la 1391 înainte>.

Așa cum au fost calculate, cheltuielile sunt stabilite cu cea mai mare rigurozitate. Fondurile prevăzute pentru buget sunt de pe acum neîndestulătoare dar cu un spor de un milion de franci la impozite miniștrii cred că administrația ar putea continua, fără ca vreun serviciu să sufere din lipsă de fonduri.

Bugetul municipalităților și al satelor

Alături de bugetul statului există cel al municipalităților și al satelor.

Bugetul orașelor se compune din darea pe tutun și // băuturi și din patru parale⁴² adiționale, încasate de la patentari și de la locuitorii orașelor. Sistemul domnului Știrbei ar fi de a trece asupra acestor bugete, la a căror alcătuire contribuie toată lumea, fără deosebire de rang, o parte din cheltuielile statului. Bugetul municipalităților pe anii 1831, 1832 și 1833 se prezintă astfel:

Venituri	Cheltuieli	Excedent al veniturilor	
București.....	330 000	210 000	120 000 franci
orașe din județe.....	<u>220 000</u>	<u>130 000</u>	<u>90 000</u>
	550 000	340 000	210 000

Satele prevăd pe seama lor trei piaștri, adăugați la fiecare capitație. Această taxă adițională constituise deja la sfârșitul lui 1833 un capital de 140 000 de franci.

În plus, țăranii mai trebuie să dea, în fiecare an, o anumită cantitate de grâu, care li se restituie în natură sau li se plătește în bani la sfârșitul anului și care se adună în magazine de rezervă⁴³, calculată să le asigure hrana timp de 53 de zile; de obicei țăranii fac față acestei sarcini din produsul unei anumite suprafețe de pământ pe care o lucrează în comun. În anii 1831, '32, '33 s-au vărsat în magazinele de rezervă 640 000 de hectolitri de grâu și 53 000 hectolitri de mei. E ceva mai mult decât ar trebui aprovizionării Parisului pe șase luni.

⁴² paras.

⁴³ greniers d'abondances.

Situația administrației civile

Am avut deja cinstea să arăt Excelenței Voastre bazele și spiritul administrației românești. Îmi va fi deajuns să adaug că ea înfățișează următorul tablou după funcții:

Un ministru al treburilor din lăuntru sau mare vornic Gheorghe Filipescu⁴⁴.

Un ministru al dreptății, marele logofăt d. Alexandru Filipescu⁴⁵

Un ministru al finanțelor, marele vistier d. Nenciulescu⁴⁶.

Un ministru al cultelor, marele logofăt d. Barbu Știrbei.

Un ministru de război, spătarul d. Constantin Ghica⁴⁷.

Un ministru al treburilor din afară, secretar de stat d. George Bibescu⁴⁸ (ad. Interim d. Știrbei, fratele său).

Controlul general al veniturilor și cheltuielilor, d. Filip Lenș⁴⁹.

Pentru administrația provincială

Marele vornic

Opsprezece ispravnici⁵⁰ sau cârmuitori de județe

Părcălabul⁵¹ sau sameșii⁵² la sate.

Pentru administrația bisericească

Mitropolitul, asupra căruia patriarhul de la Constantinopol nu are decât o autoritate strict onorifică.

⁴⁴ Gheorghe Filipescu (1765–1855), mare vornic și mare ban în 1832. În 1834 a candidat la tronul Țării Românești. În timpul domniei lui Alexandru Ghica a fost mare vornic. În 1843 a fost caimacam, alături de Teodor Văcărescu și Al. Cornescu și apoi ministru de interne în 1847 și 1849–1854. În 1829 locuia la București pe podul Mihai Vodă. Cf. I.C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, București, 1829, p. 4.

⁴⁵ Alexandru Filipescu (1775–1856), supranumit Vulpe. Logofăt al dreptății, apoi ministru de externe; a participat la redactarea Regulamentului Organice. Sub domnia lui Gheorghe Bibescu, a cărui candidatură a sprijinit-o, a devenit mare ban.

⁴⁶ Alexandru Nenciulescu, care în 1829 avea 60 de ani și locuia la București în mahalaua cu brad, cf. I.C. Filitti, *op.cit.*, p. 6.

⁴⁷ Fratele domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica.

⁴⁸ Gheorghe Dimitrie Bibescu (1804–1873). Între 1824 și 1834 a fost logofăt al dreptății, apoi ministru de externe; demisionând, a plecat în străinătate (până în 1841). A fost domn al Țării Românești între 1842 și 1848.

⁴⁹ *Linchoux*. În 1829 avea 52 de ani, era postelnic și locuia la București pe podul Mogoșoaiei nr. 376. Cf. I.C. Filitti, *op.cit.*, p. 6.

⁵⁰ *ispravniks*.

⁵¹ *percalabes*.

⁵² *percepteurs*.

Episcopii de Râmnic⁵³, Buzău⁵⁴ și Argeș⁵⁵ numiți de Adunare, ca și mitropolitul însuși, neavând însă nevoie de confirmarea patriarhului.//

Pentru administrația judecătorească

p.348

Divanul cel mare
Două curți de apel
Un tribunal de prima instanță în fiecare județ
Un tribunal sătesc sau judecătore de pace, în fiecare sat
În orașele principale tribunale comerciale

Tribunale civile

Instrucția tribunalelor sătești e specifică acestei țări. În fiecare an țaranii aleg trei dintre ei în fața cărora duc pricinile pentru împăcare. Preotul prezidează această judecătore de pace. Instituția este în același timp liberală și părintească, dar moravurile țăranilor nu s-au dovedit destul de înaintate pentru a o înțelege, așa cum a fost concepută la început. Judecătoriilor sătești li s-a dat dreptul de a judeca pricini valorând mai puțin de 15 piaștri; dar țăranii, mirați să se afle învestiți cu un drept străin până atunci minții lor, au devenit niște mici despoți: loveau, arestau și condamnau la amenzi. În scurtă vreme silniciile și tulburările au pus stăpânire pe sate. A trebuit să se retragă judecătoriilor sătești dreptul de judecată, reducându-le la simple instanțe de împăcare.

D. Știrbei a depus toată râvna și priceperea ca să imprime un curs bun acestei părți din administrație. Și-a exprimat de mai multe ori față de mine adâncă mahnire pe care o încerca de fiecare dată văzând năruindu-se strădaniile sale în fața lipsei de învățătură și mai mult decât atât, a totalei absențe a moralității judecătorilor. Justiția continuă să fie, cu câteva schimbări, venală și dezordonată; cel puțin ministrul a putut grăbi rezolvarea unui număr mult mai mare de procese. În opt ani, din 1823 până în 1831, tribunalele n-au judecat decât 13 670. În ultimii doi ani, au încheiat 21 451 din cele 69 095 rămase de la vechea administrație sau care apăruseră după aceea.

Judecătorii sunt numiți pe trei ani; după o experiență de zece ani, Adunarea va examina dacă e cu putință să se declare inamovibilitatea lor.

Tribunalele criminale și de poliție

În capitalele de județ s-au constituit tribunale corecționale și de justiție criminală.

O măsură înțeleaptă – hotărârea care face satele răspunzătoare pentru delictele comise pe teritoriul lor – a fost suficientă pentru a curăța țara de tâlharii de

⁵³ Rimnik.

⁵⁴ Buzéou.

⁵⁵ Argis.

care era bântuită. Țăranii, care până atunci erau de partea lor, s-au ridicat cu toții și din toate părțile ca să-i distrugă.

Organizarea militară

Dacă sumele modeste fixate ca venituri ale statului pot aproape acoperi cheltuielile, faptul acesta trebuie atribuit în primul rând, domnule conte, organizării care a primit-o armata Țării Românești. Ea prezintă oarecare particularități⁵⁶ demne de a fi semnalate.

Apărarea țării e încredințată la trei categorii de soldați care formează:

Miliția sau armata.....	4 660 de oameni
dorobanții ⁵⁷ sau jandarmii.....	5 234 „
satele militare ținând sub arme.....	1 000 „

Miliția

p.349

4 660 de oameni, reușiți sub comanda unui spătar sau comandant-șef, constituie toată armata munteană. Aceștia sunt repartizați în trei regimente. Printr-o organizare împrumutată de la vechea legiune romană, fiecare regiment este în același timp și de infanterie și de cavalerie. Fiecărui îi sunt atașate două escadroane de lăncieri, de câte 180 de oameni și un regiment muntean cuprinde astfel o mie de pedestrași și patru sunt de călăreți. Oricât de recentă ar fi această instituție, practica i-a scos deja la iveală neajunsurile, fiecare colonel fiind legat mai mult de una din armele pe care le comandă, îi lipsesc astfel cunoștințele de a conduce pe cealaltă.

Această mică armată fiind organizată de subofițerii ruși, a adoptat de la aceștia folosirea bății. Un ofițer poate pune să i se dea unui soldat până la 50 de lovituri, fără să fie nevoie de judecată. Tinerii ofițeri, cu ideile lor franțuzești, sunt oarecum încurcați când vorbesc de acest obicei. Totuși consideră menținerea lui ca fiind încă necesară; ba chiar, împotriva regulamentului, l-au extins până la subofițeri.

Mica armată a Țării Românești, ca și cea a Moldovei, n-are artilerie; cele două Principate n-au măcar un tun. Rușii le-au luat pe toate care se găseau la Brăila, Giurgiu și Turnu, înainte de a restitui aceste locuri românilor și nu intră în planurile lor să lase să se nască în Principate un spirit și o dezvoltare militară care ar putea dobândi oarecare importanță.

⁵⁶ *circonstances.*

⁵⁷ *dorobantz.*

Jandarmii

Dorobanții sau jandarmii, în număr de 5 234, se recrutează din județe și sunt plătiți din casa comunală. Sunt echipați pe cheltuiala lor și fac serviciul din zece în zece zile, în trei schimburi. Pentru aceste zece zile de serviciu lunar, primesc câte zece piaștri (3,50 fr.) și sunt scutiți de capitație.

Satele militare de la graniță

Apărarea și paza frontierei Țării Românești a fost organizată după un plan care are oarecare asemănare cu cel al granițelor militare austriece.

Satele cele mai apropiate de Dunăre, cu un total de 13 020 de familii, au fost organizate militărește. Acolo toți bărbații fac serviciul militar de la vârsta de 20 până la 50 de ani. Nu pot fi înlocuiți decât în caz de boală și nu sunt scutiți decât dacă îndeplinesc funcții publice.

Populația e împărțită în plutoane de câte 120 de oameni. Fiecare din aceste plutoane trebuie să aibă pregătiți 4 soldați și doi vâslași. Hrana acestor șase oameni, întreținerea bărcilor și a barăcilor⁵⁸ sunt în sarcina comunelor. Armele și muniția sunt ale stăpânirii și se încredințează satelor care răspund de ele. În timpul serviciului țărani n-au uniformă militară; fiecare își păstrează îmbrăcămintea lui.

Printre posturile formate astfel de sate din distanță în distanță, sunt intercalate 131 de avanposturi ale trupelor de linie, reprezentând un efectiv de 1 012 pedestrași și călăreți.

Ofițerii acestor trupe de linie îi supraveghează pe țărani și contribuie la instrucția lor militară, cu un caporal și un soldat, care sunt atașați pe lângă fiecare post și care raportează ofițerului dacă s-a produs vreo dezordine sau vreo neglijență în serviciu. Fiecare post ține astfel sub arme patru țărani, doi vâslași, un caporal și un soldat de linie.//

p.350

Pentru a compensa surplusul de sarcini determinat de acest serviciu, satele militare sunt scutite de recrutarea pentru miliție, de întreținerea dorobanților și de orice fel de corvezi.

Numărul sătenilor care trebuie să fie permanent sub arme e fixat la 474 pentru frontiera dunăreană.

Treisprezece vase înarmate, având fiecare opt vâslași, un ofițer și mai mulți dorobanți, completează sistemul de supraveghere a liniei Dunării, formând mica flotă a Principatului al cărei efectiv trebuie ridicat până la optsprezece vase.

Frontiera dinspre Austria și cea de-a lungul Moldovei sunt organizate după același sistem și în așa fel încât să n-aibă mai mult de un om la 20 de contribuabili. Prima, reunind 10 074 de familii, are în permanență 421 de țărani sub arme; pe a doua se află 2 097 familii.

⁵⁸ constructions.

Posturile răspund de contrabanda care se face și acoperă cu banii lor pierderile suferite.

De-a lungul frontierei se găsesc astfel, domnule conte, 21 198 de familii, ai căror bărbați prestează toți serviciul militar pe care și-l însușesc și îl deprind; o astfel de instituțiune ar putea, fără îndoială, să-și aibă rostul și însemnătatea sa în momente hotărâtoare.

Organizarea militară a frontierei Țării Românești n-a avut până acum decât rezultate bune. Țăranii s-au obișnuit cu asemenea serviciu și-l fac fără împotrivire.

Spiritul și instrucțiunea în armată

A trebuit mai multă stăruință pentru înrolarea în serviciul trupelor de linie. Excluși din armata otomană, cârmuiți până atunci de fanarioți, cei mai puțini războinici dintre toți domnii, țăranii și-au pierdut orice înclinare războinică. Erau citați chiar pentru lipsa lor de curaj și de mai multe ori au fost văzuți sârbi străbătând țara și comițând nenumărate prădăciuni, fără ca vreun român să îndrăznească să curme aceste dezordini.

Când a fost vorba să fie recrutați, s-au plâns cu toții în gura mare; n-au rezistat pe față și n-au tras asupra cazacilor cum au făcut moldovenii, dar s-au mutilat și au fugit în toate părțile. Totuși, încetul cu încetul s-au obișnuit cu ideea de a servi în armată. S-au dumirit că nimeni nu avea de gând, așa cum crezuseră ei, că vor fi trimiși în Rusia și, odată înrolați, au prins gust pentru felul acesta de viață. Mica lor armată are o ținută foarte corectă⁵⁹, care n-are nimic din felul țepăn, mașinal al soldatului rus și ține o linie de mijloc între soldații noștri și polonezi.

Nu știu dacă trebuie să mai citez, ca semn al progresului în ceea ce privește spiritul militar sau civilizația, mai multe dueluri și sinucideri, evenimente cu totul necunoscute altădată printre români. Națiunea în aceste cazuri s-a simțit mai mult măgulită decât întristată.

Cu mai multe instituții de caracter militar, românii și-ar regăsi spiritul războinic de care au dat dovadă pe timpul lui Mihai Viteazul⁶⁰, epocă eroică în istoria lor. Îți poți da seama după regimentele românești care sunt în slujba armatei austriece și care sunt citate ca fiind printre cele mai bune din armată.

Vorbind de lipsa de spirit militar care s-a observat printre români, trebuie exceptată Oltenia, ai cărei locuitori serveau sub numele de panduri⁶¹, când în armata rusă, când în cea austriacă.

În războiul din 1828, generalul Geismar⁶² și-a datorat succesele mai ales unui corp de 4 000 de panduri care îi deschidea drum pretutindeni, întreceau pe oamenii

⁵⁹ *très militaire.*

⁶⁰ *Prince Michel.*

⁶¹ *pandours.*

generalului la mînuitul puștii și din care au pierit jumătate, fără ca un singur om să fi dat bir cu fugiții. Corpul acesta era împărțit în <grupe de câte> 100 sau 120 de oameni, sub căpitani // de ai lor care recunoșteau superioritatea sau ordinele căpitanului Solomon⁶², care s-a remarcat prin mai multe aventuri tragice și care după ce a primit o sabie de onoare de la ruși și mai multe decorații a obținut comanda regimentului al treilea de miliție.

Sunt abia trei ani de când nu era aici nici urmă de forță militară organizată. În acest scurt interval mica armată munteană s-a organizat cu o repeziciune care adesea a uimit Rusia, ridicându-se cu mult peste nivelul instrucției din armata egipteană sau turcă. În general, domnule conte, constat în progresarea civilizației și a organizării europene a acestei țări un caracter de durată și un fel de integrare în obiceiurile locuitorilor, pe care țările musulmane mai au mult până să le dobândească.

Situația frontierelor

Odinioară Țara Românească și Moldova erau apărate spre Răsărit de cetățile care străjuiau Nistrul; aceste cetăți au trecut în mâna rușilor.

La sud Poarta a pus să se ridice pe malul Dunării cetățile Brăila, Giurgiu și Turnu, menite să-i servească în același timp drept cap de pod și a doua linie de apărare. Românii sperau ca aceste fortărețe să-i apere împotriva incursiunilor turcești. Dar, înainte de a le restitui, Rusia a distrus fortificațiile, fie de teama că <românii> nu vor fi în stare să le apere, fie că preferă să lase țara într-o stare de neliniște care s-o facă să simtă și mai mult nevoia de a fi protejată de ea.

În urma cuceririi cetăților de pe Nistru și a dărâmării celor de la Dunăre, Principatele rămân ca o câmpie deschisă, ca un câmp de bătălie, fiind la îndemîna celor trei națiuni care le înconjoară, urmînd a fi stăpînite de cea care se va grăbi să le ocupe prima.

București, 13 mai 1834

Starea intelectuală și morală a diferitelor categorii de locuitori și organizarea regimului constituțional în Țara Românească

Progresele materiale pe care le-a făcut Țara Românească, și pe care am avut onoarea să le împărtășesc Excelenței Voastre în depeșa mea trecută, sunt în mod esențial legate de propășirea intelectuală al cărei examen va constitui subiectul depeșei de față. Voi alătura câteva amănunte despre instrucție, starea morală, spiritul public, organizarea municipală și regimul reprezentativ al acestui Principat.

⁶² Geismar Friederich Gaspar, baron von (1783–1848), ofițer în armata austriacă, apoi în cea rusă, participant la războaiele contra lui Napoleon. În războiul din 1828–1829, în calitate de general comandant, a ocupat Oltenia și i-a bătut pe turci la Vidin.

⁶³ Ion Solomon, căpitan de panduri. Alături de căpitani Mihail Ciupagea și Nicolae Verbiceanu, în fruntea a 1 500 de panduri, i-a bătut pe turci la Schela Cladovei, în războiul din 1828/1829.

Educația tineretului și organizarea municipală îmi par a fi cheazășile principale, una a viitorului, alta a bunăstării actuale a locuitorilor; mi-am oprit atenția în primul rând asupra acestor două obiective.

p.352

Am cercetat cu multă atenție așezămintele de învățământ // existente la București. Marele logofăt, d. Știrbei, măgulit și aproape surprins de importanța pe care o dădeam unui domeniu unde depusese multe strădanii, dar căruia de obicei călătorii îi dau puțină atenție, s-a grăbit să mă întovărășească în vizitele mele.

Domnitorii greci au lăsat învățământul într-o stare de totală abandonare; grija lor s-a mărginit la înființarea unui colegiu la București⁶⁴. Pe acești principii, care urmau să stea pe tron trei sau patru ani, îi interesa prea puțin să formeze supuși pentru un viitor care le era străin.

Prima grijă a noii cârmuiri s-a îndreptat spre învățăturile înalte. Avea nevoie de rezultate neîntârziate și era speriată de sarcina copleșitoare și de greutatea ridicată de introducerea învățământului la țară. Abia când eram eu acolo, Adunarea a decretat ca în fiecare sat să fie câte un dascăl plătit, care să învețe pe copii să citească. Datorită acestei măsuri, fiecare sat va avea o școală. Până acum nu erau decât vreo câteva școli întemeiate de particulari și cele pe care le-a înființat cârmuirea de doi ani încoace, în fiecare din cele 18 capitale de județ.

Programul de studii urmat în aceste școli și în marile colegii din București și Craiova⁶⁵ e stabilit printr-un plan, discutat și adoptat de Adunare și toate cursurile sunt gratuite; în momentul de față 2 955 de tineri primesc învățătură pe cheltuiala statului. E o proporție la fel de ridicată ca aceea a tinerilor care fac studii superioare în Franța. Pentru fiecare elev, cârmuirea investește anual în aceste așezăminte 28 de franci.

Învățământul primar cuprinde trei ani în care se învață – odată cu unele cunoștințe practice – primele elemente de gramatică, aritmetică și geografie. Aceste școli primare ale statului au până acum 2 000 de copii; cele particulare sunt frecventate de aproape tot atâția. În școlile cârmuirii, singura metodă care se aplică e cea a învățământului mutual⁶⁶.

Învățământul superior în Țara Românească se caracterizează prin aceea că se bazează în întregime pe limba franceză. Limba aceasta formează aici temelia învățământului, precum e latina la noi. Îi sunt consacrați șase ani pentru a o învăța și a se perfecționa în ea; împrejurarea aceasta nu va scăpa atenției Excelenței Voastre și va fi îndestulătoare ca să-i demonstreze ce loc deține Franța, de pe acum, și va deține în și mai mare măsură, în cultura Țării Românești. Un asemenea rezultat îi va contraria pe ruși, din mai multe puncte de vedere; dar româna fiind o limbă

⁶⁴ Colegiul de la Sf. Sava.

⁶⁵ Școala centrală.

⁶⁶ Metoda pedagogilor Bell (1753–1832) și Lancaster (1771–1838).

latină și ca atare cu totul diferită de a lor, trebuiau să aleagă o a treia pentru a se face înțeleși și folosind ei înșiși în mod curent limba noastră, aceeași nevoie care l-a obligat pe împăratul Alexandru⁶⁷ să se adreseze franțuzește în dieta poloneză, i-a constrâns și aici să sprijine studiul limbii franceze. Sunt 333 de tineri care fac studii umaniste în marele colegiu din București și 150 în cel din Craiova.

După ce au terminat aceste studii, 54 de tineri urmează deja studii complementare de drept și alte cunoștințe speciale, a căror durată e prevăzută la trei ani. Printre cursuri e unul de limba rusă; nu e urmat decât de 25 de școlari.

În afara celor două mari colegii ale statului, mai sunt două sau trei pensionate ținute de particulari și două pensionate pentru educarea tinerelor fete. În acestea din urmă limba franceză se folosește atât de exclusiv încât se interzice, chiar în afara clasei, a se vorbi oricare altă limbă, chiar și româna. Se așteptau ca aceste pensionate, frecventate până acum de optzeci de tinere fete, să ducă la aceeași îmbunătățire a moravurilor, cum au înfăptuit-o în Italia institutele create de Napoleon la Milano, Veneția și Napoli. Din acest punct de vedere moravurile sunt aproape la nivelul la care se găseau în Italia înainte de venirea francezilor; aici începe să se simtă că atâta timp cât // lucrurile vor rămâne în acest stadiu, sunt slabe speranțe pentru a reda acestei țări o valoare oarecare și elemente de naționalitate.

p.353

Organizarea cu totul franțuzească ce s-a dat acestor școli s-a datorat în bună măsură unor împrejurări deosebite. Un număr destul de mare de boieri și-au trimis copiii să fie crescuți la Paris. Treisprezece din acești tineri, întorși în țară de mai mulți ani, au și ocupat posturi însemnate în administrația de stat și cam tot atâția își termină în momentul de față studiile în Franța. Ideile, felul de a vedea și de a simți al acestor tineri influențează întreaga viață socială. De asemenea mai mulți tineri munteni și moldoveni se află în Germania; dar cum scopul principal este de a forma oameni pentru administrație, discuția publică a treburilor noastre a fost mai favorabilă progresului celor care s-au îndreptat spre Franța⁶⁸.

La aceste diferite metode folosite pentru formarea spiritului național, cârmuirea a mai adăugat una care într-o zi ar putea să întreacă, prin activitatea sa, pe toate celelalte dar care, cu indolența și apucăturile de trândăvie ale țării nu poate avea decât o influență slabă⁶⁹ – aceea a presei periodice. A înființat o foaie a statului sau buletin oficial⁷⁰, dar nu s-a îndemnat aproape nimeni să ia cunoștință de publicarea ei încât, neînfrățindu-se cineva s-o administreze⁷¹, statul a trebuit s-o ia cu totul în grija lui. Acesta distribuie cele 300 de exemplare diferiților săi funcționari. Alte două foi care au început să apară n-au avut mai multă căutare.

⁶⁷ Alexandru I, țar al Rusiei între 1801–1825.

⁶⁸ ... *la discussion publique de nos affaires a été plus favorable aux progrès de ceux qui avaient été dirigés vers la France.*

⁶⁹ *très secondaire.*

⁷⁰ „Buletin. Gazetă oficială”, care a apărut între 15 decembrie 1832 și 4 ianuarie 1847.

⁷¹ *personne ne s'est présenté pour la recevoir.*

„Curierul românesc” și Suplimentul lui literar⁷² n-au încă, primul 200 de abonați, iar al doilea 50. Așadar numai 550 de inși, la o populație de două milioane de suflete, citesc ziarele.

Starea intelectuală a țării explică această lipsă de interes⁷³ față de foile periodice. În principat nu sunt decât două tipografii⁷⁴, una, cea a Patriarhiei, nu imprimă decât cărți de cult, cealaltă e în același timp o mărturie și o pricină a stării înapoiate a țării, deoarece a obținut un privilegiu exclusiv pentru 40 de ani; abia la expirarea acestui monopol literar, care expiră în 1836, se vor putea judeca progresele morale ale principatului. Numărul persoanelor care știu să citească este până acum extrem de redus în Țara Românească. În regimente, proporția nu e decât de 120 de soldați la 1 400, unul din 12. Această proporție e de unul din doi în regimentele noastre. Numărul persoanelor care știu să scrie și să citească e și mai scăzut în satele românești decât în regimente; adesea chiar preotul locului nu știe mai mult decât enoriașii lui și recită pe de rost slujba, pe care altminteri ar fi incapabil s-o citească.

Diferite clase de locuitori

La o națiune aflată încă în acest stadiu de cultură, părerile și ideile se exprimă și se răspândesc⁷⁵ altfel decât în țara noastră și boierimea e singura clasă unde a pătruns instrucțiunea și singura care a dat oameni în stare să simtă cu adevărat nevoia de a îmbunătăți legile țării⁷⁶, să se preocupe în mod serios să îndrume aceste ameliorări într-un sistem de libertăți și spirit național.

Biserica românească

p.354 Clerul, lipsit de seminarii și de orice alt mijloc de instruire, plin de sine și ignorant, neținând seama decât de propriile-i interese, în fața strădaniilor de a ridica caracterul național n-a simțit decât o teamă; aceea de a nu fi despuiat de averile sale. A manifestat o silă totală față de orice inovație, despărțindu-se astfel de o mișcare care-i cerea ajutorul și îl reclama s-o conducă. Această mișcare a imprimat spiritului filosofic // o regenerare pe care influența religiei l-ar fi putut face pur și mai elevat în același timp.

⁷² „Curierul românesc” a apărut între 8 aprilie 1829–19 aprilie 1848 și 29 noiembrie – 3 decembrie 1859.

⁷³ *ce manque de vogue.*

⁷⁴ La București funcționau tipografiile Eliade, Walbaum, Carcaleck; August Ruof, C. Pencovici; Petru Efesinul avea o tiparniță pentru imprimarea muzicii liturgice. În 1837 aveau să fie cumpărate teascuri de la firma pariziană Didot, dovadă a interesului românilor pentru lectură.

⁷⁵ *se divisent.*

⁷⁶ *la constitution.*

Acum, în ultimul timp, un incident a dovedit în chip izbitor această poziție adoptată de cler. În Principate se folosesc literele slavone. Noua școală franceză arătând, pe bună dreptate, că nu e logic să se scrie o limbă de origine latină cu astfel de caractere, că această practică doar stăvilește progresul învățământului, a propus ca să fie înlocuite cu litere latine. Mitropolitul a văzut în această propunere un atac la adresa bisericii, declarând că va anatemiza pe oricine o va mai repeta. E de mirare să vezi cu acest prilej că un spirit luminat ca generalul Kiselev adoptă această opinie. „Nu vă mai rămâne altceva de făcut, i-a spus el boierului Văcărescu⁷⁷, cel care făcuse propunerea, decât să mergeți la Roma și să îngenunchiați înaintea Papei, suveranul vostru”⁷⁸. Dar generalul era tributarul unei idei politice și urmărea doar să păstreze o legătură în plus între Rusia și poporul român, în timp ce mitropolitul⁷⁹ exprima refuzul cu care clerul întâmpină orice înnoire.

„Clerul a fost un obstacol la toate reformele noastre, spunea ministrul cultelor; din fericire, am reușit să-l aducem într-o situație în care n-ar fi consimțit de bunăvoie să ajungă. I-am impus sacrificii dureroase, care însă până la urmă îi vor fi prielnice. I-am luat moșiile, dar le-am făcut preoților un venit fix, pe care până acum nu-l aveau, sărăcia situându-i printre cei mai nevoiași țărani. Am votat fonduri pentru înființarea câte unui seminar în fiecare diocază. Am întrebuințat pentru scopuri de interes obștesc prisosul veniturilor, care nu foloseau decât ca să corupă clerul sau să-și atragă invidia <altora>. Am obligat fiecare mănăstire să prezinte lista cheltuielilor care îi sunt necesare și am hotărât ca prisosul să se dea pentru educarea unor tineri, pentru ajutorarea bisericilor lipsite de averi și a săracilor. Această măsură ne asigură cu atât mai multe posibilități, cu cât socotelile pe care le-am făcut cu multă grijă arată că biserica deține aproape a cincea parte din pământul cultivabil. Ceea ce e mai supărător e că o foarte mare parte aparținând mănăstirilor închinată Sfântului Mormânt⁸⁰ și ale căror venituri sunt încasate de greci, sunt administrate în numele patriarhului de Constantinopol și folosite în afara țării. Cum Rusia, geloasă pe titlul de protectoare a religiei ortodoxe, i-a luat sub oblăduirea ei, n-am cunoscut până acum o stare de lucruri mai abuzivă”.

Până azi clerul nu s-a bucurat decât de puțină influență în țară, din pricina ignoranței și mai ales datorită halului în care a lăsat moravurile și religia. Nu se poate spune că ar fi meritat mai mult. Nivelul moral al acestui popor, libertatea prea mare a moravurilor, ignorarea celor mai simple noțiuni de religie creștină și, printr-un fenomen neobișnuit, indiferența religioasă în mijlocul barbariei, în sfârșit, experiența celor care lucrează cu râvnă și cu bună credință la regenerarea țării lor și

⁷⁷ Iancu Văcărescu (1792–1863), cel care a refuzat să iscălească adoptarea Regulamentului Organic.

⁷⁸ *votre souverain.*

⁷⁹ *evêque.*

⁸⁰ *couvents dépendant de la terre sainte.*

care trebuie să aștepte o îndreptare morală de la civilizație și de la religie, sunt o acuză împotriva bisericii române.

Boierii

Ideile feudale ale Europei orientale n-au contribuit la formarea boierimii în Principate <!> mai mult decât în Rusia. Noblețea e strict personală și ține de dregătorii și nu de persoane; ea reprezintă exercitarea unei funcțiuni și nu o distincție ereditară, legată de o familie.

p.355 Ierarhia diferitelor dregătorii stabilește clasele nobiliare; cele mai înalte demnități conferă titlul de boier.//

O astfel de organizare ar părea, la prima vedere, că n-a putut crea în țară decât o nobilime pe viață, lipsită de trăinicie. Dar privind lucrurile mai de aproape, îți dai seama că forța boierimii în Țara Românească derivă tocmai din ceea ce părea a fi partea ei slabă. Silită, pentru a dăinui, să exercite funcții publice, ea s-a menținut ținând în mână puterea politică și frânele administrației. Funcțiile publice au ajuns apanajul ei exclusiv și cei care ocupau principalele funcții în stat aveau grijă să facă să fie admiși acolo, de timpuriu, copiii lor.

Boieri și dregători – aceste două cuvinte exprimă aceeași idee – se aflau, ca și clerul, în situația de a face sacrificii pentru o reformă a cărei necesitate era resimțită de toți. Interesul personal al boierimii⁸¹ era potrivit reformei, iar poporul era prea înjosit și prea sărăcit ca s-o ceară, poate chiar ca să-i simtă nevoia. Trebuia deci ca această schimbare să se efectueze cu ajutorul unei puteri străine și din acest punct de vedere administrația lui Kiselev a fost o adevărată binefacere pentru țară. Dar în continuare el a primit sprijinul înțelept și cu adevărat patriotic a celor mai de seamă reprezentanți ai boierimii.

Două lucruri trebuiau îndreptate la boierime: principiul ca atare al instituției și întinderea nelimitată a autorității sale asupra țăranilor.

Instituția, așa cum fusese stabilită, avea inconvenientul de a pretinde crearea unui mare număr de locuri și reclama o mobilitate extraordinară a funcțiilor pentru a putea păstra în cinul boieresc pe toți cei care se credeau îndreptățiți să fie menținuți.

Aceste neajunsuri au fost socotite destul de grave ca să necesite introducerea unui nou principiu de noblețe fără a stinge drepturile câștigate și situația deja existentă⁸²; s-a stabilit o nobilime ereditară, conferită prin diplomă și la care toți cetățenii sunt deopotrivă admiși, indiferent de situația sau funcția lor în stat.

Astfel, în timp ce în Franța ideile noi și tendința actuală sunt de a ataca pretutindeni ereditatea, apropiindu-se de o aristocrație de birou oarecare, având

⁸¹ *corps de la noblesse.*

⁸² *aux existences toutes formées.*

asemănare cu cea pe care românii o părăsesc, ideile noi și tendințele de moment stabilesc în Țara Românească ereditatea la boierime ca un progres al libertății și organizării sociale.

Țăranii

Chiar de la întemeierea Țării Românești, pe la mijlocul secolului al XIII-lea, toți locuitorii erau la fel de liberali, cu drept de a stăpâni pământul; încet-încet țăranii și-au zălogit pământul și chiar libertatea celor bogați. Căzuseră cu totul în dependență⁸³ când, în 1746⁸⁴, domnitorul Mavrocordat i-a eliberat, fără a le preciza însă drepturile și relațiile cu stăpânii lor, în așa fel încât i-a lăsat pe aceștia din urmă în nesiguranță, ceea ce pentru domn era o cheazășie a docilității lor. În această situație i-a găsit noua reformă. Aproape întreg pământul se află încă în mâinile boierilor. Administrarea lui o lăsaseră în mâna vechililor⁸⁵ greci, care trăiau deopotrivă pe cheltuiala boierilor și a țăranilor.

Dreptul de proprietate și împărțirea pământului între boieri și țăranii

Principiul conducător al reformei a fost de a distruge nesiguranța și arbitrariul care compromiteau raporturile dintre boieri și țărani. În stadiul în care se aflau lucrurile, măsura aceasta ducea la o nouă împărțire a pământului. „Ni se propune o nouă lege agrară și noi n-o vrem”, a strigat boierul Văcărescu, la citirea actului constituțional. Dar acest strigăt al interesului particular a fost covârșit de înclinarea mai generoasă care stăpânea majoritatea Adunării // și acest act important s-a împlinit în Țara Românească cu atâta ușurință, încât țările vecine nici n-au auzit de el.

p.356

Prin reformă boierul rămâne deținătorul fondului, dar e obligat să încredințeze țăranilor săi o suprafață de pământ, determinată prin lege, suficientă spre a-i hrăni pe ei și familiile lor. În schimbul acestei concesiuni, țăranii dau boierului o zecime din recolta de fân și grâu pe care o scot de pe pământul cedat și mai prestează boierului 18 zile de lucru pentru cultivarea pământului rămas acestuia.

Condiția legală a țăranului aici e deci aceea de fermier care, în loc să dea proprietarului, ca în Franța, jumătate sau a treia parte din produsul pământului, dă a zecea parte din recoltă și a douăzecea parte din timp.

Discuțiile care au avut loc pe această temă în Adunare au pus în lumină una din cele mai importante probleme de ordin social: situația proprietății în orient. S-au putut vedea limpede aici efectele rezultate din poziția respectivă a proprietarilor

⁸³ *esclavage*.

⁸⁴ 1736.

⁸⁵ *intendants*.

și cea a cultivatorilor, ca și proporția relativă a întinderii de pământ la numărul de brațe folosite la cultivarea ei.

În țările noastre din Occident, numărul mare de brațe de lucru disponibil pentru agricultură face să scadă prețul muncii. În Orient pământul e oferit la preț scăzut, ca urmare a lipsei brațelor de muncă.

Astfel, dacă după stabilirea întinderii de pământ pe care proprietarul trebuie s-o dea unei familii de țăran trăitoare pe moșia sa, s-ar fi lăsat acestei familii libertatea deplină de a se muta de pe o moșie pe alta, s-ar fi văzut curând o neîntreruptă fluctuație a populației și o deplasare continuă, fiecare proprietar având interesul să atragă țăranii de pe moșiile învecinate, oferindu-le reducerea dijei și a zilelor de lucru.

Ca să preîntâmpine acest neajuns, legea a supus dreptul de strămutare al țăranilor de pe o proprietate pe alta unui control și unor cheltuieli foarte mari; mai mult, a lăsat proprietarului, ca dovadă a păstrării dreptului său asupra pământului, facultatea de a-i retrace țăranului lotul de pământ, dându-i altul în schimb.

Această facultate, a cărei menținere sau neluare în seamă trebuie să constate dreptul de proprietate în favoarea boierului sau a țăranului, la noi ar fi fost considerată ca însăși baza ordinii sociale și discutarea ei ar fi aprins toată țara. Aici, n-a fost înțeleasă, țăranii poate nici n-au băgat-o în seamă, pentru că nu le trece prin minte că boierul care are trei sferturi din pământ pârloagă s-ar gândi vreodată să le ia înapoi pământul cultivat de ei.

Dar, pentru că mai târziu dezvoltarea bunăstării materiale și a instrucției țăranilor vor face să nască la ei alte idei, s-a recunoscut și s-a constituit o clasă de țărani proprietari; boierul și țăranii au fost chemați deopotrivă să facă învoieli, prin mijlocirea cărora țăranii să devină proprietari ai loturilor pe care le cultivă. Se trage nădejde că spiritul și dreptul de proprietate se vor statornici astfel treptat și fără tulburări în clasele de jos ale populației.

Introducerea principiului electiv în toate ramurile administrației.

Perceptorii satelor

p.357 Stadiul înapoiat al instrucției, care lasă atâtea sate fără nici un cunoscător de carte, a împiedicat introducerea la țară a unei administrații⁸⁶ organizate. Dar țăranii își aleg singuri perceptorul⁸⁷, care e însărcinat cu // strângerea birului, pe care îl varsă la vistierie. Astfel ei nu vin niciodată în contact cu slujbașii cârmuirii, binefacere de neprețuit în Orient, <date fiind> apucăturile prădalnice pe care le-a deprins administrația aici.

⁸⁶ *municipalité.*

⁸⁷ *percalabe.*

E o împrejurare demnă de luat în seamă care, alături de atâtea altele, exprimă spiritul timpului nostru, chiar în țările unde influența lui pare prea îndepărtată spre a se face simțită – aceea de a vedea astfel stabilindu-se principiul electiv până la ultimele trepte ale scării sociale.

Administrația orașelor

Principiul electiv acordat satelor a fost statornicit pe scară mai largă în orașe. Fiecare oraș are un sfat orășenesc prin care se conduce, își fixează impozitele și se administrează el însuși, cu singura obligație de a supune reprezentantului guvernului bugetul încasărilor.

Locuitorii creștini, proprietari ai unui imobil de 700 de franci se întrunesc din trei în trei ani în parohiile lor sub supravegherea preotului și numesc deputați alegători însărcinați să aleagă printre cetățenii cu un imobil de 2 800 de franci pe cei patru membri care formează corpul orășenesc.

Adunarea națională ordinară

Adunarea națională se compune din 43 de membri; mitropolitul președinte, 3 episcopi, 20 de boieri din starea întâia și 19 deputați județeni. Ca să fie aleși aceștia din urmă trebuie să fie boieri și fii de boieri, încât reprezentanța națională e luată numai dintre proprietari sau boieri; și cum boierii sunt scutiți de dări, se întâmplă că o clasă de cetățeni votează impozite și altă clasă le plătește.

Oricât de curioasă poate să ni se pară o asemenea orânduire, rușii susțin că era greu a face altfel într-o țară unde clasa mijlocie, formată în mare parte din evrei și străini, n-are încă greutate în stat, nici avere, nici sentiment național. De altfel ei mai amintesc că, în vechea orânduire, Adunarea națională se compunea exclusiv și nu prin alegere din toți boierii de starea întâia. De fapt nimeni nu le aduce vreo învinuire în această chestiune, dar li se impută, întrucâtva pe drept, amestecul ce și l-au rezervat în diferendele între domn și Adunare. Articolul 50 din Regulament stabilește, în principiu, că orice act al Adunării sau al domnului care ar contraveni privilegiilor țării, tratatelor, hătișerifurilor date de sultan, drepturilor curții suzerane⁸⁸ sau ale curții protectoare, va fi prin însuși acest viciu nul și neavenit. Potrivit articolelor 53 și 54, principele nu poate, în caz de tulburări interne, să dizolve Adunarea și să convoace alta, fără să fi obținut în prealabil consimțământul celor două curți, protectoare, sau cel puțin, spune versiunea moldoveană, acela al consulului Majestății Sale împăratul Rusiei. În sfârșit, Adunarea poate adresa doleanțele țării direct celor două curți propunând mijloacele de remediere. Aceste trei articole care singure ar fi de ajuns să distrugă toate chartele și toate guvernele din lume, au fost trimise gata redactate de la St. Petersburg.

⁸⁸ *souveraine*.

În ciuda viciilor pe care noul sistem le conține, progresele spiritului constituțional au fost rapide și eficiente în Țara Românească. Câțiva oameni distinși, crescuți în Franța și obișnuiți cu ideile noastre au condus cu succes Adunarea, au lămurit-o asupra naturii și extinderii atribuțiilor sale și au inițiat-o în tainele guvernării reprezentative.

Deși ședințele Adunării nu sunt publice, guvernul // Țării Românești mi-a făcut cinstea să-mi propună să asist la una din ele. Am acceptat această invitație, dar fără să fiu văzut.

Am găsit deputații așezați față în față, ca în parlamentul englez. Aproape trei sferturi erau încă îmbrăcați în costumul vechi oriental, pe care îl mai poartă oamenii în vârstă și deputații din provincie. Tonul discuției era acela al unei conversații de salon; și obiceiul de a vorbi de la locul său, stând așezat, îngăduia fiecăruia să-și facă observațiile fără timiditate, evitând orice declamație și emfază. În momentul acela ministrul de finanțe prezenta, alături cu adevărul, darea de seamă asupra cheltuielilor anuale; lectura i-a fost întreruptă de mai multe ori și a trebuit să recunoască el însuși că multe cheltuieli nu erau destul de bine motivate. Acest eșec nu va avea pentru ministru consecințele grave pe care le-ar fi avut la noi. Pentru o națiune condusă, cum a fost aceasta până acum este deja mult să fi dobândit obișnuința unui astfel de frâu. Trebuie să fac dreptate generalului Kiselev și să spun că în tot ce nu făcea atingea prea direct raporturile țării cu Rusia; el a încurajat permanent libertatea discuțiilor.

Adunarea generală extraordinară

Peste adunarea obișnuită e Marea Adunare generală extraordinară care nu se întrunește decât pentru numirea hospodarilor, dar de ea se poate face uz și în alte împrejurări.

În Țara Românească Adunarea generală e formată din 190 de membri, prezidată și de mitropolit. Aceștia sunt:

Cei trei episcopi

50 de boieri de starea întâia

73 de boieri de starea a doua

36 de deputați din județe

27 deputați ai breslelor orășenești

Instituirea acestei ultime categorii de deputați a introdus clasa mijlocie în sânul reprezentanței naționale.

Aspectul și spiritul capitalei

Principiul electiv va forma, fără îndoială, într-o zi, spiritul public în orașe și la țară; deocamdată nu trebuie căutate primele semne ale acestei dezvoltări decât în rândurile boierimii și mai ales în orașele București și Craiova.

Bucureștii, distrus de războaie, de tulburări interne și de incendii se reface rapid; amestec de palate frumoase și de cocioabe sărăcicioase, când cu înfățișarea

unui sat mare, când cu cea a unui oraș european, acest oraș are, în ansamblul său, totuși aparența și ținuta unei capitale. Luxul, care a rămas foarte dezvoltat, s-a dezbrăcat de formele asiatice, apropiindu-se mai mult de moravurile noastre; odinioară era hrănit din marile bogății pe care le dădeau boierilor exploatarea dregătorilor. Acum, când veniturile acestor dregători sunt strict limitate, boierii își văd averile distruse de propria lor dezordine și nepăsare. Abia se află unul care are un venit de 200 000 de franci (d. Brâncoveanu⁸⁹) și un bancher străin bogat care poate rivaliza cu el. Ceilalți, după încetarea administrației prădalnice, s-au trezit în mod curent reduși la un venit între 40 și 50 de mii de franci; dar grija pe care sunt siliți s-o poarte afacerilor lor merge mână în mână cu progresul bogăției naționale și-și vor putea dubla veniturile în scurtă vreme; s-a calculat că în acești ultimi ani pământul și-a dublat valoarea, unele moșii sporindu-și venitul de trei ori.//

p.359

Nu s-ar putea spune, domnule conte, că în capitala Țării Românești există un spirit public în adevăratul înțeles al cuvântului. E un amestec de principii, de idei și de moravuri contradictorii. E o imagine pestriță a unei epoci de tranziție, spre a ajunge la o părere dominantă, la idei împrumutate, la o regulă generală de conduită sau de limbaj; o nesiguranță universală asupra drepturilor, obligațiilor și îndatoririlor, un amestec de idei franțuzești și rusești de independență și de servilism, de liberalism și de privilegii boierești; chiar și câteva idei turcești în toată brutalitatea lor. Acestea sunt trăsăturile principale care se disting în mentalitatea unei populații care a fost aruncată, rând pe rând, timp de un secol, de la regimul fanariot la cel rusesc, de la ocupația militară a rușilor la regimul fanarioților. Spiritul orașului e de altfel întru totul francez: de la limba, ținuta în societate, îmbrăcămintea, moda și până la puținele cărți pe care le au, până la ziarele pe care le primesc din străinătate.

București, 14 mai 1834

Date specifice Moldovei

Moldova, redusă acum la o întindere care abia atinge jumătate din teritoriul muntean, a întrecut multă vreme Țara Românească în populație, bogăție, putere și glorie militară. Moldovenii s-au ridicat prin victoriile lor în paguba Țării Românești și vreme de o jumătate de secol Ștefan cel Mare, învingător al celor mai războinici suverani din Europa, sultanul turc Baiazid și regele Ungariei Matei Corvin, a făcut să fie respectat numele de moldovean în tot Orientul.

⁸⁹ Grigore Brâncoveanu, mare ban, care a încetat din viață în 1832; dintre bancherii mai proeminenți amintim pe Ștefan Meitani, Ștefan Hagi Moscu, Constantin Negroponte, Lazăr Calenderoglu.

Întindere teritorială

În epoca ei de cea mai mare înflorire, Moldova, despărțind Imperiul turcesc de cel al tătarilor, se întindea până la Bug și la Marea Neagră stăpânind și gurile Dunării. Dar slăbită deja în urma luptelor cu polonii și cu tătarii, ea a fost pe rând despuiată de teritorii la sud de Rusia, la nord de către fosta ei protectoare Austria și noua ei protectoare. Poarta fiind doar suzerana țării, n-avea dreptul să facă cesiuni, care au dat Austriei Bucovina și Rusiei Basarabia; dar ce puteau face moldovenii și protestele lor, împotriva turcilor și rușilor, între suzeranii și protectorii lor?

În limitele ei actuale, Moldova mai are încă o întindere egală cu cea a noului stat grec, depășind populația acestuia.

Populația

Catagrafia din 1831 stabilește astfel populația Moldovei:

1. Birnici înregistrați în rolele de recensământ:

	Familii	Persoane
p.360		
Țărani și plugari.....	125 671	628 355
Mazili coborători din boieri și ca atare scuțiți de corvezi chrisovoliți ⁹⁰ , a doua clasă de mazili și străini, scuțiți de corvezi, neplătind decât jumătate de bir.....	4 487	22 425
ruptași ⁹¹ de la vistierie, scuțiți de corvezi, prin înțelegere cu vistieria.....	3 785	18 915
rupte ⁹² scutite de corvezi prin înțelegere cu comunele.....	1 781	6 905
zilierii fără domiciliu stabil; mulți nu sunt căsătoriți fiind calculați câte trei de familie..	7 384	36 920
evrei ținând cârciumi.....	8 479	26 237
	<u>1 203</u>	<u>6 015</u>
<Total>	152 790	745 772

2. Cei scuțiți de bir, înregistrați în rolele de recensământ:

Preoți.....	3 808	22 040
Diaconi.....	623	3 115
Dascăli.....	3 570	17 650
Vechili ai boierilor.....	296	1 480
Scuțiți.....	2 483	14 415
Scuțiți pentru serviciul militar		

⁹⁰ *chrysobolites*.

⁹¹ *rouptaches*.

⁹² *rouptes*.

din cauza infirmității.....	955	4 775
Scutiți din cauza infirmității.....	8 571	41 855
Văduve cu familiile lor (familiile lor de patru persoane).....	21 474	85 896
Slugi ⁹³ sau slujbași volnici ⁹⁴ (un țaran din 10 care lucrează pentru boier).....	<u>17 577</u>	<u>67 665</u>
<Total>	55 533	258 891
3. Neînregistrați de catagrafie, fiind trecuți după date neoficiale⁹⁵:		
Călugări.....		3 500
Călugărițe.....		1 500
Boieri de starea I-a.....		87
„ II-a.....	301	4 105
„ III-a.....	433	
Funcționari subalterni din administrație și negustori cu patentă.....	5 000	25 000
Slugi boierești și alții.....		50 000
Evrei.....		40 000
Țigani boierești.....	10 000	50 000
„ domnești.....	5 000	25 000
Supuși străini sub protecția consulilor...	5 000	25 000
Locuitorii orașului Iași.....		<u>40 000</u>
<Total>		264 105
<Total general>		1 268 768
Sporul anual în ultimii trei ani		<u>50 000</u>
		1 318 768

O situație întocmită din ordinul generalului Eningshausen⁹⁶ și în care s-a încercat să se adune toate elementele populației celor două principate, arată pentru Moldova 1 138 000 de locuitori și pentru Țara Românească 1 976 800. Această situație îmi // pare a se apropia mai mult de adevăr în cazul moldovenilor. <Atunci numărul membrilor de familie> a fost fixat la cel mult 4 ½ și nu cred ca populația Moldovei să treacă în acest caz de 1 100 000 locuitori.

p.361

Această populație e așezată în 34 de orașe sau târguri și 1 921 de sate.

Diferite clase de locuitorii

Din punct de vedere social, populația moldoveană, formată pe alte baze decât a noastră, prezintă de asemenea și combinații deosebite.

⁹³ *sloudgis*.

⁹⁴ *volno slougabaches*.

⁹⁵ Eroare evidentă a autorului, deoarece este puțin probabil că tocmai boierimea, clerul și negustorimea au fost omise dintr-o catagrafie făcută de stăpânire!

⁹⁶ Șeful Statului Major se numea Delinghausen.

În frunte se află boierii de starea I, mândri de bogăția și de vechimea originii lor și păstrând încă între ei și ceilalți boieri o distanță care e mult mai puțin marcată la munteni. Boierii de starea a II-a și a III-a, care ar putea reprezenta la noi clasa mijlocie, tratați de sus de aceștia, au devenit oarecum geloși față de ei și domnul ar putea profita astfel în jocul cârmuirii constituționale. Dacă bogăția îi face pe marii boieri să fie mai independenți și să se opună domnului, boierii de starea a II-a sunt supuși autorității guvernului din pricina existenței lor precare și a averii lor modeste. Regulamentul, schimbând caracterul reprezentării naționale, i-a introdus în Adunare, în număr aproape egal cu cel al marilor boieri. Marea boierime a primit o lovitură la fel de mare prin dispozițiile ultimului domnitor Sturdza⁹⁷ care, fără alt motiv decât acela de a încasa bani pe hrisoave, a creat până la 300 de boieri, ceea ce a dublat aproape corpul boieresc.

Ignoranța clerului, sentimentele religioase călduțe în această țară nu lasă clerului decât o influență foarte slabă. Un calcul făcut de ministerul de interne evaluează veniturile mănăstirești la 1 300 000 de franci. Dar cele mai multe au datorii din cauza proastei administrări și moșiile lor întinse stârnesc mai degrabă pizma decât creșterea prestigiului și a activității acestora.

Nu s-ar putea spune, domnule conte, că poporul din Moldova, e dispus să urmeze îndemnul pe care vor să i le dea boierimea sau clerul. În popor domnește sentimentul socotinței și al interesului personal, care îi face pe țărani puțin influențabili și, cu câteva excepții, nu-și vor urma boierii sau preoții decât după o rece chibzuință a țelului spre care vor să-i îndrepte și potrivit cu propriile lor interese.

Burghezia e cu atât mai neînsemnată⁹⁸ în Moldova, cu cât e formată aproape în exclusivitate din străini. Totuși iarna trecută la Galați s-a iscat o dispută între boieri și negustori și cei dintâi, inferiori ca număr, au trebuit să se retragă din cazinou.

Spiritul moldovenilor s-a dovedit totdeauna mai puțin supus decât al muntenilor. Adunarea a opus cea mai aprinsă rezistență legii care reglementează drepturile respective ale proprietarilor și ale țăranilor ca și majorității reformelor introduse de ruși; și locuitorii satelor au respins cu îndârjire introducerea miliției. În mai multe sate instituția a trebuit să fie înființată cu forța armată, lucru pentru care locuitorii au avut ciocniri cu rușii și pierderile n-au fost numai de partea lor. În răscoala din 1818 populația din Iași, după ce a respins armata, a rămas stăpână pe oraș timp de trei zile, dovedind un curaj calm și multă cumpătare.

Nici un sistem dinainte gândit n-a îmbărbătat poporul în astfel de împrejurări, ci numai nevoia de a se sustrage unor noi măsuri care-l loveau.//

⁹⁷ Ioniță Sandu Sturdza (1822–1828).

⁹⁸ *plus nulle*.

Religia ortodoxă⁹⁹ în Moldova

În Țara Românească, cu câteva excepții, toți locuitorii aparțin aceleiași religii. Rusia găsește în credință mijlocul de a-și atașa acest popor zvârlit între slavii din nord și cei din sud, ca pentru a întrerupe parcă marea linie de comunicație formată de <la> Marea Nordului la Adriatică între toți membrii acestei familii uriașe. Repulsia pe care ea o întreține printre români pentru numele de latin, ca idee de cult și de religie, cumpănește în ei sentimentul de atașare și de exaltare ce păstrează numelui de roman ca amintire de obârșie și de naționalitate.

Acceași legătură întru credință există de asemenea între moldoveni și ruși. Dar numeroasele emigrări, din Transilvania și Polonia, au introdus aici până la 40 000 de catolici și o mie de protestanți. Catolicii sunt puși sub jurisdicția Propagandei¹⁰⁰, care are un prefect la Iași. Religia fiind unul din principalele elemente de influențare a catolicilor, ar putea oferi oarecare ajutor Austriei, care încet-încet a devenit în principate protectoarea acestui cult, protecție pe care până acum o exercitam noi aici, ca în tot restul Imperiului turcesc. În Țara Românească și Bulgaria numărul catolicilor e prea neînsemnat pentru a avea vreo influență politică.

După o statistică pe care mi-a dat-o episcopul de Nicopol, care reunește în dioceza lui Țara Românească și Bulgaria, numărul catolicilor ar fi:

În Moldova.....	40 000
Basarabia.....	820
Țara Românească.....	6 200
Bulgaria.....	<u>7 000</u>
Total	54 000

Evreii

Deosebiri între cele două culte creștine nu exercită vreo influență marcantă asupra treburilor interne ale statului. Dar invazia progresivă a evreilor e considerată ca un flagel din cele mai de temut pentru țară.

Au început să se reverse asupra Moldovei mai ales la începutul secolului. Dar marea emigrație s-a declanșat de zece ani încoace. Măsura luată atunci de guvernul rusesc, de a-i supune pe evrei conșcripției militare, i-a făcut să părăsească în mare număr provinciile ruso-polone la fiecare nouă recrutare. S-au refugiat în Moldova;

⁹⁹ *la religion grecque.*

¹⁰⁰ Congregația „De Propaganda Fide”.

punându-se sub protecția consulului austriac, prusian sau rus și dobândind o poziție superioară celorlalți locuitori ei năvălesc asupra sectoarelor celor mai mănoase ale bogăției publice. Prezența lor se face simțită mai ales în comerțul cu rachiu. Boierii, care au privilegiul exclusiv de a fabrica această băutură și de a o vinde pe moșiile lor, le cedează acest privilegiu; ei vând țăranului rachiu pe datorie, îi atâță patima prin ușurința cu care și-o poate satisface și când datoria i-a crescut într-atâta că n-o mai poate plăti cu mijloacele obișnuite, nenorocitul se află, el și întreaga familie, recolta și casa, la cheremul lor. Dacă acest abuz se menține, țăranul moldovean va fi redus la halul de abrutizare la care a ajuns țăranul polonez. „Am vrut să vindecăm această plagă, îmi spunea generalul Mirkovici¹⁰¹, dar strădaniile ne-au fost zadarnice. Rasa aceasta evreiască e atât de de insinuantă, încât chiar boierii ne-au mărturisit că e prea târziu și că nu se mai pot lipsi de ei”. „Nu știm cum să ne apărăm de evrei, îmi spunea pe de altă parte ministrul de interne. Năpădesc peste tot, introducând pretutindeni monopolul lor în locul vânzării // libere și directe a mărfurilor. Cel puțin am dat ordin ca târgul să se țină sâmbăta ca să nu mai poată să cumpere tot ce se aduce, să scumpească și apoi să revândă hrana poporului pentru singurul lor profit”.

Tot comerțul cu amănuntul a trecut deja în mâna evreilor; cea mai mare parte a comerțului cu ridicata se află în mâna grecilor, a armenilor și a câtorva firme europene.

Țigani

În afară de năpasta acestei invazii evreiești, Moldova mai e bântuită de alt flagel, acela al prezenței dezordonate a țăganilor. Nicăieri în lume această populație nomadă nu e mai numeroasă ca în cele două Principate dunărene; în Moldova formează o cincime din numărul locuitorilor și din cele 4–500 de mii de țișani câți sunt în lume, numai în Principate se găsesc până la 170 000.

În Țara Românească și Moldova, țișanii sunt împărțiți în două categorii, cu obiceiuri și moravuri deosebite: cei care locuiesc în orașe și în casele boierilor și nomazii, care iarna trăiesc în munți și primăvara vin să-și așeze sălașele în vecinătatea orașelor.

Când a fost abolită șerbia țăranilor¹⁰², la mijlocul secolului trecut, nu s-a considerat că nivelul moral al țăganilor poate îngădui condiția de om liber, încât au rămas, în ambele Principate, proprietatea fie a statului, fie a boierilor. Cei care sunt proprietatea statului se bucură de o independență totală, cu singura condiție de a plăti o dare fixă; țișanii boierești nu plătesc nimic statului, fiind scutiți de impozite, ca și moșiile și casa stăpânilor lor.

¹⁰¹ Consulul rus la Iași.

¹⁰² *l'esclavage*.

Țigani au toate viciile poziției lor umilite: de altfel fizicul și intelectul lor nu sunt de loc grosolane și par a ține mai curând de o rasă delicată și distinsă. Sunt foarte inteligenți și pricepuți să facă tot ce leena și viața lor dezordonată le îngăduie. În mijlocul tuturor viciilor lor cel puțin excelează prin spiritul de familie. Mulți dintre ei s-au dovedit credincioși stăpânilor lor în împrejurări grele. E ceva în firea noastră care nu ne lasă să pierdem nădejdea pentru o întreagă rasă de oameni, cum se întâmplă cu țiganii; m-am interesat aici dacă s-a făcut ceva pentru a le îmbunătăți caracterul și condiția socială. „Ce vreți să facem? mi-a răspuns ministrul de interne. Îndată ce le îngrădești apucăturile de vagabonzi, fug în țările vecine. Austria i-a pierdut așa pe ai ei, emancipându-i și încercând să le dea condiția țăranilor liberi și a cultivatorilor”. În ciuda acestei aprecieri severe, am întâlnit la București cinci tineri țigani, crescuți în colegiul cel mare¹⁰³, care se descurcau acolo foarte bine.

Un țigan agricultor se vinde aici cu 100 de franci; un țigan fierar, cu 70 de franci; unul care nu știa să facă nimic, cu 50 de franci și o familie cu copii se plătește de la 3 până la 400 de franci. Deși sunt simplu obiect de vânzare, ca vitele de povară, țiganii au orgoliul lor și nu vor să slujească decât la boieri. Dacă sunt vânduți unor oameni de condiție mai modestă, fug și părăsesc țara.

Bogății naturale

Moldova nu e cu nimic mai prejos decât Țara Românească în ceea ce privește bogățiile naturale, ba chiar o întrece în multe privințe. Solul e negru și argilos, potrivit pentru cultura tuturor soiurilor de grâne // .

p.364

Munții conțin aceleași bogății ca și ai Țării Românești și deopotrivă rămân neexploatați. Dintre minerale nu se extrage decât sarea, a cărei producție anuală este de cincisprezece milioane de kilograme.

O descoperire făcută de curând a îmbogățit Moldova cu un mineral necunoscut încă în restul lumii. E vorba de o ceară fosilă care are însușirile principale ale celei de albine și de care țăranii din împrejurimile Bacăului, unde se află aceste zăcămintele, se folosesc de mai multă vreme pentru luminat. Descoperirea aceasta va putea constitui într-o zi un nou produs pentru comerțul Moldovei. De pe acum se observă acest ciudat fenomen sesizabil la ceară, ca aparținând pe rând regnului animal, vegetal sau mineral, după cum o produc albinele, cerariul din Carolina sau e extrasă din minele din Moldova.

Moldova produce o cantitate de grâu care întrece necesitățile proprii și calitatea lui nu e cu nimic mai prejos decât a celui din Podolia păstrându-se, după cum se dau asigurări, mai mult. Înspre vărsarea Prutului, pământul e mai rodnic decât cel din Țara Românească, grâul producând aici în mod obișnuit douăsprezece până la optsprezece boabe la o sămânță.

¹⁰³ Colegiul Sf. Sava.

Porumbul care este, ca și în Țara Românească, hrana obișnuită a țăranilor, dă 60 și 65 de boabe. Meiul produce și mai mult, dar se folosește mai puțin, pentru că în această țară unde gunoiul nu e cunoscut, are nevoie la fiecare recoltă de pământ pârlăogă. În comparație cu Țara Românească, în Moldova e mai multă populație și mai puțin pământ. Lipsa din ultimii ani a făcut să sporească considerabil cultura cartofilor. De unde nu se obțineau decât douăsprezece până la cincisprezece mii de hectolitri, în 1833 s-au obținut de opt ori mai mult.

Situația pe care mi-a dat-o ministrul de interne înfățișează producția de cereale¹⁰⁴ pe anul 1833 și oferă indicii asupra a ceea ce țara produce într-un an mediu. I-am atras atenția d. Alecu Ghica¹⁰⁵ asupra faptului că această ultimă evaluare era superioară cu o treime recoltei din 1831, cea mai bogată din ultimii patru ani. Mi-a răspuns că acești ultimi patru ani trebuiau și ei numărați printre anii neproductivi.

Recolta în hectolitri	1831	1832	1833	Evaluarea medie
grâu și seară	650 000	400 000	504 000	1 000 000
orz și ovăz	300 000	230.000	220 000	800 000
porumb	1 500 000	520 000	1 300 000	1 700 000
mei	60 000	8 000	15 000	150 000
arpacaș	10 000	9 000	45 000	100 000
cartofi	7 000	8 000	105 000	250 000
	2 522 000	1 175 000	2 189 400	4 070 000

p.365 Vinurile din Moldova, asemănătoare cu cele din Țara Românească, sunt, calitativ, superioare. Așezarea Moldovei, între Galiția, Polonia și Rusia, părea să-i asigure aprovizionarea cu vin a acestor trei țări; dar acest avantaj pus la îndemână de natură i-a fost anulat de reglementările vamale rusești. Rușii au plantat multe vii în Basarabia respingând printr-o vamă ridicată vinurile moldovenești. În 1833, producția de vin a fost de // 680 090 de hectolitri, superioară proporțional celei din Țara Românească și revenind la mai mult de o jumătate de hectolitr pe cap de locuitor.

Moldova poate vinde la un preț foarte scăzut lemnul de stejar și de brad din munții săi, iar Siretul îl transportă ușor la Dunăre. Dar e apos și puțin rezistent, încât aceste neajunsuri i-au convins pe agenții trimiși de marina noastră că aprovizionarea nu era convenabilă.

Principala bogăție a Moldovei constă din vite și această împrejurare explică cum a putut fi complet distrusă de ruși în ultimul război cu Poarta și cum a reușit să se refacă atât de repede. În această privință, moldovenii au avut pierderi enorme în 1828. Ei mai citează și acum, cu amărăciune, o vorbă a cărei ușurătate contrastează

¹⁰⁴ blé.

¹⁰⁵ Alexandru Ghica, mare logofăt, mai târziu președinte al societății naturaliştilor din Iași.

cu numărul pierderilor: „Ce v-a mai rămas din cei 36 000 de boi pe care i-ați scos din Principate?” a întrebat pe la mijlocul campaniei marele duce Mihail¹⁰⁶ pe generalul Bașenev, șeful acestui serviciu. „Nu mi-a mai rămas nici din ce să fac un biftec” a răspuns generalul. Aprovizionarea a fost reînnoită în întregime și din nou consumată cu aceeași neglijență și aceeași nepăsare.

Cercetări atente, făcute în diferite puncte ale țării, au dovedit că fiecare familie de țărani are în medie patru până la cinci boi, doi până la trei cai și paisprezece până la cincisprezece oi. După acest calcul și adăugând marile cirezi de boi și hergheliile de cai ale negustorilor armeni și caii din orașe, totalul animalelor domestice aflătoare în țară e de 2 820 000 de capete, adică:

boi și vaci	660 000
cai	360 000
oi	1 800 000

Această bogăție ar fi, proporțional, de două ori mai mare decât a Țării Românești. Ar fi astfel de trei ori mai mare decât a Franței la cai și boi și superioară încă la boi. Pășunile întinse din cele două Principate dunărene sunt propice pentru întreținerea și înmulțirea vitelor. Fiecare stație de poștă e așezată în mijlocul câmpului și caii pasc pe pășunile din jur, de unde sunt luați când e nevoie de ei. Nici măcar potcovitul nu costă, căci sunt înhâmați cum i-a lăsat Dumnezeu și mânați doar cu o simplă sfoară. Ei străbat astfel distanțele cu o repreziciune care nu e atinsă nicăieri în Europa și care ușurează mult comunicațiile și întregul mers al administrației.

Caii din Moldova sunt mai puternici și mai înalți decât cei din Țara Românească. Prusienii au stabilit aici o stațiune permanentă pentru remonta cavaleriei lor.

Calitatea superioară a lânii în Țara Românească, ca și cea a cailor și a boilor din Moldova este pusă pe seama deosebirii de pășune. În Moldova sunt porci mulți și mari. Păsările și vânatul se găsesc din belșug; o mare cantitate de pește se pune la sare.

Numeroșii tei din principat oferă hrană albinelor care produc o ceară foarte căutată în comerț. Provincia numără până la 300 000 de stupi; în 1833 producția de ceară și de miere a fost de 522 000 kg.

Comerțul

În vreme ce comerțul Țării Românești se extinde în ritm rapid, de pretutindeni creindu-se condiții favorabile dezvoltării lui, cel al Moldovei a cunoscut un regres simțitor. Toate cercetările noastre, ale d. Mimaute și // ale mele, ca și bunăvoința pe care mi-a arătat-o toată lumea de a-mi procura informații asupra

p.366

¹⁰⁶ Marele duce Mihail (1798–1848), al patrulea copil al țarului Pavel I.

Moldovei, n-au putut oferi o imagine completă și amănunțită a comerțului acestui principat; un astfel de tablou n-a fost încă alcătuit. În lipsa lui, actualul ministru de interne și predecesorul lui au binevoit să-mi procure date, după informații pe care poziția lor a îngăduit să le obțină în această privință. Voi indica Excelenței Voastre rezultatele.

Exportul Moldovei se împarte în: comerț pe Dunăre și pe uscat. Primul tinde să ia o mare dezvoltare; dar comerțul pe uscat e aproape distrus de când vămile rusești i-au închis frontierele, iar pierderile Basarabiei a lipsit-o de principalele mărfuri de export.

Resturile comerțului pe uscat sunt formate din exportul a patru articole principale: vite, sare, vin și cereale.

1. *Vitele*. Când stăpâneau Basarabia moldovenii exportau 100 000 de boi pe an și tot atâtea ovine, care în cea mai mare parte treceau în Turcia. Boii reprezentau o valoare de 7 200 000 de franci și oile de 600 000 de franci. Se mai trimit vite, dar puține, în Austria și Turcia. Această ramură de export a scos din țară în 1833:

boi.....	12 258 de capete cu	70 fr.	850 060 fr.
vaci.....	4 211	„ 40 „	168 400 „
oi și capre.....	13 574	„ 6 „	81 444 „
cai.....	2 130	„ 120 „	254 400 „
lână.....			116 000 „
pastramă.....			114 000 „
brânzeturi.....			91 000 „
unt.....			24 000 „

2. *Sarea*. Înainte de instituirea vămii care a dus la încetarea comerțului cu Rusia vânzarea sării aducea un beneficiu de 500 000 de franci. Astăzi exportul spre Turcia s-a redus la cca. 200 000 de franci.

3. *Vinul*. Vama de 1 franc la litru, fixată la Prut în 1812 a pus capăt și acestui comerț. Moldova vindea până atunci Rusiei anual 1 500 000 de litri, cu un câștig de 1 100 000 de franci.

Austria mai importă în jur de 120 000 de litri, la prețul de 30 de centime litrul.

4. *Cerealele*. Comerțul principal se face la Galați. Dar cum în Transilvania și Bucovina la fiecare trei sau patru ani e lipsă de grâu¹⁰⁷, se trimit acolo porumb, diferite grâne și legume în valoare de trei sau patru sute de mii de franci.

Când voi înfățișa Excelenței Voastre situația generală a navigației pe Dunăre voi avea cinstea să dau precizări și asupra comerțului maritim pe care Moldova îl practică pe fluviul acesta și prin portul Galați. Acum mai ales pe aici se scurg în primul rând produsele principatului și acostarea vaselor europene care de câțiva ani încep să navigheze pe Dunăre promite acestui comerț o extindere destul de mare.

¹⁰⁷ *disette*.

Cerealele au figurat aici în 1832 pentru valoarea de un milion și jumătate de franci și vinurile pentru 200 000 de franci.

Importul produselor manufacturate din Europa se face mai ales din Lipsca și pe uscat. Importul principal pe mare constă din mărfuri coloniale în valoare de 1 300 000 de franci și din ulei și măsline în valoare de șase până la opt sute de mii de franci. Dacă se ia consumul de produse coloniale ca indice al bunei stări și al gradului de civilizație al unei națiuni, trebuie observat că fiecare moldovean consumă cam tot atâta zahăr cât consuma un francez în 1815, <adică> o livră de cap de locuitor. Dar de atunci consumul Franței a crescut de cinci ori deși n-a ajuns încă, sub acest raport, nici la jumătate din cel al Angliei //.

p.367

În general, domnule conte, comerțul Moldovei este inferior celui al Țării Românești. Și aceasta nu din cauza bogăției relative a celor două țări, ci ca urmare a poziției de inferioritate în care se află această țară de când Rusia i-a închis frontierele. Mai ales din pricina acestei măsuri comerțul ei nu mai reprezintă decât un sfert din cel al Țării Românești. Starea de îngrădire în care se află, prinsă între vămile rusești și cele austriece, sporește mult dorința resimțită aici pentru unirea definitivă cu Țara Românească.

În 1833 rezultatele generale ale comerțului moldovean ofereau următorul tablou:

	Pe mare	Pe uscat	Total
Import în franci.....	3 033 000	1 000 000	4 033 000
Export „	2 917 000	1 600 000	4 517 000
	5 950 000	2 600 000	8 550 000

Venituri și cheltuieli

Veniturile pe care le scoate administrația în Moldova nu corespund nici cu bogăția țării nici cu numărul locuitorilor. E același sistem ca în Țara Românească: ca bază capitația țăranilor și a patentarilor, la care se adaugă numai două venituri indirecte, vămile și ocnele. Pământul, indiferent de calitatea posesorului, e liber de impozite. Numai moșiile mănăstirești fac excepție de la această regulă generală, trebuind să verse vistieriei un sfert din venituri. O cincime din locuitori, cu titlul de membri ai clerului, boieri, servitori ai acestora sau străini e scutită de capitație¹⁰⁸.

Venitul public e atât de redus din cauza acestor scutiri, încât e peste putință de a face să meargă treburile și se gândesc să dubleze impozitele. Regretă că rușii, câtă vreme au fost aici, n-au luat o măsură care acum ar fi prezentată ca o sarcină neașteptată și ca o călcare a făgăduielilor făcute. Totuși calculele mai multor boieri arată că Moldova ar suporta lesne impozite de cinci ori mai mari și încă n-ar plăti decât a treia parte din ce se plătește în Franța.

¹⁰⁸ *redevence personnelle*.

Venitul public în 1832

	Capitația țăranilor și a plugarilor de 12 fr.	1 234 000 fr.	
	Capitația claselor scutite de o parte din dare și de corvezi...	175 000 fr.	
	Capitația țăganilor statului.....	96 000 „	
	Patenta negustorilor și a comisionarilor lor.....	126 000 „	
	Impozite Pantenta meșteșugarilor și a ucenicilor lor.....	83 000 „	
	directe Un sfert din veniturile mănăstirești.....	150 000 „	
	Suma ¹⁰⁹ pe care trebuie s-o dea mitropolitul și		
	Cei doi episcopi.....	<u>20 000 „</u>	
	1 884 540 „		
p.368	Arendarea ocnelor.....	283 000 „	
	Arendarea vămilor.....	150 000 „	
	Impozite Taxa de export de 5 plăștri pentru un bou și de	576 000 „	
	indirecte o jumătate de piastru pentru o oaie.....	73 000 „	
	Pașapoarte, scrisori etc.....	70 000 „	
	Domenii Arendarea lacului Brateș lângă Galați.....	<u>18 000 „</u>	
		2 479 240 „	

Cheltuieli

La Constantinopol	Tributul sultanului fixat	167 000	
	Întreținerea unui agent pe lângă Poartă...	34 000	201 000
Lista civilă a domnitorului.....		267 000	
	Lefuri.....	690 000	
	Poșta cu cai.....	221 000	
Cheltuieli	Carantine.....	34 000	
administrative	Școli și seminarii.....	87 000	1 204 000
	Drumuri, pavaje, ape.....	89 000	
	Mile, săraci, spitale, doctori.....	92 000	
Miliția națională sau jandarmeria.....		<u>283 000</u>	
		1 955 000	

Excedentul încasărilor e destinat întreținerii unui fond de rezervă.

Se poate spune, domnule conte, că bugetul Moldovei a fost până azi strict nominal. Banii au fost strânși într-adevăr după cum se arată, dar calculele au fost îndeajuns de rău făcute ca mai multe servicii să sufere, întrebuințându-se fondurile care le erau afectate în alte scopuri. Astfel, pe listele de cheltuieli nu apar sumele considerabile, reclamate de prezența trupelor rusești în Principate. Tributul, fixat la

¹⁰⁹ *retribution*.

dezvoltându-se o primă formă de administrație, în Moldova nimeni nu-și imaginează că noul regim ar putea rezista și funcționa.

Regulamentul organic, care pare a fi intrat deja în obiceiul muntenilor, aici abia e experimentat și încă numai în formele lui exterioare. În privința a numeroase dispoziții s-a și spus chiar că după o primă încercare, vechea stare de lucruri era mai bună și în unele cazuri au revenit la ea. Lipsa de mijloace a blocat administrația. Chiar acestea nu par a fi fost ținute cu desăvârșită integritate; cu toate că au fost afectați 70 000 de franci pentru școli, aceste așezăminte abia au căpătat un prim început de ameliorare. Majoritatea capitalelor de ținut n-au nici măcar școli primare.

Dezordinea și venalitatea justiției sunt și mai accentuate decât în Țara Românească. Din șase mii de pricini apărute în 1833, tribunalele n-au rezolvat decât 1 500 și încă generalul Kiselev a amânat aceste 15 500 de procese, confirmându-le doar cu rezerva apelului la viitorul hospodar. Publicarea unui cod în 1833 de către marele logofăt Constantin Sturdza a fost o binefacere pentru țară, dar el n-a putut remedia răul căci acesta exista în înseși moravurile neamului și în venalitatea judecătorilor. Boierii invocă chiar această debandadă ca să motiveze refuzul de a plăti impozitul funciar¹¹¹. „Cum vreți ca noi să ne supunem <la plata> impozitului funciar, îmi spunea principele Aleco Mavrocordat, când proprietatea nu e asigurată? Dacă e nemulțumit de mine, guvernul îl atâță pe primul venit să declare că gospodăria mea e a lui. Atunci iată conflictul iscat și întreaga mea existență depinde de cârmuire. Chiar fără un exces asemănător, n-a refuzat oare președintele Kiselev să confirme o sentință care-mi dădea 600 000 de piaștri, spunându-mi el însuși că trebuia să văd în această respingere consecința opoziției mele?”

Aceste urmări defavorabile, datorate releivoințe a fiecăruia sporesc însăși această rea-voință, care la rândul ei găsește așa o justificare și o încurajare. „N-o să găsiți în tot lașul mai mult de trei persoane care să dorească în mod sincer păstrarea Regulamentului, îmi spunea un boier, și Vodă nu trebuie socotit printre ele”. Iar când le-am cerut să-mi arate acele îmbunătățiri, atât de vizibile și de numeroase în Țara Românească: „Ce ne vorbiți de îmbunătățiri, spuneau ei, rușii n-au statornicit p.370 nimic aici și nici nu vor să facă ceva serios! N-au făcut decât să grăbească // decăderea, distrugând rosturile cu care se obișnuise toată lumea, ca să introducă altele pe care le calcă în clipa când ni le dau, ca și cum ne-ar arăta că nu trebuie să luăm lucrurile prea în serios”.

În ciuda acestui limbaj pătimaș, boierii au trebuit să admită, alături de mine, că în afara câtorva ingerințe capitale generalul Kiselev le-a lăsat o libertate reală a discuțiilor - dovadă sesiunea care s-a încheiat și pe care el a închis-o, exprimându-și regretul pentru că au respins legile pe care li le prezentase, privind îmbunătățirea creditului public.

¹¹¹ *Pour justifier l'immensité d'impôts qu'ils ont conservés aux terres.*

Cercetând starea actuală a opiniei <publice> în Moldova, nu te aștepti ca presa să joace aici cine știe ce rol; principatul nu are decât trei tipografii, două aflate în mâna clerului și alta a cîrmuirii. Mai e la Iași o gazetă, care n-are de altfel decât o sută de abonați și care nu s-a putut întemeia decît acceptând un cenzor, așa că e redactată într-un stil foarte măgulitor pentru ruși exagerându-le toate inițiativele. E interesantă cel puțin prin aceea că înfățișând aceste inițiative absolut pe față, poți mai lesne să le sesizezi obârșia. Am văzut așa următoarea frază într-unul din ultimele numere (11 aprilie): „De cealaltă parte a Pirineilor treburile legitimiștilor se află în starea cea mai prosperă. Forțele regale reapar într-un număr absolut înspăimîntător pentru uzurpatoare”.

Spiritul societății moldovene e cu totul potrivit tendinței indicate de acest pasaj.

Două trăsături principale mi-au părut, domnule conte, a caracteriza starea de spirit la Iași. Boierii nu pot ierta Regulamentului lovitura pe care a dat-o privilegiilor lor; și apoi temerile lor față de ruși sunt mai mari decît cele resimțite la București. „Explicația e simplă, îmi spunea unul din ei; muntenii erau în contact mai mult cu turcii și noi cu ruși”. „Cum vreți, îmi spunea același boier, să se formeze spiritul public la noi, când de două secole națiunea e cumpănită între două spaime, cele mai cumplite care au putut trece vreodată prin mintea oamenilor: ștreangul fatal al sultanului și Siberia țărilor. Ce-am zice, acum, de pildă, dacă în toiul discuțiilor, ar veni cazacii și ne-ar lua să ne ducă la minele din Siberia?” „Nu ne putem lipi de un sistem pe care-l privim ca trecător, mai spuneau boierii, și dacă numai o clipă slăbește atenția Europei față de noi, Rusia e gata oricând să ne înghită”. Mulți s-au întrebat ce interes ar avea în aceasta. Nu știm ce gândește cabinetul <rusesc>, dar aici nu-i un ofițer rus care să nu spună că le trebuie provinciile acestea, atît de bogate și atît de mănoase, ca să hrănească 100 000 de oameni, fără să-i coste nimic, ca să se odihnească aici și să-și ia un nou și ultim avânt contra Turciei. În plus, vedem cum curtea de la St. Petersburg îndreaptă împotriva noastră vicleniile folosite față de polonezi și tătari. Întreține dezbinările noastre interne, cum a făcut-o și în cazul celor dintâi; ca și celorlalți, ne-a dat un principe, căruia poate în curând îi va cere, ca lui Saim Gherai, să abdice în fața lor. Dacă aceste bănuieli nu sunt întemeiate, le veți ierta cel puțin la un popor aflat între Polonia și Crimeea și al cărui teritoriu a fost deja invadat pe jumătate de ruși!”

Spiritul care domnește în orașul Iași îl transformă într-un cuib de intrigi ale opoziției. Boierii își petrec viața cu asemenea îndeletniciri; în mijlocul acestor neplăceri au totuși un avantaj, acela de a aduce adesea discuția despre interesele țării și de a ține, ca să spunem așa, încordat patriotismul locuitorilor. În continuu circulă în capitală o puzderie, mulțime de poezii, cântece, gravuri care amintesc de zilele strălucite ale Moldovei. În fine, aici e mai multă viață și mai mult avânt decît la București. Dar acest avânt a deviat și poate ajunge distrugător, dacă o mână puternică // nu-l dirijează. Neorânduiala moravurilor a sporit aici și mai mult prin

p.371

șederea rușilor și e dusă, dacă se mai poate, și mai departe decât la București. S-ar zice că acest popor nefericit a luat câte un viciu de la fiecare din popoarele care l-au condus pe rând: de la ruși și de la greci lipsa de probitate în afacerile bănești, de la fanarioți amestecul de trufie și josnicie și de la turci indolența și lenea. Polonezii le-au dat evreii și divorțurile. Acestea s-au înmulțit într-atât încât învâlmășesc și dau o mobilitate extraordinară societății. De altminteri aici, ca și la București, știu să ascundă sub cuvinte frumoase ceea ce e mai josnic în purtări și în simțăminte particulare.

Iași, deși împodobiți cu 40 de palate care în toate orașele Europei ar fi case foarte frumoase, n-au, ca Bucureștii, aspectul unei mari capitale. Sunt mai mult de 40 000 de locuitori, dar cel puțin un sfert din această populație e evreiască.

Tonul societății e întrutotul franțuzesc, ca și la București. Obiceiurile și limba noastră coboară până la clasele de jos. Întrețin cu mare cheltuială un teatru franțuzesc și gazeta țării („Albina românească”)¹¹² e redactată în română și franceză. Nicăieri în lume, după ce ai trecut frontiera Franței și a Belgiei, nu există orașe unde folosirea limbii noastre să fie atât de răspândită ca la Iași și București; n-aș excepta nici chiar Petersburgul și Varșovia.

15 mai 1834

Comerț și navigație pe Dunăre

Când constăți bogăția și varietatea regiunilor pe care le traversează Dunărea, cu un curs de 800 de leghe, te întrebi prin ce înălțare de împrejurări s-a întâmplat ca acest fluviu imens, care în schema generală a sistemului de irigație a vechiului continent este singura cale deschisă pentru scurgerea produselor Europei centrale spre Marea Neagră și Asia, să n-aibă până acum decât o navigație neînsemnată și abia pomenită din vreme în vreme în istoria mișcării comerciale a acestei mări?

Obstacole ridicate de natură și de sistemul social și politic al popoarelor riverane

Mai multe obstacole au dus la această stare de lucruri: unele vin de la natură, altele depind de oameni.

Cursul Dunării e foarte variabil, nisipurile pe care curge sunt mișcătoare, nelăsând niciodată siguranța completă a navigației. Acest neajuns există pe tot parcursul lui, dar în dreptul Banatului și al Olteniei¹¹³, rocile care-l împiedică opun navigației un obstacol și mai primejdios.

¹¹² „Albina românească”, scoasă la Iași de Gheorghe Asaki între 1 iunie 1829 și noiembrie 1858.

¹¹³ *haute Valachie*.

Croindu-și făgaș între munții Serbiei și Banatul răsăritean, Dunărea a acoperit fără să le distrugă mai multe lanțuri de stânci, care se văd reapărând când nivelul apei scade. Cinci canale principale sunt îngreunate de // acest obstacol. Două, între satul sârbesc Debra și mica insulă Proreci; celelalte trei, și cele mai periculoase, între Orșova Nouă¹¹⁴ și Cladova. Aceste praguri, care fac din Dunăre pentru Germania, Ungaria, Bosnia și Serbia un fluviu fără guri, l-au împărțit până acum în două linii de navigație deosebite, fiecare cu operațiile și mișcarea ei deosebită. Trebuie să vorbesc Excelenței Voastre în mod special despre partea inferioară a fluviului, dintre Orșova și Marea Neagră.

În această a doua parte, cursul Dunării e încetinit¹¹⁵. Coborâtă de la 1 000 la 500 de m de la izvoare până la punctul de unde devine navigabilă, fiind încă la 240 m la Viena și 140 m la Buda, nu mai e, dacă ținem seama de cercetările recente ale ofițerilor ruși, decât la 21 m când atinge Țara Românească la Orșova, neavând așa de coborât în lungul drum care-i rămâne de făcut decât o elevație mai mică decât cea la care se află Sena la Paris. La Brăila fluviul n-are decât 3 m deasupra nivelului Mării Negre.

Oricât de înceată devine navigația pe Dunăre între Orșova și vărsare, ea nu-i lipsită de unele greutăți, malul turcesc e presărat de pietre și de stânci ce îngreunează circulația vapoarelor care sunt expuse rafalelor de vânt dinspre nord, foarte primejdioase pe acest fluviu. Malul românesc n-are nici unul din aceste neajunsuri, iar când Dunărea se împarte în două brațe, de la Silistra și Călărași la Brăila, tot brațul românesc e cel mai bun și mai adânc. Acest avantaj ar atrage în mod firesc negoțul și navigația aici, dar teama de contaminare¹¹⁶ îi face pe români să-i respingă pe turci. Nu le îngăduie nici măcar să se adăpostească acolo pe vreme rea. Această situație a celor două maluri, unul infectat și celălalt temător să nu devină, e un obstacol serios pentru comunicații și navigația pe fluviu.

Gurile Dunării nu sunt adânci. Ca să intre pe brațul Sulina, singurul navigabil, vasele trebuie să-și descarce o parte din încărcătură.

Acestea sunt principalele obstacole pe care natura le-a ridicat în fața navigației pe Dunăre. Ele sunt mari, dar nu într-atâta încât să nu poată fi învinse și n-ar trebui să oprească navigația pe fluviu, cum au făcut-o; dar există altele, determinate de starea socială și politică a națiunilor riverane.

Civilizația care a parcurs, împodobit și îmbogățit pe rând diferite regiuni ale globului, nu s-a oprit încă niciodată, în nici o epocă, pe malurile Dunării și până mai deunăzi prejudecățile reciproce ale ungarilor, nemților și turcilor, jignirile pașalelor, spiritul puțin întreprinzător al guvernului austriac și situația specială față de Ungaria au fost obstacole mai reale decât cele puse de natură.

¹¹⁴ *New Orsova.*

¹¹⁵ *a peu d'inclinaison.*

¹¹⁶ Teamă de răspândire a ciumei și holerei, boli endemice în Imperiul otoman. În acest sens românii au înființat, în 1834, un cordon sanitar de-a lungul Dunării, dirijat de Comitetul Carantinelor.

Proiecte pentru îndepărtarea obstacolelor. Sosirea primului vapor cu aburi care s-a arătat la Dunărea de Jos

Aceste obstacole slăbiseră, datorită avansării civilizației, când evenimentele din 1828 și 1829, schimbând soarta Principatelor dunărene, desprinzându-le de Turcia și legându-le de Europa creștină, prin înființarea unei carantine și a unor instituții moderne, au atras atenția asupra navigației pe acest fluviu.

p.373 În secolele XIII-XIV, singura epocă în care e pomenită Dunărea în istoria comerțului european, navigația acestui fluviu se făcea pe două direcții care aveau ca punct de întâlnire Galați, unde se făcea în același timp atât transbordarea mărfurilor destinate să-și continue drumul, unele în Marea Neagră, altele în susul fluviului, cât și schimbul de produse ale Europei centrale pentru mărfurile din Asia. Regensburg în Occident pe Dunărea superioară și Constantinopol în Orient, și în spatele Constantinopolului Genova și Veneția, // erau punctele de unde porneau expedițiile care alimentau acest comerț; refăcând acum aranjamente de același fel se caută a reda navigației pe Dunăre nervul care-i lipsește.

La Viena și Buda s-au făcut felurite proiecte; primul constă din săparea unui canal care ar ocoli pragurile; altul din aruncarea în aer a stâncilor ca să lase trecerea liberă pentru vapoare; al treilea și singurul a cărui executare a început, aranjează serviciul de navigație cu aburi după obstacolele puse de natură, fără a încerca să le distrugă. Pasagerii și mărfurile vor trebui să schimbe vaporul de trei ori: primul vapor îi va duce de la Viena sau Petersburg la Pesta; al doilea de la Pesta la Moldova¹¹⁷, unde încep cataractele; la înălțimea aceea călătorii vor trebui să facă 20–30 de leghe pe uscat iar mărfurile să fie transportate cu ambarcațiuni ușoare; un al treilea vas cu aburi îi va primi la Orșova, ca să-i conducă la Galați. Mai târziu, la aceste trei vase va trebui adăugat un al patrulea care va face curse între Galați și Constantinopol. Un pasager va plăti 200 de franci biletul de la Presburg la Galați și numai câte 124 de franci dacă ia două locuri. Transportul fierului va costa 25 de franci chintalul metric; pentru țesături 32 de franci; mobile și calabalac¹¹⁸ 46 de franci.

În timpul șederii mele în Țara Românească am văzut venind pe la mijlocul lui aprilie primul vas cu aburi¹¹⁹, care a deschis navigația când a trecut pragurile. Nivelul Dunării era la cota mijlocie. Drumul n-a fost lipsit de primejdii: pe țărmul austriac nimeni nu cunoștea locurile de trecere, numai sârbii se hazardează să facă acest drum ca să-și aducă vasele încărcate cu sare, pe care o cumpără în Țara

¹¹⁷ Moldova Nouă.

¹¹⁸ *articles d'encombrement*.

¹¹⁹ Este vorba de nava „Argos” a primei companii austriece de navigație cu piroscufe pe Dunăre (*Erste Kaiserlich – Königliche Donau – Dampfschiffahrts Gesellschaft*), care din 1834 asigura legătura între Europa Centrală și porturile românești de la Dunărea fluvială și maritimă.

Românească și comandantul vasului n-a putut găsi un pilot sârb decât după ce l-a convins pe unul că principele Miloș¹²⁰ era interesat în această afacere.

Acum că vasul a ajuns în josul Dunării, nu prea știe ce să facă. Pentru <transportul de> mărfuri cere prețuri care sperie cumpărătorii și trebuie să aleagă între unul sau altul din malurile Dunării ca să-și ducă pasagerii, cel mai mic contact cu țărmul turcesc punându-l în carantină pe cel românesc. A arătat deja că nu poate face singur serviciul și că trebuie să fie câte un vapor pentru fiecare din cele două maluri. Aceste aranjamente întâmpină, chiar de la prima încercare, mari dificultăți și mă îndoiesc că navigația pe Dunăre se va extinde, înainte de a fi fost atuncate în aer gherdapurile de la Porțile de Fier¹²¹ și Orșova.

Revigorarea și starea actuală a comerțului la Dunărea de Jos

În vreme ce la Viena și Buda se ocupau de aceste aranjamente, principatele Țării Românești și al Moldovei, eliberate de piedicile care afectau comerțul sub regimul turcesc, au stabilit prin Marea Neagră un comerț care în trei ani a luat o dezvoltare ce merită de pe acum oarecare atenție.

Comerțul la Dunărea de Jos se mărginea, sub regimul turcesc, aproape numai la transportul mărfurilor, a căror furnizare era impusă de Poartă celor două principate și pe care vasele acesteia veneau să le încarce la Izmail, Galați și Brăila.

Pacea de la București¹²² a scos din acest regim Basarabia; porturile Izmail și Reni exportau grâne, piei, seu, ceară, sarea din provincie și Rusia a încercat să dea o mai mare extindere comerțului lor, înființând în 1828 la Izmail <regimul de> porto-franco pe 25 de ani. Dar aprovizionarea acestui port era prea slabă ca să atragă vapoarele europene și navigația pe Dunăre continua să lăncezească, fără să se dezvolte, când libertatea comerțului – redobândită în 1829 de Țara Românească și Moldova – i-a dat un nou avânt//.

p.374

Exportul celor două Principate e aproape același: grâul de toamnă¹²³ în Moldova și grâul de primăvară¹²⁴ în Țara Românească constituind partea principală și cele două porturi, Galați și Brăila, par destinate a împărtași soarta comerțului de grâne care, după capriciile climei¹²⁵, când aduce beneficii enorme, când, în anul următor, rămân fără nici o cerere.

Grâul de toamnă se trimite la Constantinopol, în Grecia, la Corfu și la Lisabona; grâul amestecat cu secară se expediază în Dalmația și la Triest, dar cele

¹²⁰ Principele Miloș Obrenovici al Serbiei.

¹²¹ *Poreth*.

¹²² Pacea de la București din 1812, prin care s-a produs cesiunea Basarabiei către Rusia.

¹²³ *blés durs*.

¹²⁴ *blés tendres*.

¹²⁵ *variations des saisons*.

mai multe transporturi se fac pentru Constantinopol, unde sunt încărcate pe vapoare mai mari care le duc în Mediterană.

Cel mai mare cusur al grânelor muntene și moldovene e că sunt prost păstrate și necurățite; dar în ultimii trei ani, de când sunt plătite mai bine, calitatea li se îmbunătățește pe zi ce trece. Prețul ieftin cu care se vând la Brăila le va asigura totdeauna cumpărătorii.

Amănuntele pe care le-am dat Excelenței Voastre asupra producției de grâu din Țara Românească și Moldova sunt suficiente pentru a argumenta toată dezvoltarea probabilă a acestui comerț.

În 1833 s-a făcut următorul export:

	Prin Galați	Prin Brăila	Total	Valoare în franci
Grâu cu 8 fr. hl.	130 000	203 000	333 000	2 640 000
Orz „ 5 „	12 500	210 000	222 500	1 110 000
Porumb”3 „	-	10 000	10 000	30 000
Mei „ 2 „	-	20 000	20 000	40 000
	142 500	443 000	385 000	3 820 000

Exportul produselor pe care le dau animalele domestice a devenit, de asemenea, important pe piețele Galaților și a Brăilei. Cea mai mare cantitate de seu exportată pe aici ajunge în Anglia; acest articol ar concura cu succes seul de la Odesa, dacă prețul n-ar fi fost sporit cu mult printr-o taxă specială de export, măsură despre care aici nimeni nu ezită să spună că a fost ordonată de ruși, în interesul comerțului lor; ceara din Țara Românească și Moldova ar înlocui cu succes pe cea adusă de noi din Podolia și Volânia; calitatea e aceeași și prețul cerii românești e mai scăzut. Nu se vinde decât cu trei franci kilogramul.

Creșterea rapidă <a numărului> de vite mari în Țara Românească și Moldova, după marile pierderi provocate de războiul din 1828 și 1829, sporește zilnic valoarea exportului de seu, piei, pastramă, brânză și unt sărat. Ceara nu apare încă în acest export, dar vânzarea mierii are de pe acum oarecare însemnătate. Lemnul de construcție, sămânța de in și de cânepă, catranul, salpetrul ar putea crește considerabil valoarea exportului Țării Românești și al Moldovei pe Dunăre.//

În 1833, exportul acestor produse a fost:

	Prin Brăila	Prin Galați			
	cantitatea kg.	prețul fr.	valoarea în fr.	valoarea în fr.	valoarea totală
Seu	2 032 000	0,78	1 557 000	-	1 557 000
Lână nespălată.....	1 108 710	0,75	833 000	116 000	949 000
Unt.....	500 000	0,95	446 000	24 000	470 000
Brânză.....	700 000	0,55	300 000	91 000	391 000
Piei de bou și vacă, buc...	13 400	18,55	250 000		

nelucrate de bivol..	830	26,60	22 000		
de oaie, capră....	89 000	1,05	93 050	373.000	
de miel.....	3 200	2,10	6 740		
de cal	215	5,25	1 128		
Marochin					
(cordovane) ¹²⁶	64 500	4,90	316 000	-	316 000
Pastramă	90 000	0,35	71 000	14 000	185 000
Slănină	50 000	0,70	35 000	-	35 000
Mațe, buc.	36 094	2,10	75 000	-	75 000
Miere	<u>144 000</u>	<u>0,65</u>	<u>71 000</u>	<u>93 000</u>	<u>164 000</u>
					4 584 000

Marea cantitate de sare aflată în Principate sporește valoarea vitelor, ca și pe cea a peștelui, prin înlesnirea pe care o dă pentru sărături. Aici se obține ușor carne sărată la treizeci sau patruzeci de centime livra.

Exportul de sare a fost următorul:

	Brăila	Galați	Total
În 1832 chintale metrice	270 000, cu 8,40 fr	2 300 000	2 300 000
În 1833 „	270 000, cu 7 fr	1 880 000	
„ „	prin Galați	135 000	2 023 000

Exportul de lemn de construcție al Moldovei prin Galați a fost de 500 000 franci în 1832 și de o valoare egală în 1833. Galații se află mai jos de gura Siretului și sunt mai bine așezați din acest punct de vedere decât Brăila. La Galați se formează plute mari din acest lemn și, expediate la Constantinopol, sunt remorcate de alte vase. S-au trimis multe în Egipt, dar în ultima vreme sultanul le-a interzis trecerea într-acolo.

Aceste articole principale: cerealele, seul, pieile, lâna, sarea și lemnul de construcție pot fi considerate ca mărfurile obișnuite ale comerțului din acele două porturi. Vapoarele care vin aici mai cumpără vin, semințe de în, legume, nuci, miere, sodă, catran, tutun, dar în cantitate mică.

Suma totală a exportului s-a ridicat în 1833 la 2 802 000 franci prin Galați și la cea de opt milioane de franci prin Brăila și celelalte porturi muntene.

La Galați importul e aproape egal cu exportul; la Brăila importul e neînsemnat; vechile obiceiuri păstrează încă pentru Lipsca prioritatea aprovizionării cu produse manufacturate europene a celor două Principate. Dezvoltarea comerțului celor două porturi va schimba această stare // de lucruri sau cel puțin va determina scăderea prețurilor mărfurilor europene care, din lipsă de concurență, sunt foarte scumpe pe piața Bucureștilor și a Iașilor. O casă franceză stabilită la Brăila, d. Argentis, a primit și a vândut deja cu mari beneficii mai multe mărfuri de acest fel. Facilitățile vamale de la Brăila înlătură obstacolul provocat de ciumă, al trecerii prin

p.376

¹²⁶ cordouan.

Constantinopol; mărfurile care vin din porturile europene sunt imediat îngăduite la vânzare¹²⁷, purtând sigiliul autorităților. În starea actuală de lucruri, cele două porturi nu primesc decât mărfurile coloniale pentru aprovizionarea Principatelor și câteva produse din Turcia și Rusia. Excelența Voastră va judeca după următoarea situație a importului în 1833:

Galați	Porturile	muntene
Produse coloniale, rom, zahăr, cafea, mirodenii...	1 196 000	
Băcan ¹²⁸ , pânzeturi, obiecte fabricate.....	233 000	967 000
Bumbac tors și netors.....	136 000	286 000
Fier, aramă, cositor, metale lucrate și brute.....	105 000	482 000
Ulei de măsline.....	673 000	-
Fructe și vinuri.....	291 000	-
Stofe turcești, pasmanterie.....	182 000	890 000
Blănuri.....	-	250 000
Tutun, orez, hârtie, săpun.....	245 000	-
Obiecte de tranzit prin porturile muntene.....		2 200 000
	3 061 000	5 175 000

Această situație a comerțului prin Galați și Brăila nu pare încă însemnată, considerată în sine; dar în ochii celor care au în vedere progresele rapide pe care cele două porturi le fac de trei ani încoace, și mai ales Brăila, ea va dobândi mai multă importanță.

Orașele Galați și Brăila sunt amândouă porturi libere¹²⁹, avantaj care are valoare mai mică într-o țară în care taxele vamale se mărginesc la 3%, uneori fiind reduse în realitate la 1% sau 2%. Se află numai la trei ore de drum unul de altul și afacerile se încheie astfel încât casele de comerț își țin în același timp contoare și într-unul și în celălalt. Galații sunt mai dezvoltate decât Brăila, dar progresele Brăilei sunt mai rapide.

Când turcii au trebuit să cedeze această ultimă fortăreață Țării Românești, întreaga populație a emigrat; abia rămăseseră 6 000 de locuitori. Azi orașul numără 60.000, înzecindu-și astfel populația în cinci ani. După recensământul din 1833, populația Galaților nu se cifrează la mai puțin de 3 600 de familii sau 18 000 de locuitori. Majoritatea sunt bulgari și greci; moldovenii sunt în minoritate.

O administrație mai liberală, mai generoasă în comportamentul și în vederile sale a făcut, cu avantajul de a fi debușeul unei țări mai mari, să dea Brăilei o dezvoltare mai mare. Guvernatorul, domnul Slătineanu¹³⁰, pe care muntenii, printr-o aluzie care arată cât de mari le sunt speranțele, l-au numit „Richelieu al Brăilei”,

¹²⁷ *à la libre pratique*.

¹²⁸ *bois de teinture*.

¹²⁹ Brăila și Galați au devenit porturi libere în 1836 și respectiv 1837.

¹³⁰ Iancu Slătineanu, boier muntean, ocârmuitor al Brăilei (1830–1837).

îmi spunea: „În anii 1829 și 1830 nici un vapor european nu s-a hazardat încă să vină până aici. Doi ani mai târziu am primit // într-un singur an până la 480. Dar în 1833 această înaintare a fost oprită de o împrejurare care ne-a arătat toată delicatețea acestor materii și care pentru noi va fi o lecție folositoare. Marele vornic a propus Adunării limitarea exportului de grâu pentru acel an. Propunerea a fost respinsă, dar lovitura era dată. S-a scris la Constantinopol că nu va fi grâu la Brăila și mai multe sute de vapoare, care se pregăteau să vină să cumpere, au făcut cale întoarsă. Anul acesta am avut grijă să înlăturăm orice nesiguranță; am desființat chiar obiceiul permiselor de export și sperăm că vom primi cel puțin 600 de vase la Brăila”.

p.377

Vapoare sosite la:	Galați	Brăila	Total
1831	185	111	296
1832	186	486	672
1833 vapoare	236	384	620
tonaj	28 060	45 600	73 060
echipaj	3 140	4 600	7 740

Fără îndoială aceste rezultate sunt inferioare ca număr și tonaj al vaselor, și mai ales, în ceea ce privește valoarea încărcăturii față de navigația Odesei; totuși diferența nu mai e așa de mare, de vreme ce Odesa n-a primit decât 629 de vase în 1832.

Vasele de 250 <de tone> și chiar de 300 de tone pot urca până la Brăila tot anul. Acest punct e considerat ca începutul domeniului maritim al fluviului. Navlul pentru Marsilia de la Brăila sau Galați este cam de 5 franci și jumătate pentru încărcătura de grâu și pentru Genova de 4 franci hectolitru. La Constantinopol, prețurile de asigurare sunt aceleași pentru Brăila ca și pentru Odesa. Din 236 de vapoare sosite la Galați în 1833, 60 erau ionice, 30 grecești, 42 rusești, 36 austriece, 30 turcești și 18 sarde.

La această mișcare portuară trebuie adăugate, la Brăila, vasele care aduc produsele Dunării începând de la cataractele Orșovei. Numărul acostărilor acestor vase se ridică în 1833 la nu mai puțin de 109. Tot acest început de comerț moldovean este într-un stadiu atât de infantil, pentru că românii n-au vase să-și transporte mărfurile la Brăila. Sunt siliți să le împrumute pe ale turcilor; întâi trebuie să cumpere de la pașă permisiunea de a le folosi, apoi să plătească proprietarilor vaselor 25 și 30 de franci, ca să transporte 1 200 kg de grâu de la Zimnicea sau de la Giurgiu la Brăila. Malul turcesc n-are mai mult de 200 de bărci sau vase de 30, 50, 80 de tone din care 70 la Șiștov, 40 la Rusciuk și 30 la Vidin. Muntenii și moldovenii au început anul trecut să construiască câteva ambarcațiuni.

În afara porturilor principale, Galați și Brăila, mai multe alte puncte ale malului românesc sunt teatrul unor schimbări destul de rapide; urcând fluviul de la Galați acestea sunt:

*Piua Petrii*¹³¹, în fața Hârșovei, și *Călărași*¹³² în fața Silistrei, unde turcii vin cu bani să cumpere miere, bob, sămânță de in; *Oltenița*, în fața Turtucaii. *Giurgiu*¹³³, în fața Rusciukului, și *Zimnicea*¹³⁴ în fața Șistovului, pe unde trec în tranzit spre Germania, Ungaria și Polonia mărfuri turcești de la Varna la Ianina, mai ales bumbac și tutun.//

Bechetul, în fața Rahovei, primește și trimite în Austria lână, piei de bou și piei de iepure din Turcia.

Calafat, în fața Vidinului¹³⁵, primește mărfuri din Bulgaria și Rumelia¹³⁶ și chiar și de la Scutari și Raguza, pentru Germania: săpun, untdelemn, mătase, cafea, bumbac, piei roșii.

*Cernet*¹³⁷, în fața Cladovei, pe unde se face comerțul direct și de tranzit cu Serbia.

Izvoarele, simplă trecere pentru călători.

Guvernul muntean a organizat în toate porturile acestea carantine formând 11 puncte păzite de 1 122 infanteriști și 344 de călăreți. Moldova n-are decât carantina de la Galați. În 1833 a primit până la 4 000 de călători; cea de la Giurgiu a primit 2 108 și cea de la Brăila 1 900. Excelența Voastră își va da mai bine seama de activitatea acestor pasageri amintindu-și că lazaretul din Marsilia n-a primit în 1832 decât 3 982 de călători.

Situațiile întocmite de guvernele Țării Românești și Moldovei stabilesc astfel valoarea importului făcut în 1833, prin fiecare din aceste puncte ale liniei Dunării în amonte:

Tranzit și comerț direct

	Galați.....	2 917 000 fr.
	Brăila și Vădeni ¹³⁸	677 000
	Piua Petrii.....	7 900
	Călărași.....	37 400
Comerțul direct al porturilor muntene	Oltenița.....	5 900
	Giurgiu.....	908 250
	Zimnicea.....	394 000
	Turnu.....	457 000
	Bechet.....	109 000
		2 914 240 fr.

¹³¹ *Piopêtrik*.

¹³² *Calaratch*.

¹³³ *Giurgewo*.

¹³⁴ *Zimnitza*.

¹³⁵ *Widdin*.

¹³⁶ *Romêlie*.

¹³⁷ *Tzernetz*.

¹³⁸ *Vadini*.

Calafat.....	162 000
Cerneți și Vârciorova ¹³⁹	143 000
Izvoarele.....	11 290
Tranzit prin porturile muntene.....	<u>2 200 000 fr.</u>
Total	8 031 240 fr.

Extinderea pe care ar putea-o lua comerțul la Dunărea de Jos. Proiecte. Speranțe. Opinii diferite

Așadar, în momentul de față comerțul la Dunărea de Jos nu este, domnule conte, decât la începutul dezvoltării pe care o iau Principatele, de când și-au câștigat libertatea de a cumpăra și a vinde. Rapiditatea acestei mișcări, oricât de slabă și de nesigură ar fi, permite mari speranțe pentru viitor și multor ruși le-a trezit temeri pentru concurența pe care ar putea-o întâlni Odesa aici. Ei constată că baza comerțului la Odesa și în principate se întemeiază pe aceleași mărfuri; de pe acum grâul și produsele animale sunt mai ieftine la Brăila decât la Odesa; că, deși calitatea grâului din Țara Românească e inferioară cu 15% față de cel rusesc, prețul e cu 20% mai avantajos; că Brăila livrează pe piața Marsiliei cu 18 ruble grâul pe care Odesa nu-l poate da decât cu 22 de ruble și că mai ales în aceste timpuri, toată lumea caută marfă ieftină; că Podolia și Volânia, secătuite în urma unei îndelungi cultivări a solului, nu vor putea susține concurența unor pământuri încă nedestelene; că, de pe acum, recolta medie a grâului în Moldova e egală cu cea din Volânia și că transporturile pe Dunăre străbat Țara Românească în toată lungimea ei.

Asupra acestei probleme am consultat pe domnul consul al regelui la Odesa. Mi-a răspuns // că, în Noua Rusie, aceste temeri nu erau deloc împărtășite. Cerând părerea mai multor negustori, a primit un răspuns pe care-l voi transcrie textual: „Principatele, restituite sultanului, cârmuite de domni greci <!>, nu vor fi decât și mai rău administrate. Prin urmare n-avem a ne teme de concurența lor. Vom aduce ce mărfuri vom dori, fără teama că prețurile noastre vor avea de suferit. Ideea rivalității ar fi o himeră, produsele lor nu se compară cu ale noastre; sunt mărginite ca și nevoile lor; prea puține vase vor urca pe Dunăre, fiindu-le mai ușor să se aprovizioneze la Odesa. În rezumat, principatele vor fi prea fericite dacă li se va îngădui să-și aducă produsele aici, ca să le desfacă”.

Excelența Voastră va găsi poate în această părere, a cărei parțialitate domnul Vasse o subliniază pe drept cuvânt, un sentiment de orgoliu rănit, pentru că s-au putut gândi să pună, o clipă, chiar în viitor, Brăila și Galații, pe aceeași linie cu Odesa. Se vede de asemenea, că situația politică a Principatelor a atras până acum puțin atenția acestor negustori, dar s-ar părea că guvernul lor e mai puțin încrezător decât ei în această privință. La sfârșitul anului 1833, guvernul rus a trimis un funcționar ca să cerceteze cu grijă situația și disponibilitățile de comerț pe piețele

¹³⁹ Vertziorova.

Galaților și ale Brăilei. Acest funcționar a pus unuia din negustorii de seamă 33 de chestiuni scrise, care mi-au fost comunicate și care se referă nu atât la ceea ce Principatele ar putea primi de la Odesa sau ar putea vinde acolo, cât la mărfurile care ar putea face concurență. S-a adăugat un proiect, pentru stabilirea la Galați a unui antrepozit pentru mărfuri rusești. Misiunea aceasta a stârnit neliniște. Consulul austriac și cel sard de la Galați îmi spuneau, de asemenea, că sunt convinși că Rusia va opri comerțul acolo, dacă va vedea că ia o dezvoltare serioasă. Aceeași părere am întâlnit-o la mai mulți negustori europeni stabiliți în aceste orașe și ea făcea ca operațiile lor <comerciale> să fie mai puțin îndrăznețe.

Dacă comerțul pe Dunăre trebuie să se mărginească exclusiv la cele două Principate, nu cred, domnule conte, să prilejuiască o adevărată rivalitate cu Odesa. Dar dacă într-o zi se va putea elibera de piedicile care-l țin pe loc, atunci fără îndoială că valea Dunării, mai largă, mai bogată, mai variată ca produse decât cea a Nistrului, va impune atragerea principalului comerț de grâne, adăugând din belșug pe acela de produse animale și lemn de construcție. Dar pentru aceasta vor fi necesare schimbări mari și ar trebui ca, mai întâi, Poarta să renunțe la prohibirea¹⁴⁰ grânelor și să se deschidă drumul prin cataractele Dunării.

Bulgaria nu e mai puțin bogată în grâne decât Țara Românească și Moldova. Calitatea grânelor e superioară în pașalâcurile Vidin și Rusciuk și bulgarii se deosebesc de restul locuitorilor Turciei, prin grija pe care o acordă agriculturii. Dar această bogăție e steapă pentru comerț; Poarta interzice orice export de grâu. În fiecare an vine un agă din partea sa, care cumpără surplusul recoltelor și-l transportă în satul Măcin¹⁴¹, în fața Brăilei, unde e încărcat pentru Constantinopol. Dacă s-ar reda libertatea comerțului, cantitățile de grâu care s-ar putea strânge în aceste două locuri, aflate față în față, ar ajunge și celui mai întins export.

Ramurile acestui comerț ar cunoaște apoi o cu totul altă dezvoltare dacă, așa cum pare a fi o preocupare serioasă, ar arunca în aer stâncile din Dunăre. Atunci grâul din Banat și toate mărfurile Ungariei, care la fiecare recoltă e covârșită de produse, și pentru care nu poate găsi debarșă, ar coborî pe Dunăre. Consulul austriac la Galați îmi spunea că a observat că grâul de Timișoara ar fi la Galați cu 10% mai ieftin decât cel din Moldova, <și acesta> deja mai ieftin decât cel de la Odesa. „Dacă Ungaria pune mâna pe acest debarșă, îmi spunea domnul Atanasovici, o veți vedea în câțiva ani luând o dezvoltare extraordinară. Pentru ea va fi o eră nouă, pe care sper s-o văd deschizându-se în curând // numai să nu intre în cap bunilor noștri vienezi că vor fi obligați să plătească mai scump mărfurile pe care le iau acum din Ungaria la niște prețuri de nimic”. Adăugați, i-am spus eu râzând, că și la Viena aveți capete care vor socoti că dacă Ungaria se îmbogățește,

¹⁴⁰ Autorul se înșală. Exporturile românești de cereale au devenit libere după Tratatul de la Adrianopol din 1829. Atunci a încetat monopolul turcesc asupra produselor naturale ale țării.

¹⁴¹ Matzin.

n-o vor mai putea guverna”. „Le-ar putea trece prin cap așa ceva, a răspuns domnul Atanasovici”.

Serbia nu poate furniza grâu, dar ar putea livra din belșug marile sale cirezi de porci; pădurile ei și ale Bosniei și-ar trimite stejarii splendizi care au trăinicie și rezistența ce lipsește celor din principate. Croația i-ar adăuga pe ai ei, pe care altfel e obligată să-i transporte pe cai, cu cheltuieli enorme, până la Triest.

Produsele industriei germane ar găsi aici un nou debușeu și ar veni la gurile fluviului să lupte cu produsele englezești, în timp ce mărfurile franceze ar putea ajunge în același timp pe amândouă căile. Unirea Rinului cu Dunărea, pentru care există preocupări în momentul de față, ar completa deschiderea acestei mari căi de comunicație, pe care negustorii austrieci intenționează s-o prelungească până la Trebizonda, unde ar ajunge o linie de vase cu abur ducând în Armenia și Persia produsele fabricilor din Bosnia și Germania.

Aici se așteaptă cu plăcere ca drumul, astăzi atât de lung și costisitor, între Viena și Constantinopol să se schimbe. Vasele cu aburi vor face acest serviciu cu atât mai ușor cu cât s-a găsit același fel de cărbune¹⁴² în regiunea Dunării de Sus, a celei mijlocii și la Dunărea de Jos, lângă Oldenburg, lângă Orșova și în Țara Românească. Căpitanul vaporului cu aburi mi-a spus că a făcut 8 zile de la Viena la Orșova, trei zile de la Orșova la Galați, opt ore de la Galați la Sulina la vărsarea Dunării și socotea că va ajunge cu ușurință în două zile de la Sulina la Constantinopol. Vaporul s-a întors în 15 ore de la Sulina la Galați, drum care cere 12 zile atunci când din pricina vântului puternic potrivit trebuie tras la edec.

În diferitele locuri pe care le-am vizitat pe rând în valea Dunării, București, Brăila, Galați și Iași, am întâlnit agenți austrieci foarte preocupați de aceste perspective; dar în ciuda speranței măgulitoare cu care se legănau, nu-și puteau ascunde neliniștea pe care o încercau de a vedea gurile Dunării în mâna rușilor și ca urmare, tot acest comerț la discreția lor. Tratatul de la Adrianopol li le-a dat lor și deja au început să încaseze la Sulina doi până la trei taleri¹⁴³ (10–15 franci) pentru vasele care ies din Dunăre și taxează între 800 și 1 000 de piaștri (240 până la 260 de franci) plutele care coboară pe fluviu.

Senedul de confirmare și explicare a tratatelor de la Belgrad și Passarovitz, emis de Poartă la 24 februarie 1784, stabilește în chip absolut formal prin articolul VI că toate vasele austriece pot naviga libere de pe fluviu pe mare și de pe mare pe fluviu, *fără a plăti vreo taxă de trecere*¹⁴⁴. Taxa pusă de ruși e o violare manifestă a acestei stipulații; principalele puteri ar fi interesate să mențină libertatea Gurilor Dunării, sau cel puțin să înlocuiască vechile stipulații prin anumite aranjamente care să ofere oarecare garanții pentru viitor. Nu pentru că taxele stabilite la Sulina ar fi

¹⁴² *charbon de terre*.

¹⁴³ *Talaris*.

¹⁴⁴ (*s.ns.*).

pentru noi o sarcină prea grea, de vreme ce navigația noastră pe Dunăre e aproape inexistentă, dar în starea în care a ajuns Turcia, mi s-ar părea important să prevaleze principiul după care privilegiile pe care tratatele le garantează celorlalte națiuni nu pot fi toate și fără deosebire desființate, prin simplul fapt al unei cuceriri străine.

p.381 Mi se pare, domnule conte, că Anglia ar trebui să fie foarte interesată să susțină o atare reclamație. Ea își dă seama foarte bine de importanța // acestor chestiuni și de pe acum are pe Dunăre o navigație anuală de 300 de vase ioniene. Austria ar fi încă și mai interesată s-o susțină, dar ea va considera – fără doar și poate – că trebuie să continue a sacrifica acest interes, ca atâtea altele pe care le părăsește, de teama de a nu leza o bunăvoință, a cărei menținere o consideră în momentul de față de o deosebită importanță.

În timpul călătoriei mele la Galați și Iași am discutat această problemă cu domnii consuli austrieci din aceste două orașe; i-am îndemnat să facă reclamații, pe care atât demnitatea Austriei îmi pare că le cere, cât și interesul ei comercial. „Rusia, le-am spus eu, nu face decât o încercare să se sustragă unui principiu care o stânjenește. Dacă reclamați din prima clipă, va spune că nu e adevărat sau va muștra pe vameșul din Sulina și e exact ce vă trebuie. Dacă veți reclama mai târziu, vă va răspunde că se folosește de un drept al ei introdus fără nici o reclamație”. Domnii Atanasovici și Wallemburg ca și domnul Timoni la București au admis că e o violare de drept, dar toți trei deopotrivă se tem să nu contrarieze Rusia cu reclamațiile lor. „De fapt, îmi spunea domnul Wallemburg, taxele puse la Sulina sunt foarte mici”. „Nu e vorba aici de nivelul acestor taxe, am spus eu, ci de a nu renunța la un principiu; pentru că odată călcat acest principiu, este cu neputință să știi până unde vor merge consecințele acestei încălcări. Admit de exemplu, că o taxă de zece franci nu va opri navigația pe Dunăre; nici una de 20 de franci. Dar puterii căreia azi i s-a recunoscut dreptul de a impune zece franci, <măine> va putea impune o mie și atunci navigația nu va mai fi posibilă”. „Rusia, a replicat domnul de Wallemburg, nu va merge, desigur, până acolo. Căci în fond știe că n-are dreptul să încaseze nici o para pentru intrarea sau ieșirea vaselor noastre, deoarece ea nu e decât succesoarea Porții în stăpânirea Gurilor Dunării și tratatele noastre cu Poarta ne asigură pe acest fluviu navigația liberă și scutită de taxe. De altfel, n-a recunoscut ea însăși libertatea și în același timp închide căile prin care ajungi la mare?” Prin asemenea argumente, Austria caută să se liniștească pe ea însăși și să scape de obligația de a face reclamații, temându-se să nu compromită sistemul și politica ei generală.

Această ezitare a Austriei nu e prea încurajatoare pentru comerț și negustorii din Pesta au căutat un mijloc mai eficace de a elibera Gurile Dunării și de a-și deschide, în același timp, o cale mai sigură și mai scurtă spre Constantinopol. Negustorii aceștia au venit cu ideea de a face un canal care să meargă de la Dunăre la Marea Neagră, despărțindu-se de fluviu acolo unde începe marele ocol spre nord și unde se crede că odionioară era una din guri. Desigur acest canal ar fi unul din

cele mai folositoare ce pot fi executate în lume și executarea lui n-ar fi prea costisitoare. Urmând de aproape valul lui Traian de la Cernavodă, mai sus de Hârșova¹⁴⁵, până la Constanța¹⁴⁶, mergând pe lângă lacul Carasu și vechea albie a fluviului, n-ar avea decât 12 leghe lungime și ar scuti un ocol de mai bine de o sută de leghe. Dar avantajul însuși de a lua Rusiei Gurile fluviului e considerat în momentul acesta ca o piedică de netrecut la Constantinopol, chiar în cazul când puțină siguranță pe care o oferă guvernul turc ar îngădui unei companii oarecare să se încreadă în el, spre a întreprinde pe teritoriul său o asemenea lucrare.

București, 16 mai 1834

Rezumat al principalelor date statistice procurate de guvernele Țării Românești și Moldovei asupra celor două principate dunărene

p.382

Am onoarea să prezint Excelenței Voastre, adunat într-un singur tablou, rezumatul¹⁴⁷ principalelor date statistice, pe care cele două guverne, al Țării Românești și al Moldovei, au binevoit să mi le comunice asupra stării actuale a populației, a producției, a veniturilor de toate categoriile din principatele dunărene. Calea pe care au luat-o, în această țară ideile de viitor și de naționalitate mă determină, de asemenea, să adaug acestui tablou câteva date aproximative asupra numărului întregului neam românesc¹⁴⁸ sau valah, în diferite țări în care e răspândit.

Amănunte statistice Țării Românești și Moldovei

Țara Românească Moldova Cele două principate reunite			
Suprafața în leghe pătrate franceze			
de gradul 28 ½ ¹⁴⁹	4 810	2 671	7 481 leghe pătrate
Populația în 1834.....	1 950 000	1 100 000	3 050 000 locuitori
Cultul ortodox.....	1 935 000	1 010 000	2 945 000 „
„ catolic.....	6 200	40 000	42 200 „
„ mozaic.....	5 000	50 000	55 000 „
Orașe.....	22	34	
Târguri.....	14		70 orașe
Sate.....	3 562	1 924	5 486 sate
Populația celor două capitale...	70 000	40 000	110 000 locuitori

¹⁴⁵ *Rassora.*

¹⁴⁶ *Custendjé.*

¹⁴⁷ *le résultat.*

¹⁴⁸ *Roumon.*

¹⁴⁹ *28 ½ au degré.* Leghea de gradul 28 echivala cu 3,964 km.

Boieri.....	1 098	821	1 919	
Clerici.....	12 491	7.961	20 452	
Călugări.....	2 648	3 500	6 148	
Călugărițe ¹⁵⁰	1.200	1 500	2 700	
Țigani.....	95 000	75 000	170 000	
Animale domestice				
existente în 1831				
Cai.....	202 415	360 000	562 415	capete
Boi și vaci.....	643 507	660 000	1 303 507	„
Oi.....	1 432 000	1 500 000	2 932 000	„
Capre.....	213 000		213 000	„
Porci.....	345 000		345 000	„
Producția de lână în 1833, kg...	2 000 000	2 100 000	4 100 000	kg
Producția de miere în 1833, kg...	750 000	551 000	1 301 000	„
Producția vegetală				
Recolta de grâu în 1832, hectolitri	938 000	504 000	1 442 000	hl.
Orz și ovăz.....	422 000	800 000	1 222 000	„
Porumb.....	4 960 000	1 700 000	6 660 000	„
Mei.....	2 200 000	150.000	2 350 000	„
Arpacaș.....		100 000	100 000	„
Cartofi.....		250 000	250 000	„
	8 510 000	3 504 000	12 064 000	„
p.383 Exportul diferitelor cereale				
în 1833	450 000	200 000	650 000	hl.
Cantitatea de grâu în magaziile				
de rezervă, în ianuarie 1834	640 000		640 000	„
Mei.....	53 000		53 000	„
Producția de vin în 1833...	768 740	630 000	1 398 830	„
Producția minerală				
Producția de sare extrasă				
în 1833, kg	45 000 000	15 000 000	60 000 000	kg.
Fabricate, în 1831	1 068			
Comerțul în 1833				
Import.....	12 440 000	4 033 000	16 473 000	fr.
Export.....	15 480 000	4 517 000	19 998 000	„
Navigația în 1833				
Vapoare sosite la Galați	384	236	620	bastimente
și Brăila...				
Echipajul acestor vase.....	3 140	4 600	7 740	oameni
Tonaj.....	45 000	28 060	73 060	tone
Bărci și vase intrate în Brăila.....	1 091			

¹⁵⁰ Religieux.

Bugetul pe 1833

Venituri în franci	6 096 000	2 480 000	8 876 000 fr.
Cheltuieli.....	4 746 000	1 951 000	6 701 000 „

(Cu toate aceste situații cheltuielile au depășit veniturile)

Puterea militară

Armată, miliție, jandarmi.....	11 000	3 000	14 000 de oameni
--------------------------------	--------	-------	------------------

Starea intelectuală

Elevi în școlile superioare ale guvernului ..	525	200	725 elevi
Tiparnițe.....	2	3	5 tiparnițe
Ziare.....	2	1	3 ziare
Abonați la ziare.....	550	100	650 abonați

Puterea numerică a națiunii române sau valahe în diferite țări

Țara Românească.....	1 840 000
Moldova.....	1 000 000
Rusia, Basarabia.....	300 000
Austria, Bucovina.....	200
Transilvania.....	800
Ungaria	700
Turcia, Grecia și Bulgaria.....	400 000
Total	5 240 000

București, 17 mai 1834

Câteva amănunte politice. Situația celor două principate

Diferite informații, pe care în mod succesiv am avut cinstea să le înfățișez Excelenței Voastre în timpul șederii mele în Principatele dunărene, i-au expus câteva din ideile rușilor privitoare la aceste țări ca și // mai multe măsuri de ordin administrativ luate de ei aici. În această depeșă voi căuta să explic esența sistemului urmat și să precizez care sunt în clipa de față sentimentele față de ei și ideile muntenilor și moldovenilor în ceea ce privește viitorul patriei lor.

p.384

Sistemul și comportamentul administrației rusești în cele două principate în timpul ocupației militare din 1828–1834

Convenția de la Akerman și Tratatul de la Adrianopol au deschis o eră nouă pentru principate și au dat un înțeles nou relațiilor întreținute de Rusia cu Țara Românească și Moldova.

Odinioară, Curtea de la St. Petersburg privea Principatele din două puncte de vedere: în timp de pace ele erau pentru ea un mijloc de influență și de intervenție în statele sultanului; la vreme de război ele deveneau hambarul care-i hrănea armatele.

Tot așa le-a văzut și în 1828, când și-a trimis armatele dincoace de Prut. Acționând sub supravegherea pizmașă a Europei și trebuind să împiedice prin cumpătare ca această supraveghere să nu se schimbe în ostilitate declarată, atitudinea ei față de principate a fost la început plină de prevenire. Le-a dat ca guvernator pe contele Pahlen, om corect și moderat. Curând violența rusească¹⁵¹ și forța întâmplării l-au luat cu ele și generalul Jeltuhin a venit cu misiune unică de a scoate din aceste provincii tot ce erau capabile să furnizeze în oameni, bani, cai, alimente de tot felul. Caracterul acestui general a fost pe măsura misiunii care în scurtă vreme a redus cele două provincii la ultimul grad de mizerie și de istovire, dar care a asigurat armatei rusești mijloacele pentru a se menține dincolo de Dunăre. Succesele din 1829 punând Principatele sub autoritatea¹⁵² directă a curții imperiale, a fost trimis aici generalul Kiselev, cu titlul de președinte plenipotențiar pentru a organiza și a administra țara.

Din toate persoanele pe care țarul Nicolae le putea alege nici una nu se potrivea atât de bine acestui scop ca generalul Kiselev. Obiceiurile, ideile, gusturile sale sunt mai curând cele ale unui administrator decât ale unui general; în același timp felul lui semeț de a fi, plăcerea de a comanda, stăruința și neobosita sa activitate l-au făcut potrivit ca nimeni altul să depășească piedicile pe care le putea întâlni în această țară.

Înclinarea pasionată pentru administrație a generalului Kiselev l-a legat foarte mult de munca sa. S-a simțit dator s-o îndeplinească cu sinceritate. Și-a pus renumele în joc și românii îl privesc ca pe binefăcătorul patriei lor. În aceasta îl deosebesc chiar de cabinetul său și spun că dușmanii săi de la St. Petersburg îl acuză de a fi depășit instrucțiunile Curții sale în binele pe care li l-a făcut și de a se fi gândit, în decursul misiunii sale, mai mult la interesele principatelor decât la cele ale Rusiei. În Moldova, președintele plenipotențiar e judecat cu mai multă severitate; în tot ce a făcut nu văd decât o paradă zadarnică și i se reproșează de a fi distrus totul fără a fi avut forța sau voința de a pune ceva concret în loc, de a fi sporit atât viciile administrației cât și corupția locuitorilor și neorânduiala moravurilor și gândurilor lor.

Oricare ar fi părerile în această privință, domnule conte, stabilirea regimului reprezentativ și introducerea principiului electiv în Țara Românească și Moldova, în împrejurările actuale și sub sub autoritatea rusească, va fi totdeauna considerată ca un fapt absolut remarcabil. Instituțiile dobândite de principate înaltă condiția politică a locuitorilor lor deasupra celei pe care o au încă supușii țarului Nicolae. Este repetarea, la o altă extremitate a Imperiului, a situației în care țarul Alexandru a pus // Polonia și Rusia dând polonezilor o constituție și libertăți pe care le-a refuzat rușilor. Dar țarul Alexandru voia astfel să pregătească introducerea acestor instituții chiar în Rusia și nu se poate atribui această intenție și țarului Nicolae. E

¹⁵¹ *la fougue russe.*

¹⁵² *la gouvernement.*

consecința situației false în care se află Rusia în Europa: ori încotro își depășește frontierele, guvernul său trebuie sau să întemeieze, în țările cucerite, instituții care ajung a fi pentru proprii ei supuși obiect de invidie sau să distrugă acolo o stare de lucruri mai liberală și mai conformă cu dorințele naționale și să introducă regimul rusesc.

Și principatele dunărene și-au păstrat în organizarea politică câteva dispoziții ale autorităților centrale din vremea hospodarilor; denunțând Europei felul administrației turcești, Rusia s-a angajat s-o înlocuiască cu ceva mai bun. O împrejurare anterioară, străină de spiritul și de ideile care stăpânesc în momentul de față cabinetul de la St. Petersburg, a determinat felul instituțiilor care au fost date celor două provincii.

Țarul Alexandru, într-un amestec de idei filantropice și de ambiție, ceruse în mai multe rânduri și cu mare stăruință boierilor să-i comunice reformele necesare a fi introduse în conducerea patriei lor. Mai multe scrisori adresate în acest sens de domnul Nesselrode boierilor *bine cugetători* (așa era adresa de pe plic) fuseseră trimise în 1829 numeroșilor munteni adunați în Transilvania. Aceștia au însărcinat un francez, pe domnul Coulin, să redacteze răspunsul la aceste scrisori.

Domnul Coulin, a cărui influență modestă și muncă neobosită au contribuit din răspuțeri până azi la întemeierea și dezvoltarea noilor instituții românești, a redactat de comun acord cu câțiva boieri un memoriu, în care cerea redarea către principate a cetăților turcești de pe malul stâng <al Dunării>, restatornicirea dreptului de a-l alege pe domn, prelungirea domniei hospodarilor pe durata viații lor, cercetarea impozitelor de către o adunare permanentă.

Când memoriul lui Coulin a ajuns la țarul Alexandru, acesta era la Verona și gândurile i se schimbaseră: planul de reformă conceput în conformitate cu scrisorile întocmite în numele său pentru a-l provoca, i-a părut ca produsul ideilor politice pe care le combătea în Italia. Pe boierii *bine cugetători* care se adresaseră lui Nesselrode i-a tratat de revoluționari și de planul lor nu s-a mai vorbit.

Memoriul muntean a fost totuși dus la St. Petersburg și când, cinci ani mai târziu, a trebuit să se reglementeze soarta Principatelor, țarul Nicolae, mai preocupat atunci de planurile lui politice decât de aspirațiile popoarelor, a adoptat punctele principale și le-a inserat pe rând, întâi în convenția de la Akerman și pe urmă în Tratatul de la Adrianopol.

Principiile puse în aceste tratate au servit drept bază, atunci când Rusia a trebuit să dea celor două provincii un sistem de conducere.

Conformându-se convenției de la Akerman, ea a convocat la București, în iulie 1829, sub președinția domnului Minciaki, un comitet de reformă, compus din două secții, una munteană și alta moldoveană. A însărcinat cele două secții să pregătească separat îmbunătățirile organice a căror natură a indicat-o pe rând ca și principalele dispoziții într-o serie de instrucțiuni adresate consulului ei.

Lucrarea fiecărei secții, trimisă la St. Petersburg, a fost examinată, modificată, completată și în cele din urmă întrunită într-un singur text de către miniștrii țariști, asistați de doi membri ai comitetului, dintre care unul era gospodarul actual al Moldovei, Mihail Sturdza.

p.386 Astfel refăcută, lucrarea a fost înfățișată pentru a fi adoptată de cele două Adunări, a Țării Românești și a Moldovei, formate după vechile legiuri ale țării din boieri //, episcopi și reprezentanți ai mănăstirilor¹⁵³. Notele venite de la St. Petersburg și opiniile generalului Kiselev au luminat, au condus, au înlesnit și uneori au împiedicat deliberările Adunărilor, rezervând totdeauna Rusiei largi posibilități de intervenție.

Odată *regulamentul de reformă* adoptat, el a fost pus în aplicare fără a se mai aștepta ratificarea sultanului și două noi Adunări au fost numite, una pentru Țara Românească, alta pentru Moldova, după modul convenit în regulament. Aceste Adunări s-au ocupat îndată de adoptarea diferitelor măsuri care slujeau de completare a regulamentului și care vor fi inserate alături de el într-un cod general.

În ciuda atotputerniceii rușilor, *regulamentul* și anexele lui n-au trecut fără opoziție. Generalul Kiselev a trebuit să-l exileze în Rusia pe mitropolitul Țării Românești.

Boierul Văcărescu a protestat cu violență în Adunare împotriva acestei măsuri. „Am protestat, mi-a spus el, și am reamintit că dintotdeauna noi am avut dreptul să ne facem legile singuri. Am declarat că dacă compatrioții mei sunt de părerea mea, nu le vom accepta de la nimeni, nici din mâna cea mai prietenă și cea mai puțin de bănuît, nici din mâna lui Dumnezeu; că trebuie să votăm sub președinția mitropolitului și că înseamnă să ne siluiască voința exilându-l pe prelat în clipa când experiența lui ne era mai mult decât necesară”. Trei deputați munteni au refuzat categoric să-și dea adeziunea la Regulament. Opoziția a fost și mai activă și în special mai generalizată printre moldoveni.

Numirea gospodarilor

În această privință *regulamentul de reformă* nu făcea decât să reamintească dispozițiile tratatelor de la Akerman și Adrianopol, care confirmaseră vechiul drept al principatelor de a-și alege singure domnitorii. Cu o grijă deosebită *regulamentul* stabilise formalitățile de urmat pentru această alegere, dând cele mai ample garanții de independență votului, silindu-i chiar pe alegători să presteze jurământ că nu vor asculta de nici o influență străină. Dar când toate aceste garanții au fost completate și statornicite, ele s-au amânat pentru viitor. Rusia a anunțat că, *pentru această primă oară*, principii vor fi desemnați de cele două puteri protectoare și în ceea ce o privea, în mod special, străină de orice părtinire, lăsa alegerea pe seama

¹⁵³ *députés des couvents*. Afirmatie eronată.

sultanului. Principatele s-au simțit jignite de acest act de autoritate și de această generozitate derizorie, care anula dintr-un condei garanțiile elaborate cu atâta grijă în favoarea lor. Toate privirile s-au îndreptat spre alegerile ce urmau a fi făcute; evident că ele se aflau în mâna rușilor.

Dacă scopul principal al Rusiei în alegerea domnitorilor ar fi fost de a sprijini și a dezvolta reformele binefăcătoare introduse de ea, existau doi candidați care prin caracterul cinstit cât și prin talentele lor se aflau deasupra tuturor; și amândoi, cu totul străini de a-i face o opoziție jignitoare, făceau parte din cabinetul statornicit de ea, domnul Știrbei pentru Țara Românească și domnul Aleco Ghica pentru Moldova.

Dar, înainte de toate, Rusia pretindea un devotament mai direct pentru cauza ei și garanții care să asigure păstrarea influenței și asupra persoanelor desemnate.

A crezut că găsește aceste calități la domnii Alexandru Ghica și Mihail Sturdza. Cel dintâi e o persoană onorabilă, are chiar un fel de înclinații romantice, dar mintea îi e înceată și puțin dezvoltată; educația i-a fost neglijată și cunoștințele îi sunt foarte reduse. În fine, și asta e trăsătura principală a firii lui, e cu atât mai susceptibil de a fi influențat cu cât e puțin cultivat și dorește // binele în mod sincer. Astfel, abia numit, a consimțit să primească un aghiotant și un secretar trimiși de generalul Kiselev.

p.387

E de presupus că principele Mihail Sturdza va rămâne mai independent față de cei ce-l înconjoară; spiritul său mai fin, mai mlădios, mai activ e mai pătrunzător și plin de tact. Oferă cel puțin imaginea siguranței și a unui devotament mai puțin orb și interesul care acum îl face să fie rus¹⁵⁴, se poate schimba după împrejurări. Dar Rusia privește ca un zălog de credință bogatele sale proprietăți din Basarabia, care fac din el, cum îmi spunea domnul Stemposki, consulul rus la Iași, un semi-cetățean rus.

Odată lista redusă la cei care ofereau Rusiei garanțiile cele mai sigure, nu s-ar putea spune, domnule conte, că alegerea a fost rea. Cei doi domni, trecuți de 40 de ani, aparțin amândoi noii generații și spiritului modern. Pentru cei însărcinați să aplice o reformă redactată sub asemenea auspicii, această condiție este esențială. Unul din pretendenți, care avea cele mai multe șanse și care împărțea cu fostul domn popularitatea și nădejtile națiunii, marele vornic Gheorghe Filipescu, era de acord cu mine în această privință.

„Eram trei bătrâni care am candidat, mi-a spus el. Rușii ne-au înlăturat pe toți trei și bine au făcut. Ideile și stările cărora le aparținem noi se duc pe zi ce trece. Noua generație trebuie să meargă cu conducătorii ei. Avem oameni distinși ca să meargă în fruntea ei: Știrbei, Bibescu și alții. Sarcina noastră este să ne uităm, să dăm sfaturi potrivite, să ridicăm obiecțiile necesare la acele gesturi cărora le-ar lipsi prevederea sau corectitudinea. Îndată ce va veni domnitorul, îmi dau demisia dar voi rămâne în Adunare; nu sunt cu totul lipsit de forță. Am de partea mea bunăvoința

¹⁵⁴ *son intérêt qui le fait russe.*

mințile sunt mai coapte, pare a-și fi încredințat interesele unei opoziții mai ponderate și întru totul parlamentare. Moldovenii, mai pătimiși, mai stăruitori, mai dispuși a face să precumpănească interesele particulare asupra celor generale, mai puțin preocupați să se ridice la înălțimea unor combinații politice, ar fi dispuși să recurgă la mijloace mai violente. Față de reaua-voință pe care principele Mihai Sturdza o va întâlni din toate părțile, puțin sprijinit de Rusia, este greu de crezut că va reuși să conducă țara și este semnificativ că ministrul care trece drept cel mai devotat rușilor, domnul Costaki Sturdza, și-a dat demisia și a trecut în rândurile opoziției.

Principele Ghica nu și-a putut, la rândul lui, ascunde stupoarea, când generalul Kiselev i-a recomandat în funcții persoane, pe care el însuși le îndepărtase ca firi certărețe și greu de condus.

Rușii văd astfel pregătindu-se noua opoziție și nu se arată defel speriați. „N-aveau nicicum nevoie, îmi spunea un funcționar superior din această țară, să introducă în lege¹⁵⁶ precizări având drept țință păstrarea libertății lor de acțiune asupra țării. Dezbinarea boierilor le va asigura totdeauna mai multe mijloace de influență decât doresc”. Fără să se explice la fel de limpede, domnul Minciaki judecă lucrurile cu cea mai desăvârșită liniște. „De fapt, îmi spunea el, nu putem răspunde de ceea ce vor face hospodarii, dar mult rău nu vor putea face, deoarece când vom socoti necesar, ne vom înțelege cu Poarta și ne vom pune alții în loc”. „Principii sunt adeseori nerecunoscători și popoarele totdeauna”, îmi spunea generalul Loevenstern, „dar noi nu întemeiem sistemul pe recunoștința unora sau a altora, căci ar însemna să clădești o casă pe nisip”. Exprimând atât de liber asemenea opinii, agenții ruși, oameni practici și de acțiune, își închipuie că-și vor statornici mai temeinic influența lor decât măgulindu-i pe hospodari cu vorbe mângâietoare.

Stabilirea unui drum militar, ca înlocuitor al ocupației militare a țării

Spre a susține mai lesne această politică de forță, rușii au găsit nimerit să-și lase trupele în țară încă câțiva ani după numirea hospodarilor. E ceea ce au avut în principal în vedere, la discuția cu Ahmet pașa. După obiceiul lor, au învăluit tot acest aranjament sub pretexte care le păstrează avantajul unei părelnice generozități, cu care au totdeauna grijă să-și împodobească purtarea. Ca să-l cruțe pe // sultan, i-au lăsat opt ani ca să-și plătească datoria. Dar cum Silistra trebuie să rămână ocupată până ce plata se va fi efectuat și cum nu pot rămâne fără legătură cu acest loc, au stabilit un drum militar ca să ajungă acolo. Acest drum, care intră în Moldova prin Fălciu, traversează Principatele și e făcut în așa fel încât <un corp> de armată poate înainta până la câteva leghe de capitala Țării Românești. Ca urmare a acestui aranjament ocupația continuă sub numele de drum militar.

¹⁵⁶ *charte*.

Când cu războiul din Polonia, rușii au fost siliți să-și retragă din principate aproape toate trupele. Marșul lui Ibrahim pașa asupra Constantinopolului i-a făcut să readucă acolo 22 000 de oameni. Nu mai au decât cca. 12 000 și chiar în clipa de față evacuarea are loc prin toate punctele. Noul aranjament făcut de ei cu Poarta și cu principatele prevede 7 500 de oameni. Ceva mai mult de jumătate se vor afla în garnizoană la Silistra. Aceste trupe sunt comandate de generalul Eningshausen, care-și are restul diviziei în Basarabia.

Aranjamentul făcut cu principatele, în urma amânării plecării corpului rusesc nu mai e așa de împovărător. Soldatul este găzduit și hrănit de locuitor, contra unei mici despăgubiri și prețurile furajelor pentru ruși sunt atât de scăzute, că un antreprenor nu le-a acceptat decât dându-i-se în compensație dreptul de exploatare asupra cerealelor ce ies din Țara Românească. Mai rămân găzduirea, livrările de tot felul și darurile de făcut generalilor și ofițerilor ruși, cheltuieli care, după antecedente, sunt privite ca fiind considerabile.

Potrivit Tratatului de la Adrianopol, plata tributului nu trebuia să înceapă decât atunci când principatele aveau să fie eliberate, prin evacuarea completă, de toate sarcinile ocupației militare; Rusia n-a ezitat pentru un avantaj considerabil, să facă sultanului un sacrificiu care n-o costă nimic, consimțind ca plata tributului să înceapă de ziua numirii gospodarilor. În felul acesta Rusia își prelungește ocupația, Poarta își primește tributul și principatele plătesc pentru toate.

S-a convenit cu guvernul muntean rămânerea cartierului general rus la Focșani. Dar abia numit, maiorul aghiotant Eningshausen a făcut să-i fie oferită de orașul București, o casă foarte frumoasă care a fost amenajată cu mari mari cheltuieli. „Rușii au admis împreună cu noi, îmi spunea unul din miniștrii munteni, inconvenientele rezultate din rămânerea autorităților lor militare la București, iar gospodarul și Adunarea să funcționeze sub privirile unui general al țarului Nicolae. Au fost de acord cu toate, au înțeles sentimentele noastre, ne-au priceput firea și iată că generalul Eningshausen se instalează aici, în mijlocul orașului, ca și cum n-ar fi fost vorba de nimic! Și deși nu e în Țara Românească decât comandantul unui corp de trupe din care numai o mică parte rezidează în țară, ține curte la București, supraveghează, inspectează, dojenește și comandă, cum făcea și generalul Kiselev, investit în mod oficial cu puteri din partea țarului și cu conducerea Principatelor”.

Călătoria domnilor la Constantinopol

Lumea s-a simțit cu atât mai serios afectată de această lipsă de considerație cu cât a văzut încă o dovadă a comportamentului ce urma să adopte Rusia față de țară. S-a mai adăugat o împrejurare care i-a jignit mult pe oameni. Fuseseră preveniți că intenția Porții era de a-i aduce pe domni la Constantinopol, spre a le conferi acolo investitura noii lor demnități; ei au cerut cu insistență Rusiei ca țara să fie scutită de această formalitate costisitoare. Au explicat că asemenea pretenție

era contrară spiritului Tratatului de la Adrianopol, că poate se // justifica drept măsură politică, dar în fond nu se vedea decât un gest de lăcomie din partea agenților Porții, care toți vor cere noilor hospodari atâtea daruri, încât din cauza acestor cheltuieli principatele aveau să se îndatoreze chiar înaintea instalării noilor lor domni. Principele Sturdza, expunând generalului Kiselev aceste considerații, l-a implorat să intervină, pentru a-i scuti de asemenea sacrificii împovăraătoare. Generalul rus, ale cărui ultime momente de ședere în principate au fost marcate de trufie și de ciudă, care au umbrat oarecum impresia generală favorabilă pe care a lăsat-o aici administrația sa, a respins cu brutalitate această cerere: „Credeți adică, a răspuns el noului hospodar, că v-am pus aici ca să domniți în numele vostru personal?” p.390

Trebuie să recunoaștem, domnule conte, că era lucru delicat pentru ruși, din mai multe puncte de vedere, să se împotrivescă la călătoria hospodarilor la Constantinopol, dar poate că le-ar fi putut obține unele garanții contra jecmănelii la care vor fi supuși în această capitală. Spiritul de opoziție care domnește la Iași judecă cu mai multă asprime această împrejurare. Se susține că dacă această călătorie trebuie să fie lucrativă pentru Poartă, ea este odată în plus pentru Rusia; consimțământul pe care și l-a dat, sporirea tributului principatelor, porunca de a începe imediat plata lui reprezintă prețul cu care i-a plătit lui Ahmet pașa districtele asiatice, a căror cedare a obținut-o. Chiar la București, unde spiritele sunt mai potolite, li se reproșează amarnic rușilor de a fi sacrificat țara, îndată ce s-a ivit ocazia de a-i face un serviciu real. „E aceeași purtare pe care au avut-o și față de principele Miloș, îmi spunea domnul Filipescu, și care s-a decis să nu mai facă nimic prin ei la Constantinopol. De atunci dobândește de la Poartă orice vrea”.

Rezumat al situației politice a celor două principate

Rezumând și coroborând unele cu altele diferitele observații cuprinse în această corespondență se va putea ajunge astfel a se defini situația respectivă a Porții, a Rusiei și a principatelor.

Situația față de Poarta Otomană

Poarta a pierdut în această țară orice autoritate; nu poate interveni aici decât cu Rusia și este evident că o intervenție colectivă a celor două state, de forțe atât de inegale, nu va fi decât o vorbă ca să ascundă direcția imprimată continuu de cel mai tare. Totuși nu e în caracterul Porții să renunțe la speranța redobândirii acestei țări, unde a lăsat amintirea unei terori aproape generale și <puține> sentimente de atașament la câțiva boieri. Se tem încă de a vedea bandele ei periculoase aruncându-se peste Dunăre și reînnoind raidurile sângeroase. După primirea care i s-a făcut când a trecut prin țară, Ahmet pașa părea că mai ține încă ștreangul¹⁵⁷ fatal în mână.

„Se pare că acest fel de a tăia <sic!> capetele a lăsat în amintirea lor o impresie foarte puternică, îmi spunea generalul Loevenstern. Am fost cu Ahmet pașa la fostul gospodar Ghica și, deși în calitate de comandant al orașului mă bucur de oarecare autoritate, chiar față de Ahmet pașa bătrânul Ghica a uitat să mă poftască să iau loc și i-a dat pipa nu numai lui Ahmet pașa, ci și secretarului lui înainte să mi-o dea mie. Furios, Ahmet pașa a zmulș pipa secretarului său și mi-a dat-o pe a lui. Sunt obiceiuri învechite, îmi spunea el și nu ne plac deloc”.

p.391 În general felul de a vorbi și ținuta lui Ahmet pașa la trecerea prin Iași și București au fost aplaudate. Erau uimiți că nu ieșeau din gura lui // cuvinte de dispreț și porunci. „Iată-mă în mijlocul compatrioților mei, a spus el ajungând la Iași, respir mai liber”. Era o mare distanță între acest cuvânt de compatriot în gura unui turc și purtarea pașalelor de odinioară. „Nu pot aplauda îndeajuns progresele trupelor românești, a spus el altădată, văd că vor ajunge cele mai bune trupe ale sultanului”. În general, trimisul turc a desfășurat aici toate aparențele civilizației europene, ca și cum ar fi înțeles că progresele civilizației în această țară erau un obstacol de netrecut pentru a mai recădea vreodată sub dominația unei puteri care va rămâne musulmană, în esența ca și în religia ei.

Chemarea domnilor la Constantinopol, menită să amintească acestor țări legăturile care le țineau de sultan, a risipit impresia favorabilă lăsată de Ahmet pașa, având un efect deopotrivă de dăunător atât pentru principate cât și pentru Rusia. Se vede aici un nou gest hrăpăreț și se simte tot mai acut necesitatea unei protecții străine împotriva puterii, care pare hotărâtă să nu-și înceteze prădăciunile decât în fața unei forțe în stare să le reprime. I s-au adresat și lui Ahmet pașa și a fost și el implorat să evite țării acest sacrificiu. A răspuns că era peste puterile lui și că nu putea da nici o speranță. Știa prea bine că putuse ceda nepedepsit două provincii țarului Nicolae, dar că slujbașii¹⁵⁸ din Constantinopol nu l-ar fi iertat niciodată dacă-i lipsea de plocoanele pe care sperau să le zmulgă de la hospodari.

În felurile cercetări pe care le-am făcut cu privire la starea de spirit a acestei țări, am urmărit cu atenție dacă există vreo legătură cu Mehmet Ali. Influența lui Mehmet Ali se întinde până la Dunăre, dar nu depășește acest fluviu și limitele țărilor musulmane; deja e o arie însemnată de acțiune care se întinde de la munții Abisiniei până la Dunăre, din Caucaz până la Adriatică.

Situația față de Rusia

În starea actuală, rușii dispun de fapt de aceste țări ca și cum le-ar aparține; că intenționează mai apoi să le alipească imperiului lor, e o frică pe care multe persoane o resimt, dar care cel puțin pentru moment nu-mi pare îndeajuns de justificată. Ar fi greu să pună mâna pe două principate fără să dea un echivalent

¹⁵⁷ *cordon.*

¹⁵⁸ *ridjala.*

celorlalte puteri și în primul rând Austriei. Azi se bucură de ele fără a trebui să dea cuiva vreo compensație și au, după expresia lor obișnuită, „toate avantajele suveranității fără povara acesteia”. Este ceea ce le spuneam în general boierilor, ca să le dau aceea încredere de care au nevoie pentru a dezvolta germenii ameliorărilor sădiți în principate. Îmi răspund că socotesc corectă judecata mea asupra intențiilor cabinetului de la St. Petersburg, dar că atracția Rusiei spre sud este atât de puternică, violentă, că părerile de rău, ai căror martori au fost ei înșiși, de fiecare dată când armata rusă a trebuit să părăsească această țară, au fost atât de adânci, încât sunt convinși că pasiunea populară va antrena cabinetul, așa cum l-a determinat pe împăratul Alexandru la războiul cu Napoleon¹⁵⁹.

Un fapt face să planeze incertitudinea asupra acestei importante chestiuni și aceasta mi-a părut a fi pricina neliniștii din țară.

Pe vremea când Rusia disputa principatele dominației otomane și influenței austriece și când arăta altor supuși ai sultanului atitudinea pe care o avea față de ele, ca o mărturie de ceea ce îi aștepta din partea ei, pe atunci Rusia era interesată să facă bine. Mai cred azi oare rușii că acest interes a rămas neschimbat? Asta e întrebarea care și-o pun aici cu o mare îngrijorare.

Limbajul agenților ruși îndreptățește spaima resimțită în țară. // Înсуși generalul Kiselev nu se dădea în lături să declare în fața boierilor că dezvoltarea Țării Românești va dăuna prosperității Rusiei. „Luați, de pildă, moșiile mele care se află în Podolia, le spunea el; dacă producția voastră de cereale continuă să se îmbunătățească și să se extindă, tot grâul meu rămâne în hambare”. „Indiferent ce raport veți face despre această țară, îmi spunea generalul Loevenstern, cel puțin nu spuneți că n-am fost generoși. Prosperitatea Brăilei înseamnă ruina Odesei, și, cu toate acestea, ne istovim de oboscală și de grijă ca să facem să prospere Brăila și să dezvoltăm aici o activitate¹⁶⁰ care o va distruge pe a noastră. De fapt nu înțeleg nimic din ce facem aici și nu-mi pot explica de ce am adoptat asemenea sistem”.

Când îi complimentezi pe ruși pentru progresele acestei țări, pentru dezvoltarea intelectuală sesizabilă aici, nevoia de a învăța și de a cerceta, formarea treptată a spiritului public, asupra progreselor în luminarea țăranilor, rapida adoptare a moravurilor, a manierelor și a limbii noastre, e peste puțină să nu bagi de seamă stânjeneala cu care primesc aceste felicitări. Dacă impulsul dat rezistă, e de crezut că românii, sub influența regimului constituțional, formându-se și obișnuindu-se încet-încet să-și dezbată ei înșiși problemele, bucurându-se de această libertate a cuvântului și a conduitei intelectuale, a căror lipsă se face atât de des simțită la St. Petersburg, în scurtă vreme vor lua un avânt intelectual mai pronunțat decât al rușilor. Și în epoca la care am ajuns, e puțin convenabil ca, în

¹⁵⁹ E multă retorică în spusele autorului aici. Regimul autocrat al Rusiei îngăduia prea puțin pasiunilor populare să se manifeste, fie și în ceea ce privește planurile expansioniste în Europa.

¹⁶⁰ *production*.

relațiile dintre două națiuni, superioritatea morală să fie de o parte și puterea¹⁶¹ de alta.

„Dacă mă uit la atitudinea Rusiei față de noi, îmi spunea un boier, socot că e interesant să înlesnească aici dezvoltarea producției și bunăstarea materială, spre a asigura armatelor sale hrană din belșug; un interes egal o face apoi să împiedice dezvoltarea noastră materială, progresele noastre, spre a nu intra în concurență cu comerțul ei, ca și propășirea noastră administrativă și constituțională – ca să nu ofere provinciilor sale învecinate exemple care ar turbura mintea propriilor ei supuși și i-ar face să se simtă prost în situația în care se află acum”.

„Opinia publică, altă dată atât de favorabilă rușilor, îmi spunea un moldovean, s-a întors acum cu totul contra lor. Pe vremea când ne aflam în spatele fortărețelor Dunării, ne măguleau și ne ocroteau, cum fac acum cu bulgarii cărora le-au plătit tot în ultimul război, în vreme ce la noi apucau și jefuiau nestingheriți. Acum susțin că nu trebuie să se mai ostenească să ne menajeze. Cu această purtare au stârnit o asemenea nemulțumire, că întreaga țară s-ar fi ridicat împotriva lor, dacă în 1831 Polonia ar fi avut ceva mai multe șanse de reușită, sau dacă Poarta ar fi ajutat-o, cum o dorea generalul Guilleminot¹⁶². Înghițind și distrugând pe rând naționalitățile care-i înconjoară, rușii au creat în jurul lor un brâu de ură și de resentimente care i-ar putea înăbuși, dacă ar apare noi momente de criză pentru ei; dar nu se gândesc decât să se întindă în continuare, arătându-se porniți contra tuturor popoarelor care-i înconjoară”.

Temeri și dorințe care mi-au fost expuse de locuitori, privitor la viitorul țării lor

p.393 Când văd lucrurile din acest unghi de vedere și îmi amintesc de politica urmată de cabinetul de la St. Petersburg în Polonia, Suedia, Turcia, și în Georgia, românii încearcă un sentiment de groază, gândindu-se // în ce măsură întreaga propășire sesizabilă la ei este în mâna rușilor.

Această idee răspândește la București, ca și la Iași, o senzație generală de nesiguranță și lipsă de încredere în viitor, fiind în acest moment trăsătura cea mai izbitoare în fizionomia celor două orașe, mai cu seamă la Iași. Încercând să scape de această stare, toți locuitorii Țării Românești și Moldovei simt nevoia totodată de a se elibera de o protecție, căreia numeroase persoane recunosc că-i datorează mult, dar de care toți se tem pentru viitor. Așa, când ajungeau să-mi vorbească cu mai multă încredere, regăseam totdeauna în adâncul gândirii lor dorința de a se lepăda deopotrivă de protector și de suzeran, răscumpărând printr-un sacrificiu bănesc independența față de Poartă. „Am duce acest sacrificiu oricât de departe ar trebui,

¹⁶¹ *commandement*.

¹⁶² Vezi relatarea lui în vol. I al seriei de față.

spuneau ei, chiar și până la 50 de milioane de piaștri de fiecare principat și chiar mai mult dacă sultanul, degajându-se de legăturile de vasalitate, ne-ar degaja *ipso facto* de toate legăturile cu care Rusia ne-a învăluit atât de puternic”.

Din corespondența domnilor Lagau și Mimaut, Excelența Voastră a văzut că, în evenimentele din urmă, mulți dintre cei mai de seamă boieri din Iași și din București i-au întrebat dacă ar putea spera ca Franța și Anglia să se arate dispuse a sprijini această propunere pe care erau gata s-o facă Porții. Acești boieri susțineau că printr-un concurs fericit de împrejurări, Franța era interesată să susțină toate naționalitățile, ceea ce i-ar atrage simpatii pentru dobândirea unei imense forțe în Europa. Mai spuneau că îndeosebi pentru acest proiect, Poarta însăși trebuia să se considere avantajată. „Căci, spuneau ei, teama ca ea să nu tindă într-o zi să recâștige vechea putere asupra noastră, ne va îndrepta permanent către curtea de la St. Petersburg. În vreme ce, odată despărțiți definitiv de Constantinopol, temerile noastre se vor îndrepta, în mod exclusiv, numai spre vecinătatea amenințătoare a Rusiei, nemaiaivând în sultan decât un protector și un sprijin. Atunci Turcia nu va mai fi pentru noi decât un stat unit cu noi prin participarea la speranțele și la primejdiile noastre. Și dacă la independența pe care ne-o va acorda, va putea adăuga binefacerea neutralității, atunci își va crea ea însăși o barieră împotriva rușilor și, măcar în această privință, Europa va avea garanții contra unei invazii a lor. Unele evenimente survenite atunci i-au împiedicat pe domnii consuli ai regelui să încurajeze materializarea acestei idei și pe boieri să-i dea urmare¹⁶³.

De cererea de răscumpărare a independenței se leagă, domnule conte, un alt proiect.

Cele două principate, unite prin comunitatea de origine, de limbă, de istorie și de situație politică actuală, aspiră să se unească¹⁶⁴ într-un singur stat. „Ar dobândi, îmi spunea un ministru moldovean, o economie considerabilă în administrație, o forță și mijloace mai mari, ceva mai multă proeminență¹⁶⁵ în Europa și încredere în viitor. Puțina silă care ar mai putea exista la câțiva reprezentanți ai boierimii împotriva acestei măsuri este combătută serios de numeroasele căsătorii încheiate între societățile celor două capitale. Poporul n-are nici un fel de părere preconcepută contra muntenilor și pe zi ce trece îl obișnuim tot mai mult să se considere ca aparținând aceleiași familii, învățându-l să substituie numelui de moldovean pe care și-l dă, cel de român, care e apelativul generic pentru tot neamul¹⁶⁶ daco-român. Cei de la București ar vrea ca orașul lor să devină

¹⁶³ De aici până la sfârșitul acestui raport (cu excepția ultimului paragraf) textul a fost reproduc, în „Moniteur Universel” din 18 septembrie 1856, cu foarte mici modificări, și anume: fraza în legătură cu aspirațiile lui Kiselef a fost înlocuită cu „... adăugarea clauzei a însemnat o decepție pentru oarecare ambiții personale”. Extrasul din foaia franceză a fost reproduc de D.A. Sturdza în *Acte și documente*, vol. IX, București, 1901, p. 447-448.

¹⁶⁴ *à se fondre*.

¹⁶⁵ *consistence*.

capitala noului stat. Ne dăm seama că lașii sunt prea aproape de ruși, ca să se bucure de acest avantaj. Dar, la început, domnul avea reședința, alternativ, într-una sau într-alta din capitale; afară de cazul când s-ar stabili la Focșani care, tăiat de linia de frontieră, este împărțit între cele două principate. Vom relua atunci vechiul nume de *Dacia* care // nu este necunoscut în Europa și care ar fi potrivit ca să stârneasă simpatii în favoarea noastră, înconjurându-ne cu farmecul marilor amintiri istorice, comune întregii noastre națiuni”.

Rușii nu numai că n-au ignorat ideea unirii celor două principate într-un mare ducat al Daciei, dar acum foarte de curând au încurajat-o întrucâtva. O instrucțiune transmisă de domnul Minciaki comitetului de reformă și care se ocupa cu dispozițiile și principiile generale de introdus în regulament, reamintea stăruitor avantajele și urmările salutare care vor rezulta pentru cele două principate, grija de a strânge tot mai mult legăturile care le unesc, în așa fel încât, în măsura posibilului să nu formeze decât o națiune. Unul din comisari, domnul Catargi, luând act de această recomandare, a propus unirea celor două principate sub o singură conducere. Această propunere, adoptată de întregul comitet, încuviințată de generalul Kiselev și de domnul Minciaki, a fost trimisă la St. Petersburg. S-a întors cu invitația de a-i da curs și comisia s-a apucat s-o redacteze ca s-o propună Curții imperiale și Adunării; atunci domnul Catargi a cerut ca, spre a evita geloziiile, să se insereze, după cum se procedase în Grecia, ca principele chemat să conducă noul stat să nu aparțină nici uneia din cele trei mari puteri înconjurătoare. Domnul Catargi atribuie acestei propuneri inițiale adiționale părăsirea în care a fost lăsat de atunci proiectul de unire. N-a mai fost vorba de el; fie că Rusia a crezut că remarcă, după maniera în care a fost primit, o intenție ostilă, fie că adăugarea clauzei înșela nădejtile ambițioase pe care generalii ruși le atribuiau lui Kiselev, care spuneau că văd în el firea, apucăturile și semnele norocului lui Bernadotte¹⁶⁷.

Crearea unui mare ducat al Daciei, care ar reuni cele două principate, mi s-a părut a fi aici, domnule conte, expresia dorinței unanime a acestei țări. La Iași am intrat în legătură cu toți cei care luau într-un fel oarecare parte la treburile țării; toți, fără să-i provoc, după primele fraze schimbate, insistau asupra acestei dorințe și toți erau de acord să spună că Moldova nu poate trăi îmbucătățită și închisă între vămile rusești și cele austriece. La București am întâlnit aceeași dorință în adâncul inimilor; dar aici se exprimau cu mai multă rețineră; faptul se datorează firii deosebite, ca și împrejurării că muntenii, care au toate elementele necesare pentru a exista ca un corp național, resimt cu mai puțină acuitate nevoia unirii. O socoteală particulară îi face în plus să se teamă că boierii moldoveni, comparativ mai numeroși decât ei, să nu se năvălească în slujbe, ceea ce aici e un considerent de prim ordin.

¹⁶⁶ *race*.

¹⁶⁷ Bernadotte <Charles Jean Baptiste> mareșal francez, apoi rege al Suediei, și Norvegiei sub numele de Carol al XIV-lea (1818–1844).

De ideea unirii celor două provincii se leagă cea a încredințării conducerii unui principe străin. E tot o dorință generală, respinsă doar de cei care-și simt interesele private compromise prin realizarea ei. Și chiar printre aceștia se află mulți care se ridică deasupra acestui considerent. „Tatăl meu a fost hospodar, îmi spunea beizadeaua Ghica, unchiul meu e acum, și totuși nu e sacrificiu pe care nu l-aș face pentru a oferi țării mele singurele două elemente de existență care-i pot îngădui să nădăjduiască la oarecare stabilitate: unirea celor două principate și principe străin”. „Am acceptat cu lacrimi de recunoștință orice principe străin, oricare ar fi el, îmi spunea marele vornic Filipescu, numai să nu fie turc, grec sau evreu”. //

p.395

În sfârșit, dorința de a vedea fie Dacia, fie principatele în starea lor actuală, scoase de sub protecția exclusivă și trufașă a unei singure curți și puse, asemenea Greciei, sub cea a marilor puteri europene, acest deziderat, transmis domnului Lagau încă din 1827, mi-a fost de asemenea exprimat în mai multe rânduri, atât la Iași cât și la București și realizarea lui era considerată ca trebuind să completeze opera de regenerare și de independență a țării.

Înfățișând astfel Excelenței Voastre dorința exprimată de opinia publică din Moldova și Țara Românească, am senzația, domnule conte, că nu fac precizări asupra felului în care s-ar putea aprecia mijloacele și timpul realizării. Poate chiar Excelența Voastră va găsi cu cale că acum este vorba mai curând pentru guverne de a corobora și a susține pretutindeni ordinea de lucruri statornicită, decât să se ocupe de proiecte care au neajunsul de a ține spiritele în așteptare și tulburare. Dar, în mijlocul șanselor de viitor, și atunci când Europa va trebui poate să se pronunțe de la o zi la alta, asupra sortii rămășițelor imperiului sultanilor, nu e pesemne nelalocul lui de a cerceta care ar putea fi dorința popoarelor cuprinse în aceste rămășițe și ce aranjamente ar putea cel mai bine satisface nevoile lor și totodată răspunde intereselor Franței.

București, 18 mai 1834

Raport asupra principalelor personaje din București și Iași. Amănunte asupra primirii mele, asupra șederii și convorbirilor¹⁶⁸ mele în cele două capitale

Abandonarea politică în care Austria a lăsat această țară și plăcerea¹⁶⁹ cu care a lăsat-o la discreția absolută a curții de la St. Petersburg, i-a făcut pe români să prețuiască și mai mult interesul arătat de celelalte puteri europene. Însă Rusia, care ar fi vrut să nu le rămână acestora altă scăpare și alt mod posibil de existență decât de a se supune cu totul voinței ei, a combătut chiar acest interes, prezentând Franța

¹⁶⁸ *langage*.

¹⁶⁹ *affection*.

ca sfâșiata de neînțelegerile interne, iar guvernul Majestății Sale absorbit întru totul de încurcături administrative.

În această situație s-a anunțat că un agent politic al guvernului francez, după ce a îndeplinit pe lângă Mehmet Ali o misiune a cărei importanță a fost apreciată, a primit ordin de a merge și în principatele române dunărene. Această știre a produs o senzație plăcută și destul de vie pentru o națiune care se considera părăsită de lumea întreagă. Rușii au fost foarte contrariați. La București am întâlnit expresia celor două sentimente.

p.396

A doua zi după sosire am făcut primele vizite comandantului rus și consulilor străini. Abia întors acasă, am primit vizita celor doi șefi principali ai guvernului, marele vornic Gheorghe Filipescu și marele lo//gofăt Barbu Știrbei, care veneau să-și exprime emoția cu care primeau în împrejurările date această dovadă de interes din partea Majestății Sale. Boierii mai cu seamă și funcționarii guvernului au venit să mă viziteze în aceeași zi. A doua zi consulul Rusiei a dat un dineu pentru mine; generalul Loevenstern, domnii Gheorghe Filipescu și Barbu Știrbei au făcut la fel.

Pe generalul Loevenstern îl cunoscusem la Petersburg, comandant al Bucureștilor acum; m-a primit ca pe o veche cunoștință. La Iași am fost de asemenea bine primit de generalul Mirkovici. Relațiile mele au fost mai puțin prietenești, fără să fie totuși lipsite de conveniență, cu generalul Eningshausen, care comandă armata de ocupație și care e mai puțin om de lume și nu are obișnuința afacerilor. La București, ca și la Iași, n-am putut fi decât încântat de agenții ruși din cele două principate. Pentru că ideea de a îndeplini o misiune fără a-i mărturisi scopul e împotriva firii mele și cum eram convins că Franța e destul de puternică spre a nu fi necesar să-și ascundă demersul, am informat eu însumi autoritățile rusești că guvernul meu, dorind să-și formeze o părere proprie asupra Orientului, Majestatea Sa a binevoit să-mi încredințeze misiunea de a face o recunoaștere politică a întregului imperiu turcesc. Indiferent care vor fi fost sentimentele lor adevărate față de o astfel de cercetare, împinsă până în provinciile care sunt încă sub ascultarea lor, domnul consul general și generalii ruși au avut atâtă minte să înțeleagă că modul în care va fi judecată de Europa comportarea curții lor în principate, depindea în parte de raportul pe care aveam să-l trimit Excelenței Voastre, încât au rămas tot timpul, în relațiile cu mine, de o perfectă îndatorire personală. De altfel mi s-a părut foarte natural, domnule conte, să încerce să pună piedici misiunii mele, pe care o priveau ca potrivnică intereselor guvernului lor, și cu atât mai mult i-am iertat generalului Eningshausen muștrările făcute boierilor care-mi procurau informații, cu cât amenințările lui nu i-au împiedicat să manifeste o bunăvoință care, i-am făcut să înțeleagă, este mai folositoare Țării Românești decât Franței.

Caracterul onorabil și cinstit al celor doi consuli de la București și Iași, domnii Minciaki și Timkovski, este evidențiat prin contrast cu purtarea egoistă și venală a mai multora din înaintașii lor și a unui număr mare de militari, mai puțin

preocupați de reputația lor decât grăbiți să profite ca să se îmbogățească, în timpul șederii într-o țară care le-a fost dată pe mână; de altfel este un reproș pe care aici nimeni nu-l face generalului Kiselev.

Din partea mea, domnule conte, am simțit nevoia să evit tot ce ar fi putut trăda intenția unei lupte cu Rusia și de a-i atâta pe boieri contra ei. Prezența mea la București spunea destul asupra interesului pe care îl avem față de această țară.

În timpul celor cincisprezece zile pe care le-am petrecut la București, a venit numirea hospodarilor. Știrea aceasta, făcând să înceteze în același timp temerile și speranțele, a dat frâu liber sentimentelor de simpatie pentru noi și aflarea aproape în același timp a ordinului Excelenței Voastre, prin care mă desemna să înlocuiesc în calitate de ministru plenipotențiar pe domnul amiral Roussin la Constantinopol, a sporit simțitor impresia favorabilă care a produs-o venirea mea.

Șederea la București

Printre persoanele cu care împrejurările m-au pus în legătură la București, am remarcat unele care îmi păreau a fi în situația de a juca un rol principal sub cârmuirea care va începe.

În fruntea tuturor erau cei doi frați Bibescu, despre care am avut de mai multe ori// prilejul a vorbi Excelenței Voastre în aceste depeșe, unul ministrul cultelor, celălalt al afacerilor externe; amândoi încă foarte tineri, după ce și-au terminat studiile la Paris, s-au întors cu amintiri și idei care-i leagă de Franța, dar recunosc sincer tot binele pe care generalul Kiselev l-a făcut în această țară, ei fiind principalele instrumente și neapartinând în realitate decât țării lor. Părerea generală este că superioritatea de netăgăduit, conferită de influența dominantă sub administrația rusească, le va fi asigurată și sub noul regim. Primul dintre cei doi frați, domnul Știrbei, a luat numele unui particular bogat, care l-a adoptat¹⁷⁰. Numelor domnilor Știrbei și Bibescu li se adaugă cel al unui francez care, într-o poziție mai puțin proeminentă, i-a secondat și i-a susținut în toată conducerea administrației; domnul Coulin, om de bine și capabil, a cărui muncă și idei se regăsesc în toate direcțiile și în toate fazele noii organizări a principatelor.

p.397

După domnii Bibescu, relațiile cele mai frecvente le-am avut cu marele vornic George Filipescu, cu prințul Grigore Ghica, fost hospodar de la 1822 până la intrarea rușilor în 1828, cu președintele divanului judecătoresc, Iancu Văcărescu, cu N. Mavros, șeful serviciului de carantină; sunt persoane care se anunță a reține atenția publică pe noua scenă <politică> ce se inaugurează.

Domnul Gheorghe Filipescu, șeful marii familii cu acest nume, are ca poziție socială prima casă din București. Excelența Voastră a văzut că el se arată dispus să se retragă din guvern ca să joace un rol de supraveghere și de opoziție. Socoate că rușii i-au dat speranțe pe care numirea principelui Ghica le-a înșelat.

¹⁷⁰ Este vorba despre marele vornic Barbu Știrbei.

Domnul Filipescu mai păstrează, ca și fostul hospodar Grigore Ghica, costumele orientale. Amândoi înaintați în vârstă, se bucură de anumită simpatie în popor, cu care se mândresc. Această simpatie îl măgulește cu atât mai mult pe fostul domn, cu cât a dobândit-o prin amintirile lăsate de administrația lui, într-o vreme în care exemplul pe care l-au dat aproape toți fanarioții, cărora el le-a urmat, permitea multe abuzuri de putere. În ultimă instanță alegerea sultanului căzuse asupra lui, dar Rusia, temându-se de caracterul său îndărătnic, l-a refuzat categoric.

Domnul Văcărescu s-a distins prin opoziția serioasă făcută rușilor, chiar în sânul Adunării. Aceasta i-a pricinuit, timp de șase luni, un fel de detențiune sau de supraveghere, în urma căreia generalul Kiselev a avut buna inspirație să-i încredințeze un post de seamă, care nu-i mai îngăduie să dea opoziției sale același caracter violent și aceeași publicitate. Poet și magistrat în același timp, domnul Văcărescu e cunoscut mai degrabă pentru spiritul original și caracterul independent decât pentru maturitatea judecății sale.

Domnul Mavros, grec prin naștere, e aici unul din agenții cei mai activi, cei mai fini și cei mai devotați ai rușilor; nu pregetă să se amestece peste tot, sub titlul modest de guvernator al carantinelor.

Ceilalți greci rămași în țară, domnii *Sufu*, fratele ministrului grec de la Petersburg, domnul *Manu*, domnul *Arghiropol*, domnul *Sesanopol*, care împreună cu domnul Constantin *Belu* reprezintă aproape tot ce a mai rămas din partida austriacă /sic!/, exercită aici puțină influență personală. Domnul *Villara*, fostul ministru de finanțe, dimpotrivă, este citat ca un om care merită să fie cunoscut pentru capacitatea lui, dar care nu iese nicăieri de când a fost destituit pentru malversațiuni.

Principalii șefi militari, spătarul Ghica, fratele domnului, colonelul Filipescu și alții stau retrași exclusiv în serviciul lor. În schimb se așteaptă multă tulburare și intrigi din partea unui ofițer francez, domnul de Grammont, trecut în 1817 în serviciul rușilor, căsătorit în Țara Românească și desemnat // de generalul Kiselev ca aghiotant al noului domn; vrând să-și organizeze mica sa curte militărească, aceasta trebuie să-l facă, se zice, șambelan¹⁷¹.

Mitropolitul Grigore, președintele Adunării, e un bătrân respectabil, mărginit, cu un caracter moderat și care stă retras după exilul pe care l-au provocat protestele sale contra Regulamentului de reformă. Într-o vizită pe care mi-a făcut-o cu episcopul de Argeș, am fost uimit să-i aud pe capii unei biserici în care religia nu constă decât din practici exterioare, ridicându-se împotriva numărului mare de sărbători: „A înmulți sărbătorile, spunea mitropolitul, înseamnă a înmulți zilele de beție”. „Într-adevăr, a adăugat episcopul de Argeș, nu sărbătorile moralizează poporul ci munca”. Cei doi prelați erau de acord de altfel să condamne sinodul de la Corint pentru despărțirea de scaunul patriarhal al Constantinopolului.

¹⁷¹ *son maître de palais.*

Printre persoanele pe care le-am văzut la București, nu trebuie să-l uit pe agentul principelui, Miloș. Domnul Oprean este un român de al doilea rang, dar foarte distins și energic, intuind cu un rar spirit de pătrundere fondul și înlăntuirea afacerilor. Avea alte idei decât ale boierilor asupra organizării interne a țării; era violent contra privilegiilor care scuteau boierimea de impozite, dar în ce privește interesele politice, opiniile sale erau absolut aceleași cu ale lor. „Nu-i pot vorbi de rău pe ruși, îmi spunea el, au ajutat Serbia și Țara Românească în diferite împrejurări, dar dacă Franța și Anglia n-ar fi ridicat din când în când perdeaua ca să vadă ce se petrece după ea, s-ar fi aflat într-o bună zi că am fost cu toții mâncați de ei. Rumoarea provocată aici de vizita dumneavoastră asigură acestei țări încă vreo câțiva ani de viață, rușii fiind preocupați de ideea că privirile Europei sunt îndreptate către acest loc; dar viața pe care o ducem aici abia merită să fie trăită; că ni se schimbă domnia la 3 ani, la 7 sau la 20 de ani, aceștia continuă să fie oamenii¹⁷² Rusiei. Viața va începe pentru noi abia în ziua când cele două principate vor fi unite și cărmuite de un principe dintr-o familie domnitoare; aceasta e dorința tuturor oamenilor și claselor și să nu spuneți că n-avem destul patriotism ca să merităm împlinirea ei, căci dacă astăzi ar trebui ca s-o obținem, să-mi sacrific unicul fiu, aș trage un glonte în acest fiu unic”.

Din relațiile mele cu diferite persoane, firea domnului Știrbei, marea sa influență și netăgăduita sa superioritate asupra tuturor celorlalți membri ai guvernului m-au determinat să vorbesc cu el mai deschis; este ceea ce am și făcut, în conversații care, calme și repetate, cu acea artă pe care o stăpânește, au definit poziția și natura acțiunii mele în țară și m-au dispensat de orice altă explicație cu boierii.

Domnul Știrbei m-a rugat să-i spun cum vedeam situația acestei țări și atitudinea pe care ar putea-o adopta față de Rusia. „Atâta vreme cât în Europa se menține pacea generală și starea actuală de lucruri, i-am spus eu, o nevoie mai puternică decât voința oamenilor îmi pare că lasă această țară sub influența totală a Rusiei. Nu v-aș sfătui să vă ridicați împotriva ei, această luptă ar opri dezvoltarea care se realizează la dumneavoastră. Mi se pare că grija dumneavoastră trebuie să se mărginească în anii următori la reducerea influenței rusești și la a o împiedica să devină abuzivă. Veți reuși căutând să vă faceți tot mai cunoscuți Europei, atrăgându-i atenția asupra celor ce se petrec la dumneavoastră. Tot ce va face să se vorbească de dumneavoastră va intra, din acest punct de vedere, în politica dumneavoastră adevărată. Scrieți în jurnalele noastre sau măcar în publicațiile noastre literare. Dacă vreți, aduceți acolo vorba de ideea atât de răspândită aici de a face din principate un mare ducat al Daciei sau o confederație. Încercați să ne familiarizați cu numele voastre, cu realizările voastre, cu magnificile // peisaje din Carpați, cu istoria, caracteristicile obiceiurilor și existenței voastre. Continuați să-i trimiteți pe copiii

p.399

¹⁷² *les préfets*.

voștri să învețe la noi, să folosiți o limbă care vă cuprinde tot mai mult în mișcarea intelectuală a epocii; Europa să se obișnuiască cu ideea că există o națiune română, să fie cunoscută importanța acestei națiuni, să se dovedească simpatia pe care o provoacă strădaniile ei de a se elibera de trista moștenire de ignoranță și de corupție pe care i-a lăsat-o atât de îndelungata opresiune. Să se cunoască primele voastre succese în guvernarea constituțională; să se vadă că, grație facilităților pe care le dați comerțului, relațiile voastre cu alte popoare se înmulțesc; că îmbunătățirea moravurilor publice și particulare lasă să se înțeleagă că sunteți în stare și de altceva decât să vă mărginiți la bucuria plăcerilor din București. Făuriți astfel în mințile oamenilor această forță de opinie, această existență morală, care la națiuni trebuie să preceadă existența politică și fără a vă frământa prea mult pentru un viitor de care nu vă este dat să dispuneți voi înșivă, vă veți putea aștepta norocul cu mai multă liniște și încredere.

Aceste sfaturi se potriveau prea bine firii domnului Știrbei și oamenilor cu idei judicioase, ca să nu fie primite cu încântare. Li s-a înțeles folosul, dar patimile vor îngădui să fie urmate?

Șederea la Iași

Dacă la București încercam deja temeri în această privință, starea în care am aflat Iașii nu mi-a lăsat nici o îndoială. În capitala Moldovei n-am găsit decât elementele unei opoziții violente, pătimașe, dispusă să critice totul de dragul criticii, fără ținută politică, fără speranțe de îndreptare. Am socotit, domnule conte, că trebuie să caut mai curând să-i potolesc decât să hrănesc această fierbere. „La ce bun, le-am spus eu, tot zgomotul pe care-l faceți? Îl veți împiedica pe principele Sturdza să lucreze, sunt convins, dar ce câștigați de aici? Țara va fi și mai nenorocită, averile dumneavoastră particulare vor fi afectate; fiți fericiți dacă rușii nu vin să vă demonstreze și să arate Europei că nu sunteți în stare să vă conduceți singuri. La asta vreți să ajungeți? Nu cred, dar într-acolo mergeți. Și după furia cu care faceți opoziție, nu m-ar mira să vă aducă să semnați o adresă, prin care le veți cere să vă scape de propriul vostru guvern”.

Referindu-mă <cu alt prilej> Excelenței Voastre asupra stării de spirit a acestei mulțimi pasionate, îmi reproșam că nu fac excepție cu domnul Alecu Ghica, ministrul de interne, concurent al noului domn; îmi pare să fie ministrul cel mai folositor și mai influent. Talentele sale și mai ales firea lui cinstită îl recomandă pentru asemenea postură. E cunoscut ca jucând aici, dar cu o nuanță mai apropiată de ideile conservatoare, același rol ca domnul Știrbei la București. Fără să se ridice împotriva Rusiei, nu mi-a ascuns temerile pe care i le inspiră intențiile acestei puteri și a mărturisit că dă o mare importanță <faptului> ca Franța să nu-și întoarcă privirile de la această țară. El și colegii săi mi-au dat, cu bunăvoință și fără să pregete, toate informațiile oficiale pe care le dețineau asupra țării.

Niciunul din colegii domnului Alecu Ghica nu pare potrivit a juca un rol personal. Ministrul de externe, principele Suțu are o fire blândă și timidă; șeful miliției, hatmanul Teodor Balș, e doar un militar.

Printre celelalte persoane care par menite să exercite vreo influență personală și cu care am intrat îndeosebi în legătură, voi cita Excelenței Voastre pe mitropolitul Veniamin, domnul Costachi Sturdza, // principele Alecu Mavrocordat, domnul Costachi Conachi, domnul George Catargi, domnul Roznovanu, domnul Teodor Balș, domnul Asaki.

p.400

Firea blândă, cuvioasă și venerabilă a mitropolitului nu l-ar îndemna să se amestece prea activ în afacerile publice, dar <ca> președinte de drept¹⁷³ al Adunării, este în mod necesar chemat să joace acolo un rol. Până acum s-a arătat a fi partizan al păcii și al puterii constituite, dar slab, șovăielnic și preocupat mai mult de onoruri și demnități decât s-ar cuveni unui cleric; în sfârșit <e> influențat de nepotul său, domnul Nicolae Cantacuzino, căruia nu i se dă aceeași prețuire ca lui. Domnul Costachi Sturdza este unul din oamenii distinși ai Iașilor. Caracterul lui e stimat de toți. Crescut de un cleric francez, se exprimă în limba noastră cu ușurință¹⁷⁴. Sub guvernul rusesc era ministru de justiție și s-a retras din acest post.

Posesor al unei averi considerabile și proprietar al unui palat foarte frumos, domnul *Costachi Sturdza* a avut bunătatea să-mi pună acest palat la dispoziție și să mă găzduiască la el în tot timpul șederii la Iași.

Domnul *Constantin Conachi* a fost predecesorul domnului Costachi Sturdza la ministerul de justiție. Sub aparențe blânde și timide, ascunde cultură, spirit fin și a fost suflul opoziției care a redactat petiția către Ahmet pașa, contra principelui Mihai.

Domnul *Gheorghe Catargi*, fost ministru de interne și membru al comitetului de redactare <a Regulamentului>¹⁷⁵ s-a remarcat acolo prin discutarea mai liberă a instrucțiunilor trimise de la Petersburg pentru a servi de bază regulamentului. S-a oferit în repetate rânduri să mă servească, acum și în viitor.

Hatmanul principe *Alecu Mavrocordat* a arătat în mod public totdeauna și în toate împrejurările, un devotament sincer pentru Franța; îi este atașat prin acea atracție pe care mulți străini o simt față de numele de francez și susține că numai ea a parvenit și mai poate împiedica încă distrugerea acestei țări; nu e lipsit nici de inteligență, nici de hotărâre. Deși dintr-o familie grecească, e foarte bine văzut și folosit ca un pământean.

Domnul *Teodor Balș*, crescut la Viena, de ținută europeană și cinstit, este gata, ca rară excepție, să susțină puterea, dacă aceasta se înscrie pe căi legale.

Domnul *Aga Asaki*, redactorul „Gazetei de Moldavia”, este savantul Iașilor, așa cum domnul Văcărescu e poetul Bucureștilor. Această calitate și numeroasele

¹⁷³ né.

¹⁷⁴ avec aisance et facilité.

¹⁷⁵ Comité de constitution.

funcții pe care le acumulează îl pun în legătură cu toată lumea și spiritul său interesat și înclinat spre intrigă poate da, după împrejurări, valoare relatărilor sale.

Marele vornic Rosetti Roznoveanu era principalul concurent opus principelui Mihail Sturdza. Construirea în timpul candidaturii a unui palat splendid a fost socotit unul din titlurile sale; cunoștințele financiare constituiau un altul, care de fapt este mai puțin apreciat de public. Dar departe de a lua în seamă pretențiile sale, rușii l-au exilat în Crimeea. Găseau la el vechi idei de libertate aristocratică și o tărie de caracter de care n-au trebuință. Fiul său mai mare, Nicolachi, mare vistier, întors dintr-o călătorie de trei ani în Germania și Franța, aduce idei liberale, care în oricare altă țară ar părea incompatibile cu cele ale tatălui său, dar pe care le-am găsit adesea întrunite în aceeași persoană printre ruși, polonezi, unguri, ca și printre moldoveni și munteni. El însuși îmi explică această îmbinare. „În timpul șederii mele în Rusia și Austria am observat, îmi spunea el, intenția celor două guverne de a înăbuși nobilimea, pentru că aici în Orient poporul fiind foarte înapoiat, despotismul nu află spirit independent și patriotic decât la clasele // superioare.

p.401

Dar aici avem elementele unei puternice rezistențe și dacă nu vom mai putea reclama Porții sau Rusiei, vom apela la jurnalele dumneavoastră. Acolo va fi punctul nostru de sprijin și pârgia forței noastre”. Domnul Roznoveanu mi-a dat amănunte interesante despre evenimentele din 1821: „Rușii, mi-a spus el, ne-au făcut să ne înrolăm toți în Eterie. Ne ziceau: Azi romanii suntem noi, toate popoarele asuprite din Orient își vor redobândi libertatea și vor înflori la umbra măreției noastre. Au îndepărtat din slujbe pe vechii boieri care nu împărtășeau aceste idei; m-au făcut ministru de finanțe, n-aveam pe atunci decât 24 de ani și habar n-aveam de finanțe dar îmi aprinseseră mintea; le eram devotat, îi priveam ca pe eliberatorii Orientului.

În 1821, sămânța insurecției sădită în țară de ruși și de Eterie, a început să dea roade; un singur sentiment, acela de a sfărâma jugul detestat, însuflețea populațiile creștine supuse sultanului. Agenții Eteriei acționau aproape în palatul lui; totul era atunci cu puțință, chiar să dea foc flotei turcești din Constantinopol. Ipsilanti a dat semnalul. Vladimirescu s-a pus în fruntea mișcării muntene; deputați bulgari s-au dus la conducătorul grecilor; totul trebuia să izbucnească, dar momentul nu convenea rușilor; dezavuarea lor și neștiința lui Ipsilanti au înăbușit o acțiune care poate fi socotită drept opera lor.

Relațiile mele cu Rusia s-au reînnoat fără întârziere. De aici noi considerăm atât Franța cât și Rusia ca având, atât una cât și alta, o forță morală uriașă. Franța prin simpatia față de conceptul de naționalitate și libertate, Rusia prin comunitatea de credință cu ortodocșii. În această parte a Europei acest mijloc de acțiune e încă cel mai puternic.

Când Rusia se pregătea, în 1826, să atace Poarta, au vrut să ne pună înaintea. Am răspuns că suntem gata, dar cu condiția ca astfel să ne dobândim independența patriei. Ni s-a replicat că nu era nici o greutate în asta. Am remis un memoriu

baronului Stroganov; l-a trimis la St. Petersburg. La ideile lui au aderat cei mai distinși oameni politici ai Rusiei; el în primul rând, contele Voronțov, generalul Diebici, generalul Gorceakov.

Dacă Rusia are drept scop, scriam eu acolo, să se mărească prin alipirea Principatelor dunărene, atunci se abate de la politica ei adevărată. Ea nu va guverna niciodată aceste țări așa de bine cum guvernează Austria, Bucovina; comparația și durerea pentru independența pierdută îi vor îndepărta pe oameni de ea. Va găsi aici popoare de ținut în frâu, în loc să afle instrumente pentru planurile sale”.

[N.R. Roznovanu își explică în continuare ideea ca Rusia să-și constituie o ariergardă din armata principatelor, în eventualitatea unui conflict cu Austria sau cu Franța].

După ce mi-a mulțumit cu mult tact și inteligență pentru vizita mea aici, ca o mărturie a interesului pe care Majestatea Sa îl poartă acestei țări, principele mi-a vorbit cu emoție despre dificultățile situației sale: „Sunt însărcinat, mi-a spus el, să dezvolt aici elementele unei constituții liberale între trei puteri monarhice și ultramonarhice. Voi urma spiritul acestei constituții, dar cu ce menajamente va trebui s-o fac! Câte greutăți voi întâmpina! Suntem legați de instituțiile noastre; deși în aparență ne-au fost date de Rusia, noi am participat realmente la redactarea lor. Găsim acolo adevărate principii de prosperitate. Le vom putea aplica dacă în Europa nu vor fi noi zguduiri și dacă puterile nu-și iau ochii de la noi, vom progresa la umbra protecției lor; dar pentru mult timp încă o vom face cu teamă și tremurând, îndreptându-ne către un viitor destul de nesigur și presărat pentru noi de șanse contrare”.

Am încercat să-l liniștesc pe principele Moldovei. I-am vorbit în același sens ca și domnului Știrbei: „Simpla convingere, i-am spus eu, pe care rușii trebuia s-o capete, aceea că privirile Europei sunt îndreptate spre această regiune, devine pentru ea o garanție solidă spre a-i inspira încredere. Nu trebuie să vă mai spun, principe, că dacă vreodată opinia publică a influențat soarta statelor, asta se întâmplă în epoca noastră. Va fi, de asemenea, inutil să vă atrag atenția asupra acțiunii pe care Franța o exercită asupra acestei opinii. În Franța se face renumele; pe drept sau pe nedrept, rămâne un fapt la fel de necontestat și apare mai trainic decât influența rusească în Orient și cu care deopotrivă trebuie să te resemnezi să trăiești. Când Rusia va înțelege că atitudinea pe care o are aici este supusă judecății opiniei publice, se va simți neputincioasă contra voastră, numai dumneavoastră să acționați în sensul adevăratelor interese ale țării. Nu v-aș sfătui deci altceva decât să nu vă lăsați copleșiți de grija pentru viitor, să osteniți pentru a vă apropia națiunea și restul să-l lăsați în grija Providenței”.

„E greu, într-adevăr, să mă ocup prea mult de viitor, mi-a spus principele Sturdza, de vreme ce nu știu încă ce sunt în clipa de față. Nu mă voi socoti conducătorul țării decât la reîntoarcerea de la Constantinopol. Se convenise că Poarta va sancționa Regulamentul înainte de numirea gospodarilor. În loc de asta,

ne-a numit și acum ne cheamă acolo fără ca Regulamentul să fi fost sancționat. Mă tem ca această manevră să// nu ascundă intenția de a ne sili să acceptăm modificări, când ne va avea în mână singuri și despărțiți de națiunea noastră. Izolarea în care mă voi afla mă sperie, dar dacă Poarta ne obligă să subscriem pretenții care să nu fie în interesul compatrioților noștri, îi voi spune: „Adresați-vă altuia, nu mie; căci nevrând nici să rezist, nici să vă refuz, din această clipă nu mai sunt hospodar”.

N-am putut, domnule conte, decât să laud acest sentiment generos și să remarc principelui că, în aceste vremuri de mobilitate generală, un simplu calcul de interese e de ajuns, spre a convinge pe fiecare să nu-și sacrifice onoarea și considerația personală unor planuri ambițioase.

Când am ajuns la București, domnul Alecu Ghica, noul hospodar al // Țării Românești, îl însoțea pe generalul Kiselev la Iași; când am ajuns la Iași, l-a urmat până la Chișinău, în Basarabia, se zice, ca să depună jurământul de credință pe pământ rusesc, cum a făcut-o principele Mihail Sturdza la Petersburg. N-aș acorda prea mult credit unui astfel de zvon, dar el ilustrează starea de spirit a țării, așa cum demersul principelui Ghica îi definește firea. Întorcându-se de la Chișinău, principele Ghica nu s-a oprit decât câteva ore la Iași. În tot acest timp a stat închis cu principele Mihail. O neînțelegere din partea persoanei căreia m-am adresat, pentru a vedea dacă mă poate primi, m-a lipsit de această onoare. Și-a trimis aghiotantul să-și ceară scuze, în clipa când urca în trăsură și chiar în ziua trecea Dunărea; i-a scris domnului Lagau arătându-și regretul că nu ne-am putut vedea la Iași și recunoștința guvernului Majestății Sale față de interesul pentru țara sa.

Principele Mihail Sturdza a plecat la cinci zile după de la sosirea mea, ca să se întâlnească cu principele Ghica la București și să facă împreună călătoria la Constantinopol. În timpul puținelor clipe când am fost cu el la Iași, a avut bunătatea să vină să mă vadă de mai multe ori și din discuțiile avute cu el voi raporta câteva elemente Excelenței Voastre.

La zece ale lunii acesteia hospodarii Ghica și Sturdza au trecut Dunărea pentru a merge să primească din mâinile înălțimii sale însemnele noii demnități. Eu însumi voi pleca astăzi, domnule conte, în Serbia, de unde mă voi îndrepta spre Salonic și Grecia, așa cum îmi cer ultimele instrucțiuni ale domnului duce de Broglie. Am trimis domnului ambasador al regelui la Constantinopol un rezumat al principalelor informații cuprinse în corespondența mea cu Excelența Voastră.

AUGUSTE FRÉDÉRIC LOUIS VIESSE DE MARMONT, DUCE DE RAGUSA (1774–1852)

Personalitate fascinantă, militar de geniu, administrator de talent, literat apreciat de contemporani, Marmont duce de Ragusa, mareșal al Franței, a avut un destin demn de marii eroi ai Anchității.

Născut în 1774 la Châtillon sur Seine într-o familie de militari, devine la 17 ani elev sublocotenent la școala de artilerie din localitate, unde se remarcă prin aptitudini deosebite, care îl anunțau pe strălucitul general de artilerie de mai târziu. Cariera sa militară debutează în 1793, la asediul Toulonului, și este marcată de războaiele napoleoniene. Devenea aghiotant al lui Napoleon Bonaparte în timpul campaniei din Italia din 1796 și, la numai 23 de ani, era general șef de brigadă. Participă la expediția din Egipt, unde se remarcă la asediul Alexandriei și în bătălia de la Piramide; l-a sprijinit pe Napoleon la 11 Brumar 1799. Meritele sale sunt răsplătite cu înalte funcții militare și administrative: comandant al armatei franceze din Olanda; între 1806–1809, comandant al armatei din Dalmația; guvernator al provinciilor iliriene 1809–1811; comandant al armatei din Portugalia. A fost înfrânt de Wellington în lupta de la Arapiles–22 iulie 1812 unde a și fost rănit la braț. În anii 1813–1814, Napoleon I i-a încredințat conducerea corpului 6 al armatei în luptele de la Leipzig, Bautzen, Dresda și, în final, apărarea Parisului. A rămas până astăzi controversată atitudinea sa în legătură cu părăsirea localității Essonne în fruntea a 20 000 de soldați în fața armatelor austriece. Bonapartiștii l-au acuzat de trădare, el spulberând prin acțiunea sa ultima speranță a împăratului de rezistență în fața coaliției antifranceze. Cert este că va rămâne până în 1830 un sprijinitor al Bourbonilor, chiar dacă nu a jucat un rol politic deosebit. Ludovic al XVIII-lea îl numește pair al Franței, iar revoluția din iulie 1830 îl găsește în fruntea gărzii palatului.

Marmont a cunoscut culmile gloriei–a fost recompensat pentru înaltele sale calități cu Legiunea de Onoare în 1804, numit duce de Ragusa în 1807, mareșal și apoi Cavaler al Ordinului Sfântul Ludovic–dar și acuzele contemporanilor, izolarea socială, oprobiul public. După 1830, dezgustat de politică, își autoimpune exilul și va călători prin Austria, Ungaria, Transilvania, Bucovina, Rusia, Turcia, Siria, Palestina. Își află sfârșitul la Veneția în 1852.

Reprezentant de seamă al generației sale, care a cunoscut transformările prodigioase de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, ducele de Ragusa și-a uimit contemporanii și prin afinitățile sale deosebite cu lumea științei și a artei. În 1816 a fost ales membru al Academiei de Științe din Paris. Este autorul unor remarcabile memorii¹, al unei lucrări în care analizează instituțiile militare², al unor piese de teatru³ și nu în ultimul rând al unei relații de călătorie ce-i prilejuiește cunoașterea unor părți din teritoriul românesc.

„De patru ani o bruscă schimbare politică⁴ m-a aruncat pe neașteptate afară din patria mea. Fără a rupe legăturile pe care le aveau cu ea am devenit străin față de soarta sa. La Viena mi-a fost

¹ *Mémoires*, Paris, 1856–1857.

² *Esprit des institutions militaires*, Paris, 1845.

³ *Caesar și Xenophon*.

⁴ Este vorba de revoluția din iulie 1830.

oferită o ospitalitate amabilă, iar viața mea se scurgea liniștită și uniformă, când amintirea activității mele trecute și conștiința puterilor care mi-au rămas, au sădit în mine dorința de a da un sens nou existenței mele”. Așa își începe ducele de Ragusa descrierea călătoriei sale din 1834 prin Austria, Ungaria, Transilvania, Bucovina, Rusia de Sud, unele teritorii din Asia Mică până în Egipt.

În voiajul său ilustrul călător este însoțit de doctorul Seng, un distins medic vienez și contele Brazza, un pictor amator de mare talent. În aprilie – mai 1834, Marmont reușește să străbată cele mai importante localități din Banat, Transilvania, Bucovina.

Relatarea ducelui de Ragusa cuprinde informații deosebite privitoare la dezvoltarea economică a regiunilor vizitate. Observă modul îngrijit în care era cultivat pământul în Banat, față de lipsa de interes a locuitorilor din nord-estul Transilvaniei, în zona Bistriței; oferă un tablou amănunțit al exploatarei fierului din minele hunedorene, al aurului în cele de la Zlatna, al sării la Ocna Mureș; este plăcut impresionat de frumusețea cailor ardeleni din jurul Clujului. Cu un deosebit spirit de observație surprinde elementele arhitectonice originale ale orașelor prin care trece. În Arad remarcă podul de peste Mureș, în Timișoara fortăreața cu cele zece bastioane. Orșova era „un oraș sărăcăcios dar care va avea o mare dezvoltare” datorită importanței economice, Mehadia era vestită încă din Antichitate pentru izvoarele sale, iar în timpul său este o localitate prosperă, vizitată de turiști din statele vecine. În Deva se plimbă prin vechea cetate, iar în Hunedoara este uimit de frumusețea castelului Huniazilor, pe care îl descrie cu emoție. Sibiu „seamănă cu micile orașe germane”, în schimb Alba-Iulia avea câteva construcții impresionante: fortăreața hexagonală, monetăria, catedrala romano-catolică. Cluj era un oraș antic reconstruit de maghiari, cu străzi bine întreținute și case noi, așezat într-un peisaj pitoresc. În schimb Bistrița era „un oraș sărăcăcios, a cărei industrie principală e tăbăcăria”. Oraș mic, neînsemnat, îi pare și capitala Bucovinei, Cernăuți.

Marmont nu excelează în analiza structurilor sociale din teritoriile românești. Datorită rangului său, este găzduit de elita Transilvaniei și nu are timp sau nu îl interesează să pătrundă dincolo de zidurile palatelor, în care i se oferă o ospitalitate regească. Remarcă totuși activitatea ȝiganilor aurari de pe malurile Timișului.

Poate cele mai interesante pagini sunt cele dedicate organizării regimentelor de graniță. La Caransebeș, sediul regimentului iliro-valah, întâlnește câțiva ofițeri pe care i-a avut în subordine când era în Dalmația. Descrie amănunțit modul în care era împărțit pământul între membrii comunității grănicerești, cum erau îndeplinite obligațiile față de stat, atribuțiile funcționarilor civili și militari, instanțele de judecată și legislația deosebită ce se aplica în aceste regiuni.

Scurtul timp petrecut în Transilvania nu l-a împiedicat să observe numărul însemnat al românilor, originea lor latină dar și lipsa drepturilor politice. Însemnările lui Marmont conțin statistici privitoare la etniile provinciei și la confesiunile acestora. De remarcat că sesizează identitatea românilor din Transilvania cu cea a celor din Moldova, Țara Românească și Basarabia ce alcătuiește “o oază în mijlocul acestei multitudini de popoare (slave)”. Cele două principate – Moldova și Țara Românească – „sunt susceptibile să strângă bogății neprețuite, se pare că prezentul le promite un viitor mai bun”.

În timpul călătoriei sale a avut prilejul să se întâlnească cu arhiducele Ferdinand și baronul Ioan Josika, președintele guvernului, care l-au înștiințat despre deschiderea Dietei după 23 de ani de întrerupere. Evenimentul era așteptat cu înfrigurare de nobilimea maghiară ce începuse să gândească programul reformist. Atmosfera de nerăbdare este surprinsă de spiritul iscoditor al mareșalului.

Însemnările de călătorie ale ducelui de Ragusa impresionează prin rigoare, stilul concis și elegant specific unui mare senior.

Despre această relatare a scris Nicolae Iorga în *Istoria românilor prin călători*, ed. II, vol. IV, București, 1929, p. 160–161; este semnalată și în „Cele Trei Crișuri”, XV, nr. 1–2, p. 4–5; părți ale relatării au apărut în „Revue des Deux Mondes”, t. XI, 1837, p. 729–761.

**AUGUSTE FRÉDÉRIC LOUIS VIESSE DE MARMONT,
DUCE DE RAGUSA**

**Călătoria mareșalului duce de Ragusa
în Ungaria, în Transilvania, în Rusia Meridională,
în Crimeea, pe țărmurile Mării Azov,
la Constantinopol, în câteva părți ale Asiei Mici,
în Siria și Palestina și în Egipt⁵**

[...] Am trecut râul Mureș⁶ la Arad. Acest râu care izvorăște din înaltul Munților Carpați, traversează Transilvania având dimensiuni considerabile. Sosit la acest punct el este foarte frumos; forța sa poate fi comparată cu cea a Marnei⁷ de lângă Paris. Este navigabil cea mai mare parte// a cursului său și servește transportului lemnului și sării, care este adusă din Transilvania. Există la Arad un pod de lemn pe acest râu; acest pod este supus acțiunii unui fort cu cinci bastioane, plasate pe malurile sale, și care mi-a părut întreținut în stare bună.

p.74

p.75

Dincolo de Mureș, ținutul are o înfățișare cu totul nouă, pământurile devin mai bune: este un sol negru, potrivit grădinăritului; dar ceea ce frapează privirea mai ales, este cultivarea îngrijită, care se remarcă. Acolo nu sunt sate imense, însă <sunt> așezări cu o populație obișnuită; ferme, cătune, nenumărate plantații, <ce> dau locului un aspect civilizat. Populația trebuie să crească numeric, dar atâta câtă este trăiește la țară. Am crede că vedem o frumoasă provincie a Germaniei, și așa este până la Timișoara⁸. Pentru că populația este compusă din coloniști germani, care au adus cu ei obiceiurile, tradițiile, obișnuințele și industria lor. Stabilirea lor nu este mai veche // de 60 de ani⁹ [...]

p.76

Am sosit chiar în aceeași seară în Timișoara. Este o fortăreață cu zece bastioane: fortificația este regulată și abundă în lucrări exterioare¹⁰. Această fortăreață situată atât pe Timiș¹¹, (ale cărui izvoare se găsesc pe versantul vestic al Munților Semenic¹², care separă Transilvania de Țara Românească) cât și pe canalul navigabil prin care comunică <râul> Mureș cu Tisa, este centrul unei bune apărări a frontierei, unde sunt reunite obstacole naturale și artificiale. Dar această apărare

⁵ *Voyage du Maréchal duc de Raguse en Hongrie, en Transilvanie, dans la Russie méridionale, en Crimée, et sur les bords de la Mer d'Azoff, à Constantinople, dans quelques parties de l'Asie mineure, en Syrie, en Palestine et en Egypte*, Paris, 1837 p. 74–165.

⁶ Râu în Transilvania.

⁷ Râu în Franța.

⁸ *Temesvar*, municipiu, capitala jud. Timiș.

⁹ Se referă la coloniștii germani aduși în timpul Mariei Tereza în Banat.

¹⁰ Cetate de tip Vauban, ridicată de austrieci în secolul al XVIII-lea.

¹¹ Râu din Banat.

¹² *Brasiliș*.

p.77 este fără scop astăzi când nu mai există pericolul turcesc și când ruinele sale nu pot forma nimic redutabil <împotriva> Ungariei. Dacă vreodată țările limitrofe¹³ ar trece la Rusia și un conflict ar izbucni între aceasta și Austria acest ținut nu va fi probabil câmpul de bătălie // al celor două puteri. Lupta principală se va da la frontiera Poloniei sau cea a Sileziei¹⁴. [...]

p.78 În 30 <aprilie> am plecat din Timișoara spre Lugoj¹⁵, urmând canalul până la acest oraș. L-am trecut pentru a mă duce în Caransebeș¹⁶, situat pe malul drept al Timișului.

p.79 Caransebeș este centrul regimentului de frontieră iliro-valah¹⁷. Ținutul este frumos, iar populația sănătoasă. Cei douăzeci de ani de pace care s-au scurs și bunăstarea universală de care se bucură, au dat tuturor regimentelor de graniță un număr mare de oameni. M-am aflat cu plăcere în mijlocul acestor stabilimente, pe care le apreciez // mai mult ca nimeni, al căror mecanism îl cunosc, și căruia de mult timp i-am calculat numeroasele avantaje¹⁸[...].

p.81 Lungile războaie dintre Ungaria și Turcia și devastările care le-au urmat, au adus populația de la hotare în cea mai mizeră stare. Jefuită adesea, aruncată de colo-colo, după capriciile sorții, forțată să ducă o viață rătăcitoare și nenorocită, s-a avut p.82 ideea de a o supune unei // organizări care poate s-o apere și să-i dea consistență.

Din acest motiv teritoriul a fost împărțit în regimente și în companii și toți locuitorii supuși regulilor disciplinei militare. Pământurile le-au fost date în posesiune, conducătorii aleși au fost puși în fruntea lor; li s-a cerut să fie soldați în cea mai mare parte a timpului, dar cu condiția să nu-și părăsească <casele> decât în timp de război, iar în timp de pace să apere hotarele.

Li s-a stabilit un impozit mic în bani, dar li s-au cerut prestații în natură; sumele <strânse din> impozit au fost date spre întreținerea trupelor și administrarea ținutului. Guvernul furnizează surplusul necesar. Într-un cuvânt, li s-a cerut locuitorilor de la graniță ca, în schimbul concesiilor care li s-au făcut și a ajutorului primit, să păzească aceleași hotare într-o manieră obișnuită și să furnizeze în timp p.83 de război toți soldații ceruți pentru apărarea statului.//

Astfel ținutul numit frontieră militară nu trebuie să fie considerat o provincie, ci o mare tabără, iar populația sa o armată care poartă cu ea mijloacele de recrutare. Este o trupă staționară care locuiește în barăci în loc să locuiască în corturi; care adaugă produsului <obținut> din turmele sale pe cele ale pământurilor pe care le

¹³ Se referă la Țara Românească și Moldova.

¹⁴ Provincie în Polonia de astăzi.

¹⁵ *Loughos*, oraș jud. Timiș.

¹⁶ *Karansebes*, oraș. jud. Caraș-Severin.

¹⁷ Regiment de graniță înființat în timpul Mariei Tereza; în Banat mai existau regimentul germano-bănățean și iliro-banatic.

¹⁸ Aluzie la experiența dobândită în funcția de guvernator al provinciilor iliriene din 1809–1811, când a avut sub administrarea sa șase regimente de graniță.

cultivă; dar este o trupă disciplinată și organizată a cărei bunăstare a fost calculată cu grijă. Este o populație războinică, ale cărei obiceiuri sunt îndulcite prin îngrijirile părintești ale guvernului; inconstanța și indisciplina sa naturală sunt îngrădite prin legi stricte și severe [...].

Pământurile au fost distribuite familiilor, în funcție de forța și nevoile lor. Când o familie prosperă și crește numeric, guvernul îi acordă noi terenuri, provenind din pierderile altor familii, sau // prin cumpărare de la cei care le posedă dar nu pot să le lucreze. O familie nu se poate dispensa de ceea ce îi este necesar subzistenței: ea nu poate vinde decât surplusul, numai unei persoane sau unei familii care se supune serviciului militar [...].

p.84

Famiiliile sunt numeroase și au bunuri în posesie colectivă; indivizii nu au nimic în posesiune, totul este în comun între ei. O familie se compune din mai multe gospodării și se ridică câteodată la un număr de 60 de indivizi.

Conducătorul, cel mai în vârstă sau ales dintre ceilalți, este administratorul; este un patriarh¹⁹ însărcinat cu puteri depline, dar obligat în fiecare an să dea socoteală. Tratat întotdeauna cu respect de către autorități, nu poate fi supus unei pedepse corporale decât după ce a fost destituit juridic din funcțiile sale pentru fapte foarte grave; el se îngrijește de nevoile tuturor, de cultivarea terenurilor, de echiparea soldaților înrolați pe care îi dă companiei sale. Este asistat în îndeplinirea atribuțiilor sale de către soția sa: dacă ea este// considerată incapabilă, sau dacă rămâne văduv, o altă femeie este aleasă stăpâna casei.

p.85

La sfârșitul anului se face împărțirea produselor și fiecare individ, înrolat sau nu, absent sau prezent, bărbat sau femeie, are o parte egală, cu excepția conducătorului și a stăpânei care primesc câte două părți [...].

Teritoriul fiecărui regiment este hotărnicit cu multă grijă și, lucru remarcabil, o operație atât de importantă ca aceea a inventarului funciar este efectuată de timp îndelungat pentru granița militară. Motivul constă în numărul mare de ofițeri instruiți și capabili din cadrul regimentelor, care pot fi angajați în astfel de îndeletniciri în timp de pace. Tabelul indicator al tuturor terenurilor, împreună cu clasificarea lor se află în fiecare regiment. Pământurile cultivabile sunt împărțite în trei categorii; impozitul fiecărei categorii este fixat și determinat. Cum contribuabilii au puțini bani pentru dări, iar întreținerea stabilimentelor publice de mare importanță care acoperă teritoriul necesită lucrări laborioase, // pământurile sunt impozitate atât în zile de muncă cât și în oameni și animale. Totuși zilele de muncă pot fi răscumpărate la prețuri foarte mici, după liberul plac al țăranilor; dar în cazul când ele devin necesare lucrărilor publice, ei sunt obligați să le execute. Rareori țăranii profită de posibilitatea răscumpărării acestora, pentru că nu au mijloace, iar regulamentele care există, în această privință, dispun de toate dispozițiile necesare pentru a preveni abuzurile.

p.87

p.88

¹⁹ Nu se folosește sensul bisericesc al termenului, ci se subliniază respectul funcției, deținută probabil de un om înțelept.

Impozitul plătit în zile de muncă este înregistrat în cadastrul regimentului; astfel dintr-o privire, se poate vedea ceea ce regimentul îi datorează suveranului în bani și muncă și la fel pentru fiecare familie, al cărui nume este înregistrat alături de numărul loturilor pe care le posedă. Pe de altă parte, se fac extrase din cadastru și fiecare familie primește un livret imprimat unde sunt înscrise: numărul suprafețelor posedate, categoria fiecăreia, banii și zilele de muncă datorate statului,

p.89 // soldații pe care îi întreține și în fine, animalele ce-i aparțin.

Pe acest livret trebuie să fie înscrisă fiecare sumă achitată și zilele de muncă efectuate. La sfârșitul anului sunt făcute socotelile.

Cât despre administrație, căpitanul fiecărei companii este șeful nominal, dar nu poate administra decât prin intermediul unei persoane însărcinate cu aceasta. Acest individ, locotenent sau sublocotenent se dedică administrației și nu are nimic în comun cu ofițerii militari: se numește ofițer economic. El este administratorul adevărat al companiei; el este cel care face toate socotelile cu familiile, care înscrie toate sumele primite, împarte și reglează toate corvezile datorate și înscrise în cadastru. Aceste corvezi nu pot fi executate decât în virtutea ordinelor primite de la statul major al regimentului, care la rândul său nu poate dispune de o singură zi fără ca // comandantul general să-l autorizeze, pe baza raportului întocmit de ingineri.

p.90

Un căpitan economic plasat aproape de colonel supraveghează administrația tuturor companiilor. El primește socotelile de la locotenentul economic al fiecărei companii, face raportul colonelului, în timp ce acesta primește socotelile direct de la căpitanii de companii. Se stabilește astfel un control al activității căpitanilor. Ofițerii economici au în subordine unsprezece subofițeri sau caporali economici. Prin intermediul acestora ordinele lor ajung în sate și se execută; ceilalți ofițeri din companie nu intervin deloc în administrație, nu sunt însărcinați decât cu ordinea ținutului lor [...].

p.91

Așa cum am mai spus, muncile formează o mare parte din datoriile țăranilor către împărat. Aceste prestații servesc la întreținerea multor drumuri frumoase ce străbat țara în toate sensurile, a numeroaselor magazii de rezerve destinate să prevină foametea, a corpurilor de gardă de la graniță ce oferă siguranță și în sfârșit <asigurat> reparațiile cerute de locuințele ofițerilor și ale funcționarilor, case indispensabile sistemului, și care valorează mai multe milioane.

Fiecare regiment are obligația de a furniza în timp de război patru batalioane de 1200 de oameni fiecare. În timp de pace două batalioane de campanie, armate, îmbrăcate și compuse din oamenii disponibili, sunt întotdeauna pregătite pentru marșuri; ofițerii și subofițerii // regimentului, ca și ofițerii economici care sunt atașați în teritoriu, formează cadrele. Acești oameni rămân în familiile lor, dar sunt la ordinele ofițerilor, care îi pregătesc pentru serviciul cordonului sanitar și menținerea ordinii în țară și îi adună la intervale regulate pentru instrucție.

p.92

Alegerea se face, după o regulă fixă, în familiile cele mai numeroase și în interesul conservării. Toți se pot căsători, și sunt căsătoriți în cea mai mare parte. Durata serviciului lor activ este de 12 ani; după aceea intră în rezervă.

Administrația regimentului este legată de cea a ținutului și iată cum; soldații sunt îmbrăcați pe socoteala familiilor și pentru aceasta împăratul acordă capului de familie o anumită sumă, care este reținută din impozit; se ține un cont deschis la statul major al regimentului, indicând numărul de soldați furnizat de fiecare familie și stabilind reducerea ce trebuie făcută, după ce s-a constatat că // soldații sunt îmbrăcați conform regulamentelor. Această uniformă, care este confecționată din stofele făcute în familie cu lână din turmele proprii, este un mijloc ușor de a plăti impozite.

p.93

Lichidarea și plata, fără cheltuieli și prin compensație, fie pentru îmbrăcăminte, fie pentru solda subofițerilor sau pentru ajutor în grâne, cere ca fiecare familie să aibe un cont deschis la regiment. //

p.94

Ofițerii economici sunt deci administratori reali, cu toate că sunt subordonați: ei sunt capabili pentru că sunt aleși dintre cei mai inteligenți, care sunt dedicați acestei cariere. Se cere ca ei să fi efectuat înainte serviciul militar, așa încât să nu fie străini regulilor serviciului, iar în absența batalioanelor de război să poată conduce populația [...]

Ofițerii economici sunt însărcinați în special să supravegheze culturile, să stabilească specia de semințe și cantitatea pământurilor pentru însămânțat; ei reglează sacrificarea turmelor de animale, determină cantitatea de semințe recoltate care trebuie adusă de fiecare familie în marele hambar de rezervă construit în companie, monument de prevedere și înțelepciune [...]. Mai mult, el vizitează fiecare familie din compania sa din 15 în 15 zile și dă socoteală de situația și de nevoile ei, căpitanului. Acesta însoțit de ofițerii săi, le vede el însuși o dată pe // lună. Fiecare ofițer superior vizitează șase companii, în același spirit, la fiecare trei luni, și în fiecare an colonelul vizitează toate familiile din regiment [...].

p.95

Voi completa acest tablou adăugând că fiecare regiment este administrat de un // consiliu responsabil, căruia căpitanul economic îi face toate propunerile și rapoartele despre administrația generală; că fondurile sunt depuse într-o casetă cu trei chei, care nu poate fi deschisă decât în prezența membrilor consiliului, și că ofițerii economici care fac încasările companiilor, varsă sumele percepute odată pe săptămână; că primul și al doilea stăpân al socotelilor sunt însărcinați să țină toate scriptele și să înregistreze încasările și plățile, care nu se pot face decât pe baza deliberărilor; că un comisar de război, ce stă în fiecare brigadă, supraveghează contabilitatea și vizează toate cheltuielile. [...]

p.96

În fiecare companie s-a constituit un tribunal numit sesiune. Locotenentul economic, mai expert decât oricare în afaceri, îl prezidează; este compus din: sergentul major economic, doi sergenți și doi caporali economici, două capete de

p.97

p.98 familie din companie alese de colonel. O dată pe săptămână această sesiune se adună //; fiecare reclamă, cere justiție și o obține.

Tribunalul al cărui principal scop este înainte de toate de a împăca părțile, nu poate fi venal, pentru că este prea numeros, iar interesele pe care le expune sunt prea neînsemnate. Confirmarea căpitanului este de astfel indispensabilă judecății. Căpitanul, a cărui autoritate este de altfel foarte limitată în această situație, îngăduie totuși o nouă trăsătură funcțiilor respectabile pe care le împlinește. Tribunalele judecă în general cu multă imparțialitate.

p.99 Dar, chiar dacă acest tribunal are probitate, este posibil să nu fie competent, iar legislația nu a putut să-i dea cauze care îi pot fi necunoscute sau importante; astfel fiecare regiment are un tribunal compus pe alte principii, pentru apel și pentru procese relative la interese de importanță deosebită. Trei martori, oameni ai legii, dar purtând un grad și costum militar [...] sunt însărcinați să judece procesele civile // și penale. Un singur martor asistat de doi ofițeri judecă și el singur decide. Misiunea ofițerilor militari care îl asistă este de a semna probatoriul și procesul-verbal, care cuprinde întrebările, răspunsurile și replicile. [...]

p.100 Justiția corecțională se face diferențiat // după cum individul vinovat este sau nu înrolat. Cel care este înrolat este supus acțiunii ofițerilor, ca orice soldat din armată. Alții, ca și femeile, sunt supuși la sesiunea despre care am vorbit mai sus. Acest tribunal de familie dacă îl pot numi așa, este compus din indivizi din clase diferite, cei mai buni care pot fi însărcinați cu asemenea sarcini; nu ne putem teme nici de pasiuni nici de arbitrar, datorită compoziției sale; acolo fiecare stare are reprezentantul ei natural.

Toate delictele criminale sunt aduse la regiment în fața unui tribunal compus dintr-un șef de batalion, președinte, martor, doi căpitani, doi sergenți majori, doi sergenți, doi caporali și doi soldați. Martorul face un raport: delictul este judecat, dar pentru a sprijini garanțiile date acuzatului, judecata nu este executorie decât după aprobarea colonelului, care în nici un caz nu poate prezida tribunalul. [...]

p.105 Am găsit la Caransebeș mai mulți ofițeri care au servit sub ordinele mele. [...]

p.110 De la Caransebeș țara devine muntoasă; după dealuri se văd munții: la Timiș [...] sunt țigani, care spală nisipul apelor și care strâng aurul amestecat cu acesta. Acest meșteșug este liber și fiecare îl poate exercita, plătind fiecare familie trei ducăți de aur impozit pe an.

p.111 Acești țigani atrag atenția călătorilor. Poartă nume diferite după numele țărilor unde locuiesc; dar au trăsături asemănătoare, aceeași culoare a tenului, aceleași obiceiuri, tradiții, ce dovedesc că au aceeași sorginte, au o origine comună și provin din același trib, ale cărui rămășițe s-au răspândit în toată Europa. Peste tot se mulțumesc să facă cele mai mizerabile munci și par că trăiesc din nimic. Ei conservă gusturile și obiceiurile nomade în mijlocul populațiilor civilizate de cultivatori. Preferă un trai privat de hrană și căldură unuia regulat și laborios. Numai violența îi determină să-și modifice felul de // viață, și, pentru a scăpa, atunci când

se poate, se expatriază. Au dispărut în toate părțile din Europa, unde poliția le-a interzis o viață nomadă; s-au refugiat în țările unde sunt tolerați. [...]

p.112

De la Caransebeș am călătorit pe Dunăre până la Orșova²⁰. Doream să văd acest fluviu maiestuos în momentul în care primise aproape toți afluenții și reunise toate apele din statele germane din sud și din cea mai mare parte a versanților meridionali din lanțul carpatic. Vroiam să judec eu însumi lucrările proiectate pentru a preface navigația sa un lucru obișnuit, constant și sigur.

După ce am urcat până la izvoarele Timișului, am traversat ultimii versanți ai lanțului transilvan, care încastrează râul din această parte. M-am oprit la Teregova²¹ unde mi-am petrecut noaptea; a doua zi de dimineață am ajuns în Orșova. Călătoream în teritoriul regimentului iliro-valah. Orșova este un orașel sărăcăcios, dar care va avea o mare dezvoltare. Frumosul lazaret care este construit acolo creează acestui loc o oarecare importanță // comercială. O mare parte a comerțului terestru cu Turcia poate lua această direcție, iar mărfurile venite pe mare pot fi puse în antrepozit. Este primul lazaret de pe malurile austriece ale Dunării, venind dinspre Marea Neagră, și în consecință acolo mărfurile pot fi purificate și călătorii pot face carantina. Nimic n-a fost cruțat pentru a da acestui loc importanța pe care o merită, precum comoditățile, care îl fac să fie preferat altora.

p.113

Lucrări deosebite pentru ușurarea navigației vor fi executate la mică distanță de Orșova. Acolo, fluviul este grandios și cantitatea de apă care curge nu se aseamănă cu nimic din Europa. Prins între munții de pe maluri are o lărgime dublă față de cea a Rinului²² în fața <orașului> Mainz²³. M-am imbarcat puțin timp de la sosirea mea și am coborât de-a lungul fluviului pentru a vedea acel banc de stânci, care oprește și îngreunează navigația și locul // de pe malul drept unde s-a proiectat tăierea unui canal pentru a răsturna acest obstacol; execuția mi s-a părut ușoară; de la râu la munții paraleli distanța mi s-a părut a fi suficientă. [...] Dar terenul pe care trebuie executat canalul este teritoriu sârb, ce aparține Turciei; în fine se poate da un firman; dar cu toate că este necesar și convenabil, Divanul din Constantinopol nu a părut dispus să-l acorde, în ciuda cererilor nenumărate care i s-au făcut. [...]

p.114

Cu toate că navigația este posibilă astăzi, când apele au o înălțime medie, (un vapor va trece atunci de cataracte fără accidente, iar apele joase nu sunt de temut decât în lunile august și septembrie), nu putem privi această navigație drept regulată și asigurată decât <atunci> când acest pasaj va fi deschis. O astfel de operație va fi necesară la un alt punct de pe Dunăre, la zece leghe mai sus de Orșova, unde se găsesc, de asemenea, cataracte. Odată terminat acest al doilea punct, navigația de la Viena la mare se va efectua într-o manieră promptă, ușoară și sigură. [...]

p.115

²⁰ Oraș, jud. Mehedinți.

²¹ Teregova, localitate jud. Caraș-Severin.

²² Râu în Germania.

²³ Oraș în Germania.

p.117 Am trecut prin fața Orșovei Noi²⁴, fortăreață turcă ridicată pe una dintre insule, pe care o ocupă în întregime. Este un morman de ruine degradate de timp și de ultimele războaie. Un pașă fără armată o comandă. Acest post ce supraveghează navigația fluviului este dominat de cele două maluri și în special de cel stâng, de obicei nelocuit, când este atacat // [...]. Austriei l-au bombardat în timpul ultimului război. Astăzi sunt necesare multe cheltuieli din partea turcilor pentru a-l pune în stare de apărare. Pe malul drept un fort, la fel în ruine, și numit Elisabeta, este destinat a-și uni tirul cu cel din Noua Orșovă și să apere fluviul.

p.118 Pe malul stâng, mai jos de Noua Orșovă, micul râu Bahna²⁵ se varsă în Dunăre; el delimitează teritoriul austriac și separă Ungaria de Oltenia. Din acest punct, de pe o înălțime unde sunt amplasate posturile de observație, se vede toată valea Dunării și linia de stânci, care traversează fluviul și pe care lucrările proiectate trebuie să găsească mijloacele de a le înlătura sau a le deschide.

p.119 Această parte a văii Dunării este supusă unui inconvenient deosebit, ale cărui efecte se fac simțite la mare distanță, până în cealaltă parte a // contraforturilor transilvane, la izvoarele Timișului, și până la Caransebeș. Primăvara, milioane de insecte, o specie de muște de o natură particulară²⁶, apar și irită animalele. În special atacă boii și caii; se ajunge până acolo încât cei expuși atacurilor lor pot muri în câteva ore. [...] Copiii suferă și ei influența lor malignă.

p.120 Am plecat din Orșova, după ce am văzut tot ceea ce era interesant de văzut; am înnoptat la Mehadia²⁷, unde se găsesc izvoare de ape minerale și băi utile și celebre. Am ajuns în patru ore, mergând de-a lungul râului Bahna. Am intrat într-un defileu îngust și am traversat un ținut foarte pitoresc, urcând o pantă nesemnificativă, reglată de cursuri de apă până la Mehadia. Munții împăduriți, dar lăsând la vedere din loc în loc // stânci abrupte, dau peisajului o fizionomie expresivă. Case frumoase, cu o arhitectură plăcută, compun acest sat, cu o stradă minunată ce-l străbate în lungime. Prosperitatea arată că aceste ape sunt frecventate. Sunt vizitate de locuitorii din țările vecine, din Transilvania, din provinciile turcești; și un număr mare de boieri vin în fiecare an, etalându-și luxul. Reputația acestor ape și eficacitatea lor recunoscută i-a determinat adeseori pe medicii din Viena să trimită chiar bolnavi din Austria. Sunt nouă izvoare sulfuroase. Cel mai cald are o temperatură de 55 grade. [...]

p.122 Băile din Mehadia situate într-un loc încântător, sălbatec, dar accesibil, în mijlocul unui ținut bogat și populat, par favorabile atât distracțiilor cât și sănătății.

După ce am văzut tot ceea ce era interesant m-am întors la Caransebeș, de unde am plecat spre Transilvania. //

²⁴ Fortăreață turcească pe insula Ada-Kaleh.

²⁵ *Bacha*, râu în jud. Mehedinți.

²⁶ Este vorba despre musca columbacă.

²⁷ Oraș, jud. Caraș-Severin.

În 4 mai dimineața am plecat din Caransebeș. Prin Porțile de Fier²⁸ am intrat în Transilvania. [...]

După ce am trecut acest pasaj, am intrat într-o vale care se lărgea și care ajungea la // satul Grădiștea²⁹, veche colonie romană, cunoscută sub numele de Ulpia Traiana. [...]

Am înnoptat într-un orășel numit Hațeg³⁰, situat într-o vale frumoasă și largă, care oferă priveliști deosebite, dar prost cultivată. Râul care o străbate se numește Strei³¹ și primește la Hațeg un pârâu venit din vale, care duce până la Porțile de Fier.//

În 5 mai dimineața am plecat spre Deva³², capitala comitatului Hunedoara. M-am oprit la Hunedoara³³ și am vizitat cu respect castelul³⁴, cândva locuința celor trei eroi care au guvernat Ungaria: Iancu de Hunedoara³⁵, care l-a construit; fiul său Matei Corvin³⁶ și Gabriel Bethlen³⁷.

Acest castel feudal, unul dintre cele mai frumoase pe care le-am văzut, este perfect conservat. Vast, foarte bun pentru apărare, este foarte pitoresc și supraveghează o vale superbă, pe care am descoperit-o în întreaga sa splendoare; arhitectura sa // îndrăzneată și poziția sa vorbesc imaginației; și când ne gândim că a fost reședința atâtor oameni celebri, capătă o frumusețe și mai mare în ochii noștri. [...] O familie respectabilă și curtenitoare m-a primit și mi-a făcut onorurile castelului Huniazilor: este cea a administratorului pământurilor domeniului și care aparțin împăratului. Am cinat în sala cu portretele regilor Ungariei, atât de des ocupată altădată de cei care se consacrau apărării religiei și patriei împotriva turcilor.

Am vizitat sala unde se întrunea dietele, unde au fost luate rezoluții atât de generoase și care astăzi este transformată în magazie de fier forjat [...]

Produsele acestui pământ sunt lemnul, minele de fier de o calitate superioară și uzinele care prelucrează fierul.

Minele de fier sunt filoane și dau 48%. Exploatarea este foarte întinsă și un singur furnal înalt, al cărui turn are 21 de picioare înălțime produce 150–160 chintale de fontă în 24 de ore. Nu cred că se pot obține astfel de rezultate niciunde

²⁸ Poarta de Fier a Transilvaniei, pas important ce asigură trecerea spre Podișul Transilvaniei.

²⁹ *Vasselly*, veche denumire a satului și comunei Sarmizegetusa, jud. Hunedoara.

³⁰ Oraș, jud. Hunedoara.

³¹ *Strehl*, râu în Transilvania.

³² Municipiu, capitala jud. Hunedoara.

³³ Municipiu, jud. Hunedoara.

³⁴ Castelul Huniazilor. Este singurul castru devenit castel. În 1408 regele Sigismund îl donează lui Voicu; este refăcut de Iancu de Hunedoara, Matei Corvin, Gabriel Bethlen.

³⁵ Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei din 1441 și guvernator al Ungariei din 1446.

³⁶ Matei Corvin, rege al Ungariei (1458–1490).

³⁷ Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (1613–1639).

p.129 altundeva. Acest furnal are patru guri de vânt. Forjele scot 88 % fier forjat la 100 de fontă. Consumul de lemn transformat în cărbune pentru întreținerea furnalului în 24 de ore este de cinci sute de stânjeni cubi, fiecare stângen cub costă în jur de cinci franci, iar fierul în eşantioane groase // se vinde 21 de franci la chintal. Această întreprindere mi-a părut atât de bine condusă, încât am crezut că pot da aceste detalii, care dau o idee destul de exactă despre starea acestei industrii într-o țară depărtată.

Independent de bogățiile în lemn a acestei părți din Transilvania, există mine de cărbune fosil. Cele care sunt aproape de Hațeg sunt de o calitate excelentă; dar ele nu sunt exploatare. [...]

p.130 Seara am mers să dorm în Deva. Acest oraș este situat pe valea Mureșului, la o distanță mică de râu: această vale este foarte largă și pare peste tot fertilă. În general pământurile Transilvaniei au această aparență; dar am fost asigurat că și în cazul unor culturi bune nu se produce decât 5-6 kg, la unul de sămânță. Ele ar avea nevoie de îngrășămintă, ceea ce în stadiul actual al lucrurilor nu este posibil.

p.131 Mureș este cel mai mare râu al // Transilvaniei. [...] Este remarcabil că el împarte bogățiile minerale pe care le conțin munții: pe malul drept se găsesc minele de aur și argint; pe malul stâng sunt cele de fier, aramă și de plumb.

La patru leghe de Deva, la Săcărâmb³⁸, se află mine de aur foarte bogate: ele nu se găsesc pe locul unei mari exploatare; dar se pare că au multe avantaje. Am contat pe faptul că voi putea să merg să le văd pe cele de la Zlatna³⁹, care sunt cele mai importante dar inundația Mureșului m-a oprit din călătoria mea spre Săcărâmb și am renunțat să mă duc.

Înainte de a părăsi Deva, am vizitat cetatea⁴⁰; este o ruină romană și una din evul mediu. Plasată pe un munte izolat și înalt, ea domină acest vast ținut, care este foarte deschis. [...]

p.133 L-am văzut la Deva pe comitele suprem, domnul de Nopcsa⁴¹, care s-a arătat foarte prevenitor și s-a îngrijit de călătoria mea. Mi-a vorbit de afacerile țării, de dieta care trebuia să se întrunească, de alegerile care se apropiau și de combinațiile pe care le puteau face, mai mult sau mai puțin favorabile guvernului.

Alegerile erau o mare problemă a principatului. [...]

p.134 Înainte de a continua descrierea călătoriei mele în Transilvania, este necesar să dau câteva detalii asupra acestei provincii și asupra principalelor populații care locuiesc aici. [...]

³⁸ *Majdak*, comuna Certeju de Sus, jud. Hunedoara.

³⁹ Exploatare minieră, jud. Alba.

⁴⁰ Castrul din Deva renovat și completat de Iancu de Hunedoara și Matei Corvin; a devenit ruină după explozia de muniții din 1848.

⁴¹ Alexe Nopcsa (Elek) (1773-1862), comite al Hunedoarei.

Populația principatului este un monument viu al mișcării pe care secolele le-a imprimat popoarelor. În nici un loc nu întâlnim un astfel de amestec; învingători, învinși și coloniști a căror istorie este necunoscută și origine incertă [...]

p.136

Există în Transilvania un număr mare de populații diferite prin origine și limbă; dar numai trei au drepturi recunoscute și servesc drept fundament al diviziunilor politice⁴². Populația este evaluată la 2 milioane de suflete⁴³. Iată cum este împărțită pe etnii.

p.137

250 000 de maghiari, un milion de români, 5–600 000 de germani, 150 000 de secui și 120 000 de armeni.

După religii: 180 000 catolici, 200 000 greco-catolici, 550 000 reformați, calviniști și luterani, un milion de ortodocși.

Statul nu recunoaște decât trei națiuni: ungurii, secuii și saxonii. Țara este împărțită în 11 comitate, în fruntea cărora sunt plasați ca în Ungaria comiți supremi; 7 scaune secuiești⁴⁴, cu șefi cu nume diferite, dar ale căror atribuții sunt aceleași ca ale comiților superiori; nouă scaune // săsești, ale căror conducători sunt simpli administratori civili. Românii care sunt împărțiți în diviziuni diferite, se supun diviziunilor etniilor pe lângă care locuiesc. Sunt cei mai vechi locuitori ai țării, descendenți ai coloniilor romane stabilite de Traian⁴⁵. Ei se numesc ei înșiși români și limba lor este plină de cuvinte latinești, mai mult sau mai puțin bine conservate, care mărturisesc într-o manieră certă originea lor.

p.138

Maghiarii și secuii sunt națiunile învingătoare. Secuii sunt de rasă și origine maghiară și nu sunt decât un grup din acest popor⁴⁶. Au luat în posesie o parte a țării unde regimul maghiar este adoptat⁴⁷. Germanii au venit într-o epocă ulterioară, a cărei dată sigură nu se știe: unii indică secolul al VI-lea, alții numai al XII-lea⁴⁸. Cu titlu de coloniști au primit pământuri împreună cu privilegii. Ei sunt liberi, proprietarii pot vinde // și cumpăra; nici un străin nu se poate stabili printre ei fără consimțământul lor. [...] Parcurgând pământurile locuite de saxoni te crezi în frumoasele cantoane ale Germaniei. [...]

p.139

Împărțirea pământurilor între maghiari, secui și saxoni s-a făcut din alte rațiuni decât principiul național; dar astăzi teritoriul este cel care prevalează și care stabilește drepturile locuitorilor.

p.140

⁴² Se referă la maghiari, sași și secui.

⁴³ În 1837 statistica lui Benigni evalua populația la 2 088 070 locuitori, Marina Lupaș Vlasiu, *Aspecte din istoria Transilvaniei*, București, 2001, p. 277.

⁴⁴ Erau de fapt numai cinci scaune secuiești: Arieș, Ciuc, Mureș, Odorhei, Trei Scaune, *Istoria Românilor*, vol. VII, t. 1, București, 2003, p. 167.

⁴⁵ Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117).

⁴⁶ Secuii, populație ce lupta în avangarda trupelor maghiare.

⁴⁷ Se așează în final în estul Transilvaniei, în actualele județe Harghita și Covasna.

⁴⁸ Sașii, coloniști germani din secolele XII–XIII.

Astfel un maghiar, un secuî sau un român, care cu permisiunea saşilor s-au stabilit şi locuiesc în pământurile lor, au privilegiile acestora şi trăiesc după legile lor, aşa cum legile maghiare conduc pe aceia care vor să locuiască în alte teritorii.

Cele nouă scaune săseşti sunt conduse de administratori numiţi de împărat; ei sunt supuşi unui comitet suprem inamovibil, care este conducătorul acestei naţiuni şi în faţa căruia sunt aduse apelurile. Numai sub acest aspect judiciar acesta are drepturi întinse. Legea saşilor este favorabilă ţăranilor şi este obiect de gelozie pentru ceilalţi locuitori ai Transilvaniei.

p.141 Independent de împărţirile administrative pe care // le-am expus, mai există patru regimente de frontieră: două se numesc primul şi al doilea regiment valah, alte două sub numele de primul şi al doilea regiment secuiesc şi mai există încă un regiment de husari cu acelaşi nume şi aceeaşi formaţiune. Populaţia acestora este compusă din secuî sau din români; ei sunt în afara legislaţiei civile şi supuşi legilor frontierei.

p.142 Voi adăuga la aceste informaţii privind populaţia Transilvaniei câteva informaţii asupra aceleia ce compune cele două provincii turceşti învecinate şi care sunt în general puţin cunoscute: Moldova şi Ţara Românească. Ţara Românească, aşa cum am mai spus este situată la sud şi ocupă întreg spaţiul până la Dunăre; în timp ce Moldova este situată la est. Populaţia acestor două provincii este de origine română, adică descendenţi ai coloniilor romane şi vechi stăpâni ai ţării. Singurii străini care s-au amestecat cu ei sunt locuitorii celor 62 de sate moldovene, care // sunt de origine maghiară⁴⁹. Basarabia, care se învecinează cu Moldova şi care nu este separată decât de Prut, este de asemenea locuită de români. În jurul acestei populaţii, la nord şi la sud sunt populaţii de origine slavă: Galiţia, Rusia de sud, Bulgaria, în fine, Serbia [...] Numai Ţara Românească, Moldova şi Basarabia au rămas intacte şi populaţia lor izolată ca o oază în mijlocul acestei multitudini de popoare, care în cursul atâtor secole n-au încetat să migreze spre sudul Europei.

p.143 Populaţia Ţării Româneşti se ridică la 2 milioane de suflete⁵⁰, iar cea a Moldovei la un milion⁵¹. Aceste ţinuturi sunt frumoase, // (au) privelişti încântătoare, în special în Ţara Românească unde clima este dulce. Produsele acestor provincii sunt extrem de variate şi de abundente; animalele sunt numeroase şi au specii frumoase. Caii moldoveneşti sunt excelenţi şi ieftini. Aceste două provincii sunt susceptibile să strângă bogăţii nepreţuite; se pare că prezentul le promite un viitor mai bun. //

⁴⁹ Este vorba despre ceangăi, populaţie de origine maghiară, care s-a aşezat în Moldova în sec. al XV-lea; nu erau însă singurii alogeni.

⁵⁰ În Ţara Românească la începutul perioadei regulamentate populaţia se ridică la 1 992 932 locuitori, *Istoria Românilor*, vol. VII, t. 1, p. 137.

⁵¹ În Moldova, în 1845, numărul capilor de familie era de 274 839, *ibidem*, p. 137.

Am plecat din Deva în 6 mai, pentru a mă duce la Sibiu⁵², am urcat pe valea Mureșului până la Sebeș⁵³ și am înnoptat la Bismarck⁵⁴. Am vizitat în trecere câmpul de bătălie de la Izasvaras⁵⁵ [...]

Ținutul, până în apropiere de Sibiu se ridică pentru a coborî apoi; este frumos, iar culturile ne par din ce în ce mai frumoase pe măsură ce ne apropiem de oraș. Ne aflăm în ținutul sașilor unde am găsit meșteșuguri și industrie din centrul Europei. [...] // Am sosit în Sibiu în 7 mai. Acest oraș are 12–15 000 locuitori și seamănă mult cu micile orașe germane; nu are nimic remarcabil. Distrugerea fortificațiilor a permis să i se creeze promenadele, care îl înfrumusețază.

Arhiducele Ferdinand⁵⁶, delegat pentru a deschide dieta în calitate de comisar imperial, și care comandă acest ținut a sosit în aceeași zi; a fost primit cu bucurie și căldură. Sarcina pe care o are de îndeplinit este delicată. Multe interese opuse sunt de conciliat în această țară, și un lucru și mai dificil încă, acela de a calma o agitație vagă, care plutește asupra spiritelor; o neliniște fără obiect [...].

În 8 mai l-am văzut pe arhiduce, care m-a primit cu bunăvoință; am avut cu el o conversație de trei sferturi de oră, timp în care și-a expus opiniile înțelepte și moderate.

În 9 mai am plecat din Sibiu și am înnoptat în Alba-Iulia⁵⁷. Alba-Iulia este situat în valea Mureșului; partea din oraș plasată pe țărmurile râului nu se compune decât din câteva case ale negustorilor și din hanuri. Adevăratul oraș se află pe înălțime și este înconjurat de fortificații. Acestea care sunt construite de Carol al VI-lea⁵⁸, constau într-un hexagon regulat; sunt bine întreținute și au o bună așezare. Este un loc mic dar întărit, care este prevăzut cu stabilimente complete. Bastioanele sale sunt foarte spațioase: linia de defensivă este mai // mare decât cele obișnuite; are numeroase lucrări exterioare, care sunt poate prea înghesuite. Acest loc nu are decât un punct de atac, pe latura de vest, care este dominată de 600 de stânceni, și de unde se poate desfășura o defensivă lungă⁵⁹. [...] Alba-Iulia are câteva clădiri civile remarcabile: o monetărie bine construită, cu utilaje noi și mașini de bătut monedă foarte frumoase, dar manuale. În această monetărie s-a făcut, după metoda inventată de M. Darcet⁶⁰ și cu ajutorul acidului sulfuric, separarea aurului de argint,

⁵² Municipiu capitala jud. Sibiu.

⁵³ *Mühlbach*, oraș jud. Alba.

⁵⁴ Bismarck, probabil un hotel din Sebeș.

⁵⁵ *Izasvaras*, localitate neidentificată.

⁵⁶ Arhiducele Ferdinand d'Este președinte al guvernului Transilvaniei (1835–1837).

⁵⁷ *Carlsbourg*, municipiu jud. Alba.

⁵⁸ Carol al VI-lea, împărat al Sfântului Imperiu roman de națiune germană (1711–1740).

⁵⁹ Cetatea Alba Carolina în stil Vauban, ridicată în 1714–1733 după planurile arhitectului Giovanni Morando Visconti este un fort heptagonal cu ziduri groase, 7 bastioane și mai multe porți cu basoreliefuri realizate de Johann König.

⁶⁰ Jean Pierre Joseph Darcet (1777–1844), chimist.

provenite din minele Transilvaniei. Există un mic observator unde se fac de regulă cercetări astronomice. Un episcop stă în această fortăreață și face onorurile vizitatorilor. Catedrala⁶¹ conține diferite obiecte din Antichitate până în Evul Mediu. //

p.149 În 10 mai am plecat din Alba-Iulia pentru a vizita minele din Zlatna, o curiozitate a Transilvaniei.

Zlatna este așezată la cinci ore depărtare de Alba-Iulia pe micul râu Ampoi⁶². Valea este pitorească și cu un aspect sălbatic: ea este populată ca toate ținuturile miniere, în care locuitorii sunt necesari exploatărilor. [...]

p.150 Zlatna este un sat plăcut; dar construcțiile sale nu reflectă bogățiile minelor sale. Acelea de la Schemnitz⁶³ sunt mai bune, în ciuda faptului că produsele minelor sunt inferioare acestora.

p.151 Minele cele mai apropiate de Zlatna sunt cele de la: Abrud⁶⁴, Roșia Montană⁶⁵, Baia de Criș⁶⁶ și Jesebeg⁶⁷. Am amintit deja pe cele de la Săcărâmb. Producția acestor mine este de 20–25 chintale de aur și 100 chintale de argint, ceea ce la prețul de 185 000 franci chintalul de aur și 20 000 cel de argint, dă o valoare de 7–8 milioane de franci. Minereurile dau în medie, aur 1,4 // % și 2,5% argint. Filoanele se întrerup deseori și se găsesc frecvent minereuri în pungi. Minele aparțin unui mare număr de particulari; au fost făcute mai mult de trei mii de concesiuni. Posesorii se ocupă personal de lucrările metalurgice.

Un control zilnic al mineralelor scoase le indică gradul de bogăție al acestora. Se începe prin tratarea lor cu mercur; dar până astăzi s-a folosit mai mult cea cu plumb. [...]

p.153 Minele din Zlatna sunt exploatate de pe vremea romanilor. Totul indică faptul că nu au fost niciodată abandonate; și dacă este așa, calculând produsul lor la limita inferioară, adică la jumătate din ceea ce produc astăzi, ne înfricoșăm de cantitățile de metal care au fost scoase și de valoarea acestora; nu mai puțin de trei milioane opt sute de mii mărci de aur și 19 milioane mărci de argint, adică, după prețul actual al aurului și argintului, 5 635 000 000 franci.//

p.154 În 11 mai dimineața am revenit în Alba-Iulia și imediat am pornit la drum de-a lungul Mureșului. Valea continuă să fie de o frumusețe perfectă. Acestui ținut n-ar trebui să-i lipsească nimic, dacă pădurile de pe înălțimi ar fi bine întreținute; dar se cunoaște că nimeni nu se ocupă de conservarea lor. Pământul este fertil și

⁶¹ Catedrala romano-catolică Sfântul Mihail, construită în 1246–1291; aici se află sarcofagul lui Iancu de Hunedoara.

⁶² Râu în Transilvania.

⁶³ Localitate minieră din Ungaria.

⁶⁴ *Abrabaua*, localitate minieră jud. Alba.

⁶⁵ *Werispatak*, localitate minieră jud. Alba.

⁶⁶ *Offenbanga*, localitate minieră jud. Hunedoara.

⁶⁷ *Jesebeg*, localitate neidentificată.

bine cultivat. Observatorul este uimit de un lucru deosebit: nu există decât puține terenuri lăsate în pârloagă, și totuși nu se văd pășuni artificiale. Asolamentul adoptat // este evident greșit și ar putea fi ameliorat .

p.155

În această parte a Transilvaniei, Mureșul are un curs liniștit; șerpuiește grațios în mijlocul văii, care este foarte largă, și care îmi amintește de Saône⁶⁸, cu care îl putem compara. Înainte de a ajunge în Aiud⁶⁹, am recunoscut câmpul de bătălie unde turcii au fost înfrânți de lăncu de Hunedoara, la începutul secolului al XV-lea⁷⁰ [...].

Am trecut prin Ocna Mureș⁷¹, unde se găsesc cele mai frumoase saline din Transilvania și poate din Europa. Sarea, care se extrage <aici> se află în cristale de cea mai perfectă // albeață. Galerile sunt largi și adânci. Este o exploatare ce amintește de cea de la Wieliczka⁷²; se produc în fiecare an 500 000 de chintale. Clădirile exploatării sunt mari și par bine întreținute. Nu am vizitat minele; în ziua în care am trecut pe lângă ele era duminică, nu erau lucrători și mă grăbeam să-mi urmez călătoria. Mureșul navigabil este un mare avantaj pentru exploatarea acestei mine prețioase și servește la transportul sării spre Ungaria.

p.156

Am sosit seara la Turda⁷³. Acest oraș are și el saline; dar sunt de importanță mai mică. Se pare că un imens bloc de sare se întinde sub acest ținut. La Turda exploatarea minelor nu are loc decât iarna și când se găsesc muncitori în număr mare. Această exploatare nu este lipsită de pericole, din cauza frecventelor surpări care au loc în galerii.

Turda este așezată pe Arieș⁷⁴, care se varsă în Mureș, la mică distanță de gurile sale. Acest râu este frumos; era atunci vijelios și se aștepta ca apele sale să crească din cauza // zăpezii. M-am culcat la Turda, și a doua zi, 12 mai, am plecat spre Cluj. Dar la Turda la Cluj, ținutul se schimbă, devine muntos. Am ajuns pe un platou de unde apele curg în direcții variate și chiar opuse. Munții învecinați, chiar piscurile, par de înălțimi mici, pentru că ne găsim la o altitudine puțin mai joasă decât nivelul lor. Nu se găsesc decât puține culturi; dar pășunile naturale sunt bune și bogate. La începutul acestui platou și în părțile sale răsăritene adiacente, se găsesc cei mai buni cai transilvăneni, cei care se bucură în Europa de o binemerită reputație. Au forță, o talie mijlocie; sunt în general bine clădiți și seamănă mult prin aspect și calitate cu ai noștri cai limousin. Poate sunt mai înalți decât ultimii.

p.157

⁶⁸ Râu în Franța.

⁶⁹ Enget, oraș jud. Alba.

⁷⁰ Este vorba de bătălia de la Sântimbru din martie 1442.

⁷¹ Marorouivar, localitate minieră jud. Alba.

⁷² Mine de sare din Polonia.

⁷³ Torda, oraș jud. Cluj.

⁷⁴ Aranjosch, râu în Transilvania.

p.158 După ce am parcurs acest platou în patru ore, am coborât pe valea Someșului, râu care curge la nord și am ajuns la Cluj⁷⁵, locul guvernului // Transilvaniei. Este specific acestui principat că autoritățile care exercită atribuțiile asupra întregii provincii, rezidă în două locuri diferite: la Sibiu, la 20 de leghe de Cluj, are sediul comandantul militar și se află tezaurul. Este evident că binele public este sacrificat intereselor private, legăturilor particulare fie ale orașului, fie ale indivizilor.

Populația Clujului este în jur de 20 000 de locuitori. Oraș antic, a fost reconstruit ca și cea mai mare parte a orașelor maghiare, și are aspectul unui oraș nou: străzile sale sunt drepte și largi și se opresc în piață, astfel încât vedem dintr-o privire ansamblul orașului. Casele sunt joase, ca în toate orașele noi, și este puțină mișcare pe străzi. Mahalalele sunt multe și pline de viață, în special cea de pe Someș⁷⁶. Acest râu, ce se află aproape de izvoarele sale, este frumos și rapid; el are ape limpezi și pune în mișcare numeroase fabrici.//

p.159 Am remarcat o moară ale cărei roți sunt plasate în același sens. Sunt patru mori, care se succed, și panta este astfel construită încât aceeași apă le pune în mișcare în același timp, fără ca niciodată roțile superioare să fie jenate în mișcarea lor de apa care acționează sub cele inferioare. Dealurile încântătoare, bine cultivate și locuite se sfârșesc toate aproape de țărmul stâng, și această alternanță de peisaj atât de agreabilă ochiului, aceste câmpuri împodobite, înfrumusețează mult valea. [...]

p.160 L-am găsit la Cluj pe baronul Iosika⁷⁷, guvernatorul civil al provinciei, care m-a copleșit cu atențiile sale; se afla în febra pregătirilor pentru dieta care urma să-și deschidă lucrările⁷⁸. Soția sa, baroneasa Iosika, mi-a părut o persoană distinsă, cu un spirit remarcabil; familia sa este foarte onorabilă și interesantă. Domnul Iosika se ocupă mult de agricultură pe pământurile sale și de înfrumusețarea orașului. [...] O foarte frumoasă grădină publică și o școală de natație au fost create pe cheltuiala baronului Iosika. El are în proprietate o grădină frumoasă, aranjată minunat și traversată de râu. L-am găsit pe comandantul Clujului, generalul Pistol, care a fost odată prizonierul meu de război; a venit să mă vadă și să-mi mulțumească pentru tratamentul bun pe care l-a primit de la mine în prizonierat.

p.161 Am plecat în 13 mai pentru a-mi continua călătoria. De la Cluj la Dej⁷⁹, valea nu încetează a fi încântătoare. În apropierea acestui din urmă oraș, devine mai plăcută și mai agreabilă. Pentru prima dată de la intrarea mea în Transilvania am văzut un câmp de lucernă, dovadă a stării de înapoiere în care se găsește agricultura acestei țări. La Dej, Someșul Mare se unește cu cel Mic, pe care l-am văzut la Cluj. M-am culcat la Dej, de unde am plecat în 14 mai dimineața. Am traversat Someșul

⁷⁵ *Clausenbourg*, municipiu, jud Cluj.

⁷⁶ *Samos*, râu în Transilvania.

⁷⁷ Baronul Janos Josika, președinte al guvernului Transilvaniei 1822–1834.

⁷⁸ Dieta urma să-și deschidă lucrările după o întrerupere de 23 de ani.

⁷⁹ *Des*, oraș jud. Cluj.

pe un bac // stricat până la Beclean⁸⁰. Am trecut apoi Bistrița, afluent al Someșului, și am ajuns la Bistrița⁸¹, oraș mic sărăcăcios, care seamănă cu un oraș german și a cărui industrie principală este tăbăcăria. De la Dej la Bistrița ținutul este sărac și satele nu sunt decât niște îngrămădiri de cocioabe. N-am mai văzut nimic asemănător. [...]

p.162

De la Bistrița am mers să înnoptez într-una din barăcile care au fost ridicate pentru a forma cordonul sanitar în epoca holerei. Acest loc se află la mică distanță de linia care desparte bazinele hidrografice, dar aflată încă pe versantul occidental al Carpaților. Un drum foarte frumos străbate lanțul munților și ajunge până în Bucovina. A fost făcut pe cheltuiala principalelor familii din Transilvania//; este un monument al patriotismului lor. Aici, nici un interes particular sau avantaj nu a motivat această lucrare; s-a avut în vedere numai binele general. Cei care au oferit banii nu au cerut nimic în schimb decât numai a primi recunoștința concetățenilor; și stâlpii, ridicați din loc în loc, au inscripții cu numele familiilor care au contribuit la construcția porțiunii de drum respective. Ținutul devine foarte sălbatec și rece; în sfârșit am intrat în zona coniferelor. Erau primii arbori verzi pe care îi vedeam de la intrarea mea în Transilvania. [...] Două ore mai târziu am ajuns la izvoarele afluenților Prutului, care curg spre nord și nord-est și se varsă în acest râu și de acolo în Marea Neagră. [...]

p.163

Coborând munții am intrat în Bucovina. Această mică provincie formează o țară puțin întinsă, a cărei populație nu se ridică mai mult de 200 000 de locuitori de origine slavă⁸². Teritoriul său este împădurit și prost cultivat [...]. Am intrat // mai întâi într-o vale pitorească și am ajuns la Iacobenii⁸³, unde împăratul are mine de aramă și argint foarte bogate. Aceste ferme au fost arendate și încredințate Domnului Mans⁸⁴. Se spune că sunt bine exploatate și că beneficiile arendei depășesc 300 000 de franci pe an. Se recunoaște ușor că acest ținut trist și sălbatec este nepopulat și că este sub toate raporturile foarte înapoiat și sărac.

p.164

p.165

În 16 mai am ajuns la Cernăuți⁸⁵, capitala Bucovinei. Acest mic oraș nu impresionează prin nimic; este situat pe țărmurile Prutului, iar populația sa nu depășește 8 000 de locuitori. Eram la granițele statelor austriece și eram pe punctul de a intra în cele rusești.

⁸¹ Municipiu, capitala jud. Bistrița Năsăud.

⁸² Exagerare, în Bucovina se întâlneau și alte etnii; în 1848 populația Bucovinei era de 377 561 locuitori dintre care: 91 823 români, 31 671 ruși și 12 000 alte etnii.

⁸³ Localitate, jud. Suceava.

⁸⁴ În 1851 complexul Manz, care își avea sediul la Iacobenii, producea 6 935, 46 chintale de fier.

⁸⁵ Czernowitz, oraș în Ucraina.

BENJAMIN BARKER (?–1859)

Supus britanic, agent al Societății Biblice la Smirna, în Imperiul Otoman. În 1834 îi cunoaște la Constantinopol pe noii domni Alexandru Ghica al Țării Românești și Mihail Sturdza al Moldovei. Aceștia îl invită în principate, pentru a-i sfătui în privința reformelor sistemului de învățământ.

The British and Foreign Society a fost creată în 1804 pentru traducerea și distribuirea Bibliei în diversele limbi ale popoarelor care nu beneficiau de o astfel de versiune din producție proprie. Activitatea Societății a avut un caracter dublu, de misionarism, pentru că se adresa non-creștinilor în speranța convertirii lor, și de iluminism, pentru că pune un accent deosebit pe iluminarea și educarea populației prin intermediul studiului Bibliei. Activitatea Societății Biblice în principate a început odată cu prima deplasare a lui Benjamin Barker în Țările Române.

Astfel, în iulie 1834, acesta întreprinde o primă călătorie la nord de Dunăre, urmată de altele în 1835 și 1838. În această perioadă îl cunoaște și leagă prietenie cu Petrarhe Poenaru, directorul Eforiei școlilor naționale și demarează un proiect de tipărire și distribuire a *Noului Testament* în românește, acțiune încununată de succes în Țara Românească, dar eșuată în Moldova, din cauza opoziției mitropolitului Veniamin Costachi. După 1838 rămâne în corespondență cu Petrarhe Poenaru și în 1846 tipărește o nouă ediție a *Noului Testament*. Se află de asemenea în bune relații cu domnii Țării Românești Alexandru Ghica și Gheorghe Bibescu.

Evenimentele politice din principate în 1848 și problemele sale de sănătate cauzează încetarea temporară a activității lui Barker. Totuși, la cererea sa, în toamna anului 1851 se stabilește la București, împreună cu familia, și va rămâne aici până în vara anului 1853, când Societatea Biblică îi cere să se reîntoarcă la Smirna.

Călătorește din nou în principate în 1857, când este bine primit de fostul domn Alexandru Ghica, acum caimacam al Țării Românești. Moare doi ani mai târziu, în 1859.

Din activitatea lui Benjamin Barker în Țara Românească și Moldova, doar prima parte, de până la 1838, este bine documentată. Pentru cea de-a doua perioadă, inclusiv șederea de aproape doi ani la București, nu au fost descoperite scrisori sau memorii.

Despre personalitatea și activitatea lui Benjamin Barker a scris istoricul E.D. Tappe, după a căruia ediție din 1964 s-a și realizat traducerea de față. De asemenea, informațiile furnizate de același istoric în studiul *Rumania and the Bible Society until the Crimean War*, în „Slavonic and East European Review”, XLVI, 106, January 1968, au stat la baza redactării acestei notițe biografice. Același studiu este valorificat și de Mihai-Răzvan Ungureanu în *Misiuni protestante în Principatele Române*, în *In honorem Ioan Caproșu*, Editura Polirom, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 375–377. De asemenea, vezi și idem, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004, p. 236–246.

Condițiile din lazaretul de la Giurgiu² sunt foarte bune, camerele sunt mari, aerisite și bine așezate, și deși ideea de a sta închis era neplăcută și iritantă, am avut totuși în timpul scurtei mele șederi câteva ceasuri de consolare extrem de plăcute și sper, cu ajutorul lui Dumnezeu, nu total lipsite de folos. În târgul Giurgiu trăiesc 700 de familii³, cele mai multe de bulgari care vorbesc românește⁴. Pe lângă acestea, mai sunt 30 de case evreiești și câteva armeniești. Giurgiu este situat lângă Dunăre și gospodăriile sunt răsfirate ici, colo, fără nici o ordine. Prințul⁵, care călărea pe acolo vizitând diferitele instituții din partea locului, m-a văzut căutând un mijloc de a merge la București și m-a poftit să-l urmez. Se îndrepta către școala lancasteriană⁶ și voia să mi-o arate. La intrare am fost primit de un domn care avea instrucțiuni să mă conducă la prinț. Am fost primit foarte amabil și am rămas alături de el cât timp au fost examinați elevii. Am fost surprins să găsesc într-un loc atât de mic ca Giurgiu o școală atât de bună și încă și mai surprins de progresul făcut de copii în decursul unui an de când această instituție a fost înființată⁷. Această școală care are două apartamente bune găzduiește 150 de copii, atât bogați cât și săraci despre care m-am bucurat să aflu că învață în propria lor limbă și nu ca bulgarii, într-o limbă pe care nu o pot înțelege. Copiii au fost examinați la noțiuni introductive de citire, scriere, aritmetică, gramatică și geografie, iar prințul care a fost tot timpul afabil și extrem de binevoitor a adresat mai multe întrebări copiilor și i-a pus pe unii dintre ei să îi scrie ceva pe tăblițele lor. Prințul Ghica face mari eforturi să instituie școli peste tot în Țara Românească și se bucură când vede că sunt bine conduse. Prin urmare educația în țara sa va înflori și acesta este fără îndoială primul pas către civilizație și ținuta morală. De la școală, prințul și suita lui au pornit spre București, iar eu cu mare greutate am găsit spre seară o trăsură să îl urmez, din cauza numărului mare de persoane care veniseră să îl întâlnească pe prinț și acum se întorceau acasă. [...]

¹ Traducerea s-a făcut după ediția E.D. Tappe, *A Bible Society Agent in the Rumanian Principalities*, in „Slavonic and East European Review”, XLII, 99, June 1964, p. 388–402.

² *Giurgiova*.

³ Ceea ce reprezintă cca. 3500 de indivizi, cifră, credem, inferioară realității.

⁴ *Wallachian language*.

⁵ Alexandru Dimitrie Ghica (principe), domnitor al Țării Românești (1834–1842).

⁶ Este vorba despre metoda Lancaster, după care se predă la clasele începătoare, I și II. În București, învățământul lancasterian a fost introdus la școala grecească de Demetrios Vilie, în timpul conducerii profesorului Vardalah. În regulamentul școlilor publice din 1833 această metodă a fost introdusă de Barbu Știrbei, vezi Gheorghe Pâmuță, *Istoria învățământului și culturii din orașul București (de la începuturi până la 1864)*, Editura Semne, București, 1997, p. 123.

⁷ La Giurgiu funcționa o școală primară cu predare în limba română încă din 1825, vezi Gheorghe Pâmuță, *Istoria învățământului și gândirii pedagogice din Țara Românească în secolele XVI–XIX*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 304.

Deși trăsură noastră era ușoară, tot avea nevoie de 5 cai să o tragă; în Anglia, doi ar fi fost suficienți, dar aici caii sunt mici și prost hrăniți. În trăsură am avut ca tovarăș de drum un cântăreț de operă care mai fusese în țară și îl urmărea pe prinț ca să-l convingă să suporte o parte din cheltuielile pentru deschiderea unei Opere la București⁸. Deși nu eram deloc de acord cu vocația sa, manierele sale erau amabile și elegante, iar el era un mijloc de a-mi procura cazare la sosirea la București. Caii noștri tropăiau în ritm susținut, noi eram grozav de zdruncinați, iar zgomotul roților și al altor părți ale trăsurii era suficient cât să ne împiedice să intrăm pe de-a-ntregul în conversație. În două ore am ajuns la satul Călugăreni⁹, unde am dormit în trăsură. Ținutul era neted, cu mulți stejari pitici și necultivat, cu mici excepții ici și colo, unde erau răsfirate câteva colibe. [...]

În această dimineață am continuat timp de două ore către „Argis”¹⁰, un sat arătos unde există o manufactură mare pentru conservarea cârnii și prepararea cervișului (grăsime animală)¹¹. Un mic râu care curge pe aici își ia numele de la sat. Ținutul este foarte asemănător și ar putea deveni foarte valoros prin cultivare, neavând pietre și fiind compus din pământ foarte fin. De la Argeș la București am făcut mai puțin de 3 ore pe o câmpie frumoasă și necultivată, cu excepția împrejurimilor capitalei. Tovarășul meu de drum, cântărețul de operă, a cerut vizitiului să ne ducă la Hanul lui Manuc¹², unde locuia un prieten al său. Acesta este o clădire pătrată mare, cu o curte spațioasă în mijloc, înconjurată de galerii ducând spre vreo 80 de apartamente a câte două camere fiecare. Parte din parter este pentru depozitarea proviziilor și grajduri, iar restul de două etaje pentru cazarea călătorilor și a acelor persoane care nu își permit să închirieze case. Negăsind locuință nicăieri în altă parte, am fost obligat să mă cazez în acest caravanserai locuit de tot felul de lume, dintre care mulți departe de a fi oameni respectabili. Astfel de locuințe de închiriat sunt răspândite prin București și unele sunt foarte respectabile, dar acestea sunt închiriate cu anul și nu cu luna. Camerele mele nu erau mobilate în strictul sens al cuvântului, și dacă nu ar fi fost amabilitatea unui prieten¹³ care mi-a împrumutat o masă și două scaune, aș fi fost nevoit să scriu pe genunchi. [...]

⁸ În București tocmai se înființase în ianuarie acel an (1834) Societatea Filarmonică, pentru sprijinirea teatrului și teatrului dramatic (opera) românești. Prima activitate a societății a fost înființarea unei școli dramatice, a cărei primă reprezentare a avut loc la 29 august 1834. Pentru mai multe detalii despre începuturile teatrului și operei profesionale în principate, vezi Ioan Massoff, *Teatrul românesc. Privire istorică*, vol. I, *De la obârșii până la 1860*, București, Editura pentru Literatură, 1961.

⁹ Callogoran.

¹⁰ Localitate inexistentă în jud. Ilfov, purtând numele râului Argeș, pe cursul căruia se afla. Este probabil o confuzie a autorului cu comuna Adunații Copăcenii, pe unde trecea drumul de la Giurgiu la București, peste un pod pe râul Argeș.

¹¹ Tallow.

¹² Manuk-Khan.

¹³ Edward L. Blutte, consulul Marii Britanii în Principate din 1826. Acreditat la București și Iași, rămâne la post până la moartea sa, în 1834.

Orașul București, acum capitala Țării Românești, are un aspect impozant și ocupă un teren destul de vast, din cauză că cea mai mare parte a caselor au împrejurul lor curți și grădini mari. În plus, multele case frumoase, ulițele largi, numeroasele biserici și alte clădiri cu mulți copaci presărați printre ele fac ca totul să aibă un aspect plăcut, dar o inspecție amănunțită descoperă ochiului multe lucruri dezgustătoare, care sunt un mare handicap pentru aspectul general. De exemplu, o mulțime de cocioabe mizerabile și de cârciumi abjecte alături de clădiri frumoase și prăvălii bogate și bine aprovizionate, splendide vile nezugrăvite în mijlocul unor curți murdare cu acareturi ponosite și multe ulițe pavate cu bârne de lemn pline de praf și mizerie. De abia în ultimul timp au început să pietruiască ulițele și unele dintre cele mai importante s-au îmbunătățit considerabil prin această schimbare. Totuși, multe nu sunt pietruite deloc, așa încât în sezonul ploios sunt aproape de nefolosit. Casele sunt construite în principal din cărămizi tencuite la exterior și spoite cu var. Acoperișurile mai bune sunt din tablă de cositor și folii metalice, țigle, scânduri sau șipci de lemn, care sunt așezate una peste alta aparent cu multă grijă, dar în realitate nu e chiar așa, și care au o înfățișare foarte ciudată și pot lua foc foarte ușor. Sunt multe biserici, peste tot în oraș, cu turle și clopotnițe joase. Sunt construite solid din piatră, dar extrem de întunecoase și nu numai că sunt pline de picturi de proastă calitate, dar pereții lor // sunt acoperiți cu fresce prost realizate.

p.390

p.391

De sărbători, care incluzând duminicile ar putea reprezenta o jumătate din an, toate clopotele încep să sune de dimineață foarte devreme, și fiecare în felul lui, așa încât împreună cu toaca, un fel de bucată de metal și lemn suspendat, bătută cu două ciocane, zgomotul este foarte strident și deranjant. Odinioară era mândria boierilor (nobilii) să ctitorească biserici pe care să le înzestreze, dar această modă a trecut acum. În întreaga Țară Românească sunt 1364 de biserici de piatră și 2389 de lemn. Sunt 133 de mănăstiri pământene și 69 aparținând mănăstirilor de la Ierusalim, Muntele Athos etc. și toate au proprietăți bogate. [...]

Populația Bucureștilor are în mare vreo 80 000 de suflete, fiind alcătuită din munteni, moldoveni, bulgari, greci, armeni, evrei, germani, unguri, ruși, români transilvăneni, câțiva francezi și italieni și mulți țigani¹⁴. Posesorii de dughene sunt neguțatorii locului și sunt în principal greci, bulgari, armeni, evrei și câțiva moldoveni. Germanii, ungurii și românii transilvăneni sunt în general artizani și mecanici, iar rușii sunt birjari și negustori de obiecte de fierărie. Evreii mai sunt și zugravi, spoitori și distilatori de alcool. Muntenii pot fi împărțiți în două categorii distincte, nobilii și oamenii de rând. Primii trăiesc din rentele de pe proprietățile lor și din salariile primite ca slujbași ai statului sau ofițeri în armată. Ceilalți trăiesc din

¹⁴ Catagrafia oficială din 1831 indică pentru București 58.791 de locuitori statonici, 1 795 de supuși străini și 10 000–12 000 de locuitori flotanți, în total până la 70 000 de persoane. O nouă statistică din 1832 număra 72 595 de locuitori, dintre care 12 000 de flotanți, vezi C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Editura pentru Literatură, București, 1966, p. 266.

ce câștigă ca muncitori, sacagii, cărămidari, hamali și alte ocupații umile, dar în general sunt, după cum am fost asigurat, extrem de delăsători și nu ar lucra decât când au nevoie disperată de o bucată de pâine, sau de vin și tărie.

Un mic râu numit Dâmbovița trece printr-o parte a Bucureștilor și duce în apele sale mizeria orașului. Tot Dâmbovița asigură necesarul de apă locuitorilor orașului și aproape toți o beau, cu excepția celor câtorva care își permit să trimită după apă la un izvor la vreo oră distanță. Apa râului este foarte groasă și murdară și atât de noroioasă, încât dacă nu ar fi niște pietre ieftine¹⁵ aduse de la Rusciuk pentru a o filtra, nu ar putea fi băută. Mulți munteni își găsesc de lucru cărând apă din râu¹⁶ pentru folosința locuitorilor, în niște căruțe joase cu un singur cal special construite și care pot căra fiecare câte un butoi¹⁷. Există puțuri la București, dar apa este foarte rea și nu este bună nici măcar pentru spălătul rufelor. Este remarcabil cum apa de izvor, de la Giurgiu la București și chiar până la Focșani¹⁸, nu este gustoasă.

p.392 Regiunea din jurul Bucureștilor este lipsită de interes, fiind toată pământ arabil fără arbuști sau copaci, cu excepția unuia sau două locuri care sunt principalele locuri de plimbare ale boierilor sau nobililor¹⁹. Tot pământul este atât de uscat și de // subțire încât atât în oraș cât și la țară, când nu plouă, se ridică în nori de praf într-un chip nemaipomenit, acoperind totul și aproape orbindu-i și înecându-i pe oameni. I-am văzut pe unii (și am fost și eu în această situație) revenind din călătorie atât de acoperiți cu praf și atât de negri și de schimbați la față, încât erau de nerecunoscut. [...]

Guvernul deschide acum peste tot școli lancasteriene pentru băieți, dar nimic nu s-a făcut încă pentru fete, cu excepția câtorva școli private²⁰, accesibile doar celor bogați. Există toate motivele să sperăm că sub domnia lui Ghica, actualul principe, nu va mai dura mult până când se vor deschide și școli pentru fete, pentru că el însuși este interesat de iluminarea supușilor săi²¹. Nimic nu este mai jalnic decât starea de înapoiere a oamenilor de rând din Țara Românească, ce contribuie în mare măsură la degenerarea moravurilor și la sărăcia lor actuală. Doar un efort susținut de difuzare a cunoașterii și o răspândire liberală a cuvântului Domnului pot ridica această națiune din starea de decădere morală în care s-a afundat.

¹⁵ Este vorba despre așa-zisa „piatră acră”.

¹⁶ Așa-numiții sacagii.

¹⁷ *1 baril*.

¹⁸ *Fokshanni*.

¹⁹ La Băneasa, la capul Podului Mogoșoaiei și la Herăstrău.

²⁰ În București existau câteva școli particulare pentru fete, printre care cele mai vechi fuseseră înființate în 1822 și 1829. După 1830, numărul lor a crescut. Pentru mai multe detalii, vezi Gheorghe Pârnuță, *Istoria învățământului și culturii...*, p. 151–161.

²¹ În 1832, odată cu înființarea internatului pentru băieți de la Sfântul Sava, se decisese și înființarea unui internat pentru fete; totuși această decizie avea să fie pusă în practică mai târziu, din lipsă de fonduri, vezi Gheorghe Pârnuță, *Istoria învățământului și culturii...*, p. 142–143.

Principele, care pare conștient de aceste lucruri, face tot ce poate pentru a înființa școli pentru săraci și, de asemenea, a pus să fie tipărite 6000 de evanghelii în limba română pentru uzul preoților și școlilor²².

Am fost mulțumit în mod special de conducerea Colegiului de la București²³, sub supravegherea domnului Poenaru²⁴, un tânăr muntean valoros, care după ce a locuit la Londra, Paris și Viena, a învățat câteva limbi și ceea ce este mai mult, a combinat ideile luminate cu puternice sentimente filantropice.

Acest Colegiu, care este o clădire bună pentru aceste locuri, este împărțit în mai multe compartimente, fiecare dintre ele reprezentând o școală separată sau o clasă. Sunt predate toate ramurile literaturii culte, alături de limbile greacă, latină, franceză, rusă și română. În această clădire funcționează și o școală lancasteriană pentru acei copii care vor ocupa poziții inferioare în viață, și dacă printre ei sunt unii destinați unei meserii meșteșugărești, atunci li se predă și partea teoretică a meșteșugului lor²⁵. [...]

Nelegiuirea domnește aici netulburată, iar diavolul își învârtă sceptrul cu o siguranță neprimejdută. De când mă aflu în aceste provincii, am văzut că păcatul există în forme atât de groaznice încât să depășească orice înțelegere, și ceea ce e mai rău e că e privit cu o crudă indiferență. Nu pot spune decât că pe ulițe vezi mai multă etichetă chiar decât în unele părți ale Londrei înseși și un călător care doar trece prin țară ar putea crede în mod natural că o purtare morală precumpănește în toate straturile societății, dar o cunoaștere mai îndeaproape a realității l-ar uimi cu desăvârșire.[...]

p.393

Nu este nimic demn de amintit pe drumul de la București la Focșani, nici de aici la Iași, cu excepția Focșanilor înșiși și a câtorva sate mizerabile care ar putea fi numite mai degrabă cătune. Țăranii sunt foarte leneși și săraci – nu au pământul lor, ci trăiesc pe domeniile boierilor (mai marii locurilor) în anumite condiții pe care în momentul de față nu vi le pot comunica. Focșani este situat în câmpie și se află atât în Țara Românească, cât și în Moldova, singura linie de demarcație fiind un mic

²² Este vorba despre *Sfânta Evanghelie*, Buzău, 1834. Principele Ghica a autorizat această tipărire la cererea lui Petrache Poenaru. Barker descrie cum l-a cunoscut pe Petrache Poenaru după ce s-a întors de la Iași, spune că acesta a fost cel care a determinat tipărirea evangheliilor și adaugă că primele copii urmau să fie oferite ca premii la următoarea examinare la Colegiul Sf. Sava (nota E. D. Tappe).

²³ Școala de la Sfântul Sava a fost creată în 1688. În decembrie 1831 tocmai fusese inaugurat noul local.

²⁴ *Poyenar*; Petrache Poenaru (1799–1875), discipol al lui Gheorghe Lazăr, profesor la Sfântul Sava și director al Eforiei școlilor naționale (1832–1848).

²⁵ Sistemul de școli publice prevăzut de Regulamentul din 1833 prevedea organizarea școlilor începătoare cu patru clase, a celor umanioare tot cu patru clase, a învățăturilor complementare de trei ani și a cursurilor speciale cu trei clase. La Școala de la Sfântul Sava existau toate cele trei tipuri de învățământ, cf. Gheorghe Pârnuță, *Istoria învățământului și culturii...*, p. 122–123.

pârâu noroios²⁶ peste care poți pași cu ușurință. Întregul oraș are o populație de 7 până la 8 mii de suflete. Iași este situat în principal pe un versant de deal, iar suburbiile sale se întind de asemenea în câmpie. Regiunea din jurul orașului este frumoasă, cu dealuri și văi cu arbori, vii, mănăstiri etc. Populația este estimată de la 40 000 la 45 000 de suflete²⁷, dintre care mai mult de 12 000 sunt evrei²⁸ din Polonia, Galiția, Basarabia etc. Restul locuitorilor sunt moldoveni, bulgari, greci, armeni și câțiva unguri, germani, ruși și polonezi.

În Iași sunt câteva clădiri particulare frumoase și multe biserici, dar așa de amestecate printre dughene mizerabile și cocioabe, încât contrastul este nemaipomenit. [...]

p.395 [Barker este primit bine de către principele Mihail Sturdza²⁹.]

I-am vorbit cu îndrăzneală, lăsându-l să vadă că eram perfect conștient de starea lamentabilă a moravurilor poporului și m-a ascultat cu bunăvoință. În privința împărțirii Scripturilor, a răspuns că trebuie să mă consult cu Mitropolitul³⁰, dar în privința școlilor de fete a fost foarte încântat de idee și se va ocupa să fie înființate cât de repede³¹.

[Barker îi vorbește principelui Sturdza despre activitatea misionarilor Societății în alte zone, trezindu-i interesul.]

Prințul a fost nu numai surprins de toate acestea, dar și încântat și m-a întrebat de ce unii dintre acești misionari nu au venit să îi viziteze și pe supușii săi. I-am răspuns că ar veni dacă el ar vrea. Acum mi-a cerut să încerc să conving un englez sau un american să meargă împreună cu soția sa să trăiască la Iași, pentru a înființa școli pentru fete etc., dar nu vrea ca aceștia să trăiască doar pe cheltuiala Societății lor. Pentru ca cineva să fie de folos în aceste provincii, trebuie să vorbească fie grecește, fie franțuzește și să învețe limba română³², ceea ce nu i-ar lua prea mult timp, dacă știe deja latinește. [...]

²⁶ Milcovul.

²⁷ Statistica administrației interne din 1830, cea mai amplă cunoscută până acum pentru această perioadă, indică 37.047 locuitori. Catagrafia oficială din 1831 evaluează populația Iașilor la puțin peste 40 000 de persoane, în timp ce o statistică internă din 1832 avansează cifra de 48.148, vezi Constantin Cihodaru, Gheorghe Platon, *Istoria orașului Iași*, vol. I, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 378–380.

²⁸ I. Kara avansează pentru 1831 cifra de 17 570 de evrei locuind în Iași, citând în acest sens rezultatele Catagrafiei din 1831, vezi I. Kara, *Contribuții la istoria evreilor din Iași*, Editura Hasefer, București, 1997, p. 29.

²⁹ Mihail Sturdza, principe domnitor al Moldovei (1834–1849).

³⁰ În 1834, Mitropolit al Moldovei era Veniamin Costachi (1803–1808, 1812–1842).

³¹ În Moldova existau școli particulare pentru fete încă din 1798; pentru mai multe detalii, vezi Ștefan Pascu (red. responsabil), *Istoria învățământului din România*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 250 și urm.

³² *Moldavian language*.

Întâlnirea cu Mitropolitul Moldovei a decurs foarte mulțumitor, pentru că m-am îngrijit ca doleanțele Societății să-i fie explicate rațional de către marele vistier³³, pe care l-am cunoscut la Constantinopol, și cu care nu numai că este în relații de prietenie, dar are și o mare influență asupra lui. Am avut niște discuții plăcute cu acest respectabil bătrân prelat, care se bucură de o reputație excelentă, deși este foarte ferm în doctrinele Bisericii sale.

[După 16 zile la Iași, Barker s-a întors la București, prin Brăila și Galați. Cum postul mitropolitului era încă vacant, prințul Ghica l-a prezentat lui Știrbei, logofătul treburilor bisericești³⁴, în casa căruia avea să îl cunoască pe Petrache Poenaru.]

Acasă la el l-am întâlnit pe directorul tuturor școlilor, un tânăr care a vizitat Londra și care era prezent, dacă îmi aduc bine aminte, la aniversarea Societății noastre în 1831, unde a fost încântat de ceea ce a văzut. //

[De la București, Barker s-a întors la Constantinopol prin Craiova și Vidin.]

p.396

A doua călătorie, 20.09.1835, București

De la Rusciuk, am trecut Dunărea și am intrat în Lazaretul de la Giurgiu, unde am rămas timp de 13 zile. Am avut o cameră numai pentru mine, pentru care am fost recunoscător, pentru că de această dată lazaretul era plin de persoane neplăcute. Am putut totuși să vând 7 exemplare ale Scripturii și să dau unul în dar. Pe 8 septembrie, fiind eliberat din carantină, am plecat spre București, unde am ajuns a doua zi. Știam că nu îl voi găsi pe domnul Colquhoun³⁵, pentru că aflasem la Giurgiu că plecase la Viena să le întâmpine pe mama și sora sa, care vin aici.

[Barker se întâlnește din nou cu Petrache Poenaru și împreună cu el merge să îl vadă pe fratele domnitorului Ghica, logofătul trebilor din lăuntru. Este bine primit și de domnitorul însuși, dar întrevederea cu cei 3 sufragani metropolitani, arhiepiscopii Neofit al Râmnicului³⁶, Chesarie al Buzăului³⁷ și Ilarion al Argeșului³⁸ este mai dificilă. După spusele lui Petrache Poenaru, cei trei se tem ca Societatea Biblică să nu urmărească în realitate scopuri politice ascunse.]

Cei doi de rang mai înalt erau de față, cel de-al treilea, de mai mică importanță, un bătrân fanatic și ignorant, lipsea din fericire. Ne-au primit destul de distant, dar nu au avut obiecții la propunerile mele... Unul dintre ei, arhiepiscopul de Argeș, m-a luat de o parte la sfârșit și mi-a spus în șoaptă zâmbind: „Apostolii

³³ Este probabil vorba despre Alecu Canta, care în 1841 apare ca prezident pentru tribunalul criminalicesc și vornic; în 1835 este președinte al Eforiei orașului Iași.

³⁴ Barbu Știrbei (1799 - 1864), viitor domn al Țării Românești (1849-1853).

³⁵ Robert Gilmour Colquhoun, consulul Marii Britanii la București (1834-1859).

³⁶ Neofit, episcopul Râmnicului (1824-1840), apoi mitropolit al Ungrovlahiei (1840-1849).

³⁷ Chesarie, episcopul Buzăului (1825-1846).

³⁸ Ilarion, episcopul Argeșului (1820-1821, 1828-1845).

erau pescari, englezii sunt oameni ai mării, își aruncă năvoadele, și într-o bună zi îi vor prinde și pe munteni.” I-am răspuns că englezii își doreau și erau nerăbdători să-i vadă pe toți oamenii devenind creștini adevărați și devotați și mărturisitori robi ai Domnului, fie ei munteni, evrei, turci sau păgâni.

A treia călătorie, iunie 1838

[*Noul Testament* în limba română este în sfârșit tipărit la Smirna³⁹, iar Barker vizitează din nou principatele, aducând cu el cărțile. Pe 18 iunie se îmbarcă la Constantinopol pe vaporul cu aburi Ferdinando, ajunge la Sulina în dimineața de 20 și ancorează la Galați a doua zi de dimineață.] //

p.397

Am fost foarte dezamăgit de priveliștea malurilor Dunării de la Sulina la Galați, care cu 2-3 excepții erau doar câmpuri mlăștinoase acoperite de stufăriș și ici și colo de grupuri de sălcii. La Galați a trebuit să stau 14 zile în carantină și mi s-a dat o cameră foarte bună, dar din păcate o mulțime de țăntari veninoși m-au chinuit și mi-au umflat mâinile și picioarele [...] pe 5 iulie am fost eliberat din carantină și m-am îndreptat înapoi <la București> într-o căruță simplă de țară, și am ajuns destul de greu pe 9, trebuind să trec pe drum peste mult noroi.

[Barker se întâlnește din nou cu Poenaru, care îi spune că domnitorul, arhiepiscopii și toți ceilalți care văzuseră *Noul Testament* tipărit de Societate erau foarte mulțumiți de el. Încurajat, Barker oferă 150 de exemplare, drept premii la serbarea de sfârșit de an, de la Colegiul Sfântul Sava.]

Ceremonia a fost cu adevărat interesantă. Regret doar că necunoscând limba română nu am putut să înțeleg câteva discursuri elegante ținute de profesori⁴⁰ asupra istoriei țării, a necesității educării săracilor etc. Principele, arhiepiscopii și toate persoanele de seamă ale acestui mic stat erau prezente în uniformele lor bogate, alături de mulți alții. Principele a pus cununi pe creștetele acelor băieți care se distinseseră la învățătură, dar toți copiii au primit în dar diferite cărți, împreună cu câte un *Nou Testament*. La sfârșitul ceremoniei, fratele principelui, logofătul trebilor dinlăuntru, mi-a mulțumit pentru exemplarele din *Noul Testament* pe care le dădusem ca premii. În același timp, a observat cum că toți erau îndatorați Societății noastre, pentru că, ocupându-se de răspândirea așa de largă a cuvântului Domnului printre atâtea mari națiuni, nu uitase nici micul lor principat. După aceea am primit mulțumirile a doi dintre principalii arhiepiscopi și ale lui Știrbei⁴¹, Marele logofăt al dreptății. Pe scurt, *Noul Testament* românesc al Societății nu putea să fi fost primit cu mai multe distinse semne de aprobare. [...]

Cred că pentru un englez este cu neputință să aibă cea mai mică idee până la ce adâncime a ticăloșiei poate ajunge păcatul, până când nu vizitează aceste locuri.

³⁹ Astăzi Izmir, în Turcia.

⁴⁰ De remarcat termenul de *Professors* și nu *Teachers* utilizat de Barker.

⁴¹ *Stir Bey*.

[...] Cât de adânc poate fi infiltrat păcatul în inimile oamenilor acestor locuri, dacă un soț // își poate repudia după bunul plac soția pentru a o lua pe cea a vecinului, ori o soție își poate trata în același fel soțul pentru a se putea căsători cu un altul și aceasta nu este considerat mare lucru. Iar când preotul care oficiază ceremonia întreabă glumeț pe cei doi care urmează să se căsătorească pentru cât timp doresc să îi unească⁴². Dreptatea nu este cunoscută aici, „se ține deoparte” și cine poate plăti mai mult este sigur că va avea câștig de cauză; dar toate acestea nu sunt nimic în comparație cu alte fapte ale lor, care nu pot fi amintite.

[Barker speră ca educația religioasă, oferită noilor generații, să îmbunătățească situația. În acest context vorbește despre Petrache Poenaru, directorul școlilor.]

<Petrache Poenaru> este o persoană cu adevărat atașată de țara sa, care a tras folos din vizitele sale la Londra, Paris și Viena [...]. A tradus din franceză în română mai multe texte pioase pe care i le-am dat la Smirna și intenționează să le publice; și pe scurt, spune că va face tot ce îi stă în putință pentru a-i îndruma pe ceilalți pe căile Domnului.

3 august 1838, Iași

La sosire am aflat că atât principele, cât și mitropolitul erau plecați; primul era la conacul unuia dintre boieri la vreo 8 sau 10 mile⁴³ de Iași, celălalt destul de departe, în zona muntoasă a țării.

Primul lucru pe care l-am făcut a fost să vorbesc cu logofătul trebilor din afară și cu cel al trebilor dinlăuntru și i-am pus la curent cu obiectul misiunii mele și nici unul dintre ei nici măcar nu a sugerat că aș putea întâmpina vreo greutate ori piedică în îndeplinirea misiunii mele. Pe 6 am închiriat o trăsură și l-am însoțit pe domnul Gardner⁴⁴, valorosul nostru consul aici (cărui îi sunt profund îndatorat pentru bunătatea și ospitalitatea aleasă); am mers preț de vreo două ore până la Stânca⁴⁵, unde principele se găsea pentru a se scălda în Prut. Principele s-a bucurat să mă revadă după o lipsă de câțiva ani, m-a primit cu bunătate și a fost chiar mai lipsit de rezerve decât atunci când am avut onoarea să îl întâlnesc pentru prima dată. M-a întrebat ce m-a adus a doua oară la Iași și când i-am explicat scopul misiunii mele și că Societatea noastră tipărise *Noul Testament* pentru principatele Țării Românești și Moldovei și i-am dat toate detaliile primirii de care această lucrare avusese parte la București, a părut nerăbdător ca aceasta să fie împărțită și în țara sa și a spus „Mitropolitul nostru are unele prejudecăți împotriva publicațiilor Societății

⁴² Exagerare a autorului.

⁴³ 1 milă = 1,609 km.

⁴⁴ Samuel Gardner, consul al Marii Britanii la Iași (1836–1858).

⁴⁵ *Stinka*; localitate pe Prut, astăzi în jud. Botoșani.

p.398 voastre, din câte s-au auzit la Constantinopol, dar cum // acest *Nou Testament* este doar o reeditare a unei versiuni autorizate, cred că va permite distribuirea lui, mai ales dacă îi scriu o scrisoare în acest sens.”

[După cina la domn, Barker a primit din partea acestuia câte o scrisoare pentru mitropolit și pentru logofătul trebilor dinlăuntru. Acesta l-a ajutat să afle unde se afla mitropolitul, i-a pus la dispoziție cai de poștă și i-a dat scrisori de recomandare către toți oficialii de-a lungul drumului.]

Am parcurs vreo 100 de mile în căutarea mitropolitului și l-am găsit în cele din urmă la marea mănăstire de la Neamț⁴⁶, slujind cu mare fast o slujbă funerară și rugându-se pentru tatăl unui boier bogat care murise cu 9 sau 10 ani în urmă. În timpul acestei ceremonii care a durat aproape patru ore până s-a sfârșit, am reușit să îl revăd pe domnul Canta, o veche cunoștință de-a mea, nepotul mitropolitului. Domnul Canta, care este o persoană foarte liberală și influentă, era Mare Vistier ultima dată când am vizitat țara.

[Totuși, nici scrisoarea principelui, nici sprijinul lui Canta nu l-au convins pe mitropolit. Acesta a refuzat distribuirea *Noului Testament*, sub pretext că moldovenii nu erau suficient de învățați pentru a-l citi.]

Mitropolitul este al doilea om ca putere în acest mic stat, iar treburile bisericești sunt total sub controlul său, nici măcar principele nu are puterea să i se opună în acest domeniu. Categoriile mai înalte ale societății îl consideră bigot, dar cei de condiție umilă par să îl adore, pentru că îi sărută picioarele, mâinile și straietele și se aruncă la pământ în fața lui când se apropie de el.

[Noile Testamente pe care Barker le adusese cu el la Iași nu au putut fi distribuite, rămânând în grija unui domn Bell, un protestant, profesor în casa familiei Canta. Când Barker și-a luat rămas-bun de la principe pe 13 august, a aflat că mitropolitul ar fi primit ordine de la patriarhul grec al Constantinopolului⁴⁷ să nu permită distribuirea în Moldova a nici unei publicații de-a Societății Biblice].

⁴⁶ Niamtzia.

⁴⁷ Grigorie VI, patriarh ecumenic al Constantinopolului (1835–1840, 1867–1871).

D. LOVI (?–?)

Despre mineralogul englez Lovi sau Love, care a prospectat câteva județe din nord-estul Principatului muntean în vara anului 1834, cunoaștem foarte puține date biografice. Nu știm nici măcar pronumele.

Se pare că a fost trimis în Țara Românească la îndemnul diplomatului și publicistului britanic David Urquhart, aflat atunci la ambasada din Constantinopol, care dorea să încurajeze comerțul și investițiile engleze în principate, spre a contracara primejdioasa și preponderentă influență a Rusiei țariste, ce se manifesta și pe plan economic. În cursul lunilor august–septembrie 1834, bazându-se și pe datele conținute într-un jurnal întocmit cu un an înainte de un geolog rus din armata țarului, cinovnicul Lizel, Lovi a întreprins – împreună cu un anume Vanzinen – o călătorie de documentare la poalele Carpaților în satele și așezările din județele Buzău, Râmnicu-Sărat (fost Săcuieni), Prahova, Dâmbovița, Muscel, Argeș, Vâlcea și Gorj pentru a depista bogățiile subsolului (sare, cărbuni, metale, păcură și alte produse), precum și diferite surse de ape minerale. Pentru înlesnirea misiunii geologului englez și a colaboratorului său, Alexandru Dimitrie Ghica a dat poruncă la 1 august 1834 ocârmuitorilor județelor de munte să le acorde tot sprijinul „ca <aceștia> să se preumbe prin toți munții acestui principat și să prescrie orice fel de metaluri se vor afla în părțile locului”. Raportul lui Lovi asupra cercetărilor întreprinse nu s-a păstrat în original, ci într-o copie contemporană, tradusă în limba română, aflată în arhiva viitorului domn Barbu Știrbei, pe atunci titular al Departamentului treburilor din lăuntru (Ministerul de interne).

După decesul neașteptat al consulului britanic în Principate, E. L. Blutte, la 11 octombrie 1834, deși interesele cetățenilor aparținând Regatului Unit se aflau sub protecția consulului francez Mimaut, lordul Ponsonby, ambasadorul regelui William al IV-lea la Constantinopol, a numit pe Lovi „agent politic *pro tempore*”. În vederea clarificării poziției sale, după cum anunța „Albina românească” din Iași, V–VI (1833–1834), p. 409, Lovi „rânduit a fi aghent britanicesc la București”, a trecut la 12 decembrie 1834 prin capitala Moldovei în drum spre Londra, fiind însoțit de un curier turcesc venind de la Constantinopol. Numirea lui Lovi ca agent consular al Marii Britanii în principate n-a fost însă agreată de Foreign Office care a desemnat în acest post pe scoțianul Robert Gilmour Colquhoun. Acesta și-a luat postul în primire la 22 februarie/6 martie 1835, dată la care a sosit în capitala Țării Românești.

Acestea sunt toate datele de care dispunem cu privire la mineralogul Lovi.

În privința raportului geologului englez, el se caracterizează prin sobrietate și exactitate conținând o trecere în revistă, sumară dar corectă, a bogățiilor naturale ale subsolului românesc din partea de nord-est a Munteniei. Astfel sunt menționate salinele de la Slănic și din plaiul Slănicului, de la Lopătari și Bisoca de pe râul Sărățel, apoi acelea de la Telega și Ocnele Mari, de unde se exportau cantități importante de sare în Imperiul Otoman. Alte minerale – ca fier, aramă, plumb, cositor – au fost depistate în cuprinsul județului Buzău, pe râul Milcov, în satul Andreiași, pe muntele Pleșu, în zona băilor de la Pucioasa, la Baia de Aramă ș.a. Ceva aur este identificat îndeosebi în râul Olt, în satul Valea Caselor (regiunea Câmpulung), chihlimbar în muntele Penteleu și în satul Valea Boului, în sfârșit cărbune lignit la Doicești (Dâmbovița) și Armășești și ape minerale la Pârșcov, în aria

Pătărlagele. Raportul mai conține unele date sumare și despre manufactura de sticlă de lângă orașul Câmpulung și ca despre Baia de Fier.

Din punct de vedere al conținutului, raportul geologului Lovi trebuie pus în corelație cu cele datorate ofițerilor din armata rusă Eichveld (1811), Silivanski (1822) și Lizel (1833) și comparat cu cele alcătuite ulterior în Țara Românească de Alexandru Popovici (1836) și geologul german Gustav Schüller, profesor de mineralogie la Universitatea din Iena (1838) precum și cu cele redactate de cehul Mihail de Hodoczyn (1843) și de francezul Xavier Hommaire de Hell (1846) în Moscova. Câteva date privind bogățiile subsolului românesc se întâlnesc și în relatarea de călătorie a lui Anatol Demidov (1837).

Raportul mineralogului Lovi a fost publicat întâia oară de N. Iorga, *Vizitația mineralogică în Munții Carpați ai Țării Românești, făcută de dl. Lovi, mineralog englez*, în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XXI, București – Văleni de Munte, 1911, p. 3-10 după copia tradusă în românește, aflată în arhiva Știrbei; ulterior, după ce această piesă, a ajuns la Arhivele Statului București, în colecția Achiziții Noi, doc. CLXVIII/5, el a fost republicat – ignorându-se ediția anterioară – de către Silvia Vătafu și Rodica Mușetoniu, *Un geolog englez vizitează Carpații români*, în „Revista Arhivelor”, an LXII (1985), vol. XLVII, nr. 3, p. 323–333, cu o scurtă introducere (p. 325). Câteva date despre Lovi și raportul său se mai întâlnesc la I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800–1850*, vol. II, București, 1958, p. 552, doc. 409; Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, 1957, p. 47–48 și 50 și la Cornelia Bodea, David Urquhart, *Principatele și mișcarea națională română în volumul Unirea Principatelor și Puterile europene*, București, 1984, pp. 34–35.

LOVI

Vizitația mineralogică în munții Carpați ai Țării Românești făcută de domnul Lovi mineralog englez¹

p.3

La 5 august, plecând din București, cea dintâi direcție ne-a fost către Buzău, de unde la 6 august, ieșind în cuprinsul acestui județ, am mers la satul Căndești², în depărtare de două ceasuri de Buzău. Aici este o mănăstire foarte frumoasă³, făcută de unul dintre domnii Filipești. În dreptul acestui sat, pe râul Buzău, am aflat fier și fier în aramă, însă nu din belșug. De la acest sat începe plaiul Pârscovului, la hotarul căruia, despre mieznoapte, unde sunt satele Brăești⁴ și Goidești⁵, în niște văi ale

¹ După N. Iorga, *Vizitația mineralogică în Munții Carpați ai Țării Românești, făcută de dl. Lovi, mineralog englez*, în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XXI, București – Văleni de Munte, 1911, p. 3–10.

² Sat, comuna Vernești, jud. Buzău.

³ Este vorba de o ctitorie a marelui vornic Radu Mihalcea Căndescu (+ 1659), purtând hramul Adormirii Maicii Domnului și înălțată înainte de 24 ianuarie 1637, când ocupa dregătoria de vtoripostelnic. Fiica sa, Rada, a fost măritată cu marele căpitan Constantin Filipescu (+ 1696), ceea ce explică confuzia autorului, atribuindu-i în mod eronat ctitoria socrului său.

⁴ Sat și comună, jud. Buzău.

⁵ Sat, comuna Brăești, jud. Buzău.

muntelui Penteleu, se zice că este chihlimbar. Tot din acest munte se încep râurile Sărățelu, Berca, Slănicu și Sărățelu Trestii; apa acestor râuri este sărată. Mai la deal de izvorârea lor, tot în muntele Penteleu, este pucioasă, iar în satul Pîrscovului⁶, la stânga prin munți sunt trei izvoare minerale; una dintre aceste ape este bună și de băut, însă celelalte nu, având prea mult fier, aramă și pucioasă.

De când s-au făcut niște case acolo în chip de baie, l-au numit Izvorul Tămăduirii. Tot pe acest plai, la satul Berca⁷, ce este la un ceas și jumătate de Buzău, am văzut în munții săi o mulțime de râuri, precum și locurile toate acoperite de un praf de sare foarte mărunțică și albă; în acești munți este o mare bogăție de păcură, care a răsuflat în mai multe locuri <și care> fierbe și face să sară niște răsuflări și aruncături afară //.

Mai în sus, tot pe acești munți, aproape de mănăstirea Flămânda⁸, s-a găsit p.4
cărbune de pământ, foarte prost, încât nu este vrednic de numele acesta.

Pe mai multe dealuri se găsesc scoici de mare <lucru> ce dovedește că marea ar fi acoperit aceste locuri cândva⁹.

De la Buzău, la 7 august, mergând către orașul Râmnicu-Sărat, după întrebările ce am făcut subocârmuitorului de aci, am aflat că la depărtare de trei ceasuri și jumătate, sunt munți foarte mari de sare; un boier, care îndeplinea slujba de judecător¹⁰ în acest oraș, zice că ar fi și aur, argint, cositor și fier în cuprinsul acestui județ.

De aci trecând la Focșani, Broșteni¹¹ și Vulcăneasa¹² tot în susul râului Milcov, pe care am aflat puțin fier și aramă, am ajuns la satul Andreiași¹³, care este în munte și împrejurul căruia am găsit pucioasă, fier, aramă și sare.

⁶ Pîrscov, sat și comună, jud. Buzău. După cum rezultă din dosarul 268/1832 al Vorniciei din Lăuntru, nr. 383 din 6 mai 1832, în conformitate cu ordinul cancelariei generalului Pavel Dimitrievici Kiselev, ofițerul de stat major Silivanschi a fost trimis „pe la munți să cerceteze apele minăralicești” conform Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, 1957, p. 47.

⁷ Sat și comună, jud. Buzău.

⁸ Lăcaș dispărut dar amintit și în harta amănunțită a Principatelor Române, ridicată la 1835 de un grup de ofițeri topografi ruși din serviciul geodezic al armatei țariste, de sub comanda polcovnicului Ditmara, conform C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 218.

⁹ Într-adevăr în cursul istoriei geologice a acestei regiuni, ea a fost acoperită de mai multe ori de apele mărilor vechi în care s-au depus diferite sedimente.

¹⁰ Probabil unul din cei doi judecători ai orașului, paharnicul Alecu Mărgărit sau medelnicerul Constantin Topliceanu.

¹¹ Sat și comună, jud. Vrancea.

¹² Sat, comuna Mera, jud. Vrancea.

¹³ Unul din satele de azi Andreiașu de Jos și Andreiașu de Sus, comuna Andreiașu de Jos, jud. Vrancea.

La 11 august, plecând din satul Andreiași, urcând și coborând o mulțime de munți, am trecut prin satele Dealu Lung¹⁴, Rașca¹⁵, Lăstuni¹⁶ și Motnău¹⁷, precum și râurile Rașca, Peletinu și Motnăul, fără a găsi ceva de luat în seamă, cu toate cercetările ce am făcut, atât <asupra> locuitorilor, cât și <a> obiectelor¹⁸ supuse curiozității noastre.

În aceeași zi, oprindu-ne la satul Chiojdene¹⁹, la 12 august, am luat drumul în susul râului Râmnic și la depărtare de trei ceasuri am ajuns la satul Picurile²⁰, unde locuitorii ne încredințară că sunt două izvoare îndestulătoare de păcură, din care iau foarte puțini locuitori, <dar> din pricina munților celor răpoși, unde sunt izvoarele, este prea anevoie de-a o transporta.

Deci, trecând prin mai multe sate și în susul râului Râmnic, în care este puțin fier și puțină aramă, am ajuns la schitu Poiana Mărului²¹, împrejurul căruia nu s-a cercetat nimic.

p.5 De la schitul Poiana Mărului, trecând prin satul Neculelor²², în susul râului Sărățel, ce dă în Râmnic, am ajuns la // muntele Pleșul, ce este la depărtare de un ceas și jumătate de Poiana Mărului. În acest munte la stânga, am găsit fier, aramă, plumb, pucioasă și cositor; locuitorii din satul Neculelor, ne spuseră că rușii, de mult²³, au săpat în acel munte în mai multe locuri. Ei zic că, rușii ar fi găsit aici aur și argint, pe care îl puneau în butoaie²⁴ și sub mare pază îl trimiteau în Rusia. Despre aceasta ne-au arătat și locul unde ar fi lucrat, unde este un bordei.

Munții, și d-o parte și de alta a râului Sărățel, sunt numai de sare, de o bogăție extraordinară. Iar mai la vale, pe râul Râmnic, tot pe acești munți, se găsește aramă, în unele locuri mai multă și în alte locuri mai puțină.

Din aceste locuri ne-am îndreptat spre schitul Tabac²⁵, împrejurul căruia este o bogăție mare de sare. Deci coborând din munte, am trecut prin satele

¹⁴ Sat, comuna Gura Calitei, jud. Vrancea.

¹⁵ Sat, comuna Gura Calitei, jud. Vrancea.

¹⁶ Sat, comuna Dumitrești, jud. Vrancea.

¹⁷ Sat, comuna Dumitrești, jud. Vrancea.

¹⁸ *objets*.

¹⁹ Cojdene, sat și comună, jud. Vrancea.

²⁰ Satul nu este înregistrat în harta rusă din 1835, care consemnează în schimb „două puțuri de petrol la est de Nicula Măgura” în fostul județ Vrancea, vezi. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 204.

²¹ Ciitorie din 1730 cu hramul Toți Sfinții, ars în 1771 și refăcut între 1781–1784; în apropiere de satul și comuna Jitia, jud. Vrancea.

²² Neculele, sat, comuna Vintileasca, jud. Vrancea.

²³ Este vorba probabil, de cercetările mineralogice efectuate în Țara Românească în august–octombrie 1811 de „ober-ghiter Fervater” Eichveld din armata rusă, însoțit din partea administrației românești de Martinache Sebastiano, vezi I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800–1850*, vol. I, București, 1958, p. 127–128, doc. 52.

²⁴ *Burie*, arhaism pentru butoi.

²⁵ Lăcaș necunoscut, astăzi dispărut, din județul Buzău, aflat odinioară între comunele Brăești și Mânzălești.

Mânzălești²⁶, Reghinești²⁷, Mănești²⁸, Scheiu²⁹ și Podu Muncii³⁰ și aici, găsim pe subocârmuitorul plaiului Slănic, am aflat că în acest plai, la satele Lopătari³¹ și Bisoca³², să găsește o mulțime de sare, păcură și mai toate din metalele ce s-au găsit la Pleșu. Tot în plaiul acesta, de la satul Lopătari la depărtare de două ceasuri în muntele Cloșca³³, este un loc cât fața unei case de mare, care arde de vreo patruzeci de ani și care vreo patru ani se stinsese; de câteva săptămâni iar s-a aprins, împrăștiind un miros foarte greu de pucioasă și de păcură; însă, când am fost noi aici, era stins; <localnicii> ne-au încredințat că într-adevăr nu este altceva decât o aprindere spontană care poate să se întâmple și în alte locuri unde lipsesc metale.

De la satul Lopătari, trecând prin satele Valea Nucului³⁴ și prin Brăești, urcând în susul râului Sărățel, pe malurile căruia este o mulțime de pucioasă și plumb, am mers la schitul Găvane³⁵, de unde plecând și trecând prin mai multe sate și prin Scăeni³⁶, la depărtare de un ceas și jumătate, am ajuns în satul Valea Boului, unde, pe dealul de-a dreapta, să găsește chihlimbar. Aci rușii, în anul 1833, în iulie și august³⁷, au săpat două zeci de zile cu câte șaizeci de sol//dați pe zi; gropile ce ei au făcut sunt astupate acum. De la satul Valea Boului la depărtare de un sfert de ceas am mers la satul Colți³⁸. Locuitorii cei mai însemnați din satul Valea Boului ne-au încredințat că și la satul Colți era odată chihlimbar; noi după această nouă știre numaidecât mersem acolo. Dar de la bătrânii satului care ne-au arătat acest deal, unde se bănuia a fi, ne încredințară că în urmă cu cinci ani tot se mai găsea <chihlimbar> dar acum nicidecum, fiindcă dealul s-a surpat și din cauza torentelor repezi s-a măcinat. Tot după vorba lor poate să se afle ceva, însă săpând înlăuntru. Rușii cei ce au săpat în Valea Boului au încercat și aci în mai multe rânduri, dar n-au găsit nimic.

p.6

²⁶ Sat și comună, jud. Buzău.

²⁷ Sat desființat, înglobat azi la satul Beșlii, comuna Mânzălești, jud. Buzău.

²⁸ *Minești*, sat desființat, înglobat azi la satul Beșlii, comuna Mânzălești.

²⁹ *Schei*, sat desființat, înglobat la satul Vintilă Vodă, comuna Vintilă Vodă, jud. Buzău.

³⁰ În vechime Podu Moncii, sat, comuna Vintilă Vodă, jud. Buzău.

³¹ Sat și comună, jud. Buzău.

³² Sat și comună, jud. Buzău.

³³ *Clășna*.

³⁴ Sat desființat, înglobat azi la satul Crevelești, comuna Chiliile, jud. Buzău.

³⁵ Veche ctitorie din timpul domniei lui Radu Șerban (1602–1611), înălțată probabil de vistierul Popa Greceanu și fratele acestuia, clucerul Mihai, în satul Găvanele, comuna Boziorul, județul Buzău; refăcut în 1791, a fost dărâmat din nou în urma marelui cutremur din 1802 și reclădit – doar în lemn – de episcopul Costandie Filitti cu sprijinul boierilor Dimitrie și Costache Ghica între 1803–1810; fost metoh al episcopiei de Buzău.

³⁶ Sat desființat, înglobat la satul Colți, comuna Colți, jud. Buzău.

³⁷ Este vorba de cercetarea mineralogică efectuată de grupul de ofițeri conduși de cinovnicul Lizel, din corpul alpin Bergenvoren, ce a examinat ocnele de sare și alte surse mineraliere din principatul muntean, ridicând chiar și o hartă a Țării Românești cuprinzând bogățiile naturale ale subsolului ei (vezi documentul din 30 octombrie 1833 publicat de I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, p. 535, doc. 394). Fapt amintit și de C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 48.

³⁸ Sat și comună, jud. Buzău.

De la satul Colți, în josul râului Pănătău, trecând prin satele Goșa³⁹, Gornetul⁴⁰, Pănătău⁴¹ și trecând de asemenea râul Buzău, la depărtare de două ceasuri de Colți, am ajuns în satul Pătârlagele⁴², unde subocârmuitorul plaiului de Săcuieni ne-a încredințat că la depărtare de două ceasuri și jumătate, este un loc care ardea în urmă cu doi ani, și acum a încetat. Noi însă, știind asemenea întâmplare, ce am întâlnit-o în muntele Cloșca, ne-am mulțumit a-i da o însemnătate mică. La depărtare de două ceasuri de satul Pătârlagele este o apă minerală care atunci când ploaia vine mare și se varsă în Buzău, peștii ies la marginea apei îmbătați. Nici aici n-am vizitat, știindu-se foarte bine pricinile ce o fac apa minerală.

La 14 august, la 6 ceasuri și ½ plecând din Pătârlagele și în josul râului Buzău, trecând prin satele Mărunțișul⁴³, Poienile⁴⁴, Bâsca⁴⁵, Bâscenii de Jos⁴⁶, Calvinii⁴⁷, Biscenii de Sus⁴⁸, Târlești⁴⁹, Posești⁵⁰, Nucșoara⁵¹, Râncezi⁵², Ogretini⁵³ și Drajna⁵⁴, la depărtare de cinci și jumătate ceasuri de Pătârlagele, am ajuns la Vălenii⁵⁵, de unde, după două ceasuri am fost în satul Păcureți⁵⁶ pentru a vizita puțurile de păcură. Așa la depărtare de un ceas și trei sferturi, ajungând aici am aflat peste treizeci și cinci de puțuri, care sunt făcute de moșii moșneni și de locuitorii de acum, fiindcă la moșia megieșească toți locuitorii satului Păcureți folosesc această păcură. //

La 15 august noi am vizitat ocna de la Slănic⁵⁷, deschisă de șase luni. Pe tot anul se scoate până la un milion oca; cea mai mare parte din această sare se exportă în Turcia. Această ocna este întinsă și bogată și lucrul ei este destul de bine organizat după mijloacele ce are țara.

Deci, plecând la cinci ceasuri nemțești după prânz, am ajuns la Cosmina de Sus⁵⁸ fără a întâlni ceva de cercetat în acest drum de două ceasuri sau a auzi <ceva> de la oamenii pe care i-am întrebat.

³⁹ Sat desființat, înglobat în satul Buduile, comuna Bozioru, jud. Buzău.

⁴⁰ Sat desființat, înglobat în satul Buduile, comuna Bozioru, jud. Buzău.

⁴¹ Sat și comună, jud. Buzău.

⁴² Sat și comună, jud. Buzău.

⁴³ *Mărunțișul*; sat, comuna Pătârlagele, jud. Buzău.

⁴⁴ *Boienile*, sat, comuna Pătârlagele, jud. Buzău.

⁴⁵ Azi Bâsca Chiojdului, sat, comuna Chiojdu, jud. Buzău.

⁴⁶ Bâscenii de Jos, sat, comuna Calvinii, jud. Buzău.

⁴⁷ Sat și comună, jud. Buzău.

⁴⁸ *Bâscenii de Sus*, sat, comuna Calvinii, jud. Buzău.

⁴⁹ Sat, comuna Posești, jud. Prahova.

⁵⁰ Azi satul comuna Posești-Pământeni, reședința comunei Posești, jud. Prahova.

⁵¹ Veche denumire a satului Nucșoara de Sus, comuna Posești, jud. Prahova.

⁵² *Râlcgești*; veche denumire a satului Nucșoara de Sus, comuna Posești, jud. Prahova.

⁵³ Sat, comuna Drajna, jud. Prahova.

⁵⁴ *Drasna*; azi satul Drajna de Sus, reședința comuna Drajna, jud. Prahova.

⁵⁵ Azi orașul Vălenii de Munte, jud. Prahova.

⁵⁶ *Păcureța*; sat și comună, jud. Prahova.

⁵⁷ Azi oraș, jud. Prahova.

⁵⁸ Sat, comuna Cosminele, jud. Prahova.

De unde, a doua zi, plecând, la jumătatea drumului spre Telega⁵⁹, am aflat, într-o vale, o mulțime de puțuri de păcură, însă mai toate stricate.

Ocna de la Telega este foarte îndestulată, sarea însă este mai proastă decât cea de la Slănic. De aici, trecând prin Câmpina, ne-am suit în susul râului Prahova până la hotarul Țării Ungurești, pentru căutare și aflare de aur pe acest râu, însă nu s-a văzut nimic.

Și îndreptându-ne către orașul Târgoviște⁶⁰ am vizitat, în trecere mulți munți ai domnului spătar Costache Ghica⁶¹, unde iar nu se afla nimic, ci numai piatră de var pe unele locuri.

La satul Doicești⁶², ce este în acest județ, este lignit.

Șerbănești⁶³ și băile de la Pucioasa⁶⁴ sunt foarte îndestulate de fier, aramă și pucioasă.

La 22 august, ieșind din București pentru al doilea voiaj, am ajuns seara în Târgoviște, unde, a doua zi, 23 august, voind a vizita cărbunii de pământ cu acest nume rău numiți, m-am interesat despre poziția unde sunt și <am aflat> că nu prea departe curge un pârâu mic și că un astfel de loc era ceea ce se numește lignit⁶⁵ și nu cărbuni de pământ.

Deci, în aceeași zi, luând direcția către Câmpulung, la o distanță de o jumătate de ceas de orașul Târgoviște, într-un câmp mare și către poșta Văleni⁶⁶, se bănuiește a fi sare.

Ajungând a doua zi, la 24 august, în orașul Câmpulung // am mers la fabrica de sticlă⁶⁷ ce este cale de un ceas de oraș. Aici, după încredințarea meșterilor care lucrează, sunt toate cele trebuincioase pentru o astfel de fabrică. Pământul trebuincios la vasele cu care se lucrează și cuptorul, fiind de-o calitate mai tare și mai cleioasă, este adus din Transilvania, de la un sat numit Cristian⁶⁸, ce este aproape de Brașov⁶⁹, iar Principatul Munteniei nu este departe, numai că nu este slobod a se trece peste graniță acest fel de pământ.

p.8

⁵⁹ Sat și comună, jud. Prahova.

⁶⁰ Azi municipiu, reședința jud. Dâmbovița.

⁶¹ Costache Ghica (1797–1852), mare spătar, frate al domnitorilor Grigore al IV-lea (1822–1828) și Alexandru Ghica (1834–1842).

⁶² Sat, comună suburbană a municipiului Târgoviște, jud. Dâmbovița.

⁶³ Fostă localitate, contopită cu orașul Pucioasa, jud. Dâmbovița.

⁶⁴ Azi oraș, jud. Dâmbovița.

⁶⁵ *lignite*.

⁶⁶ Veche denumire a satului Văleni-Dâmbovița, comuna Văleni-Dâmbovița, jud. Dâmbovița.

⁶⁷ Întreprindere efemeră înființată în 1829, având o scurtă existență de câțiva ani.

⁶⁸ *Naistarl* (!), probabil Neustadt, sat și comună, jud. Brașov.

⁶⁹ *Kronstad*.

Din Câmpulung, cale de un ceas și un sfert, am mers la 24 august, la satul Valea Caselor⁷⁰ pe unde curge râul⁷¹ pe același câmp pe care se găsește aur. Aici am găsit câțiva țigani care lucrau pentru găsirea aurului și am stat cam vreo jumătate de ceas, timp în care am găsit aur puțin, în grăunți mărunți.

La 25 august am plecat către Pitești unde, după jurnalul rusesc, am cercetat locurile pe care orășenii le bănuiau a avea argint viu, dar în zadar, căci n-am găsit nimic, fiindcă poziția acestor locuri este nepotrivită, fiind foarte ridicată.

Deci, la 26 august am luat direcția către Curtea de Argeș, de unde, nefiind nimic în jur din cele ce fac interes pentru acest voiaj, am plecat la râul Soptana, unde am văzut aceeași bogăție și aceeași calitate ca la Valea Caselor.

A doua zi, la 27 august, am luat drumul la Căpățâneni⁷², de unde suindu-ne în muntele numit Albina, am găsit piatră bună de moară, însă este puțin cam moale pentru această treabă. Englezește această piatră se numește *gunates* (!)⁷³.

De aici, la 28 august, ne-am îndreptat către râul Topolog, unde, de asemenea, este aur de aceeași calitate cum am mai văzut.

p.9 În aceeași zi am mers mai mult în josul acestui râu și am întâlnit țigani, care, din pricina răcelii nu lucrau //.

La 29 august, din satul Cepari⁷⁴ am plecat spre râul Olt. Aici am văzut o cantitate însemnată de aur și după ce am mai cercetat câteva locuri am tras la Râmnic⁷⁵, de unde, tot în aceeași zi, ne-am îndreptat spre Ocnele Mari⁷⁶ de sare. A doua zi, la 30 august, am intrat și am văzut că această ocnă este prea îndestulată și mare, dar <sarea> de o slabă calitate, celelalte ocne o întrec, căci mai tot bolovanul este amestecat cu pământ.

Această ocnă, ca și celelalte, este deschisă într-un loc foarte anevoios pentru transport, din pricina locurilor celor rele din acești munți.

În aceeași zi, îndreptându-ne către Bistrița⁷⁷, am vizitat locurile din jur, dar toți acești munți n-au decât piatră de var. De aici, apucând drumul către Horezu⁷⁸, am trecut prin satul Măldărești⁷⁹ unde, neavând nimic a cerceta, a doua zi, septembrie 1, am mers în satul Armășești⁸⁰, povățuiți de jurnalul rusesc <care spune

⁷⁰ Sat desființat, înglobat la satul Bughea de Jos, comuna Bughea de Jos, jud. Argeș.

⁷¹ *rigul* (!)

⁷² Azi Căpățânenii Pământeni, sat, reședința comunei Arefu, jud. Argeș.

⁷³ Probabil *granates* adică grante, minerale cristalizate folosite ca pietre de șlefuit.

⁷⁴ Sat și comună, jud. Argeș.

⁷⁵ Râmnicu Vâlcea, azi municipiu, reședința jud. Vâlcea.

⁷⁶ Azi oraș, jud. Vâlcea.

⁷⁷ Sat, comuna Costești, jud. Vâlcea.

⁷⁸ Hurezi, azi oraș, jud. Vâlcea.

⁷⁹ Sat și comună, jud. Argeș.

⁸⁰ Sat, reședința comunei Cernișoara, jud. Vâlcea.

despre> cărbunii de pământ; dar ceea ce s-a văzut în acest loc, departe ca la 30 stânjeni de un pâraiaș este ceea ce se numește *lignite* și nu *charbon de terre*.

Deci, apucând drumul către Baia de Fier⁸¹ am ajuns în aceeași zi către seară; dar, fiind cam târziu, am suit a doua zi la locul unde înainte cu vreo sută douăzeci de ani au lucrat nemții, care dădeau dijmă la câțiva locuitori ce stăpâneau acest loc⁸².

Așa că după ce am cercetat cu amănuntul toate împrejurimile acestui loc, am urmat râul Baia timp de patru ceasuri, unde este ceva fier, nu însă ca împrejurul locului unde s-a lucrat și unde s-a văzut un cuptor mare, de unsprezece coți⁸³ lungime și patru lățime, iar înălțimea este de patru coți. Nu departe de acest loc, am găsit, în malul din stânga, fier metalic și magnetic; aproape de satul Baia⁸⁴, în munte am găsit plumb, argint, fier, pucioasă și la o jumătate de ceas distanță de la locul fabricii, este *carbonat de fier* //.

p.10

Tot în această zi ne-am îndreptat către Târgu-Jiu, de unde a doua zi, 2 septembrie, ne-am îndreptat spre Cerneți⁸⁵, pentru ca de aici să mergem la Baia de Aramă⁸⁶. La 3 septembrie, luând drumul în distanță de un ceas și jumătate de orașul Cerneți, am vizitat în satul Malovăț⁸⁷ cărbunii de pământ, dar acum, după vizită, nu li se mai cuvine acest nume ci acela de *lignit*. Seara am ajuns la Baia de Aramă și a doua zi, vizitând munții, unde mai înainte au fost băile cele mai mari și mai îndestulătoare de fier și de aramă, am descoperit încă multe alte metale, în cele 7 zile cât am zăbovit acolo [...]

De la Baia de Aramă, urcând înspre nordul munților, am mers până la Râmnic, tot pe vârfuri, pe care, în unele locuri, s-a găsit piatră de marmură. Iar de la Râmnic, mergând în susul râului Olt, până la râul Vadului, s-a băgat de seamă că râul Olt cuprinde o cantitate mare de aur în toată curgerea lui, însă tot în mici grăunțe.

⁸¹ Sat și comună, jud. Gorj.

⁸² În timpul stăpânirii Olteniei de către austrieci (1718–1739).

⁸³ Unitate veche de lungime echivalentă cu 0,606 m.

⁸⁴ Sat dispărut, jud. Mehedinți.

⁸⁵ Azi sat component al comunei suburbane Simian, municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți.

⁸⁶ Azi oraș, jud. Mehedinți.

⁸⁷ *Meluveți*, sat și comună, jud. Mehedinți.

MICHAEL QUIN (1796–1843)

Călător și scriitor politic britanic, de profesie avocat, a avut preocupări literare, contribuind la diverse publicații periodice. A călătorit mult pe continent. A publicat articole despre politica europeană în „Morning Chronicle”. A publicat pentru un timp și în „Morning Herald”. Între 1825 și 1832 a editat „Monthly Review”, iar în 1836 a fost primul editor al „Dublin Review”. A murit la Boulogne-sur-Mer, Franța, în februarie 1843.

Dintre lucrările de specialitate, sunt de menționat *The Trade of Banking in England... Together with a summary of the law applicable to the Bank of England, to Private Banks of Issue and Joint-Stock Banking Companies*, Londra, 1833. Un an mai târziu publică *An examination on the grounds upon which the Ecclesiastical and real property Commissioners and a Committee of the House of Commons have proposed the abolition of the Local Courts of Testamentary Jurisdiction*, Londra, 1834.

Michael Quin se remarcă totuși, mai ales, prin memoriile sale de călătorie. Prima astfel de publicație, *Visit in Spain, detailing the transactions which occurred during a residence in that country in the latter part of 1822 and the first 4 months of 1823*, apare la Londra, în 1823. În 1835 vede lumina tiparului *A steam voyage down the Danube. With sketches of Hungary, Wallachia, Servia, and Turkey*, 2 vol. Londra. Cartea se bucură de succes și deja în 1836 este la a treia ediție, apărută la Paris. Urmează *A steam voyage on the Seine, the Moselle, and the Rhine; with railroad visits to the principal cities of Belgium*, 2 vol., Londra, 1843. A publicat de asemenea un roman, *Mourmahal: an Oriental Romance*, 3 vol., Londra, 1838.

Quin a călătorit pe Dunăre în 1834, în drum spre capitala Imperiului Otoman. Observațiile sale cu privire la Banat și Țara Românească sunt relativ reduse ca întindere și relevanță în cartea sa. Acordă atenție în special aspectului fluviului și țăranilor români întâlniți în cale, descriindu-le aspectul general, portul și obiceiurile cotidiene pe care are ocazia să le vadă, fiind interesat de ceea ce era pitoresc în toate acestea. În sfârșit, Quin include o scurtă notiță despre limba românilor, pe care o consideră o latină coruptă, afirmație pe care o susține cu câteva exemple de cuvinte românești. Michael Quin este amintit de Nicolae Iorga în *Istoria românilor prin călătorii*, București, 1929, vol. 4, p. 98 și de E.D.Tappe, în *English – Speaking Travellers by Boat on the Lower Danube*, în „Bulletin de l'Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen”, Bucarest, IX (1971), p. 35 – 36.

MICHAEL QUIN Călătorind pe Dunăre¹

p.80 Ziua era de acum pe trecute și ne-am pierdut orice speranță de a ajunge la Orșova în acea seară, și cum înaintarea prin apele repezi ale fluviului devenea obositoare și neplăcută, am propus să ne oprim pe ceea ce, în general, se consideră aici a fi malul românesc, deși pe hartă totul aparține Ungariei, până la Orșova. Locuitorii nu se deosebesc în nici un fel de cei din Țara Românească, vorbesc

¹ Traducerea s-a realizat după originalul *A Steam Voyage down the Danube. With Sketches of Hungary, Wallachia, Servia, and Turkey*, 2 vol., Londra, 1835.

românește, poartă costumul românesc, și deși sub stăpânirea Austriei, îi privesc pe cei din provincia vecină ca unii de același neam cu ei.

<Debarcă împreună cu însoțitorii săi> cu intenția de a merge până la satul Șvinița², la o distanță de vreo 10 mile³, unde urma să ne petrecem noaptea.

Cum înaintam pe uscat, ne întâlneam din când în când cu ciobănițe române mergând în fața caprelor și oilor lor. Cu toatele cărau furci din care torceau cu hârnicie lână, învârtind-o pe fuioare, în timp ce-și vedeau de drum. Toate erau desculțe, și peste fustele de pânză aspră și cămașă purtau fotă // cu ciucuri lungi atârând între partea din față și cea din spate. Părul le era împletit cu grijă în jurul capului, iar câte unora le cădea în cozi lungi pe umeri. Acelea care aveau copii, îi purtau în niște leagăne mici, prinse de niște inele atârdate la o coardă trecută pe după gât. Când copilul trebuia hrănit, leagănul era adus în față; când micuțul dormea, era dus în spate, iar mama își vedea din nou de furcă și fuior. M-a amuzat strășnicia cu care aceste ciobănițe, care în general erau tinere, bine făcute cu o expresie de reținere, aveau grijă să nu se atingă de grupul nostru nici măcar cu tivul hainelor. [...] credeau că trecusem ilegal de pe celălalt mal al fluviului și că s-ar fi molipsit de ciumă, dacă din nefericire ar fi venit în contact cu noi. [...]

p.81

În mijlocul acestei scene pastorale, ne-au ajuns la ureche sunetele unei viori și strigătele unor oameni care dansau. Ajungând la un pâlc de copaci, am zărit o baracă locuită de câțiva lucrători de la șantierul de pe malul Dunării. Un foc mare ardea în fața barăcii și câțiva inși frigeau un ied și niște pește și fierbeau legume, în timp ce alții dansau pe muzica unei viori la care cânta un individ cu aer sălbatic, cocoțat pe un scaun. Păreau să aibă vin din belșug și ne-au invitat // să ne alăturăm petrecerii lor în jurul focului <Neîncrezători, călătorii își continuă drumul>. [...]

p.82

La o oră de la plecarea din Orșova, am trecut granița în Țara Românească, unde dacă ar fi să mă încred în primele impresii, sărăcia pare să-și fi găsit sălașul preferat. Colibele bieților oameni erau construite din împletituri, pe care nici măcar straturile de pământ din interior nu le apărau de vânt și ploaie. O mulțime de copii apăreau pe la uși, practic dezbrăcați, alături de porci și capre, câini, găini, cocoși și rațe, de parcă ar fi fost totuna. Unele din aceste sălașuri prăpădite erau cu totul sub pământ.

p.122

Am ajuns curând la începutul renumitelor Porți de Fier ale Dunării. Este vorba despre o succesiune de cataracte, numite astfel din cauza dificultății de a le trece și probabil, de asemenea, din cauza stâncilor de o culoare feruginoasă printre care este aproape imposibil de pătruns și care formează întregul fund al fluviului pe o distanță de aproape 3 mile⁴. Aceste stânci, deși în calea curentului atâta timp, au rămas la fel de ascuțite ca pe vremea când fluviul și-a găsit sau și-a forțat drumul printre ele. Sunt mari și aruncate în toate felurile și în toate direcțiile, și acum, că

² *Swinich*, sat și comună în jud. Mehedinți.

³ 1 mila = 1,6 km.

⁴ 1 milă marină = 1,834 km.

erau complet expuse privirii din cauza scăderii nivelului apei, arătau înspăimântător, ca fălcile căscate ale unui monstru infernal. Când apele Dunării sunt la cotele lor obișnuite, alimentate de afluenții obișnuți, mugetul apelor repezindu-se prin Porțile de Fier este dus de vânt pe multe mile în jur, ca sunetul neconținut al tunetului.

p.123 Inginerii profitau de nivelul actual al fluviului pentru a face o cercetare amănunțită a brațului // sau mai bine zis a celor trei brațe, pe care stâncile le formează în această parte a Dunării. Unul în partea românească, niciodată folosit; unul în centru, cu o lungime considerabilă; și unul în partea sârbească și care în starea în care se găsea fluviul când l-am văzut eu, de abia dacă lăsa să treacă un vas scufundat doar cu un singur picior⁵ în apă. Curentul este aici extrem de rapid, alergând cu o viteză de nu mai puțin de 8 mile pe oră. Barjele de pe Dunărea Superioară, cum se numește fluviul de la Porțile de Fier înspre izvoare, au în general un tonaj de aproximativ 500 t. Aceste vase coboară uneori pe canalul de mijloc al Gherdapurilor⁶, cum este numită toată această parte stâncoasă, dar nu mai pot urca înapoi, pentru că cele două brațe de pe margini sunt prea strâmte, iar cel din mijloc prea rapid. De aceea comerțul dintre cele două părți ale Dunării se face doar cu vase mai mici, care rareori depășesc 250 t. [...]

p.138 Regiunea din jurul Cladovei este o succesiune pitorească de dealuri care, vâluind spre Dunăre, își expun coamele soarelui sudic. Acum de abia dacă sunt cultivate, dar nu încapе îndoială că în câțiva ani vor fi acoperite de vii, pentru că solul este foarte potrivit.//

p.139 [...] Gazda noastră, un ofițer român în uniformă albastră, era un tânăr arătos și cu o fire plăcută. Casa, sau mai degrabă coliba lui, era construită din împletituri de nuiele acoperite cu pământ de ambele părți și văruiată pe dinăuntru, pereții trădând toate neregularitățile împletiturii. Acoperișul plat era în același stil. Patul său, o saltea care zăcea într-un colț, înălțându-se puțin deasupra podelei, servea și de canapea. Camera sa se fălea cu două mese; pe una din ele erau expuse obiectele sale de colecție și de toaletă, formate din capete de pipe turcești din chihlimbar, un clopoțel de argint, o pereche de foarfece, o cutie de praf de tutun, o cutie muzicală, o cutie cu pansamente, un ceas uriaș din argint, un briceag, o cutie parfumată și o sticlă de pomadă, toate acoperite de un voal maroniu.

Pe perete atârna o rogojină în culori vesele, în mijlocul căreia era reprezentat un mameluc⁷ ținând un ogar în lesă. În cameră mai erau expuse cu gust sabia, pușca, cutia cu cartușe, cornul cu praf de pușcă, iataganul⁸, centura și epoleții.

⁵ Foot = picior, unitate engleză de măsură echivalentă cu 0,3048 m.

⁶ *Cherdaps*, denumire regională a pragurilor de piatră ale Dunării.

⁷ *Memeluk*.

⁸ *Ataghan*.

Grupului nostru i s-a alăturat în curând unul din camarazii ofițeri ai amicului nostru, un oaspete nearătos, cu un singur ochi, însoțit de o femeie grasă și urâtă, fără dinți, îmbrăcată cu toate zorzoanele și dantelurile. Deși nu era tânără, era evident că dobândise inima însoțitorului său, care după ce i-a găsit un scaun, s-a așezat pe un taburet la picioarele ei, ținându-i mâna tuciurie într-a sa și sărutându-i-o frecvent. Am aflat ulterior că doamna era foarte bogată și că aflând de stabilirea cursei de vapor, se mutase din interiorul țării la Cladova ca să își găsească soț. Părea că era pe drumul cel bun.

Am luat ceaiul în pahare, amestecat cu lapte și rom. Cum seara era rece, l-am declarat cu toții excelent. Între timp cutia muzicală fusese făcută să cânte, oferindu-le îndrăgostiților o bucurie. [...]

<5 octombrie>

p.140

S-a luminat din nou de ziuă, dar încă nici urmă de trăsuri cu mărfuri pe care le așteptam. <Întârzierea îi irită pe călători, care îi învinuiesc pentru aceasta pe românii de o lene de nedescris.>

Călătoria prin Orșova spre Vidin; Rusciuk

p.171

În casa agentului⁹ am întâlnit 4 sau 5 negustori români din București, care sub aerul lor șiret care parcă spunea „Oare putem să câștigăm vreun ducat, doi de la englezul acesta?”, păreau să fie totuși niște persoane foarte plăcute și dispuse să îmi arate întreaga lor atenție. Cu toții vorbeau ceva franțuzește, păreau respectabili în felul lor și oaspeți ai casei, pe care am considerat-o un fel de hotel particular pentru francezi¹⁰.

[Michael Quin ia masa alături de negustorii români]

În timp ce ne beam cafeaua de după masă, am discutat despre planurile mele de călătorie. [Negustorii încearcă să îl convingă de dificultățile traversării Balcanilor la sfârșitul toamnei și să îi vândă tot felul de haine groase, de care călătorul se îndoiește că ar avea nevoie cu adevărat].

p.172

Conversația s-a îndreptat apoi către istoria și situația actuală a Țării Românești și Moldovei, despre care puține se știu în Anglia. [...]

Limba românilor este un fel de grai al latinei; astfel, pentru Aqua ei spun Apa; pentru Angelus, Înger¹¹; pentru Bona, Buna; pentru Campus Longus, Caempulung; pentru Domina, Domna; pentru Dominus, Domnaste; pentru Debitor, Datornic¹²; Pentru Herba, Erba; pentru Frater, Frat și așa mai departe.

p.174

⁹ Este vorba despre un grec care funcționa ca persoană de legătură pentru negustorii străini din oraș.

¹⁰ *Franks*.

¹¹ *Annel*.

¹² *Duter*.

ADRIEN LOUIS COCHELET (1788–1858)

Consulul general al Franței în principatele dunărene, numit în această funcție în 1834, face parte dintr-o familie al cărei destin a fost marcat de Revoluția franceză. Tatăl său a fost membru al Adunării constituante, simpatizant al lui Gabriel Honoré Riqueti Mirabeau, el însuși începându-și cariera politică și administrativă în perioada Consulatului. A fost referend la Curtea de Conturi, asistent la Consiliul de Stat, iar în timpul celor „o sută de zile” a fost numit prefect de Meuse¹.

Restaurația a pus punct temporar activității sale politice. Se va ocupa până în 1825 de comerț, iar începând cu acest an devine consul în diferite orașe din Brazilia. După Revoluția din iulie 1830, este numit însărcinat cu afaceri în Mexic. Cariera sa consulară : în 1830 la Lisabona, 1834 în Moldova și Țara Românească, în 1837 în Egipt. Din 1841 până în 1847 este membru în Consiliul de Stat, iar din 1847 va fi senator.

Impresiile sale de călătorie în spațiul românesc *Itinéraire des Principautés de Valachie et de Moldavie. Extrait d'un journal de voyage fait en 1834–1835*, vor fi publicate în „Bulletin de la Société Géographique”, t. XIX, 1835, p. 249–274, iar în limba română în „Buletinul Societății Geografice Române”, VIII, 1887, p. 123–144. Informații despre misiunea lui Cochelet în Principate pot fi găsite în două articole ale lui Alexandru Rally: *Adrien Cochelet et la Valachie* în „Revue Historique de Sud-Est Européen”(RHSEE), 1930, VII, nr. 1–3, p. 86–88 și *Le voyage de Cochelet dans les principautés roumaines 1834–1835*, în „RHSEE”, 1931, VIII, p. 276–294.

Relatarea consulului francez impresionează prin menționarea minuțioasă a localităților prin care a trecut, fapt ce ușurează reconstituirea drumurilor străbătute: de la Turnu Roșu–Pitești–București; București–Călărași; Călărași–Slobozia–Brăila–Galați; Galați–Tecuci–Iași; Iași–Focșani–Râmnic–Buzău–București. Importante sunt informațiile de natură economică, despre navigația și mișcarea demografică din Brăila și Galați cu puțin timp înainte de a primi statutul de „porto-franco”. Se adaugă păreri sale cu privire la moravurile elitei politice, la discrepanța dintre luxul înaltei societăți și starea deplorabilă a țăranilor, la statutul deosebit al robilor țigani, realitate șocantă pentru toți călătorii occidentali. Observă deosebirile dintre moșierii munteni, ce-și încredințează administrația pământurilor arendașilor, și cei moldoveni, care se ocupă personal de bunăstarea proprietăților lor. Prețuiește primirea aleasă de care s-a bucurat în calitate de consul al Franței și este încântat că poate vorbi în limba sa cu majoritatea interlocutorilor. Este plăcut surprins de influența culturii franceze în principate.

¹ Datele biografice au fost luate din *Grand Dictionnaire Universel du XIXème siècle*, Paris, vol. 4 C, p. 503.

Scurtă relatare despre o călătorie făcută în Muntenia și Moldova, în anii 1834 și 1835, de către domnul Cochelet, fost agent și consul general al Franței, pentru a servi la itinerariul în aceste două Principate²

p.3

După o lungă și grea călătorie în mijlocul iernii de-a lungul Germaniei, Ungariei și Transilvaniei, am pornit la 11 decembrie 1834 din Sibiu³, cu șase cai de poștă, care m-au dus la granița românească. Timp de o stație și jumătate am mers pe o frumoasă șosea bătută până la cel din urmă șat al vechilor colonii săsești, după care am început să urcăm Munții Carpați⁴. M-am oprit la Turnu-Roșu⁵ pentru a mi se viza pașaportul de către comandantul austriac, care locuiește într-o casă plăcută, situată într-un loc pitoresc deasupra satului. La amiază am ajuns la carantină. Directorul mi-a îndrumat trăsura spre un gard de lemn, care separă Transilvania de Țara Românească. Caii au fost deshămați și trăsura a fost împinsă cu mâinile până în partea cealaltă a gardului, unde a fost luată în primire de vreo 50 de români, soldați, țărani, surugii, care au fost trimiși în întâmpinarea mea de către autoritatea locală, prevenită de sosirea mea și care se întreceau să facă treabă pentru a-și dovedi zelul și pentru a obține o răsplată. Îndată ce mărunții cai românești au fost înhămați, am început să urcăm munții pe un drum anevoios, abrupt și mărginit de prăpăstii, pe care au fost așezate parapete în unele locuri periculoase//, ce păreau cu atât mai necesare, văzând inscripția ce indica locul unde trăsura unui general rus s-a prăbușit în abis. După trei ore am ajuns împreună cu escorta mea la prima stație de poștă numită Căineni⁶. Am găsit acolo un tânăr ofițer român, elegant, vorbind bine franceza îmbrăcat cu o uniformă a cărei croială semăna mult cu mica ținută a ofițerilor ruși. Mi-a vizat pașaportul, având o atitudine prevenitoare. Directorul poștei m-a invitat la masă și mi-a socotit taxa cailor de poștă până la București. I-am înmănat 12 ducăți pentru 12 cai, dar pentru că aceștia nu se găseau nici în grajduri nici în împrejurimi au fost înhămați, drept compensație, 20 de boi.

p.4

Cu acest greoi atelaj am străbătut munții pe niște drumuri dificile și am parcurs trei poște, de la cinci ore seara până a doua zi, 12 decembrie, când am ajuns la ora 1 după-amiază la mănăstirea Curtea de Argeș⁷. Am fost primit în această

² Traducerea s-a făcut după originalul francez *Itinéraire des Principautés de Valachie et de Moldavie. Extraits d'un journal de voyage fait en 1834 et 1835 par M. Cochelet, ancien agent et consul général de France, en Valachie et en Moldavie, pour servir à l'itinéraire de ces deux principautés*, Paris, 1885, p. 1-27, apărut și în „Bulletin de la Société Géographique”, t. XIX, 1835, p. 249-274, coroborat cu traducerea românească publicată în „Buletinul Societății Geografice Române”, VIII, 1887, p. 123-144.

³ Sibiu.

⁴ Carpații Meridionali.

⁵ Trecătoare în Carpații Meridionali, pe valea Oltului.

⁶ Kineni, localitate în jud. Vâlcea.

⁷ Oraș în jud. Argeș, scaun voievodal în evul mediu, sediu episcopal.

p.5 mănăstire cu mari onoruri. Mă aflu încă departe cu escorta mea când au început să tragă clopotele. Credeam că voi asista la una din acele ceremonii numeroase ale bisericii ortodoxe, care se reiau atât de des, dar mă înșelam. Când cei 20 de boi ai mei intrară încet în largă curte a mănăstirii, i-am găsit pe toți sfinții părinți, așteptându-mă în fața ușii bisericii. Am regretat că episcopul⁸ era plecat la București, căci mi-a fost prezentat drept unul dintre cei mai distinși prelați ai bisericii ortodoxe din Principatele danubiene. Un arhimandrit⁹, care știa franceza, m-a invitat să asist la o scurtă rugăciune ce s-a rostit în cinstea sosirii mele. Am mulțumit // cerului că am ajuns cu bine și sănătos, în inima iernii, într-o țară așa de îndepărtată și mi s-a făcut o primire atât de călduroasă. Arhimandritul m-a găzduit în apartamentele episcopale. Mi-au fost aduse apoi, după obiceiul țării, dulceturi și un pahar cu apă proaspătă. Economul¹⁰ mi-a servit el însuși un prânz bun compus din pilaf, găină rasol și mai ales niște păstrăvi minunați, care au fost pescuiți din împrejurimi. Odată prânzul terminat, m-am spălat într-un lighean de aramă foarte frumos lucrat și am coborât să văd mănăstirea, ctitorită acum trei secole de un prinț al Țării Românești, al cărui mormânt și portret le-am văzut în biserică, alături de cele ale copiilor și ginerelui său¹¹. La orele 2 m-am urcat în trăsură, la care au fost înhamăți de data aceasta 12 cai dintre cei mai buni pe care îi poți avea în Țara Românească. Călugării m-au copleșit cu amabilități și binecuvântări. În momentul plecării, clopotele au început din nou să bată. L-am atenționat pe conducătorul suitei mele, care era fratele ispravnicului sau prefectului de Pitești¹² că aceste onoruri erau cam exagerate. Mi-a răspuns însă cu multă bunăvoință că nu se pot face destule pentru agentul Franței.

p.6 Din cauza drumurilor dificile și a greutății trăsurii mele au reînceput plictiselile și neajunsurile călătoriei. Abia la 7 seara am ajuns la Mănăstirea¹³, unde ne-am băut ceaiul într-o cabană sărăcăcioasă, iar la Pitești am ajuns numai spre dimineață la orele 2. Când am coborât din trăsură am fost întâmpinat de un domn distins, ce purta pălărie, uniformă și spadă asemenea subprefecților noștri, cu deosebirea că broderia de la haină era în argint și în loc să fie în formă de ghirlandă de stejar// era în formă de foi de măslin ca cea a consulilor francezi. Acest personaj era ispravnicul sau prefectul de Pitești¹⁴. M-a primit în salonul său, unde mi se

⁸ Ilarion, episcop de Argeș între 1819–1823 și 1828–1845; consilier intim și secretar al lui Tudor Vladimirescu.

⁹ Starețul unei mănăstiri.

¹⁰ *L'Économe*, administratorul veniturilor unei mănăstiri.

¹¹ Neagoe Basarab, domn al Țării Românești (1512–1521); este înmormântat alături de soția sa, Despina, cei patru copii: Petru, Ioan, Anghelina, Stana și de ginerele său Radu de la Afumați, soțul Ruxandrei.

¹² Probabil Ion (Ioniță) Brătianu.

¹³ *Maintschesty*, sat în jud. Argeș.

¹⁴ Stolnicul Constantin (Dincă) Brătianu (1768–1844).

pregătise o gustare minunată numai pentru mine; în ciuda insistențelor mele, prefectul nu a vrut să-mi țină companie. Fata sa¹⁵, care vorbea destul de bine franceza, mi-a servit drept tălmăci pentru a-i mulțumi tatălui său pentru buna primire.

A doua zi am plecat la ora nouă. Ispravnicul era tot în uniformă. M-a acompaniat cu o escortă de cinci oameni până la marginea județului său. La amiază soseam la poșta Cârcinov¹⁶ și tocmai la orele cinci seara intram în București.

Partea Țării Românești pe unde trecusem avea iarna o înfățișare tristă. Cocioabele pe care le zăream din loc în loc erau jalnice și luminate de câte o fereastră astupată cu hârtie unsă. Bărbații, îmbrăcați într-un fel de pâslă închisă, făcută în țară, erau ageri și robuști; aveau aproape toți piepturile goale în ciuda frigului de afară. Femeile și copiii se vedeau rar. Tăcerea naturii nu era întreruptă decât de strigătele țăranilor, care făceau serviciu de surugii la trăsura mea.

O priveliște cu totul deosebită mă aștepta la sosirea mea în București. Era într-o duminică la ora plimbării. Era o mare afluență de trăsuri vieneze ce treceau în toate sensurile pe străzile foarte murdare; trásurile erau pline de tineri și doamne drăguțe, îmbrăcați după ultima modă pariziană, pentru care elitele din toate țările plătesc // un scump tribut. Aceste doamne erau însoțite de o mulțime de tineri îmbrăcați în costume europene. Te puteai crede într-o mare capitală europeană dacă n-ar fi existat contrastul atât de șocant dintre lux și mizerie.

p.7

După ce am parcurs câteva străzi noroioase, prost pavate sau și mai rău, pardosite cu trunchiuri rotunde puse de-a curmezișul drumului, peste care trăsura mea făcea salturi îngrozitoare, am ajuns la sediul Consulatului Franței. M. Alfred Mima¹⁷, consul la Iași, care gira postul, mă aștepta și m-a instalat cu toată bunăvoința. Ne-am așezat de îndată la o masă foarte bună. Am fost înconjurat de cei mai de seamă reprezentanți ai acestei familii de expatriați, compusă din 100 de persoane, al cărei protector devenisem. Ea era alcătuită în cea mai mare parte din tineri instruiți, care erau angajați ca profesori pentru copiii marilor boieri, și din domnișoare foarte distinse, însărcinate în aceleași case cu educația tinerelor fete.

În toate provinciile Imperiului Otoman sosirea unui consul, mai ales agentul unei mari puteri europene, constituie un eveniment pentru orașul în care va locui. I se fac atenții și onoruri necunoscute în alte părți europene sau ale Lumii Noi; dar în special la București, urbanitatea românească se dezvăluie în tot ce are mai amabil și ospitalier. După ce am făcut vizita oficială domnului Alexandru Ghica¹⁸, prințul domnitor al Țării Românești, m-am reîntors la sediul consulatului, unde am primit imediat vizita tuturor // miniștrilor și a mai mult de 200 de persoane: mari bani, mari

p.8

¹⁵ Ana Furduescu (1809–1884).

¹⁶ *Kintichinik*, probabil localitate din jud. Argeș.

¹⁷ Consul al Franței la Iași, în 1834–1835.

¹⁸ Alexandru Dimitrie Ghica, domn regulamentar (1834–1842).

vornici, mari logofeți, mari spătari, mari postelnici, mari vistieri, mari cămărași, care sunt boieri de clasa întâi; mari cluceri, paharnici, comis, al doilea vistier, postelnic, logofeți sau nobili din a doua clasă; stolnic, serdar, medelnicier, sluger, sau nobil din a treia clasă¹⁹. Cu excepția câtorva mari boieri, care mai poartă cu multă demnitate vechiul și impozantul costum românesc, toți ceilalți, care erau aproape toți membri ai divanului suprem civil și criminal sau ai tribunalelor de primă instanță, purtau uniforme cusute cu aur și argint ca ale noastre; dar ceea ce m-a minunat cel mai mult a fost faptul că se exprimau într-o franceză bună și vorbeau despre Franța ca și cum toți ar fi fost acolo. M-am simțit fericit să fiu reprezentantul țării mele, în mijlocul unui popor unde puteam găsi nenumărate ocazii de a vorbi în limba natală, despre atâtea lucruri care fac să-ți bată inima când ești departe de patrie. În timpul celor trei ani cât am stat la București, am avut cele mai vii mulțumiri în această privință. Nu voi uita niciodată această misiune care mi-a lăsat amintiri dintre cele mai plăcute și prieteni adevărați.

Nu a trecut un an de la sosirea mea la București și am fost la Iași, pentru a-l vizita pe domnul Moldovei²⁰, pe lângă care eram de asemenea acreditat. Voind însă a mă folosi de această călătorie și în interesul comerțului francez, despre care mă încredinșasem că ar putea găsi piețe de desfacere avantajoase în principate pe cale maritimă, am hotărât să trec prin Brăila²¹ și Galați²², porturi ale Țării Românești și Moldovei la Dunăre//.

p.9

Am plecat din București în ziua de 13 septembrie 1835 la opt ceasuri dimineața, luând drumul Brăilei prin Călărași²³. De această dată aveam o trăsură ușoară dar solidă, capabilă să reziste la viteza călătoriei. Un vechi și credincios arnău²⁴ al consulatului, albanezul lane, mă acompania. Stătea pe capra trăsurei, înarmat cu pușca sa lungă și frumos împodobită cu incrustații, pe care o ținea între genunchi, întotdeauna gata să intervină; avea la centură două pistoale și un iatagan. Mă puteam încrede deplin în el. Niciodată vreun servitor european nu și-a vegheat stăpânul cu mai multă credință ca acest om din Albania, viteaz, devotat și curajos. Am trecut repede prin stațiile: Tânganu²⁵, Drumul Scurt²⁶, Obilești²⁷, Bărăganul²⁸, Coadele²⁹, unde nu găseai nimic interesant și am sosit în Călărași la ora 4.

¹⁹ Titluri boierești care și-au pierdut, conform prevederilor regulamentare, conotațiile avute în evul mediu, devenind onorifice sau corespunzătoare unor funcții civile.

²⁰ Mihail Sturdza, domn regulamentar (1834–1849).

²¹ Oraș port dunărean al Țării Românești, capitala jud. omonim.

²² Oraș port dunărean al Moldovei, capitala jud. omonim.

²³ Kalarache, capitala jud. Ialomița, azi capitala jud. Călărași.

²⁴ Ostaș mercenar de obicei albanez.

²⁵ Stație de poștă, localitate în jud. Călărași.

²⁶ *Droumou Scourt*, jud. Călărași.

²⁷ Localitate jud. Călărași.

²⁸ *Barangani*, actual Mihai Viteazu în jud. Călărași.

²⁹ *Koordela*, localitate în jud. Călărași.

Călărași este reședința unui ispravnic sau prefect. Era un târguleț compus dintr-o singură stradă, ce aparținea unei mănăstiri. Singura sa importanță era că se afla în fața Silistrei³⁰, cetate turcească încă ocupată³¹ de două batalioane rusești de artilerie și 200 de cazaci. Această ocupație urma să se sfârșească în curând.

L-am rugat pe Domn să mă scutească pe drum de plictiseala primirilor oficiale; dar nu m-am putut sustrage ospitalității binevoitoare a românilor, care profită de toate ocaziile pentru a le face străinilor o primire bună și mai ales unui consul. Ispravnicul³² m-a găzduit la unul dintre cei doi arendași ai Călărașilor, care mi-a oferit pentru noapte o cameră mică, dar curată unde am dormit pe un pat foarte bun, după ce am cinat minunat //.

p.10

La Călărași este un stabiliment de carantină foarte bine întreținut, care s-ar mai putea mări. 150 de soldați din miliția română, chipeși și bine instruiți, erau încazarmați la locuitori, care se plâneau căci fiecare nu avea decât două încăperi, pentru el și familia sa. Ispravnicul, care știa că sunt un fost prefect se arată îngrijorat de aceasta; îmi vorbi despre un spital pentru miliție și de alte proiecte; am discutat despre administrație ca niște vechi colegi și în fine m-a rugat pentru a interveni pe lângă domn în favoarea județului său, ceea ce i-am și promis. Am observat câteva clădiri noi. Se începuse a se folosi olanele pentru acoperișuri, în sfârșit se simțea o mișcare spre progres.

A doua zi la orele șase dimineața eram în trăsură. Zece cai înhâmați erau gata. Lângă ei doi surugii, cu căciulile în mâini, așteptau respectuoși ordinul de plecare. Când lane l-a dat și-au făcut cruce, au sărit sprinteni pe caii fără scări și fără șei și au pornit ca vântul, îndemnându-i cu gura și cu mâna.

Am trecut repede prin stațiile Slota³³, Slobozia³⁴, Sineni³⁵, Bertești³⁶, Roma³⁷, Frumușița³⁸ până la Brăila.

N-am întâlnit în cale nimic deosebit. Am străbătut câmpii întinse, care păreau foarte mănoase și care erau acoperite cu flori de câmp, fără alte locuințe decât casele de poștă, dacă se pot numi așa niște adăposturi sărăcicioase, care se transformau câteodată în adevărate bordeie la nivelul // pământului, precum erau acelea situate în mijlocul unei câmpii imense, pe care le-am văzut în apropierea Brăilei și care aveau pretenția de a se numi case de poștă.

p.11

³⁰ Port dunărean pe malul bulgăresc.

³¹ Din timpul războiului ruso-turc din 1828-1829.

³² Serdarul Dimitrie Polizu.

³³ Probabil localitate în jud. Ialomița.

³⁴ Oraș în jud. Ialomița.

³⁵ Sat în jud. Ialomița.

³⁶ Sat în jud. Brăila.

³⁷ Roma, probabil localitate în jud. Brăila.

³⁸ *Frumossika*, localitate în jud. Brăila.

Am lăsat Dunărea la Călărași și am zărit pe drum șirul munților Balcani. Între Slobozia și Sineni am traversat un râu mic. Acolo nenumărate privighetori umpleau lunca de cântecele lor. Pretutindeni liniștea naturii nu era întreruptă decât de strigătele surugiiilor. Întâlneam din loc în loc sălașe de țigani, cunoscuți în Europa sub numele de boemieni, rămășițele acelor populații venite din Asia și Egipt acum câteva secole și care trăiesc în Țara Românească și Moldova în starea cea mai tristă de nomazi sau de sclavi. Stau în corturi și străbat orașele și satele, vânzând cărbuni sau lucrând diferite obiecte de lemn sau de fier. Era un spectacol hidos și respingător acela de a întâlni grupuri inofensive de bărbați, femei, copii cu tenul brun, cu ochii arzători și mândri, cu trupul uscat, îmbrăcați în zdrențe. Copiii alergau ca niște maimuțe pe lângă trăsură, cerând câte o para, moneda cea mai mică a țării și după ce prindeau câte una, fugeau repede de teama arnăutului. Este de dorit ca filantropia Europei civilizate, care urmărește cu stăruință dezrobirea negrilor, să se gândească și la sclavia acestor țigani, al căror număr în cele două principate depășește cifra de 250 000.

p.12 Erau orele patru seara când am ajuns la Brăila sau Ibrăila. Un funcționar și doi arnăuți // mă așteptau la intrarea în oraș și m-au condus la locuința care mi-a fost pregătită la domnul Paraschiva, care ține de la guvern cu arendă cu o sumă fixă, venitul orașului și al domeniului. Căpitanul poliției mă aștepta, gata la ordinele mele. În curând a sosit și domnul Slătineanu³⁹, ispravnicul orașului, care mi-a cerut iertare că nu mă poate primi la dânsul acasă. Îl cunoscusem pe domnul Slătineanu în București. Era nepotul marelui vornic Gheorghe Filipescu⁴⁰, pe care îl cunoșteam foarte bine și care era pe atunci boierul cel mai maiestuos, mai ospitalier și mai popular din Țara Românească.

Era un noroc pentru mine de a găsi într-un port pe Dunăre, numai la trei zile depărtare de Marea Neagră, un funcționar public ca domnul Slătineanu. Nu putea fi cineva mai european, mai civilizat și mai amabil ca dânsul. Era însuflețit de cele mai bune intenții pentru înflorirea orașului ce administra și pentru al comerțului în general.

A doua zi domnul Slătineanu m-a dus pretutindeni, mi-a dat lămuriri despre toate și mi-a spus despre planurile de lărgire și înfrumusețare, care fuseseră adoptate pentru portul Țării Românești pe Dunăre.

p.13 Brăila, a cărei populație nu era în 1830 decât 800 de suflete, are acum 6 000 de locuitori, iar numărul acestora poate spori. În primăvara viitoare este proiectată construcția unei piețe pătrate cu numele Arhanghelului Mihail, în mijlocul căreia să se ridice o biserică înconjurată de case zidite după același plan, cu magazine și galerii acoperite. Ulițele Kiseleff, Silistra și Iași trebuiau să se sfârșească în piață. O veche moschee, proprietatea // domnului Slătineanu, urma să fie transformată în

³⁹ Paharnicul Iancu Slătineanu.

⁴⁰ Iordache Filipescu (Gheorghe) (1765–1855), mare vornic în Țara Românească.

magazin cu localul Bursei deasupra. Clădirea carantinei, care era din lemn, trebuia să fie construită în cărămidă.

Portul Brăilei e adânc de 10–12 picioare la punctul de ancorare și de aproximativ 15 la mijloc. Au fost perioade când a primit până la 90 de corăbii. Se percepea în folosul orașului un drept de ancoraj de 12 piaștri, cam 5 franci de vas. Când se va termina cheiul care fusese proiectat, se va suprima dreptul de ancoraj și va fi înlocuit printr-unul de tonelaj. Se aflau atunci 8 bastimente engleze în carantină, venite să încarce grâu și lemnărie. Nici un bastiment francez nu se mai văzuse de mult timp. Am vizitat un vas de 100 de tone făcut în Țara Românească. Această corabie dusese deja în Mediterana drapelul național, pe care principatele au fost autorizate să-l ridice și a fost foarte bine primit⁴¹. Pe drapel era înscris cu mândrie numele proprietarului, boierul Villara⁴².

În anul 1833 au intrat în Brăila 384 de corăbii, cu un tonaj de 45 000 și 4 600 de mateloți. Nici una însă nu era sub pavilion francez și totuși putem face un comerț însemnat prin Marsilia și cu prețuri moderate, cu aceleași produse pe care le încărcăm la Odessa.

Țara Românească una din țările cele mai fertile din Europa, abundă în toate tipurile de cereale, dar în special în grâu, porumb, mei și orz. Are pășuni bogate și hrănește peste 5 milioane de capete de oi, fără a socoti turmele numeroase ce coboară în fiecare an din munții Transilvaniei.// Cele mai bune rase se găsesc în județele Ialomița, Ilfov, Teleorman și Olt. Deși calitatea lânii este de mâna a doua, prețurile sunt atât de mici încât s-ar putea face mari câștiguri. Cânepa crește în abundență și este de o calitate excelentă; se poate achiziționa la prețuri modice. Se exportă cantități mari de sămânță de in la Trieste și la Londra. Multe semințe utile pentru coloranți cresc în număr mare pe câmpiile Țării Românești. O enormă cantitate de piei de iepure se exportă în principal la Trieste, pe mare, și la Viena, pe uscat. Calitatea seurilor este deosebită. Se exportă mult la Constantinopol și în Anglia. Munții, care despart Muntenia și Oltenia de Transilvania, sunt acoperiți de păduri superbe, având bogății mari de lemn de construcție de prima calitate și bune pentru marină⁴³. Se ascund în adâncurile munților mine de cărbuni, de pucioasă, de aramă, de fier. Ocnele au un venit de 3 412 252 piaștri, care sporește mereu. În fine, Țara Românească produce mătase, miere, ceară și sare. Exportul acestei țări conține, după cum se vede, toate elementele unui comerț întins, care ne-ar aduce beneficii. E prețuit acum la 12–13 milioane de piaștri turcești⁴⁴.// Importul oferă

p.14

p.15

⁴¹ Este vorba de vasul „Marița” în cinstea căruia Bolliac scrie poezia *La cea dintâi corabie românească*.

⁴² Alexandru Villara, mare vistiernic în Țara Românească în perioada 1834–1837.

⁴³ „Un boier distins marele logofăt (Barbu) Știrbei, care impulsionează progresul în țara sa a făcut export cu lemne pe un vas construit cu material din pădurile sale”, (n.a.)

⁴⁴ „De când Brăila a căpătat statut de porto-franco, navigația a luat avânt. În 1839 au intrat 449 de vase dar nici unul sub pavilion francez” (n.a.).

cam aceeași balanță. Franța participă puțin la acest import, care se află în mâna unor negustori numiți Lipscani, care aduc de la Leipzig⁴⁵, cu mari cheltuieli și vând românilor la prețuri exagerate pânzeturi, lăneturi, mătăsuri, postavuri; acestea ar putea fi aduse direct din Franța pe mare și ar fi de calitate superioară și mai ieftine. Obiectele de modă, parfumurile, bijuteriile fine, mănușile, încălțăminte de piele și de mătase pentru femei, ciorapii de mătase sau de bumbac, cărțile, hârtia, unele postavuri subțiri sunt foarte căutate în Țara Românească. Se găsesc în București câteva magazine franțuzești unde se află toate aceste mărfuri.

După informațiile pe care le-am primit la Brăila am aflat cu certitudine că relațiile comerciale ale Franței cu Țara Românească erau în stadiu incipient, iar navigația nulă.

p.16 Am fost să văd lângă Brăila un monument mic, împodobit deasupra cu o cruce înfipțată în semilună, cu coroana și acvilele rusești, ridicat de Blaremburg⁴⁶, ofițer de geniu, cumnat al Domnului, în memoria luării Brăilei în 1828, chiar pe locul unde o bombă a căzut lângă împăratul Rusiei⁴⁷, pe când comanda Marele Duce Mihail⁴⁸. Se menționează pe monument, tratatul de la Adrianopol din 2 septembrie 1829, în virtutea căruia cetatea Brăilei se dădă fără a se mai putea fi reconstruită. Nu a mai rămas din ea nici o urmă. Cimitirul, care e în fața monumentului și în care zac osemintele a peste 10 000 de turci și ruși, omorâți unii dintre ei apărându-se, aprinzând minele // alții dând asalt, amintește această luptă strălucită.

Am plecat din Brăila în ziua de 16, la 4 ore seara pentru a merge la Galați, unde intenționez să-mi petrec noaptea, care este portul Moldovei pe Dunăre și care nu e mai departe de 2 leghe. Domnul Slătineanu, amabil ca întotdeauna, a ținut să mă însoțească până la Siret, un mic fluviu, care curge repede și care desparte ambele Principate. Am găsit pe țărmul muntean pe domnul Sacchetti⁴⁹ agentul consular al Franței la Galați, care anunțat de sosirea mea, mă aștepta în uniformă. Nu am găsit cuvinte pentru a-i mulțumi prefectului Brăilei pentru primirea excelentă și i-am urat prosperitate orașului al cărui creator este, așa cum ducele Richelieu⁵⁰ fusese creatorul unui port vecin⁵¹.

Am trecut Siretul pe un pod plutitor. Când intri în Moldova terenul este mai variat, iar vegetația mai sănătoasă. Peisajul este mai puțin monoton ca în Țara Românească; Galați se vede de la distanță. Domnul Sacchetti a dorit să mă prezinte

⁴⁵ Oraș în Germania a dat numele unei străzi comerciale din București, Lipscani.

⁴⁶ Vladimir de Blaremburg, inginer al statului, colonel, vornic al temnițelor; a întocmit planul capitalei București; cumnatul domnului Alexandru Ghica.

⁴⁷ Nicolae I, țar al Rusiei (1825–1855).

⁴⁸ Marele Duce Mihail Pavlovici (1798–1848), fratele țarului Nicolae I.

⁴⁹ Joseph Sachetti, agent consular al Franței la Galați.

⁵⁰ Armand du Plessis, de Fronsac, duce de Richelieu (1766–1822).

⁵¹ Odesa.

familiei sale. Doamna Sacchetti era o tânără și frumoasă persoană din Salonic, care mi-a făcut onorurile casei cu grație și o perfectă amabilitate.

A doua zi după ce i-am primit pe pârcălab sau ispravnic⁵², pe președintele tribunalului de comerț și viceconsulii Angliei⁵³ și Greciei, m-am dus în port și m-am plimbat prin oraș, spre a-mi da seama de mișcarea navigației și a negoțului. Cunoștințele domnului Sacchetti în această privință mi-au ușurat sarcina.

Mișcarea populației era mai considerabilă la Galați decât la Brăila. Se aflau atunci 18 000 de locuitori. O mulțime de marinari genovezi, greci și ionieni se îmbulzeau pe ulița comercială// unde mergeai pe bărne. Majoritatea caselor erau de lemn acoperite cu scânduri. Pe lângă port erau mai multe zidite în piatră și cu magazine boltite. Carantina de pe chei se afla într-o stare mizerabilă. Era proiectată construcția alteia mai mari și a unei cazarme, spre a-i scăpa pe locuitori de încartiruirea soldaților. Cu greutate găsești case convenabile. Aceea a pârcălabului Cuza și a domnului Xeno, vice-consulul grec sunt așezate într-o poziție încântătoare. Vice-consulul englez își construia atunci una nouă.

Navigația în portul Galați a fost în anul 1833 de 236 de bastimente cu o capacitate de 28 000 de tone și cu 3 140 de mateloți. Ca și la Brăila nici un vas francez nu era prezent. Deși navigația era în avantaj în acest ultim port în 1833, mișcarea comercială din Galați indica o preeminență a acestuia în viitor⁵⁴.

Moldova are aceleași produse ca și Țara Românească. Grâul său este superior. Marina turcă se aprovizionează cu cea mai mare cantitate de lemn și de catarge din Moldova. Catargele din Volhinia⁵⁵ și Podolia⁵⁶ sunt mai bune, dar aceste provincii au furnizat atât // încât resursele lor sunt epuizate, lucru sesizat de Rusia, care a însărcinat un ofițer de geniu să cerceteze dacă principatele pot furniza lemn de catarge. Comerțul de uleiuri, de seuri, de ceară face obiectul tranzacțiilor din Galați. Un fel de ceară verde este foarte căutată. Printre produsele Moldovei se află și sarea gemă. Aici ca și în Brăila, comerțul nostru este nul. Cu excepția agentului nostru consular care este negustor, nicio altă casă franceză nu se găsește la Galați, al cărui comerț este acaparat de greci. Acolo, poate mai mult decât la Brăila, putem stabili legături de export sau import pe mare mai avantajoase. De ce Marsilia să nu se implice, când pavilionul sard de la Genova este prezent în porturile principatelor?

Am plecat din Galați în ziua de 19, la ora 6 dimineața. Am schimbat caii la Peneu⁵⁷, la Fântâni⁵⁸, la Forchești⁵⁹ și m-am oprit la amiază la Tecuci⁶⁰ pentru a

⁵² Postelnicul Iancu Cuza, ispravnic de Galați în perioada 1831–1836.

⁵³ Charles Cunningham viceconsul englez la Galați, devine consul în 1860.

⁵⁴ „În 1837, au intrat în portul Galați 528 de nave; în 1838 numai 400; dar veniturile vămii, care în 1834 erau de 14 000 ducati s-au dublat în 1838, în timp ce drepturile de export și de import au rămas la fel. Orașul Galați, care s-a erijat în loc de depozit și de porto-franco, a fost dotat cu diferite ameliorări pentru securitatea comercianților” (n.a.).

⁵⁵ Provincie în Polonia.

⁵⁶ Provincie în Ucraina.

p.19 dejuna. Din momentul în care am intrat în Moldova am remarcat schimbarea de peisaj. Până la prima oprire am călătorit printre coline mărunte, apoi am traversat pășuni frumoase cu numeroase turme. Satele sunt mai bine clădite. Între a doua și a treia stație mergi de-a lungul Siretului, lângă care se află casa ultimei opriri. În fața stației de la Tecuci este o pădure mică, la picioarele colinelor. Stația din Berheci⁶¹, care urmează, este situată într-un orașel, la marginile căruia se disting câteva case boierești bine întreținute. Boierii moldoveni se ocupă de avantajele proprietăților lor, unde și locuiesc, // în timp ce cei din Muntenia le abandonează în mâinile administratorilor care îi înșeală. Am schimbat caii la Paraschira⁶² și m-am culcat la Bârlad într-o casă plăcută ce aparținea starostelui Austriei. A doua zi am plecat la 6 ore dimineața. Am trecut repede prin Strâmtura⁶³, Docolina⁶⁴, Babari⁶⁵ până la Vaslui⁶⁶, orașel situat pe o colină ce are frumoase conace boierești și împrejurimi bine cultivate. Stațiile care urmează Solești⁶⁷, Vușești⁶⁸, Stiricia⁶⁹, Borde⁷⁰ sunt așezate între două șiruri de dealuri. De la Borde se zărește Iași, oraș ce se găsește pe o înălțime și unde am ajuns pe un drum abrupt. Am intrat în oraș în ziua de 20 septembrie la patru seara, după ce parcursesem de la București 30 de poște germane⁷¹ sau 120 de leghe franțuzești⁷².

Am coborât la sediul consulatului francez, unde gerantul, Domnul Blanc-Duclos⁷³ mi-a pregătit locuința. După ce am făcut o vizită domnului Sturdza și l-am primit imediat pe postelnicul său, secretarul de stat la Afaceri Străine, domnul Sutzu⁷⁴ i-am văzut apoi, ca la București, pe boierii cei mai însemnați. Cu ocazia acestui schimb de politete am străbătut orașul și împrejurimile în toate sensurile. Recunosc că sub raportul confortului și al peisajului, sejurul la Iași era preferabil celui de la București. Plimbarea de la Copou⁷⁵, locul unde zilnic își dă întâlnire în trăsurile luxoase societatea înaltă, e cu mult mai frumoasă decât plimbarea de la Herăstrău⁷⁶ din București. Orașul are câteva cartiere foarte curate împodobite cu

⁵⁷ *Pineo*, probabil localitate în jud. Galați.

⁵⁸ *Fontani*, sat în jud. Galați.

⁵⁹ *Forchessi*, sat în jud. Galați.

⁶⁰ Oraș în jud. Galați.

⁶¹ *Berkethe*, sat în jud. Galați.

⁶² *Paraskira*, sat în jud. Vaslui.

⁶³ *Strimptura*, actual Banca, sat în jud. Vaslui.

⁶⁴ Localitate în jud. Vaslui.

⁶⁵ Probabil în jud. Vaslui.

⁶⁶ Oraș în jud. Vaslui.

⁶⁷ *Toleshna*, comună în jud. Vaslui.

⁶⁸ *Vuchesle*, probabil localitate din jud. Iași.

⁶⁹ Probabil localitate din jud. Iași.

⁷⁰ Localitate din jud. Iași.

⁷¹ O poștă geografică germană = 7,42 km.

⁷² O leghe poștală franceză = 1,609 km.

⁷³ Secretar al consulatului francez din Iași și locțiitor al titularului Mimaout din vara lui 1836 până în vara lui 1837.

⁷⁴ Nicolae Suțu (1799–1871), ministru de externe, economist.

⁷⁵ Parc în municipiul Iași

mărețe clădiri ce aparțin mării boierimi. Văzut de sus, orașul // are o frumoasă p.20
priveliște din cauza bisericilor și a unui număr mare de case frumoase, clădite de
curând, a căror albeață transparentă este conturată de verdeața dealurilor. Printre
aceste palate se deosebește mai cu seamă acela al Domnului Rosnovanu,
președintele Divanului domnesc⁷⁷, ridicat într-o epocă când proprietarul avea
speranțe de a deveni domn; cel al lui Constantin Pășcanu⁷⁸, socrul secretarului
Afacerilor Străine și acela al principelui Callimachi⁷⁹. În fața clădirii consulatului,
care se află în primejdie de a se dărâma din cauza lipsei de fonduri, se ridică marea
locuință a lui Alecu Ghica⁸⁰, ministrul de interne, ceea ce ne făcea să roșim, văzând
starea de dărăpănare în care se afla modesta casă a Franței. La mică distanță de
această curte boierească se vedeau ruinele vechiului palat al domnilor, care a ars în
timpul primului Sturdza⁸¹. Aceste ruine, prin aspectul lor grandios vorbesc despre
puterea și pompa foștilor stăpânitori ai țării, care în timpul domniilor lor efemere
vindeau funcțiile, influențau judecățile și căutau toate mijloacele pentru a se
îmbogăți, pentru a-și face partizani și pentru a-și cumpăra protectori, la
Constantinopol.

M-am dus la Socola⁸², să vizitez moșia actualului prinț domnitor. Am
traversat o grădină în stil englezesc. Erau fântâni și ape curgătoare. Pe la jumătatea
coastei se clădea un castel foarte vast. De la înălțime priveliștea este frumoasă; de
o parte se vede orașul și de cealaltă o vale. În față este mănăstirea Socola, care este p.21
astăzi // un seminar pentru pregătirea tinerilor preoți ortodocși, și frumoase case de
țară situate pe coasta dealului.

Am vizitat frumosul castel de la Stânca, proprietatea domnului Nicolae
Rosnovanu⁸³. E o adevărată curte domnească într-o poziție minunată. Domeniul e
foarte întins și trece și în Basarabia. Am fost până la Prut, care se află aproape de
Stânca și care separă Moldova de întinsul imperiu al Rusiei. M-am mirat să văd că
râul, atât de renumit, este așa de mic, așa de puțin adânc, cu malurile așa de line și
care poate fi traversat pe un mic pod de vase. Cum am pus piciorul în Rusia, la
Abo⁸⁴, la frontiera sa de nord, în Finlanda, în Macarie⁸⁵, la frontiera de est lângă
Asia, aș fi dorit să-l pun și la cea de sud; dar nu am putut să merg mai departe de

⁷⁶ *Christoski*, parc în București.

⁷⁷ Iordache Rosetti-Rosnovanu, în aprilie 1835, era mare logofăt și președinte al Divanului domnesc.

⁷⁸ Constantin (Cantacuzino) Pașcanu, vistiernic, unul dintre cei care au elaborat Regulamentul Organic.

⁷⁹ Alexandru Callimachi, mare vornic la 1827, vornic la 1833.

⁸⁰ Alexandru G. Ghica, ministru de interne.

⁸¹ Ioniță Sandu Sturdza, domn pământean în Moldova (1822–1828).

⁸² Cartier în partea de sud a municipiului Iași.

⁸³ Nicolae Rosetti, (1794–1858), vistiernic până în 1851.

zidurile carantinei, fără a risca să ajung pe mâinile poliției ruse, ale vameșilor sau ale funcționarilor carantinei, o mulțime de formalități.

Mă aflam la Iași, la deschiderea unui mic teatru francez, unde se aduna înalta societate. Trupa franceză își propunea să dea și la București reprezentații, o parte a anului.

Societatea de la Iași, mai puțin franțuzită decât cea de la București, căci moldovenii frecventează mai puțin școlile noastre decât muntenii, se distinge prin gustul său pronunțat pentru modele noastre. Cărțile noastre sunt foarte căutate. În special sunt apreciate cele referitoare la educația tinerilor. Romanele franțuzești sunt citite cu pasiune.

p.22 Domnitorul, crescut de un francez, cunoaște limba noastră la perfecțiune. Doamna⁸⁶, fiica // prințului de Samos, Vogoride, e foarte plăcută. Prânzul la care am fost invitat a fost luxos și servit după moda europeană. Am admirat frumoasa galerie de tablouri care împodobește locuința domnitorului. Se zice că a fost cumpărată cu prețuri minime de la un evreu, care a adus-o din Polonia în urma ultimei revolte⁸⁷, care a distrus multe palate.

Se aflau la Iași trei pensionate franceze, două pentru fete și unul pentru băieți. Deși erau foarte bine organizate, se mențineau cu greutate într-o țară unde cei bogați preferau să-și crească copiii acasă sau în universitățile străine. Același lucru l-am observat și la București, unde existau două institute dirijate de doamne franceze.

Toate aceste încercări de educație, neplătite pentru cei care le inițiază, demonstrează interesul arătat limbii noastre. Acesta este vizibil la Colegiul Sf. Sava⁸⁸ din București, frecventat de peste 500 de școlari, și unde programul studiilor prevede, în șase clase cinci cursuri de limba franceză urmate de toți tinerii, fără a-i menționa pe copiii de boieri, care sunt crescuți la Paris sau în familiile lor cu institutori francezi. Nu e nici un oraș din Europa, nici chiar Varșovia și Petersburg, unde limba franceză, care e pretutindeni limba societății alese, să fie mai răspândită ca la București.

p.23 M-am convins înainte de a părăsi Iașul că administrația moldoveană dorea să declanșeze lucrări de înfrumusețare a orașelor și îmbunătățire a drumurilor. Era vorba să se paveze străzile din Iași, să se facă // șosele în împrejurimi, să se construiască poduri de lemn și de piatră. Impulsul fusese dat. Interesul boierilor, membri în obșteasca adunare, care stăteau în provincie, era o garanție că vor vota lucrările destinate a ușura comunicația între capitală și orașele din districtele unde locuiesc.

⁸⁴ Actual Turku în Republica Finlanda.

⁸⁵ Oraș pe Volga în Rusia.

⁸⁶ A doua soție a lui Mihail Sturdza, Smaranda.

⁸⁷ Revoluția din 1830.

⁸⁸ Școală înființată în 1818, de către Gheorghe Lazăr; din 1832 directorul școlii a fost Eufrosin Poteca.

Dorind să revin în București înainte de sosirea iernii, care este lungă și aspră în Principatele dunărene, am părăsit orașul Iași la 7 octombrie, îndreptându-mă spre Focșani. Am străbătut până la Tecuci cele 12 poște pe care le făcusem de la Galați la Iași, am schimbat caii la Furceni⁸⁹ și am ajuns la Focșani, unde se aflau încă Statul Major și spitalele rusești. Am plecat îndată de la Focșani și, după ce am trecut de stația de la Cucu⁹⁰, m-am oprit să prânzesc la Râmnic⁹¹, unde am ajuns în ziua de 8 octombrie, la ora unu. Am poposit la locuința domnului Constantin Niculescu, care lipsea. Am vizitat micul său castel construit în stil antic. După un prânz modest pregătit de amăut, am pornit spre București fără să mă mai opresc, schimbând caii la stațiile Câlneu⁹², Buzău⁹³, Călmățui⁹⁴, Mărgineni⁹⁵, Urziceni⁹⁶, Movilița⁹⁷ și Șindrilița⁹⁸; am traversat câmpii, locuri mlăștinoase, triste și adesea necultivate. La Movilița am trecut Ialomița pe un pod de vase. Am făcut de la Iași la București, prin Focșani, 24 de poște germane sau 96 de leghe franțuzești. În întreaga călătorie am străbătut 216 de leghe. În Franța, aceasta nu se cheamă călătorie ; este distanța de la Paris la Marsilia, care se face în trei zile, în diligențe bune și cu tot confortul unui drum civilizat; dar în Țara Românească și în Moldova, în ciuda rapidității și a siguranței // drumului, a ospitalității binevoitoare a autorităților și a boierilor, un asemenea ocol este o trudă pentru corp și o slabă mângâiere pentru spirit. Această parte a Țării Românești nu oferă privirii decât câmpii goale și nemărginite, unde ochiul ostenit caută în zadar în depărtare o măgură, un copac la care să se poată opri și odihni. În Moldova peisajul este variat, drumul trece printre văi, dealuri și câmpii. Este udată și străbătută de la Nord la Sud de o mulțime de pârâuri și râuri care se apropie, se împreună, se despart și iar se unesc și toate dau tributul lor Dunării. Cele mai însemnate sunt Bistrița⁹⁹, Moldova¹⁰⁰ și Siretul, în care se varsă celelalte două; cea dintâi lângă Bacău¹⁰¹ și cea de-a doua la Roman¹⁰²; Bârladul¹⁰³, Bahluiul¹⁰⁴, Jijia¹⁰⁵ și Prutul în care se varsă ultimele două precum și o mulțime de alte râulețe.

p.24

⁸⁹ *Fourcheni*, comună în jud. Galați.

⁹⁰ *Koukou*, localitate în jud. Buzău.

⁹¹ Oraș în jud. Buzău.

⁹² *Kilmou*, localitate în jud. Buzău.

⁹³ Capitala jud. omonim.

⁹⁴ *Kalmatznek*, localitate în jud. Buzău.

⁹⁵ *Marginoni*, localitate în jud. Buzău.

⁹⁶ *Ourzitzeni*, localitate în jud. Ialomița.

⁹⁷ *Movilitza*, localitate în jud. Ilfov.

⁹⁸ *Șindrileta*, localitate în jud. Ilfov.

⁹⁹ Râu în Moldova.

¹⁰⁰ Râu în Moldova.

¹⁰¹ Oraș în jud. Bacău.

¹⁰² Municipiu în jud. Neamț.

¹⁰³ Râu în Moldova.

¹⁰⁴ Râu în Moldova.

Acestea nu sunt navigabile. Comerțul le poate utiliza, dar se preferă transportul pe uscat, care iarna se poate face bine și ieftin cu săniile. Ar putea însă servi foarte bine, pentru coborârea plutelor cu lemne de construcție și cu cele folositoare marinei. Pădurile de la Codrul Boului¹⁰⁶, de la Bucoli¹⁰⁷, nu departe de Dubăsari¹⁰⁸, de la Codrul Iașului, de la Codrul Herței¹⁰⁹ aflate numai la cinci leghe depărtare de Cernăuți¹¹⁰, cele de la Piatra oferă mari resurse marinei noastre.

p.25 M-am putut convinge, atât în Moldova cât și în Țara Românească, de marile foloase ce ar avea comerțul nostru dacă s-ar deschide în principate relații directe de export sau import, mai cu seamă dacă ideea restabilirii canalului de la Hârșova¹¹¹ la Constanța¹¹², pe Marea Neagră pentru a se evita // anevoioasa intrare de la Gura Sulinei, poate primi în curând acceptul. Sunt mai mulți bani în Moldova decât în Țara Românească și prin urmare și abundența e mai mare acolo. Cauza este, după cum am spus, că boierii moldoveni își petrec tot timpul anului la moșiile lor pe care le îngrijesc personal și din care trag venituri mari, pe când boierii munteni cu mici excepții, locuiesc la București, unde umblă după favoarea prințului pentru a căpăta funcții, iar proprietățile le lasă pe mâna unor subalterni, care își îngrijesc afacerile lor înaintea celor ale stăpânilor lor.

Principatele Țării Românești și Moldovei trăiesc acum sub un regim regulamentar. Demnitatea princiară este viageră. Au o reprezentanță națională, care supraveghează actele acestor domni, care discută proiectele înaintate de guvern și verifică bugetul. Se află sub tutela curții suzerane și a celei protectoare, dintre care mai cu seamă una supraveghează actele lor și care pot destitui pe domni când administrația lor ar fi arbitrară și venală [...]

p.26 Țara Românească și Moldova au deci în organizarea lor politică actuală, în ciuda imperfecțiilor ei, în spiritul național al claselor de sus și inteligența poporului, o garanție a civilizației, a ordinei și prosperității, care se va răsfrânge asupra intereselor materiale ale acestor două principate și le va deschide prin agricultură și comerț mari izvoare de bogății¹¹³.

¹⁰⁵ Râu în Moldova.

¹⁰⁶ Neidentificat.

¹⁰⁷ Neidentificat.

¹⁰⁸ *Dubozard*, pădure în jud. Vaslui.

¹⁰⁹ Oraș în Ucraina.

¹¹⁰ *Tchernowitz*, capitala Bucovinei, azi în Ucraina.

¹¹¹ *Risova*, oraș în jud. Constanța.

¹¹² *Kustendji* port la Marea Neagră.

¹¹³ „Alegerea judicioasă făcută de Obșteasca Adunare din București, la sfârșitul anului 1842, în persoana lui Gheorghe Bibescu, ca domnitor al Țării Românești este o nouă garanție pentru o viitoare înflorire. Crescut în Franța, învățat, activ, drept și mai cu seamă onest, Țara Românească poate spera tot binele de de la administrația acestui fost secretar de stat la Afacerile Străine în anul 1835, și care pe atunci era însuflețit de cele mai bune intenții pentru țara sa” (*n.a.*).

Rezumatul itinerariului de la București la Iași, capitalele Țării Românești și a Moldovei, prin Brăila și Galați, porturile celor două principate la Dunăre

De la București la Tânganu

- „ la Drumul Scurt
- „ la Obilești
- „ la Bărăganu
- „ De la București la Cordela
- „ la Călărași (în fața Silistrei)
- „ la Slota //
- „ la Slobozia
- „ la Sineni
- „ la Bertești
- „ la Roma
- „ la Frumușica
- „ la Brăila (port al Țării Românești pe Dunăre, la trei zile de Marea Neagră)
- „ la Galați (port al Moldovei pe Dunăre, la trei zile de Marea Neagră)
- „ la Peneu
- „ la Fântâni
- „ la Forchești
- „ la Tecuci
- „ la Berheci
- „ la Paraskira
- „ la Bârlad
- „ la Strâmpura
- „ la Docolina
- „ la Babari
- „ la Vaslui
- „ la Solești
- „ la Vușești
- „ la Stiritcia
- „ la Borde
- „ la Iași

p.27

30 de poște germane sau 120 de leghe franceze. Reîntoarcerea de la Iași la București prin Focșani.

De la Iași la Tecuci (am parcurs 12 poște, numite mai sus)

De la Tecuci la Furceni

- „ la Focșani
- „ la Cucu

” la Râmnic
” la Câlnic
” la Buzău
” la Călmățui
” la Mărgineni
” la Urziceni
” la Movilița
” la Șindrilița
” la București

24 de poște germane sau 96 leghe franceze.

ADOLF SCHMIDL (?–?)

Adolf Schmidl și-a propus să alcătuiască o lucrare, în mai multe volume, care să cuprindă un amplu ghid de călătorie prin întinsul imperiu al Habsburgilor din acea vreme și prin statele învecinate, în speță, cele de pe cursul inferior al Dunării. Ceea ce l-a determinat, printre altele, pe autor să întocmească un asemenea ghid a fost înființarea, la Viena, a primei companii de navigație danubiană cu piroscafe – *Erste Kaiserlich – Königliche Donau-Dampfschiffahrt Gesellschaft* (13 septembrie 1829) și, mai ales, extinderea activității acesteia pe Dunărea maritimă și Marea Neagră (1834), pentru a lega astfel Viena de Constantinopol.

Într-un asemenea context a apărut, sub titlul *Reisehandbuch durch das Königreich Ungarn mit den Nebenländern und Dalmatien nach Serbien, Bukarest und Constantinopol* (Viena, 1835), al doilea volum al lucrării lui Adolf Schmidl, volum alcătuit ca o colecție de itinerarii, unele dintre acestea și prin Transilvania, Banat, Țara Românească, Moldova.

În elaborarea lucrării, autorul a folosit, conform celor menționate de el în prefață, atât propria sa experiență, dobândită în cursul mai multor călătorii, cât și o serie de informații extrase din cărți de specialitate, indicate la sfârșitul volumului respectiv. De altfel, publicarea acestuia a întârziat față de proiectul inițial, deoarece între timp apăruse cartea lui J. C. Von Thiele, *Das Königreich Ungarn*¹, pe care Adolf Schmidl a folosit-o în redactarea propriei sale lucrări². La baza acesteia au mai stat notițele topografice și istorice extrase din revista „Tudományos Gyűjtemény”, apoi ghidul în două volume al lui Rudolph von Jenny, publicat la Viena în 1822–1823³, cât și îndreptările și adausurile aduse acestuia din urmă de Mednyánszky în „Hormany's Archiv für Geschichte”. Totodată Schmidl a ținut seama de recomandările ce-i fuseseră făcute de Johann Czaplovics, care citise manuscrisul înainte ca acesta să fi fost trimis la tipar⁴.

În afara unor lucrări de specialitate, Schmidl a mai folosit și memorialistica unor călători din secolul al XIX-lea, ca Batthyány⁵, Becker⁶, Brederzky⁷ și chiar din veacul al XVIII-lea ca Born⁸,

¹ J. C. V. Thiele, *Das Königreich Ungarn. Ein topographisch-historisch-statistisches Rundgemälde, das Ganze dieses Landes in mehr den 12400 Artikeln umfassend. Nach officiellen ... Daten und anderen authentischen Quellen bearbeitet und hrsg.* I–VI, 6 vol. Kaschau, 1833.

² A. Schmidl, *Reisehandbuch durch das Königreich Ungarn mit den Nebenländern und Dalmatien nach Serbien, Bukarest und Constantinopol*, Wien, 1835, p. V.

³ R. V. Jenny, *Handbuch für Reisende in dem österreichischen Kaiserstaate mit mehreren Haupttrouten der angränzenden Länder. Nach den neuesten Länder-Orst- und Reisebeschreibungen, vielen handschriftlichen Quellen und eigenen Reisebemerkungen*, I–II, 2 vol., Wien, 1822–1823.

⁴ A. Schmidl, *op. cit.*, p. V.

⁵ V. Batthyány, *Reise nach Constantinopel. In Briefen von Herrn ...*, Pesth, 1810; idem, *Reisedurch einem Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Bucovina im Jahre 1805*, Wien, 1811, vezi textele din vol. I al colecției de față.

⁶ Wilhelm G. E. Becker, *Journal einer bergmännischen Reise durch Ungarn und Siebenbürgen*, I–II, 2 vol., Freyberg, 1815–1816, vezi textul din vol. I al colecției de față.

⁷ Samuel Brederzky, *Beyträge zur Topographie des Konigreichs Ungarn*, I–IV, 4 vol., Wien, 1803–1805.

⁸ Ignaz von Born, *Briefe über mineralogische Gegenstände auf einer Reise durch denm Temeschvarer Banat, Siebenbürgen*, Dresden, 1774, vezi *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I.

Hacquet⁹, Hunter¹⁰, Kleemann¹¹, Lebrecht¹², Lehmann¹³ și Townson¹⁴.

Lucrarea lui Schmidl are deci un caracter livresc, observațiile sale personale contopindu-se cu cele extrase din alte izvoare, fără ca autorul să arate nicăieri care este aportul său propriu. Pentru a se putea deosebi partea de observație directă de diferitele împrumuturi, ar fi necesară o amănunțită critică comparativă a textelor. Totuși, chiar și la o atență primă lectură a lucrării lui Schmidl, se constată că, spre deosebire de provinciile românești din cadrul monarhiei habsburgilor, autorul nu a cunoscut direct Țara Românească și Moldova.

Acest fapt rezultă din unele confuzii și inadvertențe, ce nu sunt însă întâlnite în textul referitor la Transilvania și Banat.

În ansamblu, itinerariile descrise și comentate de Adolf Schmidl prezintă un interes deosebit, întrucât cuprind date statistice privind dezvoltarea economică, situația demografică, culturală și administrativă din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Nu lipsesc nici informațiile de ordin istoric și turistic, așa încât cel ce citește această colecție de itinerarii prin Transilvania, Crișana și Banat își poate forma o imagine vie asupra societății din acele ținuturi, înainte de revoluția din 1848.

ADOLF SCHMIDL Călătorie spre Sighet¹⁵

p.252

[...] <Trecând> peste un pod se ajunge pe malul stâng al Tisei și prin Remeți¹⁶, Săpânța¹⁷, <se ajunge> la Câmpulung¹⁸, foarte expus inundațiilor, cu 968 de locuitori, cu o biserică reformată, <o alta> ortodoxă unită. Prin Sărăsău¹⁹ se ajunge la Sighet. Acest târg important, loc de adunare al comitatului Maramureș se află într-o vale // atrăgătoare și roditoare la vărsarea <râului> Iza în Tisa, numără 781 de c<ase>, 3 844 de l<ocuitori>, printre care mulți armeni și evrei. <Are> o biserică <romano>-catolică, o biserică unită, o biserică reformată, o sinagogă.

p.253

⁹ Balthasar Hacquet, *Reisen durch die dacischen und sarmatischen Karpathen*, I-IV, 4 vol., Nürnberg, 1794, vezi textele în versiune română, *ibidem*.

¹⁰ William Hunter, *Reisen durch die Türkei und Ungarn*, Leipzig, 1800; vezi textele în versiune română, în vol. citat.

¹¹ Nicolaus Ernst von Kleemann, *Reise von Wien auf der Donau bis in das schwarze Meer*, Prag, 1783, vezi textele în versiune română în *ibidem*.

¹² Michael Lebrecht, *Versuch einer Erdbeschreibung des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1804, vezi textele în versiune română în *ibidem*.

¹³ Johann Lehmann, *Reise von Pressburg nach Hermannstadt*, Leipzig, 1785, vezi textele în versiune română în *ibidem*.

¹⁴ Robert Townson, *Travels in Hungary, with a short account of Vienna in the year 1793*, London, 1797, vezi textele în versiune română în *ibidem*.

¹⁵ Traducerea s-a făcut după textul german publicat de Adolf Schmidl în *Reisehandbuch durch das Königreich Ungarn mit den Nebenländern und Dalmatien nach Serbien, Bukarest und Constantinopol*, Wien, 1835, p. 252 și urm.

¹⁶ Remete, sat, comună, jud. Maramureș.

¹⁷ Syaploncza, sat, comună, jud. Maramureș.

¹⁸ Hosyu/mezo (Kimpelung). Câmpulung la Tisa, sat, comună, jud. Maramureș.

¹⁹ Szarvaszo, sat, jud. Maramureș.

<Sighet este> reședința celei mai mari administrații camerale maghiare; <are> un colegiu piarist cu gimnaziu, un gimnaziu reformat, o școală superioară catolică. <Aici este> oficiul al 30-lea, inspectoratul superior al sării <și> o tipografie. În piața spațioasă se află sediul comitatului și sediul cameral și mai multe alte clădiri arătoase. Sighetul este foarte animat ca antrepozit al minelor învecinate, aici se aduce sarea, în bulgări, pe corăbii. O încărcătură constă de obicei din 4 000 de bulgări <în greutate> de 50–100 pf<unzi> [...].

La sud-est se află faimoasele ocne din Maramureș din satele Rona²⁰, Slatina²¹, Șugătag²², Sandra²³, Szeves și Königsthal. Multe alte mine au fost părăsite. Spre Rona duce un drum <trecând> prin Virișmort²⁴, Rona de Jos și Rona de Sus, în patru ceasuri. Produsul total se ridică la 8–900 000 de quintale, dintre care Rona singură predă jumătate. Desfacerea <ei> este stânjenită de altfel de transportul costisitor. Ocnele mai vechi sunt făcute în formă de clopot, au scară fixă pentru a ridica²⁵ <sarea> și scări mobile pentru urcarea și coborârea²⁶ <oamenilor>. Blocurile de sare sunt tăiate, după sistemul obișnuit, în bucăți, care nu trebuie să aibă peste 100 de pfunzi și nici sub 50 pfunzi, fiind trase sus de doi cai, în piei de bou sau în plase împletite.

Interesantă este mina Slatina, la trei sferturi de ceas de Slatina, datorită iluminării ei cu gaze naturale. În 1826 s-a aprins într-un puț de mină un curent de hidrogen carbonic, // care pătrunsese printr-o crăpătură mică. L-au captat, l-au p.254 introdus în toată întreprinderea și gazul s-a păstrat până acum.

Observație. De la Rona duce un drum anevoios în valea Vișeuului²⁷, în sus, prin Petrova²⁸, Leordina²⁹, Vișeu de Jos³⁰, Moisei³¹. În zece ceasuri la Borșa sau „Borso”, sat românesc cu 3 478 l<ocuitori>, în cea mai mare parte nobili. La un ceas de aici se află întreprinderea minieră Băile Borșa unde se extrage plumb, argint și aramă, <iar> odinioară, din muntele Toroiaga³² <se extrăgea> și aur. De asemenea se extrage aici și pirită, care este folosită pentru sulf și aramă. <Este> și

²⁰ *Rhonaszég*, de fapt sunt două comune cu numele de Rona, Rona de Sus și Rona de Jos, jud. Maramureș.

²¹ *Szlatina*.

²² *Sugatagh*, azi Ocna Șugatag, sat, comună, jud. Maramureș.

²³ *Sándorffalva*, azi Socond, sat și comună, jud. Satu Mare.

²⁴ *Veresmarth*, sat, comună Bocicoiu Mare, jud. Maramureș.

²⁵ *1 Triebeschacht mit Treppen*.

²⁶ *1 Fahrschacht mit Leitern*.

²⁷ *Viso-Thale*.

²⁸ Sat, comună, jud. Maramureș.

²⁹ Sat, comună, jud. Maramureș.

³⁰ *Viso*, sat, comună, jud. Maramureș.

³¹ *Mojszin*, sat, comună, jud. Maramureș.

³² *Trajága*.

o topitorie. De aici duce un drum de margine în Bucovina, prin valea Ruscovei³³, unde pereți uriași de stâncă abia lasă loc Vișeului spumegând în albia lui îngustă. Prin pasul acesta au năvălit în 1717 tătarii care însă au fost bătuți și <dați> înapoi în mica câmpie de la Borșa, pierzând 15 000 de oameni³⁴ [...]

p.267

Călătorie de la Pesta la Baia Mare³⁵

Pesta	Poște	Ceasuri
[...]		
Satu Mare ³⁶	1 ¼	4
Medieșul Aurit ³⁷	1 ½	4
Ilba ³⁸	1 ½	4
Baia Mare	1 ½	4

p.268

[...] Orașul liber regesc Satu-Mare pe râul Someș s-a format în 1715 prin unirea celor două târguri despărțite de râu, Szathmár și Nemethi; a constituit câțva timp o cetate însemnată și încă mai este și acum: Satu-Mare, <cetatea> așezată pe o insulă <și> înconjurată de ziduri. <Are> 2 211 c<ase>, 24 279 l<ocuitori>, în cea mai mare parte unguri. Cu toată lipsa de materiale de construcție, sunt mai multe clădiri arătoase. Strada principală este pavată.

<Satu-Mare are> o catedrală catolică, 2 <biserici> ortodoxe, două biserici protestante, o mănăstire franciscană, reședință episcopală, odinioară mănăstirea iezuiților, o grădină unde se ridică dealul izolat Dobolo³⁹. <Orașul are> o primărie frumoasă. Din 1804, orașul este reședința unui episcopat și a capitolului catedralei. <Are> un seminar teologic și un liceu al episcopiei, un gimnaziu, un institut de învățământ (pedagogic) (?) al ortodocșilor uniți, o școală superioară, două institute de învățământ pentru fete, un spital. Locuitorii furnizează // pânzeturi, oale și obiecte de dogărie ș.a. și au culturi minunate de prun. Șlibovița de aici este renumită.

p.269

Drumul urmează acum Someșul în sus, care cu sinuozitățile <sale> nenumărate străbate regiunea împădurită. Se întâlnește numai satul Berința⁴⁰ până la Medieșul Aurit, un sat unguresc-românesc cu 261 de c<ase>, 1 962 de

³³ *Bocskoer Thal*.

³⁴ În contextul războiului austro-turc din 1716–1718.

³⁵ *Nagy-Bánya (Frauebach)*.

³⁶ *Szathmari*.

³⁷ *Aronyos Medgyes*, sat și comună, jud. Satu Mare.

³⁸ *Iloba*, sat, comună Cicârlău, jud. Maramureș.

³⁹ *Dobolo*.

⁴⁰ *Berencza*, sat, comună Copalnic-Mănăstur, jud. Maramureș.

l<ocuitori>. <Aici> este vechiul castel al conților Teleki. După Apa⁴¹ urmează târgul Seini⁴² cu 361 de c <ase>, 2 836 de l<ocuitori>, biserică <romano> catolică, ortodoxă și reformată, sinagogă, ruine, apoi Săbișa⁴³ și Ilba. Aici sunt mine de aramă și în galeria minei regale Iacob se găsește și „apă de cimentare”⁴⁴. Se obțin 300–400 de chintale pe lună. Mai urmează Cicârlău⁴⁵ și Tăuții de Jos⁴⁶, înaintea orașului liber regesc.

Baia Mare

Baia Mare, care se află în apropierea graniței Transilvaniei, într-o vale minunată înconjurată de munți, <are> 371 de c<ase și> 4 928 l<ocuitori>. Localitatea este clădită neregulat, dar are o piață frumoasă în formă de <patrulatere> cu clădiri arătoase. <Are> o biserică <romano>-catolică, o biserică reformată, o biserică evanghelică, o mănăstire minorită. Este sediul unui inspectorat monetar superior și al unui inspectorat superior al minelor, al unei instanțe miniere a districtului, al unei monetării ș.a., al unui gimnaziu minorit, al unei școli superioare. Sunt <topitorii>, pive și o fierărie. <Aici este și> un institut particular pentru educația fetelor. Lipsește apa de băut. Locuitorii fac multe oale, tigăi, țesături, șube pentru țărani⁴⁷ și se îndeletnicesc cu comerțul <acestor mărfuri> precum și cu șmalțul⁴⁸ pe care-l aduc din fabricile de sticlărie regale. În apropiere sunt păduri întinse de castani; izvorul de apă minerală de la dealul Florilor⁴⁹ are o perspectivă largă.

Baia Mare este vestită prin bogatele sale mine străvechi de aur, argint, și plumb care sunt exploatate și pentru diabaz, porfir și sienit. Principalele localități miniere din districtul de aici // sunt Baia Mare însăși, care i-a dat numele <districtului> apoi Baia Sprie⁵⁰ și Băița⁵¹, Cavnic⁵², Lăpuș⁵³, Băiuț⁵⁴ și Borșa în Maramureș [...]. Producția totală se ridică la 400 de mărci de aur, 18 000 de mărci de argint, 3 000 quintale de aramă, 10 000 quintale de plumb și vreo 4 000 de

p.270

⁴¹ Sat, comună, jud. Satu Mare.

⁴² *Szinyér-Vár Allya, sat*, comună, jud. Maramureș.

⁴³ Sat, comună, jud. Maramureș.

⁴⁴ *Cementwasser*.

⁴⁵ Sat, comună, jud. Maramureș.

⁴⁶ Sat, comună, jud. Maramureș.

⁴⁷ *Bauernpelze*.

⁴⁸ *Glätte*.

⁴⁹ *Rosaly*.

⁵⁰ *Felső Bánya (Neustadt)*, oraș, jud. Maramureș.

⁵¹ *Lapos-Bánya*, sat, comună Tăuții Măgheruș, municipiu Baia Mare, jud. Maramureș.

⁵² *Kapnik*, sat, jud. Maramureș.

⁵³ *Oláh-Laos*, greșit în loc de Oláhlápos, sat, comună, jud. Maramureș.

⁵⁴ *Bajuz*, sat, comună, jud. Maramureș.

quintale de fier. Lucrătorii – cu totul vreo 10 000 de oameni – în cea mai marte parte sunt români, o treime <fiind> unguri. Minele sunt în apropiere de oraș, în văile izvoarelor minerale, în Valea Roșie⁵⁵ în valea Usturoiului⁵⁶ și pe pâraul Sf. Ioan⁵⁷. Cea mai minunată este străvechea mină de aur Dealul Crucii⁵⁸, care se afla la poalele dealului Viilor⁵⁹ din oraș, unde s-a reînceput munca iarăși de 80 de ani și care a fost scăpată de apă printr-o galerie.

Împrejurimi. Într-un ceas bun <de drum> se ajunge prin Tăuții de Sus⁶⁰ la Baia Sprie. Acest târg de munte regesc este construit risipit într-o vale plăcută, la confluența pâraielor Keker⁶¹ și Săsar⁶². <Are> 841 de c<ase și> 4 263 de l<ocuitori>, o biserică <romano> catolică, cu o orgă minunată <făcută> de Herodek la Pesta. <Are> o biserică ortodoxă și o biserică reformată, o reprezentanță a instanței miniere, o primărie cu arhive interesante; <este o> importantă exploatare minieră de aur și argint. Se mai extrage șpat, pirită, plumb, antimoniu și auripigment. <La Baia Sprie se află o> topitorie de aramă și plumb, o uzină metalurgică. Locuitorii produc multă olărie.

p.271 Prin păduri se poate ajunge îndată, de la Baia Sprie sau de la Baia Mare, pe un drum bun, care trece prin Satu-nou de sus⁶³, Unguraș⁶⁴, Șișești⁶⁵, Dănești⁶⁶, cu o baie minerală și izvoare de apă minerală, la patru ceasuri la Cavnic. Acest târg regesc liber de munte, despărțit numai printr-un pârau de târgul transilvănean Cavnic⁶⁷, este locuit aproape numai de mineri. <Are> 75 de c<ase>, 595 de l<ocuitori>, are o reprezentanță a instanței miniere și un provizorat, <are> o biserică romano-catolică și o biserică ortodoxă, <are> o exploatare însemnată de aur, argint, și plumb //, sienit și diabaz. Cea mai mare parte din cele zece galerii se află pe pământ maghiar. <Aici funcționează și> două topitorii. Cele mai remarcabile sunt minele „Rotha”, galeriile „Unger” și „Francisc”, care produc aur și galeria „Rainer” lungă de 668 m. De pe muntele Gutin⁶⁸ este o priveliște interesantă a lanțului de munți dintre Ungaria, Galiția și

⁵⁵ *Rothwasser thale.*

⁵⁶ *Knoblauchthale.*

⁵⁷ *Johannisbache.*

⁵⁸ *Kreuzberg.*

⁵⁹ Azi Dealul Crucii (501 m).

⁶⁰ *Girof-Totfalu*, localitate componentă a orașului Baia Sprie, jud. Maramureș.

⁶¹ Probabil Pârâul Tulbure.

⁶² *Szaszar.*

⁶³ *Ujfalu*, sat aparținând orașului Baia Sprie, jud. Maramureș.

⁶⁴ *Magyarkékes*, sat, comună Dumbrăvița, jud. Maramureș.

⁶⁵ *Laczfalu*, sat, comună, jud. Maramureș.

⁶⁶ *Baifalu*, sat, comună, jud. Maramureș.

⁶⁷ *Kapnik-Banya*, oraș, jud. Maramureș.

⁶⁸ *Gutin* sau Gutâi.

Transilvania, a văii Sighetului și până în câmpia Satului Mare. La poale se află un lac mic, numit ca toate lacurile din Carpați, ochi de mare.

La trei ceasuri de Cavnic, spre răsărit, se află târgul de munte Lăpușul românesc⁶⁹, pe râul Lăpuș, cu o topitorie și patru pive regale. La două ceasuri mai departe, în josul râului, se află mina de fier Strâmba⁷⁰ sau Lăpușul românesc cu cuptoare înalte și cu forje, care lucrează numai pentru uzinele metalurgice din districtul Baia Mare. La nord de Baia Mare se află întreprinderile miniere de la Firiza de jos și de sus⁷¹, cu principala topitorie de argint din district [...].

Călătorie de la Pesta la Cluj

Pesta	Poște	Ceasuri	p.278
[...]			
Salonta ⁷²	1 ½	3	
Gepiu ⁷³	1	4	
Oradea	1 ½	4 ½	
Tileagd ⁷⁴	1 ½	5	
Aleşd ⁷⁵	1	3	
Borodul Mare ⁷⁶	1	3 ½	
Negreni ⁷⁷	1	¼	
Huedin ⁷⁸	1 ½	6	
Căpușul Mare ⁷⁹	1	5	
Cluj	1	3	
[...]			

[...] Salonta, târgul prinților Esterhazy, cu 1 186 c<ase>, 8 115 l<ocuitori este>, însemnat <pentru> creșterea porcilor. Mădăraș⁸⁰, Gepiu, Leș⁸¹, Nojorid⁸² urmează până la // Oradea. p.280 p.281

⁶⁹ *Lapos-Banya*, sat, comună, jud. Maramureș.

⁷⁰ *Strimbuder oder Oláh Laposer – Eisenbergwerk*.

⁷¹ *A. und F. Fernezély*, localitate componentă a municipiului Baia Mare, jud. Maramureș.

⁷² *Szalonta*, oraș, jud. Bihor.

⁷³ *Gyapju*, sat, comuna Cefa, jud. Bihor.

⁷⁴ *Telegd*, sat și comună, jud. Bihor.

⁷⁵ *Elesd*, oraș, jud. Bihor.

⁷⁶ *Barod*, sat și comună, jud. Bihor.

⁷⁷ *Fekete Tő*, sat, comuna Ciucea, jud. Cluj.

⁷⁸ *Banfy Hunyad*, oraș, jud. Cluj.

⁷⁹ *Kapus*, sat, comună, jud. Cluj.

⁸⁰ *Madarasz*, sat, comună, jud. Bihor.

⁸¹ *Less*, sat, comuna Mojorid, jud. Bihor.

⁸² *Urögd*, sat, comună, jud. Bihor.

Acest vechi oraș episcopal și loc de adunare al comitatului se află pe Crișul Repede⁸⁴, într-o câmpie frumoasă, dar nesănătoasă din cauza mlaștinilor învecinate, la poalele munților de la granița Transilvaniei. Este format din cetate și din Noua Oradie⁸⁵, care este împărțită în Oradea episcopală, românească și a soldaților, dar cuprinde de fapt opt suburbii: Olaszi (Oradea românească), Velencze, Várallya, Uj-Pécz, Szombathhely, Vadkert, Sz. Laurenz și Uj. Utze (Ulița nouă)⁸⁶. Se socotesc <că sunt> 2.231 de case, 16 115 l<ocuitori>, dar împreună cu Episcopia⁸⁷ (Episcopia Oradei) 2 648 c<ase>, 18 618 l<ocuitori>, unguri, români, germani și sârbi⁸⁸. Odinioară erau peste 79 de biserici, acum mai sunt încă 16 <biserici de rit> oriental, o biserică evanghelică, două biserici reformate, o sinagogă, cinci mănăstiri.

Oradea este reședința unei episcopii catolice și a unei episcopii ortodoxe – unite, amândouă cu catedrală⁸⁹. Are o academie regală⁹⁰, un gimnaziu superior al premonstranților⁹¹ și sediul adunării nobililor, o școală primară, un seminar, o școală națională orientală, o mănăstire a ursulinelor și o școală de fete, o tipografie, un orfelinat, două instituții de învățământ militar, un institut pentru preoții bătrâni de rit roman și ortodox, o mănăstire și un spital al fraților milostivi, un spital orășenesc. Clădiri demne de a fi văzute sunt: catedrala romano-catolică cu <hramul> înălțarea <Sfintei Marii>, pe un deal la capătul de sud-est al orașului. A fost întemeiată chiar de Ladislau cel Sfânt în 1080, deseori distrusă, dar clădită din nou în 1778, minunat, în stil roman, de către episcopul Patatisch⁹². <Aici se află>

⁸³ *Grosswardein (N. Varád, Varadinum).*

⁸⁴ *Dem schnellen Körösch.*

⁸⁵ *Neu-Wardein.*

⁸⁶ Principalele zone funcționale ale municipiului Oradea sunt, în prezent, următoarele: zona centrală, zona Ioșia împreună cu Dorobanți, zona de vest, zona Velența împreună cu Canemir și Seleus, zona dealurilor împreună cu cartierul C.F.R., zonele Iorga, Episcopia Bihor, Crișului și Eminescu: cf. *Bihor. Monografie*, coord. Gh. Blaj, St. Szanto, I.Chira, București, Edit. Sport-Turism, 1979, p. 89.

⁸⁷ *Püsköpy.*

⁸⁸ *Raizen.*

⁸⁹ Episcopia unită a fost înființată în 1775. Catedrala a fost ridicată în 1806, cf. N. Firu, *Oradea Mare*, București, 1924, p. 62; vezi și A. Tripon, *Monografie-almanah a Crișanei*, jud. Bihor, Oradea, 1936, p. 27.

⁹⁰ Academia de drepturi, înființată în 1788.

⁹¹ Înființat în 1810.

⁹² Lucrările au fost încheiate în 1780, piatra fundamentală fiind pusă în mai 1752, cf. *Repertoriul monumentelor din jud. Bihor*, Oradea, 1974, p. 220–221. Vechea catedrală a fost complet distrusă în 1618 din ordinul lui Gabriel Bethlen, voievod al Transilvaniei (27 octombrie 1613–1629), cărămizile, fiind folosite la ridicarea unor ziduri ale cetății: vezi P. Deșeu, *Instituțiunile culturale din municipiul Oradea și jud. Bihor*, Oradea–București–Leipzig, 1937, p. 82.

mormântul lui Ladislau cel Sfânt⁹³, mort în 1095, a lui Sigismund, mort în 1436 și a soției sale Maria⁹⁴. Biserica este înconjurată de frumoasa reședință episcopală, de curtea canonicilor și de seminar. Piața orașului nou⁹⁵ este // formată de trei biserici <și tot aici se află> casa cea nouă a comitatului. Orașul este luminat. Oradea este locul de naștere al lui Ciceron maghiar, vestitul arhiepiscop Peter Pázmány și a poetului Ioan Garay. Aici a murit în 1660 G. Rákóczi⁹⁶.

Locuitorii produc multă olărie <și> grâu frumos. În împrejurimi se extrage marmură cenușie.

Împrejurimi. La un ceas și jumătate, în spre sud-estul orașului, se află satul românesc Haieu⁹⁷ unde sunt două băi sulfuroase, despărțite una de cealaltă printr-un deal. Băile Episcopiei care au + 19⁰ Réaumur; cele mai puternice și mai vizitate sunt Băile Felix <care au> 17 – 20⁰ Réaumur. Dincolo de Haieu se ajunge printr-un ținut muntos în târgul Beiuș⁹⁸, cu cariere de marmură și o fabrică de hârtie a episcopiei; la opt ceasuri mai departe de Oradea, în spre sud-est, se află satul românesc Vașcău⁹⁹, pe Crișul Negru¹⁰⁰, cu mine de fier, forje și cariere de marmură.

La două ceasuri spre răsărit de această localitate se află Băița¹⁰¹, târg cu 1 000 l<ocuitori>, <care este> reședința unei instanțe miniere judiciare, a unor mine de argint, de aramă și de plumb, a unei topitorii. Aici se extrage o minunată marmură albă cu granule fine, care seamănă cu cea de Carrara. Între aceste două localități se află satul Fânețe¹⁰², cu o peșteră vestită cu stalagmite. Intrarea are 6⁰ în înălțime, 12⁰ în lățime și a fost formată prin ruperea unei stânci. Grotă este alcătuită din patru despărțituri, pereții primei <despărțituri> sunt acoperiți cu un strat gros de gheață, <iar> partea de jos este acoperită cu oseminte pietrificate. Cea de a patra grotă este de o mărime enormă; toate sunt pline de stalactite frumoase.

Și la Băița s-a descoperit, în 1820, o peșteră cu oseminte de animale primitive.

⁹³ Rege al Ungariei (1077–1095).

⁹⁴ Afirmatie parțial eronată. Sigismund de Luxemburg (1368–1437), rege al Ungariei (din 1387), rege roman (1411–1433), rege al Boemiei (1419–1421 și 1436–1437) și împărat romano-german (din 1433) nu este înmormântat la Oradea, ci doar soția sa Maria, fiica regelui Ungariei, Ludovic I d'Anjou (1342–1382).

⁹⁵ *Im Neustädterplatz*.

⁹⁶ Gheorghe Rákóczi II, voievod al Transilvaniei (11 oct. 1648–7 iun. 1660).

⁹⁷ *Hajo*, sat component al comunei suburbane Sănmartin, municipiul Oradea, jud. Bihor.

⁹⁸ *Bélényes*, oraș, jud. Bihor.

⁹⁹ *Vaskoham*, oraș, jud. Bihor.

¹⁰⁰ *Schwarzen Körösch*.

¹⁰¹ *Rez-Bánya*, localitate componentă a orașului Nucet, jud. Bihor.

¹⁰² *Funacza (Focacza)*. Probabil Vărzarii de Jos, localitate componentă a orașului Vașcău, jud.

La un ceas și jumătate, sud-est de Vascău, se află, în apropiere de granița Transilvaniei, satul Călugări¹⁰³, într-o regiune romantică. Aici izvorăște, la poalele unui munte împădurit, minunatul izvor sulfuros *Unde se umflă // apa*¹⁰⁴. De la Crăciun și până în toiu verii, din izvorul acesta izbucnește în mod obișnuit, la câte un sfert de ceas, o cantitate însemnată de apă cu un puternic vuiet subteran. Bazinul cuprinde vreo 50 de găleți și se umple în două minute și jumătate. Apa este foarte curată, fără nici un gust, rece, dar nu îngheață niciodată. Românii se îmbăiază cu rezultate bune în acest izvor <când suferă de> gută, răni etc.

Munții Bihorului¹⁰⁵, care despart aici Ungaria de Transilvania, unele din culmile cele mai însemnate din Carpați, acoperite întotdeauna cu zăpadă, sunt plini, în tot șirul lor de peșteri, care însă sunt încă puțin cercetate. Locuitorii acestor sălbatece văi de munte sunt români de rit ortodox-unit, care se îndeletnicesc exclusiv cu creșterea vitelor; <sunt> neciopliți, puternici, mândri, nu <sunt> lipsiți de viclenie și șiretenie, surprinzător de deosebiți de celelalte seminții înrudite cu ei. Bărbații își rad capul <păstrând> numai un smoc mic de păr care atârna într-un conciu (?) pe ochiul stâng. Barba și mustața în furculiță sunt de o lungime neobișnuită. <Poartă> căciulă și pieptar¹⁰⁶ de blană de oaie neagră, cioareci¹⁰⁷ de pănură grosolană¹⁰⁸, opinci¹⁰⁹. Femeile poartă basmale multicolore, două fote¹¹⁰ în loc de fustă, <una> în față și <alta> în spate, în culorile cele mai vii, vopsite de ele înșile. În ziua de sfântul Petru, se ține pe câmpia Călineasa¹¹¹ un târg de fete, unde acestea se înfățișează împreună cu zestrea lor (care constă din vite). Cu o strângere de mână (o promisiune solemnă) și cu binecuvântarea preotului, se încheie căsătoria. Serbarea se încheie de obicei cu o beție generală.

De la Oradea drumul duce prin Oșorhei¹¹², Tileagd¹¹³ pe Crișul repede¹¹⁴ unde se face multă olărie, Urvind¹¹⁵, Lugașul de Jos¹¹⁶ spre Aleșd¹¹⁷, târg cu ruinele *Solyemköe*.

¹⁰³ *Kalngyer*, veche denumire a satului Ponoarele, comuna Cărpinet, jud. Bihor.

¹⁰⁴ *Ungye szec unfle apa (Dagadó Forrás)*.

¹⁰⁵ *Das Begirge Bihor*.

¹⁰⁶ *Jacke*.

¹⁰⁷ *Beinkleider*.

¹⁰⁸ *Groben Wollenzeug*.

¹⁰⁹ *Sandalen*.

¹¹⁰ *2 Vorticher*.

¹¹¹ *Kalinásza*.

¹¹² *Vásarhely*, sat, comună, jud. Bihor.

¹¹³ *Mező Telegd*, sat, comună, jud. Bihor.

¹¹⁴ *Reissenden Körös*.

¹¹⁵ *Örvend*, sat, comuna Lugașu de Jos, jud. Bihor.

¹¹⁶ *Lugos = Alsólugos*, sat, comună, jud. Bihor.

¹¹⁷ *Llesd*, oraș, jud. Bihor.

La un ceas spre maizăzi se afla Peștere¹¹⁸, în apropierea căreia se află o peșteră mare din care curge afară un pârâu. Pe dinăuntru nu este încă deloc cercetată.

Tinăud¹¹⁹, Groși¹²⁰, Iosia¹²¹, Gherghie¹²², Topa de Criș¹²³, Borozei¹²⁴ și // Borod¹²⁵. De aici se merge sus pe muntele Pădurea Craiului¹²⁶ bogat în marmură și în pietrificății. Drumul se îndreaptă spre o altitudine de 1 400. În vârf se arată o stâncă izolată deasupra unei prăpăstii, pe unde a călărit regele Matias¹²⁷, de la care și-a căpătat numele muntele. Printr-o vale frumoasă te scobori până la Cornițel¹²⁸, Bucea¹²⁹, Negreni¹³⁰ și la prima localitate din Transilvania¹³¹, Ciucea¹³². Valea Crișului, pe care merge drumul în sus, este una din văile cele mai pitorești, închise în cele din urmă de munți înalți. Drumul, prin comitatul Cluj¹³³ este foarte bun. Prin Poieni¹³⁴, Bologa¹³⁵, tot în valea Crișului Repede în sus, se ajunge la Huedin¹³⁶, cu un castel al contelui Hunyad, care este clădit dintr-o gresie foarte bogată în fosile, care se găsește foarte frecvent întocmai ca marmura din muntele Vlădeasa¹³⁷. În apropiere sunt Izvorul Crișului, Săcel¹³⁸, Crișeni¹³⁹, Ghero-Oșohel¹⁴⁰, Căpușu Mic și Mare¹⁴¹ sunt lipsite de însemnătate. Regiunea se prefăce într-o câmpie plăcută care are în fund munții Clujului. Târgul Gilău¹⁴² are un castel mare al conților Banffy, o ruină care domină o privesc în depărtată. Se trece acum Someșul¹⁴³ și se ajunge prin Feneșul săsesc¹⁴⁴ la Cluj¹⁴⁵, care se zărește de pe ultimul deal al suburbiei [...]

p.284

¹¹⁸ *Peștere*, sat component al comunei suburbane Aștileu, orașul Aleșd, jud. Bihor.

¹¹⁹ *Tinód*, localitate intrată în componența orașului Aleșd.

¹²⁰ *Töttös*, sat, comuna Așeu, jud. Bihor.

¹²¹ *Ossi*, sat (?), jud. Bihor.

¹²² *Gégény*, sat, comuna Așeu, jud. Bihor.

¹²³ *Topa*, azi Topa de Criș, sat, comuna Vadu Crișului, jud. Bihor.

¹²⁴ *K. Borod*, sat, comuna Borod, jud. Bihor.

¹²⁵ *N. Barod*, sat, comuna , jud. Bihor.

¹²⁶ *Kiraly-Hogo (Königsberg)*.

¹²⁷ *Matias Corvin*, Matei Corvin, rege al Ungariei (1458–1490).

¹²⁸ *Korniezel*, sat, comuna Borod, jud. Bihor.

¹²⁹ *Bucșa*, sat, comuna Ciucea, jud. Cluj.

¹³⁰ *Fechete Tő*, sat, comuna Ciucea, jud. Cluj.

¹³¹ Autorul se referă la delimitarea vechiului principat al Transilvaniei.

¹³² *Csucsă*, sat, comuna , jud. Cluj.

¹³³ *Koloser oder Klausenburger – Comitat*.

¹³⁴ *Sebes*, sat, comună, jud. Cluj.

¹³⁵ *Sebes Várallya (Bologa)*, sat, comuna Bologa, jud. Cluj.

¹³⁶ *Bánfi Hunyad*, oraș, jud. Cluj.

¹³⁷ *Vladiassa*.

¹³⁸ *Sárvasár*, sat, comuna Băișoara, jud. Cluj.

¹³⁹ *Körösfő*, azi Izvorul Crișului, sat, comună, jud. Cluj.

¹⁴⁰ *Gyero Vársárhely*, azi Oșorhei, sat, comuna Bobâlna, jud. Cluj.

¹⁴¹ Căpușu Mic, sat, comuna Căpușu Mare, jud. Cluj.

¹⁴² *Gyalu (Gyisilon, Judenmarkt)*, sat, comună, jud. Cluj.

¹⁴³ *Szamos*.

¹⁴⁴ *Szász Fenes*.

¹⁴⁵ *Kalusenburg*.

Observație. Odinioară drumul de poștă ducea de la Ciucea prin Nireș¹⁴⁶, Băbiu¹⁴⁷, Petrindul mic¹⁴⁸, Băgara¹⁴⁹, Nădășelu¹⁵⁰, Mera¹⁵¹, și Baiciu¹⁵² la Cluj.

Timișoara¹⁵³

p.294

Acest oraș regesc liber și această cetate de primul rang nu pare însemnată când e văzută din depărtare; cuprinde însă 1 317 c<ase>, 11 942 l<ocuitori> fără <a se socoti> garnizoana și este unul din orașele cele mai regulate, mai frumoase și mai bogate din Ungaria. Așezarea ei sub longitudinea 38°54'2" și latitudinea 45°42'27" pe <canalul> Bega, care formează multe mlaștini, era altădată foarte nesănătoasă, dar construirea canalului navigabil Bega și asanările neconținute au îmbunătățit mult clima. Hanuri: Trompeterwirthshaus, „Kranz”, „Löwe”.

Timișoara este formată din cetate și din trei suburbii¹⁵⁴, care se află la o depărtare de 300 de pași de ziduri și este reședința episcopiei catolice de Cenad și a capitlului Domnului¹⁵⁵, a episcopiei ortodoxe¹⁵⁶ neunite de Timișoara, a unei administrații camerale, a unui comandament general, a unei curți de justiție a celor trei comitate din Banat, un gimnaziu de piariști¹⁵⁷, un institut de învățământ oriental, un seminar, o școală primară, un institut pedagogic militar, o școală de înot, un arsenal, o mănăstire și un spital al fraților <ordinului> misericordieni¹⁵⁸, un spital al orășenilor¹⁵⁹ și un spital militar¹⁶⁰. Cetatea sau orașul propriu-zis număra, pe vremea stăpânirii turcești, numai puține case și un castel citadelă vechi. Când Eugeniu de Savoia¹⁶¹ a cucerit localitatea, în 1718, a pus să se construiască fortificații mari și orașul s-a ridicat curând atât de mult, încât a ajuns în 1782 un oraș

¹⁴⁶ Nyres, sat, component al comunei suburbane Mica, municipiul Dej, jud. Cluj.

¹⁴⁷ Băbouya, sat, comuna Almașu, jud. Sălaj.

¹⁴⁸ Petri, sat, comuna Cozăplac, jud. Sălaj.

¹⁴⁹ Bogártelke, sat, comuna Arghireșu, jud. Cluj.

¹⁵⁰ Nădas, sat, comuna Gârbău, jud. Cluj.

¹⁵¹ Méra, sat, comuna Băciu, jud. Cluj.

¹⁵² Bács, sat, comună, jud. Cluj.

¹⁵³ Temesvar.

¹⁵⁴ Vorstädten.

¹⁵⁵ Construit în stil baroc (1736–1754) de arhitectul vienez Fischer von Erlach, fiul. Avariat cu prilejul asediului din 1849, vezi N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor din Banat*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1973, p. 171.

¹⁵⁶ *Des griechisch nicht-unirten Temesvarer Bisthums*. Biserica sârbească Sf. Nicolae (1792–1796, pictura din 1820), catedrală episcopală.

¹⁵⁷ Înființat în 1788, în spatele capelei, construcție din 1716, vezi F. Binder, *Alt-Temesvar. Geschichtliche Entwicklung. Gebäude und Denkmäler. Das Volksschulwesen*, Timișoara, 1934, p. 106.

¹⁵⁸ Clădit între 1735–1737.

¹⁵⁹ *Das Bürgerspital*. Prima datare documentară este din 1745. F. Binder consideră că clădirea din timpul stăpânirii turcești era haremul beglerbegului de Timișoara, *op. cit.*, p. 110–112.

¹⁶⁰ Construit în 1766, mărit în 1818.

¹⁶¹ Eugeniu de Savoia (1663–1736), general al armatelor imperiale austriece.

liber. Trei șiruri de ziduri și șanțuri cu apă înconjoară orașul ale cărei porți, <în număr de> trei, poarta Vienei, a Petrovaradinului și a Transilvaniei, apărată de puternice forturi, sunt închise noaptea. Numai Poarta Petrovaradinului rămâne deschisă încă două ceasuri. Străzile sunt largi, bine pavate și // luminate, prevăzute cu canale. O conductă de apă aduce apă bună de băut. Forturile pot să adăpostească 3 000 de oameni. Clădiri însemnate sunt: frumoasa catedrală veche germană Sfântul Gheorghe¹⁶², în piața catedralei, mare și regulată, care este lungă de 80⁰ și lată de 72⁰ și cuprinde multe case impunătoare; frumoasa catedrală ortodoxă¹⁶³, biserica parohială, frumoasa sinagogă. În fața vechiului Timiș se mai afla încă fortăreața lui Ioan de Hunedoara¹⁶⁴, clădită în întregime din pietre cubice, acum un arsenal. Alte clădiri însemnate sunt: admirabila și <frumoasa> reședință a episcopiei de Cenad¹⁶⁵ <și> curtea capitlului, casa comandantului din piața parăzii, unde se află și frumoasa cazarmă principală a gărzii¹⁶⁶, casa comitatului¹⁶⁷, casa comunității ortodoxe¹⁶⁸, care cuprinde și teatrul și sala cazinoului, frumoasa farmacie a curții. Mai multe biserici fuseseră la origine moschei¹⁶⁹. În oraș sunt 30 de birje.

Cartierul Iosif¹⁷⁰ în fața porții Petrovaradinului, pe canalul Bega, este construit regulat¹⁷¹, are străzi foarte largi împodobite cu copaci, multe grădini și este locuit în cea mai mare parte de către germani. Aici își petrec vara, în mod obișnuit, locuitorii cei mai bogați. Podul pe Bega este un obiectiv interesant. Cartierul Fabrica¹⁷², în fața porții Transilvaniei, și-a luat denumirea de la numeroasele fabrici aflate aici și este locuit în cea mai mare parte de sârbi. Se mai află încă aici cei mai mulți meseriași și cele mai multe așezări ale negustorilor turci. Un izvor de apă bună și îmbelșugată ce izvorăște de aici este împins de o pompă, prin țevi subterane, în oraș. În fața Porții Vienei este suburbia *Mehala*¹⁷³, locuită de

¹⁶² Prima biserică amintită în documente, începută în secolul XIV. Transformată de turci în moschee în secolul XVI, folosită apoi ca magazie, a redevenit biserică la 1718. Refăcută în mijlocul secolului XVIII, demolată în 1913.

¹⁶³ *Die griechische Kathedrale.*

¹⁶⁴ *Die Veste des Joh. Hunyady.* Veche reședință regală, ridicată de Carol Robert (1316), refăcută de Iancu de Hunedoara, după ce a devenit voievod al Transilvaniei (1441–1446) fiind și comite al Timișoarei și ban al Severinului. Ruinat în timpul stăpânirii turcești, castelul a fost renovat în secolul al XVIII-lea, în stil baroc. Azi sediul Muzeului Banatului.

¹⁶⁵ Construită înainte de 1718, a devenit reședința episcopilor de Cenad în 1780.

¹⁶⁶ Probabil cazarma veche, clădită în 1719–1723, considerată cea mai lungă clădire din Europa (483 m). Demolată în 1964.

¹⁶⁷ Clădită în 1754, stil baroc.

¹⁶⁸ *Das griechische Stadtplatz.*

¹⁶⁹ Afirmatie eronată.

¹⁷⁰ *Die Josephstadt.*

¹⁷¹ *Nach der Schnur gebaut.*

¹⁷² *Die Fabrikstadt.*

¹⁷³ *Michala.*

români care se îndeletnicesc cu creșterea vitelor și cu plugăria. Alei frumoase duc spre toate aceste suburbii.

p.296

Industria este mărginită, la Timișoara, la o țesătorie de mătase, mai multe tăbăcării, țesătorii de pânză și de bumbac și cărămidării, care // produc vreo trei milioane de cărămizi. Însemnat este însă comerțul, mai ales al celor două companii comerciale privilegiate. Canalul Bega, care a fost construit în 1750 sub domnia Mariei Tereza¹⁷⁴ de către mareșalul de câmp conte Mercy¹⁷⁵ pentru regularea cursului râului Berghiu și pentru navigație, aduce lemne din munți și folosește la expedierea mai departe, pe Dunăre a cerealelor, cerii, mierii, lânii, pieilor, slivonițului și altor produse. El începe la Lugoj, primește Timișul și canalul Făget¹⁷⁶ și străbate întregul Comitat până la Clec¹⁷⁷, unde se varsă din nou în râul Bega, pe o lungime de 16 mile. Acum este foarte părăsit.

Locuri de plăcere sunt: grădina președintelui la ¼ ceas de oraș, pădurea de vânătoare la ¾ de ceas și ferma camerală *Bassakut* (fântâna pașei) cu o grădină frumoasă și cu dumbrăvi minunate. La Carani¹⁷⁸, la trei ceasuri în direcția nord-vest, s-a încercat o plantație de hamei. Freidorf¹⁷⁹, la o oră înspre miazăzi, a fost clădit în 1764 de coloniști germani. Foarte aproape de Timișoara trecea marele val roman care s-a mai păstrat încă în mare parte de la Arad până la Dunăre.

Pe șoseaua care duce spre Transilvania se află mai departe satele românești Giroc¹⁸⁰, Remetea Mare¹⁸¹, Izvin¹⁸², Recaş¹⁸³, cu clădiri frumoase și cu hanuri bune, Suștra¹⁸⁴, Topolovățu Mare¹⁸⁵, Chișoda¹⁸⁶, unde se trece râul Bega, Belinț¹⁸⁷ cu un parc frumos. Te apropii acum de munții Transilvaniei dintre care se ridică mai întâi Sarcăul¹⁸⁸ [...]. Coșteiu¹⁸⁹ se află în comitatul Crasna¹⁹⁰ după care urmează

¹⁷⁴ Maria Tereza, împărăteasă a Imperiului romano-german, regină a Ungariei și Boemiei (1740–1780).

¹⁷⁵ Florimund Claudius von Mercy (1666–1734), general, guvernator al Banatului (1717–1733) cu întrerupere în timpul campaniei din Sicilia contra Spaniei: (1717–mai 1720).

¹⁷⁶ *Facseter – Canal.*

¹⁷⁷ *Klekk*, sat neidentificat.

¹⁷⁸ *Mercifalva*, sat și comuna Sănandrei, jud. Timiș.

¹⁷⁹ *Freidorf*, sat și comună, jud. Timiș.

¹⁸⁰ *Giroda*, sat și comună suburbană a municipiului Timișoara, jud. Timiș.

¹⁸¹ *Remete*, sat și comună, jud. Timiș.

¹⁸² *Jezvéen*, sat și comună, jud. Timiș.

¹⁸³ *Rékas*, sat și comună, jud. Timiș.

¹⁸⁴ Comuna Topolovățu Mare, jud. Timiș.

¹⁸⁵ *Topolovacsz*, sat și comună, jud. Timiș.

¹⁸⁶ *Kiszető*, sat component al comunei suburbane Giroc, municipiul Timișoara, jud. Timiș.

¹⁸⁷ *Belinitz*, sat și comună, jud. Timiș.

¹⁸⁸ *Sarko*. Corect Szarkó.

¹⁸⁹ *Kostély*, sat, comună, jud. Timiș.

¹⁹⁰ *Krassoer – Comitate.*

Lugojul românesc¹⁹¹. Acest târg însemnat se află pe malul drept al Timișului în fața Lugojului german¹⁹². Acesta este reședința comitatului, deși este mult mai mic. <Are> cazărmi frumoase. Amândouă târgurile numără împreună cu // evreii și armenii, 1 223 de c<ase>, 5 710 l<ocuitori>, unguri, germani, slavi, români, sârbi și evrei. Biserica sârbească este o clădire frumoasă. Piața este regulată și lungă de 236 pași, lată de 190 <de pași>. Pe Timiș se mai văd încă ruinele vechii cetăți Lugoj¹⁹³. Viticultură minunată, ceva sericicultură și tăbăcărie. Aici a avut loc înfrângerea și moartea generalului Veterani¹⁹⁴, în 1695, cauzată de către turci.

p.297

Drumul se îndreaptă acum spre nord-est, trece prin marea pădure a Lugojului, odinioară atât de defăimată, și te urci pe faimosul munte de la Kossered¹⁹⁵. De cealaltă parte se află Bujor¹⁹⁶, Bățești¹⁹⁷ și Făgetul german¹⁹⁸ pe canalul Bega, târg de 428 locuitori cu un castel pe munte. Pe malul celălalt se afla Făgetul românesc. Coșava¹⁹⁹ și Coșevița²⁰⁰ sunt ultimele sate ungurești. O capelă pe un munte înalt, de unde ai o priveliște minunată, arată granița. Prima localitate din Transilvania este Holdea²⁰¹, în comitatul Huniady. Trecând prin Cosești²⁰² și Grind²⁰³ ajungi în târgul Dobra²⁰⁴ cu o capelă care domină o trecătoare, la Lăpușnic²⁰⁵, Săcămaș²⁰⁶, Leșnic²⁰⁷ spre Deva tot pe minunata vale a Mureșului în sus. În acest târg și loc de adunare cu 3 800 de locuitori, români, maghiari și bulgari, se face viticultură și pomicultură însemnată. Se cultivă piersici deosebit de frumoase. Pe o stâncă înaltă, conică, se află una din ruinele cele mai admirabile pe care o socotesc, după numeroasele monede găsite aici, drept un castel roman, clădit (?) de Traian. Mai numără încă 3 porți și vreo 30 de încăperi. Priveliștea este foarte frumoasă. Deva are o fabrică de hârtie și o mină de aramă.

¹⁹¹ Wallach – (Olah) Lugos.

¹⁹² Ambele au format ulterior actualul municipiu Lugoj, jud. Timiș.

¹⁹³ Existentă în 1376, cetatea a fost reclădită de generalul Castaldo în 1552, ocupată de turci la 1658, dărâmată la sfârșitul secolului XVII. Pe ruinele cetății s-a clădit o parte a orașului.

¹⁹⁴ Frederigo Veterani (1650–1695), general, apoi mareșal al împăratului Leopold I.

¹⁹⁵ Kossered.

¹⁹⁶ Bosgur, azi Traian Vuia, sat, comună, jud. Timiș.

¹⁹⁷ Bazziest (Bazzyesi), sat, comună, jud. Timiș.

¹⁹⁸ Deutsch-Facset, sat și comună, jud. Timiș.

¹⁹⁹ Kossova, sat și comună, jud. Timiș.

²⁰⁰ Kossovitz, sat, comuna Margina, jud. Timiș.

²⁰¹ Holdya, sat, comuna Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara.

²⁰² Kossed, sat, comuna Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara.

²⁰³ Gerénd, sat, comuna Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara.

²⁰⁴ Sat, comună, jud. Hunedoara.

²⁰⁵ Lapusnyak, sat, comuna Dobra, jud. Hunedoara.

²⁰⁶ Szakamas, sat, comuna Ilia, jud. Hunedoara.

²⁰⁷ Lesnek, sat component al comunei suburbane Vețel, municipiul Deva, jud. Hunedoara.

p.298 La trei ceasuri spre miazănoapte se află Săcărâmbul²⁰⁸ într-o vale mică, înconjurată de jur împrejur de munți înalți, cu o mină vestită de aur și argint la Sinic²⁰⁹// și de diabaz, de porfir, minunată datorită perfecțiunii minereului. În mijlocul localității se află intrarea la galeria minei Bernhard. Galeria Iosif II are o adâncime de 42⁰ și o lungime de 90⁰. Și în Săcărâmbul²¹⁰ apropiat se extrage aur și argint. Beneficiul total pe anii 1747–1827 s-a urcat la suma de 13 milioane, acum se extrag anual cam 150 de mărci de aur și 750 mărci de argint; se întrebuințează peste 700 de lucrători. La Săcărâmb sunt întreprinderile pentru sfărâmarea și pregătirea minereului, iar la Certej²¹¹ topitoriile din vârful muntelui Calvarului, înalt de 196'; este o priveriște minunată asupra văii Mureșului și a văii Hațegului²¹², care se deschide spre miazăzi asupra <localității> Hunedoara²¹³ și a munților acoperiți de zăpadă de la graniță.

p.299 De la Deva ajungi prin Sântuhalm²¹⁴ și Biscaria²¹⁵ (?) la Orăștie²¹⁶, localitate principală a scaunului săsesc Orăștie, într-o câmpie frumoasă și roditoare, cu 600 de case, 3 500 de locuitori, în cea mai mare parte protestanți, o biserică catolică, una reformată și una luterană. Localitatea nu este de altfel însemnată, dar are un gimnaziu reformat cu o bibliotecă. Ținutul produce pepeni și nuci de o mărime și savoare deosebită. Mergi mai departe prin frumosul și roditorul câmp al pâinii²¹⁷, unde voievodul Transilvaniei Ștefan Bathory²¹⁸, împreună cu Kenesi²¹⁹, banul Timișoarei, a câștigat în 1479 o victorie strălucită asupra turcilor²²⁰. Pe locul unde a căzut Kenesi, lângă satul Șibot²²¹ a pus Bathory să se clădească o capelă ale cărei ruine mai există încă. Ajungi apoi la Sebeșul Săsesc²²², un oraș liber regesc și orașul // principal al scaunului care poartă același nume, pe pârâul Sebeș într-o vale întinsă și foarte roditoare. Este înconjurat cu ziduri, are două porți și numără, împreună cu cele două suburbii ale sale 700 de case și 4 300 de locuitori sași (germani) și români care se îndeletnicesc în primul rând cu viticultura și cu plugăria. Biserica luterană

²⁰⁸ Nagyag, sat, comuna Certeju de Sus, jud. Hunedoara.

²⁰⁹ Syenit, sat desființat, înglobat în satul Crivobara, comuna Secaș, jud. Timiș.

²¹⁰ Szekerembe, sat, comuna Certeju de Sus, jud. Hunedoara.

²¹¹ Czertez, sat, comună, jud. Hunedoara.

²¹² Hatzéger-Thal.

²¹³ Vajda-Hunyad.

²¹⁴ Szantohalma, localitate componentă a municipiului Deva.

²¹⁵ Piski, sat, jud. Hunedoara.

²¹⁶ Száváros (Broos, Sachsenstadt), oraș, jud. Hunedoara.

²¹⁷ Kenyéermező (Brotfeld).

²¹⁸ Ștefan Bathory I, voievod al Transilvaniei (1479–1493).

²¹⁹ Pavel Chinezul.

²²⁰ Bătălia de la Câmpul Pâinii (lângă Orăștie) din 13 octombrie 1479.

²²¹ Alsö-Kényer (Siboth, Brodsdorf), sat și comună, jud. Alba.

²²² Mühlenbach (ázász-Sebes), azi orașul Sebeș, oraș, jud. Alba.

este o clădire frumoasă, veche, germană, înconjurată cu ziduri și cuprinde un minunat altar cu picturi, foarte bine păstrat din 1418. Piața este foarte spațioasă. Străzile sunt bine luminate [...] La două ceasuri spre miazăzi se află cele două întreprinderi pentru spălarea aurului, Pianul de Sus²²³ și Răchita²²⁴, unde se mai găsește și migrin²²⁵ și chihlimbar. Pe drum nu întâlnești nici o localitate până la Miercurea²²⁶, dar la mijlocul drumului se află, la o jumătate de ceas spre miazăzi, vestitul izvor de apă minerală gustoasă de la Călnic²²⁷, Miercurea, reședința scaunului cu acest nume, se află pe pârâul Secaș²²⁸ are vii bune, dar duce lipsă de lemn. Odinioară drumul ducea mai departe la Apoldu de Jos²²⁹, o localitate frumoasă, locuită de români sânguincioși, chiar la granița scaunului Sibiului. Cobori acum un munte al cărui vârf este împodobit cu o piramidă, în amintirea vizitei maiestăților lor, împăratul²³⁰ și împărăteasa, în anul 1817.

Prin Amnaș²³¹ și Mag²³² ajungi apoi la Sibiu. Dar din cauza marelui munte de la Amnaș, drumul de poștă a fost mutat și ducea acum de la Miercurea prin Apoldu de Sus²³³, cu neobișnuit de multe livezi de frunte la Săcel²³⁴ și de-a lungul râului Cibin²³⁵ la Cristian²³⁶. Acest sat însemnat, înzestrat cu acoperișuri de olane, a fost ocupat de coloniștii din partea de jos a Austriei, dar care au împrumutat obiceiurile și moravurile sașilor. Biserica fortificată merită să fie văzută. În curtea parohului a fost, în 1690, cartierul lui Emeric Tökölly²³⁷. Casele au inscripții extrase din biblie. Împrejurimile se schimbă mereu; vezi chiar munții de la hotarul Țării // Românești care depășesc în înălțime muntele Șurul²³⁸. Printr-o câmpie roditoare ajungi într-un ceas și jumătate la Sibiu [...]

p.300

²²³ *Oláh-Pian*, sat, reședința comuna Pianu, jud. Alba.

²²⁴ *Alkété*, sat, comuna Săsciori, jud. Alba.

²²⁵ Varietate de rutil având 30% oxid de fier.

²²⁶ *Reussmarkt (Reismarkt, Szerdahely)*, veche denumire a comunei Miercurea Sibiului, jud.

Sibiu.

²²⁷ *Kelnek*, sat, comună, jud. Alba.

²²⁸ *Zekasch*.

²²⁹ *Apöld*, sat, comună, jud. Sibiu.

²³⁰ Francisc I, ultimul împărat romano-german (1792–1806) și primul împărat al Austriei (1804–1835) sub numele de Francisc I.

²³¹ *Omlás*, sat, comuna Săliște, jud. Sibiu.

²³² *Mág*, sat, comuna Săliște, jud. Sibiu.

²³³ *Apöld*, sat, comuna Miercurea Sibiului.

²³⁴ *Szecsél (Schvarzwasser)*, sat, jud. Sibiu.

²³⁵ *Zibin*.

²³⁶ *Grossaus (Keresztény Sziget)*, sat, comuna suburbană municipiul Sibiu.

²³⁷ Principe al Transilvaniei (1690–1691).

²³⁸ *Szurul*.

Pesta

[...]	Poște	Ceasuri
Arad	2	7
Mănăstur ²³⁹	1 ½	6
Timișoara	1 ½	5
Sibiu	18 ½	56 ½ [...]

p.302 Arad²⁴⁰, oraș liber regesc de la dieta din 1826, localitatea principală a comitatului cu același nume așezat pe malul drept al Mureșului. Își trage numele de la slavul *HRAD* (cetate) sau după alții de la comandantul militar al lui Arpad, numit Orod, de aceea s-ar fi numit odinioară Orod²⁴¹.

Aradul este format din orașul maghiar, din orașul german, din cetatea nouă și numără 2 811 c<ase>, 13 824 l<ocuitori>, cei mai mulți catolici și ortodocși²⁴². <Are> o biserică <romano>-catolică, una ortodoxă, două biserici orientale, două mănăstiri, o sinagogă. Aici este reședința unei episcopii ortodoxe neunită²⁴³, a prefecturii camerale, a oficiului său [...] un gimnaziu, o școală superioară și un institut de învățământ românesc²⁴⁴. Cetatea care ajunsese așa vestită în timpul stăpânirii turcești, fusese înconjurată odinioară de lucrări de întărire, în 1763 a fost transformată într-una din fortificațiile cele mai puternice, dar acum începe să decadă. Ea se află la 300' de oraș pe malul celălalt, pe o peninsulă a Mureșului, fiind de formă pentagonală. Un pod duce într-acolo. Acolo se află mănăstirea franciscanilor, o casă frumoasă a comandantului, cazarma principală, o fabrică de bere. Se mai văd încă ruinele vechii fortificații Arad care a dat numele comitatului. Orașul german este locuit mai mult de meșteșugari și lucrători de fabrică. Bela II²⁴⁵ a ținut aici o dietă și este înmormântat aici. Aradul are fabrici de tutun însemnate și livrează făină renumită. Târgurile de vite de aici sunt cele mai mari, în afară de Kecskemet. În // împrejurimi cresc viile renumite sub numele de *Miniș*²⁴⁶.

p.303 <Trecând> peste râu ajungi într-un ceas în Târgul Nou. Aradul, așezat în regiunea Timișului are 461 c<ase>, 3 994 l<ocuitori>. Localitatea are multe case

³⁹ *Monostur*, sat, comuna Vinga, jud. Arad.

²⁴⁰ *Altardd, Stary Hrad*.

²⁴¹ Etimologie greșită. În prima atestare documentară (*Legenda maior sancti Gerhardi*), apare sub numele de Arasinus, cu referire la lupta lui Athum, urmașul voievodului român Glad, împotriva oastei cotoptitoare ungare a lui Chanadinus.

²⁴² *Griechen*.

²⁴³ Catedrala Sf. Ioan Botezătorul, construită în stil neobaroc (1698).

²⁴⁴ *Schola preparandă sau pedagoghicească a nației române*, înființată în 1812 de Moise Nicoară (1785–1862).

²⁴⁵ Regele Ungariei (1131–1141).

²⁴⁶ *Menescher*.

frumoase și este alcătuit din cetate și două suburbii mai îndepărtate. Cetatea a fost clădită de turci, dar înnoită de Eugeniu de Savoia; este construită în formă de pătrat, înconjurată de șanțuri adânci și de ziduri metereze, valuri. Localitatea face un comerț activ mai ales cu lemn din Transilvania. Șagu²⁴⁷ este neînsemnat ca și Mănăștur, în afară de care nu mai întâlnești nici o localitate până la Timișoara [...].

Pesta	Poșta	Ore	Drumuri
Arad	18	54	1
Radna (Lipova) ²⁴⁸	6	6	3
Săvârșin ²⁴⁹	10	10	3
Dobra	5	5	3
Sibiu	8.....	24 ½	
	26	99 ½	

Acest drum este cu 22 de ceasuri mai scurt decât cel dinainte, dar și mai rău, dar te despăgubește prin marele interes pe care-l oferă. Mergi neîncetat prin valea Mureșului în sus, care este din ce în ce mai pitorească. La două ceasuri de Arad ajungi în satul Glogovăț²⁵⁰, clădit pe ruinele orașului Orod, distrus de tătari. Împăratul Probus a pus să se facă aici în anul 277 o movilă funerară de o înălțime de 100 m, în amintirea victoriei <sale> asupra sarmaților și a vitejiei dovedită de aceștia //. Iar sarmații au numit movila funerară Orod de unde a venit numele de <Arad>, Sîmbăteni²⁵¹ este lipsit de însemnătate, dar la Păuliș²⁵² încep minunatele coline care produc cunoscutul vin roșu numit Miniș după satul Miniș²⁵³, așezat la 1/2 de ceas spre miazănoapte. Acest vin de aici, de primă calitate este cel mai dulce și mai spirtos după cel de Tokaj. Castel frumos. Viile se întind spre miazănoapte de la Ghioroc²⁵⁴ până spre Șiria²⁵⁵. Târgul acesta are o poziție încântătoare, numără 953 de <ase>, 6 186 de locuitori și fusese odinioară un oraș care a fost pustiit în întregime de tătari. Au mai rămas încă în ființă ruinele vestitei fortărețe *Világosvár*, numită astfel după nepotul lui Arpad. De pe munții înalți pe care se află ruinele, ai în depărtare o priveliște minunată, când cerul e limpede, până la Ruda. În apropiere este izvorul termal *Szentkut* (Izvorul sfânt) care ajută mai alcs la febra intermitentă. Mai departe urmează Radna, târg cameral de 1 384 l<ocuitori> cu o mănăstire

p.304

²⁴⁷ *Saagh*, sat, comună, jud. Arad.

²⁴⁸ *Radna (Lippa)*, localitate componentă a orașului Lipova.

²⁴⁹ *Soborsin*, sat, comună, jud. Arad.

²⁵⁰ *Glogovacs*, veche denumire a comunei suburbane Vladimirescu, municipiul Arad.

²⁵¹ *Szabadhely*, sat, comuna Păuliș, jud. Arad.

²⁵² *Paulis*.

²⁵³ *Menes*, sat, comuna Ghioroc, jud. Arad.

²⁵⁴ *Gyorok*, sat, comună, jud. Arad.

²⁵⁵ *Világos*, sat, comună, jud. Arad.

franciscană și o biserică la care se merge în pelerinaj. Călugării au ridicat o piramidă memorială pe locul unde Iosif II a făcut o recunoaștere a terenului în timpul războiului cu turcii. La un ceas spre mieznoapte, la capătul defileului, se află satul de români Cladova²⁵⁶, cu mine de argint și de aramă. Ruine de o mărime uriașă, cu o priveliște minunată. În fața Radnei se mai află, pe malul celălalt al Mureșului, târgul cameral Lipova de 985 de case, 6 937 de locuitori, cei mai mulți români și ruteni. E reședința unui protopop român. Această localitate fusese odinioară o cetate puternică, întărită cu ziduri și cu patru bastioane de către Georg von Brandenburg²⁵⁷. Castelul, odinioară reședința văduvei lui Zapolya²⁵⁸, care a fugit aici cu comorile <sale> și cu comoara regatului mai este încă locuibil. Locuitorii se îndeletnicesc cu cultura porumbului, stupăritul, creșterea vitelor cornute și a porcilor. Slivonețul de aici este foarte prețuit. În apropiere sunt gropi minunate cu pământ de olărie²⁵⁹ și mai multe poduri de piatră // unde se fasonază pietre de pavaj și frumoase gresii pentru lucrări de piatră cioplită [...] De la Radna se ajunge în satul românesc Șoimuș²⁶⁰, cu poduri bune de piatră. Dincolo de această localitate drumul, care abia era lat pentru o trăsură, șerpuiește în jurul unor stânci abrupte, chiar pe lângă Mureș, pe care se află și cetatea foarte bine păstrată Șoimuș. Intrarea este foarte grea și bine păzită. De pe muntele înalt, care se află lângă castel, vezi întregul Banat până la munții Țării Românești. Prin păduri minunate ajungi pe la Milova²⁶¹, cu mine de aramă și topitorii, pe la Odvoș²⁶², Conop²⁶³, Bârzava²⁶⁴, Monoroștia²⁶⁵, Căpruța²⁶⁶, unde se construiesc numeroase luntre pentru sare, la Vărădia de Mureș²⁶⁷, localitate românească, odinioară chiar un oraș populat <așezat> într-o câmpie veselă. <Acolo se află> ruinele castelului, cucerit în 1595 de Sigismund Báthory²⁶⁸, de la turci. La Hălăfiș²⁶⁹ se construiesc, de asemenea, multe luntre ; urmează apoi târgul Săvârșin²⁷⁰, Toc²⁷¹ și localitatea de graniță Ilia²⁷².

²⁵⁶ Kladova, sat, comuna Păuliș, jud. Arad.

²⁵⁷ A întărit cetatea Lipova în 1510. Vezi. Isthvanfi Pannoni, *Historiorum de Rebus Hungaricis libri XXXIV*, Coloniae Agrippinae 1622 lib. XVII, p. 301.

²⁵⁸ Isabela, soția lui Ioan Zapolya, rege al Ungariei (10 noiembrie 1527–22 iulie 1540).

²⁵⁹ *Vorzügliche Topferthongruben*.

²⁶⁰ Solymos, înglobat în satul Buceava-Șoimuș, comuna Brazi, jud. Arad

²⁶¹ Sat, comuna Conop, jud. Arad.

²⁶² Odvos, sat, comuna Conop, jud. Arad.

²⁶³ Konop, jud. Arad.

²⁶⁴ Berzava, sat, comună, jud. Arad.

²⁶⁵ Monorostya, sat, comună, jud. Arad.

²⁶⁶ Kaprucza, sat, comuna Bârzava, jud. Arad.

²⁶⁷ Tot-Vărad, sat, comună, jud. Arad.

²⁶⁸ Voievod al Transilvaniei (20 august 1598–martie 1599; 3 februarie 1601–1602).

²⁶⁹ Halalis, sat, comuna Săvârșin, jud. Arad.

²⁷⁰ Soborsin, sat, comună, jud. Arad.

²⁷¹ Tok, sat, comuna Săvârșin, jud. Arad.

²⁷² Illyó, sat, comună, jud. Hunedoara.

Drumul duce acum în Transilvania chiar pe lângă râu, prin Porceni²⁷³, Zam²⁷⁴, Burjuc²⁷⁵ spre Ilia, unde treci râul și ajungi la drumul de poștă mai jos de Dobra [...]. Drumul de pe malul stâng al Mureșului părea să fie mai bun. După Lipova urmează aici Ususău²⁷⁶, Chelmac²⁷⁷, Lalașinț²⁷⁸ în comitatul Timiș, Bulci²⁷⁹ în ținutul Crasova. Nu departe de acesta se văd ruinele unei // mănăstiri, Birchiș²⁸⁰, Căpălnaș²⁸¹, Căprioara²⁸², într-un ținut stâncos, pitoresc, Pajoga²⁸³, Salciova²⁸⁴, apoi, în ținutul Transilvaniei, Tisa²⁸⁵ și Lăsău²⁸⁶ n-au nimic deosebit. La Grind²⁸⁷ ajungi la drumul de poștă încă înainte de Dobra [...]. Acest târg românesc de 4 900 de locuitori produce cereale foarte bune și multă varză albă. <Aici sunt o> puternică crescătorie de vite cornute și de porci, o fabrică de bere, o fabrică de spirt. Se mai văd aici ruine ale valurilor ridicate de Traian împotriva lui Decebal. Nu se mai întâlnește nici o localitate până la Arad. //

p.306

Transilvania Țara și populația

p.307

Transilvania este, vădit, țara cu atât mai puțin cunoscută a monarhiei <habsburgice>, pe cât este de interesantă. Niciodată nu s-a știut exact întinderea așa-numitei provincii, spre deosebire de granița militară care la miazăzi și la răsărit străjuiește frontiera turcească de 90 mile lungime. Transilvania este o țară muntoasă [...] mai multe vârfuri <de munți> se ridică la peste 8 000 m deasupra nivelului mării. Cu munții Haliciului²⁸⁸, Carpații pătrund în Transilvania, alcătuind, în binecunoscutul arc mare <îndreptat> spre sud-est și apus, granița către Moldova și Țara Românească. Pretutindeni <ei> se ridică în partea dinspre miazănoapte, abrupt și râpos și coboară în pantă lină spre miazăzi. Întinderea <lor> din Bucovina până la râul Olt este aproape necunoscută și aproape nici un picior de om, în afară de

²⁷³ *Porcșen*, sat neidentificat.

²⁷⁴ *Zám*, sat, comună, jud. Hunedoara.

²⁷⁵ *Burzek*, sat, comună, jud. Hunedoara.

²⁷⁶ *Hoszsuszo*, sat, comună, jud. Arad.

²⁷⁷ *Kelmak*, sat, comuna Conop, jud. Arad.

²⁷⁸ *Lalasintz*, sat, comuna Bârzava, jud. Arad.

²⁷⁹ *Bulcs*, sat, comuna Bata, jud. Arad.

²⁸⁰ *Birkis*, sat, comună, jud. Arad.

²⁸¹ *Kápolnas*, sat, comuna Birchiș, jud. Arad.

²⁸² *Kapriora*, sat, comuna Săvârșin, jud. Arad.

²⁸³ *Poszoga*, sat, comuna Zam, jud. Arad.

²⁸⁴ *Szelcsova*, jud. Hunedoara.

²⁸⁵ *Tisza*, sat, comuna Burjuc, jud. Hunedoara

²⁸⁶ *Laszlo*, sat, comuna Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara.

²⁸⁷ *Gerend*, sat, comuna Lăpugiu de Jos.

²⁸⁸ *Gallaczberge*.

p.308 poterele române și de ciobani, nu a călcat pe acolo [...]. Culmile principale din acest șir sunt munții Predeal²⁸⁹, cunoscuți prin inundația din 1779, apoi așa numiții Alpi ai Transilvaniei, de care țin măreții Alpi ai Făgărașului. // Munții dinspre miazănoapte și apus, care despart țara aceasta de Ungaria, se mai numesc și „Erzgebirge”. De la nord-est spre sud-vest se întinde de asemenea un șir de munți, care despart văile Bistrița de aceea a Someșului²⁹⁰. Interiorul Transilvaniei formează oarecum o depresiune muntoasă de o înălțime mijlocie de circa 1 000 m, fără șesuri mai mari. Numai pe malurile râurilor se găsesc câmpii mici, rareori mai late de 3–4 ore <de mers> [...]. Țara este atât de îmbelșugată în tot felul de produse, încât este singura din Europa care și-ar putea satisface nevoile <trăind> izolată și de sine stătătoare [...] Satele sunt adeseori învăluite în pădurici mici de pomi roditori și numeroase turme de tot felul înviorează fermecătorul peisaj, căruia nu-i lipsește nici pecetea seriozității și sublimului datorită pădurilor întunecoase. Valea inferioară a Mureșului și valea Hațegului²⁹¹ sunt cunoscute ca fiind cele mai frumoase, dar și mai minunată este valea superioară a Mureșului la Gheorghieni²⁹², pe granița militară [...]. Izvoare cu apele minerale trec de șaizeci.

p.309 Deși mult mai mică decât Ungaria, totuși Transilvania nu are mult mai puține naționalități diferite. După numărul de suflete cei mai mulți sunt români, 850.000; unguri și secui 650 000; germani 350 000; țigani al căror număr // este indicat diferit de la 20 000 până la 70 000. Mai vin apoi 7 500 de armeni, 2 300 de evrei, bulgari, sârbi, ruși, poloni, moravi, greci și noii coloniști germani numiți *Landler*.

Națiuni dominante sunt trei în Transilvania, aceasta înseamnă că își împart țara <între ele> și sunt reprezentate în dietă. Ungurii sunt la fel cu neamul lor din Ungaria. Ei locuiesc din veacul al noulea „Țara Ungurilor” numită și comitatul de bază, la apus și la miazănoapte. Cu ei se înrudesc, prin limbă și origină, secuii (*Székelly*, *Siculi*, în graiul săsesc: *Czekkel*, în românește: *Székuj*), cei mai vechi emigranți care au ocupat în răsărit Țara Secuilor²⁹³. Ei sunt mici la stat, au o fizionomie plină de expresie și vorbesc un dialect maghiar puțin cântat. Germani, numiți sași, așezați aici sub domnia lui Geza II²⁹⁴, pe la 1150, au multe privilegii, și locuiesc Țara Sașilor. Locuitorii sunt un neam de oameni foarte mari și puternici. Ei vorbesc vreo opt dialecte, unul mai rău decât altul, chiar și evreiește, dar auzi și foarte mult <vorbindu-se> limba germană curată. În <ce privește> îmbrăcămintea, sașii s-au luat după celelalte două națiuni și vezi la ei mai mult portul maghiar. Dar satele lor plăcute și curate se deosebesc foarte mult <și> spre folosul lor, de

²⁸⁹ *Prediel*.

²⁹⁰ *Szamos*.

²⁹¹ *Hatszég*.

²⁹² *Györgyö*. În realitate, orașul este situat pe un afluent al Mureșului.

²⁹³ *Szekelegrund*.

²⁹⁴ *Geysa II*. Rege al Ungariei (1141–1162).

localitățile murdare și nepavate ale ungarilor. Caracteristic este că odăile lor de locuit // sunt așezate sus, aproape la etaj, astfel că trebuie să te urci sus pe o scară. Ei se deosebesc prin hârnicie și cumpătare, dar sunt neîncrezători față de străini. Pe lângă agricultură, de care ungurii se ocupă exclusiv, ei au și pomicultură și viticultură puternică și cele mai multe fabrici și <cea mai mare> producție meșteșugărească din țară. Românii, în parte încă scoborâtori din vechii daci, sunt răspândiți în toată țara, mai ales în comitatul teritorial²⁹⁵. Scunzi, dar foarte viguroși, ei sunt neîntrepuți ca rezistență fizică. Părul negru, stufos, trăsăturile puternice ale feței, multe defecte de conformații îi caracterizează ca un popor încă necioplit, dar se găsesc printre ei multe chipuri de o frumusețe desăvârșită. Demnă de a fi relevată este precocitatea lor; un băiat de 18 ani se însoară cu o fată de 13 ani și cu toate acestea ajung până la o bătrânețe înaintată. Cu tot aspectul lor sălbatic, portul lor este foarte pitoresc; încă ei au căciulă înaltă, dăcică și pielea de oaie cu care sunt înfățișați pe basorelieful roman²⁹⁶. Cămașa largă și pantalonii lungi și largi sunt strânse în brâu deasupra coapselor. Femeile poartă un fel de pieptar cu mâneci care atârnă, adeseori împodobit cu galoane înguste de aur sau de argint. Caracteristic este o fotă mică, în față și în spate, dintr-o țesătură în pătrățele cu franjuri. Casele sunt, în cea mai mare parte, din lut sau din lemn, adeseori numai bordeie de pământ și cuprind arareori mai mult de o odaie și o bucătărie.

Hrana lor de căpetenie este porumbul. Din mălai ei își fac mămăliga²⁹⁷ lor, o „polentă” sau un terci asemănător și coc mălai²⁹⁸ sau plăcinte²⁹⁹, un fel de prăjitură pe care o mănâncă în loc de pâine. Rachiul trece la ei înaintea tuturor <băuturilor>.

Cei mai mulți țin de ritul ortodox³⁰⁰. Ei sunt credincioși, țin cu strâșnicie zilele de post dar în celelalte privințe sunt foarte neciopliți³⁰¹. Clerul însuși este foarte sărac și din această cauză îi lipsesc mijloacele pentru propria lor cultură³⁰²; cu atât mai puțin poate avea // influență asupra poporului. Nu mai puțin stau în calea românului prejudecățile generale, căci toate celelalte națiuni din țară se unesc în ura lor împotriva sa. Într-un chip nejustificat ei au reputația curentă de a fi hoți și tâlhari [...].

În general românul muncește pentru căminul său, îndeosebi femeia care nu lasă niciodată fusul din mână. lubește cu patimă muzica și jocul. Dispoziția sa și glumele sale sunt nesfârșite, dar și darul său de a minți. Creșterea vitelor se află în cea mai mare parte în mâinile lor. Țiganiile sunt, în parte, așezați în așa numitele

²⁹⁵ *Comitatsgrunde*.

²⁹⁶ E vorba de basoreliefurile de pe columna lui Traian.

²⁹⁷ *Mamaliga*.

²⁹⁸ *Malaj*.

²⁹⁹ *Platschinten*.

³⁰⁰ *Besteht aus nicht – unirten Griechen*.

³⁰¹ *Roh*.

³⁰² *Bildung*.

țigăanii³⁰³, la capătul satelor, iar parte mai sunt încă adevărați nomazi, așa numiții țigani șătrari, <locuind> vara în corturi, iarna în bordeie de pământ.

Armenii, care au emigrat în 1672, sunt negustori ambulanți. Ei se îmbracă <în portul> maghiar.

Evreii sunt de proveniență turcă, polonă, spaniolă și germană, restrânși din 1780 la Alba-Iulia³⁰⁴, dar totuși răspândiți pretutindeni.

Bulgarii au emigrat în 1690, sârbii în 1450, moravii sub <domnia lui> Gabriel Bethlen³⁰⁵.

p.312

Cluj³⁰⁶

Kolosvár, pe românește Cluj, oraș liber regesc și capitala Transilvaniei, se află în comitatul cu același nume (Coloser) a țării Ungariei, pe Someșul Mic, într-o vale romantică, înconjurată de jur împrejur de munți. La origine a fost clădit de sași și numit „Klause”³⁰⁷, după poziția lui într-o strâmtoare, de unde i-a venit numele; acum însă este locuit în cea mai mare parte de unguri, dar aici se găsesc familii din toate celelalte popoare băștinașe. El constă din orașul interior și din șase suburbii și numără 1 100 c<ase>, 20 000 l<ocuitori>. Hanuri: „La Calul Alb”.

Clujul este reședința guvernământului, a comisiei de studii și a stărilor dependente; are patru biserici catolice, una ortodoxă, două reformate, una evanghelică, una unitariană, trei mănăstiri, un liceu academic, un convent nobil și un seminar al Sfântului Iosif, un gimanzu catolic și o școală primară, un colegiu reformat, un colegiu unitarian, un seminar catolic, un orfelinat, un spital, alt spital al sfintei Elisabeta, un spital de stat (*Carolinum*), o asociație de binefacere a doamnelor, care a întemeiat o casă de corecție, iar pentru sârmanii bărbați și femei (20 000 de florini ca fond), spitalul „Szabelsch”.

Orașul interior are un perimetru de o jumătate de oră, este înconjurat de ziduri vechi și de turnuri prin care duc șase porți și se împarte în orașul vechi și în orașul nou. Orașul vechi (vechea cetate) este așezat pe râu: mic, are ulițe strâmte și întortocheate și a fost clădit din nou în 1178, de către coloniștii germani, în locul coloniei romane Claudiopolis³⁰⁸. Cu prilejul săpăturilor // găsești pretutindeni un

p.313

³⁰³ Ziganien.

³⁰⁴ Karlsburg.

³⁰⁵ Principe al Transilvaniei (27 octombrie 1613–15 noiembrie 1629).

³⁰⁶ Klausenburg.

³⁰⁷ Cu privire la ridicarea cetății și constituirea așezării urbane, după pustiitoarea invazie a tătarilor (1241), vezi *Istoria Clujului*, sub redacția acad. prof. Ștefan Pascu, Cluj, 1974, p. 77–81. Rolul sașilor nu poate fi însă neglijat, vezi G. D. Deutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das Sächsische Volk*, I, *Von den ältesten Zeiten bis 1699*, 4, Auflage, hrsg. von Fr. Deutsch, Hermannstadt, 1920, p. 68.

³⁰⁸ În realitate, Napoca.

caldarâm mai vechi, iar în unele locuri, la o mai mare adâncime, chiar și un al treilea. Adeseori, mai ales în anul 1822, s-au găsit monezi și bronzuri. Unii socotesc chiar și zidurile acestei părți a orașului ca fiind încă o operă a romanilor. Aici sunt vrednice de a fi văzute: mănăstirea franciscană și mănăstirea clariselor (aici e contabilitatea țării). În fața spitalului militar este casa în care s-a născut Matias Corvin³⁰⁹. Închisoarea de stat, serviciul de intendență și două spitale.

Orașul nou, odinioară despărțit de orașul vechi printr-un zid, îl înconjoară din două părți, este bine clădit și are multe biserici frumoase și case. Zidurile sale sunt din veacul al XV-lea. Ulița din mijloc (*Mittelgasse*), lungă de 600 de pași și lată de 71, este o stradă impozantă, mărginită de clădiri impunătoare. Piața principală, frumoasă și regulată, lungă de 500 de pași și lată de 360 pași este din păcate desfigurată de dugheni de mărunțișuri, butuci de măcelărie ș. a. Aici se află minunata catedrală veche germană a sfântului Mihail, clădită în întregime din piatră cubică de regele Sigismund al Ungariei în 1414³¹⁰, prin frații Gara, cu prilejul eliberării sale din Siklos. Biserica are dimensiunea de 94 de pași în lungime, 34 în lățime și cuprinde frumoasele monumente funerare ale conților Kálnoky, Bánfy și a baronului Dietrich, dar nu are nici un turn³¹¹. În Ulița Turzii³¹² se află noua biserică a Treimii, ale cărei două turnuri sunt acoperite cu cupole de tinichea. În marele incendiu din 1798, care a distrus o cincime din oraș, ea a ars și a fost refăcută mai târziu în stil modern. Lângă aceasta e așezată clădirea colegiului precum și clădirea guvernământului.

Clădiri demne de a fi văzute sunt mai departe: biserica minoriților din 1785³¹³, biserica ortodoxă din 1798³¹⁴, frumoasa biserică a unitarienilor din 1796 și frumoasa și <noua biserică> evanghelică³¹⁵ din Ulița de Jos³¹⁶, primăria din piața principală, clădirea Universității din Ulița Lupului³¹⁷ cuprinde liceul cu o bibliotecă

³⁰⁹ Menționata casă pare să fi fost construită înainte de 1440, suferind în veacurile următoare vizibile transformări: vezi Ștefan Pascu și Viorica Marica, *Chujul medieval*, București, Editura Meridiane, 1969, p. 43.

³¹⁰ Aceeași dată și la G. D. Teutsch, vezi Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, I. Band: *Von den ältesten Zeiten bis 1699 von ...*, 4, Auflage hrsg. Von Fr. Teutsch, Hermannstadt, 1925, p. 202. Totuși regele Sigismund de Luxemburg (1387–1437) ar fi stimulat doar cu subvenții continuarea construcției, care a început pe la mijlocul secolului al XIV-lea, durând aproximativ 130 ani (1350–1480), cf. Ștefan Pascu și Viorica Marica, *op. cit.*, p. 28–29, vezi și *Istoria Chujului*, p. 97.

³¹¹ Actualul turn a fost construit de-abia în anii 1836–1862.

³¹² *Thordaergasse*.

³¹³ Dată greșită. Vechea biserică a minoriților (menționată prima oară într-un document în 1428) după ce fusese stăpânită de calvini, apoi dăruită franciscanilor, a fost restaurată de aceștia din urmă în 1728 (în stil baroc) adăugându-i-se un turn, după un an.

³¹⁴ În realitate: 1795–1796, vezi *Istoria Chujului*, p. 250.

³¹⁵ Ridicată în anii 1816–1829.

³¹⁶ *Untergasse*.

³¹⁷ *Wolfgasse*, azi str. M. Kogălniceanu.

p.314 publică și // o colecție de mineralogie interesantă³¹⁸. Palatul <este cel al> contelui Bánffy în stil italian³¹⁹, apoi al contelui Csáki, Rhédei³²⁰ în piață, Teleki în Ulița lupului, Bethlen în Ulița regală³²¹, Eszterházy în Ulița Turzii, Kemeny și Daniel în Ulița Mănăsturului³²², Grigore Bethlen, Alvinzi și Kendeffy³²³ în Ulița Mijlocie³²⁴.

Suburbiile sunt numite după străzile principale ale orașului: Ulița Ungurilor, Ulița Mijlocie, Ulița Lupului, Ulița Turzii, Ulița Mănăsturului. Worstadt, cea mai frumoasă din toate, lângă care se află suburbia românească, <cu> clădiri proaste.

Ca industrie, se găsesc numai câțiva țesători, o fabrică de faianță, o fabrică de hârtie, două tiparnițe, o librărie. Nu lipsesc localuri publice de distracție, totuși îndeobște este puțină animație, mai ales vara. Teatrul maghiar est ecel mai mare după <teatrul> din Pesta; cuprinde 1 200 de persoane³²⁵. În Ulița Mănăsturului se află noul Casino, al cărui venit este hărăzit binefacerilor. Printre grădinile publice, mai multe <la număr>, este demnă de a fi relevată grădina așa-zisă populară a contelui Haller, cu plimbări plăcute pe apă, aceea a contelui Bethlen și a baronului Vesseleny.

Pe un deal, de cealaltă parte a râului, se află castelul clădit în 1721³²⁶ de către Carol VI, pe locul vechiului castel roman, așa numita cetate, dar care acum se dărpănă. Are o fântână adâncă de 35 m. Panorama orașului și a văii este interesantă. Împrejurimile sunt stranii, datorită pietrelor mari și rotunde de gresie dintre care cele mai mari se folosesc la ciubucele sau canelurile de la colțurile caselor și sunt transportate destul de departe în țară. Și la poalele înaltului deal al Feleacului³²⁷, la miazăzi de oraș, s-au făcut săpături însemnate <descoperindu-se> monezi romane și obiecte de bronz.

p.315 La 3 ceasuri spre răsărit, se află ocna de sare gemă de la Cojocna³²⁸; la trei ceasuri pe Someș în jos se află // Bonțida³²⁹ (pod) într-o poziție foarte pitorească cu un castel, cu herghelii și cu faimosul parc al al contelui Bánffy. Se aseamănă întrucâtva cu acela de pe podul pe Leitha și este de proporții însemnate. Îl împodobesc sere mari, temple, ermitaje.

³¹⁸ Liceul academic piarist.

³¹⁹ De fapt stil baroc. Cu privire la stilul și construirea clădirii (1774–1785), vezi *Istoria Clujului*, p. 251–252. Azi Muzeul de Artă.

³²⁰ Într-una dintre săli s-a deschis primul teatru din Cluj (11 noiembrie 1792).

³²¹ *Königsgasse*.

³²² *Monastorgasse*.

³²³ Vezi *Istoria Clujului*, p. 259–260.

³²⁴ *Mittelgasse*.

³²⁵ Clădirea descrisă de autor a fost ridicată în 1821.

³²⁶ Datare greșită, corect 1716, vezi *Istoria Clujului*, p. 187.

³²⁷ *Felleg*.

³²⁸ *Kolos (Klosmarkt, Kosolna)*, sat, comună, jud. Cluj.

³²⁹ *Bonczhida*, sat, comună, jud. Cluj.

Călătorie de la Cluj spre Baia Mare

Cluj	Poștă	Ceasuri
Valea Satului ³³⁰	1 ¼	3 ½
Gherla ³³¹	1	4
Dej ³³²	1	3 ½
Gâlgău ³³³	1 ½	5 ½
Ileanda Mare ³³⁴	1	4
Șomcuța Mare ³³⁵	1 ¾	6
Baia Mare	1 ¼	5
	9 ¾	33 ½

De la Cluj treci Someșul Mic și apoi pe un pod acoperit peste Nădaș³³⁶ pe sub cetate. Călătorești aici pe câmpia stearpă a Clujului, un ținut jos, neroditor și puțin locuit în comparație cu celelalte părți ale țării, care se întinde de-a lungul râului, dar care nu este totuși o câmpie propriu-zisă. Nu se întâlnește nici o localitate până la Vălăsut decât numai Inău³³⁷, Iclodul Mare³³⁸, apoi în comitatul Doboka³³⁹, Dindeleag³⁴⁰ <localitate> neînsemnată. După un ceas treci Someșul, care aici a ajuns un râu însemnat, spre Gherla (orașul armenilor), oraș liber regesc de 550 de c<ase>, 3 400 de l<ocuitori> printre care 400 de familii de armeni. <Orașul acesta> este unul dintre cele mai regulate ale monarhiei <habsburgice>, căci toate casele sunt solide, de aceeași mărime și clădite <de parcă ar fi trase> cu șnurul //. Are străzi drepte și largi, multe clădiri arătoase: o frumoasă biserică armenească, încă două <alte> biserici, un orfelinat armean, un castel întărit, transformat acum în închisoare a marelui principat <al Transilvaniei>, o manufactură de postav a contelui Esterházy. Tăbăcăria și comerțul cu vite cornute, exercitate de armeni, sunt însemnate.

p.316

³³⁰ *Vălaszut*, veche denumire a satului. După Piatra, comuna Buceș, jud. Hunedoara.

³³¹ *Szamos Ujvár*.

³³² *Dées*.

³³³ *Gálgo*, municipiu, jud. Sălaj.

³³⁴ *Ilonda*, azi Ileanda, sat, comună, jud. Sălaj.

³³⁵ *Somkut*, sat, comună, jud. Maramureș.

³³⁶ *Nădas*.

³³⁷ *Jenő*, sat, comuna Someș-Odorhei, jud. Sălaj.

³³⁸ *Iklod*, azi Iclod, sat, comuna Sâncel, jud. Alba.

³³⁹ *Dobokaer – Gespanschaft*.

³⁴⁰ *Dengeleg*, neidentificat.

La 2 ceasuri înspre sud-est se află în comitatul Dobâca lacul Hodoș³⁴¹ și lacul Țaga, numit după satul vecin Țaga³⁴², cel mai mare din țară, lung de vreo trei mile, dar atât de îngust, încât s-au durat peste el două poduri, în capătul său nordic și în mijloc. Este neobișnuit de bogat în păsări sălbatice și în pește. <Această> parte din țară, pe care o străbatem aici, este muntoasă, plină de păduri mari și prea puțin locuită. Agricultură este neînsemnată și prin urmare cu atât mai intensă este creșterea vitelor. Se întâlnesc puține localități între stațiile de poștă. Târgul Dej este capitala comitatului, la confluența Someșului Mic și a Someșului Mare, așezat <într-o poziție foarte plăcută și foarte favorabilă, <are> 5 320 locuitori> cei mai mulți reformati. În apropiere se află ruinele străvechiului castel „Déesvar” sau „Ovar”. În apropiere se găsește alumină cafenie cu care se vopsește pânza în cafeniu.

La ¼ de oră spre miazăzi sunt ocna de sare gemă de la Ocna³⁴³. Se trece râul și se ajunge la Coplean³⁴⁴, Câtcău³⁴⁵, Bârsău³⁴⁶, Dăbâceni³⁴⁷, sat românesc în munții cu același nume, Ileanda Mare³⁴⁸, așezată tot în apropiere de Someș, care se depărtează. Gaura³⁴⁹ se află în districtul Kövar³⁵⁰, este lipsită de însemnătate, ca și Șomcuța Mare, reședința administrativă a districtului, așezat pe pârâul Bârșeiului³⁵¹ într-o câmpie. Berchez³⁵², într-o câmpie mocirloasă cu ruinele cetății de margină Chioar, Săcălășeni³⁵³ și Colțău³⁵⁴ urmează tot în Transilvania [...]

p.317

Călătorie de la Cluj spre Bistrița

Cluj	Poștă	Ceasuri	Șosea
Dej	3 ¼.....	13	1
Cristur ³⁵⁵	1 ¼	4 ½	1
Sintereag ³⁵⁶	1	4	1
Bistrița	1 ¼	4	
	<u>7 ¼</u>	<u>25 ½</u>	

³⁴¹ Hodos.

³⁴² Czege, sat, comună, jud. Cluj.

³⁴³ Akna, azi Ocna Dejului, localitate componentă a municipiului Dej.

³⁴⁴ Kapján, sat, comuna Cășeu, jud. Cluj.

³⁴⁵ Kaczko, sat, comună, jud. Cluj.

³⁴⁶ Borszo, sat și comuna Hărău, jud. Hunedoara

³⁴⁷ Doboka, sat, comuna Ileanda, jud. Sălaj.

³⁴⁸ Ilonda, sat, comună, jud. Sălaj.

³⁴⁹ Sat desființat, comuna Somcuța Mare.

³⁵⁰ Kovarer-District.

³⁵¹ Berslo.

³⁵² Berkes, sat, comuna Remetea Chioarului, jud. Maramureș.

³⁵³ Szakállasfalva, sat, comună, jud. Maramureș.

³⁵⁴ Kalatinfalva, sat, comuna Săcălășeni, jud. Maramureș.

³⁵⁵ Keresztur, azi Cristur-Șieu, com. Șieu-Odorhei, jud. Bistrița-Năsăud.

³⁵⁶ Somkerék, sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud.

Până la Cluj vezi drumul dinainte. Aici drumul se îndreaptă spre răsărit, trece după $\frac{3}{4}$ de ceas peste Someșul Mic spre Mica³⁵⁷ aproape de confluența cu Someșul Mare. Sânmărghita³⁵⁸, Arpașeu³⁵⁹, Măluț³⁶⁰ sunt neînsemnate. La Beclean³⁶¹ se află și minunatul castel, cetatea de baștină a renumitei familii Bethlen. Ajungi apoi peste Bistrița, prin Șintereag³⁶², Blajenii de Jos³⁶³, Signir³⁶⁴, în valea pitorească în care se află Bistrița.

Călătorie de la Cluj spre Sibiu

Cluj	Poște	Ceasuri	Șosea
Banabic ³⁶⁵	1	2	
Turda	1	3 $\frac{1}{2}$	1
Vișeu de Sus ³⁶⁶	1 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	1
Aiud ³⁶⁷	1	3	1
Teiuș ³⁶⁸	1	2 $\frac{1}{2}$	1
Alba Iulia	1	1	1
Sebeș ³⁶⁹	1	4	1
Sibiu	3 $\frac{1}{4}$	11	1
	10 $\frac{3}{4}$	33 $\frac{1}{2}$	

De la Cluj drumul duce pe marele deal al Feleacului, prin micul sat Feleac, p.318
 așezat într-o vale îngustă și împădurită la Banabic și apoi la Turda³⁷⁰, târg și capitală
 a comitatului cu același nume. Se află în valea Arieșului³⁷¹, înconjurată de dealuri,
 este alcătuită din cele două localități: Vechea și Noua Turdă, despărțite de pârâul
 Turda³⁷² și numără vreo 8 000 de locuitori>, maghiari, sași și români. Pe cât este

³⁵⁷ *Mikehaza*, sat, comuna suburbană a municipiului Dej.

³⁵⁸ *Sz. Margita*, sat component al comunei suburbane Mica, municipiul Dej, jud. Cluj.

³⁵⁹ *Arpásto*.

³⁶⁰ *Omlásallya*, sat, comuna Braniște, jud. Bistrița-Năsăud.

³⁶¹ *Bethlen*, oraș, jud. Bistrița-Năsăud.

³⁶² *Somkerék*, sat, comuna, jud. Bistrița-Năsăud.

³⁶³ *Balásfalva*, sat, comuna Sintereag, jud. Bistrița-Năsăud.

³⁶⁴ *Szepeny*, localitate componentă a orașului Bistrița, jud. Bistrița-Năsăud.

³⁶⁵ *Bányebék*, veche denumire a satului Vâlcele, comuna Feleacu, jud. Cluj.

³⁶⁶ *Fel-Vincz*, sat și comună, jud. Alba.

³⁶⁷ *Enyed*, oraș, jud. Alba.

³⁶⁸ *Tovis*, sat, comună, jud. Alba.

³⁶⁹ *Mühlenbach*, oraș, jud. Alba.

³⁷⁰ *Thorenburg*, municipiu, jud. Cluj.

³⁷¹ *Aranyos*.

³⁷² *Salzbach*.

de romantic tabloul pe care-l oferă Turda de departe, pe atât este localitatea prost clădită. <Are> două biserici catolice, trei <biserici> protestante, o biserică ortodoxă, o biserică orientală și o biserică unitariană, o mănăstire franciscană, un gimnaziu al unitarienilor. Turda este <așezată> pe locul <localității> romane *Salinae*, numită astfel după ocnele cunoscute chiar de romani. Se mai vede încă pe un deal, care se ridică deasupra Turzii Vechi, ruinele castrului roman numit în evul mediu Leny-Vâr. Aici, ca și în localitatea însăși, se fac numeroase săpături și se văd multe pietre romane zidite în case. S-a mai descoperit un apeduct și urmele unei vechi șosele romane care, de asemenea, ducea peste Feleacul cel înalt la Cluj. <Localitatea> *Salinae* a luat naștere din dacica „Dierna”. Ioan Corvin de Hunedoara³⁷³ a pus să se clădească Turda în <anul> 1455.

Faimoasa ocină se află la o jumătate de ceas de târg, deasupra viilor, este alcătuită din cinci gropi adânci care produceau odinioară 300 000 quintale din care două treimi mergeau în Ungaria. De la deschiderea ocnei de la Uioara, rânduită pentru export, <salinele> de aici acoperă numai nevoile țării.

p.319 La un ceas spre apus de Turda se află ciudata cheie a Turzii³⁷⁴, o crăpătură îngustă în munte, produsă de bună seamă de un cutremur, lungă de vreo două ceasuri. Un pârau se strecoară prin pereții de stânci adeseori înalți de 30 <de metri>, astfel că numai cu trudă găsești o potecă. Printre // peșterile care se găsesc aici este Peștera Vântului³⁷⁵, prin care bate un curent de aer puternic și Baylah (Bayluka) cea cu faimă rea, odinioară un colț unde se furișa haiducul³⁷⁶ Bay, iar acum câteodată lupii. Peștera mai cuprinde găuri de meterez și numeroase camere alăturate. Botanistul găsește aici multe plante rare și muntele însuși este bogat în fosile, marmură și alabastru <precum și> în legende interesante. La ieșirea din râpă se află satul Petridu³⁷⁷, unde se află de asemenea multe morminte romane.

De la Turda se ajunge la „Câmpul lui Traian”³⁷⁸, unde Traian a învins pe regele dac Decebal. Câmpul de luptă se întinde până spre târgul românesc Agârbiciu³⁷⁹. În curând se intră în micul scaun al Arieșului³⁸⁰ care ține de Țara Secuilor³⁸¹, dar care este înconjurat întru totul de maghiari și nu întâlnești nici o

³⁷³ *Iohann Hunnyad Corvinus*. Voievod al Transilvaniei (7 martie 1441–1446), guvernator al Ungariei (5 iunie 1446–13 februarie 1453), căpitan suprem al Ungariei și Transilvaniei (1453–11 august 1456).

³⁷⁴ *Thorenburger Kluft (Thordai Hasadék)*.

³⁷⁵ *Windloch*.

³⁷⁶ *Strassenräuber*.

³⁷⁷ *Péterd*, azi comuna Petreștii de Jos, jud. Cluj.

³⁷⁸ *Kreuzerfeld (Karasztemező, wlachisch: Prat de Trajan)*.

³⁷⁹ *Egerbegy (Erlenmark)*. Veche denumire a satului Vișoara sau satul Agârbiciu, comuna Căpușu Mare, ambele în jud. Cluj.

³⁸⁰ *Den Kleinen Aranyoser-Stuhl*.

³⁸¹ *Szekler-Grund*.

localitate până la Vințul de Sus³⁸², târg însemnat și reședință a scaunului <așezat> pe Arieș, locuit de secui, români și țigani, care se îndeletnicesc cu agricultură și cu creșterea vitelor.

La un ceas de aici spre răsărit, dincolo de râu, în comitatul Alba de Jos, se află satul Ocna Mureșului³⁸³, cu cea mai vestită ocnă a monarhiei <habsburgice> după aceea de la Wieliczka, dar și mai remarcabilă pentru mărimea galeriilor. Localitatea însăși constă din Uioara de Sus și Uioara de Jos sau <centrul> administrativ. Castelul întărit are ziduri neobișnuit de groase, o pivniță minunată construită în formă de stea și este înconjurat de șanțuri. Centrul administrativ este bine construit <după un plan> regulat, într-un loc care cu 30 de ani mai înainte era încă pustiu. De fapt, romanii au făcut aici săpături <căutând> sare, după cum se poate deduce din monedele lui Adrian găsite aici, și românii însuși numeau ținutul Sărătura³⁸⁴, dar câteva încercări izolate de foraj nu au dus la nici un rezultat //, până ce în 1792 s-a descoperit bogatul zăcământ de sare datorită activității lui Raszbarhy. Constă acum din trei puțuri de mină³⁸⁵ din care se scoate cu <ajutorul> cailor, într-un ceas, o sută de blocuri de sare de 85–95 funzi și două galerii de acces³⁸⁶ <care> în total au <o> adâncime de 360 m și întinzându-se în parte sub râu. Dintre cele patru ocne, ocna Francisc are 348 m în înălțime, 180 m în lățime, 228 m în lungime; cea mijlocie are 330 m în înălțime, 180 m în lățime, 240 m în lungime. Amândouă sunt legate de ocna Iosif prin scări late de 40–45 m și acolo sunt așa numitele cetăți de munte, foișoare³⁸⁷ de pe care se cuprinde cu vederea întreaga construcție. Ocna Ferdinand există în parte, din anul 1820 și are galerii minunate, înalte de 12 m și late de 9 m, cu 334 de trepte de un metru înălțime ce duc afară la lumina zilei. Lungimea tuturor ocnelor se ridică la 1 050 m și nu sunt în formă de con, ca acela de la Turda, ci în formă de coșciug și sunt apărate cu cea mai mare grijă împotriva revărsării apelor râului, care au înecat în 1 800 ocna carolină de curând deschisă. În fiecare an se extrag 4–5 000 de quintale de sare gemă și se exportă în Ungaria. Din 1793 până în 1828 s-au transportat 14 milioane de quintale. O cale ferată merge de la ocna Ferdinand până la podul Mureșului, cale de 800 de metri, și cu puțină străduință doi oameni duc 30 de quintale într-un vagon cu patru roți. La 20 de m de râu, ea se împarte în trei; patru macazuri³⁸⁸ dau direcția vagoanelor, sarea gemă impură merge mai departe în linie dreaptă și este prăvălită în Mureș, care din această cauză se numește Mureșul Sărat; sarea gemă mărunță curată, este îndreptată

p.320

³⁸² *Fél Vincz (Ober Vincz)*, vezi nota nr. 359.

³⁸³ *Maros Ujvár*, oraș, jud. Alba.

³⁸⁴ „*Salzplatz*” (Szaratura).

³⁸⁵ *Triebsschachte*.

³⁸⁶ *Fahrtschachte*.

³⁸⁷ *Altanen*.

³⁸⁸ *Wendungsscheiben*.

spre răsărit, iar sarea gemă este îndreptată spre apus în lespezi³⁸⁹ și este așezată în stive cu ajutorul unor scripeți care se învârtesc cu piciorul³⁹⁰. După aceea sarea este dusă în marele antrepozit, Portu³⁹¹, la Alba-Iulia [...].

p.321 La patru ceasuri de Vințul de Sus se află satul de munte Trăscău³⁹², într-un ținut frumos pe Arieș. Mina de fier din localitate este minunată, căci // aici ea nu este clădită din puțuri de mină regulate, ci galeriile pornesc din laturile muntelui.

De la Vințul de Sus se merge prin Inoc³⁹³, Decea³⁹⁴, Mirăslău³⁹⁵, cu însemnate culturi de muștar, în bogatul ținut Alba de Jos³⁹⁶. Aiudul este un târg vechi, foarte mare și bine populat pe așa numitul „Mureșul mort”³⁹⁷. Așa se numește un fost braț al râului, care este însă acum preschimbat în mlaștină și care nu se umflă decât atunci când crește mult nivelul apei. Are 5 440 locuitori, o biserică romano-catolică și două biserici protestante; este sediul administrativ al comitatului și al superintendentului calvin³⁹⁸. Localitatea aceasta a fost odinioară săsească, dar a fost anexată în 1529 ținutului maghiar de către Ioan Zapolya³⁹⁹ și a fost atât de maghiarizată încât aici se aude mai ales limba maghiară curată, dar unele străzi și piețe și-au mai păstrat numele lor germane. Slujbașul cel mai înalt este numit „Doctor Nobilium”. Renumitul colegiu reformat, întemeiat în 1662 de Gabriel Bethlen⁴⁰⁰ la Alba-Iulia a fost mutat aici de către Apaffy I⁴⁰¹ după distrugerea Albei-Iulia. Are șapte profesori și peste o mie de studenți, dintre care cei mai mari se numesc aici, ca și în Ungaria „Togati”, și predau în clasele inferioare. Are o bibliotecă foarte însemnată de minerale, scoici, monete și antichități, muzeu de fizică. În piața cea mare, se mai află încă zidurile de incintă ale vechii cetăți, în locul căreia s-au făcut însă acum două biserici. O conductă de apă făcută de contele Gabriel Bethlen aduce apă bună de băut de la Aiudul de Sus⁴⁰², cale de trei sferturi de ceas, între o fântână publică acoperită. Târgul are o fabrică de hârtie și vii bune.

³⁸⁹ *Salzstadeln*.

³⁹⁰ *Durch Treträder aufgeschichtet*.

³⁹¹ *Maros Portu*.

³⁹² *Thoroczkó*.

³⁹³ *Inokfalva*, sat, comuna Unirea, jud. Alba.

³⁹⁴ *Decse*, sat și comuna Mirăslău, jud. Alba.

³⁹⁵ *Miriaszlo*, sat, comună, jud. Alba.

³⁹⁶ *Unteralbenser. Gespanschaft*.

³⁹⁷ *Todten Marosch*.

³⁹⁸ *Des helvetischen superintendent*. La sinodul de la Oradea (1562) confesiunea calvină a fost numită „Confesiunea helvetică”.

³⁹⁹ Ioan Zápolya, voievod al Transilvaniei (27 octombrie 1613–15 noiembrie 1629).

⁴⁰⁰ Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (27 octombrie 1613–15 noiembrie 1629).

⁴⁰¹ Mihail Apafi I, principe al Transilvaniei (14 septembrie 1661–15 aprilie 1690).

⁴⁰² *Fel-Enyed*, localitate componentă a orașului Aiud, jud. Alba.

Localitatea următoare este târgul Teiuș cu ruinele mănăstirii Sfântului Paul, ridicată de Ioan de Hunedoara cu prada <luată> de la turci în <lupta> de la Sântimbru⁴⁰³ în 1445⁴⁰⁴. La ieșirea din localitate, drumul duce pe un pod de fier peste o // prăpastie adâncă. Ținutul de pe malul drept al Mureșului cuprinde unul din dealurile cele mai bogate în vii din țară, anume la Benic⁴⁰⁵, la un ceas și jumătate de Teiuș.

p.322

În apropiere se află băile Geoagiul de Sus⁴⁰⁶, unde este o cascadă, care merită să fie văzută. Dincolo de târgul Oiejdea⁴⁰⁷, prin Bărăbanț⁴⁰⁸, pe muntele Bileag printr-un ținut tot mai atrăgător, se ajunge astfel la Alba-Iulia.

Acest oraș regesc liber este capitala comitatului de Alba⁴⁰⁹, se află la vărsarea Ampoiului⁴¹⁰ în Mureș într-o vale roditoare, dar nu prea sănătoasă, căci Mureșul formează multe mlaștini, iar munții împiedică vânturile ca< așezată> pe un deal și din orașul de jos <așezat> în vale, cu 1.600 de c<ase>, 11 300 l<ocuitori>, cinci biserici, două sinagoge. Cetatea care a fost construită din ordinul lui Carol VI⁴¹¹ între <anii> 1715–1738 <cheltuind> sume extraordinare, după planurile semnate de Eugeniu de Savoia, are o așezare foarte neprielnică. Ea duce lipsă de apă, este dominată de dealurile acoperite cu vii din apropiere și dealul Furcilor⁴¹² ascunde pe dușmanul care s-ar <apropia> de oraș. Are patru bastioane și o poartă principală minunată, cu frumoase basoreliefuri și cu statuia ecvestră a lui Carol al VI-lea, care singură a costat 60 000 de florini. O scară bine apărută, cu pietre din <epoca> romană, închistate în zid, duce spre această <poartă>.

Alba-Iulia este reședința episcopului Transilvaniei și a capitlului, are un institut teologic episcopal (așa numitul liceu) un gimnaziu catolic, școli primare, un spital, o monetărie, singura în țară, cu sigla E., comisia economică militară. Vrednică de a fi văzută este, mai înainte de toate, minunata catedrală germană veche a Sfântului Mihail din cetate. Ioan de Hunedoara a ridicat-o în // 1441, ca să-și îndeplinească făgăduința solemnă din timpul luptei cu turcii de la Sântimbru⁴¹³.

p.323

⁴⁰³ *Szimnic*, sat, comună, jud. Alba.

⁴⁰⁴ În realitate bătălia a avut loc în anul 1442.

⁴⁰⁵ *Benedek*, sat, jud. Alba.

⁴⁰⁶ *Fel-Gyogy*, sat, comuna Ștremț, jud. Alba.

⁴⁰⁷ *Vajasd*, sat, comuna Galda de Jos, jud. Alba.

⁴⁰⁸ *Borband*, localitate componentă a municipiului Alba Iulia, jud. Alba.

⁴⁰⁹ *Weissenburger = oder Allenser Gespanschaft*.

⁴¹⁰ *Ompoly*.

⁴¹¹ Carol VI, împărat romano-german (1711–1740) și rege al Ungariei (1712–1740).

⁴¹² *Galgenberg*. Aici au fost trași pe roată Horia și Cloșca (1785).

⁴¹³ Afirmație exagerată. Catedrala a fost construită (pe locul unei biserici ridicată în 1090–1140, distrusă de tătari în 1241) între 1247 și 1290, primind reparații și adausuri în secolele XIV–XV, printre acestea numărându-se și cele din vremea lui Iancu de Hunedoara: vezi N. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, 1959, vol. I, p. 32, 34–57, 85, 100, 157–163, 314–315, 558–560, 736–739; de asemenea, *Alba-Iulia. 2000*, coordonator T. Marian, Alba-Iulia, 1975, p. 138–139.

Este construită în întregime din lespezi de piatră, în cel mai frumos stil săsesc⁴¹⁴, așezată în plin centru, <are> 105 pași în lungime, 46 <de pași> în lățime, se sprijină pe 36 de coloane și cuprinde monumentele funerare ale glorioșilor nobili din Transilvania. La dreapta intrării zace, într-un sarcofag de piatră, marele erou Ioan de Hunedoara. Lângă el la dreapta se odihnește <întru cele veșnice> fiul său decapitat Ladislau, și probabil nepotul său de fiu, Ioan Corvin, fiul natural al regelui Matias. Pe partea din stânga se află soția lui Ioan Zapolya, Isabela, regina Ungariei, <iar> la picioarele ei, fiul ei Ioan Sigismund⁴¹⁵, rege ales al Ungariei și principe al Transilvaniei. Sarcofagul ei este de marmură albă, celelalte din gresie și deasupra lor sunt statuile lor. Mai departe se odihnesc aici <întru cele veșnice> Gabriel și Stefan Bethlen⁴¹⁶ (cel din urmă descoperit nu demult), Andrei Báthory⁴¹⁷, Stefan Bocskai⁴¹⁸, Gheorghe Rákoczy⁴¹⁹, Mihai Apafi⁴²⁰, markgraful Johann Georg von Brandenburg, cardinalul Gheorghe Martinuzzi⁴²¹ (la dreapta primei coloane, fără monument). Când a fost luată biserica în 1716 de la reformati, au sfârșit în bucăți pentru altar sarcofagele lui Gabriel Bethlen și al lui Gheorghe Rákoczy I.

Clădiri minunate mai sunt și reședința episcopală⁴²², palatul capitlului⁴²³ unde se află arhiva țării; cazarmile, arsenalul, intendența și observatorul astronomic (41° 14' 15" în lungime, 46° 4' 28' în lățime, 216' peste Mureș), singurul din țară, clădit în 1798 de episcopul conte Ignățiu Báthyány⁴²⁴, cu un fond de 15 300 de florini, înzestrat cu instrumente frumoase și cu o bibliotecă proprie⁴²⁵. <Aceasta> din urmă are 16 volume manuscrise maghiare și ediții princeps, o psaltire maghiară din 1508; un codice pe pergament al evangheliștilor Matei și Marcu din anul 800⁴²⁶.

Orașul de jos înconjoară poalele cetății <și> din ea trece peste Mureș un pod larg de 210 pași. <Are> un atelier de făcut silitră⁴²⁷, pulberărie.

Alba-Iulia se află pe locul <orașului> roman // Apulum, după cum o dovedesc multe antichități; se numea în Evul Mediu „Alba Gyula” și a fost tot

⁴¹⁴ *Im schönsten sächsischen Rundbogenstyle.*

⁴¹⁵ Ioan al II-lea Sigismund Zápolya, rege ales al Ungariei (1540–1551 și 1556–1571).

⁴¹⁶ Stefan Bethlen, principe al Transilvaniei (1630).

⁴¹⁷ Andrei Báthory, principe al Transilvaniei (30 martie–31 octombrie 1599).

⁴¹⁸ Stefan Bocskai, principe al Transilvaniei (21 februarie 1605–29 decembrie 1606).

⁴¹⁹ Gheorghe Rákóczi I, principe al Transilvaniei (1 decembrie 1630–11 octombrie 1648).

⁴²⁰ Mihai Apafi I, principe al Transilvaniei (14 septembrie 1661–15 aprilie 1690).

⁴²¹ Gheorghe Martinuzzi, guvernator al Transilvaniei (1541–1551).

⁴²² În forma amintită de autor, care este și cea actuală datează din secolul XVI–XVII

⁴²³ *Das Capitelhof.*

⁴²⁴ 1741–1793.

⁴²⁵ Biblioteca Batthyaneum, întemeiată în 1778.

⁴²⁶ „Codex aureus”.

⁴²⁷ *Salpetersiederei*

timpul reședința mai marilor Transilvaniei. vechiul castel din Alba-Iulia a fost clădit de Ioan Sigismund Zápolya, <iar> Gabriel Bethlen l-a terminat; pe ruinele sale s-a ridicat cetatea. Este de mirare că evreii, care nu aveau voie să se așeze nicăieri în Transilvania, se bucurau aici de dreptul deplin de cetățenie, și se aflau sub ocrotirea deosebită a magistratului orășenesc.

În afara orașului, pe Mureș este marele depozit de sare Portuș⁴²⁸, unde se strânge sarea din ocnele de la Turda, Mureș-Uioara⁴²⁹ și este dusă pe Mureș până în Ungaria. <Localitatea> vecină Oarda de Jos⁴³⁰ este locuită numai de marinari. La un ceas și jumătate spre miazăzi se află târgul Vințul de Jos⁴³¹, cu un frumos castel de vară al episcopului. Se face viticultură și cultură de muștar, oale și cuțite.

De la Alba-Iulia se trece Mureșul și se ajunge în două ceasuri prin Oarda⁴³² la Sebeș.

Călătorie la Zlatna

Împrejurimile de la nord vest de Alba-Iulia sunt cele mai interesante regiuni de munte din Transilvania și aici este cel mai bun loc de popas pentru a le cerceta. La șase ceasuri înspre apus, se află cel mai de seamă târg privilegiat și localitatea principală pentru administrația minelor din Transilvania: Zlatna⁴³³, așezată într-o vale plăcută, pe amândouă malurile Ampoiului, care primește aici râul Morilor. Orașelul însuși – căci așa este numit – este mic, dar cu mulțime de case clădite, în număr de 600 de c<ase> cu 5 000 de l<ocuitori>, unguri, gemani și români, o biserică <romano>-catolică, o biserică ortodoxă, o biserică de rit oriental. Aici este sediul instanțelor miniere și unui oficiu minier și metalurgic. <Sunt> trei pive pentru aur, o casă de schimb⁴³⁴ și de analiză a aurului⁴³⁵, o // topitorie mare care se aseamănă pe dinafară cu un palat mic și are și înăuntru coloane și galerii, colecția de mineralogie a doctorului Reinbold. Localitatea este construită în parte de jur-împrejurul muntelui calvarului de pe care se vede o pravește întinsă asupra împrejurimilor. Cei mai mulți minieri sunt români, care consideră Zlatna ca principala lor localitate și cei de aici se arată mai cultivați decât compatrioții lor din sud. Germanii sunt meșteșugari, maghiarii funcționari și stăpîni de moșii. La serbarea populară de pe pajiștea cea mare din afara localității (Pragul lui Traian) se pot vedea laolaltă toate semințiile din Transilvania.

p.325

⁴²⁸ *Maros Portu (Maroschhafen).*

⁴²⁹ *Maros Ujvar*, localitate componentă a orașului Ocna-Mureș, jud. Alba.

⁴³⁰ *A Maros Varadgya*, sat desființat, înglobat în satul Oarda, municipiul Alba-Iulia.

⁴³¹ *Alvinez*, sat, comună, jud. Alba.

⁴³² *Varadgya*, localitate componentă a municipiului Alba-Iulia.

⁴³³ *Zalathna (Zlakna, Klein, Schlattna, Goldenmark)*, oraș, jud. Alba.

⁴³⁴ *eine Gold Einlösung.*

⁴³⁵ *Probiergaden.*

La un ceas de <această> localitate se află marea peșteră cu stalactite de la Feneș⁴³⁶, în muntele Piatra Chirii⁴³⁷. Bogatele mine de aur de aici erau cunoscute de romani și administratorul superior al minelor daicice își avea reședința aici în apropiere. Exploatarea aduce pe fiecare an la 2 000 de mărci de aur, 5 000 de mărci de argint, 4 – 500 chintale de plumb, 40 de chintale de mercur și 600 de chintale de aramă. Țiganii și românii predau și ei 6–8 chintale de aur spălat <din nisipul râurilor> pe an. Malurile Ampoiului sunt colorate pretutindeni în roșu de cinabru <care se găsește> din belșug și care este folosit chiar la <prepararea mercurului>. Minele se află în muntele Breaza⁴³⁸ (minereu arsenical de argint), Facebanya⁴³⁹ (minunat datorită zăcămintelor de telur) și Rușchina⁴⁴⁰. Iar una din minele cele mai bogate, Iacob și Ana, se află în creștetul cel mai înalt al <muntelui> Boteș⁴⁴¹, cale de trei ceasuri spre miazănoapte înspre Bucium⁴⁴². Din vârful este o prveliște minunată spre Sibiu și până în Turcia. Un drum foarte anevoios, dar foarte pitoresc duce de la Zlatna pe Ampoi în sus, pe lângă o cascadă și un iaz, peste Dealu Mare⁴⁴³, jos în valea Abrudului și mai departe pe acest râu, cale de 4 ceasuri, spre Abrud⁴⁴⁴ (numit de obicei Bergstadt). Această localitate de munte, așezată într-o vale îngustă, seamănă mai mult a oraș, datorită caselor sale frumoase precum și caldarâmului//. Împreună cu cele două sate care țin de el, Roșia Montană⁴⁴⁵ și Corna⁴⁴⁶ numără 4 136 de locuitori, în cea mai mare parte români și unguri. <Are> două biserici catolice, trei <biserici> românești <și> o biserică reformată. În piață este o primărie monumentală. Aici se găsește casa principală de preschimbare a aurului⁴⁴⁷ pentru minele din apropiere și două treimi din locuitori trăiesc din minerit. În localitate sunt mai multe șteampuri și *hurce* de spălat la care lucrează cei mai mulți dintre români. Românii aduc în pungulițe de pânză „brutto”⁴⁴⁸ (minereu de aur) pentru care ei capătă 3 florini și 42 creițari de piset. Se scad 2 creițari pentru fondul pisetului din care se întreține un medic și o moașă.

Metalul conține două treimi aur, o treime argint și se topește la Zlatna. Minele sunt însă în satul Roșia Montana cale de două ceasuri înspre nord-est, în dosul unui

⁴³⁶ *Fénes*, sat aparținând orașului Zlatna.

⁴³⁷ Neidentificat.

⁴³⁸ *Braza*.

⁴³⁹ *Fatzebaja*.

⁴⁴⁰ *Ruschina*. Neidentificat.

⁴⁴¹ *Bote*.

⁴⁴² *Bucsum*, sat, comună, jud. Alba.

⁴⁴³ *Gyála máre*.

⁴⁴⁴ *Abrud Bánya* (*Grossschelatten*, *Altenburg*, *Auraraia major*), oraș, jud. Alba.

⁴⁴⁵ *Vöröspatak*, sat, comună, jud. Alba.

⁴⁴⁶ *Korna*, sat, comună Roșia Montană, jud. Alba.

⁴⁴⁷ *Hauptgoldeinöschung*.

⁴⁴⁸ *Das „Kruta”*.

munte. Această localitate, frumos construită are în lungime peste un ceas și numără vreo 600 de case, locuite aproape numai de români. Mulți au strâns averi mari prin minerit (se apreciază mai multe dintre acestea la 50 000 de ducăți) și în acest izolat colț de vale călătorul nu este puțin mirat de casele arătoase și de luxul amenajării <mobilierului> lor cu care formează un contrast ciudat portul românesc al localnicilor. Atât mina Treimei împreună cu vestita *Kontrontza-Kluft*⁴⁴⁹, odinioară atât de bogată, ca și „galeria ereditară”⁴⁵⁰ au fost părăsite acum de erariu (tezaurul imperial), dar mai sunt încă exploatate de obștea <locuitorilor mineri>. În jurul localității se află într-un semicerc bogații munți auriferi (sienită, grunstein, porfir) Orlea⁴⁵¹, Igne⁴⁵², Voidoye, Lety⁴⁵³, Cărnice⁴⁵⁴, Cărnicele⁴⁵⁵, Afine⁴⁵⁶, Csais și cele două cetăți. Numeroase pive (peste 300, după alții chiar 1 500 !) se află pe amândouă malurile râului Roșia⁴⁵⁷. Cea mai mare mină a acestei regiuni și una din cele mai interesante priveliști din întreaga Europă este construcția din muntele // Bay⁴⁵⁸, cunoscută și sub numele de Cetatea Mare și Cetatea Mică. Cum aproape

p.327

⁴⁴⁹ *Kontrontza-Kluft*

⁴⁵⁰ *Erbstollen*, numită și „Orlaer Erbstollen”.

⁴⁵¹ *Ortya*.

⁴⁵² Neidentificat.

⁴⁵³ *Lyeth*.

⁴⁵⁴ *Kyrynik*.

⁴⁵⁵ *Kinitzel*.

⁴⁵⁶ *Afints*.

⁴⁵⁷ *Värös-Thlusses*.

⁴⁵⁸ Probabil Băișoara

incinta, când te urci pe stânci. Nemaîntâlnite sunt stâncile de bazalt Detunata⁴⁵⁹, la două ceasuri de Abrud spre răsărit la Bucium // una din cele mai mari minuni ale naturii din monarhia <habsburgică>. O masă de coloane de bazalt cu o circumferință de 1 000 <și> cu o înălțime de 72⁰, se ridică în sus, alcătuiind două etaje (?) cu trei, patru și chiar șase laturi, cel de jos stă vertical, iar cel de sus stă aplecat <pe> el. Fiecare coloană are 6–10⁰ în lungime, dar foarte multe sunt răsturnate. Românii cred că o furtună a dat naștere muntelui și de aici îi vine numele, dar îl mai numesc și „vioara neagră”. Piatra Negrileștenilor⁴⁶⁰, pentru că coloanele de jos sunt încovoiate întocmai ca un arc.

Și la Baia de Arieș⁴⁶¹, pe Arieș⁴⁶², era odinioară un munte având bogății.

În sfârșit, în această regiune mai este interesant pentru geologi satul risipit Arieșeni, cale de 6 ceasuri pe Arieș. Este alcătuit din patru localități: Albac⁴⁶³, Scărișoara⁴⁶⁴, Săcătura⁴⁶⁵ și Ponoreț⁴⁶⁶, astfel că are lungimea de aproape 8 ceasuri. În apropiere se află numeroase pietrificări și <apa unui> lac depune atâta pământ calcaros verde, încât roțile morii trebuie să fie curățate des, căci altfel se opresc. Foarte ciudată este o cascadă din pădurea Popești. Sus în munte izvorăște un pârâu care pietrifică; se pierde însă curând în pământ, apare apoi iarăși ca un pârâu puternic, formează o cascadă de 200⁰ (?), dispare încă o dată și se arată din nou pentru a treia oară în vale, pietrifică pretutindeni alcătuiind chipuri diferite.

Călătorie de la Cluj la Târgul Mureș⁴⁶⁷

Cluj	Poște	Ore	Drumuri
Turda	2	6 ½	
Chețani ⁴⁶⁸	1 1/3	5	1
Iernut ⁴⁶⁹	1 ½	4 ½	1
Târgul Mureș	2	7	1
7		23	

⁴⁵⁹ *Tunata Goala (Tetonata, Dotonatu, Donnerschlog).*

⁴⁶⁰ *Piatra Csityera nyagra.*

⁴⁶¹ *Offen Bánya (Offenburg oder Schwendburg), sat, comună, jud. Alba.*

⁴⁶² *Aranyos, sat, comună, jud. Alba.*

⁴⁶³ *Albák, sat, comună, jud. Alba.*

⁴⁶⁴ *Szerefara, sat, comună, jud. Alba.*

⁴⁶⁵ *Szeketura. Veche denumire a comunei Vadu Moților, jud. Alba.*

⁴⁶⁶ *Ponor, sat, comună, jud. Alba.*

⁴⁶⁷ *Maros Vasárhaly.*

⁴⁶⁸ *Ketze, sat, comună, jud. Mureș.*

⁴⁶⁹ *Radnoth, sat, comună, jud. Mureș.*

Până la Turda vezi itinerariul dinainte. Aici se trece Arieșul și se trece prin Giriș⁴⁷⁰, târg care ține în parte de granița militară și are podgorii bune⁴⁷¹, și apoi încă o dată <se trece> râul spre Chețani, sat românesc pe Mureș. După Mureș-Luduș⁴⁷² se traversează râul și se ajunge prin Cuci⁴⁷³ spre Iernut. Acest sat, locuit în cea mai mare parte de reformați, se află aproape în punctul central al Transilvaniei și are un castel minunat clădit de Rákoczy. Aici ar fi fost așezată „Patavisa” întemeiată de Împăratul Sever. Satele Cipău⁴⁷⁴, Ogra⁴⁷⁵, Niriștau⁴⁷⁶ sunt lipsite de însemnătate [...].

Sibiu⁴⁷⁷

[...] Acest oraș regesc și capitala Țării sașilor se află pe râul Cibin, într-una din văile cele mai largi din Transilvania care este mărginită înspre miazăzi de lanțul de munți ai Făgărașului, iar din celelalte părți de un încântător șir de dealuri.

Hanuri: „Îngerul”, „Ursul Negru”, „Coroana” // Este cel mai frumos oraș din țară și prezintă <vizitatorului> o înfățișare plăcută⁴⁷⁸. Se împarte în orașul de sus, orașul de jos și trei suburbii locuite mai mult de români, număra 2 200 de c<ase>, 16 500 de l<ocuitori>, dintre care 9 000 de protestanți. Aici este reședința tezaurului unit cameral și minier al Transilvaniei, a comandamentului general militar, a episcopului ortodox nenumit, și a capitolului catedralei. La primărie își ține națiunea săsească adunările ei (numite universitate). Cuprinde: un gimnaziu catolic⁴⁷⁹ și o școală națională, o mănăstire de ursuline cu o școală de fete⁴⁸⁰, un gimnaziu evanghelic⁴⁸¹ foarte frecventat, un orfelinat mare catolic (numit

p.330

⁴⁷⁰ Gyers, veche denumire a satului Girișu Negru, comuna Tinca, jud. Bihor.

⁴⁷¹ Und guten Weinbau treib.

⁴⁷² Maros Ludas, probabil Luduș, oraș, jud. Mureș.

⁴⁷³ Hutfalva, sat, comună, jud. Mureș.

⁴⁷⁴ Csopa, sat, comuna Iernut, jud. Mureș.

⁴⁷⁵ Ugra, sat, comună, jud. Mureș.

⁴⁷⁶ Nyáradtő, neidentificat.

⁴⁷⁷ Hermannstadt (Nagy Szeben, Cibinum).

⁴⁷⁸ Und gewähet einen Hübschen Anblick.

⁴⁷⁹ Înființat în 1692 de iezuiți, în contextul trecerii Transilvaniei sub stăpânirea Habsburgilor: vezi A. Dumitrescu-Jippa și N. Nistor, *Sibiul și finutul în lumina istoriei*, volumul I, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, p. 210.

⁴⁸⁰ Biserica datează din secolul al XV-lea, fiind inițial o mănăstire dominicană. În urma trecerii sașilor la luteranism și a alungării călugărilor dominicani, biserica a trecut în proprietatea statului, care a întemeiat aici o școală. În 1728, în cadrul politicii de catolicizare dusă de Habsburgi, biserica și școala au fost predate ordinului ursulinelor: vezi N. Lupu, *Cetatea Sibiului*, București, Edit. Meridiane, 1968, p. 44; după A. Dumitrescu-Jippa și N. Nistor, *op. cit.*, p. 21, ursulinele s-ar fi stabilit în Sibiu în 1733, în școala care ar fi început să funcționeze în 1734.

⁴⁸¹ În 1555, școala din Sibiu, care funcționa încă de la sfârșitul secolului XIV, a fost transformată în *Gymnasium* fiind „întreținut de toate scaunele săsești cu excepția Brașovului”, conform A. Dumitrescu-Jippa și N. Nistor, *op. cit.*, p. 208. În 1779, vechea clădire a fost dăruită, clădindu-se pentru școală una nouă.

Theresianum⁴⁸²) pentru 500 de orfani și copii găsiți, un orfelinat evanghelic, un institut de învățământ militar. Instituțiile de binefacere sunt foarte numeroase: un spital și azil⁴⁸³, un spital militar, un institut pentru văduvele senatorilor, spitalul Seidel, institutul Reissenfeld, un institut orășenesc armean, o casă mare de corecție. Orașul de sus este clădit în chipul cel mai frumos, se află pe o înălțime, este înconjurat de ziduri duble în ruină, de mai multe bastioane, turnuri și șanțuri cu apă⁴⁸⁴ și aproape în întregime pavat. Cuprinde câteva piețe frumoase regulate și străzi foarte curate. O statuie și o fântână împodobesc piața principală, mare și frumoasă. Clădiri demne de a fi văzute sunt <următoarele>: biserica principală catolică (odinioară biserica iezuiților)⁴⁸⁵, în piață, de 66 pași în lungime <și> 38 în lățime. Minunată este frumoasa catedrală evanghelică <în stil> vechi german de 50 m în lungime, 10 m în lățime, 8 m în înălțime. A fost începută sub <domnia> regelui Ludovic⁴⁸⁶ în 1357⁴⁸⁷ <și> terminată în timpul domniei lui Matias Corvin⁴⁸⁸. Cuprinde monumente <funerare> interesante⁴⁸⁹, <iar> în casa parohială <se află> un tablou vechi german demn de a fi văzut. Nava este înconjurată de galerii. Deasupra porții principale se află un os de uriaș. Turnul de 38 m este cel mai înalt din țară⁴⁹⁰; 247 de trepte duc până în vârf de unde este o priveliște atrăgătoare //.

p.331 Noua biserică reformată din 1788⁴⁹¹ <are> 140 m în lungime 7 m în lățime <iar> casa de rugăciune a ortodocșilor neuniți <are> un frumos portal cu coloane⁴⁹². Printre celelalte clădiri sunt demne de a fi remarcate în fața catedralei, clădirea gimnaziului evanghelic; lângă aceasta este așezată o capelă mică, străveche, unde se află biblioteca școlii care numără 500 de volume. Cu acest așezământ s-a unit

⁴⁸² Înființat în 1768, vezi W. Schmidt, *Die Stiftung des Katolischen Theresianischen Weisenhauses bei Hermannstadt gelegentlich der ersten Säcularfeier des Bestandes des desselben actenmässig dargestellt von ...*, Hermannstadt, 1869, p. 26.

⁴⁸³ Atestat de la sfârșitul secolului al XIII-lea. Clădirea spitalului a fost mărită și renovată în 1748.

⁴⁸⁴ *Wassergraben*.

⁴⁸⁵ Construită în stil baroc în anii 1726–1728.

⁴⁸⁶ Ludovic I d'Anjou, rege al Ungariei (1342–1382).

⁴⁸⁷ Dată puțin verosimilă.

⁴⁸⁸ Date greșită, deoarece Matei Corvin a fost rege al Ungariei între 24 ianuarie 1458 și 6 aprilie 1490, pe când construcția bisericii menționate a fost încheiată în 1520, conform inscripției de pe un turn prins în fațada de sud a bisericii, vezi A. Dumitrescu-Jippa și N. Nistor, *op. cit.*, p. 105.

⁴⁸⁹ Printre acestea se află și cel al lui Mihnea cel Rău, domn al Țării Românești (aprilie 1508–octombrie 1509), asasinat ulterior la Sibiu (12 martie 1510) de rivalul său Danciu și de sârbul Dimitrie Iacșici. Până în 1796 când au fost interzise înhumările în respectiva biserică, fuseseră înhumați cei mai de seamă comiți și primari sibieni. În mod excepțional a mai fost înhumat ulterior (1803) Samuel Bruckenthal, fost guvernator al Transilvaniei (16 iulie 1777–9 ianuarie 1787).

⁴⁹⁰ În realitate al doilea, primul fiind cel al bisericii luterane din Bistrița.

⁴⁹¹ Inadvertență. Pe frontonul portalului se află inscripția ce datează edificiul: 1786.

⁴⁹² În realitate biserică și nu casă de rugăciuni, respectivul edificiu a fost ridicat în 1787.

muzeul baronului von Bruckenthal, din frumosul palat cu același nume, din piață, și a fost inaugurat la 25 februarie 1817⁴⁹³. Cuprinde o bibliotecă de 15 000 volume, o colecție de tablouri de 1 092 piese, o colecție de monede de 18 000 piese, o foarte interesantă colecție de antichități și minerale. Fondul valorează 12 000 de florini. Primăria, o clădire veche⁴⁹⁴, <cuprinde> minunatele arhive naționale ale sașilor. Foarte interesantă <este> vechea casă Reissenfeld, cu creneluri, donjoane, fresce și o capelă străveche etc. Sibiuul este bogat mai ales în clădiri⁴⁹⁵ și priveliști. Iarmarocul înfățișează un tablou minunat al diferitelor porturi <naționale> populare.

În orașul de sus duc trepte înalte și abrupte de fier, o scară de sare de lângă catedrala evanghelică și *Fingerlingstreppe* trec prin piața cea mică, până în orașul de jos care nu este pavat, ci este prost clădit și murdar. În fața porții Cisdădiei⁴⁹⁶ se află cazarma cea mare, alături de care este o alee lângă zidurile orașului. Theresianum se află în fața porții numită „Bürgerthor” iar spitalul militar este la arsenal⁴⁹⁷. În suburbia Josef<în> se află frumoasa școală principală a românilor <de rit> oriental⁴⁹⁸.

Locuitorii sunt foarte harnici, fabrică în fiecare an circa 4 000 bucăți de pânză, pături, pălării bune de Filz, piepteni de corn din care vreo 750 000 merg în Țara Românească și în Turcia, multe funii și oale, pipe pentru tutun ș. a. <Aici> se găsește o fabrică de hârtie, o pulberărie, trei înălțătorii⁴⁹⁹, o uzină de aramă, mai multe tăbăcării, două tipografii, o librărie. Comerțul de tranzit // și comerțul indigen este înfloritor și crește tot mai mult, întrucât șoseaua principală și șoseaua locală duc de aici la București și la Constantinopol. Aici există și o companie comercială grecească, cu privilegiu regal și imperial.

p.332

Localuri de petrecere sunt: pe așa numită Livadă de Sus⁵⁰⁰, la capătul promenadei, teatrul spațios cu două rânduri de logii și două rânduri de galerii⁵⁰¹; este însă folosit numai vara. Frumoasa promenadă din fața orașului, minunată prin priveliștea asupra munților și a înaltului munte Surul⁵⁰², tânăra dumbravă de stejari,

⁴⁹³ Construit între anii 1781–1785, în stilul barocului austriac.

⁴⁹⁴ Construcție gotică, cu o serie de modificări ulterioare în spiritul renașterii, a fost ridicată ca locuință rezidențială a primarului și judeului regal Thomas Altenberger. Trecând succesiv în posesia unor familii de patricieni, Marcus Pempflinger o vinde, în 1545, orașului pentru a fi folosită ca reședință a magistratului și apoi ca primărie.

⁴⁹⁵ *Gebäudenparthien*.

⁴⁹⁶ *Heltauerthore*.

⁴⁹⁷ *Zeughofe*.

⁴⁹⁸ Probabil seminarul ortodox, înființat în 1811.

⁴⁹⁹ *Wachsbleichen*.

⁵⁰⁰ *Oberen Wiese*.

⁵⁰¹ Teatrul, ridicat de librarul Martin Hochmeister, a intrat în folosință în 1788.

⁵⁰² *Szurul*.

cale de o jumătate de ceas, cu copaci frumoși și bătrâni, cu o vilă și mai multe mori pe pâraul Sebeș, care curge prin ea, grădina Bruckenthal lângă zidurile orașului.

Împrejurimile sunt foarte frumoase și oferă excursii mai îndepărtate, plăcute.

Împrejurimi. Într-o vale pitorească se află, la două ceasuri spre sud-vest de oraș, satul Cisnădie⁵⁰³, localitatea <aceasta> este mare și înstărită, livrează cam 40 000 de bucăți de pânză pe an și are livezi minunate de fructe, mai ales cireși. Locuitorii trec drept uriașii țării, bărbații de 6 ½ picioare nu sunt rari; chiar și unele femei au 5,9 picioare; pe lângă aceasta este și un soi de oameni numai pomenit de conici. În dosul <acestei> localități se află interesanta grădină botanică Götzenberg.

La un ceas înspre miazăzi se află populatul sat românesc Sadu⁵⁰⁴ unde se găsește molibden.

În <satul> vecin Sfânta Elena⁵⁰⁵ este o fabrică pentru țesutul lânii de oaie, care livrează zilnic 120 pfunzi de fire pentru postăvarii din Sibiu.

La trei ceasuri înspre sud-vest, se afla satul Orlat⁵⁰⁶ sediul comandamentului primului regiment românesc de grăniceri cu școli superioare, fabrică de hârtie, uzină de prelucrarea scamei, vărărie și o renumită fabrică de bere care își trimite departe produsele [...]. Merită în chip deosebit <să faici> o excursie <plecând> de la Sibiu pe <muntele> Surul. Drumul duce prin Șelimbăr⁵⁰⁷ // Tâlmăciu⁵⁰⁸ spre Porcești⁵⁰⁹, cale de 3 ¼ ceasuri până unde se poate merge cu trăsura. Satul acesta are mulți tăbăcari, care fac foarte bune piei pentru căptușit.

De aici se ajunge, într-o jumătate de ceas, la Sebeșul de Sus⁵¹⁰, <așezat> la poalele muntelui de unde se ajunge în două ceasuri și jumătate în regiunea pădurii Strâmba⁵¹¹, iar în trei ceasuri, la șeaua dintre două vîrfuri de munți dintre care cel mai înalt este Surul, pe care te urci într-o jumătate de ceas. Până la șea poți merge călare. Priveliște este minunată: la răsărit munții Făgărașului, la apus munții mai scunzi de la granița Țării Românești, la miazănoapte o mare parte din țară care se întinde întocmai ca o câmpie; se văd peste 40 de localități și râul Olt se întinde ca o panglică de argint cu nenumărate sinuozități. De o deosebită însemnătate se arată lanțul munților Trascău⁵¹², până la Alba Iulia.

⁵⁰³ *Heltau*, azi oraș, jud. Sibiu.

⁵⁰⁴ *Czod*, sat, comuna, jud. Sibiu.

⁵⁰⁵ *St. Helena*, sat neidentificat.

⁵⁰⁶ *Orlath*, sat, comuna, jud. Sibiu.

⁵⁰⁷ *Schellenberg*, sat, comună suburbană, mun. Sibiu

⁵⁰⁸ *Talmács*, sat, comună, jud. Sibiu.

⁵⁰⁹ *Porcesd*, veche denumire a comunei Turnu-Roșu, jud. Sibiu.

⁵¹⁰ *Felsősebes*, sat, comuna Racovița, jud. Sibiu.

⁵¹¹ *die Krumholzregion*.

⁵¹² *Torotzko*.

Călătorie de la Sibiu la Bistrița⁵¹³, Suceava⁵¹⁴ și Cernăuți⁵¹⁵
Drumul de poștă

Sibiu	Poște	Ore
Slimnic ⁵¹⁶	1.....	3
Șeica Mare ⁵¹⁷	1.....	2½
Mediaș	1½.....	4½
Ibașfalău ⁵¹⁸	1¼.....	3½
Sighișoara ⁵¹⁹	1¼.....	
Cândul Mare ⁵²⁰	1½.....	4
Târgu-Mureș ⁵²¹	1½.....	5
Reghinul Săsesc ⁵²²	2.....	7
Teaca ⁵²³	1½.....	5
Bistrița	2.....	6
Prundul Bârgăului ⁵²⁴	1½.....	4
Tihuța ⁵²⁵	1¼.....	4
Poiana Stampei ⁵²⁶	1¼.....	4½
Dorna ⁵²⁷	1½.....	5
Valea Putnei ⁵²⁸	1½.....	4½
Pojorâta ⁵²⁹	1.....	3
Vama ⁵³⁰	1½.....	4

⁵¹³ *Bistritz*, oraș, jud. Bistrița-Năsăud.

⁵¹⁴ *Suczawa*.

⁵¹⁵ *Czernowitz*.

⁵¹⁶ *Stolzenburg*, sat, comuna, jud. Sibiu.

⁵¹⁷ *Markselken*, sat, comuna, jud. Sibiu.

⁵¹⁸ *Elisabethstadt*, veche denumire a orașului Dumbrăveni, jud. Sibiu.

⁵¹⁹ *Segesvar*, municipiu, jud. Mureș.

⁵²⁰ *Nagykened*, azi Căndu, sat, comuna Măgherani, jud. Mureș.

⁵²¹ *Maros Vásárhely*.

⁵²² *Szász Régen* = *Reenmarkt*, Reghin, oraș, jud. Mureș.

⁵²³ *Deckendorf* = *Tekendorf*, sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud.

⁵²⁴ *Borgobrunnd*, sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud.

⁵²⁵ *Tyhucza*, sat, desființat, înglobat în satul Mureșanii Bârgăului, comuna Tisa Bârgăului, jud.

Bistrița-Năsăud.

⁵²⁶ *Poiana Stampi*, sat, comună, jud. Suceava.

⁵²⁷ *Dorra*, oraș, jud. Suceava.

⁵²⁸ *Valeputna*, sat, comuna Pojorâta, jud. Suceava.

⁵²⁹ *Posoritta*, sat, comună, jud. Suceava.

⁵³⁰ *Wamma*, sat, comună, jud. Suceava.

Gura Humorului ⁵³¹	1 ¼.....	4
Stroiești ⁵³²	1.....	3
Suceava.....	1 ½.....	4

27 ¾

83 ½

p.334

De la Sibiu se merge prin Șura Mare la Slimnic, sat românesc într-o vale adâncă, format din vii și din livezi de fructe. În apropiere sunt ruinele mărețe ale castelului Stolzenburg, la poalele căruia este așezat un parc frumos. Slimnicul cel Mare se află în scaunul Mediaș⁵³³ și se produce <aici> vin bun ca și în Slimnicul cel Mic din apropiere. Prin Agârbiciu⁵³⁴, Săcel⁵³⁵, sat săsesc, și Copșa Mică⁵³⁶, sat maghiar pe marele râu Târnava Mică⁵³⁷, mergând tot în susul râului se ajunge în orașul regesc și capitala scaunului Mediaș, pe malul stâng al râului Târnava Mare, peste care este aici un pod de lemn; orașul <este> așezat între dealuri acoperite cu păduri și cu vii. <Are> 590 de c<ase>, 5 900 de l<ocuitori>, în cea mai mare parte sași și români. Orașul este împrejmuț cu ziduri, are șase porți, o biserică întărită cu trei rânduri de ziduri, și mai multe tunuri, o biserică <romano>-catolică, o biserică ortodoxă, o mănăstire franciscană, un gimnaziu luteran cu o bibliotecă, o școală normală, o școală de fete, un spital, un orfelinat, un azil. Ramurile de producție sunt mica industrie orășenească, agricultura, cultura cânepei și viticultura. Vinul este bun și s-a încercat să se pregătească de curând un fel de șampanie.

p.335

La trei ceasuri spre sud-vest se afla vechiul târg Cetatea de Baltă⁵³⁸, <așezată> pe Târnava Mică cu un castel al contelui Bethlen pe o înălțime, cu <o> frumoasă grădină ornamentală și cu un parc încântător care se întinde în jos până la râu. Aici este și o herghelie. Drumul într-acolo trece prin Boian⁵³⁹, unde se află un izvor <de apă> sărată (numită în graiul săsesc *Sauerbrunnen*), care este deschis odată pe săptămână pentru a fi întrebuințat în mod liber de locuitori. Aici sunt și două izvoare cu o minunată apă <minerală> amară, așa numitul *Kirchenbad* și *Bettlerbad* <care este> în declin. Din aceste două izvoare cât și dintr-o baltă care se află între ele, pe o // întindere de 80⁰ în lungime și 60⁰ în lățime, curge mereu apă. Izvoarele sunt vestite pentru gută și boli de piele. Săpături <făcute anume> dovedesc că solul este construit din numeroase găuri în formă tubulară de diametrul

⁵³¹ *Gura Humora*, oraș, jud. Suceava.

⁵³² *Moschanajestie*, sat, comună, jud. Suceava.

⁵³³ *Mediasser Stuhle*.

⁵³⁴ *Egerbegy*, sat, comuna Axente Sever, jud. Sibiu.

⁵³⁵ *Aszonyfalva (Frauendorf)*, sat, comuna Săliște, jud. Sibiu.

⁵³⁶ *Kleinkopisch*, oraș, jud. Sibiu.

⁵³⁷ *Kokelfluss*.

⁵³⁸ *Kokelburg (Kükelburg, Kükülvár)*, sat, comună, jud. Alba.

⁵³⁹ *Bajom Ober Basten*, sat, comuna, jud. Sibiu.

unui pai din care iese afară, neîncetat și adeseori cu foarte multă putere gazul, inflamabil. În adâncime acestea se îngustează tot mai mult și în sfârșit dai peste un sol stâncos și poros din care aerul iese afară cu putere.

La două ceasuri spre nord de Mediaș se află Șaroșu⁵⁴⁰ cu minunatul Zugău⁵⁴¹. Așa se numește un spațiu rotund, de vreo 2⁰ în diametru, acoperit cu foarte puțin pipirig, pe povârnișul unui deal. Mai multe adâncituri umplute în parte cu apă, lasă să se audă un clocotit ca și când ar fierbe în adâncime. Dacă ții deasupra o lumină, atunci se aprind chiar în acea clipă multe flăcări albastre-alburii, țâșnind chiar din apă, fără miros și fără fum <și> care nu pot fi stinse decât cu greu. Când se fac săpături, aceste fenomene se produc până la o adâncime însemnată. Acolo unde tot locul este acoperit cu apă, aceasta clocotește și aruncă mereu bășici fără totuși ca să se încălzească. Păstorii <obișnuiesc> să se îmbăieze aici cu rezultate bune împotriva bolilor de piele.

La <trei> ceasuri spre sud-vest de Mediaș se află târgul Biertan⁵⁴² cu 3 290 de locuitori. Este reședința superintendentului evanghelic. <Are> o biserică întărită cu mici turnuri. Dealurile acoperite cu vii din ținutul acesta sunt cele mai bune din Țara sașilor, mai ales dealul *Herrnkatze*.

De la Mediaș drumul merge tot de-a lungul râului în sus prin Brateiu⁵⁴³, Șaroșul Săsesc⁵⁴⁴ spre Ibașfalău, oraș liber regesc și capitala comitatului⁵⁴⁵. Ea se află într-o vale foarte plăcută, pe malul drept al râului Târnava, numără 200 de locuitori, în cea mai mare parte armeni, trei biserici. Mănăstirea armenească a mechitariștilor sau a <fraților ordinului <Sf.> Anton are o biserică foarte frumoasă, clădită în stil italian //, de 73 pași în lungime, cu picturi bune și cu două turnuri înalte de 38 m <Are> o bibliotecă cu lucrări armenești. Aici <sunt> ruinele castelului principelui Apafi. <Se face> un comerț însemnat cu lână și cu vin.

p.336

La trei ceasuri spre miazăzi se află satul săsesc Mălâncrav⁵⁴⁶, pe un deal unde o capelă veche cuprinde monumentul funerar din marmură cenușie, vrednic de văzut, al principelui Gheorghe Apafi, mort în 1634. Chipul principelui, în mărime naturală este sculptat în basorelief pe marele și minunatul sarcofag.

De la Ibașfalău se merge prin Laslea Mare⁵⁴⁷ și Daneș⁵⁴⁸ spre Sighișoara, oraș liber regesc al sașilor și capitala scaunului cu același nume, <așezat> între

⁵⁴⁰ *Sáros*, veche denumire a satului Saros pe Târnavă, orașul Dumbrăveni, jud. Sibiu.

⁵⁴¹ *Zugo*.

⁵⁴² *Berethalom (Birthalm)*, sat, comună, jud. Sibiu.

⁵⁴³ *Paratej (Pretau)*, sat, comuna, jud. Sibiu.

⁵⁴⁴ *Szász Saros* = Șaroșul pe Târnave, vezi nota 569.

⁵⁴⁵ *Kökelburger = oder Küküloer – Comitat*.

⁵⁴⁶ *Almakerék (Mallenkrug)*, sat, comuna Laslea, jud. Sibiu

⁵⁴⁷ *Szász-Sz László*, azi Laslea, jud. Sibiu.

⁵⁴⁸ *Danos*, sat, comună, jud. Mureș.

munți, într-o vale atrăgătoare pe râul Târnava Mare, peste care trece aici un pod de lemn. Ea consta din cetate sau <orașul> de sus, orașul de jos și două suburbii, <având> împreună 1 206 c<ase>, 6 215 l<ocuitori>. Cetatea se află pe un munte înalt de 38 m înconjurat cu ziduri de apărare. În punctul cel mai înalt, la o înălțime de 193 de trepte se află biserica Sfântul Nicolae lipsită de orice împrejmuire. <Are> o catapeteasmă <făcută> de Andreas Stock în 1788. De aici este o priveliște minunată. Catedrala sau așa-numita biserică a mănăstirii <este> din 1482⁵⁴⁹, primărie. Aici se află un gimnaziu evanghelic <așezat> într-o frumoasă clădire, pe un deal⁵⁵⁰, înconjurat în întregime de grădini. Orașul de jos se întinde în formă de S, în jurul cetății către care duc în sus mai multe scări. Este strâmt și prost clădit, foarte murdar; <are> o biserică <romano-catolică>, o biserică ortodoxă, un spital. Locuitorii sunt în cea mai mare parte sași evanghelici, dar au emigrat aici și armeni în număr de 3 000 <care au venit> în 1672 sub Mihai Apafi, români și țigani. Este o țesătorie de pânză <de in> și de bumbac; viticultura dar mai ales pomicultura sunt însemnate.

p.337 La un sfert de ceas sunt ruinele *Sandau*. La un ceas și jumătate, de partea cealaltă a râului, lângă Seleușul Mare⁵⁵¹, un monument în ruine arată câmpul // de luptă din 1662 unde a căzut principele Ioan Kemény, învins de turci⁵⁵². Prin târgul Saschiz⁵⁵³, care se bucură de mari privilegii, se ajunge în 5 ½ ceasuri în târgul Boiu⁵⁵⁴, pe un deal, de pe care este o priveliște minunată asupra munților de la granița Țării Românești, asupra Surului, Țării Bârsei și a munților ei „Ricka”⁵⁵⁵, Harghita și alții. Și mai sus se află ruinele *Henzenburg (Riesenburg)*⁵⁵⁶. La sud-est <de acest> sat se mai văd încă pe coasta abruptă ruinele unei mănăstiri de călugărițe, de unde a venit numele *Mägde* sau *Mädchenburg*.

De la Sighișoara drumul duce prin satele Hetiur⁵⁵⁷ peste un munte spre Nadeșul săsesc⁵⁵⁸, Chendu Mare⁵⁵⁹, Bălăușeri⁵⁶⁰. La două ceasuri de Chendul Mare

⁵⁴⁹ În realitate lucrarea a început în 1429 și s-a încheiat în 1488, conform R. Schuller, *Schässburg*, 1906, p. 14; Fr. Teutsch consideră lucrările încheiate în 1525, *op. cit.*, p. 202; de asemenea, și K. Reissenberger, *Siebenbürgen*, Wien, 1881, p. 118.

⁵⁵⁰ Clădire ridicată în 1607 și supraetajată în 1901.

⁵⁵¹ *Szölös (Gross Alosch)*, azi Seleuș, comuna Zagăr, jud. Mureș.

⁵⁵² Bătălia din 22 ianuarie 1662.

⁵⁵³ *Szász-Kéz*, sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁵⁴ *Mehburg (Bene, Magdeburg)*, sat component al comunei suburbane Albești, mun.

Sighișoara.

⁵⁵⁵ Neidentificat.

⁵⁵⁶ Neidentificat.

⁵⁵⁷ *Hétur (Marienburg)*, sat aparținând municipiului Sighișoara.

⁵⁵⁸ *Szász Nadas*, azi Nadaș, sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁵⁹ *Nagykend*, veche denumire a satului Chendu, comuna Bălăușeri, jud. Mureș.

⁵⁶⁰ *Balavására*, sat, comună, jud. Mureș.

spre răsărit, pe Târnava Mică, peste care se trece pe un pod frumos, se află satul Sângeorgiu de Pădure⁵⁶¹. Aici are contele Rhédéy unul din cele mai frumoase castele din țară, așezat pe un deal, într-o regiune foarte atrăgătoare. Parcul este plantat, parte după gustul francez, parte după cel englez și cuprinde multe pavilioane, temple, fântâni, țșnitoare ș. a. În scaunul Mureș din Secuime urmează Găiești⁵⁶², Oaia⁵⁶³, dincolo de pârâul Nirajul⁵⁶⁴, Acățari⁵⁶⁵ și Târgu-Mureș [...]. Acest oraș liber regesc și capitală a scaunului, așezată într-un ținut roditor și plăcut pe Mureș, <este> un oraș deschis în felul orașelor maghiare, foarte întins, fiind clădit pe mai multe dealuri și numără 1 080 c<ase>, 10 000 l<ocuitori>, în cea mai mare parte maghiari, de aceea aici domină limba maghiară. Aici este reședința instanței de apel⁵⁶⁶ a Transilvaniei și a congregațiilor <acelui> scaun. Are trei biserici, două mănăstiri, un renumit colegiu reformat cu o bibliotecă, un gimnaziu catolic și o școală primară, și un // spital orășenesc. Orașul cuprinde mai multe clădiri arătoase. Castelul întărit cuprinde vechea biserică a reformaților, una dintre cele mai frumoase din țară, o cazarmă, casa comandantului și un depozit de provizii. În palatul contelui Teleki se găsește, într-o clădire proprie de 28 m în lungime <și> 8 m în lățime⁵⁶⁷, minunata bibliotecă de 80 000 de volume, pe care contele Samuel Teleki von Czék a hărăzit-o uzului public. <Acolo se află> un *Codex* din veacul XI, *Codex Tacitus* din biblioteca corvină ș. a. O colecție de minerale a fost renumită ca și biblioteca. <Este> și o tipografie. Ca pretutindeni în Transilvania, târgoveții⁵⁶⁸ se îndeletnicesc <aici>, pe lângă meserii, și cu agricultura și produc fructe minunate și un tutun special care este desfăcut în toată țara. În timpul culesului tutunului toate casele sunt împodobite cu ghirlande de foi de tutun, puse la uscat. Prin Sângeorgiu de Mureș⁵⁶⁹, Erneiul Mare⁵⁷⁰ apoi în comitatul Turda prin Dumbrăvicioara⁵⁷¹ și Gornești⁵⁷², cu un castel minunat și cu o herghelie a contelui Teleki, Curtifaia⁵⁷³, Petelea⁵⁷⁴ și Iernuțeni⁵⁷⁵, se ajunge la Reghinul săsesc, târg liber <așezat> pe Mureș

p.338

⁵⁶¹ Erdő Sz. György (*Siebenburgisches Georgiu*), sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁶² Göcs, sat, comuna Acățari, jud. Mureș.

⁵⁶³ Vaja, veche denumire a satului Văleni, jud. Mureș.

⁵⁶⁴ Nyarad-Fluss.

⁵⁶⁵ Akösfalva, sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁶⁶ Köniegl. Gerichtstafel.

⁵⁶⁷ Clădire ridicată între anii 1799–1804 în stil empire.

⁵⁶⁸ Bürger.

⁵⁶⁹ Maros Sz. Györhy, sat, comună suburbană, municipiul Târgu-Mureș, jud. Mureș.

⁵⁷⁰ Ernye, azi Ernei, sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁷¹ Sáromberke, sat, comuna Ernei, jud. Mureș.

⁵⁷² Gernyeszeg (*Guerniszek*), sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁷³ Körtvélyfaja, sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁷⁴ Petele, sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁷⁵ Radnot Faja, localitate componentă a orașului Reghin, jud. Mureș.

într-o poziție minunată. Localitatea are <case> bine construite, este curată și prin mijlocul ei trece o șosea lată. Este locuită de sași care sunt mai mult postăvari, tăbăcari și dogari și se îndeletnicesc cu un comerț întins de obiecte de lemn <pe care le duc> pe Mureș până în Banat.

La trei sferturi de ceas în susul râului se află Ideciul de Jos⁵⁷⁶, cu ocna Suseni⁵⁷⁷, care cuprinde mai multe izvoare sărate și *Sattelberge* cel înalt.

p.339 La două ceasuri spre răsărit de Reghinul săsesc se află târgul Gurghiu⁵⁷⁸, pe malul stâng al râului Gurghiul, cu trei biserici, o fabrică de hârtie, // o fabrică de sticlă, abataje de sare⁵⁷⁹ și ruinele castelului cu același nume, odinioară reședința principilor Transilvaniei. Tot pe Mureș în sus se ajunge în 8 ceasuri la poalele muntelui Căliman⁵⁸⁰, pentru a cărui ascensiune cel mai bine așezat este satul Deda⁵⁸¹. Culmea <muntelui> are în lungime aproape un ceas <de mers> și <de acolo> se vede cea mai mare parte din Transilvania și până departe în Moldova. De la Reghinul Săsesc se ajunge în comitatul Cluj prin Lunca⁵⁸² <și> prin Teaca⁵⁸³, târg săsesc cu un lac sărat. Sântioana⁵⁸⁴ ține de județul Bistrița iar Sirling (?)⁵⁸⁵ pe Șieu⁵⁸⁶ ține de comitatul Dobâca⁵⁸⁷, pe care îl părăsești puțin înainte de Bistrița. Acest oraș liber regesc, Bistrița, capitala județului cu același nume, aparține în cea mai mare măsură graniței militare; se află pe marele râu Bistrița într-o vale lungă, pitorească bogată în fructe. Are forma unui patruleter neregulat; are un șanț larg, ziduri, două bastioane, 14 turnuri, două părți și două porțițe. Împreună cu cele două suburbii numără 990 de case și 6 620 de locuitori. Ulițele principale sunt pavate și au canale și mai multe conducte de apă, două piețe, piața principală și un mic bulevard circular⁵⁸⁸. În mijlocul pieții principale se află biserica parohială evanghelică din 1563⁵⁸⁹. Are 198 <picioare> în lungime, 57' în lățime, are un turn înalt de 252 <picioare>, care oferă o priveliște încântătoare. Aici <este> reședința piariștilor și mănăstirea minorităților⁵⁹⁰, cu bisericile care țin de acestea. <Este> o

⁵⁷⁶ *Idécs* = *Alsóidecs*, sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁷⁷ *Sos. Havas*, sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁷⁸ *Görgeny*, sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁷⁹ *Salanbrüchen*.

⁵⁸⁰ *Kelyman*.

⁵⁸¹ *Déda*, sat, comună, jud. Mureș.

⁵⁸² *Oláh Ujfalu*, sat, comuna Sieut, jud. Bistrița-Năsăud.

⁵⁸³ *Teke (Teckendorf)*, sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud.

⁵⁸⁴ *Sz. Ivany (Iohannsdorf)*, sat, comuna Mărișelu, jud. Bistrița-Năsăud.

⁵⁸⁵ *Serling*, neidentificat.

⁵⁸⁶ *Sajo*.

⁵⁸⁷ *Dobokaer-Gespanschaft*.

⁵⁸⁸ *Der Kleine Ring*.

⁵⁸⁹ Ridicată pe temeliiile uneia mai vechi de prin 1320–1330.

⁵⁹⁰ Construită în anii 1270–1288.

primărie nouă. Vechiul antrepozit de grâu din piața principală, de 314 <picioare> în lungime, 18 în lățime, sprijinit pe 20 de stâlpi numai cu încăperi boltite servește pentru comerț. Aici se află un gimnaziu al piariștilor, un gimnaziu evanghelic, o școală de fete, o tipografie, un spital orășenesc. Bistrița era odinioară o piața principală comercială și vechile case arătoase, dar goale, dovedesc o viață, odinioară, foarte activă. Se mai trimit încă din Bucovina unele frânghii, curele // săpun și obiecte de tâmplărie. Târgul principal anual și târgul de vite <se țin> în august. Îndată după ieșirea din Bistrița, începe minunata șosea imperială sau *Borgoerstrasse* spre Bucovina, care înființată din porunca împăratului Iosif II, se numește din 1817 *Franzenstrasse* (șoseaua Franciscană) deoarece atunci a mers pe ea împăratul Francisc. Ea străbate prin câmpia râului Bistriței, <trecând> prin Aldorf⁵⁹¹, Iad⁵⁹², Josenii Bârgăului⁵⁹³ și Susenii Bârgăului⁵⁹⁴ sau Prundu Bârgăului⁵⁹⁵, unde se află o fabrică de hârtie. Este un sat imens căci aproape toate cătunele din această vale pitorească atârnă <de el>. Unul din ele, Josenii Bârgăului, predă în fiecare an cam 70 000 de lulele de pământ, care merg în primul rând în Bucovina. Lutul pentru lulele provine din muntele Hemiul unde se extrage și gresie bună pentru cioplitorii în piatră. Drumul se ridică treptat spre pasul Bârgăului, un defileu îngust în munte prin care se prăvăla în jos Bistrița. De aici, în 1812 <drumul> a fost tras, într-un urcuș lin și uniform, pe vârful muntelui de la granița Măgura Calului. Stația de poștă Tihuța este o colonie. Odinioară drumul ducea de la pas pe deasupra dealului Zimbrilor⁵⁹⁶ până la postul de graniță de odinioară Ilișua⁵⁹⁷ și apoi iarăși foarte abrupt pe vârful înalt al Măgurei. Noul drum are numeroase poduri masive deasupra multor prăpăstii, dintre care ultima este cea mai minunată. Un viaduct de piatră duce de-a curmezișul, deasupra unei văi largi și are în mijloc o arcadă înaltă prin care un torent formează o cascadă însemnată. Piscul pleșuv al Măgurei oferă o priveliște înspăimântătoare <și> grandioasă asupra unor munți nenumărați și unor defileuri adânci. Ajungi acum la posturile de graniță ale Transilvaniei înspre Bucovina unde un comandament militar cercetează trecătorile și curând după aceea <se ajunge> la Poiana Stampei⁵⁹⁸, prima localitate din Bucovina, formată numai dintr-o casă de poștă și dintr-o cazarmă mică. Drumul duce acum peste coama lată a unui munte în valea atrăgătoare a Dornei //, la vărsarea Dornei în Bistrița aurie. Ținutul este bogat în minunate izvoare cu apă minerală acidă, dintre care mai multe sunt folosite pentru băi. Satul Dorna are șase

p.340

p.341

⁵⁹¹ Aldorf (*Wallendorf*), azi Unirea, localitate componentă a orașului Bistrița.

⁵⁹² Jad, veche denumire a satului Livezile, jud. Bistrița-Năsăud.

⁵⁹³ Borgo = *Also-Borga*, sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud.

⁵⁹⁴ Borgo = *Felsöborgo*, sat, comuna Prundu Bârgăului, jud. Bistrița-Năsăud.

⁵⁹⁵ Borgo-Brund, sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud.

⁵⁹⁶ Szimbrojă.

⁵⁹⁷ Illutza, sat, comuna Uriu, jud. Suceava.

⁵⁹⁸ Pojana Stampi, sat, comună, jud. Suceava.

ceasuri în lungime și este format din Dorna Condrenilor⁵⁹⁹ și Vatra Dornei⁶⁰⁰, unde se află vama de frontieră. În susul <apei>, pe valea Bistriței aurii, urmează târgul de munte Iacobeni⁶⁰¹, unde se exploatează din 1786 o mină de fier cu 19 galerii, dintre care cea mai bogată este Valea Stânei⁶⁰²; la Arșița⁶⁰³ se mai găsește și azbest. Două furnale înalte, zece cuptoare (?) de afânare⁶⁰⁴ <deservite de> un fierar, patru forje, un meșter de cuie (?) predau cu 224 de lucrători 15 000 de chintale de fier brut, 90 de chintale de fontă, 4 427 chintale de oțel în bare, 41 de chintale de plumb, 243 de chintale de unelte, 16 904 bucăți de lopeți ș. a., 363 000 cuie. La patru ceasuri mai departe, mergând în sus pe Bistrița, se află localitatea de munte Cârlibaba⁶⁰⁵, unde se exploatează din 1797, pe muntele Dudul, cinci mine de plumb care conțin și argint; <sunt> două topitorii, cuptoare de aramă și cuptoare de cupelație. <Cei> 92 de lucrători dau un randament de 500 mărci de arginți. Argintul este dus la Alba-Iulia <pentru a se bate> monede. Urcând printr-un defileu îngust și sălbatec până la casa de poștă singuratecă de la Valea Putnei⁶⁰⁶, se ajunge apoi, <coborând> în jos la Pojorâta⁶⁰⁷, într-o vale blândă pe râul Moldova. Aici se afla în 1808 o mină de cupru a tezaurului imperial, alcătuită din cinci galerii, două furnale înalte, un cuptor și două făurării; 164 de lucrători produc 1 000 de chintale. Drumul se ține neîntrerupt de <râul> Moldova <mergând> în jos spre Câmpulung Moldovenesc⁶⁰⁸, un târg cu 2 623 locuitori. Aici <se află> administrația camerală și reședința căpităniei graniței militare. Urmează Vama⁶⁰⁹ cu o mină mică în apropiere, de trei galerii, zece cuptoare de afânare, 80 de lucrători care produc 5 580 de chintale de fier în bare. Urmează Bucșoia⁶¹⁰ și Gura Humorului⁶¹¹, unde regiunea devine mai prietenoasă și unde apare iarăși agricultură. Drumul se face tot mai rău; prin Capu Codrului⁶¹², fără a mai trece prin vreo localitate, se ajunge după șase ore <de mers> în orașul Suceava. De aici sunt 6 ½ poște până la Cernăuți [...].

⁵⁹⁹ *Kandreni*, sat, comuna, jud. Suceava.

⁶⁰⁰ *Vadra*, oraș, jud. Suceava.

⁶⁰¹ *Jakobeni (Iakoban)*, sat, comuna, jud. Bistrița-Năsăud.

⁶⁰² *Valje Stina*, sat, comuna Cârlibaba, jud. Suceava.

⁶⁰³ *Arsița*, sat, comuna Măgura Ilvei, jud. Bistrița-Năsăud.

⁶⁰⁴ *Frischfeuer*.

⁶⁰⁵ *Kirilibaba*, sat, comuna, jud. Suceava.

⁶⁰⁶ *Valie Putni*, sat, comuna Pojorâta, jud. Suceava.

⁶⁰⁷ *Poschorita*, sat, comună, jud. Suceava.

⁶⁰⁸ *Moldausch Kimpolung*, oraș, jud. Suceava.

⁶⁰⁹ Sat, comună, jud. Suceava.

⁶¹⁰ *Pokschoja*, sat, comuna Frasin, jud. Suceava.

⁶¹¹ *Gura-Humora*, oraș, jud. Suceava.

⁶¹² *Kapukodrului*, sat și comună, jud. Suceava.

Sibiu	Poște	Ore	Drumuri
Sighișoara	6	16 ½	
Cristur ⁶¹⁵	1 ½	4 ½	
Odorhei ⁶¹⁶	1 ½	5	1
Vlăhița ⁶¹⁷	1 ½	3 ½	1
Metișdorf ⁶¹⁸	1 ¾	6	
Giurgeu		10	2
Borsec		8	3
53 ½			

Până la Sighișoara a se vedea itinerariul precedent. De aici drumul urmează <cursul> râului Târnava Mare și ajunge într-o vale frumoasă, <trecând> prin Ferihaz⁶¹⁹; aici <se află> un castel mare al contelui Haller, unde este o bibliotecă de seamă, o colecție de gravuri, grădini demne de a fi văzute, două manejuri; Hașfalău⁶²⁰ unde se trece râul în scaunul Odorhei <mergând> spre Secuieni⁶²¹, Bodogaia de Sus⁶²² și Cristurul Secuiesc⁶²³. Târgul acesta este capitala scaunului cu același nume; se află pe Târnava Mare, într-o regiune <prea> puțin roditoare. Are 4 600 de locuitori, trei biserici, un gimnaziu al unitarienilor. Locuitorii sunt în cea mai mare parte meșteri care fac site (de aici numele localității <care vine> de la Sitza = sita) și se îndeletnicesc cu cultura inului și a tutunului. Și aici este un izvor de apă minerală. Urmează acum Betești⁶²⁴, Porumbeni⁶²⁵, Dejuțiu⁶²⁶, Lutița⁶²⁷, Mugeni⁶²⁸, unde se trece râul, întocmai <cum se trece> din nou după Tăureni⁶²⁹.

⁶¹³ Gyergyó-Sz. Miklos, azi Sânmiclăuș, sat, comună, jud. Alba.

⁶¹⁴ Borszeg, oraș, jud. Harghita.

⁶¹⁵ Keresztur, azi Cristuru Secuiesc, oraș, jud. Harghita.

⁶¹⁶ Udvarhely.

⁶¹⁷ Ohlăfalva, oraș, jud. Harghita.

⁶¹⁸ Martonfalva, veche denumire a satului Metiș, comuna Mihăileni, jud. Sibiu.

⁶¹⁹ Fejéregyháza (Weisskirchen), azi Albești, sat, comuna suburbană municipiul Sighișoara.

⁶²⁰ Hejasfalva, azi Vânători, sat, comună, jud. Mureș.

⁶²¹ Uj-Székely, sat, comună, jud. Harghita.

⁶²² Boldogos = Alsoboldogfalva, sat, comuna Secuieni, jud. Harghita.

⁶²³ Székely-Keresztur (Sztas-Keresztur, Siebenkreuz), oraș, jud. Harghita.

⁶²⁴ Béthfalva, sat, comuna Mugeni, jud. Harghita.

⁶²⁵ Galambfalva, sat, comuna Mugeni, jud. Harghita.

⁶²⁶ Decsfalva, sat, comuna Mugeni, jud. Harghita.

⁶²⁷ Agyagfalva, sat, comuna Mugeni, jud. Harghita.

⁶²⁸ Bögöz, sat, comună, jud. Mureș.

⁶²⁹ Bikafalva, sat component al comunei suburbane Feliceni, municipiul Odorhei.

p.343 Apoi se ajunge la Odorhei. Acest// oraș liber, foarte întins așezat pe malul drept al râului Târnava, într-un ținut deluros, el însuși <fiind> în parte pe o colină, este capitala scaunului și Țării secuilor. Are 6 000 de locuitori, este prost clădit, cu ulițe strâmte și întortocheate, dar are mai multe clădiri frumoase, o piață arătoasă, o primărie frumoasă, trei biserici, un colegiu reformat cu o bibliotecă, un gimnaziu catolic, o școală primară, un spital și la capătul său dinspre miazăzi, ruinele unui castel clădit în 1407 de Ștefan Báthory⁶³⁰ și terminat în 1562 de Zápolya⁶³¹.

Locuitorii, în cea mai mare parte secui, se îndeletnicesc cu un comerț însemnat de tutun, <și> miere și produc multe mărfuri de pielărie. În apropiere este un izvor cu ape minerale.

La trei ceasuri de Odorhei se află Homorod-Almaș⁶³² cu vestita peșteră Almaș. Până acolo drumul este prost <trecând> prin regiuni păduroase și muntoase și drumul până la peșteră însăși este încă mai greu, mai ales pe vreme umedă. În mijlocul unei păduri dese se ridică o stâncă calcaroasă *Nagy-Mal*, numită *marea nenorocire*. Cu <mare> trudă te străduiești <să treci> de un haos de stânci de vreo 40 m până sus la peșteră, pe care o face accesibilă o scară pe jumătate dărăpănată. Gaura de la intrare, în formă circulară, are 2 m în înălțime, ½ în lățime; în interior se pătrunde chiar printr-un fel de portic într-o hală de mărime însemnată, care poate cuprinde vreo 1 000 de oameni. De aici duc în toate părțile multe galerii și grote, mai ales în partea stângă, adâncindu-se în jos. Pe partea dreaptă se merge în sus și în sfârșit se ajunge iarăși afară, de partea cealaltă a muntelui. Aici se găsesc din nou trei deschizături, dar dintre care numai cea din mijloc este accesibilă, așa numita mica peșteră Almaș, de 4 m în înălțime, 3 m în lățime. Apoi ea se îngustează astfel că trebuie să te târâști, dar mai târziu se formează o hală de 20 m în înălțime, 6 m în lățime, plină cu cele mai minunate stalactite. Pretutindeni solul este foarte ud și un aer înăbușitor împiedică pătrunderea mai departe. Grota este minunată mai ales prin numeroasele abisuri și // nesfârșitele mase de stânci gigantice, dar nu se poate asemui cu peștera Agyteleke din Ungaria.

p.344

Se mai văd încă la intrare unele lucrări de zidărie ale vechilor întărituri din vremea tulburărilor interne. Pârâul Vârghiș⁶³³ curge prin <grotă> și se prăvălește într-o prăpastie adâncă [...].

⁶³⁰ Dată eronată. Vechea cetate a fost transformată în castel de Ștefan Báthory I, voievod al Transilvaniei (1479–1493).

⁶³¹ Ioan Sigismund Zápolya, voievod al Transilvaniei (1559–14 martie 1571). Țăranii secuilor răsculați amenajaseră castelul din nou ca cetate, în 1562. A fost definitiv dărâmat (1706), pe timpul răscoalei curuților (1703–1711).

⁶³² *Homorod Almaș*, neidentificat.

⁶³³ *Vargyas*.

[...] De la Odorhei se trece peste dealul Șura (?)⁶³⁴ de unde vezi întreaga regiune, <ajungând> la Căpâlnița⁶³⁵, Vlăhița⁶³⁶ la poalele muntelui Harghita⁶³⁷ acoperit de zăpadă.

La un ceas spre miazăzi de aici, la 3 ceasuri de Odorhei țâșnește la Homorod un izvor de apă minerală, care este foarte renumită. Satul următor Vlăhița este ca și precedentul, locuit de români, care au multe privilegii și se îndeletnicesc cu țesătoria și cu comerțul de cherestea. Se trece acum peste muntele înalt Bikila⁶³⁸, al cărui vârf oferă o priveliște minunată, și apoi se ajunge în scaunul Ciuc coborând spre Miercurea Ciuc⁶³⁹. Târgul acesta este capitala scaunului <Ciuc> care este cuprins în întregime în granița militară și are puține localități <cu populație de amestec, adică localități locuite de civili. Aici este cartierul comandamentului unui regiment de graniță de secui și <tot> aici se află un vechi castel întărit⁶⁴⁰. Aici se vizează pașapoartele celor care călătoresc în Moldova trecând prin pasul Ghimeș⁶⁴¹. La o depărtare nu prea mare se află pe un munte mănăstirea franciscană Șumuleu⁶⁴², cu gimnaziu, școală primară și tipografie. Părăsești acum drumul poștei și te îndrepti cătrea dreapta, pe Olt în sus, într-una din cele mai minunate și romantice văi ale țării. Urmează la mică distanță una de alta Toplița Ciuc⁶⁴³, Mădfălău⁶⁴⁴, Racoș⁶⁴⁵, Otfalău⁶⁴⁶, Dănești⁶⁴⁷, cu mine de cărbuni și forjă. Te urci apoi pe muntele Mag⁶⁴⁸, de unde izvorăște Mureșul și mergi mereu printr-o regiune de munți împădurită <trecând> prin Voșlăbeni⁶⁴⁹ <și> Tecărau⁶⁵⁰ // (sau și prin Suseni⁶⁵¹,

p.345

⁶³⁴ Szarkakő.

⁶³⁵ Kapolnás, sat, comună, jud. Harghita.

⁶³⁶ Iláhfalú, oraș, jud. Harghita, pomenit aici din greșeală.

⁶³⁷ Margitta greșit pentru Harghita.

⁶³⁸ Bikila-Berg.

⁶³⁹ Csik Szereda (Szeklerburg), oraș, jud. Harghita,

⁶⁴⁰ Construit în 1620 de Francisc Mikó, ducele Ciucului, om de încredere al principelui Transilvaniei Gabriel Bethlen (27 octombrie 1613–15 noiembrie 1629); a fost distrus în 1661 de invazia turco-tătară și reconstruit în 1716.

⁶⁴¹ Ghymes.

⁶⁴² Csik Somlyó, fostă localitate, contopită azi cu orașul Miercurea Ciuc.

⁶⁴³ Taplocsa Csicso, fostă localitate contopită azi cu orașul Miercurea Ciuc.

⁶⁴⁴ Madéfalva, sat, comuna Dănești, jud. Harghita.

⁶⁴⁵ Rákos, azi Racu sat, comuna Siculeni, jud. Harghita.

⁶⁴⁶ Otfalva, neidentificat.

⁶⁴⁷ Dánfalva, neidentificat.

⁶⁴⁸ Magos.

⁶⁴⁹ Vasláb, sat, comună, jud. Harghita.

⁶⁵⁰ Tekerőpatak, neidentificat.

⁶⁵¹ Gyergyó Ujjalu, sat, comună, jud. Harghita.

Ciumani⁶⁵², Joseni⁶⁵³) spre Gheorghieni. Târgul acesta, într-o vale încântătoare pe pârâul Becheni⁶⁵⁴, este locuit mai mult de armeni, care sunt unii meșteșugari, <iar> alții se îndeletnicesc cu negoțul de vite și lemne în Moldova; <aici> este o frumoasă biserică armenească. La trei ceasuri înspre răsărit, în munții Lahoraș⁶⁵⁵, este interesant izvorul Oltului. În bazinul <său> se găsesc păstrăvi. La un sfert de ceas mai în jos, se găsește chiar o moară de apă.

De aici se ajunge în șase ceasuri prin Lăzărea⁶⁵⁶ și Ditrău⁶⁵⁷ în satul Borsec⁶⁵⁸, <aflat> la o depărtare de numai patru ceasuri de granița moldovenească și unde izvorăște renumitul izvor de apă minerală, care este unul din cele mai minunate din monarhie. Din 1820, un drum foarte bun duce în această vale așezată la mare altitudine, străbătută de pârâul Borsec⁶⁵⁹, unde cresc fagii pitici și carpenii de la Bükavas⁶⁶⁰ și închisă de pădurile de conifere de la Kerekszék⁶⁶¹ <și> Holoș⁶⁶², care opresc vânturile aprige. Întreaga vale este bogată în izvoare de apă minerală, o alee duce la izvorul principal. Acest izvor curge prin două crăpături mari și prin paisprezece găuri din roci tari (calcar și rocă feruginoasă) într-un bazin de stânci de 2,2 <picioare> în lungime, un picior în lățime. Apa este limpede, spumegă mult, depune un sediment galben roșiatic, dar se tulbură după ploi puternice. Cuprinde la + 8° R <eaumur> 1098 greutate specifică, <iar> la 16 uncii nu mai puțin de 56, 27 de gaz carbonic la cub; 18–80 grame de natriu carbonic; 12–52 de calciu carbonic; 5,26 magnezie carbonică; // 0,17 fier; 1,75 sodă cu acid sulfuric; 0,65 sodă carbonică; 0,87 argilă; 0,87 pământ silicios. Bogăția în acid carbonic abia poate fi întrecută de vreun alt izvor (de aici vine și numele: *Bor* = vin și *Szék* = reședința, căci izvorul are cu ușurință un efect amețitor). O însușire deosebită <a acestei> ape este neobișnuita ei stabilitate, astfel că poate fi transportată foarte departe. În 1822 a sosit la Viena primul transport; acum exportul trece de 150 000 de sticle, dar în țară este folosită de mult. Nu departe de izvorul de apă minerală izvorăște cea mai curată <și> mai bună apă de băut. Satul cuprinde 23 de clădiri particulare, printre care trebuie amintită baia și baia sulfuroasă a contelui Zárhegy. Comandamentul regimentului a construit un stabiliment balnear de lemn, unde se plătesc 6 creițari pentru o baie caldă. De altfel, în mai multe locuri din vale se mai află stabilimente

p.346

⁶⁵² *Csomafalva*, sat, comună, jud. Harghita.

⁶⁵³ *Atfalú*, sat, comună, jud. Harghita.

⁶⁵⁴ *Bekeny*, afluentul Mureșului.

⁶⁵⁵ *Lahas*.

⁶⁵⁶ *Szárhegy*, sat, comună, jud. Harghita.

⁶⁵⁷ *Ditro*, sat, comună, jud. Harghita.

⁶⁵⁸ *Bortszék*.

⁶⁵⁹ *Borszékpaták*.

⁶⁶⁰ *Bükavas* (*Buchengebirge*).

⁶⁶¹ *Kerekszék*.

⁶⁶² *Hollosarok*.

balneare, dar ele constau numai din împrejurimi deschise, din lemn, a izvoarelor. În 1823, episcopul Szepessy de Megyes a pus să se construiască un stabiliment balnear cu băi separate pentru fiecare. Vremea cea mai potrivită pentru cura de băi este în iulie și în august, dar vizitatorii băilor trebuie să vină cu îmbrăcăminte caldă, căci diminețile și serile sunt foarte răcoroase, oricât de cald ar fi la amiază. Până acum lipsesc stabilimente oficiale. Totuși aici este un restaurator⁶⁶³ <din anul> 1823. Comandamentul regimentului procură lucrurile de primă necesitate, dar în acest ținut izolat totul este firește mult mai scump decât oriunde în țară. Distracțiile constau în vânătoare și excursiile la sticlărie și în frumoasele împrejurimi. Valea Gurghiului⁶⁶⁴ pe Mureș în sus este cea mai frumoasă din întreaga Transilvanie. Pasul Tulgheș⁶⁶⁵ duce în Moldova. //

p.347

Călătoria de la Sibiu la Brașov

Sibiu	Poște	Ore	Drumuri
Girișa ⁶⁶⁶	1 ¼	3	
Porumbacul de Jos ⁶⁶⁷	1	2 ½	
Ucea de Jos ⁶⁶⁸	1 ¼	4	
Făgăraș ⁶⁶⁹	1 ½	5	1
Șercaia ⁶⁷⁰	1	3	1
Vlădeni ⁶⁷¹	1 ½	5	1
Brașov ⁶⁷²	1 ½	4 ½	
	9	27	

De la Sibiu drumul duce prin Bungard⁶⁷³ peste râul Hârtibaci⁶⁷⁴ spre Bradu⁶⁷⁵, un sat săsesc cu cariere de cretă.

⁶⁶³ *Traiteur.*

⁶⁶⁴ *Gyergyó Thal.*

⁶⁶⁵ *Tölgyes.*

⁶⁶⁶ *Geresau*, sat, comună, jud. Sibiu.

⁶⁶⁷ *Porumbák*, sat, comună, jud. Sibiu.

⁶⁶⁸ *Utsa*, sat, reședința comunei Ucea, jud. Sibiu.

⁶⁶⁹ *Fogaras (Fayereschmarkt oder Holzdorf)*, oraș, jud. Sibiu.

⁶⁷⁰ *Szárkány*, sat, comuna, jud. Brașov.

⁶⁷¹ *Vledeny*, sat, comună Dumbrăvița, jud. Brașov.

⁶⁷² *Kronstadt (Fayereschmarkt oder Holzdorf)*, oraș, jud. Sibiu.

⁶⁷³ *Bongárd*, sat component al comunei Șelimbăr, jud. Sibiu.

⁶⁷⁴ *Harbach.*

⁶⁷⁵ *Feryőfalva (Gerelsau, Gerhardsau)*, sat, comuna Avrig, jud. Sibiu.

La un ceas spre răsărit de aici, pe o înălțime, de partea cealaltă a Oltului, se află marea localitate Avrig⁶⁷⁶, cu un castel și cu un parc minunat, seră de portocali, cascade, etc.

p.348 La Săcădate⁶⁷⁷ se trece Oltul și se pătrunde în județul Făgăraș, tot în sus pe râul Olt spre Porumbacul de Jos, unde se află o sticlărie. Cârța săsească⁶⁷⁸, sat săsesc într-o vale mlăștinoasă, cu ruinele mărețe ale unei mănăstiri de cistercini. Ținutul este din ce în ce mai pitoresc, numeroase văi mici și defilee se îndreaptă spre miazăzi, spre munții de la graniță. Arpașul de jos⁶⁷⁹, Ucea de Jos, Corbi⁶⁸⁰, Viștea de Jos⁶⁸¹, Beșimbac⁶⁸² sunt lipsite de <orice> însemnătate. La Sâmbăta de Jos⁶⁸³ este un castel frumos și un parc. Urmează Dridif⁶⁸⁴ și Beclean⁶⁸⁵. Făgăraș este capitala județului⁶⁸⁶, așezat pe malul drept al Oltului. Numără 4 860 de <locuitori>, au două piețe //, 15 biserici ale diferitelor confesiuni și un vechi castel întărit – reședința preferată a lui Apafi⁶⁸⁷ care a murit aici în 1690, cu cinci rotonde, patru bastioane strâmte și un șanț de apă lat, acum însă uscat. Demn de a fi văzut este marele pod de lemn, acoperit cu olane, de peste râu. Are împreună cu cele două rambleuri 144 m în lungime, în partea aceasta 9 m în lățime, în mijloc 3 m și de partea cealaltă 8 m. În mijloc este așezat bustul de marmură al baronului Bruckenthal. A fost construit în anul <1783> costând 22 550 de florini. Drumul merge acum pe marginea unei mari păduri de stejari, pe o înălțime de unde se vede câmpia roditoare a Făgărașului, pe care se află satele românești Râușor⁶⁸⁸ și Mândra⁶⁸⁹. Șercaia este un vestit sat săsesc într-un ținut atrăgător, unde se face cea mai bună cultură de in din țară.

La trei ceasuri și jumătate mai departe, în sus, se află <satul> Hoghiz⁶⁹⁰, pe râul Olt, cu două izvoare minunate dintre care unul este cald, <iar> celălalt conține

⁶⁷⁶ *Freck (Fellek)*, sat, comună, jud. Sibiu.

⁶⁷⁷ *Szakadat*, sat, comuna Avrig.

⁶⁷⁸ *Kercs*. Veche denumire a satului Cârța, jud. Sibiu.

⁶⁷⁹ *Arpás*, sat, comună, jud. Sibiu.

⁶⁸⁰ *Korb*, sat, comună Ucea, jud. Brașov.

⁶⁸¹ *Vist*, sat, reședința comunei Viștea, jud. Brașov.

⁶⁸² *Bessenbák*, veche denumire a satului Olteț, comuna Viștea.

⁶⁸³ *Szombathfalva (Ober Muühlenbach)*, sat, comuna Voila, jud. Brașov.

⁶⁸⁴ *Dridiff*, sat, comuna Voila, jud. Brașov.

⁶⁸⁵ *Bethlen*, sat, comună, jud. Brașov.

⁶⁸⁶ Din 1369 și până în timpul domniei lui Radu cel Mare (1495–1508), Făgărașul și Amlașul au fost cu mici întreruperi, feude ale voievozilor Țării Românești.

⁶⁸⁷ Mihail Apafi I, principe al Transilvaniei (14 septembrie 1661–15 aprilie 1690).

⁶⁸⁸ *Russor*, sat, comuna Mândra, jud. Brașov.

⁶⁸⁹ *Mundra*, sat, comună, jud. Brașov.

⁶⁹⁰ *Heviz (Warmbrunn)*, sat, comună, jud. Brașov.

aur, de aceea este numit izvorul de aur⁶⁹¹. Regiunea este foarte muntoasă și se trece prin pădurea Codlei⁶⁹², odinioară atât de defăimată, care are un perimetru de vreo 15 ore. La Perșani⁶⁹³ se găsește jasp (matostat) și numeroase pietrificații într-un calcar roșiatic, cât și urme de sare. Dincolo de culmea unui munte, care formează granița așa numitei Țări a Bârsei sau a județului Brașov, se ajunge jos la Vlădeni într-o vale adâncă <și> împădurită, apoi <se ajunge> la Codlea⁶⁹⁴, peste muntele Codlea, care oferă o frumoasă priveliște asupra Țării Bârsei și asupra scaunului Haromozék. Târgul acesta populat, foarte bine construit, care era odinioară mult mai mare, are 3 210 locuitori, în cea mai mare parte sași evanghelici, care fac multă pânză țesută din in și bumbac și vând în fiecare an mai multe mii de coți. Biserica evanghelică este înconjurată cu ziduri și cu șanțuri. În piață este un antrepozit de mărfuri. În apropiere sunt ruinele vechiului castel *Schwarzburg*. Prin satul săsesc Ghimbav⁶⁹⁵ //, cu o veche biserică întărită, se ajunge la Brașov, mult timp ascuns de dealuri, numit de locuitori Kruhnen, precum și Krünne; în limba maghiară, Brasso, (Corona), capitala Țării Bârsei⁶⁹⁶, cea mai bogată și cea mai populată din întreaga Transilvanie și totodată cea mai însemnată piață comercială. Hanuri: „Corona”⁶⁹⁷ în Nonnengasse, „Löwische” în piața de pește. Brașovul este alcătuit din orașul dinăuntru și din suburbiile: Orașul vechi⁶⁹⁸, Blumîna⁶⁹⁹ și suburbia de sus sau Șchei⁷⁰⁰, <care au > laolaltă 3 400 de case, douăsprezece biserici, 36 000 de locuitori. Aici se află un gimnaziu luteran cu bibliotecă, o școală primară catolică, mai multe școli populare și școli de fete⁷⁰¹, un institut militar, un spital Sfânta Ecaterina, un spital evanghelic. Orașul dinăuntru este construit în forma unui patruleter neregulat înconjurat de ziduri și turnuri, numără 615 case, patru biserici și este locuit numai de sași. Are cinci porți: poarta Ecaterinei⁷⁰² sau a Șcheilor, poarta Reissmarkt, poarta Schwarzgasse, Purtengasse, și Klostergasse, șase străzi principale foarte drepte și regulate, o piață mare cu două fântâni publice, și una <sau> două case cu caturi. Clădiri minunate sunt: biserica parohială evanghelică clădită în întregime din piatră cioplită <în anii> 1335–1424⁷⁰³ în stil

p.349

⁶⁹¹ Goldbrunnen.

⁶⁹² Zeidnerwald.

⁶⁹³ Persány, sat, comuna Sinca, jud. Brașov.

⁶⁹⁴ Feketealom (Zeiden, Sachwarzburg), oraș, jud. Brașov.

⁶⁹⁵ Weidenbach (Vydenbak), sat, comună suburbană municipiul Brașov.

⁶⁹⁶ Burzenlandes.

⁶⁹⁷ Die Krone.

⁶⁹⁸ Alistad.

⁶⁹⁹ Blumenau (Bolonnja).

⁷⁰⁰ Bulgarei (Bolgársek).

⁷⁰¹ Trivial und Mädchenschulen..

⁷⁰² Katharinenthor.

⁷⁰³ Greșeală de tipar. În realitate 1425, vezi K. Reissenberger, *op. cit.*, p. 105; de asemenea G.

D. Deutsch, *op. cit.*, vol. I, p. 202.

curat medieval⁷⁰⁴, în piață. Are 112 pași în lungime, 59 în lățime, se sprijină pe 22 coloane și are un turn înalt de 23⁰; biserica parohială catolică, sfinții Petru și Pavel, clădită în 1766–1782, mănăstirea franciscană și biserica în Johannisgasse cu o criptă mare și o manufactură de pânzeturi. Primăria în piață cu un turn frumos⁷⁰⁵ <și> clădirea gimnaziului; casa de vânzare orășenească clădită în 1546 de o văduvă bogată⁷⁰⁶, este o clădire mare, care cuprinde la // primul etaj toate felurile de mărfuri făcute de meșteșugari, iar jos depozite de mărfuri ale unei duzini de neamuri diferite, în sfârșit o pivniță de o sută de pași în lungime. Afară stau de jur împrejur zarați pentru a preschimba monedele turcești și austriece. Casa Abraham cu teatru, <clădirea> „Löwische” cu săli mari de dans. Între oraș și suburbii este o piață liberă, plană de 100⁰ în lățime; o plimbare plăcută, mai ales lângă Belvedere. Suburbia Șchei <așezată în> spre miazăzi, locuită de români, cu 1 500 de case, se află în parte pe munți între livezi și grădini ornamentale, are o biserică mare a românilor neuniți care a fost reconstruită de împărăteasa Rusiei, Elisabeta, în 1751⁷⁰⁷, o biserică evanghelică, un institut pedagogic militar și numeroase mori, printre care și pive și instalații de șelfuit⁷⁰⁸. Blumăna se află înspre răsărit, este locuită mai mult de secui, are ulițe strâmte și neregulate, două biserici evanghelice, un spital. Orașul vechi, înspre miazănoapte, are o stradă principală de trei sferturi de ceas în lungime, de 60 de pași în lățime și constituie „Brassovia” propriu-zisă. Biserica străveche evanghelică este construită în formă de cruce. La Brașov este cea mai veche tipografie din țară, înființată chiar de elevul lui Melancthon, Honter⁷⁰⁹ tipărește

⁷⁰⁴ Cea mai mare din Transilvania și cunoscută sub numele de „Biserica Neagră”, datorită zidurilor înnegrite de mai multe incendii, mai ales de cel din 1689. Restaurarea după acest incendiu a durat 30 de ani.

⁷⁰⁵ Ridicăta inițial în secolul XIII și deteriorată, mai ales de incendiul din 1689, a fost refăcută ulterior, lucrările încheindu-se în 1770.

⁷⁰⁶ Apolonia, văduva primarului Lukas Hirscher. Concepută în stilul halelor comerciale din apusul Europei, clădirea a fost ridicată în 1545 și apoi restaurată și acoperită cu țiglă în 1759.

⁷⁰⁷ Afirmatie în mare măsură eronată, întâlnită cu unele nuanțe la K. Reissenberger și cu inadvertențe la Fr. Teutsch. Acesta din urmă susținând că țarina Ana Ivanovna (1730–1740) ar fi reconstruit monumentul mai sus menționat. Biserica Sfântul Nicolae din Șchei, ridicată în cursul secolului al XVI-lea (pe locul uneia din lemn, atestată documentar în 1399), cu sprijinul unor domni ai Țării Românești, a fost restaurată în cursul anilor 1733–1755, când au fost adăugate și cele două paraclise. În perioada respectivă și în contextul sciziunii bisericii românești din Transilvania, după hotărârea sinodului de la Alba-Iulia, privind „unirea” cu Roma (27 martie 1697), șcheienii au primit un sprijin bănesc (1743–1744), veșminte (1748) și cărți de cult (1748) din partea Elisabetei Petrovna, împărăteasă a Rusiei (1741–1761). Cu acel prilej s-a refăcut turnul bisericii Sfântul Nicolae și s-a instalat ceasul: vezi Corina Nicolescu, *Biserica Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului*, București, Editura Meridiane, 1967, p. 25.

⁷⁰⁸ *Schleifmühlen*.

⁷⁰⁹ Johannes Honter(us), umanist sas (1488–23 ianuarie 1549), propovăduitor al „reformei” lui Luther în Transilvania, din 1544 paroh al bisericii evanghelice din Brașov. Cu privire la viața și activitatea sa, vezi K. K. Klein, *Der Humanist und Reformator Johannes Honterus, Untersuchungen zur siebenbürgischen Geistes- und Reformationsgeschichte von ...*, Hermannstadt-München, 1935.

⁷¹⁰ Cu scopul răspândirii lutheranismului. Autorul n-a sesizat însă că principalul centru de cultură românească din Brașov a fost școala și tipografia de pe lângă biserica Sfântul Nicolae din Șchei.

cărți românești⁷¹⁰. Avântul industrial este remarcabil, în suburbia românească sunt vreo 600 de lucrători de găitane, care predau, aproximativ 200 000 de găitane de lână de oaie pe an; acestea sunt duse de negustori greci în Turcia, sunt vreo 50 de meșteri sticlari⁷¹¹, care fac peste 30 000 de sticle „csuttern”, mulți postăvari, care produc vreo 40 000 de bucăți <de postav>, mai multe țesătorii, o fabrică de hârtie, doi albitori de pânze. Comerțul a decăzut mult. Totuși se mai fac încă afaceri însemnate, exportându-se în Turcia vite, vin, cereale și sare. Există o companie privilegiată de negustori greci și cifra de afaceri este evaluată la 5–7 milioane //. Vecinătăți. Așezarea orașului este foarte pitorească, într-o vale îngustă; în fața celor două capete ale sale sunt doi munți, Dealul Cetățuia⁷¹², Dealul Morilor⁷¹³, astfel că nu se poate pătrunde în oraș decât prin două pasuri înguste. Această poziție ciudată, munții înalți care îl înconjoară, oferă multe priveliști pline de interes. La nordul orașului stă muntele Ramurilor⁷¹⁴ de 43 m înălțime, cu două turnuri de pază⁷¹⁵, la nord-est Sfântul Martin sau dealul Cetățuiei, cu o cetate mică de 4 bastioane, cu ziduri și șanț, o cazarmă mică și un puț cu găleată adânc. A fost clădită în 1553⁷¹⁶. Și pe muntele Cetățuii sau muntele Capelei de 213 m înălțime, așezat înspre răsărit și numit și Zinne⁷¹⁷ care este acoperit până la un sfert din înălțime cu păduri de fag, se afla o cetate puternică care acum este ruinată⁷¹⁸. Vârful pe care este construită capela sfântului Leonard⁷¹⁹ oferă o priveliște minunată asupra Brașovului, aproape a întregii Țări a Bârsei, a scaunului Háromszek. Ceva mai jos, în partea de sus, este mica peșteră „Nonnenloch” cu o crăpătură în stâncă ce merge departe în interior. În apropierea ei este un deal frumos, unde grecii și românii mănâncă mielul pascal în miercurea Paștelui, după vechea datină, cu muzică și joc. Același lucru se petrece și la Pietrele lui Solomon. Aceasta este o stâncă în așa numitul defileu⁷²⁰, la intrarea văii Brașovului. Această stâncă cuprinde peștera lui Solomon unde, potrivit legendei, regele maghiar Solomon⁷²¹, bătut de bulgari, s-a ascuns câțva timp. Orașul are șapte sate care țin de el, locuite de 13 000 de unguri reformați și de români neuniți. Printre acestea, Zărnești⁷²², este minunat, locuit mai mult de

⁷¹¹ *Flaschendrechsler*.

⁷¹² *Schlossberg*.

⁷¹³ *Mühlenberg*.

⁷¹⁴ *Raupenberg*.

⁷¹⁵ Turnul Alb (1494) și Turnul Negru (secolul XV), înnegrit de incendiul din 1559.

⁷¹⁶ Dată greșită. A fost construită în 1624, pe locul unui bastion de lemn (1524). În timpul domniei Mariei Tereza, „cetățuia” a devenit sediul unei garnizoane imperiale.

⁷¹⁷ Azi, Tâmpa.

⁷¹⁸ Fosta cetate Brașovia.

⁷¹⁹ Din care a rămas doar temelie.

⁷²⁰ *Grunde*.

⁷²¹ Solomon, rege al Ungariei (1063–1074).

⁷²² *Zernest*, oraș, jud. Brașov.

căruțași ⁷²³, numiți Prăwaner⁷²⁴, care merg cu 8–12 cai înhămați la o căruță chiar până la Viena.

p.352 La un ceas și jumătate înspre sud-vest se află târgul săsesc Râșnov, cu 4 011 locuitori, cu ruina Eulenburg⁷²⁵ pe o stâncă înaltă și abruptă // și cu un puț de 80–90 m adâncime. Pe muntele Râșnov este peștera Ferenzen sau Frielschenloch, de o adâncime, înspăimântătoare, din care se aude vuietul unui pârâu subteran. Și aici se mai găsește pe o înălțime de 4 000 m un lac mic, numit ochi de mare. Partea de la miazăzi, care ține de Țara Românească, se vede foarte distinct de la Dunăre.

Excursii de la Brașov Spre Arpăcat ⁷²⁶

Prin Hălchiu⁷²⁷, un sat frumos săsesc unde se țin multe pânzeturi <și care are> 400 de case, o biserică întărită și cu cea mai frumoasă casă parohială din Transilvania, se ajunge la Feldioara⁷²⁸, <așezată> pe culmea unui munte, pe Olt, cale de trei ceasuri și jumătate. Acest târg săsesc de 498 cu case are o stradă principală largă și un castel mic, în ruine, într-o poziție minunată. Localitatea suferă din lipsă de apă.

Dincolo de râu se află, la un ceas și un sfert, Vâlcelele⁷²⁹ și mai departe Arpăcat, sat de 143 cu case, cu o biserică de rit oriental care ține de comitatul Alba de Sus. Aici izvorăște un minunat izvor de apă minerală, dintr-o vale frumoasă înconjurată de munți, dar în care torentul Arpăcat, ce își schimbă mereu cursul, pricinuiește multe stricăciuni. O măsură de apă cuprinde 70 de grame de calcar, 6 grame de sare alcalină, ceva fier și multe bule de aer.

În apropiere se găsesc multe pietrificări.

p.353 La două ceasuri de Feldioara, spre apus, se află // satul Crizbav⁷³⁰ cu ruinele Cetății Eroilor⁷³¹, pe o stâncă enormă. Se vede de acolo întreaga Țară a Bârsei. Aceasta, ca și toate celelalte cetăți, a fost clădită de cavalerii teutoni⁷³² pe care regele Andrei II i-a chemat în țară⁷³³.

⁷²³ Fuhrleuten.

⁷²⁴ Chervaner.

⁷²⁵ Cetatea bufnițelor clădită în secolul al XIV-lea.

⁷²⁶ Arapataka.

⁷²⁷ Hölteveny (Heldsdorf), sat, comună, jud. Brașov.

⁷²⁸ Földvár (Marienburg), sat, comună, jud. Brașov.

⁷²⁹ Előpatak, sat, comună cu reședință în satul Araci, jud. Covasna.

⁷³⁰ Krizba, sat, comuna Hălciu, jud. Brașov.

⁷³¹ Heldenburg.

⁷³² Marianer-Rittern.

⁷³³ Regele Ungariei, Andrei II (1205–1235), i-a chemat în 1211 pe cavalerii teutoni și i-a așezat în Țara Bârsei, acordându-le privilegii economice, politice și bisericești. Printre acestea figura și dreptul de a ridica cetăți și orașe de lemn. Teutonii depășiră limitele teritoriale ce li se acordaseră, construind cetăți de piatră, și, încălcând înțelegerea din 1221, au fost alungați cu armele în 1225 de regele Ungariei.

De la Feldioara se mai poate ajunge, în nouă ceasuri, pe un drum plăcut prin valea Vorghiaș, la peștera Almaș [...].

În <ținutul> Ciuc⁷³⁴

Prin Hărman⁷³⁵, pe pâraul Gârcin⁷³⁶, al cărui izvor se află în apropiatul Honigberg, astfel numit din pricina apiculturii, se ajunge pste Olt în scaunul Háromszék la Dobârlăul de Jos⁷³⁷, în târgul Ileni⁷³⁸ și la localitatea principală Sfântul Gheorghe⁷³⁹, pe râul Olt, la sașe ceasuri de Brașov. Aici își are cartierul regimentul de husari secui. Aici <este> o școală normală germană, la un ceas și jumătate de aici în regiunea Sugas⁷⁴⁰, <sunt> două izvoare sulfuroase și un izvor de apă minerală. De aici se merge prin Olteni⁷⁴¹, Mălnaș⁷⁴², în comitatul Ober Weissenburg prin valea Sălanului⁷⁴³ tot pe râul Olt în sus în scaunul Ciuc, la Tușnad, <unde se văd> ruinele cetății Solyomkö⁷⁴⁴. La jumătatea drumului dintre Sălan și Tușnad, la dreapta drumului, se află lacul Sfânta Ana. Acesta are un perimetru de un ceas și o adâncime de 300 m. Pe malul dinspre miazăzi se află capela Sfânta Ana. Apa este foarte limpede, dar nu sunt pești deloc, ci numai șopîrle de apă [...].

Urmează apoi Verebiș⁷⁴⁵, Cetățuia⁷⁴⁶, dincolo <de Olt> Sânsimion⁷⁴⁷ cu un izvor de apă minerală, Sântimbru⁷⁴⁸, se ajunge în stația de poștă care duce la ultima stație de poștă Sânmartin⁷⁴⁹ și prin Sögöd⁷⁵⁰ spre Sereda Ciucului⁷⁵¹, la 12 ceasuri de Gheorghieni⁷⁵².

⁷³⁴ Csik.

⁷³⁵ Honigberg (*Hérmany*), sat, comună, jud. Brașov.

⁷³⁶ Honigbache.

⁷³⁷ Doboly = Dobârlău. Vale, veche denumire a satului Valea Dobârlăului, comuna Dobârlău, jud. Covasna.

⁷³⁸ Illyefalva, sat, comuna Mândra, jud. Brașov.

⁷³⁹ Sepsz. György, oraș, jud. Covasna.

⁷⁴⁰ Aici se află acum băile Sânyas, jud. Covasna.

⁷⁴¹ Oltszenie, sat, comuna Bodoc, jud. Covasna.

⁷⁴² Malnaș, sat, comuna Bodoc, jud. Covasna.

⁷⁴³ Üveg-Csür.

⁷⁴⁴ Solyomkö, probabil Turnul Alb.

⁷⁴⁵ Verebes, sat, comuna Sânsimion, jud. Harghita.

⁷⁴⁶ Csatoszeg, sat, comună, jud. Harghita.

⁷⁴⁷ Sz. Simon, sat, comună, jud. Harghita.

⁷⁴⁸ Sz. Imre, sat, comuna Sâncrăieni, jud. Harghita.

⁷⁴⁹ Sz. Marton (*Martoufalva*), sat, comună, jud. Harghita.

⁷⁵⁰ Sögöd.

⁷⁵¹ Csik-Szereda.

⁷⁵² Györgyö, oraș, jud. Harghita.

Se apucă pe drumul care duce în târgul săsesc Prejmer⁷⁵⁴ care numără 4 000 de locuitori, are străzi mari și largi și o biserică evanghelică, înconjurată cu ziduri după vechiul obicei, plină de bolte mici, care slujesc drept cămări de alimente. Se practică albinăritul, cultivarea grâului, tutunului și inului. Se trece apoi Râul Negru⁷⁵⁵ și se intră în scaunul Háromszék <mergând> prin Chichiș⁷⁵⁶, Ozun⁷⁵⁷ spre Sântionluncă⁷⁵⁸, din al cărui cimitir te bucuri de o priveliște minunată; <apoi> prin ținuturi felurite și <trecând> de două ori peste Râul Negru, prin Reci⁷⁵⁹, Bița⁷⁶⁰ și Chinariu⁷⁶¹, un sat mic cu judecătorie de pace. Din castelul care se află pe un deal mic, și încă mai mult, din grădina acestuia, se vede cea mai frumoasă priveliște asupra celei mai întinse părți din Țara Secuilor și scaunului Háromszék. Drumul merge tot pe Râul Negru, în sus, prin Lațfalău⁷⁶², Hățuica⁷⁶³, Sâncatolna⁷⁶⁴, Ruseni⁷⁶⁵, spre Târgul Secuiesc⁷⁶⁶, la 12 ore de Brașov. Acest târg este sediul și comandamentul celui de al doilea regiment de grăniceri secu. <Are> 4 848 de locuitori. Este o localitate animată, dar construită <într-un chip> neregulat, cu o biserică reformată deosebit de frumoasă, un institut de educare⁷⁶⁷ pentru o sută de băieți de secu, o școală superioară⁷⁶⁸. Comandamentul⁷⁶⁹ este o clădire frumoasă. Locuitorii produc mult cișmen⁷⁷⁰, rachiu de secară și se îndeletnicesc cu îngrășarea porcilor.

De aici o vale lăturalnică duce înspre apus către Turia⁷⁷¹ de Jos și de Sus <cale> de două ceasuri și de acolo se ajunge, în 4 ceasuri, într-o vale împădurită,

⁷⁵³ *Büdös.*

⁷⁵⁴ *Tartlau (Prásmar)*, sat, comuna, jud. Brașov.

⁷⁵⁵ *Fekete-Fluss.*

⁷⁵⁶ *Kökös*, sat, comună, jud. Covasna

⁷⁵⁷ *Uzon*, sat, comună, jud. Covasna.

⁷⁵⁸ *Sepsi Sz. Ivan*, sat, comuna Ozun, jud. Covasna.

⁷⁵⁹ *Réti*, sat, comună, jud. Covasna.

⁷⁶⁰ *Bița*, sat, comuna Reci, jud. Covasna.

⁷⁶¹ *Várhegy*, sat, jud. Covasna.

⁷⁶² *Léczfalva*, sat, jud. Covasna.

⁷⁶³ *Hatolyka*, sat, comuna Catalina, jud. Covasna.

⁷⁶⁴ *Sz. Kátolna*, azi Catalina, sat, comună, jud. Covasna.

⁷⁶⁵ *Oroszfalu*, fosta localitate contopită cu orașul Târgu Secuiesc, jud. Covasna.

⁷⁶⁶ *Kezdi-Vásarhely (Neumarkt)*, oraș, jud. Covasna.

⁷⁶⁷ *Erziehungshause.*

⁷⁶⁸ *Hauptschule.*

⁷⁶⁹ *Oberst-Guartier.*

⁷⁷⁰ *Zischmen.*

⁷⁷¹ *Torja*, azi Turia, sat, comună, jud. Covasna.

îngustă și atrăgătoare, udată de pâraul Ciomad⁷⁷², la poalele Muntelui Puturos. Acest munte ciudat, izolat și foarte stâncos are vreo 1 200 <picioare>⁷⁷³ în înălțime și formează pe latura dinspre apus, o coamă lată, îndreptată în jos, acoperită cu iarbă, numită Câmpul Sărat⁷⁷⁴. Aici mai sunt și// izvoare de păcură din care se strânge păcura. La vreo sută de pași mai departe în sus, spre răsărit, se află cele patru grote sulfuroase vestite, dintre care cea mai mare a fost astupată aproape complet de cutremurul din 1802. Ea poartă numele de Peștera omorătoare⁷⁷⁵, de când a căzut înăuntru un secu și s-a asfixiat <acolo>. Ea se află cel mai aproape de vârf. Grotă mijlocie este o crăpătură întortocheată, care merge vreo 20 de pași spre interiorul unei stânci <alcătuită> din șist de alăun alb-roșiatic, având la intrare o lățime de trei pași, iar la capăt de abia un pas <și> ai căror pereți sunt acoperiți pe de-a întregul de o crustă de pucioasă. Din când în când se ridică aburi de pucioasă. Înăuntru nu poți să răsuflă, iar o căldură ușoară pătrunde curând tot trupul. Grotă este folosită ca baie de aburi de pucioasă. În jurul muntelui, în vale, sunt vreo 30 de izvoare sulfuroase reci, dintre care cel mai minunat se află în partea de miazănoapte. De la Câmpul Sărat, o potecă duce prin pădure în jos. Aici se formează mai multe izvoare, care se adună în scobitura naturală a unei stânci având doi coți adâncime și 1½ în secțiune, servind drept baie de pucioasă publică. Apa este gălbuie, nu este potabilă și este foarte eficace împotriva abceselor și exemelor, fiind foarte des folosită <în acest scop>. O prăpastie desparte muntele Puciosul de un munte asemănător, <muntele> Ciomad⁷⁷⁶. <Aceasta> se ridică până la 300 <picioare> împreună cu celălalt lanț de munți și are, de asemenea un izvor mineral pe latura lui sudică, iar de aici se ridică vârful perpendicular, ca o cupolă de vreo 3 000 <picioare> în înălțime care poartă ruinele cetății goților, Cetatea Cioșmandului⁷⁷⁷. Poarta este în partea de nord-est; de aici duce o galerie îngustă printr-o a doua poartă, în interior. Ruinele au vreo 200 de pași în circumferință și se caracterizează prin ziduri neobișnuit de groase, dar care se dărâmă foarte tare. În partea cea mai înaltă se află însă un turn pătrat, foarte bine păstrat, de 6 m în lungime, 4 în lățime și 8 în înălțime, de pe creasta căruia este // o priveliște minunată.

p.355

p.356

La răsărit se află <scaunul> Háromszék cu numeroasele sale sate răspândite, din mijlocul cărora se ridică în sus turnurile Chezdi-Oșorheiului. Spre miazăzi se vede Țara Bârsei, până la munții Bucegi⁷⁷⁸ și munții Zărneștiului⁷⁷⁹, la miazănoapte Tușnadul și un colț din scaunul Ciuc.

⁷⁷² *Bálványos-Bache.*

⁷⁷³ În realitate are 1 053 m.

⁷⁷⁴ *Soos mező.*

⁷⁷⁵ *Möderloch (Gyilkoslyok).*

⁷⁷⁶ *Bálványás.*

⁷⁷⁷ *Balanyosvár.*

⁷⁷⁸ *Buceser.*

⁷⁷⁹ *Die Szernester-Gebirge.*

De la Lațfalău sau de la Chinari se mai poate vizita și ciudata mlaștină Balta Dracului⁷⁸⁰. Se află lângă satul Covasna⁷⁸¹, <cale de> trei ceasuri înspre răsărit. În apropiere, lângă biserică, este o mlaștină de câțiva stânjeni ca întindere, din care țâșnește clocotind o apă tulbure, cenușie. Produce atâta acid carbonic încât păsărelele care zboară pe deasupra sunt ucise. În apropiere mai sunt încă trei izvoare feruginoase, care folosesc mai mult pentru băi decât pentru băut.

Trecători înspre Țara Românească

a) Prin Râșnov [...], Tohanul Nou⁷⁸², se ajunge în patru ceasuri la castelul întărit Bran⁷⁸³, care a dat numele pasului Bran. <Drumul> duce peste muntele Răuțu⁷⁸⁴ (?) prin Valea Muierii⁷⁸⁵, care a ajuns atât de vestită în 1788 <în timpul> războiului împotriva turcilor, în Țara Românească, peste muntele Oradiu⁷⁸⁶, prin satele Rucăr⁷⁸⁷, Dragoslavele⁷⁸⁸ ș.a., <duce> în șapte ceasuri spre Câmpulung⁷⁸⁹ muntenesc și mai departe, în 12–14 ceasuri, spre Pitești.

b) Un drum foarte anevoios duce pe malul stâng al râului Timiș⁷⁹⁰ prin Timișul de Jos⁷⁹¹, într-o vale lungă și îngustă, împădurită, în lazaretul de la Timișul de Sus⁷⁹², la 4 ceasuri de Brașov. De aici pasul Timiș duce în 15 ceasuri la Câmpina⁷⁹³, prin muntele de la graniță Predeal⁷⁹⁴, în valea românească a râului Prahova⁷⁹⁵, dincolo de mănăstirea Sinaia⁷⁹⁶.

c) Trecătoarea Șanțul Vechi⁷⁹⁷ era odinioară lată și foarte umblată; a fost însă barată <rămânând> numai un drum pentru călăreți care este închis cu desăvârșire în timpul epidemiilor de ciumă.

⁷⁸⁰ *Hellen morast (Pokol-Sár).*

⁷⁸¹ *Koraszna*, oraș, jud. Covasna.

⁷⁸² *Uj Tohany*, castel și localitate componentă a orașului Zărnești, jud. Brașov.

⁷⁸³ *Törzburg*, comuna Bran, jud. Brașov.

⁷⁸⁴ *Routzeberg*.

⁷⁸⁵ *Valje Muieri*.

⁷⁸⁶ *Orádin*.

⁷⁸⁷ *Rukur*, sat, comună, jud. Argeș.

⁷⁸⁸ *Dragoslaveni*, sat, comună, jud. Argeș.

⁷⁸⁹ *Kimpolong*, oraș, jud. Argeș.

⁷⁹⁰ *Tösch Fluss*.

⁷⁹¹ *Unter Tömösch*, azi localitate componentă a orașului Predeal, jud. Brașov.

⁷⁹² *Ober Tömösch*, azi localitate componentă a orașului Predeal, jud. Brașov.

⁷⁹³ *Kimpina*, oraș, jud. Prahova.

⁷⁹⁴ *Das grenzgebirge Predial*.

⁷⁹⁵ *Praova*.

⁷⁹⁶ *Sinaia*.

⁷⁹⁷ *De Pass Altschanz*.

d) Prin Tărlungeni⁷⁹⁸, Zizin⁷⁹⁹, se ajunge în șase ceasuri la pasul Buzău⁸⁰⁰, p.357
 peste culmea muntelui Burduș⁸⁰¹ prin valea <pârâului> Strâmb, peste munții
 Ciucaș⁸⁰² duce în șapte ceasuri la Văleni⁸⁰³. Mai la vale de trecătoare se văd, pe
 povârnișul unui munte de 30⁰ în înălțime <și> de 40⁰ în lungime, multe izvoare
 mici, care curgeau la vale și pietrificau.

Călătoria de la Brașov la Iași⁸⁰⁴

Brașov	Ceasuri	Drumuri
Târgu Secuiesc	12	
Brețcu ⁸⁰⁵	5	3
Pasul Oituz ⁸⁰⁶	2	
Roman	20	
Iași	16	4

55

De la Brașov până la Târgu-Secuiesc vezi itinerariul dinainte [...]. De aici se
 ajunge prin satele Tinoasa Mare și Mică⁸⁰⁷ Lemnia⁸⁰⁸ (?) la Brețcu, sediul celui
 de-al doilea regiment secuiesc, la intrarea în pasul Oituz. Se face un ceas bun pe
 culmea muntelui Ungurași⁸⁰⁹ (?) și apoi cobori pe un drum stâncos în valea
 Oituzului străbătută de râul cu același nume, care se trece de mai multe ori pe un
 scurt parcurs. Drumul urmează acum printr-o vale îngustă și stâncoasă până la pasul
 însuși, unde un perete <de stâncă> închide întreaga vale. Acesta merge în sus până
 la un castel așezat în munți, astăzi în ruine. Aici este lazaretul și postul de grăniceri.
 În apropiere se găsește // păcură și o carieră de piatră bună din localitățile așezate p.358
 pe drumul înspre Iași: Grozești⁸¹⁰, Bacău⁸¹¹, Roman și Târgul Frumos. Romanul

⁷⁹⁸ *Tartano*, corect *Tatrany*, sat, comună, jud. Brașov.

⁷⁹⁹ *Zajson*, sat, comuna Tărlungeni, jud. Brașov.

⁸⁰⁰ *Bozaer Pas*.

⁸⁰¹ *Szasz Birtz*.

⁸⁰² *Király Tető*.

⁸⁰³ *Valeny*, azi Vălenii de Munte, oraș, jud. Prahova.

⁸⁰⁴ *Jassy*.

⁸⁰⁵ *Bereczd*, sat, comună, jud. Covasna.

⁸⁰⁶ *Ojtoz-Pass*.

⁸⁰⁷ *K. und N. Nytytod*, sate desființate, înglobate în satul Lunga, orașul Târgu-Secuiesc, jud.

Covasna.

⁸⁰⁸ *Almas*, comună, jud. Covasna.

⁸⁰⁹ *Magyaros*.

⁸¹⁰ *Grocest*, veche denumire a satului Oituz, comuna Oituz, jud. Bacău.

⁸¹¹ *Bakor*.

este cel mai însemnat. Este un oraș mic și frumos la vărsarea Moldovei în Siret⁸¹², într-una din regiunile cele mai populate și mai încântătoare din Moldova. Aici își are reședința un episcop ortodox [...].

Călătorie de la Sibiu spre București⁸¹³

Drumuri de poștă

Sibiu	Poștă
Boița ⁸¹⁴	2
Câineni ⁸¹⁵	2
Pripoare ⁸¹⁶	1 ½
Sălătrucu ⁸¹⁷	1 ½
Curtea de Argeș ⁸¹⁸	2
Mănești ⁸¹⁹	1
Pitești ⁸²⁰	1
Călinești ⁸²¹	1 ½
Găești ⁸²²	1 ¾
Florești ⁸²³	1 ½
Bolintin ⁸²⁴	1
București	3

19 ¼

De la Sibiu se merge prin Șelimbăr, unde principele Andrei Báthory⁸²⁵ a fost înfrânt în 1599 de domnul Țării Românești, Mihai⁸²⁶, Veștem⁸²⁷, Tălmăciu, târg

⁸¹² *Serreth.*

⁸¹³ *Bukarest.*

⁸¹⁴ *Boitza*, sat, comuna Tălmăciu, jud. Sibiu.

⁸¹⁵ *Kinien*, comună, jud. Vâlcea.

⁸¹⁶ *Pripora*, sat, comună, jud. Vâlcea.

⁸¹⁷ *Zalatrub*, sat, comună, jud. Argeș.

⁸¹⁸ *Kurte Argiss*, oraș, jud. Argeș.

⁸¹⁹ *Monest*, sat desființat, înglobat în satul Zărnești, comuna Mălureni, jud. Argeș.

⁸²⁰ *Piteszt.*

⁸²¹ *Kalinreszt*, sat, comună, jud. Argeș.

⁸²² *Gofest*, oraș, jud. Dâmbovița.

⁸²³ *Florest*, sat, comuna Florești-Stoenești, jud. Dâmbovița.

⁸²⁴ *Bolentin*, sat, comună, jud. Ilfov.

⁸²⁵ Principe al Transilvaniei (30 martie–31 octombrie 1599).

⁸²⁶ Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (septembrie 1593–9 august 1601), al Moldovei (înainte de 27 mai–septembrie 1600), căpitan general și consilier loctiitor al împăratului pentru Transilvania (1 noiembrie 1599–septembrie 1600) apoi împreună cu generalul G. Basta (1601–9 august 1601).

⁸²⁷ *Vesztény*, sat component al comunei suburbane Șelimbăr, municipiul Sibiu.

frumos pe râul Sadului cu ruinele Landskron, clădit în 1453 și are acum în fața sa munții impunători de la graniță. La Tălmăciu se găsește matostat, marmură frumoasă, numeroase fosile și într-o peșteră, Mondmilch. Suindu-te pe creștetul unei stânci se vede acum romantica vale a Oltului, care formează trecătoarea Turnu-Roșu. Boița este un sat mare pe // malul drept al râului Olt, unde se află al treizecilea oficiu vamal. Îndată în afara satului, se află Turnul Roșu, care domină vestita trecătoare Turnu-Roșu, cea mai practicabilă și cea mai frecventată din Țara Românească. Turnul este o veche casă de strajă <asezată> pe o înălțime și este într-adevăr zugrăvită în roșu. Interiorul este folosit ca magazie. Alături este locuința colonelului, comandant al circumscripției și un post militar; în jurul clădirii este plantat un parc frumos cu o priveliște minunată asupra văii. Totul este înconjurat de un șanț întărit, spre care duce o scară acoperită de 65 de trepte. La abia o sută de pași mai departe, regiunea își schimbă dintr-o dată aspectul. De amândouă părțile văii, se înalță stânci agățate deasupra serpentinilor, <iar> râul Olt străbate cu putere, spumegând prin defileu, abia lăsând loc șoselei. Carol VI⁸²⁸ a pus să se construiască această șosea în 1717, cu o cheltuială de 60 000 de florini, care de atunci se numește șoseaua <Via> Carolina, pe un parcurs de 11 ceasuri, până la graniță. Începutul ei este însemnat de o inscripție *Via Carolina in Dacia aperta 1717*. Nu departe de această inscripție se mai văd încă ruinele șoselei lui Traian și, mai departe, ruinele așa-numitului turn al lui Traian, pe râul Olt. Se ajunge acum la lazaretul principal, un sătuleț mic și prietenos, așezat într-o văgăună mohorâtă în munți. Acesta se află la o depărtare de o jumătate de ceas de prelazaretul așezat spre exterior, unde sunt ținute călătorii și aduși aici sub escortă. Lazaretul principal are un director, chirurgi și un inspector vamal. El cuprinde pe lângă clădirile administrației, patru sau cinci clădiri ale lazaretului sau clădiri pentru izolare, o *scella*, un vorbitor și un han încăpător [...]. Cam la un ceas dincolo de granița actuală, pe care o formează micul pârâu Râul Vadului⁸²⁹, unde ultimul post militar austriac // ocupă o casă mică de piatră, se termină șoseaua carolină lângă castelul Arxavia (Strassburg), construit tot de Carol VI. Prima localitate românească este satul de poștă Căineni, dincolo de Olt, peste care se trece cu un pod umblător. Aici se face, de obicei, plata contra chitanță a tuturor cheltuielilor călătoriei și anume 30 de creițari de fiecare poștă, împreună cu bacșișul. Cel mai adesea se capătă patru cai și o trăsură ușoară, deschisă. Șeful de poștă se numește aici *kapudan*, funcționarul sau pisarul sau logofătul⁸³⁰, surugiul, ceauș⁸³¹, vizitiul, rotaș⁸³². Cu strigăte înfiorătoare, surugiul român își mână caii [...]. Drumul este foarte rău; adeseori, sus, deasupra Oltului <celui>

p.359

p.360

⁸²⁸ Împărat romano-german (1711–1740).

⁸²⁹ *Reului-Vadului*.

⁸³⁰ *Logothet*.

⁸³¹ *Tschausch*.

⁸³² *Rotaro*.

repede și întocmai ca și podurile, nu are parmalâc. Numeroase cruci de lemn vopsite, adeseori împodobite cu inscripții, stau pretutindeni <mărturie accidentelor>, <dar> nu singuratece, ci adunate laolaltă. Oricât de răi sunt caii, trăsurile și hamurile, totuși merg în goană pe drumuri neumblate până la cea mai apropiată cârciumă, unde argații se pun la o porție zdravănă de băutură proastă. Localitățile sunt sărace, bânuite de cerșetorii cei mai indiscreți. Între Pripoare și Sălătruc, se trece printr-o pădure înfiorătoare, închisă de jur împrejur de munți. Aici drumul este aproape <în întregime> pardosit cu bârne de stejar, pe jumătate putrezite, rău așezate, pe care se merge în goana mare pe cât de repede pot caii și cât pot suporta trăsura și călătorii. În sfârșit, înspre Curtea de Argeș regiunea devine mai deschisă și chiar foarte atrăgătoare.

p.361

Orașul este așezat pe râul cu același nume, între dealuri încântătoare. Aici se vede prima mănăstire românească, a cărui arhitectură exotică dă o impresie foarte romantică. <Mănăstirea> de aici este foarte mare și bogată și are cea mai frumoasă broderie din țară, cu minunate coloane de marmură și cu o // ornamentație variată. Aici își are reședința un episcop ortodox⁸³³ și în afară de <această mănăstire> mai sunt însă șase biserici. <Aici> sunt ruinele vechiului castel domnesc⁸³⁴. Casa de poștă este la o depărtare de vreo sută de pași de șosea. Aici se trece printr-un vad al Argeșului. Drumul care este acum ceva mai bun, se numește șoseaua Piteștilor și duce, fără alte împrejurări neașteptate, printr-o vale lungă, foarte roditoare, până la Pitești. Acest orașel plin de viață dă, de pe acum, o icoană deplină a moravurilor și felului de a fi al românilor. Străzile sunt pardosite cu grinzi, iar străzile acoperite ale mămularilor înfățișează de pe acum un bazar. Se văd vile ale boierilor <construite> după gustul pe jumătate oriental, împodobite cu clopoței, moriște și felinare. Echipaje splendide, dar lipsite de gust, cu boieri în portul bogat românesc, merg cu zgomot prin străzile sărăcăcioase. Aici se află o mănăstire și opt biserici. <Mergând> mereu printr-o regiune de șes, roditoare, ajungi pe malul stâng al Argeșului prin Călinești, Găești, Cojocaru⁸³⁵, Floreștii de Sus, Florești⁸³⁶.

⁸³³ Mănăstirea Curtea de Argeș (biserică episcopală), reclădită de Neagoe Basarab care a „spart” vechea clădire a mitropoliei. Sfințită cu mare fast în 1517, zugrăvită (1526) de Radu de la Afumați, ginerele domnului, jefuită de oștile ungare în 1610–1611, a fost reparată de domnitorul Matei Basarab. A mai fost reparată, în 1672, de Șerban Cantacuzino și, în mai multe rânduri, în prima parte a secolului al XIX-lea, după avariile cauzate de cutremurele din 1802 și 1838. Schmidl se referă la stadiul în care se afla mănăstirea după reparațiile din 1804. Distrusă de un incendiu în 1867, a fost restaurată de arhitect Lecomte de Noüy, de-a lungul anilor 1875–1886; conform N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I, Țara Românească (Muntenia, Oltenia, Dobrogea)*, vol. I, Craiova, 1970, p. 243.

⁸³⁴ Ruinele aparțin „curții domnești” clădită, probabil, tot de Neagoe Basarab, în 1512–1514 (în zona celei vechi, datând din secolul XIV): conform P. Chihaia, *Data construirii de case domnești de lângă biserică Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, în „Glasul bisericii”, 1967, nr. 9–10, p. 967–1000.

⁸³⁵ Kosukare, sat, comună, jud. Dâmbovița.

⁸³⁶ Florestinik. Probabil Floreștii de Jos. Sat desființat, înglobat în comuna Florești-Stoenești,

București

Această capitală a Țării Românești se află pe râul Dâmbovița⁸³⁷. Hoteluri: „Hotel d'Europe”. București are un perimetru de vreo patru ceasuri, este împărțit în 64 de cartiere și numără vreo 50 000 de locuitori (odinioară în 20 000 de case <erau> 70 000). Orașul nu are atâtea case proaste așa cum se spune de obicei, dar este construit într-un chip foarte neregulat și este plin de clădiri vechi, în ruină, <așezate> lângă palate strălucite, care au răsarit pretutindeni după marele foc din 1812. Arhitectura este însă cu totul lipsită de gust și <formează> un amestec confuz de stil oriental și european. Străzile sunt și aici pardosite numai cu dulapi și tot atât de murdare pe cât de impracticabile, inconveniente care au fost înlăturate, în cea mai mare măsură, pe timpul ocupației rusești. Fântânile lipsesc, de aceea apa // râului amestecată cu măr, trebuie filtrată, pentru ca să slujească la băut. O mulțime de sacale cu două roți, înhamate cu un cal, duc pretutindeni apa de băut.

p.362

București trebuie să numere peste două sute (!) de biserici, dintre care una catolică, una evanghelică din 1760⁸³⁸ și 30 de biserici grecești, o mănăstire franciscană⁸³⁹. Printre biserici, multe sunt frumoase, mai ales cele vechi. Mănăstirile sunt spațioase și seamănă adeseori cu niște castele întărite. Minunată este mănăstirea Colțea⁸⁴⁰, la a cărei intrare se găsește un turn înalt, distrus însă pe jumătate de un cutremur⁸⁴¹, <și> pe care suedezi l-ar fi construit acum o sută cincizeci de ani⁸⁴². În afara orașului se află mitropolia⁸⁴³ cu moaștele Sfântului Dumitru într-o raclă de argint; alături de ea este reședința mitropolitului, o clădire veche, sărăcăcioasă. Biserica se află pe o înălțime de pe care se vede întregul București. Biserica <romano>-catolică cu un cimitir mic este cea mai frumoasă dintre toate.

⁸³⁷ *Dumbowitza.*

⁸³⁸ *Datată greșită.* Construcția la care se referă autorul a fost ridicată după 4 iulie 1777, în locul celei vechi, cu hrisov de la domnie, din 1 noiembrie 1753, conform N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, Editura Academiei Române 1960, p. 222.

⁸³⁹ *Bărăția.* Autorul se referă la construcția din 1833, biserica fiind în repetate rânduri reconstruită datorită unor avarii provocate de diverse cauze, vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 174.

⁸⁴⁰ *Galzackloster.*

⁸⁴¹ Etajul superior al turnului a căzut în timpul cutremurului din 1802. Reparat după aceea, făcându-i-se două etaje de lemn, a servit ca foișor de foc până în anul 1888, când a fost demolat.

⁸⁴² Zidit în 1714–1715. Există o tradiție orală privind participarea la construcția turnului a unor foști soldați suedezi din armata regelui Carol XII, care a trecut prin zonă după înfrângerea suferită în războiul dus contra țarului Rusiei, Petru cel Mare.

⁸⁴³ *Ctitorie a domnului Constantin Șerban (1654–1658), construcția a fost terminată în timpul urmașului acestuia, Mihail Radu (1658–1659). În perioada la care se referă A. Schmidl se efectuau lucrări de restaurare (1834–1839).*

În mijlocul orașului se află vechea curte domnească, acum o ruină întinsă pe care s-au clădit niște cocioabe sărăcicioase⁸⁴⁴. În interior este o biserică frumoasă care se dărăpână, mai înainte de a fi fost terminată⁸⁴⁵. Noua curte domnească este o clădire sărăcicioasă având o biserică veche⁸⁴⁶. Mai sunt câteva clădiri minunate, ca aceea a agenției austriece, a consulatului rus și a unor biserici.

Bucureștii au multe birji frumoase de închiriat, ai căror vizitii, cei mai mulți sunt ruși (muscali), membri ai unei secte religioase expulzată. Bazarul este o uliță cu barăci de lemn acoperite cu șindrilă, care nu prezintă vreun interes deosebit. Dughenele cofetarilor sunt însă arătoase. Există un liceu grecesc⁸⁴⁷ și o societate științifică. Comerțul cu produsele din țară și cu mirodenii orientale este însemnat. Aici s-a încheiat, la 28 mai 1812 pacea dintre Rusia și Turcia.

Bucureștii au numeroase <locuri pentru> plimbări, dintre care cele mai frecventate sunt următoarele: Herăstrău⁸⁴⁸ este de fapt o pajiște mare pe o peninsulă, formată de râu. Pe drumul care merge într-acolo, lumea elegantă se plimbă cu trăsurile duminica după-amiază, ca // în Praterul de la Viena. Peisajul mai este înviorat de un chioșc sau pavilion al domnului, pe jumătate dărăpănat⁸⁴⁹, câteva vile mici și un loc pe malul căruia este o cafenea și, pe o insulă mică, o mănăstire pitorească. Mai sunt de asemenea destul de mult vizitate castelul de vară Colentina⁸⁵⁰, cu o biserică nouă și frumoasă⁸⁵¹, Fântâna lui Mavrogheni⁸⁵², o vilă arătoasă a domnului Mavrogheni⁸⁵³ și Cișmeaua⁸⁵⁴ [...].

⁸⁴⁴ „Curtea Veche”, atestată documentar în a doua jumătate a secolului al XV-lea (pe locul unei cetăți din veacul precedent), rezidită în timpul domniilor lui Mircea Ciobanul (1545–1554, 1557–1559), dărâmată și reclădită, după 1640, de Matei Basarab, a cunoscut o deosebită înflorire în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688–1714), când a fost mărită, și a fost construit și un foisor de piatră. A suferit ulterior succesiv avarii datorate unui incendiu (1718), a cutremurului din 1738 și mai ales în urma războiului ruso-turc din anii 1768–1774 încât devenise o ruină, nemaifiind reședință domnească din 1775.

⁸⁴⁵ Afirmatie fantezistă, autorul referindu-se la biserica „Buna Vestire” din „Curtea veche”, ctitorie a lui Mircea Ciobanul, menționată prima oară în documente la 13 mai 1563 și care suferise puține avarii în urma cutremurului din 1802, de vreme ce în 1810 se slujea.

⁸⁴⁶ Autorul se referă probabil la reședința domnească, după 1825, de la Mihai Vodă. În perioada apariției cărții lui A. Schmidl, domnea în Țara Românească Alexandru Ghica (1 aprilie 1834–7 octombrie 1842) cu reședința în fosta casă Romanit de pe Podul Mogoșoaiei.

⁸⁴⁷ O dovadă că autorul nu cunoștea în realitate orașul București, odată ce învățământul în limba greacă încetase după 1821.

⁸⁴⁸ *Cherasto*.

⁸⁴⁹ Ridicat prin 1780, în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti (15 septembrie 1774–4 ianuarie 1782), a fost avariat de cutremurul din 1802. În 1805 nu fusese încă reparat, domnul poruncind atunci să se facă lucrarea pentru a nu se strica „cu totul zidirea domnească”. În 1853 mai exista încă. Nu se știe când a fost dărâmat.

⁸⁵⁰ *Die Luftschlösser Golentina*. Palatul Ghica-Tei, zidit în anul 1822, pe locul unei alte case boierești, de către domnul Țării Românești, Grigore IV Ghica (30 iunie 1822–29 aprilie 1828).

⁸⁵¹ Biserica „Teiul Doamnei”, zidită de Grigore Dimitrie Ghica și de fiul său în 1833, drept paraclis al palatului alăturat.

⁸⁵² *Fontain de Maurojeni*. Construită în 1787, pe vremea domniei lui Nicolae Mavrogheni, și unde se colecta apa adusă la București.

⁸⁵³ Nicolae Mavrogheni, domn al Țării Românești (26 martie 1786–8 iunie 1790). Casa a fost ridicată între anii 1785–1787 împreună cu amintita cișmea și cu un chioșc.

⁸⁵⁴ *Tesme*. Confuzie, „fântâna” și „cișmeaua” fiind același lucru, doar dacă autorul nu se referă, fără a o cunoaște de fapt, la biserica alăturată, construită în aceeași perioadă și cunoscută sub numele de „mănăstirea Cișmeaua”.

[...] De la București se ajunge în 10 ceasuri în marele oraș Giurgiu⁸⁵⁵ p.364
(„Dgurdino” numit de turci Jerkōkü⁸⁵⁶, orașul de pământ) al cărui teritoriu are în
perimetru mai multe zile. Aici se trece Dunărea care are un ceas, în lățime [...].

p.367

**Călătorie de la <Buda> Pesta spre Mehadia și Orșova
Drumul de poștă**

Pesta	Poște	Ceasuri
Timișoara	20 ¼	53 ½
Lugoj	4	
Sacu ⁸⁵⁷	1 ¼	4
Caransebeș ⁸⁵⁸	1 ¼	4
Slatina ⁸⁵⁹	1 ¼	3
Teregova ⁸⁶⁰	1 ¼	2 ½
Cornea ⁸⁶¹	1	3
Mehadia	1	3
Orșova veche	1 ¾	4
	32 ¾	77

<De la Lugoj> drumul merge mereu de-a lungul Timișului în sus. Pe dig se
merge prin satele camerale Gavojdia⁸⁶², Jena⁸⁶³, Sacu, Căvăran⁸⁶⁴, Prisaca⁸⁶⁵, spre
Caransebeș. <Este> han la Pomul verde⁸⁶⁶. Acest târg de 451 de c<ase> cu 2 837
l<ocuitori> germani, români și sârbi, este reședința unui episcop ortodox, a
comandamentului regimentului vlaho-iliric și a comisariatului de război. <Are> // o p.368
școală superioară de fete, două cazărmi. Localitatea este un antrepozit principal
pentru mărfurile turcești, care trec în Transilvania; sunt și multe vii. Din

⁸⁵⁵ *Giurdscoy (Dgurdgino).*

⁸⁵⁶ *Gerkoy.*

⁸⁵⁷ *Szakul*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁸⁵⁸ *Karansebeș*, oraș, jud. Caraș-Severin.

⁸⁵⁹ *Szalina*. Veche denumire a satului Slatina-Nera, comuna Sasca Montană, jud. Caraș-Severin.

⁸⁶⁰ Comuna, jud. Caraș-Severin.

⁸⁶¹ *Kornia*, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

⁸⁶² *Gavosdia*, sat, comună, jud. Timiș.

⁸⁶³ *Zsena*, sat, comuna Gavojdia, jud. Timiș.

⁸⁶⁴ *Karavan*. Veche denumire a satului Constantin Daicoviciu, comuna Constantin Daicoviciu, jud. Caraș-Severin.

⁸⁶⁵ *Priszaka*, probabil Peștere, sat, comuna Constantin Daicoviciu, jud. Caraș-Severin.

⁸⁶⁶ *Züm grünen Baum*.

împrejurimi se furnizează mulți uluci mari și renumiți. Într-o regiune plăcută, Balta Sărată⁸⁶⁷, izvorăște un izvor de apă minerală bună. Târgul a fost <în antichitate> colonie romană, după cum rezultă din mulțimea de pietre romane găsite aici și, după aceea, <cetatea a fost> puternic întărită.

De pe muntele ce se află în spatele Caransebeșului <numit> Muntele Mare⁸⁶⁸, se poate vedea cel mai bine Banatul; de asemenea, de aici se poate urca cel mai bine pe Țarcu⁸⁶⁹, Godeanu⁸⁷⁰ și Moraru⁸⁷¹, care ar întrece în înălțime chiar <muntele> Crivan⁸⁷². De pe ultimii doi munți se poate recunoaște bine <muntele> crestat Retezat⁸⁷³ din Transilvania. Chiar în afara târgului curge Sebeșul, care aici se unește cu Timișul și se trece pe un pod umblător lat. În valea sa se zărește turnul lui Ovidiu, la poalele înaltului <munte> Mica⁸⁷⁴. Legenda așează aici exilul poetului⁸⁷⁵.

Călătorești acum în regiunea graniței militare și ești plăcut surprins de șoselele minunate cu copaci plantați pe amândouă părțile, iar peisajul este din ce în ce mai interesant, cu cât te afunzi în munți. Dincolo de Sebeș se ajunge prin colonia germană „Schwabendörfchen”, Buchin⁸⁷⁶ la poalele falnicului <munte> Sarcău⁸⁷⁷, Cârpa⁸⁷⁸, Petroșnița⁸⁷⁹, Bucoșnița⁸⁸⁰, peste înălțimea Câmpu Puternic (?)⁸⁸¹, la Slatina⁸⁸². Numai casa de poștă, cârciuma și casa corpului de gardă se află pe șosea. Localitatea însăși se află la o jumătate de oră spre dreapta. În casa corpului de gardă <sunt> pietre romane. Românii din Slatina sunt catolici, ceea ce este cazul numai la Bulz⁸⁸³, în comitatul Crasna⁸⁸⁴. În această localitate se află pe o stâncă, la dreapta șoselei, o capelă care a fost clădită de arhiducii Carol și Francisc (ulterior împărat și soț al Mariei Tereza), ca mulțumire pentru salvarea lor <în timpul> războiului cu turcii. //

⁸⁶⁷ *Balda serrata.*

⁸⁶⁸ *Montje le Mare.*

⁸⁶⁹ *Sarko.*

⁸⁷⁰ *Godian.*

⁸⁷¹ *Muraru.*

⁸⁷² *Krivan.*

⁸⁷³ *Retyczat.*

⁸⁷⁴ *Mika.*

⁸⁷⁵ *Inexact.*

⁸⁷⁶ *Bukin*, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

⁸⁷⁷ *Sarko.*

⁸⁷⁸ *Korpa*. Veche denumire a satului Valea Timișului, comuna Buchiu, jud. Caraș-Severin.

⁸⁷⁹ *Petroschnicza*, sat, comuna Bucoșnița, jud. Caraș-Severin.

⁸⁸⁰ *Bukoschnicza*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁸⁸¹ *Kumputerni.*

⁸⁸² Veche denumire a satului comună Slatina-Timiș, jud. Caraș-Severin.

⁸⁸³ *Bulis*, sat, comuna, jud. Bihor.

⁸⁸⁴ *Krassoer-Comitat.*

Fiind în tabără lângă Timiș, s-au rătăcit în timpul unei vânători și au fost opriți de un căpitan de tâlhari care i-a dus înapoi pe drumuri ocolite, ca să nu cadă în mâinile turcilor. În 1771, Maria Tereza a pus să se înfrumusețeze capela și i-a dăruit odăjdii lucrate chiar de mâna ei.

La ieșirea din satul următor Sadova⁸⁸⁵, se intră în trecătoarea (aici numită cheie) Slatina, un defileu strâmt, romantic, prin care Timișul își croiește, cu putere, un drum. În mijlocul trecătorii se află casa unui post de gardă. Ținutul se lărgeste iarăși întrucâtva în stația militară Armeniș⁸⁸⁶; curând însă, după trecerea râului, începe cel de-al doilea pas, cheile Teregovei, la sfârșitul cărora se află Teregova. La șosea este numai casa de poștă și cârciuma, iar localitatea se află la dreapta. Se părăsește acum râul și drumul duce, în cotituri line, pe muntele Domașne⁸⁸⁷, de pe al cărui vârf, încununat cu o cruce, ai o priveliște frumoasă asupra regiunii. <Mergând> în josul văii se ajunge prin <localitatea> Domașnea⁸⁸⁸ <cu case> bine clădite, prin câmpul de luptă unde au învins turcii în 1738 tabăra imperială, pătrunzând până la cortul marelui duce de Toscana⁸⁸⁹, dar au fost respinși – până la Cornea⁸⁹⁰ și Cuptoare⁸⁹¹. Se urcă acum muntele Plugova⁸⁹², unde s-a construit un drum nou, minunat, <care> trece de partea cealaltă a torentului Bela⁸⁹³ și se ajunge în sfârșit la ruinele întăriturilor de odinioară, ale așa-numitei biserici maghiare⁸⁹⁴ și pe lângă ruinele castelului Bărcan.

Mehadia⁸⁹⁵

Bărcan⁸⁹⁶, la târgul renumit de două mii de ani pentru băile lui Hercule. Localitatea⁸⁹⁷ numără o biserică <romano>-catolică⁸⁹⁸, o biserică <de rit>

⁸⁸⁵ Szadova, azi două sate, Sadova Veche și Sadova Nouă, ambele aparținând de comuna Slatina – Timiș.

⁸⁸⁶ Armönisch, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

⁸⁸⁷ Domaschniaer-Berg.

⁸⁸⁸ Domasna, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

⁸⁸⁹ Francisc (1708–1765), duce de Lorena, mare duce de Toscana, soțul împărătesei Maria Tereza, viitor împărat romano-german sub numele de Francisc (Franz) I (1745–1765).

⁸⁹⁰ Kornia, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁸⁹¹ Sat și comună, jud. Caraș-Severin.

⁸⁹² Plugovarer-Berg.

⁸⁹³ Bella-Reka.

⁸⁹⁴ Der sogenannten ungarischen Kirche. Biserică calvină construită la mijlocul secolului al XVII-lea, ruinată în timpul războaielor din veacul următor și cunoscută, ca ruină sub numele de „biserică spartă”.

⁸⁹⁵ „Dr. I. G. Schwarzott, *Die Hercules-Bäder*, 8, Wien, 1831”. (n.a.)

⁸⁹⁶ Barkan. Vechea cetate a Mehadiiei, a cărei construcție a început în secolul al XIII-lea. Întărită de Pippo Spano, Iancu de Hunedoara și Pavel Chinezul, în secolul al XV-lea, de Petru Petrovic în 1554 și de Eugeniu de Savoia în 1717, când s-au construit două forturi noi, a fost ruinată în cursul războaielor turco-austriece din în secolul al XVIII-lea, vezi T. Trăpcea, *Despre unele cetăți medievale din Banat în Studii de istorie a Banatului*, Timișoara, 1969, p. 51–55.

⁸⁹⁷ Mehadia, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁸⁹⁸ Construită în 1273, reclădită în 1758, a scăpat de incendiul din 1788 care a distrus întreaga localitate, conform N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*, București, 1924, p. 84–85.

p.370 orientală⁸⁹⁹, 301 de c<ase> // 1 634 l<ocuitori> germani și români, este o căpetenie⁹⁰⁰, are un oficiu superior al sării, vamă⁹⁰¹, un lazaret, cazarmă, două școli, două cârciumi. În apropiere se mai văd încă urmele șoselei romane și s-au făcut numeroase săpături. Mehadia însă și-a dat numai numele băilor, care se găsesc cam la un ceas și jumătate mai departe, într-o vale lăturalnică. Îndată la marginea târgului se trece râul Bela și se merge printr-o vale plăcută și roditoare încă trei sferturi de ceas, până la vărsarea râului în Cerna⁹⁰². Pe malul stâng <al Cernei> trece noua șosea prin Peceneva⁹⁰³, printr-o vale încântătoare, spre localitatea balneară, după ce se mai trece încă o dată acest râu, pe un pod lung de 15 pași.

Localitatea⁹⁰⁴ balneară constă dintr-un șir de 25 de c<ase>, care formează o stradă sau o piață de 300 de pași în lungime, 40–50 <pași> în lățime. Mijlocul <acestei pieți> este împodobit de o fântână țâșnitoare, care primește printr-o conductă o apă foarte bună de băut. <Chiar> în afara localității se mai află biserica ortodoxă. Băile Herculane au cu totul 22 de izvoare, dintre care însă numai nouă sunt folosite. În afară de izvorul numit al lui Hercule, toate sunt <contra bolilor> de natură hepatică și se deosebesc numai prin debitul de apă și prin gradul <ei> de căldură. Au un miros de ouă clocite care se poate observa în tot ținutul și un gust de sare amară. Analiza la o sută de țoli cubici de apă și la <izvoarele următoare>:

Băile	Hidrogen sulfurat	Azot	Acid carbonic	Clorhidrat de natriu	Clorură de calciu	Calciu sulfurat cu urme de pământ silicios
Hercule	0	1,10	3,68	39,48	17,10	2,15
Carol	2,52	1,06	1,14	33,31	14,56	2,06
Ludovic	5,15	1,10	1,24	54,57	22,75	3,04
Carolina	7,48	1,12	1,46	91,43	44,15	4,57
Împăratului	10,10	1,15	2,10	96,36	50,23	5,05
Ferdinand	5,16	1,08	1,56	97,21	51,46	5,08
Baia de ochi	8,62	1,12	1,87	103,10	57,37	5,02
Francisc	5,10	1,12	1,33	78,18	36,09	4,05
Iosif	7,08	1,12	1,38	93,14	48,11	5

⁸⁹⁹ Biserica, cu hramul „Sfântul Nicolae”, datează din secolul al XVII-lea, distrusă în 1788 de războiul austro-turc apoi reclădită (1804–1805), dărâmată de apa Cernei și din nou refăcută în 1805–1808, vezi Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, studiu și ediție de Damaschin Mioc, București, 1969.

⁹⁰⁰ *Hauptmannstation*.

⁹⁰¹ *Dreissigstamt*.

⁹⁰² *Cserna*.

⁹⁰³ *Pecseneska*. Azi Pecinișca, localitate componentă a orașului Băile Herculane, jud. Caraș-Severin.

⁹⁰⁴ Băile Herculane, oraș, jud. Caraș-Severin.

Izvoarele au o putere tămăduitoare neobișnuită în bolile cronice, anume la eczelemele pielii, scrofule, tuberculoză⁹⁰⁵, dar mai ales la gută, în cele mai multe forme ale sale, reumatism, paralizie, isterie, lingoare⁹⁰⁶ ș.a. Ele sunt cu totul contraindicate pentru cel sănătos și în bolile acute. Numărul celor care vizitează băile s-a urcat în 1830 la 1 729 de persoane, dintre care 300 de turiști, pe care i-au atras împrejurimile minunate. Toate stabilimentele sunt splendide și stațiunea balneară este construită atât de elegant și confortabil, încât cu greu te-ai putea aștepta la <așa ceva> numai <la> cinci ceasuri de granița turcească. Sezonul de băi se ține de la jumătatea lui iunie până în septembrie și temperatura variază în acest răstimp de la 18 până la 20° R<éaumur>. Presiunea barometrică <variază> de la 28,2 până la 28,7. Clima este atât de caldă încât smochinul crește sălbatic, serile de vară sunt atât de calde încât înșiși bolnavii pot sta în aer liber până la 9–10 <seara>. Întrucât călătoria cu vaporul cu aburi s-a organizat acum perfect până la Orșova, Mehadia va dobândi necontestat o dezvoltare și mai mare, căci de la Orșova duce până acolo o șosea foarte bună, în 4 ceasuri <de călătorie>.

Îndată, la intrarea în localitatea balneară se află lângă podul de fier baia carolină, cea mai elegantă din toate, cu o baie comună și două băi separate. Baia are două izvoare, care țâșnesc din stânci calcaroase care dau 180½ picioare cubice⁹⁰⁷ de apă la <o temperatură> de + 22° R<éaumur>. Mai departe urmează Baia Ludovic, cea mai mare dintre toate, cu o baie pentru ofițeri și 12 băi separate. Are două izvoare care țâșnesc foarte aproape de Cerna, + 37° R<éaumur>, 960 picioare cubice de apă. În afara localității, pe Cerna în sus se află baia lui Carol, cu două băi comune⁹⁰⁸ și cu o fântână cu apă de băut. Acest izvor este cel mai slab dintre cele hepatice, <care are temperatura> + 34° R<éaumur>, <debit> 23 picioare cubice. La o sută de pași mai departe se află baia lui Hercule, la poalele unei stânci calcaroase enorme. <Are> o baie comună <și> o baie deosebită. Șipotul, de grosimea unui om, se prăvale din stâncă într-o peșteră numită „grota cu aburi”⁹⁰⁹ // care poate cuprinde 12 inși. Apa este captată aici, parte într-un canal masiv și dusă la băi, <iar> parte se prăvale mai adânc, printr-o crăpătură în stâncă, și iese la iveală abia la poalele muntelui. Temperatura variază între 18–39° R<éaumur>, ca și compoziția minerală, după cum apele de la suprafață se unesc în timpul averselor puternice. În afară de izvorul de la Reikones în Islanda, este cel mai bogat izvor curativ, din Europa, căci are debitul pe oră de 5 045 „picioare cubice” = 2 815 ½ măsuri vieneze [...].

La miazăzi de localitatea balneară, pe Cerna în sus, la o sută de pași mai departe, se află baia împărătească cu o baie comună și 3 băi separate. Izvorul

⁹⁰⁵ *Lungenschleimsucht*. Corect *Lungenschwindsucht*.

⁹⁰⁶ *Mercuriae-Siechtum*.

⁹⁰⁷ *Kubikfuss*.

⁹⁰⁸ *Zwei Vollbädern*.

⁹⁰⁹ *Schwitzloch*.

țâșnește din stânci calcaroase și din șist la <o temperatură de> 44° R<éaumur> și <cu un debit de> 89 picioare cubice, aprovizionează și baia Carolină. Lângă această baie mai ies la lumină încă alte două izvoare, într-o peșteră spațioasă, dar care de cele mai multe ori este inundată de Cerna. Foarte aproape, chiar în râul însuși, se află o stâncă, care se vede când nivelul apei este scăzut. Din această <stâncă> mai țâșnește printr-o gaură, cu o putere neobișnuită, un izvor de 51° R<éaumur> cu diametrul de aproape 1 „Fuss”. După toate probabilitățile aici este matca izvorului principal hepatic ale cărui ramuri secundare sunt celelalte, care cu cât sunt mai îndepărtate cu atât mai greu ies la iveală. În față se află baia Ferdinand, cu o baie comună și cu o baie <aparte>. Izvorul țâșnește dintr-o gaură adâncă în stâncă la 43° R<éaumur> <cu debit de> 90 picioare cubice și are o pantă de 6 m până la baie, astfel că s-au instalat aici și două dușuri. La 4 m de <la> izvor în jos este așa numita „grotă cu aburi”, o peșteră în stâncă în care ies la iveală două izvoare mici, hepatice <cu temperatură> de 43°, 33°, 32° R<éaumur>. Pereții sunt încrustați cu mase grele de selenit cristalizat și cu carbonat de calciu⁹¹⁰, printre crăpăturile ei picură multă pucioasă vâscoasă. Temperatura din grotă este de 22° // . Nu mai este folosită.

p.373

La un sfert de ceas de piața băii, chiar alături de mal, se află baia de ochi, pe o stâncă de șist marnos⁹¹¹, din care țâșnesc patru izvoare, dintre care cel din mijloc, de 42° și 40 picioare cubice, este folositor și anume ca baie de aburi pentru ochi cât și pentru băut. De aici o potecă duce peste râu, pe al cărui mal stâng se mai găsesc încă două băi: Baia lui Francisc⁹¹² are două băi populare ale cărei căzi stau direct pe izvor, de aceea sunt cele mai puternice. Are 32° <și> 93 picioare cubice. Mai departe în sus, înspre piață se mai află baia Iosif, cu o baie populară <așezată> ceva mai în fund într-un pâlci de copaci. Are 39° R<éaumur>; ea dă 5 „picioare cubice” de apă. Toate băile sunt <instalate> în clădiri solide, curate, prevăzute cu acoperișuri în <formă de> cupolă, în care s-au așezat ferestrele. Băile „extra” sunt îmbrăcate în marmură, celelalte în lemn. Cabinele se pot încălzi și sunt prevăzute cu toate cele de trebuință. Taxa de baie se ridică de la 2 creițari în baia populară, până la 12 creițari pentru o baie de lux. Cele mai comode sunt băile Ludovic și Baia Carolină, pentru că ele sunt legate prin galerii acoperite cu clădirile de locuit.

De cazarea vizitatorilor băilor s-a îngrijit administrația, cel mai bine, în vremea din urmă. În 1824 s-a ridicat clădirea nouă, frumoasă, cu două caturi, a cărei fațadă este cu trei balcoane. Cuprinde o capelă catolică, 71 camere, două săli și șapte bucătării. Aici locuiește ofițerul inspector. Cu această clădire se învecinează așa numita casă camerală⁹¹³, cu 44 de camere și casa oștiri⁹¹⁴ cu 14 camere.

⁹¹⁰ Kohlensauren Kalkes.

⁹¹¹ Mergelschieferfelsen.

⁹¹² Franzensbad.

⁹¹³ Cameraltract.

⁹¹⁴ Militärtract.

Aceasta este destinată ofițerilor. O galerie acoperită duce din toate aceste clădiri la baia Ludovic. Pentru lumea obișnuită este o așa numită baracă⁹¹⁵ mare, cu 7 camere comune. În afară de aceasta mai există un restaurant⁹¹⁶ cu cafea și sală de dans, clădirea administrației cu farmacia, un corp de gardă principal. În sfârșit, mai cuprinde și locuințele // pentru oaspeții Băii Herculane precum și casa arendașului băilor, pentru cei mai puțin înstăriți. La baia Herculane este o casă pentru săraci, întreținută prin contribuții caritabile. Prețurile locuințelor se ridică în clădirile statului de la 12 creițari până la un florin și 20 creițari pe zi pentru o cameră cu lenjerie de pat. Tariful restaurantului se ridică, pentru două până la șase feluri de mâncare, de la 10 până la 30 de creițari. Arendașul băilor mai ține și trăsuri acoperite, cu care se poate merge până la băile mai îndepărtate; mai sunt și fotolii purtate⁹¹⁷ pe care le transportă plăieșii. Aici precum și în localitățile dimprejur se găsesc și călăuze și cai de povară pentru excursii mai îndepărtate.

p.374

Băile Herculane par să fi fost cunoscute de romani după cucerirea Daciei de către Traian și au căpătat curând mare faimă. În regiune își avea reședința legiunea a V-a sau Macedonica. Uitate în timpul năvălirii popoarelor migratoare, abia după 1 500 de ani, locotenentul mareșal de câmp conte Hamilton a ridicat iarăși câteva clădiri, în timpul <domniei> lui Carol VI, și anume în cea mai mare parte din materiale de piatră veche romană, care în timpul ultimului război cu turcii au fost iarăși distruse. În sfârșit, în 1801, administrația a ajuns pe mâna comandamentului general al Banatului și băile au căpătat acum un nou avânt, mai ales din 1817, când le-a vizitat împăratul Francisc. Peste tot mai dai încă de temelii romane; la baia Herculană s-a păstrat destul de bine o conductă de apă și se mai vede încă pe peretele de stâncă din dosul ei o mică statuie sculptată a lui Hercule. 18 pietre <cu inscripții> romane descoperite aici se găsesc în parte la Viena, la scara bibliotecii curții imperiale, parte sunt zidite chiar în localitatea balneară, fără să mai amintim multe alte fragmente. Se fac neîncetate dezgropări de monede, de statui mici ș.a.

Vizitatorii băilor Herculane se bucură de plimbări atât de încântătoare, încât nu pot fi întrecute, în această <privință>, de nicio altă <localitate>. Piața băilor este chiar// centrul vieții sociale, iar după aceasta urmează aleile de-a lungul Cernei. Râul este închis pe întregul perimetru al băilor prin stăvilare, diguri de piatră și maluri pietruite, unde sunt zidite un șir de pietre romane. Valea însăși este numai o văgăună strâmtă de 100–200 pași în lățime, de un ceas în lungime, dar plină de plimbări atrăgătoare. Străinul este neliniștit la început de numeroșii scorioni, care sunt inofensivi. Sunt însă și numeroși șerpi, și printre ei, otrăvitoarea viperă amonydes. Punctele cele mai apropiate sunt: Părul, Baia lui Hercule și nu departe de aceasta Peștera Hoților. Urcând 150 de trepte se ajunge la intrarea acesteia, aflată într-o stâncă calcaroasă. Cuprinde mai multe încăperi, dintre care cea mai mare are

p.375

⁹¹⁵ *Barrake.*

⁹¹⁶ *Traiteurgebäude.*

⁹¹⁷ *Tragsessel.*

53 de pași în lungime, 12 pași în lățime și 40 în înălțime. Mai multe <din acestea> au lumină de zi. A folosit odinioară ca loc de ședere, de aceea și Baia Herculana a căpătat numele Baia Hoților. Pe înălțimea stâncii hoților este o crăpătură mare, deschisă, prin care se ridică aburi calzi, probabil de la izvorul lui Hercule, așezat dedesubtul <ei>. <Mergând> mai departe de-a lungul Cernei, se ajunge pe drumuri foarte bune la o cascadă, la plantația contelui Lazarschen; <cale de> un ceas mai departe, se ajunge dincolo de un munte la alte două izvoare hepatice de 43° R<éaumur>, care sunt folosite des de către români. Excursii mai lungi duc la posturile „cordonului” dintre care ultimul, Bobod, unde Cerna formează o cascadă frumoasă, se găsește la o depărtare de 4 ceasuri. O boltă de verdeață, numită *aleea suspinelor*⁹¹⁸, duce în susul râului pe valea Seseminului⁹¹⁹ și la șanțul Turcilor⁹²⁰, unde este cea mai frumoasă priveliște asupra văii. De partea cealaltă se află ferma, parcul lui Tököli⁹²¹ și interesanta tabără în aer liber⁹²². Este o piață deschisă lângă casa arendașului, unde populația rurală își așează căruțele, iar felurile neamuri alcătuiesc grupuri pitorești. De pe vârful muntelui Domogled⁹²³, pentru al cărui urcuș este nevoie de patru ceasuri, se deschide o priveliște, ce merită toată oboseala>, // asupra văii localității balneare, asupra <satelor> Cornea⁹²⁴, Almaș⁹²⁵, asupra Țării Românești, asupra Dunării la Orșova și a munților din Serbia și din Transilvania. În târgul Mehadia este, de asemenea, o cascadă frumoasă [...].

Pentru înapoierea la Mehadia trebuie aleasă încântătoarea vale a Almașului. După un sfert de ceas de la ieșirea din târg, o șosea nouă, foarte bună pe care se află un fel de stație de poștă, duce în stânga spre romanticul defileu Globul Craiovei⁹²⁶. În afara defileului, ținutul se deschide iarăși și, prin Iablanița⁹²⁷, se ajunge în localitatea Petnic⁹²⁸ unde se află o companie. Se înconjoară apoi muntele Borloveanu⁹²⁹ pe care mergea odinioară drumul și se ajunge la Prigor⁹³⁰, unde începe valea nespus de încântătoare a Almașului, care ține pe o lungime de patru ceasuri. Pe râul Nera⁹³¹, în jos, se ajunge prin Dalboșet⁹³², peste dealul

⁹¹⁸ *Seufzeralee.*

⁹¹⁹ *Sesemin-Thale*, între Mehadia și Băile Herculane.

⁹²⁰ *Türkenschanze.*

⁹²¹ *Die Tökölischen Anlagen.*

⁹²² *Freiloger.*

⁹²³ *Domoggett.*

⁹²⁴ *Cornia*, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

⁹²⁵ *Almás*, neidentificat.

⁹²⁶ *Globerschüssel.*

⁹²⁷ *Jabloneczka*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁹²⁸ *Pettnik*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁹²⁹ *Borlorvener-Berg.*

⁹³⁰ *Prigor*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁹³¹ *Neraflusse*, afluentul Dunării.

⁹³² *Dalboschütz*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

Stanzilova⁹³³, pe care-l sui cel mai bine, șerpuind, prin Fântâna Babi⁹³⁴, Monti⁹³⁵, Izvorul Brodului⁹³⁶, Poienile Fraților (?)⁹³⁷ spre Sasca⁹³⁸ și Biserica Albă⁹³⁹ [...].

De la Mehadia la Orșova se merge pe Cerna în jos și se zărește, la un sfert de ceas mai jos de vărsarea râului Bela, un șanț larg de 6–8 m și adânc de 4–6 m care este de bună seamă începutul vestitei conducte romane de apă, ce rămâne mereu pe dreapta, până la Dunăre. Cale de două ceasuri mai departe, lângă sătulețul Topleț⁹⁴⁰, este locul cel mai minunat, căci aici unsprezece arcuri grațioase, bine păstrate de 5 – 6 m în înălțime, susțin apeductul peste torentul Jakresticza⁹⁴¹. Trecând încă de alte două locuri se ajunge în ținutul romantic al cheilor Seracovei⁹⁴² și defileul Coramnic⁹⁴³, la Ghereta <sentinelei>⁹⁴⁴ fiind o perspectivă minunată. Regiunea se deschide din ce în ce mai mult, <fiind> bogată în culturi de porumb și în diferite plantații. La Tufari⁹⁴⁵ se ajunge în // fermecătoarea câmpie a Dunării. Călătoria este din ce în ce mai plină de interes. Mai întâi se desprinde muntele Alion⁹⁴⁶, Jupalnicul⁹⁴⁷, pe dreapta și munții sârbești; dintr-o dată apare fortul Elisabeta⁹⁴⁸, lazaretul, și acum, și cetatea insulară turcească Noua Orșovă [...].

p.377

Călătorie de la Sibiu spre Mehadia

Sibiu	Poște	Ceasuri	Drumuri
Deva	7	23	1
Hațeg	6	2	2
Caransebeș	10	2	
Mehadia	4 ¼	11 ½	1
50 ½			

⁹³³ *Stanczilowa* = dealul Sesty Stanzilova.

⁹³⁴ *Fontina Babi*, neidentificat.

⁹³⁵ Monti = Muntele ?

⁹³⁶ *Isvora Brokului*, neidentificat.

⁹³⁷ *Pojeriele Fertilor*. Poate actualul sat Poienile Boinei, comuna Sohotul Nou, jud. Caraș-Severin.

⁹³⁸ *Szaska*. Veche denumire a satului Sasca Română, comuna Sasca Montană, jud. Caraș-Severin.

⁹³⁹ *Weisskirchen*.

⁹⁴⁰ *Topletz*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁹⁴¹ *Sjaskresticza*. Neidentificat.

⁹⁴² *Serakovaer-Schlüssel*.

⁹⁴³ *Koromnik*.

⁹⁴⁴ *Wachthaus*.

⁹⁴⁵ *Tofir*, sat desființat, înglobat în orașul Orșova.

⁹⁴⁶ Muntele Alion (326 m) la răsărit de Cerna.

⁹⁴⁷ *Schupanek*.

⁹⁴⁸ Fortul Elisabeta, construit în 1736 de austrieci, în fața insulei Ada Kalé, pe țărmul drept al Dunării.

[...] <De la Sibiu> se ajunge prin Peștișu de Jos, încă mai de-a dreptul, fără a atinge Deva, chiar de la Orăștie⁹⁴⁹ prin Simeria⁹⁵⁰, Băcia⁹⁵¹, în frumoasa vale Hunedoara⁹⁵², care este închisă de <muntele> Retezatul⁹⁵³, acoperit de zăpadă. Târgul Hunedoara se află la confluența Cernei și Zlastului⁹⁵⁴. Aici se face viticultură bună, este și un atelier pentru prelucrarea fierului⁹⁵⁵, o fabrică în <toată> regula de coase, care face în timp de război și săbii. La capătul sudic al localității se înalță falnic, pe o stâncă masivă de marmură, vechiul castel al Huniazilor⁹⁵⁶, cea mai venerabilă antichitate din țară, care a fost renovată întru totul în 1817, din îndemnul majestății sale, Împărăteasa⁹⁵⁷. Muntele este înconjurat de un zid circular și, printr-un loc destul de încăpător // pentru un sat întreg, se ajunge la șanțul prin care este îndiguit Zlaștul. Castelul formează un patrulatier cu laturile neegale; poate întemeiat chiar de huni, este în parte o clădire măreață, construită de Ioan de Hunedoara⁹⁵⁸; acum este o proprietate a coroanei. Zidul este de 87 în înălțime, crenelurile cu 29⁰ mai înalte decât <nivelul> râului. Curtea este o stâncă îngustă și înclinată. Fântâna <cea> faimoasă <are> 30⁰ în adâncime. Din încăperile spațioase sunt priveliști frumoase înspre Peștișu <Mare>⁹⁵⁹ și Bârcea⁹⁶⁰ <Mică> până înspre vârfurile Zarandului, <tot aici sunt> portrete; capela cu tabloul lui Capistrano⁹⁶¹, minunata <și> măreața sală octogonală sprijinită de coloane roșii de marmură⁹⁶², apartamentul bărbaților și al femeilor⁹⁶³, turnul copiilor de casă⁹⁶⁴ este zugrăvit pe

⁹⁴⁹ *Szasz Varos*, oraș, jud. Hunedoara.

⁹⁵⁰ *Piski*, oraș, jud. Hunedoara.

⁹⁵¹ *Bácsi*, sat, comună, jud. Hunedoara.

⁹⁵² *Vajda-Hunyader-Thal*.

⁹⁵³ *Retyezár*.

⁹⁵⁴ *Zalasd*, afluentul Cernei.

⁹⁵⁵ *Eisenhammer*.

⁹⁵⁶ Castelul din Hunedoara, ridicat în secolul XIII, pe locul unei întărituri romane, a fost transformat din fortăreață în palat, de arhitecți francezi aduși din Boemia. A fost reparat de Matei Corvin în 1486 și de Gabriel Bethlen (1619–1624).

⁹⁵⁷ Maria Ludovica, soția împăratului Francisc al II-lea.

⁹⁵⁸ Ioan de Hunedoara, comite al secuilor și comite de Timiș, locțiitor și căpitan general al regatului, Ungariei (1445), ban de Severin și căpitan de Belgrad (1446), guvernator al Ungariei (1446–1453). Cu privire la castel, vezi nota 1018.

⁹⁵⁹ *Pestes*, sat aparținând azi municipiului Deva.

⁹⁶⁰ *Barcsa*, sat înglobat azi municipiului Deva.

⁹⁶¹ Ioan de Capistrano (1386–1456) călugăr franciscan, reformator al acestui ordin, cunoscut sub numele de *Observant*, a predicat cruciada contra turcilor la dietele din Frankfurt (1454) și Wiener Neustadt (1455) unindu-se în 1455 cu armata condusă de Ioan de Hunedoara. A luat parte la bătălia de la Belgrad (1456).

⁹⁶² „Sala cavalerilor” purtând data 1452.

⁹⁶³ *Das Herren-und Frauenhaus*.

⁹⁶⁴ *Männchenthurm*.

din afară. Temnița. Bastionul buzduganului⁹⁶⁵, rotund cu zidurile sale enorme. Partea de apus a castelului a fost clădită în 1448 de Ioan de Hunedoara, partea de nord și de răsărit <a fost> clădită de Matias⁹⁶⁶, <iar> Gabriel Bethlen⁹⁶⁷ <a făcut> restul.

Și vila⁹⁶⁸ de odinioară are o sală frumoasă, sprijinită de cinci coloane de marmură; astăzi <este> un depozit de fierărie. În <localitatea> învecinată, Răcăștia⁹⁶⁹, este un pârâu care pietrifică.

Drumul merge acum prin ținuturile următoare, <trecând> prin Silvașul de Jos⁹⁷⁰ în roditoarea și încântătoarea vale a Hațegului⁹⁷¹, numită raiul Transilvaniei, care nu este întrecută în frumusețe decât de <valea> Mureșului de sus. Te afli acum chiar la granița militară, în circumscripția primului regiment românesc.

Târgul Hațeg este așezat pe Sebeș; este locuit numai de români. În localitatea vecină Farkadin⁹⁷², într-o clădire frumoasă se țin adunările comitatului Hunedoara. Valea <aceasta> romantică devine mai departe plină de interes și ca un teritoriu de antichități clasice. În localitatea următoare, Grădiștea⁹⁷³, se află ruinele unei arene romane, ale unui apeduct, ale unui templu, ale unei băi ș.a. și ziduri întinse pe dealurile înconjurătoare. În anul 1823 s-au dezgropat două mozaicuri mari cu inscripții grecești//; și neîncetat se găsesc monede și antichități. Se presupune că în ținutul acesta s-ar fi aflat vechea capitală a Daciei Sarmisegetuza (Ulpia Traiană).

p.379

Și în sătulețul Densus⁹⁷⁴, la două ceasuri înspre apus de Hațeg, sunt ruine romane și biserica românească este un fost templu roman de 24 m în lungime, 14 m în lățime, și 16 m în înălțime.

În spatele Grădiștei începe romantica trecătoare a Porților de Fier, dincolo de care se ajunge în valea Bistrei⁹⁷⁵, în jos prin Bucova⁹⁷⁶, Băuțari⁹⁷⁷, în <zona> graniței militare maghiare spre Vama Marga⁹⁷⁸ și mai departe, fără nimic deosebit,

⁹⁶⁵ *Die runde Keulenbastei (Buzogáng bástya).*

⁹⁶⁶ Matias I Corvin, fiul lui Ioan de Hunedoara, rege al Ungariei (1458–1490).

⁹⁶⁷ Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (1613–1629).

⁹⁶⁸ *Landhaus.*

⁹⁶⁹ *Rákod*, localitate componentă a Hunedoarei, jud. Hunedoara.

⁹⁷⁰ *Szilvás*, sat aparținând azi orașului Hațeg, jud. Hunedoara.

⁹⁷¹ *Hátszeg-Thal.*

⁹⁷² Neidentificat.

⁹⁷³ *Várlely (Gradistie, Lagerort)*, Grădiște de Munte, sat, comuna Orăștioara, jud. Hunedoara.

⁹⁷⁴ *Densus*, veche denumire a satului Densus, comuna Densus, jud. Hunedoara.

⁹⁷⁵ *Bisztra-Thale.*

⁹⁷⁶ *Bukova*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁹⁷⁷ *Bauczar*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁹⁷⁸ *Maut Marga*, sat, comuna Marga, jud. Caraș-Severin.

<se merge> prin Voislova⁹⁷⁹, Valea Mare⁹⁸⁰, Zăvoi⁹⁸¹, Cireșa⁹⁸², Ohaba Bistra⁹⁸³, Glimboca⁹⁸⁴, Obreja⁹⁸⁵, Jaz⁹⁸⁶ spre Caransebeș [...].

Călătorie de la Timișoara spre Biserica Albă

Timișoara	Poște	Ceasuri	Drumuri
Jebel ⁹⁸⁷	1 ½	4	1
Deta ⁹⁸⁸	1 ½	3 ½	1
Moravița ⁹⁸⁹	1	3	1
Vârsag ⁹⁹⁰	1	4	1

p.380 De la Timișoara se merge prin Șag⁹⁹¹, peste un braț al Timișului și, după un ceas și jumătate, peste brațul principal spre // Jebel Voiteg⁹⁹², Deta spre Denta⁹⁹³. Acest târg cameral de 3 664 de locuitori se află pe canalul Bârzava⁹⁹⁴ care în 1768 <avea> 9 ceasuri în lungime. Acesta a fost săpat până la Timiș, pentru ca să asaneze mlaștinile formate de râul Bârzava. Aici se află cele mai însemnate orezării din Ungaria. Cele cinci bunuri camerale regale: Gătaia⁹⁹⁵, Deta, Denta, Omor⁹⁹⁶ și Uj Pécs⁹⁹⁷ au 1.750 de uigari = 2 800 000 stânjeni⁹⁹⁸ pătrați cultivați, care produc 10 000 Metzen⁹⁹⁹. Dar cea mai înfloritoare este plantația domnului de Arrizi care produce 2 000 de chintale¹⁰⁰⁰. Mai departe se ajunge prin Moravița de-a lungul

⁹⁷⁹ *Vaiszlova*, sat, comuna Zăvoi, jud. Caraș-Severin.

⁹⁸⁰ *Valiamare*, sat, comuna Fârliug, jud. Caraș-Severin.

⁹⁸¹ *Savoj*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁹⁸² *Csereschu*, localitate componentă a orașului Oțelul Roșu, jud. Caraș-Severin.

⁹⁸³ *Ohalla Bisztra*, greșit în loc de Ohábabisztra, sat desființat.

⁹⁸⁴ *Glimboka*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁹⁸⁵ *Obrescha*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁹⁸⁶ *Jaasz*, sat, comuna Obreja, jud. Caraș-Severin.

⁹⁸⁷ *Zsebel*, sat, comună, jud. Timiș.

⁹⁸⁸ *Detta*, oraș, jud. Timiș.

⁹⁸⁹ *Morawitza*, sat, comună, jud. Timiș.

⁹⁹⁰ *Verschitz*, Vârsac în Serbia.

⁹⁹¹ *Saagh*, sat, comună, jud. Timiș.

⁹⁹² *Voitek*, sat, comună, jud. Timiș.

⁹⁹³ *Denta*, sat, comună, jud. Timiș.

⁹⁹⁴ *Berzava-Canale*.

⁹⁹⁵ *Gattaj*, sat, comună, jud. Timiș.

⁹⁹⁶ *Omor*, veche denumire a satului Rovinița Mare, comuna Denta, jud. Timiș.

⁹⁹⁷ Localitate în Ungaria.

⁹⁹⁸ Kl. = Klafter.

⁹⁹⁹ *Metze*. Unitate de măsură de 30 litri.

¹⁰⁰⁰ *Zentner*.

malului de răsărit al mării mlaștini Alibunar la Vârșeț. [Urmează descrierea acestui oraș și a drumului prin Serbia până la Biserica Albă].

Călătorie de la Timișoara în minele din Banat

p.383

Timișoara	Poște	Ceasuri
Moravița	4	10 ½
Kudrics ¹⁰⁰¹	1	4
Ciacova Mare ¹⁰⁰²	1	4
Oravița ¹⁰⁰³	1	3 ½
Sasca ¹⁰⁰⁴	1 ½	4 ½
Oravița	1 ½	4 ½
Secășeni ¹⁰⁰⁵	1	4
Dognecea ¹⁰⁰⁶	1	3
	12	38

[Describe itinerariul prin Serbia până la Ciacova]. Urmează Oravița românească și Oravița germană. Acest târg cameral de 579 de c<ase>, 3 700 de locuitori este reședința direcției minelor regale din Banat și al comisariatului minier al districtului //. Aici sunt ateliere pentru prelucrarea aurului, argintului, cuprului și fier în micașist, un însemnat atelier pentru prelucrarea aramei și topitorii. În munții Banatului <minele> sunt exploatate în cea mai mare parte de persoane particulare, cărora le aparțin și metalurgiștii din Oravița. Numai minele de aramă de la Milova¹⁰⁰⁷ și atelierele industriale pentru prelucrarea fierului de la Bocșa¹⁰⁰⁸, Reșița¹⁰⁰⁹ și Rusca Montană¹⁰¹⁰ sunt ale erariului. Cu totul se socotesc ca la 5 000 de mineri, mai ales români, și randamentul se ridică la 6–7 000 de centneri de aramă, 2–3.000 centneri de litargă, 500 de centneri de zinc. Cale de o jumătate de ceas, la Ciclova germană¹⁰¹¹, este un atelier al erariului pentru prelucrarea aramei,

p.384

¹⁰⁰¹ Kudrics, localitate în Serbia.

¹⁰⁰² Gross Kákova, sat, jud. Caraș-Severin.

¹⁰⁰³ Oravicza, oraș, jud. Caraș-Severin.

¹⁰⁰⁴ Szaszka, veche denumire a satului Sasca Montană, jud. Caraș-Severin.

¹⁰⁰⁵ Sgekas, sat, comuna Ticvaniu Mare, jud. Caraș-Severin.

¹⁰⁰⁶ Dognacska, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

¹⁰⁰⁷ Die Milavaer Kupfergruben.

¹⁰⁰⁸ Boksán, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

¹⁰⁰⁹ Resicza.

¹⁰¹⁰ Russberg, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

¹⁰¹¹ Deutsch Csiklova, probabil actuala localitate Ciclova Montană, componentă a orașului Oravița, jud. Caraș-Severin.

care produce plăci pentru monetăria de la Alba-Iulia și o fabrică de ustensile de aramă.

Trebuie să te întorci înapoi la Oravița română și ajungi într-un ținut muntos variat, <trecând> prin Slatina¹⁰¹², peste <râul> Nera spre Sasca germană, foarte aproape pe malul celălalt al <râului>. Acest târg cameral are 2 030 de locuitori, vice-comisariat minier¹⁰¹³, mine de plumb și de aramă care conțin argint în micașist, cele mai multe fiind acum părăsite. Aici se mai află și apă de var¹⁰¹⁴ și mine de fier. Poziția este foarte romantică.

Nota 1. De la Sasca, un drum nou, foarte bun duce la Mehadia; la 15 ¼ ceasuri spre nord se află Sasca română cu mine de aramă. Drumul duce în serpentinele cele mai line pe muntele *Stanczliva*¹⁰¹⁵ unde se află un pichet și o cârciumă, mergând apoi în jos prin minunata vale a Almașului, străbătută de Nera [...].

p.385 Nota 2. De la Sasca o potecă anevoioasă duce în cinci ceasuri spre Moldova Nouă¹⁰¹⁶, către care merge și un drum foarte bun, în 15 ceasuri <trecând> prin Moldova Veche¹⁰¹⁷. Și în Moldova Veche se află // un vice-comisariat minier¹⁰¹⁸ și mine bogate de argint, aramă și plumb cât și mai multe topitorii. Arama roșie de aici are un conținut de 90 <%>. De aici un nou drum minunat duce peste muntele Alibek spre Dolnia Lupkova¹⁰¹⁹, pe Dunăre și tot de-a lungul fluviului printr-o vale măreață, în jos prin Berzasca¹⁰²⁰, Svinița¹⁰²¹, Tisovița¹⁰²², Plavișevița, Dubova¹⁰²³, Ogradena¹⁰²⁴ și Ișelnița¹⁰²⁵, spre Orșova Veche, <cale de> 28 de ceasuri [...].

De la Sasca trebuie să te întorci înapoi la Oravița de unde se ajunge prin Răchitova¹⁰²⁶ la Secășeni și fără a mai trece pe lângă vreo altă localitate, <ajungi> în ținutul muntos la Dognecea¹⁰²⁷. Acest târg cameral numără 2 015 locuitori, are un vice-comisariat minier și foarte bogate mine de aramă în micașist, dar dau și plumb și zinc. Se extrage, de asemenea, aur și argint. <Este> o topitorie <și> o uzină metalurgică de prelucrare a zincului¹⁰²⁸. În sfârșit, aici se află și o carieră nespuns de bogată în marmură albă, cu granulație foarte fină.

¹⁰¹² *Szlatina*, veche denumire a satului Slatina Nera, comuna Sasca Montană, jud. Caraș-Severin.

¹⁰¹³ *Bergerichts-Substitution*.

¹⁰¹⁴ *Cementwasser*.

¹⁰¹⁵ *Stanczliva-Berg*.

¹⁰¹⁶ *Neu-Moldawa*, oraș, jud. Caraș-Severin.

¹⁰¹⁷ *Alt-Moldawa*, localitate componentă a orașului Moldova Nouă.

¹⁰¹⁸ *Bergerichts substitution*.

¹⁰¹⁹ *Dolnia Lupkova*, azi Dolnia, sat, comuna Cornereva, jud. Caraș-Severin.

¹⁰²⁰ *Bergsyasyka*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

¹⁰²¹ *Svinicza*, sat, comună, jud. Mehedinți.

¹⁰²² *Tisovicia*, sat, comuna Plavișevița, jud. Mehedinți.

¹⁰²³ *Dubova*, sat, comuna Plavișevița, jud. Mehedinți.

¹⁰²⁴ *Ogradina*, sat desființat înglobat în comuna Ișelnița, jud. Mehedinți.

¹⁰²⁵ *Jeschenitza*.

¹⁰²⁶ *Rakittova*, sat aparținând orașului Oravița, jud. Caraș-Severin.

¹⁰²⁷ *Dognácska*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

¹⁰²⁸ *Zinkhütte*.

La trei ceasuri de aici, înspre răsărit, se află târgul cameral Reșița germană cu un vice-comisariat minier, ateliere pentru prelucrarea fierului, o topitorie și o turnătorie, cinci uzine metalurgice și o uzină de laminat tabla.

De aici se ajunge în valea Berzavei în jos prin Călnic¹⁰²⁹ în patru ceasuri la Bocșa germană, unde se află, de asemenea, un oficiu regal pentru administrația minelor, cinci uzine metalurgice pentru prelucrarea fierului, un cuptor înalt [...].

De la Bocșa se poate merge fie prin Ezeriș¹⁰³⁰, Brebu¹⁰³¹ <și> Valea Boului¹⁰³² spre Caransebeș <cale de> șase ceasuri, [...] sau înapoi prin Valea Bocșa¹⁰³³, Fizeș¹⁰³⁴, Șemlacul mare și mic¹⁰³⁵ pe drumul de poștă spre Timișoara [...]

Călătorie pe Dunăre de la Pressburg¹⁰³⁶ la Galați¹⁰³⁷

p.401

[...] Mai jos de Palanca, munții Banatului înaintază spre mal, și alcătuiesc împreună cu munții Serbiei acea vale îngustă, care întrece cu mult prin aspectele ei foarte romantice toate ținuturile Dunării de sus. Mase impunătoare de stânci, abrupte, cu forme ciudate, care sunt proprii munților calcaroși, oferă o serie de tablouri din cele mai pitorești, care <își> pierd <din farmec> numai din cauză că sunt prea asemănătoare între ele.

p.427

La o jumătate de ceas mai jos de Palanca se varsă Nera în fluviu [...]. După un ceas se ajunge la satul Moldova Veche, cu o ruină așezată mai jos de târgul Moldova Nouă [...]. Aici începe acea distanță în care navigația pe fluviu este îngreunată atât de mult prin tot felul de piedici, încât vapoarele cu aburi [...] le evită și, mai ales pentru a nu fi întârziate la lazaret, lasă pe călători să meargă pe uscat între stațiile Orșova și Moldova, ceea ce se face acum fără nici o greutate prin șoseaua practică de curând la Clisura¹⁰³⁸. [...].

Lângă Moldova începe marea insulă cu același nume, care ține tot de graniță. Chiar mai jos de aceasta se înalță din mijlocul fluviului un puternic bloc de stânci, Babacai¹⁰³⁹. Dunărea, care până acum cursese liniștită și lină ca o oglindă, începe aici să-și izbească cu putere valurile și este curând strânsă între malurile stâncoase

p.428

¹⁰²⁹ *Kelnik*, azi în componența municipiului Reșița.

¹⁰³⁰ *Ezeres*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

¹⁰³¹ *Prebul*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

¹⁰³² *Valliabul*, veche denumire a satului Păltiniș, jud. Caraș-Severin.

¹⁰³³ *Vall. Boksan*.

¹⁰³⁴ *Fizess*, sat, comuna Berzovia, jud. Caraș-Severin.

¹⁰³⁵ *Gross-und Klein Scham*, sate, comuna Gătaia, jud. Caraș-Severin.

¹⁰³⁶ Azi Bratislava, în R. Slovacă.

¹⁰³⁷ *Galacz*.

¹⁰³⁸ *Klissura*.

¹⁰³⁹ *Babakali*. De la denumirea turcă Babakay, adică stânca Babei, la intrarea defileului Porților de Fier.

Tivadicza, în Ungaria, și *Jaz*¹⁰⁴⁰ în Serbia, pe o întindere <de> 650 m, de care se sparg năvalnic taluzurile. De obicei băntuie totodată aici și un vânt puternic. Defileul este dominat în partea aceasta de cetățuia Babacai, din care mai sunt încă în ființă unele ruine și de partea cealaltă de castelul sârb de munte Golubaici¹⁰⁴¹, ale cărui nouă turnuri se mai înalță încă asupra unui sătuleț nenorocit. Amândouă ruinele, care se ridică pe uriașe stânci deasupra fluviului tumultos, alcătuiesc un tablou minunat de sălbăticiune romantică. Mai jos de Golubaici se află defăimata peșteră a muștelor din care primăvara ies groaznicele roiuri de muște columbace¹⁰⁴². Ca niște nori groși de fum se îndreaptă spre Serbia și în Banat atacând turmele. Toate părțile care nu sunt acoperite cu păr, ochii, nasul și urechile nenorocitelor animale sunt atacate îndată de nenumărați țânțari și rareori un animal atât de martirizat trăiește mai multe ceasuri. Focuri mari de paie și spălarea locurilor celor mai descoperite cu o fiertură de pelin¹⁰⁴³ sunt singurele mijloace <de apărare, de altfel> puțin satisfăcătoare. Sfântul Gheorghe ar fi ucis în această <peșteră> pe balaurul din al cărui hoit ar fi luat ființă aceste insecte.

p.429 Fluviul s-a mai liniștit acum, <având> vreo 850 m în lățime, dar este foarte repede. Mai jos de casa <pichetului> de pază Alibei // se ivește însă primul lanț de stânci ascuțite, care se întinde pe sub apă între munții *Tessniput*¹⁰⁴⁴, *Aliborasgye*¹⁰⁴⁵ și Stânca¹⁰⁴⁶. De aici vasele mari nu mai pot merge în siguranță în jos, când <nivelul> apei este scăzut [...]. Într-un ceas ești chiar la Berzasca <întărită> cu turnuri de pază, căci în față, în Serbia, se află ruinele unei cetăți. În 1833 a putut ajunge până aici vasul cu aburi *Die Donau*, favorizat de nivelul ridicat al apei. La o jumătate de ceas mai departe, lângă casa <pichetului> de pază Welika Kozla se întinde în fluviu al doilea prag de stâncă și prevestește o puternică izbire <a taluzurilor de stânci>. Băștinașii cunosc însă cu precizie locul pe unde o poate trece, și îl străbat fără de nici o greutate. Dar după 500 m se ajunge la primejdiosul vârtej Jerdap¹⁰⁴⁷ (în turcește: Kirdop Tatalia) numit și Siriniac de la pâraul cu același nume care se varsă aici în Dunăre. Fluviul se izbește de stâncile abrupte din <malul> sârbesc și formează cu o repeziciune îngrozitoare vârtejuri¹⁰⁴⁸. Chiar și pentru vasele de acolo, locul acesta este plin de primejdie. Îngustat până la 280 de stânceni, fluviul se îndreaptă acum împotriva stâncilor duble *Bivoli*, care se înalță din albiea

¹⁰⁴⁰ *Joczs*.

¹⁰⁴¹ *Golubacs*.

¹⁰⁴² *Golubacser Mücken*.

¹⁰⁴³ *Wermuthskraut*.

¹⁰⁴⁴ *Tessniput*, neidentificat.

¹⁰⁴⁵ *Aliborasgye*, neidentificat.

¹⁰⁴⁶ *Sztenka*.

¹⁰⁴⁷ *Jardof*.

¹⁰⁴⁸ *Und dreht sich mit fruchtbarer Schnelligkeit in Kreise*.

<sa>, dar care sunt primejdioase numai când nivelul apei este ridicat. La 1760 m mai jos se află stânca Izlaz și la 300 m în josul <apei este> stânca Tachtalia¹⁰⁴⁹, prima înaltă de 40 m, a doua de 300 m (?), amândouă împreună numite și Gârdaf¹⁰⁵⁰. Dunărea are 380 în lățime lângă cea dintâi <și> 560 m lângă cea de a doua și taluzurile se sparg de ele cu un vuiet îngrozitor. Întreaga albie este aici plină de stânci, care chiar la nivelul cel mai ridicat al apei // sunt acoperite numai cu 5 m și lasă un loc de trecere în lățime de 12 m numai pe partea sârbească. Spargerea valurilor de <stânca> Tachtalia este cea mai supărătoare, întrucât nu lasă decât un loc de trecere și mai îngust. Călătoria în sens contrar este bineînțeles foarte grea. Corăbiile turcești cu sare, dintre care cele mai mari încarcă 4 000 de ocale (ocaua = 2 ¼ pf.), sunt trase de 120–130 de oameni și de 10–20 boi, pe care-i mai ajută și o velă puternică. Tot așa este și stânca Brani, cu un vârtej asemănător. După aceste priveliști îngrozitoare, fluviul se împarte în două brațe dintre care cel mai mare cuprinde o cataractă cu totul de netrecut; de aceea corăbiile trebuie să facă tot ce le stă în putință ca să scape de curent și să pătrundă în brațul drept, <care este> mai mic. <Această> despărțire este pricinuită de insula Porecza, care ține de Serbia și este numită astfel după târgul Porecz așezat pe malul drept al Dunării într-o poziție pitorească. Fluviul curge aici încet și se îndreaptă, după o mare cotitură sudică, iarăși spre nord-est. Pe malul stâng se află satul Svinița.

p.430

Acum urmează, lângă satul Plavișevița, stânca marină „Incy”, care este însă acoperită îndeajuns când nivelul apei este ridicat, apoi Calnicul se ridică în mijlocul albiei fluviului și mai jos, foarte aproape, Cazanul¹⁰⁵¹ cu care se luptă talazurile Dunării cu o furie îngrozitoare. <Fluviul se> strâmtează la 87 m și formează un nou vârtej. Adâncimea este socotită aici de 28 m și înaltul Sterbecz se ridică la 364 m; stâncile sale abrupte accentuează mai tare imaginea acestei strâmători.

La o jumătate de ceas, mai jos pe malul stâng, se află vestita peșteră a lui Veterani¹⁰⁵², numită la început „Biscabara” sau „Piscabora”, care și-a căpătat numele de la generalul Veterani, care comanda în Transilvania în anul 1692.

Ea se află la 50 m de Dunăre, <având> 2 m în înălțime; <este> în muntele Sucuru¹⁰⁵³ numit și muntele însângerat¹⁰⁵⁴ de la o înfrângere a turcilor. Intrarea este de 4 m în lungime, 2 m în lărgime, 4 ½ în lățime și se află sub un perete de stâncă de 120 în înălțime, care este agățată deasupra <ei>. Înăuntru are 16 m în lungime, 12 m în înălțime, 10 m în înălțime și primește lumina zilei de sus printr-o deschidere mare de 6 m până la 8 m. Întrucât domină perfect fluviul, care are aici numai 140

p.431

¹⁰⁴⁹ *Tachtalia.*

¹⁰⁵⁰ *Gyerdap.*

¹⁰⁵¹ *Kazan.*

¹⁰⁵² Nota autorului: *beschreibung der veteranischen Höhle*, Bayreuth, 1798.

¹⁰⁵³ *Schuscuru.*

¹⁰⁵⁴ *Blutberg.*

m în lățime, importanța ei a fost recunoscută chiar de romani, după cum dovedesc câteva pietre cu inscripții de pe țarm.

În fața intrării, închisă de o poartă de fier, s-au ridicat <niște> întărituri¹⁰⁵⁵ și grotă însăși este prevăzută cu cisterne, cuptoare, locuri de aprins focul etc. O grotă învecinată slujește ca magazie de pulbere. Zidurile și apa rea sunt neajunsurile principale cu care are de luptat garnizoana (cuprinde 6–700 de oameni), totuși nu a fost luată decât prin capitulare, cu prilejul a două asedii puternice, anume în 1718 sub maiorul Stein.

Îndată după ea urmează Dubova și apoi Ogradena. În fața acestui sat stâncile de pe țarm alcătuiesc o scară naturală de 20 m în lungime, care duce spre vestita tabulă a lui Traian.

p.432 Este o inscripție pe o tabulă pe care o țin două genii înaripate. În amândouă părțile sunt delfini ale căror cozi arcuite înconjoară un scut¹⁰⁵⁶ împărțit în câmpuri, în mijlocul căruia este așezat vulturul roman. Pescarii fac adeseori foc sub acest acoperiș astfel încât nu se mai pot citi clar decât următoarele: *Imp. Caes. D. Nervae. Filius. Nerva. Trajanus. Germ. Pont. Max(imus)* ... Monumentul eternizează prima expediție a lui Traian în Dacia, în anul 103¹⁰⁵⁷. Întreaga regiune înconjurătoare este // foarte romantică. În apropiere se mai văd încă urme evidente ale șoselei romane, tăiate în stâncă de împăratul roman. Nu mai trebuie decât o jumătate de ceas <pentru a ajunge> la Orșova.

De la Orșova până la Galați

Într-o vale frumoasă în munți, se află târgul Orșova¹⁰⁵⁸, pe Dunăre, care ține de districtul regimentului de graniță româno-iliric. Are numai 890 locuitori care se îndeletnicesc cu tăbăcitul cordovanelor. Se mai văd încă ruinele castelului turcesc de odinioară¹⁰⁵⁹. În spatele acestei localități, în satul Jupalnic¹⁰⁶⁰, se află lazaretul; <cale de> o jumătate de ceas mai jos se varsă Cerna în Dunăre și la o altă jumătate de ceas mai departe începe o insulă în Dunăre, pe care se află cetatea turcească Orșovă Nouă.

[Urmează descrierea Fortului Elisabeta de pe malul drept]. În față <este> moara de la Vodița, mai jos de care pârâul Bahna¹⁰⁶¹ formează granița spre Țara

¹⁰⁵⁵ *Schanzen*.

¹⁰⁵⁶ După Griselin *geschichte des Temeschwarer Banats*, I, p. 288.

¹⁰⁵⁷ În realitate, anul 102.

¹⁰⁵⁸ *Alt Orschova (Orsova, vlahisch: Rushova)*.

¹⁰⁵⁹ Cetate de piatră, construită în 1371–1372 pe locul uneia mai vechi, din pământ.

¹⁰⁶⁰ *Xupanek (Schupanek)*, sat desființat, înglobat în orașul Orșova, jud. Mehedinți.

¹⁰⁶¹ *Bagna Bach*.

Românească, însemnată printr-o piramidă cu vulturul bicefal. Aici se află postul principal de graniță, dincolo de care se găsește satul românesc Vârciorova¹⁰⁶².

De la moară se poate face ascensiunea muntelui Alion. Acesta domină // cetatea <Elisabetei>, cu o minunată priveliște către fluviu, Turnu Severin¹⁰⁶³, Porțile de Fier, punctul unde Traian și-a înfipt podul ș.a. În vîrf se află o pajiște întinsă unde au petrecut odată Josif II¹⁰⁶⁴ și arhiducele Francisc¹⁰⁶⁵ (împăratul de acum). Tăierea mai multor copaci înlesnește priveliștea spre cetate [...].

Vaporul intră acum pe teritoriul turcesc și interesul <plin de> pitoresc al regiunii este întărit de ciudățenia arhitecturii, a portului și a vieții. Căci aici este și tabloul cel mai mareț din întreaga călătorie pe Dunăre, vestitul pas și cataracta Porților de Fier. Chiar la 800 de stânjani mai jos de Orșova Nouă dai de o solidă faleză, numită *Gornya Belega* și la 290 stânjani mai departe <dai de> o a doua *Dolnya Belega*. Tot mai puternic devine vuietul, chiar înainte de a fi zărit ceva din stâncile primejdioase; în sfârșit, zgomotul valurilor răzvrătite este atât de puternic, încât corăbierii nu se mai pot înțelege și își vorbesc unul altuia prin semne. Te afli la Porțile de Fier (*porta ferrea*, în turcește *Demirkapi*, numite pe hartă de obicei *Cataractae Danubi*). Fluviul se strâmtează aici la 200 de pași între stâncile înalte de pe maluri și albia însăși este plină de nenumărate stânci, astfel că pretutindeni valurile se izbesc de ele, dând naștere unor vârtejuri. Blocurile <de stânci> cele mai mari și mai primejdioase sunt *Bossbajnik weliki* și *Golabacska mali*, care formează o trecătoare de 60 stânjani în lățime; la 150 de stânjani mai departe urmează *Kralljevacs* și *Medzea* și tot la această depărtare *Czifurza kamen*. Cu iuțea fulgerului, curentul impetuos smucește corabia printre ele. După ce ai scăpat cu bine de aceste stânci, ajungi la insula Balni, lângă localitatea sârbească Sip, și acum // ai de înfruntat o nouă primejdie <înfațișată prin> nenumărate vârtejuri; numai aici se socotesc 23. Mai sunt încă de parcurs cîteva locuri stâncoase lipsite de însemnătate și, în sfârșit, scapi cu bine de primejdie.

Călătoria prin Porțile de Fier, ține o jumătate de ceas, în timpul căreia corabia este azvârlită încoace și încolo, de către valurile vijelioase, ca pe mare. De obicei se iau de la Orșova piloți numiți *Kormanos* (în limba maghiară *Kormanyos*) care sunt cunoscători ai canalurilor înguste dintre stânci. Prin Porțile de Fier pot trece corăbiile în josul fluviului, dar niciodată în sus. Totuși, pe malul sârbesc este un canal natural, de 10 stânjani în lățime, pe care se poate naviga mai ușor, dar nu fără primejdie, și numai când nivelul apei este ridicat. Lângă satul Sip se văd însă urmele unui canal în ruine, odinioară navigabil. Fluviul se mai liniștește, se trece pe lângă mica cetate Cladova, plină de pitoresc, unde romanii își construiseră fortificații, ale

¹⁰⁶² *Werczerowa*, azi localitate componentă a municipiului Drobeta-Turnu-Severin.

¹⁰⁶³ *Die Severiner Thürme*.

¹⁰⁶⁴ Iosif II, împărat romano-german (1765–1790).

¹⁰⁶⁵ Francisc II, ultimul împărat romano-german (1792–1806) și primul împărat al Austriei (1804–1835), sub numele de Francisc (Franz) I.

căror ruine se mai văd încă deasupra malului. La o jumătate de ceas mai departe sunt ruinele vestite ale podului lui Traian. Pe mal se mai află încă două picioare mari de 3 stânjani în lățime și de amândouă părțile ruinele castrelor podului¹⁰⁶⁶; în Dunărea însăși <mai sunt> rămășițele celor unsprezece picioare, care se mai văd bine când nivelul apei este scăzut. Zidurile constau din pietre necioplite, acoperite cu cărămidă. Traian a pus să se construiască podul acesta de către Apolodor din Damasc, după înfrângerea regelui dac, Decebal. Avea 20 de picioare de 150 m în înălțime, 60 m în lățime, fiind depărtate între ele cu <și> legate prin bolte. Se mai găsesc încă în regiune monede romane. Hadrian a pus să se distrugă această operă minunată pentru a împiedica trecerea goților.

p.435 Malul stâng se preface din ce în ce mai mult în câmpie, dar malul sârbesc rămâne muntos, <iar> fluviul însuși este de aici înainte deplin liniștit și sigur, numai bancurile de nisip, // care apar din nou chiar sub podul lui Traian, cer mai mult atenție [...].

[Urmează satele Verbița, Techea, insula Camenița, Gura Timocului, Florentinul și Vidinul, pe malul opus se află târgul Calafat¹⁰⁶⁷ pe o înălțime, iar apoi Lom Palanca¹⁰⁶⁸, Rahova¹⁰⁶⁹]. În sfârșit se ajunge la vărsarea râului Olt (Alutas) lângă satul Grădinari¹⁰⁷⁰ care se află pe o insulă. În față, ceva mai jos, se află Nicopole¹⁰⁷¹ [...]. În fața acestuia, într-o regiune atrăgătoare, este <localitatea> românească Turnul¹⁰⁷². După 3 ceasuri ești la Siștov în Bulgaria [...].

p.436 Pe malul opus, român, se află târgul Zimnicea¹⁰⁷³ și satul Tutești¹⁰⁷⁴ unde se prind moruni. În sfârșit se ajunge la Rusciuc¹⁰⁷⁵ și Giurgiu¹⁰⁷⁶.

După ce Dunărea primește mai departe Dâmbovița¹⁰⁷⁷, curge [...] pe lângă Orașul de Floci¹⁰⁷⁸ în Țara Românească, primește aici râul Ialomița¹⁰⁷⁹ și acum urmează orașul Silistra (în turcește Dristra)¹⁰⁸⁰. Este așezată la poalele unui munte, la gura râului Dristra, înconjurată numai de șes. Nu este prea mare, face însă un

¹⁰⁶⁶ *Brüchen-Castellen*.

¹⁰⁶⁷ *Kallafat*, oraș, jud. Dolj.

¹⁰⁶⁸ *Lomgrad (Lom-Palanka)*, în Bulgaria.

¹⁰⁶⁹ *Oreahovo*, localitate în Bulgaria.

¹⁰⁷⁰ *Gredinar*, sat desființat, înglobat în comuna Giuvărăști, jud. Olt.

¹⁰⁷¹ *Nikopolis*, localitate în Bulgaria.

¹⁰⁷² *Turnul (Turnod, Turn)*, azi Turnu-Măgurele, municipiu, jud. Teleorman.

¹⁰⁷³ *Simnitza*, oraș, jud. Teleorman.

¹⁰⁷⁴ *Tuzeschty*.

¹⁰⁷⁵ *Ruscsuk*, azi Russe, oraș în Bulgaria.

¹⁰⁷⁶ *Giurdsow*.

¹⁰⁷⁷ *Dombrovicza*. Inexact. Dâmbovița se varsă în Argeș.

¹⁰⁷⁸ *Flocz*.

¹⁰⁷⁹ *Jaunissa*.

¹⁰⁸⁰ Localitate, azi în Bulgaria.

comerț însemnat, are 20 000 locuitori, o cetățuie puternică și este capitala unui sangiac al cărui pașă locuiește însă de obicei la Babadag¹⁰⁸¹. Aici este reședința unui arhiepiscop ortodox. Ca cele mai multe orașe turcești, Silistra este prost construită, murdară și plebea este aici mai intolerantă față de străini. Bazarul este format din două șiruri de dugheni de lemn. Hanul¹⁰⁸² este un pătrat mare, care cuprinde câteva cafenele, dugheni și odăi proaste pentru călători. În apropiere se mai văd încă ruinele zidurilor grecești, care au fost ridicate împotriva invaziilor barbarilor, precum și rămășițele șanțurilor <făcute> împotriva rebelului Pasvan Oglu¹⁰⁸³ din Vidin. Pe același mal se află micul oraș Turtucaia¹⁰⁸⁴ și mai departe urmează Hârșova¹⁰⁸⁵, cu 4 000 de locuitori și o cetățuie. Dunărea este aici foarte lată și mult mai impetuoasă.

În sfârșit urmează Brăila (în turcește Ibrail) pe malul stâng. Acest mare oraș comercial, înconjurat de un șanț, are 25 000 de locuitori <este> un port mare foarte vizitat, care primește vapoare ce ies la mare și iau de aici grâne pentru Constantinopol. La Brăila se varsă în Dunăre *Zanavana*¹⁰⁸⁶ și de partea cealaltă, lângă mănăstirea Romani Vasasi¹⁰⁸⁷, râul Ribna //.

p.437

Fluviul este aici foarte larg, formează multe insule și face o cotitură însemnată spre miazănoapte. După ce a primit râul Argeș¹⁰⁸⁸, părăsește Țara Românească și intră în Principatul Moldovei. După un ceas se zărește țința călătoriei: Galați, mai jos de vărsarea Siretului¹⁰⁸⁹, pe malul stâng. Acest oraș de seamă, deschis, foarte prost construit, este una din cele mai vestite piețe comerciale de pe Dunăre. La capătul orașului se află portul mare, unde se află tot mai multe veliere cu trei catarge și șantierul naval. Cea mai mare parte din locuitori țin de biserica ortodoxă și au aici șapte biserici și trei mănăstiri. Principalele articole de comerț sunt: lemnăria moldovenească, sarea, mierea, ceara, untul, silitra și cereale, pentru <păstrarea> cărora există magazine mari.

În apropiere se află lacul Brateș¹⁰⁹⁰, bogat în pește, lângă satul cu același nume, nu departe de Dunăre.

¹⁰⁸¹ *Babaday*, azi oraș, jud. Tulcea.

¹⁰⁸² *Der Han (Gasthof)*.

¹⁰⁸³ *Pasman Oglu*. Osman Pazvantoglu, pașă de Vidin (1794–1807).

¹⁰⁸⁴ *Turtukay*, azi Tutrakan în Bulgaria.

¹⁰⁸⁵ *Hirsova*, oraș, jud. Constanța.

¹⁰⁸⁶ Neidentificat.

¹⁰⁸⁷ Neidentificat.

¹⁰⁸⁸ Argeș-Fluss. În realitate Argeșul se varsă în Dunăre la Oltenița. Autorul confundă aici Siretul cu Argeșul.

¹⁰⁸⁹ *Szereth*.

¹⁰⁹⁰ *Karamon*.

De la Galați se socotesc 50 de ceasuri până la Marea Neagră și această distanță se parcurge în două – trei zile. Dincolo de satele Drimago¹⁰⁹¹, Kersova¹⁰⁹² și Giurgiulești¹⁰⁹³ se ajunge la o insulă, mai jos de care se află granița dintre Moldova și Basarabia. Primul orașel rus este Tomarova¹⁰⁹⁴ (pe românește Reni)¹⁰⁹⁵ cu o cetățuie. Nu departe se varsă Prutul în Dunăre, lângă satul Troesmis¹⁰⁹⁶. Dunărea formează tot mai multe insule și se îndreaptă către Delta sa, care începe mai jos de Ismail¹⁰⁹⁷.

Se mai discută încă, dacă Dunărea are 7, 6 sau 5 guri.

p.438 [Urmează numirile celor 6 guri arătate de Pliniu]. Și turcii consideră că sunt șapte: Sulina, Kedrille, Salona, Kuciuc, Portessa și Korte-Bogasi; la care se mai adaugă și gura // Kilia nouă. Dunărea se varsă, de altfel, cu atâta putere în Marea Neagră, încât apele sale rămân neamestecate <cu apele Mării> până la o distanță de 40 000 de pași, fiind recunoscute după gustul lor dulce. Gurile cele mai însemnate sunt cea de la nord și cea de la sud. Nu departe de aceea se află orașul basarabean întărit Chilia nouă (în turcește Jeni kilia) cu un port și cu o citadelă pe o stâncă înaltă. <Are> 6 000 de locuitori. Orașul este clădit pe o întindere mare, cuprinde mai multe moschei, biserici ortodoxe și armenesti și este o piață comercială foarte bine așezată. La gura sudică se află târgul Sulina, de aceea gura se numește *Suline Bogasi*.

¹⁰⁹¹ *Drimagi*, neidentificat.

¹⁰⁹² *Kersova*, neidentificat.

¹⁰⁹³ *Gargulet*, sat pe malul stâng al Prutului, în prezent în R. Ucraina.

¹⁰⁹⁴ *Timarova*, azi în R. Ucraina.

¹⁰⁹⁵ *Moldauisch*.

¹⁰⁹⁶ *Tresmis*.

¹⁰⁹⁷ Localitate actualmente în Ucraina.

LORENZO VALERIO (1810–1865)

Alături de Giovenale Vegezzi Ruscalla și Marco Antonio Canini, Lorenzo Valerio se numără printre personalitățile *italiene* ale căror destine au fost influențate de contactul direct cu spațiul românesc, fascinate de existența și rezistența miracolului românesc înconjurat de slavi și maghiari.

Torinez prin origine, Lorenzo Valerio este un reprezentant de seamă al generației sale, ce gândea și acționa pentru independența și unitatea Italiei într-o Europă a naționalităților suverane.

Se impune contemporanilor prin calități deosebite de om de afaceri (director al unei manufacturi de mătase), de politician (deputat al stângii în Parlamentul subalpin în 1848–1849, comisar al regelui și prefect de Como, numit senator în 1862). Este considerat unul dintre întemeietorii presei moderne italiene, inițiator, colaborator al unor publicații celebre în epocă: „Il Subalpino”, „Letture popolari”, „La Concordia”, „Il Diritto”, „Il Progresso”.

Informațiile primului volum al corespondenței lui Valerio, *Lorenzo Valerio. Carteggio I (1825–1841)*, apărut la Torino în 1991, sub îngrijirea lui Luigi Firpo și Adriano Viarengo, îi înscriu numele pe lista călătorilor străini în Țările Române, din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Nevoit să părăsească Torino, din cauza dificultăților financiare, devine angajatul unchiului său Carlo Camilla, un prosper comerciant vienez. Pentru tânărul de 24 de ani, crescut în atmosfera conspirativă a societăților secrete carbonare, simpatizant al „Tinerei Italii”, străbaterea continentului din Franța până la țărmul Mării Negre semnifică o adevărată experiență inițiativă.

În cele patru epistole din 1835, unde evocă tangențial voiajul în Ungaria și Polonia, se oprește îndeosebi asupra călătoriei în Banat, Transilvania, Bucovina, Basarabia, Moldova. Descrierile geografice se împletesc cu informații despre istoria și limba etniilor întâlnite, despre pitorescul costumelor și obiceiurilor.

Scrisoarea din 20 iunie 1835 din Timișoara, adresată sorei sale Marianna, o tânără pasionată de geografie, prezintă drumul de la Viena la Pressburg și de aici călătoria cu vaporul pe Dunăre până la Pesta. Străbate sudul Ungariei și Banatul într-un mod neobișnuit „cuibărit într-un car de fân cu un valah drept vizitiu”. Pentru a ajunge în Timișoara trece Tisa și Mureș, care sunt „după Dunăre râurile cele mai importante ale Ungariei”, poposește la Arad „fortăreața unde au fost deținuți patrioții italieni arestați în 1831–1832”. Este uimit de varietatea populațiilor întâlnite: români, maghiari, germani, sârbi, bulgari, care „și-au păstrat cu o tenacitate extraordinară limba, costumele religia”. Ajuns la Timișoara „orașul cu 14 000 de locuitori în majoritate germani”, nu este impresionat de arhitectonică ci de importanța strategică și istorică, ca prim bastion al Ungariei”. În iulie 1835 îi scria mamei sale din Cernăuți „capitala Bucovinei aflată pe malurile Prutului”. Scrisoarea, din 22 iulie 1835 din Iași, conține o amplă relatare a călătoriei în Basarabia și Moldova. Primul contact cu Imperiul rus este traumatizant. Trece din Bucovina în Basarabia pe la Novoselița, unde se izbește de brutalitatea și corupția funcționarilor vamali, străbate ținuturi pustii, iar puținele localități întâlnite – printre care și orașul Bălți – îi par copleșite de sărăcie și de o dezolantă tristețe. Numai imaginea romantică a pădurilor seculare „în care noaptea în jurul focurilor stăteau cazacii cu bărbi lungi” îndulcește tabloul întunecat al acelor meleaguri aflate la marginea despotice împărății. Din Chișinău, „capitala Basarabiei, oraș cu cel mult 35 000 de locuitori” se îndreaptă spre țărmurile Mării Negre, „anticul Pont Euxin, unde a fost exilat nenorocitul Ovidiu”. Într-un stil ce prevestește gazetarul de mai târziu, istorisește sejurul său în Iași în primul an de domnie al lui Mihail Sturdza. În capitala Moldovei

surprinde originalul amestec dintre Orient și Occident, cunoaște ospitalitatea boierilor, fiind șocat de existența robiei în plin secol al XIX-lea. Din Cluj, în 21 august 1835, Valerio scrie ultima sa epistolă consacrată călătoriei în Europa Răsăriteană. Amintește etapele drumului de la Iași la Cluj: Suceava, Câmpulung, Gherla, descriind frumusețea și bogăția Bucovinei „unde pe culmea cea mai înaltă a Carpaților” a trăit o experiență inedită: dialogul în limba latină cu un caporal ce păzea frontiera. Ajuns în Cluj este plăcut impresionat de poziția sa geografică așezat „pe frumoasele culmi ale râului Someș”. Intenționa să rămână două luni, dar știrea morții neașteptate a mamei sale îl determină să încheie definitiv capitolul călătoriilor europene.

p.78

LORENZO VALERIO

Valerio către sora sa Marianna¹

Timișoara¹, 20 iunie 1835

p.79

Mă vei întreba poate, buna mea surioară și tânără anică, în ce colț de lume se găsește această Timișoară? Desfășoară harta, așează-te lângă Cesarino², concentrează-te asupra cunoștiințelor geografice și urmează-mă: te voi ghida // [...] De la Pesta³, dacă dorești să urmezi până la Timișoara drumul străbătut de mine, îți trebuie mai mult curaj decât se cere de obicei unei doamne. M-ai fi însoțit, stând cu mine ghemuită în fân, așezată ca un țăran, într-un car ușor cu un român drept vizitiu și consultând stelele, abandonată în câmpuri pustii și mlăștinoase, pe care poți merge opt-zece ore fără a vedea nici o urmă de locuință, singurătate întreruptă numai din timp în timp de sate alcătuite din șiruri lungi de căsuțe, construite toate în același mod, și, de-a lungul acestor sate, un păstor înconjurat de un imens număr de oi, înfășurat într-o manta amplă mițoasă numită *bundă*, a cărei privire melancolică și sălbatică îți spune că a petrecut întraga sa viață pe acele șesuri nesfârșite, hrănindu-se cu pâine și slănină, din care are provizii serioase, fără apărare în fața intemperiilor și fără cea mai mică prezență umană. Satele întâlnite în aceste singurătăți sunt populate fie în întregime de colonii românești, fie de vandali⁴, de bulgari, de *raiale*⁵, locuitori ai Serbiei, Iliriei, Croației, fie de maghiari

¹ Traducerea s-a realizat după originalul italian editat în *Lorenzo Valerio. Carteggio (1825-1865), vol. I (1825-1841)*, îngrijit de Luigi Firpo, Guido Quazza, Franco Venturi, Torino, 1991, p. 78-95.

¹ *Temeswar*, capitala Banatului.

² Fratele mai mic al lui Valerio în vârstă de 14 ani.

³ Partea nouă a capitalei Ungariei.

⁴ Vechi trib germanic ce trăia între Oder și Vistula; în epoca lui Valerio nu mai putea fi vorba de existența vandalilor, dispăruți de mult.

⁵ Nume sub care otomanii denuneau supușii creștini.

și de germani. Aceste națiuni, care și-au păstrat cu o tenacitate extraordinară limba, obiceiurile, portul, religia, pot deveni izvorul nesfârșit al studiilor istorice, lingvistice, ale unui observator care se încumetă să poposească aici timp îndelungat; dar chiar și pentru cei aflați în trecere, panorama este surprinzătoare. În aceste țări călătorul spune adio patului, adio mesei; înfășurat în bundă face în cursul nopții observații astronomice și se mulțumește cu o bucată de carne aproape crudă, considerându-se chiar norocos // dacă aceasta nu este dată cu *paprica*, o specie de piper făcut din ardei roșii, și care după slănină e mâncarea lor preferată. În tot acest teritoriu, cu excepția unui oraș din Mica Cumanie⁶, etnie de origine asiatică, care a fost adusă de regele Bela⁷ în aceste ținuturi și care se bucura de mari privilegii, de Czabos⁸— care este probabil cel mai mare sat din Europa deoarece numără 35 000 de locuitori— de trecerea Tisei⁹ și a Mureșului¹⁰— care sunt după Dunăre cele mai mari râuri ale Ungariei— cu excepția orașelului Gyula¹¹ și a Aradului¹²— în ultimul se găsește o fortăreață importantă unde au fost deținuți patrioții italieni arestați în 1831–1832¹³— nu este până la Timișoara nimic remarcabil. Chiar Timișoara nu ar fi ceva deosebit, dacă nu ar avea trecutul și poziția sa strategică, de bastion al Ungariei aflat la granița Turciei cu Transilvania. Acest oraș este capitala Banatului¹⁴, care nu este altul decât antica Dacie¹⁵, țară cucerită de Traian¹⁶, care a adus coloni romani, a căror limbă și obiceiuri sunt moștenite de români, descendenții lor. Limba acestora, latina coruptă se numește română. Acest ținut, după ce a fost pe rând în posesia gepizilor¹⁷, goților¹⁸ și în sfârșit a turcilor, a fost cucerit de Eugeniu de Savoia¹⁹ și a restituit Ungariei. Orașul, care de altfel este plăcut, nu numără mai mult de 14 000 locuitori în majoritate germani și nu are nimic deosebit [...]

⁶ Regiunea Kis-Kunsag, fertilă câmpie a Ungariei de Sud.

⁷ Se referă la Bela I, (1061–1063).

⁸ Probabil Békéscsaba.

⁹ Râu afluent al Dunării.

¹⁰ Râu, afluent al Tisei.

¹¹ Localitate în Ungaria.

¹² Oraș în Banat.

¹³ Mișcările revoluționare din 1830–1831 din statele italiene, din centrul peninsulei.

¹⁴ Regiune în Sud-Vestul României.

¹⁵ Stat locuit de geto-daci.

¹⁶ Împărat roman între (98–117).

¹⁷ Populație germanică ce a coborât de la Marea Baltică spre Dacia.

¹⁸ Populație germanică care ocupă în secolul IV d.Hr. nordul Dunării.

¹⁹ Prinț, general și om de stat austriac (1663–1736).

Cernăuți²⁰, 12 iulie 1835

Cernăuți (Bucovina) pe malurile Prutului

Draga mea mamă,

Iată-mă la 600 de mile piemonteze²¹ distanță de Viena, la granița Rusiei cu Turcia [...] Am trecut prin Moravia²², unde am văzut Brno²³, Spilberg²⁴ și Olomouc²⁵, Silezia²⁶, Polonia austriacă, numită Galiția²⁷ și în sfârșit Bucovina²⁸, în a cărei capitală mă găsesc acum. Măine voi trece frontiera Rusiei și voi intra în Basarabia²⁹ [...]

Iași (Moldova), 22 iulie /3 iunie 1835

[...] Într-o scrisoare către buna noastră Manin³⁰ am anexat un bilet pentru voi, scris din Cernăuți, capitala Bucovinei, în care v-am spus că după ce am trecut prin Moravia, Silezia și Polonia austriacă, eram pregătit să intru în Rusia, ceea ce am și făcut prin punctul de frontieră de la Novoselița³¹, care este primul oraș din Basarabia. Dacă ar trebui să vă povestesc dezgustul și dificultățile pe care am fost nevoit să le suport pentru a trece granița în aceea [...] țară, dacă aș putea să vă zăgrăvesc lăcomia acelor funcționari, ar însemna să vă fac un tablou prea neplăcut pentru mine cât și pentru voi, așa încât renunț. După ce am parcurs o bună bucată de teren, care nu prezintă unui ochi străin decât o dezolantă singurătate întreruptă din loc în loc de semnale, purtând culorile Rusiei, alb, negru și dungi roșii, care

²⁰ *Cernovtsi*, capitala Bucovinei, azi în Ucraina.

²¹ O milă piemonteză = 2,466 km.

²² Regiune în Cehia.

²³ Actual *Brünn*, oraș în Moravia.

²⁴ Fortăreață în Brno, celebră închisoare austriacă.

²⁵ *Olmütz*, oraș în Cehia.

²⁶ Regiune în Polonia, Germania, Cehia.

²⁷ În Ucraina.

²⁸ Regiune în nordul României și în Ucraina.

²⁹ Regiune între Prut și Nistru, azi Republica Moldova.

³⁰ Este vorba de Maddalena Bongioanni.

³¹ Oraș pe Prut în Ucraina.

serveau la numărarea *verstelor*³², de adăposturi mizere acoperite cu paie, unde un funcționar zdrențuit și desculț îți cerea bacșiș câteva copeici³³, pentru că aceste adăposturi erau stațiile de poștă unde trebuia să schimbi caii; după ce am văzut unul sau două sate, un oraș sărac numit Bălți³⁴, am traversat codrii seculari, în care noaptea vezi focuri din loc în loc, în jurul cărora stăteau cazaci cu bărbi lungi ce alcătuiau cu adevărat un spectacol pitoresc, am ajuns la Chișinău³⁵, capitala Basarabiei, sediul unui guvernator și orașul căruia Balbi³⁶ îi atribuia 20 000 de locuitori, dar care în realitate număra cel puțin 35 000. Aici am poposit câteva zile, am băut vin grecesc și ceai, m-am plimbat în droșcă³⁷, am dormit pe o laviță (pentru că de o lună nu mai știu ce este un pat, o carte, o cafea, un jurnal) printre purici și mizerie, am mâncat // mâncăruri rusești gătite cu seu, iar de acolo, părăsindu-mi

companionii la Chișinău, am continuat călătoria până la țărmul Mării Negre (anticul Pontus Euxinus unde nenorocitul Ovidiu³⁸ a fost exilat), unde mi s-a întâmplat o aventură pe care n-o voi uita, dar pe care timpul nu-mi permite să v-o povestesc. M-am întors la Chișinău, pe care l-am lăsat definitiv îndreptându-mă spre Iași, capitala Moldovei, ce aparține Turciei a cărei tributară este, de unde vă scriu aceste rânduri. În Chișinău, ținut mai degrabă friguros și septentrional, te crezi la pol; aici «în Iași» în schimb ești în Orient din cauza distanței mici de Constantinopol și a lungii stăpâniri otomane, care a introdus obiceiuri orientale și care împreună cu cele europene, alcătuiesc cel mai straniu și ridicol amestec pe care îl poți vedea. Vezi un domn elegant, îmbrăcat franțuzește, plimbându-se într-o trăsură și, de partea cealaltă, cu picioarele încrucișate, cu o figură severă, un turc, ce își fumează cu gravitate pipa și numără boabele din rozariu. Intri într-o casă și ești întâmpinat de o frumoasă doamnă, care te invită să stai pe o canapea, care înconjoară camera. Te servește cu dulceață și îți vorbește într-o franceză stâlcită despre Rossini³⁹ și Malibran⁴⁰, în timp ce boierul, soțul doamnei (și să nu crezi că este o glumă, deoarece mi s-a întâmplat mie și colegului meu, ieri), după ce a încheiat o afacere, pentru a-ți demonstra mulțumirea îți oferă în dar o pereche de robi țigani, bărbat și femeie de la care poți avea fii; marfă ce se află aici la mare preț și care se vinde la greutate (în secolul al XIX-lea în Europa!) [...] // Acum voi pleca de aici prin

p.91

³² Măsură de lungime rusească, 1 verstă= 1,067 km.

³³ Monedă rusească, 1/100 dintr-o rublă.

³⁴ Oraș în Republica Moldova.

³⁵ Capitala Republicii Moldova.

³⁶ Adriano Balbi (1782–1848), geograf venețian.

³⁷ *Dröske*, din germană, înseamnă trăsură de piață.

³⁸ Publius Ovidius Naso (43 î.Hr–17 d.Hr), poet latin.

³⁹ Gioachino Rossini, compozitor italian (1792–1868).

⁴⁰ Maria Felicia Garcia, celebră cântăreață italiană (1808–1836).

Fălticeni⁴¹ și Botoșani⁴², și voi intra în Transilvania, a cărei capitală se numește Cluj⁴³, unde voi poposi mai mult [...]

p.93

Valerio către familie

Cluj, 21 august 1835

p.94

p.95

[...] Cum se observă din data scrisorii mele, am lăsat acele ținuturi sălbatice și trecând prin Suceava⁴⁴, Câmpulung⁴⁵, Beclean⁴⁶ și Gherla⁴⁷, adică am străbătut o parte din Bucovina, de altfel foarte pitorească și bogată în minereuri de aur și argint, trecând culmea cea mai înaltă a munților Carpați, unde după un moment de odihnă am avut cel mai neobișnuit dialog în limba latină, cu un caporal din trupele puse să păzească acele trecători nesigure, trupe care au mai degrabă aspectul unor briganzi (e un lucru extraordinar dacă te gândești la ciudățenia locului și la limba doctă pe care o vorbea soldatul și pe care eu // o stâlceam, cum a trebuit să fac cu preoții greci din Moldova). Am parcurs repede o parte a Transilvaniei și am ajuns în capitala acestui principat, unde intenționez să rămân o lună sau poate două. Dacă aș fi venit direct din Italia în Cluj, poate că orașul nu m-ar fi încântat în mod deosebit, dar venind din acele nefericite meleaguri mi-a făcut o impresie foarte bună [...] de fapt. Pe lângă așezarea sa la picioarele frumoaselor coline de pe malurile Someșului⁴⁸, a curățeniei apelor sale, a caracterului locuitorilor, este patria acelui Wesselény⁴⁹ despre care cred că v-am povestit, acesta, <Clujul>, are pentru mine o importanță deosebită din cauza afacerilor. [...].

⁴¹ Oraș în jud. Suceava.

⁴² Capitala jud. omonim.

⁴³ *Klausemborgo*, capitala jud. omonim.

⁴⁴ *Susechtawa*, capitala jud. omonim.

⁴⁵ *Kimpolung*, localitate în jud. Suceava.

⁴⁶ *Beca*, localitate în jud. Bistrița-Năsăud.

⁴⁷ *Szamos Ujwar*, localitate în jud. Cluj.

⁴⁸ Râu în Transilvania.

⁴⁹ Miklós Wesselény (1796–1850), baron.

JULIA PARDOE (1806–1862)

Scriitoare britanică, născută la Berkeley, Yorkshire, în 1806, cea de a doua fiică a maiorului Thomas Pardoe. Talentul literar al Juliei Pardoe s-a manifestat de timpuriu, ea publicându-și primul volum de poezii la numai 13 ani. În urma unei călătorii, pe care a întreprins-o la începutul anilor 1830, a publicat *Traits and Traditions of Portugal*, în 1833, carte care a adus-o în atenția publicului. Doi ani mai târziu, Julia Pardoe și-a însoțit tatăl la Constantinopol, în 1837 publicându-și impresiile în lucrarea *The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks*, 2 vol., din care face parte și fragmentul redat în acest volum, lucrare care o recomandă ca pe o urmașă a lui Lady Montague în privința înțelegerii realităților otomane. Cartea s-a bucurat de succes, fiind republicată în 1838, 1845 și 1854.

În 1842 s-a retras din Londra, locuind alături de părinții săi în apropiere de Gravesend și apoi la Northfleet, în Kent. În 1860 a devenit pensionară a statului, ca recunoaștere a meritelor sale literare. A murit necăsătorită în noiembrie 1862, la Londra.

Alături de romane de succes în epocă, printre care *Lord Morcar of Hereward*, apărut în 1829, Julia Pardoe a scris o serie de lucrări cu caracter istoric, având ca subiect predilect istoria Franței. Alte publicații: *The River and the Desert, or Recollections of the Rhine and the Chartreuse*, 2 vol., 1838, *The Beauties of the Bosphorus*, 1839, republicată în 1854 și 1874 sub titlul *Picturesque Europe*, *The City of the Magyar, or Hungary and its Institutions*, 3 vol., 1840, *The Hungarian Castle*, 3 vol., 1842, *Pilgrimage in Paris*, 1857, *A Life-Struggle*, 2 vol., 1859. A tradus din literatura franceză.

În 1836 Julia Pardoe se întorcea de la Constantinopol la Londra, călătorind pe Marea Neagră și apoi pe Dunăre. Memoriile sale de călătorie publicate în 1837 cuprind și câteva pasaje referitoare la partea românească a Dunării, atât cât a putut vedea în trecere. Din cauza carantinei, care nu permitea debarcarea călătorilor venind din Imperiul Otoman, Julia Pardoe nu a putut vizita așezările românești de la Dunăre, dar lasă scurte impresii despre domnul Moldovei, Mihail Sturdza, care, aflat întâmplător la Galați, i-a vizitat pe călători pe vas, și despre soția sa, doamna Smaragda, care trecuse pe lângă vasul lor, în timpul unei traversări a fluviului. Relatările Juliei Pardoe surprind detalii interesante cu privire la ceremonialul și costumele Curții domnești a Moldovei, oferind în plus o opinie personală asupra înfățișării și personalității domnului Moldovei.

Textul ei de călătorie a rămas necunoscut istoriografiei române.

JULIA PARDOE¹

p.414

La ora 3 a zilei următoare am intrat pe brațul Giurgiu², care nu are decât 200 de stânjeni lățime³ și este greu accesibil pentru vase. Malurile acestei guri sunt joase, mlăștinoase și fără copaci, oferind o priveliște cum nu se poate mai dezolantă; priveliștea se schimbă doar din milă în milă, când apar colibe primitive de pământ

¹ Traducerea s-a realizat după originalul *The City of the Sultan; and Domestic Manners of the Turks in 1836*, London, 1837, vol. 2, p. 414–434.

² Ghiurchevi.

³ 1 stânjen maritim = 1,83 metri.

din cordonul sanitar al cazacilor, ridicate de-a lungul coastei moldovenești pentru a întări carantina. Este greu de spus cât de amărâtă era înfățișarea acestor cocioabe cu acoperiș de stuf; doar sulitele lungi ale gărzilor, înfipte în pământ în fața așezărilor și silueta câte unui cazac călare, apărând și dispărând printre trestiile înalte //,

Pe lângă aceste multe cocioabe, ne-a atras atenția o construcție aparte; era formată din patru pari înalți înfiți în pământ, susținând la vreo opt picioare⁴ de la nivelul pământului o mică platformă împletită din nuiiele, cu un acoperiș de paie la două picioare deasupra. Am dedus că fuseseră construite ca locuri de dormit, în care nefericiții locuitori ai mlaștinilor moldovenești se refugiază în fața norilor de țânțari care infestază Dunărea, și care, fiind de dimensiuni imense, fac o înțepătură foarte urâtă la vedere. Din fericire pentru victimele lor umane, aceste insecte vorace zboară jos, neîncredințându-se niciodată curenților de vânt care, când se năpustesc, pot depăși puterea aripilor lor; și astfel, acest mijloc solitar de a scăpa de virulența lor este adoptat de-a lungul fluviului.

La ora zece noaptea, am ajuns la Tulcea⁵, unde am rămas doar o oră; apoi profitând de lumina lunii, ne-am continuat călătoria spre Galați, unde am ajuns la 5 dimineața și am ancorat lângă locul de carantină, un spațiu mic de ancorare în folosința exclusivă a companiei navale și separat de drumul care duce în oraș printr-un gard dublu de lemn, înalt până la nivelul pieptului. //

Aici au început supărările noastre pe uscat! Eram priviți ca un grup de purtători de boală și tratați ca atare. O parte din gălățeni se adunaseră de-a lungul gardului exterior pentru a-i privi pe cei infestați, al căror contact îi îngrozea; între timp, ne bucuram de privilegiul de a ne plimba în susul și în josul unei bulevarde deschis, printre carbuni depozitați pe o parte, și seu împachetat în piei pe cealaltă.

Am fost vizitați la gard de consulii britanic⁶ și austriac⁷ și de un domn prusian, care la sosirea noastră la Constantinopol, era în serviciul Sultanului, și care acum l-a schimbat pentru cel al Domnului Moldovei. Am făcut cunoștință la Colegiul Militar și a fost multă vreme în căutarea noastră prin Galați.

Părea perfect satisfăcut cu noul său aranjament și a vorbit mult despre libertatea de care se bucura în această nouă așezare, libertate la care, din nefericire, nouă nu ni s-a permis să luăm parte. Așa stând lucrurile, ne-am luat adio de la prietenii noștri din partea disprețuțului oraș a gardului; când am aflat că vasul Pannonia, care trebuia să fi ajuns ca să ne imbarce, nu avea să fie la Galați decât târziu în

⁴ 1 picior = 0,3 metri.

⁵ Tultzin.

⁶ Vice-consulul britanic la Galați, Charles Cunningham.

⁷ Vice-consulul austriac la Galați, Demeter Anastasipowitch.

noapte, ne-am decis să trecem fluviul pe malul celălalt, la Silistra, ca să ne mai alungăm plictiseala.

Ni s-au adus pâine și vin // așa că ne-am pregătit corespunzător pentru excursie; barca căpitanului a fost coborâtă și am avut onoarea de a fi plimbați de-a lungul Dunării de cel mai aristocratic echipaj care a vâslit vreodată în apele sale tulburi, pentru că toții marinarii de pe vas erau ocupați cu descărcatul și încărcatul mărfii. [...]

Nu plecasem de mult spre satul nostru de destinație, când am auzit salva trasă la miezul zilei de către „Ferdinand”, în onoarea Înălțimii Sale Domnul Moldovei⁸, care se întâmpla să fie atunci la Galați, și căruia, pentru solitudinea cu care ajuta cu tot ce îi stătea în putere afacerile locale ale companiei navale, i se acordau toate onorurile cuvenite și chiar ceva mai mult. Așa că trăgeau o salvă de salut cu 21 de tunuri, care bubuiau de-a lungul sălbăticiiei prin care cutreieram și făceau ecou de-asupra apelor micului șuvoi care înconjură vasul, sperînd păsările care stăteau în sălciile fluviului și risipind pe moment liniștea adâncă a nesfârșitei singurătăți.[...]

Singurii oameni pe care i-am văzut în cătun erau ocupați să încarce pepeni în căruțele trase de boi, pe care urmau să îi ducă // în piață la Galați; am luat și noi câțiva imediat. Am făcut rapid un adăpost dintr-un șal aruncat deasupra tulpinilor unor trestii înalte și proptit într-o greblă, și am luat o masă cât se poate de primitivă și de delicioasă, așezați pe iarbă proaspătă printre flori sălbătice. În timp ce ne întorceam agale spre fluviu, am cules câteva scoici aduse de apă și am capturat o frumoasă broască țestoasă care stătea pe iarbă la soare, pe care am luat-o la bord; în cele din urmă ne-am întors, oarecum obosiți după hoinăreala noastră în sălbăticiile Silistrei.

După cină, ne distram pe punte urmărind trecerea bărcilor împinse de localnici cu o padelă de lemn, întocmai ca indienii, când am observat vreo 6 bărbați repezindu-se în jos pe un mic dig de lemn imediat sub pupa lui Ferdinand, unde remarcaserăm anterior două bărci frumoase, vopsite în dungi mari roșii și albastre. Înfațișarea grupului care sărea în cea mai mare dintre ele nu era cu nimic mai prejos decât cea a bărcilor însele și ne-a trebuit ceva efort să ne convingem că erau într-adevăr vâslașii Prințului și nu un grup de balerini tirolezi. Purtau pălării cu boruri largi, legate cu panglici roș-albastre, atârându-le pe umeri, și decorate în frunte cu un mare *M*, lucrat // în aur. Cămășile și pantalonii lor erau de culoare albă, cu bretele și jartiere roșii și albastre; costumele le erau completate de niște eșarfe mari stacojii, cu franjuri pe margine. Steagul moldovenesc era fixat la pupa bărcii; un grup de servitori s-au îmbulzit pe dig, urmați de doi aghiotanți și de un domn grav, mai în vârstă, îmbrăcat în costum oriental. În cele din urmă, a apărut și Prințesa⁹, o persoană de vârstă mijlocie, cu o înfațișare comună, însoțită de trei doamne, îmbrăcate după regulă și urmate de posomorâții aghiotanți.

⁸ Mihail Sturdza, domnul Moldovei (1834–1849).

⁹ Smaranda Voghride, cea de-a doua soție a lui Mihail Sturdza.

În timpul acestei procesiuni, tunurile lui „Ferdinand” au fost pregătite din nou și vâslașii fantastic îmbrăcați nu își coborâseră vâslele de trei ori în apă, iar Înălțimea Sa Doamna era încă sub pupa vasului, când a și fost trasă prima salvă, cu o izbucnire și bubuitură care i-au cam zdruncinat nervii. Și-a ridicat brațele cu reproș spre căpitan, care stătea cu capul gol la cârmă, dar gestul a trecut neluat în seamă.

„Dorește să încetezi, căpitane Everson”, am remarcat, când am văzut acestea.

„Nu pot să fac nimic, doamnă;”, a răspuns comandantul lui „Ferdinand” „Este soția Prințului, și își va avea cele 13 salve de tun, chiar dacă îi place sau nu.”

p.422 Și „și le-a avut” în conformitate, și au fost trase în mod exemplar, în timp ce două vase // ale Principatului își etalau splendorile colorate ca de petrecere, pe celălalt mal. Nu știu dacă Înălțimea Sa a anticipat probabilitatea de a fi obligată să „miroasă pulberea” la întoarcere, ca și la plecare; cert este însă că nu a mai acostat lângă „Ferdinand” când a revenit pe partea moldovenească a fluviului.

p.423 În dimineața următoare, am fost anunțați că Înălțimea Sa Domnul intenționa să ne onoreze vasul cu o vizită; și ni s-a cerut, în mod personal, să evităm să venim în contact cu el sau cu suita sa, ca nu cumva să-i răsplătim politețea cu ciumă. Desigur că am promis să ne supunem; și cum „Pannonia” nu își făcuse încă apariția, eram încântați de orice prilej pentru a ne ușura plictiseala detenției. La ora 11, tobele și fluierile prăpădite ale garnizoanei anunțau că Prințul se apropia. Garda de la intrarea în zona de carantină a fost retrasă; ofițerii acoperiți cu panglici, paiete și broderii au trecut și retrecut palisada; o mulțime de pierde-vară s-au aliniat pe drum. Vâslașii tirolezi erau din nou la post; vasele comerciale din port, care aduceau grâne, își spălau punțile și își curățau culorile. Pe scurt, în portul Galați era „senzație”, când // porțile împrejmuirii au fost deschise și în spațiul infectat a pășit Înălțimea Sa, un bărbat mic, cu părul de culoarea nisipului, cu favoriți și mustați uriașe, asortându-se perfect cu enorma pereche de epoleți aurii pe care îi purta pe o redingotă albastră. La dreapta sa stătea dragomanul său rus, acoperit cu o duzină de șireturi, insigne și medalii, care nu deschidea niciodată gura fără să-și clatine capul, și rostea „Prințul meu” cu o profundă adulație; în stânga sa [a Domnului] se afla medicul, un tânăr fin, cu maniere și ținută de gentleman. Imediat în spatele lui, se afla logofătul trebilor din lăuntru, tot numai blănuri și mătase căptușită; întreaga procesiune era închisă de zeci de aghiotanți, ofițeri ai Casei domnești și ajutoare.

p.424 Grupul a rămas o perioadă considerabilă în zona de carantină, înainte să vină la bord; cred că Înălțimea Sa începuse să regrete că se oferise voluntar într-o vizită atât de periculoasă; dar cum era prea târziu să mai dea înapoi, în cele din urmă s-a aventurat să-și încredințeze temporar persoana vasului cuprins de ciumă. Avansând spre pupa vasului, unde se afla grupul nostru, și-a exprimat în mod foarte grațios regretul că nu a putut să se bucure, cum și-ar fi dorit, de prezența noastră în Principat, din cauza // prezenței nefericite a ciumei în țara pe care am părăsit-o.

După aceasta, a vorbit foarte solemn despre necesitatea supravegherii stricte a carantinei; a mai făcut două sau trei plecături într-un ciudat mod negrațios. A refuzat șampania care fusese pregătită pentru el în marea cabină și și-a pregătit ieșirea cu înfinit mai multă rapiditate decât intrarea, oprindu-se în împrejmuire doar pentru a-și ridica pălăria, când a fost trasă prima salvă de salut în onoarea vizitei sale.

Când Înălțimea Sa a plecat și ultima scenă a acestei comedii moldovenești a fost jucată, nu ne-a mai rămas nimic altceva de făcut decât să ne plimbăm pe punte și să contemplăm cel mai mâlos dintre toate fluviile de pe Pământ. Spre deosebire de pașa Varnei, Domnul nu s-a interesat de lipsurile și dorințele noastre și nu ne-a oferit din laptele și mierea locale, care ne-ar fi putut spori confortul la bordul vasului, deși căpitanul i-a trimis un coș de struguri magnifici, care, după ce au fost supuși mai multor clătiri, au fost declarați necontaminați și acceptați în consecință.

„Pannonia” a ancorat lângă noi abia a doua zi la ora 5 după-amiaza, și pentru că avea de încărcat cărbunele trebuincios, nu a putut naviga decât după 48 de ore de la sosire. Transferul pasagerilor // nu s-a făcut decât târziu a doua zi; și când ne-am dat seama de confortul redus al cabinelor de pe „Pannonia”, nu ne-am mai grăbit să ne mutăm.

p.425

[Comentarii apreciative la adresa gradului de confort de la bordul vasului „Ferdinand”, cu care Pardoe călătorise de la Constantinopol]

CAPITOLUL XXX

La 11 și jumătate dimineața păraseam Hârșova, unde au fost imbarcați mai mulți pasageri de punte, spre supărarea și disconfortul nostru. Cele câteva sate răzlețe pe, lângă care am trecut de la plecarea noastră din Galați, arătau deplorabil.

p.427

Hârșova însăși era în ruine, după ce fusese asediată și cucerită de către ruși după 50 de zile de rezistență îndârjită¹⁰. Este așezată într-o strâmtoare flancată de două stânci, mai jos de care stau ruinele unei fortărețe turcești, din care au mai rămas doar câteva ziduri dărâmate și un contrafort solitar. Această fortăreață a fost, din nefericire, dominată de înălțimea de pe cealaltă parte, unde rușii au ridicat fortificații, la adăpostul cărora au ținut sub foc neîntrerupt orașul și fortul și în cele din urmă le-au distrus pe amândouă. Nenumărate ghiulele sunt încă încrustate // în malul râului și de-a lungul coastei; și, după cum îi știu pe turci, nu am nici o îndoială că ar fi imposibil de convins să se atingă de ele, chiar și în interesul navigației.

p.428

Oriunde oprea vasul, mulțimi de țărani se adunau pe marginea apei și se uita lung la el, cu mirare și admirație; și, pentru că aceasta era doar a 20-a sa călătorie, curiozitatea și uimirea lor nu era încă în scădere. De la Hârșova, peisajul a început

¹⁰ Este vorba despre asediul din iunie–iulie 1828, din timpul războiului ruso-turc din 1828–1829.

să se îmbunătățească pe partea bulgară. Pâlcuri de copaci erau de abia atinși de nuanțele toamnei; și, din loc în loc, întrevederea unor locuri mai înalte, în depărtare, bucura ochiul.[...]

p.434 20 de minute mai târziu am ajuns la Porțile de Fier¹¹, care nu se întind însă pe toată lățimea fluviului, pentru că este suficient nisip fără pietre pe malul sârbesc cât // să formeze un canal îndeajuns de larg pentru a permite trecerea fără dificultăți a vaselor de mărime medie.

¹¹ *Porte de Fer.*

CHARLES B. ELLIOT (?–?)

Charles B. Elliot s-a născut la Clapham în West Riding (Comitat Yorkshire), în familia lui Charles B. Elliot, funcționar al Serviciului Civil din Bengal și orientalist de seamă. Elliot studiază, după câte se pare, la Trinity College din Cambridge literele și teologia, obținând gradul de Master of Arts. Ca și tatăl său, Charles B. Elliot se angajează în Serviciul Bengalului, unde își însușește o serie de cunoștințe asupra popoarelor orientale. După ce demisionează din motive de sănătate, se întoarce în Anglia, unde obține locul de vicar la Godalming (Surrey). După o călătorie în Scandinavia, tipărește *Letters from the North of Europe* și devine membru în Royal Society. În 1835–1837 face o lungă călătorie prin Europa Centrală, pe Dunăre, în Crimeea, Balcani, Asia Mică și Palestina, publicând în 1838 *Travels in the Three Great Empires of Austria, Russia and Turkey* (London, 2 volume). Pleacă pentru a-și îngriji sănătatea la Paris, unde se mai afla încă în martie 1839.

Călătoria lui Elliot pe Dunăre, la marginile Banatului și Țării Românești, apoi pe Prut în Moldova, până la Leova, în trecere spre Rusia, i-a oferit prilejul de a intra în contact cu autoritățile române și cu reprezentanții consulari englezi din București și Galați, care i-au procurat multe informații asupra țării și poporului nostru. O altă serie de știri a preluat-o din diferiți călători englezi premergători, mai cu seamă din Edmund D. Clarke. Totuși observațiile directe precumpănesc și Elliot, deși nu simpatizează pe români, totuși recunoaște că starea de înapoiere a țărilor noastre se datora asupririi turcești, pe care Rusia țaristă a încercat să o stăvilească, dar nu în mod dezinteresat.

Charles B. Elliot are talent literar și reușește să descrie cu simț artistic peisajele variate întâlnite în cursul călătoriei pe Dunăre, precum și mărețul spectacol oferit de acest fluviu la Cazane. Descrie cu meticulozitate băile de la Mehadia, preocupându-l antichitățile. Se interesează de asemenea de clasele sociale oprimăte – în mod mai fugitiv – și descrie cu realism, dar fără căldură și înțelegere, mizeria țăranilor asupriți și a robilor țigani. Charles B. Elliot este revoltat de primitivismul vieții lor, dar nu pătrunde suficient de adânc cauzele acestei stări de lucruri, limitându-se să constate doar aspectele de suprafață, negative.

Pentru descrierea vie și pitorească a peripețiilor din timpul călătoriei sale, precum și pentru unele pasagii de critică socială, textul lui Elliot prezintă destul interes, deosebindu-se într-o anumită privință de alte descrieri contemporane de călătorie, câteodată prea seci.

Călătoria lui Elliot în țara noastră este menționată în treacăt doar de Ioana R. Rosetti, *Sur les récits de quelques voyageurs anglais en Transylvanie (1603–1867)*, în „Revue historique du sud-est européen”, XI (1934), nr. 10–12, p. 357.

CHARLES B. ELLIOT

Călătoria pe Dunăre, de la Viena la Marea Neagră în toamna lui 1835¹

[...] Trecând de vărsarea Tisei, am intrat în Banat, ultima provincie a Ungariei care se întinde pe malul stâng al Dunării până în Țara Românească. Guvernatorii ei erau numiți la început „ban”, ceea ce însemna regent; de aceea, și țara cărmuită de ei se numește Banat sau regență. Toată partea de sud a acestei provincii (ca și

p.92

¹ Traducerea s-a făcut după textul englez publicat de C. B. Elliot, *Travels in the Three Great Empires of Austria, Russia and Turkey*, vol. I, London, 1838, p. 92 și urm.

p.93

marginile Sloveniei dinspre stăpânirea turcilor) este împărțită în districte militare, colonizate cu soldați și așezate sub // legea marțială. Orice bărbat este soldat prin naștere, obligat fiind de a sluji un anume timp pentru a-și învăța datoriile militare, iar apoi de a fi gata oricând să-și părăsească plugul sau războiul de țesut pentru a lua sabia ori pușca. Astfel, o miliție amenințătoare este ținută cu o cheltuială foarte mică <în așa fel> ca fiecare casă de la frontiera regatului să devină un post de veghe și o baricadă. Aceste regimente sunt numite grănicerești („grenzer” de la „Grenze” – frontieră)².

Capitala Banatului este Timișoara, așezată la 40–50 mile de malurile Dunării. Pământul este mănăs, pomii fructiferi mai ales, fiind foarte mulți; viermele de mătase, de asemenea, se răspândește repede. Regiunea este însă joasă și netedă, înconjurată din toate părțile, cu excepția celei răsăritene, de râuri. Datorită acestui lucru, aerul este umed iar oamenii suferă de friguri de baltă. Locuitorii sunt iliri de origine scitică (!), români, țigani și germani [...]

p.95

Toate persoanele care sosesc în statele de sub stăpânirea austriacă <venind> din Turcia // sau Țara Românească sunt silite să se supună unei carantine de 10 zile, chiar și atunci când nu există nici o epidemie; când bântuie o epidemie, însă, perioada de carantină durează 20 de zile. Această măsură este necesară, la granița turcească, deoarece în Turcia nu se face nimic pentru prevenirea epidemiilor.

În raport cu Țara Românească însă, această măsură poate fi privită ca una pur politică. De când spiritul liberalismului predomină în acest principat și în cel vecin al Moldovei, guvernământul austriac nu dorește raporturi cu supușii acestor state mai mult decât este necesar; de aceea, cunoscuta insalubritate a climatului este luată drept pretext pentru a stabili o carantină. [...]

p.104

<La Belgrad>. Singura clădire mai de doamne-ajută din oraș este vama nouă, încă neterminată, în fața căreia erau ancorate mai multe vase încărcate cu olărie de rând și sare, venite din Moldova. Până de curând, Țara Românească care are sare cum nu se poate mai multă, a acoperit nevoile pieței; în ultima vreme însă, ocârmuirea principatului a început să folosească ocele numai pentru nevoile sale, uitând totuși, că ar fi putut cumpăra de la moldoveni, la care sarea este foarte ieftină; urmarea a fost că moldovenii au vândut mai ieftin și au pus mâna pe toată piața, debarasându-se de stocul lor de sare, deși sarea muntenească este mai la îndemână. //

p.105

„Datura Stramonium”, mărăcine obișnuit, crește ca buruienile, acoperind, mai jos pe Dunăre, tot țărmul; formează o adevărată junglă între Brăila și Galați. Pentru însușirile sale narcotice este folosit ca medicament, fiind administrat uneori leproșilor³. [...]

² Asupra regimului regimentelor grănicerești instaurat în Banat de către imperiali, a se vedea A. Dolga, *Condițiile înființării regimentelor grănicerești în Banat* în „Studii de istorie a Banatului”, Timișoara, IV (1976), p. 45–46 și Liviu Groza, *Grănicerii bănățeni*, București, 1983.

³ Afirmație neconfirmată de alte izvoare de epocă.

Dunărea se îndreaptă spre nord-est și se împarte în două, înconjurând insula Ostrovo⁴ lungă de aproape 12 mile; după care o cotitură care lasă să se vadă o priveliște încântătoare, ne dezvăluie privirilor orașul Palanca în Banat. Regiunea este foarte frumoasă, pe amândouă malurile fiind coline joase acoperite cu frunziș sau câmpuri arate de-a lungul țărmului; plantații de viță de vie și porumb dovedesc fertilitatea solului. Stâncile sunt din gresie. Stoluri mari de rațe sălbatice ne-au zburat deasupra capetelor, emigrând spre locurile de iernat, iar câțiva vulturi, primii pe care i-am văzut, ne-au arătat că am ajuns în țările în care acest soi regal de păsări este ceva obișnuit. Două ore mai târziu ajungeam la Moldova⁵, unde ni s-a spus că bancurile și stâncile nu îngăduie vasului să meargă mai departe și că o barcă mică, comandată de un marinar britanic, va fi gata să ne ducă abia la ora 4, dimineața următoare. Aici încep pericolele navigației pe Dunăre, următoarele 60 de mile fiind greu de străbătut, oprind stabilirea unei linii de vapoare între Constantinopol și Viena //.

p.113

Deoarece Moldova nu se mândrește cu vreun han, călătorii au fost siliți să doarmă la bordul vasului. Ne-am plimbat totuși, printre case, fiind izbiți de totală lipsă a zugrăvelii; nici o singură ușă, fereastră, oblon sau poartă nu este vopsită. Țăranii sunt prea săraci pentru a-și împodobi casele care au numai un cat și sunt acoperite cu lemn tăiat în bucăți la fel de mici ca niște olane. Un șir dublu de duzi, care se întinde de-a lungul satului, arată că <creșterea viermilor de mătase> este cel mai îndrăgit meșteșug. Locuitorii sunt dintr-un neam simplu și nestrucăt încă de nimic, știind atât de puține despre lucrurile din civilizația Europei occidentale încât căpitanul nostru, care locuia în mijlocul lor, a făcut observația amuzantă că ne aflăm în „Barbaria”, în vreme ce altcineva // ne-a spus că suntem acum „la capătul lumii”. Un sătean, care ne-a vândut ceva lapte, s-a arătat hotărât să-și împartă cu noi o bucată de mămăligă și, punând cu sila în mâinile noastre rămășițele bucatelor sale frugale a adăugat cu o adevărată generozitate: „mai am câteva prune; trebuie să le luați și pe acelea”. La depărtare de un sfert de ceas sunt câteva mine de unde se scot 30 000 funzi de aramă anual, dând de lucru multora din sărmanii locuitori ai satelor din împrejurimi [...].

p.114

p.115

Înainte de a lăsa în stânga noastră Sântelena⁶, am trecut pe lângă insula Moldova⁷, de aproape 4 mile lungime și care avea, după câte mi s-a spus, cel mai rodnic pământ din toată regiunea. În spatele ei, o stâncă neagră de formă conică, numită Baba Gaia, iese din râu ca o sentinelă, gata să-și apere drepturile și să amenințe pe călători [...]

p.116

Am mai amintit că toată această coastă, de la Zemun la granița cu Țara Românească, este sub legea marțială, fiind împănată cu posturi de veghe, ridicate

p.117

⁴ La sud de satul Divici, com. Pojejena, jud. Caraș-Severin.

⁵ Azi Moldova Nouă, oraș, jud. Caraș-Severin.

⁶ St. Helena, azi Sfânta Elena, sat, com. Pescari, jud. Caraș-Severin.

⁷ Orlovicz.

p.118 din milă în milă. În fiecare din acestea sunt așezate două sentinele care, pe rând, păzesc hotarul cu Serbia și stăvilesc călcarea // legilor de carantină. Ei aparțin coloniilor mai sus menționate și slujesc timp de 6 luni la rând, dar numai o dată în viață, după aceea fiind liberi cu totul și revenind la datorie doar în cazuri excepționale. Ei nu pot fi trimiși de pe pământurile lor decât în timp de război. Doi din acești oameni își ziceau români, spunându-se că nu sunt unguri deși făceau parte din trupele austriece; s-au încăpățânat chiar să susțină că locul în care se aflau atunci era Țara Românească și nu Ungaria. Aici făceau fără îndoială o greșală căci Banatul este o provincie a Ungariei, deși districtul în care ne găseam este numit districtul româno-iliric, probabil datorită faptului că a fost populat la origine de oameni veniți din principatul vecin al Țării Românești și ai căror scoborători adoptaseră limba ilirică⁸. Locuințele acestor oameni sărmani sunt făcute, ca și casele norvegiene, din trunchiuri de copaci, grosolan fasonate, așezate unul peste altul, apoi aplecate spre interior; fumul iese numai prin ușă și o gaură din acoperiș.

p.119 Coliba este de abia clădită sub o ieșitură a stâncii, fiind astfel apărată de vântul atât de puternic care bate în acest loc muntos. Ca și ceilalți țărani, acești oameni purtau încălțări care nu erau // altceva decât obiele înfășurate peste glezne și tălpi cu fășii înguste de piele, tăiate în paralel. Întreaga lor provizie de alimente consta în câțiva funzi de carne <vârâți> într-un burduf cu blana pe dinafară [...]

p.120 Aproape de amiază am ajuns la Berzeasca⁹, un sat la 15 mile de Moldova. Aici regiunea este mai păduroasă, castanii, care fac farmecul priveliștilor englezești, lipsesc, dar fagii, frasinii și ulmii cu puțini tei și stejari, acoperă colinele până în vârf. Nucii sălbatici de asemenea, își adaugă bogatul lor frunziș verde pădurii, la rădăcinile căreia mii de copii ai Florei își împrăstie semințele și mireasma lor. În unele locuri munții par să se despartă, stând ca niște coloane pentru a păzi venerabilul Istru în calea sa spre marele Euxin. În alte părți, formează // un șir neîntrerupt, variind în înălțime și culoare; aici, grei și butucănoși, se ridică abrupt din apă, dincolo (deși aceasta se vede mai rar) panta lor este lină și blândă; într-un loc stânca stă goală și izolată, înspăimântătoare prin mărimea și goliciunea sa, într-altul se dă parcă înapoi, bogat înveșmântată cu verdeață de cele mai felurite nuanțe, în care plantele agățătoare amestecă pete roșcate strălucitoare.

De-a lungul malului bănațean se construiește în prezent un drum, care va asigura o comunicare mai ușoară decât cea care este astăzi, între Moldova și Orșova. Acum însă, numai o potecă rudimentară străbate stâncile prin care va trece o mare parte a drumului plănuț. Când va fi terminat, călătorii vor putea să se bucure de frumoasa priveliște, fără a se mai teme de pericolele navigației. Lucrările au fost multă vreme suspendate din cauza lipsei de fonduri; până la urmă s-a lucrat numai la o mică porțiune, chiar lângă Orșova unde, totuși, costul s-a ridicat la 14 000 £;

⁸ Considerații naive, ignorând realul proces istoric și autohtonismul românilor bănățeni.

⁹ *Berzasta*, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

încă 60 000 mai trebuie să fie găsite pentru a fi executat și restul lucrării. Guvernul destinează o parte a veniturilor obținute din salină ameliorării cursului Dunării și consolidării malurilor, dar suma este neînsemnată – Este îndoielnic, de altfel, // că vreun plan care are ca țel ușurarea comunicațiilor – lucru ce ar putea duce la un schimb mai viu al gândirii și cunoștințelor – ar putea fi încurajat de Austria. p.121

Lângă Berzeasca se află un șirag de stânci joase, formând o barieră lungă, asemănătoare unui uriaș spate de crocodil care stă în mijlocul râului. Aceste stânci se întindeau înainte mult mai departe, dar în partea bănățeană au fost aruncate în aer și s-a săpat un canal de 6 picioare adâncime. În spatele barierei, o stâncă mare, numită Bivolii¹⁰ se ridică din apă la o înălțime de mai multe picioare. La o mică distanță, malul drept prezintă un aspect ciudat. Partea cea mai joasă este ascunsă de copaci, în mijloc se vede o prispă groasă și perfect orizontală, de marmură roșie, pe care se sprijină alta, paralelă, de calcar. Deasupra, este un amestec de straturi care par să fi fost azvârlite în toate direcțiile, în poziții care nu pot fi descrise – un adevărat joc al naturii. Efectul este cât se poate de frumos și nu se poate ca acela care vede priveliștea să nu o admire.

De la Berzeasca la Svinița¹¹, pe o distanță de 15 mile, fluviul își urmează drumul spre sud. Între aceste două puncte navigația prezintă cele mai multe pericole, cu excepția Porților de Fier dincolo de Orșova //. Pe o jumătate de milă, trei bariere de stânci, la o oarecare depărtare una de alta, taie Dunărea, fiecare din ele oprind trecerea vaselor, cu excepția unei singure deschizături înguste, care lasă loc numai pentru un vas mic. În același timp, înclinarea albiei este considerabilă – 11 picioare la ½ milă. De aceea, iuțea curenților este sporită, iar pilotul trebuie să-și conducă vasul printre stânci cu multă îndemânare [...] Prima dintre barierele amintite // se numește Izlaz iar ultima Greabăn¹². Ele pot fi văzute bine atunci când apa scade; cum însă noi le-am trecut atunci când apa era mare, numai unul sau doi colți izolați se iveau în mijlocul valurilor înspumate ale brizantilor. Un vas nu poate să treacă aceste întărituri de stâncă în nici un anotimp¹³; există însă proiectul de a se tăia un canal într-o parte a albiei, de vreo 20–30 yarzi lățime și 1 200 lungime, clădind un zid în mijlocul apei și adâncind în același timp canalul. Sunt temeri totuși că marile sloiuri de ghiață care plutesc pe Dunăre ar putea distruge acest baraj. Pentru a face o încercare, o parte a zidului plănuit a fost ridicat cu doi ani în urmă, dar a ieșit la iveală că era prea jos, gheața plutind deasupra lui, astfel încât experiența trebuia repetată. [...] p.123

În timpul întregii călătorii de la Moldova la Orșova¹⁴, râul pare să fie numai o înlănțuire de lacuri. Fiecare cotitură ne înfățișa câte un loc de mărime și formă p.125

¹⁰ Bevoli.

¹¹ Sviniza, com., jud. Mehedinți.

¹² Graban.

¹³ „Vasul „Argo”, totuși, a trecut o dată prin acest loc când fluviul era umflat; „Pannonia”, de asemenea, a reușit aceeași ispravă de când au fost scrise aceste însemnări” (n.a.)

¹⁴ Oraș pe Dunăre, jud. Mehedinți.

deosebite. Cel de la Greabăn poate să aibă cam 7 mile lungime, aproape o milă lățime¹⁵ și 6 picioare adâncime, având la fund stâncă și nisip. La marginea din stânga sunt 3 tunuri, numite Tricola, slujind azi numai la încântarea ochiului iubitor de pitoresc. [...]

p.127 Odată ajunși la Plavișevița¹⁶ prima noastră dorință a fost de a găsi unde să tragem. Nu era nici un han, dar dl. Vasarhelyi, supraveghetor general al drumului, despre a cărui construcție am amintit mai înainte, ne-a primit cu cea mai mare bunăvoință posibilă în casa sa, singura mai de doamne-ajută din tot satul; acesta ne-a oferit trei paturi pentru doamne – pentru domni având numai fân și păture – dându-ne de mâncare atât seara cât și dimineața. [...]

p.128 La Cazan¹⁷, la depărtare de o milă de Plavișevița, am debarcat pentru a vedea drumul nou care duce la Orșova. O mare parte a drumului a fost tăiată în munte; stânci mari se aplecau în afară, amenințând parcă pe călătorul fără grijă. În alte locuri însă, se află destul loc pentru a face drum fără a mai săpa în straturile de piatră.

p.129 Un parapet din marmură netedă găsită acolo a fost ridicat la margine; 600 de oameni lucrează la drum, dar pentru a-l termina // în câțiva ani, ar trebui să fie angajați mai mulți.

Cum ne plimbam pe țarm, am întâlnit niște fete în port românesc. Acestea purtau o fotă largă și un brâu de lână colorat <în mod> felurit, lat de 9 degete și cu șnururi din același material ce le atârna până la genunchi, formând niște ciucuri lungi de 1 picior și jumătate; erau însă desculțe.

Mergând puțin mai departe, ne-am cățarat pe niște trepte abrupte, ajungând la cunoscuta peșteră numită Peștera lui Veterani¹⁸, unde 300 de austrieci conduși de generalul Veterani¹⁹ s-au apărut în timpul ultimului război cu turcii²⁰ timp de 3 luni, capitulând în cele din urmă. Intrarea se face printr-o crăpătură îngustă, greu de străbătut și care nici măcar nu poate fi văzută bine. Peștera este luminată printr-o mică spărtură în stânca de deasupra, cunună inaccesibilă a unei ridicături de piatră piramidală de 700 picioare înălțime. Înăuntru se află o pulberărie și un izvor. [...]

¹⁵ „Dunărea are aici lărgimea cea mai mare: 5 083 picioare. Partea cea mai îngustă este dincolo de Dubova unde sunt numai 370 de picioare lățime” (n.a.).

¹⁶ Sat și com., jud. Mehedinți.

¹⁷ *Casarn*, topic în apropiere de Plavișevița.

¹⁸ *Vedranische Holle*.

¹⁹ *Vedran*, Federigo Veterani (1650–1695), comandant general imperial al Transilvaniei, în războiul antiotoman început la 1683, ucis în bătălia de la Lugoj în 1695. Vezi vol. VII al seriei vechi a colecției de față, București, 1980, p. 464–478.

²⁰ Confuzie între evenimentele din 1692, când a acționat Veterani, și cele din 1787, când această peșteră a fost folosită de posturile austriece având în pază linia Dunării.

Cinci mile mai departe, adică zece de la punctul nostru de plecare, o bisericuță cu o clopotniță roșie // indică satul Ogradena²¹, de unde nu mai sunt decât 6 mile până la Orșova [...] Orșova este așezată într-o poziție frumoasă la capătul de sud-est al Ungariei, la granița cu Țara Românească și Serbia [...] Este surprinzător că într-un loc atât de însemnat nu se află decât un sătuc a cărui stăpânire nu aduce mare cinste celui care o are. Aceasta, pare-se, datorită faptului că întreaga frontieră este o colonie militară, de aceea // nici un loc nu are nevoie de o forță militară prea puternică. p.130 p.131

În sat nu este nimic vrednic de văzut cu excepția unei clădiri mari, deschise, fără ziduri, al cărei acoperiș este sprijinit pe niște stâlpi. În mijloc se află un spațiu larg și îngust, încercuit de un țarc de lemn și destinat schimburilor cu sârbii, care trec apa 3 zile pe săptămână, pentru a face negoț înăuntrul acestei îngrădituri, sub ochii inspectorilor sanitari. Mărfurile care, după cum se crede, nu sunt de natură a comunica o contagiune pot fi cumpărate de oricine în schimbul oricărui lucru; banii primiți de bănățeni însă, trebuie să fie trecuți prin oțet.

Deoarece vasul nu urma să plece din Schela Cladovei²² decât peste 4 zile și cum nu era acolo nici un han, ne-am hotărât să așteptăm la Orșova unde puteam să ne așezăm mai bine decât am fi crezut, judecând după mărimea satului. Cauza pentru care nu trebuie să ne grăbim în călătoria de la Moldova la Cladova a ieșit curând la iveală; bărcile cu bagaje și pasagerii de clasa a II-a, în loc de a ajunge la Orșova într-o zi, sau, cum am făcut noi, într-o zi și jumătate, nu au ajuns decât a 3-a zi. A 4-a zi a fost destinată evaluării lucrurilor la vama de frontieră și pentru alte asemenea îndeletniciri. Abia în // a cincea zi, la ora stabilită la început pentru plecarea vaporului din Cladova, am plecat cu toții din Orșova pentru a ne îmbarca. Bărcile ar fi putut să plece chiar din a 4-a zi căci, datorită vitezei curentului, într-un timp foarte scurt ar fi ajuns la Cladova, dar mateloții, întovărășiți de slujbași sanitari, sunt obligați să se întoarcă înainte de apusul soarelui, altfel ar fi supuși carantinei, iar cauza care le grăbește coborârea apei le împiedică trecerea înapoi. Astfel încât, numai dacă pleacă devreme pot să se întoarcă înainte de căderea nopții; de aceea nici o barcă nu părăsește Orșova decât dimineața. p.133

Una din zilele noastre de răgaz am destinat-o unei excursii la Mehadia, un oraș situat la 20 mile de nord de Orșova, vestit prin apele sale minerale. Deși ploaia curgea șuvoi și singurul vehicul care ne era la îndemână era o căruță fără arcuri, făcută din scânduri bătute fără pricepere în cuie, unii dintre noi s-au hotărât să pornească. Am ridicat rogojina deasupra și ne-am așezat pe două maldăre de paie. Patru căluți, nu mai mari ca niște ponei, erau mânați de doi țărani zdrențăroși care jucau rolurile de vizitiu și surugiu. Fetele lor negre ca ale unor țigani, erau acoperite de pălării ca acelea ale cărbunarilor noștri, în vreme ce hainele // acestor ființe ciudate nu erau decât niște sumane cârpite și răscârpite și iar rupte și iar cârpite, așa p.134

²¹ Sat desființat, înglobat la satul și com. Ieșelnița, jud. Mehedinți.

²² Azi localitate componentă a municipiului Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți.

încât se pare că din costumul original nu rămăsese mai nimic. Cu acești însoțitori am plecat spre Mehadia. Drumul șerpuia prin văi, având de-o parte și de alta coline înveșmântate într-o bogată verdeață, de două ori mai frumoasă datorită culorilor toamnei. Alături curge râul Cerna²³, un torent vijelios de munte ale cărui ape, mărite de ploi, se învâртеbeau în spume deasupra stâncilor care le împiedicau mersul năvalnic. În stânga am lăsat ruinele unui apeduct din care rămăseseră în picioare 6 arcade înalte. De cealaltă parte am văzut niște țărani care se străduiau să ridice o punte provizorie din trunchiuri de copaci pentru a înlocui una luată de ape. Priveliștea era de ambele părți romantică în cel mai înalt grad și deși plăcerea excursiei era mult micșorată de vremea rea și lipsa de confort a vehiculului, am fost totuși răsplătiți pentru osteneala noastră. Apropiindu-ne de Mehadia, drumul nostru a mers de-a lungul malului râului cu același nume, la fel de sălbatic ca și Cerna în care își varsă apele tulburi. Ajunși în oraș ne-am interesat dacă au auzit ceva despre niște ruine, dar degeaba.

Oamenii vorbesc limba iliră iar germana noastră nu o înțelegeau. Unul din ei, totuși, ne-a îndreptat spre o veche fortăreață, situată la 2 mile în afara orașului. Am străbătut această distanță, care ne-a părut îndoită sub ploaia care amenința să ne topească acoperământul fragil; negăsind nimic am fost siliți să ne întoarcem. Reintrând în oraș am observat rămășițele unui fort dărâmat și o zidărie masivă și solidă ridicată în stâncă pe o măgură, dar n-am mai fost în stare să ne continuăm cercetările.

p.136 În hanul unde am luat masa, două afișe, tipărite într-un fel deosebit, erau lipite pe pereți. Pe unul din ele scria: *Gott erhalte unsern guten Ferdinand* adică *Ține-l, Doamne, pe vrednicul nostru Ferdinand*²⁴. Celălalt conținea rugămintea cuviincioasă, adresată tuturor, de a fi atât de buni încât să plătească pe loc. Literale erau capitale, fiecare fiind formată din chipul colorat al unui om reprezentat într-o anumită atitudine și cu ceva în mână. La o oarecare distanță literale erau perfect lizibile iar figurile nu se mai vedeau; văzute de aproape, însă, literale se pierdeau și numai chipurile se vedeau //. Felul de a prinde ușile în balamale în interiorul Banatului este foarte curios. Bara de sus este îndreptată mult înapoi și este acoperită cu scândurile de lemn tare, astfel încât, atunci când ușa este prinsă de bârnă, al cărei capăt trece prin bară, poarta începe să se legene și se mișcă în jurul bârnei care o susține. Unii dintre țărani poartă haine de piele și mantale căptușite cu lână; aici am observat, pentru prima oară de la graniță, brâul pe care-l poartă îndeobște asiaticii. Un ciorap de pătură groasă este trecut uneori peste glezne și lăsat să atârne în cute largi, peste piciorul care este încălțat cu o cizmă roșie făcută din iuft mirositor.

Cu capul întors spre casă, căluții noștri au luat-o la goană cu iuțeala pe care ne-o doream și mai repede decât am fost vreodată duși de caii greci din Germania, am ajuns repede la cotitura care duce la băi iar vizitiilor le-am poruncit să o ia

²³ Czerna.

²⁴ Ferdinand I, împărat al Austriei (1835–1848).

într-acolo; nimic însă nu i-a putut hotărî să o facă. Au spus că era prea târziu, caii erau obosiți iar până la apusul soarelui abia mai aveam timp să ajungem la han. Aveau și ei dreptate în felul lor; de altfel am văzut că nu ne-au mințit căci s-a întunecat cu mult înainte de a ajunge înapoi//.

În apropierea băilor care sunt acum o stațiune la modă, se află un mic sat cu 20 de case unde se poate locui și un han cu 100–200 camere de dormit, întreținut pe cheltuiala împăratului. Numele dat locului este Băile Herculane²⁵, după o tradiție potrivit căreia Hercules s-ar fi îmbăiat într-o cavernă întunecoasă de aici, unde se poate pătrunde numai printr-o deschizătură nu destul de mare pentru a permite unui om să poată intra fără a se apleca. Izvorul natural care alimentează băile este impregnat cu hidrogen sulfurat, iar apa a cărui temperatură este de 45° R (133° F) este bună pentru vindecarea bolilor de piele și a ipohondriei (!). Locul în sine nu are nimic într-adevăr remarcabil, dar frumusețea peisajului din apropiere nu trebuie să fie uitată de călător; noi, cel puțin, ne-am bucurat de ea atât cât ne-a îngăduit-o vremea nefavorabilă. [...]

Datorită unor funcționari unguri ai serviciului sănătății am scăpat de neplăcerile unei carantine care există la hotarele Turciei și Țara Românească, durând ca și la hotarul austro-român 10 zile în mod obișnuit și 20, atunci când se declară o epidemie. Trecând de satele sârbești, Sibb și Kladosicza am ajuns la Schela Cladovei unde am fost dezamăgiți în așteptările noastre, vasul nefiind acolo. Am pus lucrurile pe mal iar mateloții au fost nevoiți să se întoarcă în aceeași zi la Orșova [...]

Acum era timpul să ne căutăm casă. Dar, cu cât cercetam mai mult lucrurile, cu atât mai mult ne convingeam de imposibilitatea de a găsi un loc de dormit la Schela Cladovei. Această stație principală de vase, cum este numită, nu este decât un sat de 30–40 de colibe de nuiel, unele cu tencuială de lut, altele lăsate fără ea, aerul intrând liber. Puține din ele sunt acoperite cu papură, cele mai multe având deasupra un strat de pământ, material din care aici se fac toate hornurile; cele mai multe case nu sunt decât un acoperiș // cu o ușă, restul locuinței fiind sub pământ. Aceste locuințe nenorocite n-au decât o singură încăpere, fără ferestre, luminată și aerisită prin ușă. Toate sunt ridicate pe o pârlăoagă neîngrădită. Singurul pat ce se găsea în sat era o laviță înaltă, pe care se puteau întinde trei pături; acesta ni l-au luat însă niște preoți armeni și un evreu. Puși într-o atare dilemă, trebuia să alegem între a aștepta 2–3 zile vasul, ținut în susul râului de vremea rea, după câte ne-am închipuit, și a ne duce la mai marii de la Cerneți²⁶, un târg situat cam 5 mile mai departe, clădit pe locul unei așezări romane numite Termes²⁷.

²⁵ *Herculesbad*, astăzi oraș jud. Caraș-Severin.

²⁶ Sat component al com. suburb. Simian, municipiului Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți.

²⁷ Tradiție fantezistă.

p.146 La stăruința consulului englez²⁸ am fost însoțiți într-acolo. Totuși, deoarece a mai trecut o vreme până să ne putem pregăti de plecare, am avut posibilitatea de a privi în jur //. Priveliștea pe care ne-o oferea satul era cât se poate de distractivă. Peste tot era forfotă. Pescarii aduceau mereu trofee dobândite; într-un colț, sub un umbrar de frunze uscate (singurul adăpost față de soare și de ploaie în afara colibelor prăpădite pe care le-am înfățișat mai înainte) puteai fi văzuți și călătorii fără casă, așezați pe o laviță ce servea și de masă, ospătându-se cu bucăți de ton și sturion, fripte pe un grătar și cu ouă răscoapte la un foc de vreascuri; puțin mai încolo o ceată de barcagii, stând pe vine, își treceau din mână în mână pâinea neagră și vinul oțetit, cu toată veselie sănătoasă și a poftei de mâncare, nesimțindu-se cătuși de puțin stingheriți de gloata câinilor și a porcilor (ultimele dintre acest animale p.147 având un fel de triunghi în jurul gâtului) care îi priveau pofticios //, mărâind și grohând. În altă parte, o fată pe jumătate despuiață îmbăia o jumătate de duzină de copii goi, în ceva care semăna cu o troacă de porci, dar care s-a dovedit până la urmă a fi o unealtă a familiei, bună pentru toate nevoile gospodărești și de bucătărie; dincolo putea fi văzută o femeie tăind gâtul unei orătănii în vreme ce, alături de ea, un țigan bătrân cu părul cărunț își azvârlea picioarele într-o caricatură de dans, ținând în mână o cerșetoare care sălta cu aceeași grație. Murdăria dezgustătoare, sărăcia și degradarea în care trăiesc oamenii din acest sat, cu greu ar putea fi mai mari în altă parte. Vai, nu este însă decât unul din chipurile mizeriei valahe²⁹. Îmbrăcăminte a celor care au pe ei totuși ceva mai mult decât niște zdrențe, are în mare măsură un caracter oriental. Femeile poartă un văl alb prins în copci de argint, care le înfășoară gâtul și cade jos pe spate. De urechi le atarnă cercei lungi, de care sunt aninate uneori scoici. O cămașă grosolană, lucrată din bumbac albastru, le este înnodată în jurul gâtului. Mânele lungi le sunt suflecate până peste coate, iar două fâșii de țesătură dungată și colorată le coboară în față și în spate, începând de la vestă, și lăsând deschise părțile prin care se vede cămașa cea largă și albastră. p.148 // Oamenii poartă o căciulă din piele cu blana pe dinafară, au cămașa brodată și deschisă la piept, un brâu roșu, brăcinari albi, obiele înfășurate în jurul picioarelor, ciorapi de lână. Alții sunt văzuți purtând căciulă, ȋari și o haină largă de pănură albă, repede murdărită și care, nefiind spălată niciodată, ajunge neînchipuit de unsuroasă. Unii din păturile superioare, mai ales funcționarii publici mărunți, poartă o haină de stofă albastră și fes. Boierimea română a adoptat cu totul costumele europene.

În cele din urmă au sosit și caii, care trebuiau să ne ducă la Cerneți. Fiecare trăsură avea 8 cai, cu câte un surugiu la 4 cai. Vizitiul ținea un bici de 7 picioare cu

²⁸ Robert Gilmour Colquhoun (1803–1870), consul general al Marii Britanii la București (17 nov. 1834–20 iul. 1859).

²⁹ În dorința accentuării pitorescului, autorul exagerează descrierea tabloului sărăciei în care i-a găsit pe ȋararii români, nefăcând, probabil, cuvenita deosebire între ei și țiganii robi sau nomazi, care trăiau prin satele noastre, cufundați, într-adevăr, într-o stare de jalnică mizerie.

un mâner care avea doar a 8-a parte din lungimea curelei. Animalele erau niște căluți sălbatici cu hamuri și frâie rudimentare din frânghie. Vizitiii arătau la fel de sălbatici, iar veșmintele lor de abă cărpăcită semănau cu niște haine de cerșetor. Un călăreț, înarmat cu pistoale, baltaș și flintă, întovărășea fiecare trăsură.

De îndată ce am pornit, surugii au început să hăulească, ținând-o într-un răcnet până ce am ajuns la destinație. // Acest strigăt nemaiauzit corespundea plesniturilor din limbă ale vizitiilor noștri și vorbăriei plină de familiaritate a italienilor. Datorită zbieretelor însoțitorilor noștri, caii au alergat cât au putut mai bine; cu toate încercările de a-și urma drumul, unul din ei s-a prăbușit însă, fiind lăsat în urmă. Vizitiul ne-a spus că îi era somn dar cred că mai degrabă era epuizat. Drumul nostru trecea peste un imaș presărat cu mure și porumbe³⁰, fiind cât se poate de rău și trecând peste numeroase pâraie astfel încât, deși căluții au galopat cât au putut, am înaintat destul de greu, întunecându-se înainte de a fi ajuns.

Ispravnicul, și un alt dregător care, alături de soțiile lor, ne-au primit cu un călduros bun-venit și-au împărțit grupul nostru între ei. Deoarece, cu excepția ispravnicului, nimeni nu vorbea altă limbă în afara celei române, singurul nostru mijloc de a comunica au rămas semnele. Casa gazdei noastre avea un singur cat, ridicat deasupra suprafeței terenului și la care se ajungea urcând o seamă de trepte înalte, fiecare fiind formată de un trunchi de copac tăiat grosolan. Patru camere dădeau într-un salon al cărui mobilier nu cuprindea decât o sofa mare și o masă. Una din camere ținea locul unui birou pentru judecarea micilor contravenții, alta era o bucătărie, a treia nu am văzut-o iar a patra era dormitorul nostru. O sofă, lungă de vreo 10 picioare și // lată de 4, umplea aproape toată încăperea, cu excepția locului unde se află soba. Câteva icoane atârnav pe pereți; printre acestea erau două înfățișări ale Fecioarei, una în care i se vedeau fața și mâinile iar alta unde putea fi văzută în întregime, cu excepția părților care fuseseră acoperite cu metal poleit, un stil foarte la modă printre credincioșii bisericii ortodoxe. Nu se irosise vopseaua pentru uși și ferestre, locul mărginit de rama ușii fiind umplut cu hârtie.

Îndată după sosirea noastră, stăpâna casei ne-a adus o tavă cu patru ceșcuțe rotunde de sticlă, foarte frumoase, cu marginile împodobite și aurite. Două din ele erau umplute cu dulciuri, iar celelalte cu apă. Acesta este obiceiul român de a primi pe toți oaspeții atunci când aceștia intră în casă; în timpul scurtei noastre șederi la Cerneți ni s-au dat acestea de 3 ori. Dulciurile sunt date pentru a face să treacă gustul neplăcut al apei, care este proastă peste tot în principat. Se aduc numeroase linguri, căci eticheta nu îngăduie să fie folosită aceeași lingură de două ori. Peste un ceas am fost chemați la masa de seară, unde ni s-au dat tot felul de fructe, o pasăre friptă, ochiuri, lapte fiert, salată și un fel de brânză, toate fiindu-ne servite de către stăpânul casei și un confrate al său întru slujba mesei – un mic rob țigan care stătea mai deoparte. Înainte de a ne așeza, gazda ne-a adus un ibric de metal cu // un capac

³⁰ Fructe ale porumbarului, arbust sălbatic din familia rozaceelor.

p.149

p.150

p.151

lung și îngust și un lighean de tablă cu o suprafață netedă, găurită ca o strecurătoare, având deasupra un cerculeț pe care se afla o bucată de săpun. Cum noi tocmai cerusem niște unt, iar lucrurile acestea semănau prea puțin cu ceea ce folosim noi pentru a ne spăla, ne-am apucat să tăiem săpunul cu un cuțit, crezând că avem de-a face cu unt. Deoarece n-ar fi fost frumos să zâmbescă la greșeala unui străin, singurul lucru care a mai rămas de făcut binevoitorului nostru prieten a fost acela de a ne uda brațele cu apa pregătită pentru mâinile noastre și de a ieși în grabă, în vreme ce noi am început să ne plângem de ceea ce credeam că este politețea românească.

În timpul cinei, divanul a fost acoperit cu cearșafuri iar pernele au fost înfășate în muselină brodată cu șnururi, înnodate cu panglici roz.

p.152 După odihna din timpul nopții care ne-a mai înviorat, am ieșit pentru a vedea cum arată orașul în care ne aflam. Cea mai mare parte a caselor sunt asemănătoare celor din Schela Cladovei, puține sunt ceva mai bune, printre ele aflându-se și cele două în care grupul nostru primise găzduire; acestea din urmă sunt spoite cu var și au un acoperiș foarte înalt, făcut din șindrilă. Porțile au deasupra niște umbrare grotești de lemn care, după câte se pare // au menirea de a le apăra de ploaie. Acestea au capetele ascuțite și sunt făcute din scândurele netede și pătrate. Ulița principală este largă și mărginită de ambele părți de prăvălii.

Fiecare din ele este alcătuită dintr-o odaie deschisă, acoperită cu o rogojină. Dimensiunile clădirilor pline de noroi, platforma din fața lor, îmbrăcămintea băștinașilor și numărul câinilor care alergau de capul lor pe ulițe constituiau un ansamblu într-adevăr oriental.

p.153 La micul dejun un băiat (de țigan) rob ne-a adus cafea și pesmeți tari; la amiază am luat masa împreună cu prietenii noștri în casa ispravnicului, Dimitrie Chinezu, un om de vreo 50 de ani, care are o soție plăcută și 14 copii. Cele trei fete ale sale, pe care le-am văzut, sunt modeste și bine crescute. Tustrele erau îmbrăcate în niște haine, cum te-ai putea aștepta să vezi la noi numai în familia unui ofițer cu jumătate de soldă, foarte sărac. Leafa tatălui lor, după cum ni s-a spus, este numai <echivalentul a> 60 de lire sterline pe an // principala retribuție a slujbei sale, care trebuie mai întâi să fie cumpărată și este limitată la 3 ani, depinzând de procentul extorcărilor practicate. Ispravnicul ne-a primit cu multă politețe, adresându-ni-se într-o franceză strică, apoi ne-a prezentat președintelui tribunalului și altor autorități, care fuseseră atât de amabile încât să întâmpine pe străini.

Întreaga populație este într-o stare de abjectă dependență de voia ispravnicului, putând fi bătută pentru cea mai mică ofensă, reală sau imaginară.

În timp ce ne aflam în casa gazdei noastre, la ușă s-a oprit un om cu o scrisoare; neîndrăznind să o înmâneze, stătea tremurând la distanță, ținând-o în mână; soția ispravnicului, fiind întrebată de ce omul arăta asemenea frică, a răspuns cu răceală că îi era frică de a nu fi bătut în cazul că soțul ei s-ar fi aflat în birou, meritând o pedeapsă în cazul că nu ar fi obținut informații corecte asupra mișcărilor

ispravnicului. Mai mulți slujitori ne-au trezit mila prin chipurile lor, ofilite de necezuri. Ni s-a spus că erau robi cu toții.

Când ne-am așezat pentru a prânzi, gazdele, // care luaseră parte activă la orânduirea mesei, ne-au urât „poftă bună”, pentru stimularea căreia, ne-au pus în față pește sărat, caviar, adică icre de sturion și castraveți murați. A urmat supă, apoi o mâncare de vacă cu sos, păsări, miel cu mazăre, pește și o salată de varză acră cu ulei și oțet, struguri gustoși și piersici; pere proaste și nuci au încheiat masa; au fost apoi aduse cafele și ciubuce iar ospitalierii noștri prieteni, înclinându-se cuviincios în fața fiecăruia din oaspeții lor, și-au exprimat nădejdea că aceștia avuseseră parte de o masă bună. Când s-au stins lulelele, întreaga familie s-a retras pentru a-și face siesta, un obicei atât de răspândit, încât chiar lucrătorii și slujitorii se duc să se culce în miezul zilei.

p.154

După ce s-au sculat, am fost înștiințați că vaporul sosise la Schela Cladovei, așa că am pornit-o cu surugii zbierând, urlând și țipând la caii lor mai tare decât era nevoie, pentru a face cinstire ispravnicului, care ne-a întovărășit într-o trăsură cu trei călăreți.

Ospitalitatea în țările necivilizate costă foarte puțin, toate lucrurile de mâncare fiind ieftine; de pildă, la Cerneți, o pasăre poate fi cumpărată pentru 2,5 centime, iar 6–7 ouă //, gata coapte, pentru o centimă. De îndată, însă, ce un sistem de navigație cu aburi va fi organizat pe Dunăre, iar în Țara Românească va începe un aflux de străini, civilizația se va dezvolta, iar ospitalitatea primitivă va descrește în chip necesar.

p.155

Cu toată aparența unei sărăcii extreme, unii dintre țărani români sunt cunoscuți ca oameni bogați; aceștia sunt astfel pentru că și-au îngropat banii – un obicei fără îndoială impus de stoarcerile cărora le-au fost supuși; cu toții au pus de-o parte câte ceva în felul acesta. Îndeletnicirea lor de către căpetenie este astăzi agricultura, deși în trecut s-au ocupat mai mult cu păstoritul, după cum le arată și numele, căci în ilirică „Vlach” înseamnă păstor de unde și numele de „Valahia”³¹. Ei socotesc timpul de la apusul soarelui, împărțind fiecare zi solară în 24 de ore care cresc și scad mereu, prima din ele începând la dispariția soarelui sub orizont, moment când toți sunt obligați să-și schimbe ceasurile.

Această provincie, ca și Moldova, a fost cărmuită, până în ultima vreme, de către un principe ales dintre grecii fanarioți de la Constantinopol și înveșmântat cu autoritate regaliană. Numele cărmuitorului de azi este Alexandru Ghica³².

El este numit „hospodar”, un cuvânt corupt din rusescul „gospodin” – stăpân–; ca bei al Imperiului Otoman are denumirea de „arhiprinț”. Guvernământul austriac îi spune „înălțime serenisimă” iar supușii săi îl numesc „Prea înalte”. Fiii lui sunt numiți „bei zadé”³³ sau fii de prinț; nepoții n-au titlu, însă.

³¹ Afirmații naive și incorecte, reflectând lacunele de informare ale autorului.

³² Alexandru Dimitrie Ghica, domn al Țării Românești (1 ap. 1834–7 oct. 1842).

³³ *Beyzadahs*.

Înainte, domnitorul era numit și depus după bunul plac al Porții, obținându-și situația și păstrând-o prin aur. Cel care oferea mai mult obținea locul vacant și îl ținea unul, doi sau mai mulți ani, până când cineva avea destulă influență pentru a obține o poruncă privind înlăturarea din scaun. Astfel, scopul unui principe, atât de nesigur pe locul său, era acela de a pune mâna pe cât mai mulți bani în cel mai scurt timp cu putință, lucru pe care-l făcea prin stoarceri lipsite de rușine sau cumpătare. În ultimii ani, Țara Românească și Moldova au fost eliberate din starea lor de abjectă dependență față de Poartă, nu însă pentru a câștiga libertatea, ci pentru a cădea în mâinile Rusiei. Prin tratatul de la București, semnat în 1812, țarul dobânda dreptul de a se amesteca în afacerile religioase ale poporului și în cazurile de ultragiu // aduse de slujbașii turci la adresa supușilor lor creștini din principate³⁴. Prin tratatul de la Adrianopole din 1829, această putere, după cum bine se știe, a crescut atât de mult, încât provinciile în chestiune au trecut de fapt la autocratul din nord, deși au rămas în continuare supuse în mod nominal sultanului³⁵. Acestuia din urmă încă i se mai plătește un mic tribut anual, iar domnii sunt numiți de el, deși nu ca mai înainte, cum doresc; <el> este nevoit să aleagă unul dintr-un număr de candidați care îi sunt recomandați de boieri. O dată investiți cu autoritatea princiară, domnitorii nu mai sunt amovibili în timpul vieții, cu condiția de a-și plăti tributul care, înainte de 1829 era fixat la 2 000 000 piaștri pentru Țara Românească și 1 000 000 pentru Moldova. Siguranța lor este garantată de Rusia care, pentru a-și asigura mai bine stăpânirea asupra lor, a silit Turcia să accepte stabilirea unui cordon de carantină, întins de-a lungul Dunării de la Euxin la Ungaria, având menirea de a stăvili orice comunicație liberă între posesiunile Porții și aceste provincii care-i aparțin numai cu numele. Tot așa cum recomandarea Rusiei poate da oricărui individ tronul principatului, ordinele ei pot să-l nimicească într-o clipă; nici un lucru, oricât de obișnuit ar fi, dar care ar putea fi neplăcut țarului, nu poate să se facă fără aprobarea Rusiei. O curioasă dovadă a acestui lucru a putut fi văzută la București, cu puțin timp înainte. Prințului care făcuse ceva care nu plăcuse țarului³⁶, consulul rus³⁷ i-a comunicat de îndată nemulțumirea stăpânului său. Ghica a trimis o scrisoare în care își arăta părerea de rău pentru faptul că, fără a voi, supărase pe împărat. Aceasta însă nu era de ajuns. Consulul a insistat ca prințul să se dezvinovățească în persoană; astfel domnul Țării Românești a fost văzut cerând iertare la ușa unui funcționar rus!

³⁴ Aceste prevederi erau mai vechi, datând din vremea tratatelor și înțelegerilor anterioare încheiate de Rusia cu Poarta otomană în 1774, 1779, 1792 și 1802; în 1812 ele au fost doar reîntărite.

³⁵ Aluzie transparentă la instaurarea regimului regulamentar în principate, aflate în acest mod sub un adevărat condominiu otomano-țarist.

³⁶ Nicolae I, țarul Rusiei (1825–1855).

³⁷ Piotr Ivanovici Ruckmann, consul al Rusiei la București (1835–1839).

Printre felurile împrejurări care tind la strângerea legăturilor între Rusia și provinciile Țara Românească și Moldova este identitatea credinței lor, căci toți locuitorii Țării Românești țin de biserica ortodoxă, nutrind cea mai înverșunată ură față de tot ce este turcesc. De asemenea, ei țin de stilul vechi, în prăznuirea de cuviință a sfintelor sărbători.

În legătură cu religia celor două principate, trebuie amintit și faptul, interesant, și vrednic de a fi pomenit, că Biblia era necunoscută în limba locuitorilor până // în anul 1735, când domnul Constantin Mavocordat a poruncit să se tipărească Vechiul și Noul Testament în limba țării³⁸. Ca o măsură preliminară, însă, acesta a fost silit să nască o alfabet compus din litere slave și grecești, căci, până atunci, limba țării nu fusese folosită niciodată în scrieri³⁹ iar puținele documente publice care trebuiau încredințate hârtiei erau scrise cu litere slavone⁴⁰, caractere prea puțin apte pentru o limbă căreia îi erau aplicate forțat.

Sistemul de tiranie începe de la domnitor și se întinde până la boieri; întreaga populație poate fi împărțită în două clase, tirani și robi. Deși majoritatea poporului se află de fapt în robie, singurii care sunt socotiți astfel după lege sunt țiganii și cei ce se trag din ei. În Ungaria, un mare număr din aceștia se află răspândiți printre țărani dar Țara Românească și Moldova constituie cartierul lor general unde alcătuiesc o clasă numeroasă; însemnați prin numărul lor, țiganii sunt însă disprețuiți, ba chiar socotiți numai niște vite de povară. Se crede că ar fi vreo 150 000 în cele două Principate // [...] Ei se căsătoresc numai între ei, perpetuând astfel trăsăturile distinctive ale rasei atât la corp cât și la minte. Deoarece toți țiganii trebuie să plătească stăpânirii o dare anuală, în grăunțe de aur în valoare de la 10 centime la 3£, aceștia au căpătat îndemănare în a găsi metalul prețios în râurile aurifere din principate și în a-l cerna de // nisip printr-una sau alta din metodele deja înfățișate⁴¹. Unii se îndeletnicesc cu meseria de fierar, alții cu cea de căldărar, iar alții cu cea de dulgher; cu toții, însă, nutresc o aversiune, înăscută castei lor, față de agricultură, deși, după câte se zice, aici ei sunt mai puțin leneși și cu o viață mai așezată decât în cea mai mare parte a celorlalte țări. Un bărbat sănătos costă 3£ iar o femeie 2; ambele sexe sunt vândute și cumpărate de către boieri fără nici o considerație pentru legăturile lor de familie. Numai cu 8 zile înainte de a ajunge la Cerna, un boier, a cărui casă era alături de cea în care am scris aceste lucruri, a despărțit un rob care întreținea cu munca sa o soție și 3 copii, trimițându-l într-o așezare depărtată, în interiorul țării, în vreme ce familia lui a fost vândută altcuiva. Alt boier, care avea un țigan ce câștiga ceva ca fierar, i-a vândut soția și copiii

p.159

p.160

p.161

³⁸ Eroare. Autorul ignoră traducerea Bibliei în vremea lui Șerban vodă Cantacuzino de către frații cărturari Radu și Șerban Greceanu (1688).

³⁹ Afirmație fantezistă.

⁴⁰ Corect, chirilice.

⁴¹ În capitolul unde autorul se ocupă de Ungaria.

pentru a putea dispune de tot ce câștiga omul. Asemenea întâmplări nu sunt rare; dimpotrivă, sunt prea dese pentru a fi socotite drept lucruri neobișnuite.

p.162 Imoralitatea cea mai dezgustătoare cuprinde toate clasele din principate; deseori mamele își înecă noii născuți în Dunăre⁴². „Când îi văd că se poartă astfel // cu proprii lor copii ! – mi-a spus o doamnă (din Anglia) care locuia acolo – vei înțelege prea bine că nu mă pot simți sigură cu ei. Aceste pilde, imitate cu sânguință, pot fi găsite în păturile cele mai de sus. Legământului căsătoriei nu i se dă nici o însemnătate. Mi s-a spus că stă în puterea oricui, bărbat sau femeie, de a obține de la mitropolit divorțul, motivându-l printr-un capriciu sau o altă preferință. Astfel, se întâmplă adesea ca un domn și o doamnă care au fost înainte căsătoriți, întovărășindu-și partenerii la bal, să-și întâlnească 2–3 din foștii soți ai doamnei și tot atâtea foste soții ale domnului; nici una dintre părți nu este mai puțin stimată în societate în urma divorțurilor frecvente [...] Se poate spune cu tărie că întreaga creștinătate nu cuprinde o țară mai lipsită de morală și mai degradată decât Țara Românească și Moldova⁴³.

p.163 La judecătoria, dreptatea este o vorbă goală. Tribunalele sunt, ce-i drept, numeroase // și se pot face până la 4 apeluri la o pricină, dar calea celui ce se plânge de ceva trebuie să fie așternută cu metal prețios, iar judecătorul joacă așa cum îi cântă aurul. Atât de notorie este nedreptatea de la tribunalele turcești (!), încât toți consulii străini sunt autorizați cu puterea de a casa judecata asupra unui concetățean de-al lor, putere recunoscută în alte regate dar sancționată prin tratate cu Poarta; procesul trebuie să se desfășoare de față fiind și consulul care, dacă nu este mulțumit de rezultat, poate să trimită cazul la Constantinopol, unde hotărârea judecătorului suprem trebuie să fie aprobată de către ambasadorul regelui a cărui protecție este cerută de împrecinat.

Un consul străin poate, de asemenea, să urmărească guvernământul pentru o datorie față de unul din supușii puterii pe care o reprezintă; el poate chiar să poprească și să sechestreze orice proprietate publică în care asemenea indivizi au investit bani; s-a întâmplat astfel, cu puțin înainte, ca o cantitate de sare ce aparținea ocârmuirii Țării Românești să fie sigilată de consulatul englez până la plata unei sume împrumutate de la un supus britanic. Datoria care, astfel, ar fi putut rămâne neplătită până astăzi, a fost lichidată pe loc. //

p.164 Țara Românească poate fi descrisă ca un plan înclinat, aplecat spre Dunăre și brăzdat de numeroase râuri care curg toate în albiile paralele ce întretaie astfel fluviul în unghiuri aproape drepte. Populația nu trece de 1 milion. Pământul este arid, în genere, deși se pare că pe vremuri a fost de 2 ori mai productiv, căci, Traian trimițând o colonie de 30 000 de oameni pentru a cultiva pământul, romanii au obținut de aici hrană pentru armata lor în vremea războiului cu sciții și sarmații.

⁴² Exagerări ale autorului care generalizează unele cazuri izolate.

⁴³ Aprecieri exagerate și false, izvorâte din prejudecățile de pastor puritan ale călătorului.

Ca urmare a acelei colonizări⁴⁴ poporul și-a luat numele de „Roman”, obiceiurile vădit împrumutate de la vechii lor cuceritori și limba, aproape în întregime latină. Ca membri ai bisericii ortodoxe, au luat bineînțeles și multe cuvinte de la greci; legăturile lor cu Rusia și Orientul le-au adus cuvinte slave și persane (!) iar schimburile cu Europa au introdus cuvinte italiene [...]⁴⁵.

Deși ne-am grăbit să plecăm de la Cerneți pentru a ajunge din urmă vasul, n-am fost sub presiune decât în după-amiaza următoare la orele 4, deoarece românii însărcinați cu încărcarea vasului n-au dovedit nici pricepere și nici îndemânarea obișnuită, scăpând în apă o trăsură nouă trimisă de la Viena la București, act de neglijență care ne-a întârziat plecarea cu 4 ore.

La patru mile de Schela Cladovei, spre malul românesc, se află ruinele unui turn vechi care pe vremuri făcea de temut cetatea Severinului, ridicată de Septimius Severus⁴⁶ și încă numită după acesta. Stăpânirea clădește acum un oraș nou pe locul celui vechi cu o vamă și o carantină; acesta promite ca, în câțiva ani, să devină un loc de oarecare importanță și să înlocuiască Schela Cladovei ca stațiune principală a vaselor.

Puțin mai departe, pe ambele părți ale râului, sunt rămășițele podului ridicat de Traian în timpul celei de-a doua expediții a sa împotriva dacilor. Dunărea este aici de 2 400 picioare lungime, uneori pot fi văzute, lângă fiecare mal, 4 arcade // dar nici una nu este vizibilă din mijlocul râului. Din mărimea celor care au mai rămas, se vede că trebuie să fi fost de-a curmezișul râului 22 de arcade. Dar, din lipsa oricăror urme de zidărie și din natura solului se poate deduce că a fost înainte la mijloc o insulă care a fost unită cu cele două maluri prin două poduri mai mici; faptul că ceva mai jos se află încă o insuliță, sprijină această părere, putând oferi un mijloc pentru o comunicație între cele două maluri cu o cheltuială mai mică decât ar fi fost nevoie pentru a construi un pod lung de o jumătate de milă⁴⁷. [...]

Malul românesc al fluviului este chiar mai puțin populat decât cel turcesc, deoarece mulți din supușii principatului, dezgustați de propriul lor guvernământ, emigrează în fiecare an în Bulgaria, căutând ceva mai bun sub cârmuirea mahomedană. 18 mile mai jos [...] se află orașul valah Calafat, lângă care rușii au făcut o tabără în ultimul război⁴⁸ și au pierdut în luptă aproape 10 000 de oameni. [...]

⁴⁴ *Inundation.*

⁴⁵ Afirmatii istorico-lingvistice confuze ale autorului, din care reies totuși anumite cunoștințe privind latinitatea originii și limbii poporului român.

⁴⁶ Împărat roman (193–211). Ruinele aparțin probabil fostului castru roman de apărare din apropierea Drobetai.

⁴⁷ Vezi amănunte la D. Tudor, *Podurile romane de la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 142–148.

⁴⁸ Războiul ruso-turc din 1828–1829.

p.168

p.169

p.172

p.174 Între acest loc <Lom Palanka>⁴⁹ și Vidin, în partea opusă satului turcesc Ortzar, după cum ne-a informat căpitanul, dl. Quin⁵⁰, primul englez care a încercat o călătorie pe Dunăre, a fost silit, în august 1834, să părăsească vaporul care a stat eşuat pe un banc de nisip două zile. [Autorul și tovarășii săi au fost astfel primii care au reușit să călătorească până la Galați în Moldova, la 12 ore de Marea Neagră]. Băstinașii spun că numai o dată la 40 de ani, râul scade atât cum l-a găsit dl. Quin, adică la numai 3 picioare de apă [...]

p.177 La Giurgiu, rușii au pierdut mulți oameni în 1829. Biruința însă a rămas de partea lor; făcând fortificațiile una cu pământul, ei au lăsat șanțul și câteva movile pentru a arăta unde au stat. Orașul este dărăpănat rău și este alcătuit, ca și cea mai mare parte a orașelor din Țara Românească și Bulgaria, mai ales din colibe. În Piața mare este un turn înalt și pătrat, unde se află un clopot numit greșit ceas, care sună la anumite ore. Cu excepția acestei clădiri, piața nu se deosebește prea mult de o curte mare, înconjurată de colibe, ca în Irlanda. Giurgiu duce un comerț considerabil cu unele orașe austriece și o mare parte a negoțului bucureștean, al cărui port este, se face prin el [...].

Compatrioții noștri au plecat la București, care este la o zi depărtare de Giurgiu. [Autorul rămâne la Giurgiu].

p.178 Bucureștii, capitala Țării Românești și reședința domnitorului, au o populație de aproape 100 000 de suflete. Oamenii se împart în două clase, bogați și săraci. Bogații dau dovadă de lenevie și înclinare spre școală. Săracii sunt într-o stare de mizerie abjectă și degradare⁵¹. <Românii> exportă mai ales lână, unt, miere, seu, ceară, cherestea, sare și alimente sărate, pentru piețele de la Constantinopol și Odesa; de asemenea, în Germania se exportă porci, vite, cai și piei, de unde, în schimb românii aduc multe din cele de trebuință și aproape toate obiectele de lux, cu excepția blănurilor, pânzeturilor și ceaiului pe care le aduc din Rusia. [...]

p.183 Nu departe de Giurgiu se află locul unei vechi tabere genoveze de unde soldații acelei republici înspăimântau pe vremuri pe bulgari⁵². [...]

p.188 Puțin înainte de a scălda temelia stâncilor pe care se află ruinele Hârșovei⁵³, Dunărea face o curbă mare curgând spre apus, exact împotriva cursului său de până atunci. În acest loc vârtejuri și contracurenți împiedică trecerea vaselor, care nu sunt acționate de aburi. Niște măguri de calcar cu forme grotești se înalță semeț pe malul

⁴⁹ Localitate pe Dunăre, pe malul bulgăresc.

⁵⁰ Este vorba de Michael J. Quin care a scris cartea *A steam voyage down the Danube. With sketches of Hungary, Wallachia, Servia & Turkey*, apărută în două volume la Londra, în 1835.

⁵¹ Aceleași aprecieri simpliste de divizare absolută a societății în două clase perfect antagonice, fără nici un punct de apropiere.

⁵² Eroare. În realitate erau ruinele cetății lui Mircea cel Bătrân din ostrovul Smârda, vezi Paul Cernovodeanu, *Çetatea Giurgiului. Studiu istorico-militar*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, nr. 2–3 (1969–1970), p. 78–83 și p. 106, n. 97.

⁵³ *Hârșovo*, oraș, jud. Constanța.

bulgăresc, iar Cetatea Hârșova⁵⁴ se vede pe una din ele. De aici la Galați, râul serpuiește printre insule joase acoperite cu trestie și tufişuri, rareori putând fi văzuți copaci, cu excepția marelui sat Gropeni⁵⁵, unde un pom singuratic depășește colibele, monument al propriei sale izolări. Pe o distanță de 69 de mile se află nu mai puțin de 42 insule mari. La mici distanțe de-a lungul țărmului, ostași români voioși, cocoțați ca niște maimuțe în niște foișoare din pari, își arată chipurile murdare⁵⁶ mai în unison cu întinderea pustie decât pelicanii care plutesc deasupra acestui ocean de insule și își umplu pungile înainte de a pleca în Egipt ca în fiecare an.

Am ancorat pentru noapte pe partea opusă gurilor râului Ialomița, ceața densă a dimineții oprindu-ne de a face mai mult de 90 de mile pe zi. Din aceeași pricină am fost împiedicați de a pleca înainte de orele 8 dimineața. După ce, timp de câteva ceasuri, am străbătut o regiune întru totul asemănătoare celei descrise, am ajuns la Brăila, un fort⁵⁷ care și-a câștigat faimă în timpul luptelor sângeroase, în care rușii au pierdut 30 000 de oameni, iar turcii întreaga lor garnizoană. Atunci când rușii erau pe punctul de a da foc unor explozibile, musulmanii le-au luat-o înainte, cu o contramină, aruncând în aer 12 000 de inamici; datorită unei mine proprii, care a explodat înainte de vreme, rușii au pierdut // 8 000, iar în timpul asediului și în ultimele lupte încă 10 000 de oameni, printre care și 3 generali, în amintirea cărora a fost ridicat un monument între locul unde se afla fortul, astăzi în întregime distrus și micul sat Apă-Dulce⁵⁸.

p.189

O oprire de o oră ne-a dat răgazul să facem o plimbare prin împrejurimi și să cercetăm orașul care se ridică din cenușa celui vechi. Un han, înființat în vremea din urmă de un neam⁵⁹, este singurul adăpost pentru călători în toată Țara Românească, poate cu excepția capitalei, București: câteva căsuțe albe, confortabile, cu ferestre, tocmai sunt terminate; altele abia se ridică; locuințele săracimii, primele case acoperite cu țiglă văzute de noi de la un timp încoace, pot chiar să năzuiască la cinstea de a se numi vile.

Pe ulița mare, două arcuri de lemn, ridicate pentru o paradă în cinstea recentei vizite a conelui Voronțov⁶⁰, guvernatorul general al Rusiei de Jos, sunt o dovadă a

⁵⁴ Pentru care vezi V. Brătulescu, *Cetatea Hârșova*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XXXIII (1940), p. 3–24.

⁵⁵ *Gropeni*, sat și com., jud. Brăila.

⁵⁶ Afirmații răutăcioase și gratuite.

⁵⁷ De fapt cetatea ridicată de turci după 1540 și distrusă în timpul războiului ruso-turc la 1828, vezi M. Popescu, *Raiua și cetatea Brăilei*, în „Analele Brăilei”, I (1929), nr. 2–3, p. 6–19 și nr. 4–6, p. 37–40; idem, *Dărâmarea cetății Brăila*, *ibidem*, VI (1934), nr. 1, p. 21–28.

⁵⁸ *Arba Dulcea*, sat dispărut, înglobat astăzi orașului Brăila.

⁵⁹ Probabil hanul lui Niță Brandaburgu (desigur Johann din Brandenburg) amintit încă din 1833, vezi N. Iorga, *Cei dintâi ani în noua Brăilă românească (1832–1866)*, București, 1929, p. 35.

⁶⁰ Mihail Simionovici Voronțov (1782–1856) feldmareșal, participant la campaniile împotriva lui Napoleon și la războaiele ruso-turce, ajuns guvernator al Noii Rusii (1823–1844) și Caucazului (1844–1856).

p.190 influenței nordice în Țara Românească. Mai mulți negustori englezi și câțiva greci se aflau pe malul apei. Primul vas britanic care a mers în ultima vreme pe Dunăre a adus un vice-consul la Brăila⁶¹; de atunci încoace // au mai sosit 11 vase din Anglia. Exporturile anuale pot fi socotite la vreo 80 000 capete de vită și 250 000 piei de oaie, trimise în Ungaria și Germania, 500 de încărcături de cargou cu grâu, orz și ovăz, fiecare de 200 tone, 1 000 tone de seu, 40 000 funzi de lână și 1 000 funzi de cantaridă – pentru diferite țări; pe lângă acestea, doage pentru Anglia și vin pentru Rusia. Un cal se vinde aici cu 3 lire aproape, iar prețurile celorlalte articole păstrează aceleași proporții. 8 cai pentru o distanță de 12 mile costă 22 piaștri sau ceva mai puțin de 7 centime. Socotelile se fac aici în monede turcești, parale și piaștri, 40 de parale la un piastru care este cam de vreo 3,5 lire, deși la Constantinopol și Smirna este ceva mai mult de 2,5 lire.

p.191 În timpul celor 6 zile pe care le-am petrecut între Schela Cladovei și Brăila, n-am primit la bord nici un pasager. În acest loc, ispravnicul și soția sa, întovărășiți de alți slujitori cu nevestele lor, s-au imbarcat pentru a face o mică excursie până la Galați, singurul lucru care are să ofere o variație vieții lor monotone. Ispravnicul vorbește franțuzește, ca și soția sa, o femeie foarte inteligentă // care în anul trecut a călătorit în Anglia în tovărășia unei singure slujitoare.

După o oră și 20 de minute am ajuns, navigând pe râul Siret⁶² care este hotarul între Moldova în ultimul din aceste principate, debarcând în cel mai mare oraș comercial al țării, Galați, o localitate însemnată, deși atât de puțin cunoscută, încât numai un singur călător englez ne-a precedat, după cum ni s-a spus că-și amintesc localnicii, poate făcându-se însă o greșeală. Aici se termină linia de vapoare de pe Dunăre; se poate nădăjdui, însă, că în anul viitor, legătura între Viena și Constantinopol va fi completată⁶³.

p.195 **Distanța pe apă la Presberg**

p.196 [...]
de la Baziaș⁶⁴ – malul stâng – la Moldova – malul stâng – 4,5 ore
[...] de la Moldova la Sântelena⁶⁵ – malul stâng – 2,5 ore
Liubcova⁶⁶ – malul stâng – 7,5 ore
Berzasca – malul stâng – 5 ore

⁶¹ Hutchinson, vice-consul britanic la Brăila (24 nov. 1835–7 dec. 1836).

⁶² *Sereth*.

⁶³ Această legătură a fost încheiată acum datorită înființării unei curse suplimentare între Galați și Constantinopol. (*n.a.*)

⁶⁴ *Basias*, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.

⁶⁵ Probabil Moldova Nouă.

⁶⁶ *Lupkova*, sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

Svinița⁶⁷ – malul stâng – 15 ore
 Milanovaz⁶⁸ – malul drept – 2 ore
 Kolumberia⁶⁹ – malul drept – 6 ore
 Plavișevița – malul stâng – 4 ore
 Dobova⁷⁰ – malul stâng – 5 ore
 Ogradena – malul stâng – 5 ore
 Lunca Muierii⁷¹ – malul stâng – 3/4 ore
 Ieșelnița⁷² – malul stâng – 2,5 ore
 Orșova – malul stâng – 2,6 ore
 (Stații de carantină: în dreptul localității bulgare Oreava, la gura Oltului, în p.197
 dreptul Siștovului, la Giurgiu).
 Rasova⁷³ – malul drept
 Cochirleni⁷⁴ – malul drept – 20 minute
 Seimenii Mari⁷⁵ – malul drept – 1 h 5'
 Hârșova – malul drept – 2,5 ore
 Râul Ialomița – malul stâng – 45'
 Bertești⁷⁶ – malul stâng – 50'
 Gropeni – malul stâng – 1 h 45'
 Brăila – malul stâng – 1 h 55'
 Granița între râul Prut – malul stâng – 1 oră
 Moldova și Basarabia
 Țarmul rusesc. Reni Tomarino – malul stâng – 45'
 Gurile Dunării – malul drept – 6 ore 10 minute
 De la Moldova la Schela Cladovei – 1 zi
 De la Schela Cladovei la Giurgiu – 27 zile
 De la Giurgiu la Galați – 2 zile

[...] O scrisoare de recomandare ne-a asigurat ospitalitatea viceconsulului de p.200
 la Galați⁷⁷ care, împreună cu soția sa, ne-a primit cu bunăvoință în casa sa și nu a
 încetat de a se strădui să ne fie pe plac până la plecarea noastră spre frontiera rusă.

⁶⁷ Swinitza, localitate pe malul sârbesc al Dunării.

⁶⁸ Localitate pe malul sârbesc al Dunării.

⁶⁹ Idem.

⁷⁰ Sat, com. Plavișevița, jud. Mehedinți.

⁷¹ Frauenwiese, sat dispărut, jud. Mehedinți.

⁷² Jieschenitza, sat și com., jud. Mehedinți.

⁷³ Rassova, sat și com., jud. Constanța.

⁷⁴ Gokirlen, sat, com. Rosova, jud. Constanța.

⁷⁵ Neu Simanesh, veche denumire a satului și com. Seimeni, jud. Constanța.

⁷⁶ Bertus, sat și com., jud. Brăila.

⁷⁷ Marc Gessi, viceconsul britanic la Galați (9 februarie 1835–ante 19 septembrie 1836).

Era un mare noroc pentru mine că mă aflam sub un acoperiș și că aveam un pat, după 6 nopți petrecute pe scândurile negeluite ale vasului. Acest confort ca și bunăvoința gazdelor mele le-am prețuit încă și mai mult când am auzit că tovarășii mei străbăteau tot orașul, pentru a găsi un colț în care să-și poată petrece noaptea, fiind nevoiți, până la urmă, să se mulțumească cu locuri cât se poate de deosebite de cel de care am avut noi parte.

p.203 Soția viceconsulului ne-a ținut tovărășie la masa de dimineață, distrându-ne cu anecdote despre slujitorii săi. Unul din aceștia este un arnăut frumos, mândru, capricios și violent în ură și dragoste. Uneori își părăsește stăpânul de care este foarte legat, însă numai pentru câteva ceasuri. Când este întrebat, la întoarcere, de ce s-a purtat astfel, se uită în pământ, nu răspunde, nu arată nici părere de rău, nici supărare și face același lucru când îi este lene sau este jignit. Este cinstit însă și asta nu este puțin. Are un costum frumos. De un fes roșu // atârână un ciucure larg și negru peste părul său ondulat și bălai; o cămașă deschisă în față, este cuprinsă de o vestă cafenie, de asemenea deschisă; dedesubt, se află un brâu de piele roșu, lat de vreo 10 degete, în care sunt vârâte o pereche de pistoale de argint; avea și un iatagan până când lipsa sa de stăpânire a făcut necesară confiscarea acestei teribile arme.

De la brâu în jos are o fustă de pânză albă largă, a cărei lățime este un motiv de mândrie pentru cel care o poartă, fiind între 30 și 50 de yarzi (!); jambiere lungi negre și încălțări îi completează costumele.

p.204 Servitorii moldoveni sunt leneși, proști și imorali în ultimul hal⁷⁸. Trebuie să li se dea aceeași poruncă în fiecare zi. Chiar dacă masa este pusă de unul care a făcut luni de zile acest lucru, stăpâna casei trebuie să stea lângă el și să-i spună: „Acum pune lingurile, acum solnițele, acum paharele, acum cuțitele” și așa mai departe, pentru fiecare tacâm; când este muștrat, tace privind în pământ, dar nu arată vreo hotărâre de a face mai bine în viitor. Ei nu se pot împotrivi aplecării către furtișag. O doamnă // care stă acolo mi-a spus că se întâmplă deseori ca batista, pe care o lasă pentru o clipă când vorbește cu un servitor, să dispară de îndată ce întoarce capul; vinovatul mai întâi neagă, dar când lucrul furat este găsit asupra sa nu arată că i-ar fi rușine. La masă, se vorbea în cinci limbi, deși eram cu toții 4 inși. Între noi vorbeam englezește, iar doamnei îi vorbeam franțuzește, în timp ce gazda se adresa unuia din noi în franceză și celuilalt în italiană, iar soția sa în greacă. Amândoi dădeau porunci slugilor în românește.

Galații au un comerț considerabil și pot fi priviți ca portul ambelor principate deși Brăila, în ultima vreme, a atras o parte a comerțului Țării Românești. Lângă chei sunt de obicei ancorate vase din Anglia, insulele Ionice și alte țări europene. Principalele produse care se exportă sunt: seu, fasole, cereale, doage, ceară, lână, vite, piei și vii – spre Odesa. Cele ce se aduc mai mult sunt fierul, uleiul, bumbacul,

⁷⁸ Alte afirmații gratuite și răuvoitoare ale autorului.

zahărul și cafeaua. Articolele alimentare sînt foarte ieftine, o gîscă frumoasă costă 7 d., o oaie grasă 3 cenți, iar un ou o pară. //

p.205

Casele sînt, aproape toate făcute și acoperite cu lemn nevopsit. Cea mai mare parte au numai un cat, cu fațada la stradă, după cum este obiceiul în Țara Românească și Răsărit; bunurile expuse spre vânzare sînt așezate pe jos. În partea de sus a orașului sînt cîteva case mai bune, locuite de consuli și 2–3 negustori mai bogați; sînt acoperite cu țiglă și văruiate și au ferestre cu geamuri și cu etaj. Mobilierul din camere constă într-o sofă, așezată de-a lungul unei laturi, o masă, o oglindă și 3–4 scaune, în timp ce soba din perete răspunde în 2–3 camere. Ulițele sînt podite cu trunchiuri de copaci așezate de-a curmezișul, formînd ceea ce, familiar, se numește un drum „noduros”.

Populația poate fi de vreo 5 000 de locuitori dintre care 1 000 sînt supuși britanici din insulele Ionice, mai ales oameni fugiți pentru a nu da socoteală de o datorie sau vreo crimă, ori care au fost lăsați aici de vase pe care au lucrat pentru a-și plăti drumul. Pe lângă aceștia, poate fi văzut un mare număr de evrei și armeni, dar cea mai mare parte a băștinașilor sînt de origine greacă⁷⁹.

Sosirea unui vas este o adevărată sărbătoare pentru locuitori. Cu aceste ocazii, vasele devin un loc de întîlnire pentru bărfeli, distracțiile obișnuite reducându-se aici la a vedea și a fi văzut, a vorbi și a se vorbi despre tine //

Moldova își trage numele de la râul Moldau. Pe vremuri a fost ocupată de către popoarele venetice [...] [Urmează un citat din Adam Neale⁸⁰ unde se afirmă că moldovenii se trag din venedi, locuitori ai mlaștinilor]. La nord se află // și priveriști frumoase, dar partea de sud a țării este plată și neinteresantă.

p.206

p.207

Din ce am putut auzi despre situația politică a țării, se pare că aceasta este atât de asemănătoare cu cea a Țării Românești, încât abia dacă merită o mențiune separată. Pe vremuri supusă tiraniei Turciei, Moldova, în același timp cu țara soră, a fost virtual eliberată de jugul otoman pentru a fi aplecată sub altul, nu mai puțin umilitor; domnul ei⁸¹, deși băștinaș, este o creatură și o unealtă a Rusiei. Populația al cărei număr se urcă la jumătate de milion este rară și răspândită pe cuprinsul provinciei, care datorită fertilității solului ar putea hrăni un număr de 4–5 ori mai mare. În orașe, locuitorii sînt la fel de puțini, în Iași, capitala, abia are ceva mai mult de 12 000 de suflete. Prima informație obținută la Galați, referitoare la carantina de la frontiera cu Rusia este descurajatoare. Perioada prescrisă de probă pentru călătorii care soseau la Reni, orașul vecin, în loc de a fi de 4 zile, după cum ni se spusese, s-a dovedit a fi de 14 // [...] Am auzit că la Leova⁸², la o depărtare de 18 ore de Galați, călătorii puteau intra în Rusia după o detențiune de numai 4 zile.

p.208

⁷⁹ Evidență exagerare, autorul ignorând cu foarte mare ușurință ponderea populației majoritare românești.

⁸⁰ Pentru care vezi volumul I al seriei de față. Afirmatia este fantezistă.

⁸¹ Mihail Sturza, domn al Moldovei (aprilie 1834–iunie 1849).

⁸² Azi Leovo, reședința raionului Leovo, în Republica Moldova.

Înainte de a pleca, a trebuit ca pașapoartele noastre să fie semnate de consulul rus⁸³, care arăta că nu am călătorit decât prin Țara Românească și Moldova, provincii în care, spre deosebire de celelalte părți ale Turciei, epidemia nu se răspândise. Aceste formalități, împreună cu schimbarea banilor și cumpărarea de provizii pentru călătorie prin niște locuri unde nu se găsea nimic, ne-au luat toată dimineața; trăsura noastră și-a făcut apariția abia la 4 după amiază. Deoarece până la Leova nu era drum, nu puteam călători cu cai de poștă, iar cel mai bun vehicul pe care ni l-a putut procura consulul era atât de rahitic încât ne-am temut că nu va putea să ne ducă până la capătul călătoriei. La acesta au fost înhamăți 5 căluți cu mai puține hamuri decât am văzut vreodată, alcătuite numai din frânghii rupte și înnodate de câteva ori. Rotașul pe care a urcat vizitiul nostru avea hățuri; celălalt numai hamuri; din ei, 3 cai din frunte aveau hățuri cu zăbale și erau legați împreună. De al treilea nu erau prinse decât hamurile din jurul pieptului, el ar fi mânat numai de strigătele vizitiului, de a cărui nebagare de seamă profita adesea cătând spre un loc cu iarbă sau un izvor, în timp ce tovarășii săi, urmându-și cursa, îl lăsau în spatele trăsorii, fiind târât de hamuri până când vizitiul cobora pentru a-l pedepsi pentru înclinările sale rătăcitoare. Vizitiul era un moldovean care nu vorbea decât //

limba sălbăticiunilor sale. Cămașa lui scurtă și grosolană, cu mâneci lungi, era legată peste o pereche de pantaloni încă și mai grosolani, cu un brâu lat de stofă verde, împodobit cu două fâșii de piele ținute în cuie mari de alamă. Pe deasupra purta o manta din piele de oaie cu lână în afară. Căciula era din același material și la fel întocmită; mai avea și ciubote mari.

Numai înfățișarea acestui echipaj ar fi fost de ajuns pentru a ne face să renunțăm la călătoria noastră; dar n-aveam alternativă; fie că mergeam mai departe, fie că ne întorceam, adică fie că mergeam spre Giurgiu, fie că mergeam spre Odesa ori Constantinopol, această trăsură era cel mai bun lucru pe care ni-l putea pune la dispoziție orașul; am fost de aceea nevoiți să pornim cu ea.

Bagajul nostru a fost repede așezat în vehicul, lucrurile mai ușoare au fost așezate în spate în două valize mari care slujeau de scaune; în față nu am putut obține nici un interpret care să vorbească româna, rusa sau o altă limbă în care să ne înțelegem; astfel, la toate greutățile s-a adăugat imposibilitatea de a comunica cu vizitiul nostru sau cu oamenii din regiune.

În cele din urmă, ne-am luat rămas bun de la prietenii noștri din Galați, datorită cărora ne-am putut procura ceva bere englezească, pâine bună, păsări fripte, unt și câteva sticle de apă minerală. La 5 după amiază am pornit. // Soarele a apus repede, iar drumul nostru se așternea peste un islaz neted fără nimic care să aducă variație în monotonia lui. Drumul, ținând seama de faptul că nu era decât un fâgaș moldovenesc de căruțe, era destul de bun, deși din când în când eram smuciți tare la trecerea peste un șanț sau peste o groapă, iar punțile șubrede peste râuri și mocirle

⁸³ În realitate, la Galați funcționa un viceconsul rus.

făcute din bucăți de lemn aruncate la întâmplare una peste alta, se clătinau sub greutatea noastră.

La ora 10 aproape, urletele unor câini ca niște lupi ne-au arătat că eram în satul Frumușița⁸⁴. Ne-am îndreptat spre reședința boierului <de acolo> și l-am rugat să ne dea adăpost. Din fericire vorbea nemțeste și arătându-și în chip politicoș pârerea de rău că propria sa casă este plină, a trimis un om care să ne arate cea mai bună gazdă din sat. În câteva minute am ajuns la ușa unei colibe; la intrarea noastră s-au trezit un moș și nevastă-sa, 3–4 femei tinere și o fată, întinse pe niște lavițe de pe care s-au ridicat iute când au auzit porunca boierului. Mirosul înăbușitor și scândurile tari ne îndemneau atât de puțin la somn încât, dacă am fi fost în iulie și nu în septembrie, am fi preferat să rămânem // în trăsură; aerul nopții, însă, în aceste țări, mai ales toamna, este cât se poate de rău pentru sănătate.

p.211

Astfel, că, în vreme ce unul din noi păzea bagajele, într-un loc unde am fi putut fi jefuiți fără nici o putință de a ne apăra, ceilalți s-au azvârlit pe lavițe așa îmbrăcați de drum cum erau. Sforăieli fioroase au adus o schimbare în ceasurile mohorâte ale nopții, dar am fi putut totuși dormi dacă domnișoara familiei, cu mult înainte de a se crăpa de ziuă, trezită de activitatea sporită a turmelor liliputane cărora pletele sale le ofereau adăpost, n-ar fi țipat și <n-ar fi> început să le urmărească cu unghiile sale pline de sete de răzbunare. Frica noastră ținea pasul cu vigoarea eforturilor sale, iar teama care ne-a cuprins a fost un antidot pentru somn.

Puțin înainte de ora 5 dimineața am plecat din nou la drum, fără a mânca. La 3–4 ceasuri de drum nimeream mereu peste o adunătură de colibe nenorocite, clădite din lut, împletite din nuiiele și acoperite cu stuf, împrăștiate neregulat peste băragan, fără grădini sau îngrăditură. Unul din aceste sate se cheamă Brănești⁸⁵, altul Rogojeni⁸⁶ și al treilea Vădeni⁸⁷. La Brănești am fost izbiți de numărul neobișnuit de mare al fântânilor; din 20 în 20 de yarzi se afla un // par lung, care se balansa pe un trunchi de copac, cu o găleată la un capăt și o bucată de lut la celălalt, lucru foarte comun atât în India cât și aproape în toate țările Europei, cu excepția Angliei.

p.212

În vecinătatea satului Rogojeni, am întâlnit o șatră de țigani ale căror trupuri negricioase abia de erau acoperite de îmbrăcăminte; unul din cei mai tineri, dar nu un copil, era absolut gol; un bărbat era și el în aceeași stare iar femeile nu erau cuviincios îmbrăcate. Acest popor nenorocit pare a sta în aceste principate la un nivel inferior chiar și tovarășilor lor de robie. În altă parte ei înșiși se separă de ceilalți; aici sclavia îi desparte de restul omenirii.

Drumul nostru mergea de-a lungul malului drept al Prutului [...] multe dintre câmpiile de această parte a Prutului sunt cultivate cu viță de vie, vinul moldovenesc,

⁸⁴ *Formosica*, sat și com. jud. Galați.

⁸⁵ *Brennerst*, sat, com. Vlădești, jud. Galați.

⁸⁶ *Popogene*, sat, com. Suceveni, jud. Galați.

⁸⁷ *Wodeni*, sat, com. Cavadinești, jud. Galați.

p.213 mai ales cel numit de Odobești⁸⁸ este // vestit. Am trecut de câteva plantații de tutun; sparanghelul sălbatic își împrăștia semințele sub roțile noastre, în vreme ce alergam peste câmpia care se întinde la granița Rusiei cu posesiunile nominale ale Turciei. Băraganul acesta mișună de ciori și șoimi; ne-am minunat de numărul nemaivăzut de mare al coțofenelor.

La amiază ne-am oprit la Vădeni⁸⁹, un sat compus din câteva colibe din nuiiele tencuite cu lut și acoperite cu paie, dar care, spre deosebire de vecinii săi, este blagoslovit cu o biserică, la fel de simplu alcătuită. Oamenii de aici nu poartă nici încălțări, nici ciorapi și se îmbracă cu cele mai jechoase zdrențe. Fetele din toate clasele își împletesc părul în două cozi care le atârnă până la călcâie; și, deoarece acest obicei este numai la femeile necăsătorite, nu este lipsit de probabilitate ca moldovenii să-și fi tras acest obicei de la daci [...]

p.215 Reluându-ne călătoria, curând am ajuns la un loc numit Murgeni⁹⁰ iar la apusul soarelui, micul târg al Fălciului⁹¹ a început să se vadă, deosebindu-se de satele din jur numai prin numărul mai mare de colibe și superioritatea bisericii sale care era în stuc și împodobită cu 2 turnuri având și o clopotniță la o oarecare distanță de sfânta clădire, o despărțire la fel de obișnuită în principate ca și în Scandinavia și multe locuri din Italia. Aici am văzut pentru prima oară lanțuri atârând de crucile de pe turnuri, în timp ce crucile însele sunt duble, ca și cele din Rusia. Adoptarea stilului arhitecturii nordice și a ornamentelor ei ne arăta apropierea de imperiul țărilor; deoarece clădirile par recente, se poate ușor trage concluzia că au fost ridicate după ce cursul evenimentelor politice au dat Moldova de fapt în mâinile rușilor⁹².

De la Fălciu, drumul nostru mergea paralel cu albia Prutului și lanțul de coline joase ale Basarabiei [...]

p.216 Căii moldoveni sunt foarte puternici, deși prost hrăniți; rareori au ovăz sau alte grăunțe hrănitoare de mâncare. Chiar și în timpul lungii noastre călătorii, deși cei care ne duceau mâncau numai o dată pe zi, singura hrană care le era dată consta doar din paie mucegăite.

Era trecut de nouă seara când am ajuns la colibele de pe malul Prutului, în locul cinstit cu înaltul nume de Poartă a Leovei⁹³.

[Urmează o lungă descriere a celor petrecute în timpul carantinei pe cele două maluri și trecerea peste Prut].

⁸⁸ *Odobesta*, oraș, jud. Vrancea.

⁸⁹ *Vădeni*, sat, com. Murgeni, jud. Vaslui.

⁹⁰ *Orgee*, com., jud. Vaslui.

⁹¹ *Falți*, sat, com., jud. Vaslui.

⁹² Afirmație exagerată.

⁹³ *Porte de Liovo*.

HELMUTH VON MOLTKE (1800–1891)

Helmuth Karl Bernard baron von Moltke s-a născut în Parchim (Meckemburg–Schwerin) la 26 octombrie 1800, ca fiu al unui general danez.

Urmând cursurile școlii militare de „Land-Cadetten” din Copenhaga, el intră la vârsta de 18 ani în rândurile armatei daneze, pe care o părăsește în 1822 trecând în serviciul Prusiei. Cunoștințele sale temeinice în domeniul artei militare, în special în strategie și tactică, l-au promovat în rândurile ofițerilor de stat major ai armatei prusiene, în anul 1832. Tânărul căpitan Moltke, a fost chemat apoi de sultanul Mahmud al II-lea în Turcia (1835) spre a colabora la refacerea și modernizarea armatei otomane. În calitate de instructor militar al turcilor, Moltke a luat parte la campaniile din 1838 și 1839, îndreptate împotriva kurzilor și sirienilor. În general, sfaturile talentatului strateg prusian nu au fost urmate de comandanții oștirilor otomane, ca atare turcii au înregistrat înfrângeri, în special în Siria. Eșecul misiunii l-a silit pe Moltke să se înapoieze în Prusia în 1840, unde a fost numit aghiotant al principelui Friedrich (viitorul împărat Friedrich al III-lea). Între anii 1848–1855 el a servit ca șef de stat major general al corpului 4 de armată, apoi al întregii armate prusiene, în 1859 devenind general locotenent. A luat parte la pregătirea, cu multă minuțiozitate, a campaniilor împotriva Danemarcei (1864) și Austriei (1866). Datorită planurilor sale, armata austriacă a suferit dezastrele de la Sadowa (3 iulie 1866) și Olmutz. Tot Moltke a fost însărcinat și cu alcătuirea planurilor de campanie împotriva Franței, pentru care a făcut numeroase studii și schițe pe teren, începând cu anul 1867. Rezultatele acțiunilor sale, coordonate cu ale întregului corp de stat major prusian, au dus la succesele fulgurătoare obținute în cursul războiului franco-german din 1870–1871, la căderea Parisului și înfrângerea Franței. Pentru contribuția sa a fost făcut conte, la 28 octombrie 1870, în palatul de la Versailles, ocupat de statul major al împăratului Wilhelm I. Câteva luni mai târziu, la 16 iunie 1871, a fost înălțat la rangul de general-feldmareșal.

Von Moltke a murit la Berlin la 24 aprilie 1891.

Helmuth von Moltke a lăsat o serie de lucrări militare, jurnalul călătoriei sale în Orient precum și o vastă corespondență.

Dintre acestea notăm: *Briefe uber Zustande und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835–1839*, Berlin, 1841 (a cunoscut 7 ediții, ultima din 1911); *Der Russisch – Türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828/29*, 1845 (în două ediții); *Geschichte des Deutsch – Franzosischen Krieges*, 1891 (în două ediții); *Briefe aus Russland*, 1877 (în patru ediții) etc. Operele sale au fost editate în 8 volume de către G. Hirschfeld, sub titlul *Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten*, vol. I–VIII, Berlin, 1892–1893.

Cu prilejul deplasării la Constantinopol, la sfârșitul anului 1835, Moltke a trecut și prin Țara Românească, pe care a străbătut-o de la Orșova (unde venise cu vaporul pe Dunăre), până la Giurgiu. El a lăsat două relatări asupra acestei călătorii; una în scrisorile sale, iar cealaltă în jurnalul de călătorie, ele completându-se reciproc; în scrisori predomină anumite aprecieri și judecăți de valoare, pe când în jurnal principalul loc îl ocupă elementul narativ.

Impresiile din scrierile lui Moltke asupra țării noastre sunt în general destul de severe, dar nu lipsite de aprecieri lucide și de un oarecare simț al realității.

Găsind justificări situației de prefaceri prin care trecea Țara Românească în această perioadă, el constată racilele adânci ale nedreptului regim social și ale administrației, care frânaseră de secole

progresul de care s-ar fi putut bucura țara. Țăranul român, istovit și sărăcit de exploatare este compătimit, dar nu înțeles. I se atribuie trăsături de caracter și sentimente care îi sunt străine, datorită unei judecăți prea grăbite. În general, criticile lui Moltke sunt adresate de pe o poziție conservator-moderată, socotind că binele țării l-ar putea aduce un regim princiar ereditar și autoritar. Exagerează meritele perioadei de administrație provizorie rusă de sub generalul Kiselev, ale cărei succese sunt prezentate parțial și doar ca rezultate ale acțiunilor inițiate de străini; factorul intern este astfel complet ignorat, lucru cu desăvârșire fals.

Mărturiile lui Moltke prezintă interes pentru situația de ansamblu a Țării Românești, cu toate limitele inerente în acest caz, datorate de scurtă perioadă de trecere prin Țara Românească.

Călătoria lui Moltke în Țara Românească a fost publicată în scrisorile sale din Turcia (*Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839* și în *Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten*, vol. VIII și în jurnalul lui de călătorie (*Tagebuch der Reise nach Konstantinopel*, vol. I).

În țara noastră scrisorile lui Moltke au mai fost odată traduse sub titlul *Observările lui Moltke asupra Țării Românești din anul 1835*, în „Convorbiri Literare” vol. XLIX (1915), p. 923–927 și comentate de M. Atanasiu, *Helmuth von Moltke (Scrisori din anii 1835–1839)*, în „Buletinul Societății regale române de geografie”, vol. XXV (1914), p. 250–254. Jurnalul de călătorie a fost prezentat de C. I. Karadja, *Craiova și Muntenia în 1835, după ziarul de drum al contelui Moltke*, în „Arhivele” Olteniei, VIII (1929), nr. 45–46 (septembrie–decembrie), p. 528–530 și Fr. Pall, *Cu prilejul unei comemorări. Moltke și românii*, în „Convorbiri Literare”, LXXV (1942), p. 588–597.

Asupra călătoriei lui Moltke mai există indicații și în Hurmuzaki, vol. X, p. 474, nr. DLXXXI, în N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 249–250.

HELMUTH VON MOLTKE

Scrisori asupra stărilor și întâmplărilor din Turcia¹

1. Vizita făcută pașei din Orșova Nouă – Călătorie de-a lungul Țării Românești – București

București, 25 octombrie 1835

p.1

La sud de Orșova Veche și în imediata ei apropiere, se înalță din mijlocul valurilor Dunării, o insulă pe care se află o cetate turcească. Austriei, care au ridicat-o, au numit-o Orșova Nouă; turcii au ocupat cetățuia și cu toate că granițele lor s-au retras din Carpați până în Balcani, un pașă își mai are și astăzi reședința la Ada-Kale², fortăreața insulei. Aici se ridică, asemănător unui avanpost împins până departe în țările creștine, un ultim minaret, din înălțimea căruia este înălțată slavă profetului, și turcii izgoniți din propriile lor teritorii, Serbia și Țara Românească, găsesc adăpost în această insulă.

¹ Traducerea s-a făcut după textul german, publicat de Helmuth von Moltke sub titlul *Briefe und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839* în *Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Grafen Helmuth von Moltke*, 6. Auflage, 8. Bd., Berlin, 1893, p. 1 ș.u., fiind comparată cu aceea făcută în „Convorbiri Literare” (*Observările lui Moltke asupra Țării Românești din anul 1835*, vol. XLIX (1915), p. 923–927.

² Ada-Kalissi.

[Moltke împreună cu tovarășul său de drum, locotenentul-baron von Bergh³ sunt primiți foarte ospitalier de către comandantul fortăreței, Osman pașa].

[...] Palatul său este o <biată> baracă de scânduri, alăturată unui bastion ieșit în afară. Cu tot frigul simțitor, stăteam într-o încăpere pe jumătate deschisă, fără <geamuri la> ferestre. Ne pusesem fracul, fără să fie nevoie, și în timp ce noi tremuram, Excelența Sa, învelită în două – trei blănuri, una mai mare și mai groasă ca cealaltă, părea foarte în largul ei.

p.2

În oraș ne-a surprins murdăria ulițelor strâmte. Veșmintele bărbaților erau roșii, galbene, albastre, în culorile cele mai țipătoare, dar foarte zdrențuite. Femeile păseau sfios cu fața acoperită de văluri, ca niște stafii. Toate casele arătau un început de paragină, iar la cetate, cred că n-a mai fost reparată măcar vreo țiglă, de la cucerirea ei.

La 31 octombrie ne-am continuat călătoria de-a lungul Țării Românești. Dacă nu pot să judec decât în mod defavorabil această țară, trebuie să mărturisesc adevărul // că nu am văzut decât partea <ei> cumplit de pustiiată în ultimul război. Poate regiunile dinspre nord se află într-o stare mai fericită. Mai mult, am trecut prin aceste pustiuri pe o ploaie, care a durat mai multe zile în șir și a fost o fericire pentru mine să fac cel puțin această călătorie într-o tovarășie plăcută.

p.3

La Orșova ne procurasem o trăsură⁴ deoarece căruțele românești nu sunt mai înalte de două picioare și patru degete, ca niște cărucioare de copii și atât de înguste și mici, încât de abia putea încăpea vreun om înăuntru, chiar fără puținul bagaj pe care-l aveam cu noi. Trăsura nu are nici o piesă din fier: butucul, osia, totul este din lemn. Ai căuta de asemenea degeaba vreo bucată de metal la hamuri. Pe drum, râurile erau așa de umflate <de ploi> încât apa pătrunsese până și în trăsura noastră, fiind bucuroși că nu suntem așezați mai jos cu vreo două picioare. Dar caleașca noastră trecea în Țara Românească drept o trăsură uriașă⁵; se înhămaseră opt cai <la dânsa> și, în locurile mai grele de trecut, s-au mai pus și bivoli. Peste tot, unde ne îngăduia drumul, înaintam în galop mare, în strigătele puternice ale surugiilor⁶, care încălecaseră cai mici fără șă și aproape că atingeau pământul cu picioarele lor. Strigătele lor vesteau de departe stația de poștă și când intram în ograda neîmprejmuită, găseam caii <de schimb> gata pregătiți.

Ploua fără încetare și pălăria îmi era așa de muiată, încât am aruncat-o din trăsură. La Craiova⁷, am fost nevoiți să ne ducem blănurile la un butar, ca să le usuce; ni le-a înapoiat pe jumătate arse, ca un fel de pesmete⁸. În sate nu am găsit

³ Locotenent secund în primul regiment de gardă al infanteriei prusiene, decedat la 1860 în gradul de colonel și șef al Statului Major al corpului de gardă.

⁴ *Leiterwagen*.

⁵ *Eine Voiture monstre*.

⁶ *Der Postillone*.

⁷ *Crajowa*.

⁸ *Wie eine Art Backwerk*.

nici un adăpost, nici hrană, nici băutură. Chiar și stațiile de poștă sunt niște adevărate cocioabe sau mai bine zis niște gropi săpate în pământ, cu un acoperiș // de nuiele. Mizeria depășește tot ceea ce îmi putusem închipui până atunci.

A fost pentru noi o surpriză plăcută să găsim un han la București, căci nu mai văzusem nici unul de la Orșova.

Prin consulul nostru⁹ am fost prezentați domnitorului Alexandru Ghica¹⁰ și introduși în mai multe familii boierești. Domnitorul ne-a poftit la cină și a comandat <în onoarea noastră> un exercițiu militar¹¹ al oștirii care n-a mai avut loc din cauza unui viscol puternic.

Cu toate că ne aflam aproape pe același meridian cu Genova, unde anul trecut avusesem pe vremea aceasta cea mai frumoasă vară, aici iarna și-a întins peste tot mantia ei de ghiață. Am cutreierat orașul, cazarmile, saloanele și făceam <totodată> pregătirile de plecare la Constantinopol.

La București se văd cele mai păcătoase cocioabe, pe lângă palatele în stilul cel mai modern și biserici cu arhitectură bizantină; cea mai amarnică sărăcie domnește alături de luxul cel mai extravagant; Asia și Europa par să se întâlnească în acest oraș.

2. Starea Țării Românești. Urmele unei îndelungate robii.

Consulate. Slaba autoritate a ocârmuirii în țară

[...] Țara Românească nu a intrat decât de cinci ani¹² <în rândul statelor europene>. Ea nu s-a ridicat decât cu condiția unei îndoite dependențe¹³, dar are // dreptul să-și organizeze liberă administrația internă. Europa așteaptă deci cu un interes binevoitor semnele îmbunătățirii stării ei, care s-a realizat într-un timp scurt, dar după mari frământări.

Fizionomia acestei țări poartă urmele cele mai grozave ale unei îndelungate robii. Orașele sunt încă și acum pe jumătate în ruină, pline de dărâmături, fără întărituri, fără porți, căci orice intenție de apărare era, până acum, privită ca o crimă. Rezistența arătându-se atât de des zadarnică și răufăcătoare, românul nu-și mai găsea alt mijloc de scăpare decât în fugă. De îndată ce auzea că o ceată de turci se pregătea să treacă Dunărea, toți cei care aveau ceva de pierdut se refugiau în pădurile Ungariei sau ale Transilvaniei. Boierii se aflau întotdeauna <printre>

⁹ Baronul Constantin Sakellario, bancher de origine greacă, consul al Prusiei la București (1 aprilie 1834–7 octombrie 1842), fratele bancherului Gheorghe Sakellario.

¹⁰ Domn al Țării Românești (1 aprilie 1834–7 octombrie 1842).

¹¹ *Ein Exerzieren*.

¹² Aluzie la încheierea tratatului de la Adrianopol (14 septembrie 1829) între ruși și turci, care a deschis o nouă perioadă în organizarea politică și administrativă a țărilor române.

¹³ Suzeranitatea Turciei și protectoratul Rusiei.

primii și, într-un răstimp de patruzeci de ani, populația românească¹⁴ a fugit <din țară> de șapte ori la rând.

Satele acestei țări sunt ascunse în văi, căci cei care rămâneau pe loc își căutau scăparea în sărăcia, mizeria și întunericul lor.

Ce priveliște îți oferă chiar și astăzi acele sate fără grădini, fără pomi, fără biserici și, s-ar putea spune, fără case, căci sunt mai toate îngropate în pământ și acoperite doar cu nuiele.

Întărituri, mori, acareturi, alei, plantații, poduri sau clădiri mai arătoase nu se zăresc zile întregi pe drum.

Câmpia este în întregime lipsită de arbori, cu toate că o treime dintr-însa este acoperită cu stejăriș. Este firesc ca nimeni să nu se fi gândit la plantații și frumoasele păduri, datorite de natură, au fost pustiite în așa hal, încât e greu să înțelegi cum de au putut ajunge la asemenea prădăciuni, răutatea, rea voința, nepăsarea și pornirile omenești, când se manifestă într-o formă <atât de> vătămătoare. Va fi de asemenea greu // să transformi aceste mari întinderi în păduri și în câmp de agricultură. p.6

Doar o cincime din terenul arabil este muncit; țara se aseamănă unui pustiu imens, dar un pustiu care bineînțeles nu așteaptă decât mâini harnice pentru a răsplăti îmbelșugat truda lor. Numai puțini boieri își lucrează ei înșiși pământul; cei mai mulți dintre ei își au casele în orașe unde se află, de asemenea, și bisericile, care lipsesc la țară¹⁵.

Boierii au decăzut de când cu ultimele prefaceri. Această nobilime a pierdut mult prin schimbările din urmă; ea s-a ruinat nu din pricină că apăsarea sub care gemenă țăranul s-ar fi micșorat, dimpotrivă prețul pământului s-a ridicat într-un mod extraordinar. Dar <boierii> trăiau altădată din venitul dregătoriilor, pe care le vindeau sau le exploatau ei înșiși și acum aceste dregătorii sunt ocupate de funcționari cu lefuri fixe. Este o binefacere chiar, că dregătoria cea mai înaltă a țării, domnia, să nu mai fie vândută ! Timp de 70 de ani, Țara Românească a avut 40 de domni; astăzi funcția de domnitor este pe viață, dar n-a fost niciodată ereditară și poate în acest fapt trebuie văzută una din cauzele de seamă ale încetei dezvoltări a acestei țări.

Bunul plac al boierilor proprietari de pământ este limitat; aici există tribunale, unde supusul poate să-și apere dreptul.

Corvezile fiind micșorate, <țăranul> a câștigat timp și putere de muncă ; dar puterea de muncă, timpul și libertatea sunt nevoi ce nu prezintă vreo valoare pentru dânsul și pe care nu le folosește¹⁶. El preferă să rămâie în starea în care și-a petrecut copilăria și tinerețea și care i-a devenit dragă. Din tată în fiu se transmite obiceiul de a nu munci niciodată mai mult pământ decât îi trebuie strict pentru a trăi ; ceea

¹⁴ În special reprezentanții claselor dominante.

¹⁵ Afirmatie neadevărată.

¹⁶ Aprecieri evident greșite și exagerate.

ce ar depăși această măsură, ar deveni prada stăpânilor sau dușmanilor săi. Deprins să se mulțumească cu puțin, românul nu cunoaște deloc cele o mie de nevoi ale celorlalte națiuni ; el se sperie mai puțin de lipsuri decât de muncă, îndură mai ușor mizeria barbariei decât // constrângerea civilizației.

Românii sunt oameni chipeși și înalți de statură; limba lor este fiica latinei și se aseamănă mult și astăzi cu limba italiană. Dar jugul turcesc a distrus de multă vreme energia acestui popor. <Mănuirea> armelor i-a devenit străină, se supune tuturor cerințelor stăpânului. Orice om bine îmbrăcat face impresie asupra românului ; acesta îl crede pe deplin îndreptățit să-i poruncească și să-i pretindă <tot felul de> servicii. Niciodată nu se va vedea un român mulțumind <cuiva>, chiar dacă un dar <ce i s-ar face> i-ar întrece toate așteptările; dar tot așa de tăcut, primește și maltrătarile. El socotește că nu e cuminte să-și arate bucuria și e zadarnic să-și trădeze durerea. În schimb îl găsești întotdeauna vesel, când îi este dat, într-un bordei mizerabil, să-și usuce la foc zdrențele ude de ploaie, să-și coacă un cocean de porumb și ceea ce e mai mult <decât toate>, să-și fumeze <în tihnă> luleaua. În rest nu găsești în aceste locuințe nici pâine, nici merinde, nici oale sau căldări și nici un fel de obiect casnic. Românul își poartă cuțitul, luleaua și punga cu tutun la brâu; când pleacă de acasă nu lasă în urma lui nimic ce-ar fi bun de păstrat. Așadar nu se poate aștepta prea mult de la această generație.

Atâția din compatrioții noștri emigrează spre a-și făuri în continente străine o stare mai bună și atât de puțini încearcă să se adape la izvoarele acestei țări bogate, unde fiecare muncă ar fi din belșug răsplătită, <numai> dacă proprietatea ar fi apărată. Puțina încurajare cu care sunt primiți străinii, provine probabil din situația specială a consulatelor, care face din străini o povară pentru cârmuire. Acei care s-au pus sub protecția unui consul nu mai sunt supuși legilor țării. Cârmuirea nu-i poate nici impune direct la dări, nici să-i judece sau să-i pedepsească chiar pentru delikte polițienești; ea trebuie să se adreseze <numai> consulilor¹⁷.

Consulatul aus//triac trece drept a avea 5 000 de sudiți la București¹⁸. Germanii sunt puși adeseori sub protecția engleză, francezii sub protecția germană și chiar supuși români găsesc mijlocul de a se sustrage pe această cale autorității proprii lor ocârmuiri. Rusia a renunțat la acest abuz, dar ea negreșit exercită o influență indirectă, puternică, în întreaga țară.

¹⁷ Regimul regulamentar a încercat să limiteze privilegiile abuzive ale consulilor și supușilor străini; astfel au fost desființate isprăvnicile străinilor precum și departamentul străinilor pricinii, sudiții străini urmând a fi judecați pentru pricinile lor cu localnicii, de tribunalele obișnuite ale țării. Străinii nu aveau voie să posede proprietăți imobiliare în Principate, iar dacă doreau să se îndeletnicească cu vreun comerț sau meșteșug, urmau să se supună aceluiași îndatoriri ca și supușii țării. Amănunte la I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, 1934, p. 192–201.

¹⁸ Cifră exagerată, având în vedere Catagrafia orașului București, care la 1831 indică 1795 sudiți străini laolaltă. Vezi N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 250–251, tabel recapitulativ al catagrafiei din 1831.

Este probabil că Țara Românească posedă mari bogății în metale prețioase și în alte <minerale>. Fluviile cară atâta nisip de aur, încât ȧiganii se slujesc de acesta spre a-și plăti dările către ocârmuire; în mai multe locuri mercurul țășnește din pământ și sarea, care acoperă în cantitate <considerabilă> pământul, alcătuiește unul din veniturile de căpetenie ale ocîrmuirii. Dar niciodată nu s-a înjghebat ceva, care să se asemene unei exploatări de mine. S-a încercat explicația acestei lipse de inițiativă, prin urmările unor tratate secrete, dar adevăratul motiv constă, fără îndoială, în marele capitaluri pe care le reclamă forjarea minelor ce nu aduc numai decât profituri. Un domnitor ereditar nu s-ar teme deloc spre a risca investiții ce ar raporta venituri atât de bogate. Dar Alexandru Ghica este oare în măsură să le facă?

S-a asigurat un serviciu de poștă care străbate țara în direcțiile mai însemnate și pe vreme frumoasă funcționează într-un mod cât se poate de rapid, dar foarte stânjenitor pentru călător. Cum însă nu s-a făcut nici cea mai mică încercare de a ridica poduri sau a construi șosele, este aproape cu neputință, după ploi în șir, să poți răzbate dintr-un loc într-altul pe acest pământ alunecos îmbibat <cu apă>. Fluviile care izvorăsc din Carpați își umflă atunci albiile lor largi în câmpie și întrerup aproape orice comunicație. Nu există drumuri în această țară, Dunărea nu face decât să-i mărginească granițele și // râurile, care se află <aici> din belșug, nu sunt navigabile și nici nu pot să devie. Dunărea nu este deci pentru Țara Românească decât o linie de apărare împotriva ciumei turcești. Dar stațiile de carantină se află într-un așa hal, încât orice călător ar face mai bine să le ocolească. Ele inspiră, de altfel, atât de puțină încredere încât Austria își menținea bărcile de carantină de-a lungul granițelor Țării Românești.

p.9

Ești surprins să găsești, în acest pustiu, un oraș ca București, cu aproape 100 000 de locuitori. La București sunt palate, societăți și vizite, teatre, modiste, ziare și trăsuri de lux; dar cum ai pus piciorul afară <din oraș>, recazi în barbarie.

A fost întemeiată o Societate de naturaliști¹⁹ și o fermă model, dar nici măcar cultura cartofilor n-a fost încă introdusă în Țara Românească. În oraș vezi Curtea <domnească>, dar în țară nu observi conducerea. Îmbunătățirile aduse până acum Țării Românești, țărani eliberați, dările lor micșorate, impozitele limitate și fixe, poșta stabilită, liniile de apărare trasate împotriva ciumei, străzile orașului pavate, 6 000 de ostași recrutați și organizați, aproape totul se datorează ocupației rusești din timpul generalului Kiselev²⁰. Este drept însă să se recunoască că generalul rus avea puterea de a face multe lucruri pe care domnitorul român nu le poate încerca;

¹⁹ Confuzie cu Moldova unde fusese întemeiată la Iași, în 1834, din inițiativa doctorilor Zotta și Cihac, o „Societate de Medicină și Istorie Naturală”. La București nu exista decât un „Muzeu național de istorie naturală și antichități”, creație a lui Nicolae Mavros, Mihalache Ghica, Vladimir Blaremburg ș. a.

²⁰ Aprecieri exagerate ce nu țin seama de importanța factorului intern, de evoluția societății românești, fără de care reformele preconizate în perioada administrației provizorii militare ruse ar fi rămas fără urmări.

pe de altă parte timpul scurs este prea scurt, pentru ca situația unei țări, așa de îndelung și de crud încercată, să se îmbunătățească într-un mod satisfăcător.

[Comparație a situației din Țara Românească cu aceea din Serbia].

3. Săni românești–Giurgiu²¹–Rusciuc²², etc

Constantinopol 29 noiembrie 1835

p.11 După o ședere de o săptămână în București, ne-am continuat drumul cu sania. Ceea ce poartă acest nume atât de lăudabil este însă o împletitură <din crengi> de salcie, înhamată la patru cai, așa de îngustă și de scurtă încât picioarele ne atârnau peste margine în afară și în cursa atât de rapidă abia puteai să stai locului, ghemuindu-te cu cea mai mare greutate. Nici nu ajunsesem încă la prima <stație de> poștă, când surugiul nostru a și căzut și chiar eu am fost de două ori trântit din sanie. Dar vizitiul acestui vehicul-jucărie nici nu se sinchisea; el gonia mai departe cu cai săi mărunți și numai cu foarte mare caznă putu să fie făcut atent prin strigăte puternice, că pierduse <pe drum> partea cea mai de seamă a încărcăturii sale. Râurile se revărsaseră pe drumuri și-ți poți închipui ce plăcere era să treci cu o sanie înaltă de un picior prin băltoace adânci de trei picioare //.

p.12 Cel mai mare neajuns pentru călătorul european în această țară, îl constituie însă lipsa totală de hoteluri. Când sosești seara, flămând, ud și pe jumătate înghețat, într-un oraș, nu găsești vreo odaie încălzită, un pat sau <ceva> de mâncare, nici chiar la un preț ridicat. A trebuit să am la mine o scrisoare din partea domnitorului, spre a <putea> fi găzduit la Giurgiu într-o casă particulară.

Acest oraș poartă încă urmele vizibile ale pustuirilor din ultimul război. Dinspre uscat, fortăreața²³ este dărâmată; spre Dunăre mai multe tranșee s-au păstrat cu redutele lor. Datorită așezării sale pe un fluviu navigabil, orașul se va ridica repede; chiar de pe acum se înalță, pe lângă biserici cu cupolele lor bizantine, mai multe edificii din piatră cu o înfățișare impunătoare.

A doua zi am trecut fluviul, care aici este foarte lat și formează mai multe insule; vântul ne ajută să ajungem până la Rusciuc și acolo am debarcat; ne aflam <în sfârșit> în Turcia. [...]

1835. Jurnalul călătoriei prin Țara Românească²⁴

p.118 [...] Pe malul stâng, pereții <stâncoși> ai munților cad perpendicular în fluviu²⁵. Aici se văd urmele exploziilor <care au tăiat stâncile> pe șoseaua

²¹ Gjurgewo.

²² Rustschuk, azi Russe, oraș în Bulgaria.

²³ Este vorba de fortăreața turcească de pe malul Dunării, ridicată în sec. XVIII în fața ostrovului în care se afla vechea cetățuie a Giurgiului, înălțată de Mircea cel Bătrân, azi în completă ruină.

²⁴ Traducerea s-a făcut după jurnalul lui Moltke *Tagebuch der Reise nach Konstantinopel* publicat în *Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Grafen Helmuth von Moltke*, I, Bd., Berlin, 1892, p. 118–129.

²⁵ Dunărea.

construită de contele Szechenyi²⁶, pentru a face legătura între Oltenia²⁷ și Banat și a înlesni trecerea vaselor cu aburi în susul fluviului. Șoseaua are o lățime de 18 picioare și în mai multe locuri este tăiată în stâncă <iar> pentru rest taluzul²⁸ are nevoie să mai fie înălțat.

O stâncă înaltă de 30 de picioare, care se ridică în mijlocul vâltorii apelor, este nespus de frumoasă //.

p.119

Se merge mai departe pe fluviul strâmtat, adânc și sălbatic, printre pereți înalți și prăpăstioși de stânci cu formații ciudate de peșteri și cu munți împăduriți. Pe partea bănățeană se află posturi de pază²⁹ <clădite> din zid pentru cinci oameni și astfel așezate ca unul să poată vedea pe celălalt. S-au ales <în acest scop> locuri unde vâlcelele duc în jos spre râu, celelalte locuri fiind greu accesibile.

Ne-am oprit la trei mile mai jos. Este o priveliște ciudată să vezi aici, pe Dunărea bătrână, între stânci negre și înălțimi împădurite, un vapor cu restaurant, călători cu albume de desen și cu pașapoarte, funcționari vamali și funcționari ai carantinei.

Lângă noi se mai află câteva vase, iar pe mal își făcuse tabără, sub o pânză <de corabie> la focul unui bivuac, o ceată de corăbieri maghiari, care petreceau în sunetele unei țitere mici [...]. Am întâlnit o ambarcațiune sârbească³⁰ trasă de doi sârbi. Sârbii au trebuit să dea drumul odgonului și să facă un ocol mare în jurul nostru, căci nu suntem încă intrați laolaltă cu ceilalți³¹.

De la Moldova³² până la Cladova³³, unde se întrerupe călătoria cu vaporul, Dunărea trece printre munții de la granița bănățeană și românească la miazănoapte și munții care se află la miazăzi, sub diferite numiri locale, dintre care masivul cel mai însemnat este așa-numitul munte al haiducilor sau muntele tâlharilor³⁴. Este un fapt uimitor să vezi cum fluviul acesta, după ce-și primește apele din jumătate din Bavaria, din Tirol, din Austria, din Moravia, din Ungaria și din Transilvania, după ce chiar râuri ca Drava, Tisa, Sava și Morava își duc valurile spre el, este gătit într-o trecătoare de stâncă ai cărei pereți drepecți se află la o depărtare de abia o bătaie

²⁶ István Szechenyi (1791–1860) cunoscut om politic și scriitor maghiar, a pus bazele navigației vaselor cu aburi pe Dunăre, între anii 1830–1840, ocupându-se de reglementarea cursului acestui fluviu precum și de construcția unei șosele de legătură între Banat și Oltenia; vezi relatarea din vol. I, seria nouă, al prezentei colecții, p. 951–953.

²⁷ *Wallachei*.

²⁸ *Das Planum*.

²⁹ *Wachthäuser*, numite mai jos *Csardaken*.

³⁰ *Einen serbischen Fahzeuge*.

³¹ „Aceasta însemna că nu fuseseră ținuti în Turcia încă băntuită de ciumă, la carantina cea severă” (*n. a.*)

³² Azi Moldova Veche, localitate componentă a orașului Moldova Nouă, jud. Caraș-Severin.

³³ *Gladova*, localitate pe malul sârbesc, azi în Serbia.

³⁴ *Haiduczi = oder Raubergerbirge*.

p.120 de carabină. Dar de aici // vine și neobișnuita adâncime a albiei fluviului; stâncile care o îngustează se cufundă tot atât de mult sub suprafața <plină de> vârtejuri a apei, pe cât se ridică deasupra ei.

Pe acest parcurs al Dunării, munții sunt mase de piatră calcaroasă. De aici <provin> și pereții drepecți, formarea de peșteri și crăpăturile fantastice, care dau ținutului un caracter deosebit de atrăgător. Farmecul este întărit de nespusa lor varietate. Numai foarte arareori vezi o ambarcațiune pe această porțiune anevoioasă a fluviului; așezări omenești sunt puține și, în afară de cerdacurile³⁵ unde Austria face de strajă pentru Europa, vezi din loc în loc numai localități mici, sărăcicioase, iar șoseaua, care merge de-a lungul fluviului, nu este încă practicabilă în prezent și este folosită treptat, pe partea Banatului, doar de pietoni.

De jur-împrejur, vârfurile munților sunt acoperite cu foioase și numai foarte rar găsești un câmp mic cu porumb. Viile frumoase, care <cale de> atâtea mile însoțesc fluviul, au dispărut, iar aspectul său trebuie să fi rămas într-adevăr și astăzi întru totul același cu cel pe care l-au privit uimite legiunile romane și așa cum îl descrie cu groază Mecena³⁶. Neschimbate, se mai înălțau încă aceleași mase de stânci în care și-a săpat numele Traian³⁷ și ecoul repetă de mii de ani vuietul valurilor deasupra acelorași stânci.

p.121 Și astăzi înălțimile mai sunt acoperite cu păduri dese iar locuințele vechilor daci trebuie să fi fost foarte puțin deosebite de colibele sărăcicioase, din crengi și lut, ale strănepoților lor. Dar acela care vrea să vadă Dunărea romanilor, acela <trebuie> să se grăbească căci cultura care șlefuieste toată lumea³⁸ începe și // aici să intre în acțiune.

De pe acum a pătruns vaporul „Francisc I”³⁹ în această lume izolată până la Moldova⁴⁰, ba chiar „Argo”, fără de încărcătură, și când nivelul apei era ridicat a învins grozăviile de la Porțile de Fier plutind la vale și a mers nestânjenit până la Marea Neagră⁴¹.

Trebuie să recunoaștem că transbordarea mărfurilor de pe un vapor într-altul, dar mai ales întreruperea <cursei> de la Moldova până la Cladova, între care se face legătura numai prin bărci cu vâsle, mai constituie încă inconveniente esențiale. Totuși

³⁵ *Csardaken*, numite și *Wachthäuser der Militargrenze*, în explicația schiței postului Drencova (*Drincova*) desenată de Moltke (cf. P. 122/II) erau posturi de pază grănicerești pe linia confiniilor militare ale Imperiului Habsburgic.

³⁶ Caius Mecena, cavalier roman, decedat în anul 8 î. Chr., unul din negociatorii păcii de la Brindisium.

³⁷ Aluzie la inscripția lui Traian din anul 101 e. n.

³⁸ *alle Welt beleckt*.

³⁹ Numit astfel în cinstea împăratului Austriei, Francisc I (1792–1835).

⁴⁰ Vezi nota 32. Guvernatorul imperial von Mercy a ridicat aici o cetățuie care a fost rasă după pacea de la Belgrad.

⁴¹ *Euxin*.

se nădăjduiește în realizarea unei legături directe, în parte construirea de canale și stăvilare. Pentru <realizarea> primului plan sosise de la Londra, odată cu noi, un clopot scufundător, iar pentru cel de-al doilea punct continuă încă tratative cu guvernul turc, întrucât canalele trebuiesc amenajate pe malul sârb. Dar Poarta nu se interesează în mod deosebit de o legătură mai lesnicioasă cu Marea Neagră și preferă să fie cruțată, pe cât cu putință, de asemenea progrese și aici se află greutăți mult mai mari decât acelea pe care le opun stâncile. Amândouă <greutățile> ar putea fi înlăturate dar numai cu praf de pușcă. În acest răstimp harnicul conte Szecheny înaintează voinicește cu șoseaua sa.

Se mai recunosc încă, în multe locuri, eforturile făcute de romani pentru a deschide aici o legătură între șosele. Le lipsea numai puternicul agent al prafului de pușcă și se pare că au recurs la <construirea pe> porțiuni lungi de poduri, paralele cu fluviul. Se zăresc pe pereții dreپți de stâncă, la vreo zece picioare deasupra nivelului apei. Găuri pătrate de opt picioare, săpate în stâncă, în care puteau să se fi așezat bârnele <de susținere>. Împăratul Tiberiu⁴² trebuie să fi trasat aceste drumuri ca să le folosească pentru pietoni⁴³, de la Moldova până la Ogradena⁴⁴, pe malul stâng, de la Golubac⁴⁵ până la Poljetin⁴⁶ pe malul drept. // În acest din urmă loc, la stâncă Tachtalia⁴⁷, trebuie să fi trecut armata lui Traian cu luntrele.

p.122

26 octombrie.

După ce am făcut câteva schițe ale popasului nostru de noapte⁴⁸, ne-am suit într-o elegantă barcă deschisă cu pânze care avea la pupă bănci⁴⁹ pentru opt călători, sub un acoperământ de pânză. Se mai aflau în barcă, în afară de noi, cei trei mohicani, negustorul din București, un pastor francez care se ducea la Cherson și clericul romano-<catolic>. Din cauza puternicului vânt de răsărit, cei opt vâslași ai noștri, deși sprijiniți de curentul viu al fluviului, n-au putut înainta decât foarte încet și din greu. În mai multe locuri valurile se roteau tare, în ciuda <nivelului> ridicat al apei, și se auzea limpede vârtejul. Dar locul cel mai greu este mai sus de Islaz⁵⁰.

⁴² Tiberiu, împărat roman (14–37). Pe la anul 16 î. Hr. Tiberiu a respins pe daci care trecuseră Dunărea, cu prilejul revoltei panonilor (Dio Cassius, LIV, 36). O altă răscoală a dacilor a avut loc pe la 6 î. Hr.–9 î. Hr. Pentru a asigura hotarele Imperiului s-a îngăduit iazigilor-sarmați să se așeze între Dunăre și Tisa, în jurul anului 20 î.Hr.

⁴³ *Lenipfade*.

⁴⁴ *Ogradina*. Sat desființat, înglobat la satul-comună Ieșelnița, jud. Mehedinți.

⁴⁵ *Golubacz*, vechea Columbaria, pe malul drept al Dunării. Romanii ridicaseră aici un castel care închidea defileul împreună cu cetățuia Lasova de pe țărmul stâng al Dunării.

⁴⁶ *Poljetin*, azi în Serbia.

⁴⁷ *Tartalia*.

⁴⁸ Schița aceasta făcută la Drencova (Dincova), în dimineața zilei de 26 octombrie 1835, este publicată de autor în vol. I, p. 122.

⁴⁹ *Sitz*.

⁵⁰ Confuzie. Localitatea Islaz nu se găsește în zona menționată de autor.

Aici valul se lovește de vârful unei stânci de pe malul drept, care iese mult afară <din apă> și în spatele căreia albia fluviului se lărgeste dintr-odată ca marea înspre Poljetin. Lanțul de munți pomenit mai sus trece dincolo, spre malul celălalt, într-un șir de stânci și fluviul vâjaie pe deasupra lor, iar când apele sunt joase alcătuiesc un curent foarte repede. Întrucât îndată după acest obstacol albia Dunării ajunge la o lărgime întreită, în chip firesc adâncimea scade mult chiar în acest punct primejdios, ceea ce îngreunează navigația încă și mai mult.

După niște ruine frumoase, de pe partea bănățeană și dincolo de o frumoasă insulă împădurită, te apropii de Plavișevița⁵¹, de aici până la tabla cu inscripția lui Traian este valea de străpungere propriu zisă <a munților> și scena cea mai zguduitoare <până acum> a întregii călătorii pe Dunăre. Stânci uriașe se unesc aici atât de aproape, încât abia poți ghici încotro se va îndrepta fluviul pentru a răzbi <printre ele>. Cinci șuvoaie puternice, cele mari tot atât de puternice ca și cataracta de la Kochel, mugesc, albe ca laptele, din rocile de pe poalele înălțimilor sârbe. Ele curg însă numai pe timp de ploaie. //

p.123

Harta lui Weiss⁵² redă numai superficial caracterul regiunii. Pe amândouă părțile înălțimile, de la Moldova până la Orșova, cad cu cel puțin 45° de grade înspre fluviu. La poalele <lor> s-a format din prundiș o fâșie îngustă pe care drumul de abia începe. Dar în multe locuri coastele muntelui sunt atât de abrupte că nu se mai prind de ele nici pământ și nici vegetație; pereții de stânci se prăvălesc drept în fluviu și, de-a lungul mai multor sute de pași, drumul a trebuit să fie băgat în stâncă, în chip de galerie pe jumătate <deschisă>. Acesta este cazul chiar după Plavișevița, de unde o galerie aproape neîntreruptă duce, pe o lungime de un sfert de milă, până la peștera lui Veterani⁵³.

Intrarea în această peșteră se află la vreo cincizeci de picioare deasupra nivelului apei și este pe jumătate zidită. Trebuie să fi fost mai înainte închisă cu o poartă de fier. Și astăzi se mai află o platformă⁵⁴ zidită în fața intrării, chiar la picioarele <ei> aflându-se, lângă apă, rămășițele vechi ale unui șanț și multe proiectile de tun și cu mitralii. Interiorul constă dintr-o boltă spațioasă, înaltă de șaiszeci de picioare, în care ar putea ține garnizoană câteva sute de oameni. Lumina cade de sus, printr-o deschizătură rotundă în stâncă. Peștera aceasta a jucat un rol în istoria războaielor. În <anul> 1692, generalul comandant al Transilvaniei, Veterani⁵⁵, a pus pe căpitanul d'Arnan să o ocupe; acesta a rezistat aici 45 de zile,

⁵¹ *Plavissewitz*, sat, comună, jud. Mehedinți.

⁵² Vezi despre harta făcută de inginerul maior Weiss, în *Călători străini în Țările Române*, vol. IX, București, 1997, p. 185–192.

⁵³ Peștera Veterani, așezată către mijlocul clisurii inferioare a Dunării, a fost folosită în 1692 și 1787 de posturile austriece însărcinate cu interceptarea comunicațiilor turcești, pe apă și uscat.

⁵⁴ *Ein gemauerten Tambour*.

⁵⁵ Vezi biografia lui Frederigo Veterani, în *Călători străini în Țările Române*, vol. VII, București, 1980, p. 464–471.

cu 300 de oameni. În 1718 a suportat un asediu în regulă și maiorul Stein a obținut o capitulare după toate regulile, ca într-o fortăreață.

Nespus de frumos este defileul de stânci, sălbatic și înspăimântător, în care fluviul face loc numai șoselei. Fluviul șerpuiește în jurul unei stânci ascuțite, care iese în afară <apei>, își dublează lățimea <albiei> pe un parcurs scurt, și apoi pătrunde // într-o nouă clisură⁵⁶, până ce valea se lărgește, cu puțin înainte de Ogradena. Aici se află cunoscuta inscripție a lui Traian; dar se întunecase când am trecut prin fața ei.

p.124

Pe amândouă malurile, munții continuă să fie <tot> abrupti, dar sunt acoperiți cu păduri și stânca nu mai iese la iveală. <Munții>, de pe malul stâng, sunt ceva mai departe de fluviu și sunt cultivați. Satele sunt foarte sărăcăcioase, casele <sunt> din lut, acoperișurile din crengi și din stuf, ferestrele sunt lipite cu hârtie, <iar> coșurile sunt întocmai ca la casele țăranilor din Polonia.

La Orșova⁵⁷ am găsit un han bun și paturi foarte bune.

În dimineața zilei de 27 octombrie am făcut o excursie până la carantină, după amiază la inscripția lui Traian⁵⁸, care este însă greșit așezată pe harta lui Weiss, adică mai sus de Ogradena, unde Dunărea iese din strâmtoare⁵⁹, stâncile încetează și încep munții împăduriți. Începuse să se întunece când am ajuns. Nu se putea recunoaște nimic din inscripție de pe malul celălalt. Printr-un noroi adânc, am ajuns, la ora 7, pe întuneric, iarăși la cvartirul nostru.

De la sosirea noastră la Viena nu ne-am bucurat de o singură zi frumoasă, însorită [...]. Vânt statornic, adeseori ploaie, cerul întotdeauna acoperit, și totuși aici suntem la miazăzi, ca și la Genova.

Vaporul iar pleacă, dar mai târziu, deoarece ia cu el pe prințul Miloș⁶⁰. De aceea mergem astăzi la Mehadia⁶¹.

28 octombrie [...] p.125

Excursia aceasta [...] este una dintre cele mai plăcute pe care le-am făcut. Cu cât mergi pe Cerna (apa neagră) în sus, cu atât este mai frumos. Șoseaua este în bună stare, în ciuda ploii stăruitoare. Mai sus de gura <râului> Bela Reka (Râul alb) te

⁵⁶ *Felspforte*.

⁵⁷ Orașul la care se referă autorul a fost acoperit de apă și a fost mutat pe deal la construcția sistemului hidroenergetic de la Porțile de Fier.

⁵⁸ Inscripția pusă de Traian în anul 100 e.n. pe malul sârbesc, în locul cel mai impunător al strâmtoării Cazane, inscripție care spune că „desfundând stâncile am deschis o cale” (*montibus excisis omnibus superatis viam fecit*) este publicată în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, III, 1, nr. 1699. Vezi. și Arneht, *Die Trajan's Inschrift in der Nahe des Eisernen Thores*, Wien, 1856.

⁵⁹ *Durchbarchsthal*.

⁶⁰ Miloș Obrenovici, principele Serbiei, 1815–1839 și 1858–1860.

⁶¹ Sat, comună, jud. Caraș-Severin.

îndrepti, urmând <valea> Cernei, spre o vale întunecoasă, închisă de stânci care se înalță până la cer. Apa adâncă și verde ca marea și spuma albă ca zăpada, în veșnică mișcare acolo, unde stropește vâjâind nenumăratele stânci din albia sa, frumoasele păduri de foioase, care se urcă până sus pe munți și pe care toamna le zugrăvește în toate nuanțele de la galben și roșu și ruginiu, stâncile încremenite de un negru-albăstrui, care se ridică drept deasupra munților împăduriți și care își ascund creștetele în nori în adevăratul sens al cuvântului, <nori>, care atârnă din păcate foarte jos, toate acestea dau o priveliște cu adevărat înălțătoare. Drumul merge cu cotituri îndrăznețe arcuite și pe poduri boltite de pietre, când pe un mal, când pe celălalt mal al fluviului vijelios, care este cam tot atât de mare ca Saala⁶² la Rudolfstadt⁶³ și care are aceiași culoare frumoasă ca Traun⁶⁴ și ca alte râuri care izvorăsc din zăpezile veșnice.

p.126

Mehadia poate fi asemuită, după așezarea ei, cu Topleț⁶⁵ sau cu Warmbrunn, care se află în văi mai depărtate, dar dacă compari ținutul cu Marienbad sau chiar cu Karlsbad, eu cel puțin sunt ispitit să recunosc <că merită> premiul frumuseții. Localitatea balneară propriu-zisă este alcătuită din case puține, dar mari, frumos clădite și bine mobilate. Băile însăși nu mi-au plăcut atât de mult ca acelea de la Buda. Întrucât apa sulfuroasă se depune în mare cantitate pe pietre, trebuie să te folosești de <căzi de> lemn; căzile <băilor> sunt foarte adânci și înguste. Temperatura băilor societății Ludwig am găsit-o atât <de fierbinte> încât mi-am ars picioarele și mi-am pus repede iarăși hainele pentru ca // să iau o baie separată care se poate răci cu apă de râu.

Cele mai interesante pentru mine au fost Băile Herculane. Izvorul iese dintr-o peșteră sau grotă numită grotă cu aburi⁶⁶, <venind din> tainele infernului și cu atâta putere, încât are un debit de 5 000 picioare cubice de apă și este, alături de geizerii din Islanda, izvorul cel mai bogat din toată Europa. Cu un vuiet ciudat curge năvalnic, dintr-o crăpătură în stâncă, și <vine> apoi în băi. Temperatura sa variază foarte mult, căci în timp de ploii permanente are numai 18⁰ iar uneori 39⁰ Réaumur, apoi căldura din grotă provoacă pe moment transpirația. <Dar> eu am găsit în grotă numai o căldură plăcută.

Ceea ce dă acestui interesant fenomen natural un nou farmec sunt amintirile istorice. Izvoarele acestea erau cunoscute și deosebit de apreciate de romani, care le numeau *aquae sacrae* sau *fontes Herculis*⁶⁷, căci ei consacrau mai ales izvoarele

⁶² *Sachsische*, afluent al Elbei, care curge prin Turingia.

⁶³ Rudolfstadt, oraș din Turingia, capitala principatului Schwartzburg-Rudolfstadt.

⁶⁴ Afluent al Dunării, care curge prin Austria de sus.

⁶⁵ *Teplitz*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

⁶⁶ *Schwitzloch*.

⁶⁷ Legiunile romane, care au înaintat pe drumul Tierna-Tibiscum, construind cetatea Ad-Mediam pe locul Mehadiiei de astăzi, au descoperit izvoarele termale de pe valea Cernei. *Ad Aquas Herculi Sacaras ad Mediam*.

calde. Aici era cantonată Legiunea V Macedonica și se găsesc o mulțime de pietre cu inscripții romane, încastrate în zidurile clădirilor⁶⁸ și pe șosele. Multe au fost transportate la Viena ca și monedele și alte <antichități>. Timp de o mie cinci sute de ani apele acestea au fost complet astupate; trebuie să le fi rămas necunoscute chiar turcilor, deși ar fi fost pentru ei o descoperire prețioasă și de dorit. De abia după izgonirea otomanilor⁶⁹ le-a descoperit din nou Feldmareșalul conte Hamilton⁷⁰.

Chiar alături de izvorul lui Hercule, care, având grosimea unui om, se prăvale vâjâind în Cerna, începe o conductă de apă, care pare să fi fost făcută ca să primească un volum de apă de un picior în diametru, ceea ce înseamnă că putea transporta întregul debit al izvorului. Este construită din bolovani care, fiind legați cu mortar, sunt lipiți atât de tare unul de altul încât nu-i poate despărți decât <puterea> prafului de pușcă. Conducta însăși este alcătuită de un mare număr de olane mici, îmbucate puternic și tencuite cu // mortar, cam de un deget grosime. Această conductă, care se află numai la trei picioare deasupra drumului de acum, s-a mai păstrat încă intactă, cale de vreo douăzeci de pași.

p.127

Pe drumul <care duce> de la Mehadia spre Topleț șoseaua este însoțită pe dreapta de un șanț. La vreo mie de pași de această localitate, așezată într-o <poziție> frumoasă, se varsă un torent în Cerna și în spatele <localității> peretele văii înaintează chiar lângă fluviu <în chip de> stânci verticale. În afară de șoseaua așezată pe un zid de piatră, se mai găsesc aici urmele locului unui apeduct⁷¹, în lungime de 120 de pași. Bolțile, care sunt <în număr de> unsprezece, au 20 de picioare în înălțime, 10 picioare în deschizătura arcului, <iar> stâlpii de contraforță <au> 10 picioare în grosime. Bolțile nu sunt rotunde ci cam ascuțite. Construcția este executată extrem de solid. Un rând de pietre cioplite în formă de cuburi alternează cu două rânduri de cărămizi ; până la bolți se află 13 rânduri, unul peste altul. Nu a mai rămas nimic din apeduct. Lățimea deasupra este de 10 picioare. Conducta de apă se află chiar lângă peretele de stâncă, dar fără să fie sprijinită de acesta. La două sute de metri mai departe continuă apeductul din zidărie, dar fără arcade. Nu am găsit nici o urmă mai departe de vale. Este greu de dovedit care va fi fost scopul <pentru care s-a făcut> această construcție mare. Pare foarte îndoielnic să fi stat în legătură cu conducta evident romană de la Mehadia. Arcadele

⁶⁸ S-au găsit 23 plăci comemorative și o cărămidă cu marca legiunei Gemina a Împăratului Adrian, Inscripțiile sunt din anii 107-267 e.n.

⁶⁹ După înfrângerea turcilor în 1717 la Belgrad, băile Herculane au fost ocupate de austrieci.

⁷⁰ În 1734 generalul Hamilton, comandantul trupelor din Banat, cu sediul la Timișoara, trimis de Carol al VI-lea la cetatea de pe insula Ada Kale, abătându-se în drum pe valea Cernei a descoperit Băile Herculane.

⁷¹ Apeductul, care datează de pe la mijlocul veacului al II-lea e.n., lega izvorul terman Hercules cu templul lui Hercules.

pot foarte bine să fi fost o lucrare turcă, <căci> se găsesc de asemenea straturile de piatră și de cărămizi, care alternează în ruinele unui castel turc la Orșova.

Orșova, 31 octombrie

p.128

Astăzi după-amiază ne-am dus să vizităm pe pașa cu două tuiuri, Osman Suleiman, comandantul Noii Orșove, însoțiți <fiind> de aghiotantul comandantului cordonului <militar> și de un funcționar al carantinei. Șase vâslași ne-au dus repede în josul fluviului sub cetate, unde am debarcat și am intrat neanunțați drept în locuința pașalei. O mulțime de căsuțe mici, dărăpănate, // cu zăbrele de lemn în loc de ferestre, acopereau platforma unui bastion cu <un> fort. Sunt sprijinite din exterior cu stâlpi de lemn și cu bârne, ceea ce împiedică cu desăvârșire apărarea platformei. Dintre cele douăsprezece forturi, trei erau ocupate cu piese de artilerie (și chiar încărcate), celelalte erau folosite drept grajduri pentru vaci. Pe o rampă și pe un caldarâm de pietre, pe care ne puteam rupe gâtul, am ajuns la o baracă de scânduri și ne-am adresat unor turci jerpeliți, când tocmai ieșea Osman pașa din haremul său și <care> ne-a salutat prietenește. Este un bărbat plăcut, frumos cu o barbă roșie aprinsă și cu trăsături foarte nobile. Purta fesul roșu cu un ciucure lung, albastru, cu o redingotă cenușie cu broderii de aur, pantaloni negri obișnuiți și ghete. În ciuda frigului aspru, nemilos, am rămas sub acoperișul nostru de scânduri în aer liber. Pașa s-a așezat într-un jilț și pentru noi s-au pus scaune de trestie dar nu pe rogojină (care fiind împletită cu ață, este socotită ca putând fi contaminată de ciumă). Lângă pașă ședea un turc bătrân <îmbrăcat> într-o blană cafenie, apoi doi tineri în haine obișnuite cenușii, întocmai ca europenii, afară de fes și doi servitori în portul turcesc. Ei își scoaseră încălțăminte înaintea de a păși pe rogojină, dar aveau găuri mari la ciorapi. Nici vorbă de vreo ceremonie <oficială>. Convorbirea s-a purtat în limba ilirică, prin slujitori, și s-a îndreptat în principal asupra vaporului și a sosirii așteptate a lui Miloș. Sultanul⁷² îi dăruise acestuia două obuziere și patru tunuri și cum <trebuiau> transportate la mare depărtare, pașa de la Vidin și gazda noastră fiind desemnate să predea piesele de artilerie.

p.129

Întrucât, potrivit unei dispoziții recente, îi era interzis să-și trateze oaspeții cu ciubuce, gazda noastră și-a procurat, cum spunea, // numai unul singur pe care ni l-a oferit curtenitor. Îndată după aceea s-a adus cafea; nouă ne-a părut foarte bine <căci eram> pe jumătate amorțiți. Era <servită> în cești foarte mici, așezate pe farfurioare mici de argint. Servitorul <care se îndeletnicea> cu dezinfectarea le lua de la turci și ni le întindea. Am cerut voie să vedem cetatea și pașa a răspuns că puteam merge oriunde dorim, ca în propria noastră casă.

Pașa primește o leafă mizerabilă de la sultan și trăiește din unele taxațiuni asupra vaselor sârbe care trebuie să acosteze aici și împotriva cărora sunt destinate

⁷² Mahmud II (1784–1839), sultan între 1808–1839, fiul cel mai mic al sultanului Abd al Hamid I.

tunurile. Mai înainte el avea 90 de sate pe teritoriul sârb, dar prințul Miloș i le-a luat. E drept că pașa l-a amenințat <spunând> că se va apăra cu armele, dar cu toate acestea nu a lăsat ca lucrurile să ajungă la extrem și s-a retras dinaintea trupelor sârbe. El este dator să întrețină câteva sute de <ostași> turci la Orșova. Oricine își poate ușor închipui că nici numărul lor nu este complet, nici echipamentul lor <nu este> strălucit. Cei mai mulți sunt negustori care se duc la târgul săptămânal cu tutun, săpun și smochine.

Pașa dorea să știe dacă Prusia se află la mare, dacă are vase de război și dacă se face acolo o carantină.

În apropiere, mai în jos de cetatea de pe insulă, se află Porțile de Fier (Poarta neagră, *Demir Kapu*). Denumirea aceasta lasă să se presupună <că e vorba de> o poartă strâmtă în stâncă, totuși <aci> nu este cazul. Dunărea formează numai câteva străpungeri în stânci, de la ruinele de la Golubac până la tabula lui Traian. Mai departe, la vale, ea rămâne de fapt închisă, pe amândouă părțile, de munți înalți. Înălțimile sunt abrupte, dar sunt totuși împădurite și stânca iese la iveală numai pe alocuri, iar în mod obișnuit numai pe creastă. La poale rămâne doar loc îndestulător pentru șoseaua strategică, care se află în stare mediocră, pe partea austriacă, și care cu puțină strădanie ar putea fi pusă într-o stare foarte bună. După // natura malului nu ar trebui să te aștepți aici la o mare rapiditate a fluviului, care să împiedice trecerea vapoarelor mai mari și să facă foarte primejdioasă <trecerea vaselor> mai mici, când nivelul apei este scăzut. Pe o distanță de două mii de pași buni, Dunărea curge năvalnic, cu mare repeziciune, pe o mulțime nesfârșită de stânci, ale căror vârfuluri ieșeau în afară numai din când în când, pentru că nivelul apei era ridicat. Fluviul are aici o lățime de 800 până la 1 000 de pași. Rapiditatea <cursului> apei este atât de mare încât nu-l poți urmări decât <alergând> la trap întins, <iar> vuietul se aude de la o mie de pași. Când <nivelul> apei este scăzut, priveliștea trebuie să fie excepțională.

p.130

Desigur că aceasta este o piedică foarte însemnată pentru navigație, căci va fi mai greu de înlăturat prin aruncarea în aer <cu explozive> decât la Binger Loch⁷³ [...].

Mai jos de Porțile de Fier, pereții văii se lărgesc și se fac mai scunzi. Munții se prefac în dealuri de nisip, cu un schelet de rocă friabilă, a căror stratificare este îndreptată spre sud-est.

[...] O încercare <făcută> la 1 noiembrie nu a reușit, căci căruțașul a cerut în clipa plecării un preț îndoit și funcționarii sanitari nu erau la drum. Împreună cu Berg și cu negustorul Bayer din Pesta am cumpărat o trăsură cu 36 de guldeni și după necazuri nesfârșite am putut porni abia către ora zece, însoțiți de o a doua trăsură cu doi funcționari de la carantină. Când am sosit la Cladova // ni s-au făcut noi greutăți cu semnarea pașapoartelor noastre. Pe deasupra s-a întârziat

p.131

⁷³ Strâmtoare a Rinului la Binger, în provincia Rhein-Hessen.

<deoarece> slujitorul <însărcinat> cu dezinfectarea, a refuzat să meargă cu noi, pentru că nu se putea întoarce înapoi înainte de apusul soarelui. De aceea a trebuit să luăm alți cai din sat și să-i lăsăm pe ai noștri să se întoarcă înapoi. De îndată ce ne-am atins de pașapoartele vizate eram „integrați”⁷⁴ și bacșișul pe care i l-am dat căruțașului a trebuit să fie pus pe pământ și stropit cu apă.

Chiar mai jos de Cladova se află ruinele celor șapte arcade ale podului lui Traian⁷⁵ precum și zidurile unui castel sau ale unui turn pe care l-ar fi clădit împăratul Sever⁷⁶ [...]. Pe o distanță de 300 de mile, podul acesta ar fi fost astăzi singura trecere permanentă <peste Dunăre>, dacă constructorul <său> nu l-ar fi distrus iarăși pentru a fi în siguranță împotriva <năvălirilor> goților. Pe atunci un fluviu ca Dunărea era sub raport militar un obstacol mai mare decât astăzi și Dunărea a despărțit cu adevărat, pentru un șir lung de ani, popoarele civilizate de cele barbare; astăzi ea începe să le unească [...].

p.132

De la Cerneți⁷⁷ până la Craiova n-a încetat nici o clipă să plouă și ca variație a nins în cele din urmă. Mergeam cu opt cai, totuși pe <parcursul> primei poște am rămas <înglodați> în noroi. Cei doi surugii ai noștri, care călăreau pe caii lor mici, mergeau numai la galop oriunde era cu putință, strigând mereu. Dar aici nu slujeau la nimic nici strigătele și nici loviturile cu groaznicul bici gros de piele, cu mâner scurt⁷⁸. Din fericire se afla în apropiere o altă trăsură. Caii au fost deshămați, s-au înhamat <în locul lor> patru boi, // patru oameni au pus <umărul> la roți, toți țipau și plesneau din bici. Degeaba a trebuit să ne dăm jos în noroiul <care ne ajungea> până la genunchi. Am ajuns chiar la prima poștă uzi până la piele și am văzut acum la ce confort trebuia să ne așteptăm la stațiile <de poștă>. Înspre dimineață am făcut un popas într-o asemenea colibă nenorocită. Câțiva copaci au fost aruncați în vatră și după ce m-am uscat, într-o oarecare măsură, am adormit un ceas bun pe prici⁷⁹. Când s-a crăpat de ziuă am pornit mai departe, pe o ploaie neîntrepută. Din fericire, domnul Bayer avea la el ceva mâncare, căci nu am fi căpătat nimic în afară de câțiva știuleți de porumb.

Era din ce în ce mai rău. Pe jumătate disperați mergeam mai departe și numai perspectiva unei odăi calde, a unor paturi bune și a unei mâncări alese la Craiova, ne mai menținea vitalitatea.

⁷⁴ *Vermischt*, adică susceptibil de a fi contaminat de ciumă.

⁷⁵ Podul avea în total 20 de stâlpi de zidărie, dintre care 16 au fost explorați la 15 ianuarie 1858 de un inginer militar din Rușova, care a constatat că erau acoperiți de cărămizi purtând mărcile a trei cohorte auxiliare din legiunea XIII Gemina. După Dio Cassius (LXVIII, 13) stâlpii se aflau la o depărtare de 170 de picioare și erau legați prin bolți.

⁷⁶ Septimiu Sever, împărat roman (193–211).

⁷⁷ *Tschernetz*. Sat component al comunei suburbane Simian, municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți.

⁷⁸ Harapnic?

⁷⁹ *Auf der Pritsche*.

Craiova este al treilea oraș din țară și are 10 000 de locuitori; acolo trebuie să fie un han bun ! Cât de tare am fost dezamăgiți !

Străzile Craiovei sau nu sunt deloc pavate, și pe acolo curg pâraie mari, sau sunt podite cu dulapi groși, astfel că în mers te afli în primejdie de a se rupe osia. Arhitectura <caselor> este pretutindeni foarte ciudată. Casele dinspre stradă sunt niște dughene unde stăpânul stă pe masă cu picioarele încrucișate, înconjurat de mărfurile sale.

Am mers o bună bucată, pe groaznicul drum de bârne, la un italian care <pare-se> ar fi ținut un han <instalat> într-o casă bună. Când ne-am dat jos, ni s-a spus că tocmai astăzi se mută și de aceea nu se află acasă, nici în locuința veche nici în cea nouă. Am fost trimiși atunci la han⁸⁰. Acolo ni s-a arătat o odaie întunecoasă cu o fereastră mică sus. Întregul mobilier consta dintr-un prici de lemn cu o rogojină de rafie. De căldură nu era nici pomeneală. Acum disperarea noastră era la culme. Ne temeam serios să nu ne îmbolnăvim aici, fără nici un ajutor. // Din fericire auzisem vorbindu-se despre un farmacist șvab care ar fi fost starostele (consul în mic) al austriecilor. M-am dus legat la cap cu o basma (căci pălăria era atât de udă încât aș fi putut pune pe cap tot atât de bine un burete) la el, pentru a întreba dacă nu se găsește vreun han mai bun. Am găsit acolo un domn care s-a oferit, prietenește, să-mi pună la dispoziție o odaie pentru noaptea <aceasta>. Când i-am spus că eram ofițeri prusieni s-a brodit ca el să fie staroste prusian. El m-a condus îndată la gazda lui, farmacistul Lazăr. Îndată s-a făcut un foc bun, s-a fiert ceai⁸¹, hainele au fost duse în dosul cuptorului și am luat o cină bună. Mie mi s-a făcut un pat în odaia farmacistului și a soției acestuia, Berg și cu domnul Bayer au dormit alături în paturi bune. În dimineața următoare eram cu toți bine <sănătoși>, deși seara eu nu mă simțisem prea bine.

În dimineața următoare, s-a văzut că hainele, chiar cele din geamantan, erau atât de ude încât nu s-ar fi putut usca în mai puțin de 24 de ceasuri. De aceea am primit invitația prietenească a starostelui Dahlen și am mai întârziat o zi. Înaintea prânzului am făcut o plimbare prin oraș. După masă am făcut o vizită boierului cel mai bogat. Sunt vreo sută de boieri care locuiesc aici, căci doar trei sau patru își administrează direct moșiile. El locuia într-o casă cu adevărat frumoasă. Boierul Iancu Otetelișanu⁸² era în pat, căci era ora 4 după amiază și își făcea siesta. Soția lui tocmai se sculase din <patul> ei. El ne-a primit prietenește și a poruncit să se aducă dulcețuri. Un câine mic <și> alb se juca cu papucii și întreaga <gospodărie> avea un aer cu adevărat polonez⁸³. Boierul s-a plâns că țara nu era liberă; nu putea să înflorească pentru că nu se putea institui o taxă vamală de import. //

⁸⁰ *In der „Han“.*

⁸¹ *Tschai (Thee).*

⁸² *Otto Ianko (Iohann) Delischian.*

⁸³ *Das ganze war echt polisch.*

Abia la 5 noiembrie spre prânz, la ora 12, am izbutit să fim în stare să continuăm călătoria. Pusesem să ni se facă un coviltir de rogojine deasupra căruței noastre, soarele strălucea iarăși, drumurile erau mai bune decât ne-am fi putut aștepta, după viscolul puternic cu zăpadă, și vehiculul mergea repede înainte. Pe stânga se vedeau Carpații acoperiți cu zăpadă.

Drumul prin Muntenia⁸⁴ străbate o câmpie întinsă, deschisă. Râurile brăzdează podișul, la o adâncime de 30 până la 50 de picioare. Solul este mai nisipos decât în Oltenia⁸⁵. Nu sunt deloc bolovani. Multe șesuri sunt acoperite cu tufișuri⁸⁶ dar nu vezi deloc copaci, cale de mai multe leghe. Pământul liber⁸⁷ este în cea mai mare parte necultivat. În afară de câteva mănăstiri ortodoxe nu vezi nicăieri ceea ce s-ar putea numi case. Satele sunt mici, sărăcicioase și rare; prea puține biserici. Drumurile sunt atât de largi, încât se poate deduce, din aceasta, valoarea neînsemnată a pământului și a solului⁸⁸. Podurile sunt așa cum le-ar fi putut face primii oameni <de pe pământ>.

Către seară am ajuns la Olt⁸⁹. Valea este largă, malul drept al văii este complet neted și urcă pe nesimțite; cel stâng, scăldat la poale de râu, formează un perete muntos, drept, înalt de 40 până la 50 de picioare. Râul era umflat și nespus de repede. L-am trecut într-un timp scurt, pe un pod umblător. Cum ne aprovizionasem la Craiova cu alimente, ca pentru o expediție la polul nord, ne-am făcut ceai în coliba șefului stației de poștă de la Ipotești⁹⁰, care ni s-a părut deosebit de intimă, după ceea ce văzusem până aici. Odaia avea o sobă, o fereastră lipită cu hârtie și un prici cu rogojină. Pe perete atârna, în pungi mici de hârtie, corespondența scrisă a locuitorului. Ce ar zice unul din „săracii” din Anglia, căruia îi revine în medie un quantum de 24 de funți de zahăr și 6 funți de ceai pe an // și care consumă tot atât de mult cât veniturile de stat ale monarhiei prusiene, ce ar spune un astfel de sărac dacă i s-ar înlocui hrana și locuința cu aceea a unui șef de poștă român?

Noaptea era foarte rece, pământul era tare, dar înghețat într-un chip foarte neuniform și căruța noastră era trasă cu putere peste toate obstacolele. Spre dimineață am avut de trecut râul Teleorman și afluenții lui, care inundaseră complet valea. Podurile peste aceste pâraie erau ca niște insule în mijlocul puhoiului, și nu se mai vedeau ieșind peste pânza întinsă a apei decât câteva arcuri de triumf, ca niște spânzurători, care fuseseră ridicate într-un chip nu prea fericit, într-un loc unde persoana căreia îi erau destinate putea să se înece în fața podului

⁸⁴ *Die grosse Walachei.*

⁸⁵ *Die kleine Walachei.*

⁸⁶ *Knappelholz.*

⁸⁷ *Freie Boden.*

⁸⁸ *Des Grunds und Bodens.*

⁸⁹ *Aluta.*

⁹⁰ *Hipotești, sat, comuna Milcov, jud. Olt.*

sau să-și rupă osia <trăsurii> de ele. A fost și mai rău înainte de a ajunge la Vadu-Lat⁹¹. Aici toate podurile erau acoperite în întregime <de apă>, caii nu se mai țineau decât cu greu pe picioare și apa intra în căruță. Nu ar fi fost cu puțință să străbați <pe aici> cu mica trăsură de poștă.

Se întunecase și luna plină se ridica <pe cer> înainte de a ajunge la București. Ținutul rămăsese tot atât de pustiu și de necultivat. Drumul era încă și mai rău, până la porțile Capitalei. Aceasta este, ce-i drept, pavată dar nu s-au gândit să dea străzilor o scurgere și apoi ele mai sunt acoperite și cu o mare de noroi. Am ajuns la hanul domnului Breit din ulița franceză și am căpătat o odaie mare și bună, o cină mediocră și paturi bune [...].

Fuseam pe drum de la Craiova, <cale> de 30 de ceasuri, și pentru a ne aduce la București trebuiseră, până la urmă 144 de cai, 4 boi, 36 surugii, 18 grăjdari, tot atâția șefi de stații de poștă și 54 de ceasuri de mers. // Doispzeze cai ar fi putut face același lucru pe o șosea bună. Mai întâi întârzierea a fost pricinuită de faptul că în unele stații de poștă caii se mai duseseră la păscut și trebuia, mai întâi, să fie aduși <la poștă>, apoi erai deseori oprit pe drum pentru a <fi> reparate hamurile nenorocite sau pentru a <se> aprinde un mic ciubuc ce nu este mai mare ca o <coajă de> nucă și care arde abia două minute.

p.136

Când cei doi surugii se aruncă la șăile lor <prevăzute> cu scări turcești, ei pornesc în strigăte puternice și continuă să strige astfel în tot timpul drumului [...]

Cum se apropie de stația de poștă, urletele se întetesc. Grăjdarul astfel înștiințat își pregătește frânghiile pe pământ, căruța este trasă afară, caii sunt înhâmați. Aceste <hamuri> constau dintr-un frâu, care este trecut pe gâtul animalului în locul unui harnașament, și dintr-un căpăstru, subțire unguresc, din frânghie, <pus> în jurul capului la caii senași și lăturași. Numai caii din frunte au o zăbăluță ușoară din împletitură de fier prinsă de frânghii pentru a putea fi conduși; aceasta și clopotul calului de călărie sunt singurele părți de metal din tot harnașamentul. Tot atât de puțin se întrebuințează fierul sau oțelul la trăsurile de poștă. Ele sunt făcute numai din lemn și chiar osia și bucșa nu sunt ferecate.

Întreaga trăsură, de la pământ până la punctul cel mai înalt al spătarului, nu are 2 ¼ picioare înălțime și osia se află abia cu un picior și jumătate deasupra pământului. De aceea se târăște adeseori în noroi. Prin inundațiile pe care le-am întâlnit ar fi fost cu neputință să răzbim cu un asemenea vehicul, căci apa era mai adâncă decât înălțimea trăsurii. //

Am găsit aici în grajduri în medie 40 până la 50 de cai; poșta între București și Cerneți are nevoie aproape de o mie de cai. Ei sunt mărunți și nu sunt arătoși, ca pretutindeni unde animalele sunt puse prea devreme la ham, dar au calitățile lor proprii. Grajdurile sunt împletite din nuiete și prevăzute cu o iesle joasă, tot din împletitură, în care se aruncă iarna singura hrană <cu puțință>, fânul. La grajd nu este vorba de grăunțe, de păture, de așternut de paie, de curățenie, de <apă de> băut

p.137

⁹¹ *Badulord*, sat, comuna Bucșani, jud. Teleorman.

și de îngrijire regulată. Când vin caii la stația de poștă, acoperiți de spumă din cauza alergării, am văzut că-i duc la râu ca să-i adape.

În afară de aceasta, calul român merge cu foarte multă siguranță. Drumurile erau nespuse de rele, înghețate neuniform, pojghița de ghiață se rupea sub picioarele bietelor animale scunde și totuși, de cele mai multe ori, aleargă la galop, trăgând poștalionul mare și greu, fără să fi văzut vreodată unul căzând sau poticnindu-se.

Pentru călătoria principelui⁹² la domeniul lui Miloș⁹³, la Poiana⁹⁴ trebuie 2 000 de cai. Domnul pornește la această călătorie neplăcută pentru a face un pas curtenitor față de principele sârb, revoltat că i se făcuse <acestuia> o primire atât de înaltă la Constantinopol [...].

Locuințele țăranilor la sate sunt nespuse de sărăcicioase. Cele mai multe se află sub pământ și sunt podite numai cu acoperământ de crengi. Pe coama din spate se află o gaură mică prin care pătrunde înăuntru lumina.

p.138 În general locuințele se compun din două odăi; cea din spate este pentru femei, care aici se fac mai puțin văzute și care o iau la fugă în fața străinilor. Cea din față cuprinde vatra cu un horn mare, piramidal, // din crengi, spoit cu humă. Vatra este domiciliul obișnuit al familiei, un prici de lemn slujește drept pat. Este un semn de stare materială mai înfloritoare când se întind rogojini pe priciul acesta și când se află ferestre; acestea sunt apoi lipite cu hârtie unsă cu ulei. Casele de poștă sunt la fel ca și colibele de crăci și lut pe care le-am descris; în față se află grajdul și șopronul și totul este înconjurat cu un gard de spini în formă pătrată.

La 7 noiembrie dimineața ne-am dus la consulul austriac Timoni⁹⁵, pentru care aveam scrisori de recomandatie. Am găsit pe consulul nostru, baronul Sakellario. Nu am văzut nimic din oraș din cauza noroiului de pe stradă. Seara ne-am dus la consulul nostru care apoi ne-a condus, pe la 8, la un bal, la boierul Filipescu⁹⁶. Am găsit <acolo> o sală proastă de bal și toalete strălucitoare; muzica era formată din țigani zdrențăroși, cu cisme murdare și cu opinci (?)⁹⁷, dar <îmbrăcați> în uniformă. S-a dansat foarte bine. Cea mai frumoasă era doamna Mihalache Ghica⁹⁸. Domnul era de față, dar eticheta nu îngăduia să-i fii prezentat. Și fratele lui mai mare, ministrul de interne⁹⁹, și fratele lui mai mic, generalisimul¹⁰⁰, erau de față. În ce mă privește, cea mai interesantă cunoștință a

⁹² Alexandru Dimitrie Ghica, domnul Țării Românești (1 aprilie 1834–7 octombrie 1842).

⁹³ Miloș Obrenovici, principele Serbiei.

⁹⁴ *Pojana*. Poiana Mare, sat, comună, jud. Dolj.

⁹⁵ Casimir von Timoni, agent consular al Austriei la București (1828–1836).

⁹⁶ *Philippesko*. Probabil Alexandru Filipescu Vulpe, titular al Departamentului Dreptății.

⁹⁷ *Opanken*.

⁹⁸ Catinca Ghica, născută Faca, soția marelui vornic Mihai Mihalache Ghica.

⁹⁹ Mihai (Mihalache) Ghica (1794–1850), mare vornic, șeful Departamentului din Lăuntru.

¹⁰⁰ Costache Ghica (1797–1852), mare spătar, șeful miliției orășenești.

fost a baronului Ruckmann¹⁰¹ care, deși numai consul al Rusiei, este cea mai însemnată persoană din întreaga țară, fără să exceptăm pe domn. Am stat până la miezul nopții.

La 8 noiembrie dimineața a venit să ne ia baronul Sakellario ca să facem vizite. Era un viscol îngrozitor și ședeam într-o trăsură pe jumătate deschisă, de fapt, chiar în zăpadă. Mai întâi ne-am dus la domn. Palatul¹⁰² <are> o înfățișare foarte frumoasă pe dinafară. Dar trebuie să te cobori <din trăsură> sub cerul liber; nu ne-a ieșit în întâmpinare nici un servitor. Ne-am dus în sala tronului unde ne-au primit <niște> ofițeri și <aceștia> ne-au anunțat <sosirea>. Domnul ne-a primit foarte amabil. Ne-am așezat lângă marele // vistier¹⁰³ (în costum românesc cu fes pe cap), în timp ce un ofițer rămăsese în picioare la ușă. Domnul vorbește franțuzește, dar nu curgător. El comandase un exercițiu <ostășesc> pentru noi, care însă nu a putut avea loc din cauza vremii rele. El s-a informat de Kalisch și a lăudat organizarea armatei de rezervă¹⁰⁴ prusiene. De la domn ne-am dus la generalisim, care locuiește într-un palat frumos; dar care este sărăcăcios mobilat. Ministrul Ghica nu era acasă <încât> am mai vizitat pe un altul, Filipescu¹⁰⁵, care fusese rivalul domnului pentru ocuparea tronului, un bărbat frumos cu o barbă lungă, albă <îmbrăcat> în costumul național român, dar care vorbea numai franțuzește.

p.139

Veniturile principatului Țării Românești se urcă la suma de 16 milioane de piaștri, care după moneta noastră <nu valorează> nici 2 ½ milioane de taleri. Suma aceasta este strânsă printr-un impozit de 30 piaștri sau 40 taleri de familie, apoi vama produce două milioane și jumătate <iar> sarea trei milioane și jumătate. Două milioane și jumătate merg la sultan, bugetul domnului se ridică la un milion și jumătate, administrația costă patru milioane și jumătate, <iar> miliția două milioane și jumătate de piaștri. Întreaga boierime, orașele și străini care se află sub protecția consulului sunt scutiți de dări.

¹⁰¹ *Rieckmann*. Piotr Ivanovici Ruckmann, consul general rus la București (1835–1839).

¹⁰² În primii ani ai domniei sale, Alexandru Ghica a locuit în casa părintească a banului Dumitrache Ghica, pe care a cumpărat-o de la fratele său, banul Mihail, și care se afla pe cheiul Dâmboviței. În 1839 s-a mutat în „Palatul” de pe Podul Mogoșoaiei, cumpărat de stat de la frații Golești.

¹⁰³ Alexandru Vilara, ministru de finanțe.

¹⁰⁴ *Die preussische Landwehr – Verfassung*.

¹⁰⁵ Gheorghe (Iordache) Filipescu (1785–1855), mare ban, candidat la domnie în 1834 și caimacam al Țării Românești la 1842.

JOSEPH VON DÖRNER

(?–?)

Despre Joseph von Dörner, farmacist de profesie, se știe foarte puțin. De tânăr a fost pasionat de domeniul științelor naturii, mai ales cel al botanicii, și a întreprins cercetări, inițial sub discreta supraveghere a tatălui său Joseph. Acestuia i-a și dedicat cartea sa *Das Banat in topographisch-naturhistorischer beziehung mit besonderer Berücksichtigung der herculesäder nächst mehadie und ihrer Umgebungen*, lucrare apărută la Pressburg (azi Bratislava) în 1839.

Amintita carte constituie rezultatul cercetărilor, efectuate cu prilejul șederii sale în Banat, din aprilie până în octombrie 1835. Conform celor scrise de Dörner în prefața cărții sale, el „a cutreierat <această> provincie în toate direcțiile” și, mai ales, „în minunata vale a Cernei, nici o piatră și nici o tufă” nu i-au rămas necunoscute. Peste tot a cules mostre și și-a întocmit diferite note care stau parțial la baza lucrării sale.

Reîntors încântat acasă, probabil la Pressburg, Joseph von Dörner s-a gândit să facă cunoscut Banatul viitorilor săi cititori, sub diverse aspecte. Așa se explică faptul că până la urmă cartea, pe care a încheiat-o la finele anului 1838, cuprinde mai mult impresiile autorului asupra localităților și a împrejurimilor acestora, și este mai puțin o lucrare științifică asupra florei bănățene, deși există o seamă de referiri și asupra acestui ultim aspect.

Von Dörner descrie sate și orașe, pe locuitorii acestora, diverse vestigii ale civilizației romane, drumurile, cele două căi de acces, terestră și fluvială, la Băile Herculane, localitate care stă, de altfel, în centrul lucrării sale. Stabilimentele balneare sunt descrise în detaliu. O atenție deosebită acordând modului de administrare a acestora, caselor de oaspeți, celorlalte clădiri din localitate, prăvăliilor, vieții cotidiene a celor veniți la tratament. Autorul realizează astfel un amplu tablou al Băilor Herculane din anul 1835. Urmează apoi descrierea plimbărilor și excursiilor mai lungi, recomandabile vizitatorilor Băilor Herculane, cu numeroase referiri la flora din zonă. În descrierea drumului parcurs, la reîntoarcerea spre casă, autorul face câteva scurte observații cu privire la stabilimentele industriale de la Reșița.

Cu excepția unor lucrări cu caracter bibliografic, cartea lui Dörner nu este semnalată în literatura istorică de specialitate. Un exemplar al lucrării se află în colecția de carte rară a Bibliotecii Centrale de Stat din București, având indicația „Ex. Bibl. Erzherzog Joseph, 1872–1936”. Acesta din urmă a fost comandantul suprem al trupelor germano-austro-ungare care au operat pe linia Carpaților răsăriteni, în timpul Primului Război Mondial.

JOSEPH VON DÖRNER

Banatul din punct de vedere topografic și al istoriei științelor naturii, mai ales cu privire la Băile Herculane, aproape de Mehadia și împrejurimile lor

De la Pesta la Timișoara¹

[...] Cum treci Tisa peisajul devine tot mai animat și mai îmbelșugat, începe binecuvântatul Banat. Șoseaua șerpuiește prin îmbelșugate lanuri de secară și grâu și vai de călătorul care întâlnește în aceste regiuni o vreme ploioasă; chiar și cu cele mai ușoare mijloace de transport va înainta² greu, dar prin pământul negru și cleios. Numeroase sate, târguri mari <și> întinse³ se ridică pe solul nespus de roditor, care răsplătește din plin silința întreprinzătorilor șvabi ce au colonizat Banatul timișan. Acești țărani șvabi trăiesc într-o bunăstare pentru care fiecare orașan ar trebui să-i invidieze. p.120

Cum te apropii de Timișoara, întâlnești rare sate românești care contrastează prin sărăcia lor cu cele șvăbești. // Sânicolau Mare⁴ este un târg întins <și> frumos, cu o biserică demnă de văzut. Prin Becicherecu Mic⁵ ajungi, în sfârșit, <traversând> un peisaj bogat și îmbelșugat la Timișoara. p.127

Interiorul Timișoarei va surprinde plăcut pe orice străin. Este un oraș frumos, prietenos, construit regulat, în afară de grandioasa cetate. Străzile frumoase <și> curate, drăguțele piețe, multe palate, dughenele negustorilor, foarte plăcut⁶ amenajate pe străzi animate, toate acestea dau orașului ceva grandios <încât> îți închipui că ești într-o mică reședință. La toate acestea, interesante și frumoasele suburbii – în special cea care poartă numele de *Fabrik* – legate de oraș⁷ cu alei bine întreținute oferind orașenilor un loc de recreere deosebit de plăcut, vor face pe fiecare să se mire că găsește un oraș, în care chiar orice locuitor răsfățat al unei reședințe s-ar simți foarte bine, acolo la așa depărtare de orice civilizație, după cum se crede greșit, unde străinul, cuprins de această părere rătăcită, nu va căuta decât kabili⁸ și unde, chiar cu nu mulți ani înainte, au locuit în chip marțial turcii. Timișoara are un teatru în toată regula. În șanțurile largi ale cetății în care se afla,

¹ Traducerea s-a făcut după textul cărții lui Joseph von Dörner, *Das Banat in topographisch-naturhistorischer Beziehung mit besonderer Berücksichtigung der Herculesbäder nächst Mehadia und ihrer Umgebungen*, Pressburg, Druck und Verlag von C. F. Wigand, 1839, p. 126 ș. u.

² *kommen*.

³ *Grosse ausgedehnte Marktflecken*.

⁴ *Gross Szent Miklós*, oraș, jud. Timiș.

⁵ *Klein-Becskerek*, sat, comună, jud. Timiș.

⁶ *Nett*.

⁷ *Mit der innern Stadt*.

⁸ *Kabylon*, populație berberă din zona muntoasă a Algeriei.

în trecut, apă de mlaștină acoperită cu stuf, provocând continuu friguri, au fost amenajate plăcute grădini care aparțin ofițerilor din garnizoană și, în parte, persoanelor particulare. Orașul și împrejurimile au devenit mai sănătoase prin drenarea acestor ape stătătoare. În hanuri, printre care cele mai bune sunt *La cei șapte prinți electori*⁹ și *La trompetist*¹, ești destul de bine găzduit.

p.128 Timișoara este reședința episcopiei din Cenad¹¹ și a uneia ortodoxe¹². Aici se mai află și comandantul general al Banatului, pe lângă mai multe alte autorități civile și militare. O instalație de filtrare¹³, aflată în suburbia *Fabrik*, pe canalul Bega // inițial așezată de contele Mercy¹⁴ asigură¹⁵ orașul cu apă sănătoasă. Din introducerea istorică va rămâne memorabil locul important pe care l-a jucat această cetate, de-a lungul unui șir de veacuri. Vei păși cu respect prin incinta zidurilor, dacă te gândești câte mii de oameni s-au jertfit aici pentru credința strămoșilor lor.

[Urmează o scurtă relatare asupra răscoalei țărănești de sub conducerea lui Gheorghe Doja și a uciderii acestuia din urmă în Timișoara].

p.129 [...] Ca o amintire întunecoasă a vechilor timpuri sângeroase stă încă castelul, pe care renumitul erou Ioan de Hunedoara¹⁶ l-a clădit în anul 1443. Contele Mercy a șters ultimele urme ale vechiului aspect al orașului și lui îi este recunoscătoare Timișoara pentru noua ei înfățișare prietenoasă.

De la Timișoara în localitățile balneare

p.130 O șosea bine întreținută te conduce în cinci ceasuri prin mai multe sate și târguri neînsemnate, de la Timișoara la Lugoj¹⁷, localitate principală din Comitatul Caraș¹⁸. Cum părăsești Timișoara pășești pe solul Valahiei austriece¹⁹. Sărăcia bisericilor și caselor, aspectul palid și bolnăvicios // al locuitorilor ei nu fac o impresie bună străinilor.

⁹ *Zu den sieben Churfürsten.*

¹⁰ *Zum Trompeter.*

¹¹ *Csanáder Bisthums.*

¹² *Grichisch – nicht – unirten.*

¹³ *Hebmaschine.*

¹⁴ Claude Florimund Mercy d'Argenteau (1666–1734), general al trupelor imperiale, participant, printre altele, la campania din Banat în timpul războiului austro-turc din 1716–1718, primul guvernator militar al Banatului (1716–1734).

¹⁵ *Vasieht.*

¹⁶ *Johann Hunyady*, ban al Severinului (1438–1456), comite de Timișoara (1441–1456), voievod al Transilvaniei, împreună cu Nicolae de Ujlak (7 mart. 1441–1446) apoi împreună cu Emeric Bebek II (2 mai 1448–1450) și regent al Ungariei (5 iunie 1446–13 februarie 1453), căpitan suprem al Ungariei și Transilvaniei (1453–1 august 1456).

¹⁷ *Lugos*, municipiu, jud. Timiș.

¹⁸ *Krassovaer Gespanschaft.*

¹⁹ *Der österreichischen Walachei.*

Prin satele Ghiroda²⁰, Remetea²¹ și Izvin²² ajungi la Recaş²³, un târg drăguț construit și locuit de iliri²⁴, români și câteva familii nemțești. Șoseaua se întinde de-a lungul canalului Bega prin parohiile Suștra²⁵, Topolovătu Mare²⁶ și prin marea localitate camerală Chizătau²⁷ apoi prin Belinț²⁸ spre localitatea camerală Coșteiu de Sus²⁹ unde este demnă de văzut o ecluză a canalului Bega. Acest canal care începe la Făget³⁰ și are o lungime de 16 mile nu este altceva decât albia râului Bega, regularizată de contele Mercy. Împăratul Iosif³¹ a încheiat lucrările începute sub Maria Tereza³², după cum te învață o inscripție așezată pe ecluză [...].

În spatele localității Coșteiu³³, într-o câmpie prietenoasă, străbătută de Timiș, se întinde târgul Lugoj pe care-l zărești deja de departe. Prin cătunul Sălha³⁴ ajungi curând în localitate.

Lugojul, cu 6 000 locuitori, ce constau din germani, unguri și români, se află pe ambele maluri ale Timișului, într-o câmpie puțin mlăștinoasă. Printr-un pod, de pe care te bucuri de o frumoasă priveliște spre Carpați³⁵, este legat Lugojul românesc, de pe malul drept, de Lugojul nemțesc // de pe malul stâng. Dintre clădirile publice, sunt demne de remarcat marea biserică românească și casa comitatului, în partea românească; partea germană are case particulare foarte drăguțe și un teatru drăguț, clădit de locuitori³⁶. O mențiune lăudabilă merită instituțiile școlare admirabile, foarte mult extinse în ultima vreme³⁷. Dealurile apropiate³⁸ sunt plantate bogat cu viță-de-vie, care însă nu dă un vin căutat în mod deosebit. Mai bănoase sunt prunele care sunt folosite la producerea țuicii³⁹.

p.131

²⁰ *Girodo*, sat, com. suburb. a mun. Timișoara.

²¹ *Remete*, probabil Remetea Mare, sat, com., jud. Timișoara.

²² *Jesztvény*, sat, com., Recaş, jud. Timiș.

²³ *Rékas*, sat, com., jud. Timiș.

²⁴ *Illyriern*, mai probabil sârbi decât albanezi.

²⁵ *Schustra*, sat, com. Topolovătu Mare, jud. Timiș.

²⁶ *Nagy-Topolzeva*, sat, com., jud. Timiș.

²⁷ *Kisetto*, sat, com. Belinț, jud. Timiș.

²⁸ *Belenz*, sat, com., jud. Timiș.

²⁹ *Kis-Kostil*, sat, com., jud. Timiș.

³⁰ *Fácset*, sat, com., jud. Timiș.

³¹ Iosif II, împărat romano-german și rege al Ungariei și Boemiei (1765–1790).

³² Maria Tereza, împărăteasă a „Sfântului Imperiu Romano-German” și regină a Ungariei și Boemiei (1740–1780).

³³ *Kostil*, sat, com., jud. Timiș.

³⁴ *Szilha*, sat desființat, înglobat în satul Coșteiu, comuna Coșteiu, jud. Timiș.

³⁵ *Alpen*.

³⁶ *Von Privaten*.

³⁷ *In neuster Zeit*.

³⁸ *Das nahe Gebirge*.

³⁹ *Branntwein*.

Împrejurimile îndepărtate ale Lugoșului sunt pitorești⁴⁰ și merită să le vizitezi dacă ai răgaz. Una din cele mai interesante excursii este la Carașova⁴¹. Drumul duce peste podgoria, fermecător așezată de la Remetea. O bucată lungă de drum savurezi, spre sud, pe partea stângă a șoselei, o priveliște măreață a Semeniciului cu ramificațiile sale. Valea în care se află Remetea surprinde plăcut ochiul, mai ales de la înălțime. Înainte de a ajunge la localitatea Vârliug⁴², se trece o ramificație a așa-numitului deal Vârliug⁴³ pe care Grisellini⁴⁴, în două scrisori ale lucrării sale, adesea amintită, le-a indicat, dintr-o eroare de neînțeles, drept mai înalt decât Muntele Mic⁴⁵. La prânz se speră să se treacă pe la un funcționar al comitatului, acești domni, din acea regiune, manifestând pentru fiecare străin cultivat cea mai prevenitoare ospitalitate.

p.132 După o călătorie de mai multe ore prin cele mai interesante regiuni muntoase și văi ajungi într-un loc în care șoseaua // iese la o trecătoare îngustă și în care coboară brusc valea îngustă, ce se parcurge pe jos. Stânci înfricoșător de frumoase, cărora roca cenușie de calcar⁴⁶ le dă un aspect posomorât, se înalță măreț din toate părțile și reduc⁴⁷ valea doar la un spațiu îngust. O parte a acesteia este dominată de torentul Carașului, un pârâu sălbatic ce coboară din Semenici și care câteodată rostogolește și valuri ce produc în împrejurimi distrugeri îngrozitoare. Restul spațiului este acoperit de numeroase case ale localității Carașova ce se întind până pe următoarele povârnișuri ale munților, deoarece valea nu are suficient loc să cuprindă pe toți cei care au ales drept patrie această regiune sălbatică și romantică. Un soi de oameni frumoși și puternici – numiți carașovani – locuiesc în colibe modest de acestei localități întinse. După părerea generală ar fi un popor ce se trage din sârbi și care s-a amestecat cu românii noștri. Sunt oameni vicleni, dispuși și înclinați spre hoții.

Lângă Carașova locuiește un magistrat superior⁴⁸ al Comitatului, la care orice străin cumsecade este bine primit⁴⁹. Cu o politețe prietenoasă se îngrijește și de un ghid cu care poți să faci excursii prin împrejurimi, fie pe jos, fie pe un cal de povară.

⁴⁰ *Mollerisch schön.*

⁴¹ *Krassova*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

⁴² *Furlok*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

⁴³ *Furloker Berges.*

⁴⁴ Francesco Grisellini (12 aug. 1717–1783). Cu privire la relatarea sa asupra călătoriei în Banat, vezi în *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I, Editura Academiei Române, București, 2000, p. 379–432.

⁴⁵ *Muntje Mik.*

⁴⁶ *Kalkstein.*

⁴⁷ *Drängen ... zusammen.*

⁴⁸ *Oberstahlrichter.*

⁴⁹ „După hanuri în toată regula îți vei arunca, în zadar, privirea la stațiile <de poștă> alăturate” (n. a.).

Cea mai interesantă excursie se face de-a lungul pâraului sălbatic, în sus spre ruine și de acolo, înapoi prin valea Prolas⁵⁰. La ruine te bucuri de o priveliște minunată peste întregul lanț de munți sălbatici. Din fosta cetate mai există // doar puține urme. Istoria acesteia se pierde⁵¹ în vremuri atât de cenușii încât nu s-a păstrat nici în gura poporului vreo legendă despre aceasta. Pe drum spre ruine se află: *Ranunculus flabellifolius* și frumoasa *Lamium inflatum* [...]. Toate înălțimile învecinate sunt acoperite cu milioane de *Helleborus odoratus* Kit; de pereții abrupti de stâncă este agățată o cantitate de *Seslerien*. Dacă socotim la toate acestea încă unele tufe și plante neînsemnate atunci avem laolaltă întreaga vegetație a munților. Aspectul, în special din interiorul <văii>, al masei enorme de calcar, în întregime pleșuvă, <de culoare> negru-cenușiu îți produce o impresie emoționantă, rătăcind ca în visele unei lumi complet distruse și moarte; furia Carașului, din adâncul confuz, necălcăt poate de vreun picior omenesc, completează imaginea cutremurătoare a întregului.

p.133

O potecă îngustă se sucește în jos, foarte romantic, într-o vale prietenoasă, numită *Prolas*. De jur împrejur, încercuită de munți înalți se întinde⁵² o vegetație abundentă; ici și colo, în umbră, colibe dau frumosului peisaj un aspect animat. Drumul din aceeași vale urcă din nou pe o altă înălțime, unde te bucuri de o priveliște minunată asupra satului Carașova. Dacă pornești în zori atunci ajungi spre seară din nou înapoi. A treia zi o folosești pentru reîntoarcerea la Lugoj.

Dacă mai ai totuși timp, o zi sau două, atunci vizitezi Oravița⁵³, principalul oraș minier al Banatului, așezat la fel de romantic ca și Carașova. Acolo te adresezi medicului cameral, de la Wierzbicki // un bun⁵⁴ prieten al botanicii care îți va oferi⁵⁵ cele mai plăcute ore în regiunea bogată în plante. Totuși nu te oprești mult aici pentru a nu pierde interesanta floră de primăvară din valea Cernei; pentru a vizita mina bănățeană <îți trebuie> un timp nici mai mult nici mai puțin decât costisitor.

p.134

O altă excursie deosebit de interesantă este cea în drăguța vale a Hațegului, în apropiata Transilvanie și pe muntele Retezat⁵⁶. Dar, din cauza florei montane întârziate, această excursie merită să fie făcută de-abia în iunie. Ne reîntoarcem, prin urmare, din nou la călătoria spre băi.

Dacă pornești dimineața la drum ceva mai devreme, ajungi la Caransebeș⁵⁷ seara încă destul de devreme pentru a putea vizita împrejurimile. De la Lugoj, călătoria continuă încă plăcut o bună bucată <de drum>, printr-o câmpie. În afara

⁵⁰ *Prolazer Thal*.

⁵¹ *Fällt in so grauen Zeiten zurück*.

⁵² *Birgt (?)*

⁵³ *Oravitza*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

⁵⁴ *Warmen*.

⁵⁵ *Verschaffen wird*.

⁵⁶ *Retyezáth*.

⁵⁷ *Karansces*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

localității, un pod suspendat, lucrat din fontă, duce spre așa-numita groapă a lui Veteranu⁵⁸.

Frumoasa construcție⁵⁹, lucrată în Banat, poartă inscripția⁶⁰ plină de înțeles „Aparțin mie însumi”⁶¹.

În aceste depresiuni <el> a dus o luptă, în toamna anului 1695 contra trupelor lui Mustafa⁶². El însuși a căzut în timpul luptei⁶³ și contele Truchsen⁶⁴, care a preluat comanda, a trebuit să se retragă cu pierderi de 3 000 de oameni. Tunurile imperialilor, lăsate în urmă, s-ar afla scufundate în apropiata mlaștină.

<Trecând> prin câteva sate sărăcicioase, ajungi, în sfârșit, la Jupa⁶⁵, ultima localitate a provinciei. Imediat ce ieși în afara satului, o placă mare vopsită cu culorile austriece, indică// locul unde începe zona de frontieră româno-ilirică.

p.135

De pe înălțime se observă Caransebeșul întinzându-se în prietenoasa depresiune. În fundalul drăguțului oraș, cu turnuri grațioase, se înalță piscurile gigantice ale Carpaților⁶⁶. Ajuns curând la bariera orașului, sunt predate pașapoartele, care se iau de la cancelaria comandamentului⁶⁷ în dimineața următoare, în cazuri urgente chiar în aceeași seară, și se merge apoi, peste un pod, în prietenosul oraș.

Caransebeșul, la confluența Sebeșului cu Timișul, este principalul centru⁶⁸ în <zona> regimentului de grăniceri româno-iliric, numără aproximativ 2 000 locuitori: germani, români și câteva familii de sârbi⁶⁹. Este sediul comandamentului regimentului <de grăniceri> și al unui general de brigadă. Regimentul întreține eminente instituții de învățământ denumite școala de matematică. Cazarea în hanul „La pomul verde”⁷⁰ este bună. Împrejurimile ceva mai îndepărtate ale Caransebeșului <pot> fi numite foarte romantice. De la podul care duce în așa-

⁵⁸ Frederigo Veterani (1650–1695), general comandant al trupelor imperiale în campaniile din Transilvania, Banat și Țara Românească, purtate contra turcilor în ultimele două decenii ale secolului al XVII-lea, ucis în lupta de lângă Lugoj (23 sept. 1695); vezi biografia și relatările lui Veterani în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VII, red. resp. Maria Holban, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 464–478.

⁵⁹ *Werk*.

⁶⁰ *Devise*.

⁶¹ *Magamon fuggök (Ich hänge in mir selbst)*.

⁶² Mustafa II, sultan otoman (1695–1703).

⁶³ *Mitten im Gefechte*.

⁶⁴ *Truchsess* = Veit Truchsen, conte, general imperial. Vezi relatarea lui Luigi Ferdinando Marsigli, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, red. resp. Maria Holban, București, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 61.

⁶⁵ *Zsuppa*, sat aparținând azi orașului Caransebeș, jud. Caraș-Severin.

⁶⁶ *Alpen*.

⁶⁷ *Stabkanzlei*.

⁶⁸ *Hauptort*.

⁶⁹ *Raitzen*.

⁷⁰ *Zum grünen Baum*.

numitul sat șvăbesc, învecinat, te bucuri de minunata priveliște asupra amfiteatrului carpatin⁷¹. Vârful Țarcu⁷², acoperit de zăpadă se înalță peste toate piscurile. Curenți reci, aspri, cu fulgi de zăpadă⁷³ vestesc apropierea de lumea carpatică⁷⁴. O legendă falsă este răspândită⁷⁵ în popor, după care îndrăgostitul cântăreț al Italiei, Ovidiu⁷⁶ ar fi trăit în exil, în acești munți. O ruină, în apropierea Caransebeșului – se vede de la amintitul pod – este considerată drept locul în care nenorocitul poet a suferit și ruina este numită turnul lui Ovidiu. Potrivit acestei legende, se vrea ca și numele orașului Caransebeș să se tragă din a lui Ovidiu *Cara mihi sedes* //. Se știe însă <prea> bine că surghiunitul cântăreț a trăit la gurile Dunării⁷⁷, în apropiere de Pontus Euxinus.

Din frumosul sat șvăbesc⁷⁸, locuit de germani harnici, șoseaua în continuare duce spre munte. Prin peisajul minunat, exuberant, călătoria devine tot mai încântătoare, pe măsură ce te apropii de băi, și devine tot mai interesantă și atractivă prin bogatele amintiri istorice ale solului; cu o nerăbdare încordată te grăbești spre destinația dorită. Șoseaua continuă curând, pe lângă talazurile vijelioase ale Timișului, printr-o trecătoare îngustă unde, deodată, orice ocol pare imposibil, totuși, în următorul minut, defileul se deschide și o vale surzătoare, împrejmuită prietenos de înălțimi acoperite cu verdeață⁷⁹, cu poieni și pădure, se află la picioarele grăbitului călător. Curând șoseaua suie, cu greu, pe o înălțime abruptă, noi imagini apar, orizontul se lărgeste, ochiul încântat cutreieră peste fermecătoare lanțuri de munți⁸⁰ care alternează cu văi grațioase în care coloane de fum ce se ridică vestesc locuințe primitive. Așa merge <drumul> tot în continuare⁸¹, tot mai fermecător, tot mai atrăgător. La stânga șoselei observi localitatea Ilova⁸², unde împăratul Iosif⁸³ își stabilise cartierul său general în anul 1788. Din următoarea localitate⁸⁴, Slatina⁸⁵, nu se află la șosea decât postul de gardă, stația <de poștă> și hanul, satul propriu-zis întinzându-se într-o parte, pe malul stâng al Timișului. Pe

⁷¹ *Alpen-Amphitheaters.*

⁷² *Szárko.*

⁷³ *rauhe Schneelüfte.*

⁷⁴ *Alpenwelt.*

⁷⁵ *Lebt.*

⁷⁶ Publius Ovidius Naso (43 î.H.–16 d.H.).

⁷⁷ Inadvertență, știut fiind că Ovidiu a trăit la Tomis (Constanța).

⁷⁸ *Schwabendorf.*

⁷⁹ *Belaubten Höhen.*

⁸⁰ *Gebirgsparthien.*

⁸¹ *Fort und fort.*

⁸² *Ilova*, sat, com. Slatina-Timiș, jud. Caraș-Severin.

⁸³ Iosif II, împărat romano-german și rege al Ungariei și Boemiei (1765–1790).

⁸⁴ *Compagnieorte*

⁸⁵ *Szlatina*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

postul de gardă este zidită o mare placă votivă romană a cărei inscripție însă a devenit complet indescifrabilă⁸⁶.

p.137 Între Slatina, <Timiș> și Ilova se află regiunea în care marele duce Francisc de Toscana⁸⁷ //, în campania sa spre Mehadia, în iulie 1738, a fost atacat, cu prilejul unei vânători, de către haiduci⁸⁸ români, îmbrăcați turcește. Haiducii l-au recunoscut pe marele duce, s-au aruncat la picioarele lui, i-au implorat îndurare știind că mai multe bande asemănătoare colindă prin dumbravă, și s-au oferit să-l însoțească pe el și suita sa, pe un drum singur, până în tabăra <sa>. Marele duce nu numai că a scăpat⁸⁹ de acești haiduci, ci a hotărât să plătească conducătorului lor o soldă anuală⁹⁰, numindu-l *Haron-Bassa*, adică comandant al poliției călare, aminită deja [...]⁹¹. Acest bărbat se numea Petre Vancea⁹² și mai trăia încă în Banat, pe vremea lui Griselin. Câțiva ani după acest eveniment a fost ridicată⁹³ o capelă, iubitei fecioare (?)⁹⁴, de către soția împăratului Carol⁹⁵, în amintirea <acestei> aventuri ce s-a încheiat atât de bine. În anul 1838 s-a sărbătorit la Slatina centenarul acestei zile.

Dacă pornești de dimineață din Caransebeș atunci speri să ajungi la prânz în Teregova⁹⁶, unde vei găsi în hanul de pe șosea un bun adăpost. O trecătoare, de o sălbăcie romantică⁹⁷, străbătută vijelios de Timiș, așa-numitele chei ale Teregovei, duce acolo. Din camera de oaspeți a hanului te bucuri, pe cer senin, de o priveliște surprinzătoare <spre muntele> Țarcu. În afara Teregovei șoseaua suie, încetul cu încetul, pe culmea muntelui Domașnea⁹⁸. Amintita vale a Domașnei⁹⁹, ce se află la poale, cu satele ei frumoase, oferă o priveliște minunată. //

⁸⁶ *Unleserlich.*

⁸⁷ Franz von Toscana.

⁸⁸ *Räuber.*

⁸⁹ *Verzieht.*

⁹⁰ *Jahrgehalt.*

⁹¹ Într-o altă parte a lucrării, autorul se referă la această poliție, recrutată, din români proveniți din zona de frontieră, având drept sarcină principală împiedicarea trecerii graniței din Țara Românească spre Banat de către români și turci, fără a se supune controalelor din punctele de carantină.

⁹² *Peter Vancsa.*

⁹³ *Gegründet.*

⁹⁴ *Unserer lieben Frau.*

⁹⁵ Elisabeth Christine von Braunschweig-Wolfenbüttel, soția lui Carol VI, împărat romano-german și rege al Ungariei (1711–1740).

⁹⁶ *Terregova*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

⁹⁷ *Ein wildromantischer Engpass.*

⁹⁸ *Domaschinier Berges.*

⁹⁹ *Domaschinier Thal.*

Următoarea stație de poștă Cornea¹⁰⁰ se află într-o vale lată în care, la câteva zile după <amintitul> eveniment de la Slatina, un al doilea atac s-ar fi îndreptat contra marelui duce. În pădurile învecinate se afla un mare număr de turci bine înarmați care au atacat, în orele de după-amiază, tabăra marelui duce, înaintând până la cortul său, ei au fost totuși atât de rău primiți încât au lăsat pe loc tunurile, munițiile și întregul lor bagaj, fugind în pădurile apropiate. Marele duce a înaintat apoi, nestingherit, spre Mehadia.

p.138

De la Cornea se ajunge în aproximativ două ore în satul Mehadia, de unde, la mai mult de o oră, se află renumitele băi. Drumul șerpuieste în sus pe muntele Plugova¹⁰¹. De sus zărești, strălucind în lumina serii, piscurile mai însemnate ale văii Cernei. În stânga șoselei se ridică, la o anumită depărtare, o creastă uriașă de calcar și, în spatele acesteia, o a doua stâncă¹⁰² și mai înaltă, numită *Piatra Neagră*¹⁰³ [...]. Ajuns în Mehadia, alegi din cele două hanuri pe cel aparținând meșterului brutar Scholz, unde găsești o masă bună, minunată și un pat curat, atâta vreme cât blânda și guraliva soție a brutarului conduce gospodăria.

Mehadia se află într-un cazan¹⁰⁴ larg, înconjurat de șisturi argiloase și munți calcaroși, pe <râul> Belareca¹⁰⁵; este o stație de poștă, are un oficiu al <administrației> salinelor // și unul fiscal¹⁰⁶ (?). Din castelul Barkan¹⁰⁷ și din așa-numita biserica ortodoxă¹⁰⁸ mai stau ultimele turnuri, pe o înălțime în spatele satului. Peste o parte a satului se ridică surprinzător Străjuți¹⁰⁹, un imens dom¹¹⁰ de calcar, care oferă¹¹¹ unele frumuseți ale comorilor botanice.

p.139

De la Mehadia, șoseaua șerpuieste spre apropiatele băi, printr-o vale fermecătoare, pe malurile <râului> Belareca tivită împrejur cu viță-de-vie. În special botaniștii vor face bine să trimită înainte, la băi, trăsura lor, în dimineața următoare și să parcurgă drumul, peste Străjuți peste munți, pe jos sau călare, întovărășiți de un ghid.

Acest suiş pe jos duce la băi pe ocolite și continuă plăcut, la umbră, iar efortul ocolului va fi bogat răsplătit cu câte un vlăstar¹¹² delicat al florei de primăvară. [Autorul indică câteva specii de plante întâlnite în zonă]. Alte numeroase plante ale

¹⁰⁰ Cornia, sat, com., jud. Caraș-Severin.

¹⁰¹ *Plugovaer Berg*.

¹⁰² *Felsendom*.

¹⁰³ *Cserny Kamen*.

¹⁰⁴ *Kessel*.

¹⁰⁵ *Bella-Reka*.

¹⁰⁶ *Dreissigstamt*.

¹⁰⁷ *Barkan*, veche cetate lângă Mehadia, azi dispărută.

¹⁰⁸ *Ungrischen Kirche*.

¹⁰⁹ *Strausutz*.

¹¹⁰ *Mächtiger*.

¹¹¹ *birgt*.

¹¹² *Kind*.

cerului meridional cresc abundent <și> cu repeziciune în iarba înaltă, în umbra deasă a pădurii încât, din grija de a nu strivi ceva rar, de abia îndrăznești să faci un pas mai ferm.

Amețit, în chip plăcut, ajungi astfel, după mai multe ore, în apropiere de *Izvorul de ochi*¹¹³. Vaporii de hidrogen sulfurat vestesc, încă de departe, apropierea de băi, minunat așezate. Vuietul pierdut în depărtare al Cernei îți amintește de mult așteptata țintă a lungii călătorii, de care te apropii cu nerăbdare crescândă //.

Am văzut unele locuri frumoase în iubita regiune a Alpilor¹¹⁴ din Austria, dar niciodată nu m-am simțit mai adânc mișcat ca în clipa în care, coborând poteca îngustă la *Izvorul de ochi*, m-am aflat deodată în mijlocul văii, pe malurile Cernei, ce vinuește sălbatic, <fiind> sedus de impresia măreață a unei naturi fermecătoare! [...]

III. Băile Herculane¹¹⁵ și împrejurimile lor

[Text introductiv]

1

Valea Cernei

[...] Din introducere știm că deja Nerva Traian¹¹⁶, în a doua sa campanie contra regelui¹¹⁷ Decebal¹¹⁸, a descoperit această vale, cu apele ei sulfuroase, devenite mai târziu atât de renumite și că a întemeiat aici și în împrejurimi mai multe colonii¹¹⁹. <Faptul > că aceste băi au stat în atenția romanilor, că le-au folosit și cântat este dovedit de multele resturi de temple, monumente, statui, monezi, apeducte¹²⁰, care au fost în mari cantități, dezgropate, în jurul băilor.

[Combate teoria că Băile Herculane ar fi fost construite de împăratul Antoninus Pius¹²¹ susținând că teoria lui Griselini, bazată pe o inscripție descoperită ulterior, este cea justă, anume acestea au fost întemeiate de Traian sau de

¹¹³ *Augenbad* (?)

¹¹⁴ *Alpenlande*.

¹¹⁵ *Hercules Bäder*.

¹¹⁶ Marcus Ulpius Traianus Trinitus, împărat roman (98–117), adoptat de predecesorul său Marcus Cocceius Nerva (90–98).

¹¹⁷ *Fürsten*.

¹¹⁸ *Decebalus*, rege al dacilor (87–106).

¹¹⁹ „Am amintit deja că Colonia ad Aquas, întemeiată de Traian, nu reprezintă actualele noastre băi, după cum susține Griselini, și că această colonie se află în Moesia, aproape de Ageta, nu departe de podul lui Traian. Sulzer, I, p. 181” (n. a.).

¹²⁰ *Wasserleitungen*.

¹²¹ Titus Aurelius Fulvus Boianus Antoninus, împărat roman (138–161).

Hadrian¹²². Distrugerea băilor s-a făcut în timpul invaziei popoarelor migratoare, dovadă inexistența lor de-a lungul Evului Mediu].

[...] În sfârșit, s-a întâmplat, sub Carol VI¹²³, anume în anul 1736, ca atare după mai bine de 1 600 de ani de la prima descoperire, că a ajuns, din întâmplare, în valea Cernei contele Hamilton¹²⁴. Fericita descoperire a fost curând folosită. Un ordin împărătesc a dispus ca izvoarele descoperite să fie din nou date în folosință. Lucrările au adus la lumina zilei un număr de statui și alte vestigii¹²⁵ și lumea instruită nu s-a mirat deloc ca în acest colț uitat al lumii să găsească reapărând atât de multe monumente ale mândrilor cuceritori.

Războiul¹²⁶ a întrerupt din nou, câțiva ani, lucrările și construcțiile începute. Dar abia s-a încheiat, cu noroc, pacea de la Șistov¹²⁷, și băile au reînceput iarăși să devină animate. Puterea extraordinară de vindecare a acestor ape sulfuroase are un renume răspândit prin jumătate din Europa. Acesta și poziția atrăgătoare, romantică, a băilor atrag anual, din acea vreme, o mare mulțime de străini.

Valea Cernei, în care se află aceste băi, printre văile transversale care // străpung de mai multe ori lanțul de munți, este nu numai cel mai însemnat ci, în anumite privințe, a devenit cel mai interesant punct al întregului Banat, ba chiar al întregului regat. Nu se cunoaște nici acum. Sălbăticia și inaccesibilitatea regiunii au făcut, până acum, ca respectiva vale să fie urmărită în întreaga ei lungime [...].

[Urmează o descriere a văii Cernei sub aspect peisagistic, geologic și al florei].

Izvoarele sulfuroase¹²⁸

De un interes cu totul deosebit sunt numeroasele ape termale sulfuroase, desigur cele mai bune și tămăduitoare ale monarhiei austriece, care, într-un număr de nu mai puțin 24, pe o distanță de abia un sfert de milă, izvorăsc din formațiuni de calcar și sist. Natura aproape identică a tuturor termelor, în ceea ce privește compoziția lor chimică și proprietățile lor fizice, ne fac să conchidem asupra condițiilor identice a provenienței lor și am remarcat, în treacăt, și mai sus, că structura geologică a văii îndreptățește concluzia să căutăm în roca primitivă sursa generală de căldură¹²⁹, care a ridicat apropiatii Carpați și cu aceștia întregul masiv muntos, rocă căreia izvoarele de la Herculane îi datoresc originea.

¹²² P. Aelius Hadrianus, împărat roman (117–138).

¹²³ Împărat romano-german și rege al Ungariei (1711–1740).

¹²⁴ Andreas Hamilton, general al trupelor imperiale, comandant militar al Banatului în 1736.

¹²⁵ *Reste*.

¹²⁶ Războiul austro-ruso-turc, 1787–1791.

¹²⁷ Tratatul de pace austro-turc, încheiat la Șistov, în august 1791.

¹²⁸ *Schwefelquellen*.

¹²⁹ *Den allgemeinen Erhitzungsherd*.

[Urmează considerații asupra compoziției chimice și proprietăților fizice ale apei diferitelor izvoare termale].

p.161

Stabilimentele și construcțiile

Fiecare străin, care vizitează această regiune, va fi desigur mirat și deosebit de plăcut surprins într-o lume atât de retrasă, la un popor oarecum neglijat de natură, într-o vale strâmtă și sălbatică, cu maluri de stâncă ale unui puternic torent sălbatic care, în furia sa, se ia la întrecere¹³⁰ cu cele mai mari blocuri de stâncă, să întâlnească stabilimente și construcții ce sunt găsite într-o mai bună măsură, în apropierea unei capitale. Micul spațiu în care sunt răspândite clădirile băilor, cele pentru străini și cele administrative¹³¹, străzile frumoase și plimbările, rânduite în vale, au fost dobândite, parțial, chiar de la torent, în parte de la rostogolirea continuă și prăbușirea de bolovani din munte¹³², prin osteneală și neîntrerupte cheltuieli. Marea Trezorerie¹³³ sub a cărei administrație stau aceste băi, prin intermediul comandamentului general timișorean, a făcut mari sacrificii și continuă să le facă pentru a crea din acest loc bogat, înzestrat de natură cu o frumusețe sălbatică, o reședință¹³⁴ plăcută, mai plăcută și înviorătoare, mai înviorătoare, mai ales pentru suferinzi. Și uriașa natură s-a înclinat creatorului deosebit de inimos !

Stabilimentele băilor, deși mai lasă uneori de dorit, sunt potrivite scopurilor și sunt amenajate foarte convenabil. Începem descrierea lor, din nou, cu baia lui Hercule, cea mai importantă //.

p.162

Clădirea băii se sprijină, în spate, pe peretele stâncii din care răsare izvorul¹³⁵ și conține o baie specială și una obișnuită. Între cele două, se află o scară <ce duce> la etajul superior într-un spațios hol¹³⁶; în cazuri de nevoie este închiriată oaspeților. De aici o altă scară duce la izvor. Baia obișnuită este frecventată mai ales de indigenii săraci, care se revarsă din ținuturile apropiate și îndepărtate, apreciind mult acest izvor. Și romanii, pare-se, ar fi acordat acesteia o deosebită preferință. Într-o nișă a băii populare¹³⁷ mai poate fi văzută o mică statuie a lui Hercule, care însă este deja rău maltratată, căci românii își manifestă sânguința ciobind o parte din aceasta, amestecând pulberea cu apă, pe care o iau apoi ca doctorie. Ei apreciază mult această pulbere.

¹³⁰ *in die Wette ringt.*

¹³¹ *Oeconomiegebäude.*

¹³² *Gebirgsschutt.*

¹³³ *Das hohe Aerar.*

¹³⁴ *Aufenthalt.*

¹³⁵ *die Quelle entspringt.*

¹³⁶ *Wohnzimmer.*

¹³⁷ *des allgemeinen Bades.*

De curând a fost construită o cameră de gardă de care este legată o casă a săracilor, totul sub același acoperiș. În casa săracilor, bărbații și femeile bolnave sunt separați în două camere și sunt aici îngrijiți gratuit, prin contribuțiile caritabile ale vizitatorilor stațiunii balneare¹³⁸.

La vale de baia lui Hercule se află două încăperi drăguțe vopsite în roșu, anume „baia Carol”, numită și baia pentru picioare. Una din încăperi este pentru bărbați, cealaltă pentru femei. Încăperile conțin căzi de baie, din piatră, adânci de trei picioare¹³⁹ în care apa este dusă, de la izvor, prin țevi de lemn. Una din încăperi conține, în afară de acestea, și o instalație comodă pentru băi la brațe și mâini. Între cele două încăperi, apa curge de la izvor într-un bazin de piatră, fiind folosită și la băut. Nu // departe de acesta se zăresc resturile unui apeduct roman care poate fi urmărit până la baia lui Hercule.

p.163

În continuarea peretelui Escarp¹⁴⁰ se ajunge la capătul băilor Ludwig, ale căror clădiri întinse se află chiar pe malul Cernei, fiind apărate de inundațiile, provocate de acesta, printr-un puternic zid. Stabilimentul băii constă dintr-o baie mare populară, 12 speciale și una pentru ofițeri, lăsată în folosința nemijlocită a ofițerilor săraci. Cele 12 băi speciale cu căzi de lemn sunt toate prevăzute cu un dom, deschis în partea de sus. Câteva¹⁴¹ au o instalație de închidere a acestor deschideri care provoacă unora stricăciuni. De altfel, încăperile băilor sunt destul de comode, unele fiind prevăzute și cu un vestiar încălzit. O altă comoditate a stabilimentului se datorește activului dr. Martini. La propunerea sa, mai multe stabilimente¹⁴², ca și băile Ludwig, au obținut rezervoare proprii în care este continuu lăsată apa să se răcească astfel, încât temperatura băilor poate fi comod reglată prin adăugarea de apă răcită, din rezervoare. Prin intermediul unor coridoare acoperite, încăperile băilor sunt nemijlocit legate cu întregul front al clădirilor până la „baia carolină”. De la cazarma de peste drum un gang acoperit duce de asemenea la băi, pe sub stradă. Din cauza acestor comodități, băile Ludwig sunt cele mai frecventate¹⁴³. Mai de mult acest stabiliment era denumit baia de șindrilă, deoarece a fost primul care a fost acoperit, în 1731, cu șindrilă. Localitatea a fost de atunci de mai multe ori // reparată și înfrumusețată. În primăvara anului 1830, Cerna a luat nemilos cu sine construcțiile și n-a lipsit mult ca întregul stabiliment să se prăbușească. O placă de marmură păstrează amintirea unei vizite, prin care neuitatul împărat Franz¹⁴⁴ și augusta sa soție au fericit aceste băi. [Este reprodusă respectiva inscripție, în latină, datată 1 octombrie 1817].

p.164

¹³⁸ *Badgäste.*

¹³⁹ *Drei Schuh.*

¹⁴⁰ *Escarpmauer.*

¹⁴¹ *die Wenigsten.*

¹⁴² *Bäder.*

¹⁴³ *benützt.*

¹⁴⁴ Francisc II, împărat romano-german (1792–1806) și apoi împărat doar al Austriei (1806–1835) sub numele de Francisc I.

Baia carolină¹⁴⁵, în partea de jos a localității¹⁴⁶, iese în evidență, înainte de toate, prin stilul plăcut <și> nobil al construcției. Clădirea prevăzută cu un acoperiș ca o cupolă, cuprinde o spațioasă baie comună¹⁴⁷, de care aparțin două vestiare și două încăperi speciale de baie¹⁴⁸. Frumoasa baie comună este construită într-o formă ovală, fiind prevăzută cu o drăguță galerie de lemn. Acoperișul, sus arcuit, cu cupolă are ferestre ce se deschid prin translare¹⁴⁹. Două vestiare separate, ce pot fi încălzite, conduc jos în baie, pe trepte acoperite, ale căror uși cu două canaturi se deschid spre apă. Cele două <încăperi> speciale pentru baie au de asemenea vestiare¹⁵⁰ încălzite. Două izvoare aprovizionează, cu apa necesară, acest stabiliment. Izvorul carolin propriu-zis izvorăște, // după cum s-a amintit mai înainte, în apropierea băii speciale. În afară de acesta o conductă de la izvorul împărătesc¹⁵¹ traversează încoace.

Baia carolină, pe timpuri numită baie răcoroasă pentru membre¹⁵², este folosită mai ales de lumea elegantă, datorită amenajării <ei> deosebit de drăguțe și comode, adăugându-se și faptul că se află în cea mai apropiată legătură cu frumoasa și noua clădire. Clădirea băii a primit o formă plăcută în 1826.

Dacă traversezi podul de la baia carolină, zărești pe malul Cernei o căsuță mică pentru băi, construită foarte aproape de cursul <râului>. Este Baia Iosif, numită mai demult baia contra febrei¹⁵³.

Pe stradă, în continuare, se ajunge după parcurgerea unei distanțe destul de mari, la baia Francisc, care se află la șosea. Împreună cu încăperile de baie, stau sub un acoperiș: locuința îngrijitorului băii, o încăpere de pază și cameră de bolnavi, pentru armată. Instalația băii constă din două încăperi, care sunt așezate chiar la izvor. Cele două vestiare pot fi încălzite. Marea depărtare de stațiune a acestor izvoare, considerate drept foarte eficiente, face ca folosirea lor să fie foarte incomodă. Arendașul se îngrijește să-i conducă acolo pe pacienți într-o trăsură ușoară¹⁵⁴ acoperită. Stabilimentul se numea din această cauză baia franceză.

Din spatele băii Francisc, o potecă practicabilă duce peste Cerna la băile de ochi ce se află pe cealaltă parte. Drăguța căsuță a băii se sprijină pe o stâncă de ardezie și se află pe rezervorul izvorului; de aceasta este alăturată o clădire lungă

¹⁴⁵ *Carolinen-bad.*

¹⁴⁶ *des Badeplatzen.*

¹⁴⁷ *Gesellschaftbad.*

¹⁴⁸ *Extrabäder.*

¹⁴⁹ *Verschiebbare.*

¹⁵⁰ *Cabinette.*

¹⁵¹ *Kaiser Quelle.*

¹⁵² *das hähle Kliederbad.*

¹⁵³ *das Fieberbad.*

¹⁵⁴ *Batârd.*

din lemn // care este amenajată pentru tratarea ochilor cu vaporii¹⁵⁵. Pe Cerna în sus se merge la ultimele stabilimente, la baia Ferdinand și la cea imperială¹⁵⁶ ambele aflându-se sub același acoperiș.

p.166

Baia Ferdinand are o baie pentru societatea înaltă și o încăpăre cu dușuri¹⁵⁷. Același izvor furnizează apa și băii comune care se află într-o casuță proprie, sprijinită pe stâncă și prevăzută de asemenea cu o instalație de dușuri.

Baia imperială are o baie și trei încăperi speciale, acestea din urmă având căzi¹⁵⁸ în care s-a îmbăiat și M. S. răposatul împărat Francisc¹⁵⁹ în anul 1817.

Aceste două stabilimente, baia Ferdinand, denumită și baia cu dușuri (în trecut baia calcaroasă) și baia imperială (în trecut baia fierbinte pentru membre) au un aspect foarte prietenos și aparțin izvoarelor celor mai tămăduitoare. Încăperile sunt înalte și luminoase. Baia imperială se mai bucură de avantajul special de a avea, ca și baia Ludwig, un rezervor de răcire, pentru ca apa să poată avea temperatura dorită.

Stabilimentele băilor puse în discuție se află toate în cea mai bună stare și, acolo unde este oportun și posibil, sunt tot mai mult înfrumusețate și făcute mai comode. Întreținerea acestora costă fiscal sume însemnate. În încăperile băilor, aburii apei hepatice strică mult lemnul și tencuiala, care trebuie tot timpul reparate. De asemenea, clădirile necesită continue ameliorări contra stricăciunilor provocate de Cerna. Marea Trezorerie contribuie la toate pentru a face cât mai comodă folosirea // acestor izvoare, devenite peste tot celebre, de către cei ce-și caută tămăduirea. Șase servitori (numiți aici plăieși¹⁶⁰) îndeplinesc serviciul în diverse băi. Ei sunt echipați cu termometre pentru a putea regla temperatura apei după dorința și nevoile pacientului¹⁶¹. O atenție specială acordă aceștia întreținerii curățeniei băilor.

p.167

Celelalte clădiri ale Băilor Herculane, evident puține la număr și din această cauză mult prea limitate pentru afluența străinilor din lunile iunie și iulie, constau din trei case de oaspeți¹⁶² și mai multe clădiri comerciale¹⁶³.

Principală casă de oaspeți¹⁶⁴ este așa-numita clădire nouă, într-un stil impunător, terminată în 1824. Cele două frontoane ale acesteia, îndreptate spre Cerna și spre piață, sunt despărțite de un gang care comunică cu baia carolină și cu

¹⁵⁵ *Zum Augendunsten.*

¹⁵⁶ *Ferdinands-und dem Kaiserbad.*

¹⁵⁷ *Douchebad.*

¹⁵⁸ *Badekästen.*

¹⁵⁹ Vezi nota 146.

¹⁶⁰ *Plajasch, auch Plejaschen.*

¹⁶¹ *des Badenden.*

¹⁶² *Unterkunftsgebäude.*

¹⁶³ *Oeconomiegebäude.*

¹⁶⁴ *Fremdengebäude.*

baia Ludwig. Clădirea aceasta, cu două etaje și cu un drăguț acoperiș din bârne, are 71 camere luminoase și prietenoase, iar în afară de acestea două saloane, la ambele capete, fiecare din ele cu câte un balcon. Camerelor le aparțin șapte bucătării, din care cinci pot fi închiriate străinilor. La etajul întâi este o încăpere, care dă spre balconul din mijloc, fiind până acum folosită drept capelă catolică. Din toamna acestui an, serviciul divin are loc în nou construita biserică. Frontispiciul are un orologiu, singurul din localitate.

p. 168

Casa Camerală, cu un etaj, alăturată „Casei noi”, construită în anul 1792 și mărită în 1809, are 44 de camere de oaspeți, parțial încălzită, parțial neîncălzită și cinci bucătării. La parter se află, lângă poartă // cancelaria băilor, unde sunt închiriate locuințele și băile.

Acestei clădiri i se alătură, nemijlocit, așa numita aripă a militarilor¹⁶⁵. Camerele acesteia, cu excepția celei purtând nr. 1 sunt cedate gratis ofițerilor bolnavi fără avere, de la gradul de locotenent¹⁶⁶ în jos.

Cazarma de peste drum servește militarilor bolnavi de la gradul de subofițeri în jos. Clădirea a fost terminată abia în anul 1835.

Clădirea restaurantului¹⁶⁷ are în catul de sus o sală foarte frumoasă, prevăzută cu separeuri¹⁶⁸. Servește atât ca sală de mese cât și ca <sală de> dans. La parter este o cafenea, foarte frumos mobilată, cu o sală de joc. Pe mâna stângă, față de poarta de intrare, este un magazin unde se obțin, pe bani grei, diverse lucruri.

În clădirea alăturată a administrației, se află, la parter, bine amenajata farmacie a merituosului farmacist, dl. Galliny din Lugoj, căreia îi poartă de grijă un arendaș. Celelalte camere de la parter sunt locuite de patru servitori ai băilor și ai medicului balnear¹⁶⁹. O drăguță casă de pază, apoi locuința unui servitor al băilor, denumită și vechea brutărie, încheie în piața băilor șirul clădirilor.

p. 169

De cealaltă parte a podului de piatră se află locuințele măcelarului, butarului și a maistrului fântânilor. În spatele acesteia din urmă este potcovăria, iar mai departe, spre crâng, se află așa-numita baracă, construită cu gust, din piatră, de-abia în anul 1837 și care odinioară fusese făcută doar din scânduri //. Ea este destinată primirii oaspeților din clasele mai sărace.

În fața acestei clădiri se află la stradă grațioasa biserică destinată serviciului religios românesc. Cu șopronul¹⁷⁰ de rechizite ale pompierilor, cu o remiză pentru trăsuri și cu un grajd lung se încheie numărul clădirilor localității balneare.

¹⁶⁵ *Militär-Tract.*

¹⁶⁶ *Capitänlieutenant.*

¹⁶⁷ *Traiteurgebäude.*

¹⁶⁸ *mit Nebenzimmern versehen.*

¹⁶⁹ *des Brunnenarztes.*

¹⁷⁰ *Schoppe.*

Spațioasă și bine întreținută, piața Băilor Herculane este ornamentată cu o fântână arteziană, cu apă potabilă gustoasă, care este adusă peste pod, din încăperea fântânii aflată în spatele barăcii. Fântâna arteziană a fost inaugurată în anul 1826. În fața acesteia se află pe un pedestal de piatră un ceas solar.

Plimbări pe valea Băilor <Herculane>

S-a avut grijă, în diverse feluri, și de plimbările minunate din împrejurimile văii. Astfel, un drum¹⁷¹ frumos, comod, ferit de razele fierbinți¹⁷² ale soarelui, amenajat de-abia în vara anului 1835, duce de pe malul Cernei la peștera haiducilor¹⁷³. Pe acest drum, în mai multe locuri, te bucuri de o vedere minunată spre o bună parte a văii. Ajuns la peșteră n-ai să găsești nimic special care ar fi putut să motiveze marea celebritate a acesteia.

O intrare stâncoasă înaltă de șapte klafteri¹⁷⁴ și lată de aproximativ mai mult decât un klafter, te introduce în sus, ușor, într-o primă grotă¹⁷⁵ din care două deschideri, la dreapta și la stânga, te conduc în interior. Pe mâna stângă ajungi într-o grotă mică, care este luminată printr-o deschidere în // perete. Intrarea din dreapta te conduce într-o grotă mare, lungă de 25 pași, lată aproximativ 12 pași și înaltă de 7 klafteri. Spre Cerna ea este deschisă, fiind protejată de un perete zidit până la mai mult de jumătate din înălțimea ei, o deschidere îngustă sub formă de ușă te conduce afară pe o stâncă proeminentă. Pereții peșterii sunt pictați, de sus până jos, cu fel de fel de inscripții și semnat-uri, iar o bancă de lemn, așezată la mijloc, te invită să vezi mai de aproape diferitele zgârieturi și desene¹⁷⁶. Ceva mai interesantă este o grotă mare alăturată acesteia, în care nu se poate însă merge decât cu făclii. O deschidere joasă, pe mâna stângă, te duce în aceeași <grotă>. Ea este cea mai mare, având o lungime de circa 100 picioare, o lățime de 54 picioare, iar bolta ce se termină într-un vapor pare să fie înaltă de aproape 10 klafteri. Solul umed și mucegăit, roca cenușie mustind a apă de suprafață, infiltrată, aerul rece și stătut fac neplăcută o ședere prelungită în această peșteră. O mulțime de lilieci se rătăcesc înăuntru toamna târziu și fac aceasta pentru ca, în grămezi mari, să-și petreacă somnul de iarnă. La capătul acestei peșteri, două crăpături, înalte de aproape cinci picioare, conduc, în continuare în adâncime, spre două grote boltite¹⁷⁷. Una este mică și joasă, lungă de numai 2 klafteri, cealaltă este identică, în privința mărimii

p.170

¹⁷¹ *Spaziergang.*

¹⁷² *Sengenden.*

¹⁷³ *Räuberhöhle.*

¹⁷⁴ Veche unitate germană de măsură, 1 klafter variind între 1,7 m și 2,5 m.

¹⁷⁵ *in eine Vorhalle.*

¹⁷⁶ *Malereien.*

¹⁷⁷ *gewölbe.*

și întinderii, cu cea descrisă mai înainte. Aceste grote boltite au la capăt crăpături¹⁷⁸ strâmte prin care se poate pătrunde doar cu efort și pericol, deoarece solul este deosebit de lunecos și denivelat alternând ici și colo, <cu> profunzimi neînsemnate. Prin popor există o veche legendă, după care aceste treceri înguste printre stânci¹⁷⁹

p.171 // ar sta în legătură cu castelul Barkan de lângă Mehadia. Și numele peșterii provine de la legende și povești, încât se poate ca aceasta să fi servit, ca punct de oprire, cetelor de hoți în vechile timpuri nesigure¹⁸⁰.

Aproximativ mai sus de „peșterea haiducilor” este încă o despicătură în stâncă pe care Schwarzott¹⁸¹ a denumit-o hornul cu vaporii al lui Hercules¹⁸² deoarece pare a fi o apropiată legătură cu canalele izvorului lui Hercule. Am căutat zadarnic drumul, prin labirintul de stânci, și de aceea nu am pășit niciodată, eu însumi, în peșteră [...].

[Urmează descrierea peșterii, preluată după Schwarzott].

Mai jos de pergola ce duce la peștera haiducilor s-a făcut un drum comod, care mergea inițial doar până la Băile Herculane, dar care a fost considerabil

p.172 prelungit, cu însemnate cheltuieli, în vara anului 1835. Acesta se termină // la un pod din bârne, peste Cerna, construit în aceeași vară, și care sprijinindu-se pe trei arcuri încastrate, are o poziție foarte însemnată. Podul¹⁸³ este atât de solid încât este capabil să suporte și greutatea mai mari, dar este folosit numai de pietoni. De la pod suie o potecă îngustă la așa-numita „strâmtoare a apelor”, un punct interesant, unde întregul puhoi al Cernei este înghesuit într-o albie¹⁸⁴ îngustă, ce s-a format în stânca de granit. De aici, cărarea trece mai departe printr-o pădurice fermecătoare, pe lângă cele mai luxuriante exemplare, de *Carex sylvatica*, *Lathyrus Hallersteinii*, *Orobis Variegatus*, *Lapsana Foetida*, *Galium Capillipes*, frumoase *Campanula Grosseckii*, până la cataractă, unde Cerna își rupe talazul pătrunzător pe un impunător bloc de granit, aflat în albie și se prăbușește peste acesta, cu un zgomot puternic ca tunetul, la o adâncime de câteva picioare. A fost așezată la mal o bancă, pe care vei zăbovi cu plăcere pentru a te delecta mai multă vreme cu jocul apelor Cernei care, văzut în raza soarelui, oferă o priveliște minunată.

¹⁷⁸ Herrscht.

¹⁷⁹ Felsgänge.

¹⁸⁰ Poporul român a fost indus în eroare de denumirea românească a Băilor Herculane și povestește că un puternic conducător de hoți, numit Hercules, ar fi stăpânit această vale și și-ar fi stabilit locuința în peștera descrisă <mai sus>” (n. a.)

¹⁸¹ Dr. Schwarzott, autorul lucrării *Die Hecules Bäder bei Mehadia*, Wien, 1830. Vezi textul lucrării în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea* (coord. Paul Cernovodeanu, Daniela Bușă), serie nouă, vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, București, 2005, p. 412–434.

¹⁸² Herculesdampfkaminhöhle.

¹⁸³ Wasserenge.

¹⁸⁴ Canal.

Drumul descris, din piața Băilor Herculane până la cascadă oferă celui pasionat de plante¹⁸⁵ cele mai bogate comori ale văii Cernei.

[Urmează înșirarea denumirilor de plante întâlnite de autor]. //

Peste podul din bârne descris, pe malul stâng al Cernei, suie o potecă prin stufărișuri, printr-o poiană, până la drumul care duce la cuptoarele părăsite de ars piatra de var. Drumul se oprește aici din nou într-o potecă care duce la postul cordonului sanitar, spre Boboții¹⁸⁶ și de aici în munți [...].

p.173

[...] O altă plimbare pornește, în spirală de la baia imperială ducând la un loc special amenajat pentru priveliște, numit „liniștea lui Schneller”. O priveliște minunată <se deschide> peste o mare parte a văii și, mai departe, spre *Domoglet* din locul amenajat în acest scop <se află> un plăcut locșor de liniște. De acolo se pierde în munte o potecă care duce în satul Mehadia [...].

p.174

[...] Dacă apreciem încă o dată cu precizie cele din povestirile precedente, atunci va trebui să recunoaștem că stabilimentul băilor reunește mai mult decât te poți aștepta într-o lume atât de izolată. Se acordă atenție, în diverse feluri, confortului străinilor. Comisia băilor, alcătuită din administrator, din căpitanul băilor și din medicul balneolog, veghează cu severitate asupra ordinii și siguranței. Un pichet de grăniceri stă la dispoziție în caz de nevoie. Amintiții domni, vin cu cea mai mare promptitudine în întâmpinarea celei mai mici neplăceri a vreunui oaspete sau vizitator și o aplanează. În medicul balneolog, dl. doctor militar Martini, stabilimentul băilor are un bărbat eminent, foarte cultivat ale cărui maniere prietenoase și excepțională prevenire încurajează și consolează pe fiecare bolnav. Oaspeților nu le pot lipsi distracțiile. După ce soarele se desparte de piața băilor, fanfara regimentului de grăniceri româno-iliric scurtează orele cu o muzică plăcută¹⁸⁷. Dimineata rămâne în întregime consacrată curei. Băile încep deja la ora patru, deoarece conform regulii trebuie, după fiecare baie // să se stea în pat cel puțin o oră. După baie se fac plimbări în cele mai apropiate împrejurări.

p.175

Se ia micul dejun când în <amintitul loc denumit> „liniștea lui Schneller”, când pe insulă, în dimineata următoare în *Maierhofe* și așa mai departe. Alții se plimbă în jurul „băii de ochi” sau în jurul izvorului Carol pentru a bea apă. Spre prânz caută fiecare <să stea la> umbră căci soarele arde tare în valea îngustă. La ora unu sună clopotul anunțând ora mesei fiind așteptat cu dor de către unii. Acum se îndreaptă cu toții către sala de mese unde se mănâncă la *table d'hôtel*. Cei cărora nu le place zgomotul mănâncă în camerele lor¹⁸⁸. După masă se face în general siesta.

¹⁸⁵ *Dem pflanzenfreunde.*

¹⁸⁶ *Bobod*, punct de frontieră.

¹⁸⁷ *Mit einer Harmonie-Musik.*

¹⁸⁸ „Este regretabil că oaspeții sunt limitați la <serviciile unui singur> servitor fiind lăsați bunului său plac. Am mâncat adesea mâncare mizerabilă pentru bani scumpi și trebuie să te mulțumești cu aceasta căci nici o reclamație și mărâit nu servește la nimic. Poate de atunci <lucrurile> s-au îndreptat” (n. a.).

Totul este tăcut și liniștit, piața băii este ca și moartă; doar Cerna, în spatele noii clădiri, murmură în continuare și neîntrerupt același cântec și tulbură pe unii din somnul dulce până se obișnuiesc cu gălăgia ei. La ora 4 sau 5 reîncepe viața cu atât mai gălăgioasă. Toți caută verdeața.

p.176 Astfel se desfășoară viața la băile de aici [...]. Mulțimea pestriță a națiunilor celor mai diferite¹⁸⁹, moravurile orientale ale țării, apropierea de poporul oriental, toate acestea oferă o atracție care este nouă oricărui străin. Și, până la urmă, îndrăgostitul de natură¹⁹⁰ se va întoarce acasă, încântat în fiecare seară //. Minunata vale a Cernei și împrejurimile ei îi vor oferi zilnic noi și surprinzătoare tablouri. Cercetătorul științelor naturii¹⁹¹, al antichității și al istoriei va găsi material bogat care să mulțumească înclinația sa spre cercetări și să exerseze agerimea minții sale. Mai puțin găsește <ceea ce dorește> cel care vine aici pentru a-și petrece timpul în cercuri petrecărețe; deoarece conversația este oarecum rigidă¹⁹².

Am amintit deja cum erariul depune interes să ofere totul pentru confortul oaspeților. Pentru diferite construcții sunt folosite sume însemnate care depășesc cu mult venitul din arendarea băilor. De când am părăsit băile au apărut multe lucruri noi. În anul 1837 s-a construit în apropierea podului Prolaz, prăbușit, un splendid viaduct de fier peste Cerna; un an mai târziu s-a terminat construcția prețioasă și dorită a unei biserici catolice, în stilul unui templu antic, și în toamna aceluiași an a fost târnosită; pentru anul 1839 este propusă construcția unei mari clădiri de oaspeți, pentru a veni în sprijinul unei nevoi ce se simte încă de mult. Urmează să cuprindă 92 camere și un salon și va fi pe locul unde se află acum camera de gardă și așa-numita veche casă a brutăriei¹⁹³, lângă clădirea administrației. [...]

p.182 **Excursii în împrejurimile Băilor <Herculane>**

p.196 **Excursie la postul cordonului <sanitar> de la Boboții**

Pentru a putea să faci această interesantă excursie te atașezi unuia dintre domnii ofițeri ai pazei care au de vizitat linia cordonului sanitar de pe valea Cernei. Acest lucru este absolut necesar, deoarece posturile de control au ordin categoric¹⁹⁴ să-l oprească pe fiecare străin întâlnit pe această linie și să-l ducă la comandamentul cordonului sanitar. Dacă străinul nu poate să se legitimeze, în toată regula, anume

¹⁸⁹ *Frendartigsten.*

¹⁹⁰ *Der Naturfreund.*

¹⁹¹ *Der Naturfoscher.*

¹⁹² „În sezonul de băi funcționează și un teatru. O trupă volantă pregătește de obicei spectacolul. Frivolii fii ai Thaliei aduc cu ei dorințe foarte modeste, locuiesc în partea de sus a casei. Din spectacolul de comedie nu rămâne de obicei decât o parodie” (n. a.).

¹⁹³ *Das Backhaus.*

¹⁹⁴ *Gemessen.*

din ce regiune a venit, trebuie fără a se manifesta față de el îndurare și milă, să intre pe zece zile în stabilimentul carantinei. Ofițerii grăniceri vin, în toată afabilitatea, în întâmpinarea dorinței de a se face această excursie în compania lor. Este bine ca în acest scop să se închirieze la Mehadia un cal de călărie, căci nu întotdeauna sunt întâlniți la post seresanii¹⁹⁵ care își cedează caii contra unui bacșiș¹⁹⁶. De o călăuză nu trebuie să te îngrijești, căci printre însoțitorii ofițerului merg întotdeauna grăniceri care duc merindele // și eventualele bagaje precum paltoane, perne etc.

Se trece Cerna peste podul din bârne, amintit mai sus, și se ajunge pe drumul menționat către cuptoarele de ars piatra de var. De acolo drumul se îngustează din nou și dispare în pădure continuând plăcut, printr-o poiană umbroasă, până aproape de postul Cerna. Trecându-se pe lângă postul Prisaca¹⁹⁷, se ajunge la postul Cerna în circa trei ore.

p.197

În spatele postului de pază¹⁹⁸, teritoriul austriac, de pe malul stâng al Cernei, ia sfârșit, o tablă mare cu blazonul imperial marchează locul. În ambele părți se ridică tot mai mult pereții abrupti de calcar ai văii, regiunea devine tot mai sălbatică și aspră. O plăcută priveliște¹⁹⁹ de la postul Cerna este oferită atunci când, sâmbăta, grănicerii, care au de preluat serviciul săptămâna viitoare coboară muntele din față, în cete, înarmați, cu caii lor care duc alimentele pentru efectivul trupei.

Mai jos de postul de pază, un pod duce pe malul drept al Cernei, de unde se urcă continuu pe drumuri anevoioase. Pentru caii de povară <drumul> este în continuare practicabil. Farmecul grandios, înfiorător al unei văi sălbatice crește²⁰⁰ tot mai mult. Drumul îngust șerpuiește doar cu greu, printre stânci și tufe, pe pantele abrupte. Din adâncime urlă talazarile Cernei și ochiul savurează, în multe locuri, o priveliște încântătoare asupra fantasticelor siluete ale stâncilor din valea Cernei. Curând poteca coboară din nou în adâncime, pe malurile // torentului sălbatic, o poiană luxuriantă se întinde în vale, închisă sus de jur împrejur, de crenelele cetății pleșuve de stânci. Astfel continuă drumul, într-o bogată alternanță, de la post la post. Dacă pornești la drum devreme dimineața, atunci trecând pe lângă posturile Medvedu²⁰¹ și Naneșul²⁰² ajungi seara, destul de ușor la Boboți, unde îl așteaptă pe cel obosit un pat foarte simplu, din scânduri, acoperit cu ceva iarbă și pe care trebuie să-l împarți cu o armată de pureci dintre cei mai băgăcioși. Și dacă n-ai luat nimic de mâncare de la „băi” atunci trebuie să-ți potolești foamea și setea cu mămăliga²⁰³ românului și cu apă sau rachiu.

p.198

¹⁹⁵ *Die Seressaner?*

¹⁹⁶ *Er kenntlichkeit.*

¹⁹⁷ *Priszaka*, punct de frontieră.

¹⁹⁸ *Wachhaus.*

¹⁹⁹ *Freundlichen Anblick.*

²⁰⁰ *Entfalten sich.*

²⁰¹ *Medved*, punct de frontieră.

²⁰² *Nanes*, punct de frontieră.

²⁰³ *Polenta.*

Colibele de pază de pe linia de frontieră, construite prin îmbinarea bânelor, au în general, dar mai ales ultimele două, Naneș și Boboți, o poziție minunată. De la un punct așezat ceva mai sus, te bucuri de o priveliște minunată asupra unei mari părți a văii Cernei [...]. Capre și oi păscând se agață când și când pe stânci și caută fără grijă ierburile²⁰⁴ aromate. Sunetul turmelor și fluieratul ciobanului de oi român răsună foarte melancolic în aspectul posomorât al peisajului și măresc și mai mult adâncă, strania impresie²⁰⁵.

p.199 De la Boboți priveliștea este încă și mai frumoasă. În spatele colibei postului de pază, munții²⁰⁶ Cornereva²⁰⁷ par atât de aproape ca și când ai putea ajunge acolo într-o jumătate de ceas. Înspre nord-est se deschide o vale lungă <și> îngustă, pe care torentul Cernei au făcut-o inaccesibilă. În fundalul acesteia se grupează, deosebit de pitoresc, în blândul albastru al cerului // munții Transilvaniei, drept cea mai frumoasă panoramă. A fost o dimineață norocoasă, minunată pe care am petrecut-o aici. Spre părerea mea de rău, am vizitat aceste posturi de frontieră toamna, când întreaga vegetație se înclină deja spre sfârșitul ei. Este neîndoielnic că s-ar mai fi găsit ceva nou.

De la postul Boboți drumul cordonului sanitar se întinde peste muntele împădurit de pe cealaltă parte și merge în sus în Carpați. De la Boboți, n-am mers pe această linie mai departe.

Excursie la Orșova, pe muntele Alion și la Porțile de Fier

p.203 [Descrierea peisajului de-a lungul drumului dintre Băile Herculane și Orșova]

[...] Orșova²⁰⁸ este o însemnată localitate²⁰⁹, la frontiera română²¹⁰, semănând mai mult cu un târgușor decât cu un oraș. În timpul prelungitelor războaie cu turcii a avut parte de cele mai felurite destine. În mai multe rânduri i-au fost dărâmate întăriturile și reclădite, din nou iar stăpânii locului au fost când turcii, când din nou austriecii. Din vechile ziduri împrejmuitoare se mai văd, în prezent, doar puține urme, ultimele întărituri trebuind să fie dărâmate în anul 1739, conform păcii de la Belgrad²¹¹. Pe când, în anii 1810–1813, drumul comercial cu

²⁰⁴ *Rakje.*

²⁰⁵ *Stimmen.*

²⁰⁶ *Die Alpen.*

²⁰⁷ *Cornia Reva.*

²⁰⁸ *Orșowa.* Orașul vechi a fost acoperit de apele Dunării cu prilejul construirii complexului hidroenergetic de la Porțile de Fier, inaugurat la 16–17 mai 1972. Orașul nou a fost ridicat pe un amplasament apropiat.

²⁰⁹ *Communitätsort.*

²¹⁰ *In der wallachisch-illyrischen Grenze.*

²¹¹ În urma războiului austro-turc 1736–1739.

Levantul trecea prin Orșova, localitatea era bogată și de mare // însemnătate, din care s-au păstrat în vremurile noastre doar puține urme. Reprezentanți ai celor mai de seamă case comerciale se așezaseră în acea vreme la Orșova. Acest fapt nu se mai observă la actuala localitate nici în cea mai mică măsură, doar navigația cu vaporul cu aburi a readus, într-o anumită măsură viața în mersul trândav al afacerilor. Localitatea are o biserică ortodoxă²¹² și una catolică, un oficiu tricesimă²¹³, un depozit de arme²¹⁴, o școală națională și este în același timp sediul comandantului sanitar de pe porțiunea de jos a Dunării. Locuitorii, ceva peste 1 000 la număr sunt mai ales, greci și sârbi, deosebindu-se simțitor, prin portul lor strident, de români. Localitatea este locuită, în afară de aceștia, de mai multe familii germane și de mulți funcționari. Agitația pestriță pe debarcader²¹⁵, mai ales luna, când se obișnuiește să fie târg, va distra desigur plăcut pe fiecare străin. Se văd turci, români, sârbi, cu moravuri și în costume orientale, mișcându-se alandala, vânzând sub supravegherea vamală²¹⁶ și sanitară felurite fructe, precum deosebit de gustoșii pepeni verzi și galbeni, fructul delicios al *Solanum Melongena*, poame²¹⁷, lulele turcești ș.a.

La fel de nouă și interesantă va fi o vizită la carantină, aflată la o oră depărtare de oraș. Stabilimentul împrejmuț de un gard înalt, lung de 1 200 pași, cuprinde mai multe curți cu circumferințe însemnate, în al căror mijloc se află locuințele funcționarilor, colibele²¹⁸ (cu cei puși sub supraveghere), magaziiile pentru mărfuri etc. Personalul carantinei constă dintr-un director, un medic, doi supraveghetori ai mărfurilor, un funcționar²¹⁹, doi călăreți²²⁰, mai mulți // servitori pentru curățenie și, în sfârșit, un vizitiu²²¹ care are de îngrijit doi cai. Colibele – locuințele celor intrați în carantină – sunt separate de celelalte clădiri printr-o curte proprie, închisă cu ziduri. Când am vizitat carantina, un prici era singurul mobilier al acestor camere care sunt, de altfel, foarte curat întreținute. Cel supus carantinei²²² trebuie să-și aducă propriul cearceaf etc. Cei închiși sunt vizitați în fiecare dimineață de medic, dar nu și atinși, el interesându-se doar de starea lor. Este repartizat un servitor special pentru curățenia acestor camere, care trebuie să aerisească și să curețe, bucată cu bucată din bagajul celui închis, ceea ce se întâmplă zece zile la rând. Un asemenea servitor este

²¹² *Griechische.*

²¹³ *Dreissigstamt*, oficiu vamal.

²¹⁴ *Rastell.*

²¹⁵ *Auf der Skella.*

²¹⁶ *Dreissigtaufsicht.*

²¹⁷ *Obst.*

²¹⁸ *Die Colliben.*

²¹⁹ *Amtsschreiber.*

²²⁰ *Überreiter.*

²²¹ *Fuhrwesensknechte.*

²²² *Der Contumazirende*

denumit „amestecat” sau „expus”²²³ și nu are voie să intre în nici un fel de contact cu restul personalului stabilimentului, care nu este „amestecat”. Un servitor propriu aprovizionează pe străin cu mâncărurile necesare.

Mărfurile venite din regiunile față de care s-a stabilit carantina²²⁴ sunt depozitate în magazine mari, denumite hambare, sau într-o curte mare destinată special acestora și trebuie de asemenea, o anumită perioadă, să fie prelucrate zilnic cu mâinile și aerisite de către servitorii pentru curățenie, dacă se dorește ca acestea să fie duse mai departe.

În afara acestor clădiri, stabilimentul mai conține un vorbitor, o cameră specială în care poți sta de vorbă cu cei aflați în carantină. În această <cameră> dau două cabinete care conțin aparatul de afumat corespondența, banii și alte hârtii //.

p.206 **Spre muntele <Alion>**

Deoarece acest munte se află pe partea exterioară a graniței, respectiv pe terenul nimănui²²⁵, la poalele căruia se întinde ultimul post al cordonului sanitar, nu este voie să te sui fără a fi întovărășit de un reprezentant al cordonului sanitar. Nu este nevoie să-ți procuri, de la carantină, un servitor pentru curățire. Te adresezi caporalului care comandă postul de la podul mare de peste Cerna; el îți dă unul sau doi grăniceri înarmați, în tovărășia cărora poți umbla liniștit, drumul fiind parcurs comod în două până la trei ore.

Se trec drumurile peste izvoarele Cernei și se ajunge pe o cale care duce la poienile țăranilor tufiri²²⁶ [?]. Locul se află la poalele Alionului. Se urmează o bună bucată acest drum, până ce pornesc, în cele din urmă, mai multe poteci. Drumul cel mai scurt și comod spre Alion rămâne calea pe care a fost transportată artileria, pentru asediarea cetății Orșova Nouă²²⁷, în ultimul război cu turcii, sub împăratul Iosif²²⁸. Se merge pe acest drum un timp și curând se ajunge într-o poiană de unde te bucuri de o priveliște surprinzătoare, spre cetate și fluviu.

În felul ei, priveliștea din această poiană este una dintre cele mai frumoase. Se vede întregul interior al apropiatei cetăți turcești și deosebești foarte precis fiecare clădire și chiar îmbrăcămintea musulmanilor. Dar un tablou cu mult mai frumos îl oferă îndepărtatul fluviu, cu malurile stâncoase și cu corăbiile turcești, cu

²²³ *Traiteur.*

²²⁴ *Aus den abgesperrten Gegenden.*

²²⁵ *Auf neutralem Grunde.*

²²⁶ *Tufirer Bauern.*

²²⁷ *Neue Orsowa*, adică cetatea de pe insula Adakaleh. Întreaga insulă a fost acoperită de apele Dunării, cu prilejul construirii sistemului hidroenergetic de la Porțile de Fier. Vezi nota 213.

²²⁸ Evenimentul s-a petrecut în anul 1788, în contextul războiului ruso-austro-turc (1787–1792), încheiat prin tratatele de pace, austro-turc de la Sistov (1791) și ruso-turc de la Iași (1792).

cataractele, // cu insulele stufos împădurite și cu o formă ciudată, care se balansează fără grijă pe talazurile strălucitoare ca argintul ale periculosului torent. p.207

Poiana este considerată drept locul unde a stat artileria austriacă, când a fost bombardată cetatea. Pe același loc s-ar putea să fi luat masa împăratul Iosif împreună cu arhiducele Francisc, următorul împărat al Austriei²²⁹. Muntele oferă ceva frumos și în domeniul comorilor florale. Puțini botaniști sau poate nici unul, în afară de dr. Heufel și cu mine, au vizitat muntele. [Urmează exemplificări ale unor specii rare, întâlnite de autor și de dr. Heutel, pe muntele Alion].

Spre cataracte, denumite Porțile de Fier

De când a fost început să fie executat cu succes marele proiect de a se lega navigația danubiană cu cea de pe Marea Neagră și Mediterana, făcându-se abstracție de unele neajunsuri, puține locuri din Europa au căpătat o așa mare celebritate, puține au provocat un așa mare interes precum marea cataractă a Dunării, o oră în aval de Orșova Nouă, care este denumită și Porțile de Fier, după numele turcesc *Demir-Kapî*. Guvernul austriac a cheltuit mult să facă respectivul loc navigabil; pe această chestiune, s-au desfășurat nenumărate conferințe cu Poarta, pe al cărui teritoriu se află locul //. În vara anului 1834, inginerii lucrând la Cazane²³⁰ au folosit nivelul fără precedent de scăzut al apei și au stabilit geometric trecătoarea curentului de apă. Au întocmit din cele stabilite o hartă, în care este redată adâncimea diferită a fluviului și, cu exactitate chiar, fiecare stâncă din albie. Ca urmare a încheierii norocoase a acestor lucrări, inginerul-șef de pe cursul în aval al Dunării a conceput planul cu desene și hărți care să facă navigabilă cataracta prin intermediul ecluzelor și care a fost înaintat guvernului pentru avizare.

Pentru a merge la aceste locuri interesante este necesar să obții, cu o zi mai înainte, permisiunea de la maiorul comandant al cordonului sanitar, cu sediul la Orșova și să te îngrijești de un servitor sanitar și de un tricesimator călare²³¹ în a căror companie se face călătoria. Se vizitează în același timp Schela Cladovei²³², locul de acostare a vaselor cu aburi „Argo” și „Pannonia”²³³, ruinele de la Severin și ale așa-numitului pod al lui Traian și în sfârșit orașul românesc²³⁴, Cerneți²³⁵, unde se ia, la prânz, dejunul.

²²⁹ Confuzie. Lui Iosif II i-a urmat Leopold II, sub numele de Francisc I, ultimul împărat romano-german (1792–1805) și din 1805 împărat al Austriei (1805–1835).

²³⁰ *Kasan*.

²³¹ *Dreissigstüberreiter*.

²³² *Skella-Cladova*. Azi localitate înglobată municipiului Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți.

²³³ În perioada respectivă, aceste două nave cu vapori aparținând companiei Donau-Dampfschiffahrtsgesellschaft făceau curse regulate pe Dunăre.

²³⁴ *Die valachische Stadt*.

²³⁵ *Czernetz*. Azi sat component al com. suburbane Șimian, municipiul Drobeta-Turnu Severin.

De la Orșova se pleacă, în zori, la drum și se urmărește șoseaua menționată, cu prilejul amintitei plimbări spre muntele Alion, către terenul nimănu de la frontieră. Poienile și câmpiile, aparținând în parte Orșovei, în parte pașalei din Orșova Nouă, au de pe acum aspectul sălbatic și neîngrijit care se întâlnește peste tot, pe măsură ce te apropii de teritoriul românesc. Panta sudică a Alionului pe care continuă șoseaua, pe lângă posturile cordonului sanitar are²³⁶ // o vegetație surprinzător de exuberantă [...].

După o călătorie de o jumătate de ceas se ajunge la frontiera statului austriac. Postul unui ofițer se află în acel loc și un pârau coborând din munte, numit Bahna²³⁷, delimitează linia care desparte statele Austriei și principatul Țării Românești²³⁸.

Se prezintă ofițerului de gardă actul întocmit de maior, cu care trecerea frontierei se face imediat²³⁹. De abia ai trecut pâraul ce constituie granița și ajungi curând în satul românesc Vârciorova²⁴⁰, care nu poate avea egal în ceea ce privește sărăcia colibelor și a oamenilor. Pot fi numite mai degrabă doar frânturi ale unui sat. Datorită ultimei invazii rusești din anul 1829, toate localitățile aflate pe malul Dunării au suferit de foc, prăzi și ciumă; urmele cele mai triste se mai întâlnesc încă peste tot în amintirile cele mai proaspete. La ambele capete ale satului sunt prăjini înalte de alarmă, de care sunt legate până în vârf paie și alte materiale inflamabile pentru a putea fi repede aprinse în caz de pericol²⁴¹.

La intrarea în sat am fost opriți de un militar român și nu ne-a fost mică mirarea să găsim ordine polițienească // în această țară, unde eram cel mai puțin obișnuiți să o întâlnim. Bărbatul avea o uniformă albastră cu manșete galbene. Această haină îi stătea foarte prost căci, pentru corpolența sa, îi era prea strâmtă în toate părțile și prea scurtă. I-am comunicat pe românește care este scopul călătoriei noastre, el a fost mulțumit și căruța noastră a pornit mai departe în satul prăpădit.

După ce părăsești Vârciorova, ce-ți inspiră milă, ajungi în așa-numitele chei. Munții abrupti înaintază cu forță în șosea, care merge înainte, cu greutate și pericol²⁴², pe malul prăpăstios al fluviului; în plus este deosebit de proastă și plină de gropi încât o răsturnare a căruței nu este imposibilă, iar un asemenea accident pe șoseaua îngustă ar putea să aibă cele mai tulburătoare urmări. Această șosea

²³⁶ *Entwickelt.*

²³⁷ *Bachna.*

²³⁸ „Postul ofițerului este denumit greșit moara Vodița sau la moara Vodiței, deoarece cu mulți ani înainte pe malul unui mic pârau, numit Vodița și care curge prin spatele casei de gardă, s-a aflat o moară” (n.a.).

²³⁹ *Ohne Anstand.*

²⁴⁰ *Wrzerowa.* Azi localitate înglobată municipiului Drobeta-Turnu Severin.

²⁴¹ *Unglucksfalle.*

²⁴² *Mit Mühe und Gefahr.*

chinuitoare prin chei, care aproape că zdruncinase membrele noastre din încheieturi, durează cam o oră. Până la urmă am coborât din căruță ca, în cazul răsturnării ei, să nu trebuiască să facem împreună cu aceasta călătoria în adâncul fluviului. O altă încurcătură începu când s-a întâlnit cu noi un ofițer al miliției românești, ce se afla într-o șaretă ușoară. Trebuia să ne ocolim reciproc, pe șoseaua îngustă pe care erai fericit să poți trece singur. Caii noștri urmau să nu se atingă de cei ai ofițerului, căci în caz contrar ar fi trebuit să stăm zece zile în carantină. După îndelungate cugetări și încercări încoace și încolo, ne-am despărțit totuși cu succes.

După parcurgerea a jumătate de drum, am ajuns, în sfârșit, la interesantul loc unde fluviul, lat de peste 600 picioare, se strecoară ca un torent sălbatic, cu un urlet îngrozitor ce se aude la o depărtare de aproape o oră – printre stânci // fiind vizibile, peste valurile spumoase, doar colții acestora. De-a curmezișul, peste întreaga lățime a fluviului se înalță din valuri sute de asemenea îngrămădiri de stânci, părând să facă imposibilă orice trecere printre ele a vreunei ambarcațiuni. Vuietul fluviului ațâțat, care se repede cu mare forță peste stânci²⁴³, răsună amenințător în pereții stâncoși ai trecătorii și <fluviul> revoltat pare în pripă să vrea a lua și malurile cu sine. Stăteam impresionați pe înălțime și priveam în jos, cu ascunsă teamă, la jocul haotic al valurilor.

p.211

La un nivel ceva mai ridicat al apei trec și vapoare mari pe această cale foarte periculoasă care, la o viteză de zece picioare pe secundă, are o înclinare de circa 14 picioare la o milă. Două nave aparținând companiei austriece *Donau-dampfschiffahrtsgesellschaft* au parcurs cu succes, de nenumărate ori, acest drum, iar vapoarele greu încărcate cu sare ale principelui Miloș²⁴⁴ trec prin aceste locuri foarte des, fără ezitare. Dar, după afirmațiile vaporenilor din Orșova, pe partea sârbească a fluviului există un fel de brazdă, destul de lată, prin învălmășeala de stânci, pe unde navigația este încă posibilă; dacă aceasta nu este nimerită, atunci orice navă²⁴⁵ este fără scăpare //. [Urmează relatarea, din auzite, despre naufragiul unui vapor încărcat cu cărbuni care datorită greșelii cârmaciului nu a reușit să pătrundă prin amintita zonă navigabilă. Până la urmă vaporenii au scăpat cu viață datorită reușitei câtorva bărci de a ajunge la navă, pentru a-i salva].

p.212

[...] După o călătorie de o jumătate de oră, ieși din trecătoare și ajungi pe sol moale de câmpie, ici și colo plantat sărăcăcios cu porumb. Pe ambele maluri munții ajung²⁴⁶ în interiorul țării și fluviul domolit își tăvăleşte liniștit undele prin lunca prietenoasă din care apare cetatea turcească Cladova²⁴⁷ și, mai jos, sărăcăciosul orașel Cerneți.

²⁴³ Banke.

²⁴⁴ Miloș Obrenovici, principe al Serbiei (1817–1839).

²⁴⁵ Fahrzeng.

²⁴⁶ Tritt.

²⁴⁷ Azi localitate în Serbia.

p.214 Se ajunge curând la Schela Cladovei. Fiind un antrepozit pentru navele cu vapori de pe Dunărea de Jos, ai presupune că <aici se află> o localitate însemnată. Dar găsești aici un cuib de câteva case răspândite. Doar clădirea carantinei îi dă localității un anumit aspect²⁴⁸. Este interesant pentru străini să viziteze un asemenea stabiliment al românilor. Colibele sunt separate de celelalte clădiri printr-o groapă adâncă. O poartă centrală te conduce într-o curte mare, în fața căreia stă o santinelă stranie. Era un bărbat înalt, prost hrănit // îndesat într-o uniformă foarte mizeră care, din cauza uzurii vremii începea să crape, ici-colo. Pușca avea de două ori înălțimea bărbatului. Astfel patrula grav în fața stabilimentului, stârnind mai mult ilaritate decât respect.

Dar aceste stabilimente și amenajări nu sunt mai puțin decât ispititoare. Cabinele²⁴⁹ sunt mizerabile, colibe construite din lut, prevăzute cu acoperișuri de paie prin care, pe vreme ploioasă neîntreruptă, pătrunde apa. În camere domnește cea mai înspăimântătoare necurătenie, murdăria și păduchii își împart strâmta odaie cu oaspetele carantinei. Mai aspectuoase erau locuințele medicului și directorului.

p.215 Aceste stabilimente au fost înființate de ruși în timpul ultimei invazii²⁵⁰. Prin acestea, Țara Românească a fost sever izolată de provinciile turcești și sârbești. Legile sunt exagerat de sever aplicate, căci în vreme ce la noi timpul cel mai scurt este limitat la 10 zile, la români nici unul nu este internat²⁵¹ sub 16 zile, străinul neavând voie să se atingă de nici un fir de pai. La început, turcii învecinați din cetățile de pe celălalt mal al Dunării au luat-o drept o glumă. Ei se comportau încă precum stăpânii mai mari ai țării și nici nu puteau crede că această comedie a închiderii frontierei ar putea fi valabilă pentru ei. În apropiere de Nicopole²⁵², trei turci au vrut într-o zi să calce cu forța legea carantinelor. Straja de pe cordonul sanitar²⁵³ i-a somat. Turcii au primit cu multă supărare²⁵⁴ îndrăzneala soldatului român și l-au ocărât strașnic; straja²⁵⁵ i-a înțeles însă greșit // și-a pus proverbial de lungă pușcă la ochi și, după o secundă, unul dintre musulmani, lovit de glonț, s-a prăbușit în apă. Această lecție a servit pentru totdeauna.

²⁴⁸ „În toamna <anului> 1835, un inginer a efectuat măsurători pe colina de deasupra turnului lui Sever, pentru ridicarea unui nou stabiliment al carantinei. Inginerul, un german, ne-a prezentat planurile și conform acestora ar trebui ca stabilimentul să fie foarte solid și util. După dorința domnului Țării Românești, ar urma ca pe aceste coline să fie ridicat din nou și orașul Cerneți; și după cum am auzit ulterior, noile clădiri ale carantinei ar fi deja gata.” (n. a.). Autorul se referă la domnul Țării Românești, Alexandru Dimitrie Ghica (1834–1842).

²⁴⁹ *Die Colliben*.

²⁵⁰ Războiul ruso-turc din 1827–1829.

²⁵¹ *Contumaziert*.

²⁵² Localitate pe malul bulgăresc al Dunării.

²⁵³ *Der Cordonposten*.

²⁵⁴ *Ubel*.

²⁵⁵ *Der Posten*.

Peste drum de mizerabila localitate Schela Cladovei, pe malul sârbesc se află cetatea turcească Cladova, numită pe turcește *Tetislav (Feth ul Islam)*. N-am traversat, din depărtare pare solid construită. De la Schela Cladovei mergi mai departe, pe câmpie, pe un drum prost de țară către târgul românesc Cerneți. La jumătate drum, într-acolo se zăresc resturile turnului lui Sever. Aici se coboară pentru a fi vizitate interesantele ruine. [Considerații privind originea „turnului lui Sever” perioada și locul construcției podului peste Dunăre, de către romani etc., Dörner reluând de fapt aprecierile, pe această temă, ale lui Marsigli²⁵⁶, Grisellini²⁵⁷ și Gebhardi²⁵⁸].

[...] De pe înălțimea din apropierea turnului lui Sever se observă localitatea Cerneți, la o depărtare de o „mică” oră²⁵⁹. Localitatea a fost numită oraș, deși este un orașel jalnic în ruină. Este însă interesant că localitatea, sau cel puțin numele acesteia s-a menținut timp de peste o mie de ani, fiind de presupus că aici s-a aflat Colonia Tsiernensis sau Diemensis a lui Traian²⁶⁰.

Sosiți în localitate am tras la un nobil – un boier – care ne-a primit deosebit de prevenitor. Trăsurile²⁶¹ au fost lăsate în curte, sub supraveghere, iar noi am pornit-o la drum să vizităm orașul și piața. Piața era foarte animată căci este înghesuită într-o uliță îngustă unde se adună tot poporul. Dughenele aveau un aspect întru totul oriental, murdar. Toate sunt construite sub forma unui fel de scenă. În față sunt complet deschise și pot fi închise cu obloane din scânduri mari²⁶², ca și barăcile noastre de târg. În spatele acestor prăvălii sunt construite în continuare locuințele. Totul este din scânduri, în acestea aflându-se nu numai negustorii de mărunțișuri cu mărfurile lor, ci și meșteșugarii <care> și-au deschis atelierile lor în aceste prăvălii. O vie agitație domnește, ca atare, în aceste încăperi. //

Din grămada haotică de case mizerabile de lemn ale localității răsar unele ceva mai convenabile²⁶³. Erau locuințele unor boieri, construite din cărămidă și piatră. Dar chiar și acestor case mai arătoase le lipsesc, în general, tocurele de ferestre și geamurile de sticlă. Prin toate acoperișurile se putea privi și ici colo se vedeau urme de tencuială din mortar; într-o astfel de casă locuia și comandantul și primul judecător²⁶⁴ din localitate.

p.223

²⁵⁶ Vezi Luigi Fernando Marsigli în *Călători străini despre țările române*, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 44–63.

²⁵⁷ Vezi nota 44.

²⁵⁸ Ludwig Albrecht Gebhardi, *Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten Bände*, Leipzig, 1778–1782.

²⁵⁹ *Eine kleine Stunde entfernt.*

²⁶⁰ „Despre locul acestei colonii se ceartă, de asemenea, istoricii. Dar cei puțini care au scris despre ea au fost la fața locului” (n. a.).

²⁶¹ *Die Equipagen.*

²⁶² *Mit grossen breternen Flügeln.*

²⁶³ *Vortheilhafter.*

²⁶⁴ *Die erste Gerichtsperson.*

Reîntorși la gazda noastră prietenoasă ne-am așezat pe jilțuri de paie sub un umbrar din frunziș și, glumind și râzând, ne-am bucurat de o masă specific autohtonă constând dintr-un pește preparat gustos, pe care îl cumpărasem la piață și-l dădusem unui brutar să-l gătească, apoi am luat drumul de reîntoarcere spre Orșova.

Ajunși la moara Vodița²⁶⁵, este obiceiul, ca de aici să treci pe cealaltă parte la cetatea turcească²⁶⁶ pentru a face o vizită pașei, comandând în acest scop, cu o zi mai înainte, o navă de patrulare. Se vizitează interiorul cetății, care are un aspect cu totul jalnic. Biserica franciscană a fost transformată în moschee, construindu-se lângă peretele din spate al acesteia, un minaret. Cazărmile construite de împăratul Josif stau aproape să se prăbușească, totul se află în paragină și pustietate. La pașa se fumează o lulea cu tutun și se mănâncă ceva dulce²⁶⁷ (fructe fierte în zahăr) și apoi se pleacă înapoi la Orșova Veche. Astfel ți-ai petrecut într-o scurtă zi câteva ore foarte plăcute.

p.224

Călătorie prin clisura <Cazanelor> la peștera lui Veterani și la plăcile lui Traian

Se merge de la Orșova, pe un drum de câmp, de-a lungul Dunării în sus, spre Ogradena²⁶⁸, la o depărtare de două ore. Drumul trece plăcut prin poieni înflorite și câmpii, în timp ce în fața ochilor ai continuu frumoase priveliști ale fluviului. Ogradena este un sat sărăcăcios, dar poziția sa este deosebit de frumoasă. De pe prispa²⁶⁹ locuinței pescarilor în care au stat mai multă vreme inginerii care lucrează la Cazane, te bucuri de o priveliște minunată asupra clisurei care începe la capătul de sus al satului. Munții se ridică deodată mai multe sute de klafteri²⁷⁰ și formează pereți pleșuvi care se prăvălesc brusc în fluviul îngustat. Priveliștea acestui uriaș canal din stânci îți provoacă o emoție²⁷¹ crescândă.

Acest tablou sever alternează cu altele mai vesele. Fluviul este foarte animat. Corăbii turcești și sârbești, cu pânzele larg întinse, merg în sus și în jos pe fluviul vijelios și, între acestea, se balansează bărci mizerabile de pescari ale sârbilor învecinați. Corăbiile turcești se disting de toate celelalte prin construcția lor deosebită. Ele sunt mult prea scurte în raport cu lățimea lor, în față sunt ascuțite, iar partea din spate lată, rotunjită, și izbitor de înalte. Corăbiile cu sare ale lui Miloș au

²⁶⁵ *An der Woditzer Mühle.*

²⁶⁶ Cetatea de pe insula Ada-Kaleh.

²⁶⁷ *Dulcsat.*

²⁶⁸ *Ogradena*, sat, desființat, înglobat în com. Ieșelnița, jud. Mehedinți.

²⁶⁹ *Terasse.*

²⁷⁰ Veche unitate germană de măsură; vezi nota 174.

²⁷¹ *Gefühl.*

aproximativ forma vaselor noastre pentru transportul lemnului de stejar²⁷², dar ceva mai mici decât acestea. În *amonte*²⁷³ sunt trase de mâinile oamenilor. Adesea se întâmplă ca un asemenea transport de navă²⁷⁴, care de regulă necesită 60 până la 80 de oameni, să acosteze, către seară, la Ogradena. Toți vaporenii vin pe uscat // și aprind focul. În timp ce câțiva prepară masa de seară, majoritatea formează un mare cerc; un cîmpoier se așează la mijloc, cântă o melodie monotonă, tropăind în același timp și atunci începe un tropăit neconținut și îngrozitor, ceea ce oamenii de acolo numesc dans. Mai mulți grăniceri înconjoară întregul cerc pentru a proteja pe oaspeții străini de orice atingere cu vaporenii. Este amuzant a privi un asemenea bivuac. p.225

De la Ogradena se merge, de-a lungul fluviului în amonte, pe noua și artistică șosea²⁷⁵ prin Clisura Cazanelor despre care am mai vorbit adesea. După o jumătate de oră de mers prin trecătoare, bogată în configurații fantastice, în grupări de stânci încurcate și despicate adânc²⁷⁶ se ajunge la mica curbura a fluviului ce se formează de către munții, care pe malul stîng al Dunării, se retrag mult. La poalele acestor munți, care se înalță lin se află Dubova²⁷⁷. Șoseaua șerpuiește în continuare, prin câmpia prietenoasă, către o a doua trecătoare²⁷⁸, în care se află renumita peșteră a lui Veterani²⁷⁹.

[Urmează descrierea peșterii și a evenimentelor petrecute acolo în cursul războiului austro-turc din 1683–1699].

[...] De la peșteră se face o plimbare plăcută spre creasta de stânci²⁸⁰ Cazane, care formează trecerea spre o nouă curbura, mai mare decât cea de la Dubova. Deosebit de lăudabilă este această plimbare prin frumoasa și plăcuta priveliște de pe această creastă. p.227

De particularitățile deosebite ale acestor regiuni ține apariția regulată a așa-numitelor muște columbace²⁸¹. În fiecare an, către mijlocul sau sfârșitul lui aprilie, ele apar adesea în roiuri enorme, asemănătoare norilor și acolo unde se lasă jos răspândesc printre băștinași și vitele lor oroare și frică. Descrierile scriitorilor și

²⁷² *Eichenschiffe*.

²⁷³ *Aufwärts*.

²⁷⁴ *Schiffzug*.

²⁷⁵ *Kunststrasse*.

²⁷⁶ *Verworrenen, tiefgeborstenen Felsgruppierungen*.

²⁷⁷ Dubova, sat, com. Plavișevița, jud. Mehedinți.

²⁷⁸ *Strompasse*.

²⁷⁹ Peștera Veterani aflată în sudul Banatului a fost folosită între 1692–1797 de posturile austriece însărcinate cu interceptarea comunicațiilor otomane pe apă și uscat. A primit numele contelui Federico Veterani, general austriac care s-a aflat în zonă în anii 1691–1692.

²⁸⁰ *Felsecke*.

²⁸¹ *Columbaczer Mücken*.

poveștile din popor, despre marile devastări pe care aceste obscure animale le pricinuesc printre vite, sunt înfiorătoare și câtuși de puțin exagerate.

[Urmează considerații asupra invaziilor acestor insecte, preluate după lucrările lui Francesco Grisellini²⁸² și Joseph Anton Schönbauer²⁸³].

p.231

[...] În vremea în care aceste muște obișnuiesc să apară, țărani aprind pe câmp și în apropierea grajdurilor grămezi mari de frunze uscate, amestecate cu mușchi și paie răspândind într-o anumită măsură, prin fumul puternic produs, aceste animale rele. Părțile corpului cel mai amenințate de înțepături sunt spălate cu o fiertură de vermut și tutun. Un leac eficace a recomandat Schönbauer. El a recomandat să se ungă părțile sensibile ale corpului cu o alifie din untură de porc amestecată cu țitei și extract din frunze de tutun; se spune că ar fi făcut foarte mari servicii.

În cea mai mare măsură, natura a avut grijă de distrugerea acestor insecte. Când o zăpușeală apăsătoare precede, în mod obișnuit, o furtună, aceste roiuri de muște apar într-o cantitate uriașă și se așează, cel mai violent, pe animale. Atunci sunt cele mai periculoase. Deodată sunt surprinse de vijelia ce a izbucnit și de furtună și mor cu miliardele [...]

p.233

Drumul de întoarcere se face, de obicei, într-o barcă condusă de opt dalmatini care întretaie repede vârtejurile, cu vehicolul rapid și drăguț, ajungând în câteva ore la Orșova. La Ogradena se vizitează plăcile cu inscripțiile ale lui Traian [...].

Movilele de nisip bănățean

p.238

Pe ambele maluri ale Carașului, care despart zona regimentului de grăniceri româno-iliric de cea a regimentului germano-bănățean, se întinde un câmp care constă, în special, din nisipuri mișcătoare, fiind cunoscut sub numele de movilele de nisip bănățean, *Bielo Brdo*²⁸⁴ la români (*Agger Romanorum*, în latinește). Aceste movile de nisip se întind din valea Dunării, la Palanca²⁸⁵ până mai sus de Karlodorf²⁸⁶, pe o direcție aproape paralelă, de la sud-est spre nord-vest, povârbindu-se în câmpiile Alibunar²⁸⁷.

Aceste movile întinse constau parțial din nisipuri mișcătoare care, la vântul de sud-est și la cel de nord-vest, își schimbă continuu nivelul, și din porțiuni cu iarbă, numite oaze, acoperite, ici și colo, cu lemne. Compoziția acestui nisip, cu

²⁸² Vezi nota 44.

²⁸³ Joseph Anton Schönbauer, *Geschichte der schädlichen Columbaczer Mücken im Banate, als ein Beitrag zur Naturgeschichte von Ungarn*, von ..., Wien, 1795.

²⁸⁴ Localitate în Serbia.

²⁸⁵ Palanka.

²⁸⁶ Karlodorf.

²⁸⁷ Alibunarer Feldern.

granule fine, constă din cuarț, mică, fragmente de șist, amestecate cu argilă, ocră de fier și cu o mare cantitate de resturi de scoici zdrobite. În multe locuri, lutul, colorat în galben de resturile de fier, formează stratul de jos al depozitului de nisip, dar grosimea acestuia este atât de inegală încât, după asigurările domnului Bachhofen, nu se poate străpunge, în multe locuri, chiar la 90 klafteri. Bachhofen crede că stratul argilos, care formează tipul de stâncă ce domnește în apropiatul munte Verșit²⁸⁸, ar trebui considerat drept elementul general al stratului de nisip//.

Datorită marii instabilități a acestui nisip, vânturile care bat provoacă mari distrugerii. Smulg suprafețe întregi de iarbă, îngrămădesc nisipul în movile și acoperă întreaga vegetație; pe de altă parte, ele dezvelesc din nou pământul cultivat. La aceste stricăciuni pustitoare²⁸⁹ se asociază o lipsă simțitoare de apă de băut. În afara unui iaz, numit Cheia lui Cului²⁹⁰, aproape în întregime astupat de nisipul mișcător, se găsește în puține locuri ceva apă stătută²⁹¹, în adâncituri și mlaștini; astfel la limita câmpului de nisip, la Dubovăț²⁹², Surșeva²⁹³, Bara²⁹⁴ etc. Nisipul mișcător amenința, cu timpul, să devasteze și pământul cultivat, din vecinătatea movilelor de nisip. Deja în anul 1808, Înălțimea Sa imperială, arhiducele Ludwig, în calitate de director general al frontierei²⁹⁵ și-a îndreptat atenția asupra acestei situații și a ordonat să se ridice, după cum s-ar putea, stavile contra extinderii nisipului mișcător.

Ca urmare a acestui înalt ordin s-a trecut la măsurarea zonei de nisip, din care a rezultat că întreaga suprafață se ridică la 70,660 jugăre²⁹⁶, 99 klafteri pătrați, aproximativ 30,000 jugăre fiind cu nisip mișcător, cea mai mare întindere aflându-se în zona regimentului de grăniceri germano-bănățean. Era vorba de o sarcină dublă, anume de a nu proteja doar industria învecinată cu movilele de nisip, contra acoperirii cu nisip, ci de a împiedica pentru totdeauna²⁹⁷ extinderea în interior a brazdelor de nisip. Directorul silvic bănățean de frontieră, von Bachhofen, după o completă înțelegere a situației a înaintat consiliului de război imperial din Viena²⁹⁸ o propunere, anume cum s-ar putea acționa în vederea scopului urmărit printr-o perdea²⁹⁹ // de plantații de pomi în jurul suprafeței de nisip mișcător; față de această

p.239

p.240

²⁸⁸ *im nachen Werschitzer Gebirge.*

²⁸⁹ *Verheerenden Uebel.*

²⁹⁰ *Kejala Kuluj.*

²⁹¹ *Seichwasser.*

²⁹² *Dubowatz.*

²⁹³ *Schurscheva.* Localitate în Serbia.

²⁹⁴ *Bara (?)*. A nu se confunda cu comuna Bara din nordul județului Timiș.

²⁹⁵ *General-Grenzdirector.*

²⁹⁶ *Joch*, veche unitate austriacă și ungară de măsurare a suprafețelor. În Austria, 1 joch = 57,554, iar în Ungaria 43,159.

²⁹⁷ *Für immer zu verhüten.*

²⁹⁸ *Hofkriegsrath.*

²⁹⁹ *Mantel.*

propunere, consiliul imperial de război a ordonat, în anul 1818, să se înceapă experiențe de probă și, deoarece acestea au dat rezultate îmbucurătoare, să se recurgă la legarea nisipului, după acest plan.

Pentru a se proteja contra acoperirii cu nisip, pământul cultivat aparținând localităților învecinate s-au plantat din vale de Palanca până la Câmpiile alibune, arbori, fie în lăncuți, fie în crânguri separate, după cum reclamă necesitățile, formându-se astfel un prim și un al doilea perimetru. Pentru ca forța vântului să fie și mai mult potolită, cu scopul opririi, pe cât posibil, a extinderii nisipului mișcător, în interiorul deșertului de nisip, s-a înconjurat, în continuare o zonă transversală³⁰⁰ – în legătură cu partea aparținând erariului și cu preriile movilelor de nisipi arendate pentru păscutul vitelor, – cu o perdea de arbori, ca și marea întindere de nisip. Culturile <de arbori>, în anul 1837, s-au ridicat și au crescut la o suprafață de 6.834 iugăre, interpretate geometric 131 klafteri pătrați. Materialul care s-a folosit și se folosește încă la plantare constă, în parte din specii de arbori care sunt cultivați, prin butași și semințe, în plantații special amenajate pentru aceasta, în parte din soiuri de ierburi, ale căror semințe sunt exploatate chiar din solul nisipos.

Dintre soiurile de lemn, cresc în nisip, în special, specii de plop, mai ales *Populus canadensis* și *Populus italica* care își întind rădăcinile lor, la suprafața nisipului, trei până la patru klafteri depărtare, asemănându-se unei plase care fixează³⁰¹ nisipul. Din rădăcini răsar puieți. Aninul crește de asemenea bine în mlaștini; în mai mică măsură mesteacănul și pinul (*Pinus pinaster* și *sylvestris*). Se cultivă, cu bune rezultate, *Rhus Cotinus* ale cărui frunze și lăstare sunt folosite, în regiune, la vopsit, și în mare măsură, ca material de argăsit pieile.

Nu este prielnic plantațiilor întregul nisip mișcător. În multe locuri le merge bine plantațiilor de arbori doar câțiva ani, apoi capătă un aspect lamentabil.

Pentru legarea petelor de iarbă, se folosește în asemenea zone sămânță care corespunde foarte bine speranțelor, aceasta aparținând acelor specii de plante ce se află răspândite de fapt, în regiunile nisipoase.

Plantațiile de arbori, cresc, cel mai corespunzător, în nisip mișcător curat, amestecat cu argilă. Plantațiile de pe partea de sud-vest a nisipurilor mișcătoare dau³⁰² arbori care, la vârsta de 8 până la 10 ani, au ajuns la o înălțime de până la 5 klafteri și la o grosime³⁰³ de 6 până la 8 țoli; în acest timp s-a obținut rezultatul cel mai îmbucurător, dat fiind că ogoarele comunităților învecinate, Deliblat și Mramorah³⁰⁴ au fost apărate din fericire, până acum, prin aceste plantații, de a fi acoperite de nisip. Nisipul mișcător este ținut mai mult în frâu, prin căderea

³⁰⁰ *Eine Traverse.*

³⁰¹ *Binden.*

³⁰² *Bilden.*

³⁰³ *Stärke.*

³⁰⁴ Localități neidentificate.

frunzelor, prin averse mai dese iar printr-un conținut crescând de argilă este pregătit pentru vegetație //.

În ceea ce privește calitatea depunerilor de nisip, nu poate fi nesocotită asemănarea acestora cu marile sedimente de nisip ale câmpiilor ungare. Mici resturi de moluște sfărâmate formează, aici ca și acolo, o parte caracteristică a compoziției, iar în ceea ce privește stepele de sare care apar acolo frecvent, suprafața de nisip bănațeană prezintă, de asemenea, ceva asemănător căci la Ilancea³⁰⁵ se găsesc bălți sărate care conțin mult sulfat de sodiu. p.242

Ideea preferată a scriitorilor noștri este că apariția acestor depuneri de nisip aparține de asemenea perioadei în care, potrivit argumentului lor, Marea Panonică³⁰⁶ ar fi străpuns munții la Babacia³⁰⁷. Această masă de nisip ar fi rămas în urma retragerii apelor mării. Am prezentat deja mai înainte părerea noastră față de acest argument, care de altfel contrazice cele mai noi experiențe și menționăm³⁰⁸ doar că în depunerile de nisip s-au găsit aruncate oase amestecate ale unor mamifere care există și azi³⁰⁹, precum boi, cerbi și căprioare. Între acestea apar conuri de pin încrustate, numeroase trunchiuri de tei, stejar și ulmi, ba s-au mai dezgropat săgeți de fier și bronz care dovedesc îndeajuns epoca și originea³¹⁰ depunerilor de nisip. O constatare demnă de reținut este, în continuare, faptul că zăpada, căzută proaspăt și acoperită cu nisip, se menține sub acest acoperământ afănat până vara târziu. Dacă, în mijlocul verii, aceste locuri sunt din întâmplare iarăși dezvelite de vânt, atunci apare zăpada cu totul nevătămată.

Dar mai înainte de toate, acest deșert nisipos este remarcabil prin comorile de plante, din care Rochel amintește, mai întâi *Crombe tataria L. Alyssum // rostratum Andrz*, *Paconia tenuifolia*, *Astragalus dasynthus Pall*, frumoasa *Mattia umbellata*, ale neobositului nostru Schult, <care> acoperă în cantități inexprimabile solul nefertil. Ceva mai rar răspândită este *Paconia banatica*, cât și *Thesium elegans*. Și astfel natura risipitoare a înzestrat, ca o mamă, și acest deșert, unde te-ai fi așteptat cel mai puțin. p.243

Reîntoarcere prin <depresiunea> Almăjului³¹¹ și prin orașele miniere

Ca încheiere aș dori să amintesc aici să nu se părasească Banatul fără să fi fost vizitată frumoasa depresiune a Almăjului. Se leagă călătoria prin această p.244

³⁰⁵ Illancza.

³⁰⁶ Das ungrische Meer.

³⁰⁷ Babakay.

³⁰⁸ Bemerken.

³⁰⁹ Noch lebender Säugethiere.

³¹⁰ Die Beziehung.

³¹¹ Ammas.

atrăgătoare vale cu vizitarea centrelor miniere bănățene, Oravița³¹², Dognecea³¹³, Sasca³¹⁴ și Moldova Nouă³¹⁵.

Drumul obișnuit spre zona minieră³¹⁶ a respectivelor localități amintite duce de fapt prin Clisura Cazanelor prin Orșova, Ogradena, Cazane, Plavișevița³¹⁷, Svinița³¹⁸ spre Berzasca³¹⁹ și pe un drum de munte minunat, peste Alibec³²⁰. Dar de dragul Almăjului, odată ce ai cunoscut Clisura Cazanelor, în timpul călătoriei pe Dunăre, nu vei evita ocolul și vei apuca drumul de întoarcere, pe la Timișoara, prin localitățile miniere.

Drumul poposește, pe stânga, de la Mehadia în sălbatica și romantica vale a Globului³²¹. La Prigor³²² locul de garnizoană al unei companii³²³, începe amintitul Almăj³²⁴. Se deschide o vale neobișnuit de prietenoasă cuprinsă de înălțimi line. Numeroase localități (13 la număr) vestesc o viață animată; ele se află răspândite în depresiune ca și într-o grădină îmbelșugată și apar cu turnurile lor, prietenos și ospitalier din crâng. Nera, ducând aur, scaldă acest parc, înzestrat atât de îmbelșugat de către natură. Ea coboară cu repeziciune din muntele Semenici și se îndreaptă spre Timiș³²⁵. La Dalboșeț³²⁶ // drumul de munte incomparabil suie pe Stancilova³²⁷ și de acolo merge din nou în jos spre Sasca, prin localitățile Sopotu³²⁸, Padina Matei³²⁹, Izvor³³⁰ Bârloveni³³¹ și Pojejana³³². De aici te abați din drum, spre Moldova Nouă, sau mergi acolo prin Bela Crkva³³³ și faci turul³³⁴ spre Moldova

³¹² *Orawitza*, oraș, jud. Caraș-Severin.

³¹³ *Dognatska*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

³¹⁴ *Szaszka*, azi Sasca Montană, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

³¹⁵ *Neu Moldova*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

³¹⁶ *Bergrevier*.

³¹⁷ *Plavischeviza*, sat, comună, jud. Mehedinți.

³¹⁸ *Svinicza*, sat, comună, jud. Mehedinți.

³¹⁹ *Berszaszka*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

³²⁰ *Alibek*.

³²¹ *Globureo-Thal*.

³²² *Prigor*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

³²³ *Compagne-Stationsorte*

³²⁴ *Anlage*.

³²⁵ Eroare. Nera se varsă în Dunăre.

³²⁶ *Dalboschitz*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

³²⁷ *Stanczilowa*.

³²⁸ *Fontina*. Probabil Șopotu Nou, sat, comună, jud. Caraș-Severin. Poate fi și Șopotu Vechi, sat, comuna Dolboșeț, jud. Caraș-Severin.

³²⁹ *Babi marti*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

³³⁰ Izvor, sat, comuna Cornevera, jud. Caraș-Severin.

³³¹ *Borculuj*, sat, comuna Prigor, jud. Caraș-Severin.

³³² *Pojeriele Fertilor*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

³³³ *Weisskirchen*. Localitate pe malul drept al Dunării, azi în Serbia.

³³⁴ *Die Tour*.

<Nouă>, Sasca, prin Ciclova³³⁵ spre Oravița, Dognecea, Reșița³³⁶ și de la Bocșa³³⁷ la Timișoara³³⁸.

La Oravița, botanistul nostru activ, domnul medic cameral Wierzbiczky va întinde³³⁹ fiecăruia o mână prietenoasă. Munții calcaroși învecinați alimentează o mare cantitate de plante, dintre cele mai rare.

La Reșița se vizitează frumoasa uzină siderurgică, compusă din cinci ciocane de forjă, un furnal, o topitorie, o turnătorie, o fabrică de cuie și un ciocan de zdrobit minereu. Această localitate parohială, <pe> malul Bârzavei este sediul unui administrator al minelor³⁴⁰. Bocșa are, de asemenea, mai multe ciocane de forjă, un ciocan de zdrobit minereu și un furnal.

³³⁵ *Sciklova*. Azi Ciclova Română, Sat, comună, jud. Caraș-Severin.

³³⁶ *Resicza*. Municipiu, jud. Caraș-Severin.

³³⁷ *Deutsch-Bogsan*. Oraș, jud. Caraș-Severin.

³³⁸ *Temesvár*. Municipiu, jud. Timiș.

³³⁹ *Geben*.

³⁴⁰ *Eines Bergverwesers*.

EUGÈNE STANISLAS BELLANGER (1814–1859)

Literat de talent, călător pasionat, Eugène Stanislas Bellanger a lăsat una dintre cele mai pitorești descrieri ale societății românești aflată în plin proces de modernizare, în timpul controversatei perioade regulamentare.

Născut în 7 iunie 1814 la Tours într-o familie de negustori, a primit o educație aleasă, excelență în studiul limbilor clasice. Paralel cu activitățile comerciale a frecventat Sorbona, Collège de France, l'École de Droit, audiind cursurile lui Guizot de la Facultatea de Litere, dedicate istoriei civilizației europene și franceze.

Va întreprinde patru călătorii în Europa și Asia fiind cucerit de exotismul peisajelor și de varietatea populațiilor întâlnite. Discipol al romantismului începe să-și publice impresiile de călătorie încă din 1840, în paginile unor prestigioase publicații din epocă „Le Siècle”, „Le Temps”, iar în 1842 îi apare prima carte intitulată *Trois ans de promenade en Europe et Asie*, urmată de *Le Kéroutza*, în 1846.

Ultima călătorie întreprinsă în 1846 în Țara Românească, Turcia europeană și Egipt, care i-a prilejuit întâlniri cu sultanul Abdul Medjid, vizirul Reșid-Pașa, viceregele Mehmed Ali, domnitorul Gheorghe Bibescu, i-a fost fatală, contactând o boală incurabilă. A murit în 18 aprilie 1859 la Paris, fiind înmormântat în faimosul cimitir Père La Chaise.

De spațiul locuit de români îl lega destinul unchiului său matern. Louis Joseph Parant¹, viceconsul al Franței la București și Iași, mort în capitala Țării Românești în 1806. Primul contact cu aceste locuri îl stabilește în 1835–1836. Însotit de un compatriot stabilit de mai mult timp în Țara Românească, pleacă din Viena în noiembrie 1835 și ajunge la București la începutul anului următor, străbătând, Banatul și Transilvania. Călătoria prin spațiul românesc va fi descrisă în lucrarea *Trois ans de promenade en Europe et Asie*, Paris, 1842, și va fi reluată în *Le Kéroutza*, amplă frescă a Țării Românești în timpul domniei lui Alexandru Ghica.

Apărută cu doi ani înainte de izbucnirea revoluțiilor de la 1848, *Le Kéroutza*, își păstrează până astăzi farmecul și prospețimea, la acestea contribuind neîndoios stilul viu, antrenant al autorului, care își relatează impresiile paralel cu nararea unor povestiri și legende, ce încântă și incită curiozitatea cititorului.

Bellanger descrie peisajul Țării Românești – râurile numeroase, pădurile maiestuoase, clima, populația care se bucură de o sănătate bună, în special în zonele montane. Amintește totuși despre gușă, dar adaugă că această anomalie nu este specifică acestor ținuturi. Pasaje importante ale cărții sunt dedicate bogățiilor naturale. Se pare că autorul avea cunoștințe serioase de geologie, deoarece acordă o atenție deosebită mineralelor, lista întocmită fiind impresionantă: mercur, chihlimbar, fier, cupru, aur, argint, mangan, huiă, jaisul etc. Mărturisește că a adunat mostre de minereuri, povestește în amănunt procedeele întrebuințate de țiganii domnești pentru extragerea aurului din râuri, relatează condițiile inumane de muncă din saline, sarea constituind unul din principalele produse de export. Se arată uimit în fața abundenței grânelor – grâul este superior celui francez – legumelor – gustul cartofilor îl cucerește -- și fructelor. Descrie soiurile de viță de vie și vinurile celor două principate; enumeră produsele care sunt cerute la export: untul, sarea, seul, mierea, ceara, părul de porc, lână, tutunul, vinul, etc. Bogăția naturii este în deplină contradicție cu nivelul de civilizație, fapt remarcat de Bellanger: „Nu există o țară mai bine așezată ca Principatele, înzestrată din abundență cu toate elementele necesare pentru dezvoltarea

¹ Louis Joseph Parant (1773–1806), diplomat francez, viceconsul la Iași în 1797; o nouă misiune în Moldova și Țara Românească între 1805–1806.

comerțului, prosperitatea industriei; și nici o țară care în ciuda acestora toate, a căzut în apatia cea mai profundă”.

Cu umor, autorul narează suplicii la care este supus călătorul în timpul perioadei de carantină, sediile acestora fiind la Giurgiu, Galați, Brăila, Brașov. Același tolerantă o arată și în savuroasa descriere a călătoriei cu un mijloc de transport rapid, dar primejdios și incomod: căruța. Impresionat de echipaj, de abilitatea vizitilor, de precaritatea drumurilor, el vede în acest mijloc de transport un simbol al lumii pe care o străbate, de unde și titlul cărții.

Cu măiestrie Bellanger ne redă atmosfera capitalei Țării Românești : lipsa hotelurilor, drumuri nepavate, noroaie, câini vagabonzi, case dezordonate lipsite de gust. Însă tabloul nu este deprimant. Existau și muzee, biserici, mitropolia, bibliotecă publică, spitale, băi publice – el însuși se declară încântat de un astfel de așezământ, gustându-i deliciale orientale – grădini, parcuri-locuri de întâlnire pentru protipendada orașului. Bellanger a vizitat și Iașul, Târgoviște, Câmpulung, Curtea de Argeș, fiind impresionat în acest ultim oraș de biserica mănăstirii, ctitorie a lui Neagoe Basarab, pe care o descrie drept o bijuterie arhitectonică.

Nu este un observator atent al structurilor sociale. Surprinde bogăția boierilor, descrie luxul acestora, manierele elegante, înclinația unora spre studii și limbi străine. Obiceiurile elitei muntene le cunoaște nemijlocit prin frecventarea saloanelor renumite ale vremii, ale familiilor boierești de vază. I-a cunoscut pe marele vornic Mihai Ghica, spătarul Costache Ghica (cei doi frați ai domnitorului), pe marele postelnic Filipescu Balș, aga Dumitrache Filipescu, prințul Suțu, Alecu Belu. Surprinde însă existența robilor boierești, brutalitatea stăpânilor de pământ față de țărani. Ultimii sunt personificați în figura lui Gheorghe popa Băncilă, călăuza sa credincioasă, ce-l însoțește de la Brașov la București. Aspectul neglijent al acestuia ascundea un spirit puternic. În general Bellanger creionează un țăran idilic. Descendent al romanilor era înzestrat „cu o înțelegere remarcabilă, cu un spirit fin, seducător, pitoresc, cu o flexibilitate a caracterului puțin comună”. Nu se arată interesat de relațiile dintre țărani și boieri. În schimb, asemenea tuturor călătorilor este uimit de instituția robiei și descrie pe rând cele trei categorii de ȧigani: ai statului, ai boierilor, ai bisericii.

Bellanger s-a dovedit preocupat de fenomenul literar, căreia îi consacră spații largi, amintind principalele opere și alcătuind portrete reprezentative ale oamenilor de cultură din principate. El relatează despre dezvoltarea învățământului, prezintă istoria Colegiului Sfântul Sava și vorbește despre tendința tinerilor de a-și desăvârși studiile în universitățile europene.

Călătorul francez surprinde și ceremonialul și obiceiurile dedicate momentelor esențiale din viața oamenilor: căsătoria, înmormântarea. Lipsit de înțelegerea ritului ortodox, mărturisește că slujba religioasă care celebra căsnicia i s-a părut lugubră, iar practicile înmormântării lipsite de sens. Nu se arată prea convins de religiozitatea preoților, care sunt cei mai bogați oameni din principate, nici de cea a poporului, care mai credea în superstitii: revelații misterioase, apariții, viziuni, strigoi. Totuși remarcă toleranța religioasă a societății, ce permite tuturor cultelor, cu excepția celui musulman, să aibe biserici proprii.

Lucrarea lui Bellanger nu este un studiu riguros, științific, nu prezintă date statistice exacte despre numărul de locuitori, cantitatea de mărfuri importate sau exportate, nu arată care sunt modificările introduse de Regulamentul organic, nu surprinde relațiile dintre domn și boieri, dintre ultimii și țărani. Să nu uităm că autorul întreprinde călătoria la douăzeci de ani, iar cartea apare cu zece ani mai târziu. Intențiile lui Bellanger nu au fost nici științifice, nici politice. A fost un călător, înzestrat cu har scriitoricesc, deschis noilor experiențe, tolerant, fără accente critice deosebite, ceea ce-l deosebește de ceilalți occidentali. Lucrarea cucerește prin nenumăratele povestiri, anecdote, prin descrieri amănunțite ale diferitelor aspecte ale vieții cotidiene, ceea ce o transformă într-un izvor prețios pentru studiul mentalităților.

Stanislas Bellanger, spirit neobosit s-a apropiat cu înțelegere, chiar cu entuziasm, de destinul unui popor căruia îi dorea un viitor mareț: „Este numai o dorință a mea, sinceră, în interesul chiar al unui popor pentru care nutresc multă simpatie”.

Despre Bellanger au scris: George Ciorănescu, *La mission de Stanislas Bellanger dans l'Empire Ottoman*, Thessaloniki, 1981; George Potra, *Bucureștii văzuți de călători străini (sec. XVI–XIX)*, București, 1992, p. 159–165, Nicolae Isar, *Mărturii și preocupări franceze privitoare la români. Secolele XVIII – XIX*, Editura Universității București, 2005, p. 75–76.

CĂRUȚA²

Capitolul I

Sosirea la București. Bariera. Herăstrău. Piața. Stai puțințel. Vizita. Amenda. Podul Mogoșoaia. O căsuță. La cucoana Calliope. O mică colonie franceză. Cina. Băile Țării Românești. Salam alekum. Cei doi băieși. Masajul. Ciubucul și dulcețurile. Moralitatea

p.1 În 28 ianuarie 1836, la orele cinci seara, pe o ceață apăsătoare și
p.2 pătrunzătoare ca acelea ce învăluie Parisul la sfârșitul toamnei, ne-am oprit în fața
unui gard de scaieți uscați și de măracini împletite, și // bătrânul Popobankiala³
striga pe un ton vesel : București! ca marinarul care zărește țărml după o călătorie
lungă și anevoioasă.

De 18 zile părăsisem Brașovul⁴, de 42 de zile Viena și de 64 de zile curtea
mesageriilor Laffite și Caillard⁵.

La interpelarea ghidului nostru: *deschide ușa*⁶, o barieră care bascula,
asemănătoare cu acelea pe care le-am remarcat la intrarea și la ieșirea din satele
Austriei, și construită în mod frecvent dintr-o lungă grindă de lemn aspru, s-a ridicat
din mijlocul gardului. Am intrat.

Îmi voi aminti întotdeauna această sosire.

Înfășurați în uriașele noastre blăni de urs, M.G⁷ și cu mine, eram cocoțați
caraghios, cu picioarele încrucișate turcește, pe o sanie al cărei cel mai mic defect
era acela de a semăna cu un coteț de păsări și <de a> ne dezmembra la fiecare
mişcare. Am întrebat numele barierei? Mi s-a răspuns că se numea Herăstrău⁸. Era
p.3 una // dintre cele mai importante ale orașului. Aceasta, recunosc, mi-a format o
părere proastă despre celelalte.

În spatele barierei se găsea un fel de piață și în spatele acesteia, o uliță. Piața,
care fără îndoială n-a primit alt botez decât cel al cerului, oferea pentru moment
aspectul puțin grațios al unui câmp de bălci pe care, timp de câteva ore, au zburdat
două, trei mii de vite. Era un noroi negru și cleios din care te desprindeai cu mare
greutate. În ciuda curajului lor natural, micii noștri cai nu puteau face doi pași fără
a se împiedica. Sania însăși, epuizată, scotea gemete vrednice de milă și amenința

² Traducere din limba franceză după Stanislas Bellanger, *Le Kéroutza*, tom I-II, Paris, 1846.

³ Este vorba de Gheorghe Popobankiala (Popa Băncilă), un țaran român de 84 de ani, călăuză,
amintit și în *Trois ans de promenade en Europe et Asie*.

⁴ *Kronstadt*, oraș în Transilvania.

⁵ Mesagerii pariziene.

⁶ „*Ouvrez la porte!*” (n.a.).

⁷ Un prieten de familie stabilit de mai mulți ani în București, vezi G. Ciorănescu, *La mission de Stanislas Bellanger dans l'Empire Ottoman*, Thessaloniki, 1931, p. 44.

⁸ *Kérestrevo*.

să rămână pe loc sau să se rupă. Situația amuzantă pentru spectatorii indiferenți, nu avea pentru noi nici un farmec. Priveam posomorâți și disperați această nouă Mare Moartă, care ne sufoca din toate părțile, nelăsându-ne altă alternativă decât de a ne scufunda în adâncurile sale și a încerca să ne eliberăm, sau să suportăm să rămânem îngropați până la gât.

Sfântul Ilie, patronul călătorilor, ne-a venit din fericire în ajutor, sub înfățișarea unui *țăran* // adică a unui cinstit locuitor al satului. Impresionat, văzând marea noastră încurcătură, a înhămat cei doi boi ai săi alături de căluții noștri, i-a îmboldit cu țepușa din părți și sania, rezistând, trei minute mai târziu eram salvați.

p.4

Dar acest strigăt: „Stai puțin! Opreți-vă!” – ne-a oprit brusc în loc. Un om într-o uniformă gri, cu ornamente roșii, chipiu rotund cu un cozoroc brodat și purtător al unei mustăți care ar fi făcut cinste celui mai mândru și lăudăros matamor⁹ maghiar, a înaintat. Acest om era ceea ce noi în Franța numeam un funcționar al *Drepturilor reunite*¹⁰.

Germania și numeroasele sale principate ne-a deprins să ne temem de <acest>sfat al demonilor¹¹ afumat, în fundul căruia este târât bietul călător în scopul de a-l face să treacă împreună cu bagajele sale prin verificarea severă a unei poliții atât de meticuloasă și rapace. Noi știam dinainte că printre numeroasele binefaceri ale civilizației europene, principatele au fost dotate cu aceste instituții atât de puțin profitabile pentru societate cât și pentru guvernul care le folosește. De aceea dorind să evităm pentru a douăzecea oară // să cădem victime în ghearele celor care le comandă, presați de timp, pentru că eram lângă barieră, ne-am ascuns valizele în fundul saniei și am pus deasupra două baloturi de paie.

p.5

Degeaba! Soarta ne-a adus în fața unuia dintre acei ccrberi care avea un aer de șacal și un ochi de linx. În loc de a ne considera boieri¹² ce se întorceau de la moșie¹³, lucru pe care contam, ne-a bănuț de contrabandă și ne-a constrâns să-l urmăm escortați de doi *dorobanți*¹⁴ [...]

Astfel prinși în capcană, am așteptat cu stoicism ceea ce urma să se întâmple [...] Din păcate oricât de inofensivă fusese, pentru că nu adusesem nici un obiect prohibit, nici un pamflet care ar fi putut tulbura somnul consulului Rusiei, domnul Rukmann¹⁵, șmecheria noastră ne-a costat nu mai puțin de 10 florini amendă, 65 de piaștri pentru vamă și câte 12 creițari pentru fiecare dorobant! Sumă enormă comparativ cu delictul de care ne-am făcut vinovați. Ne-am achitat însă cu

p.6

⁹ Personaj din comedia spaniolă; fanfaron.

¹⁰ *Droits réunis*.

¹¹ *Pandémonium*.

¹² „Mici nobili de țară” (n.a.).

¹³ „Periferie a Bucureștiului” (n.a.).

¹⁴ „Trabant, miliție atașată special poliției” (n.a.).

¹⁵ Piotr Ivanovici Ruckmann, agent și consul al Rusiei la București (1834–1839).

bunăvoință. După ce am făcut acest sacrificiu, ne-am urcat în sanie și am intrat pe drum.

p.7 Uimiți de originalitatea sa, am vrut să aflăm cum se numea: era Podul Mogoșoaiei¹⁶. Podul Mogoșoaiei este Chausée-d'Antin¹⁷ a Bucureștiului; străbate aproape tot orașul cu o lățime // de 6 stânjani¹⁸. Aici, noroiul are alt aspect; nu mai este nici negru, nici persistent ca în piață, se prefăce în băltoace umede și cenușii. Este imposibil pe acest mare drum să calci pe uscat. Ne plângem că suntem improșcați de noroi la Paris; ce spunem atunci de București? Calul valah obișnuit să ridice cu mândrie piciorul, galopând, acoperă cu pământ casele de la parter până la acoperiș, ceea ce nu este foarte dificil având în vedere înălțimea lor joasă, făcându-i pe trecătorii ce se adăpostesc inutil de-a lungul zidurilor, să ocărăscă.

Mergând, îmi închipuiam cu inima strânsă celelalte ulițe ale capitalei. Dacă acesta este cel mai renumit și frecventat cum trebuie să arate celelalte?

p.8 Dar am rămas puțin timp reflectând la acest lucru. Printr-un efect atmosferic ciudat, în timp ce se înnopta ceața părea să se risipească. Ochii mei obișnuiți să privească numai în pământ au început să privească înălțimile. Podul Mogoșoaiei se umplea. // Vizitiul român este de o abilitate fără egal: landouri, droști, sănii, calești se intersectau cu o viteză înspăimântătoare fără a se lovi.

[Însoțitorul său îi arată casele cele mai importante din capitală].

p.9 La orele opt sania s-a oprit în fața unei cocioabe.

Era acolo [...] În fine!

Am spus cocioabă și nu renunț la cuvânt. Nu că-aș vrea să jignesc amorul propriu al lui M. G. În acel timp, multe case semăna cu a sa. Nu știu dacă, între timp a fost reconstruită; pe atunci nu avea decât un etaj care se clătina, o scară de lemn crăpat, ce urca de sus până jos, și un acoperiș din care nu mai rămăsese decât șarpanta, totul așezat direct pe pietre și petriș.

p.10 Ca o femeie bătrână, ce caută să-și ascundă mizeria sub o veche și sordidă manta, această casă își masca crăpăturile și aspectul trist sub un var mai mult murdar decât alb. Singurul etaj ridicat deasupra parterului era ocupat de primadona teatrului român, cucoana¹⁹// Calliope, o frumoasă și amabilă grecoaică, pe care o voi cunoaște mai târziu, iar parterul era ocupat de M. G.

Am intrat într-un magazin mare ca în pretoriul²⁰ unui judecător de pace. Fiecare cu luxul și cochetăria sa. În acest magazin vitrina era acoperită cu o hârtie de un verde proaspăt, iar obloanele, ziua se pliau unele peste altele, ca părțile unui paravan, sau se întindeau de-a lungul zidurilor, în scopul de a fermeca clienții fideli.

¹⁶ Arteră bucureșteană, astăzi Calea Victoriei.

¹⁷ Cartier și arteră pariziană în epocă.

¹⁸ Unitate de măsură pentru lungime.

¹⁹ „Corespunde signorei” (*u.a.*).

²⁰ Sala unde judeca pretorul, un magistrat din Roma antică.

Dacă am stăruit asupra acestor detalii, în aparență superficiale, este din cauză că locuința gazdei mele se aseamăna cu celelalte.

Doamna G. ne-a primit și ne-a introdus într-o cameră din spate unde am găsit reuniți trei compatrioți, domnii: Henri de Mondonville²¹. Tavernier²² și Xavier Vilacrosse²³. Unul locuia în Țara Românească de 25 de ani și se simțea bine; altul practica medicina după ce purtase muscheta în vechea gardă a lui Napoléon; al treilea ocupa de un an postul de arhitect al Divanului [...]

A doua zi, primul nostru gând când ne-am trezit a fost să mergem la băile publice. p.13

Se găsesc în București două feluri de băi: cele turcești și cele românești. Am auzit multe laude despre ultimele; și acolo am fost conduși²⁴. //

p.14

Aceste băi se află în cartierul Lipscani²⁵, unul dintre cele mai urâte ale orașului. Clădirea care le adăpostește seamănă, la exterior, cu un imens stup. Am înconjurat-o de trei ori fără a-i descoperi poarta și l-am întrebat pe M. G pe unde se intră. Mi-a răspuns arătându-mi o trapă la nivelul pământului, asemănătoare cu acelea ce acoperă pivnițele în anumite străzi din orașele de provincie. Aceasta m-a surprins, dar nu mi-a părut imposibil. Mi-am amintit că orientalii țin mai mult la fond decât la formă; că exteriorul locuințelor îi interesează prea puțin, se rezervă numai pentru interior; că agreează bucuriile intime, și că în fine, comparându-le ținuta cu locuințele, sunt aproape întotdeauna îmbrăcați neglijent deși sunt inundați în esențe și parfumuri.

M. G deschizând trapa, am coborât opt trepte și ne-am găsit în centrul unei săli de o sută de picioare circumferință. Pavată în marmură albă fără nervuri, îmbrăcată în marmură roză cu vinișoare albastre, această sală avea de jur împrejur un imens divan în formă de pat de campanie // matlasat confortabil. Treizeci de lămpi convexe și concave, cu un diametru de un picior, fixate în calcarul bolții și ascunse de vaporii groși ce se răspândeau din toate părțile, aruncau o lumină slabă și adormitoare. Opt stâlpi de granit susțineau enorma boltă și din fiecare din aceștia ieșea un robinet de aramă, care vărsa în vasele de marmură gri, apa caldă la grade diferite. În fine mulți băieși întinși cu nonșalanță pe divan, dormeau ca judecătorii la audieri sau ca deputații în cameră.

p.15

²¹ Henry de Mondonville, aristocrat francez, emigrant, profesor; vezi Ion Ghica, *Opere*, vol. I, București, 1954, p. 208.

²² Jean Baptiste Paul Auguste de Tavernier, medic francez, vezi I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834–1848*, București, 1915, p. 54–55.

²³ Xavier Vilacrosse, arhitect însărcinat cu modernizarea orașului Turnu-Severin, I. C. Filitti, *op.cit.*, p. 25; vezi și Margareta Savin și Cristina Dinu, *Xavier Vilacrosse, arhitect al Bucureștilor (1837–1855)*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”, IX (1972), p. 205–211.

²⁴ Pasajul în care se descrie baia românească a fost tradus și de Simona Vârzar, *Călători străini din secolul al XIX-lea*, București, 1984, p. 87–92; probabil baia descrisă de Bellanger era cea de la Curtea Veche, vezi G. Potra, *Din Bucureștii de altădată*, vol. I, București, p. 140–156.

²⁵ Nume provenit de la negustorii care își aduceau marfa de la Leipzig.

Ce liniște ciudată domnea în aceste locuri. Eram în regatul gnomilor?²⁶

M.G a bătut din palme, și dintr-o dată a apărut ca din pământ, un om scurt și îndesat ca Esop²⁷, bărbos ca un faun și împopoțonat ciudat. M-am crezut în prezența unuia dintre acei genii²⁸ pe care ni le arăta Galland²⁹ în povestirile *O mie și una de nopți*³⁰.

p.16 “Salam alekoum!”³¹ ne-a spus în timp ce se înclina până la pământ. //

Și la rândul său a bătut din mâinile sale diforme, acompaniind acest apel de un sunet înfundat. Doi băieși³²s-au apropiat, îmbrăcați ca atleții ce se pregăteau de pugilat. Erau doi tineri de 25 de ani, mari, puternici, cu ochii scobiți, cu privirea inexpressivă. Lunga ședere în aceste băi le-a făcut pielea galbenă și uscată ca un pergament: semănau cu doi arlechini din turtă dulce.

Prezența noastră în acele locuri era mai grăitoare decât am fi putut noi spune, iar scopul nostru era atât de evident încât ne-au luat de mână și într-o clipă eram dezbrăcați complet. Unul ne-a strecurat în picioare niște galoși de lemn înalți de șase picioare; altul ne-a înfășurat în trei, patru metri³³ de pânză gri, după care, având toți pe cap turbane, ne-au condus în sala de baie.

p.17 Am intrat mai întâi într-o cameră boltită în care temperatura era ridicată. Apa șiroia din toate părțile pe podeaua încălzită și se scurgea // într-o canelură aflată special de-a lungul zidului. Am stat două minute și am trecut apoi în a doua încăpere, un pic mai mare decât prima, la fel de boltită și garnisită cu trei mari „cochilii de stridii” alimentate fiecare de un tub deschis. O apa și mai fierbinte se împrăștia, revărsându-se peste bazine și umplând acru de efluvii atât de peneirante și condensate, încât am crezut că voi fi asfixiat.

La sfârșitul celor zece minute, care mi-au părut tot atâtea secole, unul dintre băieși a deschis o a treia cameră, mult mai mare decât celelalte, și în mijlocul cârcia fără a mă preveni, m-a îmbrâncit brusc, în timp ce M. G, în altă parte suferea același tratament. Această încăpere era ca un furnal, ne ardea! Am vrut să mă plâng dar nu am putut; vocea nu îmi ieșea din gât, capul îmi era tulbure, picioarele îmi tremurau și simțeam că mă prăbușesc.

p.18 Accastă stare de prostrație a durat numai câteva secunde la sfârșitul cărora pieptul mi s-a dilatat, respirația și-a reluat cursul obișnuit. Am deschis ochii și m-am recunoscut. În mijlocul încăperii, vast amfiteatru cu bolta arcuită în care //

²⁶ Spirite protectoare ale minelor de aur.

²⁷ Fabulist grec, a trăit aproximativ 620–560 î.Hr.

²⁸ Divinități protectoare.

²⁹ Antoine Galland, orientalist și anticar celebru, vestit pentru versiunea în limba franceză a *O mie și una de nopți*.

³⁰ Culegere de povestiri arabe.

³¹ „Vă sa'ut” (n.a.)

³² „Servitori” (n.a.)

³³ Termeul folosit este *aine*.

piatra era atât de măiestrit cimentată încât părea cioplită din miezu¹ unui bloc de granit, se vedea un mare bazin, reprezentând o roată al cărei mijloc și spițe formau o fântână compartimentată. Apa acestei fântâni era adusa prin opt țevi de aramă terminate în „cioc de potârniche”, tășnind în jerbe. Surplusul se scurgea prin mici rezervoare invizibile. Patru compartimente erau ocupate de tot atâția indigeni pe ale căror fețe înroșite domnea beatitudinea.

Voind să le împărtășesc fericirea, am privit în jurul meu, și, nevăzându-mi băieșul, m-am purtat ca un școlar în absența profesorului și m-am aruncat dintr-o săritură spre fântâna binefăcătoare.

Imprudență fatală! Și cât de scump am plătit curiozitatea!

Fiecare compartiment era încălzit prin conducte subterane la temperaturi crescânde. Or, în graba mea, uitând să-mi iau informațiile necesare, și să trec gradat, dintr-un bazin în altul, mi-am scufundat picioarele în bazinul cel mai fierbinte. 64 de grade! Cu șase grade mai puțin decât cel mai mare izvor de la Niederbronn³⁴, în undeale căruia // localnicii vin în fiecare dimineață să-și fiarbă ouă tari.

p.19

Inutil să adaug că nu am stat nult timp. Mi-am retras picioarele scoțând un strigăt și făcând o grimasă. care a stârnit râsetele celor care făceau baie. Aveam picioarele roșii precum homarii fierți!

Furios, mi-am strigat băieșul: probabil în acel loc era un consemn. Nu mi-a răspuns decât ecoul trist și răgușit al vocii mele. Am încercat să fug, în ciuda stării puțin prezentabile în care mă găseam: ușa era închisă. După ce-mi pierdusem forțele, le-am regăsit, am început din nou să mi le pierd: fără a mă înspăimânta, aceste stări de tranziție nu-mi erau agreabile. Nu-mi puteam explica tăcerea celorlalți. Convins că după 24 de ore de acest regim un om este redus la tăcere, i-am privit cu atenție, și, în atmosfera cețoasă care îi înconjura, mi-au părut împietriți.

Și totuși, păreau mai mult ca niciodată în culmea fericirii. Mi-am spus totuși // poate că baia avea pentru ei o mare voluptate ale cărei delicii eu nu le puteam aprecia!

p.20

În acel moment, ușa s-a deschis și băieșii au reapărut. Unul ținea un ceainic de lut în care era dizolvat un săpun roz parfumat; celălalt pregătea, scuturând, un mănunchi de călți. Acesta mi-a făcut semn să mă întind pe o masă de marmură, pe care încă nu o zărisem, ceea ce am și făcut cu docilitate. Și-a spălat călții în apa săpunoasă și mi-a stropit fața și corpul. Al doilea băieș, care, ca măsură de precauție, m-a strâns—acesta este cuvântul—de gât și de picioare, pentru a nu riposta, mi-a frecat pieptul și spatele cu mânuși de crinolină; apoi m-a ridicat ca un fulg, și m-a pus cât eram de lung în primul compartiment al fântâni. Scăpat de săpunul ce mă acoperea din cap până în picioare, am ieșit dintr-un bazin pentru a intra în altul, și așa până la ultimul. Era acela în care m-am opărit atât de rău. Acum nu l-am găsit atât de insuportabil, deși apa nu-și pierduse nimic din căldura sa.

³⁴ *Niederbrunn*, oraș în Alsacia, localitate balneară încă din epoca romană.

p.21 Odata plimbarea terminată, m-am așezat pentru a // doua oară pe masă, pentru a suporta o operație durerosă, dezmembrarea mâinilor, brațelor și picioarelor. În sfârșit, pentru a-și încorona fără îndoială opera, unul dintre călăii mei m-a întors cu fața spre niarmură, a sărit ca mișcat de un resort și mi-a aplicat o violentă lovitură de picior în rinichi.

Probabil mulți cititori se vor îndoii de această povestire și totuși nimic nu este mai exact. Cronicar fidel, nu mă îndoiesc decât de un lucru, acela de a fi deasupra realității.

Timp de trei minute am crezut că am coloana vertebrală ruptă: a fost din fericire numai o sperietură. Revenit din leșinul cauzat la prima vedere de acest act barbar, m-am trezit în mâinile celui de-al doilea băieș care îmi freca tălpile picioarelor cu o piatră ponce.

Era sfârșitul odiseei.

p.22 Mi-am luat galoșii, cele trei bucăți de pânză, turbanul, am trecut în a doua cameră, apoi în prima, și de acolo în sala comună. Un alt băieș se îndeletnicea cu un serviciu special în această cameră. M-a înfășurat într-o cuvertură caldă, m-a rostogolit pe divan în toate // sensurile, ca brutarii ce frământă pâinea, m-a parfumat cu apă de trandafiri cu un parfum suav, și și-a privit opera în liniște.

În acel moment a revenit Esopul nostru, purtând pe o tavă dulceturi excelente, pe care mi le-a oferit făcând tot felul de plecăciuni. Am luat o înghițtură. Băieșul m-a acoperit cu un cearceaf, o cuvertură de mătase³⁵, m-a înconșinat de pernute moi, mi-a înlocuit primul turban cu un altul de in numit *sargue*, într-un cuvânt m-a răsfățat cu atâta grijă ca și cum aș fi fost atins de sciatică, și s-a retras, invitându-mă să dorm [...]

Capitolul IV

p.81 **Populația principatelor danubiene. Crivățul.**

Primăvara, vara, toamna, iarna. Muntenii. Carantinele. Giurgiu. Rogojinile. Purificarea

p.82 Mult timp principatele au numărat mai multe milioane de suflete³⁶. Armatele sale se ridicau deseori la o sută de mii de oameni³⁷. Dar, puțin câte puțin, izgonirea barbarilor, retragerea popoarelor aliate și delimitările succesive // ale granițelor țării au diminuat populația.

Câțiva scriitori au atribuit scăderea populației ciumei, febrei, altor boli endemice. Aceasta este, după părerea mea, o mare greșală.

³⁵ *Péchtamal*.

³⁶ Autorul nu precizează perioada, oricum este o exagerare.

³⁷ Vădita exagerare.

Situate între 46 grade și 40 minute latitudine nordică și 41 de grade 58 minute longitudine estică, principatele se bucură de un climat agreabil în cea mai mare parte a anului. Pentru a avea un termen exact de comparație, clima se aseamănă în multe lucruri, în anumite anotimpuri, cu cea din Touraine³⁸.

Iarna este anunțată de un vânt intens și pătrunzător; crivățul sosește imediat împreună cu zăpezi, ghețuri și chiciură. Dar această iarnă durează puțin. Frigul se menține între 20–25 grade Réamour³⁹ sub zero. Experiența a dovedit că acest anotimp este mai puțin friguros dacă în timpul anului se formează frecvent aurole boreale⁴⁰. Frigul cel mai mare se simte la poalele munților și în interiorul acestora. Este atât de aspru că îngheață pământul, piatra, chiar marmura, ale cărei vene are crăpături adânci, ce se pot zări cu ochiul liber. //

p.83

Primăvara apare în martie, și tranziția de la un anotimp la altul se face atât de rapid încât în câteva zile poți constata miraculoasele efecte ale naturii.

Plantele, chiar și acelea mai comune, se ivesc din sol cu rapiditatea ciupercilor și a sparanghelului. Ziua următoare se arată frunza, floarea înmugurește, se deschide, își pierde petalele. În 24 de ore, putem spune că se succed, nașterea, viața și moartea. Așa se formează flori frumoase și fructe excelente, dar care nu se pot păstra decât puțin timp, cu excepția pereii.

Vara, de o căldură excesivă, se află peste tot timp de patru luni pe an: iunie, iulie, august, septembrie. Totuși nopțile sunt răcoroase și chiar friguroase. Cele mai mari calduri sunt urmate de furtuni frecvente și înspăimântătoare, delectându-ne de la început cu un spectacol de o maiestate înfricoșătoare. De la amiază până la trei, soarele are atâta forță și atmosfera este încărcată de mirosuri asfixiante, încât este aproape imposibil să ieși. „Nu este decât un câine sau un francez”, spun locuitorii. <Aceștia sunt> ca indienii, capabili a înfrunta o // asemenea arșiță, se pot aventura pe ulițe în acest moment al zilei, la această oră, când întreg orașul toropit își face siesta.

p.84

Toamna, în fine, anotimpul cel mai plăcut, în ciuda ploilor, a noroaielor, a cețurilor, justifică afinitatea fiecăruia pentru el. De la amiază până la orele trei, cerul se luminează, soarele coboară radios pe pământ, și plimbarea începe, fie la pas, fie călare, dar și mai des în trăsură.

În ciuda celor spuse de anumiți călători, n-am remarcat ca maladiile endemice, frigurile, și multe alte calamități răspândite în lume spre ispășirea păcatelor, să fie mai întâlnite în principate mai des decât în alte țări. Cerul este la fel de curat, aerul la fel de sănătos ca în ținuturile noastre din Occident. Astăzi, grație măsurilor sanitare, cu greu se mai amintește de ravagiile ciumei asiatice, adusă nu de mult de comerțul de contrabandă. O infirmitate, una singură domnește,

³⁸ Regiune din Franța, așezată pe valea Loirei.

³⁹ René Antoine Ferchault de Réamour (1683–1757), fizician și naturalist francez.

⁴⁰ Confuzie, acest fenomen atmosferic nu este caracteristic ținuturilor românești.

p.85 dar ea este cauzată de apele nesănătoase // ale munților, de constituția fizică a muntenilor, și nu a pământului, a climei, a influenței aerului: este aceea a tumorei mari și spongioase, – Dumnezeu să vă apere! – care vine din gât, ca o excrescență crescută pe un stejar sau un nuc, ce se fixează, se dezvoltă și nu mai poate fi îndepărtată. Și totuși lângă rău se află și remediul: muntele produce pentru aceste luxuriante, aceste înspăimântătoare excrescențe, o iarbă al cărui efect este pe atât de eficient pe cât de sigur.

În rest această infirmitate nu este o exclusivitate a acestor meleaguri. Cretinii din Valais⁴¹, gușaii din Styria⁴² o pot atesta. Frigurile intermitente, putrede și scarlatina, sunt întâlnite la indigeni, dar nu mai mult decât la noi.

p.86 În plus, independent de numeroasele leacuri, oameni de merit, în cea mai mare parte, și de șarlatani încă numeroși și echipați toți cu atâta știință pentru a ajuta moartea în drumurile sale, principatele posedă o duzină de // carantine⁴³. Cele mai importante sunt cele de la Galați, Giurgiu, Brașov și Brăila.

Orice călător ce sosește de la Constantinopol este supus unei carantine de 4, 8, 16 sau 24 de zile, după anotimp. Supravegheat de un director, de un medic special și de o femeie înțeleaptă, dacă trebuie, este închis într-o celulă de brad, atât de mare cât să nu se creadă într-o cușcă, în care i se oferă în chip de pat, o saltea plăcută din rogojini⁴⁴.

Odată scurse cele 4, 8, 16 sau 24 de zile, după cum starea sa i-a inspirat lui Esculap⁴⁵ o teroare mai mare sau mai mică, un om, încercat de suferință, se prezintă și începe cel mai original botez de mântuire.

p.87 Se iau lucrurile pretinsului ciumat dacă le are; sunt aruncate de mai multe ori în apă: se storc, se rulează ca niște sfori pentru dans. Se spune că este singurul mijloc de a extrage definitiv orice moleculă a flagelului. Se întind apoi de-a lungul unor bastoane încrucișate în formă de fascie⁴⁶; se plimbă pe dedesupt lămpi mari încărcate cu cărbuni încinși // peste care se aruncă un parfum înțepător, aspru, al cărui fum pătrunzător trebuia să desăvârșească alungarea ultimilor urme ale epidemiei.

Odată terminate acestea, călătorul este azvârlit pe ușă, cu un brevet de purificare în buzunar și purtând sub braț în chip de haine, trei sau patru frânghii ciuntite [...]

⁴¹ Canton elvețian.

⁴² Provincie în Austria.

⁴³ Cele mai multe au fost constituite în timpul administrației rusești în principate 1828–1834, vezi I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 29.

⁴⁴ „Împletitură de stof” (*n.a.*).

⁴⁵ Zeul medicinei la romani.

⁴⁶ *Fasces*, la romani mănunchiuri de nuiiele în mijloc cu o secure, legate cu curele roșii, semnul puterii consulare.

**Râmnic. Buzău. Ialomița. Milcov. Teleajen. Olt. Jiu. Argeș. Prahova.
Săcuieni, Gorj și Muscel. Săpăturile. Căutătorii de aur. M. de Gensanne.
Sera caldă. Cucuruzul. Produsele Moldo-Valahiei. Giganții munților**

„O țară care este traversată de drumuri și râuri, poartă cu sine cele mai sigure elemente ale prosperității”, spunea celebrul M. Oberkamp⁴⁷. Și experiența a dovedit că are dreptate. Toate căile de comunicație, oricare ar fi, sunt tot atâtea artere care fac să curgă sângele și viața în marele corp pe care îl străbat și pe care // îl alimentează. Ori din acest punct de vedere, cele două principate au puține motive să invidieze țările cele mai favorizate de natură și de artă. În lipsa marilor drumuri, ele sunt udate de numeroase râuri.

p.108

Râmnic⁴⁸, ale cărui ape galbene și sărate întrețin un pește excelent, își trage celebritatea din întâmplarea în urma căreia fiul generalului rus Suvorov⁴⁹ s-a înecat, precum Poniatowsky⁵⁰ în Elster⁵¹.

Buzău, turbulent și gălăgios, pericol permanent pentru ținuturile înconjurătoare din cauza creșterii rapide a apelor. Rapiditatea cursului său este înspăimântătoare; el poate trage bucăți de granit de o greutate foarte mare, și un cal în plină putere nu poate traversa vadul.

Ialomița este vie, cochetă, plină de cascade spumoase și deseori înconjurată de insulițe, de recifi, de trunchiuri de arbori, de verdeață, pe care le crezi așezate de mâna omului în mijlocul unei grădini englezești.

Milcovul, încastrat între două maluri abrupte, acoperite de brazi, de stejari mari și de zădă, // oferă un aspect pitoresc, și bucură vederea mai ales datorită ciudatei sălbăticii a naturii în mijlocul căreia se circulă.

p.109

Teleajenul, ca râu al pământului făgăduit, este înconjurat de flori și de plante înmiresmate care răspândesc în aer cele mai dulci efluvii. Găsim pe aceste maluri mii de păsări al căror penaj nu-și pierde strălucirea, și <au> ciripitul cel mai grațios și viu.

Oltul a inspirat acest poem de dragoste unuia dintre Văcărești⁵² [...]

⁴⁷ Christophe Philippe Oberkamp (1738–1815), ilustru manufacturier.

⁴⁸ Râu în Moldova.

⁴⁹ Alexandr Vasilievici Suvorov (1729–1800), general rus, care s-a remarcat în timpul războaielor ruso-otomane din 1768–1774 și 1787–1791.

⁵⁰ Joseph Poniatowski (1763–1813), prinț, general și diplomat polonez, comandant suprem al armatei Marelui Ducat al Varșoviei, constituit de francezi în 1807. A participat la războaiele napoleoniene și s-a remarcat în bătăliile de la Borodino (1812) și Leipzig (1813), fiind numit mareșal al Franței de Napoleon.

⁵¹ Râu în Germania.

⁵² Ienăchiță Văcărescu (1740–1799), boier și dregător domnesc, poet român și filolog, autorul unuia dintre cele dintâi gramatici românești.

p.110 Jiul se scurge pe o întindere largă și adâncă de galeți, zgomotos ca un torent din Pirinei și descrie mii de sinuozități.

Argeșul coboară din mijlocul munților, traversează câmpia în șuvoaie mari, provoacă deseori inundații, și merge, șarpe monstruos, să se arunce caraghios în Istru [sic!].

În sfârșit Prahova, pe care a trebuit s-o traversăm de 84 de ori, pe o distanță de 44 de leghe, în mijlocul Carpaților, bogata și fantastica Prahovă, după ce și-a deschis drum traversând râpe, grohotișuri și obstacole, aduce cu ea aur, argint, și plumb și toate mineralele, și într-un cuvânt, a desprins, în trecere, peretele intern al stâncilor ce se află pe malurile sale.

p.111 În adevăr, în nici o altă parte decât în principate, nu se găsește o varietate atât de mare de mine și o abundență în această varietate. Munții Săcuieni⁵³, Gorj, Muscel, între alții, ascund în sânul giganticelor ziduri de piatră bogății incalculabile. Mercurul, chihlimbarul, fierul, cuprul, aurul, argintul, manganul, // salpetrul, plumbul, gipsul și cositorul se găsesc, într-o oarecare măsură, la tot pasul.

Din păcate aceste comori pe care natura le-a răspândit din belșug în toate părțile, și care <sunt> dezvăluite în fiecare moment de cataclisme frecvente, infiltrații subterane, cutremure teribile de pământ, toate aceste bogății rămân îngropate, fără a ști, fără a căuta să le extragem din regiunile lor pământene.

De multe ori, stimulați de o nevoie mai mult instinctivă decât din calcul, câțiva dintre boierii bogați apelează la ajutorul geologilor, care efectuează sub ochii lor săpături, privind prețioasele filoane; apoi nu se știe de ce și cun, această ardoare lăudabilă se stinge, și totul cade în uitare⁵⁴.

p.112 De multe ori, cedând insistențelor anumitor proprietari ale căror moșii se învecinează cursurilor de apă // aurifere și argentifere, statul le permite să spele nisipul pe socoteala lor. De obicei ȝiganii sunt însărcinați cu această niuncă minuțioasă, dificilă, dar, pe de altă parte, productivă. Apoi, nu se știe din ce cauză, statul și-a retras avizul, și, deoarece bugetul se afla atunci în suferință, și-a liniștit foamea cu aceste resurse.

Timpul, totuși va pune capăt nepăsării. Căutătorii de aur, restabiliți, vor munci începând din acea zi pentru-ei. În fiecare an în funcție de valoarea concesiiei, ei duc boierului care deține mina o primă, acesta predă guvernului o anumită cantitate de aur stabilită înainte prin înțelegeri în bună regulă, și pe viitor se poate aplica locuitorilor cuvântul celebrului Rhizo⁵⁵: „Se aseamănă cu eunuci, care păzesc frumuseți seducătoare, de care nu se pot bucura”.

⁵³ Este vorba despre munții din cele trei județe ale Țării Românești. Ulterior jud. Săcuieni a fost desființat.

⁵⁴ „Când scriu aceste rânduri, o scrisoare din București ne înștiințează că un filon de argint de o anumită importanță a fost de curând descoperit la frontiera limitrofă a Țării Românești cu Transilvania, porțiunea ce revine ultimei a fost pusă imediat în exploatare, în timp ce cea a Țării Românești așteaptă în continuare un geolog, și poate va aștepta totdeauna” (n.a.).

⁵⁵ Probabil Rizos-Nerulos, om de stat și literat grec, născut în 1778.

În această operație, în care cele mai mari profituri revin stăpânilor, maniera de a proceda a țăganilor este simplă și curioasă. Aleg partea de râu care formează, din cauza coturilor, mici golfuri pe fundurile cărora nisipul se oprește, // se îngrămădește și <care> conțin prin urmare cele mai multe bucățele metalice. Odată stabiliți, așează un fel de ciur larg, înclinat, acoperit cu o pânză groasă, brună de Silezia, întinsă foarte bine. Doi oameni se înarmează apoi cu o lingură în forma de rachetă cu ochiuri fine; apoi, așa cum țăranii noștri din Beuce⁵⁶ își cern grâul, <țigani> strâng un strat de nisip și îl agită fără să-l verse deasupra unui rezervor așezat la gura ciurului. În acest mod, aurul și argintul trec cu nisipul cel mai fin, fragmentele prețioase se agață de pânză, iar nisipul cade singur într-o altă pâlnie, la fundul căreia suportă o ultimă operație. p.113

Huila, cărbunii de foc, jaisul, cărbunele cubic se găsesc deopotrivă [...] în câteva localități din țară. Chiar eu am adus niște mostre, și mici fragmente de chihlimbar, de ambră galbenă, de asfalt gri și de gudron.

Dar repet, nu am pretenția de a face aici o carte didactică: pentru a distinge // un cărbune de pământ de unul obișnuit; pentru a explica cu atenție calitățile micii, silixului, talcului și jaspului, calcedoniei și spatului; pentru a susține o dizertație despre pământurile gipsoase și sulfuroase, straturi de ceară și de oase fosile, zăcămintele calcaroase, silicoase și carbonatate. studiu desigur foarte interesant, <pentru toate acestea> trebuie mai mult timp și talent pe care eu nu le am. Las altora această sarcină pentru a completa nomenclatura făcută de mine în linii mari, pentru a trece de la descrierea a ceea ce se găsește în interiorul solului la ceea ce se află în exterior, de la regnul mineral la cel vegetal. p.114

<Ascmenea unor> sere calde, neavând alt acoperiș decât cerul, alt mijloc de încălzire decât soarele, alt horticultor decât natura însăși, principatele nu sunt mai puțin înzestrate în problema pe care am s-o tratez în continuare.

Este un fel de Vale a Paradisului, unde vegetația îndrituiește dictonul: „Meiul nu are atâta coajă în câmpie, iar mărul atâta dulceață ca la munte”. Voi trece foarte repede în revistă principalele produse.

Grâul de o calitate superioară celui francez, se exportă de curând și în cantități mari. // De la blocada continentală, Odesa a devenit un antrepozit general: ceea ce dovedește că este apreciat tot atât de mult ca acela din Crimeea și din Rusia sudică, care până atunci îl transportase spre alții. <Odată> recolta terminată, acest grâu este treierat de doi cai; îl calcă în picioare, făcând deasupra manevre, după care, este împărțit în două: una este conservată în coșuri mari, pentru samântă, alta pe care o țin în vase, și din care extrag după nevoile consumului⁵⁷. p.115

⁵⁶ Regiune în Franța.

⁵⁷ „În secolul trecut, kilogramul de grâu care cântărea 260 de ocale. adică 585 livre franceze, nu valora mai mult de doi piaștri otomani (5 franci în moneda noastră). Astăzi și-a dublat valoarea, ceea ce nu-l împiedică să aibe un preț foarte accesibil la vânzare”. (n.a.).

Cucuruzul, specie de grâu turcesc, se amestecă cu porumbul și este pentru cei sărmani ceea ce la noi este secara: fac mămăliga, pâinea lor neagră.

p.116 Secara, orzul, meiul, porumbul se recoltează din abundență și se vând ușor și rapid, la fel de bine ca mazărea, castraveții, // linteia și bobul, mărfuri ce sosesc în cantități mari în orașe, transportate de căruțe.

Cartoful, mai gustos decât cel pe care îl consumăm în Franța, este suculent și foarte căutat. Făina sa, albă, fină, onctuoasă, degajă o aromă plăcută.

Absintul crește uimitor în toate districtele; își etalează cu un fel de orgoliu fructul acru și totuși lăudat de oamenii locului, care își fac băutura preferată pentru vară, chiar dacă după părerea mea este o băutură pe atât de greșoasă pe cât de tare.

p.117 Sămânța de Avignon⁵⁸, destinată coloranților; *weyde*, din care se extrage un albastru atât de frumos; scumpia, care se folosește la apretarea marochinului; un fel de fragă ce crește pe malurile Prutului și în jurul Fascinei⁵⁹, și care se folosește la colorarea marochinului în galben; *lillium convallium*, sau lăcrămioara, pe care o conservă, ca și noi, trifoiul și dulcișorul; nuiaua, care iese instantaneu din bulbul său alb, ale cărei rădăcini sunt folosite cu grijă de medicină; // cânepa și inul, cumpărate de transilvăneni, preparate, transformate în țesături și revândute foarte scump țărănilor, care le-a vândut materia primă la prețuri vechi; ciupercile, atât de căutate de întreaga lume, atât de fine la gust; pepenele de apă, cel mai suav, cea mai proaspătă băutură pe care am gustat-o; harbuzii, alți pepeni, a căror pulpă roșie și dulce, este delicioasă; pruna mică, din care se face rachiul atât de gustat de indigeni; piersica, de o savoare rafinată [...] mărul, cel cunoscut mai ales sub numele de domnesc, și care este poate prin mărime și gust reputat în Europa; para, singurul fruct ce se poate păstra de la un an la altul, fără a-și pierde aroma; cireșa din care se fac acele delicioase dulcețuri de vară, care se servesc de obicei cu un pahar de apă; nuca, în sfârșit aluna, castana, moșmoana, măslinea, coacăza, chitra, portocala, lămâia, ananasul⁶⁰etc, produse savuroase ale unui pământ pe atât de fecund // pe cât de privilegiat, copleșesc piețele marilor orașe și se consumă de obicei în țară.

p.118

Tutunul, deși nu are calitatea celui din arhipelag și din Turcia asiatică, nu este mai puțin căutat de marii fumători. Cel din Moldova se exportă până în Belgia; contrabanda îl face să pătrundă și în Franța. Cel mai valoros se recoltează de lângă Mutcan⁶¹ și Birzan⁶², nu departe de malurile Siretului.

Vița de vie, obiectul unei atenții particulare se poate îmbunătăți cu ușurință. Viticultorul, în loc să facă ca acela de pe Loara⁶³, să o plivească și să o pregătescă

⁵⁸ „*Romus infectorius de Linnée*” (n.a.).

⁵⁹ Localitate neidentificată în Moldova.

⁶⁰ Confuzie, portocalele, lămâile și ananasul nu se cultivă în spațiul românesc.

⁶¹ Localitate neidentificată.

⁶² Localitate neidentificată.

⁶³ Râu în Franța.

de două-trei ori, se mulțumește, odată recolta făcută, să încovoie curmeii de viță, și să-i acopere de pământ. Odată cu venirea primăverii, se descoperă via, se taie, se sapă ușor pământul în jurul butucului. Se abandonează apoi butucul buruienilor, care cresc, cățărându-se împrejur, și se acoperă strâns cu tufe groase. Cu toate acestea, așa de mare este fertilitatea pământului, că via perforează mantoul de verdeață, îl dă la o parte, înfloarește; strugurele ajunge atunci, fără picdică, // la o maturitate regulată și perfectă. În Țara Românească se recoltează în septembrie; în Moldova, aproximativ cu o lună mai târziu, sezonul este întârziat cu câteva săptămâni.

p.119

Aceste vii sunt cultivate în general pe înălțimi, pe coline dulci; deseori se ridică pe creasta aridă a stâncii.

Vinurile albe și galbene, ce provin de pe coline, sunt ușoare, puțin apoase, și totuși cu un gust plăcut. Ajung a fi delicioase, supunându-le unui fel de epurație. Pentru aceasta nu trebuie decât să fie expuse, iarna, primelor friguri tăioase care se simt, efectului rapid de aer. Înghețate, ele oferă în curând, la suprafață, un înveliș din mai multe rânduri de grosime. Se găurește atunci la bază cuva unde au fost puse și lichidul spirtos iese fără particulele apoase, care rămân condensate.

Vinurile de munte, pline de alcool, tari, cauzează băutorilor înrăiți amețeli și le pot provoca chiar moartea. Fără a avea calitatea vinurilor noastre, nu sunt însă mai prejos cele din anumite regiuni ale principatelor // Odobești⁶⁴ în Moldova, Piatra⁶⁵, Săcuieni⁶⁶ și Râmnic⁶⁷ în Țara Românească, au calități ce le apropie mult de cele din Vouvray⁶⁸. Galbene ca topazul, din cauza funestului obicei la care sunt supuse, ceea ce le face mai active, pot fi transportate cu ușurință. Locuitorii din Épernay⁶⁹ fac la fel cu șampania.

p.120

Vinul roșu se cultivă rar. Cel care se recoltează, incolor, nu are forță; locuitorii nu fac caz de aceasta; îl amestecă cu absintul, dându-i astfel o culoare irizată, sclipitoare, folosindu-l în medicină, în bolile de stomac.

Urmează regnul animal.

Untul nu se consumă numai în interior; este o marfă de export în ținuturile învecinate. Deși este de o calitate inferioară celui din Préalais⁷⁰, este apreciat și datorită prețului mic⁷¹ este foarte căutat //.

p.121

⁶⁴ Oraș și regiune viticolă în jud. Vrancea.

⁶⁵ Sat și comună jud. Teleorman.

⁶⁶ Județ din Țara Românească, astăzi desființat.

⁶⁷ Oraș în jud. Buzău.

⁶⁸ Localitate în Franța, în Touraine, vestită pentru vinurile albe.

⁶⁹ Oraș din Franța vestit pentru podgoriile sale.

⁷⁰ Oraș în Franța.

⁷¹ „Un piastru și zece ocaua, acesta înseamnă în jur de 8 bani pentru două livre și un sfert” (n.a.).

Brânza, mai fină decât cea obișnuită, se bucură de aprecierea locuitorilor, și chiar a celor din Banatul Timișoarei și din Transilvania unde se fabrică de asemenea. Este adusă la piață în burdufuri de oaie prost tăbăcite, de mărimea traistelor noastre de făină. Lichidul vărsat în acești saci dobândește o soliditate completa, și atunci când consumatorul vine să-l cumpere, este tăiat în bucăți mai mult sau mai puțin groase împreună cu pielea care îl înconjoară, această piele este aderentă brânzei și se servește în crustă ca aceea ce acoperă șvaițerul nostru.

Seul se expediază în butoaie și se vinde la chintal. Se remarcă faptul că la topire pierde cu o treime mai puțin decât cel din Sicilia și Piemont⁷².

p.122 Mierea și ceara aduc mari profituri celor ce se ocupă cu recoltarea lor. Albinele, cărora le sunt îndatorați, sunt îngrijite cu o solitudine excepțională. <Acesta> își fac de obicei stupii în părțile singuratică // ale pădurilor, în scorburile arborilor. Mierea lor cunoscută și suculentă se exportă la Constantinopol; de obicei este mai mult albă decât galbenă. Cât despre ceară, pusă în calupuri de două ocale se trimite la Veneția. Există un fel deosebit de ceară, cea verde; albinele o culeg de pe tei, și se vinde la Viena, unde se fac lumânări parfumate.

Mătasea crudă este neglijată din motive serioase. Pădurile conțin duzi pentru hrana și înmulțirea viermilor de mătase; dar acest meșteșug cere studii speciale pentru aceia care îl practică, iar moldo-valahii nu pot organiza crescătorii decât cu ajutorul străinilor. Cu greutate cunosc numele acestei arte dificile și totuși atât de interesante.

p.123 Părul de porc, a cărei întrebuințare este cunoscută de toți, se vinde cu 15–20 de plăștri pentru 50 de kilograme, și se exportă în toți anii fie pe Marea Neagră, fie în Serbia⁷³//.

Lâna este împărțită în trei categorii distincte. Prima, provenită de la oile numite țigăi, este scurtă, dar plăcută și fină ca și cele mai frumoase lăneturi din Franța. A doua, provenind de la oile numite stegaie, este lungă și aspră ca părul de cal. În fine cea de-a treia, provenind de la oile numite țurcane, este la fel de căutată ca părul de ied. Tunsoarea acestor lăneturi, cele de prima calitate se vând cu o rublă obișnuită ocaua, are loc la sfârșitul lui mai sau la începutul lui iunie; și la spălat nu se pierde decât un sfert la oca, ceea ce noi în Franța nu obținem, lucru ce ține bineînțeles de felul în care sunt îngrijite. Cele de calitate inferioară rămân în țară și servesc la fabricarea pânzeturilor groase care se țes de curând la Afumați, lângă București, și pe care fiecare țaran le țese în prezent în casa sa. Aceste pânzeturi, albe și mițoase scamănă cu burnuzurile arabilor și cu îmbrăcămintea căruțașilor noștri// [...]

⁷² Regiune în nordul Italiei.

⁷³ „La fel acela de cal, perii de vițel, de bou și de ied, care fără valoare, într-o anumită măsură, în țară, pentru că nu costă nici unii nici alții, mai mult de 30–35 parale la oca, sunt transformați în sute de baloturi și încărcate pe nave în portul Galați” (n.a.).

Se mai găsește încă în numeroase ținuturi o piele de oaie neagră, numită astrahan, din care se confecționează căciuli, blănuri, podoabe. Mai prețuită decât pielea albă, aceasta este de multe ori atât de frumoasă încât se vinde la un preț foarte ridicat boierilor, pentru a-și orna somptuoasele locuințe [...]

p.124

Câte resurse au aceste păduri? Câte avantaje s-au obținut și se pot obține în continuare de cei care știu să le exploateze cu îndemânare! De câte ori nu ni s-a întâmplat mie și tovarășului meu de călătorie, ca traversând trecătorile înalte ale Carpaților, râpele adânci ale Bucovinei, savanele virgine din Poienari, să suspinăm adânc la vederea spectacolului ce ni se oferea ochilor noștri: mii de stejari de 80 de picioare fără ranuri; brazi din nord, ale căror vârfuri, cum spune poetul, străpung cerul; ulmi și fagi de înălțimi prodigioase, peri sălbatici, scorușe, arțari, lotuși, cireși și frasini împrăștiați pe pământ! Răvășite, întinse, dezrădăcinate de furtună, doborâte de multe ori de timp, târate adeseori de torentele de apă, acești uriași ai munților, pentru a rămâne la metafore, putrezesc din toate părțile fără profit. Secura tăietorului de lemne i-a cruțat zadarnic; au căzut sub suflarea teribilă a uraganului. Sălbăticiunile și-au făcut vizuini în trunchiurile lor; ciobanii, câteodată fac focuri de bucurie. Nouă înșine nu ni s-a întâmplat pentru // a ne încălzi un pic, să suflăm în flacăra unui stejar din care marina regală ar fi făcut cel mai mândru catarg al escadreii sale? Uriași cu picioare mici, ardeam într-o oră lemnul cu care ne-am fi încălzit toată iarna la Paris [...]

p.125

p.126

Așa deci v-ați putut convinge, prin tot ce v-am spus, că nu există o țară mai bine așezată ca principatele, înzestrate din abundență cu toate elementele necesare pentru dezvoltarea comerțului, prosperitatea industriei; și nici o țară, în ciuda acestora toate, care a căzut în apatia cea mai profundă. De unde vine această lăncezeală? Dacă râurile sale nu sunt navigabile, ele își duc tributul apelor // Dunării; nu poate fi posibil să fie canalizate unele? Dacă câmpiile sale sunt lipsite în continuare de mari drumuri, nu există forță de muncă pentru a le străpunge în timp puțin? Bogate în materii prime, de ce românii nu cultivă ei înșiși pânzeturile necesare pentru armată, miliție, chiar pentru locuitori? Pentru ce nu construiesc, secondați cu pricepere, filaturi de lână, de mătase, de in? De ce importă din exterior ceea ce pot fabrica la prețuri scăzute în țară? Inteligenți cum sunt, ce-i împiedică să atingă același scop ca vecinii lor⁷⁴?

p.127

Dacă nu mă înșel, cele două principate danubiene sunt chemate să devină într-o zi bulevardul comercial al Mării Negre și al Turciei europene. Niciodată importul nu va fi considerabil, consumul și trebuințele țării sunt prea restrânse pentru aceasta: nu va fi vorba // nici de export; vor apela la gurile Dunării la

p.128

⁷⁴ „Mai târziu am să încerc să răspund la toate aceste întrebări. Importanța și dezvoltarea lor exagerată nu-și găsesc aici locul”. (n.a.).

speculatori. Este numai o dorință a mea sinceră în interesul chiar al unui popor pentru care nutresc multă simpatie⁷⁵.

p.129 Principalele – după cum am auzit vorbindu-se de mineralele sale – sunt țări esențial vulcanice; munții lor ascund cratere în permanentă fierbere; sulful și bitumul curg, măcinând măruntaiele de piatră, și sfărâmând în adâncime pământul. Astfel, teribile cutremure de pământ au tulburat aceste meleaguri. Totuși aceste dezastre nu s-au manifestat așa de frecvent ca în zilele noastre. Rareori, de un secol și jumătate, doi sau trei ani // se scurg fără ca mai multe convulsii să aibe loc și să arunce țara în doliu și lacrimi.

Într-o zi – mergând împreună cu mai mulți tineri de la Salatruc⁷⁶ la Rucar⁷⁷ –, ne-am oprit, mirați, în fața unui fenomen pe atât de curios pe cât de imprevizibil: două înălțimi ale căror creste funegau și aruncau pietriș, ne-au barat trecerea. Erau doi vulcani, două miniaturi ale Vezuviului⁷⁸. La baza lor se scurgea materie arzândă. Cine știe? Poate mai multe cabane vor avea soarta celor din Pompei și Herculaneum⁷⁹? Numeroasele măguri ne întregeau supozițiile.

A doua zi altă surpriză: o întindere mare de zăpadă, cu un volum enorm s-a mișcat încet sub picioarele noastre, s-a învolburat, ca pânza unei bărci în care vântul se angajează și se desfășoară; apoi dintr-o dată se împrăstie în aer, dispersată fără îndoială de suflarea pătrunzătoare a crivățului, formând o ceață groasă, care recădea asupra noastră în ploaie caldă.

p.130 Un călător reputat, M. de Tavernier, a vrut să ne comunice despre acest subiect informații interesante. Ne-a povestit că, în special // în anumite părți ale muntelui, referindu-se la Galiția⁸⁰, a văzut deseori ieșind rocă șistoasă din firișoarele lichide de materie metalică; aceste firișoare ca plumbul topit, se condensează la contactul cu aerul, și dobândesc duritatea fierului.

Ne-am explicat astfel de ce Prahova, iarna, este înghețată pe maluri, în timp ce în matca sa este caldută, deseori caldă, și chiar fierbinte în unele vaduri, ca fântânile din Tarbes⁸¹ și din Cauterets⁸². Aceasta este cauzată de cursul său sinuos. <Apoi> suportă tot atâtea variații când trece de deasupra pe de desubt, deseori chiar

⁷⁵ „Singurele așezăminte industriale pe care le cunosc sunt în afară de saline mai multe fabrici: de salpetru în împrejurimile de la Câmpina, Soroca; de papetărie, de ceramică, de tăbăcărie, de lăcătușerie, de țesături groase și de postavuri. Două puțuri de petrol au fost deschise la Câmpina și Telega. Cât despre cele două companii organizate pentru exploatarea minelor sub numele de Trandafilov și de Zaporovsky, nu le cred încă în stare de exploatare” (n.a.).

⁷⁶ Sălătrucu de Jos și de Sus, comune în jud. Argeș.

⁷⁷ Comună în fostul jud. Muscel, azi în jud. Argeș.

⁷⁸ Vulcan din sudul Italiei.

⁷⁹ Orașe romane acoperite de lava Vezuviului în anul 73.

⁸⁰ Provincie în Ucraina.

⁸¹ Oraș în sudul Franței.

⁸² Oraș din Franța, localitate balneoclimaterică.

în mijlocul bulboanelor incandescente, și când pierde mai mult sau mai puțină căldură, mergând de-a lungul albiilor mărginite de zăpezi eterne [...]

Capitolul VI

Animalele principatelor. Prințul Pückler Muskau și Namick Pașa.

p.135

Pisica sălbatică. Lâna

Am spus că voi consacra un capitol special animalelor din principate, că voi încerca să fiu al lor Lacépède⁸³, al lor Buffon⁸⁴: nu voi trece mai departe fără a mă achita de datoria față de ele.

Principatele au în principal:

Printre animalele terestre: ursul, șacalul⁸⁵, lupul, pisica sălbatică, bizonul, colusul, // mistrețul, iepurele, calul, măgarul, asinul, capra, oaia, porcul și câinele.

p.136

Printre cele acvatice: nisetru, somonul, somnul, știuca, țiparul și crapul, bibanul și păstrăvul, broasca și țestoasa.

Printre zburătoare: acvila și vulturul, buhaiul de baltă, stâncuța alpină, bătlanul, [...], șoimul negru, cocorul, barza, cucuveaua, curcanul sălbatic, bufnița, coșofana și corbul, becața și găina de apă, rața sălbatică și cocoșul sălbatic, pescărușul și lișița, nagățul cu moț, potârnichea gri, prepelița, ciocârlia, sturzul, turturica de Turcia și privighetoarea, gâsca și rățoiul, bibilica și găina, cocoșul de curte și curcanul.

În sfârșit dintre reptile și insecte: șarpele, năpârca, șopârla, lipitoarea, fluturele, cantarida, țânțarul, lăcusta, viermele de mătase, albinele [...]

Ursul – pentru a vorbi acum de acele care se remarcă prin ciudățenia fizionomiei sau a moravurilor – ursul este brun și devine câteodată enorm. Prințul Pückler Muskau⁸⁶, pe drept supranumit *regele turiștilor*, a pretins că a văzut unul un urs – a cărui blană a fost oferită, ca un dar rar și de mare preț lui Namik pașa⁸⁷, celebrul căpitan sau comandant, șef al flotei turcești, Brutusul otomanilor.

p.137

Șacalul, carnivor și feroce, hoinărește noaptea în cimitire și caută să dezgroape cadavrele pentru a le devora.

Lupul, periculos, mai ales iarna atacă omul cu furie și pare chiar să sfideze mijloacele de apărare.

Pisica sălbatică nu atacă, dar se apără într-o manieră atât de redutabilă pentru vânători care îndrăznesc să o hăituiască, că nu înaintează niciodată singur.

⁸³ Bernard Germain Étienne de Laville. conte de Lacépède nobil francez pasionat de istorie naturală și de muzică.

⁸⁴ Georges Leon Leclerc conte de Buffon (1707–1788), celebru naturalist și scriitor francez.

⁸⁵ Confuzie, șacalul nu este un animal care se găsește pe teritoriul românesc.

⁸⁶ Hermann Louis Henri prinț de Pückler-Muskau literat și horticultor german. călător pe Dunăre la 1837.

⁸⁷ Namik pașa, cunoscut amiral al flotei otomane.

p.138 În 1836, un moldovean aparținând unei familii // distinse, a făcut un pariu că va aduce o jumătate de duzină de pisici într-o zi, în timp ce ceilalți s-au angajat să le mănânce în aceeași perioadă. Doi dintre prietenii săi au acceptat această excentricitate britanică; s-au angajat să mănânce la o singură masă produsul vânătorii sale, oricare ar fi fost. Moldavul nostru s-a întors seara, cu fața sângerândă, mâinile, brațele, picioarele, spatele jupuite și cu veșmintele zdrențe, dar purta în tolbă înșirate doisprezece pisici! [...]

p.141 Bivolul, de o forță superioară bouului, servește ca și acesta la tracțiune, //
p.142 pentru transport. Laptele său este delicios, și se utilizează atât coarnele cât și pielea sa. De obicei negru, cu un aspect aspru și respingător își pierde blândețea și inofensivitatea numai când intră în perioada de împerechere. În această stare este nesupus, răstoarnă și calcă în picioare tot ce se află în drumul său. Deseori se repede la omul care îl păzește. Ca și porcul, cu care are în unele aspecte multe asemănări, îi plac locurile noroioase și nesănătoase în gropile cu nămol, noroiul gros al marilor drumuri, paiele putrezite din grajduri. Se hrănește cu paie și capătă proporții colosale⁸⁸.

p.143 Colus, specie de capră salbatică pe care tătarii o numesc *saiga*, și rușii *schmiatky*, are o blană albă și este de talie moderată între cerb și berbec, dar <îl> întrece la iuțime pe primul dintre cele două patrupeze. Bea trăgând apa pe nări și înmagazinând-o într-un mic rezervor asemănător cămilelor, conservând-o // mai multe zile. ceea ce îi permite să trăiască liniștită în locuri unde apa este rară.

Mistrețul, vulpea, lupul, cerbul, căprioara și iedul se aseamănă cu semenii lor de pretutindeni.

Iepurele de câmp și cel de casă mai ales, aduși în piețele marilor orașe cu șareta, sunt vânduți la prețuri de nimic.

p.144 Caii, mici, slabi, costelivi sunt puternici, viguroși și neobosiți. Stimulați de vocea sau de biciul celor care îi conduc, ei pornesc ca un trăsnet și pământul se împrăștie ca o ploaie sub copitele lor, din ochii lor țâșnesc scântei și din gura lor o spumă groasă. Cât sunt de frumoși alungiți în ardoarea lor ca niște cerbi, coama ridicată în alergare, și coada ce atârna în aer! În viața mea nu am văzut nimic comparabil acestor făpturi minunate⁸⁹. Slăbiți în momentul plecării, cel puțin în aparență, epuizați, fără suflu, cel puțin așa // se spunea, ei se ridică la semnalul prelungit al ghidului, își scutură capul, nechează și dau din copite, se cambrează neliniștiți, și, la semnalul dat, se aruncă înainte prin sărituri impetuoase fără ca nimic să-i oprească, nici râpe, nici munți, nici gropi, nici torente, nici paznici. Trec orice obstacol fără ezitare.

⁸⁸ „Vârnav pretinde că se găsește în munții Moldovei *Bourus*, bourul strămoșilor. Dar eu nu l-am văzut” (n.a.).

⁸⁹ „În 1784 rasa cailor moldoveni era reputată și una dintre cele mai frumoase din Europa, făcându-i să exclame pe turci: „Un tânăr persan și un cal moldovenesc sunt cele mai perfecte două ființe pe care le-a produs natura” (n.a.).

Sobrietatea lor le egalează vigoarea. Vara, iarba și scoarța copacilor; iarna, paiele de porumb, măracini aspri sau rădăcini ațoase: aceasta este hrana lor obișnuită. Când devin neputincioși îi lasă în munți, și se îndepărtează rareori de limitele lor obișnuite. Dacă este vorba de a-i readuce, dificultățile se ivesc din toate părțile; forțați să trăiască în mijlocul urșilor, șacalilor și lupilor, de a rătăci în libertate, de a se apăra, de a roade mugurii tinerilor arbori ei devin sălbatici, inabordabili: trebuie recurs la plasă, lasou, capcane.

Măgarul și catârul, pe nedrept neapreciați de români, cărora le pot aduce mari servicii, nu sunt folosiți decât de țigani, și nu valorează mult.//

p.145

Capra, oaia și porcul se înmulțesc în principate. Nu rareori întâlnești turme de 30–40 000 de capete. De asemenea aceste patrupele sunt comercializate.

Câinii tolerați mult timp, nu știu în ce scop, populează țara în mod dezastruos. Marile orașe, în special, Bucureștiul sunt infestate. În perioada când am fost, eu se plimbau cu îndrăzneală pe ulițe și, înfometați de posturi lungi, căutau ceartă tuturor călătorilor. O statistică indica un număr de 50 000. <Dacă ieși> la plimbare pe jos fără baston, imediat un bulldog jupuit, scârnăv, arțăgos, se repede urlând la picioarele tale și sunt rare cazurile când aceste amenințări nu sunt urmate de o mușcătură. Din altă parte un dulău costeliv, osos, cu blana zbârlită, vine pe neașteptate, trăgând în botul său o bucată de carne furată de pe tejgheaua unui măcelar. De aici înfruntarea. Bulldogul și dulăul se privesc cu urechile ciulite, ochii inflamați, cu balele atârând; apoi se aruncă unul asupra celuilalt, se atacă cu furie, îți atacă picioarele, atrag lătrăturile altor câini; // și acești tirani ai ulițelor fac deseori să fiți serviți drept hrană voracității lor insațiabile.

p.146

Edilii au găsit în sfârșit un remediu acestor dezordini care, datorită înmulțirii lor îngrijorătoare dădeau naștere la nenorociri, iar omul, prin forța umanității, devenea victimă. Țiganii, atrași de câțiva parale s-au transformat în Tristanii poliției. În fiecare dimineață de la ora 5 la amiază, ei străbat străzile, mahalalele, răspântiile, urmărind toți câinii liberi pe care îi găsesc, îi încolțesc în colțurile caselor, îi străpung cu lungi prăjini ce au vârfuri ascuțite, îi aruncă pe un mic car pe care îl trag, și îi jupuiesc la porțile orașului, pentru a câștiga ceva, dacă se poate spune așa, din pielea animalului.

[Urmează povestirea despre vânatoarea de urși în munții de lângă Câmpina].

Capitolul VII

Mutilările. Expunerea, privarea de somn, ocna, salinele. Tribunalele. Poliția orașelor

p.179

Nu există popor ale cărui moravuri, la originea organizării sale politice și sociale, să nu fie marcate de barbarie. Românii sub acest raport se disting între toate celelalte popoare. În urma fuziunii lor cu etnii străine venite în număr mare pentru a ocupa țara pe care le-o dăduse Dumnezeu, din cauza strămoșilor și a lor înșiși, //

p.180

au devenit de o cruzime proverbială. Timpul, departe de a atenua aceste funeste manifestări, nu a făcut decât să le amplifice; în fine, venirea fanarioților⁹⁰ a însemnat apogeul acestor măsuri.

[În continuare se povestesc întâmplări din perioada domniilor fanariote ce demonstau, în opinia autorului, înclinările spre cruzime ale acestor guvernanți].

p.187
p.188 În luna martie 1835 – ceea ce ne-a fost certificat de zece persoane demne de încredere – un boier, stăpân a 5–6 000 de țigani, neștind // în ce mod să reprime, ceea ce el numea, în îngustimea sa, cutezanța brutelor, a plănuit să le aplice o corecție specială. A trecut o frânghie printr-un scripete suspendat de plafonul închisorii sale, a legat cele două mâini ale recalcitrantului, i-a găurit partea de jos a urechilor cu un fier roșu, pentru a-i agăța în loc de cercei de argint, grele bucle de fier; i-a legat apoi de picioare greutatea de 25–50 de livre, l-a ridicat brusc deasupra, și înmuindu-și cureaua în lapte, l-a biciuit cu furie! [...]

Un vechi armaș⁹¹, furios că nu a avut trecere pe lângă două fete, țigănci, pe care le pândea de mai multe luni, le-a închis el însuși într-un rezervor infect și fără aer, și a jurat să le înfrângă rezistența prin înfometare [...] Ele au murit!

p.189 Un ispravnic⁹², într-o zi de sărbătoare, își trata amicii: doi bucătari au avut ghinionul de a greși un fel de mâncare cu care el se lăudase că este o delicată, iritat, a ieșit fără un cuvânt cu o pușcă în mână, // i-a chemat pe vinovați, i-a ordonat arnăutului să-l decapiteze pe primul și pe cel de-al doilea l-a împușcat cu sânge rece!

Astfel de fapte în secolul al XIX-lea, au nevoie de comentarii? Durerea mută este elocventă: nu voi insista. O fericită schimbare a avut loc de atunci în obiceiuri, mulțumită lui Dumnezeu. Trecutul nu este și nu va mai fi de acum înainte decât un vis, trebuie să sperăm acest lucru. Dacă încă mai scoatem unghiile deținuților, pentru a le smulge mărturisiri, ca în cazul unui furt prin efracție comis la doctorul Grünau⁹³; dacă din întâmplare îi obligăm să stea în picioare între patru baionete până ce, încovoiați sub propria greutate cad leșinați în convulsii, ca autorul unui alt furt comis la doamna Mimaut⁹⁴, consulul Franței, este din cauza guvernului cvasi-militar al rușilor, decât din cea a legilor țării.

p.190 Altădată se tăiau urechile celui vinovat, se tăia nasul, degetele său o mână sau un picior. Această abundență de torturi nu mai este valabilă. Pedepsa cu moartea a fost suprimată // definitiv, și pedepsele uzuale sunt reduse la cinci: expunerea, flagelarea, privarea de somn, ocna, salinile.

⁹⁰ „Greci din cartierul fanar al Constantinopolului. Voi vorbi despre aceștia la locul potrivit” (n.a.).

⁹¹ „Guvernatorul unei închisori” (n.a.).

⁹² „Administratorul unui district” (n.a.).

⁹³ Probabil un medic bucureștean.

⁹⁴ Agent consular francez la Iași (oct.1833–iulie 1836), girează consulatul de la București (12 sept. 1836–28 mart. 1837) în lipsa lui Cochelet.

Expunerea are loc ca la noi, cu deosebirea că în Franța condamnatul era legat de stâlpul infamiei cu un lanț de gât, în timp ce în principate i se băteau urechile în cuie de stâlp.

Flagelarea, supliciu turc, constă în întinderea vinovatului la pământ, legarea picioarelor de o prăjină ținută în aer de fiecare capăt, și lovirea tălpilor cu un număr de lovituri de baston stabilit de judecători.

Privarea de somn, dintre toate pedepsele cea mai dură, după chiar spusele prizonierilor, se aplică printr-o măsură arbitrară. [...]

Ocna, asemănătoare cu a noastră, se deosebește în sensul că ocnașii români pot ieși, cu ghiulele la picior, sub escortă pentru a executa în oraș treburi respingătoare, penibile sau periculoase.

Salinele [...]

Din toate timpurile salinele au avut o importanță deosebită. Guvernul român s-a ocupat de ele serios, fără întrerupere. Au fost angajați mulți muncitori, unii din vocație, alții din nevoie, unii din interes, câțiva datorită moștenirilor părintești. Sarea pe care o extrag, dură ca marmura, este totuși excelentă. În momentul extragerii o putem lua drept o pietricică violetă, stacojie; zdrobită, devine albă ca zăpada și cristalul său capătă o admirabilă puritate. Astfel este estimată de cunoscători, mai ales când provine din Teleajen, Slănic și Vâlcea⁹⁵ și îi găsesc aceleași calități ca aceleia extrasă din ocnele din Willizka și din Bocknia⁹⁶. Este imbarcată la Galați și Brăila pe nave ce o descarcă în toate porturile Mării Negre și pe coasta asiatică⁹⁷. //

p.191

Minierii, ca anumiți minieri de huilă de la noi, au casele lor, gospodăria lor, familia lor, la o sută de picioare sau o sută de stânjeni sub pământ, puțin îi interesează adâncimea. Mina are două deschizături: una prin care se scoate sarea; alta prin care se reîmprospătează aerul, arzând lemne pe un grătar care coboară și se urcă după voință, cu ajutorul unor frânghii atașate unor mașinării exterioare fixate ele însele de un zid placat. Sarea se extrage în bucăți pătrate. Taiate cu un diametru asemănător deschizăturii pe unde sunt ridicate, fragmentele sunt înălțate cu ajutorul unor lanțuri formate din nervi și piei de boi foarte bine împletite.

p.192

Prudenți din experiență, minierii sfredelesc tunelele subterane pe care le proptesc cu stâlpi destinați acestui scop din loc în loc. Dacă, în săpăturile lor, întâlnesc obstacole de natură să le stânjenească lucrul, ei își lasă instrumentele de fier și se retrag în cavitatea aflată în chiar inima minei, la câțiva stânjeni de locul unde sapă și se duc spre ieșire, la adăpost de o inundație neprevăzută, sau de o surpare. // După opt zile, lucrările reîncep și, în locul unui bazin, găsesc un banc de sare.

p.193

⁹⁵ „Districte din Prahova, Săcuieni, Craiova” (n.a.).

⁹⁶ Wieliczka și Bochnia, astăzi localități în Polonia.

⁹⁷ „Crimeea și Rusia caucaziană sunt mari consumatori; Turcia și Serbia consumă la fel de mult; principatele folosesc surplusul.” (n.a.).

Muncitorii voluntari pot să iasă din salină atunci când doresc, totuși puțini profită de această favoare. Binefăcătoarelor raze ale soarelui, preferă tenebroasele incertitudini ale nopții. Mulți dintre ei se nasc, trăiesc și mor în fundul sumbrelor lor adăposturi, nepăsători față de alt fel de viață, foarte puțin doritori să o cunoască, nedorind nimic mai bun decât ceea ce soarta și cerul le-a dat.

Timpul, izolarea și regimul vieții au transformat acești oameni într-un fel de popor primitiv. Necunoscând răul decât cu numele, nu fac binele fără a avea cea mai mică bănuială. Ce interesante observații furnizează observatorului! Și câte atracții, ce renasc continuu. oferă datinile și obiceiurile lor celui care dorește să-i studieze de aproape!

p.194 Minierul din salină sapă mina ca viticultorul câmpul său, pentru că misiunea lor, a unuia și a celuilalt este de a munci pentru alții, fără ca lor să le revină mai mult decât strictul necesar. // Munca zilnică îi asigură minierului cu ce să trăiască și nimic în plus. Nici o schimbare, o ameliorare în calea precară și grea pe care merge. Ziua sa se împarte în trei: muncă, hrană, somn. Existență de animal, neavând altă afinitate cu cea umană decât fizionomia și limbajul.

Cât despre ocași, plasați sub același jug, în afară de ceilalți muncitori, se împart în două categorii distincte: condamnații pe o perioadă de timp și cei pe viață.

Primii, după ce extrag două blocuri în greutate de 200 de ocale fiecare, au dreptul la o treime din salariul unui muncitor liber. Această treime este păstrată până ce expiră termenul pedepsei lor, atunci le este dată, bucurându-se de ea, pentru a-și crea o situație atunci când părăsesc mina, pentru a nu se apuca de furt și omor, pentru a-și asigura cele necesare traiului. Măsuri filantropice, pentru care condamnații sunt recunoscători domnilor Florescu⁹⁸ și Herescu⁹⁹, vechi guvernatori ai închisorilor.

p.195 Ceilalți deținuți sunt ținuti ca animalele. Odată coborâți în // adâncurile pământului, nu mai vin la suprafață. Pentru ei Dante a scris: *Lasciate ogni speranza, voi che 'entrate!*¹⁰⁰. Pentru că punând piciorul în salină, ei se înfășoară în giulgiu, coboară în fundul propriului mormânt.

[Considerații despre ocașii închiși pe viață. Povestește destinul tragic al unui condamnat].

Domnul are dreptul, ca și un rege constituțional să comute pedeapsa sau să o absolve. Se duce la Divan, de fiecare dată când se dezbate o chestiune criminală. își ia locul pe tron și citește actul de acuzație. Lectura odată terminată,

⁹⁸ Manolache Florescu, vornic de temnițe, vezi Paul Cernovodeanu și Irina Gavrilă, *Arhondologiile Țării Românești de la 1837*, Brăila, 2002, p. 95.

⁹⁹ Chierescu este vorba de vornicul temnițelor Herescu-Năsturel, I.C.Filitti, *op. cit.*, p. 56.

¹⁰⁰ Dante Alighieri (1265–1321), scriitor italian; celebrul vers se afla gravat pe poarta Infernului: *Lăsați orice speranță, voi care intrați!*

fiecare membru al tribunalului se pronunță pentru sau împotriva și se așează din nou. Atunci prințul se ridică, privește o clipă iataganul aflat deasupra capului său precum sabia lui Damocles, lovește de trei ori brațul drept al jilțului său cu ghioaga, și pronunță sentința în mijlocul unei tăceri depline. Această sentință scrisă în limba țării, este remisă // armașului, care are drept atribuție p.203 supravegherea fidelă a executării sale imediate.

În afară de justiția oficială, care nu poate și nu trebuie să fie exercitată decât de tribunalele competente, de primă instanță, de apel, de casație și de comerț, mai există una a cărei formă ciudată m-a făcut să mă îndoiesc de legalitate.

Eu povestesc și nimic în plus.

La două mile în preajma Bucureștiului, se găsea atunci, și probabil există și astăzi un loc delicios, încântător, Băneasa¹⁰¹.

Băneasa era pentru români ceea ce sunt pentru parizieni Saint-Cloud, Montmorency, Enghien sau Saint-Maur¹⁰². Se ajunge acolo în trăsură sau călare, și cei care se plimbă, fără a fi prea numeroși, în zilele săptămânii, mai ales, nu încetează să anime acest *Eldorado*¹⁰³, prin grupurile lor de elită. O pădure mică, străpunsă de alei când drepte, când curbe, ce sporesc frumusețea naturii. Se găsesc la fiecare pas tufe enorme de măceșe, de mirt de Sicilia, de caprifoi, de iasomie, de răsuri; peste tot încântătoare umbrare, de unde se răspândesc parfumurile cele mai suave, tinerele femei la modă, păsările cele mai gălăgioase. Mici ochiuri de apă // limpede se ivesc din toate colțurile din iarbă, ca niște p.204 rădăcini de cristal, care merg, murmurând, și se unesc într-un fel de insulă înconjurată de mărăcini și sălcii parfumate.

[Urmează descrierea unor dansatoare și povestirea unei judecăți, care l-a impresionat pe autor prin sentința sa rapidă].

Ordinea se face în orașe, nu pot spune cu nepăsare, dar într-o manieră mai mult părintească. Un agă, un vornic de poliție, sau comandant al locului, milițieni și comisari al căror număr este întotdeauna mai mic, și în funcție de importanța localității, aceasta este aproximativ lista detașamentului însărcinat să supravegheze securitatea cetățenilor. Cu aceștia la noi se menține ordinea unei străzi, cu condiția ca aceasta să nu fie nici prea lungă, nici prea largă. p.214

Poliția ale cărei atribuții reclamă o supraveghere vigilentă, este cea pe care orașul a însărcinat-o cu hăituiala și distrugerea câinilor.

[Se povestește o întâmplare în care autorul s-a întâlnit cu reprezentanții ordinii. Urmează o nouă istorioară prin care se demonstrează abuzurile justiției].

¹⁰¹ *Baniassa*, pădure la marginea Bucureștiului.

¹⁰² Păduri și parcuri pariziene.

¹⁰³ Regiune imaginară din America de Sud, loc al bogăției fabuloase.

Capitolul VIII

Religia românilor

p.231 Catolici de rit grec¹⁰⁴, și în general foarte pioși, românii se conformează dogmelor Conciliului de la Niceea¹⁰⁵, împărtășindu-se în două feluri, după preceptele Sfântului Chrsostom¹⁰⁶, respectând cele patru mari posturi, de Crăciun, de Paște, de Apostoli, de Adormirea Maicii Domnului, sunt abstinenți în fiecare miercuri și vineri din săptămână, // înlătură din biserici statuile, din viața de apoi

p.232 Purgatoriul, din Crez formula și a fiului; și totuși, plini de respect pentru cultul exterior, ei desfășoară în ceremoniile religioase un fast care nu este egalat decât în Spania; dar încărcăți de ornamente în relief, sfinții lor au întotdeauna fața pictată.

La ei spovedania are loc ca la noi, cu diferența că în principate nu poate fi primită decât de preoți care au depus jurământul, aleși de obicei din ordinul Sfântului Vasile, și căsătorii. Semnul crucii, emblema Sfintei Treimi, se face cu degetul mare, indexul și degetul mijlociu împreunate. În fine sărbătorile, mai numeroase chiar decât cele din Roma, sunt peste tot urmate cu asemenea fervoare, că de obicei nu există în an decât 180 de zile lucrătoare.

În ziua de sărbătoare, după exemplul protestantului, un român își închide ușa și se dedică practicilor cu o pioșenie de multe ori austeră. În afară de aceasta, trecând prin fața unei biserici, pe jos sau călare, singur sau urmat de persoane străine, care împărtășesc poate felul său de a fi, el se // închină de trei ori, spunând:

p.233 „Gospodi pomilui”¹⁰⁷; este rugăciunea sa cea mai des întâlnită. Și în această privință, ca de altfel în tot ce privește lucrurile sfinte, nu-l va opri nici un respect uman, <nimic> nu-l va face să renunțe la îndatoririle sale. Exaltarea sa – în unele cazuri, și la unele ranguri– nu are limite. Se aseamănă cu cei din Calabria¹⁰⁸ sub acest raport. [Urmează o istorioară despre fapta unui haiduc, ce respecta postul zilei de vineri].

p.234 Ceea ce nu împiedică ca toate religiile, cu excepția islamului, să fie tolerate pe toată întinderea principatelor danubiene, să aibe bisericile lor, preoții lor, cultul lor și să nu fie prin nimic împiedicate. Numai moscheea nu are acces; tratatele de la Adrianopole¹⁰⁹ și Akkermann¹¹⁰ s-au opus întotdeauna.

Clericul poartă o barbă mare și mustăți, ca vechii noștri patriarhi, și are, de mult timp, un costum care se compune: în afara bisericii, dintr-un potcap¹¹¹ și de o

¹⁰⁴ Probabil autorul a vrut să spună creștini de rit grec.

¹⁰⁵ Conciliul de la Niceea din 325.

¹⁰⁶ Ioan Chrsostom (347–407), patriarh al Constantinopolului.

¹⁰⁷ „Doamne, ai grijă de mine!” (n.a.).

¹⁰⁸ Regiune din sudul Italiei .

¹⁰⁹ Tratat încheiat în urma războiului ruso-turc din 1828–1829.

¹¹⁰ Convenție ruso-turcă din 1826.

tocă, iar în interior dintr-o camilovca¹¹², altădată albă, astăzi roșie. Împărțiți în două corpuri, călugări și preoți sau preoți căsătoriți, și subdivizați în patru ordine, arhiepiscopi, episcopi titulari și episcopi în partibus, arhimandriți, călugări și frați, îl recunosc ca părinte spiritual pe patriarhul de la Constantinopol, autoritate căreia i se supune Sfântului sinod al Țării Românești, compus dintr-un mitropolit cu sediul la București, și din trei episcopi, de Râmnic, de Argeș, și de Buzău.

Dintre toți privilegiații, preoții formează clasa cea mai bogată a populației. Nu numai că au locuri în Divan și au însemne de onoare, dar nu plătesc nici un impozit împovărător, sau // ceea ce plătesc este atât de simbolic, că nici nu se poate vorbi de așa ceva. De asemenea, proprietățile și veniturile lor sunt din cele mai importante. Veniturile Mitropolitului s-au ridicat până la 580 000 de piaștri!¹¹³

p.235

[Despre un bătrân mitropolit, care a murit în ciuda bogăției în condiții mizere].

Superstițioși și fanatici, indiferent de calitatea, poziția și vârsta lor, românii, bărbați și femei, cred încă în apariții, în spirite bune sau rele, în revelații misterioase, în viziuni, într-un cuvânt în șarlatanism. Ei cred și se tem, și rămân în credințele și temerile lor fără a vrea să găsească principiul și să-l combată. Obscuritatea le convine mai mult decât lumina zilei. [Urmează alte considerații ale autorului pe tema ignoranței, întâmplări ce argumentează înclinarea spre superstiții a românilor].

Românii au stafiile și strigoi, iar noi sufletele rătăcitoare, fantomele. Spiritele nu se deosebesc decât în formă. Stafia, doamnă albă, care bântuie locuri izolate, ruine, // nu cruță pe nimeni. Nefericiții locuitorii pe care îi vizitează! Trebuie să-i aducă în fiecare zi de mâncare și de băutură, iar sâmbăta în plus un baziu de apă curată, cerințe pe atât de indiscrete pe cât stafia are un apetit pantraguelic, o sete de soldat, și ar putea foarte bine, dacă s-ar osteni, să găsească o fântână pentru a-și spăla mâinile și picioarele, pentru că bazinul pe care îl cere nu are alt scop. Refuzând să se supună acestor cereri, <locuitorul> se expune pedepselor cele mai grave.

p.243

p.244

Strigoiul este un mort proaspăt, pe mormântul căruia s-a călcat fără respect. Iritat de această lipsă de atenție, el iese noaptea, vizitează toate mormintele din jur, evocă umbrele celor dispăruți, confrăți ai săi, pe care îi cheamă în ajutor, și vor arde împreună picioarele profanatorului până când acesta va plăti tribut naturii, ceea ce se va întâmpla mai devreme sau mai târziu.

Vrem să scăpăm de acești oaspeți, atât de incomozi pentru multă lume, în special noaptea, când ne place să dormim fără a fi deranjați? Preotul se însărcinează cu aceasta. // El sfințește în fața voastră o fiolă de ulei – nu contează calitatea – în

p.245

¹¹¹ „Specie de togă, asemănătoare cu a judecătorilor noștri” (n.a.).

¹¹² „Mitră în formă de coroană plină, împodobită cu pietre prețioase, și dominată de o cruce” (n.a.).

¹¹³ „În jur de 170 000 de franci” (n.a.).

care înmoaie o hârtie pliată în mod misterios, și vă agață această hârtie pe cap cu șapte fire de păr luate de pe frunte. În mai puțin de trei săptămâni, datorită remediei eficiente, coșmarul nocturn, chiar și cel mai îndărătnic, încetează în totalitate. Uleiul și hârtia părintelui a avut efectul arsenicului. [Alte povestiri despre superstiții].

Capitolul IX

Oamenii mari. Mitropolitul Ignatie. Sfântu Sava. Școlile

[Despre originea latină a limbii și a poporului român; scurt itinerar în cultura română din epoca medievală].

p.295

p.296

Orice ar fi, româna este astăzi un amestec de slavă, de latină și de italiană. Câteva cuvinte barbare se mai întâlnesc încă, // dar limbajul actual tinde să le respingă. Acestei limbi nu-i lipsește nici expresia nici bogăția. Ea desfată urechea și se pretează ușor la traducerea capodoperelor străine. Și <literatura> română a produs, vom vedea, personalități și are în interiorul său reprezentanți, cărora nu le lipsește decât un singur lucru: publicitatea. Iorgovici¹¹⁴, Cichindeal¹¹⁵, Petru Maior¹¹⁶, Samuel Clein¹¹⁷, Vasile Colossi, Corneliu și Teodorici, ce au epurat limba strămoșilor lor; Șincai,¹¹⁸ Cantemir¹¹⁹ au trasat într-o manieră fermă, istoria ei; Beldiman¹²⁰, Bălăceanu, Cârlova¹²¹, Donici¹²², Alexandrescu¹²³, Negruzzi¹²⁴, Bolliac¹²⁵, cei doi Miron¹²⁶, Pogor¹²⁷, Ureche¹²⁸, Alecsandri¹²⁹, Mumuleanu¹³⁰, Aristia¹³¹, Kogălniceanu¹³² și atâția alții, au cântat și cântă încă înaltele fapte; Asachi¹³³ predică unirea, înțelegerea, și traduce cu o rară bucurie Lamartine¹³⁴; Eliade¹³⁵, a cărei grație și delicatețe are atâta farmec, s-a transformat în pictorul

¹¹⁴ Paul Iorgovici (1764–1808), cărturar român.

¹¹⁵ Dimitrie Cichindeal (Țichindeal), fabulist român.

¹¹⁶ Petru Maior (1754–1821), scriitor român din Transilvania.

¹¹⁷ Samuil Micu (Clain) (1745–1806), filolog și istoric iluminist român.

¹¹⁸ Gheorghe Șincai (1754–1816), istoric și filolog român iluminist.

¹¹⁹ Dimitrie Cantemir (1673–1723), cărturar umanist, domn al Moldovei (mart. –apr. 1693; 1710–1711).

¹²⁰ Alexandru Beldiman (1760–1826), vornic și cărturar român.

¹²¹ Vasile Cârlova (1809–1831), poet român.

¹²² Alexandru Donici (1806–1866), fabulist român.

¹²³ Grigore Alexandrescu (1810–1885), poet român.

¹²⁴ Costache Negruzzi (1808–1868), scriitor român.

¹²⁵ Cezar Bolliac (1813–1881), poet și publicist român.

¹²⁶ Miron Costin (1633–1691), cronicar moldovean.

¹²⁷ Vasile Pogor (1833–1906), scriitor român.

¹²⁸ Grigore Ureche (1590–1647), cronicar moldovean.

¹²⁹ Vasile Alecsandri (1821–1890), poet și om politic român.

¹³⁰ Barbu Paris Mumuleanu (1794–1837), poet român.

naturii, și știe să dea celor mai neînsemnate obiecte culori seducătoare; Văcărescu [...]

Dar mă opresc aici pentru a cita fragmente; vă va da o idee a supra talentului poeților și a originalității limbii de aur. //

Văcărescu descrie plăcerile călătoriei, și iată în ce manieră seducătoare; cât despre el, își duce existența în Tusculum¹³⁶-ul său de la poalele Carpaților [Urmează o poezie a lui Văcărescu în română și în franceză].

p.297

Asachi, pe atât de grațios fabulist ca și fiica sa¹³⁷, este un elegant interpret al capodoperelor noastre. Asachi, Esopul Țării Românești¹³⁸, face să vorbească fructele aurite ale lui Ceres¹³⁹. [Urmează poezia în română și în franceză]. //

p.299

Pogor, scriitor și gânditor, moralist și filosof, pictor și istoric, Pogor a scris de curând, în generoasa sa indignare împotriva viciilor cotidiene și a defectuoasei organizări a societății noastre moderne.[Urmează un fragment din opera scriitorului amintit].

p.300

Alecsandri, noul Rouget de l'Isle¹⁴⁰, celebrează eliberarea Țiganilor¹⁴¹ [Urmează poezia în română și franceză].

p.302

În sfârșit, Rosetti¹⁴², a cărui poezie se apropie de cea a poetului nemuritor al *Meditațiilor*, a cărui dragoste este atât de pură, patriotismul atât de adevărat, morala atât de severă, caracterul atât de blând, spiritul atât de binevoitor și fin; Rosetti din a cărui pană se ivesc perle. [Se redă un fragment din *Cămașa omului fericit*].

p.304

Înzestrați cu o inteligență remarcabilă, cu un spirit fin, seducător, pitoresc, cu o flexibilitate a caracterului puțin comună, românii se apucă de muncă cu mult zel. Această atitudine este în contrast cu indolența orientalilor, vecinii lor. [Urmează considerații despre lipsa de cultură a boierilor]. //

p.306

Din anul 1810 datează inițierea acestor popoare în primele noțiuni ale științelor, literaturii și artelor¹⁴³. Venerabilul mitropolit Ignatie¹⁴⁴ a fost primul inițiator. A fondat la București un liceu unde a chemat profesori de toate

p.308

¹³¹ Constantin Aristia (1800–1880), actor și scriitor român.

¹³² Mihail Kogălniceanu (1817–1891), istoric, scriitor și om politic român.

¹³³ Gheorghe Asachi (1788–1869), scriitor și publicist român.

¹³⁴ Alphonse de Lamartine (1790–1869), poet francez.

¹³⁵ Ion Heliade Rădulescu (1802–1872), poet, publicist român.

¹³⁶ Localitate antică romană vestită prin vilele aristocrației romane.

¹³⁷ Hermiona Asachi, fiica lui Gheorghe Asachi.

¹³⁸ Confuzie, era în Moldova, s-ar putea referi la Grigore Alexandrescu.

¹³⁹ „Domnul J.A. Vaillant a tradus în franceză aceste diverse bucăți și le-a conservat forma lor naivă, originală, ceea ce mi se pare foarte fericit, pentru că tradusă în alte limbi, româna, ca și alte limbi orientale, pierde mult din coloritul, din bogăția, din expresivitatea sa” (n.a.).

¹⁴⁰ Rouget de Lisle (1760–1836), compozitor al imnului Franței *La Marseillaise*.

¹⁴¹ „31 ianuarie 1844” (n.a.).

¹⁴² C. A. Rosetti (1816–1885), om politic și publicist român.

specialitățile, și bineînțeles pentru limba națională, limbile străine, matematică, chimie, fizică, desen, în afara cursurilor obișnuite, a obținut din fericire rezultate rapide¹⁴⁵.

Abandonat forțat în 1812, acest stabiliment a fost pus sub administrarea celor numiți pretențios „efori”; fiecare uneltind să ia puterea, s-a ivit dezbinarea între cei cu ranguri; și atunci, ca o navă epuizată, liceul a luat apă, s-a scufundat.

Nu a întârziat totuși să reînvie sub o altă formă. Din cenușa sa a ieșit Sfântul Sava¹⁴⁶, colegiul care a fost imediat organizat pe baze legale și severe. Profesori de calitate, cunoscuți toți prin activitatea lor anterioară, au fost singurii admiși și nu au intrat în funcție decât după ce au fost supuși unui riguros examen.

p.309 Puțin mai târziu, domnul a cerut ca un pământean de merit să fie trimis în Europa pentru a studia învățământul public. Domnul Poenaru¹⁴⁷ a avut onoarea să i se încredințeze această misiune importantă. Om rezervat, grav, impasibil, nu prea strălucitor, dar foarte competent, el s-a achitat demn de obligațiile sale, și a revenit înzestrat cu numeroase documente. Sfântul Sava îi datorează cele mai bune legi ale sale.

În fine, în afară de Sfântul Sava, instituțiile destinate educației tineretului prind viață. Școlile lancasteriene, datorate zelului luminat al Domnului Demetrius¹⁴⁸, școala de umanioare și școala complementară se organizează pe baze solide și durabile. și într-o zi vor aduce mari servicii țării. Trebuie să sperăm că numeroșii elevi se vor grăbi să răsplătească eforturile celor care le-au instituit.

p.310 Voi repeta: o bunăvoință de necontestat, talent, bun simț, aptitudini, acestea sunt trăsăturile caracteristice ale românilor. Am drept mărturie strălucirea pe care o răspândesc în jurul lor oamenii de clită ale căror opere le-am citat mai sus, // dacă, în afară de aceste naturi de excepție, nu găsim mărturii frecvente ale celor afirmate în aceasta privință. Printre elevii trimiși de familiile lor la Paris, pentru a primi botezul științei, puțini sunt cei care se întorc fără rezultate excelente de la școlile noastre de drept, medicină, pictură, sculptură, chiar muzică. Barthole¹⁴⁹ și Cujas¹⁵⁰, Cuvier¹⁵¹, Geoffroy-Saint-Hilaire¹⁵², Horace Vernet¹⁵³, Paul Delaroche¹⁵⁴, Bosio¹⁵⁵, Lemaire¹⁵⁶, Halévy¹⁵⁷ și Aubert¹⁵⁸ au ridicat de curând principatele danubiene în rândul națiunilor.

¹⁴³ Exagerare, au existat instituții de învățământ și în secolele anterioare.

¹⁴⁴ Ignatie Crețul, mitropolit al Ungrovlahiei 1810–1812.

¹⁴⁵ Încă din timpul lui Constantin Brâncoveanu s-a înființat o școală în chiliile mănăstirii de la Sf. Sava, vezi C. Stoicescu, *op. cit.*, p. 130–132.

¹⁴⁶ Colegiul de la Sfântul Sava s-a deschis în 1818 de către Gheorghe Lazăr, vezi M. Popescu, *Colegiul național Sfântul Sava cea mai veche școală românească*, București, 1944.

¹⁴⁷ Petrarca Poenaru (1799–1875), iluminist român.

¹⁴⁸ Probabil se referă la domnitorul Țării Românești, Al. Dimitrie Ghica (1834–1842).

Cei care datorită problemelor familiale grave sunt reținuți în țară, dacă nu urmează cursurile de la Sfântul Sava, sau ale școlilor particulare conduse în cea mai mare parte de oameni de suflet și de talent, aceia iau un tânăr profesor, de obicei francez, și capătă curând, în afara cunoștințelor speciale, o ușurință a limbii și a manierelor pentru care sunt foarte pasionați [...]

Ceea ce m-a uimit la ei a fost extraordinara ușurință de a învăța nu numai limbile orientale, dar încă și cele din occident. Nu de puține ori vezi un român care vorbește simultan, în afară de limba sa maternă, greaca veche, neogreaca, rusa, germana, italiana, franceza, și destul de des, chiar, armeană, turca și araba: adică, cel puțin, șase sau opt limbi! [Considerații despre personalitățile ce cunoșteau mai multe limbi străine].

La întoarcerea mea de la Constantinopol, am avut de îndeplinit mai multe treburi, vizite de făcut, mii de comisioane cu care m-am însărcinat înainte de a pleca, și care trebuiau duse până la capăt, // pentru a da socoteala mandatarilor mei. Mi-am îmbrăcat costumul de ceremonii, și, urcând într-un echipaj, care nu m-a privat niciodată de un sfanț, am plecat. Fiecăruia după rangul său. Am început cu vizita la Domn, care m-a primit cu bunăvoința sa obișnuită. M-am dus apoi la frații săi, marele vornic Mihail¹⁵⁹ <și la celălalt>, spătarul¹⁶⁰. Am trecut de acolo la principesa Ghica¹⁶¹, la marele postelnic Balș Filipescu¹⁶², la aga Dumitrache Filipescu¹⁶³, la prințul Suțu¹⁶⁴, la boierii Cornescu¹⁶⁵, Alecu Bellio¹⁶⁶, etc. La orele cinci, mi-am schimbat toaleta și m-am dus la consulatul Franței, unde am luat masa. Acolo l-am găsit pe domnul Minnaut, vice-consul la Iași. Domnul Minnaut, fiul demnului nostru reprezentant în Egipt¹⁶⁷, venise să-l viziteze pe domnul A. Cochelet¹⁶⁸, consulul general, unul dintre demnitarii cei mai respectați, sub toate

p.311

p.313

p.314

¹⁴⁹ Barthole, jurist italian din secolul al XIII-lea.

¹⁵⁰ Jacques Cujas (1522–1590), jurisconsult francez.

¹⁵¹ Georges Cuvier baron Montbéliard (1769–1832), celebru zoolog francez.

¹⁵² Geoffray Saint Hillaire (1772–1844), celebru naturalist francez.

¹⁵³ Horace Vernet (1789–1863), pictor francez.

¹⁵⁴ Paul Hippolyte Delaroche (1797–1856), pictor francez.

¹⁵⁵ Jean Bosio (1767–1832), pictor francez.

¹⁵⁶ Henri Philippe Lemaire, sculptor francez din sec. al XVIII-lea.

¹⁵⁷ Ludovic Halévy (1834–1908), scriitor și libretist francez.

¹⁵⁸ Esprit Auber (1782–1871), compozitor francez.

¹⁵⁹ Mihail D. Ghica (1794–1850), mare vornic (1834–1842).

¹⁶⁰ Costache Ghica (1797–1852), mare spătar.

¹⁶¹ Probabil Ecaterina Ghica, născută Făca, soția lui Mihail Ghica.

¹⁶² Balș Filipescu, probabil Iordache Filipescu (1765–1855), a cărui soție era din familia moldovenească Balș, vezi I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 32.

¹⁶³ Dumitrache Filipescu, probabil Dumitru (Mitică) Filipescu (1808–1843), om politic, conducătorul acțiunii revoluționare din 1840.

¹⁶⁴ Nicolae Suțu, mare logofăt al dreptății, mort în 1851, vezi Paul Cernovodeanu și Irina Gavrilă, *op. cit.*, p. 159.

¹⁶⁵ Costache Cornescu, mare logofăt al dreptății și Mihalache Cornescu, logofăt al dreptății în *ibidem*, p. 79.

¹⁶⁶ Alexandru Belu, agă, vezi, I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 348.

raporturile, și fără îndoială cel mai respectat dintre cei pe care îi avem în străinătate. [Urmează istorisirea unei petreceri a căruia gazdă a fost însuși autorul].

p.332 Opt zile după ospățul nostru, două jurnale, au apărut în loc de unul; dar nici
p.333 unul dintre noi, nici unul dintre cei ce se gândiseră la ele nu au participat la fondarea lor. Noi am semănat; alții au cules. // Nu se întâmplă de obicei așa în lume?

„Curierul Românesc”¹⁶⁹ a fost în exclusivitate consacrat intereselor politice al țării. „Muzeul Național”¹⁷⁰ a avut drept scop răspândirea în Țara Românească a cunoștințelor despre economia industrială. Se tratau artele agricole și manufacturiere, istoria naturală; se informa despre cercetările arheologice de-a lungul Dunării, atât de interesante, despre observațiile geologice, atât de importante din Carpați. O corespondență activă a fost organizată în acest scop cu persoanele cele mai luminate din diferite județe. În fine, pentru a răspunde mai bine curiozității publice, coloanele acestei foi, al cărei succes mi s-a părut asigurat de bucuria cu care a fost primită apariția sa, au fost deschise literaturii române și străine, romanului, nuvelor, poeziei [...]

p.337

Capitolul X

Ceremoniile matrimoniale. Nobilii, burghezia, poporul

Dacă căsătoria este unul din actele cele mai serioase, mai grave, a existenței pământene a omului, această lucruri nu este valabil în principate; și dacă totuși are loc, are prea puține lucruri asemănătoare cu <cea de la> noi.

Poporul se căsătorește des fără contract; binecuvântarea preotului ține locul acestuia, sancționează totul și răspunde celor mai mici exigențe. //

p.338

Burghezia și-o aranjează în fața a patru martori, rude sau prieteni ai soțului, și imediat, actul în dublet este semnat de toți participanții fără altă formalitate.

Nobilimea acționează în alt mod. Există obiceiul de a cere semnătura mitropolitului și a Domnului. Este o onoare care nu a fost niciodată refuzată și o prerogativă a celor doi demnitari la care țin în mod deosebit.

Cât despre căsătoria religioasă, ea are loc cu ceremonialul lugubru al unei înmormântări. Logodnica, tânără sau bătrână, frumoasă sau urâtă, înaltă sau mică, brună sau blondă, binefăcută sau cocoșată, își înfășoară ermetic capul într-un voal a cărei țesătură este de aur sau de argint, pentru clasele superioare; de aur sau de mătase pentru cele mijlocii, de lână sau de bumbac pentru cele de jos sau pur și simplu de pânză pentru cei sărmani. Ea se arată apoi împodobită asemenea cailor

¹⁶⁷ Jean François Mimaout (1774–1837), consul al Franței în Egipt din 1829, cel care a dus tratativele pentru aducerea obeliscului din Place de la Concorde.

¹⁶⁸ Adrien Louis Cochelet (1778–1858), consul al Franței în Principate 1834 - 1837.

¹⁶⁹ Este vorba de „Curierul de ambe sexe” ce apare între 1836–1844.

¹⁷⁰ „Muzeul Național” din București, publicație condusă de Aaron Florian, apare doi ani 1836–1838.

noștrii de dric, cu o coroană de pene negre etajată, și îmbrăcată ca o vestală antică, cu un fel de tunică din purpură, de mătase, sau de lână, după numele, poziția și averea sa; și timp de o zi // nu mai dispune de sine. Patru femei tinere, prietenile sale din copilărie, vin și o iau, două de mâini, altele două de centură, și o conduc în liniște spre biserică, într-o atitudine pocăită ca a unui criminal. p.339

Înainte de a păși în lăcașul sfânt, viitoarea soție le mulțumește însoțitoarelor sale; ea face apoi pomeni săracilor, îngenunchează pentru a săruta lespedea portalului, se ridică ușor cu mâinile împreunate și înaintează încet, cu ochii semideschiși, spre altarul alb, unde își așteaptă liniștită logodnicul [...]

Ceremonia religioasă nu este lungă: odată ce au fost rostite rugăciunile preliminare, preotul pronunță jurământul obișnuit, unește indexul soțului cu cel al soției, le dă mâna să i-o sărute, în locul vasului sfânt de împărțășanie; se intonează apoi un cântec, și soții, căsătoriți de formă, așa cum se vede sunt conduși la ei. [Urmează considerații ale autorului despre căsătorie în general].// p.340

În sfârșit un francez, domnul Vaillant¹⁷¹, care a locuit mult timp printre ei, a rezumat aceste judecăți. După el, românii, cărora le-a alcătuit portretul cel mai exact, tratându-i cu severitate, sunt în general înalți, binefăcuți și robuști. Au figura prelungă, părul negru, sprâncenele groase și arcuite, privirea vioaie, buzele mici. Dinții lor, albi naturali, se îngălbenesc curând și se strică, mai ales în orașe, datorită folosirii frecvente a pipei și a prăjiturilor. // p.345

Românul din oraș are ceva din fizionomia grecească; cel de la țară poartă în trăsăturile sale amprenta romană pură [...] Poate mai veseli, mai spirituali, mai ospitalieri decât moldovenii, muntenii sunt tot atât de curajoși, sobri, agili și pricepuți. p.346

Sinceri, și unii și alții, devotați, întreprinzători, îndrăzneți, chiar cutezători, au pierdut în parte, în clasele superioare aceste nobile calități. Educația fanariotă i-a făcut vanitoși în gesturi, câteodată lași, întotdeauna suspicioși. [Urmează considerații despre instituția căsătoriei].

Capitolul XI Ospitalitatea. Serata

p.365

Românii, în general foarte sobri, sunt mai puțin rafinați în felurile de mâncare decât în servirea mesei; se mulțumesc cu puțin. Ceea ce nu împiedică ca abundența și luxul să domnească la ei, pentru oaspeții lor mereu numeroși și nu pentru ei înșiși [...]

Sub acoperișul lor străinul se bucură de privilegii a căror importanță noi o ignorăm. El poate, atunci când a fost prezentat, chiar dacă a sosit cu câteva minute înainte de servirea mesei, să intre, să salute, să vorbească sau dacă îi convine mai mult să nu spună nimic, nimeni nu va face nici o remarcă. Conversația nu se animă p.366

¹⁷¹ Jean Alexandre Vaillant, publicist francez cu vederi liberale, profesor și perceptor în familia marelui ban Iordache Filipescu și apoi în cea a lui Mihalache Ghica. rezident în principate timp de 12 ani (1829–1841) și unul din liderii mișcării revoluționare din 1840, fapt pentru care avea să fie expulzat câteva luni mai târziu.

decât în timpul mesei. // [Urmează descrierea unei mese în casa unui mare boier din București].

p.373 Am intrat, împreună cu domnul M. în salon, o cameră mare, unde ca într-o seră, florile cele mai rare, arbuștii cei mai exotici fremătau sub adierea unui ventilator invizibil. Parfumuri îmbătătoare pluteau prin aer. Tufe stufoase de begonii, nu-mă-uita, cactuși, caprifoi, mirt, rodie, iasomie tapisau întreaga cameră și serveau drept cuiburi pentru numeroase păsărele. [...] Doi albanezi, în costume strălucitoare, așezați în picioare în fața intrării, deschideau ușa fiecărui oaspete și o închideau repede [...]

p.374 Ne plimbam de-a lungul și de-a latul <camerelor> în mijlocul unei mulțimi de boieri, care, culcați, își fumau cu gravitate ciubucurile. Retrasede în colțuri, tinerele fete flecăreau // în franceză. În altă parte, grupuri de femei elegante se întrețineau cu moda zilei, cu *Follet*¹⁷² deschis pe genunchi [...]

La orele opt, cinci robi, purtând ceainice din argint masiv, avansează cu pași lenți. Aceste ceainice, umplute cu apă de trandafiri și cu esențe de aloe sunt destinate spălatului pe mâini. Alți cinci robi îi urmează pe primii, la o oarecare distanță, și întind convivilor șervețele din cel mai fin in de Crimeea, fasonate cu aur și mătase. Imediat ușile s-au deschis și fiecare s-a ridicat în același timp.

p.375 La doamna D., cunoscută prin simplitatea vieții cotidiene, totul era de o magnificență regală, pentru că avea zi de primire. În aceea zi am asistat la un spectacol feeric. Imaginați-vă o sufragerie luminată de trei sute de lumânări roz de Leopoldstadt¹⁷³, o masă de 52 de tacâmuri, și pe această masă, o grămadă de argintărie și de cristaluri ce sclipeau asemenea // pietrelor prețioase, diamantelor. Franța și Boemia străluceau acolo în toată splendoarea operelor lor.

Servirea s-a făcut după moda franceză, cu diferența că s-a început cu o salată și s-a terminat cu un consommé. [Urmează descrierea felurilor de mâncare servite].

p.376 În timpul dineului, un valet, un fel de copil care alungă muștele¹⁷⁴ a stat în spatele oaspeților. Cu un evantai de pene, el alunga muștele, țânțarii, musculițele, și avea destul de multă treabă [...]

p.380 În principate robul, ca și iarba, se găsește din abundență și crește la vedere [...] Un rob pentru a schimba ciubucul, un rob pentru a-l aprinde, unul pentru a-l aduce, unul pentru a-și privi stăpânul fumând, în picioare, în fața lui, cu cele două mâini încrucișate pe piept, un altul pentru a-i aduce dulceața, un altul pentru paharul cu apă, unul pentru șervet, unul pentru a ridica batista; alți cinci pentru a-l îmbrăca, a-i pieptăna barba, a-i spăla mâinile, a-l coafa; alți cincizeci de robi pentru nevoile casei, pentru camere, îmbrăcăminte, bucătărie, trăsuri, coafuri, harnașamente, căci era bine să-i servească pe stăpâni, și nu aveau timp să se servească pe ei înșiși; fără

¹⁷² Revistă de modă.

¹⁷³ Oraș construit de austrieci în Ungaria pe malul drept al râului Waag.

¹⁷⁴ *Puer abige muscas.*

a-i număra pe vizitii, servitorii ce merg pe jos, cei pentru curse, amăuții, care stau în spatele caleștilor, și care îndeplinesc (după spusele răutăcioșilor) servicii secrete și curajoase ce sunt atribuite în general în Franța chipeșilor vânători ai familiilor nobile [...]. În acest timp ușile s-au deschis din nou și au intrat pe rând, consulul Austriei¹⁷⁵, domnul Meitani¹⁷⁶, consulul Rusiei, baronul Ruckmann, spătarul, prințul Mihail Ghica, contele Belio, prințul Suțu, contele Vilara¹⁷⁷, boierii Florescu, Manolache Manu¹⁷⁸, Predescu¹⁷⁹, Cantacuzino¹⁸⁰, consulul Greciei¹⁸¹, baronul Sachelarie¹⁸² [...]

Plimbarea se face în trăsură sau călare și Champs Elysées din București sunt: Băneasa, Herăstrău, Colentina, Mărcuța, Pantelimon, Leordeni, Plumbuita¹⁸³. Nimic nu egalează luxul trăsurilor, eleganța și soliditatea lor. Nu există nici un mic boier, un mic burghez, care să nu vrea să aibă o trăsură proprie, care să rivalizeze în formă și strălucire cu cele ale prietenilor sau vecinilor. Cei mai bogați își permit albanezi. Vizitiul, rob umil, abia acoperit de o manta mizeră și deșirată, stă chiricit pe locul său, pentru a pune în valoare statura și veșmintele somptuoase ale albanezului. Aurul, argintul, mătasea și cașmirul // îl acoperă pe acesta din urmă din cap până în picioare.

p.398

p.399

Spectacolul <de teatru>, cel al trupelor franceze, germane sau române, atrag pe rând mulțimea la teatru. În epoca în care eu eram la București, un director parizian, M. Fourreau¹⁸⁴ obținea succese frumoase [...] //

Recepțiile se împărțeau în două categorii: cele // publice și cele particulare [...] Primele au loc, de obicei, chiar în sala Operei. Se dansează cadrilul franțuzesc, mazurca, și dansul național [...]

p.400

¹⁷⁵ Cazimir von Timoni, consulul Austriei la București (1828–1836).

¹⁷⁶ G. Meitani boier ce se ocupa de exploatarea ocnelor, vezi I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 173.

¹⁷⁷ Alexandru Villara, ministru de finanțe.

¹⁷⁸ Probabil Manolache Manu, mare hatman, căsătorit cu Sultana Mavrogheni vezi O.G. Lecca, *Genealogia a o sută de case boierești din Țara Românească și Moldova*, București, 1911, p. 63

¹⁷⁹ Predescu, probabil Eugen (Evghenie) Predescu, vezi Paul Cernovedeanu și Irina Gavrila, *op. cit.*, p. 144

¹⁸⁰ Probabil Constantin Cantacuzino, mare logofăt al dreptății din 1839, *ibidem*, p. 69.

¹⁸¹ Rizo, consul general al Greciei.

¹⁸² Baronul Constantin Sakellarie, bancher de origine greacă, consul al Prusiei la București (1834–1848), vezi I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 7.

¹⁸³ Parcuri bucureștene.

¹⁸⁴ Este vorba de trupa fraților Fourreaux, ce dădea reprezentații în Moldova și Țara Românească.

Capitolul XII

Ceremoniile funebre

[...] După ce <omul>și-a dat obștescul sfârșit se obișnuiește să i se facă o ceremonie asemănătoare cu cea din multe sate din nordul Germaniei, și care își are rădăcinile în antichitatea romană. <mortul> se ridică din pat, este îmbrăcat cu cele mai frumoase haine, este depus pe un divan în jurul căruia rudele, prietenii, cunoștințele se înclină. spun o rugăciune scurtă, îl sărută, unii pe ochi, alții pe frunte, alții numai mâna dreaptă.

Expunerea durează 16 ore. Odată trecut acest timp, medicul examinează atent fizionomia mortului [...] și decide dacă trebuie să aibă sau nu loc îmbălsămarea.//

p.406

Această operație constă în dezbrăcarea mortului, spălarea sa cu apă fierbinte, înmiresmarea sa cu parfumuri și esențe, introducerea în gură și în nas de mirodenii și tămâie. Este îmbrăcat apoi ca la început, este pus într-un sicriu deschis, i se încrucișează mâinile pe piept, sub cap i se pune o pernă mică în formă de sac parfumat, i se ridică voalul ce îi acoperă fața și se pleacă <la cimitir>.

Pentru bogat ca și pentru nevoiaș, pentru boier cât și pentru țăran, nu există decât un singur mod de a fi înmormântat. Patru oameni robuști și viguroși își jertfesc umerii pentru aceasta. Pompele funebre nu au, după știința mea, ciocli mai deosebiți.

De curând exista obiceiul ca văduvele să urmeze convoiul în trăsură sau pe jos. Ele își sfășiau chipul în mers, își loveau pieptul cu furie, își smulgeau părul cu mâinile [...] scoteau strigăte lamentabile. Acest obicei ciudat a suferit modificări fericite. Convoiul este compus din rude și prieteni ai defunctului; în față înaintează o fanfară ale cărei note lugubre// par că se desprind una câte una; sicriul, rudele și prietenii ocupă locul din mijloc al cortegiului, iar jelitoarele, femei plătite pentru a îndeplini această mizerabilă comedie, se află în spate.

p.407

Pentru cei săraci, muzica este redusă la strigătele de deznădejde ale rudelor, prietenilor și ale văduvei răposatului, ceea ce nu este mai puțin trist și dureros. Din timp în timp, se distinge vocea gravă a preotului și notele înalte ale dascălilor ce îl înconjoară.

Cât despre serviciul religios, în biserică el se desfășoară aproape ca în Franța. Intrarea, slujba, ieșirea sunt supuse aceluiași norme canonice. Sosit la cimitir, cortegiul înconjoară mormântul pe marginea căruia se găsește groparul, cu lopata în mână, gata să i-o ofere popei. Fiecare se închină și îngenunchează, se spun rugăciunile obișnuite, se reacoperă fața defunctului cu o pânză albă sau cu una mai prețioasă se ținutuește capăcul coșciugului cu zgomot; rudele îi adresează un ultim cuvânt de adio, văduva mai varsă o lacrimă în amintirea sa; după care preotul, aruncând un pumn de pământ // sfințit în groapă, pronunță câteva cuvinte sacramentale și se retrage.

p.408

Capitolul I

Modul de a călători în principate. Poștașul, lombago, surugii. Căruciorul. Caravanseraurile. Maidanezii. Mahalalele. Străzile. Bisericile. Cartierele. Ocnașii. Muzeul de istorie naturală. Colegiul Sfântul Sava. Biblioteca publică. Spitalele. Metropola. Custodele. Mormântul Sfântului Spiridon. Panorama. Tradițiile. Originea populară a Bucureștiului

În nici un loc din lume, după știința mea, nu se călătorește cu atât de mare rapiditate, dar într-un mod atât de puțin confortabil ca în principate. Rusia, atât de renumită în aceste două probleme, este mult rămasă în urmă. Poștele române sunt de patru// leghe, sau mai bine de 16 km. Fiecare dintre ele are un popas, unde sunt ținuți la dispoziția voastră cai de călărie, cai de tracțiune, boi sau bivoli. Aveți de ales între patru mijloace de transport: primul – pe jos, al doilea, pe cal; al treilea, în trăsură; al patrulea, în sfârșit pe bivoli sau boi [...]

Călare sunteți însoțit de un poștaș¹⁸⁵, care are funestul obicei, ca tătarul în Turcia, de a străbate spațiul în goana mare, și pe care trebuie să-l urmați, sub pericolul de a vă rătăci și de a face de trei ori drumul obișnuit [...] Ajungeți deci la destinație, cu un lombago de peste opt zile. Dar ce importanță are! Ați ajuns.

În trăsură plecați, însoțiți de doi, // trei surugii¹⁸⁶, cu ardoarea unei lovituri de vânt; nu rulați pe pământ, veți brăzda aerul ca o rândunică, vă veți pierde respirația, și auzul, și vederea, asfixiat de praful care vă învăluie din toate părțile [...]

Vreți să călătoriți în principate? Vă veți duce la aga, sau în lipsa acestuia, la ispravnicul orașului în care locuiți. Aga vă va întreba unde doriți să mergeți, ziua, ora la care vreți să plecați și care este adresa dumneavoastră. Aceste formalități terminate, vă va trimite o foaie de drum, pe care sunteți obligați să o arătați la fiecare popas, căpitanului sau stăpânului poștei [...] // La ziua și la ora indicată, veți vedea apărând la poarta voastră un modest vehicul: este cel ce vă este destinat. Am spus modest cu intenție. Imaginați-vă o cutie, fără acoperiș, înaltă de treizeci de degete, largă de două picioare, lungă de trei, încadrată de patru roți dintr-o singură piesă, rotunjite cu o toporișcă și montate la două osii de lemn, totul fără nici un cui. Aceasta este veți vedea, un pic mai mult decât o roabă (tărăboanță) și un pic mai puțin decât un tomberon, este o troacă. <Are> o garnitură de frânghii, două hamuri și o chingă prin care animalul își trece capul și se eliberează foarte ușor și opt, zece, doisprezece cai atașați, aceasta depinzând de drumul pe care vreți să-l faceți [...] Trei dintre cai sunt încălecați fără șa, fără scări și fără zăbală de trei români, care așteaptă flegmatic, cu biciul în mână, ca dumneavoastră să fiți gata.

¹⁸⁵ „Ghid” (n.a.).

¹⁸⁶ „Postillons” (n.a.).

p.6 Acest moment odată sosit, vă veți chirci de bine de rău pe patul de fân fermentat de care carul este umplut în chip de scaun, apoi veți da semnalul de plecare. Atunci primul surugiu va scoate un strigăt ascuțit, sălbatic, gata să-și dea sufletul, își va roti biciul deasupra capului, și // cum pitoresc a scris contele Demidov¹⁸⁷, plecați fără ajutor din nici o parte, cramponându-vă de marginea rudimentarului vostru echipaj, ca un cavaler neîndemânatec de coama unui cal năvălaș.

Sosit la una din porțile orașului vă opriți. Veți arăta permisul la vizat unui presupus <funcționar> și-i veți da un bacșiș de trecere. Bacșișul, una dintre varietățile de „bani pentru cinste”, nu este obligatoriu, dar va exercita o mare influență asupra destinului călătoriei voastre. Dându-l de bunăvoie, acesta îl va determina pe funcționar să vă salute grațios și să-i spună surugiului : mergi repede! [...]

p.7 Atribuțiile celor trei surugii nu încep cu adevărat decât de la bariere. Odată depășite aceste linii, primul începe să strige într-un mod atât de lamentabil / atât de vesel, întotdeauna discordant, până când va fi părăsit de suflu. Al doilea îl urmează, apoi al treilea, și în sfârșit primul reîncepe mai frumos, acompaniindu-și cântecul de gesturi furibunde, de lovituri arzătoare de bici și de nenumărate lovituri de picioare, astfel că ardoarea echipajului nu încetinește de loc.

Surugiul, din momentul în care a scos urlatul din piept, uită tot sau mai bine zis nu își mai amintește decât trei lucruri: vocea, biciul și caii. Din păcate vehiculul și călătorul nu sunt pentru el decât accesorii nedemne de atenție. Trece peste toate obstacolele fără oprire. Gropi, râpe, torente mărăcini, nimic nu-l înspăimântă, nimic nu-l oprește. Caii îl secondează minunat. Cu o impetuozitate neînfrănată ei devorează spațiul; viața lor întreagă pare că atârna de fiecare pas, și fiecare pas de cei ce îl urmează. Cursele noastre peste câmp nu se compară <cu acestea>. *Steeple-chas*¹⁸⁸-urile noastre sunt jocuri de colegiu. Se sparge o roată, carul se clatină, își pierde echilibrul, aruncă la zece pași călătorul său, îi rupe un umăr sau o coapsă, și p.8 își continuă drumul, sărind // în toate sensurile ca un balon elastic. Veți geme atunci, strigând ajutor cu toată puterea plămânilor voștri. Inutil! Surugiul nu aude; zelul său exaltat îl surzește.

Sosit la popas, dar numai atunci își dă seama că îi lipsește o roată și călătorul. Vehiculul pe care vi-l voi descrie se numește căruță El este pentru români ceca ce este *corricolo*¹⁸⁹, atât de spiritual schițat de un încântător povestitor al nostru, la

¹⁸⁷ Anatol Nicolaevici Demidov (1812–1870), călător în Țările Române în 1837, a scris *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée. par la Hongrie la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1840 (vezi traducerea pasajului privind țările române în volumul de față).

¹⁸⁸ Alergare cu obstacole.

¹⁸⁹ Mijloc de locomotie rapid în sudul Italiei și în special la Neapole.

napoletani¹⁹⁰. Diferența este totuși că acela poate cu un cal să transporte cu ușurință șapte sau opt persoane, în timp ce acesta nu poate, dimpotrivă, cu șapte-opt cai să transporte decât un singur călător [...]

Dar pentru a rezista la o călătorie atât de periculoasă și distructivă // pe care o fac surugii, vă trebuie o trăsură de fier sau o căruță [...] M-am echipat cu o excelentă căruță. Este mai puțin distinsă, dar mai comodă și mai ales mai puțin înșelătoare. În afară de rezistența sa la toate încercările, căruța este acoperită și, veritabilă arcă a lui Noe, poate să dea azil la o jumătate de duzină de persoane [...] și chiar la nevoie unei menajerii.

Iată de ce parcurgând cele două principate dunărene în acest rustic echipaj, am făcut din numele său titlul povestirilor mele [...]

Principatele au 5577¹⁹¹ de orașe, burguri, sate. Multe din aceste localități sunt interesante // din punct de vedere istoric [...]

Lipsit de hoteluri, în București sunt sau mai bine zis erau, caravanseraieri, clădiri mari cu patru pereți, în care nefericiții călători ce nu aveau prieteni în principate, găseau la sosire, drept mobilă paie și se culcau în acestea alături de români, unguri, transilvăneni, germani, rumelioți, albanezi, sârbi, basarabeni, bulgari, armeni, evrei, greci, ruși, italieni, dalmați, galițieni, turci și deseori țigani [...]

Situat într-o regiune joasă și în anumite locuri mlăștinoasă, acest oraș <București> se găsește la 40° 27' latitudine nordică și 25° 48' longitudine estică, la 70 de leghe de Marea Neagră, la 8 leghe de Dunăre și 100 de leghe de Iași, capitala Moldovei. Oferă la prima vedere un aspect ciudat, pot spune aproape sălbatic, atât de mult diferă de orașele Europei și se aseamănă cu marile orașe din Mauritania.

Dacă îl judecăm după spațiul imens pe care îl ocupă, ar putea ușor să numere 500 000 de locuitori, dar nu are decât 130 000¹⁹². Toate casele sau aproape toate nu au decât un etaj și cea mai mare parte sunt înconjurate de maidane¹⁹³ sau de grădini sau de terenuri necultivate, cele mai multe de o întindere mare.

Nici cel mai mic vestigiu de arhitectură, cutremurele de pământ nu permit acest lucru, și știu ce ravagii fac [...]

Cărămizile // varul și lemnul acestea sunt materialele de construcție cele mai obișnuite: cărămizile pentru ziduri, varul pentru a le zugrăvi și lemnul pentru a acoperi opera. Trebuie ca aceste case să fie ușoare pentru a rezista în urma undulațiilor pământului, când vine cutremurul; mai grele s-ar prăbuși.

Bisericile, în număr de 94, sunt construite din cărămizi în stilul bizantin. Ele au fiecare 2-3 clopotnițe, dar fără clopote. Aici clopotnița este pentru credincios

¹⁹⁰ Este vorba de Henri Beyle, zis Stendhal (1783-1842), care a scris *Roma, Neapole, Florența*, jurnal al călătoriilor întreprinse în perioada 1817-1826.

¹⁹¹ Cifă aproximativă.

¹⁹² În 1842 populația Bucureștilor număra 80 000 locuitori, vezi I. C. Filliti, *op.cit.*, p. 245.

¹⁹³ „Locuri publice” (*n.a.*).

ceea ce este pentru soldat panașul generalului, un punct de reper și nimic în plus. Clopotele sunt suspendate de o bară orizontală în formă de H, care este pusă la 20 de pași în fața porților bisericii. Din 15–16–000 de case, numai o duzină au aspect de palate. Văzute de la o anumită distanță, coloanele care le împodobesc sau le precedă, susținând frontoane elegante acoperite de basoreliefuluri, justifică această vanitoasă pretenție. Dar când ne apropiem nu întârziem să recunoaștem că ceea ce p.13 părea atât de exorbitant: coloanele, de departe atât de drepte și atât de // frumoase, de aproape nu sunt decât trunchiuri de arbori acoperite de lut albit cu lapte de var, iar sculpturile basoreliefulurilor, mulaje meschine făcute din ipsos.

Pe scurt, cu excepția câtorva biserici, câtorva cazarmе, câtorva mănăstiri, nici o clădire, nici chiar divanul, nici locuința domnului nu era demnă atunci de a atrage atenția.

Ulițele, în mare parte fără nume, sunt lungi, strâmte, chinuitoare și în toate anotimpurile murdare. În 1836, numărul celor pavate era mic; altele erau acoperite transversal, de bârne pătrate, grinzi mari sub care erau săpate canale destinate scurgerii necurătenilor orașului, apelor menajere și a celor de poaie. Dar aceste canale nu erau placate, <de aici> rezultau surpări ce antrenau inundații și atunci, aceste ape clocite exalau în timpul căldurilor miasme fetide.

p.14 Cât despre străzile principale, pavate cu bucăți de piatră, toate lipsite de // fundament, se desfundau și formau gropi adânci invadate iarna de mocirlă, a cărei suprafață noroioasă rezista razelor de soare. Pentru a circula liberi, locuitorii trebuiau să astupe aceste gropi cu paie [...]

p.15 De asemenea în timpul anotimpului frumos, toate drumurile sunt invadate de un praf gri și greu ca cenușa, nu mai puțin dăunător pentru ochi ca pentru plămâni și cizme.

București este înconjurat de mahalale sau foburguri, ale căror ulițe neregulate sunt mărginite în loc de ziduri, de garduri sau de scânduri aspre, în spatele cărora se întrevăd căsuțe ocupate de numeroși locuitori. Orașul este împărțit în cinci cartiere principale¹⁹⁴, delimitate fiecare de o stradă mare care se prelungește nedefinit, ca o imensă pânză de păianjen.

p.16 Fiecare cartier are culoare sa distinctivă, comisarii săi, subcomisarii, inspectorii și vătășii.

Uzanțele și obiceiurile orientale au făcut ca magazinele să se grupeze pe genuri de industrie; se disting: cartierul Lipscani, negustori care se aprovizionează în fiecare an din târgul de la Leipzig, cel al băcanilor, al zarafilelor-bancheri, al cojocarilor-pielari. Vin apoi abagii, negustorii de haine, negustorii de jucării, măcelarii, zarzavagii, muzicienii. Modişti locuiesc în cartierul nobilior sau boierilor. Cât despre brutari și cârciumari ei locuiesc peste tot. Am uitat cartierul cofetarilor, care nu este mai puțin important și pe cel al fierarilor.

¹⁹⁴ Planul Bucureștilor împărțit în cinci culori a fost realizat de colonelul Blaremburg, cumnatul domnitorului Al. D. Ghica.

Evreii au cartierele lor ce nu comunică în nici un fel cu cele ale armenilor, sârbilor, bulgarilor, nici cu cel al nemților și al francezilor.

Illuminatul se compune din 722 de felinare, cea // mai mare parte a timpului desfundate și prevăzute cu lumânări ce durează un an [...], iar paza orașului este încredințată noaptea celor 50 de funcționari voluntari și celor 700 retribuiți de locuitori.

p.17

În acest timp în București există clădiri demne de tot interesul. Printre cele mai remarcabile sunt: 1. Muzeul de istorie naturală și <cel> de antichități¹⁹⁵. Colecțiile primului, ce conțin deja mai multe piese foarte interesante, nu sunt totuși foarte numeroase, dar totul ne indică că nu vor întârzia să devină. În cel de-al doilea se adună în fiecare zi diverse obiecte antice care provin din cercetarea solului, atât de bogat al vechii Dacii¹⁹⁶.

2. Colegiul Sfântul Sava, care a înlocuit liceul creat în 1810 de către mitropolitul Ignatie. Acest colegiu era și este încă sub direcția unui om de înalt merit, dl. Poenaru. Literatura franceză ocupă primul loc după cea română.

3. Biblioteca publică, compusă din 5–6 000 de volume și de manuscrise orientale, foarte rare în zilele noastre și foarte apreciate. Această bibliotecă este datorată solitudinii luminate a lui Ignatie, care a cumpărat-o de la savantul Sonnini de Magnoncourt, vechi ofițer de marină, naturalist și distins călător¹⁹⁷.

p.18

4. În sfârșit cele cinci spitale: Colțea¹⁹⁸, Sfântul Pantelimon¹⁹⁹, Brâncoveanu²⁰⁰, Visarion²⁰¹, Cișmigiu²⁰² și Mavrogheni²⁰³. Acolo domnește ordinea cea mai admirabilă și o curățenie perfectă. Acolo, îngrijirile cele mai emoționante, cele mai atente sunt împărțite cu dărnicie nefericiților pe care boala îi reține pe un pat de suferință, de către tinere și drăguțe călugărițe, devotate curajos îndeplinirii îndatoririlor lor pioase. Ni s-a lăudat mult mitropolia²⁰⁴ atât ca poziție

¹⁹⁵ Muzeul de istorie naturală și de antichități creat de Nicolae Mavros, Mihalache Ghica și Vladimir Blaremborg, vezi George Potra, *Bucureștii văzuți de călători străini (secolele XVI–XIX)*, București, 1992, p. 160.

¹⁹⁶ Dacia, teritoriu locuit de geto-daci cuprins între Dunărea mijlocie, Carpații Păduroși, Marea Neagră și Munții Balcani.

¹⁹⁷ Biblioteca Eforiei Școalelor, a rămas până la întemeierea Academiei Române cea mai importantă bibliotecă din țară; cf. George Potra, *op.cit.*, p. 162.

¹⁹⁸ Primul spital ridicat în București în 1703–1707 de marele spătar Mihai Cantacuzino și reparat în 1739; o nouă clădire a fost ridicată în 1842, din cauza deteriorării în urma cutremurelor repetate; în 1887 s-a ridicat actuala clădire; vezi Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București 1961, p. 135.

¹⁹⁹ Construcție terminată în 1750. Avariat în timpul cutremurului din 1802, a fost reconstruit în 1817; vechiul spital a fost dărâmat și refăcut la stăruința dr. Carol Davilla; vezi P. Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei de dr. Constantin Caracș (1800–1828)*, București, 1937.

²⁰⁰ Întemeiat în 1836 de marea boieroaică Safta Brâncoveanu; vezi I.C. Filliti, *op. cit.*, p. 29.

²⁰¹ A fost construit în 1750 de Grigore Ghica; demolat în jurul anului 1853.

²⁰² *Tchechedjiou*.

²⁰³ Probabil Filantropia, finalizat în 1813–1815 din inițiativa dr. Constantin Caracș.

²⁰⁴ Biserica Mitropoliei începută de Constantin Serban, isprăvită de urmașul său Radu Leon (1664–1668); reparată de mitropolitul Grigore în 1834.

cât și ca monument; se spune că domină întregul oraș, care văzut din piața bisericii, oferă o priveliște extraordinară [...]

p.19 Ca toate bisericile grecești, <mitropolia> este construită în formă de cruce, cu altarul spre Orient și înconjurată de o vastă mănăstire în care se intră prin patru porți principale ce aveau deasupra turnuri de cărămidă [...]

p.20 Trei clopotnițe încoronează mitropolia, dându-i o oarecare asemănare cu o fortăreață. Aceste clopotnițe, operă de fantezie, se disting prin varietatea formelor. Unul are unghiuri proeminente și unghiuri întrânde, celălalt stâlpi și caneluri, al treilea colonade întoarse și capiteluri. Ansamblul lor oferă ceva original, grațios. Bolta lor ca și acoperișul bisericii sunt acoperite de plumb vopsit în verde.

Intrarea principală, la stânga ei se află sala adunărilor prezidate de mitropolit, este precedată de un peristil decorat la exterior și la interior cu picturi, care nu au fost inspirate de Murillo²⁰⁵ sau Rubens²⁰⁶, dar ale căror subiecte sunt luate din Evanghelie și Apocalipsă. Urmează apoi: naosul bisericii, un paralelogram perfect, tăiat în două părți egale destinate cea din stânga bărbaților, cea din dreapta femeilor; zidurile zugrăvite cu var; naosul și balustrada care separă altarul, aurite amândouă //cu mult lux, acoperite cu încrustații foarte curioase și încărcate cu tablouri, arabescuri și mulură²⁰⁷.

p.21

Capitolul IV

Țigani

p.115 Principatele române nu au mai puțin de 25 520 de familii de țigani, reprezentând un total de 150 000 de indivizi²⁰⁸. Statul posedă în jur de 50 000, ceilalți sunt împărțiți între mănăstiri și boieri. Câțiva dintre aceștia din urmă au până la 5–6 000, atât în casele lor cât și în castelele lor. Îi împovărează cu muncile cele mai istovitoare și murdare, îi vând sau îi schimbă în anumite perioade ale anului ca pe o turmă de animale, care are preț în funcție de vârstă, forță și sex; și atât de rele sunt tratamentele la care sunt supuși frecvent, încât pentru a se sustrage acestora se mutilează sau se sinucid.

p.116 Țigani aparțin tuturor religiilor și nu țin de nici una dintre ele, adică ei nu // practică nici un cult. Nimic, cel puțin din existența lor zilnică nu indică faptul că ar fi musulmani, catolici, protestanți sau păgâni.

Cei mai mulți sunt de statură înaltă, robuști și nervoși. Pielea lor e neagră ca abanosul sau arămie ca bronzul, părul gros și creț, ochii vii și scânteietori, dinții albi și bine așezați, pieptul larg și îndesat umerii lați foarte întinși și soldurile arcuite ca

²⁰⁵ Bartolomeo Esteban Murillo (1618–1682), pictor spaniol.

²⁰⁶ Peter Paul Rubens (1577–1640), pictor flamand.

²⁰⁷ Cornișă.

²⁰⁸ Catagrafia din 1837 arăta un număr de 8 288 de țigani ai statului, 23 589 țigani mănăstirești, 33 746 țigani boierești, vezi I.C.Filitti, *op. cit.*, p. 180.

ale unui Hercule²⁰⁹ indică suficient originea lor etiopiană²¹⁰. Poartă toți mustață și barbă; nuditatea în care se complac (nu se înfășoară decât cu o bucată dintr-o veche țesătură gri sau o pânză destrămată de uzură) împreună cu alura războinică și gesturile expresive care îi disting, îi fac asemănători cu hotentoții sau cafra, mai ales că hoinăresc în bande și poartă în loc de săgeți și tomawak-uri, topoare și clești de fierar.

Femeile, adesea murdare și atunci deosebit de murdare; câteodată drăguțe și atunci foarte drăguțe au trăsături caracteristice [...]

Principală lor podoabă este, cel puțin pentru acelea care se îngrijesc, un șervet de cap, un fel de voal alb care le înfășoară capul ca o scufie de noapte, o scurteică din piele de oaie [...] lăsând descoperite gâtul, brațele și picioarele. Când se încălță, ceea ce este rar, iau opinci sau sandale din piele veche, de lână și din câlți. Iubesc cu pasiune cerceii filigranați în aramă. colierele de bani, brățările de metal, și toate celelalte nimicuri de acest gen [...]. // Copii Țiganilor umblă de obicei dezbrăcați, primii 12 ani din copilărie. Până atunci, fetele și băieții nu au altă ocupație decât aceea de a se tăvăli în noroi, în zăpadă, în mocirlă; se culcă în aer liber, în câmp, pe pământ, râd, plâng, țopăie și bolile nu se prind niciodată de ei.

În timpul verii Țiganul se retrage, ca șoarecii, în niște gropi care sunt săpate la câteva picioare în pământ [...] În câteva ore își aleg un loc, sapă terenul și clădesc un bordei deasupra. Trestii, iarbă, noroi, o rogojină și câteva bucăți de lemn, iată tot materialul de construcții. Mobilierul lor se compune, în general, dintr-o mică forjă de fier, topoare, clești, crampoane; dintr-o cratiță pentru mămăligă; din 2-3 furculițe cu doi dinți, din câteva vechituri disprețuite de stăpâni: un fel de tîgvă, pipe de cireș, foarfeci // cuțite, pumnale [...]

La apropierea verii se dezbracă de veșmintele lor mizerabile, nu păstrează decât podoabele necesare și se reunesc în bande; [...] parcurg ulițele, cu ochii rătăciți, cu părul în dezordine, merg căutând de lucru, și îl găsesc destul de repede, pentru că acești oameni atât de nenorociți, sunt meșteșugarii ingenioși ai țării. Ei sunt cei care, având instrumente inventate de ei înșiși, modelează din fier toate curiozitățile [...]

În toate anotimpurile <Țiganul> își face bucătăria în afara bordeiului. Pune trei bucăți de lemn în triumghi, suspendă de acest eșafodaj un fel de cratiță în care ei pun în zilele obișnuite un pumn de boabe și de porumb și în zilele de sărbătoare, un sfert de carne.

Țiganul ține tot timpul în gură o pipă de lut, de cireș, de soc, de merișor [...]

²⁰⁹ Hercules personaj mitic din Grecia antică.

²¹⁰ O teorie întâlnită în epocă: alți scriitori le atribuiau o origine egipteană; adevăratul leagăn al Țiganilor rămâne Asia.

Capitolul VIII

Iași

p.283 Orașul Iași, pe care turcii îl numesc *Iasch*, se găsește situat între 47° 81' latitudine nord-estică și 25° 10' longitudine estică și este un oraș foarte vechi [...] Așezat pe jumătate pe panta unei coline, jumătate pe o câmpie se bucură de o poziție unică și încântătoare. Ca și <orașul> Bucureștiul are terenuri vaste, grădini imense și ocupă o suprafață considerabilă. Poate găzdui 100 000 de locuitori, dar nu numără decât 40 000²¹¹ //

p.284 Acum 30 de ani, acest oraș nu era decât un târg mare. Incendiul din 1827, distrugându-l în întregime, a făcut dreptate stării de delăsare în care se afla. Cutremurele de pământ mai crude decât focul, l-au ocolit aproape întotdeauna. Astfel, cei mai bogați moldoveni se bucură de câteva case, hoteluri, palate construite după moda europeană.

Pe scurt mai bine clădit, mai bine pavat și mai ales mai bine întreținut decât Bucureștiul, Iașiul afișază astăzi pretenții legitime. Aspiră să iasă din sfera orașelor orientale pentru a se ridica la nivelul orașelor noastre occidentale [...]

p.335

Capitolul X

Târgoviște

p.336 Odată ce am terminat vizita la Câmpulung²¹², ne-am îndreptat imediat spre Târgoviște, a doua capitală a Țării Românești [...] Situat într-un ținut plăcut, având // drept limite pe o parte un lanț de încântătoare coline și de cealaltă o frumoasă și întinsă câmpie, în mijlocul căreia șerpuiește Dâmbovița, acest oraș a fost mult timp sediul permanent al puterii [...] Străzi mari, metereze înalte și largi / clădiri mari și vechi, sumbrul și impozantul palat domnesc, toate lăsate în voia sorții, mărturisesc singure despre timpurile de odinioară.

p.429

Capitolul XI

Curtea de Argeș

Mitropolia Curtea de Argeș²¹³ este un edificiu arhitectonic remarcabil. Putem distinge împletirea mai multor stiluri, cel grec sau corintic, cel arab și persan, cel svelt și elegant al savantei școli bizantine. Ansamblul acestor diverse construcții este un stil pur, de o armonie expresivă și grațioasă [...]

²¹¹ Numărul locuitorilor se apropie de realitate; vezi Constantin Cihodaru și Gh. Platon. *Istoria orașului Iași*, vol. I, Iași, 1980, p. 380–381.

²¹² Oraș, jud. Argeș.

²¹³ Referire la ctitoria din 1517 a lui Neagoe Basarab. Reparată, după jaful oștilor ungare, de către Matei Basarab și în 1682 de Șerban Cantacuzino; a suferit pagube serioase în urma cutremurelor din 1802 și 1838; a fost restaurată în 1875–1886 de arhitectul Lecomte de Noüy.

Bolta bisericii are deasupra patru turnuri, două torsionate și două cu fațete octogonale, ce se observă de la mai multe mile depărtare. Porticul, la care am ajuns pe o scară largă cu 12 trepte din piatră masivă, este de o eleganță minunată. Sculptura și reliefurile care îl decorează sunt de o distinsă delicatețe și de o încântătoare temeritate.

Pe cele opt colonade de marmură, care susțin capitelul am remarcat numeroase nume: Jerôme Spindel²¹⁴, celebrul romancier german, generalul conte Kiselev²¹⁵, ultimul însărcinat cu afaceri al Rusiei la Paris; senatorul de Pontécoulant²¹⁶ și Gérard de Bruxelles²¹⁷, care au fost amândoi la Constantinopol, J.M. Wilkinson²¹⁸, autor al istoriei principatelor; Honoré Costa²¹⁹, ilustru compozitor italian [...]

Interiorul bisericii, bogat și impunător, strălucea de aur și de ornamente de toate speciile, zidurile acoperite cu picturi ale căror subiecte sunt luate din Apocalipsă [...]

²¹⁴ Karl Spinder, (1796–1855), romancier german.

²¹⁵ Pavel Dimitrievici Kiselev (1788–1863), general și diplomat rus, guvernator al principatelor (1830–1833).

²¹⁶ Louis Gustave Dulcet de Pontécoulant, (1764–1853), girondin.

²¹⁷ Gérard Pierre Auguste Florent, mort în 1800, jurist.

²¹⁸ Se referă probabil la William Wilkinson, consul englez în Principate (1814–1818).

²¹⁹ Probabil Michele Costa, muzician italian născut în Neapole în 1810.

KARL OTTO LUDWIG VON ARNIM (1779–1861)

Karl Otto Ludwig von Arnim s-a născut la Berlin, la 1 august 1779, dintr-o familie de aristocrați prusieni și a murit în același oraș, la 9 februarie 1861. A studiat la universitățile din Halle și Göttingen, a călătorit prin Europa și a trăit după aceea la Stockholm, în calitate de atașat de legație a Prusiei în Suedia. Scriitor și autor de comedii, el a prelucrat, mai întâi, după Massinger, comedia în cinci acte *Neues Mittel, alte Schulden zu bezahlen* (Un mijloc nou de a plăti datorii vechi), care a fost reprezentată la Berlin, la 19 ianuarie 1821. Von Arnim a scris, totodată, comedia originală în patru acte *Der Smaragdring* (Inelul cu smarald), prezentată sub pseudonimul C. Marino, la Berlin, la 10 aprilie 1828. Cunoscut ca scriitor și autor de piese de teatru, a devenit, temporar, îndrumătorul și regizorul spectacolelor regale de la curtea Prusiei. Von Arnim și-a dobândit, în mod îndreptățit, renumele în epocă, mai ales după publicarea, la librăria Nicolai din Berlin, între 1837–1850, în ediții succesive, a impresiilor de călătorie în Grecia și Orient, intitulate: *Flüchtige Bemerkungen eines flüchtigen Reisenden* (Însemnări fugare ale unui călător grăbit). Succesul real, de care s-a bucurat ediția inițială în trei volume din 1837, l-a îndemnat pe autor să tipărească, în 1838, o formă adăugită în 4 volume, ultimul cuprinzând relatarea concisă a înscăunării sultanului domnitor, Mahmud al II-lea (1808–1839). Lucrarea, care s-a extins în 1850 la șase volume, cuprinde descrierea excelentă a călătoriei pornite în 1836, de la Neapole, continuată apoi prin Apulia, insulele ionice, având ca scop un prim popas la Atena. Dovedindu-se nu numai un amator ci și un mare admirator al antichității grecești, von Arnim a stăruit, în episodul despre șederea sa la Atena, asupra necesității modernizării și europenizării regatului Greciei din vremea regelui Othon I (1832–1862), cel de al doilea fiu al regelui Bavariei, Ludovic I. Considerațiile sale numeroase în această privință se referă, mai întâi, la necesitatea unor administratori străini, capabili să introducă în Grecia economia europeană și un buget fix, pentru ca „grecul atent și deștept să învețe suficient de la ei pentru a munci sub cârmuirea unui monarh chibzuit și competent”. De altfel, el a subliniat faptul că Grecia nu trebuie să uite vreodată rolul decisiv pe care străinii, adică monarhii europeni, l-au jucat în existența sa ca stat independent. Mai mult, von Arnim s-a înșelat atunci când a crezut că poporul grec s-a convins cât de mult îi slujește binelui său aplicarea principiilor europene de guvernare. Părerea sa se întemeiea pe așa-zisa „ușurință” cu care s-a aplicat în Grecia legea de recrutare, deși aceasta a dezlănțuit, printre altele, răscoala din insula Hydra. În concepția lui von Arnim, legea de recrutare nu ar fi fost nepopulară, deoarece răscoala din insula Hydra a constituit doar un caz izolat. Dacă a fost ferm convins de procesul rapid de europenizare a administrației și moravurilor din Grecia, el și-a manifestat, în schimb, scepticismul față de șansa unui proces similar în Imperiul Otoman. Pentru von Arnim, Islamul s-a dovedit a fi marea piedică în calea tuturor îmbunătățirilor și a progresului general, dovadă greutățile deosebite pe care le-a întâmpinat amenajarea stabilimentelor Carantinei pe teritoriul otoman.

La Atena, von Arnim a locuit la Hôtel d'Angleterre, proprietatea domnului Casali, bucurându-se, totodată, de recomandarea Casei Rotschild. În cadrul numeroaselor sale întrevederi cu reprezentanți ai corpului diplomatic acreditați la Atena, el s-a întreținut, pe rând, cu ambasadorul regelui Saxoniei, Feraldi, cu ambasadorul regelui Prusiei, contele Lusy, cu ambasadorul regelui Bavariei, H. von Kobell și, în sfârșit, cu Lagrené, ambasadorul Franței. Von Arnim i-a vizitat, de asemenea, pe unii demnitari greci, ca de pildă pe fostul ministru al justiției, Schinas, sau pe mareșalul curții regale, Zaportá, fiind primit, ulterior, în audiență la palatul regal de către regele Othon I. În timpul audienței acordate lui von Arnim, regele i-a amintit împrejurările în care-l cunoscuse la München pe interlocutorul său. Mai mult,

Othon I l-a invitat, ulterior, la dejun, după ce von Arnim luase parte la balul organizat de cancelarul regatului Greciei, alături de reprezentanții diplomați acreditați la Atena.

Deși s-a bucurat de o primire deosebită din partea reprezentanților corpului diplomatic și ai Curții regale, von Arnim s-a grăbit, totuși să părăsească Atena, pentru a nu scăpa marile serbări organizate la Istanbul cu prilejul căsătoriei fiicei sultanului Mahmud al II-lea, Mihrimah, și a circumciziei fiilor acestuia. Potrivit mărturiilor sale, el putea revedea oricând Grecia, nu însă serbările amintite, care s-au vădit a fi, în culorile lor orientale dintre cele mai strălucitoare, mai presus de orice închipuire a scriitorului.

La 26 aprilie 1836, a părăsit Atena, la bordul unei nave cu aburi, trecând prin insula Syra spre Izmir (Smirna), unde a sosit la începutul lunii mai.

Volumul al II-lea al impresiilor sale de călătorie cuprinde prezentarea sugestivă a portului și orașului Izmir, urmată de relatarea drumului parcurs până în capitala Imperiului Otoman, cuprinsă de febra marilor sărbători.

Partea închinată trecerii sale prin Moldova, aflată în volumul al III-lea al impresiilor de călătorie, cuprinde informații deosebite și amănunțite cu privire la carantina obligatorie, instituită pentru toți pasagerii navelor care soseau de la Istanbul la Galați. Aceste informații se referă, în primul rând, la contactul nemijlocit al călătorului cu rigorile și cu viața în reclusiune, impuse de carantina de la Galați, instituție ce funcționa în temeiul prevederilor Regulamentului Organic. Sunt descrise, pe rând, toate procedurile și procedeele de dezinfectare a călătorilor, hainelor, obiectelor lor, inclusiv a scrisorii trimise de sultanul Mahmud al II-lea regelui Prusiei.

Carantina de la Galați i-a oferit lui von Arnim un prim prilej de a-și completa cunoștințele sale despre statutul față de Poartă al Țărilor Române, aflate sub protectorat rusesc. De altfel, el era la curent cu conflictul izbucnit în 1835 între domnul Mihai Sturdza și unii boieri moldoveni, prezentat în articolele publicate în „Allgemeine Zeitung” de un autor considerat a fi „foarte ostil domnului”. În relatarea sa, von Arnim menționează, totodată, actul de clemență al domnului Moldovei, care i-a iertat la 15 mai 1836 pe Alexandru Sturdza, Grigore Ghica, Constantin Sturdza, boierii complotiști, arestați la 26 noiembrie 1835 și trimiși în surghiun la moșiile lor.

Dacă suzeranitatea otomană a explicat și scuzat, totodată, în ochii săi, năravurile mitei și ale înșelăciunii, adânc înrădăcinate în societatea românească, în schimb obiceiul hatârului, al favorului, a fost pentru von Arnim modul de reducere substanțială a perioadei obligatorii de carantină. Intervenția consulului Prusiei în Moldova, C.A.Kuch, la domnul Mihai Sturdza s-a dovedit a fi salvatoare în această privință.

În timpul călătoriei de la Galați la Iași, von Arnim a descoperit o țară cu un sol pe care l-a considerat a fi „cel mai roditor din câte există”, cultivat, însă, într-un mod cu totul necorespunzător, de o populație rară „care numără de abia un milion de oameni pe 800 de mile pătrate”. Impresiile sale nu au fost dintre cele mai plăcute nici în privința drumurilor, și nici în cea a mijloacelor de transport în Moldova, unde lipseau șoselele, deși domnul Mihai Sturdza începuse să construiască pe moșia sa o șosea prevăzută cu șanțuri pe ambele laturi. Dat fiind că nu existau nici poștalioane și nici diligențe, orice înaintare rapidă pe drumurile desfundate a căruțelor „nici, scunde, lipsite de orice armătură de fier, căruțe fixate pe osie” s-a transformat într-o încercare grea pentru călătorii zgâlțâiți și loviți la toate încheieturile. Stațiile de poștă se aflau întotdeauna pe câmp, constând dintr-o „colibă împletită din stuf și acoperită cu paie, în care șeful de poștă are un adăpost mizer”. Ele erau înzestrate, în schimb, cu cai destui, ținuți pe câmpul din apropierea lor.

Von Arnim a fost frapat, în mod îndreptățit, de faptul că amplasarea marilor gospodării în centrul Iașilor, capitala Moldovei, i-au dovedit încă o dată ponderea deținută de agricultură și creșterea vitelor ca ramură dominantă a economiei Moldovei. Mai mult, absența manufacturilor și a fabricilor, nivelul scăzut de dezvoltare a meșteșugurilor au accentuat, în opinia sa, caracterul exclusiv agrar al acestei economii. Potrivit acestui călător, în Moldova nu au existat dulgheri și tâmplari destoinici în stare să împodobească interiorul palatului domnesc și al caselor boierești, dat fiind aspectul lor urât și grosolan, care contrasta cu fațadele frumoase. Acest contrast a fost amplificat, totodată, de înfățișarea și ținuta exclusiv europeană a domnului și boierilor ieșeni, lăsându-i lui von Arnim impresia că se află „într-o

localitate balneară, în care societatea de vază și bogată trebuie să se mulțumească destul de des cu încăperi destul de modeste”. Spre deosebire de casele vizitate la Iași, locuința din Galați a agentului comercial prusian Papazoglu, l-a impresionat prin caracterul ei oriental. În timpul în care s-a bucurat de ospitalitatea acestui agent comercial, el a avut la dispoziție „o amenajare burgheză, pe de-a întregul orientală, a unei camere, care, ca pretutindeni în aceste părți, este în același timp, salon și dormitor”. Obişnuit cu paturile nemțești, mai înguste și mai scurte decât sofalele late și frumoase, oaspetele le-a lăudat confortul, după cum nu a putut uita nota de bunăstare pe care peștiișorii aurii păstrați în apă, pe o măsură de la marginea sofalei au conferit-o, în mod obligatoriu, fiecărei case orientale înstărite.

Desfășurată în acest decor, viața de zi cu zi din orașul Galați, poarta Moldovei deschisă spre Orient, a avut un caracter aparte, rezultat din îmbinarea strânsă a obiceiurilor, dar și a gastronomiei turcești cu cea rusească. Este de altfel și aspectul care l-a impresionat cel mai mult pe von Arnim, după ce acesta a străbătut, în tovărășia gazdei sale Papazoglu, străzile orașului și a văzut apoi promenada publică din apropierea portului Galați. În acest loc tipic pentru toate orașele parcurse de von Arnim în Moldova (Iași, Botoșani), fanfara dădea concerte în aer liber, iar doamnele și domnii care se odihneau o clipă pe bănci, savurau băuturile răcoritoare cumpărate de la cofetarul stabilit în preajma portului. Dar spre deosebire de promenada publică de la Galați, cea din capitala Moldovei a constituit, împreună cu grădina de la Copou, un mare punct de atracție mondenă. Pentru von Arnim, călătorul care a pătruns cu droșca pe un pod de bărne în această capitală, Iașii i s-au înfățișat ca un oraș alcătuit de-a valma, din reședințe mari și masive, dar și din case mici de lemn, unde străzile fremătau de amestecul pestrîț al mulțumii de pietoni și de trăsuri. Trecând cu trăsura pe o stradă pavată cu piatră, printre „reședințe de-a dreptul frumoase”, von Arnim a întâlnit o sumedenie de trăsuri pe promenada publică din fața orașului, așezată într-un loc încântător. Amplasarea ei, priveliștea unei văi fermecătoare i s-au întipărit în minte ca amintiri de neuitat, la care s-a adăugat frumusețea grădinii de la Copou, unde se afla un stabiliment cochet, amenajat de un evreu din Bamberg. În afară de răcoritoarele oferite de acest stabiliment, în grădina de la Copou au avut loc, în zilele fixate de domnul Mihai Sturdza, concertele fanfarei sale, alcătuită numai din moldoveni aflați sub conducerea capelmaistrului său neamț. Promenada de la Iași s-a dovedit a fi pentru von Arnim, prilejul potrivit pentru a-i întâlni pe domnul Mihai Sturdza și pe soția sa Smaranda, însoțiți de aghiotanții săi în uniformă de gală, precum și pe unii reprezentanți ai protipendadei, dintre care câțiva boieri mai purtau costumele vechi orientale.

Dar în afară de promenada publică și de grădina de la Copou, von Arnim menționează în relația sa de călătorie și grădina englezească pe care Mihai Sturdza s-a străduit s-o înființeze în fața orașului, cu ajutorul unor grădinari străini.

În comparație însă cu grădinile de la Iași și cu promenada publică devenită un punct de atracție al vieții mondene, „Corso-ul de la Botoșani” părea să distoneze cu aparența rurală a orașului, care-i crease lui von Arnim iluzia că se afla la o curte nobiliară din Germania. La Botoșani, unde casele erau ascuse privirilor de grădini pline de pomi înalți, iar interiorul lor se asemena cu decorul oriental al casei domnului Papazoglu din Galați, promenada publică a fost întocmai ca la Iași, locul în care „treceau, încet, încoace și încolo, echipaje frumoase cu cai”.

Amintirile legate de capitala Moldovei, de instituțiile și societatea sa, ocupă un loc deosebit în relatarea călătoriei lui von Arnim. Este vorba în primul rând de audiența acordată în palatul său de domnul Mihai Sturdza, precum și de prânzul oferit în cinstea sa de domnitor și de doamna Smaranda, fiica lui Voghrides, principe de Samos. În calitate sa de scriitor, von Arnim ne oferă portretele gazdelor sale: domnitorul, de statură mijlocie, „are în jur de 40 de ani, este blond și are o față optimistă și inteligentă” iar principesa, „o femeie foarte drăguță și îndeobște stimată la Iași”. Îmbrăcat într-o tunică verde și scurtă, cu epoleții mari, împodobită cu mai multe decorații străine, domnitorul i-a împărtășit lui von Arnim, în cursul audienței acordate, părerea sa despre învățământul și educația din Moldova. Considerându-le ca fiind necorespunzătoare, deși erau încredințate unor institutori francezi, Mihai Sturdza își trimisese la studii la Berlin pe cei doi fii ai săi din prima căsătorie, cu Safta Rosetti. În schimb, conversația generală de la dejunul de 18 persoane, oferit lui von Arnim de domnul Moldovei, s-a purtat în jurul călătoriilor prințului Pückler von Muskau în nordul Africii, în Egipt și în Asia Mică. Oaspetele a fost surprins, însă, de gustul cu care fusese împodobită masa, de mâncarea bună, de vinul excelent, dar

și de serviciul rapid desfășurat sub privirile discrete ale pajilor îmbrăcați în roșu, așezați la o anume depărtare de meseni.

În ceea ce privește înalta societate, aceasta și-a dobândit o cultură franceză prin intermediul profesorilor veniți din Franța, vorbind aproape numai limba franceză. Cu toate acestea, învățământul desfășurat în casele boierilor de vază nu a fost corespunzător, dat fiind că institutorii francezi nu s-au arătat întotdeauna la înălțimea profesorilor din Franța. Faptul că în înalta societate s-a vorbit limba franceză explică fenomenul transformării limbii române într-un mijloc de comunicare al boierilor cu supușii lor și de limbă comercială vorbită în prăvălii. De altfel, von Arnim a stăruit asupra caracterului latin al limbii române, relevând deopotrivă originea latină a fondului său principal de cuvinte, precum și folosirea sa nu numai în Moldova și Țara Românească, ci și într-o parte a Bucovinei, în Transilvania și într-unele țări învecinate. Acest călător a sesizat ponderea relativ mică, deținută în limba română din vremea aceea, de lexicul de origine slavă, turcă și greacă. Cu toate acestea, von Arnim și-a manifestat o reacție mai degrabă ciudată față de alfabetul chirilic, care era alcătuit, după părerea sa, din „cele mai strâmbe și oblice litere”. Acestei impresii i se mai adaugă și aprecierea sa, deloc măgulitoare, cu privire la publicațiile apărute la Iași, devreme ce „nu există nici un singur librar care să fi realizat ceva cu adevărat însemnat în prăvălia sa”.

În relatarea călătoriei sale, von Arnim se oprește asupra instituțiilor de cultură din Iași, respectiv asupra Muzeului de Istorie Naturală și a Academiei Române, în realitate Academia Mihăileană, inaugurată la 16/28 iunie 1835. Informațiile furnizate despre Academia Mihăileană, întemeiată de domnul Mihai Sturdza, au, uneori, un caracter eronat. Inexacte sunt, prin urmare, numele de Academia Română și menirea sa de instituție literară, „ai cărei membri țin adunări”. De fapt, în această instituție de învățământ superior s-au ținut cursuri de istorie, drept, chimie, matematică și arhitectură, pe care le-ar fi frecventat, după știința lui von Arnim, aproximativ o sută de tineri. Sunt interesante, în schimb, datele consemnate despre Muzeul de Istorie Naturală din Iași întemeiat de doctorul Iacob Stanislav Cihac în 1834, ca urmare a constituirii cu sprijinul lui Mihai Zotta, la 18/30 martie 1833 a Societății de medici și naturaliști. Bucurându-se de sprijinul „însuflețit și activ al remarcabilului guvernator general rus”, adică al generalului Pavel Dimitrievici Kisseleff, Muzeul și-a constituit în cei doi ani de la întemeierea sa o bibliotecă însemnată, precum și o colecție foarte mare de curiozități ale istoriei naturale. Printre raritățile admirate de von Arnim în tovărășia doctorului Cihac, s-a aflat o bucată mare de ozocherită, adică ceara minerală neagră din Moldova, din care i s-a încredințat un fragment pentru a fi înmănat ca dar marelui naturalist și geograf german Alexander Freiherr von Humboldt. După știința lui von Arnim, Societatea de Medici și Naturaliști i-a numărat în rândurile sale nu numai pe întemeietorii săi și pe acele persoane din Iași înzestrate „cu o oarecare instrucție” în calitatea lor de membri de onoare, ci și „membrii corespondenți din toate capitalele și universitățile din Europa”.

În relatarea călătoriei sale la Iași, von Arnim a stăruit și asupra calităților umane, precum și asupra activității de întreprinzător iscusit a unui evreu din Bamberg, al cărui nume nu l-a menționat în vreun fel. Este vorba de un om foarte înzestrat, care, după părerea autorului: „îi pune în umbră pe toți creștinii din Moldova”. El a avut, prin urmare, meritul de a fi înființat la Iași un hotel „cât se poate de acceptabil”, de a fi construit, în capătul promenadei de la Copou, un stabiliment în care se găseau răcoritoare de tot felul. Prin personalitatea sa, dar mai ales prin darul de a povesti și prin proiectul său de a amenaja spre poalele dealului de la Copou o grădină în terase ca la Bayreuth, acest evreu din Bamberg l-a fascinat și entuziasmat pe omul și scriitorul Karl Otto Ludwig von Arnim.

Date bibliografice despre acest scriitor și călător se întâlnesc la: W. Koner, *Gelehrtes Berlin im Jahre 1845*, precum și în articolul lui Goedeke din *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. I, Leipzig, 1875.

Extrasul din *Însemnările fugare ale unui călător grăbit*, referitor la călătoria lui von Arnim în Moldova, pe care îl redăm în versiune românească, a mai fost publicat de Cristina Feneșan, *Călătoria din 1836 din Moldova a diplomatului prusian Karl Otto Ludwig von Arnim*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, tom XVII, 2004, p. 33 – 57.

KARL OTTO LUDWIG VON ARNIM
Observații fugare ale unui călător grăbit¹

p.95 [...] Abia în cursul nopții am ajuns la Galați. Călătoria noastră se încheiase, iar acum avea să se îndeplinească atât de des pronunțatul cuvânt „carantină”, pe care-l avusesem de nenumărate ori în gând. De aceea, în dimineața următoare m-am urcat plin de resemnare pe puntea superioară, și am aruncat o privire asupra orașului și a zonei în care urma să fac cât de curând o oprire nedorită. Era pentru prima dată în viața mea – chiar dacă și pentru puțină vreme – când urma să îndur prizonieratul. Și dacă în acest prizonierat, al cărui sfârșit apropiat putea fi deslușit, starea îmi era totuși chinuitoare, n-am putut să nu mă gândesc, în schimb, cu adevărată compasiune, dar și cu groază la prizonierii vinovați care, convinși că au procedat bine, au săvârșit ceea ce în ochii altora a apărut // drept crimă, și care au trebuit să ispășească, din această cauză, prin pierderea libertății lor.

p.96

Galațiul este o localitate destul de animată, care se trage spre înălțimi, și la fel era și portul, în care se afla un număr apreciabil de vase. Toți din jur se plimbau, călăreau și alergau cu vioiciune, numai noi așteptam cu resemnare hotărârea cu privire la timpul și locul în care urmam să fim încarcerați. Apoi, dintr-o dată, asemenea unei împușcături, ne-a răsunat în ureche: clădirile carantinei mai sunt ocupate pentru încă două zile. Și tot atâta timp urma să rămânem pe vas, dar aceste două zile nu vor fi socotite în contul perioadei noastre de prizonierat.

Ce era acum de făcut? Aceasta era întrebarea. Întâmplarea urma să-mi vină în ajutor, și anume – după cum avea să se dovedească ulterior – mai mult decât gândeam pe atunci.

p.97 Iată de ce! Prințul Cantacuzino² trimisese un curier la Iași, care să-i facă rost de o trăsură, iar eu m-am folosit îndată de acest prilej // pentru a-i scrie consulului prusian, domnului Kuch³ și pentru a-l ruga să facă tot ceea ce era posibil pentru ca acele două zile de carantină petrecute pe vapor să-mi fie socotite ca atare.

Oricât de mult îmi puneam deci nădejdea în aprobarea cererii mele, totuși nu puteam ști nimic precis în această privință și, de aceea, nu doresc să tăgăduiesc că eu, altfel, fără falsă modestie, unul dintre oamenii cei mai puțin invidioși care există, am privit totuși cu anumită neplăcere spre familia Cantacuzino. Acesteia i se pusese la dispoziție singura locuință liberă din instituție, se urcase în barcă, navigând pe Dunăre în sus, spre acel loc din afara orașului, în care se află carantina.

¹ Traducerea s-a făcut după textul german publicat de Karl Otto Ludwig von Arnim, *Flüchtige Bemerkungen eines flüchtigen Reisenden*. Herausgegeben von C.O.L. von Arnim, ediție adăugită, vol. III, Berlin, 1838, p. 95–143; cf. Cristina Feneșan, *Călătoria din 1836 din Moldova a diplomatului prusian Karl Otto Ludwig von Arnim*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, tom XVII, 2004, p. 33–57.

² Alexandru Cantacuzino (1771–1841), ofițer rus, participant la Eterie și la revoluția greacă din 1821, stabilit la Atena după obținerea independenței Greciei.

Unul din negustorii aflați pe vapor părea să nu se mulțumească să fie dus cu vorba și m-a sfătuit ca, împreună cu el și cu lucrurile mele, să ne urcăm de asemenea într-o // barcă și să ne îndreptăm la rându-ne spre „Carantină”, aceasta deoarece în țări ca Moldova nu trebuie să aștepti în liniște tot ceea ce ți se pregătește, ci trebuie să acționezi cu îndrăzneală, așa cum crezi că este mai bine, fiindcă altfel nu obții nimic. Firește, n-am întârziat nici o clipă să-i urmez sfatul și, spre seară, în razele frumoase ale soarelui, am părăsit portul Galați într-o barcă mică ce, din cauza curentului potrivit, ne-a dus mai întâi pe malul turcesc. Aici, barcagiii au tras la mal, au fixat barca cu un odgon, după care și-au croit cu cel mai mare efort – căci cine s-ar gândi să amenajeze în Turcia o potecă pentru 7 edecari – o cale prin tufișurile dese, de statul unui om. După mai multe ore de parcurs deosebit de obositor, ne-am văzut trecuți, în fine, dincolo de carantină. Vasul era acum // întors și, având fluviul de partea noastră, am ajuns curând la destinația călătoriei noastre. p.98

Carantina din Galați este un stabiliment cu totul nou și, din acest motiv, nu oferă deloc acele comodități de care te poți bucura în alte țări. Aflată între două coline, acostezi mai întâi într-un loc de la mal, având o lungime de circa 400 de pași⁴ și o lățime de abia 100 de pași, perimetru delimitat de ambele laturi cu palisade care ajung până la Dunăre. Ajuns aici, urci puțin și ajungi într-un loc unde nu se află altceva, pe cele două laturi ale sale, decât grajduri construite din lemn. Îndată ce închizi ușa acestora, nu mai pătrunde lumina zilei, și ca mobilier nu zărești nimic altceva decât un prici⁵ din lemn. Aceste două rânduri de grajduri sunt unite în partea lor de pe uscat de asemenea prin palisade. // Tot aici se află poarta păzită neconținut de o sentinelă. Ea este închisă în timpul nopții. Dincolo de poartă, în imediata apropiere a intrării, locuiește boierul căruia îi este încredințată conducerea carantinei. În întreg stabilimentul, nu se află decât o singură clădire mai bună decât cele amintite mai înainte. Este vorba de o casă zidită din piatră. Aceasta are la fațadă 6 ferestre și tot atâtea în partea din spate, 4 uși, câte 2 pe fiecare din părțile laterale. Fiecare ușă duce la un antreu⁶, din care alte 2 uși te conduc una de-a dreptul la camera principală, iar cealaltă la o cămăruță aflată alături, anume în așa fel încât întreaga casă poate găzdui patru grupuri diferite de călători, fiecare având o cameră de zi⁷, o bucătărie⁸ și un antreu. Dar și în această clădire nu exista alt mobilier în afară de priciurile amintite. Așa, iar nu altfel, se înfățișează carantina de la Galați, unde îmi va fi hărăzit destul timp // să mă pierd în considerații filosofice, și cred că nu s-ar găsi vreunul să nu se simtă îndemnat la așa ceva, atunci când dintr-o dată este aruncat într-un asemenea cuib de șobolani, departe de toate înlesnirile vieții. p.100

³ C. A. Kuch, consulul Prusiei în Moldova în anii 1833–1842.

⁴ Un pas măsoară 0,337 m.

⁵ Pritsche.

⁶ *entrée*.

⁷ *Stube*.

⁸ *Kammer*.

p.102 Dar nici o nenorocire nu ne lovește fără vreo răsplată pe măsură – aceasta este marea lege a naturii –, așa că, imediat după acostare ni s-a vorbit în limba germană de către un domn în uniformă militară. Acesta s-a prezentat ca (fiind) medicul stabilimentului, doctorul Abegg⁹, originar din Heidelberg. De-a lungul întregii șederi, acesta ne-a fost, apoi, de cel mai mare folos prin grija sa plină de cea mai mare bunăvoință. Curând am zărit și familia Cantacuzino, care ocupase una din locuințele aflate în casa de piatră. Când am ajuns în apropierea aceleia, s-a îndreptat spre mine un român, pe care-l cunoscusem la Atena, îmbrăcat cu un halat – căci cine se mai jenează într-o carantină? spunându-mi că // în dimineața următoare urmau să plece, și că se va îngriji să ne cedeze de îndată locuința sa mai bună. Pentru această noapte nu ne-a rămas (se înțelege că de acum înainte, când spun *ne-a*, mă refer în afară de mine și la domnul de Varicourt¹⁰) nimic altceva de făcut decât să ne instalăm într-unul din grajdurile descrise mai sus și să ne mulțumim cu un loc de înnopțat, mai rău decât îl au bieteile vite cărora li se pun măcar paie pe jos.

p.103 Și de această dată însă, negustorul binevoitor care mă sfătuisese – foarte bine intenționat și prima dată – să mă urc grabnic în barcă, a fost salvatorul meu, deoarece mi-a împrumutat o saltea pe care am putut s-o folosesc tot timpul prizonieratului meu. După ce ne-am instalat, și-a făcut apariția boierul care ne-a adus ceva de mâncare și un vin alb și ușor din Moldova, încercând să ne întărească în acest fel pentru a rezista oboselii nopții care ne aștepta. // Aceasta era efectivă deoarece, făcând abstracție de patul foarte tare, stolurile dezgustătoare de fânțari ne-au lăsat prea puțină liniște și anume în asemenea măsură, încât tovarășul meu de călătorie, de al cărui sânge tânăr păreau să se bucure în mod cu totul deosebit, s-a sculat a doua zi de dimineață de pe patul său tare, cu un ochi în întregime umflat.

p.104 La ora 9 dimineața ne-am mutat din grajd în casa mai bună, după care cea mai mare parte a îmbrăcăminții noastre și alte lucruri pe care le luaserăm cu noi au fost trimise pentru 24 de ore în camera de afumat. Deoarece familia Cantacuzino purta de mai mult timp îmbrăcămintea trecută prin fum, în prima zi am putut vorbi cu diferiți membri ai ei numai sub supraveghere, pentru ca nu cumva vreo atingere a îmbrăcăminții neafumate de cea afumată, sau o nefericită strângere de mână să nu transmită agentul bolii. // Abia a doua zi dimineață ne-am primit toate lucrurile înapoi și am predat la dezinfecție tot ceea ce mai purtam și aveam cu noi. Între altele, era vorba de scrisoarea de înștiințare a sultanului, păstrată într-o pungă din atlas violet tivit cu aur, referitoare la căsătoria prințesei Mirimah¹¹, act pe care îl preluasem pentru a-l înmâna monarhului meu.

⁹ August Abegg, medicul miliției pământene din Galați, din 17 octombrie 1832–ianuarie 1849 medicul spitalului miliției, și între 1845–1849 medicul spitalului Sf. Spiridon din Galați.

¹⁰ Ofițer bavarez care a slujit trei ani în Grecia la curtea regelui Othon I.

¹¹ Este vorba de Mihrimah, fiica sultanului Mahmud al II-lea (1808–1839), supranumit Petru cel Mare al turcilor.

Între prima și a doua afumare a lucrurilor, se veghează cu mare strictețe, ca nu cumva să îmbraci vreo haină afumată până când n-au fost puse cu totul deoparte obiectele care mai urmează să fie afumate. Odată terminată această ceremonie, în timpul căreia trebuie să te dezbraci aproape în întregime în prezența unui supraveghetor, poți, în fine, avea contact neîngrădit cu toți cei cu care ai venit în același timp, în timp ce rămâi despărțit atât de cei veniți mai devreme, cât și de cei sosiți mai târziu // sau măcar putându-te întreține cu ei doar în prezența unui supraveghetor. p.105

Pentru a reveni la prima dimineață, trebuie să spun că, de abia ne instalaserăm în noua noastră locuință, care ne părea un palat în comparație cu cea din noaptea trecută, când i-am făcut cunoscut boierului care avea grijă de hrana noastră, nevoile noastre în ceea ce privește mobilele și vesela strict necesară. Ne-a promis că se îngrijește de acestea, dar curând a fost scutit de acest efort, când am primit vizita agentului comercial prusian, domnul Papazoglu¹². Acesta nu știa însă nici un cuvânt italienește și ne-a asigurat printr-unul din comisionarii săi, folosit ca translator, tot sprijinul posibil. Aproape în același timp și-a făcut, însă, apariția și consulul austriac, domnul Atanaskowitsch¹³, născut în Ungaria și, în fine, doctorul Abegg.

Acestor trei domni și boierului îndatoritor // le-am datorat instalarea noastră, așa cum se poate mai bine în condițiile unor mijloace atât de modeste, adică saltelele au fost puse pe priciuri, iar partea neacoperită ne-a servit drept masă de spălat și toaletă. O masă, două scăunele, câteva vase din faianță – aceasta era dotarea noastră – așa a început perioada noastră de carantină în așteptarea libertății. p.106

Devenise necesară, însă, și o anumită împărțire a timpului, iar în astfel de situații, chiar și așternutul cel mai tare oferă o anumită mângâiere, deoarece e bine atunci când ai de petrecut ore monotone și nu dispui de scaune și sofale comode care să te îndemne la șezut, să rămâi chiar după ce ai dormit atâta vreme în pat cât poți, adică să-ți iei acolo micul dejun, apoi să citești și să scrii. Iar când ai ajuns în acest fel la orele 12, toaleta // este o reconfortare. Te duci la plimbare, mănânci de amiază, apoi lucrezi din nou și, în acest fel, după o nouă plimbare, vine vremea ceaiului și a cinei. Cel care suferă însă de neliniște într-o carantină și vrea încă de dimineață să iasă afară, când nici nu poate ajunge de fapt departe, este cel mai nenorocit dintre toți muritorii. El se va uita de sute de ori la ceas și nu va putea pricepe că trăise deja atâția și atâția ani, în timp ce fiecare minut se scurge cu atâta greutate. Ba, în final, va exclama împreună cu Voltaire, ca atunci când acesta era nevoit să fie prezent într-o societate plicticoasă: „Câte zile lungi într-această viață scurtă”¹⁴. p.107

¹² Este probabil Ioniță Papazoglu, care a locuit la Moscova între 1811–1825, după aceea la Iași, stabilindu-se apoi la Bărboi.

¹³ Demeter Atanascovici, vice consul al Austriei în Moldova.

¹⁴ *Que de longues journées dans cette courte vie!*

p.108 În acest chip, așa cum îmi propusesem, am petrecut deci timpul prizonieratului nostru, care ne-a fost de altfel scurtat mult datorită prezenței familiei Cantacuzino. Împreună cu aceasta, după ce ne plimbaserăm în lungul Dunării // între cele două locuri delimitate, petreceam seara la un ceai și luam cina.

p.109 Cu liniște și semnare poți suporta totul, iar cu o doză mică de înțelepciune a vieții, un om rezonabil nu se va lamenta fără folos, ci va reuși să-și aranjeze lucrurile în așa fel încât să nu fie lipsit niciodată cu totul de plăcerile vieții. De aceea, am uitat de mai multe ori aproape cu totul că eram prizonier și, totuși, existau zilnic momente când îți aminteai de aceasta dintr-o dată. Era cazul, mai întâi atunci când ne vizitau domnii amintiți mai sus, cărora nu li se îngăduia niciodată să ne vadă fără supraveghere. Apoi era momentul când, trecând prin curte, mă duceam la Dunăre, deoarece în stânga și în dreapta mea nu vedeam turci, munteni, moldoveni și alți străini șezând triști în fața grajdurilor ca adevărați tovarăși ai mei de suferință, și nutrindu-mi, fără îndoială, mare invidie pentru locuința mea mai bună, // și mai exista un lucru pe care nu-l puteam privi niciodată fără un anumit oftat în sinea mea.

Anume, dincolo de poartă trecea drumul care se unea cu o șosea mare ce ducea la Galați, trecând pe lângă carantină, și se îndrepta spre o colină destul de abruptă. Rareori îmi păraseam casa fără să văd acest drum plin cu căruțe, călăreți și oameni mergând pe jos, care circulau vioi și liberi înapoi și încolo. Știam, ce-i drept, că după terminarea carantinei voi călători pe același drum, dar acestea erau clipele care mă afectau cel mai mult că nu eram liber. De aceea mă îndreptam cât mai repede cu putință spre promenada de la Dunăre, de unde puteam zări bine, în depărtare, Galațiul, nefiind însă constrâns să privesc la viața intensă dusă pe colină de acei oameni fericiți și liberi.

p.110 Poate că aici este locul, încă înainte de // a părăsi carantina, să mă refer, pe cât de scurt posibil, la situația de acum din Moldova, care se aseamănă, în mare, mult cu cea din Țara Românească. Fac aceasta pentru a putea continua apoi fără întrerupere însemnările mele de călătorie.

Moldova, care începând cu anul 1503, când domnul Bogdan al III-lea a închinat-o sultanului, a fost stăpânită de Poartă după bunul său plac¹⁵, este și acum

¹⁵ „Dominația samavolnică a Turcilor s-a caracterizat mai ales prin aceea că adesea, în urma oricărei învinuiri nedovedite, domnul nu fusese doar detronat ci și ucis. Nu este prea mult timp de când, prințul Ghica (n.ed. Grigore al III-lea Ghica, 28 septembrie 1774-1 octombrie 1777), în calitatea sa de domn, a stârnit nemulțumirea sultanului, care a poruncit să fie executat. Aceasta, după cum se poate spune cu adevărat, l-a surprins adesea pe cel osândit, deoarece capugi-bași intra, în acest caz, în camera acestuia și înainte ca el să poată bănui ceva îi arunca lațul în jurul gâtului; o slujbă onorabilă pentru un șambelan imperial!

Prințul Ghica trebuie să fi aflat, cu toate acestea, ceva despre porunca prietenoasă a sultanului și se pregătise. Capugi-bași a sosit la Iași și a pus, împotriva obiceiului, ca domnul să fie chemat la locuința sa. Acesta însă s-a scuzat <invocând o> indispoziție și capugi-bași a trebuit să se ducă la el. Astfel, el a intrat singur în cameră și a ținut ascuns ștreangul aducător de moarte, până când a crezut că a venit clipa pentru a-l arunca după gâtul domnitorului. Cu toate acestea, prințul Ghica i-a luat-o înainte și, în clipa în care el a vrut să-l arunce domnului ștreangul în jurul gâtului, a căzut sugrumat de principe, la picioarele acestuia”. (n.a.)

dependentă de Poartă, dar sub garanție rusească, astfel încât principele ei, numit gospodar sau domn, este, ce-i drept, pus în scaun de Poartă cu aprobarea Rusiei, dar nu poate fi înlăturat în mod arbitrar. Locuitorii creștini sunt mai ales de rit grecesc¹⁶, cu toate că mai există o mulțime de evrei și destul de mulți țigani. Locuitorii creștini de rit grecesc se împart în preoțime, care stăpânește trei sferturi din țară, // boieri¹⁷, care dețin un sfert din aceasta și țărani, care erau odinioară complet robi, ceea ce nu mai este însă cazul după 1740¹⁸, deoarece, în schimbul prestării anumitor servicii, li s-au dat case, gospodării și ceva pământ. Faptul că asupra lor apasă aproape toate dările pentru pământ nu poate surprinde mult în astfel de împrejurări. De asemenea, în ascensiune se află evreii, în schimb dintre țigani numai puțini au locuințe stabile și ei sunt o adevărată marfă, pe care o poți cumpăra și vinde după cum vrei. De acest lucru am avut ocazia să mă conving personal mai târziu, la Iași, atunci când o doamnă, nemulțumită de servitoarea ei, o tânără țigancă foarte drăguță, mi-a oferit-o pe aceasta fără a-mi cere nimic în schimb, chiar dacă o costase destul de mult.

p.111

Domnitorul este numit pe viață. După câte mi s-a spus, veniturile sale sunt evaluate // la aproximativ 30 000 de ducăți. Am însă temei să cred că acestea sunt mai mari. În pofida dărilor apăsătoare, în privința cărora se face mare vâlvă, de când a fost eliberată de arbitrariul guvernării turcești și-i plătește un tribut fix, țara a făcut progrese de necrezut în toate domeniile, iar la Galați am primit asigurări că numai în împrejurimile aceluia oraș ar exista moșii a căror valoare a crescut de zece ori.

p.112

Nu încapе îndoială că Moldova și Țara Românească datorează mai ales Rusiei situația lor mai bună de acum. De asemenea, și pentru locuitori, protecția rusească în toate privințele este desigur convenabilă. Astfel, cu ocazia ultimelor certuri mai importante dintre domnitor și boieri, despre care „Allgemeine Zeitung” conține o serie de detalii, care par toate să fi izvorât din pana unui autor foarte ostil domnitorului //, ultimul recurs s-a făcut întotdeauna la consulul general rus de la București, domnul von Rückmann¹⁹. O astfel de poziție nu este desigur ușoară, dacă domnul von Rückmann vrea să decidă totul după principii de guvernare sănătoase, în cazul unui popor aflat cu puțin timp înainte sub suzeranitate turcească, mediu în

p.113

¹⁶ „De asemenea, câteva mii de locuitori de confesiune evanghelică se află mai ales la Iași, unde au o biserică zidită din piatră, care a fost construită dintr-o donație. Biserica este într-atât de săracă, încât pastorul nu are o leafă mai mare de aproximativ 150 taleri. Este de înțeles că numai un om căruia îi lipsesc toate celelalte resurse poate accepta o asemenea slujbă. De asemenea, pastorul de acum este un mare bețivan, cu totul disprețuit de comunitate și este lesne de constatat ce efect are modul său de viață asupra comunității înseși. De asemenea, dat fiind că nimeni nu dorește să asculte predicile proaste ale acestuia, biserica este cu totul părăsită cea mai mare parte a timpului și trebuie închisă din lipsă de enoriași”. (n.a.)

¹⁷ „Boier ar proveni din cuvântul Bo (bou) și yar (având) adică proprietar de bou, care constituie bogăția țării. Domnul însuși are în stema sa un cap de bou” (n.a.).

¹⁸ Este vorba de stabilirea regimului obligațiilor țăranilor față de stăpânii de pământ, prin marele hrisov al lui Constantin Mavrocordat, emis la 7/18 februarie 1741.

¹⁹ P. Rückmann, consulul general al Rusiei la București între 1834–1839.

care mita și înșelătoriile de tot soiul sunt ceva cu totul obișnuit. Și dacă același domn dorește să împace numeroasele certuri, motivul lor de căpetenie este de fapt doar acela că fiecare boier este invidios pe poziția domnitorului, al cărui loc ar dori să-l ocupe. Căci fiecare boier are îndreptat un ochi atent asupra veniturilor și cheltuielilor, și de aceea, nici o acțiune, chiar și aparentă, a domnitorului în folos propriu, nu scapă de acuzele sale de extorcare.

p.114 Atât ca introducere pentru șederea mea în Moldova, de care în curând aveam să mă bucur // nu ca un prizonier, ci ca un om liber.

Trecuse o săptămână, și eram tocmai pe cale să mă îmbrac, când în cameră și-a făcut apariția boierul mereu vesel și ne-a vestit libertatea încă în zilele următoare, înmânându-mi o scrisoare a consulului Kuch. La intervențiile acestuia, întemeiate pe starea bună de sănătate ce exista atunci la Constantinopol, domnitorul²⁰, după ce ascultase Consiliul Sănătății, se lăsase înduplecat să scurteze carantina noastră și a familiei Cantacuzino.

p.115 Bucuria noastră era mare, dar nerăbdarea noastră era poate la fel de mare, deoarece mai trebuia să rămânem încă două zile. Oameni lipsiți de recunoștință ce suntem! Ne pregătiserăm să mai rămânem în carantină cel puțin încă zece zile, iar acum, două zile ni se păreau prea lungi. Dar și acestea au trecut. // La 28 mai dimineața la ora 9 totul era, în sfârșit, pregătit pentru plecarea la Galați. Și am avut cu siguranță un sentiment plăcut, când le-am putut strânge iarăși mâna celor care veniseră să mă ia și care, până atunci, îmi dăduseră până și ultima scrisoare cu un clește. Mă bucura mai ales faptul că îmi puteam lua rămas bun în acest fel de la boierul îndatoritor. Chiar dacă acesta ne hrănise foarte bine în tot timpul petrecut în carantină, faptul că n-a vrut să primească nici o plată a fost cu atât mai surprinzător, el spunându-ne că alimentele erau nespuse de ieftine în Moldova și rugându-ne numai să-i manifestăm în scris mulțumirea noastră față de felul în care fuseserăm primiți, ceea ce am făcut, firește, cu cea mai mare plăcere.

p.116 Cu toate acestea, mă rușinam aducându-mi aminte că, uneori, îmi manifestasem nemulțumirea față de un lucru sau altul în fața slujitorului său, fie și numai prin semne // deoarece nu vorbeam limba acestuia. Astfel, eram un pandant al baronului von Karwitz din comedia *Irrthum auf alle Ecken*²¹, atunci când cerea stăpânului casei tot felul de servicii, deoarece îl socotea o gazdă a sa.

În fine, am ieșit pe poartă spre colina privită de atâtea ori cu ochi plini de dorință. După abia un sfert de oră, am ajuns la Galați, un oraș cu case mici de lemn, cu un etaj și cu străzi înguste, în fața casei domnului Papazoglu. Acesta mi-a pus la dispoziție în casa sa o cameră mică și curată, pentru cele câteva zile pe care aveam de gând să le petrec la Galați. Aici am văzut pentru prima dată o amenajare burgheză pe de-a întregul orientală, a unei camere care, ca pretutindeni în acele părți, este în același timp salon și dormitor.

²⁰ Mihail Sturdza, domnul Moldovei între 1834–1849.

²¹ *Erori la toate colțurile.*

Căci în Orient nu poate fi vorba de un pat, de lavabou și de orice altceva, care să amintească de dotările necesare unui dormitor. În orice cameră de acest fel, se află o sofa lată și comodă, de astă dată îmbrăcată cu un damasc roșu. În fața sofalei sau pe margine este o masă, pe care se află mereu dulceturi și o sticlă cu apă, înprospătată ori de câte ori era cu puțință. Spre seară, peste sofa sunt puse cearceafuri de in, peste acestea paturile, și se aduc 3–4 perne foarte curate. De abia atunci este adus lavaboul care, când este folosit, este ținut – după modul turcesc descris mai sus – de slujnică pentru a servi la spălat. Pentru mine, cel puțin, este sigur faptul că pe aceste sofale late și frumoase se doarme mult mai comod decât în paturile noastre nemțești, pe jumătate atât de late și de lungi. // Dar doresc să-i las fiecăruia gusturile sale și nu pot decât să-l socotesc norocos să nu trebuiască, atunci când călătorește prin Germania, să se obișnuiască din nou, mai întâi cu paturile înguste – căci în toate țările învecinate din Sud și din Vest situația este mai bună –, dat fiind că nu pot duce cu mine culcușul comod de acasă. p.117

Peștișori aurii în apă nu trebuie să lipsească atât de lesne din nici o casă orientală înstărită, și mi-au părut că sunt un simbol al acesteia, al pricinii pentru care totul se schimbă acolo mai mult sau mai puțin. Ei nu au lipsit nici din camera mea, și păreau că se află chiar sub ocrotire religioasă deosebită, dat fiind că portretul mitropolitului atârna deasupra lor și privirea satisfăcută a acestuia părea că se fixase asupra lor. p.118

După ce cutreierasem în tovărășia secretarului domnului Papazoglu // străzile Galațiului, întâlnisem unele doamne frumoase și auzisem aventurile duioase ale mai multora dintre ele, așa cum am aflat apoi despre ele de la mai multe doamne din Iași, am mers să prânzesc acasă. Acolo amestecul dominant de deprinderi și bucate rusești și orientale mi-a apărut ca fiind demn de atenție, deoarece păreau să arate diferitele fatalități ale acestei țări. Deprinderile națiunilor creștine, îndeosebi ale celei ruse predomină mereu, chiar în rândurile micii burghezii, însă sunt atât de strâns împletite cu cele turcești, încât ai fi dispus adesea să le consideri pe cele din urmă ca temelie a întregului. În ceea ce privește înalta societate, aceasta și-a dobândit cultura cel mai mult din Franța, prin intermediul profesorilor și profesoarelor franceze, și vorbește, de asemenea, aproape numai franțuzește, astfel că limba țării se folosește numai în prăvălii și cu supușii, și mai multe // acte oficiale sunt emise chiar în cele două limbi. p.119

Seara domnul de Varicourt, pe care l-a găzduit doctorul Abegg, și cu mine am fost poftiți la domnul Atanaskowitsch, care ne-a prezentat-o pe soția sa preafrumoasă, o croată de obârșie din Zagreb²², și care a părut că se bucură, auzindu-mă vorbind cu interes despre Zagreb, unde, în iarna trecută, petrecusem mai multe zile. p.120

În casa acestuia mi-am petrecut cea mai mare parte a zilei următoare, și am mers cu el la așa numita promenadă publică, constând dintr-un loc, care, așezat nu

²² Agram.

departe de port, era lipsit aproape de orice umbră; acolo se făcea muzică și domnii și doamnele se așezaseră pe bănci, în timp ce luau răcoritoare de la un cofetar stabilit în preajmă.

p.121

Am văzut, deci, tot ceea ce era // de văzut la Galați, și plecarea la Iași fusese hotărâtă pentru dimineața următoare. Cum să o organizăm era însă o misiune anevoioasă, deoarece în Moldova nu există nici poștalioane exprese și nici diligențe. Există stații de poștă înzestrate cu destui cai, dar acolo nu găsești nici o caleașcă, ci numai așa-numitele „căruțe”²³ mici, scunde, lipsite de orice armătură de fier, căruțe fixate pe osie, care la o înaintare rapidă și pe drumurile desfundate izbeau corpul astfel încât, la urmă, el se desfăcea cu totul din încheieturi; și eu nu doream să ajung frânt nici măcar la Iași.

Până la urmă, ar fi trebuit totuși să recurgem tot la acest mod de a ne deplasa, dacă n-am fi descoperit cu totul întâmplător o droșcă²⁴ venită de la Cernăuți, din Bucovina, și care ar fi trebuit să se întoarcă acolo cu o ocazie.

p.122

Norocul nu înseamnă nimic altceva decât să te folosești de ocazie. Iar eu nu m-am folosit întotdeauna de aceasta, deoarece n-am recunoscut-o ca atare sau fiind că am fost prea temător sau poate prea comod. În cazul de față nu mai trebuia să șovăi, așa că la 30 mai am părăsit Galațiul și diferitele gazde la care am poposit. La droșca în care ședeam trei persoane, erau înhămați, în șir, opt cai. Aceștia erau conduși de doi vizitii, dacă vrei să-i numești așa pe niște indivizi prost îmbrăcați. Căruța încărcată cu efectele noastre mergea înainte, fiind înhămată cu patru cai mânați de un vizitiu.

p.123

Un alai de două căruțe, doisprezece cai și trei vizitii, asta sună măreț și distins. Dar, dacă te gândești la, costul lor mic, și privești la hamurile jalnice din funie, fără a avea cea mai mică posibilitate de a frâna la coborârea pantelor, // când doar arta de a mâna caii duce oîștea pe calea cea bună, atunci nu se poate să nu-ți amintești de adevărul bine cunoscut, că nu surplusul, ci calitatea lăuntrică stabilește valoarea unui lucru, și că o căruță de poștă ca lumea din Prusia, înhămată cu doi cai ca lumea și mânată de un vizitiu bine îmbrăcat arată mai distins și aduce aceleași servicii ca două căruțe cu doisprezece cai și trei vizitii în Moldova.

p.124

Pământul din această țară este cel mai roditor din câte există. Humusul se află la o adâncime de nouă țoli²⁵, și de aceea, atunci când plouă, se poate înainta doar cu foarte mare greutate. Acum însă, fiindcă nu mai plouase de multă vreme, am ajuns întotdeauna, rapid, la stația de poștă următoare. Aceasta nu se află niciodată într-un oraș, ci întotdeauna pe câmp. Ea constă dintr-o colibă împletită din stuf și acoperită cu paie, în care șeful de poștă are un adăpost mizer. Caii, cel mai adesea, sunt mici, // deoarece vestita rasă mai frumoasă pare să fi dispărut cu totul. Caii au fost mânați de pe câmp și îndată s-a făcut schimbul cu cei înhămați la căruță. Cu acest prilej,

²³ Carrozzen.

²⁴ Troschke.

²⁵ Un țol măsoară 2,634 cm.

doresc să-l sfătuiesc pe fiecare călător să nu se apropie prea mult de animale, deoarece nu există vreo ființă mai prefăcută și mai rea decât un cal din Moldova, care în afară de a te mușca, mai are darul să-ți rupă brațul cu picioarele din față, ca pe o țevă de lulea. De abia că au fost înhămați caii la căruță, că vizitiii strigă mai întâi „haide”²⁶, apoi încep să urle și să strige și totul pornește la galop.

Pe cât de splendid este pământul, pe atât de prost este cultivată țara în întregul ei și tot atât de rară este populația, care numără de abia un milion de oameni pe 800 mile pătrate. Este un lucru sigur că populația ar putea spori de trei, patru ori. În drumul nostru am întâlnit câteva conace cochete ale boierilor, dar nimic din ceea ce ar fi // meritat să fie remarcat în mod deosebit. Doar pe moșia proprie a domnitorului am remarcat un început de șosea cu șanțuri pe ambele laturi. Pomi am văzut puțini, dar trebuie că în alte regiuni există păduri cu adevărat frumoase, deoarece îmi este cunoscut că din Moldova se livrează lemnul pentru construirea palatului de la Atena²⁷.

p.125

Am călătorit zi și noapte. A doua zi am fost întâmpinați cu multă prevenire de domnul Kuch, cu trăsura și caii săi, cu două stații de poștă înainte de Iași. El petrecuse noaptea acolo. Am luat loc în trăsura sa și, după câteva ore, am zărit Iașii, așezați deosebit de pitoresc. O parte a orașului părea albă din depărtare, cealaltă în schimb, cu totul acoperită de fum. Pe vârful colinelor, am zărit ruinele palatului domnesc, ars cu mai mulți ani în urmă.

Pe un fel de pod din bârne am pătruns în oraș. Aici am văzut de-a valma reședințe mari și masive, într-un stil cu adevărat frumos și mici case de lemn. Pe străzi, era un amestec pestriț, multe trăsuri și mulți pietoni. În fine, am pătruns într-o curte mare, asemănătoare cu o miriște, și ne-am oprit în fața unei case mici, care îi aparținea domnului Kuch. În fața acesteia, ca la multe case din Moldova, era un coridor acoperit. Acolo am primit, pentru timpul șederii mele la Iași, două camere de-a dreptul confortabile. Tovarășul meu de călătorie a primit o locuință lângă mine, la un medic german, domnul Cihak²⁸.

p.126

Era vremea amiezii. Prânzul ne aștepta. Și, deoarece într-o ședere scurtă într-un oraș nici o clipă nu trebuie să rămână nefolosită, îndată după prânz ne-am așezat iarăși cu domnul Kuch în trăsură și, // de data asta pe o stradă pavată cu pietre, printre reședințe de-a dreptul frumoase, ne-am îndreptat spre promenada publică din fața orașului, unde am întâlnit o sumedenie de trăsuri. Totul avea aerul unui oraș de reședință. Ne-am întâlnit și cu domnitorul împreună cu soția sa²⁹, care se aflau într-o trăsură cu patru cai, separat de aghiotanții săi, care-l însoțeau în uniformă de gală, de trăsura celei mai înverșunate inamice, soția boierului Alecu

p.127

²⁶ *Haidi.*

²⁷ Este vorba de palatul regal de la Atena.

²⁸ Iacob Stanislas Cihak, medic-șef al oștirii Moldovei.

²⁹ Smaranda Sturza, fiica caimacamului Ștefanache Vogoride.

Sturdza³⁰. După cum am aflat, aceasta îl urmărea, în mod destul de ciudat, pretutindeni și, cu toate că îl ura cu înverșunare, dorea să fie mereu în preajma sa.

p.128 Se părea că nimic nu putea s-o împace pe această femeie, după ce soțul ei împreună cu alți doi boieri fuseseră rechemati din surghiunul la care fuseseră condamnați³¹, datorită pălăvrăgelii ei neîncetate despre măsurile de guvernare ale domnitorului. // Cu toate acestea, ura ei a rămas aceeași.

De altfel, în această țară, cele spuse de femei nu trebuie trecute pe de-a-ntregul cu vederea, deoarece dispun de mare putere și fac cam ceea ce vor ele. În aceeași măsură sunt la ordinea zilei divorțurile și recăsătoririle, care nu împiedică de fel relațiile sociale dintre soții despărțiți, atât la jocul de cărți cât și la dans.

Faptul că am zăbovit în mod intenționat câteva zile la Iași, se înțelege de la sine că s-a datorat mai ales dorinței de a-i mulțumi domnitorului pentru scurtarea perioadei mele de prizonierat. Astfel, încă a doua zi după sosirea mea, am fost primiți în audiența cerută.

p.129 Deoarece din palatul foarte frumos așezat mai există doar zidurile, iar domnitorul dorește să-l reclădească nu ca palat, ci ca o clădire guvernamentală, // el locuiește într-o casă destul de spațioasă, ca multe altele din Iași, moștenită de la tatăl său. Această casă se află în mijlocul curții. Încă cu o zi mai înainte fusesem nevoit să constat, cu ocazia mai multor vizite pe care a trebuit să le fac, cât de nespus de grosolane și de urâte, în pofida fațadelor frumoase, sunt nu numai toate materialele de construcție, dar și lucrările dulgherilor și tâmplarilor. Acestea trebuiau să fie rodul celor mai neiscușiți meșteșugari puși să împodobească o casă.

Nici interiorul palatului domnitorului nu arăta cu mult mai bine. Lucrul era cu atât mai surprinzător pentru locuitorii acestei reședințe, care au cu totul înfățișarea și ținuta societății din restul Europei, încât aveam uneori impresia că m-aș fi aflat într-o localitate balneară, în care societatea de vază și bogată trebuie să se mulțumească destul de des cu încăperi nespus de modeste.

p.130 Sus, în capul scării, ne-a întâmpinat un aghiotant al principelui, într-o tunică verde și scurtă cu epoleți aurii, de altfel singura piesă de uniformă. Era, deci, mai mult după moda turcă, deoarece nici în Imperiul Otoman ofițerii nu poartă vestoane. Aghiotantul ne-a anunțat imediat domnitorului, care ne-a venit în întâmpinare într-o cameră, probabil camera de consiliu, datorită mesei lungi aflate acolo. Domnitorul s-a așezat în capul acesteia și ne-a rugat să luăm loc alături de el.

p.131 Domnitorul nu este înalt, are în jur de 40 de ani, este blond și are o figură optimistă și inteligentă. El purta de asemenea uniformă, la fel ca și aghiotantul său. Aceasta îl prindea foarte bine, și era împodobită cu mai multe decorații străine. //

³⁰ Este vorba despre vistierul Alexandru Sturdza, care a complotat împreună cu Grigore Ghica și cu marele logofăt Constantin Sturdza împotriva domnului Moldovei, Mihail Sturdza, și a fost arestat și exilat la moșia sa, la 26 noiembrie 1835.

³¹ La 15 mai 1836, Mihail Sturdza i-a iertat pe Alexandru Sturdza, Constantin Sturdza și Grigore Ghica, rechemându-i din surghiun.

Într-un cuvânt, întreaga sa înfățișare, chipul, îmbrăcămintea și ținuta emanau curățenie și hotărâre, încât produceau o impresie favorabilă, de parcă-ți venea să spui fără voie: Arată ca un bărbat care știe ce vrea.

Deoarece educația în Moldova este încă fundamental necorespunzătoare, fiind asigurată de francezi, – așa cum am remarcat deja – în casele mai de văză de către institutori străini, mai ales francezi, care nu sunt întotdeauna o podoabă a patriei lor, domnitorul a avut ideea foarte bună să-și trimită cei doi fii din prima căsătorie în străinătate, anume la Berlin, unde se află și acum. De aceea, educația lor a constituit tema principală a discuției noastre. În această privință, domnul mi-a împărtășit păreri foarte limpezi și sănătoase, cu care nu am putut fi decât de acord.

După aproximativ o jumătate de oră, mi-am luat rămas bun și, pe drumul de întoarcere, m-am oprit la domnul von Rückmann, de a cărui aprobare depind atâtea în Principate. Acesta se afla tocmai la Iași, pentru a cerceta disputele între // domnitor și boieri, încercând să obțină o împăcare a taberelor.

p.132

La amiază, am prânzit la vecinul consulului, anume la deja amintitul doctor Cihac. Și acesta avea, la fel ca și consulul, o casă mică aflată în mijlocul unui anume gospodării. Când treceai dintr-o curte într-alta nu aveai deloc impresia că te afli într-un oraș mare, decât dacă te gândeai că era tocmai capitala Moldovei, unde agricultura și mai cu seamă creșterea vitelor sunt ramura principală a economiei, și că această realitate este ilustrată și prin marile gospodării, chiar dacă se află în mijlocul așezării.

Faptul că – pentru a spune așa – în Moldova nu se are în vedere nimic altceva, reiese de altfel din toate, și se manifestă destul de limpede unui vizitator al capitalei. Despre fabrici și manufacturi nici nu poate fi vorba, despre arte și meserii cu atât mai puțin. Starea meseriașilor am înfățișat-o deja mai înainte, iar în ceea ce privește literatura, tipăriturile, nu numai că se remarcă prin cele mai strâmbe și oblice litere³², dar la Iași nu există nici un singur librar care să fi realizat ceva cu adevărat important în prăvălia sa.

p.133

Limba, care este vorbită în Moldova și Țara Românească, de asemenea în Basarabia, într-o parte din Bucovina, în Transilvania și într-unele țări învecinate, se numește româna. Această limbă este, în orice caz, o fiică a celei latine, deoarece de departe cele mai multe cuvinte provin din limba latină, și doar cea mai mică parte este un amestec de cuvinte slavone, turcești și grecești.

Sub numele de Academia Română³³, // domnitorul de acum a înființat o instituție literară, ai cărui membri țin adunări, și unde locuiesc, în același timp, în jur de o sută de nobili tineri, care sunt instruiți acolo.

p.134

O altă instituție științifică este Muzeul de Istorie Naturală, înființat de doctorul Cihac în anul 1834³⁴. Acesta s-a bucurat de sprijinul însuflețit și activ al

³² Este vorba de scrierea chirilică.

³³ Este de fapt Academia Mihăileană, inaugurată la Iași la 16/28 iunie 1835 ca instituție de învățământ superior, unde se țineau cursuri de istorie, drept, chimie, matematică și arhitectură.

remarcabilului guvernator general rus de atunci, Kiselev³⁵. În pofida timpului scurt de doi ani, scurs de la înființarea acestuia, Muzeul deține deja o colecție foarte mare de curiozități ale istoriei naturale și o bibliotecă de seamă. În afara întemeietorilor propriu-ziși, toți cei din Iași, care au o oarecare instrucție, sunt membri de onoare și, în afară de aceasta mai sunt membri corespondenți din toate capitalele și universitățile din Europa. Alături de doctorul Cihac se află domnul // de Bell din Franța, care sprijină cum poate mai bine instituția cu strădaniile sale susținute³⁶.

p.135

După-amiază am vizitat acest Muzeu și am văzut acolo, printre alte rarități, o bucată mare de ceară minerală neagră³⁷ din Moldova, din care doctorul Cihac mi-a dăruit o bucățiță, pe care i-am adus-o lui Alexander von Humboldt³⁸, astfel că se află în mâini mai bune decât ale mele. După vizită ne-am mai dus o dată pe promenada mare din fața orașului, de unde văzusem pentru prima dată doar foarte puțin datorită lăsării întunericului.

Această promenadă este foarte frumos așezată. Ea se întinde de-a lungul unui deal destul de mare, cale de jumătate de oră. De aici poți zări o vale fermecătoare, în care se află o mulțime de sate, pășuni, tufișuri, ape, ba chiar și câteva case de țară mai ca lumea. La capătul promenadei // se află o grădină publică³⁹, un stabiliment foarte cochet, pe care l-a amenajat un evreu din Bamberg. Aici poți găsi răcoritoare de tot felul, iar, în anumite zile, ca urmare a încuviințării date de domnitor poți asculta orchestra sa militară, formată numai din băștinași aflați sub conducerea unui capelmaistru neamț. Această fanfară se afla acolo tocmai în această zi, cântând cu adevărat bine diferite piese muzicale.

p.136

Evreul din Bamberg este, ca toți coreligionarii săi, un om cât se poate de întreprinzător, care-i pune din nou în umbră pe toți creștinii din Moldova. El este, de altfel, singurul care a înființat la Iași în afară de stabilimentul amintit un hotel cât se poate de acceptabil, de care nici nu putea fi vorba mai înainte. Modul în care mi-a descris tot ceea ce realizase m-a fascinat cel mai mult. Din cele auzite, mi-aș fi putut dori mult // să-mi pot nota tot ceea ce spunea, deoarece nu întâlnisem, decât rareori sau deloc o asemenea bogăție de fraze. Astfel în expunerea sa s-a referit, printre altele, la ceea ce își propusese pentru a înfrumuseța totul și a încheiat,

p.137

³⁴ „Societatea de medici și naturaliști” din Iași s-a constituit, în realitate, la 18/30 martie 1833, din inițiativa medicilor Iacob Stanislas Cihac și Mihai Zotta.

³⁵ Conte Pavel Dimitrievici Kiselev (1788–1872), general rus, președintele Divanurilor Principatelor române (1829–1834).

³⁶ Cine dorește să afle detalii despre starea literaturii ca și despre puținii scriitori și poeți din Moldova, unii decedați, alții în viață, îi recomand numerele 8, 9, 10 ale colecției anuale din 1837 ale apreciatului „Magazin für die Literatur des Auslandes” unde se poate citi sub titlul Moldova și Valachia un studiu interesant prezentat într-o lumină ușor favorabilă dar, în orice caz, exhaustiv.

³⁷ Schwarzer moldauer Erdwachs, adică ozocherită.

³⁸ Alexander Freiherr von Humboldt (14 noiembrie 1769 Berlin – 6 mai 1859 Berlin), mare naturalist și geograf german.

³⁹ Este vorba de grădina de la Copou.

arătând spre poalele dealului, spunând următoarele: „am așa o idee, știu unde îi este locul; acolo jos urmează să se facă o grădină în terase întocmai ca la Bayreuth”.

Mai multe grupuri de oameni însufleteau grădina, între aceștia și câțiva boieri îmbrăcați în portul lor național, care devenea tot mai rar, cu o haină lungă și largă de mătase și cu o căciulă înaltă. Apoi am luat din nou loc în trăsură, deoarece la Iași nimeni n-ar face nici măcar trei pași fără trăsură, care, dacă până la urmă umbli pe jos, te urmează fără nici o îndoială. Așa ne-am întors în oraș.

În ziua următoare, am vizitat și grădina englezească, pe care domnitorul se străduiește să o înființeze în fața orașului, cu ajutorul unor grădinari străini. La sosirea noastră acolo, ploua atât de puternic, încât n-am putut vedea decât partea din față a grădinii, unde, pe lângă asta, pare să nu se fi făcut mult. Pavilionul construit acolo, printre altele, n-a fost deloc pe gustul meu.

În ziua următoare, am fost invitați la masa de prânz, la domnitor. Despărțit de prima sa soție⁴⁰, domnitorul Sturdza se căsătorise abia cu puțină vreme înainte de a deveni domn, cu o fată⁴¹ a lui Vogorides, principe de Samos, căruia sultanul îi acordase, cu acest titlu, funcția de guvernator al Samosului, ca unuia dintre marii săi favoriți.

Societatea invitată la prânz număra în jur de 18 persoane, domni și doamne. Principesa, o femeie foarte drăguță și îndeobște stimată la Iași, // mi-a oferit, când ne îndreptam spre masă brațul și, în acest fel m-a desemnat drept vecinul ei. Masa era aranjată cu mult gust. În mijloc se afla o fructieră frumoasă din cristal. Mâncarea era bună, vinul excelent, iar serviciul rapid. Câțiva paji îmbrăcați în roșu se aflau postați mai departe, dar nu luau parte în nici un fel la servirea bucatelor. Tema principală de conversație au constituit-o și aici – la fel ca pretutindeni în Orient – călătoriile prințului Pückler⁴², despre care se povesteau multe lucruri adevărate și neadevărate. Atât rămâne însă sigur că – chiar luându-i în seamă pe Cook⁴³ și Le Vaillant⁴⁴ cu toate descoperirile lor – nu existase vreun alt călător care să fie pomenit mai mult și mai des în toate țările și orașele, ca acest atât de întreprinzător nobil dintr-o provincie⁴⁵ în care oamenilor nu le este nici rece și nici cald, un motiv // care i-a trezit poate această poftă pentru călătorii, cu toate că își făcuse acasă un parc, care se poate măsura chiar și cu unele dintre cele mai frumoase din Anglia, pe care a știut să le descrie cu atâta farmec⁴⁶.

⁴⁰ Safta Rosetti, prima soție a viitorului domn Mihail Sturdza, fiica logofătului Vasile Rosetti.

⁴¹ Smaranda Vogoride.

⁴² Prințul Pückler von Muskau (30 oct. 1785–4 febr. 1871), om de lume, scriitor, artist peisagist, călătorește în Franța, Anglia, nordul Africii, Algeria, Egipt, Asia Mică.

⁴³ James Cook (27 oct. 1728, Marton, Yorkshire–14 febr. 1779, Hawaii), navigator și explorator englez la cercul polar de Sud, Noua Zeelandă, Alaska.

⁴⁴ Sébastien Vaillant (n. 1669 Vigny–1722), botanist și chirurg francez, autorul lucrării celebre *Flora din împrejurimile Parisului*.

⁴⁵ Lausitz.

Deoarece nu aveam de gând să părăsim Iași nici a doua zi sau cel puțin în cea următoare, ne-am luat îndată după prânz rămas bun de la domn și de la principesă și, după ce în cursul serii ne-am hotărât ferm, am mai petrecut o zi parte în aer liber, parte în casa doctorului (Cihac), în societatea amabilei sale soții și ale foarte serviabilei și binevoitoare mele gazde. Astfel am pornit din Iași în dimineața zilei de 5 iunie, din nou cu 12 cai și cu două trăsur.

p.141 Hotărâserăm să rămânem peste noapte la Botoșani, deoarece domnul Kuch îmi dăduse o scrisoare de recomandare către agentul comercial prusac de acolo, // domnul Scotta, un italian din naștere. Călătoria până acolo a decurs rapid, ca și cea de dinainte. Ce-i drept, am ajuns la Botoșani târziu, dar încă înainte de lăsarea întinericului. Și, dacă numeroasele curți mari de la Iași îmi treziseră deja impresia că m-aș afla la o curte nobiliară din Germania, aici această senzație a fost cu atât mai puternică, deoarece numai puține case se învecinează cu cea de alături. Ele sunt așezate foarte romantic în curți sau ascunse dincolo de grădini pline de pomi înalți.

p.142 În pofida acestei aparențe rurale, am găsit și aici un Corso, unde, la fel ca la Iași treceau încet, încoace și încolo, echipaje frumoase cu cai. Neștiind unde se afla casa domnului Scotta, m-am adresat primului care trecea prin dreptul meu și am primit răspunsul, care m-a mulțumit pe deplin: el însuși era domnul Scotta // și s-ar bucura foarte mult să ne primească în casa sa.

p.143 Trăsurile noastre au pornit de îndată pe drumul care ne-a dus într-un loc aranjat aproximativ la fel ca la Galați, la domnul Papazoglu. Doamna Scotta nu vorbea decât limba țării și, de aceea, gazda casei îl invitase și pe un institutor francez mai în vârstă, care trăise vreme îndelungată la Petersburg, pentru a lua parte la conversație. Într-adevăr, institutorul a povestit multe, doar că am avut impresia că dorea să-și îmbospăteze prea adesea spiritul cu alte lucruri spirituale, deoarece din gura sa ieșeau odată cu cuvintele sale efluviiile unor băuturi spirtoase dintre cele mai tari. A doua zi de dimineață, la ora 8, am pornit și spre amiază ajunsesem deja la granița austriacă, reprezentată de un râu mic. De fiecare parte se află o barieră. // O a doua carantină, asemenea celei de la granița ungurească spre Moldova, nu se făcea aici, cel puțin în acea vreme – așa că am trecut cât de curând râul [...]

⁴⁶ „Cine dorește să afle părerea prințului Pückler despre aranjamentul grădinii să-și procure lucrarea acestuia, prezentată în condiții grafice de lux, care a apărut la Stuttgart, la librăria Halberger sub titlul: *Indicații cu privire la arhitectura peisagistă în strânsă legătură cu descrierea aplicației sale practice la Muskau*”. (n.a.).

CHARLES LEMERCIER DE LONGPRÉ, BARON D'HAUSSEZ (1778–1854)

Născut la Neuchâtel într-o familie cu tradiții regaliste, Charles Lemerrier de Longpré și-a început cariera politică în perioada Imperiului, devenind baron d'Haussez și primar al Neuchâtelului. În 1814 a trecut de partea Bourbonilor, pe care i-a susținut în timpul celor 100 de zile. După Restauratie, ascensiunea sa politică a continuat: în 1826 a intrat în Consiliul de stat, iar un an mai târziu a devenit deputat. Membru în guvernul Polignac în 1829, ca ministru al marinei, a organizat expediția din Alger. În 1830, în timpul Revoluției din Iulie, baronul d'Haussez s-a refugiat în Anglia. Condamnat în Franța la temniță pe viață, s-a stabilit întâi în Italia, locuind apoi în Elveția și statele germane. În urma amnistiei din 1839 s-a reîntors în Franța, dar nu a mai ocupat funcții publice, retrăgându-se în orașul natal. Baronul d'Haussez a publicat o serie de lucrări politice și administrative și memorii ale călătoriilor sale în Anglia, Peninsula italică și Europa centrală. Prima lucrare, *Réflexions d'un ami du roi*, i-a apărut în 1816, urmată de *Considérations sur l'agriculture et l'industrie dans les Landes*, 1817, *Etudes administratives sur les Landes*, 1826, *Des routes et des canaux*, 1828, *Souvenirs pour servir à la statistique du département de l'Isère*, 1828. În perioada exilului, a publicat *Philosophie de l'exile*, în 1832, *La Grande Bretagne en 1833*, *Voyages d'un exilé à Londres, à Naples et en Sicile*, 1835, *Alpes et Danubes, ou Voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie*, 1837. În 1844, după revenirea în Franța, i-au apărut două lucrări: *De l'amélioration des bois taillés* și *Etudes morales et politiques*, urmate în 1851 de *Nouvelles études morales et politiques*, iar în 1854, anul morții sale, de *Nosce te ipsum*.

Baronul d'Haussez a vizitat Transilvania și Banatul în 1836, acestea fiind teritoriile cele mai estice în care a ajuns în călătoria sa. După cum singur mărturisește, ar fi vrut să treacă și în Țara Românească, dar neplăcerile cauzate de carantina la care ar fi trebuit să se supună la întoarcere l-au făcut să se răzgândească. Impresiile acestei călătorii au fost incluse în cele două volume apărute la Bruxelles în 1837, *Alpes et Danube, ou Voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie*.

Observațiile pe care le face de-a lungul drumului sunt diverse: de la aspectul general al locurilor, pe care le vede frumoase dar prea puțin populate, la înfățișarea locuitorilor, ocupațiile și obiceiurile acestora. Interesantă este perspicacitatea cu care deosebește diferitele etnii care locuiesc în Transilvania, cărora le descrie portul tradițional și cărora încearcă să le schițeze un portret moral. Aprecierile sale în această privință denotă însă o observație superficială a populației. Ceea ce pare să atragă în mod special atenția călătorului sunt obiceiurile locuitorilor pe care îi întâlnește, obiceiuri pe care le descrie cu interes, fără însă a părăsi un ton neutru. Mai puțin neutru se dovedește atunci când vorbește despre notabili locali, care îi lasă o impresie foarte bună: bogați, cu un stil de viață opulent, ospitalieri și prevenitori, aceștia par să îl farmece pe exilatul francez. Descrierile orașelor pe care d'Haussez le vizitează ocupă la rândul lor un spațiu larg. În general, călătorul se dovedește lipsit de indulgență, singurele care îi lasă o impresie relativ bună fiind Sibiul, Timișoara și Clujul. Autor al mai multor lucrări cu caracter economic, d'Haussez se arată interesat de starea agriculturii și a meșteșugurilor transilvane și bănățene și încearcă să găsească explicații și remedii pentru rudimentaritatea pe care o diagnostichează, cu mai mult sau mai puțin succes. Pe întreg parcursul călătoriei sale în această regiune, baronul este martorul unei epidemii de holeră, iar notele sale îl transpun pe cititorul contemporan în interiorul unei comunități confruntate cu un pericol iminent și

fatal, permițându-i să fi observe reacțiile, modul în care abordează o criză majoră, dar nu singulară în decursul unei vieți obișnuite a unui om din secolul al XIX-lea.

Relația de călătorie a baronului d'Haussez a fost tratată de Nicolae Iorga în lucrarea sa *Istoria românilor prin călători*, București, Editura Eminescu, 1984, vol. 1, p. 521–524. În 1935, Ernest Armeanca a publicat, la rândul său, un articol dedicat *Peregrinărilor baronului d'Haussez prin Banat și Transilvania în 1831*, apărut în „Gând Românesc”, 1935, III, p. 235–242. Dincolo de eroarea cu privire la anul călătoriei, Ernest Armeanca nu oferă detalii cu privire la biografia baronului. Aceste informații se pot însă obține din orice enciclopedie franceză a secolului XIX, unde numele omului politic din perioada Restaurației este întotdeauna prezent.

CHARLES LEMERCIER DE LONGPRÉ, BARON D'HAUSSEZ

p.195

Diversitatea raselor¹

Din toate aceste nații care au invadat și au stăpânit pe rând Ungaria, a rezultat un amestec de rase și limbi ale căror origini diferite nu au putut fi șterse de lunga succesiune a secolelor. Fiecare popor invadator, fiecare hoardă imigrantă pe care un interes oarecare a adus-o aici, și-a păstrat moravurile, obiceiurile, limbajul originar. Nici comunitatea intereselor și a legilor, nici obișnuința vieții împreună nu au putut să șteargă diferențele inițiale. //

p.196

Până și trăsăturile feței s-au păstrat neschimbate, într-atât amestecul raselor a fost împiedicat de diferențele de obiceiuri, într-atât s-a păstrat spiritul național care exclude alianțele cu familii de origine diferită! [...]

p.198

O națiune pe care nu putem să nu o observăm este cea română. Bărbații se disting prin statura mică, dar viguroasă, fizionomia dură și în perfectă armonie cu caracterul pe care îl exprimă, prin lene și consecințele sale invetabile, sărăcia și mizeria excesive. Munca de orice fel este doar în grija femeilor, aproape la fel de urâte și de murdare ca și soții lor. Pe câmp, lucrează pământul, acasă, îmbină îngrijirea gospodăriei și a familiei cu țeserea stofelor și croirea hainelor, iar când sunt pe drum, cu umerii îngreunați de un leagăn în care dorm unul sau doi copii, un fus le ține ocupate. Bărbații își petrec viața tolăniți // în vreun colț sau sub vreun copac, așteptând acolo să li se aducă mâncarea. Abia dacă fac efortul să își înnoiască tutunul care arde în pipele lor enorme.

p.199

Porumbul cu lapte și o brânză foarte rea este hrana de bază a românilor. Bărbații se îmbată cu țuică de prune, pe care o beau într-un exces de neînchipuit. Înclinațiile cele mai meschine, furtul, minciuna, superstiția cea mai absurdă, imoralitatea sub toate formele alcătuiesc caracterul acestui popor și aduc cu sine o stare de abrutizare și de completă subordonare politică. Românii sunt un fel de paria disprețuiți, atunci când nu sunt maltratați, și care peste tot sunt reduși până la statutul de sclavi. Se grupează atât cât pot în districte unde, în ciuda numărului lor

¹ Traducerea s-a efectuat după originalul Charles Lemerrier de Longpré, baron d'Haussez, *Alpes et Danube, ou voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie*, Bruxelles, 1837

mare, sporit de uimitoarea fecunditate a căsătoriilor sau a uniunilor care le țin locul, sunt tratați la fel de dur ca și în ținuturile unde rasa lor este un fel de excepție.

Națiunea germană este răspândită peste tot și nu este iubită nicăieri în Ungaria, unde a fost atrasă în diverse epoci pentru a umple locurile rămase goale din pricina nimicirii populației originare. Această națiune se distinge printr-o civilizație mai perfecționată, întreținută // prin exercitarea a aproape tuturor funcțiunilor publice și exploatarea ramurilor industriale cele mai lucrative, în special a minelor.

p.200

M-am abătut de la drum pentru a vedea câteva sate locuite de francezi, ai căror înaintași fuseseră aduși și stabiliți acolo de împărăteasa Maria-Tereza². Aceste sate sunt așezate într-o zonă mlăștinoasă, traversată și adesea inundată de Mureș³ și Bega, și a cărei dărnicie pare să compenseze insalubritatea. Compatrioții mei nu au părut să aprecieze efortul pe care îl făcusem pentru a veni să îi vizitez. De abia dacă își mai aminteau de originea lor, a cărei tradiție nu este înconjurată de nici o simpatie. Limba franceză, deja coruptă și degenerată într-un grai amestecat cu germană și slavă, nu va mai fi vorbită de generația care o va înlocui pe cea de astăzi.

În acest vast Capharnaüm⁴ în care se amestecă atâtea popoare, există și italieni și mai ales greci și armeni. Însă primirea pe care mi-au făcut-o compatrioții mei nu m-a încurajat să repet și pentru alții excursia pe care o făcusem pentru ei. Mă mulțumesc deci să le amintesc doar existența, după cele ce mi-au fost povestite.

Un popor răspândit peste tot, amestecat în toate, fără a-și pierde însă nimic din caracterul național, care este peste tot acolo unde este un mic beneficiu de obținut sau o umilință de îndurat, // trebuia să existe și aici. Evreii sunt cârciumari, hangii, vânzatori de animale, vânzatori ambulanti, cămătari. Practică toate meseriile și toate profesiile. Sunt conduși după legi speciale; sunt impuși la o taxă specială și nu pot locui nici în apropierea hotarelor, nici în anumite orașe, nici în districtele în care se exploatează mine. Se vede că nici o umilință din timpurile vechi nu i-a ocolit și că civilizația nu a făcut nici un pas în favoarea lor. Mai trebuie să ne mirăm dacă moravurile lor nu au evoluat și că și-au păstrat viciile?

p.201

În inferioritate, cu mult mai jos decât românii și evreii, trăiesc și suferă țigani⁵ sau boemienii. Acest popor unic, atașat de condiția sa deplorabilă așa cum alții s-ar atașa de starea cea mai completă de bunăstare, vagabondează ca niște străini pe pământul care îi ține și aproape ca niște dușmani în mijlocul unei societăți care îi respinge și căreia nu par să vrea să îi aparțină. Cu o origine necunoscută, fără

² Este vorba despre așa-numiții șvabi (adică suabi, germani din Suabia), colonizați în regiunea Banatului în secolul XVIII; alături de germani, printre coloni s-au numărat și italieni, valoni din Belgia de astăzi și spanioli, care s-au asimilat însă rapid populației germane.

³ Moros.

⁴ Capharnaüm: oraș comercial antic din Galileea, simbol al tumultului și al dezordinii, în care o multitudine de obiecte se amestecă haotic.

⁵ Zingarii.

un cod de legi, fără nici o legătură internă în afară de aversiunea pe care o inspiră și care îl împiedică să se divizeze, acest popor este un fel de problemă care apare, se zvârcolește, caută peste tot o soluție existenței sale obositoare, incapabil să o găsească, tocmai din pricina lipsei de răbdare pe care o cauzează. Țiganii sunt mai numeroși în Ungaria decât oriunde în altă parte; numărul lor este estimat la 40.000. Ultimul împărat a ordonat arderea căruțelor și a corturilor care le favorizau migrația permanentă, și stabilirea lor acolo unde li se găseau șetrele. Ca urmare, îi poți întâlni la intrarea în sate, în grupuri de câte 10-12 familii, în colibe din nuiiele împletite, bătute de toate vânturile, sau în bordeie acoperite cu pământ. Din aceste mizerabile colibe ies copii care îi urmăresc pe călători pentru a le smulge ceva de pomană, prin iritarea provocată de țipetele lor și mai ales prin nuditatea lor completă. Restul membrilor familiei își arată zdrențele care de abia dacă îi acoperă, ca pentru a motiva comportamentul copiilor lor.

Cu toate acestea, nu toți țiganii sunt sedentarizați. Unii mai sunt încă văzuți făcându-și tabere în pădure, la mică distanță de sate, sub câteva fâșii de stofă aruncate peste crengi, pentru a le ține loc de corturi, și care târăsc după ei niște măgari care par să împărtășească starea de mizerie a stăpânilor lor. Doar atunci când furtul, întâmplarea sau mila, singurele lor surse de venit, nu le ajung nici pentru subzistență, recurg la meșteșugurile lor primitive, care constau din repararea încălțămintei, ascuțirea cuțitelor, ghicitul, sau dansul oamenilor și al câinilor pe muzica proastă a unor viori.

p.203

Țiganii au o statură și o fizionomie // aparte. Talia lor este mică, subțire, dar destul de bine proporționată; pielea le este arămie, bătând în violet; ochii negrii, foarte alungiți și puțin deschiși dau fizionomiei lor o expresie specială. Starea de murdărie a femeilor o depășește, dacă se poate, pe cea a bărbaților. Iar tinerele fete, de obicei bine făcute și drăguțe, nu întârzie să devină la fel de respingătoare ca și mamele lor. Copiii continuă să umble complet dezbrăcați mult timp după vârsta la care legile cele mai puțin severe ale pudorii impun necesitatea acoperirii cu haine. Bărbați, femei, copii, toți, fără deosebire de vârstă, sex, înrudire, trăiesc împreună. Dorm pe paie și pe iarbă, care chiar dacă se transformă în gunoi, continuă să servească drept culcuș acestor amestecuri pe care nu le-am putea numi familii, pentru că nu există nimic care să stabilească o ordine oarecare în raporturile dintre membrii acestor stranii adunături, nimic care să determine o paternitate la care nimeni nu pare să se gândească.

p.204

Atât este de mare nevoia pe care o resimt pentru o viață nomadă, încât își abandonează la primul imbold colibe foarte puțin atrăgătoare, e-adevărat, pe care și le construiesc la intrarea în satele în care speră să își facă meseria. Cu aceste ocazii, își iau toate măsurile pentru a // ascunde direcția spre care se îndreaptă. Catrafusele îi încurcă prea puțin; sunt compuse din cioburi de vase de pământ, zdrențe de stofă și uneltele necesare meseriei lor, mai mult pretext de fraudă și de furt decât mijloc de asigurare a unei existențe onorabile. Tot timpul pe care nu se

văd obligați să îl dedice unei activități indispensabile îl petrec fumând împreună, mai puțin pentru vreo plăcere rezultând din acest *farniente*, cât pentru a obține un strat uleios lăsat de tutun pe fundul pipei în care a ars, și pentru a se bucura de el. Mai mult decât orice tip de pomană, cer cu multă insistență voie să ia acest strat din pipele oamenilor pe care îi întâlnesc.

Înclinația lor spre furt pare pe măsura nevoilor lor. Păsări de curte, rufe, lemne, în cel mai rău caz, atunci când se ivește ocazia, un măgar sau un cal, acestea constituie obiectul cel mai obișnuit al lăcomiei lor. Par incapabili să se ridice până la combinațiile necesare marilor lovituri. Crima este cu totul în afara obiceiurilor lor.[...]

Invazia Țiganilor în Europa datează din primii ani ai secolului al XV-lea. În Franța, unde sunt cunoscuți sub numele de boemieni, trăiesc doar câteva șetre în Languedoc. Sunt în număr mai mare în Anglia, și doar în Ungaria formează un popor.

p.205

Se spune că numărul lor scade vizibil. Starea de abrutizare în care trăiesc este neputincioasă în fața progresului civilizației. Sunt nevoiți să se confunde sau să dispară în mijlocul populației majoritare, să se îndepărteze de țara în care civilizația pune stăpânire pe toate, sau să moară. Nașterea urmașilor, devenită mai puțin activă la ei din cauza lungii serii de factori meniți să o încetinească, nu va putea să acopere golurile din ce în ce mai mari cauzate de obiceiurile lor și se poate prevedea o durată foarte scurtă supraviețuirii acestei rase.

Costumele

p.206

Diversitatea costumelor îl ajută pe observator să studieze moravurile și structura naționalităților care trăiesc în Ungaria. Aceste costume se amestecă peste tot, dar nu se confundă niciodată. Fiecare frântură de popor, oricât de îndepărtat de originea sa, oricât de izolat ar fi, păstrează alături de tradiția limbii sale pe aceea a costumului din vechea sa patrie.

Astfel, slovacii sau slavii poartă pantaloni de postav; cizme cu talpă groasă, rotunjită și ornamentată cu ținte; o vestă de obicei neagră sau brună, ornată cu mai multe rânduri de nasturi rotunzi din metal alb; o cămașă brodată în culori pe piept și la mâneci, iar iarna, pe deasupra, o șubă din blană de oaie; pe capul cu părul tăiat drept la nivelul grumazului și aranjat cu grijă cu ulei sau cu grăsime de porc, poartă o pălărie cu fundul rotund, cu boruri înguste, împodobită cu panglici de diverse culori și cu flori artificiale.[...]

Maghiarii se îmbracă aproape la fel ca slovacii, cu diferența că pantalonii lor, exagerat de largi, arată ca două fuste reunite printr-o curea care ține loc de centură, iar cămașa, prea scurtă pentru a intra în pantaloni, lasă descoperită o parte din corp. Pălăria este înaltă și de jur împrejur se rotunjesc borurile care se ridică formând un fel de streășină.

p.207

Costumul românilor nu se deosebește de cel al slovacilor decât prin sărăcia și mizeria sa excesive. Femeile acestei națiuni înlocuiesc fustele cu două șorturi, unul în față, altul în spate, decorate cu franjuri care cad pe o cămașă din lână de diferite culori. Un batic aranjat // pe cap în formă de turban le servește drept coafură. Nu poartă corset. Cămașa lor foarte largă, este strânsă în jurul gâtului, dar deschisă până la brâu. Această parte a hainelor lor le servește în același timp drept buzunare și drept coș. În zilele de târg, scot din aceste buzunare napi, o pulpă de miel, doi pui de găină, ouă, o varză, tot ce au de vânzare, și adesea expoziția nu se limitează aici. Nu am văzut nicăieri o metodă mai stranie de etalare a mărfii.

Țăranii germani stabiliți în Ungaria se disting mai puțin printr-o particularitate a costumului, cât printr-o ciudățenie a toaletei. Haina de dedesubt, a cărei parte inferioară este purtată peste tot băgată în pantaloni, aici este purtată pe dinafară, acoperindu-i⁶.

Evreii se recunosc după un fel de sutană neagră din lână sau mătase, după pălăria largă sau căciula din blană de oaie, după barba lungă neîngrijită și după dezordinea hainelor lor.

Țăranii cei mai eleganți poartă o vestă și pantaloni strâmți, după modelul husarilor, îmbogățiți cu brandenburguri din lână galbenă. O pălărie după moda maghiară completează acest costum. //

Grecii, în general foarte bogați, pentru că sunt cei care fac aproape în exclusivitate comerțul Ungariei, sunt cei care au cea mai îngrijită ținută. Pe deasupra unei veste din mătase pe care un brâu de lână sau de cașmir o leagă de pantalonii largi și plisați deasupra cizmelor de marochin roșu sau galben, poartă o redingotă scurtă, deschisă în față. De sub o tichie roșie iese părul care le flutură pe umeri.

Nu cunosc nici un costum mai somptuos când are pretenția de a fi bogat, și care să șadă mai bine atunci când este simplu, ca acel al nobililor maghiari. Este compus dintr-o redingotă petrecută și închisă cu brandenburguri, deasupra căreia este trecută o centură la care este atârnată o sabie curbă, din niște pantaloni strâmți care intră în bocancii la fel de strâmți și dintr-o căciulă de blană împodobită cu o egretă. În zilele de paradă, brandenburgurile din mătase sunt înlocuite cu unele din fir de aur; poartă o sabie ale cărei mâner și teacă strălucesc de pietre prețioase; pe umeri poartă o șubă decorată cu blănuri scumpe; centura săbiei, agrafa pelerinei, nodul de la egretă și catarama cizmelor sunt presărate cu diamante, completând astfel cel mai mândru costum pe care cochetăria oamenilor l-a imaginat vreodată. //

Nobilii din garda maghiară își împodobesc caii cu pietrele prețioase care nu mai au loc pe propriul lor costum. Șeile, hamurile, toate piesele harnașamentului

⁶ Stofa folosită pentru hainele oamenilor din popor se numește guba: este o țesătură foarte aspră, fabricată grosolan din lână cu fir lung, una din fețele ei seamănând destul de bine cu blana unui animal.

sunt încărcate. Pietrele care decorează harnașamentul de paradă al prințului Esterházy⁷ sunt evaluate la mai multe milioane.[...]

Teresiopole⁸, unde am ajuns după un drum de 20 de leghe, mi-a apărut sub semnul aceleiași depopulări și imensități a regiunii a cărei capitală este. Teresiopole are toate caracteristicile orașelor maghiare. Străzile sale sunt exagerat de largi și de lungi. La capătul lor, vederea care nu întâlnește în cale nimic se pierde în zare. //

Se respiră un aer ca de deșert, în aceste locuri în care și-ar putea face tabăra armate întregi; pe aceste străzi nepietruite unde vezi puțini localnici, mergând unul în spatele celuilalt pe scânduri așezate pe grinzi fără să fie fixate, pentru a evita un noroi apos și adânc; printre aceste case joase, separate unele de altele de spații vaste; printre aceste biserici consacrate diverselor culte care își împart o populație insuficientă, și care domină aceste îngrămădiri de locuințe care sunt decorate cu nume de orașe doar datorită numărului locuitorilor lor. Amplasat în mijlocul unei regiuni cultivate, Teresiopole ar fi un oraș incomod, ar fi un nonsens. Capitala unui deșert, este ceea ce trebuie să fie. Bunul gust, și în egală măsură rațiunea susțin această concepție a mării regine care a dat numele său orașului.

În jurul orașului, tot pământul este cultivat. Cei care îl lucrează locuiesc la câmp, în niște case a căror suprafață este calculată mai mult pe măsura obiceiurilor modeste ale zonei decât pentru a asigura ceea ce ar trebui să reprezinte un minim necesar de confort. Fiecare casă are doar o încăpere pe care și-o împart 3 sau 4 familii trăind separat într-o cameră comună, pregătind pe aceeași vatră mâncarea pe care // o mănâncă apoi separat. Imaginațiile noastre de oameni civilizați s-ar găsi în încurcătură dacă ar trebui să asigure decență, măcar ordine, liniște, în astfel de condiții.

Proprietarii și mării fermieri locuiesc la Teresiopole; și pentru a supraveghea mai bine una din ramurile cele mai importante ale activității lor, își țin numeroasele turme în staule care formează curtea propriei lor locuințe. Este de imaginat ce cheltuieli și ce neajunsuri implică un atare sistem, și cât este acesta de nerațional, s-ar putea zice chiar sălbatic. De altfel, este răspândit în întreaga Ungarie; și dimineața și seara, străzile și intrările orașelor sunt pline de vaci și de bivoli, de oi și porci, care cu miile merg să străbată stepele unde nu găsesc hrană suficientă.

La câteva leghe⁹ de Teresiopole, terenurile cultivate dispar din nou, și odată cu ele și așezările, și 2 sau 3 tumuli și câteva bucăți de lemn bălângănindu-se deasupra puțurilor cu apă pentru animale sunt singurele obiecte care rețin privirea. Seci în timpul verii, aceste câmpii se transformă în timpul iernii într-o mlaștină imensă. Când le-am traversat eu, seceta alungase de acolo cirezile de animale și nu

⁷ Esterházy, veche familie nobiliară maghiară, pretinzând a descinde din Attila. Aici autorul s-ar putea referi fie la Pál Anton, prinț Esterházy de Galantha (1786–1866), diplomat și om politic, fie la fiul său, Miklós Pál Károlyi (1817–1894).

⁸ *Theresianopole*; astăzi Vinga, comună în jud. Arad.

⁹ 1 leghe = 1,6 km

se vedeau alte vietăți decât mii de sarigi, pe care zgomotul trăsurii mele îi făcea să alerge spre găurile care le serveau drept adăpost.

p.250 La căderea nopții, împrejurimile acestor puțuri oferă o priveliște foarte // interesantă. Acolo se reunesc căruțașii care nu au apucat să ajungă în sate. Își dezleagă caii, le dau fânul pe care îl aduc cu ei, se așează în apropiere pentru a-și lua gustarea în grabă și merg apoi să doarmă în căruțe un somn pentru care i-a pregătit oboseala din timpul zilei. Acest tip de scene iau un aspect cu totul special, din cauza formei căruțelor, a aspectului plâpând al cailor, al costumului straniu al căruțașilor.

În satele acestea rare, pierdute în mijlocul acestor triste câmpii, sub acest costum atât de lipsit de orice ar putea ajuta să pună în valoare avantajele personale, trăiește una dintre cele mai frumoase rase ale familiei europene. Proporțiile regulate ale trăsăturilor și ale formelor, îndrăzneala privirilor, mersul mândru și în același timp degajat, toate acestea sunt întrunite și cu toatele se fac remarcate. Și atât de puternice sunt impresiile primei tinereți, încât timpul, absența, utilizarea îndelungată a altor obiceiuri nu pot lucra împotriva lor.

[La o stație de poștă după Teresiopole, baronul d'Haussez este uimit să întâlnească un țăran care vorbea limba franceză].

p.252 „– Și unde ai învățat să vorbești franțuzește? – În Franța. – În ce provincie? – În Normandia, în apropierea târgului numit Saint-Saen, la ferma de la Haie.” Vă dați seama ce surpriză să întâlnesc la 700 de leghe depărtare un amărât pe care întâmplările războiului îl aruncaseră în țara mea și tocmai la o fermă care îmi aparținea. Războiul¹⁰, o revoluție¹¹ ne dezrădăcinaseră de pământul unde ne născuserăm și ne aruncaseră pe unul în țara celuilalt; și proscrisul și soldatul se întâlneau în mijlocul deșertului. Mi-am spus numele, m-a recunoscut. Mi-a amintit o întâmplare de vânatoare, un iepure pe care eu îl rănisem, și după care alergase și pe care îl prinsese el. Mi-a vorbit despre fermierul cumsecade care îl adăpostise și îl tratase, spunea el, ca pe propriul lui fiu. Caii erau atelați: a luat locul unuia dintre căruțași, și de pe locul acestuia a continuat conversația care părea să îl intereseze foarte mult. Ajuns la următoarea oprire, l-am luat să cineze cu mine și când ne-am despărțit i-am pus în mână câteva monede. „Știți, îmi spuse, cu astea aș putea cumpăra o vacă. –Atât de puțin costă deci o vacă în țara ta? –20 de franci. –Vreau să îți iei două.” Și i-am dat banii necesari. Bietul om striga de fericire, îmi săruta mâinile, săruta banii pe care tocmai // i-i dădusem. Părea aproape nebun. Mă tem ca nu cumva întors acasă să fi devenit nebun de-a binelea. Doar în Ungaria poți face oameni fericiți cu atât de puțină cheltuială.

p.253 Nu era însă numai fericire în această regiune când am vizitat-o. Ravagiile provocate de holeră se adăugaseră cauzelor obișnuite de nenorocire a oamenilor, și

¹⁰ Autorul se referă la războaiele napoleoniene.

¹¹ Este vorba despre Revoluția din Iulie (1830); pentru detalii, a se vedea notița bibliografică dedicată baronului d'Haussez.

măsurile luate pentru a-i ascunde înaintarea îi ajutau de fapt să se extindă. Se știa vag că boala exista într-un anumit loc; dar populația nu era informată pentru a-și întrerupe legăturile cu localitatea infectată. Imensa întindere a satelor, măsurile luate de a nu-i aduce la biserică pe cei uciși de flagel, separarea cimitirelor în funcție de fiecare sectă religioasă în parte și chiar pentru fiecare cartier împiedicau la rândul lor o estimare a amplitudinii epidemiei. Astfel, se întindea de la un sat la altul, indiferent de lungile distanțe care le separau și pe care nimeni nu se gândea să le folosească pentru a le izola.

Am ajuns într-o dimineață într-un sat mai populat decât altele și care neavând decât un cult, avea un singur cimitir. După obiceiul locului, acest cimitir era așezat la o oarecare distanță, fără împrejmuire, fără nimic care să îi indice existența // în afară de crucile de lemn negru de deasupra moviștelor de pământ, ici și colo. Am depășit un convoi de vreo 12 căruțe, în fiecare dintre ele fiind câte un sicriu vopsit în albastru. Doi preoți compuneau tot alaiul. Rudele morților fuseseră reținute fie de teama de îmbolnăvire, fie de îngrijirile pe care le dădeau altor rude bolnave la rândul lor. Surugiii mi-au zis că acea încărcătură de morți era produsul acelei nopți; că în fiecare zi, dimineața și seara la ora 6, erau înmormântate victimele pe care holera le doborâse în acest răstimp, chiar dacă muriseră sau se presupunea că au murit cu doar câteva minute înainte de ora stabilită pentru funesta ceremonie. M-am cutremurat la gândul îngrozitoarelor greșeli care se puteau face din cauza acestei deplorable precipitări. Apoi mi-am revăzut comportamentul și mi-am reproșat acest contact involuntar cu epidemia la care mă expusesem în mod destul de necugetat. Gândurile erau deja tardive; aveam tot atâtea șanse să contractez boala, întorcându-mă din drum ca și în cazul în care mergeam înainte; am ales această a doua posibilitate și mi-am continuat drumul, îndepărtând ca pe un pericol temerile care m-ar fi putut face și mai vulnerabil în fața bolii. Tălmaciul meu fuma și bea de dimineața până seara, sufocându-mă și ajungând într-o stare în care să nu se poată gândi la pericol. Valetul // meu de cameră lua totul cu o indiferență impasibilă. Aceste măsuri trebuie să ne fi ajutat mult să nu ne îmbolnăvim.

p.254

p.255

Banatul Timișoarei

Distanța de 30 de leghe ce separă Teresiopole de Timișoara¹² nu se înfățișează decât ca o alternanță invariabilă de câmpii reunite, de mlaștini fără apă (la vremea când am trecut eu pe acolo) și de sate întinse semănând toate între ele.

Priveliștea a început să se schimbe doar în apropiere de Timișoara. Ascuns în spatele vastelor fortificații, orașul nu se întrevede decât datorită clopotnițelor și a lungilor linii de cazărmi. Împrejurimile sunt împădurite. Străzile, trase cu linia și întretăindu-se în unghiuri drepte, au case frumoase. În piețele regulate se află două

¹² *Temesvar*.

catedrale, una consacrată cultului catolic, cealaltă celui ortodox¹³. În aşteptarea unui asediu pe care turcii nu mai par, de mult timp, dispuşi să îl mai înceapă, în şanţurile bastioanelor se cultivă legume, iar împrejurul fortificaţiilor au apărut // elegante promenade şi pepiniere.

Timişoara este capitala Banatului, dar şi sediul guvernării civile şi militare. Amplasarea sa pe malul unui canal care se varsă în Tisa¹⁴ şi care comunică cu Dunărea favorizează un comerţ avantajos pentru oraş şi pentru vecinătatea lui.

Agricultura Banatului este productivă, în ciuda imperfecţiunii şocante a procedeelor utilizate. Nu se cunosc nici folosirea seminţelor, nici păşunile permanente, nici succesiunea calculată a asolamentelor, continuând să se folosească lăsarea în pârlă. Treieratul se face cu ajutorul cailor, uscarea grânelor prin expunerea lor la vânt. Totul se face cu oameni, cai şi bani prea puţini şi cu toate acestea fertilitatea solului este atât de mare, încât capitalurile investite în agricultură produc o dobândă de 6 la 100.

O recomandare care îmi fusese dată pentru un nobil din preajma Timişoarei mi-a oferit, pe lângă obţinerea de informaţii precise despre ceea ce voiam să ştiu în mod special despre regiune, şi una din acele rare primiri care reunesc politeţea rafinată a ţărilor cele mai civilizate cu ospitalitatea călduroasă a celor mai puţin civilizate. Atâtea amabile atenţii mi-au fost acordate de spiritul cultivat al contelui Ambrozy¹⁵ şi de persoana contesei! Voi păstra întotdeauna printre cele mai fericite întâmplări ale călătoriei mele întâlnirea // acestui cuplu, care iradia fericire asupra a tot ceea ce îl înconjură.

Datorită contelui Ambrozy am obţinut înnoirea autorizaţiei pe care o primisem în Ungaria, de a suplini cu cai luaţi de la ţărani serviciul poştal ce lipsea pe mai multe dintre drumurile pe care urma să le parcurg. Am mai spus mai sus cât de economicos este acest procedeu. În fond, nu este decât un abuz pentru a parcurge marile distanţe cu preţuri mici. L-aş lăuda mai mult dacă preţului bun i s-ar adăuga rapiditatea. Din păcate, ţăranii care au mai puţine motive decât călătorul de a face acest sistem să funcţioneze, îşi îndeplinesc obligaţiile fără tragere de inimă şi cu o neplăcută încetineală. La Lugoj¹⁶, târg neplăcut unde holera decima populaţia, am părăsit drumul spre Sibiu¹⁷, pentru a-l urma pe cel spre Mehadia, loc celebru pentru băile sale pe timpul romanilor, şi ale cărui reputaţie şi monumente sunt redescoperite acum. Drumul trece printr-o vale superbă, pe care o strică o populaţie mizeră şi o cultură demnă de dispreţ. Valea se întinde largă pe o distanţă de 18 leghe. Cele două rânduri de dealuri care o încercuiesc la nord şi la sud se închid la

¹³ *grec.*

¹⁴ *Teisse.*

¹⁵ Ambrozy, familie nobiliară maghiară din comitatul Temes.

¹⁶ *Lugos.*

¹⁷ *Hermanstadt.*

est cu niște munți, ale căror siluete bine conturate și al căror colorit foarte variat se combină în cel mai fericit mod. //

În centrul văii este situat orașul Caransebeș¹⁸, cartierul general al unui regiment de grăniceri. Dacă nu ar fi cazărmile, casele destinate ofițerilor și tot ce ține de administrație, nu ar mai rămâne, nici măcar un târgușor mic și amărât. Mi-a fost arătat un turn construit de romani despre care se pretinde că ar fi fost locuit de Ovidiu. I se presupune autorului *Metamorfozelor* tot atâtea locuri de exil câte case lui Cicero. Nimic nu dovedește că ar fi fost trimis acolo, și vreau să cred că nu a fost tratat cu atâta duritate.

p.258

Satele din această regiune nu sunt decât niște case împrăștiate, construite din scânduri prost îmbinate, sau colibe din crengi împletite, pe care nici nu se mai obosesc să le mai lipească cu pământ. Cum aerul circulă liber, nu au mai fost construite ferestre și hornuri; și cum nimic din interior nu riscă să atragă hoții, ușile au fost înlocuite cu niște bariere din stuf. Acoperișurile sunt făcute dintr-un strat de paie susținut cu prăjini.

Mulți copii umblă complet dezbrăcați; alții se acoperă cu zdrențe din hainele părinților lor. [Autorul face din nou descrierea costumului țăranilor, care reia elementele descrise pentru costumele românești la începutul fragmentului redat].

Acești oameni atât de săraci nu ar merge un sfert de leghe pe jos. Îi vezi în grupuri de câte 20, 30, galopând pe niște cai mici, dar foarte rapizi. O șa husărească, din lemn, pusă deasupra unei țesături groase, îi ridică cu mai mulți *inch*¹⁹ deasupra trapașilor lor slabi. Cu căciulile lor țuguiate din blană albă de oaie, cu mustățile lăsate, cu aerul sălbatic, i-ai lua drept acele hoarde²⁰ care s-au năpustit în două rânduri din Ucraina și de pe valea Donului până în provinciile noastre. [Autorul face considerații asupra degradării morale a populației]

p.259

Mehadia

p.261

Între doi dintre munții care închid valea Caransebeșului, se află o trecătoare îngustă, pe unde curge Timișul²¹. Pe aici se intră într-o regiune muntoasă, ale cărei priveliști sunt adesea foarte pitorești. De pe un pod recent construit, se văd ruinele unui pod roman. Doi dintre pilonii acestuia susțin un drum modern. Suntem pregătiți pentru întâlnirea cu aceste antichități care nu au nimic special, printr-o inscripție romană fixată în zidul unui corp de gardă și printr-o piatră tumulară așezată cu o leghe înainte, la marginea drumului.

¹⁸ *Karensbeck*.

¹⁹ 1 inch = 25,4 mm.

²⁰ Autorul se referă probabil la invaziile tătare.

²¹ *Temesch*.

La ieșirea din această vale, regiunea devine mai frumoasă. O mulțime de dealuri își îmbină pantele domoale. Culturile sunt mai bune, și se amestecă cu preeriile presărate cu pâlcuri de copaci frumoși. Nu lipsesc // farmecului acestei regiuni decât niște locuințe mai îngrijite și locuitori mai puțin amărâți.

Drumurile trasate, construite și întreținute de colonia militară²² sunt perfect executate, și ar trebui să servească drept model celor care se construiesc în statele austriece.

Drumul străbate o înălțime de unde călătorul are o priveliște fermecătoare. Munții Serbiei încadrează o depresiune unde se ondulează coline bine cultivate. După ce se trece prin târgul prăpădit al Mehadiiei, într-o oră se ajunge la băile cu același nume.

Aceste băi și stațiunea care s-a dezvoltat pe seama lor se află într-o vale înconjurată de munți foarte înalți. Pe locul unor băi romane din care au fost găsite multe vestigii, au fost construite băi moderne, puțin interesante din punct de vedere arhitectural, și vaste clădiri, destinate cazării celor atrași în număr mare de eficacitatea izvoarelor sulfuroase. De cele două părți ale unei piețe se înalță clădiri regulate realizate într-un stil acceptabil, care pot adăposti 3 sau 4 sute de persoane. O cazarmă, accesoriu inevitabil al oricărei aglomerări de populație în statele austriece, a acaparat o parte din această strâmtă așezare. //

La băile de la Mehadia se regăsesc multe din cele ce se află peste tot în acest tip de stabiliment: uneori sănătatea, destul de des confirmarea bolilor cu care vii, cazarea incomodă, o mare restricție a tuturor tipurilor de confort, mâncare destul de proastă și o cheltuială enormă pentru satisfacerea incompletă a necesităților celor mai puțin costisitoare în alte părți. Dimineața faci băi, la ora 1 ieși masa foarte prost; seara stai la discuții despre reumatisme și efectele tratamentului; bați în lung și în lat piața care desparte cele două rânduri de case, sau scurta promenadă amenajată pe malul unui pârâu, dacă nu preferi cărarea care urcă în zig-zag pe versantul abrupt al unuia dintre munți. Privești pe fereastră pentru a-i vedea coborând din trăsuri pe noii veniți și a-ți exersa perspicacitatea, ghicind țara din care vin, clasa căreia îi aparțin, la ce te poți aștepta de la relațiile pe care le vei avea cu ei. Puțin mai rămâne să nu încerci să le ghicești și numele. Se încearcă de asemenea să se intre în intimitatea și obiceiurile vecinilor. Devii răutăcios atunci când poți, de-a dreptul rău când nu ai inteligența de a fi doar răutăcios, și mergi la culcare devreme pentru a pune capăt plictiselii care va reîncepe a doua zi, și pe durata întregului sejur.

Iată deci că la Mehadia este cam la fel ca în toate băile din Europa. // Ceea ce le deosebește este diversitatea moravurilor, costumelor, limbilor, rezultatul apropierii de regiunile care împărtășesc obiceiurile asiatice²³. Se pot vedea aici costume românești, turcești, alături de cele din Ungaria și Transilvania.

²² Este vorba despre regimentul de grăniceri de la Caransebeș.

²³ Autorul se referă la învecinarea Mehadiiei cu posesiunile sud-dunărene ale Imperiului Otoman, dar și cu posesiunile nord-dunărene, ca pașalâcul de la Orșova.

Cât despre clasa care dă tonul societății, este aceeași ca peste tot. Nu s-ar putea observa cea mai mică diferență între un salon de la Barèges, de la Spa sau de la Plombières²⁴ și unul de la Mehadia, Baden²⁵ sau Toplitz²⁶. [...]

Transilvania

p.281

Pentru a merge de la Mehadia la Sibiu, a trebuit să mă întorc din drum pe o distanță de 30 de leghe. Recomand //, fără ezitare, călătorilor care vor vizita Ungaria după mine acest episod care aduce interes și varietate explorării oarecum monotone a restului regiunii.

p.282

În această țară se călătorește în cea mai mare siguranță, la fel ca în toate celelalte țări supuse sistemului regimentar. Supravegherea siguranței drumurilor este încredințată unui fel de jandarmi luați dintre soldații de frontieră. Sunt îmbrăcați ca husarii, dar au arme turcești. La centură, poartă un iatagan și un pumnal; un pistol lung este prins la un centiron cu bumbi de aramă, iar carabina o poartă în bandulieră, sprijinită de-a curmezișul, pe arcada anterioară a șei.

Serviciul acestui corp este foarte activ și pare să dea rezultate excelente.

Ceea ce era mai de temut decât hoții era holera. Trebuia să mă întorc într-o zonă în care făcea ravagii; să reintru într-o atmosferă pe care o infecta. Trebuia să trec din nou prin acest sinistru târg al Lugojului, unde văzusem trecând un lung convoi de morți. Crezusem că îmi luasem măsurile necesare, pentru a nu mă opri acolo decât atât cât să schimb caii // comandați dinainte. Ordinele pe care le dădusem fuseseră neglijate sau prost înțelese. A trebuit să aștept mai multe ore. [Autorul descrie cum o familie își plângea ruda moartă de holeră și pregătirile grăbite de înmormântare].

p.283

La ieșirea din Lugoj, drumul urcă pe o pantă rapidă și prelungă, în vârful căreia se vede o câmpie decent cultivată și care se înfrumusețează deschizându-se spre un lanț mare de munți. Populația de aici pare să fie mai înstărită decât cea din Banat și Ungaria.

p.284

Părăsind câmpia, intri într-o regiune cu munți, al cărei sfârșit nu-l poți vedea cu ochiul. După ce treci de păduri, te găsești deasupra unei depresiuni al cărei platou neregulat este împărțit între pădure și un teren cultivat, neîntrerupt nici de vreun sat, nici măcar de vreo locuință singuratică. Nu știi cine sunt cultivatorii acestui pământ.

Această priveliște nu se remarcă decât prin întinderea sa, nimic nu atrage atenția, nimic nu suscită interesul. Toți munții se aseamănă; pădurile menținute la nivelul de desișuri nu au relief.

Câteva leghe mai încolo, Mureșul²⁷, un râu destul de frumos care nu se observă în ansamblul peisajului, curge printr-o vale largă, pentru fertilizarea căreia

²⁴ Renumite stațiuni balneare în Franța și Belgia.

²⁵ Baden, stațiune în principatul german Baden-Württemberg.

²⁶ Astăzi Toplița.

²⁷ Maros.

nu i se utilizează apele. Malurile sale nu sunt cultivate. Câteva grupuri de colibe acoperite cu paie, în jurul cărora cresc niște pruni plăpânzi întristează, ducând cu gândul la sărăcia locuitorilor lor; în continuare, aceste sate sunt atât de rare, încât pe o distanță de 30 de leghe nu am întâlnit decât 6, iar privirea mea a căutat în zadar măcar tot atâtea în imensitatea care se întindea în fața ei. Astfel, // această vale a Mureșului, cu munții săi frumoși, cu orizontul magnific și câmpia fără copaci, fără sate, nemișcată, mi s-a părut o pânză fără culori într-o ramă superbă.

Călătoream fără oprire, pentru a evita holera care pusese stăpânire pe întreaga zonă. Puține erau hanurile în care să nu întâlnești bolnavi sau morți. Doar în apropierea Devei virulența sa a părut să scadă. Am înnoptat în acest târg rău, căruia nu-i reduc nimic din urâtenie nici titlul de reședință a comitatului²⁸, nici cel uzurpat de oraș. O colină care îl domină este încununată cu un castel vechi, bine păstrat și pitoresc²⁹. Fortificații de pământ care se ridică pe panta dealului și se întind până la râu apără o trecere foarte strâmtă care pare ușor de ocolit.

De la Deva până la un lanț de munți la care ajungi pe un drum prost, ca toate cele din Transilvania, câmpia își păstrează caracterul pe care i l-am arătat mai sus: este frumoasă prin imensitatea ei, săracă în detalii.

Sibiul se află într-o zonă frumoasă pe panta unei coline care închide o altă câmpie mai puțin întinsă, dar mai populată și mai bine cultivată decât cea a Mureșului. Carpații³⁰ // se profilează cu formele lor impozante și cu bizarele decupaje ale creștelor lor.

Străbătut de străzi foarte largi, împodobit cu o piață mare și aproape regulată și cu o promenadă bine umbrită, Sibiul ar putea intra în categoria orașelor plăcute, dacă străzile sale ar fi mai bine pavate și dacă alinierea lor ar fi respectată. Orașul are un teatru, o bibliotecă destul de bogată, unde se dorește reunirea tuturor lucrărilor referitoare la disputele religioase din Germania și un muzeu unde se pot vedea câteva tablouri mediocre ale unor pictori renumiți și câteva lucrări foarte bune ale altora aproape necunoscuți³¹.

Există în Austria un număr destul de mare de școli, menite să dea fiilor militarilor de grad inferior o educație care să le ofere posibilitatea de a urma cariera taților lor. Fiecare școală de acest tip are 48 de elevi și deservește două regimente. Dintre tinerii care le absolvă sunt recrutați cei mai buni subofițeri ai armatei.

Sibiul are două astfel de școli. Întreținerea lor mi s-a părut foarte mulțumitoare. Instrucția merge mult mai departe decât ce ar trebui să fie pentru niște simpli subofițeri; de aceea, un mare număr dintre elevi sunt capabili să ajungă până la gradele superioare.

²⁸ Este vorba despre comitatul (vármegye) Hunyád.

²⁹ Castelul de la Deva, astăzi în ruină.

³⁰ *Crapacks*.

³¹ Colecția de artă a baronului Samuel von Brukenthal (1721-1803).

Am vizitat în acest oraș o casă de orfani, fondată de Iosif al II-lea, în care 400 de copii de ambele sexe sunt crescuți foarte bine. Dacă // această casă nu poate fi socotită printre cele mai bune, își are însă locul printre cele bune.

Populație, proprietate, moravuri

Transilvania, care ar putea fi una dintre cele mai frumoase, mai bogate și mai fericite // țări de pe pământ, nu este nimic din toate acestea. [Autorul analizează principalele cauze ale situației Transilvaniei, printre care identifică lipsa piețelor de desfacere pentru produsele sale, sistemul defectuos de proprietate, sistemul vamal care împiedică dezvoltarea comerțului între Transilvania și Ungaria].

p.288

Văzând mulțimea de copii care mișună prin sate, s-ar crede că problema creșterii populației, pe care am indicat-o drept unul din posibilele remedii ale situației acestei regiuni, este pe cale să se rezolve. Aceasta este însă o impresie falsă. Natura asigură o reproducere numeroasă, dar condițiile improprii de viață îi neutralizează efectele. Nașterile sunt la fel de numeroase în Transilvania ca și în regiunile în care populația crește rapid, dar un mare număr de copii mor din cauza condițiilor de viață foarte grele la care sunt supuși. Efectele acestor condiții influențează într-atât sănătatea celor care supraviețuiesc, încât cea mai mică indispoziție le poate fi fatală. De aceea există puțini bătrâni. Durata medie de viață este de 25 de ani, iar cea a vieții active pare să nu depășească 10 ani. Nu trebuie deci să uimească insuficiența forței de muncă de care are nevoie pământul [...]

p.290

În ciuda atâtor cauze care ar putea-o deteriora, rasa transilvană este frumoasă. Bărbații sunt înalți și bine făcuți. Trăsăturile lor se apropie mai mult de caracterul oriental, decât de cel germanic. Părul și ochii lor sunt negri, iar tenul le este închis; fizionomia lor are ceva dur și înfricoșător, care nu schimbă însă caracterul neglijent al ținutei lor.

p.291

Femeile nu ar fi lipsite de frumusețe, dacă trăsăturile lor nu ar fi marcate de un exces de oboseală și de mizerie și dacă formele lor nu s-ar pierde cu totul din cauza unui abandon total. Hrana poporului nu se compune decât din paste fierte și brânzeturi.

Famiile, oricât de numeroase ar fi, trăiesc în colibe, prost închise, fără nici măcar mobilele de strictă necesitate, și cu ferestre care nu se deschid. Beau o apă insalubră, iar veșmintele, pe care nu și le spală niciodată, și pe care le schimbă doar când devin inutilizabile, le sunt prea groase vara și le lasă picioarele goale // iarna. În aceste regiuni unde este atâta sărăcie, nu există cerșetori. La întrebările mele, mi s-a răspuns că sărăcia era mai puțin gravă decât părea, că adesea aceste colibe ascundeau o bunăstare pe care nu o sugerau și că, în sfârșit, nici un alt popor nu era capabil să se lipsească de ceea ce nu avea, mai bine decât acesta. Nu ar fi însă mai degrabă de vină sărăcia generală, care face ca nimeni neavând nimic, nici să nu i se

p.292

poată cere făcând imposibilă caritatea, nimeni nesperând astfel ceea ce nimeni nu este capabil să ofere?

La Pompei pot fi observate moravurile romanilor, în Transilvania pot fi studiate moravuri rămase din aceeași epocă. În apropiere de Napoli, se mai pot vedea doar locul și unele din decorurile scenei, actorii trebuie creați, puși în scenă și făcuți să își joace rolurile; aici, actorii vorbesc și se comportă ca și acum 18 secole. Costume, moravuri, decoruri, toate sunt neschimbate. Chiar și limba, în ciuda transformărilor pe care le-a suferit, este în fond aceeași.[...]

p.293 Am arătat trăsăturile fizice // ale părții celei mai numeroase din populație, dar aici locuiesc și alte popoare de origini foarte diferite <care, separate de religie, limbă și obiceiuri nu tind a se amesteca>.

Sașii se disting prin părul lung care le flutură pe umeri, prin pălăriile mari pe care le poartă, cămașa fără guler, vesta din blană de oaie și pantalonii a căror pliuri sunt adunate în cizmele foarte largi.

Secuii constituie unul din segmentele cele mai aparte ale populației transilvane. Ei pretind că ar fi originari din Sciția³². Rămași stăpâni ai unei părți din Transilvania în urma unei invazii în timpul căreia populația locală ar fi fost distrusă, ei și-ar fi menținut proprietatea asupra aceluia pământ și ierarhia care îi împărțea în 3 categorii. Cea mai distinsă clasă este formată din familiile ale căror nume sunt înscrise în registre de recensământ care merg până la perioade foarte îndepărtate³³; celelalte două sunt formate din cei care se îndeletnicesc cu agricultura și cu meșteșugurile. Secuii au o organizare militară asemănătoare celei din țările de frontieră ale Turciei. Ei formează 2 regimente de infanterie și 1 de cavalerie, care sunt considerate printre cele mai valoroase din întreaga // armată.

p.294

Românii se disting prin trăsături pronunțate, dar bine proporționate, figuri prelungi, umbrite de păr și mustați foarte negre și o talie zveltă. Femeile acestei nații se remarcă prin sprâncele negre de abanos, printr-o gură care nu surâde decât pentru a dezveli niște dinți admirabili, printr-un profil ascuțit, un turban alb care contrastează cu pielea arămie, o talie zveltă și o incredibilă dezordine a ținutei, care lasă totuși să se întrevadă cochetăria.

Evreii au și ei locul lor în acest amestec de nații; obiceiurile lor îi individualizează însă mai mult decât o face aspectul lor, care cu excepția bărbilor lungi pe care mulți dintre ei le poartă, nu diferă în nici un fel de cel al germanilor.

³² Se presupune că secuii erau la origine triburi turcice venind din stepele asiatice, cucerite de maghiari în drumul lor spre Europa și care i-au însoțit pe aceștia până la stabilirea în Pannonia; pentru stadiul actual al cercetărilor cu privire la istoria veche a secuilor, a se vedea Kristo Gyula, *A székelyek eredetéről*, Szeged, 1996.

³³ Autorul se referă probabil la registrele militare ale secuilor, păstrate începând cu secolul al XVI-lea.

Iar toți acești bărbați, aceste femei, acești copii cu tenul de culoarea crinului, cu părul în dezordine, cu fizionomia care exprimă toate pasiunile cărora le dau naștere lipsurile, de abia acoperiți cu niște zdrențe care nu arată a haine, nu aparțin ei rasei parazite a ȝiganilor (boemienilor)?

Germanii, care în cea mai mare parte aparțin burgheziei, par a avea misiunea de a reprezenta Europa, în acest congres de națiuni care le sunt aproape străine, iar frumoasele uniforme ale grenadierilor maghiari ai garnizoanei // de la Sibiu contrastează cu dezordinea tuturor acestor costume. p.295

Între Sibiu și Brașov³⁴ există mai multe sate locuite de o rasă superbă, și îmbogățite de o industrie activă și condusă cu abilitate. O parte a populației se ocupă cu fabricarea și vânzarea țesăturilor obișnuite, care au un debușeu avantajos în Țara Românească. Cealaltă parte a populației trăiește din lucrul în minele de aur și argint și din spălarea izvoarelor aurifere. Aceste mine, ca și pământul unde se găsesc, sunt în proprietatea ȝăranilor. Ele sunt exploatate cu procedee puțin avansate, dar cu o economie care compensează ceea ce lipsește în inteligență. Averile considerabile pe care aceste mine le generează nu schimbă cu nimic felul de viață al posesorilor lor: un ȝăran care primește anual 2.000 sau 3.000 de ducați de aur în schimbul aurului vărsat la trezorerie, poartă aceeași cămașă și aceiași pantaloni de pânză și șuba din blană de oaie, ca și cel mai sărac lucrător, iar masa lui nu este mai bogată. Fiii lui nu vor primi o educație mai aleasă și nu vor adopta maniere mai elegante decât ale sale; iar atunci când îi vor moșteni averile, ei nu vor modifica în nici un fel obiceiurile împământenite ale familiei. [...]

Nația sâsească formează un popor aparte, condus după legile sale³⁵, cu propria sa organizare judecătorească, și beneficiind de dreptul deplin de proprietate, dar blocată într-un stadiu puțin avansat de civilizație. p.296

Sunt interesant de observat consecințele acestei adunături, aproape unice în Europa, de nații care nu se amestecă între ele. Cea mai evidentă este absența absolută a ameliorării raselor. Fiecare își conservă limba, obiceiurile și prejudecățile, ca o modalitate de a se apăra de o fuziune de care se teme. Pentru a rămâne ceea ce a fost dintotdeauna, fiecare din aceste rase acceptă condițiile de sărăcie și de ignoranță pe care le-a moștenit de la secolele trecute. Și li se supune cu bucurie, pentru că vede în ele semne ale naționalității. Artele și industria nu pot face progrese într-o astfel de stare de lucruri. [...] Oamenii se mulțumesc cu produsul imperfect al unor meșteșuguri, învechite atât în procedeele lor, cât și în inteligența celor care le profesază.

Cât despre // spiritul civic, pentru care este nevoie de rațiune, sau despre curajul care provine din exaltarea sentimentelor nobile, acestea nu trebuie căutate aici. Statul are în această regiune supuși dispuși la o ascultare pasivă, recrutează de p.297

³⁴ Cronstadt.

³⁵ Universitas saxorum.

aici soldații de care are nevoie pentru a-și completa efectivele armatei și care merg la moarte cum ar merge și la lucru, fără să știe de ce, fără entuziasm și chiar fără să înțeleagă pericolul. Iată care sunt singurele avantaje pe care statul le poate avea din această stare de lucruri.

În ciuda educației imperfecte pe care o primește, a lipsurilor pe care rareori și le poate suplini și a aparenței puțin liniștitoare a fizionomiei sale, poporul transilvan nu are nici o înclinație spre nelegiuire. Nici nu ucide, nici nu fură, iar amalgamul de religii de altfel inamice, dar în privința cărora dă dovadă de multă indiferență, nu duce la apariția nici unei manifestări de ură, nici măcar de disensiuni.[...]

p.313

Cluj³⁶

p.314

Mergând de la Sibiu la Cluj, am trecut prin Alba-Iulia³⁷. Este un târg mare, care se întinde între două dealuri joase // și despre care nu m-aș obosi să vorbesc, dacă un vechi donjon care îl domină nu ar fi fost vechea reședință a suveranilor Transilvaniei³⁸; dacă o fortăreață modernă prost întreținută, așa cum sunt cele din această parte a Imperiului, înlocuind castelul din Evul Mediu, nu ar fi adăpostit un arsenal unde se pot vedea mai multe steaguri luate de la turci și niște puști care par să nu aibă de apărat decât aceste steaguri; o biserică unde se află mormântul lui Matia³⁹ Corvin și ale mai multor membri ai familiei sale⁴⁰ și o monetărie unde aurul și argintul extrase din minele provinciei sunt transformate în monede. Au vrut să îmi arate celula în care fusese închisă căpetenia țăranilor care, la începutul secolului trecut, se revoltaseră împotriva stăpânilor lor⁴¹ și se dedaseră tuturor exceselor închipuite de imaginația lor brutală. Mi s-a promis povestea torturilor atroce la care fusese supus și care nu erau decât replica celor la care își supusese propriile victime. Toate acestea nu aveau nimic care să mă facă să îmi prelungesc vizita. M-am grăbit să văd din politețe ceea ce au ținut să îmi arate, și mi-am continuat drumul.

p.315

Valea pe care o urmam urcând pe cursul Mureșului era la fel de monotonă ca și partea pe care o văzusem deja câteva leghe mai jos. Aceeși întindere fără locuințe, aceeași absență a vegetației pe dealuri. Doar câteva // sate erau înconjurată de arbori mari. Drumul se abate și intră într-un șir de munți, care au aspectul unui deșert. Nu întâlnești nici o colibă, nici un colț de pământ cultivat, nici un copac, nici măcar un tufiș. Doar câteva sate erau înconjurată de arbori mari. Bivoli, oi, capre,

³⁶ *Klausemburg.*

³⁷ *Karlsburg.*

³⁸ Autorul face o confuzie: între 1542 și 1690, Alba-Iulia a fost capitala Principatului autonom al Transilvaniei și reședință a principilor și nu a suveranilor săi.

³⁹ *Mathias.*

⁴⁰ La Alba-Iulia sunt înmormântați, printre alții, Iancu de Hunedoara și Matei Corvin.

⁴¹ Autorul se referă cu siguranță la răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, din 1784. Execuția lui Horea și Cloșca a avut loc în februarie 1785, Crișan sinucigându-se în închisoare înainte de supliciu.

câțiva păstori acoperiți cu blănuri însuflețesc această zonă mohorâtă, care mi-a părut mai degrabă neîngrijită decât incapabilă de a produce, pentru că solul pare a fi de bună calitate. Pe celălalt versant, acești munți erau acoperiți cu recolte frumoase, iar câmpia care se întinde de la poalele lor până la Turda nu este mai puțin fertilă.

Și Turda este una din acele adunători de colibe hidoase, prost aliniate, de cele două părți ale bălților numite străzi, care în Ungaria și Transilvania poartă numele de orașe. Există aici un depozit de artilerie, și în vecinătate o mină de sare pe care voiau să mă ducă să o vizitez. Mi-am exprimat deja interesul meu limitat pentru astfel de exploatare. Sub cuvânt de onoare, am declarat mina drept o minunăție, și mi-am continuat drumul spre Cluj.

Colibele țăranilor din Transilvania seamănă cu cele ale locuitorilor insulelor Polineziei, culturile neîngrijite de pe dealurile lor le amintesc pe cele din țările aflate încă în copilăria civilizației, iar cimitirele lor // nu contrazic această asemănare. Asemeni Morais⁴² din Othaiti⁴³, nu sunt decât spații fără închidere, fără limite precise; un fel de maidane, unde se aruncă morții și unde pasc dobitoace legate de câteva cruci care se ridică printre un număr mai mare de pietre plate așezate pe moviilele mormintelor. Când acestui peisaj de natură sălbatică i se adaugă o șatră de țigani adunată, cu copiii, dezbrăcați, cu câinii scheunând și catrafusele fără formă; când le vezi aceste piei tuciurii, părul lins, aerul sălbatic, îmbrăcămintea stranie, înspăimântătoarea sărăcie, simți cum se conturează ideea spre care te îndreptai, că ai fost deodată transportat departe, foarte departe, într-unul din acele ținuturi care nu sunt cunoscute decât din povestirile câtorva călători. De nenumărate ori m-am surprins întrebându-mă unde mă aflam și lăsându-mi imaginația să mă convingă că eram în stepele Ucrainei sau într-o vale a Noii-Olande, întreprinzând, datorită peisajului care îmi stimula imaginația, o lungă și periculoasă călătorie, fără oboseală și fără teamă.

La mică distanță de orașele unde se execută pedepsele capitale, spânzurătoarea se mai află încă pe un loc mai înalt, unul din acele locuri panoramice unde severitatea justiției să poată fi contemplată din depărtare și să producă o spaimă salvatoare în sufletele // păcătoșilor. În apropiere de Turda, am remarcat două astfel de triste monumente ridicate în mod simetric unul lângă celălalt. Căruțașii, întrebați de tălmăciul meu în legătură cu această risipă neobișnuită de ștreanguri, îi răspunseră: „Mare păcat că nu ați venit acum câteva luni, ați fi văzut acolo șapte spânzurați. A fost foarte interesant, au căzut singuri; oasele lor sunt la picioarele spânzuraților. Dacă ne dați un zwanzig, vă vom duce acolo: drumul nu este rău.” Mi-a fost tradusă această ofertă binevoitoare, pe care m-am ferit să o accept. Niciodată nu am fost atât de dornic să economisesc un swanzig.

⁴² Morais, loc de înmormântare în insulele Mării Sudului.

⁴³ O-taiti sau Otahiti, cea mai mare insulă din arhipelagul Taiti, în Polinezia.

p.316

p.317

p.318

p.319

Călătoream de două ore în acest deșert despre care am vorbit mai sus, când, ajuns la o răscruce care separă doi munți, am văzut deschizându-se în fața mea o perspectivă fără limite, ca un ocean de pământ, ale cărui valuri lungi și inegale se derulau în dealuri, munți, văi și prăpăstii adânci. Rar, câte o întindere de verdeață apărea ca o insulă, sau ca o casă izolată, ca o barcă. [Urmează o descriere a peisajului]. La o leghe de mine, într-una din undulațiile acestei vaste câmpii, am zărit un punct roșiatic: era Clujul. Un drum construit acceptabil m-a condus către acest oraș pe o pantă nu foarte rapidă. Clujul este străbătut de străzi foarte largi și acceptabil aliniate. Într-o piață imensă, într-unul din colțurile căreia se înalță catedrala, se vede fațada palatului locuit de // guvernatorul militar al provinciei. Alte câteva case spațioase, deși cu un singur etaj, decorează principalele străzi, pe care circulă un număr suficient de mare de trăsurile elegante, aproape toate cu atelaje de patru cai. Acest oraș, sediul administrației și Dietei Transilvaniei, este reședința unei mari părți a nobilimii provinciei.

Primit în mai multe din saloanele unde se reunesc elitele sociale, am putut să judec nivelul pe care îl atinsese civilizația. Acolo, un străin se poate crede la Paris, Londra sau Viena: același ton, aceleași subiecte de discuție, aceeași ținută; limba franceză este familiară tuturor. Datorită câtorva evenimente pe care nimeni nu le ignoră, câtorva nume universale, câtorva anecdote care au ajuns peste tot și despre care oricine poate discuta la Sibiu și Cluj, la fel ca și la Roma și Londra, există subiecte de conversație cu ajutorul cărora nimeni nu pare să fie dintr-o țară diferită. Societatea locurilor pe care le parcurgeam nu mi se părea rămasă în urmă decât într-o singură privință, și așa avea foarte rea-voință dacă i-aș face vreun reproș în acest sens. Printr-un rafinament de extremă politețe, mă trata ca și cum peste succesul meu politic nu ar fi trecut mai mulți ani, ca și cum o revoluție nu ar fi făcut din ministru un proscris; mi-aș fi putut face iluzii în această privință, dacă obișnuința de a fi în gardă împotriva surprizelor flateriei în timpul prosperității nu mi-ar fi făcut apărarea ușoară în timpul nefericirii; singurul meu merit era de a fi, încă, o noutate în aceste locuri îndepărtate. Efectul produs de poziția mea politică nefiind uzat, simpatia de a mă primi, curiozitatea de a mă vedea îmi deschideau porțile; datorită lor aveam acces peste tot, și peste tot găseam interes și cea mai desăvârșită civilizație. [Considerații asupra fostei sale cariere politice, asupra situației sale actuale de refugiat și a solicitudinii cu care a fost primit în Transilvania].

Ospitalitatea cu care am fost înconjurat nu s-a limitat la orașul propriu-zis: mai multe castele din împrejurimi mi-au fost deschise și am fost primit cu aceeași bunătate, cu aceeași grație [...].

Cu greu se poate face o idee despre luxul, chiar fastul care și-au făcut loc în aceste locuințe de țară, atât de simple la exterior, pe care cu greu la distingi de cele rezervate unor poziții mediocre. Anticamerele sunt pline de lachei în livrele bogate; la masă, sunt servite feluri foarte alese și în mai mare număr decât ar putea să primească masa, pe care nu se află decât farfurii pentru desert și vase cu flori. Masa

este aproape întotdeauna urmată de o plimbare; trăsurile sunt atelate la patru, adesea chiar șase cai frumoși; ținuta vizitiilor, surugiilor și lacheilor este la fel de îngrijită, ca și când ar trebui să își conducă stăpânii la Curte, într-o zi de gală; în fiecare clipă te uimește solitudinea lacheilor, îndemânarea lor de a ajunge dintr-o săritură de pe scaunul cel mai înalt pe pământ, fără a se sprijini de nimic, fie pentru a primi un ordin care urmează să le fie dat, fie pentru a lua frâiele unui cal care nu ascultă, fie pentru a susține trăsura ce riscă să se răstoarne. Plimbarea este întreruptă de o gustare pregătită pe un deal, în mijlocul unei poienițe, la umbra unui copac; este reluată apoi, și se îndreaptă spre un grup de cai și de elevi. La întoarcere, și înainte de a intra în salon, te oprești sub galeria cu coloane care se întinde pe întreaga fațadă a casei. [Urmează descrierea unei reprezentatii de dresaj de cai]. La întoarcerea în salon se joacă, se discută în maghiară, română, italiană, franceză, pe care toată lumea le vorbește ca pe limba maternă, dar de preferință în limba cea mai familiară străinului care este sărbătorit, iar după cină, fiecare se urcă în trăsura sa și se întoarce acasă, fără a se preocupa nici de distanța de mai multe leghe, nici de starea proastă a drumurilor, nici de impetuozitatea cailor, nici de viteza pe care le-o imprimă vizitiul, care își face un titlu de onoare din a nu le domoli niciodată cursa.

Drumul de la Cluj la Oradea, Debrecen, Pesta

Mergând pe acest drum, eram la o zi distanță de Oradea⁴⁴; convoaie de mai multe sute de care trase de boi reveneau de la oraș și îmi încetineau înaintarea, cu îngrămădeala pe care o provocau, în ciuda eforturilor căruțașilor lor de a îmi lăsa liber mijlocul drumului. M-a apucat înserarea fără să pot ajunge în oraș. Datorz acestei întâmplări un spectacol, pentru care cele câteva ore de întârziere nu cred că au fost un preț prea mare de plătit. Căruțașii care erau la o distanță prea mare de satele lor pentru a se putea întoarce până seara, ieșeau de pe drum și se așezau în cerc, în grupuri de 8 sau 10, într-un câmp învecinat. Locul unde se așezau era de obicei ales ca să fie aproape de o căpiță care să constituie un supliment fânului adus în căruță pentru hrana boilor și combustibil pentru un foc mare. Boii pășteau sau stăteau culcați în apropierea carelor. În centrul arcului, lumina jucăușă și strălucitoare a focului lumina vreo 50 de figuri pitorești. Câțiva unguri care stăteau în picioare atrăgeau atenția prin enormele lor pălării rotunde și șubele din blană de oaie care îi acopereau. Niște femei stând pe vine frigeau bucăți de slănină suspendate de capetele unui băț, la un foc pe care copiii îl înteteau cu brațe de fân. Când // se stingeau lumina la care, se vedeau țărani dormind pe șubele lor așezate între roți. Drumul era luminat pe o distanță mare de focurile acestor tabere, al căror efect era unul dintre cele mai stranii din câte am văzut vreodată.

Am ajuns foarte târziu la Oradea. Doar a doua zi am putut să văd ceea ce un incendiu recent a cruțat din oraș, adică partea care se află pe malul drept al Crișului

⁴⁴ Gross – Wardein.

Repede⁴⁵. Cu puțin înainte de trecerea mea, cealaltă parte a orașului fusese complet distrusă de un foc care a durat trei zile⁴⁶; în primele două, din întâmplare și neglijență, în a treia, din teribila curiozitate a unui copil care, nemulțumit că părinții nu îl lăsaseră să se uite la teribilul spectacol al flăcărilor, dăduse foc propriei case, pentru a vedea cum arde. Focul, găsind în acoperișurile de scânduri sau trestie ale clădirilor un mijloc de a se întinde, cuprinsese în câteva minute întregul oraș, fără ca imensitatea piețelor și a străzilor să îi poată încetini răspândirea. Acolo unde existaseră mai mult de 700 de case, nu se mai vedeau decât bucăți de zid și vetre. Acoperișurile, despărțiturile interioare ale caselor, mobilele, totul fusese distrus.

p.328 În mijlocul orașului în flăcări era o veche fortificație, și unul dintre turnurile ei adăpostea un depozit de pulbere // de foc. O cazarmă aflată în centrul pieței ardea și vântul îndrepta cu violență flăcărilor, înspre ușa de lemn a cazematei care adăpostea periculosul depozit. La ordinele ofițerilor lor, câțiva soldați se așezaseră între focul foarte apropiat al incendiului și depozit; în ciuda căldurii și a focului care îi sufocau, în ciuda faptului că nu puteau găsi apă pentru a salva ușa, și fără alte mijloace pentru a stinge focul care creștea în intensitate, decât propriile lor haine pe care le foloseau ca stavile, au rămas la post cât a persistat pericolul. Am văzut ușa arsă a depozitului; aș fi vrut să văd acolo numele curajoșilor care au oprit înaintarea focului și au salvat cele două orașe de la un dezastru care le-ar fi distrus cea mai mare parte din populație.

Când am vizitat acest nefericit oraș, locuitorii se adăposteau în ceea ce mai rămăsese din casele lor sau sub câteva scânduri de lemn reunite în formă de acoperiș.

Casele din aceste două orașe nu au decât un singur nivel; unele sunt mari; dar n-am văzut ca spațiul avut la dispoziție să fi fost folosit pentru a le înconjura cu grădini.

p.329 Străzile orașului ars nu sunt decât niște cloace unde nu poți nici măcar să cauți unde să pui piciorul. // Sunt acoperite cu gunoi și cu un noroi adânc. Câteva trăsură care așteaptă acolo oferă un mijloc de a traversa aceste străzi celor care nu vor să se umple de noroi. Am văzut femei bine îmbrăcate care străbăteau aceste străzi fără nici o altă protecție împotriva noroiului decât niște cizme înalte până la genunchi, a căror înălțime putea fi observată datorită modului în care erau suflecate fustele. Femeile din popor, neavând nici ciorapi, nici pantofi pe care să se teamă să îi murdărească, nu se mai obosesc să își aleagă drumul; se aventurează prin noroi cu un curaj remarcabil.

Cealaltă parte a orașului are câteva străzi pietruite. Dintre toate orașele Ungariei, Oradea a fost cel în care mi-a făcut cea mai puțină plăcere să sejurnez. Am fost cu atât mai puțin tentat să rămân, cu cât holera tocmai izbucnise cu violență.

⁴⁵ Koros.

⁴⁶ Oradea a fost parțial distrusă de un incendiu în 1836.

SAINT MARC GIRARDIN (1801–1873)

Literat, om politic francez, Marc Girardin s-a născut la începutul secolului al XIX-lea în capitala Franței. La celebrul a studiat liceu „Henric IV”, iar apoi a urmat cursuri de drept și litere. La Sorbona a fost profesor de istorie, – catedră ce fusese ocupată înaintea sa de François Guizot, – și la cea de artă poetică. Aproape jumătate de secol s-a aflat în redacția prestigioasei publicații, „Journal des Débats”. Din 1835 până în 1848 a fost deputat, iar din 1837 membru al Consiliului de Educație Publică și consilier de stat. În aceste calități oficiale a fost însărcinat să studieze învățământul din Germania, prilej de întâlnire cu marile spirite ale epocii, printre care Friedrich Hegel. În 1844 devine membru al Academiei franceze.

Călător neobosit în Germania, Italia, spațiul balcanic, Marc Girardin a apărut în articolele sale drepturile creștinilor din cadrul Imperiului Otoman, încercând să prezinte cu obiectivitate statutul politic al acestora, atrăgând atenția occidentalilor asupra unui spațiu european prea puțin cunoscut. Ideile acestea le exprima atât în paginile publicațiilor pariziene, cât și în lucrarea *Souvenirs de voyages et d'études*, apărută la Paris, de unde am extras fragmentele de față. De remarcat că fragmente ale scrisorilor lui Marc Girardin apăruseră și în „Journal des Débats”, în anul 1836. Alături de această operă, Marc Girardin mai este autorul scrierilor: *Souvenirs et réflexions politiques d'un journaliste*; *Notices littéraires et politiques sur l'Allemagne*; *Cours de littérature dramatique* etc.

În capitolele referitoare la principate, din lucrarea sa *Amințiri de călătorie și de studii*, cunoscutul publicist surprinde câteva dintre chestiunile economice, politice, sociale ale societății românești, aflată în plină tranziție spre modernitate.

Călătorul descoperă frumusețile peisajului sălbatic al Dunării la Cazane și redă cu fidelitate aventura trecerii aceluia sector. Era un prilej nimerit pentru a-i convinge pe occidentali de importanța economică și strategică a fluviului, arătând care erau dificultățile navigației și modalitățile de ameliorare a acesteia. Prosperitatea ținuturilor riverane ținea, în concepția autorului, de asigurarea unei căi de navigație constante și sigure, care ar fi legat țările din centrul continentului de Constantinopol. Era uimit și încântat de descoperirea ruinelor romane, fapt ce demonstra rolul acestor teritorii în cadrul Imperiului cezarilor.

Importanța Dunării, ca una dintre cele mai mari artere fluviale europene, este subliniată de Marc Girardin și prin descrierea celor două orașe porturi, Brăila și Galați.

Trecerea sa prin principate, la numai doi ani după retragerea trupelor rusești, l-a impulsionat să scrie despre rolul jucat de contele Pavel Kiselev în aplicarea reformelor prevăzute de Regulamentele organice. Dacă aprecia rolul administrației ruse în modernizarea serviciului sanitar de carantină, în urbanizarea capitalelor –, în special a Bucureștiului, despre sistemul politic accentele sale erau critice. A sesizat neclaritățile Regulamentelor în ceea ce privea atribuțiile domnului și ale Adunării ordinare, ceea ce ducea, în concepția sa, la menținerea unui sistem nesigur, în care echilibrul putea fi menținut numai prin amestecul Rusiei prin intermediul instituției consulare. Era o situație care îl făcea să se îndoiască de intențiile progresiste ale Sankt Petersburgului, ghicind dorința acestei puteri de a înlocui influența otomană cu propria dominație.

Cele două capitale: București și Iași sunt descrise cu farmec de Girardin. L-au uimit discrepanța dintre luxul locuințelor marilor boieri și casele modeste, mizere din mahalale, aspectul neplăcut al ulițelor pline de praf vară și de noroi iarna, cheltuielile nesăbuite ale claselor sus-puse

pentru întreținerea unui mare număr de trăsură, aceasta fiind o garanție a statutului social; numărul mare de servitori și pitorescul amestec de haine orientale și occidentale. Singura sa consolă era conversația plăcută în limba franceză, în cadrul seratelor unde era invitat. Era plăcut impresionat de cunoașterea perfectă a acestei limbi de către majoritatea cunoscuților săi.

Un capitol interesant este cel dedicat stării morale a locuitorilor din Principate, unde redă conversațiile cu doi boieri, – unul în vârstă și altul reprezentant al tinerei generații. Sunt criticate moravurile societății românești: deteriorarea relațiilor în cadrul familiei, numărul mare de divorțuri, lipsa de preocupare pentru educarea tinerelor fete, luxul oriental al vechilor boieri etc.

Atras de destinul aparte al poporului român, publicistul va scrie în presa franceză o serie de articole în perioada Războiului Crimeii, în care susținea cauza unirii Principatelor.

Despre Saint Marc Girardin-filoromânul au scris: Nicolae Isar, *Publiciști francezi și cauza română 1834–1859*, București, 1991, p. 28–68; Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, ed. II, vol. III, București, p. 185; Nicolae Isar, *Saint-Marc Girardin și contribuția sa la lupta de eliberare națională a românilor*, „Revista de Istorie”, t. 32, 1979, nr. 1, p. 111–128; idem, *Mărturii și preocupări franceze privitoare la români în secolele XVIII–XIX*, Editura Universității, București, 2005, p. 106–152.

SAINT MARC GIRARDIN

p.197 Capitolul X. Dunărea de la Drencova la Orșova. Masa lui Traian¹

p.202 [...] La Columbaș² încep munții; acolo începe această Elveție danubiană,
unde am petrecut cinci zile; cinci zile pentru a parcurge aproape douăzeci și cinci
p.203 de leghe, nici mai mult nici mai puțin //.

[...] Intrarea de la Columbaș, <în această> Elveție danubiană, este admirabilă. La dreapta, pe malul sârbesc <se ridică> vechea fortăreață de la Columbaș, încă în picioare cu turnurile sale scăldate de apele Dunării; la stânga, în Banat, ruinele unui vechi castel, și, în mijlocul fluviului, stâncă numită Babacai³, care se ridică ca un semn ceresc pentru a ne avertiza să nu mergem mai departe și că acolo se sfârșește Dunărea europeană. Babacai înseamnă femeie care face penitență, și numele vine de la o femeie pe care soțul său a expus-o, se spune, pentru a se căi; tradiția anunță că aici sfârșește Europa cu obiceiurile și ideile sale.

De la Columbaș la Drencova⁴, Dunărea își face un drum anevoios, traversând munții, care de ambele părți îi îngustează cursul. De aceea <se deschid în fața ochilor> cele mai frumoase peisaje din lume: fluviul se îngustează și se lărgeste fără încetare, datorită ocolurilor pe care este nevoit să le facă și formează astfel mici lacuri asemănătoare celor elvețiene; adăugați la aceasta că vegetația, care acoperă stâncile și munții este mai proaspătă și mai bogată decât cea din Elveția, că sunt

¹ Traducerea s-a făcut după lucrarea *Souvenirs de voyages et d'études*, vol. I, Paris, 1852–1853, p. 197–308.

² *Columbatz*, peșteră în fața stâncii Babacai, pe malul sârbesc al Dunării.

³ *Babacai*.

⁴ *Drenkova*, sat, comuna Berzeasca, județul Caraș-Severin.

stejari și ulmi în locul pinilor care stau agățați pe toate crestele abrupte; vă simțiți undeva în sud, dar într-un sud care nu este nici arid, nici uscat.

La Drencova vaporul se oprește, // deoarece stâncile care presară Dunărea nu îi permit înaintarea. Să nu credeți că Drencova este un oraș sau măcar un sat [...] Nu! este numai o oprire care se numește Drencova, în rest nici o locuință, nici un han. Există numai un depozit pe care administrația l-a clădit pentru a pune la adăpost mărfurile transportate pe vapoare. La Baziaș⁵, în noaptea precedentă am întâlnit aceleași inconveniente [...]

p.204

A doua zi, o nouă distracție: am părăsit vaporul și am coborât într-o frumoasă barcă trasă de opt vâslași puternici, în care trebuia să înfruntăm valurile. Barca putea duce douăzeci și cinci de pasageri și avea o cabină mică, elegantă, care putea să adăpostească, în plus, cinci-șase doamne. Bagajele și pachetele pasagerilor sunt îmbarcate în ambarcațiuni care se găsesc la câteva ceasuri distanță, astfel încât fiecare este fără probleme și bine dispus, așa cum trebuie să fie într-o plimbare pe apă. Mai adăugați la acestea că barca este descoperită, încât fiecare detaliu al trecerii nu scapă călătorilor. Însă este adevărat că dacă plouă // sunteți uzi până la oase în cele opt ore în care durează această călătorie, fără a avea ocazia de a vă schimba hainele ajungând în Orșova Veche⁶, pentru că bagajele vor sosi abia după trei sau patru ore.

p.205

La Cazane⁷, Dunărea se îngustează și mai mult [...] Cum călătorii noștri erau obosiți, am coborât la Cazane pentru o oră și am folosit acest timp pentru a vizita noul drum care se construiește pe malul stâng, și care, atunci când va fi gata, va fi una dintre cele mai frumoase realizări ale timpurilor noastre. [Urmează descrieri ale peisajului și ale drumului] //. Dacă acest drum se termină, după cum sper, și dacă compania de vapoare va stabili între Drencova și Schela Cladovei⁸ un transport satisfăcător cu trăsurile și două hanuri bine întreținute, unul la punctul de plecare și altul în punctul de oprire, comunicarea între Dunărea de Jos și cea de Sus va fi ușoară și vom putea să mergem pe această cale până la Constantinopol [...]

p.206

p.207

Deși am oroare de descrieri, nu mă pot opri să nu spun câteva cuvinte despre insula Ada-Kale⁹. La ieșirea din această strânsoare< de la Cazane> unde curge atât de chinuit, Dunărea găsește dintr-o dată, ocolind o stâncă, o vale încântătoare; atunci se poate vedea cum se întinde cu plăcere, cum se liniștește, cum se lasă în voia apelor calme, majestoase și cum devine un lac la fel de pur și de limpede ca lacul Bienne¹⁰. [Considerații despre acest lac și insula Saint-Pierre, loc îndrăgit de

⁵ *Basiasch*, jud. Caraș Severin.

⁶ *Alt Orschova*, cetate pe Dunăre.

⁷ *Caszan*, sector al defileului Dunării la trecerea prin Carpați.

⁸ *Skela Gladova*, azi localitate componentă a municipiului Drobeta-Turnu Severin.

⁹ *Borecza*, insulă pe Dunăre, unde exista o fortăreață turcească.

¹⁰ Bienne, lac în Elveția.

Jean Jacques Rousseau¹¹). La jumătatea insulei, pe jumătate ascunsă de vegetație, se zărește o mică biserică ortodoxă cu clopotniță [...]

p.208 Ultima și cea mai înfricoșătoare cataractă este cea de la Porțile de Fier, iar după ce trecem de Orșova Veche o zărim deja, pe când vâslașii noștri se apropie de malul sârbesc. În acest loc, vâlceaua pe unde curgea Dunărea era de o singurătate și sălbăticiie aparte. De ambele părți, stânci acoperite de păduri, nici o casă, nici o baracă de-a lungul fluviului, nici o ființă umană. Deodată vâslașii noștri ne arată pe o stâncă un cadru susținut de două genii înaripate, cu aceste cuvinte încă lizibile la mijloc:

IMP<ERATOR> CAES<AR> NERVAE FILIUS NERVA TRAIANUS
GERM<ANICUS> PONT<IFEX> MAX<IMUS>¹².

p.210 Acest monument este ceea ce se numește Inscripția lui Traian. Am rămas uimit să văd în mijlocul acestui deșert un monument roman [...] // La Băile de la Mehadia¹³, în mijlocul stâncilor am găsit și acolo prezența acestui popor, <romanii>. La Iași mi s-a spus că în mijlocul pădurilor din Moldova de Sus, pe măsură ce se defrișează se văd sub buruieni monumente romane; astfel că peste tot pe unde pătrunde civilizația modernă și crede că este prima unde a pus piciorul, ea vede că a fost precedată de civilizația romană [...]

1836

p.211

Cap. XI. Băile de la Mehadia. Dificultățile navigării pe Dunăre

Mehadia este un stabiliment balnear, la două ore distanță de Orșova; și atunci când, grație aranjamentelor neobișnuite ale companiei de navigație sunteți constrânși a rămâne trei zile în Orșova, ceea ce veți face cel mai bine este să fugiți degrabă la Mehadia, și să schimbați necurătenia hanurilor din Orșova cu distincția și eleganța băilor de la Mehadia [...]

p.212

Mehadia m-a încântat; și cum să nu fii impresionat? Închipuți-vă că părăsiți un han unde vă este frică să vă culcați, să mâncați, să vă îmbrăcați, datorită murdăriei care vă înconjoară. Imaginați-vă ce plăcere este să vă găsiți într-un frumos hotel unde totul respiră eleganță și chiar lux [...] În mijlocul văii înguste, unde curge Cerna¹⁴, pe un pat de pietriș de toate culorile, căruia limpezimea, și ceea ce numeam eu subțirimea apei îi dădea acestuia o strălucire de mozaic, între două ziduri de stânci, care se ridicau unul deasupra celuilalt umbriți de pinii, care le

¹¹ Jean Jacques Rousseau (1712–1778), scriitor și filosof francez.

¹² *Împăratul Caesar Nerva Traianus învingătorul germanilor, fiul divinului Nerva, mare preot.* Traducerea este făcută după *Inscripțiile Daciei romane*, vol. II, Editura Academiei, București, 1977, p. 28; în text inscripția pe alocuri greșită: „Imperatoris Caesaris divi Nervae felicis Nerva Trajanus pontifex maximus, Germanicus ...”

¹³ Mehadia, localitate jud. Caraș Severin.

¹⁴ *Czerna*, râu în Banat.

garnisesc înălțimile și care făceau jocuri de lumini și umbre pe piscurile lor, veți găsi două magnifice case care se găsesc una în fața celeilalte, despărțite de o vastă curte interioară. Acesta este stabilimentul de la Mehadia, unde vin oameni din Ungaria și Țara Românească pentru apele sulfuroase și feruginoase, pentru că aici se găsesc două specii de ape, amândouă la fel de sănătoase. În jurul stabilimentului, în pădurile ce se cațără de-a lungul stâncilor, au fost trasate cărări fermecătoare, care duc spre locurile încântătoare din munte [...] // Atât sunt de impunătoare și frumoase aceste peisaje din Carpați! Îmi plac îndeosebi pentru că se aseamănă cu peisajele unei părți din Franța, cu cele din Dauphiné¹⁵; asemănare care emoționează atunci când te afli la 700 leghe distanță de acestea din urmă! Toată valea Cernei împreună cu vegetația sa proaspătă și bogată de pe coastele munților îmi amintește de Charteuse de Grenoble¹⁶; același aspect solitar și sălbatec [...] //

p.213

V-am făcut o descriere exactă a călătoriei mele pe Dunăre. Să-mi fie permis să rezum acum rapid obstacolele navigației în acest punct. Aici, între Drencova și Schela Cladovei, se găsește, într-o oarecare măsură, problema Dunării; aici se găsesc toate dificultățile și acestea sunt până astăzi departe de a fi depășite. Ele sunt de mai multe feluri: 1. dificultăți ce țin de natura locurilor; 2. dificultăți ce țin de carantine; 3. dificultăți ce țin de administrație.

p.215

Cele mai importante sunt problemele ridicate de relief. Starea fluviului nu permite vapoarelor să-și continue drumul. Ce mijloc poate fi găsit pentru a stabili o comunicație? S-au propus mai multe: 1. Să se arunce în aer stâncile, care obstrucționează cursul fluviului, însă costurile sunt mari; 2. Să se sape un canal sau mai degrabă un șenal pe patul fluviului. Inginerii au făcut recunoașterea locurilor: malul sârbesc este cel mai indicat pentru un canal; dar malul sârbesc este un ținut suspect, și dacă serviciul de-a lungul canalului se face prin taxare, trebuie să fie atins malul și astfel ne întoarcem la dificultățile ridicate de carantine. Și în acest caz cheltuielile sunt mari. 3. Să se construiască un drum pe partea austriacă. Acesta este început, dar lucrările merg încet: lipsesc banii. Nu // se poate încredința construcția acestuia comunelor pe care le traversează pentru că sunt numai câteva cătune pe această parte a fluviului. Va fi oare compania <austriacă cea> care se va îngriji de cheltuieli? [...] De la Viena la Pressburg¹⁷ și de la Pressburg la Pesta, afacerea este excelentă: călători sunt în număr mare și compania iese în câștig. De la Pesta la Drencova și de aici la Galați, afacerea este mediocră. Sunt puțini călători și puține mărfuri. Compania nu știe încă dacă beneficiile sunt datorate transportului de călători sau de mărfuri. Dacă cel de călători este mai rentabil, trebuie să se accelereze în special ritmul pentru a nu-i plictisi prea mult pe călători. Acestora le sunt trebuincioase

p.216

¹⁵ Dauphiné, regiune în Franța.

¹⁶ Charteuse, masiv muntos din Alpii francezi.

¹⁷ Presbourg, Bratislava, oraș în Slovacia.

trăsuri bune pentru transportul terestru, atunci când drumul va fi gata, sau cel puțin să se procure ambarcațiuni acoperite în așteptarea trăsurilor; este necesară de asemenea construcția de hanuri acceptabile. Dacă, din contră, marile beneficii sunt realizate din transportul mărfurilor, acestea sunt mai puțin exigente și mai dificile decât pasagerii [...] Totuși trebuie să se asigure un transport sigur, pentru a împiedica deteriorarea lor pe drum. //

p.217 [...] Dificultățile ce provin din carantine se adaugă obstacolelor naturale; malul drept al Dunării este sârbesc, adică otoman și deci suspect din acest punct de vedere. Este imposibil deci să atingi celălalt mal, fără a face o carantină de douăzeci de zile. Orșova Veche și Schela Cladovei sunt pe același mal; dar una este austriacă, p.218 cealaltă românească, și între Țara Românească și Austria există // o carantină de cinci zile. Aceasta complică și întârzie comunicațiile.

Dificultățile ce țin de măsurile administrative sunt cele mai ușor de învins. Nu pot crede, de exemplu [...] că este absolut necesară staționarea de trei zile în Orșova Veche [...]

8 octombrie 1836

p.219 **Cap. XII. Podul lui Traian. Roma în Țara Românească**

Ca profesor, nu am putut uita ruinele Podului lui Traian. Acestea se găsesc la o leghe în nordul Schelei Cladova. Am fost să le vizitez cu o barcă, împreună cu unul dintre tovarășii mei de călătorie [Considerații despre politica romană și a legăturilor acesteia cu malul stâng la Dunării; războaiele daco-romane]. //

p.227 [...] Nu au rămas din acest pod decât doi stâlpi care sunt vizibili, unul pe malul sârbesc și unul pe cel românesc. Pe acesta din urmă, am remarcat în spatele stâlpului // ruinele unor arcade joase, care continuau podul de la nivelul apei până p.228 la cel superior, unde ajung apele înalte. În 1834, când nivelul apei a scăzut foarte mult, s-au observat stâlpii ascunși în mod obișnuit de ape, și astfel s-a putut vedea cum au fost construiți. Au fost înfiți în valea râului stâlpi pătrați, de forma apropiată a celor care trebuiau construiți, apoi s-au umplut cu mortar și totul a format un masiv indestructibil. [Despre orașele construite de romani: Drobeta, despre colonizarea romană, despre ruinele romane, despre originea latină a limbii române].

p.229 Se pare că Europa a uitat de mai multe secole // de Moldova și de Țara p.230 Românească. Putem crede că românii sunt fie turci, fie slavi și că nu avem nimic în comun cu ei. Totuși, analizând originile, Țara Românească și Moldova fac parte din marea familie a Europei latine. Poporul le poartă numele, le vorbește limba, pământul lor a conservat monumente, și din această cauză nu merită uitarea savanților, literaților, publiciștilor.

Cap. XIII. Dunărea de la Orșova la Galați. Partizanii și adversarii săi

p.231

După Schela Cladovei și Podul lui Traian, nu există de-a lungul Dunării nici peisaje deosebite și nici antichități [...]

Dunărea este unul dintre cele mai frumoase mijloace de comunicație deschis între trei mari state ale Europei: Austria, Turcia, Rusia. Celor trei mari puteri li se adaugă state mici și slabe ca Serbia, Țara Românească și Moldova, al căror viitor depinde de Dunăre. Dacă Dunărea continuă să-și irosească vocația, adică <aceea> de a pune Europa Centrală în relație cu Marea Neagră și cu Orientul, dacă va rămâne ceea ce este din timpul romanilor, un fel de fundătură, atunci Țara Românească, Serbia, Moldova, Bulgaria toate acele țări care își cer dreptul la naștere și existență, vor rămâne în vechea lor moleșală. Dunărea nu este deci numai un simplu fluviu //, este o putere, dacă pot spune astfel, dar o putere incertă și îndoielnică. [Considerații despre rolul Dunării pentru Ungaria, Serbia].

p.232

Din toate țările pe care le traversează Dunărea, Țara Românească și Moldova sunt cele mai interesate de prosperitatea fluviului. Sub regimul monopolului turcesc, nu avea importanță dacă aceste principate // erau bogate; această bogăție nu le era de nici un ajutor; grânele lor erau destinate să aprovizioneze Constantinopolul; Poarta le fixa prețul și vapoarele turcești veneau să le ridice de la Ismail¹⁸, Galați, Brăila. Vă imaginați cât de numeroase și ușor de înfăptuit erau abuzurile sub un astfel de regim. Principatele, cărora le lipsea în mod frecvent pâinea, furnizau dublul sau cvadruplul necesarului de grâne pentru Constantinopol. Le era comod funcționarilor otomani de a lua cu un preț mic grâul din principate și să-l revândă pe unul mai bun. A fost nevoie de fertilitatea miraculoasă a principatelor, pentru a suferi atâta timp numeroase abuzuri, fără a fi epuizate.

p.236

p.237

Pacea de la București a scos din acest regim Basarabia, cedată Rusiei. Porturile din Reni¹⁹, Ismail puteau de atunci să exporte liber grânele, blănurile, seul, ceara, sarea provinciei. Pacea de la Adrianopole din 1829, a sustras de asemenea Țara Românească și Moldova monopolului otoman. Le-a fost acordată libertatea comerțului, toate restricțiile au fost abolite; cele două principate se găseau totuși, în ceea ce privește libertatea comerțului, într-o poziție mai bună decât Basarabia. În sfârșit drepturile de vamă pentru import nu sunt decât 3/100, ca în restul Turciei, în timp ce Basarabia este supusă tarifului vamal rusesc, unul dintre cele mai ridicate din Europa [...] //

Această libertate comercială are nevoie de navigația Dunării; pentru că fluviul este cel care leagă principatele, în sus cu Europa Centrală, în jos cu Marea Neagră și cu Mediterana. Două orașe, Brăila în Țara Românească și Galați în

p.238

¹⁸ Ismail, oraș în Ucraina.

¹⁹ Reni, localitate în Ucraina.

Moldova, personifică, pentru a spune astfel, interesele și speranțele principatelor în privința Dunării.

p.239 Acum șase ani, Brăila nu era decât o fortăreață turcească cu 400 sau 500 locuitori; astăzi este un oraș cu 6 000 de suflete. S-a demolat fortăreața, ale cărei pietre au servit la pavarea orașului și la construirea de magazine pe chei; este o metamorfoză completă; în locul unui oraș de război, unul comercial. Cunoaștem în Franța astfel de exemple, ca Saint-Quentin, altădată o fortăreață, astăzi un centru industrial bogat. Nu putem să spunem că Brăila este un oraș; totul începe. Ulițele sunt trasate, dar casele nu sunt toate construite în cărămidă; totuși există deja un număr însemnat<de astfel de construcții>, și în fiecare an // numărul acestora este în creștere. În acest an s-au construit 18. În port s-a construit un chei care va avea 800 de stânjani (stânjenu are aceeași valoare cu toaza²⁰ noastră); s-a ridicat o carantină; la început existau magazine de lemn pentru grâne, <acum> au început să se construiască din piatră. Orașul are 500 000 de stânjani ca suprafață; acest teren a fost împărțit în trei clase. Prima clasă terenurile din port și din piața mare; a doua clasă, terenurile ce se învecinează cu portul și cu piața; a treia clasă, restul orașului. Cum toate aceste terenuri aparțineau fortăreței turcești, cedată Țării Românești prin tratatul de la Adrianopole, cu condiția de a fi demolată, guvernul le-a făcut donație orașului, care la rândul său le-a vândut particularilor. De acolo veniturile sale; cu acești bani a efectuat lucrările de construcție și de terasament [...]

p.240 Dar, orice ar fi, acest oraș are totul pentru a reuși; are un fluviu care îi aduce nave, o mare abundență de materii prime pentru export, fără vamă, pentru că este un port liber; și chiar dacă ar fi avut vamă aceasta nu ar fi fost decât 3/100, ceea ce nu înseamnă nimic, și ceea ce transformă avantajul unui port liber într-o iluzie [...] Brăila în fine are un guvernator tânăr, plin de zel și de // merit, domnul Slătineanu²¹, și știe să-i aprecieze serviciile [...]

p.241 Brăila este un oraș nou [...] La Galați, există confuzia unui oraș vechi și mai ales a unui oraș turcesc. Imaginați-vă, pe o colină care coboară spre mare (?) brusc, un amestec confuz de bordeie, de ulițe neregulate, pavate cu bârne groase, aruncate transversal de o parte a uliței în cealaltă parte; când este frumos <se ridică> un praf imens, ce devine noroi atunci când plouă. Mirosuri infecte ies dedesubtul acestor bârne, unde se află mereu ape stătute. Imaginați-vă aceste bordeie de lemn cu un interior obscur și sumbru, și exteriorul mânjit de praf și ploaie. Fără nici un han; ceea ce se numește han este de obicei un caravanserai cu niște camere, care au ca mobilă o claie de paie așezată pe scânduri la o înălțime de un picior față de podea, care este și ea la fel de prăfuită ca ulițele. Nicăieri nici cea mai mică urmă de curățenie, de ordine. Un oraș asemeni unui bivuac, dar nu ca acela al unor soldați francezi // [...] Din fericire alături de vechiul Galați, de orașul turcilor, începe să se

²⁰ Toază, *toise*, unitate de măsură a lungimei este egală cu 6 picioare, adică cu 1,94 m.

²¹ Iancu Slătineanu, prefectul orașului Brăila.

construiesc un oraș nou [...] Pe colina ce domină Dunărea, se ridică deja câteva case după model european, care demonstrează ceea ce poate deveni Galați. [Considerații despre viitorul celor două porturi ce pot deveni rivalele Odesei. Despre rolul călătorilor străini în cunoașterea și civilizarea teritoriilor].

20 octombrie 1836

Cap. XIV Carantina de la Orșova Veche. Evacuarea completă a principatelor. Raporturile Rusiei cu cele două țări

p.245

Când treceam prin fața Silistrei, se scurseseră deja 15 zile de când acest loc fusese evacuat de către ruși. Am văzut câteva din vapoarele care duceau la Ismail bagajele unui corp de ocupație, iar noaptea am zărit focurile făcute de soldați pe țărmul românesc unde erau cantonați. Mergând de la Galați la Iași, am întâlnit câteva din convoaiele lor care se îndreptau spre Basarabia, și la întoarcerea mea de la Iași la București, trecând prin Focșani, am înțeles că nu rămăseseră decât câțiva bolnavi în spital. La această oră principatele sunt deci complet evacuate și nu mai există nici un singur soldat rus în Țara Românească sau Moldova. Aceasta nu înseamnă că Rusia nu are deloc influență în principate. Consulul general al Rusiei din București înlocuiește corpurile de ocupație și ține o garnizoană în principate [Despre intențiile anexioniste ale Rusiei].

Există la București și la Iași, la marii boieri, multă inteligență politică; ei cunosc foarte bine Europa și divergențele ce o separă. Precaritatea vieții politice din țara lor i-a făcut să aibe ochii deschiși spre evenimentele politice; ei știu că de acestea depinde totul. Numai spiritul lor este neîncrezător, dispoziție lesne de înțeles într-o țară, care a fost de multe ori înșelată prin promisiuni frumoase și mai mult ei cred în ascendentul ireversibil al Rusiei, lucru obișnuit într-o țară care a cunoscut mult timp influența sa dominatoare. [Scurt istoric al relațiilor româno-ruse].

p.247

30 octombrie 1836

Cap. XV. Administrația rusă în principate. Influența actuală a Rusiei. Influența Porții.

p.257

[...] Generalul Kiselev²² nu se poartă ca un militar; este un administrator și un organizator. Activ, neobosit, autoritar, îi place să comande și să acționeze, netemându-se nici de detalii, nici de repetări, a găsit în principate un loc unde putea să-și exercite talentele, pentru că aici totul trebuia făcut și organizat. A organizat totul și a făcut totul după principiile administrației franceze și în spiritul francez // [...] Nu numai generalul Kiselev a acționat după aceste principii, ci întregul cabinet

p.258

p.259

²² Piotr Dimitrievici Kiselev (1788–1872), conte, general și diplomat rus.

de la Sankt Petersburg. [...] Am avut ocazia să citesc instrucțiunile pe care guvernul rus le-a trimis domnului Minciaki²³, consulul general al Rusiei, care au servit drept bază Regulamentelor organice ale principatelor. Aceste instrucțiuni sunt foarte frumoase; citindu-le aveam senzația că lecturez rapoartele solemne către Adunarea Constituantă, semnate de către Dupont²⁴, Lally Tollendal²⁵, Talleyrand²⁶, Barnave²⁷. Sunt aceleași idei, aceleași opinii, și am fost uimit să citesc la Iași și București instrucțiuni făcute la Sankt Petersburg pentru reforme în Țara Românească și Moldova și să cred că citesc o operă franceză. Astfel în instrucțiuni este prevăzută: diviziunea puterii judiciare de cea administrativă; codul de instrucție și de procedură; tribunale comunale sau judecătorești de pace; inamovibilitatea judecătorilor; o jurisprudență fixă și regulată; înregistrarea actelor și contractelor; stabilirea registrelor de stare civilă // cedarea unei părți din bunurile clerului în folosința poporului etc [...]

p.260

p.262

În Țara Românească generalul Kiselev a lăsat cele mai multe amintiri; acolo a fost mai mult iubit și acolo se simțea mai bine. Nu-i plăceau deloc Iașii și nu era iubit acolo. Această antipatie reciprocă ne poate ajuta să înțelegem mai bine caracterul generalului Kiselev și trăsăturile diferite ale moldovenilor și muntenilor. În Țara Românească generalul a găsit un popor docil și suplu, care accepta cu ușurință reformele sale. Nici o rezistență, nici o opoziție, nici o neînțelegere, fie datorită unei lipse de energie, fie încrederii inspirate de reformele generalului, muntenii l-au încurajat în activitatea sa. Există aristocrație în Țara Românească la fel ca și în Moldova, dar boierii munteni sunt mai ușor de mânuit decât cei moldoveni; ei sunt mai săraci și, se spune, plini de datorii și de aceea sunt mai dependenți de autoritatea statală. Această docilitate era plăcută generalului, convenea gusturilor sale de comandant militar și de administrator. În mâinile sale Țara Românească era asemenea cerii, pe care o șlefuia după plac, în timp ce în Moldova se simțea în fiecare moment rănit în amorul propriu, contrariat, obstrucționat. Nimic nu-l deranjează mai mult pe un înalt funcționar decât opoziția aristocrației, pentru că este o opoziție care există alături de el, orice ar face, pe care o regăsește în saloane tot la fel de bine ca și în // guvern. Mândria și independența boierilor moldoveni iritau caracterul generalului, astfel încât, ca un efect natural, la Iași izbucneau defectele generalului – trufia, înfumurarea, ideea că știa și făcea totul mai bine ca oricine – în timp ce la București răzbăteau numai calitățile sale. [Despre schimbarea politicii externe rusești în timpul revoluției poloneze din 1830. Dacă

p.263

²³ Matei Lvovici Minciaky, consulul general al Rusiei la București (1825–1860).

²⁴ Probabil se referă la Jacques Charles Dupont de l'Eure, 1767–1855, deputat, ministru francez.

²⁵ Trophime Gérard Lally-Tollendal (1751–1830), publicist, deputat, membru al Academiei Franceze.

²⁶ Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838), om politic francez.

²⁷ Antoine Barnave (1761–1793), om politic francez.

până atunci Nicolae I dorea eliberarea popoarelor creștine din cadrul Imperiului Otoman din acel moment, împăratul de la Sankt Petersburg s-a temut mai mult de mișcările revoluționare].

XVI

p.269

București și Iași

Există în principate două feluri de ținuturi: de câmpie și de munte. Acestea nu se amestecă între ele [...]

Și când vă vorbesc despre câmpie, să nu vă imaginați câmpii de câte opt sau zece leghe întindere; închipuiți-vă, vă rog, întinderi de 80 de leghe, fără nici un munte, colină sau un arbore; nimic nu se ridică de la sol, un ținut // întins ca marea, cu orizonturi atât de scurte și monotone ca acelea ale mării [...] De la Galați la București, pe un drum de 70–80 de leghe, am văzut cinci sate și trei arbori. Este însă adevărat că mă aflu pe drumul principal. Căci aici, lucrurile se petrec altfel decât în alte țări. Acolo satele sunt construite de-a lungul drumurilor; aici satele evită drumurile, pentru că acestea din urmă aduc hoțiile și jignirile turcilor. Astfel satele sunt ascunse în interiorul țării. Cuvântul de sat în Franța te duce cu gândul la o oarecare aglomerare de case. Aici <sunt> gropi săpate în pământ, câteva surcele mizerabile lipite cu chirpici și noroi, deasupra un acoperiș din tulpini de porumb, iată casa. După un an sau doi, pe măsură ce se instalează liniștea, casele se ridică din pământ. Tot scândurile și chirpiciul alcătuiesc zidurile, dar ele nu mai sunt sub pământ. Este un progres. Când casele sunt construite din lemn, atunci putem vorbi de un oraș, și dacă mai există și o casă sau două de cărămidă tencuite și vărute, este o capitală de district, sau chiar o mănăstire sau episcopie.

p.270

Traversând acele stepe, am făcut mai mult de 300 de leghe cu o rapiditate care este singurul lucru ce consolează față de monotonia drumului, pentru că o scurtează; și apoi ardoarea celor opt sau zece // cai înhămați la căruță și îndemnați de bicele și strigătele vizitiilor, împinși și ei la rândul lor de bicele și strigătele dorobanților sau jandarmilor care ne însoțeau, chiar eu m-am trezit strigând Huah!, alături de vizitii, dorobanți, cai înșiși. Dumnezeu să mă ierte, dar eram nerăbdător să devorez acest spațiu monoton ce părea că renaște din el însuși! Uram momentul când ajungeam la poștă, adică la niște bordeie din crengi și niște grajduri din același material, unde caii nu sunt ținuți pentru că ei au bunul gust de a prefera pajiștea. Pe aceasta din urmă puteai să-ți cauți viitorul atelaj, lucru care se făcea astfel: uoi oameni călări plecau în galop și alergau de-a lungul unei herghelii de 30 sau 40 de cai ce traversau câmpul; cu lovături de bici și strigăte oamenii alergau spre căruța cailor, care avansau în galop în linie, ca un escadron de cavalerie; ne alegeam la întâmplare opt sau zece dintre aceștia. [Considerații despre depopularea principatelor, lucru ce a dus în opinia autorului la decăderea lor economică. În

p.271

ultimii ani s-au remarcat printr-o redresare și o dorință de renaștere, ce s-a manifestat în toate ramurile].

p.277 În București, această redresare este încă și mai vizibilă decât la sate; peste tot se construiește; peste tot se ridică noi case spre a le înlocui pe cele vechi. Același lucru se observă și la Iași și nu mă miră; capitalele se află mai înainte cu un an sau doi față de celelalte părți din țară. Când există în țară un sentiment de liniște și securitate, acestea se resimt mai întâi în capitale. La București și la Iași se cunoaște mai bine viitorul țărilor; se știe mai bine decât oriunde, că turcii nu se vor mai întoarce. Așa se explică această speranță și ardoare de a construi [...]

p.278 Dar ceea ce face ca orașele București și Iași să se deosebească de celelalte capitale europene pe care încearcă să le imite, ceea ce îl uimește pe străin la prima vedere, este originala // discrepanță dintre locuințe. Închipiți-vă câteva dintre cele mai sărace bordeie și în mijlocul acestora palate elegante, fără a exista o construcție intermediară între primele și ultimele; coexistă satul cu orașul, iată ce înseamnă Iașii și Bucureștiul. Cele mai mizere maghernițe sunt învecinate cu cele mai frumoase case; ieșiți dintr-o locuință care vă reamintește de cele mai frumoase palate din Paris și Viena și vă ciocniți de un mizerabil bordei din lemne, mergeți pe ulițe prost pardosite, unde praful sau noroiul vă ajunge până mai sus de glezne.

Când vorbeam de praf sau noroi mai sus de glezne, mă gândeam la eventualitatea că ați fi mers pe jos. Însă la București și Iași, nu se merge pe jos, ci numai în trăsură, picioarele sunt un lux; trăsurile dimpotrivă sunt o necesitate; aceasta nu este o glumă; trăsura este singurul mijloc de a ieși din oribilele mormane de noroi ale iernii sau din praful verii; în plus trăsura este semnul distincției sociale. A merge pe jos este asemănător cu a merge desculț în Franța. Numai poporul de rând merge pe jos; ori cine vrea să facă parte din popor într-un stat unde nu există starea a treia? [...]

p.279 În timpul sejurului meu la Iași și București nu am văzut pe nimeni mergând pe jos. Chiar dacă ai numai trei sau patru mii de franci, nu are importanță, ai o trăsură sau chiar două. Am văzut oameni care se opreau cu trăsurile în fața unor case pe care nu le-ar dori nici // muncitorii noștri [...] Nu îmi reveneam în fața acestui contrast dintre lux și mizerie, și uimirea mea a crescut atunci când mi s-a spus că trăsura pe care o văzusem era cea de oraș, că mai aveau una pentru la țară sau una pentru iarnă și alta pentru vară. Pentru că aici a avea două sau trei trăsurile este ca și cum ai avea două sau trei perechi de ghete la noi. Gulliver²⁸ a văzut în călătoriile sale, dacă nu mă înșel un popor care era mereu călare, iar eu am văzut o țară în care totul se face în trăsură, nicăieri nu am găsit o astfel de aversiune pentru mersul pe jos [...]

p.280 Vă puteți imagina că într-o țară unde oamenii pun trăsurile în locul picioarelor, nu se sfîșec să pună în locul brațelor, servitori. Nimeni nu are mai puțin

²⁸ Gulliver, personaj al romanului lui Jonathan Swift, *Călătoriile lui Gulliver*.

de 6 sau 7 servitori, atât femei cât și bărbați și aceasta numai în casele cele mai modeste. La cei bogați numărul servitorilor este mult mai mare. Și totuși nu sunt mai bine serviți, dimpotrivă. Mulțimea servitorilor este o caracteristică a societăților aristocratice [...]

După inegalitatea, <socială> ceea ce frapază mai mult pe străin în Iași și București este amestecul și diversitatea costumelor. Cei mai mulți bărbați au păstrat costumul oriental; alții au costume occidentale; și aceste două tipuri de haine se întâlnesc în aceeași familie; tatăl este îmbrăcat în boier, fiul *à la française*. Cei mai mulți tineri sunt îmbrăcați <după moda> europeană, și această demonstrează în ce direcție merge societatea. Nu am văzut persoane mai tinere de patruzeci de ani purtând costum oriental. Cât despre femei, este deja mult timp de când toate au adoptat // costumul european. Dar se știe întotdeauna că femeile merg primele pe drumul civilizației.

p.281

În ultimul rând nu se cuvine să uit să menționez folosința generală a limbii franceze [...]

Vă imaginați ce plăcere este pentru un francez de a regăsi aproape de gurile Dunării și lângă coasta anticei Taurida²⁹ limba și obiceiurile pariziene. Când ieșeam seara din casele din București sau Iași, unde auzeam vorbindu-se întreaga serată // în franceză, fără ca cel mai mic cuvânt sau sunet să sune stâlcit, mă gândeam dacă nu fusesem transportat prin intermediul unei baghete magice în Paris și trebuia să văd în vestibule sau curți țigani întinși la pământ pentru a-mi reveni din această iluzie [...]

p.282

Principatele se găsesc în acest moment într-o stare de criză particulară. O țară care respiră ușurată de sub opresiunea turcă și care se îndreaptă spre o mare prosperitate, fără a ști încă, care va fi destinul său politic; un guvern reprezentativ aflat sub supravegherea și controlul Rusiei; o societate care se zbate între vechile obiceiuri orientale și noile sale obiceiuri europene, care a luat de la civilizația occidentală formele și eleganța mai degrabă decât spiritul și caracterul său; o stare de tranziție generală în case, costume, legi, limbaj, iată spectacolul oferit astăzi de principate. Și când ne gândim că mișcarea ce le animă astăzi face parte dintr-una generală, care grație păcii, poartă Europa întreagă spre o civilizație comună. <Trebuie> să luăm în considerație // că în același timp principatele sunt plasate lângă Rusia și sunt supuse influenței sale, putând servi astfel la cunoașterea mai bună a intențiilor acestei puteri; <dilema este> dacă este în profitul său <al Rusiei> sau în al cel al civilizației, ca popoarele creștine din Orient să lupte pentru un viitor mai bun, și dacă în adevăr acest imperiu <rus> vrea cu adevărat civilizarea Orientului și eliberarea lui sau țintește să-l subjuge. Dacă ne gândim că prin poziția lor geografică și prin condiția lor

p.283

²⁹ Taurida, nume antic al Chersonesului.

politică principatele se găsesc în inima acestei probleme grave, ajungem să credem că putem fără nici un inconvenient să le acordăm câteva secunde din atenția pe care o îndreptăm spre disputele zilnice și săptămânale.

10 octombrie 1836

p.284

XVII

Starea morală a Principatelor³⁰

[...] Am discutat cu unul dintre marii boieri care a îmbătrânit în demnitățile țării sale, care o cunoaște bine, care a rămas un om onest și care manifesta doar puțină mizantropie. „Credeți – mi-a spus el – că suntem o țară nouă. Nu! Suntem o societate bătrână, măcinată, coruptă. La ce bun să vă înșel? Vorbim destul de bine franceza, doamnele noastre sunt istețe și spirituale, nu ne descurcăm rău la o serată, dar credeți-mă o societate se cunoaște după diminețile sale nu după serate. Saloanele, discuțiile, contradansurile, tot ceea ce vi se arată nu reprezintă societatea.

p.285 Este numai lustrul, nu se pătrunde în profunzimi [...] // Obiceiurile noastre sunt puțin din cele ale popoarelor care ne-au guvernat sau ne-au protejat. Sau mai degrabă viciile acestora. De la ruși am luat libertinajul, de la greci lipsa de onestitate în afaceri, de la prinții fanarioți amestecul de lașitate și de vanitate, de la turci indolența și lenea; de la polonezi divorțul și acea mulțime de evrei săraci, care mișună pe ulițele noastre. Iată moravurile noastre! Fundamentul bunelor moravuri este spiritul de familie. La noi familia, grație ușurinței acordării divorțului, nu are

p.287 nici o stabilitate // [...] Căci ceea ce noi numim educația fetelor înseamnă de fapt a le învăța franceza, muzica, dansul, și când știu acestea, le credem desăvârșite și le căsătorim cu câte un tânăr care este incapabil să-și conducă nevasta, neștiind el însuși ce dorește de la viață. Odată căsătorite femeile noastre nu fac nimic, petrec timpul culcate pe divan, își fac toaleta, primesc și fac vizite. Cele mai active citesc romane franțuzești și de acolo capătă o nouă conduită și experiență, care inspirată

p.288 de aceste cărți, este plină de greșeli și himere // [...] Cred că la noi femeile sunt superioare bărbaților, și aceasta se întâmplă de obicei în țările care nu sunt complet civilizate [...] Femeile noastre au preluat mai repede și mai bine limba și obiceiurile franceze [...]

p.289 Credeți că noi avem o patrie? Doamne ferește! Cât despre mine nu știu foarte bine cine suntem. Suntem oare turci? Suntem oare ruși? Ni se spune că suntem

³⁰ Am considerat utilă inserarea acestor pasaje pentru a arăta impresiile autorului asupra opiniei publice din principate. Autorul redă convorbirile cu doi boieri de vârste diferite. Se pare că aceștia ar fi fost Costache Conachi și Costache Negri. Vezi Pericle Martinescu, *Costache Negri*, București, p. 37–38; *Istoria literaturii române*, vol. II, București, 1968, p. 447; Nicolae Isar, *Publiciști francezi și cauza română 1834–1859*, București, 1991, nota 30, p. 36.

vasalii Turciei și protejării Rusiei. Ce înseamnă să fii muntean sau moldovean? Iată mai bine de o sută de ani de când încercăm să scăpăm de turci și pentru aceasta am apelat la ruși. Această speranță însemna patriotismul. Astăzi ne-am revenit din această iluzie, nu-i iubim deloc pe ruși, și în ziua în care ne vor deveni stăpâni vor deveni asemenea turcilor. Așteptăm altceva [...] Cât despre instituțiile noastre reprezentative [...] pentru a te servi de astfel de instituții trebuie să te bucuri de securitate.

[Discuția cu un tânăr pe tema stării morale a principatelor]. „Ceea ce macină și devorează țara noastră este luxul, o moștenire a vechii societăți. Altădată lucrurile mergeau astfel: averile se reînnoiau fără încetare prin funcțiile publice, unde fiecare fura, de la cel mai mic până la cel mai mare // [...] Cu astfel de averi făcute atât de repede și ușor, luxul devenea natural. De altfel totul era precar în această nenorocită țară și nimeni nu era sigur pe ziua de mâine. De aici luxul, libertinajul, jocurile de noroc și toate plăcerile personale, singurele care aveau preț într-o societate în care nimic nu era stabil [...] Este luxul turcilor, și noi am preluat obiceiurile celui care era mai aproape de noi, singurul de altfel pe care-l putem avea într-o viață atât de nesigură pe care eram nevoiți să o ducem. Este dificil, domnule, să punem ordine în casele și mai ales în spiritul boierilor noștri, dominați de vechile obiceiuri, care le protejează vanitatea. Ordinea este un cuvânt al cărui sens încă nu îl cunoaștem. Boierii noștri sunt ca niște copii răsfățați // [...] <Unul dintre remedii era> o mai bună educație, opinia publică, care va reforma încet-încet aceste defecte [...] existența unei clase de mijloc. Numai clasa de mijloc poate introduce ordinea într-o societate [...] Nu există o clasă de mijloc în Principate.

În Țara Românească lipsește, dar poate să se nască. În Moldova este mai rău, nu are loc să se desfășoare [...] [Urmează considerații despre rolul nefast jucat de evreii din Moldova. Considerații ale autorului cu privire la starea de nesiguranță a principatelor]

XVIII

Regulamentul Organic³¹

[...] Iată cum a fost întocmit Regulamentul. Curtea Rusiei a trimis instrucțiunile (pe care le consider liberale); Comitetul, împărțit în două secțiuni, una moldavă și una munteană a lucrat // pe baza acestora. Odată încheiată această muncă a fost trimis la Sankt Petersburg, de unde a revenit îmbunătățit, modificat și completat. Apoi a fost prezentat celor două Adunări din Țara Românească și Moldova. Aceste adunări constituante au deliberat puțin. Generalul Kiselev urmărea

³¹ „Am suprimat ceea ce am spus despre Regulamentul Organic – că nu era decât o bucată de hârtie și că nu însemna mai mult decât o amintire, dacă nu aș fi găsit spre marea mea surprindere câteva analogii curioase între Regulamentul român și Constituția franceză republicană de la 1848. Este adevărat că aceasta din urmă a pierit” (n. a.).

mersul deliberărilor, iar Regulamentul adoptat de adunări a devenit legea fundamentală a principatelor.

Regulamentul Organic și adunările pe care acesta le instituia nu erau o inovație pentru principate. Ele aveau altădată adunări generale ale boierilor țării. Dar acestea au căzut în desuetudine. În astfel de adunări erau aleși domnii. Regulamentul organic reînvia această adunare generală extraordinară, însărcinată cu alegerea domnilor. În Țara Românească ea este compusă din 182 de membri, dintre care 27 deputați ai negustorilor, ce reprezintă un fel de stare a treia în Adunare. Dar această Adunare este convocată numai pentru alegerea domnului. Odată încheiată alegerea, Adunarea era dizolvată. În Adunarea generală ordinară, starea a treia nu era reprezentată. Numai boierii erau reprezentați.

Modalitățile de alegere a domnului sunt foarte complicate, și mă îndoiesc că se poate face vreodată o alegere în acest mod. Alegerea se face la balotaj; adică pe lista candidaților se află înscrise șase persoane, care balotează două câte două [...]

p.301

În Moldova alegerea este încă și mai complicată. Se votează mai întâi prin ridicarea și așezarea deputaților asupra fiecărui candidat, iar aceștia trebuie să aibă majoritatea pentru a rămâne pe listă. Odată terminat acest prim triaj se apelează de asemenea la balotaj.

În Moldova, Adunarea generală extraordinară este compusă din 132 de membrii, dintre care 21 deputați ai negustorilor.

Înainte de începerea alegerii, fiecare membru al Adunării depune următorul jurământ [...] „Jur să nu fiu ghidat în votul meu de vreun interes personal sau vreo influență străină, nici de alt sentiment decât de cel al binelui public”.

Fără îndoială pentru a evita încurcăturile unor alegeri atât de complicate Rusia a decis ca domnii să fie numiți direct de către Poartă³².

Am căutat dacă în Regulament există, cu privire la domnie, vreo referire la ereditate. În Țara Românească, Regulamentul spune expres că fiii domnului pot fi aleși, dacă îndeplinesc condițiile cerute. În Moldova, Regulamentul nu menționează nimic cu privire la această problemă, ceea ce lasă fiilor domnului toate drepturile pe care le pot avea. Fără îndoială ereditatea ar fi pentru principate un principiu sănătos, pentru că ar fi o garanție a stabilității. Dar niciodată boierii nu vor consimți să investească un alt boier cu principiul eredității. Rivalitățile și gelozii se opun. Ereditatea nu se poate stabili în principate decât în profitul unui prinț străin. Există voința generală, în Țara Românească și Moldova, de a avea un prinț // străin [...] Acesteia i se adaugă o alta: unirea celor două principate. Astfel reunite sub un prinț străin și ereditar și formând un stat a cărui întindere ar fi egală cu Regatul Bavariei sau Piemontul, principatele ar face un corp politic capabil să trăiască și să dureze.

p.302

³² Bineînțeles că nu era acesta motivul pentru care Rusia a ales să numească alături de Poartă cei doi domni regulamentari. Urmărea creșterea influenței sale în principate.

Ele ar începe să conteze în balanța politică europeană, și iată de ce aceste dorințe nu vor fi niciodată împlinite³³.

[...] Aceste frumoase instrucțiuni de la Sankt Petersburg, pe care nu voi înceta să le laud, proclamau necesitatea unirii a celor două principate. Pentru aceasta era necesar să aibe vămi și monede comune; muntenii trebuiau să se bucure în Moldova de toate drepturile moldovenilor și invers [...] Propunerea a fost făcută în Comitetul de reforme, a fost agreată de generalul Kiselev și de consulul general al Rusiei. A fost comunicată cabinetului de la Sankt Petersburg, care a aprobat-o. Comitetul s-a ocupat de redactarea acesteia și a inserat o clauză, care imitând exemplul grecesc, excludea de la domnie pe prinții din casele regale ale Turciei, Austriei, Rusiei [...]

Deasupra Adunării generale extraordinare, însărcinată numai cu alegerea gospodarului, este adunarea generală ordinară, care se reunea în fiecare an și care guverna împreună cu domnul. În Țara Românească aceasta era compusă din 43 de membri, în Moldova din 40, toți boieri de primul și de al doilea rang.

Aici, în definirea puterilor acestei adunări și ale domnului, Regulamentul este curios. Iată ce se menționează în raport cu puterile adunării: „este o adunare atotputernică și suverană; nu numai că votează legile și impozitele, dar ea discută și aprobă contractele arendării impozitelor, veghează la conservarea proprietăților publice, la încurajarea agriculturii și industriei, reglează tot ceea ce privește încurajarea și înflorirea comerțului etc, într-un cuvânt, această adunare va continua să fie, ca în trecut și în virtutea legilor fundamentale ale țării, gardiana drepturilor și protectoarea prosperității cetățenilor”. Vedeți câtă autoritate! Nu numai că are putere legislativă, dar are și o mare putere administrativă. Totul depinde de ea, este o adunare ce conduce o Republică³⁴. Alături de o astfel de Adunare ce poate fi Domnul? Puterile sale nu sunt mai puțin întinse și citesc că „puterile adunării generale ordinare nu pot // în nici un caz să frâneze puterea suveranului, cea administrativă, și cea de conservator al ordinii și liniștei publice, care este exercitată de domn conform instrucțiunilor și vechilor obiceiuri ale țării”³⁵. Dacă Adunarea nu se poate opune în nici un caz puterii exercitate de domn, atunci acesta este un dictator, și atunci ce este de fapt adunarea? Care este semnificația definițiilor acestora vagi și înșelătoare? [...] Dacă se dorea elaborarea unei Constituții impracticabile, așa cum cred, s-a reușit perfect. Pentru că au fost puse față în față două puteri la fel de mari, fără a le defini sau a le limita, un dictator și o adunare suverană, un guvern absolut și o republică [...] Puterea suverană în Constituția moldo-valahă nu se află nici în Adunare, nici în domn, se găsește în afara // granițelor țării, se află la Sankt Petersburg și Constantinopol. Astfel:

„Articolul 50. Nici o modificare nu poate fi făcută Regulamentului, și nici un impozit nu poate fi stabilit fără asentimentul prealabil al celor două puteri.

³³ De această dată autorul se înșela. Peste numai două decenii cele două principate se vor uni.

³⁴ „Vedeți puterile Adunării legislative în Constituția din 1848” (n.a).

³⁵ „Vedeți puterile președintelui Republicii în Constituția din 1848” (n.a).

Articolul 52. Toate actele sau deciziile adunării ordinare sau ale domnului care vor fi contrare privilegiilor principatelor și tratatelor sau hațișerifurilor stipulate în favoarea lor, sau drepturilor ce decurg din acestea, trebuie să fie considerate nule și neavenite.

Articolul 53. În caz de răzvrătire a Adunării, domnul o poate dizolva și face raport la Poartă și la Curtea protectoare, solicitând autorizarea de a convoca o nouă adunare generală.

Articolul 54. Adunarea generală ordinară are dreptul de a expune prin anafore adresate principelui dorințele țării, și chiar, în caz de nevoie, de a duce la cunoștiința unei puteri superioare, desemnând și mijloacele potrivite pentru a le înfăptui.”

p.306 Desfid cele mai libere constituții de a rezista acestor patru articole; vă imaginați astfel mecanismul acestui Regulament, zis organic, dar impregnat de dezorganizare. Adunarea este puternică față de domn, iar acesta față de Adunare // [...] În această istorie sunt trei personaje: adunarea, domnul și Rusia [...]

p.307 Țara Românească are la doi ani de la plecarea generalului Kiselev, fericirea de a se vorbi mai puțin de ea. Aceasta din cauza unei blândeți specifice de temperament, care se pare că o caracterizează în general. Nu se găsesc în Țara Românească nici mari vicii, nici mari virtuți, nimic violent, nimic energic, nici rău, nici bine. Totul este temperat: în clasele de sus frivolitatea, în cele de jos nepăsarea pentru tot ceea ce nu atinge interesele materiale. De aici această ușurință de a se lăsa administrată, apreciată atât de generalul Kiselev [...] Nu vreau să spun că totul este perfect [...] Astfel prințul și adunarea nu sunt perfect de acord, dar aceste disensiuni se opresc în timp și până în prezent nimeni nu a cerut arbitrajul Rusiei [...] Se pare că prințul și adunarea au înțeles că singura manieră de a avea puterea în interiorul țării era de a trăi în bună înțelegere. Pentru a atinge acest scop, adunarea și domnul au făcut un compromis. Adunarea s-a dovedit discretă și prudentă, lucruri totdeauna p.308 dificile la adunări // [...] Prințul a avut, de asemenea, multă moderație și răbdare. Este penibil pentru un prinț de a simți că nu poate să facă nimic și că autoritatea sa este mai degrabă onorifică decât efectivă. Prințul Ghica³⁶ a simțit acest lucru [...]

p.308 Rusia va avea o influență mare în principate. În ciuda a celor ce vom face și Anglia și noi, ea va avea această influență, aceasta îi este dată de vecinătate, iată un fapt pe care nu trebuie să-l uităm. Cel care încearcă să incite principatele împotriva Rusiei este sau un nebun sau un om necinstit. Suntem noi alături de ele pentru a le susține? Austria și Turcia vor ele să le ajute ? // Nu ! La ce bun atunci să determini strivirea lor de către Rusia? Când noi spunem prințului Ghica: sustrageți-vă jugului rusesc, opuneți-vă consulului general; încercați să-i contracarați influența, ce profit rezultă din aceste sfaturi dacă ar fi urmate ? Care ar fi beneficiul Țării Românești ? Într-o bună zi prințul Ghica va fi destituit și noi nu vom putea face nimic decât să-i oferim un azil în Franța³⁷ [...].

1836

³⁶ Alexandru Dimitrie Ghica, domn al Țării Românești 1834–1842.

³⁷ Presimțire ce se va adevăra peste șase ani, când într-adevăr domnitorul va fi destituit.

JAMES BAILIE FRASER (1783–1856)

Călător și literat, fiul cel mai mare al lui Edward Satchell Fraser, James Bailie Fraser s-a născut la 11 iunie 1783, la Reelick, în Inverness în Scoția. Încă din tinerețe a venit în India. În 1815, odată cu terminarea războiului cu Nepalul, a participat la o călătorie de cercetare în Himalaia împreună cu fratele său, William Fraser, la acea dată agent politic în armata generalului Martindale. În cursul călătoriei, care a durat două luni și a prilejuit străbaterea unor zone de o sălbăticie și un pitoresc neobișnuit, participanții au pătruns până la izvoarele Jumnei și Gangelui. Ulterior, Fraser a publicat o relatare a călătoriei sub titlul *Journal of a Tour through part of the Rivers Jumna and Ganges*, apărută la Londra în 1820. În 1821, el l-a însoțit pe doctorul Jukes în misiunea în Persia, ajungând pe 29 noiembrie la Teheran. După o ședere de o lună în capitala Persiei, la 27 decembrie îmbrăcați în haine persane și-au continuat călătoria spre Khorasan și Bokhara. La Masbed, unde au sosit la 2 februarie 1822, aveau să afle că drumul spre Bokhara trecea printr-o zonă recent răsculată. Vestea le-a schimbat planurile și i-a determinat să se îndrepte spre Kurdistan și Marea Caspică, punctul final fiind Tabriz. Această nouă călătorie avea să-i ofere lui Fraser material pentru două cărți: *Narrative of a Journey into Khorasan in the years 1821 and 1822, including some Account of the Countries to the Nord-east of Persia. With remarks upon the National Character, Government and Resources of that Kingdom*, London, 1825 și *Travels and Adventures in the Persian Provinces on the Southern Banks of the Caspian Sea. With an Appendix containing short Notice on the geologi and Commerce of Persia*, London, 1826. În 1823 s-a căsătorit cu fiica lui Alexander Fraser Tytler, lord de Woodhouselee.

Socotit un bun cunoscător al Orientului Mijlociu, guvernul britanic i-a încredințat o misiune diplomatică în Persia, în iarna la 1833–1834. Între Crăciunul anului 1833 și 8 martie 1834, Fraser a străbătut cca 2 600 de mile pe traseul Semlin-Constantinopol-Teheran, întregul parcurs, ca și considerațiile despre oamenii și locurile întâlnite, făcând obiectul cărții *A Winter's Journey (Tatar) from Constantinople to Teheran. With Travels through various parts of Persia*, London, 1838.

Guvernul englez, întotdeauna prudent și atent față de diferiți lideri asiatici, l-a însărcinat pe Fraser în 1835 să-i însoțească pe prinții persani Riza Culi Meerza, Negief Culi Meerza și Timour Meerza, siliți să fugă în străinătate de situația politică din țara lor, atât pe timpul cât aceștia au locuit la Londra cât și pe drumul de întoarcere până la Constantinopol. Toată această perioadă face obiectul cărții *Narrative of the Residence of the Persian Princes in London in 1835 and 1836. With an account of their journey from Persia, and subsequent adventures*, vol. I–II, apărută la Londra în 1838. A continuat să scrie romane cu caracter istoric și memorii: *Allee Neemroo, the Buchtiaree Adventurer. A Tale of Louristan*, 3 volume, Londra, 1842, *Mesopotamia and Assyria from the earliest Ages to the present Time*, Edinburg, 1842, *Military Memoir of Lieutenant-colonel James Skinner*, Londra, 1851 etc. În ciuda numeroaselor sale creații literare, Fraser nu s-a impus ca scriitor. Cât privește însemnările de călătorie ele au oferit, la vremea apariției, informații despre locurile străbătute și locuitorii acestora, aproape necunoscute contemporanilor lui, iar cele astronomice au făcut un real serviciu cartografiei Asiei. Spre sfârșitul vieții s-a retras la Reelick, unde a îndeplinit o funcție administrativă. A murit aici în ianuarie 1856.

Informațiile despre români se întâlnesc în volumul al doilea al lucrării *Narrative of the Residence ...* ce descrie drumul de la Londra la Constantinopol al prinților persani, însoțiți de Fraser. Ajunși la Viena, în septembrie 1836, și convinși de cunoscători că drumul cu vaporul pe Dunăre nu

oferea destul confort și siguranță, ei au ales varianta pe uscat, cu trăsura, prin Budapesta, Seghedin, Timișoara. La 6 octombrie soseau la Lugoj, iar peste alte două zile erau la Sibiu. De aici, la 10 octombrie porneau spre Țara Românească prin trecătoarea Turnu-Roșu la sugestia bancherului Popp care considera drumul prin Brașov puțin sigur. La 12 octombrie au ajuns la București, unde au fost nevoiți să rămână peste o lună datorită epidemiei de ciumă izbucnită la Constantinopol. La 15 noiembrie au sosit la Brăila, iar a doua zi la Galați. Intenția lor era de a-și continua drumul imediat, mai ales că se apropia iarna, când Dunărea devenea impracticabilă datorită înghețului, dar boala unuia dintre prinți avea să întârzie plecarea până în data de 2 decembrie. Ultima etapă a călătoriei s-a făcut pe brațul Sulina, prin dreptul localităților Isaccea, Tulcea și Sulina. Până la 4 decembrie, vaporul a intrat în apele Mării Negre. Însemnările ce-i privesc pe români au fost făcute în intervalul octombrie–decembrie 1836.

La noi prima semnalare asupra cărții lui Fraser aparține lui Constantin I. Karadja, *Vizita unor prinți persani la București în anul 1836*, în „Revista istorică”, XVII, 1931, p. 75–80. Unele pasaje din carte referitoare la capitala Țării Românești se găsesc la George Potra, *Bucureștii văzuți de călătorii străini (secolele XVI–XIX)*, Editura Academiei, București, 1992, p. 165–168. Traducerea pasajului referitor la români a fost publicat de Daniela Bușă, *James Bailie Fraser – relatarea călătoriei prin Țările Române (1836)*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XVII, 2004, p. 7–33. Un comentariu referitor la călătoria acestuia, vezi la Daniela Bușă, *James Bailie Fraser și călătoria sa în principate în 1836*, în „Revista istorică”, serie nouă, 2004, nr. 5–6, p. 206–215.

JAMES BAILIE FRASER

Povestea șederii prinților persani la Londra în 1835 și 1836, cu o relatare a călătoriei lor din Persia și aventurile ce au urmat¹

Scrisoarea a V-a

p.116

[...] În jur de ora 11, cum invalidul nostru se simțea mai bine², ne-am reluat Tredeka Tisei călătoria, gonind peste o bucată de pământ și, permițându-ne acum să mergem în condiții excelente, am trecut Tisa³ la Chișcanița⁴ și am ajuns pe la opt seara la Comloș⁵, un sat mare, unde urmam să petrecem noaptea. Intrasem de acum pe pământul porumbului și tutunului, a căror cultivare dădea un aspect specific țării; de asemenea, viile puteau fi văzute peste tot.

La Comloș, oamenii buni de la deplorabilul han⁶ au fost extrem de sensibili la onoarea de a-i găzdui pe însoțitorii mei princieri. În orice caz, aceasta nu a fost

¹ Titlul original în limba engleză: *Narrative of the residence of the Persian Princes in London, in 1835 and 1836. With an account of their journey from Persia, and subsequent adventures*, by James Baillie Fraser, Esq., in two volumes, London, Richard Bentley, New Burlington Street, 1838. Relatarea călătoriei în spațiul românesc face parte din al doilea volum.

² Unul dintre prinții persani suferise o indispoziție trecătoare.

³ Theiss.

⁴ Kiskantza.

⁵ Kolnos, azi Comloșu Mare, sat și com. jud. Timiș.

⁶ auberge.

dovedită de impresia lăsată de tratament sau de străduințele făcute pentru cazarea noastră. Destul de greu am obținut numărul cerut de paturi și așternuturile; hrana noastră a constat în trei// pui, o duzină de ouă și puțin lapte și ceva vin de țară⁷ acru. Faptul că încercau să ne facă o onoare se datora remunerației pe care se așteptau să o primească pentru acest tratament somptuos dar, îmi pare rău să o spun, nu au primit prea mult în schimb. Stăpânul casei nu s-a arătat; dar soția sa sau fiica, când am cerut nota ne-a spus că atunci când o familie regală este găzduită la ei, așteaptă un cadou și nu plata. Forțați să spună cam ce așteaptă, ea a avut modestia de a spune 250 de florini, sau aproximativ 25 de lire sterline. Asta mi-a amintit de pățania unuia din regii noștri, care s-a întâmplat să ia odată micul dejun la un han de țară și care găsind că ouăle costau o guinee bucata și întrebând dacă erau ouăle atât de rare în acea parte a țării i s-a răspuns că nu, dar regii da. Încercând să găsesc o explicație care să dea o asemenea cerere de 90 de florini, mi-am dat seama despre ce e vorba, am strecurat cinci ducați în mâna femeii, i-am spus că era de două ori mai mult decât se cuvenea, am pășit în trăsură și am ordonat să mâne mai departe, părăsind-o-//

p.117

Am plecat, dar asta numai până la stația de poștă de cai; pentru că noi acum trebuia să gustăm ceva din talentele de a jecmăni ale șefului de stație. Am plătit numai pentru patru cai la cea de-a doua căruță; el insista să ne încaseze pentru șase; în aceste condiții a protesta era în zadar, eram în mâinile lui și nu puteam începe <călătoria> fără permisiunea lui; consecința a fost că a trebuit să plătim la fel pentru tot drumul până la Timișoara; și, deși eu am făcut plângere la poliție și am protestat cât am putut, bineînțeles că nu s-a rezolvat nimic. Acești oameni par să nu se supună nici unei jurisdicții; încasează exact cât vor și, atunci când sunt amenințați cu o plângere, te sfidează spunând că lor nu le pasă nici de poliție, nici de împăratul însuși. Fiecare dintre acești oameni este un nobil, Dumnezeu să binecuvânteze acest titlu! și, având în vedere natura plină de lipsuri a guvernării, sunt atât de independenți încât o sfidează; cum a spus servitorul nostru, ei cred că tot ce este sub cer și cerul însuși este al lor și că nimic nu este destul de bun pentru ei; par că // nu se supun nici unei legi și unde nu este nici o lege, cum putem aștepta justiție?

p.118

p.119

Timișoara, capitala Banatului – un nume bine cunoscut pentru faima sa în istoria Ungariei și pentru războaiele regilor săi cu otomanii – este mizerabilă, o fortăreață pe jumătate neglijată, înconjurată de șanțuri și mlaștini, acum secate, dar care iarna trebuie că sunt pline de apă, iar toamna de mirosuri pestilențiale. Străzile sale retrase ne-au impresionat prin melancolie; chiar și în piața principală nu era decât puțină agitație, deși era o zi de piață, așa cum am aflat pe pielea noastră, fiindcă nu am găsit o cameră decentă în care să stăm și prinții au fost forțați, fără voia lor, să stea în sala de mese⁸ publică, până ce le-a fost pregătit micul dejun. După toate astea, Vali a discutat numai despre cele zece pounds⁹ de struguri; Timur

⁷ vin du pays

⁸ salle à manger.

⁹ pound = unitate de măsură engleză echivalentă cu 435,6 grame.

Mârza a cerut două două imense porții de pere pe care le-a înfulecat spre amuzamentul chelnerilor.

p.120 Hotelul era unul dintre locurile cele mai mizerabile – o piață înconjurată de clădiri ca un caravanserai răsăritean; toate casele din zonă, deși poartă o aparență impunătoare, păreau a fi// construite după același plan și toate păreau pline de murdărie și mirosuri neplăcute.

De la Timișoara, drumul, care era o șosea, era bun așa că am făcut un efort să ajungem la Lugoj^{9 bis}, despre care ni se spusese că este mare; dar cum pe la șapte seara am ajuns numai la Chizătău¹⁰, aflat la o stație distanță, nu ne-am aventurat mai departe pentru noaptea aceea. Dat fiind faptul că hanul din Chizătău era prea mic, o parte dintre însoțitori a trebuit să accepte să doarmă în casa șefului stației de cai de poștă, unde, cu excepția muștelor și a țânțarilor, am fi putut spune că am stat mai bine.

În ziua de 6 am luat micul dejun la Lugoj, pe care l-am găsit în ceea ce privește cazarea mai rău decât celelalte locuri în care fusesem. Borzon¹¹, următoarea oprire, era de asemenea un loc deplorabil; dar șeful stației de cai de poștă era un civil, iar soția lui, o ființă tânără, drăguță și rafinată, ce părea foarte mult în afara peisajului de aici, a fost extrem de amabilă, dar am părăsit locul și am înnoptat la Coșava¹², un sat micuț dar dulce, unde din nou am fost obligați să ne împărțim în două tabere deoarece hanul nu ne putea găzdui pe toți.

p.121 Părăseam de acum Ungaria și Banatul, lăsând în urmă obositoarele lor câmpii și intram în munții Transilvaniei. Pe primele, cel puțin, nu-mi doream să le mai revăd vreodată: urâtenia și ariditatea sau noroiul marchează țara; prostia, mândria și rapacitatea caracterizează oamenii. Părăsind Coșava în jur de ora 6 dimineața, întrucât mi-a fost imposibil să-i pun în mișcare mai devreme pe cei care ne însoțeau, am trecut printr-o zonă deluroasă peste frumoșii munți împăduriți spre Cosești¹³; și printr-o alta, mai puțin deluroasă spre Dobra^{13 bis}, un loc de o sărăcie deplorabilă; niciunul dintre aceste locuri nu ne-au făcut să regretăm că ne-am adus aminte de Coșava. Țara aici, deși mult mai populată, mi-a reamintit de partea europeană a Turciei; satele se zăreau ascunse și retrase în văi împădurite; casele construite din lut și acoperite cu paie difereau mult de locuințele văruite din Ungaria. Oamenii păreau încă departe de obiceiurile și datinile lumii civilizate, iar portul femeilor era ciudat.

^{9 bis} *Lugos.*

¹⁰ *Kisetta*, sat, com Belinț, jud. Timiș.

¹¹ *Borzon*, neidentificat.

¹² *Kossova* sat, com. Curtea, jud. Timiș.

¹³ *Kosesd* sat, com., jud. Hunedoara.

^{13 bis} Sat și com., jud. Harghita.

Drumul nostru continua pe valea Mureșului¹⁴, spre Deva, un loc cu frumoase// <castele cu> turnuri crenelate din piatră în formă conică, unde am prânzit la cel mai jalnic han și am pierdut două ore. Aceasta ne-a întârziat atât de mult, încât o oprire la Orăștie^{14bis}, aflat la 15 mile distanță, a dus la căderea nopții; aflând că următoarea etapă a călătoriei ne oferea și mai puține mijloace de găzduire decât acesta, am hotărât să ne oprim aici. p.122

Niște domni politicoși – ce păreau ofițeri ne-au îndrumat spre un anumit han care purta numele „Două Pistoale”¹⁵, aflat în piață, ca fiind cel mai bun prin partea locului și, cu siguranță, dacă era cazul, acolo patul era cel mai bun. Femeia, văduvă de curând, nu avea servitori; apartamentele erau murdare și împrăstiate unul de altul. Nu prea era nimic de mâncare, ghinionul fiind cu atât mai mare cu cât se întâmpla ca prinții să fie extrem de flămânzi în acea seară și de-abia fuseseră conduși în camerele lor că au și început să țipe după perne. [...]

Scrisoarea a VI-a

p.124

La Sibiu m-am aștept la un oraș mare, cu o populație numeroasă și o cazare pe măsură și asta pentru că servitorul meu, el însuși un transilvănean, mi-a povestit despre acest „oraș vesel”, strălucitor, pe care, în orice caz, nu-l văzuse de douăzeci de ani. Așa cum deseori este cazul, ideile sale din tinerețe l-au înșelat pentru că el își amintea numai impresia pe care i-o făcuse când era doar un băiețandru și înainte de a vedea capitalele Europei. El se minuna acum găsind că orașul și-a redus dimensiunile, așa cum eu eram dezamăgit de găzduirea pe care ne-o putea oferi; fiindcă, mergând la *Împăratul Roman*¹⁶, cel mai bun hotel din oraș, am găsit un caravanserai întunecos și murdar, prost mobilat și în care cu greu puteai găsi vreun apartament confortabil.//

Ne-am așezat totuși aici și nu am mai pierdut nici un fel de timp punând întrebări despre restul drumului nostru spre București. p.125

Că erau două rute principale asta știam; una prin trecătoarea de la Turnul Roșu¹⁷ și alta prin Brașov¹⁸ și la început am propus să o urmărim pe prima, care îmi fusesese recomandată de un prieten din Londra; dar, la Viena, povestirile care mi-au fost spuse despre cât de rea și chiar periculoasă este acea rută, m-au făcut să abandonez ideea și am hotărât să mergem prin Brașov. Cu toate acestea, aici o nouă lumină a fost aruncată asupra subiectului, pentru că făcând o scurtă vizită, în legătură cu ceva probleme bănești, unui domn din casa Popp, un bancher cu afaceri

¹⁴ *Măros.*

^{14 bis} *Two Pistols.*

¹⁵ *Szazuros.*

¹⁶ *Röemische-Keizer*, hotel din Sibiu, în prezent cu aceeași denumire.

¹⁷ *Rothentourn.*

¹⁸ *Cronstadt.*

în Viena și Sibiu și o persoană extrem de civilizată și îndatoritoare, acesta a încercat cu putere să mă convingă să nu urmărim ruta prin Brașov care, după cum m-a asigurat el, nu era numai mai rea, dar și mai lungă decât cealaltă; pe câtă vreme, dacă eram precaut de a trimite vorbă la Căineni¹⁹, prima oprire din Valahia, să mă aștepte caii la stația de carantină, m-aș putea baza pe faptul de a nu avea nici o întrerupere serioasă tot drumul până la București.//

p.126

El a fost de asemenea atât de amabil încât să-și ia angajamentul de a transmite rugămintea la Căineni și de a ordona o ștafetă de acolo la București cu o scrisoare în care să-l înștiințeze pe consulul englez, domnul Colquhoun²⁰, de apropierea noastră; așa că cel puțin în această privință puteam sta liniștit.

Acest aranjament implica necesitatea rămânerii și a zilei următoare la Sibiu; o măsură pe care cred că nici unul dintre noi nu o regreta și care ne dădea posibilitatea de a vedea orașul, care în realitate nu era altceva decât o biată așezare, nici măcar egal cu un oraș de mână a treia din Franța; el mi-a amintit puțin de St. Omer²¹. Străzile sunt prost pavate, deși largi, cu canale pe mijloc; există și câteva case bune, în principal în stil austriac, pictate și cu ferestre duble. Era duminică, așa că magazinele erau închise, iar pe stradă erau doar puține persoane. În anumite părți ale orașului, care păreau a fi ocupate de cei din păturile superioare, străzile păreau a se bucura de mai multă atenție, iar ferestrele cu perdele și flori în spatele acestora sugerau ideea de curățenie și confort, dar nu exista nici un semn de progres și prosperitate. Inițial, orașul fusese fortificat, dar zidurile erau acum niște ruine, iar în afara lor, într-un loc, am găsit un fel de promenadă publică, cu fântâni și un monument al unui guvernator sau al altcuiva care era autorul acestei îmbunătățiri. [...]

p.131

Nu mică mi-a fost satisfacția când, a doua zi dimineață (10 octombrie), ne-am urcat în trăsură pentru a parcurge ultimele 200 de mile ale lungii noastre călătorii spre București, asigurați că au fost luate toate măsurile pentru a preveni întârzierile și pentru a garanta succesul întreprinderii noastre. Scrisesem de la Viena pentru a-l informa pe dl. Colquhoun de venirea noastră în jurul acestei date; ștáfeta mea de la Căineni va sosi la timp pentru a pregăti cazarea ca și pentru a netezi orice obstacole care ar putea apărea pe drum, așa că am mers mai departe cu îndrăzneală și încredere.

Primele 15 mile spre frumosul sat Boița²² se întind pe un traseu mai degrabă nivelat dar, de la acest sat, aflat în apropierea graniței cu Imperiul Austriac, începe trecătoarea Turnul Roșu, care este o trecătoare dificilă. Turnu Roșu este de fapt un sat și formează cartierul general al comandantului frontierei, iar stația de carantină se află 5 mile mai departe. Acest Turn Roșu era faimos, în vremuri străvechi, ca una

¹⁹ *Kinini*, sat, com., jud. Vâlcea.

²⁰ Robert Gilmour Colquhoun, consul al Marii Britanii la București (1834–1859).

²¹ St. Omer, oraș în Franța, departamentul Pas-de-Calais.

²² *Boitza*, sat, jud. Vâlcea.

dintre trecătorile prin care turcii obișnuiau să invadeze Ungaria și a fost scena mai multor lupte disperate// între creștini și mahomedani: este un loc vrednic de mari întâmplări. p.132

Din păcate am fost reținuți aproape o oră la barieră de indolența unui colonel austriac sau a soldaților săi, deși tot ceea ce trebuia făcut era să ni se contrasemneze pașapoartele; după aceasta am intrat în trecătoare. Drumul serpuiește de-a lungul malului râului Olt²³ care, înălțându-se pe partea nordică și nord-vestică a Carpaților, își forțează drumul printre ei. Munții, frumos împăduriți, împrejmuesc cursul apei, adesea lăsându-i ceva mai mult spațiu pentru a se învolbura, și desfășurând totuși petice de pășuni furișate prin mijlocul pădurii dumbrăvilor.// [...] p.133

La gura uneia din aceste deschideri, pe un loc neted format de meandrele râului, se află stația de carantină, un grup de case construit pentru a servi scopurilor unei leprozerii și pentru ofițerii și însoțitorii necesari; o barieră mai perfectă nici că ar putea fi imaginată – sălbatică și destul de romantică la vedere dar, destul de tristă pentru a fi închis în ea. Aici pașapoartele noastre au fost examinate pentru ultima oară de autoritățile austriece și am schimbat caii țăranilor din Sibiu pentru cei de la postul Căineni. //

Era o schimbare surprinzătoare pentru cei neobișnuiți cu astfel de scene. p.134

În spatele zonei interzise erau grupați un număr de bipezi și patrupezi ale căror forme și costume i-ar fi încântat pe Salvator Rosa²⁴ sau pe Cruikshank²⁵, în cele câteva scene ale lor de gen. Cojoace din piele de oaie, mantale zdrențuite, surtoce, pălăriile din castor în formă de ciupercă, căciuli rotunde negre, albe sau roșii și turbane mari ca ale bărbaților turci, toate purtate cu nădragi largi sau fuste lungi, sandale sau cizme, sau ceva din ambele, și o sută de alte petice și zdrențe și alte aplicații pentru veșminte care nu pot fi descrise, compuneau înfățișarea țăranului valah și, amestecat cu acestea, în cantități care depășesc toate noțiunile noastre despre ce ar putea fi necesar, se aflau mârțoagele mici și nepieptănate, care urmau să fie mijlocitorii imediați în continuarea drumului nostru. [...]

Nu mai puțin de doisprezece dintre micile ființe neîngrijite greșit numite cai, cu coame, cozi, cu smocuri de păr în frunte și la copite, încălcite în mase solide cu țepi de prin pășunile prin care fuseseră prinși, erau acum puși în fața trăsurii; zece dintre toți erau înhămați împreună cu acest prilej – și înhămați cum? – o împletitură elastică de ramuri de mestecăn, cu noduri dintre cele mai neobișnuite, care se întindea pe toată lungimea dintre perechi; și la aceasta se adăuga faptul că hățul larg pe care fiecare cal îl purta era prins prin legături atât de primitive încât fiecare cal era de asemenea mânat printr-un bici care purta mici urme de frânghie; numai caii rotași erau prinși prin aceste legături la trăsură; restul depindeau de împletitura cea p.135

²³ *Altai*.

²⁴ Pictor italian (1615–1673).

²⁵ George Cruikshank pictor și desenator englez (1792–1878).

mare, care era strânsă la capătul axului printr-un simplu nod format din propriul lui material și ținut strâns printr-un țărș de lemn.//

p.136 Acest lucru a fost făcut într-o clipită și toată treaba a fost dusă la bun sfârșit cu mare iuteală și grabă.

Dar asta nu era totul; un număr de vizitii își făcură acum apariția, sălbatici ca însuși vânătorul sălbatic – ceva în genul turcilor sorai²⁶ – cu surtuce gri grosolane brodate cu fir albastru și fiecare purtând o insignă de alamă pe piept și pistoale la brâu; caii lor arătau la fel de mici și neîngrijiți ca și caii de poștă. Această cavalerie a înconjurat caleașca și trăsura, în timp ce doi oameni pe jos și-au preluat posturile la fiecare ușă, cu frângerii strânse pe acoperișurile trăsurilor pentru a preveni răsturnarea, după cum se părea. Cred că erau zece sau doisprezece oameni pentru fiecare trăsură. Acestea reprezentau niște pregătiri extraordinare și, în consecință, am anticipat că va fi o muncă disperată.

p.137 Drumul într-adevăr era destul de prost. Mergea mai mult pe la picioarele sau prin fața unui mal abrupt, uneori prin prundiș, dar mai des pe niște urme săpate în piatră și atât de neregulate că păreau mai degrabă leagănul unui torent // decât cel mai dur pavaj imaginabil. Existau, de asemenea, multe suișuri ascuțite, peste dâmburi de pietre, cărora le corespundeau coborâșuri abrupte, astfel încât mersul trăsurilor era în orice chip, numai lin, nu. În multe locuri drumul era construit din bușteni spintecați, sprijiniți de grinzi la fel, care intrau în maluri de pământ sau de piatră și care duceau deasupra unor trepte foarte urâte; și aceste treceri, întotdeauna neînchipuit de grele datorită aspectului inegal al suprafeței lemnului, erau și destul de amenințătoare datorită înălțimii la care se aflau deasupra apelor învolburate, pe care le puteam vedea prin spărturile podețelor. Totuși, privite ca un tot, pericolul actual era mai mic decât mă așteptasem, iar peisajul era splendid; și varietatea de păduri, rocă și munte cu minunatul râu verde învolburat și răsucindu-se sub noi, compensa mult caracterul primitiv al drumului.

p.138 Prin această trecătoare și prin frumusețile ei sălbatice ne-am urmat drumul preț a ceea ce se cheamă 15 mile. Nu cred că e așa de mult, deși se spune că distanța de la Boița la Căineni este de 20 de mile: poate că greutatea drumului și, // în consecință, timpul pe care-l ocupă sunt luate în socoteală. Pe timp de iarnă trebuie să fie atât greu <greu>, cât și periculos.

La Căineni, care este un mic oraș valah sau, mai degrabă, un sat, am traversat râul pe un bac plutitor și am fost întâmpinați de o persoană impunătoare, îmbrăcată într-un port azuriu cu auriu. El era un comerciant grec²⁷, una dintre autoritățile satului, care ne-a invitat acasă la el, tratându-ne cu pipe și bomboane și oferindu-ne o cină, dacă doream să rămânem. Cândva fusese un șef de stație de poștă și „călărise” tot drumul până la București; dar acum de afacere se ocupa altcineva și

²⁶ Turkish Soorajees.

²⁷ Greek, poate fi înțeles și ca aparținând religiei răsăritene (ortodox).

acestui i-am plătit cheltuielile de transport până în capitală. Am plătit pentru 20 de cai pentru două trăsură; și suma pe milă, care este stabilită, era mică într-adevăr în comparație cu ceea ce ni se luase înainte.

În acest loc am părăsit râul și am început să urcăm dealurile care îi străjuiau malurile. Această etapă de 15 mile a fost una dintre cele mai abrupte pentru animale, așa că am putut urca numai pe jos, astfel încât, cu // timpul pierdut la Boița, la stația de carantină, și la Căineni, era deja noapte la momentul în care noi parcursesem doar două treimi din distanță și, aflându-se în apropiere o casă cu o înfățișare îngăduitoare, unde ni se spusese că se găseau locuri de cazare, iar natura drumului nefiind, în mod sigur, una care să permită călătoria pe timp de noapte, pentru binele trăsurilor ca și al nostru, am ocupat singurele două camere de care dispunea casa. Ambele aveau divanuri cu perne de-a lungul unui perete dar, din nefericire pentru noi, fuseseră deja ocupate de un roi de muște care, în momentul în care le-am invadat lăcașul, au trecut la un atac general. De dormit, nici nu se punea problema; nici apropierea lui nu putea fi mult ușurată de câteva cești de ceai tare care, în lipsa unei alte hrane, le-am luat pentru cină, astfel încât n-a fost nici o greutate pentru noi să fim în picioare la ora 4 a dimineții de 11 <octombrie> când, scuturându-ne penele ne-am pregătit de un început în forță.

p.139

Era o oră bună înainte ca mașinăria noastră complicată a motoarelor locomotivei noastre să fie gata de treabă și atunci am devenit conștienți că, în plus față de mai sus-amintita // completare a numărului de cai, *atelaajul* fusese sporit prin două perechi de boi la caleașcă și *trei* la trăsură. Aceste creaturi erau aduse ca din cotiga lor cu jugurile lor și cu țărșii și puși dinaintea cailor rotași, capătul fiecărui țărș fiind legat de coada celui alt printr-un simplu cui de lemn; nu exista nimic care să semene a frânghie și întreaga greutate și siguranță a trăsurilor, în smuciturile grele de peste dealuri, rămânea în aceste cuie de lemn. Boii sunt în principal folositori în aceste ascensiuni pentru că te poți baza pe ei pentru urcușurile abrupte, în timp ce caii, dacă sunt supra-încărcați, devin speriați și renunță sau trag inegal și cu hurducături.

p.140

Clar că aveam nevoie de toți aceștia pentru urcușurile și coborâșurile groaznice pe care trebuia să le întâlnim în drumul nostru către Primova. [...] //

p.141

La sosirea noastră la Prepora unde trebuia să schimbăm caii și intenționam să ne luăm micul dejun, căruța de-abia oprise că atenția ne-a fost atrasă de un foc în aer liber, în jurul căruia, pe lângă aglomerația obișnuită, de un pitoresc sălbatic și șirurile de cai și boi pregătiți și înhămați pentru noi, două figuri ne-au atras atenția. Una era o splendidă figură în port albanez din roșu purpură și auriu, cu pistoale montate în aur și iatagan; cealaltă a pășit imediat înainte, înlăturând orice dubii pe care le-am fi putut avea cu privire la țara sa de origine, adresându-ni-se în engleză și anunțându-ne că domnul Colquhoun, consulul, l-a trimis să ne întâmpine și să ne asiste în drumul nostru spre capitala valahă. Sosise noaptea trecută și din fericire fusese prevăzător în // privința calității proaste a drumului; și deși ne-a pregătit cai

p.142

pentru călătorie, dacă e posibil, ca în ziua precedentă, nu am nevoie să spun cât de plăcută a fost întâlnirea. Era într-adevăr cel mai plăcut adaos pentru partea noastră și ne-a oferit încredere și satisfacție deopotrivă; pentru că noi știam acum cum caii și toate lucrurile indispensabile erau, prin porunci de la ocărnuire, pregătite la apropierea noastră; și, de fapt că la următoarea oprire o să găsim o masă așternută pentru noi în sălbăticie, în casa unui ispravnic valah, unde aveam să servim un mic dejun – un ospăț care era dat în onoarea persanilor noștri și care ne inspira la toți curaj.

p.143 Drumul a continuat cam la fel pentru următoarele două etape, dar *coada*²⁸ noastră a crescut considerabil deoarece acești ispravnici au primit porunci să ne însoțească împreună cu părți destul de însemnate ale poliției călare, astfel încât păream ca un mic *corp de armată*²⁹ în drumul său. Acesta a fost folositor în etapele grele, dar foarte apăsător în alte privințe: chiar și praful pe care-l ridica era istovitor; și // țipetele și urletele cu care însoțeau trăsurile sau pe care se sprijineau în locurile periculoase erau atât groțști cât și neplăcute: dar nu exista nici o cale de scăpare; era o poruncă și trebuia să te i te supui.

Am avut un accident neplăcut pe drum. La coborârea unei pante abrupte, unul dintre cei ce mergeau pe jos și care împingeau trăsură, dintr-un motiv oarecare s-a încurcat de roată, care i-a trecut peste picior și încheietură; ne-am temut că este rănit mai rău; totuși la examinare s-a descoperit că nu era nici un os rupt. Un medic, care printr-o întâmplare ni s-a alăturat – pentru că medicii sunt puțini în aceste pustietăți – a examinat membrul; <bolnavul> a fost pus în căruța domnului Lloyd³⁰ și la următoarea stație lăsat în grija șefului de poștă cu ceva bani să-i dea cum crede.

p.144 De acolo, pentru ceva vreme, am gonit ușor de-a lungul unei văi; apoi a urmat un alt munte, în urcarea căruia am recurs din nou la boi și apoi o lungă coborâre pe valea Argeșului. Aici se află un // oraș important și o mănăstire grecească frumoasă³¹, desăvârșit așezată, unde călătorii pot găsi adăpost, dar noi nu ne gândeam la nimic altceva decât să mergem mai departe spre ținta călătoriei noastre; așa că după ce am schimbat caii ne-am azvârlit pe ulițele bolovănoase ale satului, situat foarte aproape de locul unde valea se deschide spre câmpie; și înțelegând că de atunci încolo drumul era sigur și bun am continuat cu încredere deși de acum totul era ascuns în întuneric.

Încă era o treabă grea deoarece drumul, pe multe porțiuni umede, fusese făcut practicabil cu bușteni din lemn, după moda *drumurilor din bârne* și, în ciuda nerăbdării noastre, cred că nu se poate spune că cineva dintre noi n-a simțit o surpriză agreabilă când trăsurile au tras, aproape de miezul nopții, la o casă

²⁸ *tail.*

²⁹ *corps d'armée.*

³⁰ St. Vincent Lloyd, secretarul consulului englez la București. Robert G. Colquhoun.

³¹ Curtea de Argeș.

frumoasă, unde am fost primiți cu o revărsare de torțe. Era casa ispravnicului orașului Pitești, unde ne aștepta o cină excelentă și divane pe care să ne întindem, dacă doream să rămânem peste noapte și unde am fost întâmpinați de ispravnic însuși și de fratele său; primul era un domn în vârstă cu o înfățișare frumoasă, îmbrăcat în portul valah // și purtând pe cap o beretă de catifea neagră; celălalt, arătând la fel de bine, purta uniforma valahă.

p.145

Cina bună ne-a readus la viață și ne-am reluat călătoria sperând din tot sufletul să ajungem la București până la ora patru a zilei următoare; am reușit chiar mai bine, de data asta. Nu au existat întârzieri; drumurile au devenit mai bune, iar dimineața ne-a găsit lunecând pe o câmpie perfect nivelată, prost cultivată, presărată cu petice de tufăriș, prin care drumul, o simplă potecă, șerpuiește ocolind la întâmplare, în afara locurilor unde mlaștinile și cursurile apelor îl fac de netrecut pe timpul iernii și, în aceste locuri, este reparat cu lemn: ce plăcere trebuie să fie pe ploi torențiale sau după un dezgheț! Satele semănau cu cele pe care le-am văzut în Serbia – cele mai multe dintre ele barăci din lut și cu garduri din nuiiele având, răspândite și câteva cu un aspect mai bun, zugrăvite dar, ca un tot, neîngăduindu-și o înfățișare ispititoare.

Către București, țara devine mai stearpă și mai deschisă; mi-a adus cumva aminte de împrejurimile Bagdadului de câmpiile sale largi și întristătoare; abia dacă există // ridicături ale pământului dar, orașul așezat pe de-a întregul pe malurile joase ale unui râu nu prezintă nici o înălțime călătorului care se apropie, cu excepția turelor unor biserici. Acestea și sistemul de pârgii al puțurilor ca niște catarge, care sunt foarte numeroase, sunt singurele obiecte care străpung orizontul; și aceasta îi conferă mai mult un caracter oriental.

p.146

Apropiindu-ne la o distanță mică am fost întâmpinați de un husar călare și de niște polițiști, care ne-au însoțit pe un drum care, dacă ar fi să fie într-adevăr calea principală de pătrundere în oraș din această parte, are mai mult un aspect asiatic decât european. Ne-a purtat prin gropi și sute de cuptoare de cărămidă și totuși mirarea crescuse: cum sunt toate aceste mlaștini și găuri străbătute pe timp de ploaie? În cele din urmă, trecând peste un pod de lemn și scăpând de toate găurile și șanțurile, am ajuns la un drum principal unde, urmând steagul husarului nostru care, ca un *ignis faluus*, când se zărea când se pierdea, am ajuns la o barieră, unde am fost primiți de un ofițer și de o trupă de husari călare. Trăsura arătând // acestui ofițer că vehiculul conținea persoane de rang înalt, husarii au înconjurat-o ca pe un nor și au curățat drumul, lăsându-i să-i urmărim așa cum puteam. Fără îndoială, asta am făcut dar, caii oboșiți, vizitii neîndemânatici și feluritele șiruri de care cu fân care se interpuneau ne-au împiedicat vederea: nici nu ne-am răcăpătat vederea asupra prietenilor noștri până când, după diferite perindări pe ulițele prăfuite și încinse, am fost găsiți de un husar trimis să ne ia și să ne conducă la casa domnului Colquhoun, consulul britanic. În ceea ce-i privește pe prinți, neexistând hoteluri în București, Prințul Ghica, domnitorul Valahiei, prin domnul Colquhoun, a rezervat pentru

p.147

cazarea Altețelor lor Regale casa unui boier care lipsea, unde prinții au fost primiți de o gardă de onoare numită pentru a-i aștepta și întâmpinați de unul dintre aghiotanții Înălțimii Sale. Acolo i-am lăsat pentru moment și trebuie să vă spun ce plăcere am simțit știind că am încheiat cea de-a doua mare etapă a călătoriei noastre, care a fost realizată la orele 2 ale zilei de 12 octombrie, la 39 de zile de la data la care părăsisem Londra.

Scrisoarea a VII-a

p.152 [...] În ziua următoare, a doua de la sosirea lor, s-a aranjat ca Altețele lor Regale să se întâlnească cu Înălțimea Sa Prințul Ghica. Înălțimea Sa a trimis propria sa trăsură oficială împreună cu o mare asistență formată din trupe și gărzi; antecamera era plină de ofițeri strălucind în uniforme minunate în albastru și portocaliu împodobite cu ordine militare; și prinții au fost primiți cu cea mai mare amabilitate, cu pompă, de prințul însuși, înconjurat de miniștrii și personalul său, care și-a exprimat satisfacția de a-i vedea în principatul său și încrederea că vor găsi șederea lor agreabilă.

p.153 La două zile după aceasta, Prințul Ghica a întors vizita Altețelor lor. El a venit cu pompă, însoțit de garda sa, de miniștrii și de ofițerii de stat, care „au făcut un spectacol galant”. După complimente, Înălțimea Sa și-a exprimat speranța că, aceste ceremonii fiind încheiate, // va avea plăcerea de a le vedea pe Altețele lor în condiții mai puțin protocolare și și-a manifestat din nou preocuparea față de confortul și comoditatea lor. Domnul Colquhoun a profitat de această ocazie pentru a exprima mulțumiri Înălțimii Sale din partea guvernului britanic, pentru atenția acordată oaspeților și, în același timp a observat că Altețele lor Regale nu aveau nici o dorință de a cauza neplăceri sau de a pretinde mult protocol, fiind dornice să revină la intimitatea lor și de aceea erau doritoare, dacă Înălțimea Sa este de acord, să se dispenseze de garda de onoare pe care el a fost atât de amabil să le-o repartizeze: prințul a zâmbit a acceptare și s-a retras împreună cu alaiul său. O zi sau două după, aflând că stăpânul casei care fusese repartizată prinților era în drum spre oraș, închipuindu-și că aceștia îi vor ocupa casa doar pentru 2-3 zile, a devenit necesar să le găsim o altă cazare, care a fost obținută prin străduința consulului, în apropierea propriei sale case. Garda de onoare a fost retrasă și Altețele lor Regale au plecat la noul lor domiciliu și din acel moment, pe perioada șederii lor de mai mult de o lună
p.154 la București, // nici cea mai mică atenție nu le-a fost acordată, nici din partea prințului și a ofițerilor săi, nici din partea oamenilor locului. În locul frecventelor și familiarelor relații pe care Înălțimea Sa și-a exprimat dorința de a le menține nu a mai existat vreo invitație făcută sau vreo altă vizită cerută sau făcută. De două sau de trei ori, un ofițer a sunat la locuința prinților pentru a transmite urările de bine

ale Prințului; dar acestea nu au mers mai departe și lipsa de atenție care a urmat a fost reliefată mai evident de strălucirea primei impresii.

Ce ar fi putut influența această schimbare, nu sunt eu în măsură să spun, eu știu doar un lucru: nu se datora faptului că Prințul Ghica primește rar oaspeți sau că acordă rar invitații, din contră, este binecunoscut că Înălțimea Sa este deseori extrem de politicos în atenția pe care le-o acordă călătorilor cu titluri și că îi face plăcere să-i aibă la masă. Fie cum o fi, schimbarea nu a trecut nebagată de seamă de prinți, nici nu a fost nefolositoare lor; i-a adus în fire și a dat atenției foarte amabile, cu care invariabil erau înconjurați de către// consul și familia sa, o valoare dublă în ochii lor; au simțit natura constantă a prieteniei engleze și au învățat să prețuiască sfaturile pe care le primeau de la prietenii lor englezi.[...]

p.155

Srsoarea a VIII-a

Și acum, văzând că am părăsit capitala Valahiei, veți fi probabil înclinați să mă întrebați ce fel de loc este acesta. Este o întrebare mult mai ușor de pus decât de răspuns, deși nu datorită abundenței obiectivelor interesante de descris; ceea ce produce dificultate este lipsa unor trăsături distinctive. În ceea ce privește orașul, imaginați-vă un număr mare de locuințe, mici și mari, medii sau cu mari pretenții, colibe și palate, răspândite peste o suprafață joasă de-a lungul cursului unui râu; acest râu este un curs de apă mic și noroios, rostogolindu-se între maluri mizere prin mijlocul orașului. Această mulțime de locuințe prost combinate se intersectează atât de mult cu copaci și grădini că pe timpul verii nu poți vedea decât o mică parte din clădiri. Aceasta este // cu siguranță cea mai bună parte pentru că e cea văruiată și mansardată. Văruiatul este folosit în mod liber în București și este pe atât de vesel și ornamental pe cât este de curat și sănătos; și privește orașul de pe <dealul> Mitropoliei³², unde există o cale de trecere făcută de ruși sau din alte puncte ale malului care înconjoară în parte și domină orașul, este într-adevăr plăcută și atrăgătoare. Dar toate gândurile de plăcere, curățenie sau sănătate cedează când intri pe ulițele înguste, cotite și murdare. Poate fi spus că acestea sunt puțin mai bune decât vasele sau canalele datorită mizeriei și scârbei. Numai în acești trei-patru ani câteva dintre ele au fost pavate cu piatră, acest articol fiind extrem de rar în împrejurimile Bucureștiului și chiar și acum marea lor majoritate continuă să fie *podite* cum s-ar spune cu grinzi sau placaje de lemn din care au obținut ceea ce la ei încă păstrează numele de *pod*³³. Dar multe dintre ele, și printre acestea marile drumuri de la intrare, nu au nici piatră nici lemn; de aceea iarna, după un dezgheț sau ploi torențiale, noroiul este atât de adânc și gropile atât de numeroase și profunde că nici carele și nici căruțele // <nu> pot trece sau, dacă încearcă să o facă, rămân imediat înțepenite în mlaștină. Nimic, cred eu, din ceea ce înseamnă un oraș

p.176

p.177

p.178

³² *Metropol.*

³³ *podo.*

nu poate expune o priveliște mai deprimantă, lipsită de speranță și demnă de milă decât Bucureștii după o cădere de zăpadă, când topirea a înaintat; este un oraș plutind într-un ocean de noroi negru.

p.179 Cât privește clădirile sunt multe particulare care afectează stilul palatelor, dar este remarcabil că nimic, niciodată, în București nu pare a fi perfect terminat; fondurile sau imaginația par întotdeauna să se fi sfârșit înainte ca obiectivul să fie terminat și nimic nu e păstrat niciodată în stare perfectă. Umezeala climei și natura materialelor folosite invită la erodare, astfel încât un aer de dărăpănare și disconfort plutește deasupra a ceea ce este într-adevăr un loc în ascensiune. Pe vreme umedă, fiecare palat și casă particulară este înconjurat de propria sa mică mare de noroi; pentru că într-adevăr puține sunt cazurile unde a fost adus pietriș sau pavaj pentru a ajuta la menținerea curățeniei și confortului.//

Bucureștii, cred, se laudă că are atâtea biserici, sau aproximativ atâtea, câte zile în an. Sper să nu fie cazul de a aplica proverbul popular. În ansamblu nu există nici una care să aibă o măreție sau o frumusețe ieșită din comun; și frescele, în marea lor majoritate pictate de artiști evrei³⁴, sunt grosolane și împopoțonate. Există un colegiu pentru educarea tinerilor la București; și cum există un ministru special desemnat pentru instrucția publică este de așteptat ca acest colegiu să fie frecventat. Am înțeles că, de fapt, educația face mari progrese.

p.180 Poate că unul dintre punctele care singularizează Bucureștii este perfectă sa izolare pe o câmpie întinsă și nemărginită: privește în orice parte vrei, dincolo de marginile locului și micul spațiu de pământ neted care intervine între ele și malul înalt menționat anterior și nu vei vedea nici un obiect care să se înalțe peste suprafață cu excepția prăjinilor de la fântâni, la care am făcut aluzie înainte. Nu există păduri, nici măcar copaci; nu case de țară sau grădini, cu una sau două excepții: totul-totul e o câmpie netedă, neinteresantă, atât de nivelată că ai gândi că// o minge rostogolită ar merge până la capătul lumii fără a întâmpina cel mai mic obstacol: este o priveliște tristă și monotonă. Problema e că Bucureștii nu e numai un oraș cu o origine oarecum recentă, cel puțin ca și capitală, dar a fost și victima unei lungi serii de necazuri care, frecvent, aproape că l-au distrus și l-au făcut mai degrabă subiectul îngrijorării cu privire la ceea ce a mai rămas și la cât de repede au loc refacerile, decât al faptului că lucrurile sunt atât de rămase în urmă cum le vedem noi. Târgoviște, un oraș la nord-vest de București și aflat într-o situație de departe mai bună, a fost, după cum am înțeles, capitala de odinioară a Valahiei. De ce a avut loc schimbarea și când, nu știu; probabil când turcii au trimis gospodari greci din Fanar, acești satrapi s-au simțit mai acasă, căci de la noul lor domiciliu era mai ușor de ajuns în capitala

³⁴ Afirmatie gratuită și complet falsă.

Turciei; sau stăpânii lor turci or fi vrut așa³⁵. Cât privește nenorocirile sale, lăsăm la o parte lăcomia acestor gospodari și mergem mai departe la începerea revoluției grecești și apoi a insurecției; din acel moment Valahia a fost scena unor lupte constante.//

p.181

Inviaza turcă și răzburarea turcilor au înecat Bucureștii în sânge. O persoană a pomenit ca o întâmplare, faptul că a văzut trei sute de capete, ale unor valahi nu dintre cei mai de rând, spălate o singură dată la o fântână care mi-a fost arătată; și aceste atrocități nu au încetat până la războiul rus din 1828, când Valahia a fost ocupată de trupe rusești, care au ocupat teritoriul și au fost evacuate numai cu câteva luni în urmă. Unul dintre nobilii valahi mi-a spus el însuși că și-a schimbat mobila din casă nu mai puțin de 7 ori, după ce casa a fost sub asediu sau distrusă de 6 ori. Dar trebuie să facem dreptate Rusiei: odată având stăpânirea, aceasta s-a orientat spre îmbunătățirea Principatelor; s-a pus capăt tâlhăriilor, călătoriile au fost făcute sigure și au început îmbunătățirile în capitale; puținele îmbunătățiri care există în București se datorează Rusiei. Nu vom intra în motivele acestora; și țara devotată a plătit scump pentru ele.

Valahia este de fapt o țară în ascensiune și cuprinsă de frământări, după ce a fost burdușită și călcată în picioare de puteri // rivale care, asemeni unor câini care pentru un ciolan, se ceartă pentru bucățița râvnită. De aceea, nu putem judeca ceea ce <Valahia> ar fi putut să fie sau poate încă să devină. Posibilitățile ei sunt excelente și resursele ei sunt mari; și cu un joc cinstit și odihnă pentru a permite propriilor energii să se dezvolte ea poate ajunge la o mare prosperitate.

p.182

De asemenea nu este cinstit să judeci caracterul sau dispoziția oamenilor de aici după înfățișarea prezentă, tiranizați și rău tratați așa cum au fost de invadatorii străini: fără nici o îndoială *materialul* este excelent – educația și creșterea îl vor transforma în bun. Există deja o lumină care sparge întunericul. Vechile prejudecăți se epuizează; și mulți dintre boieri, care au avut mai multe foloase decât părinții lor, au avut ochii deschiși spre interesele lor adevărate și spre cele ale națiunii: dă-le, după cum am spus, un joc cinstit și nu am nici o îndoială de progrese rapide în direcția cea bună. Opinia publică – aceasta fiind opinia națiunilor Europei față de care țările care ies din întuneric sunt cele mai sensibile – îi va călăuzi și îi va îndrepta pe drumul cel bun.//

p.183

După cum am văzut în societate, în măsura în care mijloacele mele limitate de observație îmi permit să judec, boierii valahi și moldoveni sunt plăcuți și curtenitori; despre caracterul lor particular știu doar foarte puțin din experiență și de aceea nu sunt îndreptățit să vorbesc. Despre doamne, tot ceea ce pot spune este că,

³⁵ Mutarea capitalei Țării Românești la București a avut loc la 1659, după înăbușirea răscoalei antiotomane a lui Mihnea al III-lea, Târgoviște fiind pustiită de năvălitori, iar orașul de pe malurile Dâmboviței socotit de turci a fi mai potrivit ca reședință de scaun a principatului muntean, fiind mai apropiat de Dunăre și de raiaua Giurgiului. Afirmările autorului legate de fanarioți sunt fanteziste și lipsite de temei.

acelea puține cu care am făcut cunoștință, erau agreabile și multe dintre ele foarte frumoase.

Poate că veți dori să auziți o relatare despre impresia pe care același București a lăsat-o asupra unor ochi mai puțin avizați și a unor senzații mai proaspete decât ale mele și, în consecință, ar trebui să o aveți.

p.184 „Suntem destul de mulțumiți de odihna de care ne-am bucurat în locuința noastră confortabilă și foarte plăcută de aici și există destul de multe lucruri noi și ciudate în această sălbatică capitală valahă pentru a ne stârni interesul și a ne amuza. Este imposibil să exprimi o idee despre oraș, un oraș turcesc, așa cum poate fi aproape numit, este ceva atât de ciudat în toate lucrurile care îți întâlnesc privirea, o amestecătură de măreție și barbarism, de grandoare și mizerie, atât de remarcabilă, că cineva este uimit peste măsură la vederea ei. Orașul este răspândit peste o mare// întindere de pământ; și cele trei sute cincizeci de biserici ale sale, cu clopotnițele, turnurile, domurile și minaratele³⁶ lor albe și strălucitoare, ar imprima ele însele o splendoare oricărui oraș; dar, în afară de acestea, există numeroase palate ale prințului și nobililor din Valahia, cu clădirile publice, fiecare stând într-o curte separată, cu propriile sale birouri, înconjurate de salcâmi și adesea de grădini; astfel încât, atunci când privești de pe o înălțime numită Mitropolie³⁷, *privești*³⁸ este foarte frumoasă și sugerează ideea unui oraș splendid și frumos. Dar la o inspecție mai atentă el impresionează pe călător foarte diferit. Mergând către aceleași palate, el <călătorul> trece prin niște cărări înguste care abia dacă merită numele de ulițe și care sunt în general podite cu grinzi de lemn, care îl hurducăne ca o mumie, către o poartă de lemn de dimensiuni foarte mari, dar aflată într-o stare avansată de dărăpănare. Aceasta este intrarea într-o curte în care te afunzi până la genunchi în noroi, sau care este acoperită de bălării, paie și bălegar, și de-a lungul căreia el trebuie să-și croiască drum până la intrarea în palat. Ajuns la acest punct,

p.185 mirarea sa este împărțită între costumele // minunate ale servitorilor arnăuți, scara din lemn nefinisată și neacoperită și sala murdară care conduce la camerele care, prin mărimea și splendoarea lor barbară, sunt rareori depășite. Acesta este Bucureștii; totul ia parte, mai mult sau mai puțin, la acest caracter amestecat și inegal. Blănurile, mantalele de mătase, turbanele și șalurile de cașmir, care abundă printre păturile joase ale valahilor, grecilor, evreilor și armenilor, sunt uimitoare și nimeni nu obosește vreodată uitându-se la diferitele costume de pe uliță; în timp ce, pe de cealaltă parte, veșmintele zdrențăroase sau pielea goală a Țigănilor și a mulțimii de rând prilejuiește o apariție a mizeriei sălbatice și nenorocite care este, prin contrast, cu atât mai izbitoare.

Între felurile trăsături de noutate ale scenei, apariția magazinelor ne-a atras atenția și am pornit pe ulițe. Odaia în care bunurile sunt expuse sau, mai degrabă,

³⁶ Evidentă exagerare.

³⁷ *Metropol.*

³⁸ *coup d'oeil.*

în care numeroșii comercianți și manufacturieri lucrează și își vând mărfurile, nu are pereți și interiorul este pe de-a întregul expus vederii trecătorilor; și // grupurile peștițe și mormanele de bunuri diverse, amestecate cu îmbrăcămintea sălbatică, dar bogată a vânzătorilor și cumpărătorilor, formează o scenă de interes special. Aici croitorii erau ocupați cu pregătirea hainelor de iarnă, bine îmblănite și împopoțonate, tăindu-le și croindu-le în plină stradă, după cum se părea. Acolo femeile <sunt> văzute hrănind mici creaturi înfășate în mătase, blănuri și plăpumi de lână în nuanța curcubeului. Babele erau ocupate cu furcile lor și încă și mai mult cu bârfele. Evreii și armenii se grăbeau, ocupați cu afacerile lor aducătoare de câștig, iar țărani leneși, neîngrijii și îmbrăcați în piei de oaie stăteau tolăniți și mai leneși de-a lungul ulițelor. Aici era un car cu butoaie de vin grele înfundat în noroi sau stricat; acolo căruțele numeroase ale boierilor: prost întreținute, murdare și vulgare, oferă un alt contrast deplorabil cu livrelele aurite și argintate ale arnăuților țipători și ale trecătorilor.”

p.186

Scrisoarea a IX-a

p.187

Să mergem acum mai departe. Cu multă trudă ne-am croit drumul prin câmpiile deloc diverse și, în ciuda drumurilor proaste, am ajuns la Brăila în jurul miezului nopții de 16 <noiembrie>. În dimineața următoare, după ceva dubii în legătură cu un pod plutitor peste Siret, despre care ni s-a spus că a fost înlăturat, dar care, prin intervenția amabilă a guvernatorului Brăilei a fost făcut practicabil pentru noi, am început călătoria și am ajuns la Galați la apusul soarelui; aici prinții au mers la casa viceconsulului englez, domnul Cunningham³⁹, care era pregătită pentru a-i primi; iar domnul Colquhoun și cu mine ne-am ocupat camerele în ospitaliera locuință a colonelului Balș⁴⁰, ispravnicul locului. // Locurile prin care am trecut atrag prea puțin atenția; bogate, netede și foarte diferit cultivate, nu prezentau nici o caracteristică care să încânte ochiul, cu excepția capacităților naturale ale solului. Pentru un vânător, în orice caz, ar fi fost foarte interesante prin marea abundență a păsărilor, în special dropii, pe care nu am întâlnit-o niciodată; ultimele erau în cârduri de sute. Am trecut două râuri, Ialomița și Siretul. Ultimul, umflat datorită zăpezii, era un curs de apă mare, aproape la fel de mare ca Eufratul deasupra Hillei, când l-am văzut în ianuarie, și semăna nu puțin cu acesta: în spatele acestui râu, care desparte Valahia de Moldova, țara se înalță unduioasă, iar la picioarele ei, deasupra malurilor Dunării, stă Galați.

p.188

În dimineața următoare, 18 noiembrie, uitându-mă pe geamul camerei unde dormisem mi-au căzut ochii pe cea mai macabră și mohorâtă priveliște, cred, pe care îmi amintesc să o fi văzut vreodată. Nu mi-a amintit de nimic mai mult decât

³⁹ Charles Cunningham, vice-consul al Marii Britanii la Galați (1837–1860), apoi consul.

⁴⁰ Theoderiță Balș, colonel, pârcaș de Galați, cf. Mihai Răzvan Ungureanu, *Marea Arhondologie a boierilor Moldovei (1835–1836)*, Iași, 1997, p. 23. Mai târziu a fost caimacam al Moldovei.

p.189 de orașele Stabroek și Noul Amsterdam, în coloniile Demerara și Berbice⁴¹, în zilele de demult și în timpul sezoanelor ploioase. Ploase tare în timpul nopții, // ceea ce făcuse să crească oceanul de noroi în care se părea că înnoată întreg Galații. Prin fața ușii trecea o uliță sau, mai degrabă, un canal de noroi, în spatele căruia rămășițele unei grădini – însemnând câțiva copaci amărâți și niște tufișuri – prezenta niște frunze picurătoare maronii, pe jumătate năpădite de straturi de iarbă ofilită și buruieni galbene. Aceasta se înălța asupra unui mal dominând o suprafață joasă care, atunci când Dunărea este mare, este total inundată, dar care acum arăta ca o mlaștină după un dezgheț, plină de bălți plumburii. De o parte a acesteia se aflau colibe și casele orașului de jos, la care pentru a ajunge, în timpul primăverii, ai nevoie de o barcă; fumul din acoperișurile lor de-abia se ridica pentru a se uni cu masa densă de ceață albastru-cenușie, care era așezată într-un strat gros deasupra lor. Dincolo de acestea era Dunărea, un curs de apă larg și mare, cu treizeci sau patruzeci de vase care ancorau în afara orașului, singura trăsătură bună a peisajului dacă cerul ar fi fost limpede; dar, văzut într-o atmosferă de noroi și plumb, totul era deprimant așa cum cea mai ipohondră dintre minți își poate imagina; și, pentru a completa confortul întregului, ploua în continuare. Aceasta a fost prima mea privire asupra Galaților; și, de oricât de mult // confort mă bucuram în spatele ușilor, în casa excelentului colonel Balș și a prea amabilei sale soții⁴², niciodată nu mi s-a părut mai bun: întotdeauna a fost un ocean de noroi, mizerie și dezgust.

p.190 La Galați eram destinați să rămânem mai mult decât ne închipuiam. Prima informație a fost că nici un vas cu abur nu ajunsese încă și acest lucru era de departe cel mai îmbucurător având în vedere că mergând la prinți în dimineața următoare l-am găsit pe cel mai în vârstă, care până atunci își păstrase sănătatea, ținut la pat. [Urmează considerații despre gravitatea bolii prințului].

p.192 În plus față de problemele pe care îmbolnăvirea în sine le producea, aveam și neliniștea cu privire la măsura în care asistența medicală la care se făcuse apel corespundea cu o situație de urgență. Într-adevăr, Galații nu ofereau posibilitatea unei mari alegeri; și, odată încredințat cazul cuiva, era și periculos și delicat să încerci să faci o schimbare, chiar dacă am fi fost siguri că aceasta ar fi fost spre binele bolnavului. Ar fi putut avea loc o consultație dar, cu toții știam cât de puțin reiese din aceasta; dar, cum prințul părea că-și pierde rapid din puteri fără a scăpa de boală, am chemat pentru consultație, hotărându-se că tot ceea ce se făcuse până în prezent era corect și că nu exista vreo aparență de pericol iminent.

p.193 Între timp, zilele se scurgeau: vaporul cu aburi nu a venit; și, după câțiva timp, s-a spus că „Ferdinand I”, care // ducea regulat marfă între Galați și Bosfor a fost trimis într-o cursă la Trebizonda; așa că nu era probabil ca nava să ajungă la Galați

⁴¹ Demerara și Berbice au devenit colonii engleze în 1814, un an mai târziu au fost cedate oficiului Marii Britanii de Țările de Jos. În 1831 cele două s-au unit în Guyana britanică.

⁴² Maria Balș (1807–1840), născută Rosetti, prima soție a colonelului Theodorică Balș, cu care s-a căsătorit în 1834. Cf. Generalul R. Rosetti, *Familia Rosetti*, București, 1938, p. 193.

decât peste ceva vreme dacă, într-adevăr, anotimpul îi va permite să ajungă într-un sfârșit: dar un îngheț peste noapte al Dunării ar putea îngheța râul și să o oprească de la a mai face călătorii pe durata iernii. Aceasta nu reprezenta o ușurare; și totuși, cum situația bietului prinț făcea imposibil ca el să profite de sosirea navei, cel puțin pentru ceva vreme, nu era de dorit ca ea să-și facă apariția; astfel încât, între anotimp și boala prințului, ne aflăm într-o dilemă de toată frumusețea. Vă asigur că, încă o dată, am trecut în revistă posibilitățile, cu șansa de a petrece iarna în Principate, și cu și mai marea fericire de a petrece măcar parte din ea la Galați unde, date fiind resursele reduse de care dispunea locul, puțin confort era de așteptat; și am privit plecarea noastră de la București drept cea mai nefericită hotărâre. Acolo, cel puțin, ne puteam bucura de ajutor și eram în interiorul hotarelor de comunicare cu // lumea civilizată. Aici lucrurile de strictă necesitate de abia puteau fi procurate, iar cele care țineau de eleganță sau lux, deloc. [Despre starea de indispoziție a autorului și boala prințului].

p.194

Exista un doctor, un italian, care, datorită faptului că nu se conformase anumitor formalități cerute de comisia medicală din Moldova, nu putuse să intre pe lista medicilor practicieni din acea țară, dar care, în opinia anumitor oameni, era unul dintre cei mai pricepuți medici pe care-i puteai afla. Doctorul a refuzat să-l ia pe prinț în tratament; nu putea, potrivit regulilor meseriei; dar, nu a obiectat atunci când eu am trimis după el pentru a-i auzi părerea. Am făcut așa și doctorul l-a văzut pe prinț. Opinia lui a coincis cu a mea [...]

p.195

De fapt, e imposibil să-ți imaginezi ceva mai mohorât decât Galații în acest anotimp sau, într-adevăr, după cum cred eu, în orice anotimp. Ulițele sunt pur și simplu canale de noroi, în care carele se pierd uneori. Nu poți să ieși până la vecini fără trăsură; cei care nu au acest lux poartă cizme lungi, în care înnoată până la genunchi prin *porridge*-ul⁴³ gros; dar, în tot Galații nu există nici un picior de pământ uscat sau vreo uliță pavată. Există într-adevăr o uliță lungă cu cotituri care duce la țarm sau la malurile râului, care alcătuiește un *pod*⁴⁴, cum îl numesc ei; acesta a fost construit pe scânduri sau pe bușteni separați din lemn care, atunci când treci pe ei scârțâie în noroiul apos de care sunt acoperiți: dar, când cobori către mal, vizitiul tău se poate întinde în spațiul larg de lut noroios care există între case și malurile râului și unde, câteodată, ai plăcerea de a te lipi atât de tare și de adânc // încât perechea ta de cai nu poate scoate trăsura. Cât despre curățarea trăsurii, a harnașamentului sau a cailor, nimeni nu se gândește la o astfel de muncă în zadar; murdăria atârână de ele numai dacă nu sunt spălate de ploaie și unele dintre petele din primele zile rămân lipite de ele până la sfârșit. Chiar și un asemenea lucru cum ar fi un interior curat este necunoscut în locuințele din Galați; stăpâna casei poate într-adevăr să izbutească să păstreze unul sau două apartamente în limitele decenței; dar, etajul inferior este o crustă de noroi și trebuie că e așa datorită trecerii în

p.196

p.198

⁴³ Fel de mâncare specific britanic ce constă într-un terci de ovăz.

⁴⁴ *Podo*.

continuu a slugilor cu picioarele înnoroiate. În ceea ce privește casa vice-consulului, dat fiind dute-vino-ul datorat bolnavului, treburile vice-consulului și câinilor prințului Timur, era în van să te gândești la curățenie și confort; așa că acesta a renunțat la idee și a părăsit întreaga casă <prinților> cu întreaga bunăvoință de care putea da dovadă, rugându-se doar, ca și mine, pentru o încheiere cât mai rapidă a șederii noastre acolo și a nenorocirilor.

p.199 Curând după ce prințul a fost cuprins de boală, am avut parte de o alarmă falsă legată de sosirea unui vapor. Era „Panonia” de la Orșova care, venind // în jos pe Dunăre pe partea turcească și atingând câteva locuri în drumul ei, a fost pusă în carantină. La bord erau câțiva gentlemeni englezi. Printre alții, colonelul Blane și căpitanul Duplat, de la Royal Engineers, în drumul lor de la Londra la Constantinopole, care se urcaseră la bordul „Panoniei”, aștepând să îl găsească pe „Ferdinand I” la Galați și să fie transbordați pe loc, astfel încât să-și continue călătoria fără întrerupere. Puteți să vă imaginați dezamăgirea și dezgustul lor, nu numai pentru că nu l-au găsit pe „Ferdinand I” aici, dar și la vestea că trebuie să fie de acord să intre în carantină pentru 14 zile sau până când nava cealaltă urma să sosească. Ei veniseră direct de la Viena și chiar dacă vasul intrase în contact cu unul sau două orașe turcești în care nu exista suspiciunea de boală, era destul de greu pentru ei să se vadă forțați să se oprescă la Galați.

p.200 De îndată ce am auzit de venirea lor, m-am grăbit să-i întâlnesc; și ca răspuns la bombănelile lor le-am spus că, dacă ar fi cunoscut Galații așa cum îl cunoșteam eu, s-ar fi îmbrățișat // pentru privilegiul de a locui la infirmerie, unde aerul era mai bun și noroiul mai puțin, decât să fie obligați să facă față unor locuințe ca acelea pe care le-ar găsi în oraș, unde nu exista nici un han, nimic decent de mâncat sau de băut pe care să ți-l poți procura și nici măcar mijloacele de a merge de colo-colo, fiind înconjurați de oceane de noroi. Că, în ceea ce mă privește, din fericire eu stăteam foarte confortabil, prin bunăvoința colonelului Balș și a soției sale care, de fapt *mă adoptaseră*⁴⁵; dar, că fără un asemenea noroc, n-aș fi știut unde să pun capul jos, casa vice-consulului englez fiind complet ocupată de prinții pe care îi aveam în grijă. Mi-e teamă însă că ei nu prea au simțit întreaga valoare și forță a consolării mele.

p.201 După multe speranțe și temeri și, ocazional, o mare neliniște, în sfârșit prințul a dat semne vădite de ameliorare; și pe 30 noiembrie, la treisprezece zile de când căzuse la pat, a trecut pentru prima oară pe sofa. Posibilitatea ca el să nu fie destul de bine pentru a se imbarca pe vas, dacă acesta ar fi ajuns, a fost întotdeauna // o sursă de neliniște pentru mine; și acum era o cursă între progresele lui spre înzdrăvenire și ale vasului către Galați. Noaptea trecută și în această dimineață a prevalat zvonul, căruia nu-i puteam identifica sursa, că vasul nu va mai veni deloc; și am vorbit cu un negustor de prin partea locului, familiarizat cu drumurile către Turcia, despre posibilitatea practică de a ajunge de aici la Varna când îndoielile, dacă nu temerile, în legătură cu

⁴⁵ *enfant de famille*.

sosirea lui „Ferdinand I” în această noapte la stația lui din afara infirmeriei, au fost încheiate. Amabila mea gazdă însăși a fost primul mesager al acestei vești bune, pe care a prefațat-o cu expresii flatante despre părerea ei de rău la gândul că era pe punctul de a mă pierde și toate gândurile bune pentru bunăstarea mea. Dumnezeu să o binecuvânteze!, era un suflet bun; și trebuie să le mulțumesc atât ei cât și excelentului ei soț pentru multe ore frumoase, pe care altfel n-aș fi știut cum să le umplu.

Acum mai era o problemă de mare neliniște, ca prințul să fie în măsură să urce la bord și să facă față // unei călătorii pe mare și posibil răului de mare; căpitanul, pe care l-am văzut a doua zi, mi-a spus că nu puteam întârzia mai mult decât dimineața de 3 decembrie sau mai degrabă noaptea precedentă deoarece tuturor pasagerilor li se va cere să fie la bord în noaptea de vineri 2 decembrie. Dar informația despre sosirea vasului cu abur a acționat asupra bolnavului ca o magie [...]

Când toate sunt în mintea cuiva, lucrurile se desfășoară lin. Până vineri după-amiază cu toții eram pregătiți; și prințul, în costumul său de călătorie, aștepta nerăbdător ora plecării. Colonelul Balș s-a oferit cu amabilitate să ne împrumute trăsura sa; și am hotărât că după cină, înainte de lăsarea întinericului, să plecăm către// carantina orașului unde era ancorat vasul. În consecință, după ce am văzut toate bagajele prinților plecate cu dragomanul, m-am întors și am luat ultima cină în compania gazdelor mele extrem de drăguțe. Cu puțin înainte de ora patru am spus adio excelentelor mele gazde, pe care întotdeauna mi le voi aduce aminte cu un atașament sincer și recunoscător; pentru că amabilitatea lor ospitalieră era cea a unor sentimente cu adevărat bune și dezinteresate – niciodată inoportună, dar întotdeauna atentă și îndatoritoare. Colonelul Balș m-a însoțit până la casa vice-consulului – prinții plecaseră înainte; așa că am plecat la carantină și am aflat că ei se aflau în siguranță la bord. În câteva minute am pus capăt treburilor mele pe mal. Am strâns mâna colonelului Balș și l-am îmbrățișat *după obiceiul locului*⁴⁶, – adio – apoi m-am grăbit să urc la bord, unde i-am găsit pe toți adunați la cină, prinții mai tineri mâncând, iar invalidul stând plin de bună dispoziție lângă foc.[...]

Apoi, în jurul orei 1, a zilei de sâmbătă 3 decembrie, ne-am întins pânzele și, după toate speranțele, temerile, dezamăgirile și neliniștile mele, nu e nevoie să spun cât de încântat am fost văzându-mă pe mine și pe cei aflați în grija mea pe punctul de a scăpa de noroiul Galaților// și de a atinge punctul final al destinației noastre, Constantinopol; totuși, veștile de acolo nu erau dintre cele mai vesele. Căpitanul vasului, Emerson, ne-a informat că 14 000 de persoane muriseră în zece zile de când maladia era cea mai virulentă; dar a adăugat că avea să scadă cu cincizeci procente în următoarele două săptămâni. A fost o satisfacție să auzi că nu prea bântuia în cartierul european Pera și deloc la Therapia; că europenii, de fapt, care își luaseră <măsuri de> precauție nu o tratatau cu groază. Puțin înainte de <orele> două am trecut gurile Prutului, un râu cu o anume celebritate, și acum granița dintre Basarabia Rusiei și Moldova, nu aș putea tocmai spune, a Turciei. Nimeni nu ar fi putut crede că micul pârâu, măsurând de-abia 50 de picioare la traversare și trecut de un pod de lemn cu o

⁴⁶ *à la mode du pays.*

punte, reprezintă gurile unui râu important, care se desface atât de larg peste mlaștini și formează întinsul lac Brateș, la Galați; și totuși, așa este. Reni, un biet oraș basarabean, sau mai degrabă un sat împrăștiat format din barăci, cu câteva case bune pentru oficialitățile ruse, este așezat pe țărmul estic chiar în josul acestuia. //

p.208

Acum am observat aranjamentul stației de carantină de pe malul rusesc: stații formate din barăci, cu detașamente de husari, erau așezate la aproximativ o milă englezească distanță una de alta; și, cum ne apropiam de vreuna dintre aceste stații, vedeam câte un husar călare care ne însoțea de-a lungul malului până la următoarea stație, care, la rândul ei, își trimitea omul călare să ne supravegheze. În jur de trei, am trecut de Isaccea, un loc de o considerabilă însemnătate, care a rezistat cu vitejie forțelor ruse în ultimul război purtat cu turcii și unde câteva case bune și-au făcut apariția, amestecate cu o multitudine de cocioabe din lut cu acoperișuri din paie. Multe vase, mergând în susul râului, au trecut pe lângă noi; în principal, dintre cele cu două catarge, bricuri, sau din acelea cu velatură, construite prin partea locului. Malurile erau joase și neinteresante: pe malul drept, la distanță mică, se aflau dealuri acoperite de tufe; pe partea stângă, întinsele câmpii ale Basarabiei. La căderea nopții am ajuns într-un oraș destul de mare și frumos situat numit Tulcea; și, cum în josul său se află niște maluri periculoase, căpitanul a considerat că ar fi mai prudent să înnopțăm acolo //

p.209

Pe 4 decembrie, am pornit la drum cu câteva minute înainte de 7, cu toată puterea vasului cu aburi; și în jur de unu, traversând bancul de nisip al brațului Sulina, ne-am făcut intrarea în înspăimântătoarea Mare Neagră⁴⁷. În timpul acestei lungi călătorii nu a existat nimic de interes pentru ochiul privitorului, care vede numai stuf și iarbă sau catargele și pânzele vaselor care par aproape, dar care, cele mai multe dintre ele, se află la distanță de un canal și care sunt aduse aproape cu fiecare pătrar al cotiturilor. Posturile ruse sunt aliniate pe partea stângă până jos; și unde fluviul se bifurcă, și canalul Sfântul Gheorghe se duce către stânga, se afla staționată o canonieră cu un tun lung și două mai mici, cred. La aproximativ jumătate de milă de stația Sulina era o altă canonieră cu aceeași descriere și o a treia la stație însăși.

p.210

Această stație era alcătuită din trei clădiri înconjurate de un gard de lemn și care formau leprozeria; // și încă două, cu câteva barăci destinate ofițerilor și bărbaților care făceau parte din detașamentul staționat aici. Pe malul drept era un grup de aproximativ 6 case din lemn și puține barăci și niște muniți de cherestea. Cum ne aflam în drum spre ieșire, nu a avut loc nici o oprire; o barcă a pornit în larg cu câteva scrisori și asta a fost toată comunicarea noastră cu țărmul. Cred că este diferit la sosire. Ei bine și astfel ne găseam acum în teribilul *Kara Dengiz* – Prințul, vali Timur Mârza și toți: și Dumnezeu știe de ce! puține făceau să-și merite numele; o mare atât de surâzătoare cum n-am mai navigat înainte și atât de puțină mișcare încât nimeni nu se putea plânge de rău de mare; așa încât am mâncat și am băut și eram veseli.

⁴⁷ *Kara Dengaz*.

P. GEGÖ ELEK (1805–1848)

P. Gegő Elek s-a născut la 25 martie 1805, într-un sat din Ciuc. În 1834 a intrat în ordinul franciscanilor, în cadrul căruia acționează ca preot până la 1844 când, în urma unui conflict, a părăsit ordinul respectiv. Încă din tinerețe se stabilește la Pesta, unde desfășoară o vastă activitate de cercetare în domeniul istoriei și geografiei. În 1835, pe baza acestei activități științifice a fost ales membru al Academiei de Științe Maghiare. După călătoria sa în Moldova, din 1836, se reîntoarce la Buda, unde stă până în 1844, când pornește într-o călătorie la Constantinopol. Se reîntoarce de aici și se stabilește ca preot la Bratislava, unde moare tânăr, la 9 octombrie 1848.

Dintre lucrările mai însemnate ale lui P. Gegő Elek, amintim: *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Pesta, 1933; *Magyarország rövid földleirása* (Scurtă descriere a pământului Ungariei), Pesta, 1834.

În ședințele din 4 și 8 iulie 1834, Academia de Științe Maghiare a decis să-l trimită pe P. Gegő Elek în Moldova, pentru a-i vizita pe ceangăi. În conformitate cu instrucțiunile primite din partea Academiei de Științe Maghiare, Gegő trebuia să prezinte la întoarcere un amplu raport despre aceștia, care să conțină următoarele date privind numărul locuitorilor ceangăi din diferite sate moldovenești: obiceiurile, proverbele, cântecele populare, dialectul ceangăilor etc. În mod deosebit, Gegő a fost însărcinat cu strângerea unei documentații cât mai ample și diverse, despre împrejurările în care s-au format aceste așezări. Totodată avea misiunea de a depista acte și manuscrise vechi, mai cu seamă din târgul Troțuș, de unde provine faimosul *Codice de la München* scris la 1464, care conține primele traduceri ale Bibliei în limba maghiară, dar și documente referitoare la istoria Ungariei.

În toamna anului 1836, P. Gegő Elek a plecat din Pesta. La 5 octombrie, trece frontiera Moldovei și rămâne aici până la 28 octombrie 1836. La 23 noiembrie se întoarce la Pesta, unde a trecut imediat la redactarea lucrării ce avea să-i aducă o faimă științifică. Lucrarea a apărut în 1838, în Tipografia Universității din Buda sub titlul: *A Moldvai magyar telepekről* (Despre așezările ungurești din Moldova). În prima parte a lucrării (p. 12–40) Gegő dă o serie de informații generale despre Moldova, pentru ca în partea a doua să se refere aproape în mod exclusiv la așezările de ceangăi, la limba, portul și obiceiurile lor. În anexa cărții este reprodus, în versiunea maghiară, un amplu pasaj din textul lui Bandini, din secolul al XVII-lea, ce cuprinde o descriere a țării Moldovei (p. 129–166). În carte sa, Gegő a inserat și o hartă a Moldovei.

Despre P. Gegő Elek s-a scris mult în literatura de specialitate maghiară. Toate aceste lucrări însă analizează doar datele și informațiile referitoare la ceangăi. Menționăm că lucrarea lui P. Gegő Elek a provocat un viu interes științific în cercul intelectualilor români din Transilvania, înainte de 1848.

Un exemplu îl constituie recenzia apărută în publicația „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 43–46, din 22 octombrie–12 noiembrie 1839, sub titlul: *Însemnare asupra călătoriei lui P. Gegő în Moldova*, semnată de Ioan Rusu.

P. GEGÖ ELEK
Călătorie în Moldova¹ în 1836

p.12

Călătoria în Moldova [...] Am ajuns la carantina din Ghimeș². Am dus scrisorile mele să fie semnate de autoritățile respective, trăsura, din cauza unei eventuale așteptări mai îndelungate am trimis-o înapoi și a doua zi [...] împreună cu prietenul meu de drum³ am pășit pe pământul Moldovei. Cel dintâi om pe care l-am văzut după trecerea frontierei a fost un evreu, și anume Moise. El cunoștea pe <prietenul meu> Francisc, <iar> după un schimb de cuvinte ne-a chemat în locuință, ca de acolo să ne conducă la autoritățile moldovenești. Așa s-a și întâmplat. Aici era de pază, un caporal român, vorbăreț, îmbrăcat în haine căzăcești, în al cărui bordei de lemn [...] am intrat. Și eu știu ceva românește, dar din vorbele acestui <caporal> abia am înțeles unul sau două cuvinte. Mi-am prezentat scrisorile pentru semnătură [...] <și> după ce le-a citit, judecând probabil mai mult după îmbrăcămintea mea, decât după conținutul acestor <scrisori> spuse un „aha” românesc și cu aceasta le-a întins pe un pat, căci masă nu avea, a scris ceva pe care nici Francisc, care era cunoscător al limbii române nu l-a putut citi [...] <Ofițerul> părăsind postul, a fost atât de amabil să ne conducă până la vameș. Pe acesta l-am găsit <așezat> pe un covor fumând după obiceiul răsăritean. Ne-a pus să scoatem lucrurile pentru control. Le putea vedea foarte bine căci numai pe o singură parte a casei lui de lemn // avea patru ferestre una lângă alta, sticla fiind înlocuită cu membrană de bășică și hârtie. „Mergi sănătos, călătorie bună” ne spuse vameșul. „Cu plecăciune cucoane” a răspuns Francisc în timp ce își strângea bagajele, și cu aceasta, neplătind nimic, am plecat [...]

p.13

Mergând pe jos circa o oră și un sfert, pe lângă malul Trotușului [...] Din depărtare am zărit un grup de femei îmbrăcate după obiceiul românesc. Ne-am apropiat unii de alții. <Femeile> s-au oprit în fața noastră, strigând în ungurește „badea Francisc, badea Francisc, unde umblați aici, Dumnezeu să vă ajute”. Erau unguroaice din satul Ciugheș⁴ [...]. Ciugheș este așezat în valea ce se întinde în sus, din partea dreaptă a Trotușului. Abia am ajuns în <sat>, și familiile Fülöp, Szentes, Domokos s-au adunat crezând că a sosit în vizită preotul lor. A coborât de lângă biserica albă și diacul acestuia Ștefan Orbán [...] Eu am ținut o cuvântare de mângâiere și după ce nu m-am putut opri la boierul Cojan, urma să-mi continui drumul pe jos, dacă diacul inimos, amintit mai sus, nu-mi pune la dispoziție calul

¹ Traducerea s-a făcut după textul maghiar *A Moldvai magyar telepekről* (Despre așezările maghiare din Moldova), Buda, 1838, 166 p. + 1 hartă.

² Sat, comuna Ghimeș-Făget, jud. Bacău.

³ Francisc Miklos – caporal și jude în satul natal al lui Gegö Elek, care a petrecut pe lângă agenția austriacă din Iași circa 13 ani și cunoștea bine țara, însoțindu-l pe acesta în drumul său.

⁴ Csüges, sat, comuna Palanca, jud. Bacău.

său. Pe acesta am călătorit până la satul numit Brusturoasa⁵, care este împărțit // în două de <râul> Trotuș, iar aici m-am tocmit cu Ștefan Csatlós pentru doi cai, care <să mă ducă> până la Târgu Trotuș pentru 5 taleri pe zi [...] Am pornit la drum după masă în jurul orei 3 și ne-am continuat drumul și noaptea [...] După ce a intrat luna în nori, am căutat și noi sălaș și acesta l-am găsit la trei pași, în casa lui Francisc Fancsali [...] Patul îmi era cu fân, mă gândeam că, obosit fiind, călătorul o să odihnească mai bine pe acesta, decât pe perna leneviei [...] Abia am adormit când cocoșul care era în același loc cu noi m-a făcut atent: călătorule la drum! [...] Din nou zgomotul fierăstraielelor care erau <în drumul nostru> de până aici într-un număr de circa 150, din nou vuietul Trotușului [...] // Pe acest drum, nevăzând altceva decât capre care pășteau pe dealuri și unul-două bordeie așezate pe mal, am ajuns la sunetul de amiază al clopotelor, la Comănești⁶. Aceasta este o localitate întinsă pe malul stâng al Trotușului, în care ungurii separați complet de români locuiesc în partea de jos <a satului>. Abia au aflat de oprirea mea la diacul lor Francisc Kovács, <când> ungurii săraci, dar inimoși s-au grăbit <să vină> la mine <aducând> vin, friptură și chiar bani. „Bunicul meu a fugit aici în Moldova” a spus Csáki. „Eu m-am născut în Secuime” răspunsese Ștefan György. „Starea noastră ar fi bună, părinte al nostru sufletesc, din toate punctele de vedere, numai preot nu avem [...]”. Singura lor consolare <este aceea> că boierul, stăpânul lor de pământ, le-a dăruit pentru cimitir un loc așa de mare, încât în mijlocul acestuia pot construi și biserică, pentru care au deja și lemne [...]

Mai jos de Comănești, Trotușul trece la poalele lanțului de munte din dreapta. Noi am trecut pe lângă localitatea Glodișoarele⁷ lăsând-o la stânga. Spre dreapta am lăsat <satele> Dărmănești⁸ și Dofteana⁹ (cu circa 400 de locuitori maghiari) și Răcăciuni¹⁰ cu mai multe cătune ungurești așezate pe lângă drum. În sfârșit, ne apropiem de Ocna¹¹. Acesta este primul târg pe care l-am văzut în Moldova, <așezat> pe malul stâng al Trotușului, având circa 4 000 de locuitori. Printre casele sale de lemn niciuna nu este construită cu etaj; cele mai noi sunt mai frumoase, dar cele mai vechi constau numai din ferestre și cerdac. Are numeroase biserici cu turnuri atât de dese, după obiceiul ortodox, încât din ele este compus acoperișul. Iese în evidență lăcașul călugărilor și biserica, se ridică pe dealul de pe malul drept. // În oraș merită atenție ulița în formă de L, <unde se face> negoțul și unde, pe lângă

⁵ Sat și comună, jud. Bacău.

⁶ Astăzi orașul Comănești, jud. Bacău.

⁷ Sat, comuna Secuieni, jud. Bacău.

⁸ Sat și comună, jud. Bacău.

⁹ Sat și comună, jud. Bacău.

¹⁰ Sat și comună, jud. Bacău.

¹¹ Azi orașul Târgu-Ocna.

alte mărfuri, pot fi văzute *holerca* și tăiței¹². Cel mai important <lucru> este <ocna> de sare, de la care orașul și-a primit numele. În prezent sunt două <ocne> pe lângă oraș și la deal. În cea dintâi, se taie sare pentru o plată infimă de către locuitorii din împrejurimi scutiți de dări, iar în cea de a doua, robii osândiți la detențiune pe termen lung <extrag sare>, în cantități stabilite. Este îngrozitoare groapa de o adâncime de 60–70 stânjeni și totuși se spune că și de aici se întâmplă evadări. Este demn de știut că robii robuști, care țin unii la alții, omoară cu târnăcopul pe ofițerii care sunt puși să-i păzească, pun ca să fie scoși ei în pielea de bivoli în loc de sare, gonind pe lucrătorii neînarmați de la gura ieșirii și, cu ajutorul camarazilor care îi așteaptă, îi eliberează și pe alții dintre ai lor, până la sosirea forțelor armate din oraș. Nu departe de ocna de sare, spre stânga, este pădurea. Deținuții sunt în cea mai mare parte români, în mai mică parte unguri și armeni.

De aici începând, munții înalți se transformă în dealuri prielnice pentru cultivarea viței de vie și călătorul poate vedea văi și șesuri mai întinse //.

p.17 Crepușul ne îndeamnă să mergem la un sălaș, dar Francisc ne zorea să continuăm drumul spre Târgul Troțuș¹³ [...] Și iată că am învățat cu această ocazie că una este să privești pe o hartă o distanță și alta să măsoari personal, căci gravorul a așezat atât de departe Troțușul de Ocna, încât eu îmi închipuiam că este la câteva mile. Pe drumul bun care din pricina ocnelor de sare începe de aici și continuă până la Focșani am ajuns însă la țintă într-o jumătate de oră.

[Descrie, în continuare, întâlnirea sa, la Târgul Troțușului, cu preotul local, prietenul său din Transilvania, Alexandru Pop].

p.19 Ne-am întors la Ocna, ca să-i dăm caii lui Csatlós, lăsându-i la hanul lui Nicolă. După ce lucrul era aranjat, Francisc a început să caute mijloace <pentru călătoria în continuare>. „Îndată ne urcăm în căruța de poștă, până la Pokolpatakáig”¹⁴ acestea erau cuvintele de mângâiere a celui întors. Eu eram bucuros și am laudat sânguința lui, dar el care a cutureierat, cu asemenea poștă, Moldova, Bucovina și cea mai mare parte a Țării Românești, în calitate de <ofițer> la agenția austriacă, a zâmbit la bucuria mea, că se vor odihni oasele mele neobișnuite cu călătoria pe cal. Abia a trecut un sfert de ceas și a și apărut de la Ocna, de lângă oraș, căruța de poștă. Văzând-o, buna mea dispoziție a trecut, adică o roabă mică din lemn, în adevăratul sens al cuvântului, pe care nu am văzut fier nici de mărimea unui ac. Să fie deci căruța de poștă mă gândeam eu și cu aceasta m-am așezat în lada îngustă, în care abia am încăput noi doi și din care ajungeam

¹² „În Moldova *povernele* se numesc *velnițe*, iar rachiul *holercă*. Evreii prepară rachiul atât de tare și usturător, încât străinul nu poate bea din el fără să-l amestece cu apă. Este de necrezut câte bucate și porumb folosesc pentru aceasta și totuși ½ oca de rachiul costă 10 creițari. Tăiței sau macaroanele, sunt o pastă făinoasă amestecată cu ou, care este măcinată la o moară de lemn și se vinde în formă de lumânări” (n.a.)

¹³ Sat și comună, jud. Bacău.

¹⁴ Probabil Valea Rea, la sud de satul și comuna Cleja, jud. Bacău.

cu picioarele la coada cailor. La scărișica <din ambele părți>, în loc de scândură era legat un curmei, din scoarță de ulm. I-am spus lui Francisc să fie atent la bagajele mele, el însă mi-a răspuns, să am grijă mai bine de mine, căci dacă se vor rupe cuiele de lemn, vom rămâne amândoi pe pământ și pe urmă vom putea călători pe jos. El îmi arătase opritoarele de cânepă de pe cai, în loc de ham și iarăși bățul cu care ungeau osia din lemn ca să nu ia foc, în vreme ploioasă folosesc apa, iar noroiul ca surogat.

În acest timp, vizitiul nostru român a urcat în șa și după câteva <strigăte de> „haida” și pocnituri de bici înaintam pe lângă lanțul munților Căiuți.

Dar am ajuns la capătul <satului> Râpele¹⁵. De aici luând la stânga, la Pokolpatak (care este un sat românesc mic <având și> 70–80 de locuitori maghiari) ne-am schimbat mijlocul de locomoție de până acum, cu o căruță mai comodă, cu roate ferecate, la care erau înhămați patru cai //. Am început aici să observ femei care purtau în picioare cizme galbene mici cu tocuri poloneze și pantofi de aceeași culoare, bărbații purtau însă bocanci negri fără turească. Am pornit <la drum> și după circa trei sferturi de oră, omul nostru a luat-o la stânga. Din apropiere se vedea un sat, mijlociu ca mărime, cu numele Cleja¹⁶. Nu numai din îndrumările lui P. Sándor și din cele spuse de Francisc, dar și din dialectul vorbit, am înțeles imediat că sunt într-un sat de ceangăi [...] Din Cleja ne-am îndreptat spre Fărăoani¹⁷ [...] Aici, conform cu instrucțiunile primite, l-am vizitat pe diacul Francisc și școala, care își datorează existența fostului preot <al satului> P. Sándor [...] //

p.20

A doua zi, cu intenția că la întoarcere voi face o vizită lui Finta¹⁸, lăsând în urmă lanțul de dealuri care se înălțau la stânga, ale cărui pante sunt acoperite cu vii și pomi fructiferi, mergând spre dreapta, spre apa lină a Siretului, am ajuns la prânz în Bacău, care se vedea din apropiere și unde am primit sălaș în hanul din strada mare. Arendașul <hanului> era un polonez și avea toată mobila unui han: o masă îngustă dar lungă, pe aceasta solnițe, de jur împrejur laițe acoperite cu rogojină. Noi am fost poftiți într-o cameră lăturalnică. Nu atât masa <acoperită> cât timpul, ne aducea aminte de prânz. Și acesta nu consta din pastramă, mere, murate, zacuscă sau măsline, ci dintr-o supă (care nu prea place moldovenilor), <pregătită> din carne bună, cumpărată de la măcelarul maghiar originar din Câmpia Ungariei, dar care acum trăiește aici, și din friptură. Timpul de după-amiază mi l-am folosit pentru vizitarea orașului, și am constatat că acesta, atât prin casele cu etaj cât și prin așezare [...] este un târg mai populat decât Ocna. Știam că, odinioară, era împodobit de un lăcaș princiar și de reședința episcopului catolic, dar azi nu se pot vedea urmele acestora. Tradiția așază // pe cel dintâi în partea de sud, pe cea din urmă pe partea de nord a orașului. Dintre numeroasele sale biserici, am vizitat o mică

p.21

p.22

¹⁵ Sat și comună, jud. Bacău.

¹⁶ Sat și comuna Cleja, jud. Bacău.

¹⁷ Sat și comună, jud. Bacău.

¹⁸ P. Finta, preot din Bogdănești, Bacău.

biserică catolică, de piatră, în care văzusem orga <ășezată> în strană, căci trebuie observat că în multe biserici orga este ășezată la parter. Bacăul fiind <din punct de vedere al organizării bisericii catolice> filiala satului Luizi Călugăra, nici nu speram că voi găsi vreun manuscris interesant. Totuși am fost, în această privință, la preotul principal și de la el am mers la egumenul unei mănăstiri, <întrebându-l> dacă există și s-ar putea obține date din arhivele lor, referitoare la originea episcopiei din Bacău. Răspunsul lor a fost acela constatat ulterior și din manuscrisul lui Bandini. [Urmează citatul din Marco Bandini reprodus din volumul V al colecției noastre] [...] Din nou făcând o vizită în oraș, în care <desfășurarea> comerțului se vedește prin luntrile de stejar care plutesc pe râuri, prin magazine și multe altele asemănătoare. După ce am stat de vorbă pe scurt cu câțiva oameni ardeleni și unguri din Bacău – care sunt de origine secu, dar limba lor s-a românizat foarte mult, am plecat la sălaș. Francisc se grăbea să schimbe podoroza¹⁹ ca să putem porni de dimineață. La întoarcere, se mira că banii noștri de aramă, atât aici cât și în părțile Troțușului, erau în circulație, ceea ce nu se întâmpla înainte. Se mira <de asemenea> că sunt anulate căpitănatelile în toate părțile, ceea ce este rezultatul sigur al desființării ienicerilor și al războiului care se apropia [...]

p.23

Francisc a umblat după cină, după mâncare // pentru drum, căci Romanul este departe, zicea el, și până atunci vom hoinări mult. Gazda ne-a făcut patul pe rogojina cea mare. Eu priveam tablourile care atârnau pe perete, dintre care Sf. Nicolae nu putea să lipsească la moldoveni și, printre altele, am observat <o scenă> din lupta voievodului Ștefan, pictată nu cu pensula, ci zugrăvită cu degetele muiate în vopsea pestriță. Și iată că tocmai aceasta i-a dat gazdei mele obiect de discuție. Mi-a povestit că odată Ștefan, voievodul de neuitat al moldovenilor²⁰, a pornit la luptă împotriva turcilor, dar fără noroc²¹ și, cu oastea ce i-a rămas, s-a întors spre cetatea de scaun. Vestea a ajuns mai repede la maică-sa, care a pus să fie închise porțile, iar deasupra uneia dintre ele îl aștepta pe fiul său, căruia, când l-a văzut ținând în mâinile sale cheile cetății, i-a spus astfel de vorbe: „Fiule, pleacă întâi și bate-i pe turci și după aceea mama ta îți va deschide poarta”. La aceasta, cel necăjit s-a încurajat și a năvălit asupra dușmanului și s-a întors învingător. Este sigur și după cele observate de mine că, precum la noi se vorbește de Matia²² de veșnica pomenire, așa și în Moldova chiar și ultimul plugar poate povesti ceva despre voievodul Ștefan cel Mare. După discuții a urmat masa și mai târziu odihna, tulburată însă până noaptea târziu de un cântec românesc trist, <cântat> de cobza țiganilor și de țambal.//

p.24

¹⁹ „Carte poștală scrisă cu chirilică cu pecetea de cap de bou (*oláh iratú posta levélke, ökörfő kapdebo pecsétel*), de fapt bilet de călătorie” (n.a.).

²⁰ Ștefan cel Mare, domnul Moldovei (1457–1504).

²¹ Este vorba despre bătălia de la Valea Albă–Războieni, din ținutul Neamțului pierdută de Ștefan cel Mare, la 26 iulie 1476.

²² Matias Corvin, rege al Ungariei (1458–1490).

Dimineața, la ora hotărâtă, din grajdul acoperit cu trestie, pe care l-am văzut încă la ieri și unde întotdeauna erau gata caii înhamati la 5–6 căruțe [...] a apărut și mijlocul nostru de transport. Am plătit și am plecat. Viteza era cea obișnuită, care era accelerată de bacșiș și noi în 7–8 ore ajunserăm la Roman²³ [...] Un oraș mai frumos, până acum, în Moldova, nu am văzut. Are o așezare minunată pe malul înalt al Moldovei, ale cărei ape îl înconjoară dinspre apus și sud. Înspre apus curge Siretul și în apropierea orașului închide <râul> Moldova [...] Regiunea de dincolo de Siret este muntoasă și păduroasă, partea spre apus și nord este o câmpie roditoare. La Roman sunt mai multe case cu etaj, construite din piatră, biserici mai frumoase și prăvălii. Merită să fie amintit lăcașul episcopului ortodox și grădina lui frumoasă. Printre locuitorii <orașului> care numără circa zece mii, sunt mulți armeni negustori și cam 300 de unguri, în cea mai mare parte meșteșugari. După un scurt popas la Roman, am plecat în satul de ceangăi Săbăoani²⁴, așezat pe partea de stânga a drumului care duce spre Iași [...] //

De la Săbăoani printre izvoarele de apă minerală, în care hotarul său este bogat, am pășit din nou pe drumul de țară, care prin Târgu-Frumos (într-adevăr corespunzător numelui său) în 15 ore ne duce la Iași. Din Roman este un drum lăaturalnic mai scurt, care ocolește spre stânga Târgu-Frumos, dar acesta nu este prea prietenos pentru călătorul străin.

p.25

Iașul, (Iaș, Iassi, Iassium, Forum Philistinorum, Farum Iazigurum, Iassky Targ –Târg) capitala Moldovei, cu bisericile cu turnurile și unele clădiri ale sale, arată din depărtare mai mult, decât este în interior. Originea <orașului> și a numelui său este învăluită în întuneric. Este sigur că voievodul Ștefan al V-lea²⁵ a transferat scaunul domnesc de la Suceava aici, în centrul și inima Moldovei de atunci. El a întemeiat catedrala Sf. Nicolae care există și azi, el a început să construiască palate, Radu vodă²⁶ (după număr al 43-lea voievod) a început să-l înconjoare cu ziduri, urmașii lui să-l împodobească, să-l mărească astfel că la începutul secolului al XVII-lea ar fi numărat 60 de biserici, 12 mănăstiri, printre care și cele înființate de Vasile voievod²⁷ [...] originar din Albania, și 15 mii de case, care însă au fost ruinate de incendii, de asediile dese, și de atacurile tătărăști, poloneze și rusești. Numai în 1646 a izbucnit incendiul de 40 de ori, iar în primul sfert al anului următor de 15 ori. În 1711, 1739, 1769, <a pustiit> războiul rus. În 1753 și, mai nou, în 1825, a fost mistuit din nou de flăcări.

²³ Azi municipiu, jud. Neamț.

²⁴ Sat și comună, jud. Neamț.

²⁵ Ștefan al V-lea Lăcustă, domn al Moldovei (18 septembrie 1538–decembrie 1540).

²⁶ Radu Mihnea, domn al Moldovei (iulie 1616–după 9 februarie 1619; după 4 august 1623–după 20 ianuarie 1626).

²⁷ Vasile Lupu, domn al Moldovei (aprilie 1634–3 aprilie 1653; 28 aprilie–8 iulie 1653).

p.26 Cu toate acestea, Iașul s-a întins pe cele două văi și pe dealul dintre ele de lângă râul Bahlui, și azi este împărțit în cartiere cu nume de Copou²⁸, Tătăraș²⁹, Frumoasa³⁰ și Poduros³¹, care sunt înconjurate la răsărit de Bahlui, la nord și sud de dealuri de vii, la apus de munți și păduri, iar din toate părțile cu grădini înfloritoare, care slujesc ca loc de petreceri, având săli de dans și jocuri. // <Orașul> ca întindere poate avea în total circa 4 000 de iugăre³². Urmele orașului vechi arată zidurile de piatră, mai ales în partea de răsărit [...] fiind însă în contrast izbitor cu orașul nou, care din zi în zi devine mai frumos. În cel dintâi, într-adevăr, sunt străzi fără ordine, pavate cu lemn, clădiri mai înalte sau mai mici, despărțite de garduri din piatră sau lemn. În acesta din urmă, spiritul de gospodărire a făcut să fie construite case de piatră cu etaj, în șir drept, unul lângă altul, pe care călătorul le poate privi de jos și noaptea la iluminatul de pe strada pavată cu piatră. Având în vedere că aceasta se întinde cu pași repezi și în alte părți <ale orașului> se poate spera că va pune capăt mirosului, care ieșea de sub pavajul de lemn și deseori, până acum, strica aerul. De altfel, Iașul are multe biserici, dintre care cea mai frumoasă este Trei Ierarhi³³, construită din pietre cioplite cu ornamente în stil vechi, mănăstiri, clădiri publice și particulare <dintre care> mai întâi palatul princiar, mitropolia, arhiepiscopul ortodox al căruia și azi poartă titlul episcopiei de la Suceava, Academia, curii etc., casele lângă curtea domnească, ale nobililor, care aproape toți se adună aici, ale oamenilor de frunte și ale celor bogați, acoperite cu tablă roșie sau albă. Instituțiile de cultură, de folos obștesc și de binefacere au rămas până în prezent în stare embrionară, căci deși Academia, școlile felurite și numeroase, cărțile [...] nu lipsesc, învățământul public este în genere înlocuit cu învățatul acasă, născut din comoditate. Timpul // și principele sânguincios și de o cultură aleasă va lecui și asta, și deja se formează societăți de naturaliști. Mai mult, se elaborează planuri și în privința instituțiilor de petrecere (ca de exemplu teatrele), care până în prezent erau înlocuite de maimuțării franțuzești. Bibliotecile și arhivele de multe ori au fost mistuite de flăcări și chiar în mănăstirea călugărilor din ordinul minoriților se pot citi doar una-două cărți latinești ecleziastice și scrisori datate din Roma. S-au înființat spitale și, se înmulțesc cu succes. Cu un singur cuvânt, Iașul înaintează în pas cu vremea și fiind în centrul ocupației comerciale, se ridică în fața ochilor. Eu însă, înainte de toate, mi-am îndreptat atenția spre rudele neamului nostru, care trăiesc aici și eram bucuros că într-un oraș care are circa 60 000 de locuitori, în mare parte români, dar și o adunătură de armeni, greci, bulgari, albanezi, turci, tătari, polonezi, ruși, germani și sârbi, am găsit circa 1 600 de unguri. Unii susțin că sunt mai mulți. În orice caz, <ungurii> provin nu numai din așezările ungurești din Moldova, ci vin aici și din Transilvania și Ungaria și mulți s-au încetățenit aici ca meșteșugari, cultivatori de viță de vie, iar alții în slujbă vremelnică [...]

²⁸ „Kapu (ová)” . (n.a.)

²⁹ „Tataras (völgyben)” . (n.a.)

³⁰ „Frumoasa (szép téren)” . (n.a.)

³¹ „Padu-ros (veres hid)” . (n.a.)

³² Hold = iugăr = 0,58 ha.

³³ „Tri Svetitle” . (n.a.)

[În continuare, se relatează pe larg întâlnirea lui Gegö cu hotnogiul în rezervă Nicolae Tatâr, care a pornit împreună cu el de la Pesta spre Moldova]. // În sfârșit, convorbirea noastră s-a încheiat cu aceea că, luându-ne rămas bun de la capitala <Moldovei>, ne vom îndrepta pe drumul cel mai scurt spre Ghimeș. De aceea pornind la 20 octombrie, ne-am grăbit amândoi prin Podul Iloaiei³⁴ (care acum 20–30 de ani era doar o stație de poștă și azi este un târg frumos) și Roman spre Bacău. // De la Bacău am venit călare la Luizi Călugăra³⁵. Acesta este un sat mijlociu maghiar cu parohie [...] Acum, lăsând la stânga drumul cel mare spre ocnă, o pădure de nuci și micul <sat> Bogdănești³⁶, ne-am, îndreptat pe valea din dreapta, spre Fântânele³⁷. Acest sat s-a format din maghiari și români[...] Trecând mai departe printr-o pădure de fag, am coborât la Pustina³⁸, care are multe cătune ungurești. (Pustina) în partea spre Bacău este locuită de români. Apoi trecând pe lângă magazia de sare, am ajuns la Moinești³⁹. În jurul acestei <localități> s-au așezat în 1762–1763 mulți secui⁴⁰. Pe atunci Moineștiul avea abia 20 de bordeie, azi este un mic târg vestit pentru păcura⁴¹ care se află aici.

De la Moinești prin Comănești, unde din nou a trebuit să ne îngrijim de cai, ajungând lângă râul Trotuș și <trecând> prin localitățile și cătunele deja amintite, a doua zi // ne-am apropiat de poarta Ghimeșului.

[În continuare sunt povestite peripețiile doi călători la postul de control moldovenesc. După o scurtă descriere a râurilor, locurilor, izvoarelor minerale, aerului, Gegö vorbește de fertilitatea pământului].

Pământul este foarte fertil, dar solul are ascunse și multe daruri frumoase ale naturii. Dintre animale, în mod deosebit merită să fie menționați: boii, caii, porcii, oile⁴², caprele, bivoli, albinele etc. Din lumea plantelor, sunt felurite cereale: grâul vestit de arnăut, porumbul, de obicei larg cultivat, vinul, tutunul și fructele. [...]

În zăcămintă, este mai săracă. Se ridică acolo, în părțile spre Transilvania și Bucovina, munți unde pentru aur, argint și alte metale, abia de aici încolo va pătrunde

³⁴ Sat și comună, jud. Iași.

³⁵ Sat și comună, jud. Bacău.

³⁶ Sat și comună, jud. Bacău.

³⁷ Sat și comună, jud. Bacău.

³⁸ Sat și comună, jud. Bacău.

³⁹ Sat și comună, jud. Bacău.

⁴⁰ Referire la fuga secuiilor, în timpul împotrîvirii lor la înființarea regimentelor de graniță.

⁴¹ „Păcura = smoală scoasă din pământ. Este demn de știut că moldovenii, dibuind bogățiile pământului, încep a săpa o groapă pe care o înconjură imediat cu nuiete. Gura gropii este lăsată îngustă în interior însă cu cât merge mai adânc, cu atât se face mai lată. Ajungând la smoală, instalează un vârtel <scriptete> lângă groapă, și o scot cu vadra cu ajutorul cailor. Această masă curgătoare este vărsată în șanț, intersectată de coșuri unde scurge apa din ea și, în sfârșit, păcura dilatabilă ajunge în butoaie și este exportată în Polonia, Rusia, Țara Românească și Transilvania. Aceasta este o ramură a comerțului moldovean, care nu trebuie să fie disprețuită și poate fi practică și de iobagi. Trebuie însă să observăm că dacă nu dau de un izvor bun, cheltuiala este mai mare decât venitul”. (n.a.)

⁴² „Este adevărat că oile de aici sunt deosebit de mari și dacă le comparăm cu cele transilvănene care pasc pe pășunile mănoase arendate, sunt mai mari decât acestea, dar totuși P. Bandini le-a văzut prin lupă când a scris: „Oves vero tam grandes ut advenae remotius intuendo hoves aut vaccas esse putent. Sola cauda ovis moldavicae medietatem ovis germanicae ponderat”. (n.a.)

mâna exploatatorului. Acum în lipsă de mine, ȝiganii spală aurul din nisipul râurilor. Vistieria este îmbogățită de nesecatele mine de sare, cărbune și păcură.

Populația, față de întinderea și terenul fertil al Moldovei, este foarte puțină (are circa ½ milion de suflete), dar aceasta este cauzată de întocmirea socială. Și mai de curând, 6–7 mii de locuitori moldoveni au emigrat în Basarabia, ademeniți de promisiunea că acolo vor face numai 24 de zile de robotă, căci deși acum supușii încheie contracte (învoieli) cu stăpânii de pământ, totuși mulți dintre ei se folosesc de exagerarea semnalată de Cantemir: „Es ist ihm kein gewissen Maass der Arbeit forgeschrieben, sondern es stehet in dem Belieben ihres Herrn Wieviel Tage langer sie will arbeiten lassen”^{43bis}, [...]

Cultura, atât cea materială cât și cea spirituală, se află de mult timp în stare embrionară, dar înviorarea ei, favorizată zi de zi pe lângă instituțiile științifice și de binefacere, de strădania serioasă pentru artă, de dorința fierbinte pentru <dezvoltarea> comerțului, de <bogățiile> în sare, cărbune, păcură, lemn, animale etc – devine evidentă.

În ce privește organizarea constituțională în trecut, în noroc și nenorocire, independentă sau aflată sub dependență, era cărmuită de voievozii din neamul <moldovenilor>. Fiul slăbănog cu numele de Bogdan⁴³ al viteazului Ștefan a întunecat ziua strălucitoare, a domniei moldovene (care în timpul când era domn tatăl său stăpâna atât de frumos) când, promițând plata a 4 000 de taleri pe an, a intrat în alianță, la începutul secolului al XVI-lea, cu turcii și s-a închinat pe sine însuși și patria sa sub apărarea lor. Timp de jumătate de secol se răsfrângeau încă razele strălucirii <anterioare>, dar la urmă după moartea fiului Petru Rareș, Ștefan al VIII-lea din neamul Dragoșeștilor, în jurul lui 1560, strălucirea sa a apus cu totul, a încetat alegerea liberă <a voievodului>. Și azi este o provincie separată, deși este dependentă de curtea otomană. Aceasta numește și destituie samavolnic pe domn, dar cei care au plătit darea haraciului de 100 000 de taleri, cârmuiesc Moldova după legi proprii⁴⁴.

⁴³ Bogdan al III-lea cel Orb, domn al Moldovei (2 iulie 1504 –20 aprilie 1517).

^{43bis} „Nu le este stabilit un număr fix de zile de muncă, ci stă la bunul plac al stăpânului câte zile suplimentare trebuie să muncească”.

⁴⁴ „Atât cărmuirea obișnuită cât și judecata boierilor de diferite ranguri participă fără nici un amestec al Porții. Divanul se află la Iași. Numai după el se poate face apel la <divanul> din Stambul sau, cum numesc ei, Constantinopol. Mai există două scaune de judecată, în partea de sus și de jos a țării sub <îndrumarea> celor doi vornici, <iar> aceștia în toate târgurile mai mici sau mai mari au părcălabi. Este spre lauda organizării constituționale că sentința se face fără nici un fel de citație, în fața acuzatului și al acuzării, în sala vistieriei și că cei ce nu sunt mulțumiți cu sentința instanțelor inferioare, personal pot ajunge în fața principelui, chiar și ultimul țaran ca și vornicul țării. Armata este subordonată hatmanului, dar țara care odinioară putea ridica în picioare <o armată de> 70 000–100 000, ține <azi> soldați numai pentru întreținerea ordinii interne și pentru paza hotarelor. [...] În caz de război se obișnuia înarmarea <generală>. Grănicerii ordonați azi pot fi într-un număr de 1 800–2 000. Având în vedere că Moldova nu are oficii poștale, lipsa aceasta este acoperită tot de ei, cu poștașii oficiali. Treburile bisericesti sunt conduse de prelații tuturor religiilor, anume treburile moldovenilor de către mitropolitul din Iași și episcopii din Roman și Huși, care, în locul stăpânirilor de până azi, sunt retribuiți acum cu bani gata. Acesta este scopul cărmuirii și în ce privește pe călugării din cele 150–200 de mănăstiri, care posedau până în prezent aproape ¼ din veniturile țării. Cu excepția a șapte mănăstiri, ele depindeau de arhimandriții din țările străine și trimiteau comorile în afara <țării>. Am fost informat că principele actual vrea să le reducă la număr, să le asigure venituri proporționale, iar celelalte bunuri, să fie folosite pentru <dezvoltarea> instituțiilor de învățământ și binefacere” (n.a.)

Capitolul II

Îmbrăcămintea <moldovenilor> este asemănătoare cu a românilor din Transilvania și Ungaria, cu precizarea că oricât de zdrențăroasă ar fi, trebuie să cuprindă la ambele sexe un cordon de culoare roșie sau albastră. Cei din pătura suprapusă, comercianții și cei cu stare <bună> poartă haina cunoscută răsăriteană de mătase, care ajunge până la pământ. Femeilor nu prea le place să se împodobească cu lanțuri de aur, cercei și brățări. Pe lângă toate acestea, în orașele mai mari, moda este cea pariziană.[...]

În ceea ce privește dansurile, îmbrăcămintea și alte obiceiuri <ceangăii> imită pe moldoveni. Moldovenii au două dansuri mai cunoscute: <dansul> în cerc, în care se învârtesc din stânga în dreapta și invers și aceasta se numește horă; la rând dansează fiecare cu perechea lui și aceasta se numește dans. Amândouă dansurile sunt practicate și de unguri la muzica unui țigan sau doi, cu deosebirea numai că la ei dansul de pe stradă și din curte de dinainte de căsătorie, care se obișnuiește la români, nu este un obicei, ci dimpotrivă ei organizează petreceri nu la hanuri ci în curtea preotului. Românii moldoveni mai au un dans legat de superstiții, în care un număr mare de tineri caluceni⁴⁵ apar îmbrăcați în haine femeiești și purtând mască. Pentru aceasta ei folosesc cele 10 zile, între joia Înălțării Domnului și până la Rusalii, în care timp ei cutreieră târgurile și satele mai apropiate, dormind întotdeauna sub acoperișul bisericii ca nu cumva să fie atacați de vrăjitoare. Dacă două asemenea grupe de dansatori se întâlnesc pe drum, se iau la bătaie și partea învinsă este privită ca supusă învingătorului [...]

La români cei care solicită fata pentru mire se numesc pețitori. Aceștia își încep de obicei vorbele cu tradiția despre vânatul lui Dragoș; și ei caută <animalul> sălbatec pe care l-au urmărit până la casa fetei și, deși de obicei sunt trimiși la vecin, urgentează să fie arătată. Acuma părinții aduc în față o babă bătrână îmbrăcată în zdrențe. Pe aceasta însă pețitorii o refuză, nu o recunosc, căci a lor este cu păr de aur, cu ochi de șoim, cu dinți de perlă, cu buze ca cireșa, cu gâtul <lung> ca de lebedă, cu fața mai strălucitoare decât luna și soarele etc. În sfârșit este adusă „sălbatica”, împodobită pe cât posibil, se petrece schimbarea verighetei și urmează căsătoria cu mulți oameni, dar fără ceva deosebit [...]

⁴⁵ Kalucseni.

EDMUND SPENCER

(?–?)

Unul dintre numeroșii călători britanici ce străbat spațiul românesc este și Edmund Spencer, despre a cărui biografie nu deținem până în prezent nici o informație. Știm numai că, în perioada în care Imperiul rus căuta să-și extindă dominația asupra ținuturilor din nordul Caucazului, călătorul pornea spre acele meleaguri, fiind unul dintre pușinii europeni din epocă ce vizitau zona amintită.

Călătoria sa, din anul 1836, începea din Viena. De aici până la Galați drumul a fost făcut pe Dunăre, a urmat apoi Constantinopolul, Crimeea, nordul Caucazului, litoralul Mării Negre. În ținuturile rusești a fost îndrumat de contele Voronțov, guvernatorul noilor teritorii anexate, și a fost impresionat de vitejia cazacilor, de obiceiurile acestora.

Nu cunoaștem statutul social și nici profesia lui Spencer însă, din mărturisirile sale, aflăm că a frecventat saloanele nobilimii maghiare, fiind prieten cu István Széchenyi, Lajos Károlyi, cu familiile Esterházy, Festetics.

Primele însemnări despre teritoriul românesc se referă la băile de la Mehadia. Se arată încântat de frumusețea peisajului, efectul curativ al apelor, confortul locuințelor destinate turiștilor. Urmează câteva însemnări despre porturile dunărene. Era deziluzionat de Giurgiu, nu atât de aspectul sărăcăcios al urbei, cât de apatia locuitorilor. Remarcă Hârșova pentru așezarea sa strategică și Galați pentru intensă viață comercială, cu numărul mare de vase străine ancorate în port, printre care recunoștea și nave englezești. Observă, de asemenea, diversitatea etnică, ce dădea orașului-port un aspect pitoresc. Trece apoi prin Ismail, Sulina, descrie Delta apreciind frumusețea peisajelor, dar iritat de țăntari. Pe drumul de întoarcere vizitează Basarabia, relatând despre coloniile găsite aici: germane, bulgărești, căzăcești.

EDMUND SPENCER¹

Scrisoarea V, de la Pesta la Galați

p.43 „Pannonia” este un vas mic și plăcut, cu fundul plat și o putere de 36 de cai; forma și aranjamentele sale interioare sunt asemenea celor ale vaselor care fac legătura între Londra și Gravesend². Vasul este comandat de un venețian destoinic, Giovanni Clician. [...]

p.68 [Orșova Veche] Aici m-am despărțit de venerabilul și respectatul meu prieten, contele Esterházy, care mergea la băile de la Mehadia (...).

¹ Traducerea s-a realizat după originalul *Travels in Circassia, Tartary etc, Including a Steam Voyage Down the Danube, from Vienna to Constantinople, and Round the Black Sea*, Londra, 1839.

² Gravesend, orașel în Anglia, Kent.

Aceste băi plăcute, pe care le-am vizitat cu câțiva ani în urmă, au devenit, în parte datorită navigației cu aburi pe Dunăre (de care se află la o distanță de doar câteva leghe) și în parte datorită eficienței apelor lor, foarte renumite.[...]

Sunt 22 de izvoare, dintre care 9 sunt folosite în prezent; și dacă este să credem cele ce se spun despre puterile lor vindecătoare, au efect asupra celor mai multe din cazurile cronice de scrofuloză³, boli cutanate, reumatism, gută, crampe ale membrelor, congestie pulmonară, boli de ochi etc. Dar calitățile curative ale apelor nu reprezintă singura atracție a acestor băi, pentru că // împrejurimile sunt frumoase, abundând în văi romantice și dealuri înalte. În plus, clima este atât de blândă, încât întâlnești ferigi și alți copaci specifici climei sudice crescând în sălbăticie prin pădure, iar până și cel mai firav bolnav poate rămâne la aer până la o oră foarte înaintată a serii.

p.69

În apropiere, sunt amenajate promenade cu alei umbroase, și de curând au fost construite mai multe hoteluri bune, dotate cu tot confortul pentru oaspeți, care aici se pot bucura de tot luxul moderat al vieții, în schimbul a numai în jur de un dolar pe zi!

Apropiindu-ne de fortăreața turcească a Orșovei Noi, un ofițer din garnizoană a oprit vasul și ne-a informat că nu puteam trece mai departe decât dacă aveam firman. Această veste a fost oricum dar nu plăcută, pentru că nici căpitanul, nici vreunul din pasageri nu aveau vreun astfel de document. Problema a fost îndelung discutată de căpitanul vasului și câțiva ofițeri austrieci, pasageri la bordul vasului; și, în cele din urmă, s-a căzut de acord să ne întoarcem la Orșova Veche până ce aveam să obținem firmanul.

[Căpitanul înclină însă spre continuarea drumului, pentru că se acordase deja permisiunea liberei circulații pe Dunăre, în general. Împreună cu un maior austriac, Edmund Spencer decide să meargă la pașă, care îi primește și le spune că pot continua drumul „pe propria răspundere”, caz în care nu le va crea neplăceri, dar va trebui să raporteze incidentul. În cele din urmă, vasul își continuă drumul. [...]

Scrisoarea a VIII-a

p.79

Ne-am apropiat de Giurgiu⁴, în Țara Românească⁵, pentru a încărca provizii și cărbune.

[Spencer decide să viziteze orașul.]

Drumul nostru trecea printr-o stepă largă, nemărginită, iar din loc în loc întâlneam așezări ale localnicilor, care umblau pe jumătate goi, cu un aspect sălbatic, înconjurați de oi, catări, asini, bivoli, etc. (...)

³ Boală turbeculoasă întâlnită în special la copii, provoacă mărirea glandelor limfatice de la gât.

⁴ *Giurgewo*.

⁵ *Wallachia*.

Giurgiu nu merită efortul de a trece prin atâtea încercări pentru a ajunge la el; pentru că, pe lângă faptul că a trebuit să ne facem drum printr-o pădure plină de țepi, am fost nevoiți și să trecem un râu adânc aproape până la piept⁶.

Am găsit târgul, asemenea tuturor celorlalte pe care le văzusem până atunci în Imperiul turcesc, alcătuit din ulițe înguste și murdare, și case construite din pământ, ici și colo câte una mai arătoasă, decorată cu o verandă de lemn.

În aceste condiții, m-am văzut nevoit să mă consolez pentru dezamăgirea suferită cu o excelentă ceașcă de cafea și un ciubuc⁷ într-una din numeroasele cafenele, singurele case care inspirau cât de cât confort din tot orașul.

p.80 Locuitorii păreau să nu aibă nimic mai bun de făcut decât să lânzezească întreaga zi pe covoraș, fumând din ciubuce. Până și berzele se molipsiseră parcă de la această apatie, odihnindu-se împreună cu puii lor în cuiburile de pe acoperișurile caselor. Totuși, așa cum se obișnuiește în țări doar pe jumătate civilizate, unele femei erau ceva mai harnice, pentru că le puteai vedea ocupate atât cu torsul lânii de pe fuior, cât și cu inhalarea aromei tutunului din pipe, cot la cot cu bărbații. Dar dintre toți locuitorii Giurguiului, câinii păreau să fie cei mai ocupați, învârtindu-se cu agilitate pe ulițe, în căutarea hranei.

p.81 Întorcându-mă la vas, am găsit malurile fluviului acoperite de o adunătură pestriță de români de toate vârstele și condițiile, alături de cele mai rudimentare căruțe imaginabile. Unii dintre ei, nemulțumindu-se doar să privească vaporul cu aburi de pe mal, s-au îngrămădit pe punte; la care căpitanul //, căruia îi plăceau glumele, a făcut un semn oamenilor săi să ridice pasarela și a pus vaporul în mișcare. Ceea ce a urmat a fost foarte caraghios; femeile au început să țipe, bărbații s-au repezit, și cu toții erau așa de speriați, de parcă urmau să fie luați captivi pentru totdeauna; și nu puțini dintre ei au mers până într-acolo cu gândul, că vaporul fusese pierdut de sub control și se îndrepta de unul singur cine știe încotro, cu tot cu ei! [...]

p.83 În dimineața următoare, ne-am continuat drumul; și așa de rapid era curentul, încât, chiar și fără ajutorul motorului, am înaintat cu o viteză uimitoare până la Hârșova, pe care am vizitat-o în timp ce era reparat motorul. Am găsit orașul extrem de sărăcăcios; toate casele erau construite din pământ; doar moscheea făcea excepție, fiind o clădire foarte acceptabilă. Totuși Hârșova era un oraș apreciabil înainte de a fi fost distrus de ruși⁸, care după spusele turcilor nu au lăsat nici o casă în picioare. Este așezată într-o zonă plăcută, pe niște înălțimi unduitoare care se prelungesc înspre râu în niște stânci proeminente. Din toate punctele de vedere, Hârșova pare foarte potrivită pentru o așezare fortificată.

Am urcat stânca pe care fusese așezată citadela și, deși acum nu mai rămăsese decât un morman de pietre, tot a rezistat onorabil asediului rușilor timp de două

⁶ Pasaj confuz al autorului. Probabil este vorba tot de apele Dunării.

⁷ *Tchibouque*.

⁸ Este vorba despre luptele din 1828.

luni. Din vârful său am admirat până în depărtare // vastele câmpii ale Țării Românești și mare parte Bulgariei, până la îndepărtatul lanț al munților Haemus. p.84

[Descrierea solului fertil, a climatului favorabil și a dezolantei priveliști a câmpurilor necultivate și a rarelor sate sărăcăcioase, cu colibe de pământ și turme de animale].

Cu excepția câtorva orașe de la Dunăre, locuitorii acestei provincii, frumoase dar îngenuncheate, sunt în majoritate creștini ortodocși și pe bună dreptate lăudați de călători pentru felul lor de a fi muncitor și pașnic, în special în cazul bulgarilor, care sunt un popor de păstori. Totuși, atât de opresivă a fost îndelungata guvernare otomană și atât de îndelungate devastatoarele războaie, încât oamenii au recăzut treptat în semi-barbarie, iar țara a devenit atât de depopulată, încât pelicanul sălbatic își găsește pretutindeni culcuș nestingherit, iar vulturii sunt așa de mulți, încât ne-au însoțit neîntrerupt de-a lungul întregii noastre călătorii de-a lungul Dunării, de la Pesta la Marea Neagră.

Scrisoarea a IX-a

p.85

Am întrevăzut din nou în depărtare muntele Haemus, care s-a profilat și mai bine vederii noastre când ne-am apropiat de Brăila, un oraș comercial // de o oarecare importanță în Țara Românească. Aici am fost plăcut surprins să văd mai multe vase englezești ancorate în port și steagul nostru fluturând de pe o înălțime în oraș. p.86

La scurt timp după ce am părăsit Brăila, am trecut râul Siret⁹, care separă Moldova de Țara Românească, și în aproximativ o oră am ancorat la Galați, cel mai important oraș comercial al Moldovei, având, după cum se spune, 20 000 de locuitori, dar fără pretenții arhitecturale mai mari decât cele pe care le-am descris deja în alte orașele pe drum.

Locuitorii săi au făcut totuși un pas spre modernizare, pavând una sau două străzi principale cu scânduri, asemenea unora din satele alpine din Tyrol. Totuși, în tot orașul nu există nici un han și nici vreun local de distracție, cu excepția unei singure cafenele. Cât despre paturi, acestea sunt considerate obiecte de mobilier complet inutile, locul lor fiind luat de niște divane acoperite cu piei sau o saltea de paie. Locuitorii erau la fel de puțin preocupați de propria înfățișare, pe cât erau și de confort, apa și săpunul fiind atât de străine persoanei lor, pe cât era pieptenele părului lor năclăit; iar haina din piele de oaie era îmbrăcămintea universală a țăranilor.

Totuși, cu toate aceste trăsături respingătoare, se vedeau unele semne de îmbunătățire. // În port era o atmosferă animată și câteva vile frumoase se construiau pe înălțimi, din acest punct de vedere Galațiul fiind mult diferit de toate acele orașele adormite pe care le vizitasem înainte. Această impresie a fost întărită p.87

⁹ Szereth.

de prezența mai multor vase așteptând pe fluviu, printre care două vase cu aburi austriece, „Argus” și „Ferdinando Primo”; acesta din urmă, un vapor foarte bun, navighează între Galați și Constantinopol. Aici am avut plăcerea să văd din nou mai multe vase englezești și tot aici avem și un vice-consul¹⁰; dar, ciudat, era un străin și nu vorbea decât limba sa maternă, italiana, spre nemulțumirea comercianților englezi.

Principalele mărfuri exportate prin Galați sunt cheresteaua, lâna, seul, pieile, ceara, mierea, inul, cânepa, porumbul și aproape toate materiile prime de găsit la această latitudine; și cum manufacturile lipsesc cu desăvârșire din aceste provincii, afacerile negustorilor sunt foarte profitabile și cu fiecare zi merg din ce în ce mai bine.

p.88 Plimbându-mă prin oraș, mi-a plăcut mai mult înfățișarea locuitorilor decât cea a locuințelor lor; aceștia alcătuiau o varietate de grupuri pitorească și interesantă. Aici, pe veranda unei cafenele, stătea un grup de turci, fumând leneș din ciubuce; colo, înaintând agale de-a lungul malului, // un lung șir de căruțe cu înfățișare primitivă, conduse de evrei, turci, greci sau români¹¹, îmbrăcați în costumele lor, și însoțite de pedestrași desculți. Dincoace, niște soldați ciudați încercau să execute manevrele pe model european; și un străin observându-i ar fi putut crede că se temeau de praful de pușcă, pentru că nu trăgeau nici o salvă înainte de a-și face semnul crucii. În alt loc, niște evrei cu veșmintele lor lungi și căciuli înalte de blană își vindeau mărfurile șubrede, cu un profit de cent pentru cent, echipajului unui vas englezesc tocmai trecut de carantină. Și pentru a întregi tabloul, sute de băieți și bărbați înfruntau curentul argintiu al fluviului, neîmpovărați de costume de baie lipsite de sens, chiar sub ochii mai multor doamne care păreau totuși să privească totul cu o perfectă nepăsare.

După un popas de două zile la Galați, ne-am îmbarcat pe vasul „Ferdinando”, sub comanda căpitanului Everson, cu destinația Constantinopol.

[La bordul vasului, călătorul întâlnește câțiva conaționali, un nobil maghiar și mai mulți studenți germani, pe care îi descrie].

p.91 Ajungând la Prut, care formează hotarul dintre Basarabia și Moldova, se vede orașul Reni¹² sau Timorava. Aici încep posesiunile Rusiei [...]. Trecând de lacul Jalpug¹³, se vede Izmail. Acest oraș, numit Smir de turci, este, de asemenea, faimos în istoria războaielor dintre ruși și turci. [...]. Importanța Izmailului s-a redus p.92 într-atât, încât de abia dacă mai merită să fie menționat. // La mică distanță de Izmail, începe ceea ce se numește Delta Dunării, o mare în toată regula, presărată cu multe insule și întinzându-se pe multe leghe încotro vezi cu ochii. Aceste insule sunt în

¹⁰ Vice-consulul britanic la Galați era Charles Cunningham (1836–1869). Autorul se referă aici la starostele vice-consulatului, de regulă un levantin, care se ocupa cu problemele sudiților.

¹¹ *Moldavians*.

¹² Astăzi oraș în Ucraina.

¹³ *Jalburg*. Lac în Ucraina.

mare parte mlăștinoase, cu vegetație puțină sau deloc, cu excepția unor tufișuri; cât despre culturi, ele lipsesc cu desăvârșire, totul fiind o pustietate a pustietății. Și aici fluviul se împarte în mai multe brațe, care varsă această mare cantitate de apă în Marea Neagră. Numărul acestor brațe variază în funcție de cine le pomeneste: unii spun că sunt 7, alții că sunt doar 5. În ceea ce mă privește, tind să cred că sunt doar 4, pentru că acel braț al fluviului care ajunge în lacul Razelm¹⁴, deși își varsă apele în mare în 3 locuri diferite, poate fi considerat de fapt ca fiind un singur braț. [...]

Ne-am continuat drumul pe canalul numit Sulina¹⁵, care este folosit în general de marinari și este considerat a fi principalul braț [...].

Călătoria noastră de la Galați la Marea Neagră a fost // oricum numai agreabilă nu; malurile erau peste tot mlăștinoase, mai ales în aval de Prut; drept urmare, țăntarii și gărgăunii au devenit de zeci de ori mai numeroși.

p.93

Totuși, oricât de propice înmulțirii micilor noștri torționari, aceste mlaștini erau în primul rând dăunătoare sănătății oamenilor; aceasta era evident în înfățișarea umflată a nenorociților cazaci, sortiți să vegheze hotarul rusesc în această parte a imperiului. Dar cum am înaintat cu viteză, ajutați de puterea aburilor și de curentul cu o putere estimată la 20 000 de picioare pe oră, clima nu ne-a provocat nici o altă problemă, în afară de mica neplăcere cauzată de insectele inamice.

Una peste alta, totuși, cu toate aceste mici neajunsuri, rar am mai întreprins o călătorie care să îmi facă mai multă plăcere sau care să îmi dezvăluie scene de un interes atât de variat: fie că este vorba de frumusețea peisajului, de uimitoarea diversitate a provinciilor pe care le-am traversat, totul a trecut pe sub ochii mei ca într-o panoramă. Și nu trebuie în nici un caz să uit să notez că toată cheltuiala acestei călătorii s-a ridicat la nu mai mult de 11 lire. A nu se uita că această sumă nu include și costul hranei, care trebuie calculat întotdeauna // în funcție de preferințele călătorului.[...]

p.94

[Describe călătoria de la Odessa prin Taurida, Ekaterinoslav, Cherson, Basarabia, Moldova.]

p.139

În drum spre Galați, am traversat cea mai mare parte a Basarabiei, care este locuită în totalitate de coloniști¹⁶ de diferite nații, păstrându-și încă portul specific, obiceiurile, manierele, și ale căror trăsături variate compensau, într-o oarecare măsură, monotonia peisajului.

Districtul german, cu satele Manheim și Strasburg, a fost primul care mi-a atras atenția. // Neobosiții coloniști, prin irigații neîncetate și bine direcționate, au

p.140

¹⁴ Ramsin. Este vorba cel mai probabil de lacul Razelm și de brațul Portița, astăzi complet colmatat.

¹⁵ Sulina Bogasi.

¹⁶ Exagerare a autorului. Deși Basarabia a fost colonizată masiv de autoritățile țariste după anexarea din 1812, totuși a continuat să locuiască și populația ce trăia aici înainte de separarea de Moldova.

reușit să înlăture într-o oarecare măsură efectele lungilor secete care predomină aici; dar în ciuda numărului mare de ani de când au fost așezați în regiune și a încurajărilor din partea guvernului care i-a scutit de taxe, de serviciul militar etc., sunt totuși săraci și i-am găsit nemulțumiți fără excepție de pământul nerodnic pe care trăiesc.

Vorbeau despre *Father-land* cu toată căldura unui îndrăgostit pentru iubita sa și doreau să fie din nou în câmpiile sale verzi și munții pitorești; câțiva dintre ei, totuși, se bucurau de o situație destul de bună. Sunt cei care pe lângă agricultură și creșterea vitelor au putut, având ceva capital, să facă speculații cu lână și grâne, ceea ce s-a dovedit a fi o bună afacere în ultimii ani în această țară, datorită învecinării cu Odessa. //

p.141 Am trecut și pe lângă o serie de sate locuite de familii de bulgari, al căror caracter este superior tuturor celorlalți coloniștilor, prin sobrietate, cinste și conduită morală.

Armenii și evreii, ținători de prăvălii și negustori, aici ca peste tot în altă parte, locuiesc și la oraș și la sat. Fiii lui Israel sunt foarte numeroși peste tot în Vechea și Noua Rusie; și, ca și armenii, încă mai poartă costumul oriental. //

p.142 Chiar și acum, ciocnirile dintre evrei și ruși (eu însumi am fost martorul uneia dintre acestea) sunt frecvente și sângeroase; și atât de bine sunt pregătiți primii pentru caz de atac, când trebuie să se apere, încât de câte ori are loc o încăierare, se reped în stradă strigând, cu toată puterea: „Pericol!”, „Pericol!”¹⁷ și, instantaneu, întreaga suflare evreiască, bărbați, femei, copii – se înarmează cu tot felul de arme, de la furci la seceri, și se reped la locul încăierării.

Costumul țăranilor colonizați aici din Vechea Rusie este la fel de neobișnuit ca și înfățișarea lor, care este umilă și servilă. Hainele, deși nu sunt pitorești, sunt bine adaptate climatului și le-ar da posibilitatea să facă față cu bine severității iernii, dacă nu ar fi propria lor imprudență, manifestată mai ales în pasiunea lor de necontrolat pentru votcă. //

p.143 Aceasta este o băutură spirtoasă distilată din porumb și foarte tare, nu foarte diferită de whisky, care aduce – prin vânzare – un venit imens guvernului și moarte miilor de oameni care, sub influența sa și înțepeniți de frig, adorm în condiții improprii și mor înghețați.

Este imposibil de pus în cuvinte gradul de sărăcie și mizerie în care iobagii ruși locuiesc laolaltă: paturile lor sunt, în cel mai bun caz, claie de paie acoperite cu șube din blană de oaie; și cum nu se dezbracă niciodată decât de hainele de deasupra, pur și simplu colcăie de paraziți. Sunt, de asemenea, complet înrobiți prin natura lor și prin educație, și atât de lipsiți de sentimente libere și nobile, încât nu știu să profite de plăcerile libertății atunci când le sunt oferite. //

p.144 Străinii nu pot cumpăra pământ și iobagi în Rusia fără permisiunea celei mai înalte autorități; iar un localnic, dacă nu este nobil sau ofițer în armată sau dacă nu

¹⁷ *Gewalt!* în idiș.

deține măcar un rang civil egal cu cel de locotenent, este lipsit, de asemenea, de acest privilegiu.

Dar cum acest rang este obținut ușor într-o țară cu o așa copleșitoare armată de funcționari civili și militari, gratificarea de a avea un iobag drept servitor nu este greu de obținut; în consecință, orice rus întâlnești, chiar și de condiție medie, are un astfel de servitor. Acești servitori sunt extrem de ascultători și nu sunt lipsiți de loialitate; și mi s-a spus că asemenea câinilor de companie, cu cât îi bați mai mult, cu atât te iubesc mai mult!

[Digresiune despre condiția țăranilor aserviți în Rusia.]

Dar, revenind la călătoria mea, ajungând la hotarul Principatului Moldovei, am întâlnit o colonie de cazaci care – ca toți țăranii înarmați care poartă acest nume – își primesc pământurile direct de la coroană, în schimbul serviciului militar: ei sunt apărătorii granițelor și dacă este să îi credem pe vecinii lor coloniști, cei stabiliți în această parte a imperiului au două ocupații: de soldați și de strângători abuzivi de taxe, în timp ce la furatul cailor sunt absolut de neîntrecut în îndemănare.

p.145

În ceea ce privește orașele, nu era nici unul demn de menționat, cu excepția Chiliei¹⁸ pe Nistru¹⁹, renumită // pentru atacul și înfrângerea suedezilor²⁰: fortificațiile ridicate de ei atunci încă mai sunt vizibile, ca și movilele formate de cadavrele acestor oameni eroici, cosiți de rafalele tunurilor rusești. Acest orașel, acum singuratic și lipsit de importanță, va rămâne înscris pentru totdeauna în analele Rusiei.[...]

p.146

După ce treci Nistrul, înfățișarea țării se îmbunătățește mult; nu mai este stepă, ci un pământ încântător și fertil, presărat cu dealuri unduitoare, acoperit din loc în loc de păduri și terenuri agricole. Drumurile, sau mai degrabă căările brăzdate prin iarbă, sunt mai animate: aici vezi mai multe căruțe trase de perechi de bivoli, încărcate cu grâu de Podolia și Volânia, grăbindu-se spre Odessa; dincoace, vite legate două câte două, hoinărind în căutare de pășuni, // pentru că în aceste regiuni pământul are aproape tot atât de puțină valoare ca și în așezările îndepărtate din Nordul Americii.

p.147

Căruțașii sunt la fel de sălbatici ca și ținutul, atât în înfățișare, cât și în comportament; și adunați în jurul focului în lumina slabă a amurgului, gătindu-și cucuruzul (un *porridge* de porumb), flacăra vie luminându-le figurile arse de soare și părul lung și negru atârându-le peste umerii goi, ar putea fi luați drept o adunare de vrăjitori rostindu-și incantațiile.

¹⁸ Bender.

¹⁹ Dniester.

²⁰ Este vorba despre luptele din 1713, când regele Suediei, Carol XII, a fost refugiat acolo.

NATHANIEL BURTON

(?–?)

Nu am găsit date conservate în vreo lucrare cu privire la viața și activitatea păstorului anglican Nathaniel Burton. Știm doar că a fost capelan – asistent al garnizoanei regimentului de artilerie britanic din Dublin.

La 16 octombrie 1836 s-a îmbarcat la Liverpool, dorind să se stabilească în sudul Europei. Dar împrejurări neașteptate l-au determinat să-și schimbe planul, ducându-l la Malta unde a vizitat orașul La Valetta, Civita Vecchia și grota sfântului Paul, cu biserița dedicată acestui apostol. La 17 noiembrie 1836 și-a urmat călătoria pe mare, spre Alexandria în Egipt, unde a cercetat orașul turcesc cu bazarul lui și orașul european (French town). Făcând cunoștință cu un israelit din Saida (Sidon), Rabbi David zis Rabbi Beth Hillel Burton, s-a hotărât să viziteze Palestina.

Îmbarcându-se pe un vas care mergea în Siria, pastorul a trecut pe la Acra și Tripoli, ajungând la Beirut unde a găsit doi francezi turciți, anume Selemîn pașa, fostul colonel Selvis sau Selven din armata împăratului Napoleon I și Jacques Bertrand, fiul consulului Franței la Tripoli. Acesta, văr al faimosului general conte Henri Bertrand (1773–1844), aghiotantul lui Napoleon în Elba și insula Sf. Elena, își însușise întrutotul portul și moravurile turcilor și l-a însoțit până la Saida, unde se stabilise. Pastorul nu a avut însă prilejul să se întâlnească cu vestita călătoare Lady Hester Lucy Stanhope (1776–1839), care se stabilise printre cruzii din Liban și locuia între Saida și Sur (vechiul Tir).

Prin Nasserah (Nazareth), Burton s-a îndreptat spre Ierusalim, unde a ajuns la 24 ianuarie 1837. După o ședere de o lună, în timpul căreia a cercetat bisericile și locurile legate de amintirea personajelor biblice, călătorul a părăsit Ierusalimul la 24 februarie 1837, pornind prin Ramlat (Arimateia) spre Jaffa, unde s-a îmbarcat pe o corabie cu destinația Cipru.

De aici, Burton a plecat la Constantinopol, unde a sosit la 13 aprilie 1837. După o scurtă ședere în capitala Imperiului Otoman, în cursul căreia a zărit la o paradă pe sultanul Mahmud II însoțit de ofițerii săi îmbrăcați în uniforme europene, pastorul s-a îndreptat prin Adrianopol spre Rusciuc (Russe), în scopul de a trece Dunărea în Țara Românească. După un scurt popas la București, unde în lipsa consulului Angliei Robert Gilmour Colquhoun, a fost primit de secretarul acestuia, St. Vincent Lloyd, Burton a trecut prin Pitești, Curtea de Argeș, Câineni și Turnul Roșu și a ajuns în Transilvania. De aici a străbătut mergând pe jos, ca de altfel și restul călătoriei, orașele Sibiu, Sebeș, Lugoj și Timișoara, îndreptându-se apoi spre Pesta, Viena, Praga și Dresda. Ajuns la Hamburg s-a îmbarcat, sosind la 16 octombrie 1837 la Londra, după o călătorie care a ținut exact un an. Burton și-a descris călătoria în lucrarea publicată sub titlul: *Narrative of a Voyage from Liverpool to Alexandria, touching at the island of Malta, and from thence to Bairout in Syria; with a Journey to Jerusalem, Voyage from Jaffa to Cyprus and Constantinople, and a pedestrian Journey from Constantinople, through Turkey, Wallachia, Hungary and Prussia, to the town of Hamburg in the years 1836–1837*, Dublin, 1838, 335 pag.

Cartea e precedată de o scurtă dedicație, către cumnatul său Maurice Fitzgerald Esq. of Kildare-Street, Dublin și de o prefață în care arată că a fost redactată chiar la fața locului, fără ca autorul să-i fi schimbat, în multe părți, nici măcar stilul. Cuprinde o scurtă relatare a călătoriei făcută pe jos prin Țara Românească, Transilvania și Banat, în care autorul notează impresiile lăsate de starea proastă a drumurilor, de carele și droștile întâlnite în cale, de hanurile și cărciumile în care a poposit, de mâncarea ce i s-a oferit, cât și de greutățile pe care le-a întâmpinat din cauza pașaportului său. Mai

însemnate sunt însă observațiile, notate zi de zi, asupra aspectului ținuturilor pe care le-a străbătut, astfel că pe lângă informații privind agricultura și creșterea vitelor, aspectul orașelor sau organizarea lazaretului de la Turnu-Roșu, se găsesc multe știri despre portul locuitorilor din Țara Românească și din Transilvania, despre hrana, satele, locuințele și limba locuitorilor, și chiar despre psihologia unora din ei. Interesantă este și consemnarea întâlnirii de la București cu omul de afaceri scoțian Andrew Lockhart Anderson, care se interesa de activitatea culturală din capitală și sprijinea apariția unui periodic de cultură.

Scrisă de un om înzestrat cu oarecare simț de observație și care în cursul călătoriei sale pedestre prin Țara Românească, Transilvania și Banat a venit, cu precădere, în contact strâns cu poporul de rând, relatarea lui Burton prezintă o deosebită valoare pentru cunoașterea traiului acestor oameni.

NATHANIEL BURTON

Relatarea călătoriei prin Țara Românească și Transilvania¹

mai – iunie 1837

La 29 mai am ajuns la Silistra, așezată pe Dunăre [...] Deși mică, este o cetate însemnată înconjurată de un șanț și de un zid de piatră puternic, deasupra căruia este un mal gros de pământ², în care s-au deschis locuri pentru așezarea tunurilor. Se pare că turcilor le plac bateriile de felul acesta [...] Silistra fusese cucerită de ruși, dar a fost înapoiată turcilor, când aceștia au plătit despăgubirile după războiul trecut; aici se construiesc vase cu aburi și vase mari cu pânză a căror proră și pupă se ridică foarte mult deasupra mijlocului corabiei, iar puntea este construită întocmai ca acoperișul unei case. Când am intrat pe poartă, mi s-a oprit teșchereaua³; cu ajutorul unui evreu am căpătat o locuință confortabilă // în caravanseraul orașului, a cărui podea era acoperită cu scânduri. p.263 p.264

[Autoritățile otomane, care nu se puteau dumiri dacă venea sau se ducea la Constantinopol, i-au dat un pașaport greșit și a pierdut mult timp ca să-l recapete pe al său.]

Ali pașa⁴, ginerele sultanului⁵, este guvernatorul Silistrei; o delegație alcătuită din preoți ortodocși⁶, dintre care unii purtau în mâini suluri mari de pergament, fuseseră la el și se întorceau de la audiență foarte însuflețiți; printre ei p.265

¹ Traducerea s-a făcut după textul englez publicat de Nathaniel Burton în *Narrative of voyage from Liverpool to Alexandria, touching at the island of Malta and from thence to Beirout in Syria with a Journey to Jerusalem, Voyage from Jaffa to Cyprus and Constantinople and a pedestrian journey from Constantinople through Turkey, Wallachia, Hungary, and Prussia, to the town of Hamburg in the years 1836–37*, Dublin, 1838, p. 263 ș.u.

² a coping of sod.

³ tiskerry.

⁴ În Syria și Egipt acest cuvânt se pronunță „basha”, în Turcia și în Europa se pronunță „pasha”.

⁵ Mahmud II, sultan al Turciei (1808–1839).

⁶ Greek popas.

se aflau câțiva tineri foarte chipeși și bine îmbrăcați. Înfățișarea lor și întregul lor fel de a fi arăta că avuseseră câștig de cauză, căci sunetul goamei rusești de abia se stinsese. Poarta nu ar refuza nici o cerere justă a locuitorilor Silistrei [...] și politica Turciei urmărește să acorde orice privilegiu creștinilor, care alcătuiesc categoria cea mai numeroasă a supușilor ei. Câțiva ruși cu aer înverșunat mai zăbovesc în acest loc și mai este și o populație evreiască însemnată: cele câteva străzi care formează orașul sunt largi, dar bazarul nu este mare, în afară de însemnătatea sa ca fortăreață, nu se poate compara cu Rusciukul⁷.

Spre totala mea dezamăgire nu era nici un pod la Silistra.

p.267 [...] Bărți cu pasageri și marfă treceau mereu între Silistra și Călărași⁸, în Țara Românească, unde trebuia să înduri o carantină de douăzeci și una de zile. Pești de Dunăre de toate mărimile constituiau un articol principal de comerț și o porțiune de teren de pe țărmul fluviului era îngrădit, pentru a se putea face acolo negoț fără fără primejdie de contaminare [...]

[Trece Dunărea cu o corabie încărcată de pești, plătind 4 piaștri.]

[...] Într-o oră și jumătate am ajuns la carantina pentru comerț, unde se făceau toate formalitățile obișnuite; cantități de pești de diferite mărimi erau spintecați și adunați în grămezi pătrate pe țărm și o mică palisadă despărtea pe români de cei care veneau din Turcia. [...]

p.268 Am fost totuși lăsat să stau toată noaptea în aer liber [...] Căruțe mari trase de cai, înhămați câte trei și patru în același rând, plecau spre interior, trecând peste un pârâu adânc și tulbure; fiecare căruțaș când pleca își făcea cruce cu evlavie, plesnea din lungul său bici și pornea la drum. O santinelă română mergea în sus și în jos, îmbrăcată într-o haină grosolană cenușie, cu o șapcă turtită; uniforma lor este în întregime albastră, tivită în general cu galben; am aflat că sunt ostași minunați; dimineața un sergent m-a dus pe râul turbure pe care îl trecuseră cu atâta reculegere căruțașii în seara dinainte; am trecut prin apa care îmi venea până deasupra genunchilor și printr-o grămadă de gunoi <bălegar> până la lazaret, clădit pe o înălțime deasupra Dunării [...] Țara Românească este tot Turcia sub alt nume, locuitorii ei deosebindu-se prea puțin ca moravuri de aceia din această țară din

p.269 urmă⁹. Lazaretul se afla într-o poziție destul de sănătoasă, cu destul loc pentru ca aerul să circule în voie; mi s-au dat odăi împreună cu o familie de evrei [...] Acești

p.270 bieți oameni aproape nu aveau nici haine // [...] Seara, soția pregătea mâncarea, care consta mereu dintr-un aluat greoi, tăiat în bucățele mici și fiert în apă; după un ceas sau două de la primirea mea, am fost duși la casa de fumigație, unde ni s-au luat toate lucrurile de pe noi și până și banii ne-au fost muiati în oțet; după aceasta am fost siliți, fiecare în parte, să ne dezbrăcăm în fața unui doctoraș german, care ne-a examinat în amănunțime – femeile, desigur, sub supravegherea unei matroane; ca

⁷ Rutuke.

⁸ Calorasch.

⁹ Afirmație naivă și inexactă.

preot englez¹⁰ am avut cinstea de a fi chemat cel dintâi; ni s-au dat apoi câteva haine de la lazaret, hainele noastre fiind oprite timp de trei zile, pentru a fi supuse procesului fumigației. [...]

Paznicul lazaretului vorbea puțin limba franceză; el s-a mirat, întrebându-mă ce m-a adus aici, căci este un alt drum pe care îl iau englezii și fac carantină într-un alt loc, mai jos de Rusciuk, al cărui nume¹¹ l-am uitat acum. După ce am stat aici douăzeci și una de zile, mi s-a dat voie să plec [...] am plătit zvanzig¹² austrieci și două parale turcești pentru // încartiruirea mea în lazaret, în care timp m-am îngrijit p.272

Cum tovarășii mei aveau de gând să plece cu căruțele la București, cale de trei zile de aici, mi-am propus să-mi cruț picioarele de mersul atât de departe; dar în graba plecării noastre și din pricina autorităților de tot felul, prin fața cărora a trebuit să trecem pentru semnarea pașapoartelor, am scăpat din ochi pe prietenii mei și înaintam abătut și încet prin ținutul trist și neted care se întinde de-a lungul Dunării, când m-a luat o căruță trasă de doi cai, în care stăteau ultimii dintre tovarășii din lazaret. Am fost mulțumit să primesc un loc incomod în vehiculul înșesat și am plătit treisprezece piaștri pentru transportul până la București, capitala Țării Românești.

Țara Românească este acum un principat independent cu numele, dar mult sub influența Rusiei; locuitorii ei sunt creștini de rit ortodox; în afară de un număr de șapte cruci grosolane de lemn, pe lângă care am trecut din când în când în drumul nostru, nu am văzut nici o deosebire între Țara Românească și Turcia¹³ [...] // nici p.273

Locuitorii au o privire hoțască și cruntă sub pălării mari, de formă joasă; sunt informat că nu respectă prea mult proprietatea altora¹⁴; în afară de această pălărie mare de formă puritană, ei poartă o cămașă care le ajunge până la genunchi cu un brâu, la care sunt legate în față punga de tutun, briceagul¹⁵ și amnarul¹⁶; au ȋțari scurți și sandale ale căror nojițe sunt înfășurate în jurul piciorului și prinse de un fel de obiele de lână; ei poartă și părul lung și mustață, dar barba a ieșit cu totul din uz, în afară de unele persoane foarte bătrâne din locuri îndepărtate ale țării; câțiva locuitori poartă o haină dintr-un postav cafeniu închis, alcătuit dintr-o bondiță lungă, pantaloni largi, o căciulă de piele de oaie; vezi și unii cu ilicul turcesc, împodobit pe spate și cu papucii turcești – aceștia cu pălăria mare au o înfățișare

¹⁰ *Anglese.*

¹¹ E vorba, desigur, de Giurgiu.

¹² „*Swansiko*, monedă de argint echivalând cu zece pence sau un shilling din moneda noastră, cu largă circulație în țara noastră” (n.a.).

¹³ Afirmație greșită și tendențioasă.

¹⁴ Altă informație exagerată și lipsită de adevăr.

¹⁵ *pricker.*

¹⁶ *implements for striking light.*

p.274

ciudată; ei combină totuși costumele din Europa cu cele din Asia [...] Înaintând înspre interiorul țării totuși pălăria mare, cămașa, brâul, ȋtarii și opincile pe care le-au moștenit în cea mai mare parte de la strămoșii lor daci, par să precumpănească // . Un ȋăran român apare câteodată într-un cojoc mișos de piele de oaie, din care îl vezi că își scutură, ca un urs, picăturile grele după un ropot de ploaie; și împreună cu acesta să-și mai închipuie cititorii mei pălăria largă pomenită mai sus, cu fundul jos rotund și părul lung și negru [...]

Acești oameni vorbesc o latină foarte coruptă, numită „românește”, care cred că în multe privințe se apropie de limba italiană, [...] am fost nu puțin surprins când am auzit pentru prima oară limba lor și sentinela din lazaret strigând noaptea la fiecare jumătate de oră: „ascultă”, evident cuvântul latin „auscultă”. Românii susțin (și eu cred că, cu oarecare dreptate) că neamul lor s-a amestecat cu legiunile romane, care își așezaseră lagărul printre vechii daci, spre a-i supune; totuși limba este acum amestecată cu numeroase cuvinte turcești și grecești [...]

p.275

Cârciumile înfloresc mult în țara aceasta [...] // <un> mănunchi de surcele, o sticlă, sau un cerc mic, sunt semnele prin care pot fi deosebite; unele din aceste case sunt simple acoperișuri făcute din răchită (?) și așezate deasupra unei găuri săpate în pământ. [...]

p.276

Călătoria noastră până la București, deși aceasta se află la numai două zile de lazaret, ne-a luat trei zile; aceleași mărtoage ne-au târât încet; într-o noapte m-am culcat într-o cârciumă nenorocită, a doua noapte am petrecut-o chiar sub căruță; în ziua a treia la 22 iunie, am sosit la București; la intrarea în oraș am fost opriți pentru controlul pașapoartelor; slujbașul s-a oprit la al meu, care era mai mare decât hârtiile (formularele) mici ale celorlalți. Varietatea semnăturilor consulare și a peceților încurcau mintea strâmtă a polițaiului indigen; el repeta mereu „număru, nu e număru”¹⁷ data fiind trecută în litere, în loc // de cifre, de către autoritățile din Malta de unde mi-l procurasem; mi s-a oprit pașaportul, dar mi s-a îngăduit să intru în oraș, pe baza unui bilet mic, numit aici răvaș¹⁸.

Locuitorii respectabili ai acestui oraș stau mai mult în împrejurimi; multe case sunt clădite după gustul francez și italian, înconjurate de o pajiște mică și de grădini, împrejmuite cu garduri de scândură; ulițele sunt pline de dughene primitive, pline cu tot felul de mărfuri, unele în stilul european, altele învecinându-se cu stilul turc; boierii sau nobilimea își clădesc case mărețe de marmură albă în diferite părți ale orașului și câteva clădiri publice, împodobite cu sculpturi, uimesc pe cel care vine din Turcia; nu pot spune acum ce impresie ar face asupra unuia venit tocmai de la Londra sau de la Viena. Însă aceste clădiri sunt ridicate potrivit lipsei de rânduială a turcilor, în vecinătatea unor șiruri de colibe și astfel vădesc lipsa de gust cu care au fost construite; tabla face să fie un metal favorit al boierimii

¹⁷ *numero, noe numero, noe numero.*

¹⁸ *rivash.*

române; strașinile și cocorii, care arată direcția din care bate vântul¹⁹, sunt alcătuiți din acest metal care, lipsit de protecția vopselei, strălucește la soare cu toată frumusețea sa originară.

Mulți locuitori sunt îmbrăcați ca turcii, dar //, în locul turbanului, au o pălărie europeană²⁰ cu calota de piele [...] unii mai poartă calpacul²¹ – care este monstruos în comparație cu acela al turcilor – o căciulă enormă dintr-un material cafeniu deschis, lipsit de frunte și ridicându-se în sus la dimensiuni mari, fiind croit în felul capitelului unei colonne corintice; alții poartă costumul european obișnuit. Am mai văzut oameni cu o căciulă apropiată ca formă de turban. La toate se vede locul de unde provin. Femeile apar în costume franțuzești și italiene.

Droșca, o trăsură pe jumătate acoperită, trasă de doi cai, este vehiculul cel mai căutat la București; m-am mirat văzând curățenia unora din cele care păreau <să fie afectate> transporturilor în public – nu le întâlnești niciodată departe de limitele orașului – de fapt nu există uliți pe care să meargă mai departe de două mile în afara <oraș> lui. Ascuns cu o demnitate solemnă într-una din aceste <trăsuri>, boierul sau nobilul șade învăluit în blana sa [...] fără să se îngrijească de moșia și castelul său. Ca în <toate> orașele turcești, nu este o stradă principală sau o promenadă, care să atragă atenția măcar vreunui observator superficial; în toate părțile în afară de mahalale, este prezent comerțul intern, așa cum se înfățișează el. Bisericele sunt lunguiete, semicirculare în // capătul <unde se află> altarul și au o turlă mică pe acoperiș; partea din afară <exteriorul> este împodobit între ferestre cu picturi de sfinți. Clasele de sus dau puțină atenție religiei²², iar clerul se bucură de cinstirea claselor de jos ale societății.

Domnul Colquhoun²³, consulul britanic, lipsea <fiind plecat> să vadă pe un prieten al său în Scoția, în timpul când mă aflam eu la București și sunt foarte îndatorat domnului Lloyd²⁴, secretarul lui, pentru strădaniile sale. Am fost silit să aștept trei sau patru zile, până ce pașaportul meu a putut fi scos din ghearele autorităților [...]

Domnul este, după câte înțeleg, electiv și este ales dintre boierii de frunte. Sunt numai doi sau trei englezi care locuiesc aici, în afară de consul, ce au venit aici pentru speculațiile bănești, care au dat greș; în fruntea acestei firme era un domn Anderson²⁵, un tânăr scoțian foarte cult, care fusese ofițer în armata rusă.

¹⁹ *weacher-cockos*.

²⁰ *European cap*.

²¹ *the Kalpak head-gear*.

²² Afirmatie eronată; lipsa de pietate a unei părți din boierime nu poate fi extinsă asupra întregii clase.

²³ Robert Gilmour Colquhoun, consul al Marii Britanii la București (1834–1859).

²⁴ St. Vicent Lloyd, secretar (1836) și girant al consulatului britanic din București (1837–1838, 1841–1843), vice-consul la Brăila (1837–1848).

Am avut plăcerea să-l întâlnesc și să petrec o foarte agreabilă seară cu dânsul, în casa unuia din boierii cei mai de seamă, unde locuiește; el a apărut ca singurul stăpân al acelei reședințe, boierul <proprietar> fiindu-mi prezentat mai mult ca un oaspete decât ca stăpân al casei; acesta vorbea franceza și era colonel în armata Țării Românești²⁶.

p.279 Domnul Anderson mi-a spus că întreprinderea a dat faliment din lipsă de capital român; soția lui, o doamnă scoțiană, avea o avere de care nu se putea atinge, ea se afla acum într-o călătorie la Therapia, lângă Constantinopol, el găsindu-se chiar pe picior de plecare să o reîntâlnească; <Anderson> încerca acum să trezească la locuitorii din București gustul pentru literatură, împingându-i, dacă era cu putință, să scrie unele piese de teatru, să dea de lucru tipografiei, să influențeze drama și să însuflețească prin orice mijloace muza lor adormită, dacă o fi existând vreuna și mi-a arătat o revistă mică, tipărită sub auspiciile sale, la București ²⁷. Este generos, animat de un spirit liberal și cred că strădaniile sale nu vor fi ca acelea ale soarelui, strălucind peste o grămadă de bălegar. El mi-a spus că pământul Țării Românești este foarte roditor și că numărul locuitorilor se ridică la două milioane.

p.280 *Călătoria de la București până la Viena.* După multă osteneală, mi-am căpătat pașaportul [...] // În afară de acesta mi s-a dat un permis mic în limba română, numit răvaș, pentru că mă autoriza să străbat Țara Românească.

Sâmbătă, 25 iunie, m-am pregătit să părăsesc Bucureștii. Măncam la cârciumă, beam vin, care se găsea din belșug în împrejurimi [...]. //

p.281 La oarecare depărtare de București, am fost înșelat de o aparență de drum; este adevărat că nu era așa de perfect [...] totuși mă împăcasem cu el și mergeam încet și mulțumit de-a lungul lui, când a trebuit să o iau la stânga pe drumul spre Pitești; aici spre măhnirea mea, era doar ceva mai bun decât vechile șleauri fără nici o urmă <de drum> din Turcia. Prin urmare, am rătăcit calea și am fost silit să rămân peste noapte în coliba unui țăran, care dimineața m-a dus cu bunăvoință la așa-zisul drum de poștă. Românii îndeobște, socotesc distanțele pe poște, atâtea poște până la cutare loc; deși nu am avut posibilitatea să aflu, presupun că o poștă este o distanță

²⁵ Andrew Lockhart Anderson, om de afaceri, asociat al casei de comerț Bell din principate (1834–1836), care a falimentat fraudulos. Vezi E. D. Tappe, *Bell and Anderson: A Scottish Partnership in Wallachia*, în „Balkan Studies”, Salonic, vol. 12 (1971), partea a II-a, p. 472–484; Paul Cernovodeanu, *Implicațiile de ordin politic ale activității și falimentului Casei de Comerț „Bell et Anderson”* în „Studii și materiale de istorie modernă”, XII, 1998, p. 3–20.

²⁶ Este vorba, probabil, de colonelul Vladimir Moret de Blaremburg (1811–1846) de origine franceză, fost colonel comandant al trupelor de geniu în armata rusă de ocupație din principate, sub generalul Pavel Kiselev. Intrat în armata română cu același grad, Blaremburg a fost Director al serviciului de ingineri, vornic al temnițelor și, ulterior, Mare Logofăt al Credinții. Căsătorit în 1834 cu Pulheria Ghica, sora domnitorului țării Alexandru D. Ghica, Blaremburg a slujit ca aghiotant al cumnatului său între 1834–1842.

²⁷ Ar putea fi vorba de „Curiosul. Gazetă de literatură, industrie, agricultură și noutăți” apărută la București între 1836–1837, animată de Cezar Bolliac și alți literați, legați de Societatea filarmonică a lui Ion Câmpineanu. Rolul lui Anderson s-a redus, probabil, la acela de subscriber al publicației.

de nouă sau zece din milele noastre; câteodată totuși socotesc pe ceasuri, întocmai ca orientalii. Abia am putut să ajung la casa de poștă, unde trebuia să petrec noaptea din pricina mocirlelor care o înconjurau; când o casă de acest fel este bine ținută, te urci pe trepte până la un cerdac de lemn, în față, care comunică cu odăile, deși o parte este expusă aerului <de afară> [...] am avut cinstea de a mă odihni // chiar lângă gazdă, un om primitiv la vedere, originar din Adrianopol, iar de partea cealaltă erau culcați două-trei slugi, bărbați și femei.

p.282

Țara Românească, până în apropierea munților care o despart de Transilvania, este netedă și împădurită în multe locuri. În afară de cei care țin case de poștă și de unii cârciumari, locuitorii stau îndeobște în sate, unde zărești conacul văruiat în alb al unui boier sau nobil. Această clădire constă dintr-o construcție pătrată, cu un cerdac²⁸ la catul din mijloc, ce comunică cu odăile dinăuntru; două aripi ale clădirii se depărtează de fiecă parte de cea din centru. Principala plantă cerealieră care se cultivă în această țară este porumbul²⁹ și ea alcătuiește hrana de căpetenie a țărănimii; este cartoful Țării Românești și, pe când observi că multe alte resurse sunt neglijate în chip rușinos, cea mai mare atenție este acordată culturii acestui mijloc de subsistență. Pe când treceam de-a lungul <drumului>, femeile se îndeletniceau tot timpul cu plivirea solului și cu prășitul în jurul tulpinei sale uriașe.

Pământul este închis <la culoare> și foarte bogat; în locurile dintre <tulpinele de> porumb se fac bostani foarte buni; [...] dar această agricultură predomină mai mult în Transilvania decât în Țara Românească. Mălaiul este de o culoare galbenă, când este fiert într-un ceaun cu apă <ajungând> la consistența unei budinci [...] // se numește mămăligă³⁰ și băștinașii la prânzurile lor, o moaie într-o strachină mică de lapte covăsit, slănină topită, fasole sau zarzavaturi amestecate cu slănină; o legătură de ceapă verde sau ceapă uscată însoțește de obicei mesele lor.

p.283

Solul era atât de clisos în această parte a țării și <chifit> de atâta apă, ce trebuie să fi căzut aici în urma ploilor (deși nu am avut nici una la București), încât am fost silit să merg fără ghete și fără ciorapi [...]

[Petrece noaptea în aer liber lângă un stejar tăiat.]

p.284
285

Dimineața am fost trezit de o // ploaie îngrozitoare și mi-am reînceput călătoria neplăcută. Drumurile erau într-o astfel de stare încât <abia> mă târam, ud până la genunchi, trebuindu-mi o jumătate de minut pentru ca să scot fiecare picior din noroiul clisos [...] În cursul zilei următoare, am făcut un popas, din pricina ploii, într-o cârciumă mică, unde, ca de obicei ședea preotul [...] Am rămas aici o zi. La un capăt al odăii era un culcuș murdar, sprijinit pe un cadru de răchită, cu perne și alte lucruri a căror culoare originală era greu de ghicit. Pe acest loc favorit ședeau toți cei care intrau, ca și membrii familiei, câini, pisici etc. În ce mă privește, am preferat să-mi întind picioarele ude și obosite pe // o bancă de lemn, deși am fost

p.286

²⁸ external corridor.

²⁹ The floor of this corn.

³⁰ Malaga.

poftit de mai multe ori de vocile primitoare, atât ale gazdei cât și ale feluriților oaspeți: „pune capul”³¹, pe când băteau pernele cu mâinile lor [...]

p.288

Carele mari care treceau <pe lângă mine> aveau multe atelaje, câte zece sau doisprezece cai-cinci, patru și trei înhămați de piept [...] țara are mulți din aceștia; dar, ciudat de spus, nu am văzut nici măgari, nici catări, în cursul întregului drum pe care l-am făcut prin Țara Românească.

Drumul meu era prin Pitești, Curtea de Argeș, Pripoare³², Căineni și Sibiu [...]

În sfârșit, am ajuns la Pitești care, deși nu e atât de mare, este o localitate tot așa de pestriță ca București, pe jumătate turcească, pe jumătate europeană. Fasole verde amestecată cu grăsime de porc sau cu un fel de sos, sau din întâmplare cu apă și astfel pregătite ca un fel de supă, a fost singura mâncare pe care mi-am putut-o procura. Este un fel de bucate foarte obișnuit în Țara Românească. Aceste bucate nu sunt deloc neplăcute la gust și sunt numite fasole³³.

p.289

Locuitorii [...] mănâncă mult porc [...] excelează în a-l pregăti <facând> un fel de costiță³⁴ care fiind numai sărată, se mănâncă cu pâine. N-am văzut niciodată <carne> slabă, afară doar la București, ci numai bucăți pătrate de slănină albă tare. Era lipsă de orice altă hrană animală; vinul lor este ușor, de culoare deschisă <gălbui> și // cu gust acru. Casele mai bune sunt acoperite cu șindrilă, de forma ardeziei, și de culoarea ardeziei sau roșii. În ținuturile păduroase ale țării se găsesc case făcute din bârne regulate, în felul palisadelor de lemnărie, așa cum le construiau emigranții când s-au așezat la început în America. Puțurile, căptușite în multe cazuri cu lemn, și având stâlp înalt, cu o cumpănă transversală pentru găleată, care e legată de ea printr-o frânghie sau printr-un lanț, înlocuiau fântânile din Turcia, iar lemnăria dinăuntru puțului dădea adeseori un gust neplăcut apei. Împrejurimile Piteștilor sunt bogate în livezi de cireși. Fructele sunt foarte gustoase și se vând foarte ieftin. Am căpătat o pălărie plină de cireși albe și dulci pentru 5 parale pe care le socotesc cât un *farthing*³⁵ din moneda noastră.

Pe drumul urmat de poștă sunt case care sunt totodată prăvălii <dughene> și hanuri. Într-una din ele am întâlnit pe un ins din Frankfurt am Main³⁶, care mergea pe jos ca și mine. Părea să cunoască bine Turcia și Țara Românească – unde se îndeletnicise cu exercitarea unui (oarecare) comerț – pe scurt un negustor ambulant și știa câteva cuvinte franțuzești. El a explicat stăpânei casei, care întreba de unde veneam și care îmi era religia, că „eram luteran (!)”, deci nu pravoslavnic³⁷.

³¹ „pone capo”.

³² *Prepora*, sat, com. Perișani, jud. Vâlcea.

³³ *fesule*.

³⁴ *a kind of bacon-brawn*.

³⁵ Monedă mărunță engleză.

³⁶ *Frankfort Maino*.

³⁷ Adică ortodox. De fapt călătorul era pastor anglican.

La 17 iulie am intrat în Curtea de Argeș³⁸, care este o localitate mică, lipsită de însemnătate. Intrarea // orașelor, în țara aceasta și chiar în Transilvania, era adeseori pentru mine partea cea mai grea din călătorie, atât de sfârțecată, plină de noroi și de apă, fără, pod sau pietre pe care să păsești³⁹ încât aș fi fost silit să-mi scot ghetele și ciorapii dacă nu i-aș fi scos mai înainte pentru ca să merg pe ulița principală a orașului [...] Cam la un de milă mai jos de Curtea de Argeș, se află o însemnată mănăstire ortodoxă, de formă pătrată⁴⁰. În mijlocul acestui spațiu este biserica, o miniatură a <catedralei> sfântului Paul din Londra și este vădit dintr-o epocă și de un gust superior clădirilor stângace, arcuite în jurul ei. Se pare că unii tineri erau pregătiți aici pentru <a ajunge> preoți ortodocși, sub privigherea călugărilor mai bătrâni, care purtau veșmintele obișnuite ale preoților sau ale clerului mirean. Aveam de gând să rămân acolo noaptea și mă așezasem în acea parte a clădirii unde locuiesc străinii și pelerinii – un servitor mi se înfățișase cu o strachină de lemn cu fasole fiartă⁴¹ pe care o socoteam minunată [...] când un preot venerabil a venit să-mi dea de veste că starețul mănăstirii dorea să mă vadă și mi-a dat a înțelege, ducându-și mâinile la gură, că era vorba să-mi dea // vin. Cum mă temeam că tot restul serii voi fi arătat <ca un obiect de> curiozitate și fiind încă zi, am plecat și m-am adăpostit în acea seară în coliba unui țaran. Acest biet om a fost singura persoană interesantă pe care am văzut-o în Țara Românească. El avea o familie numeroasă și era foarte sărac; dar era la el o melancolie și o superioritate de simțire care m-au consolat de lipsa de sensibilitate a neamului său; era conștiința că Țara Românească și obiceiurile și moravurile ei nu constituiau arhetipul strălucitor al desăvârșirii naționale. Simțea, deși nu mi-a spus nimic, un regret <plin de> căldură, că nu-mi putea pune în față o mâncare mai bună, în timp ce mă poftea în mod ales să împart cu el măămăliga și ceapa lui. În mica sa casă [...] nu am dormit <deloc>. O singură odaie ne adăpostea pe toți. Păsările <găinile> săreau pe mine toată noaptea și deși zăceam pe pământ, abia aveam loc să mă întind fără să lovesc pe unul sau altul din membrii familiei [...] N-am putut să-l fac nici pe el, nici pe fiica lui, să ia vreo plată oarecare și <acesta> a fost singurul loc unde ea a fost refuzată cu fermitate, dar cu bunăvoință.

Înainte de a se afla acum un râu larg și repede, ce curgea la poalele ținutului muntos care // desparte Țara Românească de Transilvania. Aici m-am găsit în cea mai mare încurcătură și aveam de gând să trec prin vad; dar aceasta nu era cu puțință din cauza adâncimii <apei>. Câțiva țărani mi-au spus că la o foarte mare depărtare se afla un pod, dar ar fi trebuit să mă întorc înapoi [...] Un băiat care păzea boii, văzând teama mea de a trece <apa>, mi-a sporit neliniștea, repetând mereu:

³⁸ *Courted Argis.*

³⁹ *Stepping-stones.*

⁴⁰ Faimoasa ctitorie a lui Neagoe Basarab.

⁴¹ *bean porridge.*

„Nu e punte, nu e punte”⁴². Pe când mă aflu în această <stare de> nehotărâre, a apărut o căruță trasă de șase boi, în care tineri țărani de ambele sexe, împreună cu câțiva mai bătrâni, erau gata să treacă dincolo, ducându-și cu ei sapele, să lucreze la porumb. Printre ei se aflau și bărbatul și fata în a căror colibă petrecusem noaptea [...] M-am îndreptat spre căruță și i-am oferit <conducătorului> 10 parale pentru a mă trece <dincolo>, <bani> pe care i-a primit [...] Am ajuns cu bine pe malul de dincolo, unde i-am părăsit și mi-am început urcușul pe munți.

Ținutul muntos al țării, pe unde călătoream acum, era bine acoperit cu pădure și am băgat de seamă că felul de a fi al locuitorilor era mai blând și mai sociabil decât cel al <locuitorilor> de la șes. Erau puține hanuri, dar oamenii dădeau de bunăvoie din ceea ce aveau, pentru o mică plată.

Mulți țărani purtau un fel de dulamă⁴³ albă de lână, ciudat împodobită pe spate, pe piept și la mâneci, cu găitane⁴⁴ albastre; unii erau îmbrăcați cu bondițe asemănătoare⁴⁵.

Am fost fericit să întâlnesc persoane care călătoreau în căruțe mici cu coșuri de răchită, trase de doi sau trei cai, în care se sprijineau pe așternutul lor sau pe snopi de paie, fumând din lungile lor ciubuce, ca o dovadă că nu mă abătusem cu totul din drumul meu.

Într-o zi de o căldură înăbușitoare, pe când zăceam pe o bancă, am văzut o femeie care se întorcea după ce dusese de mâncare, când ea mi-a îndat o bucată mare de mămăligă⁴⁶, o legătură mică de ceapă verde⁴⁷ și o // strachină⁴⁸ de acritură în care să-mi moi mămăliga. În propria mea țară ar fi fost o masă pe care nu aș fi înțeles-o, dar aici era tocmai ceea ce trebuia și era foarte răcoritoare [...]

Termenul folosit în Țara Românească pentru spirt sau rachiu este un fel de superlativ al celui <folosit> în Siria; căci în Siria numele dat spiritului este „arak”, în Turcia europeană „arakee”; și în Țara Românească „araku”, alcătuind astfel cele trei grade de comparație; arak, arakee, araku. Și adeseori când văd un om mergând pe jos <pe care-l bănuiesc îndeobște că este un suflet însetat> cineva lipsit de simțire este în stare să-l batjocorească, strigând după el: „Hah! Arakee, araku” [...]

Erau aproape trei luni de când părăsisem Constantinopolul [...] Sufeream cel mai mult de faptul că dormeam <îmbrăcat> în hainele mele în fiecare noapte, în împrejurări atât de deosebite, odată pe o laviță, altădată pe podea, când sub șopron deschis, înaintea unui foc mare, când în tovărășia unor căruțași sau în fața unui foc <aprins> sub cerul liber <când nu era nici o casă în apropiere>. O <singură>

⁴² *Noa ponte, noa ponte.*

⁴³ *a white woolen kind of great coat.*

⁴⁴ *a braiding of blue.*

⁴⁵ *a jacket of the same description.*

⁴⁶ *a large piece of Indian flour pudding bread.*

⁴⁷ *scallions.*

⁴⁸ *an earthen dish.*

pereche de haine m-a însoțit de la Ierusalim până la Hamburg, unde ne-am despărțit, credincioșii <și> tăcuții mei tovarăși și cu mine //. Aveam două sau trei cămăși și câteva perechi de ciorapi, dar am avut rareori prilejul de a-i folosi pe aceștia din urmă, în Turcia sau în Țara Românească.

p.295

[Străbate în munți păduri mari, trecând de câte zece ori aceeași apă].

În satele mici prin care am trecut am întâlnit, ici și colo, oameni care vorbeau limba germană, de bună seamă băștinași ai acelei țări, care // se așezaseră acolo ca neguțători⁴⁹, bucurându-mă cu perspectiva apropierei mele de Europa civilizată, de care unele persoane din Țara Românească nu socotesc că aparțin. Când vorbeam de mile cu unul de la care voiam să aflu depărtarea <la care se afla> o localitate, el mi-a spus că ei socotesc pe mile, ca în Europa.

p.296

Limba românească⁵⁰ poate fi învățată în scurt timp de cel care are cunoștințe clasice, datorită asemănării ei cu limba latină. Am putut cere curând pâine⁵¹, lapte, carne, ceapă⁵². Este vorbită într-un ținut foarte întins, și în Ungaria este în luptă cu limba germană și cu limba indigenă pentru supremație. „Românește nu știi?”⁵³ eram adeseori întrebat la Pesta și la Timișoara, orașe însemnate din Ungaria; dar, vorbind strict, nu am găsit că se folosește acolo atât de obișnuit latina, așa cum au arătat câțiva scriitori: trebuie să fi înțeles limba română, care se trage din cea <latină>.

În ultimul han⁵⁴ în care m-am oprit în Țara Românească, un preot⁵⁵ venerabil prezida în acea seară. Purta pălăria mare atât de obișnuită la țărani – ceea ce nu văzusem niciodată la clerul ortodox – și avea o barbă lungă care îi cobora până la brâu. El era, bineînțeles, oracolul adunării, care i se adresa cu titlul de // „părinte”⁵⁶ un cuvânt care era mereu pe buzele lor. Am cerut ceva carne, dar am primit răspunsul: nu e carne⁵⁷. Pâine și „arakiu” era din belșug. După câțva timp mi-au dat să mănânc cu pâinea mea o bucată de slănină, pe care am luat-o la început drept brânză albă; iar încetul cu încetul a apărut o strachină mare cu carne de berbec friptă, din care numai preotul m-a poftit să mă împărtășesc. Cum cei din casă refuzaseră la început, nu m-am socotit îndreptățit să-i primesc propunerea binevoitoare și m-am mulțumit cu hrana simplă pe care o luasem. Acest preot înaintat în vârstă avea o înfățișare foarte respectabilă și chiar plină de demnitate. Nici o veselie spontană nu era îngăduită în prezența lui; cei din jurul lui ascultau în tăcere spusele sale și se purtau cu el cu adevărat ca cu un părinte. Masa a început

p.297

⁴⁹ *shopkeepers*.

⁵⁰ *The Romanisti language*.

⁵¹ *puine*.

⁵² *chappa*.

⁵³ *Romanisti nosti?*

⁵⁴ *house of entertainment*.

⁵⁵ *popas*.

⁵⁶ „Parente”; <cuvântul> român pentru preot <popas> însemnând „părinte” (n.a.).

⁵⁷ *noa carne*.

cu o binecuvântare și s-a încheiat cu o rugăciune de mulțumire rostită de el. A plecat la o oră potrivită, urându-mi binevoitor noapte bună și o zi fericită. M-am înfășurat în haină și în pledul meu pe laviță, până dimineața.

p.298 La 12 iulie am ajuns la Căineni, ultimul sat pe drumul meu din Țara Românească, unde am fost supus unei cercetări stricte din partea poliției, înainte de a fi primit printr-o poartă mică în statul austriac. Aici, din nenorocire, mi-am pierdut haina arabă // pe care o adusesem de la Ierusalim [...]

p.299 Răvașul sau pașaportul mi-a fost luat și mi s-a dat un bilet mic pentru autoritățile austriece la care trebuia să mă adresez. După ce am trecut timp de un ceas printr-o vâlcea romantică, printre munți împăduriți la poalele cărora curgea un râuleț am ajuns dintr-odată la lazaretul imperial de la granița Transilvaniei, unde trebuia să fie o carantină de zece zile. Aceasta este cu mult cea mai bine condusă în care am fost până acum și [...] trebuia să fie ultima. Lazaretul este un sat mic, frumos așezat într-o covată⁵⁸, înconjurată de aproape de munți sau povârnișuri aproape drepte pe fiecare parte. Casele curate de țară în care locuiau cei care făceau carantină, semănau mai mult cu locuințele particulare ale unui boier decât cu un loc de internare. Erau plăcute și comode, mobilate cu bănci și mese și aveau o mică bucată de pământ în jurul lor, cu grajd⁵⁹ mare pentru cai; totul era rânduit pentru ca să facă dintr-o împrejurare de altfel neplăcută, de reclusiune, o împrejurare foarte de dorit în cazul meu de față, având în felul acesta un // prilej potrivit pentru odihnă și înviorare. Aici totul era pe o scară nouă și perfecționată. Clădirile, veșmintele și obiceiurile aveau un caracter european mai vădit – limba germană folosită curent – uniforma reglementară albă a trupelor austriece, diferiții slujbași ai lazaretului, fiecare îndeplinindu-și serviciul lor, mica biserică a satului și pastorul cu sutana lui neagră.

Crucile <așezate> de-a lungul drumului erau cu mai mult gust și, având <pe ele> chipul Mântuitorului, arătau că mă găseam acum în domeniul <cuprinsul> bisericii romano-catolice.

După o scurtă așteptare, am trecut de santinelă și am fost dus într-una din casele unde tocmai sosise înaintea mea un bogat arendaș ungur, cu cei doi fii ai săi și cu o slugă [...] Se numea Zachar.

p.300 Cunoșteau bine țara, de la București <de unde veniseră acum> până la Viena; partea de nord a Turciei le era, de asemenea, cunoscută și călătoreau într-un vehicul de răchită <nuiele împletite> care era acoperit cu un coviltir tras de doi cai. Nu am putut afla cum ce scop // vizitaseră toate locurile acestea, dar bănuiesc că <se duseseră> cu turme.

A trebuit să ne deschidem de patru ori bagajele și să explicăm întrebuintărea fiecărui articol la patru autorități diferite [...]

⁵⁸ *nidus*.

⁵⁹ *ample accomodation for horses*.

Nu trebuie să uit bunăvoința medicului, Dr. Ley, care mi-a trimis zilnic trei sau patru// farfurii de supă, păsări și zarzavaturi. Eu fiind doctor în drept <Doctor p.301
Recht> m-am bucurat într-o țară civilizată, de mult respect.

Slaba monedă din Țara Românească a dispărut acum; în locul ei se foloseau aici *zwansigii*⁶⁰, *kreutzerii*⁶¹ și *groșii*⁶² bătuți în mod legal cu efigia imperială, <care> aveau <un curs> stabil. Aici am auzit, pentru prima oară, de moartea maiestății sale William al IV-lea⁶³ și cel care mi-a anunțat-o, a înfățișat această întâmplare aruncându-și capul pe spate, închizându-și ochii și deschizându-și gura. În ziua plecării noastre din lazaret, bagajele noastre au fost cercetate din nou de către toate autoritățile *in posse*; bucățelele mele de hârtie care înveleau o piatră mică sau o pipă au fost deschise [...]

Când am părăsit satul lazaretului, am trecut printr-o vale strâmtă, care era în drumul meu spre Sibiu, capitala Transilvaniei [...]; deasupra râului care curgea la poalele defileului se înălțau ruinele unui castel⁶⁴; <el> avea o formă rotundă și bănuiesc că fusese ridicat de către romani⁶⁵ pentru paza <acestei> văi înguste și întunecate, împotriva năvălirilor dacilor [...]

Era fără îndoială un progres ce se putea constata în toate privințele în Transilvania, deși nu era perfecțiunea pe care nădăjduiam să o văd; cum mergeam mai departe, <am văzut că> pălăriile mari mai erau încă purtate de bărbați, dar femeile, în locul basmalei turcești pusă pe cap, începeau să poarte bonete și pălării de paie. Porumbul⁶⁶ mai era încă producția principală a solului, <iar> între tulpinele sale, bostanii își arătau bogatele lor flori galbene, producând astfel o recoltă înădărită. Această cereală „bob de Ignat”⁶⁷ se coace încet și nu e tăiat până la sfârșitul lui septembrie. //

În <ziua de> 23 iulie am ajuns la Sibiu unde, pentru prima oară de la plecarea mea de acasă, am văzut cu încântare vârfurile <turnurilor> bisericilor și am auzit solemnul sunet al clopotelor lor. Privit de departe, orașul mi-a amintit foarte bine de Shrewsbury⁶⁸. Locuitorii Sibiului, ca și <acei> ai unui ținut foarte întins, sunt <formați dintr-o> colonie de sași și urmează cultul luteran; ei mai păstrează încă limba și moravurile strămoșilor lor. Câteodată auzi același ins <vorbind> românește și câteodată nemțește; dar este o curățenie și o ordine în locuințele și fermele lor, care dovedesc o superioritate față de cele din jur. În satele unde locuiesc ei, turlele

⁶⁰ *swansics*.

⁶¹ *Kreutzers*.

⁶² *groschen*.

⁶³ William al IV-lea, rege al Marii Britanii (1830–1837), decedat la 20 iunie 1837.

⁶⁴ Ruinele cetății de la Turnul Roșu.

⁶⁵ Afirmatie complet eronată; construcția aparține Evului Mediu.

⁶⁶ *Crops of Indian corn*.

⁶⁷ *Brobdignat*.

⁶⁸ Mic oraș în Anglia.

locașurilor lor rivalizează cu acelea ale templului parohial, acesta din urmă putând fi deosebit numai prin crucea care îi încoronează vârful.

p.304 Orașul acesta nu este atât de mare sau întortochiat ca Bucureștii, dar îl întrece cu mult sub raportul înfățișării și confortului; aspectul turcesc lipsește cu desăvârșire și prăvălii în <toată> regula purtând numele negustorului și indicarea mărfurilor cu care face el negoț, au firme scrise cu litere germane. Strada principală este foarte lată, formând o piață mare – bisericile și clopotnițele acoperite frumos cu olane, hanurile și cârciumile nu sunt de criticat; aici se aflau cazărmile cele mai mari și mai curate pe care le-am văzut pe continent⁶⁹, dar drumurile care duc spre ele sau care vin <de acolo>, sunt în stare de delăsare. La Sibiu e o amestecătură de oameni de diferite <neamuri> și limbi: – româna⁷⁰, germana, maghiara și // chiar latina este vorbită de locuitori; totuși prima <din aceste limbi> este folosită de oamenii de rând.

p.305 Era seara târziu când am ajuns aici și nici o casă nu a vrut să-l primească pe călătorul obosit. Fiind târziu mi-am pus în gând să-mi urmez călătoria și am întrebat pe oricine întâlneam de drumul spre Viena [...] În sfârșit, un om cu înfățișare sinistă pe care l-am întrebat de drum, m-a oprit întrebându-mă de unde veneam. Călătoria mea romantică de la Ierusalim nu a fost luată în seamă și el a așteptat până ce a trecut poliția, dându-mă în sarcina acesteia. În noaptea aceea și o parte din ziua următoare am fost ținut la arest, printre oameni dintre care unii erau în cătuș; era o închisoare mare unde sunt sigur că aș fi rămas până acum, dacă nu m-aș fi gândit la o ieșire. M-am dus cu pașaportul meu la un slujbaș bătrân și morocănos care făcea pe supraveghetorul și m-a trimis cu un servitor de încredere la biroul superior al poliției; după oarecare șovăire, am fost primit și socotesc că autoritățile, care mi-au cercetat pașaportul s-au rușinat de nedreptatea cu care fusesem // tratat [...] mi-au semnat pașaportul, cu cea mai mare grijă și mi-au dat un bilet ca-mi găsesc o locuință peste noapte. Poliția în statele austriace și prin toată Germania pe care am străbătut-o, este foarte strictă: „Pașaportul, pașaportul”⁷¹ era cuvântul <rostit> de orice gură, [...] poliția germană – nu era nepoliticoasă, dar îmi lua tot timpul când ajungeam în vreun oraș al lor [...]

Hanurile⁷², chioșcurile, cafenelele, toate au dispărut acum în fața birturilor⁷³ și hotelurilor⁷⁴; rachiul a făcut loc coniacurilor și lichior⁷⁵ și chiar au început să lichior apară țapii de bere.

De la Sibiu am pătruns într-un ținut bine cultivat, locuit îndeosebi de acei coloniști sași [...] ale căror locuințe au o înfățișare confortabilă [...] cu ferestre

⁶⁹ Aluzie la călătoria sa în Europa.

⁷⁰ Romanisti.

⁷¹ pass, pass.

⁷² Klaubens.

⁷³ birtzhaus.

⁷⁴ gasthoffs.

⁷⁵ schnops brantwine.

lustruite și bine apărute. Fiind zi de târg, la Sibiu, am avut prilejul de a vedea foarte bine pe acești țărani, ducându-și produsele la târg; bărbații deși purtau pălăria din Țara Românească, aveau o haină dintr-o dimie bună și plină <groasă>⁷⁶, cizme⁷⁷ lungi și călăreau pe cai buni; multe femei mergeau și ele călare, purtau aceleași pălării mari de paie [...] și aceleași cizme lungi ca și bărbații.

Cei care mergeau pe jos aduceau lapte, unt și fructe <cireși> și pot să spun că pentru prima oară de la plecarea mea de acasă am văzut unt adevărat și curat //; la consulul (Angliei) la București, gustasem din niște unt făcut cu lapte de bivoliță, care era alb ca zăpada, și cu gust plăcut; dar aici era unt obișnuit, cu care suntem cu toții obișnuiți, dus la piață în coșuri <acoperite> cu șervete [...]

p.307

Am mers toată noaptea, cum îmi era adesea obiceiul, și am dormit câteva ceasuri ziua. După 26 iulie am ajuns am la Sas-Sebeș⁷⁸, un oraș alcătuit dintr-o stradă largă cu o poartă la fiecare capăt; această parte închisă se numește Burgul⁷⁹ – toate străzile din afara <cetății> sunt numite foburguri⁸⁰. Era aici un seminar pentru pregătirea clerului romano-catolic, al cărui port consta dintr-o glugă mică, o funie albă în jurul mijlocului și pălăria obișnuită; unii (care presupun că făceau parte din clerul luteran) purtau anterie lungi de o culoare purpurie, închise în față cu nasturi și pălării întrucâtva asemănătoare cu // acelea înfățișate în portretele lui Calvin și John Knox⁸¹.

p.308

Mă mir că sănătatea mea continua să fie atât de bună, când mă gândesc la viața aproape nefirească pe care o duceam acum, umblând în fiecare zi și dormind noaptea <îmbrăcat> în aceleași haine; pâine, vin, brânză, rar carne, puțin lapte și fructe constituiau subsistența mea de căpetenie; s-ar fi putut procura carne în fiecare zi cu mai multă ușurință, dar se servea în cantitate mai mare și era foarte des <carne de> porc, cu ceva varză acră⁸² sau cu fasole⁸³. Drumurile, deși ceva mai bune decât în Turcia și în Țara Românească, erau totuși proaste; un fel de diligență mergea de la Sibiu la Viena, făcând călătoria în zece zile; erau mai mulți călători și trăsurile lor europene <aveau> un vizitiu⁸⁴, cu o înfățișare fantastică, cocoțat pe capră; căruțele erau <construite> pe același principiu ca mai înainte, dar mai bine, trase de aceeași boi de culoarea șoarecilor, cu coarne de o mărime uriașă și foarte ridicate în sus; plugurile aveau roți mici.

⁷⁶ *good broad-cloth opparel.*

⁷⁷ *jackboots.*

⁷⁸ *Sausebisch*, azi Sebeș, oraș, jud. Alba.

⁷⁹ *the Bourg.*

⁸⁰ *Faux-bourgs.*

⁸¹ John Knox (1505–1572) teolog reformator scoțian.

⁸² *sour Krout* adică *sauer Kraut*.

⁸³ *fesule.*

⁸⁴ *chasseur.*

p.309 La poștă sau la birt nu se plătește locuința dacă ceri vin, pâine, rachiu sau orice alt lucru pe care îl procură casa; și când e ora culcării, se aduce o cantitate de paie și este întinsă pe podea unde oaspeții se odihnesc comod sau foarte adeseori preferă să doarmă în vreuna din // dependințe unde este mult fân și paie. Am văzut douăzeci de inși care după ce cinaseră s-au retras, cu voia gazdei, să doarmă în șure și în șoproane⁸⁵.

În diferitele locuri unde mă opream, fiecare arăta cea mai mare curiozitate pentru a afla de unde vine, „unde merge, de unde vine jupânul”, al românilor și *wo von* al celor care vorbeau limba germană, răsunau mereu la urechile mele. Limba dintâi este vorbită în multe împrejurări aproape până la porțile Vienei; pașaportul meu mi se cerceta acum mereu și ajunsese destul de lămurit, datorită observațiilor prevăzătoare și semnăturilor, șefilor poliției din Sibiu; la 29 iulie am trecut prin micul oraș Deva, așezat la poalele unui amfiteatru de dealuri; în vârful unuia dintre ele, foarte mare, din afara orașului este o cetate puternică⁸⁶, care în parte poartă un nume din cea mai îndepărtată antichitate, fiind de bună seamă ridicată de romani, pentru a ține Dacia sub ascultarea lor. Ținutul din jur mi-a lăsat impresia că s-au petrecut acolo lupte sângeroase.

p.310 Limba germană se vorbește mai ales în orașe, dar cea română este folosită îndeobște de către țărâtime; în această parte a Transilvaniei se cultivă mult tutun și recolta // crește pe măsură ce înaintezi în Ungaria; frunzele sunt atârnate în șiruri, ca să se usuce în fața caselor țărănești [...]

Orașele și satele arătau un progres vădit, pe măsură ce înaintam; casele din sate erau, cele mai multe, izolate <unele de altele>, fiind înconjurate de garduri de lemn, fațada⁸⁷ (în afară de prăvălii) fiind de obicei în partea dinspre stradă și biserica în centru, lângă piață.

Am fost mirat găsind în Ungaria că se folosesc în mod curent termenii arabi pentru tutun (*dhuhoune*) pe când în Turcia <se spune> tutun și în Țara Românească tabac, deși aceste țări sunt, comparativ, mai aproape de <acelea> unde se vorbește limba arabă; nu-mi pot închipui pe ce cale a ajuns în Transilvania și în Ungaria.

p.311 <Vremea în acest> anotimp era atât de bună, încât dormeam des în micile clăi de grâu de pe ogoarele secerate; câteodată eram primit într-un șopron; aceste clăi de grâu erau în formă de cruce, astfel că mă așezam bine într-unul din // unghiuri, trăgeam peste mine câțiva snopi și, înfășurat în pledul meu, scăpam de boarea nopții [...]

La o mică distanță de Lugoj, am dat patru groși unui căruțaș care căra acolo lemn de foc, ca să-mi dea o mână de ajutor; umblasem toată ziua dinainte și toată noaptea și acum mă odihneam pe parii lungi cu care era încărcată căruța și curând am adormit [...]

⁸⁵ *aut* = *offices*.

⁸⁶ Cetatea medievală a Devei.

⁸⁷ *the gable*.

Lugojul este un oraș mare cu o biserică frumoasă, care are două clopotnițe împodobite cu gust și aurite; femeile din împrejurimi purtau fote late de culori felurite în jurul trupului lor, care le ajungeau până la călcâie, basmale albe pe cap care le atârnau pe spate, întocmai ca <la> femeile arabe. Bărbații, pe lângă pălăria lată, care acum avea marginea rotunjită în sus de jur împrejur, alcătuiind un fel de bordură între ea și calotă, erau îmbrăcați cu surtuce albe de bumbac, care stăteau strânse pe mijloc, și pantaloni largi și albi// din aceeași <țesătură>, foarte largi, care se legănau încoace și încolo, când umblau și dădeau aceluia care îi purta aparența că purta fustă; mica lor pungă de piele albă pentru tutun și uneltele pentru fumat erau prinse de cingătoare, în față.

p.312

La anumite distanțe de-a lungul drumului erau ridicate cruci înalte de lemn cu chipul Mântuitorului în culori; una dintre acestea se afla și în fața intrării principale a fiecărei biserici; bărbații își scoteau pălăriile când treceau prin fața lor, iar femeile făceau câte o reverență și își făceau semnul crucii.

Ținutul din Ungaria prin care trecea drumul meu era șes, pământul se înfunda și era nisipos [...] satele au toate aceeași înfățișare, fiind alcătuite dintr-o stradă lată, sădită cu pomi pe amândouă părțile, biserica fiind de obicei așezată la mijlocul unei laturi a străzii; în afară de orașele mai mari, toate au, comparativ <vorbind> clădiri moderne. Satele au un cioban care, sunând din corn, adună turmele și le păzește în împrejurimile orașului, iar seara le aduce înapoi.

La 5 august am intrat în Timișoara⁸⁸, unde este o piață⁸⁹ mare și frumoasă; acoperișurile de olane ale unora din biserici sunt rânduie într-un chip ciudat reprezentând potire, cruci și slove; se găseau fructe din belșug, mai ales pere și prune. În orașele mai mari din Ungaria un grup de sculpturi de marmură neagră sunt așezate în // mijlocul unui spațiu mare sau a pieței, înfățișând vreo întâmplare însemnată legată de istoria țării lor; mi s-a părut că sunt executate cu îndrăzneală⁹⁰.

p.313

Unii din țărani purtau un cojoc de piele de oaie, croit ca o vestă (blana rămânea numai pe margine) împodobit cu motive rotunde roșii, puține <la număr> și depărtate între ele; <o blană de> miel negru sau o piele de ied alcătuește o pelerină și le atârnă pe spate între umeri; când pășesc încet pe strada lată a satului lor, ei au înfățișarea unor senatori <plini de> gravitate. Prin toată țara se îndeletniceau cu hârnicie să aducă acasă recolta care era foarte îmbelșugată. Porumbul nu era copt încă.

Pe când intram într-un sat la 7 august, am văzut doi husari și doi servitori (?)⁹¹ în negru, cu căciuli de piele neagră și cizme din piele, care stăteau lângă caii lor în așteptarea sosirii vreunei persoane însemnate; îndată au început să tragă clopotele bisericii parohiale, două trăsuri au înaintat și un bărbat de statură mică,

⁸⁸ *Temmeshwaur.*

⁸⁹ *market square.*

⁹⁰ *boldly executed.*

gras, s-a scoborât <purtând> o calotă mică, roșie și cu un ciucure de mătase albastră pe cap; am aflat că acest personaj era episcopul de Pressburg⁹², care cred că e un cardinal; parohul din <acea> localitate, înveșmântat în anierul său, împreună cu unii din locuitorii de seamă <ai satului> l-au dus la casa parohială; în tot timpul cât a stat acolo, cam un sfert de ceas, clopotul continua să sune; // apoi el a plecat; înaintea lui mergeau cei doi husari și doi picheri (servitori călări). Hangiul de la birt mi-a spus că era un „episcop foarte bun”.

Vinul din Ungaria este superior oricărui vin pe care l-am gustat până acum – unele <vinuri> sunt roșii și au mult corp⁹³; pepenii sunt foarte ieftini aici, poți să cumperi unul cu un penny din banii noștri; dar carnea cu care este atât de obișnuit englezul, este împărțită aici cu economie; mi s-a părut că era o mare favoare când ți se dădea din ea, chiar dacă o pofteai; „nu e carne”⁹⁴ era răspunsul cel mai frecvent. Limbile germană, română, maghiară și latină sunt <cele> folosite în Ungaria; m-a izbit <chiar> faptul că limbile germană și română erau vorbite mai mult decât însăși maghiara.

La 11 august m-am întâlnit din nou cu vechea mea prietenă Dunărea [...]

⁹¹ *servants*.

⁹² Azi Bratislava, capitala Slovaciei.

⁹³ *full-bodied*.

⁹⁴ „*nix fleisch*”, *no meat*.

ANATOLI DEMIDOV (1812–1870)

În seria călătoriilor străini prin principate în prima jumătate a secolului al XIX-lea, prințul Anatoli Demidov ocupa o poziție distinctă. Membru al bogatei familii ruse a Demidovilor, care a inaugurat exploatarea miniere în munții Urali și în Siberia și a făcut o remarcabilă avere de pe urma acestei activități întreprinzătoare, Anatoli, fiul lui Nicolai Nichitici, și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în afara granițelor Rusiei, unde de altfel a venit foarte rar. Inițial atașat de ambasadă, A. Demidov a renunțat la cariera diplomatică și s-a căsătorit în 1840 cu principesa Mathilda, fata lui Jérôme Bonaparte, fost rege al Westfaliei în perioada imperiului napoleonic, căsnicie care nu a durat decât șase ani. A. Demidov a deținut și titlul nobiliar de conte de San-Donato, obținut în urma cumpărării principatului cu același nume, de la ducele Toscanei.

A. Demidov a investit o parte a averii, în acțiuni sociale, de binefacere sau pentru încurajare a culturii ruse (fondarea spitalului de copii Nikolaevsk, a Casei Demidov, din Petersburg, pentru vindecarea săracilor). De asemenea, el a instituit un premiu anual de 5 000 de ruble, care urma să fie distribuit de Academia Rusă pentru încurajarea literaturii.

În 1837, A. Demidov a inițiat o veritabilă expediție științifică de proporții destul de însemnate pentru acea vreme, la care a atras peste 20 de specialiști din diverse domenii de cercetare și care avea ca scop și investigarea resurselor solului și subsolului sudului Rusiei.

Urmare a acestui îndelungat periplu prin numeroase țări ale continentului, aristocratul rus a elaborat un interesant jurnal de călătorie *Esquisse d'un voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie* a cărui primă ediție a apărut la Paris în anul 1838. De-a lungul anilor s-a bucurat de numeroase reeditări, în limba rusă fiind publicată în 1853, la Moscova.

Un mare spațiu al lucrării este consacrat impresiilor pe care Demidov le înregistrează în timpul traversării ținuturilor locuite de români. Observator fin și perspicace, atent investigator al realităților românești, panorama schițată de călătorul rus este extrem de diversificată: ea merge de la descrierea trecutului istoric al principatelor, la moravuri, obiceiuri, costume, aspecte demografice, căi de comunicație, limbă, folclor.

Este de remarcant faptul că acest călător rus s-a plasat – lucru care-l onorează, și dintr-un impuls sincer și spontan, fără a-l obliga nimic la aceasta – pe poziția sublinierii și recunoașterii originii dacoromane a poporului nostru, a continuității noastre pe aceste meleaguri. Această tendință de punere în lumină a adevărului istoric se împletește la Demidov cu accentele critice la adresa acelor călători străini care, beneficiari ai ospitalității românești, denigrează, odată întorși în țara de origine, calități native și trec sub tăcere modul plin de căldură în care au fost întâmpinați.

După autorizata apreciere a lui Nicolae Iorga „Cartea întinsă, luxoasă și foarte frumos ilustrată, care poartă iscălitura prințului rus Anatol de Demidov [...] e, în afară de splendidele ilustrații, unul din cele mai bogate izvoare cu privire la epoca regulamentară în principate”¹.

Atunci când anumite aspecte ale societății românești îi stârnesc mirarea sau dezaprobarea, Demidov nu ezită, utilizând o ironie fină, dar sfichiuitoare, să-și exprime atitudinea deschisă față de anumite stări de lucruri retrograde sau apăsătoare.

În ansamblu însă, tonul lui Demidov este unul de simpatie și reală înțelegere pentru situația poporului român, a cărui poziție geo-politică aflată la confluența de interese a marilor imperii vecine, i-a adus, nu de puține ori, numeroase avataruri și sacrificii.

În afara acesteia, Demidov a mai scris și o serie de alte volume dintre care amintim: *Des slaves et des Russes*, Moscova, 1842–Paris, 1844 și *Étapes maritimes sur les côtes de la Catalogne et de l'Andalousie* (1852), 2 vol.

Despre el au scris: M. Kogălniceanu, *Demidoff în Moldavia*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, Brașov, 1840, III, p. 380–384; 385–391; 393–395; M. Kogălniceanu, *D. A. Demidoff în Banat, Walahia și Moldavia*, în „Dacia literară”, ed. I, 1840, p. 140–196; ed. a II-a, 1859, p. 100–139; Petru Haneș, *De la Demidoff la D. Bellesort*, în „Viață nouă”, București, II, 1906–1907, p. 339–343; Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1922, Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, vol. III. De la 1800 până în zilele noastre, p. 210–214; Vincentiu Bugariu, *Călătoria lui Demidoff prin Banat*, în „Analele Banatului”, III, 1930, nr. 4, p. 1–18; Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, Institutul de istorie națională, 1947, p. 311–339; Adrian Silvan-Ionescu, *Artă și document*, Editura Meridiane, București, 1990, p. 92–95, 128.

ANATOLI DEMIDOV

Schița unei călătorii în Rusia de Sud și în Crimeea prin Ungaria, Țara Românească și Moldova 1838²

II

De la Viena la București

p.94 [...] Când noi am depășit *Babakai*, o piatră conică destul de înaltă care se
ivește în mijlocul curentului, am ajuns în bulboana îngustă unde Dunărea se
p.95 năpustește, răsucindu-se la fiecare pas pentru a-și tăia drumul între toate // rocile pe
care le întâlnește. Pe malul drept, muntele adăpostește încă ruinele unei
impunătoare cetăți: este Columbac, care veghea odinioară ca un vultur asupra
acestei importante trecători. Columbac, și în zilele noastre, lasă să iasă din craterele
stâncilor sale acele temute roiuri de muște așa de mortale pentru animale. Odată
angajat în această sumbră și misterioasă cale, unde fluviul verzui aleargă peste
stânci, mergi din surpriză în surpriză, dacă ești fericit, în fine, a revedea un peisaj,
de a regăsi încă o dată natura mare și colorată, atunci ierți Dunării câmpiile sale
inundate și melancolice, noroiul orașelor sale și reptilele sale imunde, se iartă lui
„Francisc I”³ opririle sale neîndemânatică, care în toiul nopții îl pun pe călător pe o

¹ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită de Adrian Angheliescu, București, Edit. Eminescu, 1981, p. 528.

² Pentru actuala versiune s-a folosit în principal ediția *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, par M. Anatole de Demidoff, Paris, Ernest Bouldin, 1838. La anumite pasaje au fost făcute comparații și mici modificări de text, considerate mai oportune după ediția din 1854.

³ Vaporul cu aburi cu care Demidov și însoțitorii săi călătoresc pe Dunăre.

coastă pe care i-ar fi plăcut s-o admire, uiți regimul spartan al vasului și te împaci cu atât mai mult cu el, cu cât îl vei părăsi de îndată. În mijlocul acestui mare spectacol al apelor care fac un zgomot asurzitor și al unei vegetații bogate, ajungi la poalele unei mici case care se ridică izolată pe malul stâng. Această casă ermetic închisă călătorului și care nu se deschide decât baloturilor de mărfuri, este Drencova⁴; iată așadar, scopul către care ai tins vreme de cinci zile, iată capătul lentei tale navigații. Ca și Baziaș⁵, Drencova nu este decât un nume gol: și dacă ai contat pe un oraș, pe un cătun, pe un cabaret (fie el și mizerabil), te-ai înșelat cu totul. Ești la Drencova și asta-i tot, // podețul vă pune pe pământ și nimic mai mult. Vezi această iarbă proaspătă, aceste tufișuri înflorite, acești uriași munți sumbri; ascultă ecoul sălbatec pe care nu poți să-l reții [...] într-un cuvânt [...] ești la Drencova!

p.96

Cu toate acestea, aceste maluri nelocuite datorită singurătății lor, sunt pline de farmec și de liniște. Pe de o parte vegetația este dintre cele mai bogate: vara aici domnește cea mai blândă temperatură, căci odată soarele coborât spre orizont, înălțimea munților înconjurători aruncă mari umbre răcoritoare asupra Dunării. Acest ținut puțin locuit este totuși frecventat de câțiva păstori; costumele lor, specifice acestei părți a Banatului, este aproape în întregime datorat oilor pe care le îngrijesc și a căror piele, întoarsă după anotimp, le servește atât ca veșmânt, cât și pentru acoperitul capului.

Am coborât cu toții pentru a ne bucura de o plimbare și de plăcerea de a păși pe pământ ferm, naturaliștii noștri într-o clipă se dispersară în toate direcțiile, în timp ce fără să strige: am ajuns!, Raffet imortaliza orice trecător în albumul său.

Dacă este vorba de femei, cele care treceau pe acolo purtau pe creștetul capului un fel de coroană de stofă rulată; o cămașă largă deschisă în față, abia le acoperă bustul; costumele strâmte se compune din două soiuri de șorțuri în culori frapante, aplicate pe o fustă foarte strânsă. Mai erau, de asemenea, soldați coloniști în cea mai simplă uniformă, o fustanelă deteriorată, cu un chipiu simplu și restul pe măsură; mai erau călăreți din corpul de observație de pe această parte // care purtau o bonetă din piele de oaie neagră, și al căror echipament este înțesat de cuie de fier și de aramă. Aceste ființe, pe cât de pitorești pe atât de amabile, acceptaseră solicitările pictorului nostru și mica recompensă pe care o primeau pentru a sta nemișcați un moment părea să-i umple de uimire și încântare.

p.97

Oricât de frumos ar fi un peisaj, când vine seara, te simți norocos dacă dispui de un alt acoperiș decât bolta cerului.

Ziua de 8 iulie, a patra noastră zi de navigație, a început sub auspicii ceva mai favorabile. În zori, un bastiment ceva mai mare care ne transporta trăsurile și bagajele ne-a depășit pentru a ajunge la Orșova de Sus. De la Drencova până la

⁴ Sat aparținător de comuna Berzeasca, jud. Caraș-Severin. În prezent servește și ca punct de observație a nivelului apelor fluviului.

⁵ Baziaș – azi sat, comuna Socol, jud. Caraș-Severin.

p.98 acest oraș, traseul pe fluviu încetează a mai fi practicabil pentru vasele de mari dimensiuni, din cauza colților de stâncă și a curenților sinuoși și rapizi, întocmai ca niște cataracte care obturează și brăzdează făgașul Dunării. În această situație, călătorii sunt instalați pe niște ambarcațiuni ușoare, al căror fund plat le permite în orice anotimp să depășească obstacolele care întrerup așa de nefericit acest admirabil canal. Ne-am imbarcat deci într-un vaporeș foarte cochet, prevăzut cu opt vâsle și cu o cabină mică în partea din spate și pe al cărui pavilion aflat la capătul de sus al unui catarg ușor, flutura numele său: „*Tünde*”. // De abia părăsiserăm malul, când am văzut ce diferență de iuțeală și mai ales de liniște, oferă suprafața fluviului în această parte a cursului său. Apropiindu-ne de satul Izlaz⁶, aflat în această parte a Banatului, găsim Dunărea acoperită, pe două treimi din lățimea ei, cu o spumă clocotitoare. Un lanț de stânci, plecând de la malul ungar, se întinde atât de departe sub ape, încât ambarcațiunile trebuie să meargă să caute malul sârbesc, unde ele sunt luate de un curent care le precipită cu o viteză extraordinară. După câteva minute de vârtejuri și de zgomot, navigația redevine liniștită câteva momente, apoi se intră în noi vârtejuri albe de spumă, până în locul unde munții, coborând, lasă masei de apă acumulate, o circulație mai liberă.

Noi observăm, din timp în timp, câteva sate, atât pe partea Serbiei, cât și pe partea opusă; Milanova⁷ între altele, care nu datează decât de cinci ani, a înlocuit tristul cătun de la Bârniksa⁸, și s-a ridicat în Serbia, ni se spune, în onoarea fiului pașei Miloș. În stânga noastră, lăsăm, de asemenea, Triculé⁹, un vechi fort compus din trei turnuri. Două turnuri paralele sunt așezate pe o ridicătură; al treilea, care este scăldat din toate părțile de către Dunăre, comunică, printr-un podeț, cu stânca pe care se află cele două construcții gemene. Această veche fortificație este ocupată astăzi de un post sanitar.

p.99 Peste puțin Dunărea se îngustează // din nou și reintră într-un nou defileu unde vârtejurile se precipită iritate contra giganticului obstacol care le reține. Acolo, vaporul ne debarcă pe pământ și spectacolul cel mai maiestuos pe care ni l-au văzut ochii de când pătrusesem în aceste ținuturi, veni să ne înconjoare din toate părțile. Un zid de stânci, care se ridică la mai mult de opt sute de picioare, stă înclinat deasupra suprafeței apei între cele două maluri. La câțiva stânceni deasupra nivelului Dunării și pe marginile de jos ale acestor imense stânci, șerpuiește un drum magnific, recent construit, realizat cu multă vigoare, demn de aceste mari vestigii ale Romei pe care fluviul le-a păstrat ca pe niște prețioase relicve. O grotă mare se profilează pe malul bănățean și beneficiind de aceste peșteri naturale un fel de han turistic, a fost încropit chiar sub bolta cavernei. După o scurtă odihnă la

⁶ *Islaz*, sat, comuna Izverna, jud. Caraș-Severin.

⁷ *Milanova*, localitate în Republica Serbia.

⁸ *Bârniksa*, localitate în Republica Serbia.

⁹ *Trikulé*, nume turcesc desemnând cetățuia din localitatea de mai sus.

umbra acestui proaspăt refugiu, ne-am reluat drumul până în locul unde o potecă abruptă duce la intrarea grotei lui Veterani¹⁰, celebră în aceste ținuturi și dincolo de ele, prin frumoasele sale legende despre proscriși, haiduci și lupte.

Se spune că în războiul pe care Ungaria l-a susținut contra turcilor la 1788¹¹, grota lui Veterani a servit drept adăpost de retragere unei garnizoane de infanterie și unui tun, care cocoțat în chip penibil la intrare, domina pe o largă distanță cursul fluviului, din înălțimea postului său inaccesibil. //

Barca ne aștepta în josul drumului și am reînceput cu iuțeală să mergem în derivă, apropiindu-ne de malul sârbesc. De această parte a Dunării, am putut să remarcăm că piciorul stâncilor este amenajat în mod regulat, pentru a îngădui traseul unui drum care urmează fără întrerupere sinuozitățile Dunării; acest drum este o operă a romanilor, acești uriași, care în războaiele lor contra dacilor au ocupat mult timp aceste ținuturi, înainte de a lăsa aici coloniile lor.

În curând, pe același mal, o mare inscripție ne apare între mărăcini; vâslașii noștri opriră un moment pentru a ne permite să contemplăm acest nobil indiciu al trecerii victorioase a acestui mare popor. Pe o imensă stâncă verticală, un cadru împodobit cu sculpturi și cu vulturi cu aripile desfăcute, mărginește această lungă inscripție. În ciuda ravagiilor timpului și a urmelor focurilor pe care păstorii le-au aprins de-a-lungul secolelor sub stânca istorică, se pot încă citi primele două rânduri, care lasă să se bănuiască aceste cuvinte: IMP<ERATOR> CAES<AR> NERVAE FILIUS NERVA TRAIANUS GERM<ANICUS> PONT<IFEX> MAX<IMUS>¹²

În timp ce noi contemplăm, de la o distanță prudentă, pentru a nu neliniști grăcerii, această amintire impunătoare, pe care ești atât de mirat de a o găsi în acest deșert și pe acest mal, care era încă atât de barbar înainte ca Traian¹³ să-și aducă aici legiunile¹⁴, // ambarcația se îndreaptă spre Orșova de Sus, vechea fortăreață a

p.100

p.101

¹⁰ Peștera Veterani, Maovăț situată în sudul Banatului, cam la mijlocul clisurii Dunării, a fost folosită între 1692–1797 de posturile austriece, însărcinate cu interceptarea comunicațiilor otomane pe apă și pe uscat. Conte Federigo Veterani, mareșal-locotenent al împăratului Leopold I, a fost unul din comandanții armatei imperiale în timpul războaielor austro-turce de la finele secolului XVII. Episodul legat de peștera care-i poartă numele – aflată în apropierea satului Dubova (jud. Mehedinți) – s-a petrecut prin anii 1691–1692. Vezi biografia lui Federigo Veterani, în *Călători străini în Țările Române*, vol. VII, București, 1980, p. 464–471.

¹¹ Confuzie. Ungaria nu a purtat singură acest război, ea fiind inclusă atunci în componența Imperiului Habsburgic, care a purtat, într-adevăr, alături de Imperiul țarist, războiul contra otomanilor (1787–1792).

¹² *Împăratul Caesar Nerva Traianus învingător al germanilor, fiului divului Nerva, mare preot*, cf. *Inscripțiile Daciei romane*, vol. II, Editura Academiei, București, 1977, p. 28.

¹³ Marcus Ulpius Traianus, împărat al Imperiului roman (98–117 e.n.).

¹⁴ Este vorba de războaiele daco-romane din anii 101–102 și 105–106, soldate cu cucerirea Daciei și transformarea ei în provincie romană.

Banatului, și după puțin timp eram instalați în unicul și sărăcăciosul han al acestui mic orașel.

p.102 Dintre toți pasagerii străini de pe vasul „Francisc I”, alături de noi nu mai rămăsese decât un tânăr francez care se ducea la București [...] și un bătrân negustor armean, amabil și cu maniere prevenitoare. Cel din urmă, avea o îndelungată cunoaștere a acestor meleaguri, devenise familiarizat cu capcanele Dunării și nu vorbea altceva decât de dificila traversare pe care urma s-o încercăm a doua zi. Atât a insistat asupra curajului pe care trebuia să-l avem printre aceste ape adânci și stânci formidabile ale Dunării, numite de turci *Demir Gapy* (Porțile de Fier), încât ne-am lăsat convinși să adoptăm drumul pe uscat, pentru a ajunge în compania armeanului nostru, la micul port Schela, unde vasul cu aburi de la Dunărea de Jos aștepta sosirea noastră. Această soluție ni se părea cu atât mai convenabilă, cu cât ea venea în concordanță cu gustul nostru pentru explorări curioase, și ne-ar fi permis să facem o scurtă vizită și la Mehadia, loc renumit pentru băile sale de ape minerale, pentru frumusețea priveliștilor sale, pentru urmele prețioase ale luxului și bogăției romane, care se mai găsesc încă amestecate cu clădirile recente. Roma cunoștea aceste ape binefăcătoare și mitologia sa plină de imagini a consacrat // Mehadia lui Hercule, lui Venus și Hygiei – zeița sănătății. O împrejurare neplăcută se opuse planurilor noastre și a trebuit să renunțăm la această interesantă excursie. Drumul terestru care ducea la Schela¹⁵ era atunci parțial inundat: trebuia deci să ne lăsăm pradă redutabilelor cataracte și să încredințăm soarta noastră vaporului care, de-a-lungul acestor obstacole, trebuia să ne ducă până la malul românesc.

Ne rămânea să vedem cum am putea folosi această jumătate de zi; fiecare urma să dispună de ea după gustul său. Dar Orșova este ușor de colindat: trei străzi perpendiculare pe Dunăre și alte două străzi paralele constituie toată structura acestui oraș, unde locuitorii sunt puțin numeroși. Veni rândul bagajelor noastre la vamă și în timp ce ei se ocupau cu acest lung inventar, plecarăm să vizităm lazaretul care este situat la mică distanță de Orșova. Un gen de șură mare, împărțită în trei secțiuni longitudinale, servește drept loc de comunicare cu bolnavii; personalul medical ocupă spațiul intermediar. Un număr oarecare de sârbi, cu un aspect sărăcăcios, se aflau în partea rezervată suspectilor și ofereau vizitatorilor, aflați dincolo de bariere, câteva mărfuri anemice cu o înfățișare puțin atrăgătoare. Recunoscuserăm printre aceste mărunțișuri, care se pretindeau orientale, obiecte care purtau adresa străzii Saint-Denis din Paris.

p.103 În mijlocul acestor musulmani plăpânzi, nu întârziarăm să remarcăm un omuleț cu un aer fin și un pic insolent. Veșminte europene zdravăn deteriorate și acea beretă dizgrațioasă pe care o utilizează // turcii folosiți în serviciile publice alcătuiau toată toaleta sa; acest personaj își fuma cu demnitate pipa când, hotărându-se brusc, ni se adresa în limba italiană. Se încinse o discuție și personajul

¹⁵ Schela Cladovei, localitate componentă a municipiului Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți.

pe jumătate turc se dovedi caustic, spiritual și chiar dotat cu un aplomb rar. Funcționarul care ne onora astfel cu conversația sa nu era altcineva, dacă era să-l crezi, decât medicul personal al pașei Miloș¹⁶.

Printul Miloș și-a stabilit reședința în mijlocul Dunării, într-o insulă vecină Orșovei și în fața Serbiei (care îi este supusă); aceasta mai curând din cauza poziției remarcabile a locului, decât a tăriei presupuse a zidurilor sale de apărare, pe jumătate ruinate. Acest pașă trece drept un om destul de cultivat, cu cunoștințe profunde; se spune, de asemenea, că împinge sinceritatea până la cruzime. Copilăria sa, ca și cea a lui Sixt al V-lea, s-a desfășurat în asprele condiții pe care le presupune păstoritul turmelor; și când, plecat atât de jos ai ajuns atât de sus, nu e firesc să aibă și puțin orgoliu?

Savantul doctor pe îl aveam sub ochi ne asigura că este nu numai medicul, dar și favoritul stăpânului său. De obârșie din Ilyria, apoi renegat și puțin bandit, chirurg, farmacist, curtean și, zdrențaros ca un filozof, acest curios întreprinzător poseda și o șiretenie insolentă. Cu ce vervă neobosită exalta el bogățiile și puterile // ilustrului său protector! În rest cei câțiva sărmani tunari ai pașei, cu uniformele lor în zdrențe, confirmau că larghețea princiară nu se întindea până la ținuta soldaților săi.

p.104

Orșova, atât de aproape de turci, cu toate precauțiile sanitare folosite în carantina sa, nu trebuie să se creadă că se află într-o siguranță completă; aceasta este cauza pentru care, fără îndoială, măsurile preventive sunt împinse aici până la persecuție. Vai de turistul care, încrezător în această frumoasă arteră de comunicație dintre Viena și Constantinopol care este Dunărea, a ales această cale dificilă și urcă fluviul! După interminabila încetineală a navigației, el va sfârși prin a-și încununa funesta imprudență în carantina de la Orșova, și o detenție de patrusprezece zile îi va prelungi în chip indefinit călătoria. Acest orașel, este de altfel în rest, plin de farmec. Soldații colonizați aici, cu dezordinea lor pitorească, femeile cu turnură nonșalantă și chiar și copiii, a căror zburdălnicie pare chiar mai vioaie sub portul atât, de bogat al ținutului, acestea sunt tablourile locale, pe care le-am sesizat și observat în chip discret.

Am părăsit Orșova pe o barcă nouă, ceva mai mare și mai rezistentă decât cea din ajun, și am ajuns, duși de curent, la Orșova Nouă sau Ada-Kalé (insula fortificată) cum o numesc turcii. Acest spațiu militar ocupă într-adevăr o insulă plată, așezată în chip plăcut, acoperită cu // iarbă și vegetație diversă, dintre care se iveau grupuri de cocioabe, aflate într-o stare din cele mai triste. În această fortăreață nu poate fi remarcat nici un plan regulat; se observă doar că sistemul după care a fost clădită, rezultat al grijilor ignorante ale vreunui pașă, nu se supune nici uneia

p.105

¹⁶ Miloș Obrenović (1780–1860), cneaz sârb, întemeietorul dinastiei sârbe Obrenović, cea care avea să conducă Serbia cu intermitențe până în 1903.

din regulile artei. Pe malul sârb, un mare turn, fortificat și flancat de cazemate, completează sistemul de apărare din Ada-Kaléh¹⁷ și asigură astfel Serbiei controlul întregului braț al Dunării, care scaldă partea dreaptă a insulei. În cele din urmă, după ce am lăsat înapoia noastră amândouă cetățile, intrăm în patul spumegând unde Dunărea se zvârcolește cu un fel de furie și ocolește capetele stâncilor care se ridică deasupra apelor ei, aici puțin adânci.

Trecerea noastră prin sectorul cu adevărat periculos nu a durat mai mult de douăzeci de minute; zgomotul apelor furioase, frumusețea sălbatică a munților vecini, ca și vasta perspectivă care ți se deschide până în depărtări, conferă acestei rapide traversări un caracter impunător.

În curând fluviul, până atunci neliniștit, își reia alura maiestuoasă; el se scurge radios și ca pentru a se odihni după vârteturile și agitația sa, pătrunde între malurile depărtate ale Țării Românești și Serbiei. Din acest punct am observat pe malul românesc câteva locuințe modeste. Acest grupuleț de case se numește Schela; în fața ei, pe malul turc, se află Cladova.

p.106 În acest loc ia sfârșit aventuroasa noastră navigație. De acum înainte // Dunărea nu avea să fie pentru noi decât un fluviu fără pericole și fără obstacole. Marele vapor cu aburi „Argo”¹⁸, pe care îl văzurăm oprit mai sus de malul acesta arid, nu aștepta decât sosirea noastră pentru a porni pe această largă întindere de apă, aflată aici sub stăpânirea Turciei.

La prima înfățișare, pământul Țării Românești pe care tocmai puneam piciorul, nu avea nimic deosebit care să ne atragă. O câmpie dezolantă și pustie, câteva bordeie de pământ bătut acoperite cu mărăcini, acesta este peisajul care se înfățișează călătorului care așteaptă la Schela plecarea navei cu aburi. Noi am fost totuși mai câștigați, folosind răgazul pentru a merge să vizităm Cerneți¹⁹, o mică localitate aflată la o leghe distanță spre interiorul ținutului; trebuie să mărturisim aici că de la început ne-a frapat aspectul său pe de-a-ntregul oriental. Cernețiul se întinde de fapt de-a lungul unei străzi întortocheate, mărginite de prăvălii și de streșini care îngustează și mai mult trecerea. Toate aceste prăvălii sunt murdare; ele expun ochilor țăranilor localnici mărfuri adesea respingătoare. Era o zi de duminică și întreaga populație a târgului se găsea fără ocupație. Bărbații fumau stând așezați pe vine în fața ușilor; la rândul lor femeile, fără a fi complet înăuntru, așezate cu dezinvoltură pe câte un picior, în timp ce celălalt genunchi ridicat le atinge fruntea, purtau conversații încete și leneșe. Oricât ar părea de straniu, această atitudine este

¹⁷ *Ada-Kaleh*. Insulă pe mijlocul Dunării, pe cursul românesc al fluviului. A dispărut în 1969, odată cu construcția hidrocentralei de la Porțile de Fier 2.

¹⁸ Navă a companiei austriece de navigație pe Dunăre. Împreună cu „Pannonia” (intrată în funcțiune în 1836) făceau traseul românesc al Dunării: Cladova–Brăila–Galați, în patru zile în aval și 5 ½ în amonte.

¹⁹ *Cernetz*, astăzi sat, comuna suburbană Simian a municipiului Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți.

grațioasă; ea are un aer de abandonare, ceea ce este pe de-a-ntregul în armonie cu fizionomia galeșă a majorității // femeilor tinere. Portul locuitorilor se apropie mult de formele orientale; în rest, rămâne să vezi aceste figuri grave, imobile cu ochii lungi și jumătate acoperiți, ca să-ți dai seama că Turcia este pe celălalt mal și că ea a lăsat pentru mult timp la Cerneți amprenta moravurilor sale. Am asistat la un dans românesc plin de caracter și de originalitate: șase bărbați, având brațele înlănțuite și desfășurați pe o singură linie executau, de la dreapta la stânga și de la stânga la dreapta rând pe rând, o mișcare de marș în care pașii, simpli sau mai complicați, după gustul și talentul dansatorului, marcau greoi măsura, pe o muzică executată de două viori stridente. În acest tablou, cei doi conducători, cei care dirijau grupul la dreapta sau la stânga, țineau câte un baston în mână rămasă liberă; celor doi le mai revenea datoria de a înfrumuseța, prin gesturi și înflorituri acest dans de un caracter bărbătesc și sever. Un tânăr sergent român se achita cu un succes deplin de această sarcină importantă; cu capul înalt și mândru, el antrena cu un braț puternic întregul șir al dănțuitorilor și, din timp în timp arunca o privire satisfăcută către picioarele sale, pe care le mișca cu iuțeală și precizie, totdeauna în tact cu măsura muzicală. Muzicanții erau doi *boemieni*, din această rasă numeroasă și vagabondă, cunoscută în Țara Românească sub numele de *țigani*. Unul dintre ei reprezenta tipul unei frumuseți atât de admirabile, încât am încercat un puternic sentiment de milă văzându-l pe // sergentul cel atât de îndemânat la dans izbînd de cîteva ori cu bastonul această nobilă și interesantă figură, prea frumoasă pentru a adăposti un suflet degradat, dar care totuși nu exprima un alt sentiment decât cel al unei supunerii stupide.

p.107

Reveniți de la Cerneți după amiază, am fost uimiți de nenumăratele priviri și comentarii, pe care fiecare locuitor le făcea asupra noului nostru vapor, „Argo”.

Planul nostru era să nu coborâm pe fluviu până la Galați, loc unde se afla ultima stație a companiei de vapoare cu aburi pe Dunăre, ci voiam să debarcăm din „Argo” pe malul Țării Românești, în apropierea unei vechi fortărețe numită Giurgiu, de unde aveam intenția să ajungem la București. Vaporul ar fi mers mult mai bine decât cel care ne-a adus de la Pesta, dacă n-ar fi fost obligat să remorcheze o imensă barcă încărcată cu cărbune, destinată să aprovizioneze unul din depozitele stației. Toată ziua de 10, zi sumbră și ploioasă și în care vîntul a suflat cu o violență extremă, greutatea acestei mase enorme a îngreunat înaintarea noastră, în plus amenințînd, și nu de puține ori, securitatea și siguranța și altor vapoare. La un moment dat, toată partea din față a bărcii cu cărbuni fu luată de apă: pentru a repara această avarie se pierdu o groază de timp. Ca pentru a mai spori necazurile, căpitanul, care era un italian, nu reușea cîtuși de puțin să se facă înțeles de echipaj, compus din români și unguri. Încă o dată, și o repet în interesul însuși al Companiei

p.108

²⁰ Este vorba despre compania austriacă de navigație cu piroscafe, intitulată *Erste kaiserlich – Königliche Donau – Dampfschiffahrts Gesellschaft*, care din 1834 asigura legătura Europei Apusene și Centrale cu porturile românești de la fluviul Dunărea maritimă.

p.109 de // vapoare cu abur pe Dunăre²⁰, viitorul utiliei sale asociații nu va fi asigurat decât în ziua în care ea va reuși să introducă o ordine riguroasă asupra unei organizări incomplete și când va reuși, în același timp, să ofere călătorilor un serviciu rapid, o deplină siguranță și bunăstarea, pe care toate clasele societății sunt îndreptățite să o ceară din partea unei întreprinderi publice.

În curând, ajunserăm la periferiile Vidinului. Acest mare oraș avusese, deși numai pentru câteva zile, pericolul ciumei la porțile sale. Favorizați de un curent rapid, de-abia am putut să observăm câteva fortificații în bună stare, deasupra cărora haremul lui Seid-pașa își ridica nenumăratele sale ferestre mărginite de jaluzele și de balcoane neregulate. Ni s-a spus că Seid-pașa posedă cel puțin o sută de femei care așteaptă cu nepăsare ca oribila ciură să le rărească rândurile și să le facă să obțină un loc la favoarea stăpânului. Vidinul abundă în edificii aproape elegante și înconjurate de arbori; zărești pretutindeni aceste lungi și grele minarete care cel mai bine ar putea fi comparate cu o lumânare acoperită cu o învelitoare de argint. Câteva unități militare în bună rânduială, un mic port și vase de război trase pe plajă reflectă preocuparea unui șef vigilent și activ, apt să conducă un loc de asemenea importanță, care adăpostește cel puțin treizeci de mii de locuitori.

p.110 Un spațiu imens de teren arid, dezolant și fără vegetație separă Vidinul de Lom-Palanka // cel mai apropiat oraș bulgar. Ceva mai departe se găsea Oreava, aflată în acel moment sub ravagiile ciumei ucigătoare.

O dată scăpat de incomoda și periculoasa remorcă, căpitanul lui „Argo”, voind să mai câștige din timpul pierdut, hotărî să nu oprească nava în noaptea respectivă; încredințând vasul experienței unui pilot maghiar, ne duse printre numeroasele insule ale Dunării, unde fluviul are o asemenea largime, încât pentru moment aspectul unei mări. [...] În curând „Argo”, îndreptându-se către malul stâng pentru a traversa toată această vastă întindere a Dunării, și trecând foarte aproape de insulițele joase unde zgomotul navei făcu să se ridice în zbor stoluri de pelicani, cormorani și berze, ne debarcă în cele din urmă pe solul, principatului Țării Românești, sub zidurile dărâmate ale Giurgiului.

p.111 Cu prețul a numeroase cazne și cu efortul unui mare număr de cai, bagajele și trăsurile noastre fură debarcate pe mal [...]: caravana noastră astfel întocmită era un pic obosită de această ultimă și monotona parte a navigației noastre. La capătul unor lungi și plictisitoare demersuri, am reușit să obținem cai de poștă pentru a ne duce la București. După // mai bine de trei ore de curse și de solicitări, am putut avea la dispoziție toți caii, pe care poșta din Giurgiu i-a adunat din împrejurimile unde ei trăiesc în aer liber. Am reușit să strângem douăzeci și patru, dar aceștia au ajuns numai pentru două trăsurile. Atelașul acestor trăsurile merită o atenție specială. Caii sunt dintr-o specie mică, subțiri, fără rasă. Ei seamănă mult cu ceea ce popular se numește în Franța *purtători de cireșe*; dar au o vivacitate și o energie deosebite și merg ca săgeata. Sunt înhâmați în maniera cea mai simplă, prin intermediul a două mici corzi care servesc drept legătură și care sunt reunite la pieptarul calului

printr-o fâșie de legătură. În jurul capului, o altă coardă, mai puțin puternică este întoarsă în chip de căpăstru, fără zăbală și fără potcoave; animalul este astfel în întregime liber. Când, pe traseul de la o stație la alta acești cai sunt obosiți, conducătorul atelajului coboară, îi freacă la ochi și îi trage de urechi, convingându-i că sunt odihniți. Doisprezece din acești cai au fost înhămați, doi câte doi, la fiecare din trăsurile noastre. De îndată, aceste animale, ațâțate de prin strigăte lungi și ascuțite ne duseră, de-a lungul câmpurilor întretăiate de gropi, albi de râuri și de noroaie fără fund, în aceeași seară chiar, la București. Câțiva din tovarășii mei rămăseseră în urma mea, așteptând întoarcerea echipajelor. Ei profitară de acest interval pentru a observa tot ceea ce, dat fiind solemnitatea sărbătorii de // Sfântul Petru, ziua sosirii noastre la Giurgiu, reunea diferite divertismente; le voi lăsa lor grija de a descrie aceste bucurii zgomotoase.

p.112

III

Vasta câmpie care se întinde, între Giurgiu și București, este străbătută, din timp în timp, de o serie de gropi destul de adânci, care în vreme de ploaie, devin tot atâtea mlaștini periculoase pentru călători. Nu o singură dată, cu grelele noastre trăsură, am reușit să rămânem împotmoliți în mlaștinile noroioase, unde drumul nu are alt fundament decât trunchiuri de arbori așezate în cruciș. Vai de bietul echipaj pe care caii l-au lăsat înfundat în acest mâl negru și moale! el va rămâne aici mult timp până să i se poată veni într-ajutor. În rest, pe aceste drumuri triste, călătorii sunt la fel de rari ca și satele înseși, dacă astfel pot fi numite acele sărmane adăposturi de lut și nuiiele, care acoperă un fel de vizuină în care o întreagă familie trăiește laolaltă. //

Totuși, în ziua călătoriei noastre, câteva zgomote voioase animau aceste modeste așezări: solemnitatea zilei deșteptase toate viorile țiganilor; lichiorul slab, dulceag pe care țăranul român obișnuiește să-l numească vin, le conferea ceva mai multă însuflețire la dans acestor țărani robuști și tuturor acestor fețe brunete; el reînviara vocea nazală a bătrânelor care psalmodiau cântece tradiționale pe care urechi dace sau romane le vor fi auzit în timpurile lui Decebal și Traian.

p.113

Cele douăzeci de leghe pe care le aveam de făcut²¹ fură parcurse cu destulă viteză. Atâta vreme cât se înaintează pe suprafața plată a câmpiei, voiajul este nu numai rapid, dar și ușor. Caii slabi și înfomețați, legați numai cu niște corzi vechi, transportă călătorii cu o iuțeală remarcabilă. Poștașii, cocoțați pe înaltele lor șei de lemn, pun în cruciș coarda care servește drept ham, și urlând și gesticulând ca niște nebuni, pun într-un galop fără oprire hoarda de cai, pe jumătate sălbatici, înhămați la fiecare trăsură. Adesea grotescul echipaj se precipită de-a lungul înaltelor ierburi

²¹ Distanța reală între Giurgiu și București este de aproximativ 60 km și nu 80 (cât ar rezulta din echivalarea celor 20 de leghe în km).

p.114 ale câmpului, // iar caii profită de această ocazie fericită pentru ei, pentru a smulge din goana atelajului câteva tije uscate pe care le devorează de îndată.

Ajuns la stația de schimb, atelajul este eliberat cu iuteală de harnașament, care, am mai spus-o deja, se compune din două legături și dintr-un colac de chingă prin care animalul bagă el însuși capul și de care se debarasează în același fel; aceasta odată făcută, vizitiii, în semn de satisfacție, și pentru a mai relaxa, zic ei, caii de travaliu, trag cu putere de urechi și de părul de pe frunte pe fiecare cal în parte, apoi îi lasă, de-abia gâfâind, să-și refacă forțele pe iarba arsă a câmpului.

p.115 La sosirea noastră în București era seară târziu, așa că noi furăm confrunțați cu toate complicațiile pe care le presupune găsirea unui culcuș într-un oraș imens, de-a lungul unor străzi întortocheate și obscure și cu niște călăuze cu care nu era posibil să te faci înțeles. Ni s-a spus că singurul loc unde puteam găsi un loc de dormit era clubul boierilor locali, aflat în clădirea teatrului; // dar puțin a lipsit ca gazda să nu refuze orice asistență și abia la capătul multor rugăminți, și după ce am așteptat încheierea reprezentației, am putut intra în posesia a două camere așa de alăturate sălii, încât trebuia numai să deschidem o ușă și ne găseam pe scenă. După aceea, am avut puțin să deplângem această ospitalitate de culise, deoarece, cu tot acest straniu apartament, am primit în curând vizitele cele mai onorabile.

Într-adevăr, abia ne instalaserăm, când un ofițer, trimis de alteța sa prințul domnitor²², veni să se pună la dispoziția noastră. De îndată, o gardă permanentă fu plasată în jurul echipajelor noastre expuse, în mijlocul unei curți întinse, rapacității țiganilor; acești cerșetori vagabonzi, totdeauna pe urma străinilor, găsiseră deja mijlocul, în zăpăceala sosirii, să-și însușească, spre paguba noastră, câteva obiecte de mică valoare.

p.116 Vizitatorul obosit care sosește la București, este sfătuit să facă prima sa vizită excelentelor băi turcești, cu care am mers să facem cunoștință. Aceste stabilimente, situate în cartierul pe care îl străbate Dâmbovița alături efectelor salutare ale aburilor și masajului toate acele rafinamente cu care orientalii // știu să-și înconjoare nevoile fizice ale vieții. Dacă profetul a fost destul de înțelept pentru a ridica o prescripție igienică până la caracterul unei datorii religioase, adevărații credincioși, la rândul lor, au fost destul de senzuali pentru a efectua una din plăcerile pe care le preferă și în care toată ființa lor se abandonează cu atâtea delicii. Nimic nu este comparabil cu moliciunea plăcută care vă cuprinde membrele obosite când, ieșind din aburul umed, după ce ți s-a făcut un masaj viguros și frecții cu arome, vă găsiți întins ușor pe țesături moi, în timp ce pipa exală în jurul vostru parfumurile adorate cu care este încărcată, și când, din timp în timp, apa rece și dulceața de trandafiri, aducă arome proaspete; cu toate astea, această plăcere atât de completă costă la București un preț mai mult decât modic. Ar fi de dorit, așadar, ca obiceiurile de la Viena și Paris, care tind să se impună din ce în ce mai mult în această capitală, să lase să subziste aici singurele două lucruri cu care eventual turcii s-ar putea mândri,

²² Este vorba de domnitorul Alexandru Ghica (1834–1842).

singurele pe care Europa le poate invidia civilizației Orientului, și anume baia și cafeaua. //

În timpul acestei prime zile, câteva vizite primite și făcute au început să ne dea o idee generală despre București și locuitorii săi. În rest, am fost obiectul unei politetei atât de alese, încât chiar din primele ore timpul nostru fu constrâns la o ședere mult mai lungă decât cea care ne-ar fi permis s-o consacram acestei ospitalități atât de prevenitoare.

Prințul domnitor a avut amabilitatea să consacre o oră pentru a ne primi pe seară; în așteptarea acestei audiențe am mers ca niște adevărați străini să trecem curioși în revistă lumea bună a acestei capitale, care se plimba după modelul său obișnuit, în echipajele ei în fiecare zi; căci, în acest oraș fiecare are trăsura sa proprie. Această alee de plimbare atât de frecventată nu merită popularitatea de care se bucură, căci nu este altceva decât o stradă mare, plină de praf și insecte. Când ai ajuns la extremitatea străzii și totodată a orașului, devii victima unei aspre zdruncinături, pe un drum prost întreținut unde arborii de numai trei ani te lasă să speri la o umbră răcoritoare care însă va fericii pe românii din secolul următor, // în schimb lasă pe cei care se plimbă în zilele noastre în prada razelor oblice ale soarelui. O câmpie plată și mocirloasă este toată priveliștea care se întrevide la capătul acestei plimbări. Oricum, șirul trăsurilor este lung și înghesuit de-a lungul drumului și regăsești în fiecare seară, fidelă sistemului său de întâlnire, toată elita acestei națiuni care își schimbă azi moravurile precum costumele. În aceeași trăsură în care ai remarcat femei a căror toaletă și maniere le fac să semene eleganței și cochetăriei vieneze, poți remarca de asemenea fracul negru, care reprezintă tânăra Muntenie, plasat alături de figura nobilă și venerabilă a vreunui boier cu barba albă și cu calpac, acoperământ monumental al capului adoptat de la grecii din Fanar. Pe scaunul trăsurilor este așezat cu gravitate, fie un vizitiu îmbrăcat după moda rusească, cu un caftan lung strâns pe el, fie un turc cu turbanul lung, fie un arnăut cu fustanela albă și fâlfâindă. Într-un cuvânt, această procesiune care înaintează prin praful serii, aceste pene, turbane, aceste toalete care trec și se încrucișează cu dvs. compun un spectacol în același timp straniu și de o atrăgătoare noutate.

Ne-am dus totuși la palatul domnului. // Câțiva ofițeri așteptau ca prințul să revină de la plimbare; am regăsit printre ei pe un francez, viconte de Grammont-Louvigny²³, cu care am avut ocazia să întreținem cea mai aleasă politete. Salonul unde am fost introduși nu avea alt ornament decât portretul, generalului rus Kiselev, portret al acestui om popular, om de inimă și de bine, a cărui imagine [...] se regăsește pe pereții tuturor caselor, fie ele mai modeste sau mai nobile, din această țară. În curând se anunță sosirea domnului, iar primirea plină de bunăvoință și de cordialitate cu care am fost întâmpinați ne permise să apreciem cunoștințele variate ale acestui prinț. O conversație elevată și spirituală asupra tuturor subiectelor care

²³ Aghiotant al domnitorului Al. Ghica.

preocupau atunci saloanele Occidentului ne dovede că, în această capitală, unde nu ajungi decât traversând deșerturile, spiritul cel mai delicat și progresul secolului găseau interpreți demni și logici. Dacă ne este permis să schițăm în câteva trăsuri personalitatea domnului Țării Românești, am spune atunci că prințul Ghica, care domnește sub numele de Alexandru al II-lea, are toate aparențele unui gentilom, reunite într-o fizionomie totodată blândă și gravă care de la început îți inspiră încredere; vorba sa este ușoară, dar categorică și relevă un spirit înalt. Prințul, care pare să fi atins jumătatea vieții, a rămas celibatar până în prezent: el este un exemplu de calități personale ca și al respectului și dragostei pentru binele public. Domnitorii din Țara Românească au adoptat costumele civile ale Occidentului și uniforme imperiului Rusiei. Ei vorbesc limba franceză în mod obișnuit, cu o ușurință remarcabilă.

p.120 Ceva mai târziu avurăm onoarea să fim prezentați și celor doi frați ai domnitorului //. Prințul Mihail Ghica, cel dintâi născut, are funcția de ministru de interne cunoscută sub numele de mare vornic și tocmai fusese numit recent în demnitatea de ban, care, după domnitor, este prima funcție publică în stat. Prințul Constantin Ghica, cel mai tânăr dintre cei trei frați răspunde de chestiunile militare și comandă, în calitate de spătar, mica armată românească. După obiceiul turc, ni s-au oferit pipe și cafea. Nu ne-am luat rămas bun de la domn decât după o întrevedere, în care am avut nu o dată ocazia de a remarca câte cunoștințe solide și variate, câte păreri elevate îl caracterizează pe acest suveran al unei țări, în care totul de-abia urmează să fie înfăptuit.

p.121 La reîntoarcerea de la palat, noi ne-am găsit și tovarășii de drum pe care îi lăsasem pe malul Dunării. Ei tocmai sosiră epuizați de oboseală și ne grăbirăm să le indicăm locuința pe care, cu multă stăruință, reușiserăm s-o obținem pentru ei într-un cartier vecin. Iată pe scurt ceea ce îi făcuse să întârzie și ceea ce ei văzuseră din Giurgiu după plecarea noastră, care lăsase stația de poștă golită de cai: „Atunci când – ne-au spus ei – am fost obligați să rămânem la Giurgiu – fără cai și fără trăsuri care să ne ducă la București, ne-am dus la stația de poștă – pentru a ne asigura un număr de căruțe, suficient pentru a transporta persoanele noastre și bagajele, pe care rămăseserăm să le păzim. Nimic mai simplu și mai nou, pentru a spune astfel, decât carele de poștă valahe pe care în această țară le numesc *căruțe*. Acest mod de transport care reunește toate inconvenientele de care te izbești într-o călătorie, este totuși singurul pe care îl poate folosi în Țara Românească călătorul care nu dispune de trăsura sa. // Urma să plecăm la miezul nopții, când caii pentru întoarcere să fie suficient de odihniți: ne rămânea deci destul timp pentru a vedea orașul și a ne bucura de spectacolul sărbătorii, ale cărei zgomote răsunau în jurul nostru. „Giurgiu era o fortăreață turcă înainte ca tratatul din 1829 să o facă românească²⁴; la această epocă intervenția generoasă a Rusiei ridică din decăderea

²⁴ Eroare. Giurgiu nu a fost niciodată o cetate turcă, ci a fost smulsă din trupul Țării Românești în vremea lui Mircea cel Bătrân și restituită de drept acesteia, prin pacea de la Adrianopol (1829).

lor principatele, copleșite de extorcări și cereri. Barbaria fu făcută să treacă peste Dunăre; dar înainte de a părăsi orașul, musulmanii l-au dărâmat și acest oraș este azi un amestec de ruine și de construcții noi. Simetria modernă împinge aliniamentele sale de-a lungul vechiului talmeș-balmeș oriental; iată pentru ce, mult timp încă străzi neterminate și terenuri astupate de ruine vor dispărea din planul regulat al noului Giurgiu. Cartierul vecin Dunării este de construcție recentă; câteva case frumoase și o biserică închinată Sfântului Petru, a cărei inaugurare se sărbătorea chiar în ziua respectivă, îi dau o alură pe de-a-ntregul europeană. Ceva mai departe se găsește o piață circulară, în centrul căreia se găsește un turn înalt; acest loc este întregul Giurgiu: aici este locul unde sunt grupate magazinele și cafenelele, cu grupuțele de fumători așezați în cerc în fața ușii. Se mai văd, de asemenea, două sau trei hanuri cu o înfățișare mincinoasă și jalnică, unde călătorul nu găsește altă hrană decât un șerbet și alt pat decât masa de biliard; această piesă de mobilă care este în același timp și un pat prost, este comună atât Țării Românești, cât și Moldovei.

Cu toate acestea orașul părea pustiu și întreaga populație era dusă pe o câmpie imensă, fără umbră și fără verdeață. Pe această câmpie soseau, în grupuri mari, sate și familii întregi de români, dar și grupuri numeroase de țigani. În acest fel, mulțimea deja nenumărată de negustori, dansatori, muzicieni și curioși, // atrași de această solemnitate care urma să dureze mai multe zile, creștea fără încetare. La sosirea pe locul unde va fi sărbătoarea, sunt deshămați caii de la căruțe, se organizează un soi de bivuac, și un oraș nomad, unde se confundă diversele rase care populează Muntenia, crește fără încetare. Românii se adăposteau sub mari acoperișuri de pânză albă, flancate de căruțele lor mari, pe lângă care pășuneau bivoli sau boii atelajului; în timp ce grupurile de țigani se recunoșteau după corturile de culori închise, în majoritate neagră.

Din toate părțile se ridica fumul focurilor, unde acești oameni atât de pasionați pentru sărbătoare își pregăteau mâncărurile lor simple; sub corturi unii se îmbrăcau pentru a participa la dans. Tinerele românce, destul de robuste, se distingeau prin bonetele de velur, unde străluceau lungile șiraguri de țechini sau parale care le alcătuiesc zestrea. Câteodată boneta cea mai încărcată de ducați și cea mai bine făcută pentru a atrage logodnicii, ascunde sub cutele ei un cap bolnav și dizgrațios; în schimb nu o dată, în chip contrar, o figură nobilă și dulce nu are ca parură decât o ghirlandă săracă de parale. Este, în mic, istoria zestrelor la toate națiunile civilizate de pe pământ. Tinerele țigănci se distingeau printr-o frumusețe aparte, care a păstrat amprenta rasei, din care o serie de autori pretind că se trag aceste triburi rătăcitoare; se regăsesc la ele atât talia suplă și subțire cât și extremitățile atât de delicate ale femeilor de pe malurile Gangelui.

Este dificil să dai o reprezentare a mișcării și a agitației care domneau pe acea câmpie a târgului unde se frământa toată această mulțime. // O câmpie aproape nesfârșită, de unde se ridica un nor gros de praf, era aproape toată acoperită cu

p.122

p.123

corturi, barăci, căruțe și animale, Și în această confuzie fără seamăn, fără ordine, fără poliție și totodată fără zgomot, negustorii își întindeau mărfurile. Se vindeau acolo stofe, haine, blănuri și alimente, totul din belșug. Dacă vreun spațiu devenea liber în mijlocul acestei mulțimi mobile, el era de îndată invadat de dansatori; ei formau un cerc mare, care începe să se învârtă, când la dreapta, când la stânga, cu o mișcare lentă și gravă, care se animă de îndată.

p.124 La acest dans bărbații și femeile se țin de mână: cântăreții țigani sunt de la început în mijlocul cercului și-și dau multă osteneală și energie pentru a executa melodiile lor fără sfârșit. Dansatorul obosit de această plăcere poate s-o părăsească după voie și orice alt amator aflat pe acolo, care vrea să ia parte la dans, intră fără dificultate în joc; astfel această sărbătoare interminabilă pentru care românii ni s-au părut atât de pasionați, se prelungește până târziu în noapte. Totuși oricare ar fi pasiunea lor pentru acest exercițiu, ei îl efectuează cu o demnitate și o decență remarcabile. Țigăncile tinere au, de asemenea, acolo o comportare modestă și rezervată. Adesea puteai să vezi cincizeci sau șaiszeci de dansatori, în costume variate și pitorești, înlănțuiți în același cerc; aceste cercuri ele însele se repetă la infinit pe toată întinderea câmpiei, gravitând fiecare în jurul unei orchestre zgomotoase de țigani. Ne făcu plăcere să contemplăm astfel aceste divertismente simple, ce mărturiseau ceva din severitatea antică. Rătăciți mult timp în mulțime, ne-am obișnuit cu această atmosferă de zgomote, strigăte, // instrumente muzicale și clopoței; dar curând pregătirile de plecare ne chemară și ne-am întors la agentul vaselor cu aburi, care este în același timp farmacistul acestui loc. Am fost realmente foarte bucuroși să ne încredințăm bunăvoinței lui. Cum puteam să ne înțelegem unii pe alții prin intermediul limbii italiene, acest funcționar binevoitor începu prin a ne preveni că nu vom putea pleca chiar în aceeași zi la București; ne spusese că el cunoștea prea bine apatia și reaua-voință a căpitanilor de poștă față de străini. Și cum, datorită acestei așteptări eram pe punctul de a pierde masa, protectorul nostru ne condusesse la furnizorul carantinei, care ne oferă o masă frugală, un pic apropiată de cea turcească, după care onestul farmacist care ne păstrase bagajele ne oferă aceeași ospitalitate pentru noi înșine, ale cărei martori fură câteva mănunchiuri de paie.

În Țara Românească, dreptul de a folosi caii de poștă nu se acordă (așa cum se face în Rusia) decât deținătorului unui permis în prealabil emis de autoritatea superioară a orașelor. Această foaie de drum, care se numește *podarojnaia* nu se poate obține decât după ce s-a achitat tariful complet al traseului de la un oraș la altul; ea este prezentată căpitanului de poștă la fiecare stație intermediară. Aceasta odată făcută, călătorul nu mai are de plătit decât gratificația benevolă care se acordă vizitiului. Nu era un lucru ușor să-ți procuri, într-o asemenea zi, o foaie de drum, căci sărbătoarea îi acaparase pe toți. Comandantul acestui loc era în întregime ocupat cu obligațiile solemne ale sarcinii sale, iar locotenenții săi, în contrast cu bucuriile acestei zile, manifestau seara o dispoziție puțin abordabilă. Alt

inconvenient: civilizația românească, înlocuind moravurile turce, n-a reușit să expulzeze din orașul până de curând mahomedan, o moștenire incomodă și câteodată periculoasă: când vine noaptea haite de câini vagabonzi, bântuie prin toate cartierele din Giurgiu // și fac circulația dificilă, mai ales pentru străini. În pofida tuturor acestor obstacole am reușit, până la miezul nopții să rezolvăm toate; căpitanul de poștă în persoană, cu numeroasele sale căruțe, ne aștepta în fața ușii farmacistului.

p.125

Bagajele noastre erau deja încărcate când a trebuit să renunțăm la plecare datorită încăpățănării căpitanului de poștă, care nu voia să ia și bagajele. Plecarea nu avu loc decât, așa cum ni se prezisese, a doua zi; am putut pune în mișcare două mari căruțe țărănești, încărcate cu bagajele noastre, la care s-au adăugat două pâini negre drept toată provizia pentru drum.

După ce am trecut de porțile orașului, ne-am aflat pe o câmpie sau mai curând într-o vastă mlaștină, unde pășteau mari turme de boi, de cai, bivoli și caprine: nici nu știam măcar către ce loc suntem duși; tot ce puteam să observăm era că ne îndreptăm către nord; dar nici o altă indicație nu ne-a permis să recunoaștem drumul care ducea către capitală. Drumurile de-a lungul acestor pustietăți sunt la fel de nesigure, ca și capriciile oamenilor care le parcurg. Spațiul este larg, ierburile abundă și țăranul alege, după bunul său plac, între pământ și gazon. Prima oprire o făcurăm lângă un puț, aflat în fundul unei mari văi. Puțurile sunt foarte frecvente în Țara Românească și sunt construite invariabil în același mod: un trunchi de arbore scobit garnisește interiorul și se afundă în adâncuri; cantitatea și marile dimensiuni ale acestor tuburi dau o idee magnifică asupra vegetației munților de unde au fost aduse. Apa se extrage prin intermediul unei prăjini lungi care se basculează, și care se compune dintr-o bucată de stejar golit și găurit. //

Pe măsură ce te îndepărtezi de Giurgiu ținutul începe să fie mai bogat în vegetație; pâlcuri de arbuști tineri acoperă ici-colo solul. Ani în șir, nefericitul țăran român, sleit ca o vită pleșuvă, și-a văzut recoltele jefuite de turci și terenurile devastate, fapt ce face ușor de înțeles cât se temea de vecinătatea oprimatorilor săi. El a lăsat deci un teren pustiu de zece leghe între Dunăre și primele sale ferme, ca un spațiu abandonat curselor jefuitoarelor, un pământ blestemat unde în fiecare an se răspândesc bandele ieșite din Giurgiu pentru a ruina orice nouă așezare și a goni către munte pe cultivatorii legitimi.

p.126

Trebuirăm să traversăm trei sau patru râuri mlăștinoase și la fiecare din aceste treceri am ajuns să binecuvântăm refuzul capricios al șefului de poștă. Dacă noi am fi luat, într-adevăr, acele trăsură atât de joase și atât de încărcate, bagajele noastre ar fi fost indiscutabil scufundate și noi înșine gata să ne înecăm în aceste locuri periculoase. De mai multe ori, am întâlnit gropi mari unde caii se împotmoleau, antrenând masivele noastre trăsură. În aceste împrejurări dificile strigătele conductorilor deveneau adevărate urlete. // Pentru un moment, atelajul, lipsit de forță și vizitiul, fără voce, se opreau; apoi smulși abisului, el ieșea greu din râu,

p.127

p.128

lăsând în urma lui o urmă lungă de apă neagră și de mâl lichid. După ce am traversat o serie de cătune, unde câteva sărmăne colibe indicau cea mai tristă mizerie, întâlnirăm un târg unde revăzurăm cu plăcere câteva case bine construite. O frumoasă mănăstire, a cărei intrare este plasată pe sub un turn, stă față în față cu o cârciumă de dimensiuni rare. Zidurile ambelor clădiri au fost decorate de un Rafael ambulant, care a reprezentat subiecte de o stranie varietate și a căror multitudine atestă în mod sigur o fecunditate prodigioasă. Acest pictor atât de îndrăzneț a încercat să reproducă, pe aceste frumoase ziduri albe, toată scara ființelor; // el a retras mai întâi speciile principale ale regnului animal, fără a-l uita chiar pe cangurul din Australia, care nu se aștepta la atâta onoare. Ajuns apoi la speța umană, genul *homo sapiens*, s-a complăcut în a reproduce capodopera creației în atitudinile sale cele mai triumfătoare; erau acolo bărbați frumoși și femei frumoase, pași magnifici cu barba neagră și ascuțită, boieri impozanți cu capul acoperit cu calpacurile lor gigantice, apoi soldați români în mare ținută și toate acestea încoronate de vegetație, înconjurate de ghirlande, încadrate de arbori fantastici.

p.129

. Un mare scrânciob, care amenință rând pe rând să arunce în spațiu pe acela care se balansează în vârful său, era plasat lângă zidurile mănăstirii. Se spune că românii au o predilecție deosebită pentru acest gen de exercițiu, soldat în fiecare an cu grave accidente. În sala mare a cârciumii, încăpere de asemenea decorată cu frescele strălucitoare ale vreunui Rembrandt valah, un țigan acompania la vioară un tânăr a cărui voce atât de pătrunzătoare avea un ton lent și solemn. Judecând după expresia muzicii, după atitudinea gravă și emoționată a numerosului auditoriu, acest cântec, care se compune din două fraze simple și înduioșătoare, trebuia să fi fost una din acele plângeri melancolice în care toate popoarele // [...] vorbesc de tradițiile lor și își povestesc victoriile sau nenorocirile. Românii, acești descendenți ai Romei, așa de lungă vreme stigmatizați, trebuie să fi păstrat câteva din aceste cântece, care îi consolau în robie, ultime ecouri ale unui destin mai blând. Acestea erau, cel puțin, impresiile noastre ascultând această arie simplă pe care o cânta acest sărman băiat țigan.

Părăsind acest târg care se numește Dărăști²⁵, am traversat un pod de bărci și noaptea nu întârzie să ne ajungă din urmă: nu am ajuns la porțile Bucureștiului decât seara târziu, căci caii noștri, istoviți de o cursă de douăzeci de leghe, încetiniseră ritmul, iar vizitiii noștri, de obicei atât de zgomotoși, renunțaseră la chemările lor stridente. Conduși mai întâi la un han sau caravanserai cu un aspect respingător, am reușit abia cu ajutorul evreilor, oameni de bunăvoință, să regăsim urmele expediției sosite în ajun. În fine, după multe cazne, și datorită prevederii predecesorilor noștri ca și intervenției unui căpitan trimis de domn, am găsit, după miezul nopții, adăpost la un italian, unde fiecare dintre noi a putut savura deliciile aspre ale unui pat de scânduri ridicat pe niște capre de lemn. [...] //

²⁵ Dărăști, comună, jud. Ilfov.

Ziua de 13 iulie ne găsi pe toți reuniți în capitala Țării Românești și nu am avut decât dificultatea alegerii pentru o întrebuintare utilă și în același timp plăcută a timpului nostru. Prima grijă la București este de a-ți procura un echipaj; această precauție este cerută de marea întindere a orașului și, mai imperios decât aceasta, moda este cea care o cere: din această cauză, nici o persoană cât de cât importantă nu poate să meargă pe străzi pe jos. Acest obicei ca și cel al pelerinei care se poartă în toate împrejurările pentru a te feri de praf, nu sunt totuși plăcute pentru un străin care vine să vadă și să observe. Nu întârziarăm deci să parcurgem, fiecare separat acest oraș mare, ale cărui străzi ticsite de lume, adăpostesc numeroase magazine, în care activitatea înlocuiește luxul. Un întreg cartier este plin cu magazine de blănuri și cu atelierelor croitorilor. Străzile, de lățime inegală, sunt prost aliniate // și mai ales rău pavate; unele nici măcar nu au nici un pavaj. Majoritatea caselor nu sunt decât niște căsuțe din lemn mâncat de carii, printre care se ridică și clădiri cu o arhitectură ceva mai pretențioasă. Din păcate natura fragilă a materialelor folosite în această țară nu rezistă climei, așa încât chiar și cele mai frumoase case din București sunt foarte serios deteriorate în partea lor exterioară, în ciuda abundenței lor de ornamente florale în formă de trandafir. Ceea ce impresionează cel mai mult în acest oraș este marea varietate a costumelor și a figurilor, căci o populație așa de numeroasă prezintă în fiecare moment tipuri foarte variate.

p.130

p.131

Întreaga această populație străbate orașul într-o manieră sprintenă și aferată, la care nu te-ai fi așteptat având în vedere că moravurile clasei inferioare au rămas totuși orientale. Meșteșugarii din București, oamenii de povară, cei care suportă greul, par că nu se tem de muncă; dar ceea ce animă mai ales acest oraș este marea număr de evrei care locuiesc aici. Activi, insinuanți, niciodată descurajați, ei seamănă cu apa vieții și cu mișcarea, căci nici demersurile, nici oboseala nu li se par prea scumpe, dacă au speranța celei mai mici recompense. Astfel, de îndată ce observați pălăria cu boruri largi, roba neagră și uzată a unui evreu, puteți spune că aveți la ordinele dvs, dacă vă place, un servitor îndemânat, inteligent, neobosit, pe care nimic nu-l tulbură, nici disprețul, nimic mânia, // și vă puteți adresa de-a dreptul acestui om pentru orice problemă; el vă va răspunde în germană; în italiană, poate chiar în alte patru limbi; pentru câțiva piaștri, lăsând la o parte orice problemă, spiritul său întreprinzător, suplețea sa, tăcerea ca și răbdarea, elocința și virtuțile, viciile, sufletul și corpul său sunt toate la dispoziția ta. Și dacă pentru un comision de moment, pentru o ocazie oarecare, ați folosit vreodată un evreu, să nu credeți că vă va fi ușor să scăpați de el; de acum înainte este mai curând al dvs. decât al lui însuși; el nu vă va mai părăsi, se va ține după dumneavoastră pe stradă la douăzeci de pași în urmă, și la al douăzecilea pas ghicește ce vă trebuie. Se așază pe pragul camerei unde tocmai ați intrat și ieșind îi regăsiți privirea, fin respectuoasă, care vă așteaptă ordinul. Doarme pe scara dvs., sub trăsura dumneavoastră, devine servitorul oamenilor dvs., vă salută până și câinele pe stradă; este acolo, totdeauna acolo; chiar dacă l-ați respins de douăzeci de ori prin bruftuluieli severe, va persista

p.132

în permanență. Chiar dacă l-ați respins, vine o zi, un moment, un capriciu când aveți nevoie de el! Abia v-ați gândit, că parcă iese din pământ // iată-l repliat în umilința sa, în această postură care nu este nici început, nici prosternare, cu aerul supus și cu urechea atentă: acesta este triumful evreului, acesta e momentul pe care l-a obținut cu prețul a patruzeci și opt de ore de veghe, de oboseală și de umilință. Abia i-ați spus cât îi sunteți de îndatorat cu punctualitate, finețe și respect; și când după atâta grijă și abnegație, sârmanul *silf* bărbos și zdrențaros primește în fine recompensa atât de dorită, această monedă pe care a urmărit-o atât, pe care a chemat-o, căreia i-a fost valet timp de două zile, o să vedeți în privirea sa recunoscătoare că vă recomandă tuturor bunelor grații ale lui Isaac și Abraham și că este gata încă odată, să se supună acelorași privațiuni pentru un asemenea preț. Vizite interesante și făcute în comun ocupară această zi. Vizitarăm Muzeul din București²⁶. Acest muzeu este cu deosebire consacrat istoriei naturale; el ocupă un spațiu care va spori pe măsură ce colecțiile, aflate acum abia la început, vor căpăta mai multă importanță. Biblioteca publică se găsește în același local; ea se compune din aproape șapte mii de volume. Acest nucleu, puțin numeros de altfel, merită a fi completat și cu alte domenii; științele și istoria au mare nevoie // de a fi mult mai amplu reprezentate. Părăsind acest interesant așezământ, deja atât de prosper, dacă se are în vedere timpul scurt care s-a scurs de la regenerarea principatului, am fost fericit să depun în colecția de minerale un eșantion de platină siberiană care va rămâne, sper ca o amintire a primirii atât de îndatoritoare cu care am fost întâmpinați în cursul acestei vizite. De aici am fost conduși la liceu. Clădiri comode și spațioase, elevi tineri purtând o uniformă frumoasă, toate pledează de la început în favoarea acestei instituții.

Într-un stat așa de puțin întins ca Țara Românească, funcțiile publice care de acum înainte vor fi încredințate celor mai capabili, vor fi obiectul unei concurențe care va contribui rapid la progresul educației tineretului. Proiectele pline de înțelepciune ale domnului Alexandru Ghica tind să doteze țara cu o pepinieră strălucită de tineri, chemați să egaleze nivelul tinerimii din celelalte țări ale Europei. Dacă se ia în considerare de la ce nivel au pornit aceste nefericite provincii [...], ce s-a obținut aici datorită generalului Kiselev²⁷, omul care a răspândit peste aceste principate germenii cei mai nobili ai civilizației, și a cărui bunăvoință prevăzătoare a știut să ghicească viitorul, nu te poți împiedica a recunoaște că planurile

²⁶ Este vorba de prima instituție muzeală din țara noastră, care a luat ființă în 1834 în clădirea Colegiului Sf. Sava din București, din inițiativa lui Mihailache Ghica. Acest muzeu de științe naturale, mineralogie a fost legalizat, prin „Jurnalul” nr. 313, din 18 iulie 1837, al Eforiei Școalelor și a avut de la înființare, în calitate de conservator, pe Carol Valștean, care a deținut această funcție până în 1860.

²⁷ Pavel Dimitrievici Kiselev (1788–1872), militar și om politic rus, conducător al administrației militare ruse în principate în perioada regulamentară (14 septembrie 1831–25 februarie 1834).

generalului sunt continuate // de succesori demni și că tânăra generație a Țării Românești se va arăta suficient de îndemânatecă să le pună în practică. p.135

Și referitor la aceasta, fie-ne permis să scriem aici ce sentiment penibil am încercat văzând călători ca și noi, primiți la fel cum am fost și noi cu această amabilă ospitalitate care se acordă atât de sincer străinului, care îl înconjoară și îl sărbătorește, să scrie la întoarcere relatări atât de aspre, care uită să amintească moravurile blânde și politicoase ale gazdelor lor. Acești călători care, ca și noi, au vizitat Bucureștiul, s-au arătat, după părerea noastră, mult prea preocupați de plăgile încă necicatrizate pe care vechea stare socială le-a lăsat ca urme în actuala societate. Și dacă la prima abandonare a conversației, prea repede intimă, predecesorii noștri au ghicit aceste răni, la ce bun să le etalezi în fața Europei, care nu va cere niciodată socoteală principatelor de atitudine lor nepăsătoare față de regimul de amortire morală pe care din fericire l-au scuturat, ci mai curând de modul în care ele au știut să profite de acești ani de reabilitare a căror influență regeneratoare o simt deja? Ei bine, din acest punct de vedere, este drept, ba chiar foarte drept să spunem că nici o societate europeană nu a fost mai activă în a-și făuri un drum // către bine, de-a lungul tuturor obstacolelor cu care vechiul său drum era presărat; ar putea fi citate, de altfel, ca exemplu, pentru îmbunătățirile importante care s-au petrecut în obiceiurile de viață din aceste provincii. După toate acestea, povestitorii atât de puțin indulgenți care au plătit ospitalitatea Bucureștiului cu moneda sarcasmului lor spiritual, nu vor nega, cunoscând de altfel bine istoria, că sunt națiuni care datează regenerarea lor politică și morală acum mai bine de cincizeci de ani și totuși nu sunt mai bogate în principii.

Această digresiune odată încheiată, să revenim la vizitele noastre. Doctorul Mayer²⁸, un medic german, inteligent și mai ales destul de iscusit într-ale vieții, ne-a condus prin spitalul militar pe care îl dirijează. Acest așezământ, plasat într-o clădire care nu a fost construită pentru a servi drept spital, lasă mult de dorit sub raportul poziției și al salubrității. Sălile nu pot fi aerisite. Bolnavii erau destul de numeroși căci afecțiunile febrile, frecvente în această țară, bîntuie încă în diverse epoci ale anului, deși au fost destul de mult reduse, datorită precauțiunilor igienice introduse în regimul cazon. Marele spital de la Pantelimon²⁹, situat în marginea

²⁸ Johann Nepomuc Mayer (1803–1873), unul din primii organizatori ai serviciului sanitar al armatei române și ai școlii de felceri militari. Originar din Austria, dr. Meyer s-a stabilit aproximativ prin 1832 în Țara Românească. Medic al spitalului Pantelimon în 1835, din aprilie 1836 a devenit medic al oștirii române cu „leafa de ștab de doctor”. În 1847, I.N. Meyer răspundea de totalitatea spitalelor din București. S-a ocupat și de studiul apelor minerale din Muntenia. A murit la Graz, în 1873.

²⁹ Spitalul de la Pantelimon, din marginea Bucureștiului, avea în perioada respectivă mai mult caracterul de azil pentru bolnavi cronici, în multe cazuri irecuperabili, care neavînd mijloace materiale, erau îngrijiți gratuit în așezăminte spitalicești. În perioada vizitei lui Demidov, el dispunea de altfel de un număr restrâns de paturi: 36 (cf. art. lui Ioan Lăpușan, în vol. *Spitale vechi și noi*, București, Edit. Medicală, 1976, p. 201).

p.137 oraşului // ni s-a părut mult mai bine dotat pentru necesitățile impuse de obiectivul său. Acest aşezământ, fondat prin subscripții filantropice, cuprinde o serie de săli spaţioase unde aerul şi lumina, speranţa şi viaţa bolnavului, pătrund în mod liber; s-ar putea obiecta numai că spaţiul vast consacrat încăperilor personalului administrativ este pierdut pentru bolnavi şi ocupă un loc care ar fi putut fi întrebuinţat să uşureze câţiva nefericiţi în plus. Paturile întrebuinţate la Pantelimon sunt de fier, în timp ce la spitalul militar ele nu sunt decât din scânduri. În această ultimă vizită am observat ravagiile îngrozitoare, pe care le face această oribilă maladie, pe care nu îndrăznesc s-o numesc, şi care îşi are originea în viciile neînfrânate ale capitalelor. La întoarcerea din aceste excursii, l-am întâlnit pe prinţul domnitor; el îşi opri trăsură şi invită întreaga noastră expediţie pentru seara următoare, la reşedinţa sa, situată, în acest anotimp, la oarecare distanţă de oraş.

Dimineaţa de 15 iulie am întrebuinţat-o pentru a vizita Adunarea generală; acesta este numele care se dă camerei reprezentanţilor Ţării Româneşti³⁰. Prinţul Mihail Ghica şi prinţul Cantacuzino³¹ au binevoit a ne servi de însoţitori. Sala pentru dezbateri este situată într-un corp de clădire, alături de biserica Mitropoliei, p.138 // pe o colină care domină întregul Bucureşti, şi în cea mai fericită poziţie. Asemenea tuturor bisericilor Capitalei, aceasta este înconjurată de o vastă mănăstire, la care accesul se face prin două porţi solide şi aflate fiecare sub un turn, poziţie care îi permitea odinioară să realizeze o apărare îndelungată. Mitropolia nu este numai un mare monument; ea este împodobită cu trei clopotniţe destul de elegante, ale căror domuri, ca şi acoperişul bisericii, sunt din metal pictat în verde; întreaga suprafaţă a clădirilor este acoperită cu vopsea strălucitoare prin albeaţa ei. În partea din faţă faţada, se deschide către un colţ foarte îngust, încărcat de imagini şi de decoraţii aurite; peretele despărţitor, care separă naosul de sanctuar, este îmbogăţit cu o mulţime de ornamente de cel mai bogat efect; sub această boltă, lumina din afară nu pătrunde decât cu dificultate prin ferestrele strâmte şi alungite. Într-unul din corpurile de clădiri ale mănăstirii se află sala Adunării. Precedată de un modest vestibul această incintă, unde deliberază boierii este, ca şi cea a Dietei Ungariei, remarcabilă prin extrema sa simplitate. Ea este lungă şi îngustă; la una din p.139 extremităţi este aşezat fotoliul cu baldachin în care stă // mitropolitul, preşedintele legal al Adunării. Cei patruzeci şi trei de membri care compuneau Camera erau aproape toţi prezenţi. Se remarcă printre ei câţiva vechi boieri; aceştia păstrau costumul larg şi maiestuos pe care îl purtau în timpul dominaţiei turceşti; ei încă poartă barbă şi un voluminos calpac. Membrii vorbesc fiecare de la locul lui, fiind aşezaţi în faţa unei mese tapetată cu verde, în timp ce miniştrii sunt separaţi de restul adunării. Discuţiile care erau la ordinea zilei aveau ca obiect câteva modificări de

³⁰ De fapt Obşteasca Adunare ce îşi avea sediul pe dealul Mitropoliei, într-o clădire scundă care mai dăinuia la începutul secolului XX.

³¹ Constantin Cantacuzino (1791–1877), caimacam între 1848–1849 după înfrângerea revoluţiei din Ţara Românească.

adus Regulamentului organic, constituția țării; și, în particular, ea se ducea asupra puterii ordonanțelor emise în timpul intervalelor dintre sesiunile legislative. D-nul Știrbei³², ministrul de justiție, susținea, aproape singur și fără efort, toată greutatea discuției. În rest, oricât de aprinsă ar fi fost această dezbatere parlamentară, n-am văzut pe nici unul dintre oratori să se îndepărteze cu ceva de la normele unei conversații relativ politicoase. Acea parte din sală rezervată publicului conținea puțini spectatori: asistența de obicei stă afară; dar la intrarea noastră câțiva boieri au avut curtoazia de a ne aduce câteva scaune comode. În rest, este puțină vreme de când debaterile camerei au devenit publice; chiar în ziua respectivă ziarele obținuseră permisiunea // de a prezenta o dare de seamă a debaterilor. Ieșind din sală noi am fost conduși de unul din deputați, colonelul Filipescu³³, care aparținea uneia din cele mai vechi familii din țară. Acest ofițer care a primit o excelentă educație în Franța comandă întâiul regiment românesc și dă, în orașul său natal, un exemplu remarcabil al acestei solide instrucțiuni, care nu exclude totuși grația și o perfectă eleganță a manierelor. În compania acestui însoțitor binevoitor, am vizitat dependințele metropolei și poziția sa pitorească. De pe această înălțime, Bucureștiul se vede până la un orizont foarte îndepărtat. Acest oraș, presărat cu numeroase grădini, acoperă într-adevăr un spațiu imens și aspectul său general este dintre cele mai pitorești, datorită și numeroaselor turnuri ale celor peste șaiszeci de biserici și a vegetației abundente care răsare printre grupurile de clădiri. Odată venită seara, am răspuns invitației domnului și am avut onoarea de a fi primiți la reședința sa de la Scufa³⁴, care este situată la câteva verste de București, pe malul Dâmboviței. Casa este mică și mai curând burgheză; dar grădinile, care se întind într-o mică vâlcea traversată de râu, fac această reședință de vară preferabilă chiar casei în care prințul locuiește în oraș. // Bucureștiul nu mai posedă palat pentru suveranii români, căci un incendiu l-a distrus în 1812 pe cel existent atunci³⁵ și care era foarte vast. Domnul își are reședința azi într-o casă mare și frumoasă³⁶ care este proprietatea sa. Această întrevvedere, ca și prima, s-a desfășurat în conversații interesante, mai bine spus foarte elevate și domnul, în general binevoitor, se arăta, constant, într-una

p.140

p.141

³² Este vorba de Barbu Știrbei, viitorul domnitor al Țării Românești între anii 1849–1853 și 1854–1856, fiul vornicului Dimitrie Bibescu și al Catincăi Văcărescu, născută Știrbei. Numele de Știrbei provine de pe urma faptului că el a fost înfiat de ultimul reprezentant al familiei boierești Știrbei, Barbu (1753–1813).

³³ Constantin Filipescu (1805–1848), viitor logofăt la 1839.

³⁴ Localizarea acesteia este nesigură: ar putea fi grădina „lui Scufa” situată pe marginea Dâmbovița spre biserica Sf. Elefterie.

³⁵ Era amplasat pe locul ocupat azi de Prefectura Ilfov, în spatele sediului Casei de Economii și Consemnațiuni.

³⁶ Este vorba de palatul cunoscut bucureștenilor acelor vremuri sub numele de Curtea Arsă (numită astfel după marele incendiu din ianuarie 1812), situat în zona învecinată actualului complex Hanul Manuc și care în prezent adăpostește una din secțiile Muzeului de istorie și artă a Municipiului București.

din zilele sale cele mai agreabile. Ca și prima oară, domnul era înconjurat de familia sa, de cumnatele sale, principesele și de un număr important de ofițeri. Uniforma elegantă a acestora nu făcea decât să scoată și mai mult la iveală ținuta simplă a prințului care, sub un frac negru, purta o vestă cu revere largi răsfrânte; este, zice-se, moda lui personală și într-adevăr n-am mai văzut-o imitată de nimeni. Odată cu venirea întinericului, toată lumea se îndreptă spre oraș, unde se ajunse foarte repede și mica curte luă loc în teatru³⁷, căruia depindea numai de noi să-i facem onoarea de a-l vizita, căci am putea spune că sala era întocmai ca o anticameră sonoră a apartamentului nostru. Câteva scene din *Semiramis*, ca și o comedie germană foarte veselă, intitulată *Calm și viclenie*, ne-au ocupat toată seara³⁸.

p.142 A doua zi, garnizoana Bucureștiului făcea manevre sub comanda prințului Constantin Ghica. // Trupa efectua cu precizie exercițiile și manevrele, împrumutate la toate capitolele după sistemul rus. Invitați de spătar să-l acompaniem la această paradă, noi stăteam alături de el, când un accident neplăcut întrerupse pentru un moment manevrele și stârni neliniștea printre spectatori. Un cartuș de abia ars izbi fața prințului, care se ținuse prea aproape de trăgători. Această rană care, slavă Domnului, era ușoară și o arsură care putea deveni gravă, au fost pansate pe loc de comandantul nostru, doctorul Léveillé; aceasta odată făcută spătarul se urcă la loc pe cal pentru a încheia exercițiul și a asista la defilare.

p.143 Un dineu, la care domnul binevoi să ne invite, ne puse în prezența elitei societății bucureștene. Reuniunea avu loc sub frumoșii arbori de la Scufa, într-un loc larg, nepătruns de razele soarelui. În timpul prânzului, care fu precedat de antreuri, acele ușoare gustări care se serveau în Rusia înainte de a așeza la masă, două trupe de muzicanți, ascunși printre alei, se succedară alternativ, pentru a executa melodiile naționale ale românilor și ariile specifice țiganilor. Orchestra de țigani, ce cânta o muzică aparte, producea totuși efecte muzicale, care în zadar pot fi căutate în armoniile regulate și corecte cu care sunt obișnuite urechile europene; cât despre măsură, ea este inegală, săltăreață, șchioapătă adesea și efectuată în tempouri neașteptate. Masa a fost urmată de dansuri românești; am fost atât de încântați de precizia severă și de ansamblul de dansatori, încât domnul dori să // prelungească, pentru plăcerea noastră, aceste divertismente; el dispuse, de asemenea, să fie transcrise pentru noi ariile, pline de o grație originală și naivă, pe care le anexăm aici și care animă acest dans românesc, *Hora românească*, cum este numită de populația din Țara Românească. În timp ce dansatorii făceau minuni,

³⁷ La data vizitei lui Demidov, teatrul funcționa în clădirea construită în 1833 de Ieronim Momolo (vechea sală de la Cișmeaua Roșie arzând în 1825). Teatrul era construit pe terenul logofătului Iordache Slătineanu, cu pereții din paiantă cu moloz, căptușiți cu scânduri. Sala avea un rând de loji, 15 rânduri de bănci și o galerie de lăzi goale, iar iluminarea era făcută cu lumânări de seau.

³⁸ Spectacolele erau jucate de trupa lui Theodor Müller, având ca șef de orchestră pe Ioan Vechman. De altfel „*Semiramis*” opera lui G. Rossini, figura în repertoriul acestui ansamblu.

țigani cântau, cu o vervă reînnoită, motivele lor fără sfârșit. Două mandoline, două viori, un flaut și un soi de bas în surdină, exprimau toate resursele acestor executanți abili, ale căror figuri frumoase și oacheșe, animate de ardoarea lor muzicală, adăugau un mare farmec acestui tablou poetic.

După ce ne-am bucurat îndeajuns de aceste distracții câmpenești ne-am grăbit să ne ducem în frumoasele și vastele saloane ale domnului Filipescu, unde balul cel mai elegant adunase elita dansatorilor din București. Nu cunosc nici un oraș în Europa unde să se poată reuni o societate efectiv agreabilă ca aceasta, unde voia bună se arată unită în mod constant cu veselia cea mai dulce. Balul acesta fermecător s-a prelungit pînă noaptea târziu. Nimic nu era mai grațios decât să vezi pe stăpânul acestei frumoase locuințe, aga Filipescu, în costumul larg de boier, cu capul nobil, încadrat de o barbă albă lungă și îngrijită, înconjurat de un roi de dansatoare tinere și drăguțe, ale căror veșminte și panglici lungi, coafuri și figuri fermecătoare se armonizau atât de bine cu fizionomia blândă a maiestuosului bătrân. Era acolo o veritabilă emblemă a situației acestei țări, care a adoptat de îndată plăcerile și manierele libere ale Occidentului. În zadar roba severă a boierilor încerca să se opună la această invazie de mode și de frivolități moderne. Generația actuală, evident, are nevoie de un salon spațios unde valsul și mazurca pot să se desfășoare și să se învârtă nestânjenite; are nevoie de o ținută // care să nu împiedice pașii eleganți de la mazurcă și care să nu te facă să te simți stânjenit în labirintul îngust al cadrilurilor franțuzești. Așadar, această tinerime care se simte chemată să-și obțină partea ei din civilizația nouă care cuprinde Orientul, nu are într-adevăr marea dreptate să aleagă ceea ce ea consideră pentru folosința sa, între toate aceste moravuri elegante și triste idei de politică, care stau la baza țării sale? Nu-i vor veni curând grijile pentru viața publică, pentru preocupările de afaceri, pentru industrie și speculații? Țara Românească a fost destul de mult timp aservită pentru ca să-i fie și ei permis să respire un pic, înainte de a intra în această galerie a națiunilor care vor să se guverneze ele înșile; mai ales acestei națiuni care se trezește îi este permis să spună câteodată: afacerile serioase – pe mâine.

Aceasta era existența noastră la București; distracții, vizite, reuniuni totdeauna ospitaliere, curse interesante, observații clare și viaie asupra a tot ce se referea la spiritul sau la privirile noastre. Din toate părțile ni se făceau cele mai bune servicii; familiile cele mai ilustre și mai onorabile ale acestui bun oraș se puneau la dispoziția noastră pentru a spori avuția noastră de călători și n-ar fi fost posibil de a acoperi, mai util decât am făcut-o, cele cinci zile trecute prea repede. Când în fine ne-am pus în ordine notele noastre personale și am primit toate lucrurile folositoare, pe care persoanele luminate în fruntea cărora au binevoit să se situeze domnul și d-nul ministru Știrbei ni le-au trimis cu atâta înțelegere, aruncărăm o privire de adio și de recunoștință asupra acestui oraș, demn de a fi plasat în seria celor mai interesante capitale ale Europei. // Am parcurs deci, pentru ultima oară, străzile sale întortocheate; ne-am oprit, din nou, în preajma acestor biserici cu coloane răsucite,

p.144

p.145

ale căror fresce elegante strălucesc de atâtea medalioane și figuri sfinte, colorate. Ne-am grăbit să mai vizităm încă odată vechile cartiere ca și promenada rapidă a lumii bune; am respirat atmosfera fumătorilor care se adunau în cafenele, unde jurnale din toate țările satisfac curiozitatea unui public avid de noutăți din lumea politică; acestea odată făcute, nu ne-am gândit decât la plecare.

Pe baza recensămintelor statistice făcute asupra Bucureștiului, putem să consemnăm aici cifra populației orașului³⁹, așa cum rezultă din ultimele recensăminte:

Locuitori de ambele sexe

Boieri	2 598
Oameni care compun casa lor . . .	5 757
Locuitori de diferite clase.	46 604
Preoți	256
Familiile lor și servitori.	1 058
Călugări	137
Evrei, familiile acestora și oamenii care compun casa lor. . .	2 583
Supuși străini	<u>1 795</u>
	60 788

În plus, în acest număr nu sunt cuprinși zece până la douăsprezece mii de indivizi, care nu-și au domiciliul permanent în oraș și care vin aici din când în când pentru a-și rezolva afacerile sau pentru plăcerea lor.

În București se află:

Case	10 074
Mănăstiri	26
Biserici	95
Tipografii	3
Spitale	2
Jurnale: Muzeul Național	
Curierul Românesc	2
Societate pentru publicații literare	1
Școala de arte și meserii pentru soldați	1

Hrana obișnuită a poporului constă dintr-un terci din făină de porumb sau de mei, un fel de polenta; ei nu cunosc aproape deloc folosirea cărnii sau a peștelui sărat. Principala băutură fermentată este țuca din prune.

³⁹ Cifrele frunzate de Demidov concordă în linii mari cu cele estimate de cercetătorii perioadei (cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor* ..., 1966, p. 123).

Bucureștiul este divizat în cinci cartiere sau arondismente, care iau fiecare numele uneia din cele cinci culori: galben, roșu, verde, albastru sau negru. Șeful poliției este așa; el are sub ordinele sale cinci comisari, câte unul pentru fiecare cartier; aceștia comandă mai mulți sau mai puțini subcomisari, după întinderea cartierelor lor.

După ce am mărturisit recunoștința noastră acestui domn bun și amabil pe care l-am părăsit cu real regret, după ce ne-am luat rămas bun de la familia sa și de la toate persoanele care s-au arătat atât de binevoitoare față de noi, am plecat din București în ziua de 17 iulie [...] //.

Convoiul nostru se mărise, între timp, cu două trăsură cumpărate în țară; trăsură acoperite, ușoare și, cum se va vedea ulterior, capabile să reziste la orice încercare. Pentru drumul nostru fuseseră pregătiți patruzeci de cai și nobila prevedere a domnitorului mersese până acolo, încât trimisese înaintea noastră ștafete pentru a ne asigura un serviciu ireproșabil: în felul acesta călătorirăm cu o iuțea extremă. Mai întâi am străbătut un ținut trist și mocirlos. Către prânz traversarăm pe un bac râul Ialomița, ale cărui ape destul de mari curgeau repede. Schimbul <de legătură> ne aștepta în plin câmp; o baracă de pământ, în aceste stații izolate, servea ca adăpost căpitanului poștei. Lunga noastră caravană își ducea mai departe calea prin aceste stepe triste, când deodată norii abundenți inundară tot ținutul și făcură traseul nostru nu numai lent //, dar și mai dificil. O escortă de *dorobanți* pe care o întâlniserăm la una din stații, galopa pe lângă trăsură. Ei ne ajutau în locurile mai grele și se arătau zeloși și prevenitori la cea mai mică dificultate a drumului. Înaintam totuși către nord, apropiindu-ne de un frumos șir de munți, deasupra cărora se îngrămădeau nori negri. Câteva grupuri de țigani surprinși de furtună și care își ridicaseră corturile lor cenușii pe câmp, se pregăteau să întâmpine vijelia care amenința să se năpustească asupra noastră. Sub aceste adăposturi pline de fum, vedeai refugiindu-se femei, fete tinere sumar îmbrăcate, lângă care se înghesuiau câțiva copii sărmani, cu totul goi, cu membrele ciupite de de vărsat, cu pântecul umflat, mici creaturi diforme. Câmpia deveni curând o mlaștină profundă; cai, escortă și echipaje își croiau un drum prin apă; dacă apărea vreo groapă, încercam să o ocolim sau să o sărim cu prețul unor mari lovituri și vociferări. Era într-adevăr un lucru cu totul aparte, de a vedea sub acest cer negru și plumburiu cele patru trăsură care brăzdau o câmpie inundată și care, la fiecare groapă neașteptată din apă, la fiecare zdruncinătură, păreau să se răstoarne sau să rămână împotmolite în noroi. Într-un asemenea moment fiecare își îndoia eforturile. Dorobanții, atenți, pregăteau trăsuri aflate în pericol un punct de sprijin solid, iar vizitii se adresau cailor plini de spumă, de data aceasta nu cu strigăte, ci cu cuvinte blânde și cu chemări // de încurajare aproape frățească. Într-adevăr, aceste nefericite animale își epuizau realmente forțele în acest lung și dificil traseu. Sosirăm în fine la Buzău, în mijlocul bubuiturilor tunetului și sub rafalele unei averse compacte; diluviul care cădea asupra noastră abia ne permise să distingem clopotnițele verzi și

p.146

p.147

p.148

zidurile albe ale unei vaste abații, sediul demn al unui episcop care este unul din prelații cei mai bogați ai Țării Românești. Escorta noastră din fericire se mărise și, cu ajutorul ei, reușirăm să trecem peste un torent a cărui albie nu fusese întru totul umplută de către furtună; dar odată ajunși pe malurile Buzăului, care curge între două două maluri foarte povârnite, ne-a fost teamă că trăsura nu o să mai iasă de acolo; la început ea a traversat fără dificultăți torentul a cărui iuțeală era deja foarte amenințătoare, dar odată ajunși pe celălalt mal, ne-a trebuit mai bine de o jumătate de oră pentru a reuși să escaladăm această pantă alunecoasă. În ceea ce ne privește pe noi, cei închiși în această veritabilă arcă, a trebuit să ieșim în prealabil prin ușa trăsorii și apoi pe spatele cailor care ne-au servit drept treaptă, <fiind> salvați astfel de a ne afunda într-un smârc adânc de două picioare.

p.149 Urma să ne găsim adăpost la Râmnic; un boier local, d-nul Niculescu, prevenit din timp de sosirea noastră, se preocupa de întâmpinarea noastră, în momentul în care noi eram inundați de apele cerului și aproape împotmoliți în abisurile mlăștinoase ale câmpiei. Din nefericire, când ne apropiarăm de Râmnic, pe care trebuia de asemenea să-l traversăm înainte de a sosi la // acel culcuș atât de dorit, găsirăm râul învolburat până la un asemenea nivel, încât nici unul dintre însoțitorii noștri nu a vrut să efectueze traversarea lui în această noapte întunecată, care dubla de astfel primejdia. A trebuit deci să ne resemnăm să petrecem noaptea în trăsurile noastre și în bordeiul unui sărman țăran, care n-a avut altceva să ne ofere decât niște paie, pe care până și un cal dintr-o rasă mai modestă le-ar fi refuzat ca culcuș. Către orele trei dimineața cerul s-a mai luminat puțin, râul acum putea fi trecut prin vad și am reușit să ajungem la Râmnic.

Această întârziere ne făcuse deci să pierdem ocazia de a profita de o amabilă ospitalitate pentru care se făcuseră toate pregătirile spre a fi primiți în ajun. Sosiți la această oră nepotrivită, ne-am făcut mii de scrupule de a fi produs atâta deranj în reședința d-lui Niculescu și am reînhamat caii, pentru a ajunge fără întârziere la frontiera cu Moldova.

p.150 Casa nobilului boier ni s-a părut vastă și somptuoasă. Ea a fost construită după moda italiană, cu galerii deschise. În ceea ce privește Râmnicul, acesta este un oraș destul de mare; se găsește aici și un castel construit în cărămidă, după stilul turcesc. În acest loc Suvorov a luptat contra lui Mustafa-Pașa⁴⁰ și a obținut o victorie care i-a adus titlul de conte de Râmnic. În ziua de 18 <iulie>, în zori, vremea se îmbunătățește. Câmpia avea un aspect de prospețime care încânta privirea, iar un soare binefăcător reîncălzea membrele noastre zgribulite. Am uitat curând oboseala unei nopți detestabile și am ajuns la Focșani, unde președintele // districtului, d-nul Gheorghe Razu ne-a primit cu o politețe prevenitoare.

⁴⁰ Este vorba de cunoscuta luptă de la Mărtinești (lângă Râmnicu-Sărat) din 22 septembrie 1789, în care armata rusă comandată de generalul A.V. Suvorov a învins o puternică oaste turcă, comandată de însuși marele vizir.

Focșanii reprezintă limita care mărginește Țara Românească; în chiar mijlocul orașului, Milcovul, un râuleț peste care s-a construit un podeț de lemn, marchează frontiera comună celor două principate. Această situație este favorabilă comerțului; oricum orașul pare destul de bine aprovizionat, mai ales de către evrei. „Hanul Franței”, ținut de un francez, primi o parte a expediției, în timp ce președintele districtului îmi făcu onoarea casei sale și a părții muntenești a orașului; ispravnicul (sau șeful poliției) se alătură acestui funcționar superior pentru a ne oferi serviciile sale. Județul din care făcea parte orașul Focșani se numește Putna; el cuprinde douăzeci și cinci de mii de familii. Un misionar francez locuiește în zona acestei frontiere; el profesează cultul romano-catolic, care numără douăzeci de biserici în Țara Românească și șaiszeci în Moldova. Acest preot morocănos, revăzându-și compatrioții, în loc de a-și exprima fireasca bucurie când auzi vorbindu-se de patria absentă, a preferat să-și întrețină companionii de aceeași nație plângându-se fără încetare de oamenii și de starea de lucruri din această țară, unde s-a stabilit de mai mulți ani; cu asemenea sentimente viața trebuie să fie destul de tristă în aceste îndepărtate singurătăți.

Momentul ni s-a părut deci favorabil, pentru a pune în ordine numeroasele informații pe care ni le furnizaseră amabilele noastre gazde din București; și înainte de a părăsi Țara Românească le-am dispus în ordinea care ni s-a părut // cea mai convenabilă pentru a da cititorilor noștri o idee asupra țării pe care tocmai o străbătusem. Cele șase zile petrecute pe teritoriul principatului nu ne-au permis, fără îndoială, să strângem noi înșine datele complete asupra acestor ținuturi; totuși ne propunem să beneficiem, în expunerea simplă care va urma, mai întâi de produsul câtorva din lecturile speciale făcute în timpul repaosului pe care ni l-a oferit navigația pe Dunăre și, mai apoi, de rezultatul convorbirilor noastre cu persoanele instruite, pe care norocul nostru ne-a făcut să le întâlnim la București.

Dacă consacram câteva pagini vechii istorii a poporului român, aceasta nu e din cauză că am avea pretenții mai profunde decât o cere subiectul nostru, în discutarea originilor sale. Dar prin trăsăturile distinctive ale acestei populații, prin amintirile care încă o domină, prin respectul față de tradițiile romane care au nu mai puțin de optsprezece veacuri, ar însemna aproape o cruzime să le pui la îndoială glorioasa lor origine care urcă de la daci și de la romani. N-am avea de altfel nici viciul de a deveni falsificatori, mai ales atunci când dacii de bronz pe care îi putem vedea și azi pe Columna traiană par atât de asemănători românilor din zilele noastre. Părăsind acolo aceste origini, ajungem de îndată la istoria principatului. Iată așadar, în puține cuvinte, ceea ce noi am cules din cărțile despre epocile antice ale acestor ținuturi.

Către primele timpuri ale erei noastre, țările // astăzi divizate și cunoscute sub numele de Țara Românească, Moldova și Transilvania, formau de aproape, prin reunirea lor, regatul acelor daci teribili, de care se vorbea atât în odele lui Horațiu; aceste popoare descindeau ele însele din sciți sau sarmați. Ei fură mult timp atât de

p.151

p.152

redutabili sub unul din regii lor numit Decebal, încât Romei îi era teamă de ei și împăratul Domițian acceptă o pace rușinoasă. Pentru a răzbuna acest eșec, împăratul Traian duse de două ori legiunile victorioase peste Dunăre; din această epocă datează curioasele vestigii de care am pomenit mai înainte și acel pod atât de îndrăzneț, ale cărui urme se mai văd nu departe de Schela. Dacia odată supusă, coloniștii romani luară în stăpânire acest pământ [...] guvernat de Roma prin unul din pretorii săi.

p.153

Această stare de lucruri se menținu până în secolul al treilea; în această epocă o invazie a goților și hunilor se îndrepta spre Dacia; dar deja Imperiul Roman aluneca către ruină: Aurelian se mulțumi să-și retragă coloniștii, cărora le asigură alte pământuri în Moesia. În curând toate aceste ținuturi, smulse Romei, deveniră, rând pe rând, prada hunilor (după moartea lui Attila, hunii fură respinși în Scitia); a gepizilor, care tratează cu romanii, apoi a longobarzilor, care în vremea lui Iustinian purceseră la cucerirea Italiei; și sub călcâiul avarilor (sau hunii albi) care, după spusele câtorva istorici, au îndrăznit să amenințe Bizanțul și au fost distruși de Heraclius. Din secolul al șaptelea până în al nouălea, regăsim // vechea Dacie ocupată de slavi și de bulgari⁴¹, care trecuseră Dunărea pentru a ocupa aceste ținuturi fertile; și după unii scriitori, tocmai în această epocă de invazie a slavilor, se produce apariția numelui de Valah care se dă acestor popoare. Aceștia susțin că slavii ar fi avut obiceiul de a desemna pe romani sub numele generic de Vlacci sau Vlassi; e oare de mirare ca ei să desemneze, de asemenea, prin același nume un popor care s-a aflat multă vreme sub administrația și legislația romană? Pe de altă parte, amatorii de etimologie au găsit una pentru numele de Vlacci, cum găsesc ei, de regulă, pentru atâtea altele. Ei emit presupunerea că primii coloniști romani veniți să se stabilească în Dacia, fiind conduși de un oarecare Flaccus, țara întreagă fu numită Flaccia și locuitorii Flacci de unde derivă *Vlacci* al slavilor și termenul nostru modern Valah. După părerea noastră, ar fi mai înțelept, ca în loc de aceste discuții inutile asupra numelui și originii, să te referi la însuși locuitorii acestui pământ, ale căror tradiții locale sunt adesea mult mai sigure decât cercetările istoricilor⁴². Așadar, dacă vom consulta pe locuitorii înșiși ai Țării Românești asupra originii numelui lor, ei vor răspunde că numele de Valah, nume nou, nu este cunoscut în istorie decât ca datând din secolul al XII-lea și le-a fost aplicat de către străini, și este aproape necunoscut printre locuitorii principatului. Acest popor <care> își zice el însuși *român*, se numește Valachia // patria sa, Țara Românească.

p.154

⁴¹ Eroare a călătorului rus, preluată după sursele istorice: vechea Dacie nu a fost ocupată de slavi și de bulgari, ci a avut loc o migrare a acestora pe teritoriul fostei provincii romane, unde continua să subziste populația romanizată. De altfel, epoca amintită coincide, în linii mari, cu etapa de formare a poporului și limbii române.

⁴² Pentru această problemă vezi N. Stoicescu, *Continuitatea românilor. Privire istoriografică. Istoricul problemei. Dovezile continuității*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, p. 198–202, unde sunt puse în lumină argumentele istorice juste și logice ale continuității.

⁴³ Locuitori din Roma modernă, în secolul al XIX-lea.

Mai mult decât atât armoriile românești sunt vulturul Romei, la care se adaugă o cruce; și dacă în fine ne gândim la fizionomia virilă și robustă a populației, care oferă o incredibilă analogie cu cea a transteverilor⁴³ din zilele noastre, dacă se scotocește în limbă, în jocuri, în sărbători, se regăsesc acolo urmele neîndoielnice ale originii ilustre pe care și-o pretind românii. Și te vei simți prost să vii să-i contești această origine; de altminteri este oare ceva rău în faptul că acest popor simte încă în el un pic din acest nobil orgoliu, care l-a susținut și consolată în nenorocirile sale? Poporul de azi al Țării Românești, este după toate aparențele reprezentantul Dacilor și Romanilor

Până în secolul al treisprezecelea invaziile succesive ale sciților și tătarilor lui Ghinghis-Han au gonit aproape toată vechea populație a Daciei. Moldova și Țara Românească, aproape depopulate atunci, se plasează sub protecția Ungariei. Se pare că spre acele timpuri, când domnea Ludovic I, a apărut Radu Negru⁴⁴ (sau Rudolf cel Negru), primul voievod al Țării Românești. Goniți din părțile ungare de invazia hoardelor tătare ale lui Batu-han, acest șef reveni împreună cu tovarășii săi, să caute un azil în aceste singurătăți, vechea lor patrie. //

Provinciile respirară atunci și căpătară o nouă consistență sub voievozii lor. Disciplinați încetul cu încetul și căpătând experiență în arta războiului, românii deveniră curând destul de puternici pentru a rezista oricăror tentative ale Ungariei de a-și impune suveranitatea; mai mult, ei duseră lupte ofensive împotriva turcilor, vecinii lor, a căror țară rămăsese descoperită dinspre partea Dunării. Pentru un timp sultanul Baiazid opri această acțiune și supuse Țara Românească la plata unui tribut.

Timp de aproape un secol, românii, când singuri, când ajutați de unguri, încearcă, dar în zadar, să scuture jugul brutal al Turciei, care recădea totdeauna mai apăsător, peste țara lor. La sfârșit, către 1520, Mohamed al II-lea, gonind pe suveranul Țării Românești, impuse principatului un nou voievod care purta titlul de pașă⁴⁵ și încheie cu ea un tratat ale cărei baze au rămas încă inerente constituției naționale. În timpul anilor care urmară acestui tratat, influența turcă se întinse din ce în ce mai mult asupra Țării Românești și curând, în 1544, o porțiune de teritoriu // românesc fu cedată Imperiului Otoman, care ridică pe malul Dunării fortărețele Brăila, Giurgiu și Turnu, unde plasă garnizoane.

Aceasta era deci situația când, în 1593, un domnitor numit Mihai se hotărî să scuture jugul otoman. Sprijinit pe alianțe abil întocmite, el ținu în șah puterea turcilor determinând pe sultanul Mahomed III⁴⁶, deși aflat în fruntea unei armate formidabile și susținând un lung război, să-și abandoneze pretențiile. Dar, după

⁴⁴ Pentru discuția în jurul controversatului personaj vezi N. Stoicescu, „*Descălecat*” și *întemeiere în istoria Țării Românești*, în „*Revista de istorie*”, t. 33, nr. 1, 1980, p. 43 - 61.

⁴⁵ Inexactitate istorică și eroare documentară deoarece, niciodată în lunga lor istorie țările române n-au fost guvernate de pașale otomane și niciodată domnii români nu au purtat această titulatură.

⁴⁶ Mehmed al III-lea, sultan otoman (27 ian. 1595–22 dec. 1603).

moartea lui Mihai, confuzia și disensiunile care domină în consiliul compus din cler și din boieri duseră la recăderea Țării Românești sub autoritatea sultanilor, care reîncepură, la fel ca înainte, să le reducă orice libertate în alegerea voievozilor și să-i oblige la plata tributului.

p.157 Totuși, către finele secolului al șaptesprezecelea, Bucureștiul deveni sediul autorității centrale a românilor și Basarab, care domnea către 1710⁴⁷, adoptă o atitudine atât de impozantă pentru ca marile națiuni vecine să-i solicite alianța. Legături prea slabe cu Austria și cu Petru cel Mare și nehotărârile fatale pe care le plăti cu capul, subminară domnia acestui principe. La puțină vreme după sfârșitul domniei sale, Poarta impune Moldova și Țara Românească sub același regim; ea abolă definitiv dreptul de alegere al voievozilor, trimițându-le românilor un suveran la alegerea sa, selectat dintre familiile grecești // din Constantinopol, pe care lunga obișnuință a supunerii le făcea instrumente convenabile pentru executarea voințelor sale suverane.

Primul voievod care guverna cele două principate fu Nicolae Mavrocordat. Sub succesorul său Constantin, către 1740, țara beneficia în fine, de câțiva ani de pace și stabilitate. La sfârșitul acestui secol, izbucnind războiul între Poartă și Rusia, armata noastră ocupă principatele și punctele fortificate ale Dunării timp de patru ani, la capătul cărora interveni faimosul tratat de pace perpetuu, încheiat în tabăra de la Kuciuk-Kainardji, la 10/22 iulie 1774. Acest tratat, confirmat prin convenții adiționale, stipula, în articolul său 26⁴⁸, că principatele erau restituite Porții, care își relua în stăpânire fortărețele; dar consimțind la această restituire marea împărăteasă, care dicta atunci legile sale, obținu garantarea pentru locuitorii Țării Românești și al Moldovei a liberei exercitări a religiei lor, dreptul de strămutare în alte locuri a persoanelor și bunurilor lor, scutirea de impozite pentru un număr oarecare de ani. Pentru suveranii acestor principate ea obținu favoarea de a avea pe lângă sultan însărcinați cu afaceri creștini și rezerva, pentru miniștrii și consulul Rusiei, dreptul de intervenție în favoarea principatelor pe lângă Sublima Poartă. În 1784⁴⁹, sultanul Abdul-Hamid reînnoi printr-un rescript special toate clauzele favorabile celor două principate, renunța la dreptul de a-și stabili supușii pe teritoriul lor // și moderă sumele ce urmau a fi cerute de acum înainte atât pentru tribut cât și pentru daruri.

p.158 Dar, curând, politica otomană ținu prea puțin seama de aceste acte solemne și, când Revoluția franceză izbucni în 1789, fu necesară o nouă ocupație a rușilor și austrieilor; ea avu ca rezultat tratatul de pace de la Iași, unde soarta principatelor rămase fixată pe baza articolelor din 1774 și 1784 pe care le-am amintit mai sus.

⁴⁷ Confuzie a lui Demidov: de fapt este vorba de domnitorul muntean Constantin Brâncoveanu (1688–1714).

⁴⁸ În realitate, articolul 16 conținea prevederi importante privind statutul țărilor române.

⁴⁹ Senedul din decembrie 1783 (după calendarul osman el figura ca promulgat de sultan în ianuarie 1784).

La începutul actualului secol, cum guvernul otoman înclina spre o alianță cu împăratul Napoleon, această tendință necesită din nou ocuparea principatelor. De la 1806 la 1812, rușii stăpâniră din nou teritoriul și tratatul de la București, care fixa granița imperiului nostru la Prut, confirmă toate vechile garanții conferite principatelor, ușură sarcinile lor și fixă la șapte ani durata domniei fiecărui domnitor. În această epocă, Țara Românească era condusă de prințul Ioan Caragea⁵⁰; acest domn, amenințat de Poartă, luă pe dată hotărârea de a părăsi pe furiș statul său; el își puse în execuție acest proiect în 1818, lăsând boierilor grija de a administra țara în absența sa. Aceștia se adresară sultanului și îi cerură să acorde de acum înainte Divanului conducerea exclusivă a principatului. Ei sperau astfel să pună capăt negocierilor provocate de administrația prinților greci; dar sultanul nu adoptă nici o decizie referitoare la petiția boierilor și trimise în Țara Românească pe domnul Alexandru Suțu.

Moartea acestuia din urmă, // petrecută în 1821, fu urmată de câteva încercări de tulburări⁵¹; din toate părțile, de altminteri, izbucneau simptome ale fermentației, pe care îl trezise în aceste provincii îndepărtate ecoul îndepărtat al ideilor de eliberare. Spania, Italia, Egiptul erau teatrul unor evenimente grave, asupra cărora Europa politică avea ochii deschiși. Atunci fu momentul când aceste ținuturi fură ocupate pentru ultima oară și lungul și sângerosul război, care duse Imperiul Otoman pe marginea ruinei, se termină prin Tratatul de la Adrianopol. Odată cu acest tratat începe momentul emancipării Principatelor. În timp ce un regulament organic se elabora pentru Țara Românească și Moldova, generalul Kiselev, care era investit cu comanda trupelor noastre în cele două provincii, primi titlul de președinte plenipotențiar: astfel, în mâinile acestui ilustru șef, cunoscut ca un abil conducător militar, fură reunite toate puterile necesare pentru a dirija reformele din această țară, potrivit stipulațiilor tratatelor de la Akerman și Adrianopol. Această sarcină era imensă; ea cuprindea, în ansamblul său, toate problemele înalte de ordin social; ea conținea totodată obstacole de toate soiurile și felurile. Geniul lui Kiselev, animat de o dragoste constantă a binelui, o voință fermă și o activitate neobosită, duse la îndeplinire această importantă reformă și înlocui arbitrariul monstruos care de mai bine de două secole copleșea acest nefericit popor cu ordinea și legalitatea. Sosit în principate după un război ruinos, generalul // legislator trebui mai întâi să învingă cele mai crude flageluri ciuma, sărăcia, toate genurile de mizerie și mai ales decăderea morală a populației; dar această mare voință fu mai puternică decât toate obstacolele, ea reuși mai întâi să reformeze totul și, apoi, să creeze totul. Această țară, atât de rău administrată înainte de el, îi datorează generalului Kiselev întreaga sa structură administrativă; el a creat armata, a pus ordine în finanțe, a dat acestei țări o stare civilă, pe care ea nu o avea; a învățat-o, de asemenea, cu ordinea și

p.159

p.160

⁵⁰ Ioan Gheorghe Caragea, domnitor al Țării Românești (27 august 1812–29 septembrie 1818).

⁵¹ În toată prima jumătate a anului 1821, Țara Românească a fost zguduită de revoluții conduse de Tudor Vladimirescu și, concomitent, de mișcarea eteristă condusă de Alexandru Ipsilanti.

disciplina. Astfel numele său a devenit popular și ocupă un loc de seamă în recunoștința națiunii; și când în fine misiunea sa fu îndeplinită, când noii domni, recunoscuți de cele două imperii, intrară în funcție sub protecția unei legi fundamentale chibzuite, generalul Kiselev luă concediu și părăsi aceste ținuturi [...] în care memoria sa va fi etern respectată.

Așadar, în virtutea acestei ultime și favorabile revoluții pe care ea a suferit-o, Țara Românească este guvernată de un domn ales pe viață de adunarea extraordinară a boierilor sub investitura Porții și cu aprobarea Rusiei.

p.161 *Principatul.* Principatul se bucură acum de naționalitatea sa și nici o parte a teritoriului său nu mai este obligată să primească garnizoane turce. Adunarea generală, care exercită puterea legislativă în comun cu prințul, este compusă din patruzeci și trei de membri, socotindu-l și pe președinte. Acesta este întotdeauna mitropolitul din București; // ceilalți 42 de membri care rămân sunt aleși de un colegiu de boieri, prin vot secret. Miniștrii nu pot fi aleși deputați.

Iată aici un tablou al sarcinilor și demnităților în Țara Românească. Printr-un fel de soartă comună tuturor acestor state mici, titlurile acestor funcții sunt cu atât mai fastuoase, cu cât bogăția și întinderea principatelor sunt mai restrânse.

Prima demnitate în stat, după cea a domnului, este cea de *ban*. Acest titlu vechi aparținea suveranilor acestei părți a Țării Românești care se numește Banat⁵², iar reședința banului era orașul Craiova. Astăzi această demnitate conferă titularului său dreptul de a fi membru al Consiliului (în Divan, cum e numit), în timp ce un înlocuitor cunoscut sub numele de *caimacam* îl reprezintă în provincia pe care trebuie s-o guverneze.

Patru *vornici*, aleși din rândul boierimii, sunt membri de drept ai divanului, adăugându-se banului și mitropolitului; ei îndeplinesc aici funcții judecătorești.

Doi *logofeți* sunt de asemenea, membri ai consiliului; ei notifică sentințele date de Curte și învestite cu ratificarea prințului domnului.

Spătarul, membru al Divanului, comandă toată forța armată a țării.

Vistierul este marele trezorier, și ca și precedentul, are locul său fix în Divan.

Postelnicul exercită pe lângă domn funcțiile de secretar al departamentelor.

Divan-effendi este secretarul Divanului.

Funcțiile de ordinul al doilea sunt: //

p.162 *Clucerul*, care nu îndeplinește decât o funcție onorifică; *aga*, care este însărcinat cu poliția generală și municipală a Bucureștiului; și *comisul* sau cel răspunzător de caii domnului.

Urmează apoi, printre sarcinile încredințate boierimii de ordin inferior: *căminarul*; apoi *armașul* care se ocupă cu executarea sentințelor criminale și supraveghează pe ȣiganii aurari.

⁵² Confuzie: este vorba de fapt de Oltenia.

Paharnicul sau persoana care răspunde de băutura domnului, *stolnicul* sau cel însărcinat cu masa domnului, apoi cinci sau șase alte titluri, nu sunt decât onorifice.

Afacerile principatului sunt dirijate de patru miniștri și un secretar de stat. Diferitele departamente sunt: internele, justiția, cultele, finanțele. Administrația este completată de un controlor general, un comitet al carantinelor și o comisie a închisorilor.

Spătarul, așa cum am avut ocazia să o spunem, comandă miliția; el reunește sub ordinele sale trei regimente. Fiecare din aceste regimente are două batalioane, ceea ce face ca forța militară completă a principatului să se ridice la circa cinci mii de oameni. Zece ofițeri de stat major sunt atașați pe lângă persoana prințului domnitor.

Țara Românească, cuprindea 22 de orașe, 15 târguri și 3 560 de sate, înregistra, la recensământul făcut în 1837, 339 322 de case. Teritoriul este împărțit în 17 județe, cinci dincolo de Olt, și douăsprezece în stânga acestuia. Fiecare din aceste districte este administrat de câte doi ispravnici aleși dintre boieri. Un judecător a fost // recent atașat fiecăruia din aceste județe, la fel ca și un *Sameș* sau reprezentant al fiscului, însărcinat să controleze administrația ispravnicilor. Acești ultimi funcționari sunt inamovibili, în timp ce alții sunt înlocuiți anual. Această dispoziție, reminiscență a administrației turcești, necesită o promptă abolire dacă se urmărește punerea administrației publice pe baze respectabile.

p.163

Județele sunt subdivizate ele însele în arondismente numite *plăși*; fiecare plasă este sediul unui colector (strângător) de impozite.

Reședința județului respectiv este administrată de un consiliu municipal sub direcția unui președinte sau primar, secundat de trei membri sau adjuncți. Registrele de stare civilă care nu existau în Țara Românească înainte de administrația generalului Kiselev, sunt ținute de cler, dar în dublu exemplar. Unul din registre rămâne la biserica parohială; celălalt este trimis la grefa tribunalului de județ.

Administrația judecătorească a câștigat mult odată cu introducerea noului regim în Țara Românească. Legea a păstrat bineînțeles câteva din aluziile sale despotice, dar totuși trebuie recunoscut că în exercitarea justiției s-au produs ameliorări notabile. Adunarea generală este destul de bine convinsă de necesitatea unui corp de legi omogen, în așa fel încât să fie depuse toate eforturile pentru a armoniza moravurile și necesitățile acestei țări cu legislația țărilor europene, unde legile sunt puternice pentru că ele sunt // înțelepte. Adunarea va simți astel că nu poate să fie o justiție dreaptă fără un corp judecătoresc a cărui integritate să fie recunoscute de toți, și că nimeni nu este mai bine situat pentru a-și călăuzi colegii pe calea unei reforme salutare decât ministrul abil care, în perioada trecerii noastre, conducea acest important departament și anume d-nul vornic Ioan Știrbei.

p.164

⁵³ Legiuirea Caragea – promulgată în 1818 – concentra majoritatea dispozițiilor juridice anterioare și agrava situația clăcășilor.

Dreptatea se acordă în numele domnului; ea este reglementată prin codul român care a fost promulgat în 1818⁵³. Codul însuși este bazat pe dreptul roman și pe dreptul obișnuielnic al principatului. Codul de comerț și codul criminal francez (cu excepția modificărilor cerute de situația politică sau geografică a țării) era în acel moment supus adoptării de către adunarea generală. O parte a primului este adoptată; restul, ca și codul de procedură criminală, au fost lăsate pe sesiunea următoare. Cât despre regulile cutumiare, ele sunt, cu câteva mici diferențe, aproape aceleași ca și în Moldova. În Țara Românească sunt trei grade de jurisdicție: 1. tribunalele de județ sau prima instanță; 2. Curtea de apel sau a doua instanță; 3. Divanul suprem sau a treia instanță. Tribunalele de județ iau cunoștință de toate chestiunile civile și comerciale; în ceea ce privește afacerile criminale, ele se limitează să întocmească doar acte de instrucțiune.

Curtea de apel se împarte în trei secțiuni: civilă, comercială și criminală, care formează tot atâtea curți separate.

p.165 Curtea supremă discută judecățile efectuate // de curțile de apel, atât din Oltenia cât și din Muntenia.

Instituția juriului nu există aici.

Până în prezent judecătorii sunt numiți pe trei ani; la capătul acestui interval pot fi menținuți în funcție dacă serviciile lor au fost satisfăcătoare. Dar, potrivit Regulamentului Organic, toți magistrații aleși de domn, după zece ani, socotind de la 1830, vor fi inamovibili, excepție făcând cazurile de reprezentare, demisie de bună voie sau de numire în funcții administrative.

Orice funcționar public, fie chiar nobil sau deputat, poate fi chemat în fața justiției de către orice individ care a depus o plângere, fără alte formalități decât cele cerute pentru a fi urmărit în justiție un simplu particular.

Procesele sunt foarte frecvente în Țara Românească; cazul de divergență cel mai des întâlnit este cel al răpirii de teren; lucru ce pare straniu într-o țară unde câmpiile pustii și necultivate oferă un spațiu atât de larg celui ce vrea să le lucreze. Un mare număr de contestații se ridică de asemenea din cauza dreptului preferențial de care beneficiază, în cazul vânzătorilor de imobile, părinții celui ce vinde sau vecinii proprietății care este pusă în vânzare. Ar fi de dorit ca dispozițiile referitoare la acest ultim obiect să dispară din codul românesc; adunarea generală se va ocupa probabil de suprimarea lor într-una din sesiunile viitoare.

p.166 Avocații nu sunt constituiți într-un ordin și nici nu au consiliu de disciplină. Când un acuzat nu și-a ales apărătorul și dacă nici un // avocat nu s-a oferit să preia sarcina, tribunalul numește unul din oficiu. Apărarea este liberă; dezbaterile sunt publice, mai puțin în cazul când [...] onoarea familiilor respective nu necesită ușile închise. Nici o lege nu permite, dar nici nu interzice ziarelor să publice o dare de seamă a dezbaterilor judiciare; dar până azi ele nu au făcut uz de această posibilitate. Legea pedepsește omuciderea cu moartea; dar pedeapsa cu moartea a

căzut în desuetudine. Odată cu administrația provizorie a generalului Kiselev, ea a fost totdeauna comutată cu condamnarea pe viață, la munca în saline.

În urma rapoartelor pe care tribunalele le adresează Departamentului justiției, domnul exercită dreptul de grațiere; în acest caz nu are loc decât comutarea pedepsei. Când prin comportarea sa un deținut evidențiază o ameliorare morală, intendentul închisorilor adresează un raport departamentului justiției, care îl înaintează domnului; în acest caz, domnul poate să-i reducă condamnatului o parte din pedeapsa la care a fost supus.

Crime și delikte Anul 1835

Furturi și pungășii	457
Furturi cu efracție sau la drumul mare	24
Omucideri	56
Tentative de asasinat	<u>26</u>
	563

Anul 1836

Furturi și pungășii	331
Furturi cu efracție sau la drumul mare	23
Ucideri	66
Tentative de asasinat	<u>8</u>
	428 //

E de remarcat că și cazul de premeditare se întâlnește foarte rar în cazul crimelor; cu foarte puține excepții, acest gen de fapte sunt comise la beție; vinul este foarte abundent în Țara Românească, de o foarte bună calitate și scutit de orice taxă, dacă nu luăm în considerare acel modic drept de acciză la intrarea în orașele supuse regimului municipal.

p.167

La români, vârsta majoratului este fixată la douăzeci și cinci de ani; dar minorul poate fi emancipat: 1. prin faptul însuși al căsătoriei; 2. prin voința părinților când atinge vârsta de optsprezece ani; 3. printr-o decizie a tribunalului de primă instanță la cererea tutorelui, a părinților sau a minorului însuși, la vârsta de douăzeci și unu de ani, dacă este lipsit de mamă și de tată. Această decizie este adusă la cunoștința departamentului justiției și supusă sancționării domnului. Minorul, emancipat prin această ultimă cale, nu poate totuși face nici un împrumut, nici înstrăina vreun imobil, nici să dispună de proprietatea sa imobiliară; el nu are decât beneficiul liber al veniturilor sale.

Divorțul este permis în câteva cazuri prevăzute de lege; el aduce anularea contractului religios și părțile divorțate pot să-și facă o a doua căsătorie. Divorțul poate fi de asemenea solicitat pe motivul nepotrivirii de caracter; dar în acest din urmă caz, soții sunt obligați la o perioadă de încercare de șapte ani; o dată acest interval scurs, când toate mijloacele religiei și moralei au fost epuizate, nimic nu se mai opune la divorț.

p.168

Ministerul cultelor cuprinde sub jurisdicția sa // toate chestiunile ecleziastice și cele de instrucțiune publică. Trei episcopi, de Râmnic, de Argeș și de Buzău, conduc tot atâtea dioceze care sunt în subordinea mitropolitului din București. Religia, care este de rit grec (ortodox), nu are, la propriu vorbind, o mare stăpânire asupra spiritului poporului român; dar în practicile exterioare și în austeritatea tinerilor, se observă totuși o exactitate scrupuloasă. Am văzut populația asistând, cu toate semnele de respect, la serviciile divine, iar marele număr de biserici care există în Țara Românească dovedește zelul arzător al cărui obiect este un cult vizibil. Principatul cuprinde nu mai puțin de 3 753 de biserici dintre care 1 364 sunt de piatră. Trebuie adăugate 202 mănăstiri, din care 133 țin de Locurile Sfinte. Aceste stabilimente furnizează cu adevărat ajutoare Țiganilor din comune, căci foarte rar se întâmplă să găsești printre cerșetori vreun român; numai rasa Țiganilor practică această ocupație jalnică și inoportună. Românii sunt în chip natural înclinați spre superstiție; ei cred de bunăvoie în vrăji și blesteme, fără însă ca aceste credințe, care sunt mai curând la ei un fel de poezie tradițională, să ajungă să le tulbure odihna.

Educația publică dădea, în 1837, rezultatele următoare:

Învățământ public

Așezăminte de cheltuiala statului

Elevi

<i>București.</i>	Colegiul Sf. Sava. Clase primare	456
	Umanități	262
	Cursuri complementare.....	29
Sucursale ale Sf. Sava	Amza	92
Clase primare	Sf. Gheorghe Nou	<u>114</u>

953 //

p.169

Școli particulare stabilite a fi în număr de douăzeci și două	704
Trei pensioane de băieți	49
Două pensioane de domnișoare	<u>39</u>

Total elevi în București			1745
Craiova.	Colegiu pe cheltuiala statului	Clase primare	146
		Umanități	8
Școli particulare la Craiova, Sf. Apostoli			65
Pension de băieți			18
Județe.	Douăzeci și șase de școli, dintre care		
	douăsprezece pe cheltuiala statului		<u>1725</u>
Total general al elevilor			3782

Separat de aceste așezăminte, popa (șeful parohiei) sau dascălul fiecărui sat este obligat, în schimbul câtorva ușoare scutiri, să învețe scrisul și cititul pe copiii țăranilor; și de asemenea manieră încât peste câțiva ani să fie foarte puțini cei care să nu știe să scrie și să citească.

Administrația finanțelor principatului este încredințată, așa cum am mai spus-o, agenților care primesc taxele în fiecare arondisment și care apoi le varsă la tezaurul statului. Veniturile fixe ale statului se compun din:

		<i>Piaștri</i>
Capitația lucrătorilor	8 210 670	
Capitația mazelilor (nobili de ordin inferior)	121 645	
Capitația țăganilor	147 860	
Produsul patentelor	438 970	
Venituri din saline	2 500 000	
Evaluarea drepturilor de concesionare a țiucii, spirtului și tutunului în orașe; drepturi de export pentru cereale, animale domestice, care nu sunt cuprinse în venitul vămilor; dreptul asupra diplomelor, etc.; venituri diverse		<u>2 000 000</u>
		14 824 195

Acest impozit este plătit de 296 286 familii. //

p.170

Țăranii sunt supuși la un impozit anual de treizeci de piaștri pe cap, pe care îl varsă la casa tezaurului prin intermediul colectorului; ei mai trebuie, în afară de aceasta, să plătească o zecime din această sumă la casa comună stabilită în fiecare sat.

Cheltuielile statului se compun astfel:

	<i>Piaștri</i>
Tributul anual plătit Porții	1 400 000
Lista civilă	1 600 000
Justiția	2 158 440
Administrația internă	1 857 480
Poliția	360 540
Miliția națională	<u>2 750 000</u>
De reportat	10 126 460
 Dorobanți sau jandarmi	 179 240
Poștele	1 107 418
Carantinele	600 000
Drumuri și poduri	200 000
Pavajul Bucureștiului	48 000
Lemn de încălzit	80 000
Închisori	70 000
Pensioane	1 500 000
Cerșetori și persoane aflate în nevoie	100 000
Sihăstria	22 000
Instrucțiune publică	350 000
Copii găsiți	100 000
Spitale	<u>14 633 118</u> //

p.171 Aceste ultime trei alocații nu sunt în sarcina tezaurului; ele sunt suportate de casa centrală a mitropoliei, care este alimentată din veniturile bunurilor ecleziastice.

Eventualul excedent al veniturilor asupra cheltuielilor formează casa de rezervă, care este prevăzută pentru cheltuieli extraordinare.

Monezile care circulă în Țara Românească și Moldova sunt rubla de argint rusă, ducatul de aur și moneda de douăzeci (zwanziger) austriece, piastrul, asprul și paraua turcești.

Piastrul, unitatea monetară a principatului, nu conține în chip absolut aceeași valoare ca piastrul turc. Ea nu a suferit până acum devalorizarea (acestua), deși valoarea sa a scăzut mult în ultimii douăzeci de ani.

Către anul 1822 piastrul, în Țara Românească, valora încă 75 până la 80 centime; dar el a pierdut mult de atunci și nivelul său mijlociu, la nivelul anului 1837, poate fi dedus din calculul următor. Notăm, pentru început, că această monedă este supusă la două cursuri diferite, unul necunoscut de guvern și altul folosit în comerț și de particulari.

În casierile guvernului:

Rubla de argint care valorează exact 4 franci francezi se schimbă pentru 10
piaștri

fr. cent

și jumătate ceea ce face ca piastrul să echivaleze cu	0,	38
Ducatul de aur austriac, care în bani francezi valorează 11,85 franci valorează 31 de piaștri și jumătate; în acest caz valoarea piastrului este de	0,	37,42
Zwanziger-ul austriac, care echivalează cu 86 centime, este schimbat în Țara Românească pentru 2 piaștri și un sfert, ceea ce duce piastrul la	0,	38,23
Deci valoarea mijlocie pentru casele publice este de	0,	37,82 //

În tranzacțiile particulare:

p.172

Rubla de argint este schimbată pentru 12 piaștri, ceea ce face să iasă piastrul la	0,	33,33
Ducatul de aur este primit pentru 35 sau 36 de piaștri, ceea ce face pentru un piastru	0,	33,86
sau	0,	33,92
Zwanziger-ul austriac reprezentând 2 piaștri și jumătate, duce valoarea piastrului la	0,	34,80
Valoare mijlocie pentru comerț	0,	33,86
Nivelul mediu al piastrului, stabilit între cele două cursuri, oficial și uzual	0,	35,85

Această unitate deja atât de mică, se subdivizează încă în 40 de parale și 120
aspri.

Comerțul de import în Țara Românească cuprinde în principal produse
manufacturate în străinătate; se aduc mai ales ulei, săpun și cafea din Turcia.
Principatul exportă grâne, cânepă, piei, animale, miere, ceapă, puțin vin, sare, lână
și puțină mătase, a cărei industrie începe să înregistreze un oarecare progres.

Nivelul importului s-a ridicat, în medie pe an, între anii 1831 și 1835 la circa
31 848 076 piaștri; exportul, în aceiași ani, a atins cifra de 49 158 585.

Trebuie spus că industria, este aproape inexistentă; în Țara Românească de-
abia existau până astăzi câteva fabrici de pălării și de batiste de pânză pictată,
departe de a satisface nevoile țării.

În rest, se înțelege ușor că lipsa de forță de muncă și slabul progres al
industriei și al agriculturii, care se află într-o situație tristă, // trebuie atribuită

p.173

rămănerii în urmă a acestei țări de-a lungul atâtor ani de războaie funeste, amenințată fără încetare de incursiunile turcești. Aceleași cauze i se datorează absența oricărui comerț; aceasta datorită faptului că nefericiții locuitori nu puteau vinde decât turcilor, care fixau arbitrar prețul cumpărării. Am mai spus-o, administrația internă era într-o stare deplorabilă. De la ultimă reformă totul este schimbat și este de sperat, de acum înainte pentru aceste industrii aflate în față, un viitor mai prosper.

În ultimii patru ani s-au înființat 631 de fabrici și anume: una de lumânări de ceară; 32 de lumânări de seu; 184 de tăbăcării; 28 de fabrici de săpun; 69 de ateliere de ceramică; 91 de pânzeturi obișnuite; 4 de pălării; 22 de batiste; 15 de cordoane de lână; 180 de distilerii; 4 de sticlă; o fabrică de faianță. Total 631.

Se mai află în Țara Românească 2 299 mori de apă, 6 mori de vânt și 9 mori acționate de cai.

Până în prezent, singurul produs mineral care se exploatează în Țara Românească cu un avantaj apreciabil este sarea. Am enumerat mai sus raportul salinelor; totuși, se poate considera că Țara Românească posedă bogății minerale destul de abundente pentru ca starea țării și capitaluri mai inteligente să permită într-o zi exploatarea prin mijloace mai sigure și mai productive.

Putem să enumerăm, după cum urmează, și după informații pe care avem motive să le credem exacte, diferitele substanțe minerale ale căror zăcămintele sunt cunoscute în Țara Românească. //

p.174

Aur - Răurile care conțin aur sunt toate cele care se găsesc de la Olteț până la Ialomița inclusiv; dar acest metal se găsește mai ales în primul din aceste râuri, începând de la satul Binzeni până la cinci leghe mai sus de acest loc. În acest permietru este zona cu nisipul cel mai bogat din Țara Românească; aceste nisipuri, de un roșu negricios, amestecate cu argilă, cuarț și jasp, sunt remarcabile prin marea cantitate de granat pe care o conțin. Adesea s-a întâmplat să fie găsite fragmente destul de mari de aur nativ sub stânci mari, în mijlocul râului, când se produce scăderea nivelului apelor. Se întâlnesc, de asemenea, nisipuri aurifere în apropiere de satul Oești⁵⁴, pe Argeș, la două leghe de Curtea de Argeș, la o leghe și un sfert de satul Jupânești⁵⁵, pe râul Șuptar; aproape de satul Cotul Malului⁵⁶, pe râul Valea Caselor și, în fine, pe râul Ialomița, în apropiere de satul Brănești⁵⁷, la două leghe și jumătate de Târgoviște.

Arama - În județul Mehedinți, în Oltenia arama carbonată se găsește pe malul râului Burba, la o leghe de orașul Baia de Aramă. Odinioară acest metal era exploatat în aceste localități, după cum se poate vedea după urmele de cuptoare, după excavările care se remarcă în munți, ca și după câteva rămășițe de aramă care

⁵⁴ Sat, comuna Corbeni, jud. Argeș.

⁵⁵ Sat, comuna Coșești, jud. Argeș.

⁵⁶ Sat, comuna Leordeni, jud. Argeș.

⁵⁷ Sat și comună suburbană orașului Pucioasa, jud. Dâmbovița.

se găsesc aruncate pe pământ ici și colo. Arama piritoasă se găsește la Baia de Aramă și, în ultima vreme, s-a început o exploatare; dar până la terminarea cuptoarelor nu se poate determina exact conținutul mediu al minereului; totuși, dacă se raportează la încercările care au fost făcute pe câteva eșantioane rămase din vechea exploatare și ajunse la suprafața terenului, se poate presupune că acest mineral este foarte bogat. //

Se mai cunoaște, de asemenea, un alt zăcământ de cupru la trei sferturi de leghe de satul Baia de Aramă. p.175

Mercur nativ – Mercur a fost depistat în apropiere de orașul Pitești, județul Argeș; el era risipit sub formă de picături într-un strat orizontal compus din nisip și argilă. El este prezent doar pe o mică întindere; au mai fost făcute și alte săpături în apropierea zăcământului, dar în zadar.

Huila - Mai multe puncte din Țara Românească conțin zăcăminte de huilă; cea de mai bună calitate se găsește în județul Buzău, districtul Pârșcovului, la patru leghe de Buzău, în stânga râului Sărățeni, între satele Berca⁵⁸ și Ioseni⁵⁹.

Acest cărbune arde cu flacără și are un miros de bitum și de sulf; la incinerarea a o sută de părți de combustibil rămân optsprezece părți de reziduu de culoare roșu închis. Această huilă formează straturi de aproape un metru în teren argilos și toate aceste straturi sunt suprapuse pe o grosime de două sute de metri.

Lignitul – Acest combustibil se întâlnește în mai multe localități; în principal în Oltenia, în districtul Vuța-Plaiu, plasa Muntelui, în apropiere de satul Armășești⁶⁰, pe râul Cernișoara; el formează acolo mari grămezi acoperite doar cu un strat subțire de pământ. Mineralul conține șaisprezece la sută părți de pământ, arde cu flacără și dă o cenușă de un roșu închis. Exploatarea sa nu este prea dificilă; un singur om poate să extragă până la două mii de kg. pe zi. //

Sare gemă - Acest mineral formează, am mai spus-o, cea mai mare bogăție minerală a Țării Românești. Se găsește la o leghe de orașul Râmnic și în Muntenia, aproape de satul Slănic, districtul Săbăoani și aproape de satul Teleaga⁶¹, județul Prahova, plasa Câmpina. Stratul se întâlnește la o adâncime între șase și cincizeci metri de la suprafața solului, el prezintă o grosime de optzeci și opt de metri. În aceste mine se exploatează anual treizeci și opt milioane de kg. și produsul lor reprezintă un sfert din veniturile principatului. Sarea de la Slănic, al cărui aspect este cristalin, este considerată drept cea mai bună din Țara Românească. p.176

Bitum lichid - Această substanță este produsă în mai multe localități. Sursa cea mai bogată este în județul Săcuieni, în apropiere de satul Păcureți⁶²; se extrag anual în jur de douăzeci și două de mii de kilograme. Puțurile cele mai bogate pot

⁵⁸ Sat și comună, jud. Buzău.

⁵⁹ Sat aparținând comunei Berca, același județ.

⁶⁰ Sat component al comunei Cernișoara, jud. Vâlcea.

⁶¹ Sat și comună în jud. Prahova.

⁶² *Păcureț*: sat și comună, jud. Prahova.

să dea până la optzeci de kilograme pe zi, iar cele mai puțin bogate de la cinci la cincisprezece kilograme; exploatarea nu cere mai mult.

Sulf nativ – Se întâlnește în județul Dâmbovița, plasa Dealului, aproape de satul Șotânga⁶³; zăcămintul se prezintă sub formă de globule galbene intercalate într-o pătură de argilă verde.

Granate – Se găsesc în județul Argeș, pe muntele Ciocan, în mod obișnuit sunt încrustate în straturi de mică. Câteodată, răspândite pe panta muntelui și duse de către apă, pot fi regăsite în pietriș, pe malurile câtorva râuri, cum am spus-o mai sus.

Chihlimbar sau *ambră galbenă* – Se găsește în plasa dinspre Buzău, în apropiere de satul Colț⁶⁴ și în apropiere de satul Bolilor, plasa Chișcova; fragilitatea sa extremă îl face puțin susceptibil de a fi prelucrat. //

p.177 În afara acestor zăcămintele minerale, apele abundă în Țara Românească; indicăm aici pe cele mai importante. Acestea sunt:

Boboți, jud. Dâmbovița	Sursă sulfuroasă
Sfințești, idem	Sursă sulfuroasă
Pucheni, idem	Sursă feruginoasă
În același sat	Sursă sulfuroasă
În același sat	Sursă sărată
Breaza, jud. Prahova	Sursă sulfuroasă
Pucioasa, jud. Dâmbovița	Sursă sulfuroasă
Călimănești	Sursă sulfuroasă
Cozia, aproape de mănăstire	Sursă sulfo-sărată
Olănești	Sursă sulfo-sărată
Mănăstirea Glogova	Sursă sulfuroasă.

Nu ne mai rămâne de adăugat, pentru a încheia seria observațiilor și informațiilor noastre decât câteva note privitoare la structura fizică a interesantului ținut de care ne ocupăm.

Scăldată la sud și la vest pe toată întinderea de apele Dunării, Țara Românească se întinde în nord până la lanțul munților Carpați, care o separă de Transilvania. Lungimea sa de la est la vest este de cam o sută de leghe; lărgimea sa mijlocie, pe direcția meridianului, poate fi evaluată la cincizeci. Jumătatea acestui spațiu, care se lărgeste către partea orientală, oferă o suită de câmpii traversate de cursuri de ape considerabile; cealaltă jumătate, adică partea nordică se ridică până spre munții înalți sub forma unui amfiteatru de coline, unde marea abundență a apelor și cea mai bogată vegetație se reunesc pentru a forma locurile cele mai agreabile. //

⁶³ *Schiotingo*: comună suburbană a municipiului Târgoviște, jud. Dâmbovița.

⁶⁴ *Colțza*, sat și comună, jud. Buzău.

Nici un râu navigabil nu udă Țara Românească. Adesea, cum am constatat-o și noi, șuvoaietele Buzăului, Râmnicului și ale altor torente, inundă pe neașteptate câmpiile pe care le traversează; dar aceste forțe inegale și capricioase nu vor putea fi niciodată utile nevoilor comerțului. Ape limpezi curg din munții Țării Românești; totuși ele nu sunt suficient de salubre, judecând după gușele care desfigurează pe locuitorii unora din județe. Am făcut deja remarca că, în partea descoperită a țării, febrele endemice sunt foarte frecvente, dar ele sunt rareori periculoase.

p.178

Climatul Țării Românești este dintre cele mai temperate; iarna nu este friguroasă decât timp de două luni; primăvara sosește repede și, adesea, chiar prea repede, căci aduce inundații teribile. Dacă vânturile din sud-est, care aduc vaporii de deasupra Mării Negre sunt dominante în luna iunie, adesea furtuni periodice aduc tulburare în atmosferă. În împrejurări asemănătoare ne-am aflat și noi în mijlocul vastelor stepe a căror traversare poate deveni imposibilă când apele au zăcut mai mult timp pe pământ.

Datorăm amabilității inepuizabile a prințului Alexandru Ghica comunicarea informațiilor meteorologice următoare, a căror exactitate nu poate fi pusă la îndoială, judecând după aptitudinile recunoscute ale profesorilor colegiului unde au fost efectuate observațiile. //

Rezultat al observațiilor meteorologice făcute la Colegiul Sfântu-Sava.

p.179

În timpul anilor 1834, 1835 și 1836

Temperatura

Termometru Réamur.

Ianuarie, Prima jumătate – o dată -18°

obișnuit între -10° ori -15°

A doua jumătate – De la -10° la -3° .

Februarie, Prima jumătate – De la -10° la -7° .

A doua jumătate – De la $+1^{\circ}$ la $+3^{\circ}$.

Martie De la $+5^{\circ}$ la $+14^{\circ}$.

Aprilie De la $+4^{\circ}$ la $+17^{\circ}$.

Mai De la $+4^{\circ}$ la $+21^{\circ}$.

Iunie De la $+14^{\circ}$ la $+22^{\circ}$.

Iulie De la $+17^{\circ}$ la $+23^{\circ}$.

August De la $+20^{\circ}$ la $+13^{\circ}$.

Septembrie De la $+17^{\circ}$ la $+10^{\circ}$.

Octombrie De la $+14^{\circ}$ la $+1^{\circ}$.

Noiembrie De la $+8^{\circ}$ la 0° .

Decembrie... Prima jumătate De la $+1^{\circ}$ la $+9^{\circ}$.

Barometrul 1 variază de-a lungul anului între 28 degete 4 linii, măsură franceză, și la 21 degete 11 linii. Odată în martie, a prezentat fenomenul de 29 de degete; în septembrie, 29 de degete și 3 linii; iar în octombrie 29 de degete. //

p.180

Direcția vânturilor în cursul anului

	<i>Zile</i>
Nord	7
Nord-Est	5
Est	121
Sud-Est	12
Sud	46
Sud-Vest	19
Vest	56
Nord-Vest	37
Calm	<u>62</u>
TOTAL	365

Anul cuprinde:

IARNA

	<i>Zile</i>
Noroase	16
Cer acoperit	13
Zăpadă	16
Ceață	4
Umede	3
Polei	1
Frumoase	<u>37</u>
	90

PRIMĂVARA

	<i>Zile</i>
Noroase	17
Cer acoperit	8
Ploaie	12
Polei	2
Vânturi puternice	8
Frumoase	<u>45</u>
	92

VARA

	<i>Zile</i>
Noroase	8
Cer acoperit	6
Ploaie	8
Ceață	2
Vânturi tari	11
Frumoase	<u>57</u>
	92

TOAMNA

	<i>Zile</i>
Noroase	6
Cer acoperit	16
Ploaie	12
Zăpadă	7
Vânturi tari	5
Frumoase	<u>45</u>
	91 //

p.181

S-a remarcat că meteoriții, mai ales în țările cu teren plat, nu sunt nici la fel de universali, nici la fel de distructivi ca în alte părți ale Europei situate în aceleași condiții de latitudine. În fiecare an, solul Țării Românești este zguduit de două sau

trei cutremure de pământ mai mult sau mai puțin puternice; dar, din nefericire, este de reținut că, la opt sau zece ani, orice atingere a acestui flagel este destul de dezastruoasă. S-a păstrat încă amintirea cutremurului din 1802, care a răsturnat turnul mănăstirii Colțea; ca și a celui din 1829 care a zguduit puternic majoritatea clădirilor din București.

După ce aceste pagini fuseseră scrise, o zguduire încă mai puternică decât toate cele a căror amintire întristează încă țara, s-a gândit să cuprindă Bucureștiul. Pe neașteptate, în ziua de 11/ 23 ianuarie 1838, spre seară orașul se zgudui, cele mai solide monumente se clătinară; mai multe case se prăbușiră; toate suferiră avarii și în toate aceste ravagii mai mulți oameni și-au pierdut viața. În aceste împrejurări înfricoșătoare, când toate lucrurile erau răsturnate în jurul lui, în mijlocul răniților și al muribunzilor, domnul Alexandru Ghica⁶⁵, dând dovadă de sânge rece, umanitate și curaj, a redat siguranța și speranța acestui popor dezolat.

Populația Țării Românești, așa de mult timp nesigură și flotantă, se întărește și crește din zi în zi. Istoria tuturor civilizațiilor nu cere decât să mergi spre înainte. Am mai spus deja că grupurile particulare care compun această populație se împart în trei clase: boierii, românii cultivatori și ȝiganii. Nu avem decât să repetăm ceea ce am spus în precedentele noastre relatări referitoare la fizionomia fiecăreia din aceste clase distincte:// noi vom adăuga numai câteva trăsături care să completeze schița acestor populații atât de diferite și destinate totuși să trăiască sub aceleași legi.

p.182

Boierii. Unele voci consideră că acest nume slav semnifică războinic; iar alții vor să vadă un derivat al cuvântului *bos* (bou), origine care face să urce acest titlu din timpul coloniilor romane. Boierii, adăugăm noi, sunt stăpânii terenurilor, dar ei sunt încă departe de a obține tot venitul pe care o exploatare înțeleaptă ar putea să le procure într-o țară atât de bogată, unde pământul n-are nevoie decât de o cultură ușoară pentru a produce. Stăpâni exclusivi ai funcțiilor publice, scutiți de sarcinile statului, acești fastuoși nobili, neprevăzători pentru viitor, mari partizani ai trecutului, s-au lăsat pradă până în această zi unui lux steril. Acest lux a săpat până la fund toate averile lor; el a perpetuat datoria în case unde o administrație mai chibzuită ar fi trebuit să fondeze bogății bune și solide care s-ar fi resfrânt asupra întregii mase a locuitorilor.

Boierii, astăzi mai edificați asupra veritabilelor lor interese, iau în suficientă măsură parte la afacerile publice pentru ca să se poată spera de a-i vedea examinând, în adevărata lor lumină, problemele de economie domestică care se află atât de aproape de cele ale oricărei bune administrații publice. Educația distinsă pe care o primește tânăra boierime garantează pentru viitor o mai bună stare de lucruri. Dar, cel puțin până astăzi, viața clasei privilegiate a rămas marcată de această lipsă de prevedere fatalistă pe care obiceiurile sale orientale și regimul său, așa de multă

⁶⁵ Alexandru Gr. Ghica, primul domn regulamentar al Țării Românești (1/13 aprilie 1834 – 7 octombrie 1842).

p.183 vreme precar, au reușit să fie transmisă și în moravuri. // Nimic nu pare mai căutat ca anturajul intim și totodată un pic teatral al acestor persoane; dar dacă ne îndepărtăm de șeful casei și aruncăm o privire asupra acestei mulțimi de valeți trândavi și zdrențăroși, asupra acestor case vaste, dar șubreze, ești izbit de aspectul de aspectul trist și nefericit care străbate prin acest lux, adevărată manta a lui Diogene. Bunele maniere ale stăpânului, tonul grațios și talentele femeilor din familia sa, ușurința și puritatea cu care sunt vorbite limbile Europei centrale, gustul, tactul, frivolitatea chiar a conversației, totul se reunește pentru a ne convinge că această societate este egala societăților celor mai distinse care se pot găsi în Europa; dar în spatele ușii salonului, o mulțime murdară și respingătoare de valeți leneși, de ȝigani care umplu coridoarele și care dorm până și pe treptele scărilor vă reamintesc curând că sunteți în Țara Românească și că, toată această civilizație, ca și metalele prețioase ale țării, n-a scuturat încă crusta noroioasă care o înconjoară și care îi acoperă toată strălucirea.

Nimic de zis, este vizibil interesul în favoarea țaranului român; acest interes este destul de firesc, de legitim, dacă ne gândim la îndelungatele nefericiri cărora le-a fost victimă de-a lungul secolelor acest popor. [...] Sunt multe lucruri de făcut pentru moravurile acestei rase robuste de țărani, adaptați în mod special pentru muncile câmpului. Ca și lucrătorii lui Virgiliu, ei ar fi fericiți dacă ar cunoaște bunurile pe care cerul le-a răspândit pentru ei pe acest frumos pământ roman de care sunt atât de mândri, și care nu va rămâne nobil și cu adevărat roman decât cu condiția de a deveni fertil și productiv: *magna, parens frugum!* // Dunărea nu așteaptă decât grânele plaiurilor românești pentru a le duce să umple hambarele Mării Negre; și românii vor produce mult și de bună calitate dacă le vor îngădui înclinațiile spre trândăvie, lipsa de cumpătare și plăcerea pentru sărbători, prea mult înmulțite potrivit moravurilor de la țară. Dezrădăcinarea unor atât de funeste obișnuințe, iată deci sarcina cea mai nobilă ce și-o poate asuma un guvern luminat.

p.184 Iată, la rândul lor, pe boemieni: *ȝiganii*, cum sunt numiți de români⁶⁶, aceste populații migrante care iau tot atâtea nume câte state diferite cuprinde Europa. Respinși din toate părțile și totuși tolerați; hoți imprudenți și leneși, cerșetori orgolioși care se îmbracă cu cârpe zdrențăroase, acești nefericiți, sub murdăria și abrutizarea stupidă a viciului, înfățișează totuși cele mai nobile și mai dulci fizionomii pe care le poate oferi frumosul tip caucazian. Țiganii, care sunt numeroși în Țara Românească, ni s-au părut în mod deosebit făcuți pentru a acredita opinia că aceste triburi sunt venite în Europa gonite fiind din climatul dulce al Indiei. Există o mare diferență între trăsăturile fizice ale acestei rase și cele care caracterizează pe gitani spanioli, la care amestecul sângelui maur este mult mai evident.

⁶⁶ Mai pe larg vezi date noi în recenta lucrare a lui V. Achim, *Istoria ȝiganilor din România*, București, 1997.

Orice ar fi, această națiune exilată găsește în Țara Românească, mai mult ca oriunde, posibilitatea de a-și duce existența, pentru că țara îi oferă mijloacele de a împăca indolența sa nativă cu condițiile care îi sunt asigurate prin protecția legii. O parte din populația țigănească trăiește din munca sa. // Ea este cea care se ocupă cu operația de spălare a nisipurilor aurifere, și cu recolta obținută cu răbdare din acest gen de industrie ea își achită taxele. În a doua categorie unii sunt zidari, potcovari, bucătari, lăcătuși, meserii evitate de populația românească; dar cea mai mare parte a acestei categorii se află în robie și umple cu mulțimea sa inutilă și periculoasă casele boierești. În fine, a treia parte a acestui popor fără nume trăiește vagabondând și cerșind. Îmbrăcați sumar și supuși asprimii anotimpurilor, bărbați și femei trăiesc în aer liber însoțiți de de o trupă de copii hidoși, în care îți vine greu să bănuiești pe frumoșii tineri de ambele sexe pe care îi regăsești atât de zvelți și de o alură atât de mândră de îndată ce au depășit precocea lor adolescență.

p.185

În rest, un articol al Regulamentului Organic al principatului ordonă constituirea unui fond destinat să lichideze vagabondajul Țiganilor și să-i oblige să-și construiască case și să le locuiască; această măsură începe a fi pusă în exploatare.

Aceste observații nu ar fi putut avea o mai bună concluzie decât tabelul recensământului populației românești, luat după datele celui care a fost executat la sfârșitul anului 1837. Se va vedea în ce proporție și în câte categorii se pot împărți diferitele clase de locuitori pe care le-am trecut în revistă. //

Ultimul recensământ a dat următorul rezultat:

p.186

Populație

1. Familii necontribuabile

	<i>Familii</i>
Boieri	944
Neamuri și postelnici sau mica boierime	4 195
Preoți de cult grec, aproape toți căsătoriți	6 820
Diaconi, idem	2 710
Oameni aflați în serviciul bisericilor	2 920
Țigani ai particularilor	14 158
Văduve și infirmi	13 127
Scuțiți pentru serviciile aduse	1 078
Scuțiți pentru înrolare	3 436
Supuși străini, cea mai mare parte catolici, reformați sau evrei	3 729
Evreii sunt puțin numeroși căci cu excepția orașului București, în județe sunt puțini	
Total de familii necontribuabile	53 117

2. Familii supuse la capitație sau la dreptul de patentă	
Cultivatori	272 974
Bulgari emigrați	5 179
Mazili, gen de privilegiați	3 258
Negustori sau prăvăliași	4 810
Meșteșugari	4 430
Țigani ai statului (aurari)	<u>5.635</u>
Total populație în familii	349 403 //

p.187 Ceea ce, cu o medie de cinci indivizi pe familie dă un total de 1 747 015
La acest număr trebuie adăugat:

călugări	2 648
Oameni fără domiciliu fix	<u>1.519</u>
Totalul general al populației se ridică la	1 751 182

Resursele agriculturii în Țara Românească ar fi imense, dacă populația ar fi suficientă și dacă ar ajunge în situația de a-și spori într-o zi educația politică, ce îi va indica că adevăratele surse ale bunăstării sunt munca și perseverența. În ceea ce privește statistica agricolă, poate nu este lipsit de interes să consemnăm aici rezultatul recensământului animalelor domestice operat în 1837. Aceasta este un punct de plecare care în câțiva ani poate va fi depășit printr-un progres rapid.

Animale domestice:

Cai	96 885
Armăsari și iepe	105 533
Boi	310 948
Tauri	15 542
Vaci	280 017
Catări	230
Asini	798
Miei rasa țigaie cu lână fină	93 332
Miei obișnuiți	704 840
Oi rasa țigaie	924 976
Oi obișnuite	360 096
Capre	213 377
Porci	345 428 //

p.188 Românii cresc pentru paza turmelor câini magnifici și inteligenți, cu toate acestea prețioasele calități ale acestei specii nu sunt întru totul capabile să te facă să uiți inconvenientele pe care le creează propagarea nelimitată a rasei canine în orașe. Fără a mai vorbi de supliciul de a asculta la apropierea nopții urletele lugubre sau țipetele de mânie pe care le scoate această turmă fără stăpân care colindă străzile.

Este un real pericol să te găsești, singur și fără protecția unui ciomag viguros, expus unei vânători pe care nici agilitatea cerbului n-ar fi suficientă spre a vă salva.

Mijlocul cel mai sigur după prima încercare este că, înarmat cu indispensabila bâță, să administrezi o lovitură bine simțită celui mai apropiat din oratorii bandei. Restul latră în continuare, dar nu se mai apropie pentru a te mușca.

Pentru a sfârși această lungă enumerare, printr-un fapt care are legătură cu animalele dăunătoare amintim că Țara Românească este adesea invadată de nori de lăcuste, care fac revagii în câteva ore în cele mai bogate ținuturi. Când proprietarul se află pradă acestui flagel este o adevărată dezolare printre lucrători, iar guvernul stabilește o primă pentru distrugerea acestor animale devorante. În timpul șederii noastre la București, cum asistam într-o zi la activitatea prințului care răspundea de ministerul de interne, se comunică primirea unui raport care îl anunța capturarea într-un singur district a două mii opt sute treizeci și unu de obrocuri pline cu aceste insecte vătămătoare. //

Pentru a reveni la Siret, văzurăm că apele sale umflate depășiseră în așa măsură malurile, încât marginile podului de bărci erau inundate pe o mare întindere și încă inundația înainta crescând fără încetare. Deja un convoi de vreo sută de căruțe greu încărcate și trase de boi renunțase la trecere și trebuia să ne grăbim. În timpul traversării care fu destul de lungă pe acest pod strîmt și care tremura, o mulțime de oameni se plasară pe ambele părți ale trăsurilor noastre asigurându-le o viguroasă susținere. Ajunși, în fine, pe pământ ferm, am fost primiți de un detașament de jandarmi moldoveni, înarmați cu lănci și comandați de un ofițer. Această mică trupă se împărți pentru a ne escorta și la fiecare oprire găseam una nouă; era o atenție prevenitoare pe care o datoram recomandărilor pe care ștafetele domnului Țării Românești le duseseră foarte repede până în capitala Moldovei.

Călătoria fu lungă și nimic nu veni să-i tulbure monotonia apăsătoare: mersul trăsurilor era foarte lent. Călăuzele noastre, pentru a evita drumurile bătute, a căror suprafață lunecoasă ar fi fost obstacol de netrecut, ne conduseră prin câmpie unde drumul nostru își croia o cale trecând peste frumoasele flori sălbatice ale căror tulpini presărate și înguste atingeau înălțimea unui om. Dar, după prima surpriză, nimic nu este mai descurajant decât o asemenea călătorie pe un asemenea timp. Ploaia, asemenea unui nor gros, ne acoperea întreaga vedere a ținutului: tot orizontul pe care puteam să-l cuprindem cu privirea se întindea doar la cincizeci de pași în jurul nostru. Câtă tristețe! Pentru a ne mai reține privirile o fâșie nesfârșită de verdețuri întreruptă de câteva urme negre, din care ploaia făcea tot atâtea canale în miniatură iar pentru a distra urechea noastră obosită de această tăcere, auzeam tropotul plicticos al cailor în noroiul acesta lichid. // La popasuri totul era la fel ca în Țara Românească: o împrejmuire de mărăcini în mijlocul căreia se înălța o cabană de trestie, un gen de cuptor totdeauna încălzit în acest timp ploios și al cărui fum ieșea pe ușă. În împrejmuire, cincizeci sau șaiszeci de cai rebegeți. Drumul nostru atingea, dar de la distanță, marginea râului Bârlad, această apă de care am

p.189

p.190

vorbit, care coboară din nord în linie dreaptă pentru a se uni cu Dunărea⁶⁷. Între râul Bârlad și primele pante ale munților, spre apus, se întinde o vastă câmpie pe fâșii înverzite; acolo, cărarea își șerpuiește drumul după gustul său. În apropierea satelor am întâlnit câteva terenuri bine cultivate, dar ce poți să vezi în mijlocul unui potop care învâluie toate lucrurile cu tenta sa dezolantă și cenușie?

Oprirea noastră pentru seară se făcu la Bârlad, reședința județului care se proiectează să devină un oraș, dacă avem în vedere spațiul larg pe care se defășoară străzile sale și unde nimic nu lipsește, cu excepția oamenilor și a caselor. Închipuiți-vă Bârladul ca un lac mare de pământ moale în care caii se înfundau până la pânțele. Sosirea noastră la scara ispravniciei, reședința șefului județului, fu o veritabilă debarcare. Ordinele care ne priveau fiind sosite în absența acestui funcționar, unul din subordonații săi ne făcu onorurile casei, ospitalitate de care aveam mare nevoie, având în vedere că până atunci nu beneficiasem nici de somn, nici de odihnă.

p.191 Cu toate acestea, reședința ispravnicului nu cuprindea alte paturi în afară de două canapele, dar în asemenea ținuturi călătorii ar fi fost lipsiți de bunăvoință să mai facă și mofturi, așa încât podeaua unui apartament de o deosebită curățenie deveni pentru noi un pat foarte suportabil. // Pe 19 iulie cerul deveni mult mai limpede, drumurile mai puțin impracticabile și noi parcurserăm distanțele cu o mare viteză. Peste tot am întâlnit în Moldova mulți conducători de poștalioane, plini de ardoare, iuți și întreprinzători. Acești călăreți, care se luptau între ei în privința iuțelii, erau îmbrăcați cu cămăși de pânză, cu o curea și o șapcă de culori contrastante. Cu brațul întins, cu corpul încordat și cu părul fluturând, ei nu încetează de a scoate strigăte stridente și pe care au un deosebit orgoliu să le lungească cât le permite pieptul lor robust. Sunt de regulă trei, când vocea unuia se oprește, reîncepe a celuiilalt, și astfel fiecare își odihnește pe rând vocea. Aceste strigăte amplificate, asemănătoare unor lovituri de bici, nu încetează decât la stația de poștă. În rest coborâre sau urcuș, câmpie sau râpă, totul este străbătut în același ritm, și am avut nenumărate dificultăți pentru a putea opri una din trăsurile atunci când, din întâmplare, vederea vreunei păsări, aflată la o distanță convenabilă, trezea în noi instinctele vânătorești. În Moldova sunt destule păsări de pradă: acești tirani ai aerului zboară neîncetat deasupra câmpiilor acoperite de ierburi înalte, căutându-și victimele. În vecinătatea lacurilor unde se găsesc câteva rare boschete de arbuști am întâlnit o pasăre care se numește dumbrăveanca: forma sa este cea a unei gaițe mai mici, iar penajul este aproape în întregime de un albastru magnific, colorat cu reflexe strălucitoare. Această pasăre, dintre cele mai sălbatece, nu te lasă să te apropii, așa încât, capturarea ei ne-ar fi luat o grămadă de timp. În rest n-am pierdut nimic, căci dacă nu am avut pasărea am avut în schimb fulgii săi, pe care ni-i procurasem în Țara Românească. //

⁶⁷ Eroare a lui Demidov: Bârladul se varsă în Siret, nu în Dunăre.

Țara pe care noi o traversam este incomparabilă mai frumoasă decât acea parte din Țara Românească pe care am văzut-o în trecere. Țara nu este lipsită de varietate, și deși arborii nu se întâlnesc decât rar, pământul este atât de înverzit, așa de abundent ud de ape repezi și mai ales atât de disponibil în a produce orice, încât te încearcă regretul că nu vezi o natură atât de favorabilă fertilizată de munca omului.

p.192

Când te gândești la toate acele ținuturi ale Europei unde cultivatorii smulg cu multă sudoare și adesea cu mașini munților, stâncilor și mlaștinilor un pământ atât de greu de fertilizat, nu poți să nu regreti că vaste regiuni atât de avantajate de natură și care nu cer decât intervenția plugului, rămân atât de sterile, lipsite de brațe de muncă. De la Pesta încoace Dunărea nu străbate, pentru a spune astfel, decât câmpii abandonate.

Mai întâi fluviul, cu frecvente sale inundații, acoperea adesea acest pământ devastat, apoi războiul mai teribil decât inundațiile și mai stupid, și în fine exploatarea mai odioasă încă decât războiul, toate acestea au dus aceste ținuturi la ruină. Și iată astfel cum toți acești acești frumoși gemeni de prosperitate au fost până în prezent atât de mizerabil înăbușiți! Traversați aceste ținuturi pustii, unde nu veți întâlni nici ogoare nici recolte și de așa manieră încât să le acopere nevoile și adesea chiar mai mult decât atât; cu toate acestea comparativ cu teritoriul, populația este atât de puțin numeroasă, încât majoritatea terenurilor rămân în paragină. // Aducând muncitori pentru a face productiv acest pământ și colonizat cu oameni pentru a-l folosi, atunci agricultura se va întinde și va fertiliza acest spațiu vast care, timp de secole, n-a simțit apăsarea plugului. De pe urma exploatărilor agricole vor apărea în curând și alte industrii. [...] Astăzi, când regimul regal al Principatelor promite protecție tuturor supușilor, tuturor producătorilor, câteva colonii agricole răbdătoare și muncitoare ar fi o veritabilă binefacere pentru Moldova. Noul Regulament organic care conferă emigranților aceleași drepturi ca și autohtonilor, mai puțin exercitarea drepturilor politice pe care nu le pot dobândi decât în anumite condiții, ni s-a părut făcut pentru a încuraja întreprinderea care ar accelera viitorul și prosperitatea acestor ținuturi.

p.193

În schimb, cel mai mare obstacol în calea agriculturii din această țară ar fi starea proastă a drumurilor și dificultatea de a le repara. Într-un ținut unde parcurgeți leghe întregi fără a întâlni cea mai mică pietricică, realizarea unui drum solid și tare, stabil în orice anotimp, nu este un lucru ușor. Atâta timp cât durează seceta nu este nici o piedică comunicațiilor pe cât de active pe atât de de rapide, câmpia este pe de-a-ntregul deschisă și fiecare își alege traseul; căruțele antrenate de viteza cailor lor parcurg distanța în linie dreaptă, în timp ce convoaiele grele de care și de boi defilează în coloane lungi pe o cale mai prudentă și deja străbătută de alții. Dar odată căzute câteva ploii violente, tot acest pământ vegetal atât de fertil și de profund, devine dintr-o dată înșelător și nu poate fi parcurs decât la suprafață, cu

condiția să fii la fel de prompt pe cât ești de iute. Un echipaj puțin greu nu poate înainta decât cu o extremă încetineală. //

p.194

Totuși ne apropiam de capitala Moldovei. Ultimele poște fură străbătute cu o mare viteză, iar atelajul însuși le parcurse cu o rară promptitudine, grație unui funcționar care ne precedase și a cărui autoritate știa să imprime mișcărilor fiecărei persoane un dinamism neobișnuit.

Un deal destul de înalt nisipos și plantat cu copaci frumoși veni să ne recreeze ochii și în timp ce noi îl urcam cu greutate o furtună impetuoasă se declanșă dedesubtul nostru. De pe vârful acestui mic munte se distingea în câmpie Iașiul, pe care norii nu-l acoperiseră încă și care strălucea în depărtare sub razele soarelui. De la această distanță orașul părea surâzător. Așezat pe o câmpie și înconjurat de mici coline înverzite, Iașiul acoperea o largă suprafață cu casele sale albe înconjurate de grădini, din mijlocul cărora se ridică turnuri scânteietoare și clădiri mari cu acoperișul verde. Furtuna se dezlănțuise în toată furia sa, în timp ce noi efectuam o coborâre lungă și periculoasă reprezentând ultima etapă a drumului nostru; iar în momentul când eram să intrăm în Iași găsim orașul inundat. O escortă de doisprezece călăreți ne aștepta la porțile capitalei și ne făcurăm intrarea pe o stradă lungă, pavată cu un strat gros de bârne.

Pe această stradă apa era cam la înălțimea unui picior, dar prăvăliile așezate aici, fiind construite cu precauție, se ridicau deasupra nivelului acesteia prin trotuare sau trepte. Ușile și ferestrele erau populate cu o mulțime curioasă în care predomina rasa evreiască. Toți acești onești negustori considerau că trebuie să salute respectuos cortegiul nostru șiroind de ploaie și de noroi. Datoram oare această politețe unanimă căreia îi eram obiectul escortei pe care domnitorul o pusese la dispoziția noastră? // Sau mai curând acești iscusiți negustori evrei, la vederea convoiului nostru destul de considerabil, salutau această binevenită ocazie pe care își propuneau s-o exploateze.

p.195

Lungul nostru periplu de-a lungul străzilor care erau tot atâtea râuri se termină în fine la hotelul „St. Petersburg”⁶⁸ unde ne așteptau toate semnele unei politeți dintre cele mai prevenitoare. Mai mulți ofițeri ne primiră, o gardă de jandarmi fu pusă la dispoziția noastră pentru a supraveghea trăsurile.

Curând după aceea, urmă vizita a însăși șefului poliției (aga), care în bogatul său costum oriental veni să ne ofere bunele sale oficii; aceasta ne dovedi că la Iași ca și la București eram protejați de cea mai nobilă și mai amabilă ospitalitate. Hotelul unde descinseserăm fusese construit cu o somptuozitate mai mult decât convenabilă pentru destinația sa; dar în afara grandorii și a frumoasei dispunerii a saloanelor, ca și a picturilor care împodobeau apartamentele, nu se găsea nimic care să poată risipi oboselile sau dezordinea unui drum lung. Aceste frumoase camere nu ne ofereau altceva pentru odihnă decât o masă de biliard, care fu împărțită de patru

⁶⁸ Cunoscut așezământ hotelier din Iași, unde a avut loc de altfel și începutul mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova (27 martie / 8 aprilie).

dintre ai noștri; restul caravanei trebui să se mulțumească cu câteva saltele de abia garnisite cu un ușor strat de paie. În rest, nici un accesoriu, oricare ar fi fost el, nu veni să îmbogățească această cazare de-a dreptul spartană. Văzând frumoasele uniforme ale numerosului personal care popula salonul nostru, te-ai fi gândit la un palat, și nimeni n-ar fi bănuit cătuși de puțin că oaspeții acestui somptuos adăpost suspinau în zadar după obiecte pe care cel mai modest călător le găsește în cel mai sărăcăcios han de la țară. // Oricum ar fi fost, în această somptuoasă mizerie am fost nevoiți să primim persoanele cu cea mai înaltă poziție în societatea din Iași. Eram în întreaga dezordine care însoțește sosirea când ni se anunță vizita prințului Suțu, logofăt de interior ale cărui calități și distincție erau bine apreciate în Moldova. În scurtul interval în care m-am putut întreține cu acest înalt funcționar, am obținut de la el informații asupra stării acestei țări și mi s-au părut atât de demne de interes încât nu m-am despărțit de ministru fără a-l fi făcut să-mi promită că-mi va comunica o serie de documente autentice asupra situației actuale a Moldovei, comparate cu acea stare de lucruri pe care o înlăturase tratatul de la Adrianopol. Aceste prețioase note mi-au fost într-adevăr trimise cu o exactitate și o abundență care merită sincera mea recunoștință.

p.196

Domnul⁶⁹ ne făcu o primire dintre cele mai binevoitoare. Când au fost aduse pipele, preliminaru obligatoriu al oricărei vizite pe care suveranul dorește să o prelungească, se angajă o vie conversație. Prințul Sturdza, demonstrând o remarcabilă elocvență, făcând dovada unei instrucțiuni deosebite. Starea actuală a principatelor regenerate, jocul guvernului regulamentar (cum se numește combinația actuală), progresul și eforturile care rămân de făcut pentru a ajunge la bunăstarea atât de dorită, acestea au fost diferitele subiecte tratate pe parcursul unei întrevederi bogată în informații pentru un străin. Domnul manifestă deseori sentimentele cele mai devotate pentru poporul său pe care, nu fără o considerabilă durere, îl vedea încă supus tributului anual pe care principatul îl plătea Turciei. //

Dacă Poarta ne spunea el – ar consimți vreodată să elibereze Moldova de această grea povară, el era gata să meargă până la sacrificarea propriei sale averi pentru a face mai ușor progresul acestei sărmene țări, prea mult timp nefericită. Or în mod cert, asemenea dorințe sunt la fel de onorabile pe cât sunt atât de puțin comune. Ele prevestesc acestui popor un viitor mult mai bun.

p.197

Domnul, într-adevăr, se ocupa cu energie și în mod constant de chestiunile publice; și deși sănătatea sa nu răspunde întotdeauna la nobila sarcină pe care și-a impus-o, el este văzut perseverând cu curaj în misiunea dificilă cu care a fost încredințat prin alegerea făcută de compatrioții săi. Persoana prințului Sturdza se resimte poate un pic de pe urma suferințelor sale fizice, care dau dovada forței caracterului său; în vârstă de doar patruzeci de ani, el poartă pe figură urmele serioaselor sale preocupări. Domnul, căsătorit cu o prințesă greacă din Constantinopol, este tatăl a doi fii care își fac educația la Berlin.

⁶⁹ Mihail Sturdza, primul domn regulamentar al Moldovei (1/13 aprilie 1834 – iunie 1849).

Sederea noastră la Iași fu totuși atât de scurtă, încât de-abia am avut timpul să primim o serie de persoane care ne-au onorat cu vizita lor. Prințul Sturza a dorit totuși să-și facă osteneala de a veni el însuși la hotelul nostru, și, în tot timpul șederii noastre, am fost înconjurați de toate semnele celei mai amabile atenții, mergând până acolo încât o orchestră ungurească fu trimisă nu o singură dată și veni să ne tulbure prânzurile. Frugalitatea meselor noastre a fost, pentru a mărturisi adevărul, conform întru totul doctrinelor celei mai riguroase igiene, căci nu se cuvenea ca luxul meselor noastre să insulte simplitatea mobilierului. //

p.198 Ne apropiem de frontiera cu Rusia și știam bine că trecând granița nu ne putem sustrage unei carantine destul de lungi; era vorba de paisprezece zile. Cum și aceasta trebuia rezolvată totuși ca orice lucru care nu poate fi evitat, am adoptat cu toții soluția de a intra în lazaretul de rigoare în cel mai scurt timp. Pentru punerea în aplicare a acestei încarcerări indispensabile și benevole a fost fixată pe loc ziua de 21 iulie; nu aveam deci la dispoziție decât câteva ore de care puteam profita, pentru a ne face o idee despre capitala Moldovei.

Așa cum am mai spus-o Iașiul acoperă o suprafață considerabilă cu străzile și casele sale care, mai mult încă decât la București, sunt înconjurate de grădini. În ansamblu, acest oraș oferă o priveliște satisfăcătoare: construcțiile moderne se recomandă printr-un gust și o curățenie exterioară care lipsesc complet vechilor edificii. Unele străzi sunt spațioase și lungi, iar în câteva cartiere vechiul planșeu de lemn, incomod și costisitor, care acoperea odinioară căile publice a fost înlocuit cu un pavaj. Aici, ca și în Țara Românească raritatea materialelor face aproape imposibil de construit monumente de oarecare importanță. Cu toate acestea Iașiul posedă câteva biserici remarcabile, precum și câteva case care aparțin unor boieri bogați, al căror exterior prezintă aspectul unor veritabile castele perfect întreținute. În mijlocul acestor locuințe se întâmplă de multe ori să întâlnești terenuri virane unde trăiesc animale domestice, înțelegând chiar, acea specie utilă de care evreii au atâta oroare. Fizionomia exterioară a acestui oraș oferă mult mai puține urme ale stilului oriental decât cea a Bucureștiului; este în același timp adevărat că incendiul petrecut în 1827, distrugând vechile clădiri, a deschis spațiu arhitecturii moderne, ale cărei forme au fost influențate de gustul folosit nu departe de aici, în orașele noi

p.199 Rusii. // De abia ieșită din cenușa incendiului, capitala moldoveană fu lovită de ravagiile unei contagiuni: la numai doi ani, holera, acest înfricoșător rival al ciumei, avea să decimeze Iașiul. Și totuși, în aceste împrejurări dificile, între ruină și moarte, regenerarea politică și socială avea să se implanteze pe pământul Moldovei. Iar când obstacolele asemănătoare au fost învinse, câtă glorie nu a meritat învingătorul! La vederea acestui oraș înfloritor, a acestor străzi de curând aliniate, în care se defășoară cu multă dibăcie un comerț atât de viu, cum să nu te simți pătruns de recunoștință și respect pentru autorul atâtor binefaceri.

Strada principală a orașului este populată de un întreg neam de negustori, zarafi, curteni, intermediari de afaceri de orice gen, toți israeliți ...

Acești comercianți neobosiți sunt la Iași așa cum sunt și pretutindeni, insensibili la injurii, arzători pentru câștig. În partea veche a acestei largi străzi, o galerie susținută de stâlpi ușori de lemn servește drept adăpost pentru magazine. Acolo este locul unde sunt văzuți evreii, așezați pe pragul de la ușa lor, urmărind cu privirea clientela care trece și făcând să sune între mâini un pumn de ruble, pentru a-și anunța meseria de agenți de schimb. Stofe, noutăți frivole, articole de fierărie germane sau englezești, garnisesc rafturile acestor prăvălii, și, lucru straniu, în mijlocul acestor porțiuni invadate de comerțul evreu s-au rătăcit o librărie și un cabinet de lecturi francez!

Iașul nu este precum Bucureștiul, bogat în biserici; fie că boierii moldoveni din trecut vor fi avut mai puține păcate de îngropat decât cei din Țara Românească, // fie că credința a lipsit, cert este că această capitală a Moldovei nu cuprinde un așa mare număr de edificii religioase. Cu toate acestea, printre cele care există trebuie remarcată o biserică elegantă, monument prea curios pentru a putea fi trecut cu vederea de călător. Ea este înconjurată potrivit obiceiului țării, de o mânăstire spațioasă, altădată fortificată, și are tre hramuri: sfântul Vasile, Sfântul Ioan Gură de Aur (acest Bossuet oriental) și Sfântul Grigorie. Aceștia sunt acolo venerați. Biserica este construită din piatră foarte frumoasă; două turnuri ridicate acolo o domină. Întreaga suprafață a edificiului este acoperită de arabescuri de o admirabilă varietate, sculptate în relief pe fiecare rând al zidăriei; ferestrele sale înguste nu lasă să pătrundă în interior decât o slabă lumină, care de abia se împletește cu cea a lămpilor bisericești aprinse zi și noapte sub cele trei naosuri. Fresce de o remarcabilă naivitate acoperă zidurile sumbre ale sanctuarului. Fondată de către domnitorul Vasile Lupu⁷⁰, către anul 1622, această bogată capelă fusese inițial aurită în întregime în interior, dar trei rânduri de incendii precum și jaful în timpul atacurilor tătărești au contribuit la a o degrada, fără a mai aminti că în 1802 un cutremur de pământ a sfârșit prin a o ruina definitiv. Biserica celor trei sfinți sau Trisffetitele, cum i s-a mai spus la Iași, a posedat odinioară un tezaur foarte prețios, din care se mai păstrează încă câteva rămășițe. Una din cele mai curioase resturi este, fără îndoială, colecția de tablouri brodate de principesa Teodosia soția voievodului Vasile Lupu. // Aceste piese de o rară perfecțiune, o reprezintă, în mărime naturală pe principesa însăși, artistă abilă, care a știut să dea un aer viu acestor portrete făcute din aur, mătase și velur, urmează apoi fiul său, cel dintâi născut și alți douăzeci și șapte de urmași. Costumul boieresc care se găsește în această naivă reprezentare se apropie mai mult de îmbrăcămintea ungurească decât de veștmântul oriental. În această bogată biserică se păstra portretul voievodului însuși; dar această imagine sustrasă de o mână necunoscută a dispărut din sanctuar acum vreo douăzeci de ani. La început, clericul, care fusese păzitorul tezaurului, a

p.200

p.201

⁷⁰ Vasile Lupu, domnitor al Moldovei, (1634–1653), cunoscut și pentru deosebita sa activitate ca ctitor a numeroase așezăminte religioase, între care biserica de la Trei Ierarhi din Iași, menționat mai sus de Demidov.

fost acuzat de acest furt care ar fi fost datorat atracției pe care o prezenta marea cantitate de perle cu care artista regală împodobise roba și învelișul de cap al nobilului său soț.

Dar dacă portretul domnitorului Vasile Lupu a fost depozitat, printr-o hoție infamantă, de bogăția veștmântului său, el s-a păstrat din fericire intact pe o frescă care îți permite să contempli trăsăturile voievodului în cel mai pios din triumfurile sale, în chiar momentul când biserica era terminată; el o ține în întregime în mână sa stângă, pentru a o consacra celor trei patroni ai săi care îl binecuvântează din înaltul cerului. Dar aceasta nu este totul: odată edificiul de cult ridicat, Vasile Lupu, în arderea sa creștină, hotărăște să-l facă încă și mai sfânt. De multă vreme relicvele sfintei Veneranda, profanate, erau în mâinile turcilor. Vasile știa să le smulgă din mâinile necredincioșilor, aceste vestigii venerabile au fost aduse în triumf pe pământ creștin și sultanul însuși nu ezită să le însoțească până la marginile imperiului său. Aceasta este cel puțin sfânta legendă, descrisă în două compartimente ale picturii care depășesc nivelul unei bogății remarcabile, acolo unde sunt expuse relicvele, obiecte ale venerației credincioșilor. //

p.202 Ce ar mai putea fi de spus despre Iași, unde noi am petrecut atât de puțină vreme, scursă atât de repede? Aici nu ne-a fost dat ca la București, să luăm parte la acele reuniuni intime, unde se schițează în toată claritatea ei, fizionomia unei societăți. Atât cât am putut să judecăm după persoanele care ne-au onorat cu vizita lor, boierimea moldoveană acordă cuvenita cinste instrucțiunii. Colegiul frecventat de tinerii din familiile bune ia pe zi ce trece, o nouă amploare. La Iași există, de asemenea, trei tipografii care întrebuințează unsprezece mașini; trei din aceste mașini sunt montate pentru a imprima cu caractere rusești, franceze și respectiv în greaca modernă. O societate de științe naturale și medicale a fost fondată acum câțiva ani și lucrările ei au luat deja o extindere foarte favorabilă dezvoltării inteligenței publice⁷¹. Și cum aici toată lumea s-a pus de acord pentru a ne manifesta o deosebită bunăvoință, această asociație savantă, luând în considerație scopul științific al expediției noastre, ne făcu onoarea de a ne acorda, tovarășilor mei și mie, diplome de membri străini asociați. O colecție de istorie naturală, însă aflată abia la începuturi, este obiectul unei atenții inteligente din partea guvernului care are, de asemenea, proiectul de a-i adăuga adăuga o menajerie. Toate acestea îndreptătesc speranța că Iașiul, în puțină vreme, își va putea aduce aportul în marea asociație științifică a Europei și să lucreze, la rândul său, în aceste nobile studii, cărora ținuturile orientale le devin subiectul cel mai interesant pe zi ce trece.

p.203 Noi însă părăsiserăm deja acest oraș și după ce am trecut peste câteva coline unduitoare am observat cursul sinuos al Prutului și satul dublu de la Sculeni⁷², // unul românesc și unul rusesc, separate de fluviul care separă astăzi principatul de

⁷¹ Este vorba de Societatea de medici și naturaliști din Iași, inițiată de dr. Iacob Cihac, și ale cărei statute sunt aprobate la 1833, an care poate fi considerat ca momentul sigur de înființare.

⁷² Sat în comuna Victoria, jud. Iași.

teritoriul Imperiului. Ajunseserăm pe malul Prutului pe care l-am traversat pe un bac. Chiar în acest loc s-a petrecut cu puțini ani în urmă o scenă pe cât de solemnă pe atât de înduioșătoare. Un întreg popor îl conducea acoperindu-l cu binecuvântări pe generalul conte Kiselev până la marginile acestei Moldove căreia el îi fusese și salvator și părinte. Când președintele provizoriu a părăsit malul moldovenesc, strigăte de adio din mii de piepturi îl salutară, iar el, contemplând pentru o ultimă oară această țară a cărei fericire este opera sa, nu și-a putut reține lacrimile, cu atât mai prețioase cu cât veneau dintr-o inimă onestă și devotată. Impresionant rămas-bun al unui soldat și al unui legislator al acestei patrii de adopțiune pe care a servit-o cu brațul și cu sfaturile sale.

Autoritatea care se ocupa cu administrația carantinei, prevenită din vreme, ne pregătise lucrurile pentru odihnă în cel mai trist din toate spitalele de campanie. Așezământul sanitar de la Sculeni ocupă un spațiu destul de mare, pe un teren jos și umed al cărui nivel depășește cu puțin pe cel al apelor Prutului, care curge nu departe de garduri. La cea mai mică creștere a râului carantina este inundată și o întâmplare similară avusese loc cu puține zile înaintea sosirii noastre. Nouă case mici de pământ acoperite cu stuf alcătuiesc acest lazaret. Ele sunt dispuse într-o curte mare în care au fost plantați câțiva cireși. Fiecare casă are curte separată și închisă de un gard de scânduri; trăsurile rămân acolo sub cerul liber, iar caii stau stau fără nici un adăpost. // Casele, care nu au decât parter, nu au altă podea decât pământul umed și nisipos; fiecare dintre ele are două sau trei cămăruțe și se află sub supravegherea unui paznic, un bătrân soldat în retragere. Am fost repartizați în trei cocioabe de acest gen și fiecare dintre noi a trebuit să se resemneze spre binele său cu acest regim de pustnic.

p.204

S-o recunoaștem cinstit, nimic nu se pretează mai bine la lucrările care cer concentrare decât o asemenea solitudine și liniște; era deci imposibil ca noi să nu fim mai bine, dispuși la studiu așa că am început să ne reunim însemnările de călătorie. Întregul ansamblu care a rezultat din această operație ni s-a părut că ocupă un loc distinct, în momentul în care noi părăsisem Moldova pentru a intra pe teritoriul imperiului nostru: să aruncăm deci o privire retrospectivă asupra acestui ținut, a istoriei sale trecute, a celei prezente și de ce nu, asupra viitorului său.

Istoria începuturilor Moldovei se leagă, în maniera cea mai strânsă, de istoria Țării Românești, despre care am spus câteva cuvinte în capitolul precedent. Rând pe rând scitică, sarmată, dacă, romană, barbară, mai apoi slavă, Moldova a împărtășit soarta provinciei vecine. Aflate mult timp împreună, ele au devenit surori gemene abia în secolul al XII-lea. Se amintește că datorită invaziei hoardelor tătare, care nu aveau altă lege decât jaful și distrugerea, locuitorii au emigrat în masă spre Ungaria, abandonându-și pământul jefuitorilor. Fugarii au fondat două mari colonii, în Făgăraș și în Maramureș. Prima din aceste colonii se compunea din populații care după aceea au format Valahia; cea de-a doua era populată de emigranții din țara de la răsărit, deveniți mai târziu moldovenii. // Când toate aceste valuri de tătari, care

p.205

au trecut peste principate lăsând acolo un deșert, s-au retras, ei au lăsat aceste câmpii devastate la dispoziția vechilor lor stăpânitori.

Aceștia totuși n-ar fi visat niciodată să revină în patria pierdută, dacă o invazie nouă, îndreptată de această dată asupra Ungariei, nu i-ar fi expulzat din coloniile lor, Batu-han și tătarii săi năpustindu-se asupra acestui regat. Coloniștii pierduți își reamintiră, așa cum te recheamă patria, de munții strămoșilor lor și și-au reluat drumul⁷³. În timp ce Radu Negru readucea în Țara Românească pe colonii așezați în Făgăraș, Bogdan, un șef local din Maramureș, recâștiga ținutul învecinat cu Prutul. Amândoi, luând titlul de voievod, îl plasară sub suzeranitatea Ungariei printr-o politică obișnuită celor oprimați și fondară două state care, începând de atunci, au rămas separate unul de altul.

Către această epocă, Moldova primi numele său de la râul care o traversează, Moldova; mai târziu, ea a fost de asemenea cunoscută sub numele de Bogdania, în memoria lui Bogdan, fondatorul său. De asemenea, tot sub acest nume turcii o desemnează încă și azi.

Principatele au fost nevoite să lupte mult timp atât contra Ungariei, a cărei suzeranitate devenea uneori apăsătoare unor voievozi întreprinzători, cât și împotriva Porții, ale cărei pretenții crescânde le iritau. Dar când în 1526, după celebra bătălie de la Mohacs, Ungaria căzu sub jugul musulman, Moldova, antrenată în acest mare dezastru, deveni tributara sultanului⁷⁴ și încheie un tratat asemănător celui care supuse Țara Românească. //

p.206

Către sfârșitul secolului XVI, Moldova eliberată un moment de sub puterea Porții cade sub stăpânirea apăsătoare a lui Sigismund al Transilvaniei. Acest prinț, atât de puternic și redutabil atunci, numea voievozii și încasa tributul. Dar curând a trebuit să cadă din nou sub fierul sultanilor, care o făcură să plătească prin abuzuri și extorcări mai crude ca niciodată imprevizibilele sale rebeliuni. Din acest moment datează pentru principate o eră de moliciune, de o incertitudine și de descurajare. Deși voievozii erau încă numiți de către boieri în urma unui simulacru de alegere, în fapt, Divanul din Constantinople alegea domnii vasali supuși ai Porții și pe care adesea, după capriciile ei, îi priva de putere și uneori chiar de viață. Acest regim a durat mult; abia într-o epocă mai apropiată de noi, unul din voievozii Țării Românești, Basarab, om întreprinzător dar lipsit de perseverență și curaj, se alie mai întâi cu Austria și mai apoi cu Rusia, pentru a face război turcilor. Basarab, ținută a răzbunării sultanului, avea să fie atras într-o cursă de un voievod al Moldovei, pe care divanul turc îl trimise la Iași cu o misiune de asasinat. În acest timp, însuși domnul de atunci al Moldovei, Dimitrie Cantemir, îl imită pe Basarab și merse încă

⁷³ Viziune din păcate prea fantezistă a lui Demidov, inspirată din lucrările slab documentate ale timpului, și care lasă teren liber teoriilor tendențioase privind depopularea Transilvaniei, crearea unui spațiu vid, venirea maghiarilor și abia apoi apariția populației românești. În viziunea lui Demidov, populația românească medievală efectuează tot felul de „migrații”.

⁷⁴ Dată istorică greșită: căderea Moldovei sub dominația otomană are loc la 1538.

mai departe, căci mai puțin nedecis ca acest prinț, el predă lui Petru cel Mare capitala Moldovei. Aceasta ar fi putut fi o lovitură decisivă dată puterii otomane, dar rușii au fost nevoiți să se oprească din marșul lor. Printr-o nouă trădare el se supuse din nou sultanului și curând, după cum am avut ocazia s-o spunem, plăti cu viața ezitățile sale neîndemânate⁷⁵. Cât despre celălalt voievod, el a avut timpul de a evita soarta care-l aștepta, căutând un azil în Rusia.//

Din această epocă, Moldova împărtăși întru totul destinul principatului vecin. Ca și Țara Românească, poate chiar mai mult, ea fu obiectul opresiunii Turciei, al insultelor pașilor turci. Totuși, de la sfârșitul secolului trecut, protecția Rusiei aduse încetul cu încetul o serie de ameliorări acestui deplorabil regim. Fiecare nou tratat care a intervenit între imperiul nostru și Poarta otomană adaugă câteva garanții favorabile sortii principatelor.

p.207

Este adevărat că mersul spre progres a fost lent; el a fost subordonat evenimentelor politice și împiedicat de tot felul de nenorociri care, în mai multe rânduri, au venit să repună totul în discuție. Dar în ciuda atâtor flageluri care renășteau fără încetare, în pofida fatalei insurecții a lui Ipsilanti care luase armele în chiar această biserică de la Trisfetitele pe care am descris-o anterior, insurecție ale cărei consecințe funeste pentru Moldova au fost incalculabile, ameliorările cunoscuseră totuși un progres destul de sensibil, până în momentul în care tratatul de la Adrianopole imprima în fine o mișcare decisivă prezentului și viitorului acestor ținuturi.

Ce era în Moldova înainte de această epocă, ce este ea astăzi sub noul regim legal, acesta este interesantul tablou, pe care utilele documente la care am făcut mențiune ne permit să-l schițăm aici.

Înainte de campania din 1822, Moldova se găsea încă supusă unui regim care nu avea nimic regulat, nimic stabil și care purta amprenta delăsării și rapacității oricărui guvern rău asigurat. Ascendentul inevitabil al puterii suzerane și influența pașilor vecini făceau de-a dreptul inutil simulacrul unei administrații creștine. // Moldova era obligată să livreze capitalei Imperiului otoman furnituri de lemn de construcție, vite și cereale la prețuri destul de puțin discutabile. Stăpânul însuși era cel ce spunea dinainte la ce nivel vroia să obțină acest tribut; și odată prețul fixat prin acest rapace bun plac, Poarta dădea drumul comisarilor săi care achiziționau forțat toate mărfurile supuse tarifului

p.208

Menținerea ordinii în interior era încredințată unor gărzi turcești (*beșlii*) care staționau în orașe, spre marea pagubă a acestui sărman popor pe care erau însărcinați să-l apere. Fortărețele ocupate de garnizoanele otomane pe malul stâng al Dunării, exercitau influența lor exclusivă asupra unui raion mai mult sau mai puțin întins al teritoriului și copleșeau populația cu corvezi. Administrația internă nu se sprijinea pe nici un principiu tutelar: un domn temporar, străin de moravurile

⁷⁵ Este probabil vorba de Constantin Brâncoveanu (1688–1714) „botezat” din nou de călătorul rus.

și obiceiurile țării, guverna după bunul său plac. Nevoia de a alimenta prin ofrande frecvente favorurile Porții și pe cele ale pașalelor, incertitudinea duratei puterii lor, impuneau pe acești domni la necesitatea de a obține un profit cu orice preț de pe urma autorității lor efemere. E totuși de mirare că, chiar în condițiile degradante ale unei asemenea poziții, au putut unii dintre ei să doteze această țară cu o serie de instituții vitale, lucru care le onorează memoria. Dar, cu excepția acestor rare binefaceri, autoritatea lor absolută nu era temperată decât prin influența participării boierilor la problemele interne, contrapondere totuși neputincioasă, căci aproape întotdeauna aceștia, pentru o parte oarecare din larghețea prințului, deveneau instrumente docile ale voinței acestuia. //

p.209 Iată care era forma de guvernământ: un vistier sau ministru de finanțe cumula problemele financiare cu administrația departamentului internelor; un postelnic căruia îi reveneau relațiile cu consuli, cu Poarta și cu pașalele; doi administratori, impuși conjugat în fiecare district, exercitau acolo puterea administrativă, judiciară și executivă. Procesele erau judecate în ultimă instanță de Adunarea boierilor, prezidată adesea de domn, fără nici o formă de procedură. În rest, nimic nu împiedica ca aceste procese să nu fie fără încetare repuse în discuție la fiecare schimbare de domn. Maniera expeditivă de a rezolva problemele, fie administrative fie judiciare, nu implica nici reguli, nici formalități speciale; nu existau propriu-zis, nici arhive, nici dosare, nici concluzii.

Impozite vexatorii erau deghizate sub mii de forme; la început suma totală a capitației era repartizată pe județe potrivit populației lor, apoi administratorii fiecărui județ făceau, după bunul lor plac, subrepartizarea pe comune. O a doua redevență directă, sub numele de răsură, era destinată să subvenționeze leafa slujbașilor publici. În plus contribuabilii erau supuși la impozite indirecte: acestea erau taxele pe stupi, pe oi, pe porci, pe tutun și pe struguri. Transportul, cântarele, distilerile erau de asemenea supuse la contribuții speciale; și totuși, ca pentru a insulta pe contribuabilii copleșiți, câteva localități se bucurau de drepturi excepționale, recunoscute cu timpul chiar dacă ele nu erau justificate. //

p.210 Tabelele următoare dau o idee de starea financiară a țării, în timpul acestei epoci dezastruoase.

**Venituri și cheltuieli ale Principatului Moldovei pentru anul 1827,
înainte de intrarea trupelor ruse:**

VENITURI	Piaștri	Aspri
Impozite asupra țăranilor contribuabili	984 386	60
Pe mazili și pe ruțași	73 741	60
Pe cârciumi și pe prăvălii	112 000	60
Pe patente	51 592	60

Pe cârciumari	18 190	60
Ruptele vistieriei	38 036	60
Străini cu patentă	<u>18 074</u>	
	1 296 019	60

		Piaștri
Venitul prezumat al salinelor		212 060
Venitul districtului Botoșani perceput de soția domnului		56 800
Contribuții zise „răsuri”		741 829,87
Venitul prezumat al poștelor		300 739
Impozitul pe oi		87 905
Impozitul pe stupi și porci		84 470
Impozitul pe vița de vie	300 000	
Vămile	208 950	
Impozitul pe distilerii	73 785	
		3 365 558,87 //

	CHELTUIELI	Piaștri	p.211
Cota parte din impozit dată în fiecare an casei pentru răsuri		25 000	
Veniturile de la Botoșani percepute de soția domnului		56 800	
Resturile venitului zis ”gragedika” din anul 1827, care s-au găsit în anul 1828 și care s-au perceput după intrarea trupelor ruse		40 237,27	
Salarii plătite din casa răsurilor		1 079 518,81	
Pentru poștă		300 739	
Bani dați din ordinul domnului, după indicațiile sale adică excedentul reținut de domn sau întrebuințat potrivit ordinele sale		<u>1 863 263,39</u>	
		3 365 558,47	

Revedențe cerute fiecărui țăran până în anul 1827

	Piaștri	Aspri
Impozit care se plătește în patru trimestre	12	-
Răsuri	4	60
Contribuție pentru întreținerea poștelor și răsumatelor	4	-
	7	90
Răsumate	7	-
Cheltuieli pentru tribut	3	-
Corvezi evaluate aproximativ	40	-
	<u>788</u>	50 //

p.212 Perceperea unor contribuții atât de complicate dădea naștere, și e foarte de crezut, la o mulțime de abuzuri, căci produsul impozitelor intra în casa prințului, care nu dădea socoteală nimănui. În plus, țăranul mai era obligat la prestații în natură, la rechiziții de cai pentru stațiile de poștă, pentru grajdurile domnului; în fine, la orice corvoadă pe care dorea să i-o impună cel mai infim agent.

În această nomenclatură, de altfel incompletă, soarta contribuabilului era agravată de scutirile și imunitățile acordate mai multor clase de locuitori și de privilegiile cumulate în favoarea familiilor boierilor influenți. Aceste imunități nedrepte atingeau o cifră destul de impunătoare pentru a fi interesant de expus; astăzi un asemenea regim nu mai este decât o amintire istorică.

Clasele care se bucurau de scutiri de taxe sub regimul domnilor greci fanarioți erau numeroase; era suficient ca un membru al unei familii să fie cuprins într-una din branșele serviciilor pe care le-am enumerat pentru ca întreaga familie să fie scutită. Fiecare județ cuprindea, de altfel, ample categorii de exceptați. Impozitul nu atingea niciodată familiile acelor oameni legate de un titlu oarecare, ca de pildă cei aflați în serviciul hătmăniei, în serviciul poliției călare, la serviciul salinelor, în serviciul poștelor, la paza frontierelor, furnizorii de lemn, de cărbune, conducătorii de poștalioane.

p.213 Județul Iași și administrația orașului duceau încă și mai departe privilegiul imunităților. // În afara categoriilor specificate mai sus, la Iași scutirea se întindea și asupra funcționarilor cancelariei, funcționarilor divanului, grănicerilor de la Prut, pompierilor, sacagiilor, supraveghetorilor de fântâni, curierilor, oamenilor de serviciu de la curtea domnului, funcționarilor de la vămi, tâmplarilor, zidarilor.

Din această imprevizibilă și nedreaptă distincție care se acorda pentru cele mai mărunte servicii, rezultă că masa truditoare a poporului era inuman oprimată, în timp ce în 16 județe numărul familiilor scutite se ridica la 7 985, ceea ce adoptând cifra de 5 ca nivel mediu pentru o familie dă 39 925 indivizi, plasați astfel în clasa privilegiată, pe seama truditorilor. Dar asta nu era totul.

Independent de aceste privilegii, deja atât de exorbitante, mai era obiceiul ca fiecare boier să aibă dreptul de a scuti de taxă un număr de indivizi proporțional rangului cu care el era investit. Acești nefericiți privilegiați erau numiți scutelnici și distribuți în modul de mai sus: //

p.214	Ranguri diverse de boieri	Număr de scutiți la fiecare rang, în vechiul regim
	Mari logofeți	80
	Vornici	80
	Hatmani	80
	Vistieri	60
	Postelnici	60
	Aga	40
	Spătari	40

Bani	25
Comiși	22
Căminari	20
Paharnici	16
Serdari	14
Stolnici	12
Medelniceri	9
Cluceri	8
Șătrari	3
Jitniceri	4
Spătari de rang 2	8
Vistieri de rangul al 3-lea	8

N.B. De asemenea, erau acordați scutelnici mitropoliei, episcopiiilor, precum și câtorva persoane de rang. //

Copleșit astfel de revedențe și corvezi trase din toate părțile, supus odată abuzurilor turcilor, ravagiilor ciumei, rechizițiilor guvernului, cerințelor proprietarilor, țăranul moldovean era lipsit chiar de speranță. Ultima șansă a celui mai nefericit proprietar, această salvatoare a națiunilor, era nesigură și mobilă; perpetuitatea proceselor antrena în relațiile civile o stare de ostilitate permanentă. Inconstanța guvernelor excludea orice întreprindere utilă și durabilă. Inteligența rămânea abrutizată, industria înăbușită, comerțul redus și astfel, în timp ce toți vecinii săi progresau, acest sărman pământ moldovenesc rămânea nemișcat în mizeria și sclavajul său. p.215

În cele din urmă, tratatul de la Adrianopol veni să pună capăt acestor flagele. Principiile fundamentale stipulate în acest fericit armistițiu ale cărui consecințe urmau să fie imense în ceea ce privește Moldova sunt, la fel ca pentru Țara Românească: alegerea de domnitori autohtoni numiți pe viață; abandonarea fortărețelor ocupate până atunci de turci pe malul stâng; enclavele raioanelor amintitelor fortărețe restituite proprietarilor legitimi; suprimarea oricărei gărzi turcești; abolirea furniturilor la preț impus; interdicția pentru orice mahomedan de a se așeza pe teritoriul Moldovei; stabilirea unei carantine pe Dunăre; instituirea unei miliții armate, în fine, adoptarea unui Regulament organic, bazat pe principiile unei administrații interne independente. //

Acest Regulament organic, votat de adunarea boierilor, deveni depozitarul unde garanțiile naționalității românești fură coordonate și primită extinderea cerută; administrația, rămasă în veci memorabilă, a generalului Kiselev, acest geniu tutelar al principatelor, îi făcu curând posibilă aplicarea și guvernele continuă astăzi să acționeze după înțeleptele sale tradiții. p.216

Vom expune în câteva cuvinte mecanismul și efectele acestui nou sistem de guvernare.

Regimul regulamentar ale cărui trăsături au dotat principatele, poate fi rezumat după cum urmează:

Puterea administrativă și cea judiciară sunt separate. Partea administrativă este încredințată unui consiliu compus din logofăt, șef al departamentului internelor, vistier sau șeful departamentului finanțelor și din postelnic sau secretarul de stat însărcinat cu relațiile externe.

Conducerea afacerilor judecătorești este încredințată logofătului responsabil cu departamentul justiției. Hatmanul este șeful miliției, iar logofătul pentru treburile interne concentrează în atribuțiile sale tot ceea ce are legătură cu administrația propriu-zisă: poliția, municipalitățile, măsurile destinate să asigure aprovizionarea publică: supravegherea carantinelor, întreținerea căilor de comunicații și actele de stare civilă; acestea țin de resortul său.

În atribuțiile vistierului intră perceperea impozitelor, contabilitatea fermelor publice și dezvoltarea comerțului în general. //

p.217 Postelnicul întreține legăturile cu agenții consulari; el dirijează tot ceea ce are legătură cu interesele supușilor străini; tot lui îi revine și redactarea actelor eminate de la domn și a celor din consiliul boierilor. Consiliul, la rândul său, se reunește în zile fixe pentru a rezolva problemele administrative.

Logofătul justiției este totodată și supraveghetorul cheltuielilor judiciare. Prin intermediul său, domnul ține legătura cu tribunalele și invers, el supune domnului observațiile sale privind viciile de formă, dacă există, ca și judecățile în ultimă instanță, care trebuie investite cu aprobarea suveranului.

Aceste dispoziții fundamentale au necesitat o mulțime de instituții importante, dintre care vom enumera pe cele mai însemnate.

Județele, altădată în număr de de șaisprezece, au fost reduse la treisprezece, în baza unei circumscrieri mult mai judicioase. Fiecare județ este guvernat de un administrator numit ispravnic, care primește de la membrii consiliului ordine legate de atribuțiile fiecăruia dintre ei.

De asemenea, în județ rezidează un perceptor, care urmărește interesele tezaurului public, precum și un tribunal de primă instanță. Fiecare județ este divizat în mai multe arondismente, de obicei cinci sau șase și un funcționar subaltern, numit supraveghetor, este însărcinat cu administrarea acestuia.

p.218 Ordinea internă este menținută de către un corp de jandarmi creat după introducerea regulamentului, numiți slujitori; ei sunt în număr de 1 200. // Dintre aceștia, 266 sunt repartizați poliției orașului Iași și în serviciul diferitelor ministere; 934 sunt distribuiți în districte sub ordinele ispravnicilor și supraveghetorilor. Întreținerea lor este în mare parte în sarcina comunelor.

Poliția orașului Iași este organizată după un sistem ceva mai regulat: fiecare din cele patru sectoare ale orașului este supravegheat de un comisar, care are sub

ordinele sale trei funcționari subalterni. Datorită veniturilor municipalității, a fost formată o companie de 100 de pompieri; această instituție utilă n-a încetat să dea până în prezent dovezi de disciplină și de curaj.

Odată cu organizarea corpului de slujitori, jaful cu mîna armată, acest flagel pe care nu l-am menționat, a încetat să mai bântuie satele. Majoritatea tâlharilor erau străini, ca de pildă albanezi sau sârbi. [...] În Moldova, oamenii de rînd se dedau mai curînd la furturi din domiciliu sau la furturi de animale domestice. În completare, statistica crimelor și delictelor, asupra căreia tabloul de mai jos ne dă o idee, vorbește destul de mult în favoarea moralității poporului Moldovei. //

Tablou comparativ al delictelor și crimelor

p.219

	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838
Rest de condamnați din anul precedent	75	60	168	182	84	84	48
Răufăcători arestați în cursul anului	324	505	507	455	286	186	232
	399	565	675	637	370	186	280
Condamnați la pedeapsa capitală	"	"	1	10	5	-	-
Condamnați la muncă în ocne de sare	124	112	133	56	19	-	18
Condamnați la munci publice	76	93	104	70	-	-	57
Condamnați la deportare	-	23	62	27	-	-	7
Condamnați la recluziune în mănăstiri	4	5	9	7	-	-	6
Condamnați la detenție simplă	-	-	-	6	-	-	-
Eliberați pe cauțiune	195	164	180	227	-	-	-
Achitați	-	-	-	108	-	-	106
Decedați	-	-	-	42	-	-	8 //

Fiecare reședință de district posedă la această oră o casă de detenție, dar închisoarea centrală este stabilită într-o casă mare. La Iași, această clădire adăpostește și tribunalul de delict criminale. În timpurile cele mai bogate în tâlhării numărul deținuților nu depășise niciodată 200, după cum nu scăzuse niciodată sub 100. Grație noului regim, acest număr s-a redus între 30 și 60. Fondurile afectate întreținerii acestei închisori sunt de 30 000 de piaștri pe an.

p.220

O altă închisoare (în mine) și alte două case de detenție preventivă la Iași completează sistemul de încarcerare, care în Moldova este reprezentat de șaptesprezece case penale.

Una din cele mai frumoase instituții cu care regimul regulamentar a dotat Moldova este, fără îndoială, cea a municipalităților. Numărul a fost limitat la început la șase orașe principale, dar curînd și alte orașe reclamă același statut. În prezent Iași, Galați, Bârlad, Botoșani, Bacău și Târgu-Frumos fac parte din această

instituție. Consiliile municipale sunt alese în fiecare an de către principalii locuitori ai fiecărui oraș. Veniturile comunelor consistă mai ales din impuneri pe băuturi și pe tutun. Aceste venituri, din care noi dăm aici un tablou comparativ, secondează în chip foarte eficace mișcarea progresistă și ameliorările care erau o necesitate pentru fiecare oraș. Iluminatul de seară al străzilor, mijloacele preventive contra incendiilor, construirea câtorva șosele, edificarea mai multor poduri de piatră, sunt tot atâtea ameliorări care n-ar fi putut fi niciodată întreprinse fără veniturile municipale. //

p.221

Situația progresivă a veniturilor și cheltuielilor municipalităților

	ANUL 1833		ANUL 1834		ANUL 1835		ANUL 1836		ANUL 1837	
	Ven. Chelt.		Ven. Chelt.		Ven. Chelt.		Ven. Chelt.		Ven. Chelt.	
	piaștri	piaștri	piaștri	piaștri	piaștri	piaștri	piaștri	piaștri	piaștri	piaștri
Botoșani	53351	48447	56622	39210	65131	46525	80319	43216	120001	47432
Roman	28172	19689	31554	20587	28428	28424	17463	18827	26406	23384
Focșani	4147	38521	44967	42186	55624	45999	54224	36595	68927	32739
Galați	84535	59570	97861	81679	73906	48402	90526	53061	113037	59686
Bârlad	23333	13733	30844	22065	33501	25604	27957	14943	31959	21174
Iași	202914	241148	206364	235208	306925	374769	353219	284558	4560244	24423

Amintim aici că piastrul, unitatea monetară a Moldovei, echivala, nivel mediu (ca și în Țara Românească) cu 0,3674 franci francezi. Am expus, în capitolul precedent, elementele pe baza cărora // am dedus acest rezultat.

p.222

Moldova fiind, până în prezent, un stat pur agricol, prosperitatea publică trebuia să depindă mai ales de abundența și de buna calitate a recoltelor. Sărăcia și lipsurile, care s-au făcut simțite de la 1831 la 1835, demonstrând necesitatea unor măsuri de reglementare a aprovizionării, au dirijat atenția guvernului asupra produselor agricole; și aceasta într-o asemenea măsură, încât printr-o fericită compensație acest flagel a contribuit să dezvolte cultura cerealelor. Abundența sosind curând, prețurile au scăzut la o zecime din nivelurile lor precedente, dar ceea ce va servi de acum înainte să asigure subzistența comunelor și să reducă enorma scumpătate la care se ridicau grânele în anii de foamete este stabilirea unor magazii de rezerve. Fiecare comună dispune de propria sa aprovizionare și fiecare țăran este obligat să verse în această magazie, curând după strângerea recoltei, cinci obrocuri de porumb și să se abțină de a o folosi timp de trei ani. Odată termenul expirat, țăranilor le este permis să-și recapete vârsământul efectuat în urmă cu patru ani; în felul acesta magazia se va găsi totdeauna plină cu o cantitate reprezentând depozitul pe 3 ani. Iată cum, prin această fericită precauție, subzistența publică se găsește asigurată contra unei foamete inopinate precum și contra unei scumpiri exorbitante a produselor.

Inserăm aici un tablou comparativ al însămânțărilor făcute în principat, în două epoci alese pentru a pune în relief binefacerile regimului de îmbunătățire. Am adăugat de asemenea, câteva din noțiunile existente în Moldova relativ la cantitatea de produse care se pot obține în mod obișnuit în agricultură. //

Cereale semănate

p.223

	<u>În 1832</u>	<u>în 1833</u>	<u>Observații</u>
	hectolitri	hectolitri	
Grâu și secară	137,634	343,156	Datele acestui tablou au fost primite în măsura moldovenească numită kilă; ele
Orz și ovăz	90,368	143,346	
Porumb	120,299	155,794	au fost convertite în măsuri decimale franceze, admitând că kila moldovenească
Mei	3,869	5,885	
Grâu arăbesc	4,956	19,472	echivalează cu 2 ½ cetverți ruși din
Cartofi	31,762	66,665	sau 5 ½ hectolitri.

Ținând cont de produsul mediu al diverselor calități ale pământului moldovenesc, se pot evalua astfel recoltele obținute în timpul acestor doi ani:

Cereale recoltate

	<u>În 1832</u>	<u>în 1833</u>	<u>Observații</u>
	hectolitri	hectolitri	
Grâu și secară	1,238706	3,088404	S-a admis următoarea productivitate medie:
Orz și ovăz	903,680	1,453460	
Porumb	4,811960	6,231760	Grâu și secară 9 la 1
Mei	154,760	235,400	Orz și ovăz 10 la 1
Grâu arăbesc	173,460	681,520	Porumb 40 la 1
Cartofi	317,620	666,650	Grâu arăbesc 35 la 1
			Cartofi 100 la 1 //

Stabilirea unei carantine pe Dunăre a fost, de asemenea, una din binefacerile cele mai remarcabile ale noii stări de lucruri. În mai multe reprize, flagelul contagiunii s-a izbit de acest dig vigilant. Carantina este stabilită la Galați; ea este încredințată gărzii militare și supravegheată de un comitet sanitar compus din inspectorul general al infirmierilor celor două principate, din sediul departamentului de interne, din hatman și din medicul șef.

p.224

Organizarea serviciului public medical, al cărui comitet pentru sănătate face inspecții, cuprinde; un medic-șef, patru medici având fiecare în răspunderea sa una din secțiunile orașului Iași, un medic la spitalul de la Sf. Spiridon și câțiva chirurghi subalterni: în afară de acesta, mai există medici plătiți de stat în principalele orașe ale județelor și care în cercul lor de supraveghere respectiv acoperă întreaga țară.

Edificarea și repararea drumurilor publice sunt în sarcina comunelor care au prevăzută pentru aceasta o sumă fixă. Suma afectată în acest scop este de 75 000 de piaștri; se înțelege că ea este totuși insuficientă, deoarece starea terenului în Moldova cere pentru a se construi drumuri veritabile, întrebuințarea unor sisteme foarte costisitoare. Suma alocată permite numai să se repare drumurile la marginea orașelor și satelor, iar în sezonul ploilor eforturile făcute în acest sens sunt de-a dreptul zadarnice.

O alocație anuală de 125 000 piaștri este hărăzită pentru pavarea orașului Iași; această sumă însă nefiind suficientă pentru reînnoirea pavajului, proprietarii caselor situate la stradă sunt obligați să contribuie timp de șapte ani, după întinderea pe care o ocupă proprietatea lor pe strada destinată să fie pavată. //

p.225 Înainte de introducerea acestui Regulament organic, care trebuie să dea o viață nouă acestor ținuturi, principalele instituții de utilitate publică, lipsite datorită nenorocirilor timpului de resurse permanente și suficiente, erau abandonate la voia întâmplării; lipsa lor de mijloace le făcea aproape inutile. Regulamentul a prevăzut dotarea acestor diferite ramuri ale administrației publice și le-a asigurat un venit fix și sigur. Aceste dotări sunt desemnate sub numele de case de binefaceri; ele sunt în număr de patru și fiecare dintre ele este administrată de trei sau patru boieri numiți de domn, cărora li se dă titlul de curatori.

Reuniunea curatorilor, prezidată de mitropolit, formează consiliul caselor de binefacere. Prima dintre case este cea a școlilor; ea are patru curatori și veniturile sale ating 400 000 de piaștri; ea subvenționează învățământul public, a cărei stare comparativă iat-o aici:

Cifrele la școlile din:	în 1832	în 1834	în 1838
Iași	225	515	472
Focșani	33	68	93
Bârlad	60	100	66
Galați	44	61	85
Huși	45	58	80
Roman	32	121	37
Botoșani	67	62	103
	506	985	936

Pentru orașul Iași

Bursieri la colegiu	25	50	64
La pensioane	-	24	50
Institutul de tinere fete	-	70	72
Școala orășenească	-	-	66
Total elevi	531	1 120	1 188 //

O a doua casă de binefacere este cea a spitalului adăpostit de mănăstirea Sfântu-Spiridon. Această instituție se bucură de un venit special; el este administrat de trei curatori și poate cuprinde până la 200 de bolnavi.

p.226

Casa milelor este sub îngrijirea mitropolitului și este dotată de vistierie cu un venit de 72 00 de piaștri.

În fine, casa apelor este destinată pentru repararea apeductelor și fântânilor: deocamdată ea nu are curatori, căci reparațiile sunt luate în antrepriză datorită sumei de 50 000 de piaștri pe an, care formează dotația acestei case.

Reuniunea curatorilor acestor case compune, așa cum s-a mai spus, comitetul central, care are menirea de a controla încasările și cheltuielile fiecăreia din aceste case, de a propune măsurile generale de economie și de ameliorare, în fine, de a veghea la menținerea și respectarea statutelor care reglementează existența acestor case de utilitate publică. Șeful departamentului de interne este organul de relații al comitetului central, fie cu domnul, fie cu adunarea generală a boierilor.

Modul de impunere și natura impozitului s-au schimbat radical în urma introducerii regulamentului. Toate vechile redevențe, prestații în natură și corvezi, au fost abolite simultan și înlocuite printr-un impozit unic de 30 de piaștri pe familie și printr-un drept de patentă impus negustorilor și meșteșugarilor, care variază de la 60 la 240 de piaștri. Pentru a asigura perceperea acestui impozit, regulamentul prevede ca la fiecare șapte ani să fie efectuat un recensământ al diverselor clase de contribuabili și ca, în timpul acestei perioade de 7 ani, // oricare creștere sau orice diminuare a numărului locuitorilor unei comune va fi în avantajul sau în sarcina aceleiași localități. Astfel, primul recensământ a avut loc în timpul anului 1831, iar al doilea a fost efectuat în timpul anului 1837. Suma care revine fiecărei comune, după numărul de familii înscris în cadastrul său, a fost stabilită la un quantum fix, perceperea ei făcându-se de comună însăși, pe baza unei contribuții proporționale cu numărul de animale posedat de fiecare familie.

p.227

Fiecare comună mai posedă, de asemenea, o casă comunală, la care fiecare familie este obligată să verse o zecime din capitație sau trei piaștri <pe> an; datorită acestei contribuții, comuna poate acoperi cheltuielile de percepție ca și deficitul cauzat de morți sau de absenți.

Veniturile și cheltuielile statului, raportate mai departe, vor face obiectul unui tablou special. Contabilitatea este organizată de maniera următoare: vistierul

prezintă la sfârșitul fiecărei luni Consiliului administrativ situația generală a veniturilor și cheltuielilor sale. Această situație este supusă unui controlor, care, după examinarea ei, o supune consiliului însoțită de observațiile sale (dacă este cazul), după care rezultatul acestei examinări este supus adunării generale pentru a suferi o revizie definitivă.

Drepturile și datoriile reciproce ale proprietarilor funciari și ale cultivatorilor au fost reglementate printr-o lege; scopul acestei legi a fost mai întâi de a așeza relațiile dintre proprietari și țărani pe bazele unei juste reciprocități, iar apoi de a recunoaște săteanului, până atunci legat de pământ, dreptul de a-și putea transfera domiciliul dintr-un loc în altul, după propriile sale interese. //

p.228

Această libertate de a putea să-și ducă așezarea în locul de adopțiune a constituit, fără îndoială, o mare binefacere pentru poporul moldovean. Astfel, potrivit legii, săteanul beneficiază de o împrejmuire de 10 prăjini sau 360 de stânjeni pătrați pentru casă și pentru grădina sa de zarzavat, de o falcă și jumătate sau 4 320 stânjeni pătrați de teren arabil, de 40 de prăjini sau 1,440 de stânjeni de câmp, de 20 de prăjini sau 720 de stânjeni pătrați de izlaz; în afară de acestea, fiecare țăran primește pentru fiecare pereche de boi folosită la muncă (60 de prăjini sau 2 160 de stânjeni pătrați și tot atâta pășune în plus față de terenul fixat mai sus)⁷⁶. În schimbul tuturor acestor avantaje și al acestui teren atât de ușor de obținut, țăranul este obligat să presteze în fiecare an proprietarului său, 12 zile de muncă, de a-i efectua un transport de la 8 la 16 ore sau două transporturi la o distanță între una și opt ore. Fiecare țăran furnizează, de asemenea, anual patru zile de muncă; dar de această dată pe însăși proprietățile sale și, în consecință, el profită de pe urma acestei munci. Acestea sunt deci principalele dispoziții ale acestei legi tutelare, de care beneficiază mulți țărani în ținuturi care erau considerate ca foarte avansate. Totuși, prin extinderea acestei legi, se întâmplă adesea ca proprietarii să adauge sau să modifice alte convenții, de comun acord cu fermierii lor, iar aceste convenții au forță de lege.

Înainte de a vorbi despre miliție și despre aparatul judecătoresc, este esențial de a da o idee asupra uneia din instituțiile fundamentale ale regimului regulamentar și anume adunarea generală ordinară. //

p.229

Această adunare este compusă din: mitropolit care o prezidează; din cei doi episcopi diocezani – de Roman și de Huși; din șaisprezece boieri de diferite grade, de la cel de logofăt până la cel de ban inclusiv; acești magistrați trebuie să fie născuți în țară, în vârstă de treizeci de ani cel puțin și cu domiciliul în orașul Iași; aceste calități sunt cerute pentru boierii electori și eligibili din capitală.

⁷⁶ „Presupunând că stânjenul din Moldova are, ca și stânjenul rus, puțin până la 2 metri, se ajunge la concluzia că țăranul care posedă o pereche de boi dispune de o suprafață de teren echivalentă cu 450 hectare” (n.a.)

Ea se compune, de asemenea, din câte treisprezece deputați de fiecare județ, aleși printre proprietarii funciari din județele respective, boierii sau fii de boieri, în vârstă de cel puțin treizeci de ani.

Dar electorii din district nu sunt obligați de a avea mai mult de douăzeci și cinci de ani.

Mitropolitul și cei doi episcopi sunt membri de drept ai adunării; cei șaisprezece boieri din Iași sunt numiți de alegătorii din capitală; cei 13 boieri din județe de către alegătorii de acolo. Adunarea, astfel compusă, are o durată de cinci ani; ea este convocată la 1 decembrie al fiecărui an pentru a lua cunoștință de socotelile vistieriei și de cele ale caselor de binefacere; de asemenea, pentru a proceda la adjudecarea fermelor statului și pentru a participa la măsurile generale care depășesc limitele unei ordonanțe administrative. Durata legală a sesiunii este de două luni, dar de obicei ea se prelungește dincolo de acest termen. Domnul însuși declară, printr-un mesaj, că adunarea este deschisă sau că ea se închide. //

Organizarea unei miliții disciplinate datează de asemenea de la punerea în executare a regulamentului; această miliție este formată prin recrutare și prin înrolare voluntară; ea este comandată de hatman, asistat de un stat major; ea se compune dintr-un regiment, jumătate infanterie, jumătate cavalerie. În starea actuală a miliției, acest regiment se formează dintr-un batalion și dintr-un escadron, iar un ofițer superior se află în fruntea lor: batalionul este condus de un maior, iar escadronul de un căpitan. Miliția costă statul în fiecare an 650 000 de piaștri, în această cifră nefiind cuprins statul major al domnului, care absoarbe 80 000 de piaștri. O parte din miliție se află în garnizoană la Iași, dar cea mai mare parte a acestor soldați este plasată la cordonul sanitar al Dunării și în principalele puncte ale frontierelor Moldovei. Un detașament este destinat să păzească minele de sare în care muncesc cei condamnați de justiție.

Administrația judecătorească este organizată după un sistem cu totul nou. Tribunalele de primă instanță au fost create în toate reședințele de județ. La Iași înființează două curți de apel și un tribunal pentru delictes criminale, iar la Galați un tribunal de comerț. În fine, sub numele de divan domnesc o curte supremă judecă în ultimă instanță. Tribunalele județene se ocupă de toate chestiunile civile, comerciale și criminale; competența lor se oprește la valoarea de 1 500 de piaștri cu excepția apelului, care necesită o cauțiune de 20 la sută. Competența divanelor de apel și a tribunalului de comerț se limitează la valoarea de 20 000 de piaștri, cu excepția apelului, și prin intermediul cauțiunii. // Cauțiunea este de asemenea cerută, oricare ar fi importanța cauzei, în toate cazurile când sentința divanului de apel este la fel cu cea a tribunalului de primă instanță. Divanul domnesc sau instanța superioară pronunță fără apel; sentințele sale sunt confirmate de domn, care îl prezidează sau, câteodată, este înlocuit de un reprezentant.

Cu această nouă combinație în administrația dreptății, regulamentul a creat niște forme de procedură de care înainte nu se avea nici o idee. Prin acest mijloc, pe

p.230

p.231

cât de rezonabil pe atât de expeditiv, s-a reușit să se pună un pic de ordine și de lumină în această grămadă de procese fără sfârșit, care părea să eternizeze incuria guvernelor precedente.

Acestea sunt principalele reforme operate în 1832; ele au marcat pentru Moldova o eră complet nouă, de prosperitate.

p.232 În cursul anului 1834, administrația provizorie rusească fu înlocuită cu un principe autohton. Generalului Kiselev îi fuseseră suficienți doi ani pentru a-i face pe locuitorii acestei țări să aprecieze fericitele rezultate ale reformei pe care o prezidase, pentru a dezvolta în toate consecințele lor principiile de ordine și de legalitate, pe care vechiul regim le înlocuise prin abuz și arbitrar. Și astfel, acest om pe atât de fericit pe cât de înțelept, a putut să vadă înainte de plecare opera sa binecuvântată de ambele principate și bunăstarea publică asigurată prin garanțiile cu care el a știut să le înconjoare; plecând, el a lăsat în urmă plăcute amintiri, iar vistieria, casele publice și municipalitățile în starea cea mai înfloritoare. // Miliția, a cărei origine nu data decât de trei ani, părea să dezmințea organizarea foarte recentă prin disciplina și frumoasa sa ținută; carantina, servită și apărută cu zel și cinste, putea fi considerată la nivelul celor mai vechi stabilimente de acest gen. Comerțul, eliberat de orice obstacole, luase un avânt necunoscut până atunci, iar capitalurile întrebuințate deja la utile întreprinderi, imprimau o creștere sensibilă bogăției țării. La fel de adevărat este și faptul că multe elemente ale prosperității, cu care regimul regulamentar a dotat Moldova, nu și-au adus roadele decât mai târziu: timpul este singurul judecător al instituțiilor noi.

Ceea ce generalul Kiselev a semănat din principiile ordinii și prosperității, succesorul său trebuia să culeagă pe măsură ce resursele în formare ale acestui guvernământ regenerat aveau să-i vină într-u ajutor; și, într-adevăr, în fiecare an un progres sigur este semnalat în raporturile guvernului cu adunarea boierilor.

Produsele agriculturii, care sunt atât de abundente încât chiar în pofida exportului atât de activ rămânea atâta încât nu putea fi consumat, încep să cedeze locul altor industrii care vor înviora comerțul interior, amenințat de stagnare.

p.233 Anul 1837 în special, dinamizat printr-o activitate incredibilă, s-a caracterizat prin exploatarea din ce în ce mai largă a terenurilor arabile, ameliorarea vitelor cornute, introducerea oilor de rasă merinos, și în fine, apariția încă timidă, a mai multor fabricuțe de papetărie, de faianță etc. //

Următoarea schiță a exporturilor și importurilor, deși nu poate fi considerată decât ca extrem de incompletă, vine să demonstreze progresul acestei laborioase activități.

<i>Anul</i>	<i>Exporturi</i>	<i>Importuri</i>
1832	11 862 430 piaștri	13 612 947 piaștri
1833	12 262 356 piaștri	18 307 732 piaștri

1834	12 386 104 piaștri	14 515 117 piaștri
1835	13 271 497 piaștri	11.812 518 piaștri
1836	18 953 772 piaștri	14 217 393 piaștri
1837	17 353 611 piaștri	10 878 021 piaștri

Creșterea progresivă a veniturilor rezultate din adjudecarea vămile, din dreptul de export asupra animalelor ca și al cerealelor, se află într-un raport natural cu progresul comerțului. Districtele situate în apropiere de Galați exportă în principal cereale, sau, piei, ceară și vinuri; cele care se învecinează cu frontiera Austriei practică comerțul cu animale mari; ele posedă numeroase fabrici de țică ale căror reziduri servesc de asemenea, la îngrășarea boilor pe care îi exportă. Se poate spune, fără teama de exagerare, că anual ies din Moldova cincizeci până la șazeci de mii de capete de vite mari. Într-un cuvânt, produsul acestui sol fertil, comparat cu prețul de achiziție factic, poate fi evaluat, în starea actuală de lucruri, la 7 sau 8 la sută.

Această expunere n-ar putea fi mai bine încheiată decât prin înfățișarea stării comparative a veniturilor și cheltuielilor principatului, în epocile respective, și în [...] fine prin recensământul septenal, efectuat în virtutea legii și pe baza căruia vor fi stabilite noile resurse ale statului. //

**Tablou comparativ al veniturilor principatului Moldovei
în 1834 și în 1838**

p.234

	<u>Buget pe 1834</u>	<u>Buget pe 1839</u>
	piaștri	piaștri
-		
Capitația sătenilor		
- oameni fără domiciliu fix		
- mazili și ruțași		
- străini cu patentă	5 239 275	6 161 985
- evrei prăvăliași și alții		
- negustori și meșteri cu patentă		
- țigani ai statului		
Ocnele de sare	850 000	765 000
- vămile	486 990	898 128
- dreptul de export al animalelor	322 717	567 000
Asupra străinilor	60 000	20 000
Subvenționarea de mănăstiri		
din nevoie	450 000	-
Taxă pe pașapoarte	12 000	12 000
Rezultat din exportul de seu	10 500	7 843
	<u>7 041 482</u>	<u>8 491 956 //</u>

Cheltuieli

Tributul către Poartă	-	740 000
Lista civilă a domnitorului	800 000	1 200 000
Salariile slujbașilor și funcționarilor publici.....	1 962 668	2 132 236
Întreținerea agentului de la Constantinopol..	60 000	80 000
Pentru chirii	50 000	60 000
Încălzitul și luminatul birourilor	60 000	60 000
Întreținerea slujitorilor din de- partamente și din tribunale	538 700	327 370
Întreținerea miliției	650 000	730 000
Întreținerea carantinelor	100 000	120 000
Întreținerea poștelor	442 000	442 000
Cheltuieli de poștă pentru serviciul public ..	85 000	75 000
Indemnizații pentru scutelnici și pensuni ...	1 000 000	
Repararea drumurilor publice	25 000	75 000
Întreținerea școlilor	200 000	200 000
Întreținerea seminarului	60 000	60 000
Pentru pavajul orașului Iași	125 000	125 000
Întreținerea serviciului medical.	80 000	100 000
Cheltuieli pentru deținuți	30 000	30 000
Întreținerea apelor și fântânilor	50 000	50 000
Indemnizație pentru spitalul de Sf. Spiridon	21 000	21 000
Dotație pentru casa milelor.....	72 000	72 000
Cheltuieli extraordinare	80 000	100 000
Cheltuieli pentru recensământ	-	150 000
.....	6 491 386	7 949 606

p.235

Un recensământ efectuat în virtutea legii, la sfârșitul anului 1837, ne permite să evaluăm mișcarea populației Moldovei în timpul ultimilor șase ani. În schimb, acest tablou este totuși insuficient pentru a cunoaște populația principatului, căci el nu cuprinde decât familii supuse impozitului.

Este de remarcat că în Moldova, ca de altfel și în Țara Românească, o parte importantă a populației beneficiază încă, sub diverse motive, de scutiri de impozite, fapt care adesea duce la un rezultat destul de trist. Am făcut deja cunoscut până la ce punct, sub regimul precedent, extinderea abuzivă a acestor imunități se opunea la prosperitatea acestor provincii. Ce păcat că atâtea reforme înțelepte s-au oprit pe drumul cel bun și că egalitatea în ce privește impozitele, singura echitate posibilă în acest moment, nu a fost proclamată în aceste frumoase provincii. Iată în rest o listă

a privilegiaților: boierii, funcționarii de orice grad, clerul și servitorii bisericii, oamenii aflați în serviciul boierilor, străini a căror ședere nu este autorizată.

În afară de aceasta, alte clase beneficiază de privilegiul de a conferi, în anumite situații, dreptul de exceptare: de exemplu, orice proprietar al cărui teritoriu hrănește cel puțin două sute de familii, are dreptul de a scuti de taxe două familii din zece; dacă proprietatea cuprinde un număr ceva mai mare de locuitori, scutirea nu se aplică atunci decât la o zecime din familii.

Slujitorii, acești jandarmi ai țării, participă la scutiri în proporție de o familie din trei. Familia care are un soldat în activitate de serviciu este, de asemenea, scutită. //

În fine, de orice contribuție sunt scutiți, de asemenea, infirmii și invalizii.

p.236

De aici rezultă categoriile în sarcina cărora cade plata impozitului și care se limitează la acestea:

1. Negustorii și meșteșugarii cu patentă, impuși de la 60 până la 240 de piaștri pe an.

2. Descendenții colaterali ai familiilor privilegiate, desemnate sub numele de mazili, ruptași și rupți ai vistieriei, plătesc un impozit anual de 30 de piaștri.

3. Locuitorii satelor, care sunt taxați cu 30 de piaștri pe an și, în plus, la o zecime din această sumă drept cotizație în favoarea comunei.

4. Oamenii fără domiciliu fix, care achită o capitație de 10 piaștri.

5. Străinii care și-au fixat domiciliul în țară sunt cotați anual cu 15 piaștri.

6. Evreii care exercită la sate meseria de cârciumari 60 de piaștri.

7. În fine, țișanii statului, care trebuie să furnizeze 38 de piaștri pe an. //

Aceste elemente odată expuse, dăm mai jos rezultatul recensământului general al familiilor contribuabile, așa cum a rezultat din operația oficială din 1838.

p.237

Numele județului	Orașul de reședință	Populația contribuabilă a județului
Doroboi	Mihăileni	12 946
Botoșani	Botoșani	18 073
Suceava	Fălticeni	11 082
Neamț	Piatra	15 018
Roman	Roman	12 933
Bacău	Bacău	23 230
Putna	Focșani	21 746
Tecuci	Tecuci	14 211
Covurlui	Galați	10 312
Tutova	Bârlad	13 881
Vaslui	Vaslui	13 768
Fălciu	Huși	10 628
Iași	Iași	<u>22 693</u>
	Total familii impozabile	200 521

Dacă se adoptă calculul folosit în Moldova, care apreciază la cinci numărul de indivizi compunând o familie, pentru întreaga populație se va obține cifra de 1 002 605//.

p.238

În rest, lipsindu-ne orice date privind numărul natural considerabil al indivizilor pe care legea în vigoare îi scutește de contribuția la sarcinile publice, ne abținem de la orice evaluare, cu atât mai mult cu cât până în prezent documentele oficiale nu oferă asupra acestor pături privilegiate nici o informație cifrică de oarecare valoare.

Rezultă totuși din aceste informații, repetăm foarte incomplete, că începând din 1832, Moldova a văzut crescând în proporții considerabile masa contribuabililor. La acea epocă enumerarea dădea 165 185 familii ceea ce făcea 828 425 indivizi.

Ceea ce constituie în favoarea anului 1838 un surplus de indivizi 174 180.

Din momentul introducerii registrelor de stare civilă s-a putut stabili numărul nașterilor și deceselor în principat. Tabelul care urmează demonstrează că există în fiecare an un excedent notabil în favoarea nașterilor. Acest excedent reprezintă în medie 9 769 nașteri pe an, cu excepția anului 1833, când a avut loc trecerea unei epidemii de holeră. Este neîndoielnic faptul că drept cauză a acestei creșteri de populație nu poate fi decât un regim mai favorabil poporului.

Anul	Nașteri			Căsătorii	Decese		
	Băieți	Fete	Total		Bărbați	Femei	Total
1832	12809	11096	23905	11012	7238	6121	13359
1833	12122	10293	22415	7784	11893	10768	22661
1834	12725	11530	24255	9038	9045	8270	17315
1835	13024	10712	23736	7260	7497	6324	13821
1836	13782	11722	25504	7367	6860	6046	12906
1837	1260	11341	23942	8909	6089	5543	11632 //

p.239

N-am avut nici o constatare care să te facă să gândești că constituția fizică a Moldovei diferă în chip notabil de cea a principatului vecin: același lanț de munți mărginește, către vest, cele două ținuturi; și dacă câteodată s-a făcut remarca că iarna este mai friguroasă la Iași decât la București, această diferență se justifică prin latitudinea diferită a celor două capitale. Moldova a cunoscut în schimb mai frecvent zguduirile cutremurelor de pământ care se fac câteodată simțite în aceste regiuni.

Moldovenii sunt robuști, sobri, rezistenți la muncă și obișnuiți să suporte capriciile cele mai neobișnuite ale climei; trăsăturile lor diferă de cele ale populației din Muntenia. Fața lor este mai puțin deschisă și obișnuința pe care au păstrat-o de a purta barbă și părul lung imprimă fizionomiei lor un aspect

aproape sălbatec, așa de firesc, încât de departe i-ai putea lua drept acele statui naive ale sarmaților primitivi care împodobesc muzeele, vestigii eroice ale triumfurilor vechii Rome asupra barbarilor. La cei din Țara Românească în schimb, veți întâlni o dezvoltare mai largă a staturii și frumuseții rasei umane. Moldovenii sunt mai înclinați spre lungi călătorii făcute pe jos. Reuniți în caravane numeroase, ei parcurg astfel spații imense și merg până la fluviile situate în partea de răsărit a Rusiei, transportând mărfuri cu care aprovizionează orașele răspândite pe aceste vaste câmpii. Moldovenii traversează toate aceste stepe în pasul măsurat al boilor lor; și trece așa o lună întreagă fără a cunoaște vreun acoperiș. Seara odată venită, caravana se oprește, numeroasele sale căruțe sunt dispuse într-un careu, iar boii sunt lăsați să pască împrejur sub paza câinilor foarte vigilenți și iuți.

În curând, în mijlocul acestui pătrat se aprinde un foc de bivouac unde căruțașii își pregătesc masa lor simplă, după care fiecare doarme învelit în păături groase de pâslă. Acești mărșăluitori neobosiți sunt totodată excelenți călăreți. În nordul principatului ei posedă o frumoasă rasă de cai, de talie mai înaltă decât cea de curse din Țara Românească și foarte căutați pentru tracțiune. //

Nu am putea să vorbim aici decât de acea parte a populației pe care am văzut-o atât într-o țară cât și într-alta; dar dacă ar fi să crezi pe călătorii mai bine instruiți și mai demni de încredere, trăsăturile cele mai caracteristice trebuie căutate printre locuitorii de la munte ai celor două principate. Ținuturile mai înalte sunt pline de priveshti minunate, vegetația este abundentă, mai multe accidente naturale amintesc frumusețile pitorești ale Alpilor și ale Elveției. Aceste relatări ne-au făcut să regretăm că nu am avut răgazul de a continua până în acești munți examenul interesant al acestor ținuturi, care merită la o privire un studiu atent; dar când traversezi, cum am făcut-o noi, Moldova în trei zile și sub torente de ploaie, nu prea ești dispus să contempli aceste peisaje întristate.

Țiganii, această rasă fără disciplină, sunt numeroși în Moldova și acolo, ca și în Țara Românească, sunt folosiți în unele locuri ca servitori. În afara acestei utilizări domestice, țiganii mai sunt bucătari, fierari, lăutari, trei profesii destul de opuse, pentru care nu întâmpină nici o concurență în aceste ținuturi. Dar ce bucătari oribili, nu trebuie decât să-i vezi și slavă Domnului, am plecat de acolo!

Religia acestor populații constă în principal, așa cum deja am spus-o, în respectarea practicilor recomandate de către cult. Aceste practici, printre care abstenența joacă cel dintâi rol, sunt pe de-a-ntregul în concordanță cu sobrietatea naturală și proprie a moldovenilor. // Hrana lor obișnuită se compune dintr-un soi de terci pe care îl prepară fie într-un cuptor, fie într-o oală de fontă și pe care ei îl numesc mămăligă. Amestecarea cu lapte a acestui produs a cărui bază o constituie făina de porumb, este deja un indiciu de lux. Chiar cei mai bogați țărani se ating rar de carne și abia la sfârșitul unui post lung își permit acest regal.

p.240

p.241

Pentru a încheia aceste însemnări nu ne rămâne decât a spune un cuvânt despre limba pe care o vorbește poporul principatelor.

Limba, cu foarte mici deosebiri, este practic aceeași în Moldova și Țara Românească. Acest idiom, unde se regăsesc, pe lângă elemente corupte introduse de emigranți, originile latină și slavă, nu posedă gramatica și literele sale specifice decât din 1735, această epocă remarcabilă prin tentativele luminate ale prințului Constantin Mavrocordat. Limba română este deci vorbită de către popor; cât despre boieri, ei de mult timp utilizau greaca modernă care, introdusă de către domnii veniți de la Constantinopol, era limba curții domnești. Astăzi studiul limbii franceze a devenit general și nu veți găsi nici o casă distinsă în care limba și literatura franceză să nu se bucure de cinste. Câteva cuvinte pe care noi le transcriem după un bun vocabular, vă vor da o idee asupra împrumuturilor pe care limba română le-a făcut din limba latină, această nouă sursă din care au supt atâtea națiuni.

Avec	cu	Larmes	lacrimi
Blanc	alb	Lumière	lumină
Beau	frumos	Mot	vorbă
Bon	bun	Pêcheur	pescar
Boeuf	bou	Noir	negru
Banc	scaun	Parent	părinte
Commencer	a începe	Où	unde
Doigt	deget	Rire	râs
Jour	ziua	Table	masă
Jeu	vânat	Verre	sticlă. //

p.242

În afară acestor câteva cuvinte, luate la întâmplare, în limbajul principatelor mai există, de asemenea, un mare număr care au raporturi de completă similitudine cu limba italiană. Trebuie totuși adăugat că aceste raporturi, care se regăsesc în limba scrisă, ar fi greu de depistat dacă s-ar căuta în limba vorbită. Pronunția defectuoasă a oamenilor, vorbirea guturală și răgușită caracteristică moldovenilor datorită obișnuinței de a trăi în aer liber, fac ca cuvintele să nu poată fi percepute decât de o ureche foarte exersată.

Răgazurile plictisitoare noastre carantine le-am ocupat cu unificarea și coordonarea acestor însemnări.

Ele sunt rezultatul unei lecturi, al propriilor noastre amintiri și mai ales al celor mai generoase comunicări; noi le însumăm aici, nu ca un rezumat, desigur incomplet, al unei vaste informații care ar putea forma substanța unui volum, ci ca o simplă povestire a impresiilor noastre culese în timpul unei scurte traversări.

Se va observa, de altfel, că în ardoarea noastră de a cuprinde și afla totul, am fost admirabil secondăți de meritul și bunăvoința nobilelor noastre gazde.

Dar este momentul de a încheia totul la frontieră și de a reveni la Sculeni, acest sat care, în virtutea tratatului semnat la București la 16/28 mai 1812 între Rusia și Poartă otomană⁷⁷, a devenit un sat rusesc. // Acest tratat după cum se știe, a adăugat imperiului lunga provincie limitată la răsărit de Nistru, iar la vest de Prut, care o închid între cursurile lor aproape paralele. Pe linia nou adoptată pentru granițe, fiecare dintre cele două națiuni și-a organizat carantina sa, destinată să supravegheze și să purifice tot ceea ce provine de pe malul drept al Dunării. Lazaretul moldovenesc a fost stabilit la Galați, nu departe de gurile Prutului; rușii și-au plasat punctul lor de supraveghere pe malul stâng al aceluiași fluviu, în locul cel mai apropiat de Moldova și pe drumul unde probabil comunicațiile între acest principat și Basarabia ar fi avut nevoie să se bucure de o mai mare libertate.

p.243

Numai bunul Dumnezeu știe cât am căutat să deplângem în aceste pagini mizeria și plictisul acestei captivități atât de triste numită carantină. Singura consolare este sentimentul acestei prețioase supunerii în fața legii fără de care societatea nu este posibilă. Închiși, odată cu venirea nopții, în cabanele noastre, noi deveneam prada a milioane de inamici care tulburau somnul nostru și care prin pișcăturile lor ascuțite ne făceau să simțim toată duritatea paturilor noastre de scânduri. Ziua se derula cu încetineală și așteptam adesea cu vie nerăbdare pentru ca, printr-o favoare cu totul specială a directorului lazaretului, să ne fie permisă o baie în râu. Atunci, înconjuerați de paznicii noștri și în limitele trasate, puteam să ne dedăm acestui exercițiu salutar. Apele Prutului sunt considerate ca deosebit de curate și li se atribuie chiar calități igienice, atât de bune cât și pentru băut. În ceea ce mă privește, preferam prima ocupație celei de-a doua, căci gustând am descoperit în apa acestui râu un gust sălcii suficient de pronunțat pentru a-i face consumarea neplăcută. //

Un paznic veghea zi și noapte lângă gardul de lemn ce înconjura lazaretul și strigătele de veghe pe care supraveghetorii le schimbau între ei pe tot timpul cât dura întinericul răsunau și se transformau în ecouri lugubre prea puțin propice să înveselească gândurile celui închis aici. Vremea atât de deplorabilă pe care o întâlnisem în principate nu încetase deci să se manifeste și la Sculeni. După o dimineață arzătoare, fiecare seară aducea o violentă furtună. Atunci curțile noastre, casele noastre chiar, deveneau niște triste cloace pe care soarele de a doua zi abia reușea să le usuce. Am aflat că în timpul uneia din aceste furtuni, când răbufnirile tunelului erau continue, fulgerul izbise plutonul de cazaci care mergea să schimbe santinelele. În aparență ceea ce servise de conductor fluidului ucigaș fuseseră lungile lor lăncii; din cinci oameni, unul își pierduse viața, iar ceilalți patru au rămas cu o paralizie a unora din membre.

p.244

⁷⁷ Prin articolul IV al tratatului de pace de la București 16/28 mai 1812, Imperiul otoman ceda Rusiei țările teritoriale dintre Prut și Nistru, parte integrantă a Moldovei, cunoscut ulterior sub numele de Basarabia. Pentru textul tratatului vezi D.A. Sturdza, C. Colescu, Vartic. D.C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria nașterii României*, vol. I, București, 1896, p. 296–302.

Nu trebuie pierdut din vedere că eram pe pământul imperiului și că, chiar la această frontieră îndepărtată de capitală, ordinele binevoitoare care trebuiau să ne asigure spirjinul și protecția erau sosite de mult. De aceea, am întâlnit din partea funcționarilor toată indulgența care putea să îndulcească vigoarea extremă a Regulamentelor. Permisivitatea de a se ne scălda, pe care noi punem atâta preț, o datoram mai ales bunăvoinței directorului și a doctorului Ellisen, doctorul lazaretului. Am obținut de asemenea favoarea, de la distanță convenabilă și sub supravegherea paznicilor, ca Raffet să poată face schițe după triștii noștri tovarăși de carantină, majoritatea evrei sau armeni, oameni care consimțiseră să-i servească de modele artistului. În fine, timpul se scurgea. //

p.245 În primele zile ale lui august, un trimis al contelui Voronțov⁷⁸, guvernatorul general al Rusiei Noi, sosi de la Odesa în întâmpinarea noastră, încredințându-ne de toată bunăvoința din partea contelui, corespondența mea cu el făcându-mă să nu mă îndoiesc de aceasta. Acest tânăr, unul din secretarii cancelariei guvernatorului general al Odesei, venea să se pună la dispoziția noastră ca însoțitor pentru drumul care ne mai rămânea de făcut. La 22 iulie / 3 august am fost invitați din nou la sediul administrației pentru a presta acolo jurământul de ieșire. Am jurat cu toată bucuria inimilor noastre că nu încălcasem nici una din legile sanitare și că ciuma, care nu bântuise la intrarea noastră, nu ne atinsese. Acest cuvânt sacru fu efectuat pe Evanghelie, pe care noi l-am pecetluit cu un sărut; pe aceeași masă se afla un Coran pentru turci și Cartea Patriarhilor pentru evrei: simplă și impresionantă lecție de filozofie, care proclamă inefabila toleranță a lui Dumnezeu pentru toate creaturile sale și care demonstrează, de asemenea, ținuta pioasă a carantinei care știe să găsească pentru fiecare un jurământ potrivit cu conștiința sa.

A doua zi noi am trecut de acest prag redutabil, care ne stârnise atâta nerăbdare. Câteva atelaje de cai mari, reuniți câte patru în linie, transportară curând trăsurile și pe fericiții călători și noi călcarăm repede pe pământului Imperiului. [...]

⁷⁸ Este vorba de prințul M.S. Voronțov (1782–1856), membru marcant al cunoscutei familii de nobili ruși cu acest nume. La acea dată M.S. Voronțov deținea funcția de guvernator general al provinciei Noua Rusie, aflată în sud-vestul Imperiului țarist.

DENIS AUGUSTE MARIE RAFFET (1804–1860)

Denis Auguste Marie Raffet, desenator și litograf francez, s-a născut la 1 martie 1804 la Paris. Tatăl său, Claude-Marie, s-a înrolat voluntar în garda națională. În 1793, a luat parte cu regimentul 9 husari la campania lui Napoleon din Belgia. După ce a părăsit armata s-a îndeletnicit un timp cu comerțul, întâi la Paris, apoi la Maffliers, unde s-a căsătorit cu Marie Charlotte Pourquet. În 1802 a revenit la Paris, unde a obținut o slujbă de modest funcționar la poștă. În 1813, când Denis avea 9 ani, tatăl său a fost asasinat în Bois de Boulogne. A urmat o perioadă plină de privațiuni pentru viitorul desenator. Internat de mama sa într-o instituție de învățământ, după 4 ani Raffet a fost nevoit să părăsească studiile din motive financiare. Pentru a se întreține a intrat ucenic la un cioplitor în lemn în foburgul Saint-Antoine. La 18 ani, cu banii câștigați și-a plătit cursuri de desen. Aici s-a făcut repede remarcat, fiindu-i încredințate lucrări dificile. În scurt timp a devenit elevul lui Cabanel, un decorator de porțelan, specializându-se în această artă.

Deși bine plătită, pictura pe porțelan nu i-a adus satisfacții lui Raffet. El visa să picteze pe pânză și să aibă un atelier. În 1824 avea să fie admis la École des Beaux-Arts din Elveția, continuând să se întrețină din vânzarea desenelor, cele mai multe figuri de militari. În 1825 i-au apărut într-un album primele desene: un bătrân grenadier cu picioarele goale și capul descoperit, ce poartă în brațe în copil, și un grup de soldați răniți.

Ritmul de viață alert și suprasolicitarul au fost principalele cauze care i-au șubrezit sănătatea. S-a îmbolnăvit grav, ceea ce l-a îndepărtat câteva luni de pictură. În convalescență a plecat la Moussy-le-Vieux, în apropiere de Dammartin, unde a fost invitat de maestrul său Charlet, căruia îi plăcea să se retragă aici pe timpul verii. Până în 1829, Raffet a lucrat în atelierul acestuia, ghidat de prietenul său Rudder. Acesta l-a inițiat în arta litografiei, un mijloc rapid și comod de câștig. În 1829 s-a mutat în atelierul lui Gros, unde lucrează asiduă, de la 7 dimineața. Noul maestru a avut o influență decisivă asupra lui Raffet, dirijându-l spre pictura clasică. Din această epocă datează litografiile cu subiecte din antichitate. În 1830 a fost admis din nou la École des Beaux-Arts, la cursul de pictură, dar și de această dată fără bursă. A concurat din nou în 1832. În acest timp Raffet devenise unul dintre cei mai solicitați desenatori, creațiile sale fiind preferate de editori pentru a ilustra, de pildă, operele lui Walter Scott, Chateaubriand, Thiers (*Histoire de la Révolution française*). În rarele momente dintre două comenzi, Raffet a continuat să deseneze bătălii, dintre care menționăm *Bataillon sacré de Waterloo* și *Nuit de cinq mai*.

Între 1837–1849, Raffet l-a însoțit pe prințul Anatol Demidov, de care l-a legat o vie afecțiune, în diferite călătorii și expediții de cercetare științifică prin Europa, mai precis în Principatele Române, Crimeea și pe coasta Spaniei. El este și cel care a ilustrat însemnările de călătorie ale lui Demidov: *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Exécuté en 1837 sous la direction de M. Anatol de Demidoff*, Paris, 1839–1841, și *Voyage en Espagne*, Paris, 1847. Prima lucrare fost tradusă în limbile: italiană, olandeză, rusă, germană, spaniolă, polonă și română și a fost tipărită în mai multe ediții: 1838, 1840, 1841, 1853, 1854, 1855, 1860. Multe din ilustrații privesc oameni și locuri din Principatele Române: lăutari, cimpoieri, ciobani, țigani, țărani, drumuri, biserici, vederi de ansamblu ale Bucureștilor sau Iașilor. Pe cele mai importante, Raffet le-a reunit într-un album, 19 dintre desene având ca subiect Muntenia, Moldova și Basarabia. Expediția științifică întreprinsă în principate, Rusia și Ungaria a avut loc în 1837. Plecarea s-a făcut la 14 iunie

din Paris, la 7 iulie participanții au fost la Drencova. A doua zi erau la Orșova, la 9 iulie la Cerneți, iar la 11 iulie la Giurgiu. Între 13–16 iulie Demidov și ceilalți participanți la expediție au fost primiți de domnul Alexandru Dimitrie Ghica și au asistat la defilarea garnizoanei București, organizată în cinstea oaspeților. Întregul alai a sosit pe data de 19 iulie la Iași, prilej pentru Raffet de a desena biserica Trei Ierarhi și o vedere generală a orașului. La 24 iulie membrii expediției au ajuns în vama Sculeni, unde rămân mai multe zile în carantină, iar la 4 august au ajuns la Chișinău, de aici continuându-și drumul spre Crimeea. În afara desenelor din cartea lui Demidov, la Biblioteca Națională din Paris, la Cabinetul Stampe se găsesc și alte dovezi ale trecerii lui Raffet prin principate. Este vorba de mai multe crochiuri, donate bibliotecii de fiul acestuia. George Oprescu le-a fotografiat pentru Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române. Multe dintre acestea nu au fost reproduse în carte sau album, cum sunt cele ce înfățișează o femeie de la Schela, ofițeri de infanterie, alți militari, interiorul palatului domnesc al domnului Alexandru Dimitrie Ghica sau coafura unei fete din Giurgiu.

Moare la Genova, la 16 februarie 1860, fiind în trecere prin oraș. Corpul neînsușit a fost adus la Paris și înmormântat la cimitirul Montparnasse.

De la Raffet au rămas și „carnete cu adnotări de jurnal” despre români, făcute în cursul călătoriei cu contele Demidov, care aveau să fie vândute la licitație în 1870 împreună cu colecțiile de la San-Donato. C. I. Karadja reproduce în *Raffet ca scriitor*, „Revista istorică”, an IX, nr. 1–3, ianuarie–martie 1923, și *Raffet în Oltenia*, „Arhivele Olteniei”, an V, nr. 27, septembrie–octombrie 1926, două scrisori ale desenatorului francez, una datată Cerneți – 9 iulie 1937, iar cealaltă Giurgiu – 11 iulie 1837. Scrisorile au fost preluate din lucrarea bibliografică a lui F. Lhomme, *Raffet*, Paris, Librairie de l'Art, Paris, 1892, colecția *Les artistes célèbres*. Alte scrieri despre Raffet: Maria Bengescu, *Les calques des croquis de Raffet, pris au cours de son voyage en Valachie et en Moldavie et conservées au Cabinet des Estampes (Paris)*, în „L'Art”, 1 Fevrier 1894, reprodus în „L'Indépendance Roumaine”, Bucurest, 14 Mars, 1894; Ioan C. Băcilă, *Pictori francezi prin țara noastră 1828–1856*, în „Astra”, Sibiu, nr. 8, 1923; idem, *Raffet (Denis-August-Marie)*, în „Universul literar”, an XLII, nr. 29 (18 iulie) 1926, p. 11; D. Caselli, *O sută de ani de la călătoria lui Raffet în București (1837)*, în GM, 1937, VI, nr. 286, p. 1–2; Adrian Silvan-Ionescu, *Artă și document*, Editura Meridiane, București, 1990, p. 92–95, 103, 189.

DENIS AUGUSTE MARIE RAFFET

Scrisoare

9 iulie 1837¹

La Cerneți², sat rău construit, dar foarte pitoresc pentru un pictor ..., ne-am oprit în curtea unei case la capătul satului pentru a vedea cum se dansa *Joc*³. Cred că era o cârciumă. Se aflau aici soldați valahi și muzicanți țigani. Cei din urmă au avut câteva dificultăți pentru a-i face pe soldați să danseze, dar un sergent îi va

¹ Traducerea s-a făcut după textul publicat de Const. I. Karadja, *Raffet în Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”, an V, nr. 27, sept.–oct., 1926, p. 373. Scena descrisă face subiectul litografiei cu nr. 10, intitulată *Le Jok*, din cartea lui Demidoff, *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Exécuté en 1837 sous la direction de M. Anatol de Demidoff... Dessiné d'après nature et lithographié par Raffet*, Paris, 1841.

² Sat în apropierea municipiului Drobeta-Turnu-Severin, jud. Mehedinți.

³ *Jok*, după descriere pare un dans asemănător călușului.

convinge cu lovituri de baston, ceea ce nu avea aerul că i-ar prea supăra, și dansul a început. Era un tropăit pe care îl accelerau atât cât era posibil, făcând diferiți pași. Toți se țin de mijloc; primul, care era sergentul, ținea un baston. Acolo se aflau și doi țigani superbi.

Scrisoare

Giurgiu 11 iulie 1837⁴

Este o adunare imensă a țăranilor din toate provinciilor valahe, printre care sunt mulți țigani sau bohemieni. Ce spectacol! Ce varietăți de scene! Se bea, se mănâncă, se dansează, se cântă. Se află negustori de stofe, de alimente, de cafea, bărbieri, și toți aceștia având o fizionomie, o veselie antrenantă. Este un zgomot, o confuzie cum nu se întâlnește. Colo, este un dans bine însuflețit, lângă un loc unde se taie beregata oilor, ale căror rămășițe ce freamătă sunt aruncate la picioarele dansatorilor sau mai bine la familiile adunate sub corturi, ce se odihnesc <stând> turcește⁵. În acest timp țiganii, pe un ton fonfăit, le cântă arii naționale, acompaniindu-se de viori, tobe și mandoline. Toate acestea se execută în mijlocul atelajelor cu boi și bivoli, și totul <poartă> amprenta unei culori superbe. Bărbații și femeile sunt de o natură frumoasă. Femeile sunt îmbrăcate simplu cu o cămașă mare albă cu mâneci largi. Uneori poartă un jupon pe dedesubt pe care sunt așezate două piese de stofă pătrată și brodate de jur-împrejur, una în față, cealaltă la spate. Aceste piese sunt strânse cu o centură sau cu un cordon. Părul este împletit în cozi mici acoperite cu bani de aur sau argint; o bucată de stofă albă este aruncată în spatele capului. Când nu își pun voalul, ele își așează flori în păr cu mult gust sau chiar își fac coroane. De asemenea, își dau cu roșu, pentru a spori lumina tenului, ceea ce le dă un aer de bacante. Merg în picioarele goale. Bărbații sunt de asemenea simplu îmbrăcați. Unii poartă o cămașă mare albă, de in, cu o centură colorată, o căciulă mică din blană de oaie albă sau neagră. Își lasă să cadă câteva fire de păr pe spate; tot restul <capului> este ras. Alții poartă o pălărie largă, rotundă, cu un soi de caftan colorat, dar cel mai adesea alb.

⁴ Traducerea s-a făcut după C. I. Karadja, *Raffet ca scriitor*, în „Revista istorică”, an IX, nr. 1–3, ianuarie–martie, 1923, p. 10–12.

⁵ *à la turque*.

PARTENIE

(?–?)

Seria călătoriilor care au tranzitat prin spațiul românesc în deceniul al patrulea al secolului XIX ar fi, desigur, incompletă, fără menționarea triplului periplu efectuat aici de ieromonahul rus Partenie. El se înscrie în seria, atât de plastic definită de Nicolae Iorga în 1929 a celor „câțiva ruși clerici pe care griji în legătură cu viața și misiunea lor sau excursii cu scopuri literare îi aduc prin locurile noastre”.

Din păcate, nu dispunem de date biografice referitoare la personajul în cauză. Asemenea multora dintre călugării ruși din epocă, fire aventurieră și dornic de voiaje la mănăstiri din spațiul central-est european și la locurile sfinte, Partenie a străbătut de trei ori Moldova în intervalul 1837–1847, relevând în notațiile sale multe impresii concrete, uneori într-un stil destul de coerent, privind realitățile de aici în intervalul amintit. La capătul ultimei sale călătorii, în septembrie 1847 el se întoarce definitiv în Rusia, stabilindu-se la Tomsk în Siberia occidentală, unde a beneficiat de protecția episcopului local Atanasie. În ultimii ani ai vieții, el și-a redactat aici impresiile de călătorie, apărute în două ediții la Moscova, în 1854–1855 (4 volume) și, respectiv, 1855–1856 (3 volume) și intitulată *Istorisirea despre pribegile și călătoriile prin Rusia, Moldova, Turcia și Locurile Sfinte*.

După părerea lui V. Puiu, călugărul Partenie a murit probabil la Moscova, la puțină vreme după apariția memoriilor sale de călătorie.

Din memorialul de voiaj al călătorului rus menționat, pentru noi prezintă interes datele oferite de acesta privind unele localități moldovenești din epocă, mijloacele de transport și căile de comunicații din Carpați. Însă partea cea mai valoroasă a notelor sale este cea referitoare la viața monahală și la principalele mănăstiri din Moldova epocii amintite, ca și cea care descrie o serie de datini și obiceiuri legate de principalele momente ale vieții umane (nașterea și moartea).

O utilitate istorică indiscutabilă au, în opinia noastră, și acele mărturii ale ieromonahului rus, privitoare la activitatea de reînnoire spirituală întreprinsă de cunoscutul reformator al vieții religioase Paisie Velickovski (în special la mănăstirile Neamțului și Poiana Mărului), ca și episodul insolit al vizitei la mănăstirea Neamț a mitropolitului moldovean Veniamin Costache, în septembrie 1838.

În egală măsură, date fiind traseele urmate de Partenie, sunt relevante datele despre modul de viață, potențialul demografic, ca și regimul opresiv în care trăiau românii din Dobrogea, aflată în acea vreme sub dominație otomană directă. În anumite cazuri, evaluările călătorului rus sunt însă confuze, datele despre orașe (Iași, spre pildă) destul de lacunare, iar stilul expunerii este câteodată greoi, ceea ce a îngreunat munca de traducere. Cu toate acestea, îl considerăm un izvor interesant, apt de a figura, alături de alți voiajori de diverse etnii, în corpusul documentar de față. Menționăm totodată că, dat fiind că limita cronologică superioară a prezentului volum este anul 1847, relațiile acestuia privind anul respectiv nu am considerat necesar să le mai includem, neavând o valoare documentară specială.

Despre el au scris: Ludovic Cosma, *Notele călugărului Partenie despre Moldova la 1837*, în revista „Cuvântul adevărului”, Râmnicu Vâlcea, V, 1907, nr. 23 și 24; Visarion Puiu, *Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova în jumătatea întâia a veacului al XIX-lea*, traducere de [...], Vălenii de Munte, 1910; Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, v. III: de la 1800 până în epoca războiului Crimeii, ed. a II-a, București, 1929, p. 151–154; Gheorghe Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 340–353.

PARTENIE
Povestire despre pelerinajele prin Rusia, Moldova,
Turcia și locurile sfinte¹

Primind știre din Moldova, că s-a întemeiat acolo un schit nou, în munții Carpați, m-am bucurat foarte mult și îndreptându-mă iarăși spre Moldova, dar netrecând prin Iași, m-am dus de-a dreptul în munții Carpați, în orașul Piatra² <Neamț>, iar de aici în munți, la schit. Și mi-a plăcut mult așezarea locului. Aceasta pentru că schitul este așezat în inima munților și într-o așa pustietate nepătrunsă, încât le este greu să ajungă la el chiar și celor ce ar merge pe jos. Este înconjurat de munți mari și înalți și de păduri nepătrunse. Călugării mi-au dat de îndată o chilie de locuit și m-au lăsat să trăiesc slobod, <după> cum mi-ar plăcea. p.7

Nici nu apucasem să mă instalez bine și, imediat monahii și ucenicii au început să mă viziteze în chilie, propunându-mi fiecare credința lor și tâlcurile lor nedrepte. Am stat și am văzut că acolo, la <câți> monahi și ucenici erau, tot <atâtea> tâlcuri rătăcite. Toată ziua numai cu acestea se ocupau, de interpretări, de neînțelegeri și <de> certuri permanente. Căutau unii la alții ca fiarele, și unii altora își ziceaueretici și se nesocoteau între ei ca păgânii. Și eu am avut cu ei multe convorbiri.

Trăind în acel schit <destul de> multă vreme, adesea // m-am dus și am umblat prin munții Carpați, și pe vârfurile înalte și prin pădurile lor cele nepătrunse; și m-am mângâiat mult și m-am bucurat mulțumită Domnului nostru, că m-a îndreptat la așa de liniștită și nepătrunsă singurătate. Pentru că <acolo>, îmi dispăruse cu totul din fața ochilor, mult zbuciumata și deșarta lume, cu toate strălucirile și frământările ei. Munții Carpați sunt străbătuți rar de picior de om, și atunci doar de cei ce vânează fiare. Toți Carpații sunt acoperiți cu păduri mari și nepătrunse și alcătuiți din dealuri și munți neîntrerupți. Printre munți nu este nici un sat ori vreun drum. Dacă <te> cobori din munți la vale, nu mai vezi nici soarele, iar dacă te sui pe munte, vezi piscurile cum stau unele mai înalte decât altele. p.8

Dar, mai presus de toți munții Carpați stă, ca un tată printre fii săi, slăvitul Ceahlău³, cu vârful său pleșuv. Oricât ar fi de înalți munții Carpați, ei nu înseamnă nimic pe lângă <vârful> Ceahlău: el se vede între munți și la 200 verste, ca la 20. De fapt el este situat înlăuntrul Carpaților, de la intrarea în ei, cale de două zile pe râul Bistrița, tocmai lângă granița austriacă. Ca să te sui pe el îți trebuie o zi, dar se întâmplă destul de rar să fie vremea potrivită pentru a putea cineva să urce pe dânsul. Aceasta pentru că întotdeauna mai jos de el stau norii și adesea plouă în jurul

¹ Pentru actuala versiune s-a utilizat textul tradus și publicat în broșură separată de Visarion Puiu, *Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova în jumătatea întâia a veacului al XIX-lea*, Vălenii de Munte, 1910, pp. 1–53.

² Municipiu, reședință a jud. Neamț.

³ *Sciaglui*.

p.9

lor; deasupra este un <teren> plan, iar spre nord este crestat. Pe munți este foarte frig și adesea <acolo> este zăpadă. Jos, la poalele lor, se află trei mănăstiri. Nu m-am apropiat, dar am locuit cale de o zi până la // ele. Cei care au fost la <aceste> mănăstiri, mi-au spus că drumul este foarte greu și că prin prăpăstiile nepătrunse ar fi mulți șerpi.

Munții Carpați se întind de la mieznoapte în jos și trec prin Austria, Ungaria, Moldova și Țara Românească, până la Dunăre. Peste Dunăre se numesc Balcani⁴. Carpații au o lărgime de 300 verste, cale de șase zile; pădurile sunt alcătuite din brazi, molizi, mesteceni, mult stejar și fag; printre ei cresc multe soiuri de hribi, bureți și râșcovi. De multe ori m-am urcat pe munți, ca să-mi alin necazurile cu priveriști încântătoare. Te uiți cât ține zarea în cele patru părți și nimic nu se vede, nici câmp, nici orașe ori sate, ci numai munți acoperiți cu vârfuri pleșuve; loc întins nicăieri nu se vede. Unii munți scot fum uneori întocmai cum ar arde; din alții se ridică fumuri ca din coș; toate acestea sunt aburii care se <transformă> în nori și din ei curge apoi ploaia. Adesea mi s-a întâmplat să văd și aceasta, că pe munte este senin și strălucește soarele, iar jos, printre munți, stau nori și răsună tunete, dar cu totul înăbușite. Iar când m-am dat spre vale, în schit, mi s-a spus că acolo a fost ploaie puternică cu tunete, iar noi de pe munte nimic nu știam. Așa sunt munții Carpați !

p.10

Pe când trăiam la schit, în Carpați, printre gâlcevitori, mult m-au plictisit certurile lor. Deși îmi plăcea foarte mult poziția liniștită și singuratică, și cu toate <că>mă bucurase și mă mângâiasse pustietatea Carpaților, totuși <acestea> nu mi-au putut potoli supărarea inimii mele și nu mi-au putut // astâmpăra pornirea și setea sufletului, pentru că nu aveam nici o călăuză sufletească, nu-mi găsisem încă un păstor care să mă poată duce pe drumul mântuirii. Și când mă duceam în chilie, mult mă întristam și multe lacrimi vărsam, rugându-mă. Dar curând împrejurările s-au schimbat și, părăsind munții Carpați, m-am dus în părțile stăpânirii austriece, în Bucovina⁵, la rușii mei. Trecând Carpații prin satul Bosanci⁶ am ajuns în târgul austriac⁷ Suceava, în vechea capitală moldovenească. Acolo m-am învrednicit a săruta moaștele sfântului și marelui mucenic Ioan cel Nou, făcătorul de minuni al Sucevei, mucenic în Belgrad <Cetatea Albă>, care astăzi se cheamă Akkerman și se găsește în Basarabia, sub stăpânire rusească; pomenirea lui în sfânta biserică a Răsăritului se face la 2 iunie. Slujba în acea biserică se face în limba moldovenească⁸. Suceava, oraș cum se cade, cu clădiri și dughene și multe biserici:

⁴ Evidentă eroare geografică a autorului.

⁵ Începând din mai 1775, prin acordul turco-austriac de la Constantinopol, Bucovina a fost incorporată abuziv în stăpânirea Imperiului Habsburgic.

⁶ *Basanfi*, sat și comună, jud. Suceava.

⁷ Aici în sensul apartenenței la stăpânirea habsburgică, dovadă că mai departe autorul menționează originea și habitatul său românesc.

⁸ Este, evident, vorba de limba română.

pravoslavnice, latinești și armenești, este așezat lângă râul Suceava, pe granița moldovenească, nu departe de munții Carpați.

De la târgul Sucevei, cale de un ceas, adică cinci verste, este satul cu rascolnici ruși numit Socolinți; se zice că și portul le este velicorus. De la Socolinți, cale de două verste, este mănăstirea Dragomirna, unde a petrecut mulți ani din viață marele stareț Paisie Velicikovski⁹. De la Suceava, cinci mile, ori cale de opt ceasuri, iar pe rusește 40 de verste, este un sat mare rusesc numit Belaia Krinița (Fântâna Albă). Ajuns acolo, am intrat în mănăstire, în casa răposatului țăran Larion Petrovici Korovih-Nojek, care este și întemeietorul // acelu sat. Acolo am găsit, atât între monahi, ca și între mineri, tot felul de tâlcuri și neînțelegeri, dar în vremea șederii mele acolo, s-au unit toate locurile și mijlocul satului au făcut biserică și au căpătat un popă fugar. [...]

p.11

În Bucovina toți locuitorii sunt ortodocși și au episcop pravoslavnic care trăiește în Cernăuți. Orașul Cernăuți nu este mare, dar frumos, al doilea după Lvov, este așezat pe malul râului Prut. Pravoslavnici într-însul nu sunt mulți.

În Bucovina, la poalele Carpaților, se găsesc mănăstiri mari pravoslavnice, cărmuite de <un> episcop pravoslavnic.

1. Mănăstirea *Putna*¹⁰, în care se înmormântează episcopii pravoslavnici.

2. <Mănăstirea> *Sucevița*¹¹, în care se păstrează o frumoasă cruce împodobită cu aur și cu pietre scumpe. Ea a fost dăruită de cinstitorul de Dumnezeu țar al Rusiei, Feodor Ivanovici¹²; este păstrată în schitul mare. Dar când împărații austrieci au ruinat-o și au pustiit-o, atunci monahii au mutat acea cruce în mănăstirea Sucevița, unde se păstrează și acum.

3. Mănăstirea *Moldovița*¹³, așezată în munții Carpați, pe râul Moldova.

⁹ Paisie Velicikovskii (1722–1794), stareț de Neamț și de Secu, promotor al unui curent de reînnoire a monahismului tradițional. Doctrina sa, cunoscută sub numele de „isihasmul paisian” se remarcă printr-o riguroasă respectare a moralei creștine și un puternic spirit canonic și propovăduitor. P. Velicikovski și-a desfășurat activitatea de propagator al curentului isihast la schitul Poiana Mărului (vezi supra, 1744–1746), iar ulterior la Dragomirna și, din 1775, la mănăstirea Neamț. Vezi mai pe larg în volumul *Români și reînnoirea isihastă. Studii închinatе cuviosului Paisie de la Neamț* sub îngrijirea lui Virgil Căndea, Iași, 1997. Pentru întreaga sa activitate în slujba credinței, în 19–20 iunie 1992, Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române l-a canonizat pe acest mare cleric și isihast. Este sărbătorit sub numele de cuviosul Paisie de la Neamț.

¹⁰ Ctitorie și necropolă a lui Ștefan cel Mare, construită între 1466–1472.

¹¹ Mănăstire importantă în jud. Suceava, ctitorie din anii 1581–1601 a fraților Movilești (Ieremia, Simion și Gheorghe).

¹² Feodor I. Ivanovici, țar al Rusiei (1584–1598).

¹³ Aflată în comuna Vatra Moldoviței (jud. Suceava), fondată în 1532 de Petru Rareș în a doua domnie (1531–1538).

4. Mănăstirea *Dragomirna*¹⁴, aproape de Suceava, în care se păstrează parte din moaștele Sf. Ioan Persul.

p.12 Toate aceste mănăstiri sunt înfrumusețate și pictate cu icoane în stil grecesc, ca în mănăstirile Athosului. Monahii trăiesc din stat, primind leafă de la împăratul Austriei //; citesc și cântă pe slavonește, după cărți rusești; la ectenii pomenesc pe mult milostivul țar al Rusiei, însă pomenesc și pe împăratul lor. Dar pravila călugărească nu o păzesc <respectă> cu strictețe, pentru că în Austria pravoslavnicii trăiesc în mare strâmtoare și duc cruce mai grea decât <o duc> grecii din partea turcilor. La drept vorbind, strâmtoarea nu este atât din partea stăpânirii, cât din partea celei duhovnicești, a papei de la Roma [...] Și am trăit în Bucovina mulți ani în care vreme am și fost tuns la monahism de către un ieromonah venit din Rusia.

Pe urmă, când s-a făcut liniște, și pretutindeni a început a domni pacea, a venit un monah din Turcia și mi-a lăudat acele părți și locuri liniștite și m-a îndemnat să merg cu dânsul. M-am înduplecat pentru că aveam o tainică dorință să trăiesc în sfântul Munte și la Ierusalim. Și așa, părăsind Austria și Bucovina, m-am pornit la drum. Dar, când am ajuns în Moldova, la schitul Manuel, Dumnezeu, mai presus de voia mea, a voit să rămân, și din rătăcire am trecut pe calea cea dreaptă. După sosirea în schit, eu m-am îmbolnăvit și tovarășul meu de drum, după ce m-a așteptat multe zile, a plecat singur. Am rămas în schit până m-am însănătoșit.

p.13 Ca să plec în Turcia, frații mei nu m-au îndemnat, pentru că acolo nu sunt deloc prelați de-ai noștri. Și m-am așezat printre trăitorii schitului Manuilovka, și mi-au dat chilie și grădiniță, și am început a trăi în liniște trupească și în pace, ocupându-mă cu lucrul manual¹⁵. Dar inima nu-mi era liniștită, din pricina neajunsurilor // noastre bisericești și a popilor noștri fugari.

În acest schit am făcut cunoștință și am legat o strânsă prietenie cu monahul Ioan, care nutrea în suflet aceeași dorință, de a trece de la rascolnici la pravoslavnici. Ne-am hotărât să ne ducem în Rusia la o mănăstire pravoslavnică, dar ajuns la Iași, nu am putut căpăta pașaportul de trecere.

Ne-am întors atunci înapoi la schitul din satul Manuilovka, departe de 4 ½ poște de Iași (aproape 100 de verste), între râul Moldova și Siret, nu departe de târgul Fălticeni. În satul Manuilovka trăiesc numai ruși, în mai bine de 100 de case, plecați din Rusia și așezați aici de mai bine de 150 de ani. Locuitorii sunt de diferite secte. Aproape de sat sunt trei schituri: două cu bărbați și unul de femei. Monahii și călugărițele sunt de diferite secte. Apoi de la Manuilovka am plecat la mănăstirea Neamț.

¹⁴ Situată în comuna Mitocul Dragomirnei, jud. Suceava. Fondată în 1602 de către Anastasie Crimca, viitor mitropolit al Moldovei (pe atunci doar episcop de Rădăuți) și marele logofăt Lupu Stroici, Complexul monahal a fost dezvoltat și întărit în 1627 de voievodul Miron Barnovschi. A suferit două restaurări (una în sec. XIX), a doua între 1965–1970. Este considerată, de asemenea, una din cele mai reprezentative modele ale arhitecturii religioase medievale din Țările Române.

¹⁵ În original *rukodelie*.

De la schitul nostru la mănăstirea Neamț¹⁶ este o distanță de 30 de verste. Am ajuns sâmbătă seara, ne-am dus la slujbă și am îngenunchiat la mormântul marelui stareț Paisie, care este înmormântat înăuntrul bisericii mari și deasupra-i arde o candelă. Slujba s-a desfășurat cu toată rânduiala și obiceiurile de la Athos: toată slujba a fost cântată la două strane, la dreapta moldovenii în limba română, iar la stânga rușii pe rusește. La fel a fost și cu liturgia. Mănăstirea este mare și bogată, este toată din piatră, de jur împrejur cu chilii pe două și trei etaje; frații toți sunt cam la 8 000 de persoane. <Mănăstirea> are multe schituri și sihăstirii. Ea este așezată la intrarea în munții Carpați//, și au hramul Înălțarea Domnului. Dar despre aceasta voi vorbi mai încolo [...]

p.14

Pravoslavnicia o arată limpede acest pământ moldovenesc, în care trăim și noi. Întrebați-i pe locuitori, pe vlădici, clerul și poporul de rând: când au primit rânduilele lor bisericești și făcutul crucii cu trei degete? Toți, într-un glas, vor răspunde că odată cu creștinismul, când au primit credința creștină prin cruci. Iar după aceea, la dâșii nu a fost nici o schimbare, așa îi arată cărțile vechi. De aceea, <în această problemă> între moldoveni nu este nici un fel de neînțelegere, și vă este cunoscut tuturor, cât de serios și de ferm respectă ei legea pravoslavnică, pe care au primit-o chiar de la început de la greci, încă înainte de Rusia și de cneazul Vladimir¹⁷. Până astăzi ei stau în aceeași cinstire a credinței, nimic nu adaugă, nimic nu scot și nu cunosc nici limba rusă, nici cea grecească, doar pe a lor, cea moldovenească. Doar unii învățați le mai știu pe celelalte. Între ei nu sunt nici un fel de schisme și neînțelegeri, ci toți sunt de acord în toate cu grecii pravoslavnici, cu cei patru patriarhi răsăriteni și cu Rusia mare. Voi știți cum ne disprețuiesc și ne resping moldovenii și ne socotesc, nu schismatici, ca aceia din Rusia, ci eretici și nu pot nici să accepte închinarea cu două degete și pe toți cei dintre voi care trec la dâșii îi botează. După șase ani (?) n-a mai rămas nici un lipovean, ci toți au trecut la ortodoxie¹⁸.

[În continuare călugărul Partenie ne înfățișează descrierea unora din lăcașurile de cult vizitate în perioada menționată, precum și a practicilor religioase uzitate acolo].

¹⁶ Fondată, potrivit tradiției la 1392. Principala biserică a complexului, cea cu hramul Înălțarea a fost clădită și sfințită în 1497 de către Ștefan cel Mare, moment care este, de regulă, considerat anul înființării. El mai conține biserica Sf. Gheorghe (datare neprecizată), biserica Vovidenia (datare incertă), biserica Ion Bogoslovul (fondat 1402 de Alexandru cel Bun). Complexul monahal de la Neamț este considerat unul din cele mai importante monumente religioase ale evului mediu românesc.

¹⁷ Este vorba de Vladimir I Sviatoslavici (cel Mare) (949–1015), mare cneaz de Kiev (980–1015) și cneaz de Novgorod (969). Tradiția istorică atribuie domniei sale începuturile procesului de creștinare a poporului rus (cca 988).

¹⁸ Urmează o descriere a periplurilor lui Partenie prin mănăstirile din Ucraina (iulie–octombrie 1837), urmat de o nouă vedere la schitul Manuilovka (iarna 1837/1838) și apoi la mănăstirea botoșăneană Vorona, unde a desfășurat activități de prozelisim ortodox.

Această mănăstire <Vorona> cu viață de obște se află în principatul Moldovei, cale cam de două ceasuri de la orașul Botoșani¹⁹, este înconjurată de dealuri cu păduri mari. <Ea> este așezată într-un loc liniștit și prea frumos, între două râulețe, posedă multă pădure și loc pentru pâine și felurite alte grădini și vie. Are și două iazuri mari cu pește. Mănăstirea mai are și multe vite și stupi cu albine; nu este bogată, dar are de toate cu îndestulare. Monahii nu umblă cu cerutul, ba dimpotrivă sunt în stare ei să miluiască <pe alții>. Înăuntrul mănăstirii sunt trei biserici: una în cinstea „Nașterii Maicii Domnului”; a doua „Adormirea Maicii Domnului”; a treia „Sfântul Niculaie”. Așezarea mănăstirii este cu rânduială.

Regulile vieții mănăstirești sunt acestea: <mai întâi>, să păstreze cea mai serioasă viață de obște. Nimănui nu-i este îngăduit să aibă în chilie nici măcar apă, decât numai la trapeza de obște. Mâncarea este mai întotdeauna de post, după rânduilele schimnicești. Deși au multe vite, totuși lapte și brânză nu se mănâncă decât sâmbăta și în săptămânile în care se mănâncă de-antregul de dulce. Totdeauna nu sunt decât două feluri de fiertură: marțea și joile din cășlegi se mănâncă cu untdelemn; câteodată se dă și pește, iar luna, miercurea și vinerea totdeauna mâncări uscate. Când se pregătesc de împărtășire, atunci cinci zile nimic nu se gătește la foc, ci numai verdețuri, varză și castraveți. Vin se dă (câte o cupă) numai sâmbăta și la praznice mari. Pâinea se pregătește bine cu făină de grâu. Slujba bisericească se face la șir; citesc și cântă domol, cu evlavie și foarte cu rânduială.

Miezonoaptea cu utrenia încep în fiecare zi, la un ceas, în biserică, foarte smeriți și în ordine, fiecare purtând potcapul până pe ochi. Mătaniile le fac toți la fel, cucernic și foarte coborâte încât ajung cu mâna la pământ. Închinăciuni, fără mătani la pământ fac toți, și cei de la strane și cei din biserică, la «Sfinte Dumnezeule», la «Veniți să ne închinăm», la «aleluia», la «Vosglasuri», la «măririi» și la «cereri».

În biserică se cântă și se citește în două limbi: la strana dreaptă moldovenii în românește, la strana stângă, rușii pe rusește. Hainele <călugărilor> sunt ca la Sf. Munte. Pravila din chilie și-o face fiecare în încăperea lui: câte o sută de mătani la pământ și o mie două sute de închinăciuni atingând pământul cu mâna. Acatist citesc în fiecare zi în biserică, două ceasuri înainte de liturghie cu cântări. Iar după liturghie, în fiecare zi cântă paraclisul Maicii Domnului.

*

Mănăstirea Secul²⁰ este în munții Carpați și ține de mănăstirea Neamțului: de la Tg. Neamț <până la dânsa> este cale de două ceasuri. Trebuie să mergi două ceasuri printr-o strâmtoare de munți așa de înalți, că nu se vede nici soarele.

¹⁹ În text *Butușani*.

²⁰ Așezată la cca 8 km de Tg. Neamț, mănăstirea a fost fondată la 1602 de marele vornic al Țării de Jos, Nistor Ureche. Clădirea a suferit o serie de completări, în 1824 (aripa de nord), în timpul mitropolitului Veniamin Costache, și între 1826–1836 (aripa estică), sub patronajul viitorului mitropolit Sofronie Miclescu.

Mănăstirea este așezată în loc liniștit, într-o adâncă pustietate, înconjurată de munți înalți până la nori și de codrii întunecați, nepătrunși, încât iarna și soarele luminează puțin; iar vânt în el niciodată nu este, ci totdeauna este liniște. Pe lângă mănăstire curge un pâraiaș, iar apa murmură prin pietriș. Pe bună dreptate, aici toate grijile // lumești, cu toate nevoile și smintelile lor, sunt ascunse ochilor și auzului. Mănăstirea este înconjurată cu un zid înalt de piatră și chilii dispuse așezate în două și trei rânduri; între ele, în partea de apus se află o poartă de fier. În mijlocul ei se află biserica mare de piatră, împodobită pe dinăuntru foarte frumos. Iconostasul, sculptat, este cu totul aurit; iar pereții sunt toți pictați cu scene <din Biblie> în stil grecesc.

p.24

Această <prea> frumoasă biserică este închinată sfântului Ioan Botezătorul, în amintirea tăierii cinstului său cap. Și până astăzi zidurile sunt pătate cu sânge omenesc, mai bine zis mucenicesc, închegat pe pereți.

În anul 1821, în vremea răscoalei grecești, monahii, cam 100 de inși, s-au închis împreună cu alți mineri, în mănăstire de frica turcilor. Turcii însă au spart poarta cu tunurile și i-au ucis până la unul, pe toți, în biserică, și sângele lor curgea ca o gărlă²¹.

Această mănăstire a suferit asemenea lucru până acum trei ani. În această mănăstire a trăit mulți ani marele stareț Paisie Velicikovski și, mai mult, el a clădit-o²².

În această mănăstire sunt înmormântați mulți arhieri, care și-au petrecut ultimele zile în retragere. Mănăstirea este toată de piatră. Afară de biserica mare, mai sunt trei – patru mai mici, în cele patru colțuri ale zidurilor. Femeilor nu le este îngăduit a intra în mănăstire, decât odată pe an, la hram; în altă perioadă nu li se îngăduie intrarea. Fraților trăitori în mănăstire nu li se îngăduie a fi nici mai mulți, dar nici mai puțini de 100 de inși. De aceștia se îngrijește mănăstirea Neamțului.

Împrejurul mănăstirii, lângă dânsa multe chilii // și grădini anaforetice, două schituri ce aparțin mănăstirii Secul, unul cale de un ceas, altul cale de două ceasuri. Schiturile sunt înconjurată de chilii și au fiecare cam cincizeci de frați; fiecare <dintre aceștia> trăiește cum poate. Schimnicii se ocupă cu diferite treburi gospodărești: hrana o primesc din mănăstire. În fiecare sâmbătă li se trimite hrana și li se iau în schimb lucrurile făcute; ei nu ies niciodată din schituri. Prin schituri nu intră nimeni dintre mireni, nu numai femei, dar nici chiar bărbați. Prin munți și prin codrii dimprejur sunt mulți anahoreți care trăiesc prin chilii singuratic, depărtați de schit, pe care nu i-am putut vizita, dar ne-am învrednicit a-i vedea coborându-se în ziua hramului [...]

p.25

²¹ Este vorba de evenimentele din luna octombrie a anului 1821, legate de lichidarea ultimelor rezistențe, oprite de insurgenții greci (*eteriști*) sub conducerea căpitanilor Iordache și Farnache, de către trupele otomane trimise să reprime mișcarea revoluționară de la 1821.

²² Informație eronată a lui Partenie.

p.27 De aici, ne-am dus la marea mănăstire a Neamțului și, ajungând, am aflat vestea că peste puțin se așteaptă sosirea mitropolitului moldovenesc Veniamin²³. Voiam și noi să așteptăm și să vedem întâmpinarea lui măreață și să vedem toată frățimea nemțeană. Aceasta fiindcă a-i vedea pe toți nu este cu puțință decât într-o asemenea împrejurare când, în întâmpinarea mitropolitului ies din sihăstriile și chiliile lor toți monahii, tineri și bătrâni, schimnicii, anahoreții și eremiții. În ziua de 1 septembrie <1838>, după liturghie au început a lovi în clopotul cel mare, rar de tot, ca să se adune toți frații și au vestit // așa până către seară. Și s-au adunat frații din cele patru părți, în mijlocul mănăstirii, de prin toți munții și dealurile, din schituri și din pustie. Și au venit în mănăstire mulțime de monahi și toți se salutau între dâșii, unii pe alții se binecuvântau. Ei vorbeau între dâșii felurite limbi, unii pe grecește, alții pe bulgărește, unii pe sârbește, alții pe huțulește²⁴, unii pe malorusește²⁵, alții pe velicorusește, dar cei mai mulți pe moldovenește. Aici am văzut mulți bătrâni, cu părul cărunț și cu <multă> seninătate. Dar cel mai mult m-a mișcat faptul că am văzut mai bine de o sută de tineri, fără barbă, în călugărie deplină, cu culioane și cu mantie, cuvioși și postitori, blânzi și smeriți.

p.28 Înainte de vecernie au ieșit din biserica mare să întâmpine pe mitropolit, cu prapori, felinare și sfeșnice. Arhimandritul a ieșit cu crucea; erau ieromonahi și ierodiaconi ca la <vreo> șaptezeci, îmbrăcați în odăjdii. În toate bisericile mănăstirii și ale schiturilor sunau clopotele și s-au înșiruit din mănăstire cale de o verstă până au ieșit toți monahii la loc deschis [...].

p.29 Mitropolitul a sosit și, dându-se jos din caleașca lui, a lăcrimat când a văzut atâta mulțime de monahi. După aceea a blagoslovit pe toți, iar frații i s-au plecat până la pământ. A sărutat crucea și a intrat în mănăstire, drept în biserica mare care era împodobită, iar toate candelabrele și lumânările aprinse. Acolo s-a zis ectenia și «mulți ani». După aceea a binecuvântat pe toți și s-a retras în chilie. Și așa ne-am învrednicit a întâmpina pe Înalt preasfințitul Mitropolit *Veniamin* și a privi la frățimea atât // de numeroasă a urmașilor marelui stareț Paisie Velickovski.

*

Mănăstirea Neamțului este chiar la intrarea munților Carpați, pe o vale largă și deschisă, într-un loc foarte frumos. Este înconjurată din trei părți cu munți; aceștia, deși înalți, sunt totuși înclinați, iar în partea de răsărit se mărginește cu o vale deschisă ce duce până la târgușorul Neamț. Drumul ține cam două ceasuri și jumătate. Mănăstirea este un patruleter cu ziduri de piatră și cu chilii în trei etaje.

²³ Este vorba de Veniamin Costache, mitropolit al Moldovei și Sucevei, între 1803–1806; 1812–1842.

²⁴ Dialectul rutean.

²⁵ Limba bielorusă.

În mijlocul ei <se află> trei biserici, una mare și două mai mici. Cea mare are hramul Înălțarea Domnului, de aceea se chiamă mănăstirea Înălțării de la Neamț. Biserica mare este frumos împodobită și este toată zugrăvită cu icoane în stil grecesc, și pe dinăuntru și pe dinafară. În partea stângă la mijlocul bisericii este tronul icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului; pe aceeași icoană, pe partea cealaltă este zugrăvit sfântul mare mucenic Gheorghe. Această icoană este adusă în vremurile de demult în Moldova, de la țarii Constantinopolului. În aceeași biserică, cam la urmă, pe partea dreaptă, se găsește mormântul stareșului Paisie, loc în care se odihnesc prea cinstitele sale rămășițe. Deasupra <acestui> mormânt arde o candelă nestinsă. Pe perete este pus portretul lui. El nu este cinstit ca sfânt, dar frățimea îl onorează ca pe stareșul ei și ca pe un întemeietor iscusit al unei înalte vieți monahale. Această biserică este împărțită în două. Mai este o biserică clădită toată cu cupole și cruci. În partea de răsărit și puțin spre miazăzi se află trapeza mare și largă a fraților monahi. Poarta mănăstirii este pictată toată cu icoane. //

La poartă se află o clopotniță mare cu clopote și ceas. În jurul mănăstirii sunt construite, asemenea unui oraș mare, toate dependințele sale. Mai întâi spitalul clădit asemenea unei mănăstiri, cu biserică și clopotniță. Urmează case pentru oaspeți, grajduri, șoproane, ateliere, instalații și o mulțime de chilii retrase, cu grădini și pomi roditori. Se mai găsesc aici câteva schituri și multe biserici cu clopotnițe, asemenea bisericilor cu popor, și în toate se face slujbă în fiecare zi. Pe drept cuvânt <se poate spune că> această mănăstire a Neamțului este ca un oraș mare și frumos. În ea se află mai mult de 800 de monahi. Dar viață cu totul strictă, de obște <călugărească> nu are. Deși mitropolitul Veniamin s-a străduit să facă o viață de obște, părinții mai bătrâni nu au consimțit și au răspuns mitropolitului: nu putem respecta în totul rânduielile unei vieți aspre de obște, datorită numărului nostru mare. Până la urmă mitropolitul nu s-a mai opus. Dar, deși monahii nu duc o viață de obște generală, totuși nimănui nu îi este îngăduit a trăi după voia sa, ci fiecare călugăr trăiește sub oblăduirea unui bătrân și a duhovnicilor, și toți laolaltă se supun arhimandritului. Iar arhimandritul <la rândul lui> se călăuzește după sfatul soborului de bătrâni. Slujba bisericească se face în două limbi, după predania stareșului Paisie, foarte bine, pașnic și aspru și se respectă toate rânduielile, după tipicul slujbelor din muntele Athosului, fără nici o omisiune. Hainele sunt moldovenesti, iar nu ca în muntele Athosului.

[De la mănăstirea Neamț, Partenie și tovarășul său, fratele Nikita, se reîntorc la mănăstirea Vorona de unde, căpătând învoirea stareșului Rafail, au plecat la 28 septembrie 1839 spre muntele Athos].

Și am pornit pe valea Siretului, pe partea dreaptă <a acestui râu> și am ajuns la orașul Roman; acolo am traversat râul Moldova care se varsă în Siret. Și mergând încă o zi, am ajuns în orașul Bacău; aici am trecut peste râul Bistrița care dă în Siret. De aici, peste trei zile, am ajuns la Focșani, iar aici ne-au înregistrat pașapoartele,

p.30

p.31
P.38

am trecut granița și am intrat în principatul Țării Românești. Orașul Focșani se află jumătate sub stăpânire moldovenească, iar jumătate sub cea mutenească.

De la Focșani, după un drum de trei zile prin Valahia, prin munții Carpați, se ajunge la marea mănăstire Poiana Mărului²⁶, unde a trăit marele stareț Paisie Velicikovski. Ni s-a spus că mănăstirea este mare, bogată și că frații trăiesc mulțumiți; femeile nu intră în această mănăstire și în ea trăiesc mai mult maloruși. Dar noi nu ne-am dus acolo, temându-ne ca să nu ne prindă iarna și <de aceea> ne-am dus de-a dreptul spre Dunăre.

De la Focșani am mers timp de trei zile și am ajuns în orașul Brăila, care este așezat pe malul Dunării; acolo am poposit două zile. Brăila este un port <la Dunăre> al principatului Valahiei destul de mare și frumos; trăiesc în el mulți ruși, negustori și simpli locuitori. Și acolo, în multe locuri ni s-au însemnat pașapoartele. După aceea, ne-au deschis porțile și ne-au dat drumul în carantina de pe malul turcesc; am navigat pe Dunăre cu bărci ușoare, <trecând> în stăpânirea turcească. Plutind pe Dunăre am ajuns în târgul Măcin. De la Brăila la Măcin sunt trei ceasuri (15 verste). //

p.39 Și acolo ne-au însemnat turcii pașaportul, drept până la Sfântul Munte al Athosului pe uscat, căci pe mare nu aveam cu ce pluti. Aici am văzut lucruri grozave: cum creștinii din ținut duc jugul greu al turcilor și cum îndură <aceasta> sfânta biserică creștină. Veniți, toți, iubitorilor de creștini, plângeți și oftați și vărsați izvoare de lacrimi !

Cum stă mireasa lui Cristos izgonită afară din oraș, singură în pustie, ruinată și săracă [...] Biserica este afară din oraș, ca un hambar făcută din scânduri și mânjită cu glod, acoperită cu olane și cu o latură deschisă: nu are nici clopote și nici cruce pe ea. Pentru toate acestea noi am plâns amar. În oraș, însă, țăranii au fost foarte buni și primitivi de străini și au fost foarte bucuroși că am venit la ei să le împărtășim suferințele și <să le alinăm> jugul turcesc. Și am început noi a-i întreba: „De ce se găsește biserica în așa stare săracă și afară din oraș?”. Iar ei cu lacrimi ne-au răspuns: „Slavă lui Dumnezeu că este și asta: și pe aceasta o păzim cu multă grijă să nu-i dea turcii foc; în alte părți nu este nici măcar atât. Aici turcii sunt răi: a vrut un negustor de ai noștri să o acopere și l-au spânzurat, iar în Babadag au dat foc bisericii. Cui să ne plângem nu avem: sultanul este departe, iar aici pașa face ce vrea, episcopul este grec, nu se amestecă în treburile noastre și nu ne apără. Iar noi ducem greu jugul turcesc. Priviți și singuri sărăcia noastră!”. După aceea ne-au ospătat cu mâncare, cum nu am fost tratați nici în Moldova, nici în Țara Românească – deși ei trăiesc sub jug turcesc.

²⁶ Situată în apropierea satului Jitia de Sus, județul Buzău a fost fondată la începutul secolului XVIII, către anul 1730, a servit între 1744–1746 centru de propagare a doctrinei isihaste a lui Paisie Velicikovski. Arsă în timpul războiului ruso-turc la 1771, a fost refăcută în 1784. A fost completată, în 1810, cu o biserică mare, sub oblăduirea episcopului Costandie al Buzăului, și, după 1821, cu o biserică mică cu hramul Nașterii Maicii Domnului.

Acești țărani, numiți români au portul bulgăresc și vobesc limba valahă. I-am rugat să ne spuie drumul spre Sfântul Munte. Și ei ne-au // istorisit că „de aici sunt două drumuri spre Sf. Munte” [...] ²⁷ luându-și rămas bun ne-au petrecut până la marginea târgului și ne-au arătat calea.

p.40

*

După aceea am ajuns într-un sat ²⁸ cu români și aici n-am odihnit cu hrană și băutură. Îndreptându-ne la drum, am mers nouă zile în sus pe malul Dunării, prin părțile cu satele de creștini. Numai că tare ni se urăse, căci în fiecare sat trebuia să ne arătăm pe la ciorbăgiu ²⁹, stăpânul satului, să ne arătăm pașapoartele. La dâșii este atâta rigoare, că nimenea nu poate primi vreun străin fără învoirea ciorbăgiului. Țăranii însă sunt așa de buni și primitori de străini, cum în toate pribegirile mele nu mi s-a întâmplat să văd. De la Măcin până în orașelul Rusciuk, pe malul Dunării am mers nouă zile și am poposit ca la rude, toți pe întrecute ne doreau la sine și nu știau cu ce să ne ospăteze. // Și preoții lor, cucernici și milostivi, adesea ne luau la ei de pe la oameni și ne ospătau cum nu se poate spune de bine, mâinile și picioarele ni le spălau; așa de iubitori de străini sunt oamenii aceia.

p.41

Partea aceea ³⁰ este bogată în roade și în cereale, îndestulată de toate bunătățile, cu adevărat rai dumnezeiesc, udată de Dunăre și de râuri mai mici, de izvoare ce curg din munți și păduri, bogată în pești și toate soiurile <de fructe>, în păduri, cu lanuri cu grâne și vite și stupi cu albine, și iarnă pe aici aproape nu este. În păduri, mai mult de jumătate <din arbori> sunt pomi roditori ca: peri, meri, vișini, cireși, nuci felurite, corni și viță sălbatică. Cât de bune locuri și ce creștini primitori! Câtă sărăcie și jaf în norodul ei! așa sărăcie în popor rar mi s-a întâmplat să văd.

În timp de nouă zile nu am văzut decât trei biserici și acelea atât de sărace, cum nici nu se poate descrie; pe dinafară abia le cunoști, iar pricina tuturor acestor rele este reaua stăpânire turcească; pe dinăuntru aproape nici o icoană zugrăvită, ci numai de hârtie. De iconostas nici vorbă nu poate fi, iar veșmintele <preoțești> sunt de materie proastă. După aceste lucruri, este ușor oricui să ghicească ce este acolo, Preoți însă, în fiecare sat, câte unu, doi.

Pe mulți oameni am întrebat: de ce părțile acestea sunt așa de îndestulate iar oamenii, dimpotrivă, atât de săraci? Ei însă, cu ochii adesea lăcrimând, și cu adânci oftături ne-au povestit următoarele:

²⁷ Pasajul omis din relatarea lui Partenie conține indicațiile generale asupra drumului ce trebuia urmat prin Bulgaria, pentru a ajunge apoi la Athos.

²⁸ Nenominalizat, ca atare neidentificabil.

²⁹ Autoritatea turcească locală.

³⁰ Dobrogea, aflată până la 1878 sub stăpânirea turcească.

„Într-adevăr, această parte este îmbelșugată și bună, dar // pentru multele noastre păcate, Dumnezeu mereu ne încearcă și ne pedepsește. Din vechime, ținutul nostru stă în hotar și deseori războaiele se fac pe aici din zece, cel mult doisprezece ani. Abia ne mai îndreptăm, creștem vite și cultivăm grădinile – și iarăși se face război. Și atunci, cine poate, fuge în Țara Românească, iar pe care îi prind turcii, îi duc cu dâșii în țara lor; turmele ni le mănâncă, caselor le dau foc și grădinile ni le pustiesc. După ce trece războiul, care mai rămânem vii, iarăși ne întoarcem pe la vetrele noastre și ne facem pe ruine bordeie și iar ne apucăm de gospodărie. Gândiți-vă acum, când ne mai putem noi îndrepta? Se mai întâmpă încă și altă nevoie: după fiecare război începe ciuma, care pornește a ne secera. Atunci iar lăsăm toate și fugim, care încotro poate și ne ascundem prin munți și păduri și ne temem, unii de alții, frate de frate și fugim unii de alții. Cu această mânie ne mai cearcă Dumnezeu adesea.

Încă și turcii pe aici sunt tare răi și sălbatici, mereu ne asupresc și ne ruinează, bisericile ni le ard, în care găesc argint îl fură, icoanele le nimicesc și la nimeni nu ne putem jelui. Pașa nu te primește, Țarigradul este departe, iar noi ruinați. Răbdăm suferințe și așteptăm milă de la Dumnezeu, până va veni Rusia să ne scape de acest jug turcesc”. Noi ascultând acestea, mult i-am jelit [...] //

[După o ședere de circa un an și jumătate la Athos, la 8 aprilie 1841, într-o zi de marți, în săptămâna Tomii, călugărul Partenie a plecat de acolo, prin arhipelagul grecesc și Constantinopol, spre Moldova].

[...] După ce ne-am isprăvit treburile, ne-am pornit din Constantinopol spre Moldova, pe un vapor austriac, plutind pe Marea Neagră douăzeci și patru de

ceasuri fără să vedem malul. Am ajuns în // portul Varna³¹, dar nu ne-am oprit decât un ceas și iar am călătorit pe mare douăzeci de ceasuri. Când am văzut în mare apă albă <tulbure> toți ne-am bucurat căci știam că de acum țărmul dunărean este aproape, iar peste patru ceasuri am intrat în canalul Sulinei, pe Dunăre. Sulina este chiar la gura Dunării, sub stăpânire rusească³², pe ambele părți ale îmbucăturii, și pe un loc jos, încât adesea o inundă când vin furtuni de pe mare. Nu am văzut curți și grădini, iar negoțul se practică foarte mult. O mulțime de corăbii vin sau se duc la mare. Corăbiile mari fac transbordare, căci aici sunt porțile întregii Dunări pentru Turcia, Rusia, Moldova și Țara Românească. Acest oraș servește și de carantină, este așezat de la țărmul Basarabiei rusești la o distanță de 150 de verste și tot pe atâta de la cel turcesc. N-am zăbovit în Sulina decât vreo jumătate de ceas și am pornit pe Dunăre, prin brațul, șerpuitor al Sulina. Sunt multe corăbii pe aici, unele merg la vale, altele se îndreaptă în sus. Pe amândouă părțile stau cordoane rusești cu paznici, pentru că aici este granița rusească.

După aceea, am ajuns în orașul stăpânirii turcești, Tulcea, dar turci în el sunt tare puțini: mai toți sunt creștini din Rusia. Acolo sunt două biserici, una grecească,

³¹ Oraș și port în Republica Bulgaria.

³² Odată cu tratatul de pace de la București (16/28 mai 1812).

în care păstorește un arhiepiscop grec și alta rusească, cu trei preoți ruși sub privegherea arhiepiscopului grec. Aici am zăbovit un ceas și am pornit mai departe. Pe partea dreaptă, în zare, a rămas orașul turcesc Isaccea și în acesta trăiesc mai mult creștini. Mai departe, pe malul drept (?) al Dunării, a rămas orașul rusesc Reni. //³³.

După aceea am ajuns în orașul moldovenesc Galați. De la Constantinopol și până la Galați noi am făcut cu vaporul cam șaiszeci de ceasuri; distanța este de mai bine de 1 500 de verste. Pe uscat însă <traseul> este mult mai scurt. După o carantină de șapte zile am intrat în oraș. Orașul Galați, mare și întins, este așezat pe malul stâng al Dunării. În el se află portul, debarcaderul pentru corăbii mari, patru piețe, cincisprezece biserici, toate ca cele rusești, cu turnuri, cu cruci, cu clopotnițe și clopote.

p.47

De aici ne-am îndreptat către Iași cu căruțele. Am trecut prin Bârlad și Vaslui, iar <în> a cincea zi am ajuns la Iași.

Ajungând acolo, am poposit la mănăstirea Trei Ierarhi, metoh al Sfântului Munte; ne-au dat o odaie în care am stat nu puțină vreme până am terminat afacerile mănăstirești³⁴ [...]

[...] Acum cred de trebuință să vorbesc câte ceva despre Moldova. Moldova este un principat cu legile și drepturile sale, are domnitorul ei, care este supus Turciei, <dar> este și sub ocrotirea Rusiei; are mitropolitul ei, subordonat patriarhului de Constantinopol, cel a toată lumea. Din firea lor, moldovenii sunt ortodocși și strașnici păzitori ai rânduielilor Sfinților Părinți, toți se supun păstorilor și învățătorilor Bisericii, amintindu-și cu evlavie cuvintele Mântuitorului: „cine ascultă de voi, de Mine ascultă”. Printre moldoveni nu sunt nici eretici, nici rascolnici. Slujba o săvârșesc în limba lor.

p.49

Cu toate acestea, sunt și alte neamuri cu alte credințe: mulți evrei, nemți și unguri. Sunt și mulți ruși, care trăiesc prin sate și orașe; dar rușii sunt rascolnici de felurite secte, alungați din Rusia pe vremea lui Nicon, patriarhul Moscovei și a împăratului Petru I. //³⁵.

Moldovenii se deosebesc mult de ei, și pe acei dintre rascolnici care se întorc la ortodoxie îi botează zicând că de la rascolnici nu-i chip de dobândit nici o taină; căci dacă ei nu au episcop, nu pot avea nimic cu rost. Deși unii dintre ei au popi, totuși, aceștia sunt fugari, opriți de episcopi a sluji și lepădați de biserica apostolică. Mai sunt între aceștia și lepădați de lege, care nu au nici măcar ungerea cu Sf. Mir.

p.50

³³ Localitate pe malul stâng al Dunării, azi în Republica Ucraina.

³⁴ Pasajele următoare ale relatării lui Partenie descriu pribegia de doi ani prin Rusia (1841–1843), urmată de o revenire scurtă în Moldova – ca escală în drumul spre Athos, unde a petrecut aproape patru ani. În martie 1847 el a părăsit mănăstirile de la Sf. Munte – după care, călătorind timp de 4 săptămâni a ajuns pentru ultima oară la Iași, de unde a plecat definitive în Rusia, stabilindu-se în orașul Tomsk din zona munților Urali.

³⁵ Pentru Petru I Alexeevici, țar al Rusiei (1696–1725), din 2 noiembrie 1721 împărat.

În Moldova se impune botezul și celor care vin din Apus și se unesc cu biserica ortodoxă. Ei nu socotesc <valabil> botezul numai prin turnare; mai mult decât atât, îi cercetează pe unii dintre maloruși cu de-amănuntul să vadă de nu cumva au botez numai prin turnare.

La Răsărit Moldova se mărginește cu Rusia, de care o desparte râul Prut și Basarabia. La miazănoapte se mărginește cu Austria, având graniță de uscat. La apus se întind, de-a lungul Moldovei, munții înalți, greu de trecut, ai Carpaților, acoperiți cu păduri nestrăbătute. La miazăzi și apus (?) cu Turcia, de care o desparte fluviul Dunărea. În toată Moldova nu este deloc șes. Cu toate acestea, pe cât munții Moldovei sunt de nestrăbătut și impropriei viețuirii omenești, pe atât dealurile moldovenești sunt profitabile pentru viața omenească.

Moldova <are> cel mai roditor pământ, fără piatră; <are> apă din izvoare și râuri abundente; de asemenea are multe păduri. De altfel, întregul pământ al Moldovei este îndestulat cu roade, cu vite, cu stupării, dar mai ales cu grădini, cu vii, <livezi de> pruni, meri, peri, vișine, cireșe etc. Pământ liber nu este nicăieri, fiind ori boieresc, ori mănăstiresc; locuitorii trăiesc pe aceste pământuri prin învoieli <cu proprietari> //.

p.51

Limba stăpânirii la ei este cea moldovenească. În toată Moldova sunt ca la trei sute de mănăstiri; cea mai mare parte nu sunt de sine stătătoare, ci țin de alte mănăstiri. Mănăstiri slobode nu sunt mai multe de șaizeci.

Printre cele mai însemnate sunt: întâi mănăstirea Neamțului, cu hramul Înălțării Domnului, în care a trăit marele stareț Paisie Velicickovski și acum trăiesc în ea ca la opt sute de frați. A doua este o mănăstire de călugărițe numită Văratec, cu vreo opt sute de monahii; a treia este mănăstirea de călugărițe Agapia, cu vreo trei sute de monahii; a patra mănăstirea de călugări Secul, cu vreo o sută de monahii; a cincea este Râșca, a șasea fiind Slatina. Toate aceste mănăstiri sunt la poalele Carpaților. Mai este, de asemenea, mănăstirea Vorona, cu hramul Nașterii Maicii Domnului, vestită prin viața de obște din ea. Mai sunt multe alte schituri răzlețe, cu rânduielile vieții din Sf. Munte.

Orașul Iași este cel dintâi oraș al Moldovei și servește drept capitală; în el trăiesc domnitorul și mitropolitul. Are <cam> 70 de biserici, din care douăzeci sunt mănăstiri. Acestea sunt înconjurate cu ziduri și nu sunt de sine stătătoare, ci unele țin de Sfântul Mormânt, altele de Muntele Athos, de muntele Sinai, iar altele sunt ale mitropoliei Moldovei.

Cea mai însemnată este mănăstirea Trei Ierarhi, clădită din piatră albă cioplită; ea ține de Sfântul Munte Athos. În ea, în biserica mare, pe partea dreaptă, într-o raclă de argint sunt moaștele prea cuvioasei maice Parascheva, care răspândesc îmbelșugate parfumuri. Pomenirea ei se face la 14 octombrie, ocolindu-se // biserica cu sfintele moaște în raclă. Mai este și vestita mănăstire Golia cu hramul Înălțării Domnului, închinată mănăstirii Vatoped de la Sfântul Munte Athos. În această mănăstire este o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni. Aici, în

p.52

clopotniță, se aduce pe olane apă din afară de oraș și curge printr-o gură de leu, iar de aici prin țevi se împrăștie în oraș. Mai este apoi mănăstirea mare a Mitropoliei, unde stă mitropolitul; și aici în biserica Sf. Gheorghe este o icoană făcătoare de minuni a Maicii Domnului. Biserica mare se clădește acum și nu este încă terminată. Casele, prin oraș, sunt majoritatea din piatră, iar ulițele largi, deși nu sunt după plan, dar drepte. Locuitorii sunt de felurite neamuri, credințe și graiuri. Dar neamul și graiul stăpânitor este al moldovenilor.

Adesea orașul Iași răsună de clopote pentru că acolo obiceiul este așa: când moare cineva, rudele se duc pe la biserici și plătesc să se tragă clopotele. Asta se întâmplă destul de des, iar la vecernie, utrenie și liturghie, întâi lovesc în scândură³⁶, apoi trag clopotele.

Mai istorisesc încă și cum se face în Moldova ducerea morților³⁷, lucru ce nu am văzut în toate călătoriile mele. În ziua hotărâtă pentru înmormântare se aduc prapuri³⁸ și felinare de pe la toate bisericile și mănăstirile la ușa mortului și poftesc preoții. Dacă este bogat, atunci îl cheamă pe mitropolit; dacă este din [clasa de] mijloc aduc un arhieru. După aceea împart lumânări cu tulpene, după starea mortului; adică dacă a fost bogat, atunci se împart lumânări mai multe // și tulpene mai bogate. În asemenea caz, este mare îmbulzeală de norod, și îi pregătesc colivă mare și colac, respectiv trei colivi și trei pâini.

p.53

Și le duc, pe fiecare colivă și fiecare pâine câte patru oameni pe năvălii; iar la poarta mortului împart parale la toți, după starea <avută> de cel decedat. Apoi poartă mortul pe ulițe, în procesiune, în sunet de clopote și umplu strada de cântări, în două tabere. Țârcovnicii cântă „Sfinte Dumnezeule” pe limba moldovenească: *Sfinte Dumnezeu, sfinte tare, sfinte fără de moarte miluiește-ne pre noi*, iar altă tabără pe grecește [...] Unii aduc și muzica militară. În Moldova, înmormântarea costă mai mult decât nunta.

Mitropolia Moldovei are sub ea trei eparhii: a Iașilor, Gugrov și Burdujeni, dar toți episcopii trăiesc la Iași.

³⁶ De fapt băteau toaca.

³⁷ În mormântarea.

³⁸ Steaguri cu reprezentări religioase.

AUGUSTE LABATUT

(?–?)

Asupra lui Auguste Labatut, autor al unui articol privind țările noastre, publicat în „Revue de Paris”, nu cunoaștem date biografice.

Acest literat a întreprins o călătorie de la Viena la Constantinopol pe Dunăre și Marea Neagră în toamna anului 1837, cu care prilej a făcut și un scurt popas în Țara Românească și Moldova. Însoțind pe un medic german dornic de a-și găsi clientela la noi, călătorul francez a vizitat Bucureștii și Iașii, fiind introdus în societatea boierească de compatrioții săi. Labatut emite, în articolul său, unele păreri judicioase, analizând moravurile boierimii moldo-muntene, pe care o condamnă pentru ușurința, ignoranța, brutalitatea și egoismul ei. El relevă în mod just mizeria, decăderea și starea înapoiată a țărănimii din țările române, provocate de exploatarea boierească și administrația incapabilă; autorul francez se revoltă din pricina faptului că boierii se bucurau de toate privilegiile existente, în timp ce țăranii, erau lipsiți de cele mai elementare drepturi asupra pământului muncit de ei și în imposibilitatea de a agonisi vreun avut. Labatut înfiează cu aceeași vehemență racilele administrației din principate, corupția justiției și adoptarea superficială a moravurilor occidentale de către clasa dominantă, subliniind totodată și efectele nefaste ale politicii retrograde și lispite de orizont a Turciei față de țările române. El remarcă și unele îmbunătățiri și încercări de modernizare a statului la noi, datorate în parte acțiunilor Rusiei, dar întrevede și scopurile egoiste urmărite de guvernul țarist în politica sa de expansiune în Balcani.

Labatut recunoaște că reflexiile sale au fost făcute nu numai prin observații directe, ci și prin informații căpătate de la persoane de mult stabilite în țările române sau de la localnici. De aceea unele din părerile exprimate asupra poporului nostru nu sunt juste. În considerațiile sale, Auguste Labatut se situează în general pe pozițiile acelei părți ale burgheziei franceze ce era dornică de expansiune economică în răsăritul Europei și de plasare a capitalurilor sale într-o regiune bogată, dar atât de slab dezvoltată din punct de vedere al industriei și comerțului.

Pentru interesul relatărilor privind țările noastre, aflate într-o perioadă de tranziție în epoca regulamentară, textul lui Labatut merită atenția cuvenită.

Impresiile sale de călătorie au fost publicate în „Revue de Paris”, Nouvelle Série, tome L (1838), p. 143–158, sub titlul *Bucharest et Jassy* și nu au format până în prezent obiectul vreunei analize în literatura istorică română.

AUGUSTE LABATUT¹

București și Iași

p.143

La 14 octombrie 1837 mă duceam de la Viena la Constantinopol pe calea Dunării. Avusesem mai întâi de gând să nu mă opresc în drum, dar apropiindu-mă de Giurgiu², care nu se află decît la 20 de leghe de București, am simțit ca o remușcare să trec așa de aproape de acest din urmă oraș fără să-l vizitez. Pilda unui medic german, tânăr foarte instruit și foarte amabil, care se ducea acolo spre a-și

¹ Textul este tradus din Auguste Labatut „*Bucharest et Jassy*”, publicat în „Revue de Paris”, Nouvelle Série, tome L (1838), p. 143–158.

² Giurgevo.

găsi clienți și norocul, făcu să nu mai rezist ispitei și m-am hotărât să-l însoțesc. Când am debarcat la Giurgiu era noapte și începutul <călătoriei> noastre nu a fost <prea> promițător. Ne-a fost peste puțină să găsim un adăpost și am fi petrecut noaptea sub cerul liber, dacă agentul companiei de vapoare, de meserie farmacist, văzând disperarea noastră, nu ne-ar fi oferit o saltea în podul <casei> sale. Am primit cu recunoștință și am adormit binecuvântând pe proprietar. El a avut, de asemenea, bunăvoința de a ne opri o căruță, al cărei vizitiu a venit să ne scoale pe la patru <dimineața>. Ne-am așezat cum am putut mai bine, înfundați în fân și am pornit trași de 6 mârtoage, pe care-i conducea un surugiu cu o înfățișare dintre cele mai sălbatice. Am sosit noaptea la Giurgiu și am plecat de acolo la ora patru dimineața; mi-a fost așadar peste puțină să văd orașul.

Turcii au fost siliți să-l restituie Țării Românești³, în urma ultimului război⁴ împotriva Rusiei. Nu au cedat totuși decât cu condiția dărmării⁵ <cetății> de acolo. Nu cred, de altfel, ca întunericul să ne fi făcut a pierde prea mult; după îngrozitoarele scuturături <ale căruței> încercate la fiecare clipă, am judecat destul cum trebuie să fi fost starea ulițelor. Am mers foarte încet toată ziua, cu toate strâmbăturile și strigătele continue ale vizitiului nostru.

Am trecut prin câteva sate, de o sărăcie cu care nimic din ceea ce am văzut până acum nu se poate compara. De abia, într-aceia în care am poposit pentru prânz, am putut găsi o vatră pentru a coace niște ouă pe care iarăși le datoram mărinimiei și prevederii // farmacistului nostru. I-am mulțumit din nou în gând, căci fără el n-am fi avut parte nici de hrană, nici de dormit.

p.144

Peisajul era în deplină armonie cu tristețea și sărăcia locuințelor. Dinspre Dunăre se vedeau bălți întinzându-se cât vedeai cu ochii, iar către București, <numai> o câmpie întinsă necultivată și pustie. Am străbătut-o încet urmând un drum lăsat numai de urmele căruțelor, la bunul plac al celor care le conduceau. Aceste drumuri sunt de o lățime nemăsurată; dacă partea carosabilă este prea gloduroasă, treci pe lângă ea pe iarbă. Când este timp frumos, poți să înaintezi <repede>, dar am știut de îndată ce înseamnă toate acestea pe vreme urâtă. O ploaie torențială care se abătu <asupra noastră>, amenința să ne întârzie fără măsură. Era destul de târziu când am intrat în București și nu voi uita niciodată impresia pe care mi-a provocat-o noroiul întâlnit acolo, halul <de mizerie al> caravanseraului unde am fost conduși, văgăuna care mi se dădu drept odaie și patul mizerabil unde am fost nevoit să mă culc. Începusem să mă căiesc că am părăsit vasul, dar <acum> era prea târziu și a trebuit să recurg la filosofia <resemnării>, adeseori atât de necesară călătorului.

³ Valachie.

⁴ Războiul ruso-turc din 1828–1829.

⁵ Cetate construită în secolul al XVIII-lea pe malul Dunării, în fața ostrovului care adăpostea ruinele vechii cetăți, ridicate în timpul domniei lui Mircea del Bătrân.

Bucureștii nu au decât 80 000 de locuitori, dar fiindcă aproape fiecare casă are grădina sa și deoarece terenuri vaste alcătuiesc maidane în interiorul orașului, la prima vedere această capitală apare nemăsurat de mare și tot așa de întinsă ca și jumătate din Paris.

Nenumăratele sale biserici, foișoarele numeroase ale caselor mai însemnate au o înfățișare frumoasă și cine n-ar vedea <orașul> decât din afară, și-ar făuri o părere minunată <asupra lui>; dar când te uiți mai de aproape, lucrurile stau altfel. Vei găsi un labirint de uliți strâmte, ulicioare, fundături în care se zăresc câteva case cu o înfățișare plăcută, în mijlocul unor cocioabe sărace și prost construite. Noroiul domnește peste tot într-o așa măsură, pe care eu, locuitor al Parisului, nu mi-aș fi închipuit-o niciodată. Este absolut cu neputință să faci un pas pe jos. O trăsură este un obiect de primă necesitate și mulți oameni îndură multe lipsuri spre a putea dobândi un echipaj care de altfel, aici reprezintă și o chestiune de mândrie; fără trăsură, un om nu se poate arăta nicăieri.

Era un lucru hazliu să privești la chipul prietenului meu, doctorul, când îmi povestea pătaniile sale cu privire la această problemă.

„Voi începe deci de acolo unde alții o termină”, spunea dânsul, „n-am ca toată avere decât 800 de florini și trebuie să cheltuiesc jumătate pentru a-mi cumpăra o trăsură și cai. Toată lumea îmi spune pe aici că nu pot să fac altfel, dacă doresc să-mi făuresc o clientelă. Va trebui deci să procedez astfel, dar vei fi de părerea mea că <aici> este o țară ciudată”.

La București nu se văd piețe publice și locuri de plimbare. Singurele monumente pe care le întâlnești sunt <doar> câteva biserici ortodoxe pe care boierii le-au ridicat ca să-și răscumpere nelegiuirile, după cum, aproape la fel, prinții și nobilii noștri întemeiau mănăstiri în evul mediu. <Bisericiile> nu au nimic de seamă.

p.145 Sala de spectacole⁶ // este o ticăloasă baracă de scânduri, unde o trupă proastă nemțească îți sfredelește urechile cu câteva <arii de> operă. Gloria lui *Robert le Diable*⁷ a ajuns până la aceste margini ale lumii civilizate. Am ascultat această operă la teatrul din București, dar cu atâtea tăieturi și schimbări, încât nu am mai recunoscut-o.

În afară de spectacole, singura distracție a locuitorilor o reprezintă plimbarea. Ei colindă o stradă strâmtă și gloduroasă⁸ care iese într-o șosea⁹ de o tristețe și o pustietate înspăimântătoare. Aceasta este „Champs Elysées” a lor, pădurea lor <de agrement>¹⁰ și în toate zilele, după amiaza, întâlnești un mare număr de persoane

⁶ Sală deschisă de antreprenorul Ieronim Momolo într-o casă a boierilor Slătineni, în fața mănăstirii Sărindar (în colțul dintre actuala stradă a Academiei și strada Edgar Quinet, pe partea dinspre Calea Victoriei).

⁷ Cunoscută operă în 5 acte a compozitorului de origine germană Giacomo Meyerbeer.

⁸ Podul Mogoșoaiei.

⁹ Șoseaua Kiselev.

¹⁰ Prin comparație cu Bois de Boulogne din Paris.

care se plimbă, învelite în șube groase, deoarece în acest climat nesănătos orice răceală este primejdioasă. Frigurile sunt obișnuite, trebuie să iei cele mai mari măsuri de prevedere pentru a te apăra împotriva lor. Haina groasă este trebuincioasă atât pe căldură, cât și pe frig și nu era unul dintre cele mai mici necazuri ale mele să nu pot ieși decât cu ea pe umeri.

De câțiva ani înfățișarea populației s-a schimbat mult la București. Nu de mult, supușii lui Mahomet erau aici foarte puternici și, neîndoielnic, influența lor și aceea a domnilor greci fanarioți pe care îi trimiteau aici trebuia să asigure dominarea moravurilor și obiceiurilor din Turcia. Bărbații și femeile erau îmbrăcați după moda orientală și felul lor de trai era în raport cu costumele. Dar aici ca peste tot s-a făcut simțită influența invadatoare a Apusului și aceasta cu atât mai mult cu cât puterea turcilor a scăzut, influența lor nu mai înseamnă nimic, suzeranitatea lor a devenit pur nominală iar soarta Țării Românești depinde mai direct de Europa. Femeile au adoptat moda Parisului; franceza a devenit aproape peste tot limba lor obișnuită; familiile bogate și-au trimis copiii în pensionatele noastre; totul a căpătat un caracter european și nu mai întâlnești decât arareori un boier înveșmântat în haina lui largă, cu barba lungă și nemăsuratu-i calpac. Încă câțiva vreme și va fi greu, cred, să mai găsești aici urme ale Orientului.

Astăzi contopirea nu este completă și moravurile mai păstrează un caracter îndoielnic. Astfel, în clasele de jos, se întâlnesc atât haine orientale cât și „nemțești”. Singurele adăposturi oferite străinului sunt niște hanuri vechi care și-au păstrat numele și înfățișarea pe dinafară și unde s-a încercat *europenizarea* deservirii, dar Dumnezeu știe în ce fel! Intri într-o casă arătoasă, vei fi primit după moda franceză, în camere mobilate turcește, afumate de tutun și se vor oferi ciubuc și dulceață. Vei găsi câțiva tineri care au tras un folos de pe urma creșterii lor și pe care îi vei lua drept niște compatrioți. Dar mulți dintre ei își trădeză originea, pe care hainele lor tăiate după ultima modă nu le-o poate ascunde.

În Țara Românească ca și în Ungaria, populația este împărțită în două clase: nobilii sau boierii și țăranii. Boierii alcătuiesc ei înșiși // trei clase după nașterea și dregătoriile pe care le ocupă. Marii boieri alcătuiesc înalta aristocrație. Din rândurile lor sunt aleși funcționarii de seamă; ei singuri au influență și în general proprietățile lor sunt nemărginite. Veniturile le-ar fi la fel, dacă cea mai mare parte a pământurilor nu le-ar rămâne necultivată prin neîngrijirea sau cusurul locuitorilor¹¹. A doua și a treia clasă sunt la mare depărtare de prima și sunt alcătuite din funcționari de un rang inferior și din proprietari mai modești. Această nobilime are, singură, o viață civilă și politică; privilegiile sale sunt nemăsurate și ruinătoare pentru țară. Ea stăpânește întregul pământ și este scutită de oricăre dări. În nici un caz, membrii ei nu pot fi arestați. Nu pot fi expropriați. Li se îngăduie totul. Dedesubtul acestei nobilimi, dar despărțită de ea la o depărtare de netrecut, vin

p.146

¹¹ Aprecieri superficială care denotă lipsa de informații a călătorului.

țărani, adevărați „paria” a căror servitute este deplină în fapt, dacă nu chiar în drept. Aceștia nestăpânind nimic, sunt singurii care plătesc dările. Dedesubtul țăranilor se află încă o clasă de indivizi, care, spre a putea fi așezați mai jos, sunt aruncați neîndoielnic în robia cea mai desăvârșită. Acești nenorociți sunt ceea ce numim noi țigani¹² ...

Numărul acestor țigani este foarte mare în principate și starea lor legală este robia. Majoritatea aparțin unor boieri care dispun de ei întrutotul. Restul se află în proprietatea ocârmuirii. Aici, ca peste tot, această rasă reprezintă tipul josniciei¹³.

Țara Românească este o pildă izbitoare de ceea ce pot să facă să sufere o țară relele războiului și o administrație proastă. Un lanț de munți, bogați în păduri, în mine de toate soiurile, o mărginesc pe de o parte, Dunărea i-ar putea servi ca debușeu și frontieră, pe de alta. Dar degeaba stăpânește ea toate elementele belșugului și ale bogăției. Așezările felurite și păduroase care se găsesc spre nord sunt aproape pustii și câmpiile care se întind la șes, acoperite de un strat negru de pământ foarte roditor, în loc să dea bogatele recolte ce s-ar putea aștepta <de la ele>, nu sunt decât niște stepe necultivate și nesănătoase. Din loc în loc se întâlnesc câteva orașele, sate sărăcicioase a căror mizerie nu poate fi înțeleasă dacă n-au fost văzute; câteva câmpuri <cultivate> cu porumb și cirezi de vite le arată de obicei apropierea. Această stare jalnică se explică prin însăși situația provinciei; așezată între doi vecini puternici, ea alcătuiește teatrul de luptă, atât de des reînnoit, între Rusia și Turcia. Începea războiul? O armată intra în Moldova, alta în Țara Românească. Prieteni sau dușmani, fiecare trăia din prădăciuni și apoi, când se încheia războiul, un flagel de altă natură răpea acestei nefericite țări ultimele ei rezerve.

p.147 Domnii cumpărau foarte scump la Constantinopol dreptul de a veni să asuprească pe români și să se îmbogățească pe seama lor. Acești demnitari¹⁴ nu erau numiți decât pe șapte ani și arareori ajungeau la termenul acestui soi dearendă fără a li se tăia capul sau a fi rechemati la guvernul lor <suzeran> // care se grăbea să înceapă un nou mezat. Domnii nu aveau astfel deloc timp de pierdut. În scopul de a-și spori cât mai repede averea, ei foloseau toate mijloacele. Astfel, arareori arta ticăloșiilor și a jafurilor a fost împinsă mai departe decât acești domnitori, figuri ale deșertăciunii, lăcomiei și josniciei.

Seria întreagă de nenorociri îndurate de Țara Românească n-a fost numai fatală stării materiale a acestei provincii; moralul locuitorilor s-a resimțit foarte mult de pe urma ei. Ar fi foarte greu de găsit oameni mai apatici, mai abrutizați

¹² *Ces malheureux sont ce que nous appelons des Bohémiens; ils portent ici le nom de Zigeunes.*

¹³ Acest călător nutrea, ca atâția alții, un dispreț și o neînțelegere nejustificate pentru o rasă oropsită, a cărei decadere se explică numai prin crunta și nemiloasă exploatare la care era supusă de boieri.

¹⁴ *Magistrats.*

decât țăranii români. Neputând să-și asigure o avere dobândită prin muncă, ambiția lor se mărginește la a avea doar ceea ce le poate întreține o viață de mizerie; o pâine grosolană din porumb¹⁵ este singura lor hrană; locuințele lor sunt, în cea mai mare măsură, scobite în pământ sau clădite cu noroi sau nuiiele; totul înfățișează spectacolul mizeriei celei mai groaznice și aspectul acestor văgăuni este așa de respingător, încât, cu toată dorința și câteodată chiar nevoia pe care am avut-o de a intra înăuntru, nu mi-am putut înfrânge dezgustul care mi-l provocau. Ceea ce era socoteală ticluită și descurajare pe vremea războaielor și a bunilor domni de odinioară, a trecut astăzi în moravuri. Nepăsarea și lenea domnesc peste tot și obiceiul acestor vicii este prea înrădăcinat pentru ca românii, pentru multă vreme, să se scape de el.

În timpul acestor ani de asuprire, boierii nu erau mult mai fericiți decât țăranii¹⁶. Tirania și pustiirea apăsau la fel și boierimea și firea boierilor nu era făcută spre a întâmpina aceste rele. Acești nobili nu au fost cunoscuți în istorie decât prin slăbiciunea și destrăbălarea lor. Își petreceau viața la curtea domnilor, în uneltiri și în lupte deșarte. Și-au schimbat firea schimbându-și hainele? Ceea ce este foarte drept să pui la îndoială, când auzi toate plângerile pe care le ridică împotriva relei lor credințe toți cei care au de-a face cu ei. Astăzi, ca și odinioară, a-ți plăti datoriile, a-ți îndeplini promisiunile, este lucru cu totul rar la București¹⁷. Neorânduiala și lipsa de bani se resimt peste tot, în administrație ca și în averile particulare. Se dau drept pildă oameni care nu și-au văzut niciodată pământurile și care de-abia știu în ce județe¹⁸ se află; în general arendarea <lor> se află în mâna grecilor, pe care o obțin la un preț ieftin, numai spre a plăti bani peșin pe câțiva ani înainte <și> al căror venit este în curând risipit dinainte. De aceea produsul și valoarea bunurilor sunt neînchipuit de scăzute în raport cu întinderea <moșiilor>. Nu se socotește pe aici decât în stânceni¹⁹ și poți să-ți faci o idee a prețurii arătată pentru pământ, prin metoda folosită la hotărnicii²⁰. Nu se măsoară decât lățimea <terenului>, fără a se ocupa vreodată <cinva> de lungime. Se știe la câte greutate poate să dea naștere un asemenea sistem și această pricină de judecăți este cu atât mai supărătoare, cu cât românii sunt puțin împăciuitori, iar actele de proprietate prea puțin sigure și <fiind știut faptul> că una din plăgile cele mai adânci și mai dezastruoase pentru țară este fără îndoială // corupția rușinoasă în care a căzut împărțirea dreptății. Mituirea judecătorilor este generală, cunoscută în mod public și fiecare știe, când începe un proces, că îl va câștiga acel care va oferi mai mult și este mai puternic. Sunt speranțe

p.148

¹⁵ Mămăliga.

¹⁶ Apreciere falsă. Nu poate fi pusă pe aceeași treaptă soarta boierilor cu aceea a țăranilor, în orîșice împrejurare ar fi fost !

¹⁷ în clasa boierească.

¹⁸ District.

¹⁹ Lieue.

²⁰ Arpentage.

să se creadă într-o regenerare profundă cu asemenea elemente? Cred că ar fi în zadar să se spere la acest lucru; trebuie timp pentru a înfăptui o reformă completă într-o nație răspunzând de altfel puțin la elan, unde iubirea de țară este rară²¹, unde egosimul este atât de puternic, în sfârșit, într-o națiune căreia îi lipsește credința în ea însăși și în viitor.

De la ultimul război dintre Rusia și Turcia²², Țara Românească se bucură totuși de o pace și de o liniște foarte noi pentru locuitorii ei. Dacă, după izbânda definitivă a Rusiei <ea> n-a făcut decât să schimbe protectoratul definitiv, totuși a câștigat mult în liniște și siguranță. Cu prilejul ultimului tratat încheiat la 1829²³ s-au luat hotărâri și cu privire la soarta celor două principate. Poarta a păstrat o suzeranitate nominală, primește un tribut de 500 000 de franci din Țara Românească și 250 000 din Moldova. Ea numește pe viață doi domnitori după o listă înfățișată de Rusia, care alege în realitate și guvernează prin sfaturile sale. Țarul a inițiat un Regulament aproape identic pentru cele două provincii și l-a dat acestora ca lege politică²⁴. După această legiuire, listele civile sunt fixate la 600 000 franci și la 300 000 franci; Țara Românească nu poate avea decât o oștire de 5 000 de oameni, iar Moldova de 3 000, număr mai mult decât suficient, de altfel, pentru slabele lor venituri și cu totul inutil în caz de război. Acest simulacru de armată, organizat și îmbrăcat după moda rusă, nu există de altfel decât pentru paradă²⁵. Numărul ofițerilor este aproape egal cu acel al soldaților și crearea acestei gărzi nevătămătoare a avut drept rezultat principal să transforme cea mai mare parte a trântorilor din București și Iași în niște târâie-sabie de un soi puțin primejdios.

Boierii, adunați pe județe, trebuie să aleagă 24 deputați și mari dregători, în același timp cu marii boieri, alți 12. Atribuțiile acestor reprezentanți sunt neînchipuit de restrânse și toate măsurile de prevedere au fost luate pentru ca adunarea lor să nu constituie o piedică pentru bunul plac al puterii executive. Totuși o anumită dorință de libertate și-a făcut locul, nu de mult. Regulamentul rus trebuia să fie aprobat de reprezentanți; toate articolele trecuseră fără discuții, dar ultimul, specificând că nici o măsură legislativă sau administrativă nu putea fi pusă în execuție fără autorizația prealabilă a țarului, cruța prea puțin demnitatea Adunării; <de aceea> fu respins. Consulul rus se duse numaidecât la domnitor; el a izbucnit în amenințări și domnii deputați au fost trimiși acasă²⁶. Lucrurile au rămas aici și nimeni nu știe ce se va mai întâmpla. Așa cum este această administrație, prețuiește totuși mai mult decât toate regimurile pe care le-a îndurat Țara Românească, cu atât

²¹ Referirile călătorului se pot aplica numai marii boierimi și negustorilor bogați cosmopoliți.

²² Războiul ruso-turc (1828–1829).

²³ Tratatul de la Adrianopol.

²⁴ Aprecieri superficiale provocate de neînțelegerea călătorului față de transformările prin care a trecut țara după tratatul de la Adrianopol.

²⁵ Afirmatie evident eronată, izvorâtă din ignoranța lui Labatut.

²⁶ Referire la așa numitul „articol adițional”.

mai mult cu cât prințul Ghica²⁷, ales ca domnitor, este prețuit ca om cinstit și trece drept a avea cele mai bune intenții. Din nefericire, această bunăvoință nu este susținută nici de cunoștințele nici // de capacitatea <necesară> și cele mai bune intenții nu ajung pentru lecuirea unor rele adânc înrădăcinate. Locuitorii din București cred a fi atins cel mai înalt grad de civilizație, pentru că au degeaba un ministru de Interne pentru a administra întinse pustietăți, un ministru de Finanțe pentru a îndrepta un adevărat haos și un buget care se poate ridica la 4 milioane, un alt <ministru> de Justiție ai cărui funcționari sunt rușinea nației, un ministru al Instrucției publice care prezidează la câteva școli unde este totul de luat de la început și moravurile, în special, de corectat; în sfârșit un ministru de Război (marele spătar)²⁸ care comandă la două regimente. Ei se înșeală; dacă voiesc să înainteze într-adevăr, să obțină rezultate, trebuie să iasă odată din parodie și să combată abuzurile prin eforturi serioase. Cele două mari piedici care se opun dezvoltării civilizației în Țara Românească le reprezintă lipsa brațelor <de muncă> și slăbiciunea resurselor bănești. Distrugerile <provocate> de război și neputința administratorilor nu sunt singurele cauze ale acestei situații jalnice.

Orișice achiziție <de pământ> fiind interzisă străinilor în țară, aceștia nu pot prin urmare decât să se așeze aici vremelnice; boierii, stăpânii pământului, sunt scutiți de orișice dare și capitația impusă țăranilor este aproape singurul izvor de venituri al statului. Asemenea abuzuri trebuie să prelungească la nesfârșit mizeria provinciilor românești.

Într-o convorbire pe care am avut-o cu câțiva tineri, pe care fi foarte bine dacă Țara Românească i-ar avea în număr mai mare, ei au fost nevoiți să admită că repartitia egală a impozitelor ar înzeca veniturile, ar procura mijloacele de a deschide căi de comunicații care lipsesc cu totul și ridicând prin acest mijloc valoarea bunurilor lor, ar despăgubi pe larg pe proprietar pentru ceea ce ar plăti statului. Erau, de asemenea, de acord că naturalizarea străinilor ar spori numărul muncitorilor, ar aduce minți luminate²⁹ și capitaluri, ar da impuls agriculturii și ar ajuta pe o grămadă de boieri debitori să găsească amatori pentru o mulțime de moșii scoase în vânzare, care rămân fără ofertă și valoare în mâinile lor nedibace și neputincioase³⁰. Dar, spuneau ei, cu toate că este îndoielnic că s-ar adopta asemenea măsuri, cine ne-ar asigura că banii luați din mâinile noastre vor fi întrebuințați corepunzător și în interesul nostru? Știm noi, de altfel, pentru cine muncim?

Astăzi mai avem o umbră de libertate [...]

În nesiguranța viitorului, ei ocolesc deci să dea prilej puternicilor lor vecini să se transforme, la orișice prilej, în stăpânii lor atât de puternici [...]

²⁷ Alexandru Dimitrie Ghica, domnitor al Țării Românești (1834–1842).

²⁸ *Le grand spathar*.

²⁹ *Lumières*.

³⁰ Opiniile lui Labatut exprimă concepția burgheziei avansate din țările Europei Occidentale privind evoluția societății.

Am auzit câteodată vorbindu-se de București ca de un oraș în care șederea este plăcută. Este iarăși o iluzie pe care mi-am pierdut-o de curând. Sub raport material, poți să-ți faci o idee de plăcerea pe care o poți avea într-un oraș ale cărui străzi nu le poți traversa pe jos, atât pe căldură cât și pe frig, fără să îmbraci o haină groasă, unde nu există loc de plimbare, chiar în împrejurimi, <care sunt> adevărate deșerturi aride vara și noroioase iarna. Toate lucrurile care nu sunt de primă necesitate sunt afară din cale de scumpe; nu se fabrică nimic în Țara Românească, totul trebuie importat și <trebuie> să se plătească foarte scump o mulțime de nimicuri care sunt foarte ieftine pe piața marilor noastre orașe. O singură persoană are nevoie de patru până la cinci servitori și nu este totuși mai bine servită, deoarece acestora nu le place confuzia în atribuțiile lor și nu fac decât treaba pentru care au fost angajați. Ți trebuie 8 000 până la 10 000 de franci cel puțin ca să trăiești, nu pe picior mare, ci modest. Dacă nu iei în socoteală principalele saloane ale orașului, nu există societate la București. Vrei să fii introdus în aceste case destul de puțin numeroase? O poți face foarte ușor, deoarece orișice străin este bine primit în această țară, încă puțin frecventată de călători. La început vei fi încântat; dar mai rămâi câțva timp și observă <totul> și îți vei schimba de îndată părerea. Te vei convinge că aici aparențele sunt mai cu seamă înșelătoare. Interiorul acestor locuințe al căror exterior este așa de frumos, îți va părea neglijent, rău mobilat, incomod. Această armată de servitori zdrențăroși, de țigani murdari și dezgustători, nu este așa de numeroasă decât prin faptul că este alcătuită din robi care nu costă nimic. Înăuntrul palatului său, adeseori proprietarul n-are nici 10 ducați la nevoie, dar se va ascunde în spatele calității sale de boier spre a nu-și plăti datoriile cele mai imperioase.

Ca și bărbații în politică, femeile cred că au făcut totul dacă și-au schimbat costumul. Nu este vreuna din ele care să nu-și închipuie că deține tonul, manierele și eleganța unei pariziene, pentru că și-a ruinat bărbatul comandând podoabe în Franța sau la Viena. Multe din ele vorbesc limbi străine. Acest fel de educație, este, trebuie să o spun, destul de răspândit, lucru natural, de altfel, într-o țară lipsită de caracter <propriu>. Dar educația, în alte privințe, este mai mult decât neglijată și după cum îmi povestea cineva foarte în măsură, cutare femeie care îți va vorbi în franțuzește, englezește sau nemțește, nu-ți va putea spune măcar unde este Constantinopolul. Viața acestor cucoane se scurge în mijlocul unei lenevii aproape absolute și dacă ar fi să crezi cronică de scandal, bogată în anecdote, intrigile amoroase constituie principalul remediu invocat împotriva plictiselii. Am auzit multe istorii în această privință și în timpul șederii mele, // una din aceste povești constituia obiectul discuțiilor în societate. Aventurile unei mari cucoane avuseseră atâta răsunet, încât bărbatul, oricât a fost de îngăduitor, a trebuit să le puie capăt și și-a trimis soția la câteva leghe de București, unde numeroasele vizite pe care ea le-a primit arată de câtă simpatie s-au bucurat pățaniile ei.

Se întâlnesc puține femei de 30 de ani care să nu fi avut măcar doi bărbați. Divorțul este îngăduit și este practicat în mod curent. Se aud povestindu-se în acest sens lucrurile cele mai edificatoare și din tot acest amalgam se nasc câteodată, într-o societate restrânsă, întâlnirile cele mai curioase. Dar nu numai în marea societate moravurile sunt atât de ușoare; o mare decădere se simte, de asemenea, și în clasele inferioare ale populației. Boli îngrozitoare sunt răspândite peste tot. Sate întregi trăiesc și mor în infecție. Această cauză și frecvența febrei au acționat asupra populației într-un mod supărător. Sângele nu este curat la București; nu am văzut <acolo> femei frumoase. Bărbații au un aer slăbănog și bolnăvicios și se observă în general absența oricărei expresii în fizionomia lor.

Observațiile mele ar putea să pară prea aspre, dar cred că nu am exagerat cu nimic și am spus numai adevărul. De altfel, ele nu sunt numai rezultatul a ceea ce am putut să văd sau să aflu eu însumi, ci exprimă rezumatul numeroaselor conversații avute cu persoane de mult timp așezate în țară și, în cea mai mare măsură, apte să judece.

Este posibil că alți călători să se arate mai puțin pesimiști. Atunci când ești numai în trecere, te poți lăsa atras de o primire binevoitoare și uluit de un simulacru de civilizație. Un francez, mai cu seamă, ar putea fi înclinat spre îngăduință, constatând eforturile care sunt depuse pentru a ne copia și regăsind, într-un oraș așa de îndepărtat, portul și limba țării sale. Dar zăbovind câțeva vreme, iluzia nu întârzie să se risipească, arama se dă curând pe față și nu cred să fie vreun optimist care să poată închide ochii la mulțimea de rele, ce vor continua să mai apese încă destulă vreme asupra acestei nefericite țări.

În timp ce vizitam orașul București și studiam moravurile românești, dr. E., tovarășul meu de drumetrie, nu era inactiv și lua de asemenea informații, cu toate că într-un alt scop. Observațiile doctorului coincideau într-un total cu ale mele. Nutrea speranța să-și dobândească o clientelă și comandase pentru aceasta nu știu câte pilule și chinină. Din nefericire însă, nu era așa sigur că va fi plătit. I se vorbise atât de mult de către toți de acest lucru, încât s-a hotărât să părăsească Bucureștii și să meargă până la Iași, oraș mai nesănătos încă și adevărat „El Dorado” pentru un medic. A fost, de altfel, asigurat că va găsi acolo mai puțini concurenți și că boierul moldovean își trata ceva mai bine creditorii decât acel muntean. El a venit să-mi împărtășească hotărârea sa într-un moment în care începusem să mă satur de șederea mea la București și unde perspectiva de a mai petrece încă vreo 15 zile nu-mi surâdea aproape deloc. // Prilejul era prea îmbietor; nu am șovăit nici o clipă, am spus doctorului să fie sigur de mine și de îndată ne-am preocupat de pregătirile noastre de călătorie, care nu se limitează, aici ca aiurea, la a-ți reține numai un loc în diligență. În Țara Românească și Moldova nu există mijloace de transport publice; unicul mod de transport și comunicație îl alcătuiește poșta, întreprindere supusă întregului Principat și subvenționată de ocârmuire, căci fără acest sprijin antreprenorii nu ar putea să-și scoată cheltuielile și <cele două> țări s-ar afla fără

p.152

corespondență și comunicații. Mai multe linii sunt răspândite pe drumurile sau mai bine în direcțiile cele mai frecventate. La plecare se plătește pentru tot drumul pe care vrei să-l străbați, primești o chitanță purtând numărul cailor plătiți și la fiecare stație de poștă, care se află în medie cam la fiecare 5 sau 6 leghe, n-ai decât să o arăți căpitanului pentru a avea schimb <de cai>. Este un mijloc foarte lesnicios și care te scutește să ai întotdeauna bani la mână. Călătoria este de altfel foarte ieftină și la dispoziția tuturor. Am socotit că 8 cai, număr care se înhamă de obicei la o trasură, n-ar costa împreună decât 1 fr 50 centime de <fiecare> leghe. Nu trebuie să se mire cineva de a vedea un asemenea atelaj pentru o greutate atât de mică. Acești cai sunt foarte mici și seamănă foarte mult, fără îndoială, cailor din Rusia. Sunt de altfel foarte prost înhamăți și merg cu atâta repeziciune încât trebuie, bineînțeles, că greutatea trasă de fiecare dintre ei să nu fie prea mare. Se vede, de altfel, că prețul nu este ruinător, căci doi <cai> în Franța costă tot atât cât 8 aici, fără a mai socoti faptul că un surugiu român este foarte mulțumit de un bacșis de 10 parale. Călătorii care nu au trasură găsesc la fiecare stație căruțe mici pe patru roți, fără suspensie, trase de patru cai. Trebuie să fii de trei ori mai tare pentru a rezista zguduirilor și oboselii și am cumpărat pentru 100 de franci o trăsură localnică, care nu avea suspensii mai bune, este adevărat, dar în care am putut băga o mai mare cantitate de fân și să ne întindem în voie. În felul acesta, am călătorit destul de mult, fără să fiu prea obosit.

În ziua de 22³¹ ne-am urcat în echipajul nostru și am plecat la ora unu de dimineață, deoarece doream să tragem peste noapte la 50 de leghe de București, într-un orașel așezat la granița celor două principate. Ne-am așezat <în căruță> cu destulă greutate și am fi putut chiar sta mai bine; fânul nu împiedica însă toate zguduirile și nu ne era prea cald. Dar noutatea priveliștii, repeziciunea călătoriei ne făceau să uităm toate aceste neajunsuri. Strigătele sălbatice și prelungi ale surugiului nostru îmboldeau pe cei 6 cai ai noștri și îi mențineau mereu în galop. În felul acesta se străbate foarte lesne o poștă și s-ar călători cu cea mai mare grabă, dacă nu s-ar pierde mult timp pe la stații. //

p.153 Când distanța a îngăduit-o, s-au așezat stațiile de poștă la întâmplare, în sate așezate la marginea drumurilor. Se găsesc <acolo> grajduri destul de mari, care în timpul nopții adăpostesc caii, și o casă, care, față de altele, poate să treacă drept bună; dar adeseori satele au fost găsite prea îndepărtate <unele de altele> și au trebuit fixate stații între ele. Cheltuielile de instalare n-au fost prea mari. S-a ridicat din nuiiele o simplă colibă în care se adăpostesc căpitanul de poștă și ajutoarele sale. În jurul colibeii sunt dispuse căruțele, iar caii sunt adăpostiți noaptea într-un ocol mizerabil. Hrana lor se găsește chiar acolo; drept hrană, îngrijitorii lor îi lasă să pască în libertate iarba abundentă care crește peste tot și numai după ce au parcurs în galop o poștă și întoarcerea, adică vreo 10–12 leghe, li se dă un pumn de ovăz ca

³¹ Octombrie.

prisos. Când sosește o căruță, călătorul își prezintă biletul de drum³²; de îndată pleacă un surugiu, se duce să caute numărul de cai necesar și revine împingându-i înaintea lui ca pe niște oi. Câteodată se întoarce curând; adeseori numai după o jumătate de oră îl vezi întorcându-se cu telegarii săi slăbănogi și piperniciți, dar blânzi și neobosiți. Echiparea lor pentru o călătorie se face de îndată; sunt luați de urechi și duși la locul lor, li se pune o chingă în jurul gâtului în chip de căpăstru; niște frânghii servesc drept șleauri și sunt așezate în locul lor; surugiul se urcă în șaua sa nemaipomenit de mare iar atelajul, fără căpăstru și într-un chip cât se poate de rudimentar, te duce fără să răsuflă până la stația de oprire următoare. Câtă vreme este frumos afară, acest fel de a călători este plăcut. Dar să vină timpul urât și această peluză pe care mergeai aproape lin, chiar în căruță, devine un teren mlăștinos de unde nu te mai pot scoate convoaie întregi de cai. Dacă vrei să te iei după urmele lăsate pe șosea, se găsesc făgașuri încă mai adânci. La fiecare moment trebuie să te aventurezi în râuri cu adevărat periculos de traversat și ale căror maluri sunt desfundate. Călătoria devine de o lungime necruțătoare. Proviiziile de hrană pot să ți se termine, căruța poate să se spargă și atunci este vai de tine. Nu vei descoperi nici han, nici crâsmă; nu vei găsi nici chiar pâine să cumperi și pentru a întâlni vreun țăran ai putea să fii obligat să mergi o zi întreagă.

Din fericire nu am avut parte de nici un accident. Am avut un timp minunat, cu toate că prea de timpuriu friguros. Luasem <cu noi> proviziile de hrană îndestulatoare; căruța noastră a ieșit victorioasă din încercările pe care le-a avut de îndurat, încercări teribile, dacă stăm să judecăm după unele zguduituri pe care le-am resimțit de câteva ori și la ora 7 seara am ajuns la Focșani³³ oraș de graniță din care o jumătate este sub <administrație> munteană iar cealaltă, moldoveană. Aveam o recomandatie expresă către ispravnic³⁴ sau administratorul județului³⁵, ale cărui funcții corespundeau acelor de prefect. Ne-a făcut onorurile în felul cel mai primitor și am avut o mare surpriză de a-l auzi vorbind foarte bine franțuzește. Fie ca Dumnezeu să-i redea însutit cina de seară delicioasă și canapeaua puțin cam tare, care ni le-a oferit, căci niciodată o asemenea ospitalitate n-a căzut mai bine și n-a fost primită cu mai multă inimă!

În timpul celor 50 de leghe pe care le-am străbătut <venind> de la București, am trecut câteva râuri destul de mari, care taie câmpia de la vest la est. Chiar în împrejurimile câtorva sate sărace și a trei orașele, nu am văzut <semănate> alte cereale în afară de puțin porumb.

p.154

Locurile pe unde am trecut nu prezentau nici un interes, în afara înfățișării lor murdare și triste. Dar le observam cu interes, pentru că am întâlnit acolo adevărata populație românească. În Capitală, boierimea și clasele inferioare își pierd pe

³² *Poderowsna*, de la rus. *погорожая*.

³³ *Jokochani*.

³⁴ *Ispravnik*.

³⁵ *District*.

fiecare zi fizionomia lor originală. Trebuie să mergi la țară pentru a regăsi acest soi de sălbăticie, care poartă și astăzi plete bogate pe <umeri>, surtucul grosolan și brăul de sfoară, costum al vechilor daci care se vede pe Columna lui Traian. Ești uimit când regăsești printre acești țărani amintirile încă vii ale stăpânirii romane, rămâi surprins în prezența monumentelor numeroase pe care le-au lăsat <aceștia> în partea de sud a țării. Acești țărani atât de săraci, atât de decăzuți, își mai spun încă cu mândrie romani (români)³⁶ și ai fi ispitit s-o crezi când îi auzi vorbindu-și limba, alcătuită mai mult din <vorbe> latine decât slave. Mă făceam adeseori înțeleș vorbindu-le italienește.

La 23³⁷ am mulțumit din suflet ispravnicului și am intrat în Moldova. Această țară este de la început într-un totu asemănătoare aceleia pe care o părăsisem. Numai după ce am străbătut mai multe poște, am întâlnit cirezi de vite mai numeroase și sate mai puțin rare, unde varul lua adeseori locul noroiului și nuielilor. Câmpia nemărginită se sfârșise și începurăm să dăm de delușoare. Am mai trecut în acea zi prin trei sau patru orașele, unde se aflau în majoritate evrei și am ajuns atât de târziu la Bârlad³⁸, unde trebuia să înnoptăm, încât nu ne-am putut duce în mod cuviincios să batem la ușa administratorului. Era în zadar să mai încercăm a găsi ceva asemănător vreunui han și am fost nevoiți să petrecem noaptea în căruța noastră, unde am suferit mult din pricina asprimii timpurii a climatului.

La 24, ne-am continuat drumul fără mai multe pățanii decât în ajun. Apropiindu-ne de locul nostru de sosire, pământul devenea din ce în ce mai felurit; a trebuit chiar să urcăm un deal destul de înalt, de unde vederea se întinde departe peste o sumedenie de coline goale și pustii. De aici nu mai aveam decât o poștă până a sosi la Iași. Am străbătut-o tot așa de repede ca și pe celelalte, cu toate că pe drumuri îngrozoitoare și am ajuns într-o vale de unde orașul se arată în întregime, pe o colină ușor înclinată. Așezarea îi este încântătoare și casele mari, albe, ale boierilor contrastează în chipul cel mai pitoresc cu celelalte case din oraș de o culoare mai mohorâtă. La oarecare distanță, Iașii ar părea o așezare plăcută; dar din acest punct de vedere, ca și din altele, are nenorocirea de a semăna Bucureștilor. Pentru a-ți păstra o bună părere despre <oraș> ar trebui să nu-l vezi decât de departe, să nu intri înăuntru și mai ales să nu locuiești acolo. Aceste încercări nici nu mi-au fost folositoare și văzând pustii și necultivate împrejurimile care puteau fi încântătoare și o câmpie, care pretutindenea la intrarea într-un mare oraș ar fi o grădină, că nu constituie aici decât o mlaștină urâtă și răspânditoare de friguri, am încetat curând să socotesc Iașii ca un loc plăcut de a poposi. De altfel am știut în curând la ce să ne așteptăm. După ce am trecut printr-o mahala destul de întinsă³⁹

³⁶ Roumouni.

³⁷ Octombrie.

³⁸ Warlin.

³⁹ Mahalaua Niculina.

// cu colibe de lemn, am intrat pe o uliță care străbate orașul în toată lungimea lui. Această uliță este sediul negoțului⁴⁰ se găsesc de-a lungul ei cele mai frumoase prăvălii și cea mai multă mișcare; este denumită, prin definiție, ulița mare, ceea ce nu împiedică ca totul să fie respingător prin meschinărie, murdărie și sărăcie. Dar totul este relativ, bineînțeles și dezacordul pe care l-am găsit între nume și obiect ne-a permis să judecăm *a fortiori* restul orașului și să conchidem că, atât în Moldova cât și în Țara Românească, depărtările sunt înșelătoare. Am fost plăcut impresionat să găsesc pentru găzduire altceva decât un han și să mă văd condus la un hotel cu o înfățișare destul de bună. Am crezut că găsesc un *nec plus ultra* al comodității când mi s-a dat o cameră destul de curată, unde am rămas uimit și încântat să zăresc un pat, mobilă căreia începusem să-i pierd amintirea; am apreciat cu atât mai mult această descoperire, cu cât o cursă de 100 de leghe în căruță m-a predispus foarte mult la somn.

Relații strânse au existat întotdeauna între cele două principate. Limba locuitorilor este prea puțin diferită; <principatele> au o constituție civilă și politică asemănătoare. Supuse acelorași nenorociri, aceleași cauze au provocat aceleași efecte [...]

Moldova nu mai are nici jumătate din importanța pe care o avea altădată; nu este decât o provincie neînsemnată care se întinde lungă și subțiată între Transilvania și Basarabia și pare că nu așteaptă, pentru a înceta să mai existe, decât înțelegerea dintre puternicii ei vecini. Cu toată această situație nefericită, datorită relațiilor lor mai strânse cu popoarele europene, moldovenii au luat-o înaintea muntelui în industrie și în activitate. Pământul Moldovei, mai puțin lăsat în părăsire decât acel al principatului vecin, procură câteva produse pentru export și boierii ei, mai puțin indolenți, își supraveghează mai de aproape treburile și producția moșiilor lor. Iași se resimt de altfel din <cauza> acestei deosebiri și cu toate că regăsesc aici trăsăturile generale comune ce caracterizează Bucureștii, totuși nu trebuie să stai prea mult spre a vedea că asemănarea nu este totală. În primul rând înfățișarea sa îți dă o imagine mai exactă a societății muntene și moldovene. București este un oraș mult mai mare și în el locuiesc un mare număr de străini din toate națiile și din toate credințele care vin aici să-și exercite // comerțul și diferitele meserii. Prezența lor șterge în parte deosebirile atât de mari din <rândurile> populației locale. p.156
Între palatul boierului și coliba țaranului se găsește casa negustorului. La Iași nu există această deosebire. Aici este casă boierească, palat sau locuință săracă și murdară. Aici nu întâlnești decât pe boier sau pe țaran, bogatul sau săracul; ceea ce constituie aiurea clasa intermediară este înlocuită aici de evrei, al căror număr se ridică la 12 sau 15 000 față de 40 000 de locuitori. Întreg comerțul, toate meseriile, sunt în mâinile lor, dar caftanele lor înalte, anteriile lor lungi și negre, costum obligatoriu și uniform, alcătuiesc pentru privitori o clasă bine distinctă, ca și moravurile lor, religia lor și disprețul pe care

⁴⁰ Uliță Cărvăsăriei.

atât cei mari cât și cei mici le arată, despărțindu-i în chip radical de restul populației. În general, întâlnești de asemenea la Iași mai puțină apatie sau ușurință decât la București, fiecare se ocupă de treburile sale, gustul risipei este mai restrâns; s-ar părea chiar că ei cad în păcatul celălalt și mai mulți particulari dintre cei mai bogați nu sunt <considerați> generoși de loc. De aceea, bogățiile lor sunt mai lichide și mai comune. Se citează printre ele câteva considerabile de 150–200 sau 300 000 franci rentă în moșii, dintre care o mică parte aduc venit. Să se judece unde s-ar ridica acest venit, dacă fondul ar fi exploatat în mod corespunzător. Societatea din Iași este înaintea aceleia din București în ceea ce privește felul de a se purta; se observă mai multă distincție la femei, câteva saloane ar reaminti chiar perfect pe ale noastre, dacă copia nu ar păcătui adeseori prin rigiditate și afectare. Franceza este limba folosită în saloane și câteva cucoane nu știu nici moldovenește. Este supărător faptul că societatea din Iași s-a împărțit <în două tabere>. Acum câțiva ani, când a fost vorba să se aleagă un domnitor, ca întotdeauna, lista претенdenților a fost lungă. Prințul Sturdza⁴¹ a fost fericitul muritor pe care rușii l-au indicat sultanului. Această alegere, răscolind toate ambițiile din Iași, a dus la o dușmănie adâncă între mai multe familii. Se spune însă că prințul ar fi un om instruit și capabil. D. Duclos, girantul consulatului <francez>⁴², a avut bunătatea să mă prezinte înaintea lui și am putut să judec cel puțin că ne cunoștea bine istoria, de care ne-a întreținut mult. Cu toate acestea, dacă este să dai crezare unei păreri bine stabilite în țară, aceste calități sunt întunecate de cea mai dezgustătoare zgârcenie. Cu toate că fiind în posesia unei liste civile de 300 000 de franci și a unui venit particular cel puțin egal, binele statului nu este decât o problema fără importanță pentru el și dorința de îmbogățire îl împinge la toate acțiunile sale.

Nu voi repeta chiar zvonurile răspândite în public, privitoare la ratificarea sentințelor tribunalelor, care nu pot, fără aprobarea lui, să fie executorii. Faptul este că trăiește fără cel mai mic fel de reprezentare și într-un mod cum n-ar trebui să facă un om ocupând o poziție atât de înaltă.

Se aud pe aici mai puțin din acele povești, din acele anecdote, care, la București, alcătuiesc obiectul celei mai mari părți din conversație; divorțul este totuși destul de răspândit aici. Îmi amintesc cu acest prilej, că m-am găsit într-un salon cu 5 cucoane încă destul de tinere și care toate erau cel puțin la al doilea // p.157 bărbat; m-au ținut la curent cu aceste numeroase divorțuri și am fost obligat să păstrez cea mai mare atenție spre a nu pierde firul acestor migrații matrimoniale.

Iași este orașul titlurilor. Nicăieri, nu cred, că există mai mulți prinți și prințese. Mulți arborează pretențiile cele mai caraghioase. Câțiva și-au căutat strămoșii printre împărații bizantini. Dacă pretențiile lor ar fi adevărate, dintre toate dinastiile numai aceea a Cantacuzinilor ar fi cea mai fericită și cea care a lăsat cel

⁴¹ Mihail Sturdza, domnitor al Moldovei (1834–1849).

⁴² Girant al consulatului francez apoi vice-consul al Franței la Galați și Brăila (1834–1850).

mai mare număr de scoborători. Este supărător ca fiecare să-și renege omonimul și să-și arunce fiecare în capul altuia renumele de înșelător. În afară de acești prinți de o așa înaltă și respectabilă ascendență, Iași mai posedă și alții, care, cu toate că sunt de o dată mult mai recentă, nu au deloc pretenții mai mici. Nu există aici măcar unul din umilii scoborători al vreunui domnitor care să nu se intituleze prinț, cu aceeași siguranță cu care ar face-o un Habsburg, iar Ludovic XIV nu era mai sever cu eticheta decât acești domni cu onorurile și respectul care li se cuvenea. Am văzut un bătrân boier cu o prea frumoasă barbă albă, nevorbind niciodată ginerelui său fără a-l chema cuviincios *prințul meu* și de fiecare dată acesta se umfla în pene. Mulți sunt într-o situație foarte mediocră și nu au ca bogăție decât marea lor mândrie, care nu lipsește vreodată unui fanariot, și care nu este singurul defect al acestor domni. Am întâlnit unul dintre aceștia pe vaporul cu aburi de pe Dunăre care vorbea servitorului săi și-i cerea pipa într-un fel atât de impunător, încât îl poreclisem prințul Ciubuc⁴³. L-am reîntâlnit apoi la Iași, unde nu se aștepta să mă vadă și am putut să judec cu câte minciuni și lăudăroșenii își presărase poveștile. Până aici nu era decât mândria, dar după aceea, când am trecut la Constantinopol, întâmplarea m-a făcut să aflu că d. Prinț Ciubuc lăsase acolo datoriile cele mai răsunătoare. O asemenea comportare este puțin demnă, fără îndoială, pentru un asemenea mare boier, dar la Iași aceasta nu are urmări mai rele decât la București; nu se regăsește aici mai puțin egoism și mai puțină nepăsare în chestiunile de lealitate. În administrație, incuria și dezordinea sunt la fel de mari. Judecătorii au chiar mai puțină reținere în îndatoririle lor și este cu neputință să se aplice o hotărâre luată împotriva unui boier. Într-unul ca și în celălalt principat, guvernul nu este decât o tristă parodie.

Ca instituții sau monumente publice, nu se văd decât fostul palat al domnitorilor, din care n-au mai rămas decât ruine⁴⁴; orașul este aproape cu neputință de străbătut și în câteva ulițe, care nu sunt pavate, nu poți să răzbați chiar cu trăsura. Aceste ulițe constituie adevărate focare de infecție, a căror influență adăugată acelorale ale unei mlaștini, care printr-o nepăsare condamabilă este lăsată să băltească la porțile Iașilor, dau orașului <un aer> foarte nesănătos; aici nu este vorba decât de friguri și boli. Haina groasă este încă mai necesară decât la București, ca și trăsura // și cei care nu pot avea un echipaj se văd condamnați să nu iasă luni de zile afară din casă. Toate aceste motive au făcut din Iași o reședință tristă. Aici se cheltuiește mult, pentru a nu dispune de nici o înlesnire. Spre a te convinge în această privință, n-ar trebui decât să ascuți dorințele pe care le au, pentru o schimbare de reședință, persoanele atașate Consulatului <francez de aici>. Pentru medici, dimpotrivă, <aici> este o țară unde curge lapte și miere. Așa încât dr. E. era încântat de călătoria sa; bolile și consultațiile plouau și speranța făcuse să devină mai puțin costisitoare nevoia cumpărării unei trăsuri și a cailor, până când,

p.158

⁴³ *Chibouk*.

⁴⁴ Vechea curte domnească, incendiată în 1827.

într-o bună dimineață, fără nici un respect pentru calitatea sa, l-a apucat o febră înfiorătoare și nu l-a mai părăsit decât spre a reveni să-l chinuiască regulat la fiecare două zile. Cred că făcuse nesocotința să iasă într-o seară fără haină groasă. Acest accident m-a întristat foarte mult căci nutream o mare prietenie pentru dânsul. L-am îngrijit cât am putut mai bine, dar mărturisesc că teama de a nu cădea bolnav <la rândul meu> și a avea perspectiva să rămân să tremur câteva luni și să iau chinină ,într-un loc unde nici sănătos n-aș fi dorit să mai rămân, m-au făcut foarte mult să-mi scurtez șederea de aici, care până atunci fusese foarte plăcută, datorită bunătății și amabilității d-lui Duclos și a felului în care m-au primit colegii săi. Am fost prezentat peste tot. Am vizitat orașul și saloanele. Cunoscând <acum> țara și nemaivorind să împing mai departe experiența climei, m-am hotărât să plec. M-am despărțit cu cea mai mare părere de rău de sărmanul meu doctor, i-am cumpărat partea ce-i revenea din echipajul nostru, căruia i-am reînnoit pernele, adică fânul, și la 1 noiembrie am plecat spre Galați, pe Dunăre, <aflat> la o depărtare de 50 de leghe. Acolo trebuia să găsesc vasul <de cursă> pentru Constantinopol. Am reluat drumul pe care l-am făcut la ducere. Am alergat toată noaptea în mijlocul acestor pustietăți, fără cel mai mic accident și, la 2 <ale lunii>, am sosit devreme la ținta călătoriei mele, unde vice-consulul englez⁴⁵, căruia îi fusesem recomandat, a binevoit să-mi ofere o găzduire pe care nu am avut curajul să o resping. Datorz amabilității sale faptul de a nu fi găsit prea lungi cele trei zile pe care a trebuit să le petrec la Galați în așteptarea plecării vasului. Acest oraș este singurul port al Moldovei. Aici sosesc destule nave ca să încarce grâu, porumb și seu și poziția sa i-ar putea da <oarecare> însemnătate, dacă țara ar crește în importanță. Așteptând altă soartă în <locul celei de față>, Galații mocirlesc deocamdată în noroaie și nu m-am putut împiedica să adresez gazdei mele condoleanțe pentru obligația ce o are de a locui aici. La 5 <noiembrie>, am intrat în Marea Neagră, iar la 7, vederea Bosforului și a Constantinopolului m-a făcut să uit totul.

⁴⁵ Charles Cunningham.

EREMIT VON GAUTING (1765–1862)

„Eremit von Gauting”, pe numele adevărat Carl Theodor Maria Hubert Isidor Freiherr von Hallburg-Broich, cunoscut drept „turist, scriitor și om original”¹, s-a născut la castelul Broich, lângă Duisberg în Prusia. Tip de aventurier de-a lungul întregii sale vieți, baronul von Hallburg-Broich a fugit din casa părintească, s-a făcut marinăr, apoi la vârsta de 25 de ani s-a retras la castelul tatălui său. Bănuind de a fi participat la o conjurație îndreptată contra lui Napoleon, a fost arestat și trimis în judecată, dar până la urmă achitat. Pus în libertate, baronul von Hallburg-Broich a continuat să acționeze împotriva Franței napoleoniene. A răsculat pe corsarii din Tunis, a organizat un corp de voluntari în regiunea dintre Rin și Meusa, s-a ocupat de aprovizionarea trupelor rusești. În 1815 a ajuns Șeful Poliției Generale a tuturor trupelor ce ocupaseră Parisul.

Deoarece n-ar fi fost răsplătit pentru meritele sale, după cum sperase, baronul von Hallburg-Broich a conspirat din nou împotriva autorităților din statele din nordul Germaniei. Până la urmă s-a retras la castelul Fussberg, lângă Gauting, în Bavaria, de unde a întreprins, pe jos, mai multe călătorii prin Europa, trecând și prin Țara Românească. A cunoscut probabil doar Oltenia, căci de la Craiova a mers la Cerneți, traversând apoi Dunărea spre Cladova.

A murit, complet orb, la castelul Hörmannsdorf din Bavaria.

Descrierile călătoriilor sale le-a publicat, sub pseudonimul *Eremit von Gauting*, în 1839 la Stuttgart.

Aprecierile Eremitului de la Gauting privind societatea românească, pe care a întâlnit-o, sunt superficiale, foarte critice, pe alocuri chiar răuvoitoare.

Descoperirea identității *Eremit de la Gauting* se datorează lui Eugen I. Păunel, care face cunoscută concluzia sa lui G. Bogdan-Duică (cf. „Arhivele Olteniei”, XII, nr. 69–70, septembrie–decembrie 1933, p. 431–432). Acesta din urmă avea să publice pentru prima dată un scurt fragment din lucrarea menționată, în versiune românească, în „Arhivele Olteniei”, III, nr. 11, ianuarie–februarie 1934, p. 8–12. De asemenea, respectivul pasaj constituie obiectul relatării lui Nicolae Iorga în *Istoria românilor prin călători*, vol. IV, București, 1929, p. 29.

EREMIT VON GAUTING Craiova de odinioară (1838)²

În războiul din urmă³, pe-aici au stat 30 000 de turci, iar în fața lor 6 000 de ruși, care erau gata să depună armele, când generalul⁴ hotărî noaptea, să atace pe turci, care o luară la fugă, lăsând micului număr de ruși arme și bagaje. p.8

¹ Cf. *Allgemeine Deutsche Biografie*, vol. X, Viena, 1906, p. 418.

² Textul este reprodus după G. Bogdan-Duică, *Craiova de odinioară după călători străini în „Arhivele Olteniei”*, III, nr. 1, ianuarie–februarie 1934, p. 8–12. Fragmentul tradus face parte din *Reise nach dem Orient vom Eremiten von Gauting, 1836–1837–1838*, Stuttgart, 1839, p. 71 și urm.

³ Este vorba despre războiul ruso-turc din 1828–1829.

⁴ Probabil generalul Geissmar (sept. 1828) sau Wittgenstein.

Craiova are multe case frumoase, care sunt răspândite printre cele mai mizerabile bordeie și care, cele mai multe, nu sunt înconjurate cu grădini frumoase ci cu locuri pustii. pline de mărăcini. Odăile sunt goale; în loc de mobile, o laviță acoperită cu covor, pe care ziua șed, <iar> noaptea dorm. După amiaza, lumea doarme. Atunci străzile sunt chiar goale. Către șase ore lumea iese iarăși la iveală și cine are cai și o trăsură rea pleacă la plimbare, deoarece este hotărât rușine, să umble <pe jos>.

Astfel în București, locotenentul umblă în birjă, dacă nu are cai proprii; rar am văzut pe străzi ofițer umblând pe jos. Mie mi se lua în nume de rău că alergam pe picioare și că tot pe picioare am mers chiar la câmpul de exerciții militarești, din fața porții. Cine nu-i în trăsură, trece drept om de rând; dar aceasta nu m-a împiedicat să umblu printre acești nebuni. Ei însă nu văzuseră om cu decorații, care să meargă <pe jos>.

p.9 Străzile Craiovei sunt așternute cu bârne, nu au piatră; și pretutindeni precumpănește noroiul, balta și murdăria. Toate mascaradele, care se pot închipui și le poate inventa nebunia, se mișcă pe străzi în formele și figurile cele mai grotești, mai rare; crezi că aici s-a adunat un album cu hainele tuturor con//tinentelor. La vizite un turc înarmat cu pistoale și cuțite aduce un ciubuc lung de zece picioare, cafea și dulceață cu un pahar cu apă.

Un ofițer rus, care a rămas aici din ultimul război și s-a însurat, s-a plâns caimacamului că s-a rupt un pod făcut de ruși, care ducea la moșiile sale și că mai mulți țărani, care au voit să înoate prin râu, s-au înecat, ca și o cucoană oarecare înecată deodată cu patru cai ai săi. Caimacamul răspunse: Cucoana să fi rămas acasă, iar podurile costă parale; afară de aceasta sunt timpuri cu apă mică și ușor de trecut; deci lumea să aștepte până vin acele timpuri.

Toate podurile au fost făcute de ruși în războiul din urmă, dar nimeni nu se gândește la repararea lor și deci sunt în cea mai proastă stare, iar înecurile sunt atât de dese încât nici nu se bagă de seamă.

Eu am trimis la poștă să-mi dea cai, ca să continui călătoria peste Cerneți⁵ în Serbia, dar mi s-a răspuns că râurile sunt așa de mari, încât nu voi putea înota prin ele! Îndată ce aceasta va fi cu puțință, vei căpăta imediat caii; că numai ieri s-a înecat iarăși un țaran cu patru boi.

Aici am o odaie bună și mâncare excelentă la farmacistul șvab, care este neamț.

Seara, după ce căldura s-a mai domolit, alergai prin oraș și văzui o scenă care nici fantezia cea mai îndrăzneță nu o poate închipui. Printre alte vite, o boieroaică avea mai mulți țigani, printre care se află și o fată frumoasă de 15 ani, pe care o vânduse unui ștrengar cunoscut pe doi galbeni.

⁵ Azi sat component al comunei suburbane Simian, municipiul Drobeta Turnu-Severin, jud. Mehedinți.

Fata trebuia luată tocmai pe când eu treceam pe dinaintea colibeii mizerabile, din care auzii un plâns puternic. Întrebai de pricina plânsului și mi se spuse. Părinții, frații, surorile plâneau, dar ea // fu răpită din brațele mamei și dusă. Mă apropiiai de barbar, ca să i-o cumpăr, dar el era bogat și râse de cei 50 de galbeni ce îi ofeream, pentru ca să pot oferi <fetei> libertatea; zicea: că doară el o cumpăraseră pentru plăcerea sa și că dacă nu va voi să i se supună o va bate până va voi; și dacă eu vreau să cumpăr țigani, el are cinci sute, printre care se găsesc și fete foarte frumoase, care nu s-ar împotrivi, deoarece pe el l-au slujit toate; dar de aceasta este chiar amoretat și nu o dă cu nici un preț. Eu m-am dus la caimacam și am vorbit pretutindeni cu cea mai mare indignare, dar ei au râs de prostia mea: „Țigani sunt proprietatea noastră și putem face cu ei tot ce voim”. La București văzusem mai mulți cerșetori fără mâini și acum auzeam că stăpânii lor puneau să li se taie <mâinile>. Unul dintre ei mi-a povestit că tatăl său a sugrumat pe boierul care voise să-i taie mâinile și că de aceea a fost spânzurat. Adeseori boierii cheamă pe copiii țăganilor și, la petrecere, pun pe copiii lor să biciuiască țăgănușii. Se zice că această educație este ceva obișnuit; părinții omoară și mutilează după plac; copiii trebuie să fie de cu vreme deprinși cu aceasta și să aibă și ei plăcerile lor. În Muntenia sunt vreo 40 000 de țigani, toți tratați mai rău decât vitele.

Orașul Craiova are un aspect sălbatic. Adeseori vezi o casă frumoasă, izolată într-un maidan de mărăcini și înconjurată de bordeie. Totul pare în ruină. Exteriorul este mânjit cu noroi, ca la București, la Parisul muntenesc. Pe străzi nu vezi nici femei, nici fete; toată noaptea urlă câinii, care aici aleargă ca și în Constantinople, sălbatici și fără stăpân. Printre boieri se văd multe fețe oacheșe, care indică o origine tătărească, ori un amestec cu țigani.

Aici sunt multe mănăstiri, biserici și popi, care se ceartă; avut-a Dumnezeu barbă sau nu? Și evrei sunt mulți, goniți de Ferdinand și Isabela a Spaniei⁶, spre veșnică faimă a prostiei lor ./

Cele șase poște până la Cerneți, la Dunăre, unde-i trecerea la Cladova⁷, în Serbia, duc printr-un pustiu. Totul este pustiu, lăsat în voia liberei naturi, cu câteva mizerabile bordeie deasupra pământului și în pământ.

Femeile stau la porți și torc; bărbații zac prin împrejurimi și dorm; ei lucrează atât de puțin, încât în anii 1816–1817 a fost atâta lipsă de au mâncat pâine din coajă de stejar.

Într-o țară, în care cinci milioane de oameni ar putea să aibă de toate, în belșug, nu locuiesc nici două milioane care, în anii de secetă, flămânez din cauza lenei.

⁶ Ferdinand V Catolicul, rege al Siciliei și al Aragonului (1468–1516). Prin căsătoria cu Isabela de Castilia (1469) și în urma distrugerii califatului de Grenada (1492) în timpul său s-au pus bazele regatului Spaniei.

⁷ În prezent localitate în Republica Serbia.

Am trecut prin câteva păduri de stejar de cea mai mare frumusețe, în care distrugătorii încă nu intraseră. Toată regiunea este deluroasă; ici și colo crește vița <-de-vie>, dar fără îngrijirea cuvenită. Vinul este foarte bun, dar, din lenevire, totdeauna tulbure.

Puține câmpuri sunt semănate cu porumb, din care își fac măămăliga; ca polenta din Italia și cușcușul din Africa nordică, un punct în care, ca și în altele, ungurii, slavii și românii, seamănă cu beduinii.

Podul peste Jiu fusese luat de apa mare de la ploi. Mai multe zile a trebuit să petrec în trista Cladovă; în sfârșit caimacamul îmi spuse că va aduce un pod plutitor pentru cai și căruță; dar n-a fost așa, țărani aduseră în sfârșit un copac scobit, întrebuințat de ei la pescuit, când apa este mică; unul îndrăzni să treacă cu mine și cu bagajul meu prin apa umflată și apoi să meargă două ceasuri, până la poșta cea mai apropiată, ducându-mi cufărul.

Acestea le-am spus, ca să arăt cum trebuie să călătorești pe aici, dacă vrei să vezi țara aceasta binecuvântată de Dumnezeu și pustiită de oameni. Dar în tot drumul meu eu nu am întâlnit nici un călător [...] //

p.12

La țară foarte rar vezi câte o biserică ori preot, deși în orașe ei aleargă fără treabă pe străzi.

În Cerneți au trecut câteva ceasuri până ce înțelepții valahi mă concediară din țara lor; ei nu puteau nici să citească, nici să înțeleagă pașaportul meu și făcură însemnări în mai multe condici. La malul Dunării a trebuit să mai deschid micul meu cufăr și, în înțelepciunea lor, ei mă întrebară: am ori nu asupra-mi fabricate muntenești, pentru care să plătesc vamă? Deoarece în Muntenia, nu se fabrică decât numai boi, i-am întrebat pe proștii aceia, <dacă> nu cred, cumva, că am ascuns vreun bou în cufăr? Convingându-se de contrariu, mai trecu un ceas până sosi barca în care trecui Dunărea, la Cladova.

GUSTAV SCHÜLLER (?–?)

Geolog german, profesor la Universitatea din Jena, consilier al Marelui duce al Saxoniei, Gustav Schüller a fost angajat de Vornicia din Lăuntru a Țării Românești să studieze efectele cutremurului din 11/23 ianuarie 1838. A sosit în Țara Românească în 28 ianuarie și a vizitat județele: Buzău, Ialomița, Prahova. Din cauza inundațiilor nu a reușit să cerceteze efectele cataclismului în județul Dâmbovița. Raportul întocmit de Schüller analiza într-o primă parte fisurile apărute: cauzele, direcția, compoziția geologică a acestora, închiderea lor după un anumit timp. Studiul crăpăturilor i-a permis să proiecteze o hartă geologică a Țării Românești, despre care amintea în introducerea raportului său. În continuare sunt amintite și alte fenomene meteorologice și geologice ce au însoțit cutremurul: efecte luminoase, intensificări ale vântului, formarea vinelor minerale. În concluziile raportului geologul german menționa că fisurile nu prezentau nici o primejdie pentru locuitorii Țării Românești, mai mult, erau o provocare pentru oamenii de știință, ce puteau studia compoziția straturilor geologice. Era de părere că autoritățile române puteau, datorită acestor studii, să inițieze forarea unui lanț de fântâni arteziene de-a lungul câmpiei române, care ar fi putut rezolva lipsa de apă în acele locuri.

Raportul lui Schüller a apărut sub forma unei broșuri, în 1838, în limbile română, franceză și germană, fiind reeditat în limba română în „Buletinul Societății Geografice Române”, București, an III, 1882, p. 90–112, iar în limba franceză însoțit și de schițele autorului în aceeași publicație, un an mai târziu.

GUSTAV SCHÜLLER

1838

PARTEA ÎNTÂI¹

p.92

Raport de<spre> băgările de seamă ce s-au făcut în județele pe unde am trecut Județul Buzău

După raportul autorităților administrative ale acestui județ nr. 259, se înștiințase cinstita vornicie dinăuntru că, în plasa Câmpului, aproape de satul Găvănești², pe malul apei Buzăului, pământul s-ar fi deschis și că o apă neagră ar fi țâșnit afară dintre aceste crăpături. Același raport face încă aducere aminte de asemenea întâmplări, în satele Beilicului³ și Bemtul⁴, care se țin de același județ.

¹ Textul este reprodus după *Raportul domnului dr. Gustav Schüller consilier al minelor Înălțimii Sale Regale Marelui Duce al Saxoniei asupra Cutremurelor de pământ întâmpinate în Țara Românească în anul 1838*, în „Buletinul Societății Geografice Române”, III, 1882, p. 92–112.

² Sat, comuna Săgeata, jud. Buzău.

³ Sat, comuna Săgeata, jud. Buzău.

⁴ Probabil Bentu, în jud. Buzău.

După ce am făcut mai cu deamănuntul cercetare asupra acestor întâmplări, am aflat că aceste crăpături mergeau de la apus spre răsărit și aveau prin urmare, o direcție paralelă cu râul Buzăului pe lângă care apăruseră acele crăpături, ce se încrucișau cu altele într-o direcție inversă; că <respectivele> căscături apăruseră pe valea dreaptă a râului adică pe malul dinspre miazănoapte al acestei ape; că s-au închis iarăși mai toate după ce a încetat cutremurul; că apa care ieșea dintr-însele era cam neagră-galbenă și că în sfârșit din câteva alte crăpături a ieșit mai multă sau <mai> puțină apă negricioasă amestecată cu nisip.

După spusele subocârmuitorului și a<le> altor persoane din partea locului, s-ar fi văzut în vremea cutremurului o lumină dinspre Brăila, adică între miazănoapte și apus.

p.93 Pământul acestui județ este peste tot întins afară de unele locuri dintre miazănoapte și răsărit unde se văd câteva mici dealuri întinse a căror formație este de molasă. În locurile cele întinse se găsește numai pământul diluvian, adică acela ce s-a grămadit prin așezarea apelor; din acest pământ este formată și o parte din munții cei dintre miazănoapte și răsărit.//

Raportul dintr-acest județ (nr. 347) înștiințează cinstitei vornicii dinăuntru că în plasa Grădiștii, aproape de satul Sucești⁵, pământul s-ar fi deschis în crăpături largi de 2 coți și lungi de 40 stâneni; că ar fi ieșit din aceste crăpături o apă neagră ca păcura.

În plasa Marginea de jos, aproape, de pichetul Rogozul⁶, pământul s-ar fi crăpat și apa ce ar fi ieșit din acea crăpătură s-ar fi înălțat până la brâu astfel încât păzitorii de la pichet ar fi fost siliți să se retragă la satul Malurile⁷.

Într-aceeași plasă, lângă satele Lamotești⁸, Cotul-Lung⁹, Corbu¹⁰ și Bolboaca¹¹ crăpătura ce a apărut din <cauza> cutremurului, care <este> largă de 2 palme, <și> de o lungime și de o adâncime nemăsurată, ar fi aruncat dintr-însa pe unele locuri apă și s-ar fi căscat într-atâta încât un om putea cu totul să se ascundă într-însa. Apa ce ar fi ieșit din această crăpătură s-ar fi ridicat la o înălțime de un stânen și ar fi înecat casele țăranilor într-atâta încât apa ar fi trecut peste paturi.

În plasa Râmnicu de Sus, aproape de satul Băbeni¹², s-ar fi văzut a doua zi după cutremur două crăpături largi de câte un deget care mergeau, una din coasta

⁵ Probabil satul Scurtești, comuna Vadu Pașii, jud. Buzău.

⁶ Rogozu, sat, comuna Slobozia, jud. Buzău.

⁷ Probabil satul Malurile Munteni, jud. Buzău.

⁸ Lamotești (Lamoteasca), sat pe fosta moșie a mănăstirii Râmnic, azi în comuna Milcovul, jud. Vrancea.

⁹ Sat neidentificat.

¹⁰ Corbu (Piatra Corbului), sat, comuna Glodeanu-Siliștea, jud. Buzău.

¹¹ Sat neidentificat.

¹² Sat, comuna Topliceni, jud. Buzău.

dealului până în livada mănăstirii și cealaltă din marginea satului până la zidul curții bisericii, dar de la 13 până la 22 ianuarie aceste crăpături s-ar fi lățit din ce în ce mai mult până ce s-ar fi făcut de 2 coți, și deosebit de aceasta, că partea după coasta dealului s-ar fi scunfundat în vreme ce partea dinspre râul Râmnic s-ar fi ridicat. Din ce în ce s-ar fi putut vedea înaintarea căscăturii în lărgime și crăpături adânci mai mult decât de 2 stânjeni și ar fi vătămat vreo 16 case. De la 27 ianuarie mai multe alte asemenea crăpături s-ar fi deschis în același loc.

Din Focșani, capitala județului Slam-Râmnic pornind, am văzut mai întâi satul Lamotești¹³. La o depărtare de // a opta parte de ceas de sat, pe malul cel dinspre miazănoapte al râului Milcov, am văzut o crăpătură lungă de circa 2 300 de picioare cu o căscătură a cărei lărgime era încă de 8 până la 16 degete, pe unele locuri încă deschise, iar adâncimea nu s-a putut măsura, deoarece crăpătura nu este dreaptă, ci în zig-zag adică cotită când într-o parte când într-alta. La locurile cele mai căscate, crăpătura era plină cu nisip și nămol negricios de formație molasă, iar al treilea strat din nisip și nămol sta ridicat în sus ca niște brazde întoarse. Crăpătura începe aproape de malul cel dinspre miazănoapte al Milcovului [...].

p.94

Pământul acestei țări este peste tot șeș; numai spre răsărit se ridică oarecare dealuri, care se unesc cu lanțul munților Carpați. Suprafața acestui pământ este formată de aluviuni formate din așezarea apelor, iar mai spre răsărit în munți se vede afară piatra cea nisipoasă ce se numește molasă împreună cu celelalte însușiri ale ei. Pe alocuri câmpia este curmată de câteva văi care sunt sau au fost matcă de ape, adânci de câte 2 până la 8 stânjeni, dar și neînsemnate ca lărgime.

După satul Lamotești vine satul Gologan¹⁴, la care am văzut iarăși o crăpătură lungă de aproape 400 picioare paralelă cu râul Râmnic, care curge pe acolo // între miazănoapte și apus. Crăpătura care era pe malul cel drept, adică cel dinspre miazănoapte al râului Râmnic se afla plină cu nisip negricios, asemenea și câteva găuri de câte 2 până la 3 picioare în diametru, care se aflau pe lângă crăpăturile ce erau căscate de 8 până la 16 degete sau chiar pe linia acestor crăpături. Ca și la Lamotești, nisipul se vedea aici ridicat ca un talaș întors atât deasupra crăpăturii de amândouă părțile cât și deasupra găurilor ca un cerc împrejur, formând înlăuntru lor o adâncitură în chip de pâlnie.

p.95

De aici m-am dus la satul Malurile¹⁵. Între acest sat și între satul Belciug¹⁶ care este mai spre răsărit, precum și între satul Sada-Tătarului¹⁷ care este între miazănoapte și apus se întinde o crăpătură lungă ca de 5 000 de picioare, care are acum o lărgime ca de 8 până la 20 degete. Această crăpătură are și alte ramificații în toate părțile și se împreună cu o mulțime de găuri din care, precum și din toate

¹³ Vezi nota 8.

¹⁴ Neidentificat, probabil în jud. Vrancea.

¹⁵ Vezi mai sus nota 7.

¹⁶ Bleciugele, comuna Măicănești, azi în jud. Vrancea.

¹⁷ Azi satul Tătaru, comuna Măicănești, în jud. Vrancea.

crăpăturile, a ieșit la cutremur apă și nisip care și aici formează multe ridicături. Pe unele locuri acestea, care sunt de 2 până la 6 picioare în diametru, formează o adâncitură în chip de pâlnie ai cărei pereți sunt de nisip; în alte locuri nisipul s-a grămădit ca niște movile care pe dinăuntru erau găunoase. Acest nisip este și el de formația molasei. Râul Râmnic este foarte departe de această crăpătură, adică ca la 10 000 de picioare spre apus.

p.96 Mai spre răsărit pe râul Râmnic este satul Bolboaca. Pe malul drept sau pe cel dinspre miazăzi al acestui râu se întinde o crăpătură lungă cam paralelă cu direcția râului. Această crăpătură se întretaie cu multe altele și mai departe de râu; multe alte asemenea crăpături se văd în toate părțile aceluși loc. Aici se văd iarăși găuri care se țin de crăpături și sunt și acestea pline cu nisip de // formația molasei. Mult mai numeroase și mai mari sunt crăpăturile pe malul de miazăzi al Râmnicului.

La hotarul Moldovei, între satul Belciug și între pichetul Rogozul, se văd asemenea multe crăpături; direcția celor mai însemnate are o lungime ca de 1.000 picioare. Mai departe pe apa Râmnicului în jos, pe malul stâng sau de răsărit am văzut încă câteva crăpături [...]. Deosebit de aceasta pe toată partea locului de pe amândouă maluri ale apei, într-o mare întindere, sunt o mulțime de crăpături, mari și mici, care se țin într-una cu multe găuri. Apa ce a țâșnit din crăpături s-a ridicat până la o înălțime de un stânjen. Aceste crăpături, precum și acelea de care v-am vorbit mai înainte, după zisa păzitorilor de la pichet și altor locuitori din partea locului, au fost căscate ca un stânjen, dar mai la urmă s-au închis cu încetul. Un nisip cenușiu și negricios de formația molasei a fost văzut și aici, aruncat afară din crăpături și mai ales din găurile care păreau a fi niște lărgituri pe alături ale acestor crăpături. La pichetul Rogozul, ieșind apa dintr-o crăpătură, care se făcuse pe fundul unui bordei a umplut acel locaș al paznicilor și nu se trăsese încă înapoi până când am fost eu acolo la 31 ianuarie. Toată cealaltă apă care inundase acel loc se trăsese îndată după cutremur. Crăpăturile se întind încă mai departe pe pământul Moldovei.

p.97 Mai înainte spre hotarul Moldovei, către miazăzi, este satul Corbeni¹⁸ pe apa Siretului, care formează granița dintre Principatele Țara Românească și Moldova. Am văzut pe toată partea lacului, pe malul românesc și moldovenesc al Siretului, o mulțime de crăpături. O mare cantitate de apă cu nisip cenușiu și negricios, a fost aruncată afară din crăpături, care în vremea cutremurului ar fi fost largi ca de un stânjen, până la 6 picioare înălțime și această apă s-a întins peste tot locul. Când am fost eu acolo, cele mai multe // crăpături, care se vedeau pline de nisip, se strânseseră, unele la loc până la 8 și 16 degete, altele se închiseseră de tot.

După zisa locuitorilor de acolo, unele crăpături s-au închis îndată după cutremur, altele s-au strâns puțin câte puțin. Apa aruncată în sus a fost înghițită în

¹⁸ Neidentificat.

pământ, mai rămânând numai o baltă mică, care s-a format de această apă spre apus de satul Corbu¹⁹ lungă de 600 picioare și lată de 300 picioare.

Pe malul moldovenesc al Siretului sau pe partea dinspre miazănoapte, crăpăturile au fost mult mai lungi și mai largi; acum la 1 februarie unele erau încă căscate cu o lărgime de 6 picioare și mai mult. Se vede, de asemenea, o crăpătură care se făcuse prin gheață în mijlocul râului și se întindea până pe uscat, și acolo se putea cunoaște apa și nisipul negricios ce ieșise în sus din acea crăpătură. Deosebit de aceasta, malul cel dintre miazănoapte și răsărit al Siretului se ridica cu o jumătate de stânjen; iar pe malul cel dintre miazăzi și apus către Țara Românească, se putea observa că gheața, cea după marginea râului, a fost aruncată pe uscat și în multe alte locuri. Spre pildă, la Bolboaca ca și aici la Corbu, crăpăturile se întinseseră pe sub casele de locuit ale țăranilor și le-a vătămat foarte mult. În casa unui țăran, anume Ioan Sava ieșise pe o asemenea crăpătură apă și nisip și o umpluse de trei picioare cu apă și de un picior cu nisip. Vrednic de mirare mi s-a părut și crăpătura unei sălcii de lângă casa numitului țăran, care salcie ca de 24 degete în periferie, din sănătoasă ce era, se spintecase de cutremur. După cutremur strângându-se la loc crăpăturile, s-au împreunat și părțile salciei spintecate, astfel încât cu mare băgare de seamă de abia se poate cunoaște pe unde a fost ruptă. //

În lungul apei Siretului, crăpăturile se întind până la Cotulung, și încă mai departe pe partea cea către Țara Românească și cea către Moldova. p.98

În partea dinspre miazăzi m-am dus până în plasa Grădiștei ca să văd și crăpăturile de la Sutești. Pe partea cea dinspre miazăzi, precum și pe cea dinspre miazănoapte a malului apei Buzăului, care curge pe lângă acest sat, am văzut crăpături și ruperi din care cele mai multe merg paralel cu râul; celelalte crăpături erau cu totul asemănătoare celor de mai înainte arătate. Cele mai însemnate crăpături erau pe malul de miazănoapte. Pământul este aici, ca și la toate cele de mai înainte însemnate locuri, peste tot șes și format de un strat de aluviuni.

Din cele spuse de jurații din Sutești, un copil ar fi căzut într-o crăpătură lângă apa Râmnicului și nu s-a mai văzut.

De aici m-am întors în orașul Slam-Râmnic ca să văd și aici crăpăturile de la satul Băbeni. Satul este așezat mai spre miazănoapte de Slam-Râmnic, într-o parte de loc unde încep părțile muntoase, la o depărtare ca de 10 minute de malul cel drept sau cel dintre miazănoapte și apus al râului Râmnic. Cercetând aceste crăpături cu luare aminte, lesne se poate încredința cineva că ele sunt de un fel cu totul deosebit de cele descrise până acum. După zisa locuitorilor și a călugărilor din mănăstirea de acolo, crăpăturile, care din vremea cutremurului erau strîmte ca de un deget, s-au deschis cele mai multe, mai în urmă, mărindu-se și lățindu-se din zi în zi mai mult.

Când am ajuns eu la acele locuri la 2 februarie, crăpăturile încetaseră de a se mai mări. Mai este și altă deosebire între aceste crăpături și cele de mai înainte arătate, prin aceea că n-au aruncat afară nici nisip, nici apă.

¹⁹ Corbu (Piatra Corbului), sat, jud. Buzău.

Locuri întregi de pământ s-au scufundat până la o adâncime de 1½ stânjen; unele case s-au răsturnat, altele s-au // dărâmat. Pe drumuri, care mai înainte erau potrivite și netede, acum nu se mai poate umbla decât cu punți și cu scări; pentru că niște crăpături largi de câțiva stânjeni și scufundăturile ce s-au făcut acolo opresc trecerea. Ridicările de pământ în proporție cu scufundările sunt foarte mici; pentru că bucățile de pământ, care s-au ridicat, nu sunt mai mari decât 20 stânjeni cubici. Afară de aceasta, pământul este atât de spart și sfâșiat, încât nu se poate face vreun pas fără a te întâmpina vreo crăpătură, din care multe, cu adevărat, n-au decât un deget lărgime. Câteva sunt mai largi de un stânjen [...] Latura cea mai lungă este paralelă cu lanțul munților. O dovadă că aici n-a putut fi o surpare de munte este că pământul din partea văii se află încă tare și are înălțimea sa normală. O asemenea crăpătură și scufundătură a apărut sub o casă și s-a format înlăuntrul ei un fel de terasă. În munții după malul cel dintre miazănoapte și apus al Râmnicului, nu am putut vedea nici o scufundătură de acest fel. Întinderea pământului pe care s-au făcut aceste scufundări și această mulțime de rupturi, poate să aibă o circumferință de jumătate până la trei sferturi de ceas, cea mai mare latură merge în lungul munților și este, prin urmare, relativ paralelă cu râul.

După ce m-am întors la Buzău, am plecat de acolo spre Ploiești și am trecut prin Mizil și Bucov²⁰ cu scopul de a merge să vizitez punctele cele vrednice de cercetare de la Pietroasa²¹, plasa Cobia în județul Dâmbovița, dar fiind apele mari, din nenorocire, n-am putut să trec toate râurile care au fost în dreptul meu, și a trebuit prin urmare, să mă întorc în București. //

La această întoarcere venind până aproape de satul Tărăceni²² în Dâmbovița, pe malul dinspre miazănoapte și apus al apei Cricov, am găsit câteva crăpături din care ieșise nisip alb și cam verde, de formația molasei. Am mai observat că pe aceste crăpături, care acum sunt închise, pline de nisip și largi numai de 8 până la 14 degete, găurile, ca și cele menționate mai sus, se țin tot una cu acele crăpături, deasupra cărora se află grămadit pământ de tip Kongol și grămezi de pământ în chip de maluri. Crăpăturile au direcții diferite.

În sfârșit am observat că, în locurile pe unde am umblat, toate construcțiile masive și zidite din piatră au pățimit foarte mult, și că unele din ele, mai ales bisericile și alte clădiri mari, nu mai pot fi întrebuințate. Casele țăranilor precum și toate construcțiile de lemn s-au mlădiat fiind elastice, și de aceea toate s-au vătămat mai puțin decât celelalte. În special sobele au crăpat pretutindeni și s-au stricat. În unele locuri pământul s-a plecat în valuri sau în chip de talazuri, asemănătoare cu cele când se umflă marea, iar obiectele, ce se află pe fața pământului, precum case și copaci se ridicau și se scoborau tocmai ca o corabie

²⁰ Comună, azi în jud. Prahova.

²¹ Posibil Pătroaia, com. Crângurile, jud. Dâmbovița.

²² Probabil Tărceni, com. Șerna, jud. Prahova.

legănată de furtună. În multe locuri trebuie să se fi văzut și lumini de foc care uneori ar fi ieșit din sânul pământului.

PARTEA A DOUA

Încercare de tălmăcire a fenomenelor și fixare a câtorva concluzii asupra observațiilor făcute

[Urmează explicațiile autorului privind cauzele apariției crăpăturilor].

p.102

[...] Acum, după ce s-au cercetat cea mai mare parte a crăpăturilor am observat că cele mai multe se află pe malul nord-vestic al râurilor și chiar dacă la întâmplare unele au apărut și pe malul celălalt, cele mai însemnate se aflau negreșit pe malul dinspre nord sau vest. În acest fel s-a făcut și mișcarea gheții pe malul de sud-est al râului Siret și ridicarea malului nord-est în Moldova.

Din toate acestea rezultă că zguduirile s-au simțit mai cu seamă la sud-est spre nord-est, ceea ce confirmă părerea expusă (vezi descrierea cutremurului de la București din 11 ianuarie) și care se potrivește întocmai cu observațiile făcute la Iași și la Brașov.

Despre aruncarea în sus a nisipului și a apei și despre formarea izvoarelor de ape din crăpături

După cum am menționat mai sus, în toate părțile ce am vizitat acolo am găsit o mulțime de crăpături, pământul fiind format din straturi diluviene; între aceste straturi se observă forma zisă molasă, care este alcătuită în mare parte din conglomerate de un nisip mărunț sfărâmicios, humă și marnă, fiind însoțite pe alocuri de sare, cărbune de pământ ce se numește lignit, catran și păcură, pucioasă, fier oxidat și argilos. Aceste straturi apar pe fața munților Carpați și se prelungesc coborând pe nesimțite // și din ce în ce mai adânc până la Marea Neagră. Straturile de humă, de marnă, care nu lasă să pătrundă printre ele apa, se numesc din această cauză impermeabile [...]

p.103

Straturile cele bogate de aramă de la Baia de Aramă sunt din acest fel de pământ; dar aici mai cu seamă se vorbește de piatra văroasă a acestor munți, care formează lespezi foarte mari ce-și ridică, spre cer din fața pământului, mărețele lor vârfuri și râpoasele lor coaste în formă foarte ciudată. Aceasta este mai cu seamă în Valea Cernei la hotarul Transilvaniei și al Banatului. Aceste lespezi cuprind o mulțime nemărginită de peșteri, de o lungime și de o întindere necrezută; unele din aceste peșteri sunt pline cu apă, altele sunt seci. Eu voi pomeni aici numai de una, care este cea mai vrednică de amintit din toate câte am văzut; aceasta este peștera

p.107

p.108 șerpilor²³, la o depărtare ca de o mie de stânjeni// de Baia de Aramă, în partea cea de sus a băii Bulba. Chiar și aceasta este o ramură a unei peșteri, peștera Bulba; am umblat până la o depărtare de mai mult de 2 000 stânjeni și cu toate acestea eram departe de a ajunge până la capătul ei.

Acolo se vede un pârâiaș din care se formează multe cascade frumoase, pârâiaș care se pierde în peștera cea mare de care am vorbit și care se întinde până la 500 de stânjeni de la intrarea peșterii șerpilor. Peștera Bulba s-a numit așa pentru bolborosirea care se aude. Multe alte peșteri care dau într-aceasta sunt atât de întinse, încât s-ar putea zidi întrînsele biserici întregi cu clopotele lor, dovadă că toată această vale este plină de asemenea peșteri, chiar în locurile unde forma văii nu indică unde este intrarea. Acestea sunt adâncituri și scufundări în formă de pâlnie și de crater, care se văd aproape de Ponoarele²⁴, Brebina²⁵ și Urzești²⁶ în județul Mehedinți, plaiul Cloșani. Pâlniile acestea s-au format prin dărâmarea unor asemenea adâncituri de sub pământ, precum se poate convinge cineva văzând asemenea locuri, care nu sunt complet scufundate. Un astfel de fenomen, se vede că s-a petrecut și la Băbeni²⁷. Prin cutremur s-a sfărâmat acoperișul ce se afla sub pământ și astfel toată partea de deasupra a trebuit să se scufunde. Ridicarea unor părți de pământ cu o suprafață de doi până la 20 stânjeni cubi se pare că ar fi provocat o scufundare convergentă a unor mari părți de pământ, care se află împrejurul acelei ridicări la care părțile cele din mijloc s-au împins în sus [...].

p.109

Arătări frumoase și luminoase

Aceste arătări s-au văzut nu numai la Buzău ci încă și la Argeș și la București. Fenomenele acestea luminoase care se arată când ca niște raze, când ca niște globuri de foc, însoțesc de multe ori cutremurele de pământ și sunt de obicei o urmare a fenomenelor electrice. Înainte și după cutremur am observat că aerul conține un mare procent de // electricitate ale cărui efecte rapide le-am simțit și eu.

p.110

Că un adevărat foc fără a fi vulcanic va fi ieșit afară din pământ, aceasta nu constituie un fenomen observat rar în timpul unui cutremur, precum și cu alte ocazii. Acesta se constată mai cu seamă la locurile care conțin mult catran și păcură, pentru

²³ „Am dat o asemenea denumire acestei peșteri din pricina mulțimii de șerpi ce se găsea împrejurul ei și care pare a fi *vipera amodites*. Am văzut mulți <șerpi> care cu toate că nu sunt necunoscuți, cel puțin nu se află așezați în vreo clasă. Unul dintre aceste feluri se deosebea mai mult prin ale sale frumoase vopseli de roșu deschis și galben de felul aurului; pe cap avea un desen așezat ca o liră care se prelungea în zig-zag până pe spate; avea și un corn pe nas. Acest șarpe este astfel de veninos încât a făcut să moară într-un sfert de minut jigăni mici ce i-am dat să mănânce. Într-altă parte am să vorbesc despre aceasta”. (n.a.)

²⁴ Comună, jud. Mehedinți.

²⁵ Comună, jud. Mehedinți

²⁶ Comună, jud. Mehedinți

²⁷ Sat și com., jud. Buzău.

că atunci vaporii, care ies din acele locuri, se aprind și provoacă o flacără care se ridică foarte mult. Focul, care iese din vulcanii mincinoși sau din arderi, este mult mai puțin întins. [...].

Aruncările afară ale vulcanilor

Atât acum cât și în călătoriile anterioare ce am făcut în Țara Românească, n-am găsit niciodată vreun semn de metale, de materii cu adevărat vulcanice, și de aceea eu consider drept un basm ceea ce se spune despre existența vulcanilor în Țara Românească. Eu nu mă refer aici la fenomenele vulcanilor mincinoși, fenomene ce apar foarte des. Acești vulcani mincinoși sunt munți și chiar suprafețe de șeș, care scot afară din vreme în vreme fum și foc. Un asemenea vulcan se vede aproape de satul Malurița²⁸ în județul Mehedinți, nu departe de Cerneți²⁹. Acolo în mijlocul // formației de molasă se află un strat destul de mare de cărbuni de pământ, ce se numește lignit, care se vede chiar și la suprafața pământului. Aprinderea ce se petrece de mai multe ori prin descompunerea sulfatului de pirit existent în acei cărbuni, și neconținută ardere a acestor straturi, care firește scoate afară fum și foc, provoacă scufundarea pământului. Și fiindcă cenușa cărbunilor cuprinde un spațiu mult mai mic, <fenomenul> se petrece prin surparea pământului, care acoperă acești cărbuni găunoși în formă de cratere. [...].

Formația vinelor minerale

Crăpăturile de care am vorbit, constituie dovezi importante asupra formației vinelor minelor. Se numesc vine minerale crăpăturile de pământ care s-au umplut cu ceva metal ș.a. Aici avem o umplutură mecanică în sus pentru că particulele de nisip și de humă de formația molasei s-au ridicat în crăpături prin straturile diluviene. Pe de altă parte umplutura ce s-a făcut trebuia să fi fost amestecată, pentru că materiile ce au ieșit din straturile cele mai din jos s-au ridicat până sus, în vreme ce particulele ce s-au rupt din straturile cele de deasupra sunt căzute în crăpături. Crăpăturile care au rămas oarecum // deschise fiind umplute de sus în jos, formează un alt treilea fel de mine, la care materiile straturilor celor de deasupra se văd amestecate cu straturile inferioare.

**Băgări de seamă asupra apăsării apelor care se află în pământul de formația
molasei și <care> dau dovadă că s-ar putea face în acest pământ puțuri
arteziene**

Din cele menționate rezultă că straturile de piatră ale munților Carpați trebuie să aibă o povârnire repede spre Marea Neagră, partea de loc cea mai de jos, fiindcă s-a observat că apele care au ieșit din crăpături, deși erau foarte largi, s-au aruncat în sus cu atâta repeziciune încât au ajuns la o înălțime de 6 picioare.

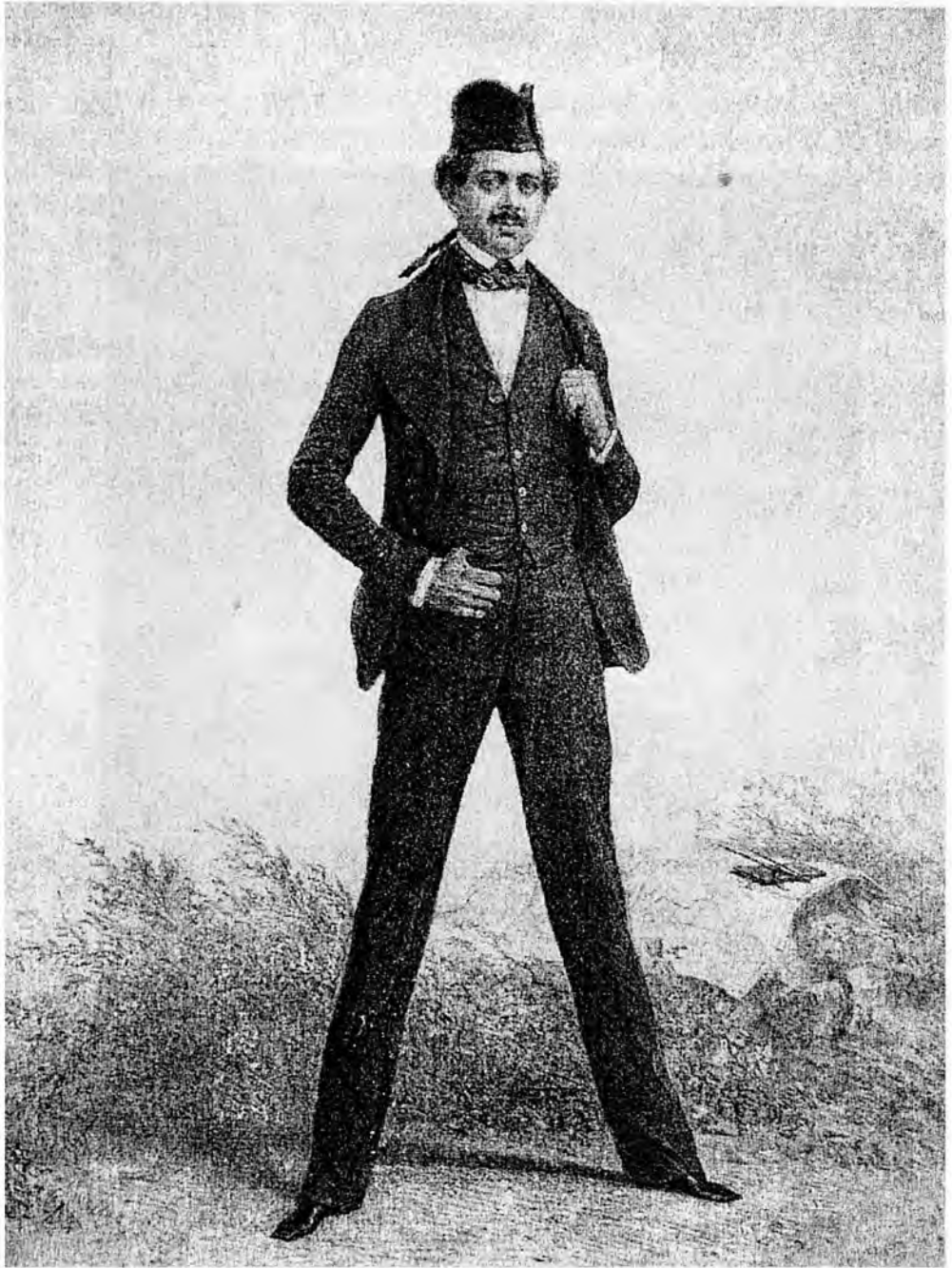
Potrivit tuturor dovezilor se presupune că se vor putea construi cu succes puțuri arteziene în diverse locuri în câmpia acestei țări, care ar fi cu atât mai de folos cu cât vedem că în multe din aceste locuri este mare lipsă de apă. Prin așezarea acestor tipuri de puțuri, se va putea dobândi nu numai apă izvorâtoare din munți, bună și curată, care va ieși afară din suprafața pământului, dar această apă repede țâșnitoare se va putea duce cu înlesnire în deosebite locuri unde va fi trebuință.

[Sfaturi privind construcția unor asemenea puțuri].

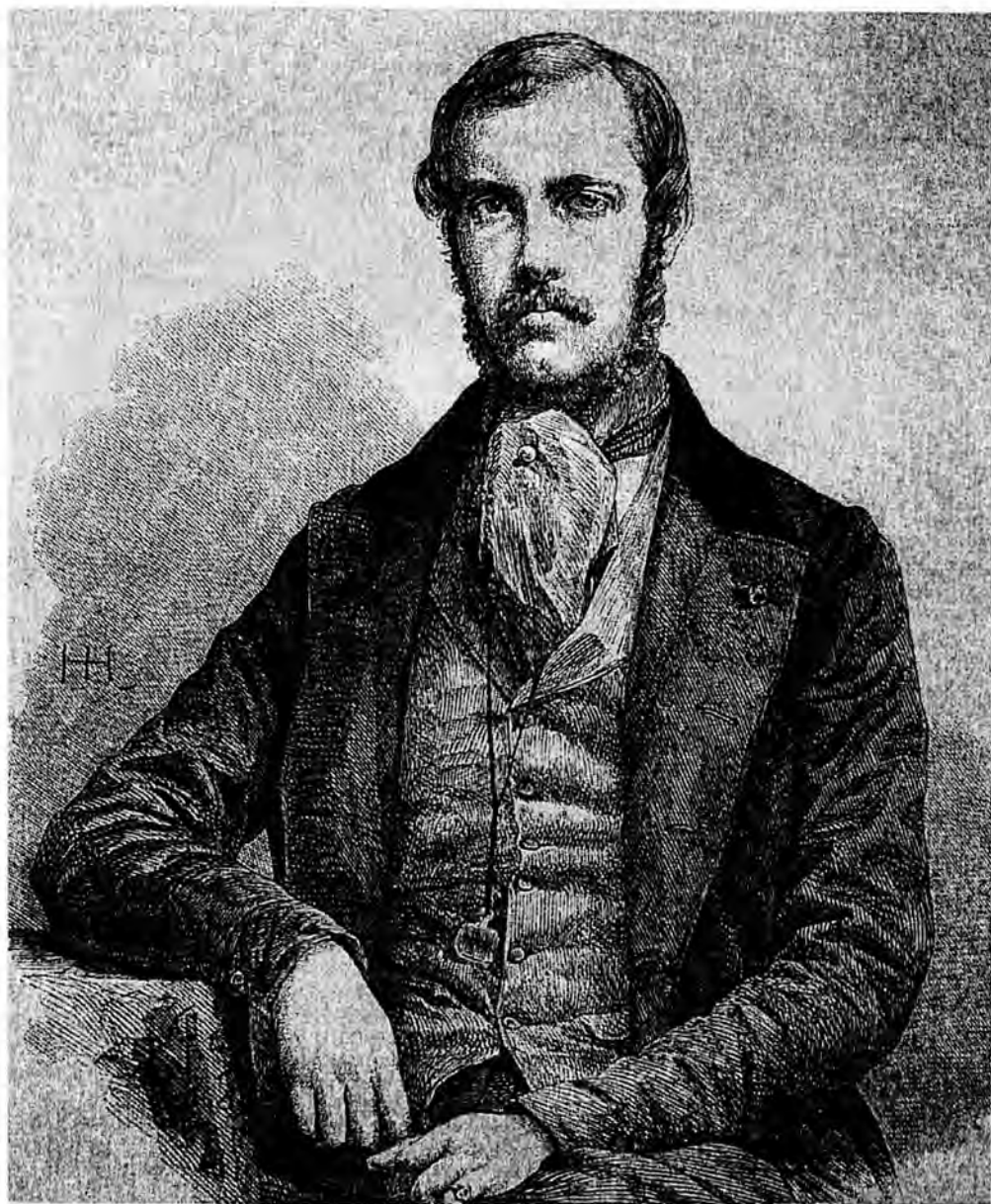
București, 6 februarie 1838

Anonim – Alexandru Dimitrie Ghica, domnul Țării Românești, ulei pe pânză,
Muzeul Militar Național

Auguste Raffet – Conte Anatole de Demidoff

Edouard Thouvenel, „L'Illustration” No. 882/21 Janvier 1860

Barabás Miklós, autoportret, 1839, acuarelă pe fildeș, după catalogul Expoziției comemorative
Barabás Miklós, Sfântu Gheorghe, 1998

Auguste Raffet – Valahia

Auguste Raffet – Infanteria valahă

Auguste Raffet – La joc

Auguste Raffet – Târg de Sf. Petru la Giurgiu

Auguste Raffet – Turn la Giurgiu

Auguste Raffet – Biserica grecească din București

Auguste Raffet – Stație de poștă

Auguste Raffet – Traversarea Buzăului

Auguste Raffet – Moldova

Auguste Raffet – Familie de țigani la drum (Moldova)

Auguste Raffet – Vederea Iașilor

Auguste Raffet – Popasul unui convoi de cârâuși în Moldova

Auguste Raffet – Curtea carantinei de la Sculeni

Auguste Raffet – Sosirea la Chișinău

Helmut von Moltke

Prințul persan Abbas Mirza, în versiunea germană a volumului lui James Baile Fraser

МЕДИКО-ТОПОГРАФИЧЕСКОЕ

ОПИСАНИЕ

КНЯЖЕСТВЪ

МОЛДАВИИ И ВАЛАХИИ,

СОСТАВЛЕННОЕ БЫВШИМЪ ГЛАВНЫМЪ ДОКТОРОМЪ
ВСѢХЪ ВОЕННОВРЕМЕННЫХЪ ГОСПИТАЛЕЙ ВЪ КНЯ-
ЖЕСТВАХЪ МОЛДАВИИ И ВАЛАХИИ И КРЕПОСТИ
СИЛИСТРИИ, СЪ ПРИСОВОКУПЛЕНИЕМЪ СТАТИСТИЧЕ-
СКОЙ ТАБЛИЦЫ Г. БУХАРЕСТА 1834-ГО ГОДА,

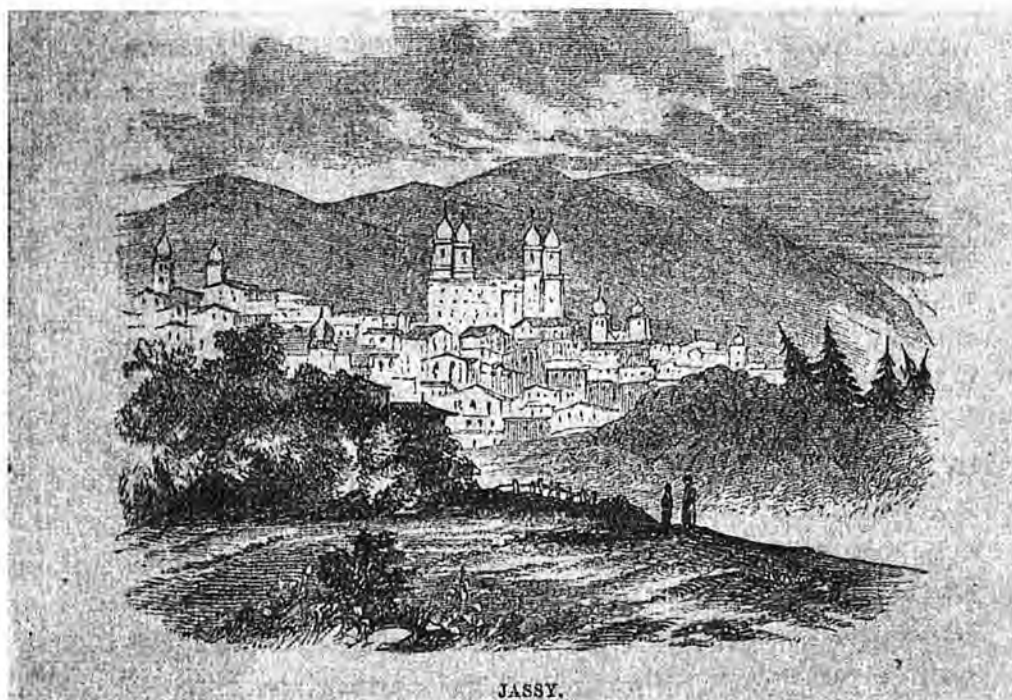
С. ДОБРОПРАВОВЫМЪ.

МОСКВА,

ВЪ ТИПОГРАФИИ ЛАЗАРЕВЫХЪ
ИНСТИТУТА ВОСТОЧНЫХЪ ЯЗЫКОВЪ

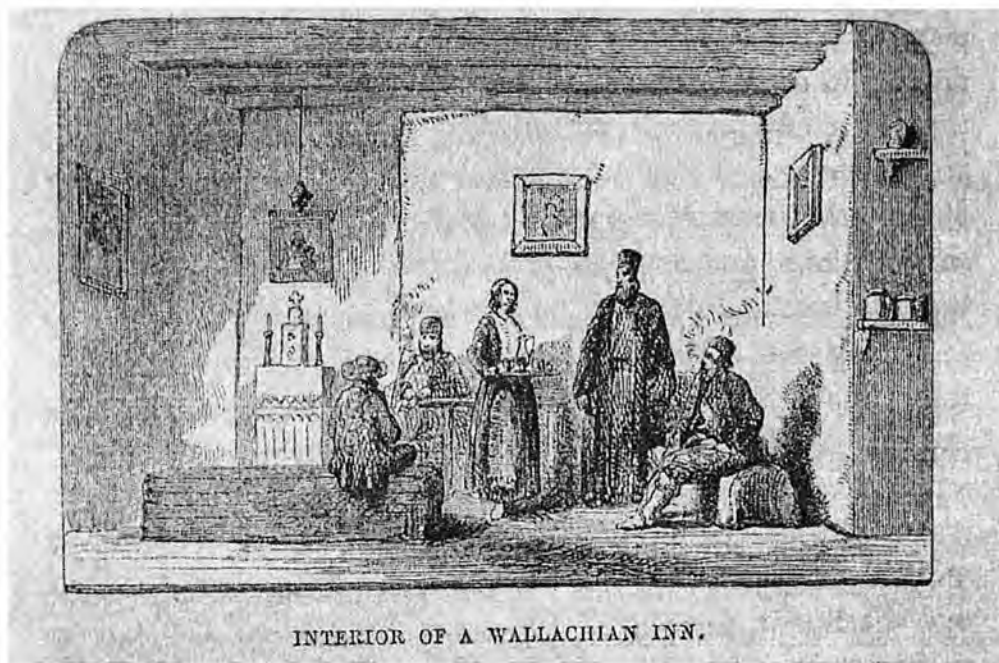
1835.

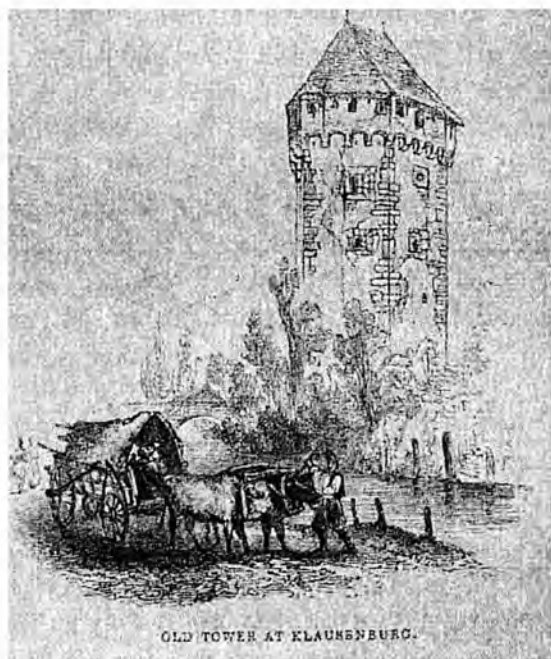
Henry Warren – Iași, în volumul lui Edmund Spencer

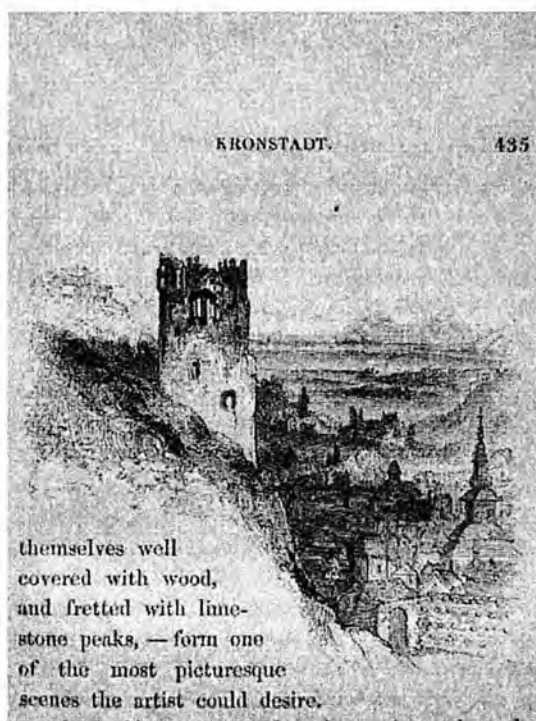
Henry Warren – Sosirea la un han valah, în volumul lui Edmund Spencer

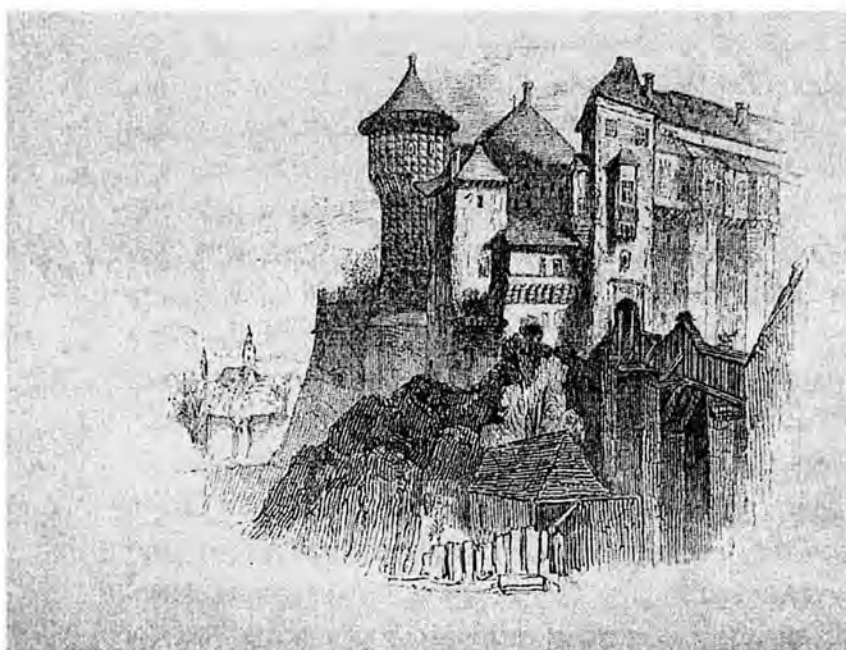
Henry Warren – Interiorul unui han valah, în volumul lui Edmund Spencer

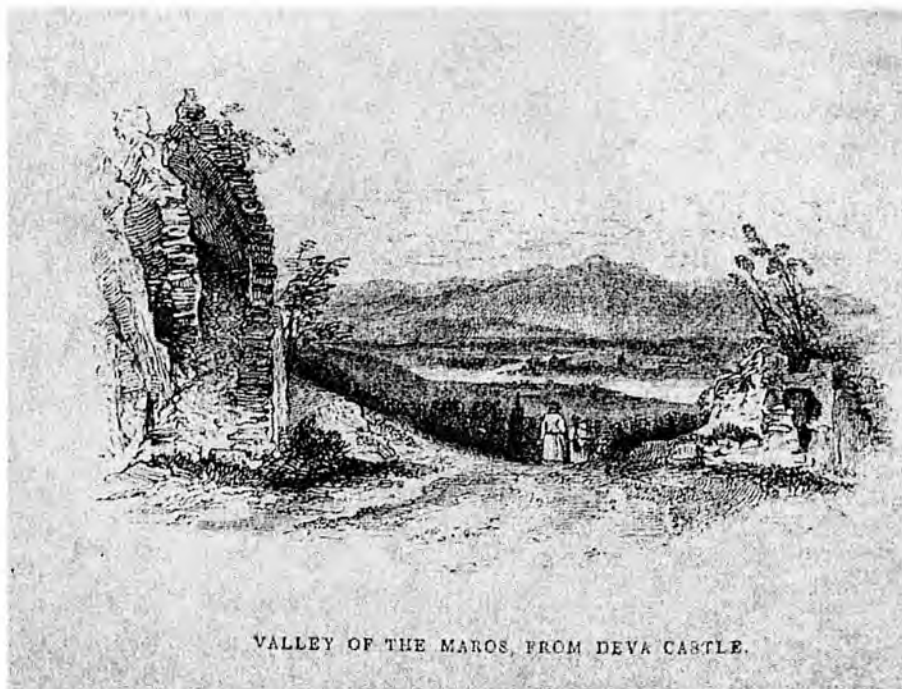
George Edwards Hering – Turn vechi la Cluj, în volumul lui John Paget

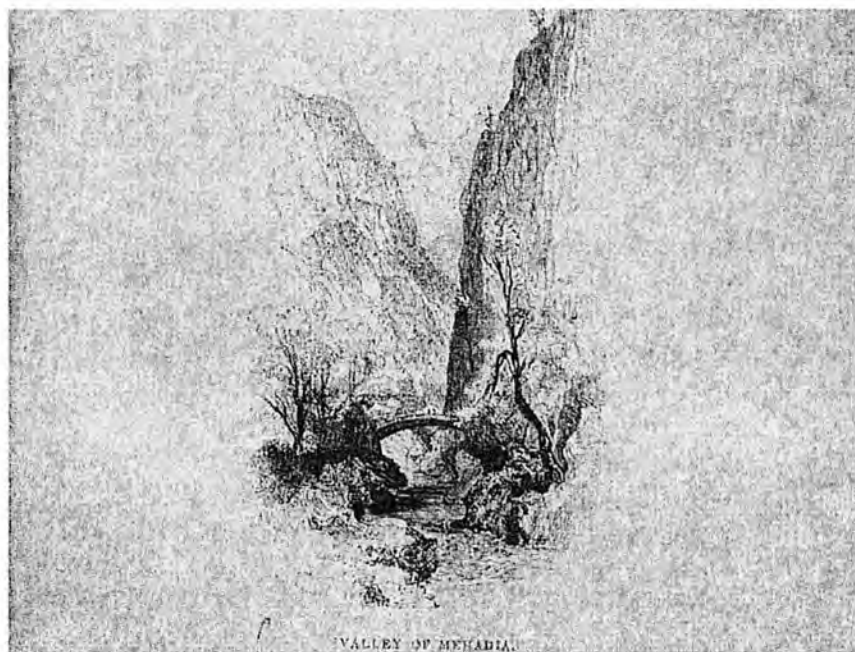
George Edwards Hering – Brașov, în volumul lui John Paget

George Edwards Hering – Castelul Huniașilor, în volumul lui John Paget

George Edwards Hering – Valea Mureșului, în volumul lui John Paget

George Edwards Hering – Valea Mehadiiei, în volumul lui John Paget

Adolphus Slade pe când era amiral în flota otomană sub numele de Muşaver Paşa
„The Illustrated London News” No. 666/ February 4, 1854

Premie Méritionale
et Crimée –
Demidoff.

Autograful contelui de Demidoff

Auguste Raffet – Autoportret

Auguste Raffet – Pagina de titlu a albumului de litografii *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, exécuté en 1837

THE MEMOIRS OF VINCENT NOLTE
REMINISCENCES IN THE PERIOD
OF ANTHONY ADVERSE

OR

FIFTY YEARS IN BOTH
HEMISPHERES

BY VINCENT NOLTE

TRANSLATED FROM THE GERMAN

INTRODUCTION BY
BURTON RASCOE

PUBLISHER
G. HOWARD WATT
NEW YORK
1934

Portretul lui Vincent Nolte și pagina de titlu a volumului său de memorii

Auguste Raffet – Obșteasca Adunare

Auguste Raffet – Biserica Sf. Gheorghe Nou

BARTOLOMEO GEYMET (?–?)

Lipsa informațiilor în privința activității consulului sard Bartolomeo Geymet, înainte și după misiunea sa din principate, ne împiedică să-i creionăm o biografie completă. Singurul cercetător, care a închinat activității consulilor sarzi din principate studii aprofundate, bazate pe o serioasă documentație din arhivele italiene, a fost Dimitrie Bodin, din ale cărei contribuții amintim: *I Consolati del Regno del Sardegna nei Principati Romeni all'Epoca del Risorgimento*, Bologna, 1935; *Politica economică a Regatului Sardiniei în Marea Neagră și pe Dunăre în legătură cu Principatele Române*, în „Revista Istorică Română”, IX. 1939, p. 137–164.

Ministrul de externe sard, contele Solaro della Margarita îl numește pe Bartolomeo Geymet, viceconsul la Galați, în vara lui 1837. Trecând prin Viena, Lemberg, Cernăuți, ajunge în Iași, unde în 19 decembrie este prezentat domnului Mihail Sturdza. În 25 decembrie se afla în Galați, găzduit de familia Pedemonte, una dintre cele mai puternice firme comerciale din portul dunărean. Primește în scurt timp recunoașterea de la Poartă și i se acordă titlul de consul. Desfășoară o activitate deosebită reflectată de rapoartele sale minuțioase, pline de informații economice, ce demonstrează interesul monarhiei sarde față de perspectiva deschisă de Tratatul de la Adrianopole, care a transformat gurile Dunării într-o zonă râvnită de marile puteri. Din cauza veniturilor modeste, care nu-i permiteau să-și întrețină familia numeroasă, Geymet solicită mutarea sa în alt post, iar în august 1841 părăsește Galați, îndreptându-se spre Smirna. Totuși va gira acest post până în 1843, când noul consul Castellinard va fi recunoscut drept reprezentant al Regatului Sardiniei la Galați¹.

Aperçu sur les Principautés de Moldavie et de Valachie, datat 1 mai 1838, reprezintă în fapt primele impresii ale consulului sard la contactul cu noul său post. De aici vom vedea și unele inadvertențe, aprecieri superficiale asupra realităților românești.

Lucrarea despre principate, trimisă Ministerului de Externe de la Torino, urma să fie parcursă și de regele Carol Albert. Impresionează efortul reprezentantului sard de a se informa asupra populației principatelor. Subliniază originea latină a limbii și a poporului român, aducând dovezi lingvistice în susținerea afirmațiilor sale – asemănarea dintre română și italiană. Sunt redată informații despre instituțiile statului, împărțirea administrativă, rangurile boierești, codurile de legi, toleranța religioasă, ce permitea practicarea, pe lângă cultul oficial, cel ortodox, și a catolicismului, protestantismului, mozaismului. Deosebit de prețioase sunt relatările ce privesc bogățiile naturale, produsele de import și export, dezvoltarea navigației, cu referiri concrete la circulația navelor în Galați și Brăila. Ultimele două orașe porturi le consacră paragrafe separate, urmărind dinamica populației, evoluția comerțului, cu referiri precise asupra activităților desfășurate de casele comerciale sarde și în special a celei conduse de frații Pedemonte.

Accentele critice sunt îndreptate spre corupția din justiție, spre lipsa de interes a marilor proprietari față de cultivarea pământurilor, spre indiferența autorităților față de modernizarea drumurilor. Îl nedumerește lipsa de preocupări a înaltei societăți, care se complăcea – după opinia sa – într-o dulce pierdere de timp.

Lipsite de consistență sunt pasajele referitoare la situația țărănimii, a clerului și a cultului ortodox.

¹ Dimitrie Bodin, *I Consolati del Regno del Sardinia nei Principati Romeni*, Bologna, 1935, p. 148–152.

BARTOLOMEO GEYMET

Vedere generală asupra principatelor Moldova și Țara Românească¹

Aspectul general al reliefului

p.27

Aspectul general al acestor ținuturi este peste tot uniform cu excepția părții muntoase, ultima graniță spre Austria și Poartă. De la Mihăileni², primul oraș al Moldovei după ce părăsești Bucovina, până la București, călătorul nu vede la dreapta și la stânga decât câmpii nesfârșite întretăiate din loc în loc de văi mai mult sau mai puțin adânci. Nu există deloc șosele. Trăsurile, căruțele își aleg drumul pe acolo unde terenul prezintă mai puține asperități și parcurg astfel nestingherite câmpuri, mărăcinișuri, pășuni. În toată această întindere nemărginită a țării nu se găsește nici o pietricică, nu se văd decât câteva înălțimi, care ar putea, dacă ar fi exploatate, să furnizeze material de construcție; de aici dificultatea de a construi șosele. Partea muntoasă prezintă, din acest punct de vedere, mai multe resurse, dar ea este mai puțin frecventată. Prințul Moldovei³ a inițiat de câțiva ani construcția unei șosele de la Iași la Mihăileni, dar aceasta merge încet datorită dificultăților menționate și ne îndoiim că ar putea fi terminată.

Clima

Clima principatelor se aseamănă cu cea a Piemontului⁴. În plină vară, temperatura urcă la 24, 28 grade (Réaumur⁵); în miezul iernii, coboară până la minus 15–20 grade, cu excepția gerului extraordinar din 1837/1838; în sezonul rece, temperaturile sunt în mod obișnuit de minus 14–16 grade, dar frecvențele și foarte violentele vânturi de Nord fac frigul insuportabil. Ele sunt cauza înghețării Dunării la minus 14 grade, în timp ce Padul⁶ la Torino nu îngheață la temperaturi de minus 17 grade.

Sol. Cultura pământului

Solul este peste tot bogat, productiv, pământul este în general de culoare neagră; se aseamănă cu terenurile de răsadniță, care servesc în Piemont pentru îngrășăminte. Cultivarea pământului este cu toate acestea foarte neglijată,

¹ Traducerea a fost făcută după textul original în franceză *Aperçu sur les Principautés de Moldavie et de Valachie*, editat de Dimitrie Bodin în *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele române și Regatul Sardiniei*, București, 1941, p. 27–45.

² *Michaelești*, localitate în județul Botoșani.

³ Mihail Sturdza, domn regulamentar al Moldovei între 1834–1849.

⁴ Regiune în nord-vestul Italiei, atunci regat ce cuprindea și insula Sardinia.

⁵ René Antoine Ferchault de Réaumur (1683–1757), fizician și naturalist francez, care a construit un termometru în alcool.

⁶ Râu în Italia de Nord.

câmpurile sunt rare și două treimi din aceste ținuturi sunt necultivate și lăsate pradă naturii, care lucrează mai mult decât omul, care, de altfel, nu se găsește în număr suficient <de mare> pentru exploatarea sau defrișarea acestui sol; pășunile sunt bogate, recoltele de fân sunt foarte abundente, rămânând în general o mare cantitate sub picioare și pe aceste distincte// locuri, pământul se îngrașă din propriile producții; belșugul pășunilor explică abundența vitelor de toate rasele. Numeroase turme de oi și de cornute parcurg în libertate aceste pustietăți. Apropiindu-ne de părțile muntoase ale celor două principate întâlnim păduri imense, părțile joase reprezentând peste tot o suprafață în întregime pustie, cu câteva excepții nu întâlnești nici un arbore de la Mihăileni la București. Aspectul acestor ținuturi este trist și monoton. p.28

Bogăția grânelor de toate felurile, care se recoltează din aceste ținuturi, nu are drept cauză cultivarea lor, ci excedentul lor față de nevoile populației. O treime din teren este semănată anual și partea care a fost cultivată, de exemplu, anul acesta, rămâne necultivată următorii doi ani. Țăranul nu folosește îngrășămintă și în general arde gunoiul pentru a se descotorisi de el; când vrea să semene o bucată de teren, care a fost de mult timp lăsată în repaus, arde ierburile și mărăcinile care o acoperă.

Fructele sunt în cantitate mică, sunt în mare parte sălbatice și au un gust puțin agreabil. Se cultivă cu succes vița-de-vie și vinurile, care se recoltează, sunt în anii prielnici, bune și abundente. Consumarea lor se face în întregime în țară și nu există astfel posibilitatea exportului. Pentru a asigura viile, în iernile grele din aceste ținuturi, ele sunt îngropate complet. Recolta din anul 1827 a fost compromisă din această cauză; s-au importat vinuri din Constantinopol și din Arhipelag.

Populația

Populația Moldovei se ridică la aproximativ 700 000 de suflete, cea a Țării Românești la aproape un milion⁷. Ea nu ajunge în nici una dintre provincii la ceea ce ar putea fi, de aceea două treimi din terenuri sunt necultivate.

Datorită Rusiei, aceste țări se bucură de 9–10 ani de o liniște completă⁸, dar în trecut, expuse fără încetare incursiunilor făcute de ruși sau turci, populația a suferit considerabil și s-a refugiat în părțile muntoase. În sfârșit, în aceste părți, populația este numeroasă, în timp ce la câmpie ea nu depășește un sfert din ce ar putea fi //.

⁷ Catagrafia din 1838 indică o populație pentru Moldova de 1 419 000 locuitori, iar pentru Țara Românească 2 402 000 locuitori; în *Istoria Românilor*, (coord. Dan Berindei) vol. VII, t. I, București, Editura Enciclopedică, p. 137 sunt menționați 1 992 932 locuitori în Țara Românească, la începutul perioadei regulamentare și 274 839 capi de familie în Moldova, în 1845.

Semințiile

p.29

Moldoveanul și munteanul formează fondul acestei populații, care își trage obârșia din romani; dacă l-ai întreba pe unul dintre locuitori „Ce ești tu?”, va răspunde, *Român*. Populația de la câmpie este exclusiv românească, este o rasă care are trăsături italiene. În ceea ce privește fizionomia, în Italia ea nu va trece drept străină. Bărbații ca și femeile au o constituție bună. Populația orașelor și în special a porturilor dunărene se compune dintr-un amalgam de greci, slavi, ruși, maghiari, dintr-un mare număr de evrei, majoritatea originari din Polonia și din Germania, un număr destul de considerabil de boemieni (țigani), cei mai mulți sclavi ai boerilor sau ai stăpânilor acestor țări.

Limba

Moldovenii și muntenii vorbesc, cu mici diferențe aceeași limbă. Este o limbă latină coruptă. Vecinătatea Turciei, frecvența grecilor și a altor străini în aceste țări au sfârșit prin a o denatura, introducând în această limbă cuvinte străine latinei. Iată aici câteva fraze moldovenești cu traducerea în italiană, limbă de care se apropie cel mai bine.

Trebuie se vorbim tot zile moldovinesk onde se invezem in asta limba. (Trebuie să vorbim toată ziua moldovenește și să învățăm în limba aceasta). Occorre di parliamo tutti giorni moldavo onde ci avvezziamo a questa lingua.

Ajesta cal non este formos pentru che jeste mic. Porte apa corat. (Acest cal nu este frumos pentru că este mic. Poartă apa curată). Questo cavallo non è bello perchè è piccolo. Porta acqua pura.

Face foc pentru că jeste frigo. Ciseme o cimbotle mele no mi vin cu colzun pentru che sunt strempie. (Face foc pentru că este frig. Cizmele sau ciubotele mele nu-mi vin cu ciorapi pentru că sunt strâmte). Fa fuoco perchè fa freddo. I miei stivali mi fanno male colle calze perchè sono stretti.

Moldovenii folosesc caractere rusești⁹ și multe abrevieri, iar pentru străini citirea și scrierea în această limbă este dificilă.

Orașele

p.30

Populația acestor două principate nu este numeroasă și prin urmare localitățile, satele și orașele sunt răzlețe. Orașele principale din Moldova sunt Iași, Botoșani, Vaslui, Bârlad, Tecuci, jumătate din Focșani, cealaltă jumătate aparține Țării Românești, ale cărei principale orașe // sunt: București, Buzău, Râmnic și alte

⁸ Este o exagerare evidentă a consulului sard, care nu cunoștea realitățile românești. Regimul regulamentar, introdus sub auspiciile Imperiului rus, a inaugurat o perioadă de limitare a autonomiei principatelor, lucru valabil până la lichidarea lui în 1856, în urma prevederilor Tratatului de pace de la Paris.

⁹ Este vorba de alfabetul chirilic, înlocuit de cel latin în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859–1866).

câteva. Principalele porturi dunărene sunt: Galați în Moldova, Brăila, Giurgiu, Craiova și Calafat în Țara Românească.

Moldova este împărțită în 17 pârclăbii sau districte, iar Țara Românească în 19. Autoritatea principală a capitalelor de districte se numește ispravnic, fie intendent sau guvernator. Pârclăbiile sunt compuse dintr-un număr mai mare sau mai mic de vornicii sau comune, conduse de vornici. Iași are 30–40 000 de locuitori, București în jur de 80 000¹⁰. Cu excepția acestui ultim oraș, care se aseamănă cu cele din Franța sau Italia, toate celelalte sunt astfel construite încât nu au nimic în comun cu acestea. Ulițele sunt în general mărginite de bucăți de scânduri, părți ale incintelor în mijlocul cărora se găsesc amplasate casele. Majoritatea acestor case sunt construite din lemn sau din chirpici albit cu ipsos. În Iași și București sunt numeroase case frumoase, construite modern.

Conducerea politică

Cele două principate au o constituție apropiată de cea a Franței¹¹ și un cod civil¹². Legile lui Iustinian¹³, codul lui Napoleon¹⁴ și cel austriac au servit drept model. Dar atât constituția cât și codul nu sunt decât teorii, în aceste țări domnește arbitrariul. În fiecare capitală de ținut există tribunale civile, iar în unele chiar comerciale, la care se poate face apel și, respectiv, la divanele din Iași sau București, iar în ultimă instanță la Constantinopol. Din cauza cheltuielilor enorme un astfel de apel pare puțin probabil. În general, banii joacă un rol important în aceste procese; vai de cel care nu vrea să se supună anumitor exigențe și care se bazează numai pe dreptate, este mai mult ca sigur că va pierde procesul. Casa Pedemonte¹⁵ din Galați s-a găsit în timpul din urmă într-o situație asemănătoare. Avea un proces împotriva unuia dintre cei mai importanți boieri din Moldova. Tribunalul comercial din acest oraș s-a pronunțat în favoarea ultimului. În loc de a face apel la Iași, unul dintre membrii casei de comerț s-a dus la boier, ținând într-o mână sentința și în alta // p.31
banii: „Iată domnule, a spus el, sentința care mă condamnă la o plată injustă, iată banii, luați-i dacă aveți curaj”.

¹⁰ În 1832 populația Bucureștilor se ridica la 72 595 locuitori.

¹¹ Se referă probabil la faptul că principatele sunt guvernate pe baza unei constituții (Regulamentul Organic) și nu la conținutul acesteia.

¹² În Moldova exista „Condica Calimachi” din 1817, iar în Țara Românească „Condica lui Caragea” din același an, ambele abrogate în 1864, în timpul lui Alexandru Ioan Cuza.

¹³ Iustinian, împărat bizantin (527–565).

¹⁴ Cod civil francez publicat în 1807, care a luat numele Împăratului Napoleon I și a influențat întreaga legislație europeană.

¹⁵ Casă comercială sardă constituită la Galați în 1832.

Boierul uimit de acest limbaj și convins fără, îndoială, de greșeala sa, a considerat sentința nulă și a încheiat disputa prin înțelegere spre satisfacția numitei case comerciale.

Aceste instituții nu datează decât de curând și asemenea copilului care începe să meargă lipsit de putere și se împleticește, le lipsește această energie atât de necesară pentru a menține ordinea în toate ramurile administrației. Se pare că în fața marilor chestiuni politice de care se ocupă Europa întreagă, aceste instituții sunt considerate efemere, impresie dăunătoare pentru orice administrator și în special pentru acela care nu este sigur de viitor și sacrifică binele general intereselor personale.

Ocârmuirea Moldovei cu sediul la Iași se compune din următorii membrii:

1. Prințul domnitor, electiv ;
2. Marele Postelnic sau Ministrul pentru Afaceri Străine ;
3. Marele Logofăt sau Ministrul de Interne și de Justiție ;
4. Aga, prefectul poliției ;
5. Vistiernicul sau Ministrul sau Intendentul finanțelor ;
6. Ispravnicul, guvernatorul ;
7. Hatmanul, inspectorul general al armatei.

Există alte trei divanuri pentru probleme judiciare:

1. Divanul suprem compus dintr-un președinte și șase boieri, membrii sau jurați ;
2. Divanul Moldovei de Sus compus dintr-un președinte și trei boieri, membrii sau jurați ;
3. Divanul Moldovei de Jos compus ca și ultimul.

Ocârmuirea munteană cu sediul la București are aproximativ aceeași compoziție.

p.32 Statutul casei ținute de acești Principi domnitori poate fi comparat cu cel ținut într-o capitală europeană de un nobil // bogat, ocupantul unei înalte funcții. Poate fi sesizat în descrierea Curții lor aflată în câteva jurnale, din strălucirea aparițiilor publice și din proiectele unor edificii. Aceste planuri sunt frumoase, plăcute privirii; în realitate clădirile sunt obișnuite.

Prinți

Domnul actual al Moldovei trece drept foarte avar. Se bucură de o avere de aproximativ 50 000 de ducăți. Este acuzat că nu se gândește decât la îmbogățire și printre boieri există o opoziție puternică împotriva lui. În politică, se spune că nu are alt scop decât să fie pe placul Rusiei și în convergență cu vederile acestei puteri atâta disensiunile interne din principat, stare de lucruri care, dacă este cazul, va face

ocuparea acestor țări foarte ușoară de către ruși, care după opinia majorității locuitorilor vor sfârși mai devreme sau mai târziu prin a le lua în posesie. La începutul acestui an Prințul a trebuit să renunțe la numirea unui înalt funcționar, pe care el o făcuse și o comunicase celui ales, din cauza declarației agentului rus, că această numire displăcea guvernului său.

Prințul actual al Țării Românești¹⁶ trece drept foarte liberal; în fine, se pare că a recurs foarte des la împrumuturi. Este bine văzut de români și s-ar părea că nu se află atât de mult sub influența Rusiei ca vecinul său. Totul anunță că în acest principat există o independență¹⁷ mai mare.

Armata

În aceste principate există forțe militare ca pretutindeni. Totul este în formare. Trupele din Moldova nu se ridică decât la aproximativ 5 000 de oameni, inclusiv un escadron sau două de cavalerie. Muntenii nu depășesc 6 000 de oameni. Se spune că rușii au vegheat organizarea lor. Acești soldați sunt în cea mai mare parte oameni chipeși și bine echipați; trec drept curajoși în special muntenii și printre ei se disting, în această privință, cei originari din părțile muntoase ale Țării Românești. Aceste trupe sunt, în cea mai mare parte, eșalonate în pichete de-a lungul Dunării, drept cordon sanitar. Nu există artilerie.

Clasele. Boierii. Țăranii

Populația indigenă a celor două principate se poate împărți în două clase: boierii și poporul sau țăranii. Toți cei care exercită // profesii comerciale sau de oricare altă natură sunt, în general, greci sau străini. p.33

Boierii se împart în două clase, și anume în primul și al doilea ordin, după avere și funcții. Câțiva dintre acești boieri conservă costumele și obiceiurile vechiului regim. Ei sunt îmbrăcați în stil oriental și petrec ore întregi așezați, cu picioarele încrucișate, fumând pipă. Cei mai mulți dintre ei maimuțăresc moda pariziană și sunt înclinați spre toate extavaganțele luxului. Jocul de cărți este o patimă generală, în special a boierilor din Țara Românească. Țăranul este o specie necivilizată, încăpățânată, care muncește numai de frica ciomagului. Anecdota următoare vă va da o idee despre stupiditatea acestei rase de indivizi. Un străin, aflat la câteva poște de București, îndreptându-se spre Moldova în luna februarie, s-a înzepezit atât de tare, încât caii de poștă nu au mai putut să-i miște trăsura. Întâmplarea i-a scos în cale un țăran ce conducea un car de lemne tras de trei perechi

¹⁶ Alexandru Dimitrie Ghica, domn regulamentar între 1834–1842.

¹⁷ Nu se referă la statutul juridic internațional al principatului, ci la politica liberală a domnitorului, care nu avea manifestări atât de despotice ca acelea ale contemporanului său din Moldova.

de boi. Călătorul l-a rugat pe țaran să-i împrumute boii pentru a degaja trăsura și a o așeza pe o mică ridicătură alăturată, dar a fost refuzat. I-a oferit bani, dar a fost refuzat cu încăpățănare. O persoană din suita călătorului, pierzându-și răbdarea i-a aplicat țaranului câteva lovituri de ciomag. Acrste a acceptat repede să facă ce i se cerea.

Titluri boierești

Boierii din prima clasă sunt aproape toți învestiți cu titluri. Iată o listă destul de curioasă a acestor titluri. [Urmează o serie de titluri boierești].

p.34

Titlurile cele mai cunoscute sunt cele de spătar, de agă, de postelnic și de logofăt¹⁸. Aceste titluri nu obligă pe cea mai mare parte a persoanelor care sunt investite să îndeplinească funcțiile pe care le implică.

Religia

Religia dominantă în cele două principate este cea greco-ortodoxă; poporul este foarte superstițios, preoții sunt în general ignoranți, foarte puțini au studii. Tinerii, care vor să se dedice bisericii, intră ca paraclisieri pe lângă un preot și petrec 4–5 ani pentru a învăța ceremoniile complicate ale acestui cult. Apoi se duc la Iași și București pentru a fi consacrați de patriarhul lor¹⁹. Îi găsești destul de des în cârciumi și frecventează femeile ușoare. Se pot căsători. Călugării și oamenii bisericii din mănăstiri fac jurământ de celibat. Aceste populații au practici religioase care țin de păgânismul antic. În zilele de comemorare a morților depun pe mormintele rudelor diferite mâncăruri pe care preoții le ridică bineînțeles la timpul și locul potrivit [...] Sunt asigurați că absolvirea păcatelor are un preț mai mult sau mai puțin ridicat, în funcție de importanța greșelii de care sunt acuzați. Dacă este vorba de un furt nu de puține ori preotul tratează cu vinovatul, luându-și jumătatea sa din banii sau obiectele furate²⁰.

p.35

Nu sunt biserici catolice decât la București sau la Iași. Mai mult, se găsesc capele la Focșani, la Brăila și în alte câteva // locuri. La București este un episcop, Monseniorul Joseph Molajoni²¹, episcop de Nicopole. De câteva luni a părăsit orașul din cauza diferendelor care s-au ivit între el și acel patriarh²². El locuiește acum într-un sat turc nu departe de Dunăre. La Iași există o misiune condusă de

¹⁸ Titlurile menționate de Geymet și-au pierdut, conform prevederilor regulamentare, conotațiile avute în Evul Mediu, devenind onorifice sau corespunzătoare unor funcții civile.

¹⁹ Corect mitropolit.

²⁰ Aprecieri nedrepte la adresa clerului ortodox, făcute de un catolic, care nu înțelegea practicile ortodoxiei.

²¹ Giuseppe Maria Molajonni, misionar apostolic, vicar general al congregației „De Propaganda Fide” în Țara Românească.

²² Mitropolit.

reverendul Magni²³. Dar nici episcopul nici misiunea nu au un număr de preoți suficienți pentru nevoile spirituale ale catolicilor din cele două principate. Suntem asigurați că autoritatea de care ține misiunea numită se va îngriji de această problemă. Este uimitor că s-a neglijat atât de mult timp o chestiune atât de importantă.

Protestanții

La București se află printre altele o biserică evanghelică luterană și o biserică evanghelică reformată. Se pretinde că așezarea primelor comunități datează din anul 1550 și al doilea val din 1690–1692. Nu există nici un indigen din principate care să aparțină acestor biserici. Credincioșii sunt toți străini: germani, elvețieni sau englezi.

Evreii

Evreii se găsesc în aceste ținuturi în număr mare și au peste tot școli sau sinagogi.

În general, toți acei care nu profesează religia dominantă se află sub jurisdicția agenților sau consulilor străini. Evreii sunt aproape toți sub protecția consulilor sau agenților austrieci, trecând drept germani.

Turcii

Conform Tratatului de la Adrianopole²⁴, turcii nu au voie să posedă pământuri, nici să ridice moschei în cele două principate. Ei se găsesc de altfel în număr mic și cei mai mulți îndeplinesc funcția de arnăuți²⁵ pe lângă agenții străini.

Obiceiurile

[...] Societatea înaltă este dominată de pasiunea pentru cărți de joc și femei, poporul de cea pentru vin și alte băuturi. Există excepții ca peste tot, dar în general cuvintele loialitate, bună credință, sunt lipsite de sens pentru locuitori. Vai de călătorul lipsit de experiență care sosește în aceste locuri. Dacă are de negociat afaceri, în special în privința avantajelor va fi înșelat, păcălit în toate modurile.

²³ Șeful misiunii catolice din Iași.

²⁴ Tratat încheiat în 2/14 septembrie 1829; interzicerea așezării otomanilor la nordul Dunării este mai veche, tratatul doar consfințește o stare de fapt.

²⁵ Soldat mercenar de origine albaneză, cu care sunt asimilați acești turci.

p.36 Lenea și indolența caracterizează aceste populații. La femei, trândăvia este încă // și mai mare. Ele nu fac nimic, nu se ocupă de nimic. Bunele moravuri nu se găsesc la ele mai mult la ele decât la bărbați. Infanticidul este frecvent, atât la cele măritate cât și la cele necăsătorite. Guvernul nu pare să cerceteze deloc aceste nelegiuiri²⁶.

Acest tablou nu este deloc măgulitor, nu caracterizează decât autohtonii. Din păcate este foarte fidel. Opinia străinilor este în general că, din cauza rațiunilor menționate, această populație nu va putea niciodată să se îndrepte nici să sporească, atât timp cât guvernul nu va căuta să atingă acest scop prin măsuri similare.

Ca toate populațiile din Nord, moldoveanul și munteanul sunt foarte ospitalieri. Înalta societate este accesibilă, relațiile sociale pe care un străin le poate stabili în aceste ținuturi, cu excepția interesului, sunt foarte plăcute.

Mijloace de călătorie

Străinul care vrea să străbată aceste două principate nu are decât două mijloace de călătorie. Poate să călătorească cu proprii săi cai, puțin câte puțin zilnic cu o călăuză, deoarece cum am spus mai sus nu sunt șosele, sau poate lua poșta. Poștele sunt foarte bine organizate, dar după scopul lor inițial ele trebuiau să servească exclusiv Prinților domnitori și mai marilor țării. Numai cu titlu de favoare se acordă străinilor distinși *poderosa*²⁷ – legitimația de călătorie, sau autorizația de a se servi de ea. O familie compusă din mai multe persoane nu poate să călătorească cu poșta, pentru că felul de trăsură pe care o are poșta, care se schimbă la fiecare popas, poate transporta o singură persoană. Trăsura nu depășește două picioare înălțime și este formată din asamblarea câtorva piese de lemn în formă de cușcă pusă pe patru roți, care nu conține nici un cui de fier. Nu de puține ori aceste mașinării se strică în drum și câteodată poștalioanele își pierd călătoriile pe drum, iar aceasta nu se observă decât la popas, pentru că zelul lor, <al surugiiilor> este atât de rapid și strigătele prin care își îndeamnă caii atât de frecvente, că în asemenea accidente toate eforturile călătorului de a se face auzit sunt inutile. Popasurile sunt în general din 10 în 10 mile italienești²⁸, care se parcurg într-o oră și jumătate. Surugii, vizitii sunt foarte îndemânatici, foarte abili, este o profesie pe care o exercită din tată în fiu. //

²⁶ Nu este primul călător străin care își exprimă dezaprobarea față de „obiceiurile orientale” ale înaltei societăți din principate. Exagerează însă prin pesimism și generalizarea moravurilor decadente la nivelul întregii societăți românești.

²⁷ Poșta a fost înființată în Țara Râmânească de către Alexandru Ipsilanti, în 1775, iar în Moldova de Alexandru Moruzi în 1792–1793. Unii călători erau scutiți de taxa numită ugerit (10–20 de bani pentru cal și o oră de mers), dar trebuiau să aibă un răvaș de drum sau teșcherea în care se înscrisa numele lui, locul de unde vine și unde se duce.

²⁸ O milă în Piemont era egală cu 2,466 km.

Caii sunt de rasă moldovenească. Sunt mici, dar viguroși. Există de asemenea crescători care furnizează cai de talie înaltă și cu forme frumoase. p.37

Hanurile

Călătorii de vază locuiesc în general la localnici sau se opresc la ispravnic (guvernator) sau la prima autoritate a locului. Simplul particular trebuie să aibă provizii și să locuiască la cine vrea să-i acorde găzduire sau dacă stă într-un han i se asigură numai camera și o rogojină drept pat.

Industria

Moldovenii și muntenii sunt boieri sau agricultori; industria este nulă în principate. Nu există nici un fel de fabrică²⁹. Meșteșugurile ca: lăcătușeria, tâmplăria, croitoria, cizmăria și altele sunt exercitate de străini, greci, germani, ruși, evrei, țigani, ultimii, rasă de nomazi, vagabonzi dedicați în aceste ținuturi diferitelor munci. Femeile din clasele inferioare, moldovence sau muntence, țes lână și fac pânzeturi pentru uzul familiei lor.

Comerțul

Se întâmplă în comerț ca și în industrie, cu excepția câtorva vulpoi care îl practică pentru a-și procura un expedient. Este o ramură, care este exploatată de străini ca și cele menționate mai sus.

Importul

Fără industrie, fără fabrici de orice fel, această populație își aduce din străinătate toate țesăturile, obiectele de lux, toate articolele fabricate. Cele confecționate în Leipzig și în statele Austriei găsesc în principate un deosebit importanță pentru țesăturile lor de toate genurile: postavurile, pânzeturile, stofele din bumbac, mătase, încălțăminte, toate sunt furnizate de aceste fabrici la un preț care nu permite nici o concurență. Calitatea acestor stofe este fără îndoială inferioară celei care se fabrică în Franța, în Elveția, în Olanda, în Anglia și chiar în Italia. Dar aceasta nu-i interesează pe majoritatea locuitorilor, care nu se preocupă decât de un preț bun și de forma stofelor, nu se îngrijesc deloc de rezistența lor. Cele care sunt fabricate în statele germane menționate răspund admirabil acestei cerințe. Pânzele de exemplu // sunt atât de bine apretate, atât de suple, atât de frumoase într-un p.38

²⁹ O evidentă exagerare a consulului, care se afla de puțin timp în principate. Pentru amănunte vezi Ioan C. Filitti, *Les Principautés roumaines sous l'occupation russe (1828-1834)*, București, 1904, p. 171.

cuvânt, încât par postavuri fine, făcute în Louviers și Sedan³⁰. Diferența este prețul, calitatea, rezistența. Cele de calitate fină sunt din lână, rezistente, și costă între 16 și 24 de franci balotul. Pânzeturile din Germania conțin în țesătura lor mult bumbac, rezistă puțin și costă, cele mai fine, între 8 și 14 franci balotul. Stofele de mătase și bumbac sunt strălucitoare, dar foarte ușoare. Fabricanții din Piemont ar putea, în materie de mătăsuri, să facă în aceste ținuturi, concurență Germaniei. Dar ar trebui în acest scop să plătească o persoană, pentru a cunoaște bine terenul și calitatea mărfurilor care sunt căutate. În Iași și București se aduc din Franța stoffe bune, dar în cantitate mică, pentru că cererea este nesemnificativă. Anglia furnizează în cantitate mică faianță și produse de fierărie. Se aduc din Rusia, în special din Odesa și Kiev, faianță și porțelan imitând pe cel englez, foarte frumoase și obiecte din fier.

Exportul

Materiile de export care alcătuiesc bogăția principatelor sunt:

1. Grâne, în special grâu, orz, porumb, fasole și semințe de in; 2. Lână; 3. Animale; 4. Seuri și grăsimi; 5. Cerveșul, un fel de grăsime care se folosește în Levant pentru condimentarea mâncărilor.

Ceara pură

p.39 Grânele constituie principalul comerț activ al acestor ținuturi. Activitatea și importanța acestui comerț nu datează decât de aproximativ șase ani. În trecut, exportul acestora se limita la statele Turciei, cultivarea era restrânsă și calitatea îndoielnică. Stabilirea câtorva case comerciale străine în porturile Galați și Brăila și în special aceea a fraților Pedemonte, sarzi, a dat un avânt acestei ramuri comerciale a cărei importanță crește treptat. A urmat o extindere a suprafeței de teren // înșămânțate și preocuparea pentru îmbunătățirea calității grânelor, care astăzi este infinit mai bună decât cea din trecut. Totuși ea rămâne inferioară celei din Piemont și nu poate rivaliza cu aceasta niciodată, pentru că se pare că terenul principatelor, poate prea gras, nu favorizează dezvoltarea sămânței la dimensiunea celei din Piemont.

Recolta de grâne și exportul lor sunt importante datorită consumului intern scăzut din cauza lipsei populației și datorită producției, care este efectiv foarte abundentă. Zilele trecute, un boier susținea că la aproximativ un kilogram de grâu³¹ înșămânțat obține 25 de kilograme recoltate. Este fără îndoială o exagerare, totuși reducând la jumătate, raportul 1/12 ar fi considerabil.

³⁰ Localități în Franța.

³¹ *Eminé*, veche măsură de capacitate pentru grâne egală cu 1,35 kg.

Casa de comerț Frații Pedemonte

Constantinopol continuă să importe din aceste țări o cantitate importantă de grâne, dar cea mai mare parte a acestora se exportă în Genova, Marsilia, Trieste și în Grecia. Frații Pedemonte, care primii și-au înființat la Galați o casă de comerț, au avut curajul, acum 6–7 ani să se aventureze în aceste regiuni pe baza simplei tradiții și a zvonurilor că produsele solului, în special grânele, erau foarte bogate. Au îndurat curajos, toate marile dificultăți din cauza necunoașterii limbii și a ignoranței locuitorilor. Au suferit la început pierderi, care i-au făcut pe <negustorii> greci să spere în falimentul inițiativei lor, dar au persistat și succesul le-a încoronat eforturile. Făcând comerț pe cont propriu și simultan prin comision, au avut profituri imense din speculațiile lor. Grecii, care până atunci erau singurii străini ce exploatau aceste produse, geloși pe succesele acestei case, au făcut totul pentru a o discredita, pentru a o păgubi. Mânioși, în 1837, să vadă sosirea în aceste ținuturi a vaselor sarde în număr de treizeci de ori mai mare decât în trecut, au căutat să-i învrăjbească pe marinari. S-a iscat un fel de bătălie navală care a dat emoții întregului port Galați. Cu ajutorul autorităților, Pedemonte a reușit cu greutate să restabilească ordinea. Pedemonte i-a liniștit pe marinarii sarzi care vroiau să-i împuște pe greci, ce erau în majoritate ionieni și din Arhipelag, // iar autoritățile au luat măsuri contra ultimilor, ca agresori. p.40

Alte case străine și genoveze stabilite în principate

Mijloacele întrebuințate pentru a provoca daune casei menționate neavând succes, firmele comerciale grecești stabilite în Galați și Brăila i-au făcut concurență. Acest exemplu a fost urmat de alți străini și chiar de alți genovezi, ca domnul Lamberti³², care a acționat în Galați în interesul său și al casei Porro din Odesa al cărui delegat era, și domnii Debarberi și Pezzola, care au venit de curând în Brăila.

Această concurență a făcut să crească prețul grânelor, care se vând acum cu 80 până la 100 de piaștri pe kilogram, în timp ce achizițiile se fac la prețul de 30–50 de piaștrii. Aceasta nu i-a descurajat pe Frații Pedemonte care și-au stabilit o nouă casă la Brăila și se ocupă în prezent cu deschiderea altor trei la Giurgiu, Craiova și Calafat.

Casa Rocca din Genova are un agent la Galați, pentru cumpărarea de grâne pe căpitanul Napoleon Rossi.

³² Pasquale Lamberti, comerciant sard din Galați; în 1842 ajunge viceconsul al Regatului Celor Două Sicilii.

Lâneturile

Lâneturile constituie un obiect de export nu mai puțin important decât grânele, cantitatea este mare și calitativ sunt foarte bune. Cea de calitate superioară se numește *țigaie*³³ albă, ea are firul lung și fin. Se vinde cu 3 piaștri și jumătate ocaua³⁴ nespălată (acest piastru corespunde la aproximativ 40 de centime și ocaua la 3 livre³⁵ de Piemont sau 4 de Genova); <se găsește și> din cea de calitate secundară numită *stoga*³⁶, care separată poate furniza o pânză poate mai fină decât cea care servește la îmbrăcăminte carabinierilor regali din Piemont.

O lână de calitate a doua se numește *țurcana*³⁷; amestecată cu *stoga* poate da o foarte bună pânză obișnuită și se vinde cu 1–2 piaștri ocaua.

O lână de calitate a treia, numită tot *țurcana*, dar care este neagră și este la fel de bună ca cea numită mai sus, se vinde cu prețul de 1,10–1,20 piaștri la oca.

p.41 Cea mai mare parte a acestor lâneturi trece în Austria, conform unui vechi tratat, care asigură acestei puteri monopolul // asupra acestui produs, restul se exportă în Anglia, la Genova și la Marsilia. Anglia importă, printre altele, din aceste principate seuri și grăsimi pentru funcționarea mașinilor sale.

Importul

Importul maritim este alcătuit din fructe proaspete și uscate, ulei de măsline și coloniale. La o sută de vase, care vin în principate pentru a încărca grâne sau alte produse, se numără 2 sau 3 încărcături de mărfuri de import.

Navigația pe Dunăre

Dunărea, care acum câțiva ani nu era frecventată decât de câteva vase turcești sau grecești este acum străbătută de un număr considerabil din ultimele, la care se adaugă cele sarde și imperiale³⁸. La o sută de vase se numără aproximativ 40 turcești, 35 grecești, 20 sarde și 5 imperiale, cele mai multe venind din Trieste. Această creștere a navigației s-a înfăptuit treptat pe parcursul a 6–7 ani și se poate stabili ca un fapt incontestabil că principatele datorează fraților Pedemonte importanța actuală a exporturilor lor. Ei sunt cei care au dat primul impuls mișcării comerciale din aceste țări.

³³ *Zigai*, rasă de oi autohtonă.

³⁴ Veche unitate de măsură a capacității și greutateii egală cu 1,250 kg.

³⁵ În Italia, o livră era egală cu 317,62 gr.

³⁶ *Stoga*, tip de oi rezultat al încrucișării rasei *țigaie* cu *țurcană*.

³⁷ *Zulkana*, rasă locală de oi cu lână mică și firul gros.

³⁸ Austriece.

Vase cu aburi

Stabilirea numărului de vapoare care, pleacând din Viena și Constantinopol frecventează diferitele porturi danubiene, este o nouă sursă de venituri pentru aceste țări cărora, cum s-a spus mai sus, nu le lipsește decât un guvern ferm și solid și un ansamblu administrativ bine stabilit, pentru a fi considerate printre cele ale Europei Occidentale.

Numărul bastimentelor, care în 1837 au trecut prin Sulina cu destinația porturilor danubiene, s-a ridicat la 1 010. Trei sferturi s-au îndreptat spre Galați și Brăila și din acest ultim număr, aproximativ 140 au fost sarde.

Aceste bastimente nu urcă pe Dunăre decât până la Brăila. Nu pot merge mai departe din cauza carenelor prea joase. Transportul de produse din Muntenia de Sus până la Brăila se face prin intermediul bărcilor plate numite *Kirlasch*³⁹.

În numărul indicat de bastimente nu sunt incluse vasele ale căror sosiri și plecări au loc // de 7–8 ori pe lună. Vasele din Viena nu coboară decât până la Galați, ele nu pot merge până la mare din cauza carenelor lor care sunt plate, construcție adaptată la navigarea fluviilor. Cele de la Constantinopol nu urcă decât până la Brăila; punctul lor de întâlnire este Galați. p.42

Inundarea extraordinară a Dunării

Negustorii stabiliți în cele două porturi menționate n-au făcut, din păcate, afaceri strălucite cu recoltele din 1837, pentru că acestea au lipsit în cea mai mare parte, și se pare că contraordinele de frațtare⁴⁰ n-au sosit la timp pentru a împiedica plecarea celor mai multe bastimente. Din nenorocire, o inundație extraordinară a Dunării a început în principate de la începutul lunii aprilie și a continuat să crească. Toată partea de jos a orașului Galați este complet inundată. Mica carantină și rada, care în anumite locuri este la fel de întinsă ca și piața Victor-Emanuel⁴¹ din Torino, se află la mai multe picioare sub apă. Locuitorii din această zonă o părăsesc pentru a se refugia cu bunurile lor pe înălțimi. Așteaptă ca apele să le atingă culcușurile.

De pe înălțimile Galaților, cantitatea de apă care se oferă privirilor este impresionantă, putem crede că marea și-a depășit limitele. Lacul Brateș⁴² situat la jumătate de milă de Galați și Prutul⁴³, care se varsă în Dunăre la trei mile distanță de port, formează o singură masă de ape cu acest fluviu. Bătrânii spun că de 25 de ani nu a mai fost o astfel de inundație. Această inundație dăunează grav comerțului

³⁹ Vas plutitor de tonaj mic.

⁴⁰ Închiriere.

⁴¹ Piață construită în onoarea lui Victor-Emanuel I, rege al Sardiniei (1802–1821).

⁴² *Bratish*, lac situat la 2 km nord-est de municipiul Galați,

⁴³ Râu în Moldova, delimitează granița cu Republica Moldova.

și în special operațiilor de încărcare și descărcare a căruțelor și a bastimentelor. Totul se face în apă. Este un spectacol curios și dezolant să vezi o masă de oameni, cai, boi și căruțe, scufundându-se în apă la o adâncime de două trei picioare⁴⁴.

Brăila

p.43

Portul Brăilei depozitează toate produsele Țării Românești destinate exportului. Rada este flancată de o parte de pereți, de bastimente în carantină, iar de cealaltă de o linie foarte întinsă de magazii cu grâu. Pe o înălțime destul de mare de radă se găsește amplasat orașul, care este foarte // spațios, dar foarte puțin populat. Cucerirea acestui oraș acum 9–10 ani a fost foarte apreciată de către armata rusă⁴⁵. Aceștia i-au dărâmat în întregime zidurile și acum cu excepția șanțurilor nu se mai găsesc vestigii ale fortificațiilor sale. O parte din dărâmături a folosit la pavarea câtorva ulițe. În timpul războiului menționat, o mare parte a populației a murit sau a abandonat orașul. După predarea lui, turcii care îl locuiau, îndurând la fel ca toți ceilalți răspândiți în principate au trecut în statele turcești, așa se explică lipsa de locuitori a orașului, care totuși a început să se repopuleze. Importanța comerțului său nu va întârzia să-l transforme într-unul din cele mai populate orașe ale Țării Românești. La mică distanță de Brăila pe o înălțime, există un monument sau mai bine spus o coloană ridicată și consacrată de ruși memoriei mai multor generali, ofițeri și soldați, care au pierit îngropați de o mină declanșată de ei înșiși, ce a luat foc accidental. Brăila se găsește la 10–12 mile distanță de Italia. La sud-vest de Galați râul Siret, care curge la o oră distanță de acest ultim oraș formează granița acestor două principate. Acest râu inundă toate părțile joase pe care le străbate.

Galați

Acest oraș a suferit mai mult decât Brăila în timpul amintitului război. A fost pustiit de ciumă și mai apoi ars de turci în întregime. Încă nu s-a reconstruit, însă s-a repopulat rapid. Numără astăzi 20 000 de locuitori⁴⁶, cei mai mulți greci sau străini. Orașul se împarte în două, cel de sus și cel de jos, împreună cu magazinele de grâu ce înconjoară rada și formează o treime din întreg orașul. Întreg ansamblul formează cel mai insalubru colț de lume. Casele sunt de lemn sau de chirpici, unele construite din ambele materiale; ulițele, dacă pot fi numite așa începuturile de drum care își schimbă direcția la fiecare 12–20 de pași, sunt murdare, nepavate; câteva, dintre cele mai lungi sunt pardosite cu scânduri sau grinzi, adevărate primejdii pentru trecători și prilejuri de accidente pentru cai. Totul miroase urât, totul este dezagustător.

⁴⁴ Unitate de măsură pentru lungime egală cu 30,48 cm.

⁴⁵ Războiul ruso-turc din 1828–1829.

⁴⁶ Catagrafia din 1832 indică un număr de 9 247 de locuitori.

Autoritățile

Galați are un guvernator, un președinte al tribunalului civil, un președinte al tribunalului de comerț și un șef al poliției. // Sunt doi consuli: cel sard și cel austriac⁴⁷, patru agenți sau viceconsuli dependenți de consuli generali din Iași: rus⁴⁸, anglo-francez⁴⁹, prusian⁵⁰, grec⁵¹, ultimii trei fiind comercianți. p.44

Costul vieții

Costul vieții, care acum șase ani era foarte moderat, este acum de cinci ori mai scump, ceea ce costa un piastru costă astăzi cinci. În șase ani, casa Pedemonte a crescut de cinci ori cheltuielile de întreținere. Mâna de lucru este rară și foarte scumpă. Grâul costă 5–6 piaștri kilogramul⁵² de Piemont. Pâinea, mica pâine de o jumătate de livră, costă 8–10 parale. Cu un râu, care abundă în pești foarte buni, înconjurat de turme de animale, câmpurile acoperite de păsări de curte, locuitorul din Galați riscă să nu aibă nimic, dacă nu este prevăzător și nu-și face provizii din timp.

La Galați ca de altfel peste tot în principate, nu te poți lipsi de cai și trăsură. Nu există nici cel mai neînsemnat negustor care să nu aibă brișca sa, un fel de trăsură mică și cei doi cai ai săi. După propria sa mărturie, consulul Austriei fără a trăi pe picior mare, cheltuiește 4 000 de florini de argint pe an. Consulul Sardiniei, ținând cont de fiecare para cheltuită, s-a interesat timp de un semestru, pentru a se pune la curent de o manieră precisă cu, costurile necesare întreținerii unei familii la Galați, în condiții decente.

Observații generale

Dacă guvernul celor două principate se consolidează, Galați și Brăila nu vor întârzia să rivalizeze cu Odesa în ceea ce privește importanța comercială. Se pretinde că, încă de pe acum, acest oraș suferă deja de această rivalitate.

Două motive pot reține un străin, un italian mai ales, în principate: datoria față de omul stabilit aici și interesul comercial.

Această expunere este atât de exactă cât a permis cercetarea și experiența câtorva luni; este rezultatul câtorva momente de răgaz; redactarea sa nu este fără îndoială lipsită de greșeli, și nici nu putea fi. Într-un cuvânt foarte simplu, // modesta *Vedere generală* nu are alt scop decât a da o idee aproximativ precisă asupra acestor țări, care nu sunt bine cunoscute nici la Constantinopol⁵³. p.45

Galați, 1 mai 1838

⁴⁷ Consul austriac era Hubner.

⁴⁸ Viceconsul rus era Karneev.

⁴⁹ Pentru scurt timp Charles Cunningham a reprezentat interesele cetățenilor francezi și britanici.

⁵⁰ Negustorul Krauss.

⁵¹ Negustorul Xeno.

⁵² *Eminé*.

⁵³ Exagerare. Poate fi vorba de o percepție falsă din partea occidentalilor și nu a otomanilor.

RAOUL PERRIN

(?–?)

Călător francez, Raoul Perrin a vizitat Principatele Române în a doua parte a anilor 1830, cel mai probabil după 1837, când a apărut relatarea de călătorie a lui Alphonse Royer, la care autorul face referire, și cu siguranță nu mai târziu de 1839, ținând cont de data incompletă pe care o furnizează la începutul volumului: „București, 10 ianuarie 183...”. În scurta sa relatare, a lăsat puține indicii cu privire la călătoria pe care a întreprins-o, dar menționează că a vizitat atât Țara Românească, unde a petrecut mai mult timp, cât și Moldova (p. 2).

Această ședere mai îndelungată ar îndreptăți ipoteza că autorul a ajuns să cunoască mai îndeaproape realitățile românești. Lucrarea sa, deși de mică întindere, nu este o simplă relatare de călătorie, ci o încercare de prezentare a principatelor, și în special a Țării Românești, într-o viziune complexă, cuprinzând societatea, moravurile, economia, politicul. Este evidentă, de-a lungul volumului, recurgerea la diverse surse pentru completarea informațiilor, ceea ce dăunează originalității relatării. Cu toate acestea, din păcate, Raoul Perrin se limitează la considerații generale, superficiale, acolo unde o analiză mai atentă ar fi fost de mare utilitate istoricului.

În privința datelor pe care le oferă, Raoul Perrin este inegal: de exemplu, în cazul cifrelor avansate pentru populația celor două capitale ale principatelor, dacă cele pentru București se dovedesc de-a dreptul fanteziste, în cazul Iașilor, acestea sunt foarte aproape de estimările statisticilor contemporane.

În general, călătorul face considerații favorabile principatelor, dar nu odată acestea sunt exagerate, pentru a oferi o dimensiune spectaculoasă lucrării. Interesante sunt relatările despre viața cotidiană, societate, despre distracții, despre pioșenia și superstițiozitatea românilor, despre francofilia acestora și despre viața culturală, dar și – cu valoare anecdotică pentru cititorul de astăzi – relatările despre câinii vagabonzi din Bucureștii anilor 1830. De un real interes este și ultimul capitol al volumului, o schiță etnografică a țiganilor din principate în epoca în care le-a vizitat Perrin.

Despre Raoul Perrin au scris Nicolae Iorga, în *Istoria Românilor prin călători*, vol. III, București, 1923–1924, p. 524–526 și mai recent Dan Amedeo Lăzărescu, *Raoul Perrin, un călător mai puțin cunoscut*, în „Magazin istoric”, 1995, 29, nr. 10, p. 67–71.

RAOUL PERRIN

Vedere generală asupra Țării Românești și a Moldovei 1839¹

p.9 Dintre toate popoarele orientale, până acum românii sunt cei mai sedentari: se nasc și mor în țara lor. De abia în zilele noastre au început ei să cunoască provinciile care îi înconjoară; dacă uneori s-a întâmplat să treacă hotarul, nu au făcut-o decât pentru a se instrui, pentru a studia alte popoare și a se civiliza prin

¹ Tradusă după originalul francez: Raoul Perrin, *Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie*, Paris, Ambroise Dupont, 1839, p. 9–53.

² *La Grande Valachie*.

contactul cu acestea, iar după câțiva ani să se întoarcă acasă cu idei noi și utile intereselor generale ale țării lor. Prin urmare, nu ciurma îi face pe români să călătorească; și în nici un caz nu face ravagii atât de mari încât să micșoreze numărul locuitorilor. În Țara Românească, cerul este la fel de pur, aerul la fel de curat și natura îndeobște la fel de frumoasă și de favorabilă ca și la noi în Occident. Bolile sunt aceleași ca și pe la noi, cu excepția câtorva febre proprii acestei țări, dar care nu sunt nici contagioase, nici incurabile. Astăzi, datorită precauțiilor sanitare, și poate ar trebui adăugat și datorită salubrității aerului, românii de abia își mai amintesc ultimele ravagii ale ciumei asiatice.

Pe scurt, populația actuală a Munteniei² și a Olteniei³ la un loc ar putea număra 2 000 000 de locuitori, inclusiv cei aproximativ 100 000 de robi țigani⁴.

Diviziunile Țării Românești

p.10

Țara Românească este alcătuită din două părți: Muntenia și Oltenia. Prima are 13 districte care se numesc în românește județe⁵ și în turcă cadialak⁶. Acestea sunt: Râmnicu Sărat, Prahova, Ilfov, Teleorman, Dâmbovița, Buzău, Săcuieni, Ialomița, Vlașca, Muscel, Argeș și Olt⁷.

Oltenia are 5 districte, și anume: Romanați, Vâlcea, Dolj, Gorj și Mehedinți⁸.

În Muntenia sunt înregistrate 129 569 de familii și 1 983 de orașe, târguri și sate, iar în Oltenia 43 216 de familii și 766 de orașe, târguri și sate⁹. [...] Astăzi, București este capitala primei, iar Craiova a celei de-a doua //.

Despre București

p.11

[...] București este la 70 de leghe¹⁰ de Marea Neagră, într-o regiune frumoasă, deși joasă (ca altitudine) și pe alocuri mlăștinoasă. Orașul este traversat de Dâmbovița¹¹, care izvorăște din Carpații Transilvaniei¹², formează cu sinuozitățile

³ *La Petite Valachie.*

⁴ *Egyptiens.* Anuarul Statistic al Țării Românești din 1842, p. 52, indică cifra de 2 000 000 de locuitori; pentru robii țigani, Viorel Achim avansează cifra de 200 000 pentru ambele principate, în jurul anului 1830; vezi Viorel Achim, *Istoria Țiganilor din România*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 83.

⁵ *Joudetsi.*

⁶ *Kadeulek.*

⁷ *Ilam, Rimnik, Prahova, Ilfov, Teleoman. Dembowitza, Bouseo, Sakoieni, Jalonitza, Wlaska, Mouchchelo, Ardgisk et Olto.*

⁸ *Roumanazy, Wouldja, Dolgi, Gorzy și Mehedinzi.*

⁹ Anuarul statistic al Țării Românești pentru anul 1842, p. 55, certifică existența a 16 orașe, 17 târguri și 3 533 de sate.

¹⁰ 1 leghe = 4,445 km.

¹¹ *Dembowitza.*

¹² *Krapacskii* Transilvanie; este vorba despre Munții Apuseni; Dâmbovița izvorăște din Munții Iezer, masivul Făgăraș, din Carpații Meridionali.

p.12 sale grațioase unul dintre principalele puncte de agrement ale orașului, și se varsă în Dunăre, cărând în apele sale particule de nisip fin și strălucitor, ca silex-ul și mica. // Când bate soarele, l-ai crede Pactolus¹³ cu valurile sale de aur și argint. În general, orașul este departe de a fi frumos; cele 1 500 de ulițe ale sale sunt lungi și destul de largi, dar prost sau deloc pavate. Cele care sunt cât de cât mai importante, sunt acoperite cu scânduri groase transversale, astfel încât să formeze un fel de poduri pe dedesubtul cărora se scurg gunoaiele orașului, ceea ce vara, dacă nu ar fi tăria aerului, ar putea să cauzeze apariția unor boli endemice și periculoase. Din cauza cutremurelor, casele nu au decât unul sau două caturi, pentru că dacă ar fi mai înalte s-ar putea produce accidente grave. Arhitectura sau mai degrabă zidăria acestor clădiri este grosolană și greșit înțeleasă.

p.13 Bucureștiul este foarte mare, datorită întinselor grădini și terenuri necultivate care înconjoară clădirile, izolându-le. Cea mai importantă parte a orașului subsumează 7 mahalale sau foburguri, ale căror ulițe sunt mărginite de garduri vii sau de scânduri prost tăiate, dincolo de care se zăresc niște căsuțe cu mulți locatari. Mărimea orașului i-ar putea permite să adăpostească cu ușurință 500 000 de persoane, dar populația sa nu depășește 130 000¹⁴. Orașul este împărțit în 5 cartiere cărora le corespund 5 culori diferite și care pleacă dintr-un punct central. Fiecare cartier are un comisar de poliție și 5 subcomisari, ajutați de dorobanți¹⁵ sau sergenți de oraș, cu toții comandați de un aga sau prefect de poliție. // În concluzie, orașul se prezintă vederii ca o aglomerație neregulată de case fără structură, fără gust și curățenie, cu ulițe întortocheate, triste și singuratic, care iarna sunt acoperite de un noroi negru și des, iar vara de un praf alb fierbinte. [...]

p.15

Despre actualul domnitor

Deși descinde dintr-o familie uzurpatoare¹⁶, actualul domnitor, Alexandru Ghica¹⁷, este totuși un bărbat stimabil, un principe înțelept, instruit, prudent, iubitor și sprijinitor al artelor, sprijinind industria și numărând mai mulți prieteni decât inamici. Are în jur de 35–40 de ani, este înalt și bine făcut, cu o statură nobilă și impozantă și o figură brună și foarte bine accentuată. Se îmbracă în haine occidentale: la teatru și la plimbări, poartă frac și pălărie franțuzească; la exerciții și la trecherile în revistă ale miliției ostășești, este văzut cu pălărie de general de divizie, cu redingota scurtă rusească și epoleți cu torsade groase. Din barba sa lungă

¹³ Râu celebru în antichitate pentru aurul pe care se spune că îl antrena în apele sale.

¹⁴ Conform statisticii orașului București din 1832, aici trăiau 72 595 de locuitori, din care 12 000 flotanți. Vezi Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 219.

¹⁵ *Dorobans*.

¹⁶ Autorul înțelege prin „familii uzurpatoare” familiile domnitorilor fanarioți, pe care le consideră că ar fi luat în mod incorect locul vechilor domni pământenii.

și neagră, nu a mai păstrat decât una imperială și mustăți stufoase. // În mai multe rânduri am avut ocazia să îl întâlnesc, să stau la masa lui și să stau de vorbă cu el în particular și îmi face plăcere să recunosc: curtenia manierelor sale, modul de exprimare și varietatea cunoștințelor sale m-au cucerit. Îi păstrez o amintire puternică și plăcută. p.16

Despre guvernare

Guvernul sau Marele Divan al Țării Românești este format dintr-un vistier, un ministru din lăuntru¹⁸, un logofăt bisericesc¹⁹, un spătar, un mare postelnic²⁰ și un logofăt de pricină²¹, cu toții sub conducerea supremă a domnitorului. Există la București un tribunal civil și comercial, prezidat de un vornic sau mare judecător²². [...]

Despre religie

p.20

Românii profesează religia ortodoxă, urmând ritul grec. În general, sunt foarte pioși și au pentru serviciul divin un zel pe care îl împing până la fanatism. Doar la București sunt 97 de biserici românești și 9 mănăstiri ctitorite de către domni, 8 mănăstiri cu hanuri pentru călători și zece mici mănăstiri pentru clerul de rangul doi. Pentru a sluji la altar sunt în jur de 11 700 de preoți, cu toții sufragani a 3 diocese, și anume: a arhiepiscopului mitropolitan de București și a episcopilor Craiovei și Buzăului.

Românii țin patru posturi mari pe an: postul Crăciunului, al Paștilor, al Apostolilor și al Adormirii Maicii Domnului, fără a le lăsa la o parte pe cele din fiecare miercuri și vineri de peste an.

Toți preoții sunt căsătoriți: aceasta este chiar o condiție *sine qua non* pentru clerul mirean. Asemenea patriarhilor noștri de odinioară, poartă bărbi lungi și mustăți. Hainele lor sacerdotale aduc cu toga judecătorilor noștri. Prelații sunt în general aleși din mănăstirile ordinului Sfântului Vasile²³. //

Sărbătorile religioase sunt foarte numeroase. Pe an, nu sunt îndeobște mai mult de 180 de zile lucrătoare. În zilele de sărbătoare, românii se închid în case și p.21

¹⁷ Alexandru Ghica, domn regulamentar al Țării Românești (1834–1842), ales la propunerea Rusiei; intrat în conflict cu Adunarea obștească, a fost depus în 1842 și înlocuit cu Gheorghe Bibescu (1842–1848).

¹⁸ *Ministron den leouintrou.*

¹⁹ *Logothete bisseritschesk.*

²⁰ *Mare-postelnik.*

²¹ *Logothete de pritchine.*

²² Funcțiile publice în perioada regulamentară.

²³ Biserica ortodoxă nu cunoaște ordine călugărești; toate mănăstirile respectă regulile Sfântului Vasile cel Mare; carierele înalte bisericești sunt deschise doar călugărilor.

se dedică celei mai austere pietăți. La București, toate religiile sunt tolerate: există aici o biserică romano-catolică, două temple, unul protestant și unul luteran, o biserică armenescă și două sinagogi.

Toate bisericile sunt construite în formă de cruce greacă, partea din față fiind rezervată altarului, brațele corului, iar partea centrală credincioșilor, care se așează de o parte bărbații, iar de cealaltă femeile [...].

p.22

Când un român trece prin dreptul unei biserici, fie pe jos sau în trăsură, singur sau însoțit de persoane care nu îi împărtășesc credința, nu uită niciodată să își facă de trei ori semnul crucii, plin de evlavie. // Nimic nu îl va împiedica vreodată să facă acest act de pietate reverențioasă, pe care îl săvârșește nu numai mental, ci și prin gesturi și cuvinte.

În Țara Românească, împărtășania este alcătuită din pâine și vin sfințite, iar spovedania se face ca și la noi, și nu poate fi ascultată decât de preoți mireni și nu de către călugări, indiferent cărui ordin i-ar aparține.

Despre clasificarea românilor

Românii sunt împărțiți în patru clase bine deosebite:

1. Boierii, sau marii nobili;
2. Ciocoi, sau micii nobili;
3. Burghezia negustorească;
4. Poporul, meșteșugarii, țăranii sau raialele.

Pe vremuri, boierii purtau un calpac foarte mare în formă de balon, un caftan foarte lung dublat cu blană și strâns pe corp cu un brâu din cașmir bogat. Astăzi, mai sunt unii care mai poartă acest costum, dar cea mai mare parte dintre ei au adoptat costumul nostru european. Cei care au rămas fideli vechilor obiceiuri ale pământului, poartă caftan roșu sau albastru, papuci galbeni, barbă lungă și mustăți. Acest costum este bogat și impunător //.

p.23

Ciocoi, mici nobili de țară, la fel de vanitoși și de pretențioși ca și boierii cei mari, nevoind să-și știrbească din demnitate, poartă un costum asemănător celui al marilor boieri, dar mai puțin luxos, din cauza resurselor limitate de care dispun.

Negustorii, un amestec nedeterminat de popoare orientale²⁴, poartă fiecare costumul nației sale. Românii se recunosc prin vestele cu mâneci largi, prin gulerul fără cravată, prin căciula din blană de oaie sau de blană prețioasă pe care o poartă pe cap, prin pantalonii *à la mamelouk* care stau înfoiați, ieșindu-le din cizmele lungi până la genunchi.

²⁴ În București a existat întotdeauna un număr important de negustori străini, dintre care cei originari din Imperiul Otoman erau foarte numeroși. Alături de aceștia au existat și negustori români, al căror număr și importanță au crescut mai ales în secolul al XIX-lea, în condițiile modernizării societății românești.

Poporul de rând ale cărui haine nu au nici formă, nici denumire specială, poartă de obicei opinci din curele sau scoarță flexibilă. Pieptul, brațele vânjoase și gâtul muscular le sunt întotdeauna descoperite. Umerii largi și îndesați le sunt acoperiți cu bucăți de țesătură care cad *à la grecque* deasupra ȋtarilor din piele de oaie prost argăsită. Acest amestec pestriț de populație, care în anumite zile și la anumite ore circulă pe ulițele noroioase ale Bucureștilor prezintă la prima vedere un mozaic uman uneori interesant, alteori hidos de sărăcie și mizerie. Este compus din munteni, moldoveni, turci, rumelioți, bulgari, sârbi, bosnieci, armeni, ruși, crimeeni, // basarabeni, transilvăneni, unguri, italieni, germani și mai ales evrei, această rasă pe care o întâlnim peste tot și care se remarcă în Orient prind dezordinea și mizeria cea mai cinică, cea mai revoltătoare. [Urmează considerații antisemite]. p.24

În inconștiența sau în sărăcia sa, românul de rând împrumută un turban de la turci, un calpac de la greci, o sanda de la armeni, un brâu de la bulgari, un surtuc de la crimeeni, niște ȋtari de la albanezi, în așa fel încât, în final, spectacolul acestui amestec neobișnuit este pentru occidentali mai atrăgător decât carnavalele noastre meschine. [...]

Despre distracții

p.32

Muntenii sunt în general înalți și robuști, cu o statură elegantă și bine făcută, cu tenul ușor arămiu și fizionomia gravă și impunătoare; manierele lor sunt atrăgătoare și foarte amicale; solitudinea lor este plină de devotament, iar modul lor de exprimare, în franceză sau română, are o anumită duritate care nu șade rău unui bărbat.

Femeile sunt în general bine făcute; statura lor, care de obicei nu depășește media, este zveltă și de o cochetărie seducătoare. Sunt blânde, amabile, îndatoritoare. Primesc vizitele cu o căldură a manierelor, o eleganță a formelor, o familiaritate captivantă care îl uimesc pe occidentalul de abia sosit în Țara Românească. // O recunoaștem din nou, în ceea ce privește afabilitatea, doamnele muntene fac onorurile caselor lor cu acel *bon ton*, acel caracter marcat de orientalism, pe care fermecătoarele noastre pariziene nu l-ar respinge. Poartă toate conversațiile într-o franceză la fel de curată, de corectă și de aleasă ca și cea de la noi din Blaisois²⁵. Gătelile lor sunt aceleași cu ale doamnelor noastre și de obicei sunt excelente muziciene. p.33

Românii nu cunosc plăcere mai mare decât îmbătătorul *dolce far niente*. Ore întregi, întinși pe divane moi, cu picioarele strânse turcește, bărbații fumează flegmatic din narghilelele²⁶ lungi sau din frumoase ciubuce²⁷ cu capătul de

²⁵ Regiune în centrul Franței, grupând comunele din jurul orașului Blois, departamentul Loir et Cher.

²⁶ *Nagilecks*.

²⁷ *Chibucks*.

p.34 chihlimbar, deliciosul tutun de Metelin²⁸ și Latakia²⁹. Atâta timp cât fumul se ridică în rotocoale din recipientul prețios, domnește cea mai strictă tăcere. În rest, <femeile> disprețuiesc treburile casei, în schimb sunt dotate cu prețioase calități pe care și le pun în valoare cu acel tact, cu acea finețe de percepție, acea înțelegere a vieții care denotă o înclinare naturală spre distracție, pe care știu să o varieze în mod admirabil. // Ceea ce ne-a uimit și ne-a trezit admirația de nenumărate ori a fost ușurința cu care ele inițiază, leagă și dezleagă o intrigă amoroasă³⁰.

În rest, muntenilor le plac distracțiile zgomotoase, balurile, jocurile și în special balurile mascate. Aducem aici un omagiu talentului cu care doamnele organizează și conduc petreceri, care adesea se țin lanț în timpul carnavalului. Cadrilul franțuzesc are în general câștig de cauză în fața altor dansuri specifice, fie ele naționale, maghiare sau poloneze. Mazurka nu ocupă decât locul doi în preferințele publicului.

Pentru distracțiile din afara casei, există cartierul Lipscani³¹, două cafenele recent deschise, unde se găsesc ziarele muntene și străine și o bibliotecă națională, la colegiul Sfântul Sava. Această bibliotecă este formată în principal din cărți franțuzești. La ieșirea din oraș, sunt promenade foarte plăcute, ca acelea de la Băneasa, Herăstrău, Colentina, Mărcuța, Pantelimon, <Popești> Leordeni și Plumbuita³². De-a lungul mai multora dintre aceste promenade există mici terase, unde se servesc excelenete înghețate, șerbeturi și dulceturi, etc.

p.35

Despre comerț

Nici o altă parte a lumii nu are o așezare mai potrivită pentru comerț ca cele două Principate ale Țării Românești și Moldovei. [Călătorul observă slaba dezvoltare a comerțului în Țările Române].

Cât despre prezent, Anglia, Austria și Franța aprovizionează <principatele> Moldo-Valahe cu mărfurile de lux necesare consumului interior. În special Franța înregistrează de câțiva ani un succes remarcabil pentru articolele de lux, obiectele noi și de bun-gust. La București se primesc reviste de modă, iar modele valahe țin special să urmeze tendințele de la Paris.

p.36 Mulți greci, armeni și evrei, cunoscute sub numele generic de Lipscani³³, au obiceiul să se ducă în fiecare an la Leipzig, la vremea târgului; // iar acolo, cumpără numeroase mărfuri lipsite de valoare, rebuturi, lucruri nevândute din magazine,

²⁸ Insulă grecească.

²⁹ Port pe coastele Siriei.

³⁰ Exagerare menită să sporească spectaculozitatea relatării.

³¹ *Leipsikani*; vechiul centru comercial al Bucureștilor.

³² *Bagniassa, Kerestreo, Kolintina, Marcoutza, Panthelemon, Leordani și Plumbuita.*

³³ *Leipsickani.*

numite în termeni comerciali marfă demodată. Silezia și Moravia furnizează țesăturile pentru uniforme necesare armatei. [...].

La fel ca și în privința guvernământului sau a organizării armatei, moldo-valahilor le lipsesc oameni pricepuți în diversele ramuri ale industriei și agriculturii. [...]

Despre produsele țării

p.40

Principalele produse ale Țării Românești sunt seul, untul, tutunul, mierea, lâna, inul, mătasea, părul de cal, pieile de bivoliță, vițel, oaie, capră, ied și iepure și marea cantitate de minerale pe care le conține solul.

În general, toți copacii, toate fructele și florile răsar, cresc și, ca și la noi, ajung la maxima dezvoltare, la maturitatea completă. Grâul este atât de frumos, iar vinul atât de bun, încât se exportă mult în Rusia și Transilvania. Cel mai bun vin se face la Râmnic și Craiova; este produs dintr-o vie plantată pe stâncă, pe cremene, și care, fără să fie de valoarea vinurilor noastre de Champagne sau Bordeaux, se poate compara cu cele de Vouvray, Salins, Poligny și Arbois³⁴. // Acest vin se suie iute la cap, îmbată ușor, provoacă amețeli și poate cauza imediat chiar moartea³⁵.

p.41

În Țara Românească se cultivă mult porumb, din care bieteles raiale³⁶ își fac mămăliga³⁷. Mămăliga este <același lucru> cu polenta italienilor sau cu *olla-podrida* spaniolilor.

Cartofii sunt categoric mai buni decât cei pe care îi mâncăm în Europa. Îngrijit cu atenție, acest excelent tubercul devine succulent; făina sa este albă, fină, onctuoasă și bine mirositoare.

Absintul crește bine și își arată cu un fel de orgoliu fructul amar și în același timp căutat chiar și de localnici, care fac din el ceea ce ei consideră a fi cea mai plăcută băutură de vară, iar după părerea noastră băutura cea mai tare și amețitoare.

Mineralele

Nu veți găsi probabil nicăieri în altă parte atâtea mine și atâtea feluri de minerale ca în munții care înconjoară <Principatele> Moldo-Valahia. Aici există filoane de mercur, de rășină fosilă, antimoniu, fier, cupru, aur, argint, mangan, salpetru, plumb, gips, chihlimbar și așa mai departe. // Din păcate, toate aceste mine [...], aceste filoane indicatoare rămân încă în profunzimile pământului, fără să existe o voință reală de a se ocupa de extracția acestor bogății. [...] Uneori

p.42

³⁴ Regiuni viticole în Franța.

³⁵ Exagerare a călătorului.

³⁶ Supuși creștini ai Imperiului otoman.

³⁷ *Mamouliga*.

revendicate cu succes de către boierimea influentă a țării, aceste mine au redevenit ceea ce fuseseră și înainte: proprietatea statului, care a instituit asupra lor un embargo și care deși strâmtorat financiar, a preferat să trăiască în lipsuri, dormitând fără grijă pe aceste comori.//

p.43

Salinele

Guvernământul Țării Românești s-a arătat mai interesat de importanța salinelor decât în cazul minelor. [...] Sarea transportată la Galați³⁸ și Brăila³⁹, este imbarcată pe numeroase vapoare care o transportau în toate direcțiile. Crimeea și Rusia sunt mari consumatoare ale acestei sări, la fel ca și Turcia și Serbia, iar Moldo-Valahia consumă surplusul. [...]

p.45

Bipede și patrupede

Există la București un număr considerabil de câini care umblă liberi pe uliță, și înfometați cum sunt, îi atacă violent pe trecători. [Tolerați până în 1834, câinii vagabonzi se înmulțiseră peste măsură și deveniseră un real pericol public]. Din fericire, o decizie recentă a poliției a pus capăt acestei situații [...]. Robii țigani, atrași de câștigul câtorva parale, străbat zilnic ulițele în căutarea câinilor, le iau urma și înarmați cu o țepușă lungă, îi străpung ca pe puii de găină și îi poartă apoi în triumf pe un mic car, după care îi jupoaie de piele, pe care o folosesc în beneficiul societății robilor, numită distructivă.

Când am ajuns la București, această măsură era în plină aplicare și cu toate acestea se mai auzeau la intersecții și pe ulițele mai întunecoase urlete care nu erau nici armonioase și nici liniștitoare. I-ai fi putut lua drept lupi sălbatici ascuțindu-și dinții voraci și tăioși.

Caii din principate sunt scunzi, slabi, dar nervoși, viguroși și neobosiți. Când își iau avânt, mănâncă pământul. [...] Nu am văzut niciodată nimic asemănător acestor nobile animale în avântul lor arzător. [...]

p.49

Despre clima Țării Românești

Țara Românească este așezată între 45 și 48 de grade latitudine. Aerul ei este la fel de curat și de sănătos ca în frumoasa noastră Touraine.

p.51

Fără să-l supăr pe spiritualul nostru turist, domnul Alphonse Royer⁴⁰, nu am văzut niciodată o țară care să întrunească elementele atmosferice necesare sănătății

³⁸ Galatz.

³⁹ Ibrail.

⁴⁰ Alphonse Royer (1803–1875), romancier, dramaturg și libretist romantic francez; la mijlocul anilor 1830 a întreprins o călătorie mai îndelungată în Orient, în Imperiul Otoman, trecând în drumul său și prin țările române. A publicat o relatare de călătorie în 1837.

tuturor, mai mult decât <principatele> Moldo-Valahia. Fără îndoială, așa cum ne sfătuiește foarte prudent domnul Royer, dacă vrem să ne ferim de febre și pleurezii, trebuie să ne procurăm o trăsură bună. Suntem de acord că acest mijloc de transport este foarte bine venit, foarte util, mai ales pe ulițele Bucureștilor, unde din loc în loc se strâng în gropi enorme ape stătute, asemănătoare unor mici lacuri, înconjurate de un noroi negru și cleios. Dar nu întâlnim oare acest neajuns peste tot? La Paris chiar, orașul unic și indivizibil al frumosului și urâtului, nu întâlnim la tot pasul, în dreptul porților sau chiar în interiorul curților astfel de gropi noroioase? Nu suntem oare asfixiați de emanațiile bituminoase și gazoase care irită căile respiratorii și afectează creierul?

O repetăm, acesta este un neajuns pe care Bucureștii îl împart cu multe alte orașe și care nu este propriu exclusiv acestei țări. Putem la fel de bine să contractăm o febră sau o pleurezie la Paris, ca și la București.//

În timpul celor 11 luni de ședere în Țara Românească, nu am observat ca bolile să fie mai frecvente acolo decât în alte părți.

O infirmitate, o singură infirmitate cauzată de asprimea apelor de la munte sau de constituția fizică a raialelor <localnicilor> și nu de sol, de climă sau de influența atmosferică a aerului, sunt tumorile mari și spongioase ale gâtului, excrescențe lungi și dezgustătoare de carne, care sunt numite guși. În plus, alături de rău se găsește și leacul, pentru că muntele adăpostește, pentru aceste diformități care stârnesc compasiunea, o iarbă cu efect vindecător garantat. Dar, din inerție, din neglijență sau din altă pricină, muntenii, singurii atacați de această mucozitate hidoasă, nu știu să folosească acest leac pe care natura li-l oferă la tot pasul. Și la urma urmei, nici această diformitate nu este proprie exclusiv țării. Nu avem gușații din Styria⁴¹ sau cretinii din Valais⁴², etc? Febrele intermitente, putride și roșietice sunt stadii anormale pentru localnici, dar în aceeași măsură ca și la noi, nu mai mult decât la noi. Ciurma nu este endemică, și de zece ani de abia dacă se mai vorbește despre acest flagel care nu a îndrăznit să treacă de carantinele de la Dunăre⁴³.

⁴¹ Steiermark, provincie muntoasă în Imperiul habsburgic, astăzi în cea mai mare parte pe teritoriul Austriei, dar și în Slovenia.

⁴² Wallis, canton în sudul Elveției, la frontiera cu Franța și Italia; regiune muntoasă.

⁴³ Informație eronată. Între anii 1813–1814 a bătuit la București și în Țara Românească, marea epidemie de ciumă conform *Istoria românilor* (coord. Paul Cernovodeanu, N. Edroiu, C. Bălan), volum VI, București, Editura Enciclopedică, p.71. Ultimele zvâcniri ale acestei boli s-au înregistrat în anii 1824 și 1826, conform *Istoria românilor* (coord. Dan Berindei), volum VII, București, Editura Enciclopedică, p. 59. În 1831 s-a declanșat prima epidemie de holeră, toate acestea mai puțin de 10 ani înainte de trecerea lui Raoul Perrin prin Țara Românească, conform Gheorghe Brătescu, Paul Cernovodeanu, *Biciul holerei pe pământ românesc*, Editura Academiei Române, București, 2002.

Despre fanatism și superstiții

p.53

Poporul muntean este în general foarte superstițios, foarte fanatic, și de mai multe ori am avut noi înșine ocazia să observăm că această aberație a spiritului se regăsește până la înalta societate. // [...] Superstiția și fanatismul sunt tradiționale. În general, muntenii, deși împărtășesc sincer ideile regeneratoare ale secolului, păstrează și vor mai păstra mult timp de acum încolo, orice s-ar întâmpla, obiceiurile strămoșilor lor. [...]

p.59

Despre Moldova în general

p.60

Moldovenii au aproape aceeași origine cu muntenii. [...]

p.61

Iașiul este mult mai mic decât Bucureștiul; dar ceea ce are mai aparte decât acest din urmă oraș sunt casele în stil european; acestea sunt ordonate și nu lipsite de un oarecare farmec //. La Iași trăiesc aproximativ 40 000 de locuitori⁴⁴, la fel de amestecați ca și în București. Comerțul încă stagnează, dar ar putea deveni mai înfloritor, mai important, dacă pacea și siguranța, bazate pe garanții solide, ar repara devastările ruinoase ale invaziilor și războaielor.

La Iași, ca și la București, străinii sunt primiți excelent de către boieri.

Am vrea să vă vorbim despre petrecerile, despre distracțiile și jocurile de la Iași; dar, în prezent, domnitorul Mihail Sturdza⁴⁵ este în conflict deschis cu toți boierii săi, așa încât orașul este mohorât, trist și plicticos; nu există nici un motiv de distracție, de veselie, de fericire; nu vezi decât figuri prelungi, trase, ca și cum ar fi obosite după un post prea sever. Categorie, veselie i-a părăsit pe moldoveni, și aceasta nu ne surprinde deloc, pentru că domnitorul, al cărui caracter ar fi fost potrivit acum o sută de ani, tocmai a exilat mai multe persoane influente, cerând în această privință de la Înalta Poartă dispoziții precise. Și am fost asigurat că Mahmud II⁴⁶, care deși este un susținător plin de zel al propagandei, nu este mai puțin un tăietor de capete, i-ar fi răspuns de curând lui Mihail Sturdza în aceste puține, dar grăitoare cuvinte: „Prințe, v-am dat o sabie, folosiți-o !” Aviz boierilor nesupuși.[...]

Limba moldovenească este foarte puțin diferită de cea muntenească, dar și aici, ca și la București, se vorbește franțuzește în toate familiile mai bune. Moldovenii au chiar o oarecare vanitate în această privință, iar domnitorilor lor le place ca la Curte să se vorbească mai ales în această limbă. Moldovenii au un teatru franțuzesc⁴⁷, unde se joacă toate vodevilurile cele mai bune. Acest teatru este permanent și foarte frecventat. Actorii sunt mai mult decât acceptabili și multe din sălile noastre de provincie nu au unii de aceeași valoare.

⁴⁴ Statistica privitoare la orașul Iași, citată de Gheorghe Platon, indica 48 148 de locuitori; Constantin Cihodaru, Gheorghe Platon, *Istoria orașului Iași*, vol. I, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 380.

⁴⁵ Mihail Sturdza, domn regulamentar al Moldovei (1834–1849).

⁴⁶ Mahmud II, sultanul Imperiului Otoman (1808–1839).

Sunt unii boieri care încă mai au până la 5–6 mii de țigani, răspândiți pe proprietățile lor și utilizați la muncile cele mai grele, cele mai înjositoare și mai respingătoare. Câteodată îi vând sau îi schimbă pe acești robi ca pe vite, valorând atâta pe cap de persoană, în funcție de vârstă, înălțime, forță și sex.

Țiganii sunt de regulă înalți, robuști și viguroși. Pielea lor este arămie și strălucitoare ca bronzul, părul lor este des și creț; au ochi vioi și pățimași, dinții albi și puternici, pieptul larg, îndesat, umerii bine întinși, iar șoldurile lor sunt arcuite ca ale unor herculi. Cu toții poartă mustați și bărbi lungi, ceea ce, alături de îmbrăcămintea lor sumară (nu se acoperă decât cu un petec de pânză veche sau folosită), de aerul lor războinic și de gesturile lor expresive, îi face ca atunci când se deplasează în șetre să semene mult cu cafarii⁴⁸ sau huron-ii⁴⁹, purtând în loc de săgeți și topoare, ciocane și instrumentele fierarului. Femeile sunt adesea urâte, și atunci sunt îngrozitor de urâte; și câteodată frumoase, și atunci sunt excesiv de frumoase. [Autorul explică faptul că urătenia este cauzată de vârstă și de neglijență, iar frumusețea durează puțin, în perioada adolescenței. Țigăncile frumoase sunt asociate prostituției].

p.64

Principala găteală a țigăncilor constă, la cele care se îngrijesc cât de cât, dintr-un fel de vâl care le acoperă capul și le cade pe umeri; gâtul le este întotdeauna descoperit, la fel ca și brațele și picioarele; le plac cerceii în filigran de aramă, salbele, și am văzut chiar unele care cu grijă, sacrificii și economii își atârâseră la brățări câteva rubiale și icusari⁵⁰ //.

p.65

Copiii țiganilor umblă în general dezbrăcați până la vârsta de 12 ani. Până atunci nu-i vezi decât jucându-se în noroi, în apă, în zăpadă, în mocirlă, dormind în aer liber, pe câmp, direct pe pământ, răzând, plângând, jucând, totul cu bucuria și cu nepăsarea animalelor.

p.66

Țiganii se retrag iarna în gropile pe care și le sapă la mai multe picioare sub pământ, fie în câmp, fie la munte, sau chiar în București. În numai câteva ore, își construiesc un bordei prăpădit, și cu adevărat, văzându-i adunați sub adăpostul lor de paie, pământ și crengi, te crezi printre colinele Americii meridionale, sau în stepele hotenților, pentru că nu îi poți compara cu nimic mai bine decât cu acești negri locuitori ai Africii.

Când vine vara, își leapădă zdrențele, nu mai păstrează decât îmbrăcămintea strict necesară, se strâng în șetre și, cu mizeria acumulată de-a lungul întregii ierni, străbat ulițele cu ochii buimaci, părul ciufulit, căutând mici slujbe în care să-și facă meseria, pentru că acești oameni atât de disprețuiți, sunt cei mai îndemânatici

⁴⁷Ar putea fi vorba despre trupa fraților Foureaux, formată din actori francezi, care și-a inaugurat prima stagiune în decembrie 1832. Mihail Sturdza a sprijinit teatrul franțuzesc, într-o perioadă în care Gheorghe Asachi încerca impunerea unui teatru în limba română (I. Massoff, *Teatrul românesc. Privire istorică*, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1961, p. 216–217).

⁴⁸ Populație africană din rândul căreia au fost vânduți mulți sclavi negri în America.

⁴⁹ Populație indigenă în nordul Statelor Unite, la granița cu Canada; luptând împotriva englezilor, a devenit simbolul unei populații sălbatice, extrem de violente.

⁵⁰ Monede otomane de aur care au circulat și pe teritoriul principatelor în secolul al XIX-lea.

meșteșugari din țară. Cu unelte pe care singuri și le făuresc, ei lucrează toate mărunțișurile: fierărie, obiecte decorative, unelte.

p.67 Când un țigan se plictisește să mai locuiască într-un anumit loc, sau când mizeria și gunoaiile adunate în adăpostul său îl obligă să plece, ridică tabăra și migrează fără nici o problemă. // Pentru aceasta, nu trebuie nici să spună unde merge, nici să ceară voie; nu trebuie decât să se prezinte la prima chemare a stăpânului său.

Țiganii gătesc în fața bordeielor lor. Pentru aceasta, așează trei lemne în triunghi și agață de instalația astfel formată un fel de oală, în care în zilele de sărbătoare pun o halcă de carne bâzâită la ușa măcelariilor de muște și insecte. După ce termină de mâncat – cu degetele – de multe ori se întâmplă să adoarmă în jurul focului care se stinge, expuși frigului nopții și intemperiei vremii. Ploaia, soarele, vântul, zăpada, tunetele, nimic nu i-ar putea trezi din somnul lor.

[...] Limba pe care o vorbesc este a lor și numai a lor⁵¹, o amestecătură confuză de turcă, egipteană, arabă, albaneză, română și sârbă, pe care numai ei o înțeleg, și pe care numai ei o vorbesc, cu o volubilitate surprinzătoare.

p.68 Acești robi sunt cu toții muzicanți, și uneori chiar buni. Învață singuri, au ureche bună, mai mult gust decât ne-am aștepta și o inteligență care nu a fost însă din păcate niciodată cultivată. În Transilvania am avut ocazia să dansez pe muzica lor, și mi-am adus aminte cu plăcere de acea întâmplare pentru tot restul vieții. // Melodiile lor sunt vioaie, săltărețe. Țiganii străbat astfel satele și orașele, în grupuri, asemeni măscăricilor și saltimbancilor noștri, închiriindu-și serviciile pentru un număr de zile, de seri sau de ore. În oraș, aceste grupuri sunt numite orchestre, în sat li se spune mai modest, lăutari. Când nu este cineva care să danseze pe muzica lor, dansează ei înșiși [...]

p.69 Mișcați de sentimente filantropice, mai mulți boieri au recunoscut nedreptatea robiei perpetue, și au acordat o cvasi-libertate țăganilor lor. Astfel, în schimbul unei răscumpărări stabilite în funcție de importanța și valoarea muncii, cu puterea și vârsta celui în cauză, acesta poate străbate Țara Românească sau rămâne la București, pentru a-și vedea de propriile treburi. În fiecare an însă, la un moment fixat, trebuie să reapară în fața stăpânului său. Atunci îi plătește datoria și în unele cazuri, din micile sale economii, îi dă stăpânului suma de bani pe care acesta o cere pentru a-l vinde. // Bietul rob devine în acest fel propriul stăpân și după un timp își restabilește calitatea de om, pe care o transmite apoi copiilor săi. Astfel de cazuri sunt rare, dar ele există și, în interesul umanității, sperăm că vor mai exista și în viitor [...].

⁵¹ Populația țigănească din principate nu a constituit o etnie omogenă, ci era alcătuită dintr-o serie de comunități cu specificități istorico-juridice, socio-profesionale și lingvistice. Fiecare din aceste comunități vorbea un dialect propriu; cele 5 dialecte atestate la populația țigănească de pe teritoriul României aparțin unui idiom pe care cercetările par a-l indica derivând din limba indiană. Pentru mai multe amănunte, Gheorghe Sarău, *Rromii, India și limba rromani*, București, Editura Kriterion, 1998.

AUGUST GRISEBACH (1814–1879)

August Grisebach, botanist și călător german, s-a născut la Hanovra la 17 aprilie 1814 și a murit la Göttingen la 9 mai 1879. Datele biografice pe care le-am putut reconstitui sunt destul de sumare. Probabil că a făcut studiile la Göttingen, unde îl găsim în anul 1839, la numai 25 de ani, având deja un renume printre cei care studiau științele naturii. Era deja profesor „privat” (*Privatdocent*) la Universitate și membru al mai multor societăți științifice cum ar fi: *Societatea de botanică* din Regensburg, *Asociația pentru studierea naturii și a plantelor medicinale* din Göttingen sau *Asociația pentru științele naturii* din Harz.

Pasionat de studiul plantelor, și-a încheiat viața ca director al *Grădinii botanice* din Göttingen. A fost unul dintre fondatorii geografiei plantelor, ca nouă disciplină științifică și principală sa lucrare este tocmai *Die Vegetation der Erde nach ihrer Klimat Anordnung* (2 volume apărute în 1872 și reeditate în 1884).

A fost și un pasionat călător, care a lăsat descrieri interesante despre Orient și America de Sud. În anul 1839, împreună cu alți cercetători, a hotărât să întreprindă o expediție în Munții Albaniei, pentru studierea florei și fenomenelor geologice, deoarece, cum singur mărturisește, un asemenea studiu nu mai fusese întreprins până la acea dată. Pentru această călătorie au existat mai multe rute posibile și în cele din urmă a fost ales cel mai ocolit drum, dar care a conferit oamenilor de știință cea mai mare siguranță. Astfel s-au îndreptat de la Viena, pe Dunăre și Marea Neagră, spre Istanbul, pentru a putea obține toate permisele de liberă trecere de care ar fi avut nevoie, precum și un ghid experimentat, care să le servească și ca tâlmaci. Acesta avea să le fie de mare ajutor, mai ales că odată ajunși la Istanbul, curiozitatea i-a mânat nu spre Albania ci către Brussa, apoi spre Bithynia, de unde au revenit în Tracia și au ajuns în cele din urmă în Macedonia și Albania.

Călătoria a putut fi susținută material doar parțial de către Grisebach, restul banilor au fost puși la dispoziție de banchierii Arnstein și von Eskeles din Viena, care i-au pus la dispoziție o scrisoare de credit deschisă către bănci din Istanbul și Salonic. La Salonic a primit încă o suplimentare a liniei de credit, printr-un împrumut solicitat de către bancherul Pasquelin unui „negustor evreu bogat” din Bitolia. Toate aceste amănunte sunt furnizate chiar de Grisebach în *Introducerea* lucrării *Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, apărută la Göttingen, în 2 volume, în 1841, în editura Badenhoeck și Ruprecht.

Lucrarea este o descriere de călătorie, care se oprește cu precădere asupra aspectelor legate de științele naturii, mai ales informații despre flora, fauna, geologia straturilor, relief și climă. Autorul a fost complet dezinteresat de aspecte sociale sau politice, în schimb a fost impresionat de diversitatea etnică întâlnită și de aceea încearcă să facă o tipologie a fiecărui popor în parte.

După cum am arătat deja, din cauza dificultăților cu formalitățile de călătorie în Imperiul otoman, Grisebach a preferat ca odată intrat pe pământ turcesc să nu facă alte incursiuni în teritoriile învecinate. Așa se face că toate popasurile în timpul navigației pe Dunăre au fost făcute pe malul bulgăresc de azi. Singurele orașe românești vizitate au fost Brăila și Galați, deoarece în acea zonă cursul Dunării străbătea exclusiv teritoriul românesc. Și în acest caz însă, descrierea se axează pe descrierea naturii și eventual a locuitorilor. Intrat în Dobrogea, reține atenția impresia puternică pe care i-au lăsat-o călătorului munții Babadagului, considerați a fi formațiuni geologice cu aspect unic în Europa și care, astfel, făceau trecerea spre relieful specific Asiei.

Textul, reprodus mai jos după ediția din 1841, nu a mai fost tradus până acum și nici nu a făcut obiectul vreunui studiu, poate și din cauza caracterului specios al informației pe care o conține.

AUGUST GRISEBACH
Călătorie prin Rumelia și la Brussa în anul 1839¹

p.17 [...] Ceea ce se poate observa din această poziție pe malul sârbesc se poate vedea și în zona de munte a Banatului. Astfel, aparițiile albe ce par înșelătoare, încălceala <amestecul> straturilor și dubla armonie în care acestea s-au așezat, ca urmare a aceleiași acțiuni, care a răsturnat poziția originală a munților și a săpat peșteri adânci, în adâncime, până în măruntaiele acestora <munților>.

De la peștera Veteranilor, pe care și eu o aveam în fața ochilor la fel ca și muntele de deasupra Sviniței², până la granița austriacă pe Vechea Orșovă³ se află o trecere îngustă ieșită din comun. Aici munții par că se aplatizează și se sfârșesc de tot dincolo de Porțile de Fier, ultima și cea mai periculoasă parte prin care curentul a tăiat cheile stâncilor.

p.18 Apoi începe marea câmpie bulgaro-română. Lângă Porțile de Fier, prin care poți îndrăzni să treci numai când nivelul apei <fluviului> este mare, trebuie luată în considerație cu toată atenția îmbinarea dintre curent și colții de stâncă, care odinioară au fost acoperiți cu totul de apă.

Nu <există> decât un clocot de valuri puternice și scurte, care abat oblic fluviul și care lasă să se deschidă două canale de trecere <între valuri>. Pe unul dintre acestea l-a părăsit nava și a continuat <drumul> cu mare viteză printre stânci, care dau naștere curentului. Pe suprafața agitată și furtunoasă de ambele părți, se întâlnește, ceea ce este de mirare, chiar în mijloc, o <porțiune> de apă din nou liniștită, care ajungând de la un mal la altul împarte curentul într-unul ascendent și altul descendent. La început pare că două stăvilare paralele de stânci taie albia râului în direcție oblică: dar aceasta este doar o părere schimbare, căci aici curentul ascendent își datorează existența doar unui contracurent. Canalele line iau naștere de-a lungul cursului curentului prin adânciturile din fundul <fluviului>. Această situație nu poate fi înțeleasă decât prin desen.

Semnificația literelor din desenele de pe pagina următoare:

α = mal

β = barieră de stânci, întrerupte de două zone mai adânci notate cu γ

δ = curent pe lângă sau deasupra stâncilor (curent descendent)

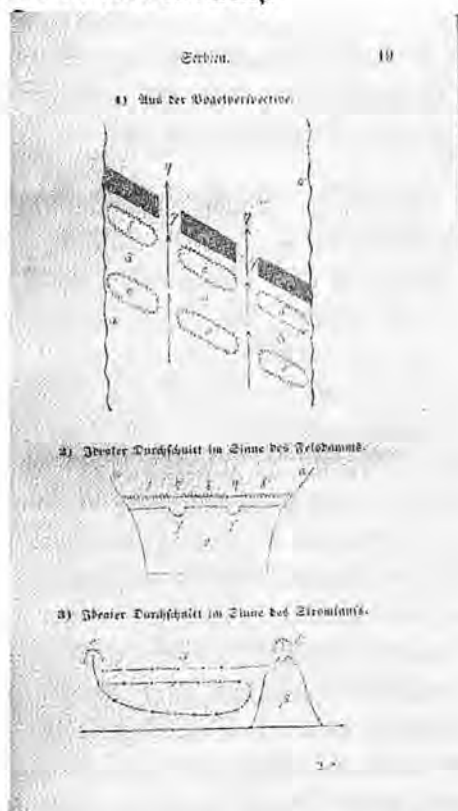
ε = contracurent (curent ascendent)

¹ Traducere după August Grisebach, *Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, Göttingen, vol. II, p. 18–27.

² Localitate pe malul sârbesc.

³ *Alt-Orsova*. De fapt autorul face referire la granița dintre Țara Românească și Austria.

η = suprafață liniștită între cele două canale, care ambele duc prin adâncitura
 $\gamma = >$ direcția curenților parțiali
 ξ = suprafață lină între cei doi curenți

Această situație <din desen>, care mi-a fost adusă la cunoștință, ca fiind p.20 importantă prin informațiile pe care le cuprinde, despre împărțirea între suprafețele agitate și cele liniștite ale curentului, mai întâi prin aluziile pilotului, apoi de către căpitanul de pe *Galathea*, dl. Dobroslovich, care cunoștea bine locul, trebuie să slujească numai la stabilirea clară a punctelor științifice, fără să fie lăsate deoparte neregularitățile <reliefului>, care determină adâncimea variabilă a apei sau așezarea peretelui de stâncă. Trei par să fie curenții cei mai importanți:

1) Curentul în canale (γ), care nu întâlnește nicăieri un obstacol și, de aceea, când crește nivelul apei este folosit de navigație. De asemenea, au cea mai mare viteză, din cauza diferenței de nivel semnificative între partea de sus și cea de jos a cataractei. Canalul are între cei doi curenți o lățime și o lungime de circa 50 de inch⁴. Distanța dintre cei doi curenți este de câteva sute de picioare⁵.

⁴ 1 inch sau țol ~ 0,025 m.

⁵ 1 picior ~ 0,33 m.

2) Curentul din straturile superioare ale fluviului, care lovesc în peretele de stâncă, prin care se ridică la suprafață curentul de adâncime și care, în timpul în care apa este mare, se repede în peretele de stâncă în mici cascade sau ca adevărate vârtejuri.

3) Curentul din straturile de adâncime ale fluviului, care îmbrățișează peretele de stâncă și care după aceea curge oblic până când închide cercul în e <contracurentul>, în care apa clocotitoare din adâncime dă naștere curentului de adâncime <de suprafață>.

p.21 Munca pilotului depinde de ordinea care domnește peste acest haos <al naturii>. Mai întâi, se caută punctul de intrare pe unul din canale, pentru a se înscrie pe curentul ascendent; imediat ce nava plutește este lăsată în voia curentului, până când se ajunge din nou la apă liniștită. Dar aici îl așteaptă pe navigator <pilot> cel mai mare pericol, pe care un necunoscător nici nu îl vede și numai printr-o experiență asiduă cărmaciul îl poate ghici. Apoi de ambele părți se află apă liniștită, dar să nu credeți că este ușor, pentru că dacă s-ar afla la numai 20 de pași într-o parte, vasul ar putea să se lovească de stâncile de sub apă. În cele din urmă, se ajunge în canal navigând prin curentul de adâncime, astfel pilotul își lasă mâinile în poală atât de furtunos și de periculos i s-a părut tot ceea ce tocmai l-a înconjurat.

Pilotul nostru ia lucrurile foarte în serios, așa cum cere propria experiență. Nu se aud des comenzi rostite cu voce tare; vâslele și cârma sunt manevrate cu multă putere. Înainte se roagă pentru ajutorul Fecioarei, după aceea îi mulțumește. Sârbi pe jumătate dezbrăcați <formau echipajul>, care abia dacă își vorbeau unii altora. Tulburarea care îi cuprinde are poate doar un singur scop, să ne facă să ne plătim scump salvarea, <scop> atins mai ales după o demonstrație impresionantă.

Carantina, care ne desparte de casă, acum ca o mare întinsă, nu ne-a întârziat călătoria. Aceștia stăpânesc o recunoaștere deosebită a călătorilor, căci aici regulamentul implică tocmai dificultățile potrivite <fiecărui călător>. Sârbii și românii nu îi primesc pe turci, austriecii la fel, dar nici pe cei din principate <fără carantină>. Acum le este greu piloților, care trebuie să ducă mai departe călătorii, cum să îi împartă, ca să evite întoarcerea lor de la vamă. Căci pentru călătoria de la Galați călătorii așteaptă un anumit vapor la granița sârbo-turcă. Sârbii însă nu au voie să se atingă de acest vas cu aburi, pentru că vine din Turcia, în schimb ungurii nu pot pune piciorul pe malul sârbesc⁶. De aceea, la biroul vamal Alt-Orșova se așteaptă vasele sârbești și acostează la Porțile de Fier, la Gladosnitza pe pământ sârbesc, chiar pe granița turcă. Se poate merge pe jos până acolo, rupându-te prin aceasta de creștinătate și se poate urca pe „Galathea” interzisă <până acum>. Cu aceasta am plecat în dimineața zilei de 10 aprilie și am ajuns la amiază la Vidin, primul oraș turcesc în care am pus piciorul”.

⁶ Practic autorul consideră că formalitățile de la graniță erau „personalizate” după naționalitatea călătorului.

[Continuă călătoria exclusiv pe malul bulgăresc pentru a evita dificultățile semnalate deja la vamă și în carantină].

[...] Înainte ca să se ivească zorile deasupra acestui oraș <Rusciuk>, am plecat mai departe și am ajuns la amiaza zilei de 12 <aprilie> la Brăila, unde vasul cu aburi „Ferdinand I”, care urma să ne ducă în Marea Neagră, trebuia să ne aștepte. În apropiere de Cernavodă, Dunărea face o cotitură spectaculoasă spre nord, prin care cursul său se lungește cu cel puțin 30 de mile geografice⁷. Aici este punctul de început al șoselei, deja în construcție, spre Constanța⁸, la malul Mării Negre. Aceasta este, de asemenea, și linia proiectatului Canal, care ar putea să fie cu ușurință trasat între pantele Balcanilor și până în sudul Babadagului, chiar la nivelul mării. Babadagul în regiunea Dobrogei, pe care Dunărea îl încercuiește cu ultimul său cot, este un lanț muntos specific. El închide câmpia română la est, ca și Balcanii în sud. Este un lanț <montos> închis deosebit de interesant: forme muntoase și un pământ întunecat la culoare îl întâmpină pe orice european în căutare de necunoscut. Apoi, deși întinderea pustie și conturul ascuțit al profilului unor faleze amintesc de Mediterana, îți sar în ochi imensitatea și întinderea plată a peisajului. Și nu este numai transparența aerului care face ca piscurile îndepărtate să pară atât de aproape. De asemenea, impresia se trage și de la monotonia întinderii: nici o vale, nici o linie ondulată, nici o stâncă, nici măcar o mică pădure nu abat privirea de la micile movile vâlvurite și ochiul zăbovește de aici încolo pe piscurile, care închipuie felurite forme. Domnul von Prokesch⁹, cel care a descris plin de spirit și cea mai mare corectitudine natura Orientului, observă că Asia se distinge de Europa prin munți mai înalți, în culori tari și apoi mai estompate, prin văi mai înguste și mai puțin abrupte. O asemenea impresie oferă toate caracteristicile peisajelor muntoase din Arabia, Siria, și partea asiatică a Levantului. Eu însumi am constatat adevărul celor spuse în călătoria mea în Bithinia, în timpul popasului în munți. Domnul Conally, în a cărui companie am avut norocul să fac această călătorie, a observat că asemenea forme muntoase te întâmpină adesea și în Persia. Ele dublează arșița cumplită a soarelui Orientului.

Când ajungi la Brăila, apropierea mării este vestită de imaginea neobișnuită a unui mare număr de vase. Comerțul este în continuă înflorire, dar nu mai mult decât în Galați, unde se opresc¹⁰ toate articolele comercializate din Moldova, în timp ce Țara Românească, în afară <de tranzit> prin Brăila, duce și pe drumul terestru, de la București la Varna, produsele rezultate din agricultură și creșterea vitelor spre provinciile pustiite ale Rumeliei.

⁷ 1 milă = 1,6 km.

⁸ *Kostendsche* în text.

⁹ Autor al lucrării *Denkwürdigkeiten aus dem Orient*.

¹⁰ *Stapelplatz*, ceea ce implică străvechiul „drept de etapă medieval”.

p.26

Pentru că „Ferdinand”, reținut de o puternică furtună în Marea Neagră, a ajuns abia a doua zi la amiază, am folosit timpul trecând de carantina instituită la intrarea în oraș, ca să fac o excursie într-una din insulele bulgărești aflate vis-à-vis. Aceasta este mlăștinoasă, pe de-a-ntregul plată și scăldată de apă. Numai pe mal se află tufișuri rare. Nenumărate păsări de apă, rațe, găște și berze trăiesc <aici>. În fundal se întinde ca pictat lanțul de munți albaștri, deasupra câmpiei nesfârșite. O insulă asemănătoare am vizitat și lângă Galați. Contactul cu populația bulgară l-am avut într-un sat murdar dincolo de orice închipuire. Cât de diferită este aici impresia care ți-o dau națiile amestecate. Bulgarul cu trăsăturile sale slave, cu înfățișare umilă, îmbrăcat sărăcăcios, murdar ca persoană dar și în casă, în schimb cu o purtare servilă și prietenoasă; turcul, așezat pe puntea bărcii <sale> cu veșminte largi, reținut și ostil, nemișcat într-o atitudine prețioasă, care ne vorbește despre idealul frumuseții masculine, dar, din cauza lipsei desăvârșite a caracterului, nu ar putea lăsa să se observe decât forma <exterioară>; în cele din urmă franconii¹¹ care ne-au întâmpinat atât de binevoitori ca pe niște vechi prieteni și ne-au convins de superioritatea celor de acasă.

p.27

La 15 aprilie am părăsit Galații înaintea zorilor și ne-am trezit la Tulcea, unde începe Delta Dunării. O canonieră rusească ne-a întâmpinat; posturile de pază se aflau de-a lungul malurilor, ca pe o graniță militară. Intrarea pe brațul Sulina este foarte îngustă. Un vas scufundat de curând bara <intrarea> pe jumătate; încă un vas scufundat în acel loc ar fi închis de tot <această> gură a Dunării. Foarte multe vase, grecești, rusești, genoveze, ne-au întâmpinat. Pentru că acestea în desele coturi ale fluviului <brațului> îngust în mod obișnuit pierdeau vântul¹² <cădeau sub vânt> erau trase de oameni uzi learcă de sudoare. În depărtare se vede Ismail, următorul oraș din Basarabia. În rest doar un orizont nesfârșit. În sud este întrerupt doar de munții de la Babadag, 5 munți cu forme extraordinare, de aceea sunt numiți *Peschedagh*, sau cei „Cei 5 munți”¹³. Ei servesc navelor, pe mare, ca puncte de reper. În afară de aceasta numai canalul, cât vezi cu ochii; și o insulă la dreapta, singura ce ține de Peuce¹⁴, iar în depărtare o pădure de stejar. Păsări de apă, fără număr, anunță apropierea mării. Pescărușii înoată și se agită deasupra luciului apei fluviului. Cărduri de pelicani cu un penaj multicolor, gri, stropit cu negru, cu roșu trandafirii, ce se deschide până la alb, ne-au lăsat să le observăm din apropiere, fără să se teamă de zgomotul roții în mișcare, care nu i-a speriat. În cele din urmă, au apărut clădirile redutei rusești pe malul drept al fluviului; deasupra coastei se vedea marea, cinci focuri de bun-venit au fost schimbate și la ora 1³⁰ ieșim în Marea Neagră. Cerul era limpede și fără nici un nor, un vânt potrivit <bătea> din nord, niciodată nu a făcut „Ferdinand” o călătorie mai scurtă către Istanbul¹⁵.

¹¹ Probabil germani din Frankonia.

¹² *Den Wind verlieren*.

¹³ În limba turcă.

¹⁴ Tulcea în antichitate.

¹⁵ *Stambul*.

CONTELE DE LOCMARIA (1792-?)

Contele Noel Marie Victor du Parc de Locmaria s-a născut în 1792, într-o familie de nobili bretoni devotați Bourbonilor. Fidel imperiului, el a rămas totuși în armată în timpul Restaurației când nobilimea înțelegea să reînvie *l'ancien régime*. A demisionat în 1830, când o nouă revoluție l-a înlăturat pe Carol al X-lea silindu-l să ia calea exilului. Monarhia a reușit să se mai mențină în forme noi sub Louis Philippe d'Orléans. Retras la țară, cu numeroasa lui familie, fostul locotenent colonel de infanterie s-a consacrat literaturii, scriind diferite romane ce nu au supraviețuit, precum și evocări istorice. În 1839 este chemat la Gorizia, aflată la acea vreme în stăpânirea Austriei, pentru a se ocupa de inițierea militară a tânărului pretendent al legitimiștilor, contele de Chambord, numit și duce de Bordeaux ; acesta era fiul postum al ducelui de Berry, fusese crescut în exil și acum trebuia să-și înceapă educația de prinț sub îndrumarea ducelui de Lévis. S-a considerat necesar să-i fie atașat și un ofițer, participant la ultimele războaie ale Imperiului.

În această calitate, contele de Locmaria l-a însoțit prin statele habsburgice, prin Germania și Italia, iar în cursul călătoriei i-a expus și comentat campaniile purtate în acele locuri. Interesul pentru realitatea imediată pare mai puțin viu. În cursul călătoriei prin Banat, contele de Locmaria și tânărul său elev au citit și comentat *L'esprit des lois* a lui Montesquieu, *Istoria Restaurației* și *Campania din Rusia* a generalului de Chambray, precum și relația ultimei călătorii a mareșalului Marmont¹, singura lucrare având oarecare legătură cu locurile vizitate. Amintirile călătoriei din 1839 au fost publicate tocmai în 1846, după însemnări zilnice, cu unele completări ulterioare, sub titlul *Souvenirs des voyages de Monseigneur le duc de Bordeaux en Italie, en Allemagne et dans les états de l'Autriche*, Paris, 1846. Redactarea pare însă să fi fost începută prin 1844, autorul pomenind de cinci ani în decursul cărora a „putut aduna amănunte și amintiri în măsură să intereseze pe cititori” (p. 6).

La redactare a folosit, după cum se poate constata, oarecum și relația lui Marmont, amintit mai sus, ca și alte lucrări pentru a-și îmbogăți, desigur, informațiile, altminteri extrem de sărace în elemente cu adevărat valabile. Însemnările sale constau aproape exclusiv din notarea conștiințioasă a tuturor onorurilor arătate de oficialitatea habsburgică și de aristocrația maghiară tânărului prinț.

Datele statistice, oferite probabil de autorități, privind de exemplu veniturile rezultate din exploatarea minelor de aur sunt foarte succinte. Tot în treacăt se pomenește de jocul de călușari la care a asistat la Alba-Iulia.

Lipsa de simț critic a autorului face necesară controlarea datelor relației sale. Contele de Locmaria a mai publicat un studiu introductiv intitulat *De l'état militaire en France* (1831), un roman, *Les Guerillas* (1834) și lucrări de pseudo-istorie ca *Histoire du règne de Louis XIV* (1853), 2 vol., *Marie Thérèse de Hongrie* (1863) etc.

CONTELE DE LOCMARIA

Călătorie în Banat și Transilvania²

p.67 [Regimentele grănicerești și organizarea lor]. De la Panciova³ am plecat spre Timișoara. O furtună puternică izbucnise în ajun asupra Semlinului. Am observat efectele sale de-a lungul drumului nostru. După ce am înaintat cu greutate toată ziua, am ajuns la miezul nopții la Deva. Nu eram așteptați. Abia la orele două noaptea ne-a fost cu puțință să luăm o masă frugală. Nu sunt decât treizeci și șase de leghe de la Semlin la Timișoara. Ne-au trebuit treizeci și șase de ore ca să le străbătem și totuși nu ne opream decât ca să vedem trupele.

La două leghe de Timișoara treci Timișul: o altă furtună ne aștepta acolo. Ploaia a încetat la intrarea noastră în Timișoara. [Primirea făcută de oficialități. Magnații unguri, costumul lor].

p.75 Acest oraș frumos, altădată capitala întregului Banat, este așezat între două brațe ale Begăi, care curge pe lângă zidurile sale, ca și canalul Bega. Un loc frumos de plimbare, plantat cu copaci semeți, se întinde între fortificații⁴ și râu. Timișoara împreună cu construcțiile aferente cuprinde o populație de douăzeci de mii de suflete; cartierele marginase⁵ străbătute de canal sunt bine clădite și cu o viață negustorească foarte susținută; orașul are un aspect regulat și este împodobit de edificii frumoase, dar clima este viciată de emanațiile canalului și ale bălților.

[Parada militară în cinstea contelui de Chambord]. Timișoara este o fortăreață de rangul al treilea; posedă un arsenal bogat, cu un mare număr de arme vechi și de trofee luate de la turci. [Seara la teatru se joacă „Somnambula”, în limba germană].

De la Timișoara trebuie să mergem la Mező Hegyers să vizităm herghelia imperială. Se poate face acest drum într-o zi, dar numai cu trăsurile ușoare. Am sosit în aceeași zi la herghelie. Am trecut Mureșul la Aradul Nou⁶. Orașul, care este capitala comitatului, este foarte întins și cu o viață comercială foarte însemnată, deși populația nu este prea numeroasă.

p.77 [I se vorbește contelui de Chambord de coloniștii francezi stabiliți în regiune de Maria Tereza. Centrul lor se afla la Trübes Wetter. Schimbă itinerariul pentru a-i putea vizita].

¹ *Voyage du Maréchal duc de Raguse, en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie méridionale, en Crimée et sur les bords de la Mer d'Azoff* ..., Paris, 1837.

² Traducerea s-a făcut din limba franceză după *Souvenirs des voyages de Monseigneur le duc de Bordeaux en Italie, en Allemagne et dans les états de l'Autriche*, I, Paris, 1846, p. 67–153.

³ Panciova, localitate în Banatul sârbesc.

⁴ *Glacis*.

⁵ *Les faubourgs*.

⁶ Neu Arad, cartier al orașului Arad, pe malul stâng al Mureșului.

Herghelia este unică în Europa. Ocupă o suprafață de douăzeci de mii de hectare; este înconjurată de garduri vii și de șanțuri. Acest teren vast este brăzdat de alei de pomi roditori, care fac demarcația între diferitele sale diviziuni.

Fiecare din ele cuprinde câte o fermă cu dependențe, fie pământ de cultură sau fânețe, primele destinate pășunatului, celelalte cositului. În centrul fiecărei diviziuni se înalță grajduri imense cu poduri sau hangare întinse, pentru adăpostirea // turmelor. Lângă aceste clădiri au fost săpate niște bordeie⁷ pentru soldații paznici. O grădină de zarzavat și o pădurice frumoasă sunt în preajma clădirilor. În mijlocul acestor diverse stabilimente se află castelul cu dependențele sale, cu parcul, grădinile, fermele, manejul și grajdurile sale, cu cazarmile pentru ofițeri și pentru cei o mie o sută de soldați afectați serviciului hergheliei. Numărul cabalinelor – armăsari, iepe și mânji – se urcă la patru mii. Scopul ei este să îndestuleze hergheliile particulare ca și pe cele publice de mâna a doua.

p.78

În dimineața următoare s-au vizitat grajdurile și manejul; manejul este mare și bine construit; lângă ușa de intrare se păstrează scheletul armăsarului Ennyus, zămisliitorul rasei normande de la Mezō Hegyes, precum și cel al unui cal arab călărit de Napoleon. Toți armăsarii de diferite rase au fost aduși pe rând înaintea prințului. [Urmează elogiul calităților lor]. // Se vizitează ferma din stabilimentul central, grădinile, clădirea băilor, cafeneaua, sala de bal și cea de concerte, iar din stabilimentele secundare, am văzut pe rând toate hergheliile⁸ la păscut; sunt păzite de soldați călări înarmați cu bice lungi pentru a ține în frâu firile mai independente⁹. Am văzut mai întâi mînji cu mamele lor, apoi cetele celor de la un an la patru ani, împărțiți pe vârste. Când ne-am întors la castel, umblasem mai multe leghe fără a fi ieșit din hotarele hergheliei. //

p.79

A doua zi pornim înapoi spre Timișoara. La podul de peste Mureș trecerea cu bacul este gratuită pentru nobili. [La Trübes Wetter se vizitează centrul coloniștilor francezi. La Timișoara prințul este recunoscut și salutat de populație].

p.80

Banatul, pe care aveam să-l părăsim, pătrunzând în Ungaria militară, este una din țările cele mai productive ale monarhiei austriece; se cultivă porumbul și orezul pe terenurile joase și mlăștinoase.

Dacă se exceptează pământurile rezervate pentru pășune, toate câmpurile sunt cultivate și produc cereale, în, cânepă și, în unele locuri bine expuse, vie. Am văzut foarte puține fânețe naturale; cultivatorii abuzează de rodnicia pământurilor pentru a obține cereale de pe cea mai mare întindere posibilă de pământuri arabile; ei își hrănesc vitele pe niște pășuni uscate de arșița verii; rezultă că îngrășarea este pierdută pentru cultură și că vitele rău hrănite nu se pot dezvolta și nu pot prinde putere.

⁷ Logements à demi-souterrains.

⁸ Tous les troupeaux.

⁹ Se amintește de un fapt petrecut cu câțiva ani în urmă, când caii au dat buzna peste împărat și l-au trântit la pământ.

Această provincie, alipită Ungariei în 1699, este astăzi împărțită în trei comitate. Pacea de la Passarowitz¹⁰ a asigurat stăpânirea împăratului asupra ei; ea numără aproape șapte sute de mii de locuitori. [...]

p.85 Înainte de a ajunge la Caransebeș¹¹, capitala districtului grăniceresc român, am trecut prin Lugoj¹², oraș comercial din comitatul Caraș¹³. Se poate vedea o biserică destul de frumoasă și un cartier bine clădit, dar principala sa piață seamănă o bună parte din an cu o imensă cloacă. Nu ne-am oprit în acest oraș decât puține clipe. La o leghe de Caransebeș ne-a ieșit înainte un pichet de panduri trimiși ca

p.86 escortă. Acești călăreți pe caii lor scunzi, asemenea celor ai cazacilor, au // o înfățișare ciudată. Poartă niște nădragi albi foarte strâmți, opinci¹⁴, căciuli de blană de urs cu surguci roșu¹⁵, o manta scurtă fluturând, mai multe pistoale, două pumnale, o sabie, o pușcă; nu le mai lipsește decât lancea pentru a ajunge un adevărat arsenal viu. La Caransebeș trupa era sub arme. Acest corp foarte bine ținut are, ca și celelalte, o școală regimentară.

În oraș au fost construite clădiri militare frumoase și deasupra uneia din ele un observator pentru directorul școlii regimentare și pentru elevi.

Caransebeșul face și el parte din comitatul Caraș și este așezat ca și Lugojul pe Timiș, având și el o activitate comercială considerabilă. Este capitala districtului cel mai populat de la graniță. [Colonelul Roth, șeful regimentului din acest district, îl însoțește pe prinț]. A doua zi am mers la Orșova¹⁶ unde am dat iar de Dunăre.

p.87 Acest fluviu frumos fusese tocmai martorul // unei jalnice întâmplări. Vaporul cu aburi de la Constantinopol se oprește la Porțile de Fier, unde obstacolele navigației obligă pe călători să debarce și să continue pe un drum frumos, construit de curând, <până la locul unde așteaptă> un alt vapor care-i duce la Pesta. Patrusprezece inși au vrut să fie duși la Drencova¹⁷ într-o luntre trasă de boi. Puțin înainte de locul de destinație funia s-a rupt, luntrea s-a răsturnat și doar trei persoane au putut scăpa de moarte, după eforturi nespuse. De patru zile naufragiații erau la lazaretul de la Orșova.

Lazaretul este o clădire modernă foarte comodă. Călătorii vin acolo în mare număr, de când forța aburului a apropiat Viena de Constantinopol. Apele de la Mehadia atrag aici și un mare număr de români, obligați a trece prin lazaret pentru a putea fi primiți la băi. Acest oraș este principalul antrepozit pentru mărfurile ce urcă și coboară pe Dunăre: îndeosebi produse animale și vegetale trimise din

¹⁰ Pacea de la Passarowitz a fost semnată în 1718.

¹¹ Caransebeș, municipiu, jud. Caraș-Severin.

¹² Lugoj, municipiu, jud. Timiș.

¹³ *Kashau*.

¹⁴ *Des sandales avec un cothurne*.

¹⁵ *À flammes* ; panaș din pene.

¹⁶ Orșova, oraș, jud. Mehedinți.

¹⁷ Drencova, localitate în Banatul sârbesc.

principatul român și cel sârbesc, stofe și obiecte de îmbrăcăminte de la târgul din Lipsca¹⁸, sticlărie de Boemia și fierărie din Stiria. [...]

Locuința vecină <cu a naufragaților> era ocupată de consulul general englez¹⁹ din București și sora sa²⁰. Se duceau la băile de la Mehadia²¹. Ei cunoscuseră pe contele de Chambord, încă de copil, la Edinburg. // [Consulul îl îndeamnă să meargă la București, oferindu-i folosința casei și a trăsurii sale]. p.88 p.89

La trei leghe spre vest de oraș se ascunde, sub mărăcini, intrarea unei peșteri scobite pe povârnișul unui munte abrupt pe sub care curge Dunărea. Ea este vestită în istoria țării. [E „caverna lui Veterani”²². În ultimul război a fost folosită de maiorul Stein, care cu un batalion a pricinuit pierderi însemnate flotei turcești] // Prințul vizitează acest loc, apoi merge la un mic port de îmbarcare unde așteptau două șalupe conduse de marinarii regimentului, ca să-l ducă la Orșova Nouă. Descriere a Dunării]. p.90

Orșova Nouă²³ este o fortăreață pe care turcii au păstrat-o și după pacea din 1739. p.91

Pașa a pus să fie salutat prințul prin salve de tun și a venit înaintea lui însoțit de un imam, descendent al lui Mahomed și îmbrăcat în portul turcesc cel mai autentic. Terenul din jurul palatului pașei era inundat, a trebuit să trecem pe bărne groase²⁴, nefixate, a căror instabilitate // stingherea echilibrul și gravitatea solemnă a cortegiului. [Descriere sumară a recepției, caracterizarea pașei, fost colonel de artilerie]. Am străbătut orașul, dacă poate fi vorba de oraș, căci Orșova Nouă nu e decât un biet târg. Moscheea a suferit o inovație. S-au construit tribune pentru femei, excluse până atunci de la rugăciunile publice. // [La plecare li se oferă un concert de muzică turcească]. Plecând de la pașă am mers pe Dunăre în sus până la Porțile de Fier, unde am dat de primul post românesc. Ofițerul, care-l comanda, s-a îndreptat către prinț și l-a rugat într-o franceză foarte corectă să treacă în revistă trupa sa. În Țara Românească toate persoanele cu educație vorbesc limba noastră și se interesează de istoria noastră. // Acest post militar ne-a dat o idee foarte favorabilă despre trupele din principat. Soldații români, ca și cei sârbi, i-au luat pe ruși de model: echipamentul, ținuta, instrucția chiar, totul vădește influența și protectoratul acestui puternic imperiu. p.92 p.93 p.94 p.95

[Momentul critic din 1828, „războiul, foametea și o epizootie care prăpădise un milion de capete de vite” și opera constructivă a lui Kiselev]. Trebuie să mergem p.96

¹⁸ Leipzig, oraș în Germania.

¹⁹ Robert Gilmore Colquhoun (1804–1870), consul general al Angliei la București (1834–1859).

²⁰ Mrs. Vaucher.

²¹ Mehadia, localitate, jud. Caraș-Severin.

²² Este vorba de peștera Veterani lângă Moldova Nouă, jud. Caraș-Severin.

²³ Este vorba de insula Ada-Kaleh.

²⁴ *Madriers mouvants*.

p.97 să dormim la Mehadia //. În timp ce ni se pregăteau caii de drum, colonelul Roth ne-a oferit priveliștea unui dans românesc. Vreo sută de tineri și tinere au jucat mai întâi în cerc, apoi perechi cu figuri²⁵ foarte complicate, un dans a cărui muzică și desfășurare amintește de *binjou* și de dansurile bretone. Femeile erau gătite cu destulă grijă, purtau pe cap flori sau năframe²⁶ frumos așezate, aveau pieptare²⁷ brodate cu felurite culori, bundințe scurte cu felurite mâneci, rochii colorate²⁸ sau doar o cămașă albă, acoperite pe jumătate în față și în spate de fote înguste, străvezii²⁹ (!), multicolore și împodobite de fire lungi, atârând în jos. Jocul a ținut o jumătate de oră; a fost deajuns ca să ne facem o idee despre dansul românesc.

Seara pe la ora cinci am sosit la Mehadia, numită de romani, Băile lui Hercule. Acest oraș frumos, situat la o extremitate a frontierei Austriei, într-o vale p.98 îngustă, // între munți sălbateci nu are, ce e drept, decât o singură stradă sau mai bine zis o singură piață în formă de paralelogram, dar această piață este mărginită de case frumoase și de hoteluri spațioase.

Administrația militară nu a precupețit nimic pentru a atrage lumea la Mehadia: în scurt timp au fost construite o biserică frumoasă, un restaurant foarte bun, locuințe comode și acum s-au mai pus temeliile unui nou stil, pentru a răspunde la moda de care se bucură această așezare. Toți locuitorii erau la ferestre când a sosit prințul.

A doua zi am vizitat diferitele stabilimente ale acestor băi, unde roiește populația din ținuturile vecine. Oamenii de la țară au mare încredere în efectul apelor de la Mehadia. Ei dorm bucuroși sub cerul liber pentru a nu pierde prilejul de a intra la baia publică. // Este îndoielnic însă dacă o baie urmată de un bivuac umed p.99 poate aduna altceva decât reumatism.

[...] Ne-am oprit seara la Caransebeș. [Prințul vrea să-l viziteze pe colonelul Roth acasă la el. Aici ar fi fost exilat Ovidiu³⁰ și și-ar fi compus *Elogiile*³¹. Colonelul Roth relatează, după tradiția locală, un incident din cursul războiului cu turcii din anul 1788. Un soldat beat crează panică și determină fuga întregii armate austriece spre Lugoj, părăsindu-și artileria. Turcii rămân locului și a doua zi armata își găsește pozițiile din ajun]. p.100

Regimentul din Caransebeș este recrutat din români: bărbați destul de chipeși//, buni pentru luptă, dar dușmani ai muncii. Ei nu locuiesc bucuroși în valea p.101

²⁵ *Avec des passes et des tours de main.*

²⁶ *Fichus.*

²⁷ *Corsets.*

²⁸ *Des robes de couleur.*

²⁹ *Transparens.*

³⁰ Publius Ovidius Naso (43 a Chr.–17 d. Chr.), poet latin. Confuzie, poetul a fost exilat în Tomi.

³¹ Este vorba de *Tristele*.

³² Vezi asemănările cu descrierea făcută de Grisellini (volumele precedente).

mănoasă a Timișului, preferând muntele și viața pastorală. Se despăgubesc de constrângerea care-i leagă de glie lăsând tot greul muncii să apese pe femeile lor pe care și le și aleg, așa cum în alte locuri îți alegi un cal de plug, după puterea musculară și voinicia trupească³². Când un român are chef să se însoare, își îndreaptă privirile asupra unei fete, înfățișându-i-se acesteia, se întoarce către tatăl ei și întreabă dacă a văzut un cerb. Acesta răspunde da sau nu, după cum vrea sau nu să-i dea fata [formulă convențională pentru a-l feri pe pretendent de umilința unui refuz]. // Dacă cererea este bine primită, viitorul socru răspunde fără șovăire: „Desigur că am văzut cerbul și am tocmai ce-ți trebuie, băiete. Fata mea este bună și zdravănă, trupul ei e trainic ca soba, picioarele neșovăitoare ca stâlpul porții, este mlădioasă ca salcia râului. Ți-o dau cu dragă inimă”. După aceea se face nunta și biata femeie este condamnată fără milă la munca grea a câmpului.

p.102

[Colonelul Roth îl petrece pe prinț până la granița transilvană; pandurii sunt emoționați la despărțire după ce l-au însoțit patru zile. Părerea prințului despre oportunitatea organizării unei trupe de grăniceri în Algeria].

p.103-104

La 27 mai părăseam Banatul și intram în Transilvania. Am găsit o vreme și drumuri proaste. Înaintăm încet; după un drum urmat în bună parte pe jos în noroi, am ajuns la unsprezece noaptea în micul târg Dobra³³. Hanul unde am descins adăpostea mai mulți cărauși. A trebuit să ne ciorovăim și să deposedăm găinile de o încăpere // din care ne-au alungat la rândul lor la primul cântat al cocoșilor. Dimineata, odihniți doar pe jumătate, dar scăpați de noroi, am pornit spre Alba-Iulia. Am petrecut noaptea la Deva³⁴, oraș al vechilor daci. [Despre Mureșul cel bogat în ape, trecerea sa la o leghe de Alba-Iulia³⁵. Acolo sunt găzduiți și ospătați în palatul episcopului catolic] // Alba-Iulia nu are decât o incintă prevăzută cu bastioane, dar poziția sa este favorabilă apărării. Este situată la extremitatea unei mici câmpii mai ridicate, care desparte munții Fozebai de bazinul Mureșului. Orașul nu este mare dar este bine clădit, domină o suburbie frumoasă, tot atât de populată ca și el. // [Istoric. Catedrala. Conte de Chambord asistă la sărbătoarea Corpus Christi] // Toată populația din împrejurimi venise în oraș: protestanți, ortodocși, catolici erau adunați cu toții împreună în vasta piață din Alba-Iulia. [Vizitarea orașului].

p.105

p.106

p.107

p.108

p.109

Din înălțimea zidurilor incintei am văzut o scenă foarte amuzantă³⁶: vreo douăzeci de călușari³⁷ români așteptau să-i vadă prințul spre a începe un joc ciudat, fără asemănare cu nici un altul. Îmbrăcați cu pieptare³⁸, având pe cap câte o

³³ Dobra, comună, jud. Hunedoara.

³⁴ Deva, municipiu, jud. Hunedoara.

³⁵ Carlsbourg.

³⁶ Divertissante.

³⁷ Danseurs.

³⁸ Un justaucorps.

p.110 pălăriuță mică³⁹, în mână toiege lungi, clopoței la picioare și la pălării⁴⁰, jucau toți însoțind cu sunetul glasului și al clopoțelilor jocul foarte însuflețit și de fiecare dată fiecare dănuitor, sprijinindu-se în toiag, sărea // sprinten la rândul său, fără vreo turburare a ritmului de joc sau vreo întrerupere a cântecului. Un asemenea exercițiu nu putea dura mult și astfel s-a terminat, spre părerea noastră de rău. La 30 mai am părăsit palatul primitiv al episcopului de Alba-Iulia, unde aveam să ne întoarcem, căci trebuia să mergem prin acest oraș pentru a ajunge la minele de pe valea Ampoiului, care făceau parte din itinerariul nostru. În clipa aceasta ne îndreptăm spre Sibiu.

p.111 Sebeșul Săsesc⁴¹. [Oprire foarte scurtă. Prințul este întâmpinat de pastorul protestant. Vremea ploioasă a desfundat drumul, întârziind pe călători].

p.112-114 Sibiu este sediul comandantului general; este un oraș de douăzeci de mii de suflete. Odinioară cetate, orașul mai este înconjurat de ziduri de cărămidă, dar care nu mai sunt reparate. Este situat într-un șes frumos, scăldat de Cibin și mărginit la răsărit de munții Făgăraș; la miazăzi munții Surul și Budislav își înalță, peste lanțul din care fac parte, mărețele lor culmi înzăpezite. Grădini multe și plantații frumoase încing orașul cu un brâu de locuri de plimbare. // [Primirea. Seara, reprezentație la operă. Se joacă „Norma” în limba germană. Vizitarea orașului. Biblioteca și muzeul Brukenthal. Școala de înot. Demonstrații de gimnastică făcute de un număr de subofițeri și soldați. Demonstrație de instrucție militară. Se vizitează orfelinatul, școala de fete]. Generalul Saint Quentin, care a făcut aici pe cheltuiala sa un manej pentru ofițerii de infanterie, a mai creiat, pe un teren de douăzeci de pogoane⁴², o grădină publică, foarte bine desenată, cu locuri de unde ochii îmbrățișează priveliști frumoase și cuprinde mai multe pavilioane, o fermă mică și o lăptărie. [Recepția de plecare; parada]. Am trecut iar prin Alba Iulia în drum spre Zlatna⁴³. Intenția prințului era să pătrundă mai adânc în munții Fozebai și să viziteze minele mai însemnate de aur și argint ale Transilvaniei. [Pe valea Ampoiului se află palatul contesei Teleki. Sosirea la șase și jumătate seara la Zlatna]. Mulțumită

p.115-117 recomandației contelui Nadasdy, comisar al finanțelor Transilvaniei și a // administratorului din Zlatna, se obțin cai de călărie pentru a merge chiar în aceea seară la Zlatna; este un orașel frumos de opt mii de suflete, populația sa fiind formată din familiile administratorilor și ale muncitorilor. Poziția sa, în mijlocul munților sălbatici, este foarte plăcută. Vezi un mare număr de case frumoase, dar care de cele mai multe ori nu sunt decât cu un singur cat. Casa⁴⁴ directorului, unde

³⁹ *Un petit chapeau lampion.*

⁴⁰ *À leur tricorne.*

⁴¹ *Mullenbach*, oraș, jud. Alba.

⁴² *Arpents.*

⁴³ *Zlatna*, localitate, jud. Alba.

⁴⁴ *L'hotel.*

trebuia să locuiască prințul, este vastă și bine împărțită. Orașul are oarecare însemnătate: este marea piață a locuitorilor de la munte, care aleargă aici din toate părțile pentru a supune prețuirii rodul muncii lor. Dacii îl numeau Aurapolis⁴⁵ și romanii Auraria. În după-amiaza aceleiași zile, cavalcada a pornit spre Abrud⁴⁶. [Participă și cinci ofițeri de la Alba-Iulia și mai mulți administratori]. Timp de două ore am continuat să mergem în susul Ampoiului. Valea este fermecătoare, amintind de Elveția. La câteva leghe după Zlatna, drumul cotește deodată spre stânga și străbate un ținut // muntos pustiu dar foarte păduros. Se lucrează acum la un drum de care, pentru a înlesni legătura dintre Zlatna și Abrud. Această îmbunătățire era necesară încă de mult pentru bunăstarea regiunii.

p.119

La o depărtare de o leghe de Abrud, cobori într-o vale frumoasă scăldată de un braț al Arieșului, a cărui undă bogată în aur a dobândit din partea romanilor numele de „Auratus”. Abia coborâți în vale, am și întâlnit pe administratorii și notabilii din Abrud, veniți călare în întâmpinarea prințului. [Sunt vreo treizeci de persoane care îl salută cu discursuri în limba latină și germană și îl conduc spre locul de găzduire].

La un sfert de leghe de oraș am întâlnit o șatră de țigani, compusă din vreo sută de indivizi autorizați de magistrați să rămână trei luni aici. Acești nenorociți sunt îngrozitori la vedere: mizeria sistematică, moravurile lor brutale sunt o rușine a omenirii, umblă goi sau aproape goi, în zdrențe. [Încercarea zadarnică a împăratului Iosif al II-lea de a-i civiliza]. //

Abrudul este un oraș frumușel de vreo șapte mii de suflete, Auraria Maior⁴⁷ a romanilor, ale cărui bogății le-au exploatat timp de două veacuri. Prințul a străbătut tot orașul cu escadronul său de onoare, în mijlocul unei mari mulțimi. [Primește pe reprezentanții tuturor cultelor. Istoricul introducerii uniației în Transilvania sub Gabriel Bethlen⁴⁸].

p.120

Bisericile diferitelor culte din Abrud se află toate pe piața principală, formând împreună un amestec de edificii⁴⁹, cu ușile de intrare în afară, așa că s-ar putea spune că bisericile își întorc spatele. Armonia dintre culte este desăvârșită. Parohul catolic a fost cel ce a prezentat pe slujitorii celorlalte culte prințului și l-a salutat pe latinește. [Portretul acestui cleric, vesel și jovial, care are o mare ascendență asupra populației datorită felului său de a fi și virtuților sale].

p.121

Prințul a intrat în atelierile chimice // unde se face separarea aurului, a vorbit cu lucrătorii și a urmărit cu atenție diversele operații efectuate în fața sa.

p.122

A doua zi în zori am pornit spre Roșia Montană⁵⁰.

p.123

⁴⁵ Confuzie, localitatea se numea Ampelum.

⁴⁶ Abrud, localitate, jud. Alba.

⁴⁷ Confuzie, Alburnus Maior era Roșia Montană de astăzi.

⁴⁸ Autorul îl confundă cu Ioan Sigismund Zapolya.

⁴⁹ *Un pâté d'édifices*.

⁵⁰ *Verespatak*, localitate, jud. Alba.

p.124 După trei ore de drum pe niște cărări pe care numai caii de munte pot merge fără accidente, am descoperit orașul în fundul unei văi înguste. Se întinde pe o jumătate de leghe și oferă priveliștea cea mai ciudată. Acest oraș de munte înconjurat de mine de aur a văzut cum se clădesc averi însemnate. Fiecare din casele sale este rodul muncii lucrătorilor săi. Unele din ele sunt așezate pe poalele muntelui. Ici și colo se înalță copaci, capele frumoase, grădini; acest tablou luminat // atunci de un soare frumos de primăvară era însuflețit de mișcarea apelor cascadei, de sunetul cadențat al șteampurilor⁵¹ și mai ales de activitatea unei populații harnice. Înainte de a coborî în oraș am mers să vizităm vestitul munte Cetatea⁵², unul din izvoarele bogăției romanilor. Multă vreme ei au scos de aici un chintal de aur pe săptămână. Am descălecat pentru a privi mai de aproape aceste locuri. Nimic mai impunător ca priveliștea stâncilor uriașe scobite sau adânc săpate de mâna unui popor măreț. Peste tot la Cetatea, vezi urmele strădaniei trudnice și iscusite a lăcomiei romane.

p.125 Prințul a dat pe platoul de la mijlocul muntelui de o deputăție compusă din locuitorii mai de seamă ai ținutului, veniți călare să-l întâmpine. [Este salutat din nou pe latinește] // După ce am străbătut ruinele și galeriile mute de atâtea veacuri, am vizitat o mină deschisă de curând. Guvernul concede particularilor o întindere oarecare de teren ca s-o exploateze pe propriul risc și se mărginește să perceapă o șesime din produsul net. Aceste concesionări au constituit izvorul unor speculații fericite ca și a unor eforturi îndelungi și zadarnice. Este obiceiul să se dea un nume fiecărui loc concesionat. Un țăran sărac obținuse chiar în seara aceia o concesiune. [Îi cere voie prințului să-și boteze lotul cu numele lui, Henri. Prințul îi dăruiește materialul de exploatare și avansurile trebuitoare pentru prima ei înjghebare]. Am încălecat din nou pentru a trece prin <Roșia Montană>. Șteampurile de zdrobire a minereului se află în unghi drept față de // oraș, pe povârnișul vestic al munților, la piciorul cărora curge micul braț al Arieșului. Toate aceste șteampuri sunt acționate de o cădere de apă ce se revarsă dintr-un lac artificial de pe platoul înalt, dominat însă de patru munți care-l îndeustulează cu apa provenind din izvoarele lor. După ce am văzut cum se zdrobește minereul, ne-am suit spre acest lac frumos, apoi am luat-o spre dreapta orașului ca să mergem la Detunata, munte vulcanic celebru în regiune. Am ajuns la el străbătând un platou destul de întins, care a îngăduit mersul în galop, după monotonia înaintării la pas din ultimele două zile.

p.127 Pădurea de brazi spre care alergam era plină de lume. [Prințul este ovaționat]. // Am zărit deodată în pădure tot dichisul unei impunătoare bucatării în aer liber. Purcei de lapte la frigare, tingiri imense, grătare încărcate de cotlete vrednice de eroii lui Homer⁵³, ulcioare sau dacă vreți amfore pline de vin de Ungaria.

⁵¹ Bocards.

⁵² Csetateje.

⁵³ Homer, poet grec, probabil secolul VIII î. Chr.

Platoul este cu totul remarcabil: peste tot găsești urme de erupții vulcanice. Ceva mai jos de locul unde ne aflăm s-a despicat muntele în urma unui cutremur. Terenul dimprejur este semănat de o mulțime de blocuri de bazalt cu volum însemnat, dovadă a acțiunii focului subteran. Cu o oră înainte de sosirea noastră fuseseră doborâți și tăiați copacii, care ne-au slujit de masă și scaun.

[La prânz administratorii și notabilii celor două orașe se așează la masa prințului, minerii și țăranii mai de o parte. Prințul merge spre ei și bea din plosca unui miner în sănătatea locuitorilor țării. Aclamații]. Un post de lucrători aprinde un // foc mare, sus pe Detunata, muzica minerilor începe și se pornesc jocurile naționale. [Se îndreaptă apoi cu toții spre Detunata, descriere; pleacă spre Abrud pe valea Arieșului]. p.128 p.129

În toate văile acestea îi vezi pe locuitori // îndeletnicindu-se cu căutarea aurului; unii ridică mici zăgazuri peste care se așterne și se adună nisipul; ei toarnă nisipul în niște talere cu buză, acoperite de o stofă de lână, apoi spală stofa într-un vas cu apă; aurul se lipește de fundul vasului. Alții rătăcesc prin minele părăsite pentru a mai aduna cu greu câteva grăunțe de metal; îl zdrobesc și separă prin spălare tot ce nu este aur. Mai ales prima metodă este cea folosită de români, a doua este proprie țăganilor; ea se potrivește cu firea și cu obiceiurile lor de nomazi. p.130

A doua zi eram înapoi la Zlatna. [Plecarea se mai amână o zi pentru a putea asista la balul dat în cinstea prințului]. // Am fost să vedem mașina cu aburi, topitoriile, forjele, mașinile ce servesc la amalgamarea și la separarea minereului, atelierele și administrația monetăriei⁵⁴. Acolo țin ședințe comisarii însărcinați să cumpere aurul adunat de țărani, pentru care li se plătește aproximativ cincizeci și patru de franci și șaizeci de centime uncia. S-a calculat că ei predau în fiecare an statului aur în valoare de vreo șase milioane. p.131

Părăsind balul ne-am suit în trăsură pentru a merge la Alba-Iulia. Trupele din garnizoană îl așteptau pe prinț sub arme și au executat diferite manevre //. [Prințul observa superioritatea militară franceză față de austrieci. Urmează primirea la Aiud⁵⁵ și vizitarea orașului: colegiul reformat, biblioteca și colecția de medalii, a doua zi manejul].// Directorul colegiului din Aiud ține să fie prezentat prințului. El este un profesor învățat și șeful opoziției liberale din Transilvania. / Contele Iosif Banffy îl însoțește pe prinț la Ocna Mureș⁵⁶, unde se află cele mai bogate saline din Transilvania. Prințul a fost primit de administratori // apoi a luat loc într-o colivie de coborâre și ținând o lumânare în mână, am pătruns în puțul îngust⁵⁷ care duce la saline. Ajunși la vreo două sute de picioare sub pământ, ne aflăm la nivelul bolții celei mai de sus, ca un lustru la punctul culminant al navei unui templu vast. p.132 p.133-134 p.135

⁵⁴ *Bureau des monnaies.*

⁵⁵ Aiud, localitate, jud. Alba.

⁵⁶ Maros Ujvar, localitate, jud. Mureș.

⁵⁷ *L'étroit passage.*

Deodată am zărit o populație numeroasă luminată de focuri de bucurie și de o mulțime de lampioane, astfel dispuse să formeze litere și cuvinte adresate prințului.

p.136 Când colivia a atins pământul, patruzeci de muzicanți care stăteau într-o galerie înaltă au executat simfonii (?) Ocnele sunt foarte arătoase: bolta primei galerii are o înălțime de peste o sută de picioare, iar pereții cu o distanță de 60 de picioare între ei, sunt învârstăți cu marmora cea mai frumoasă. Deschisă în 1792, această galerie este în parte săpată chiar sub albia Mureșului. Galeriile superioare au fost deschise mai în urmă.// După o plimbare de două ore prin saline ne-am suit pe o scară, sau mai degrabă o scăricică⁵⁸, pentru a vizita niște magazine. [Conții Bethlen și Csaki, veniți de la Cluj dejunează cu prințul care-i pofteste în trăsura sa]. Ocnele sunt situate pe malul stâng al Mureșului a cărui apropiere este favorabilă exploatării produselor lor. Trecerea râului se face cu bacul în dreptul magaziiilor statului⁵⁹ și apoi dai iar de drumul cel mare la Vințul Mare⁶⁰. Acest mic târg uitat al Transilvaniei are o însușire foarte ciudată: el se împarte în două, partea de sud are o legislație proprie și ce legislație ! Legea agrară, visul absurd al unor utopiști ! La fiecare cinci ani bunurile sunt supuse unei noi împărțiri în vederea menținerii unei egalități nebunești. [Ploaie torențială la Turda unde trupa îl așteaptă pe prinț sub arme. Turda este situată pe Arieș. Nu ne-am oprit decât pentru a schimba caii].//

p.137

p.138

Clujul⁶¹, odinioară Claudiopolis sau Clusivar, este un oraș de douăzeci de mii de suflete, situat într-o vale frumoasă, scăldată de Someș. Este înconjurat de ziduri vechi de cărămidă și de o promenadă care-l desparte de suburbii. Are un teatru frumos, în care limba maghiară este singura admisă. [Seminar catolic, școli de teologie ortodoxă și protestantă]. Acest oraș este reședința unei nobilimi numeroase și bogate. Are mai multe străzi frumoase, bine croite, o piață mare de formă regulată și grădini foarte frumoase. Am tras la un hotel ținut de un italian care este și profesor de scrimă. [Sunt invitați la masă de contele Rheday. Seara spectacol cu „Somnambula”. În ziua de 8 iunie vizitează tipografia colegiului, asistă la un asalt de scrimă. Găzduit la Huedin⁶² în casa lui Banffy; trece apoi munții de la hotarul Transilvaniei spre Ungaria – de fapt Țara Crișului. Istoric al Transilvaniei, organizare politică]. Instrucția publică.// Sunt opt școli mari și șase gimnazii. Culte. În Transilvania sunt cinci culte deosebite și unsprezece nații distincte. Secuii, catolici în majoritate, viteji, harnici, plini de vigoare și de îndrăzneală, sunt născuți pentru războaie și pun la îndemâna Austriei regimente foarte arătoase. Ungurii sau maghiarii, călăreți înainte de toate, zdraveni la trup și vioi la minte, sunt totuși nestatornici și ușuratici. Aceste popoare locuiesc îndeosebi în regiunile din nordul Transilvaniei⁶³.

p.139-144

p.145

⁵⁸ *Marchepied*.

⁵⁹ *Du gouvernement*.

⁶⁰ Vințul Mare, localitate, jud. Alba.

⁶¹ Clausenbourg, municipiu, jud. Cluj.

⁶² Oraș, jud. Cluj.

⁶³ Afirmație nefondată.

Sașii sau germanii se disting dintre toate națiile // prin hărnicia și instrucția lor. Au populat comitatele Sibiului și al Albei⁶⁴ și au întemeiat orașe însemnate. Sunt evanghelici. A patra nație și cea mai numeroasă este cea a românilor. Aceștia, de religie ortodoxă, se pretind descinși din romani. Ei sprijină această pretenție pe asemănarea dintre limba lor și cea latină. Este probabil că românii din vechime sunt coborâtorii dacilor și ai geților; cei ce s-au stabilit mai apoi sunt de rasă slavă. Deși alcătuiesc majoritatea populației țării, ei nu sunt ca primele trei nații vechi, posesori ai solului⁶⁵, de aceea sunt lipsiți de dreptul de a lua parte la Dietă. Limba lor este cea mai răspândită. Celelalte două limbi vorbite sunt maghiara și germana. p.146

Restul națiilor sunt armenii, grecii, sârbii, rusnaccii, bulgarii, evreii și țiganii. Fiecare nație își păstrează obiceiurile, moravurile, amintirile sale și tinde să-și mențină unitatea ferindu-se de orice amestec străin. Acest mozaic de nații se compune din două milioane de suflete. Transilvania plătește stăpânirii impozite de patru milioane. Ea ar trebui să plătească șapte milioane // dacă, la fel ca în Austria, ar fi impuse toate moșiile⁶⁶. p.147

Scăldată de mai multe râuri, dintre care unele poartă aur, ea posedă mari bogății minerale; mulți din munții ei produc pietre prețioase⁶⁷; alții marmoră frumoasă și alabastru, zinc, aramă, fier, mercur, argint, aur. Minele care-și varsă produsele la Zlatna aduc statului un venit de patru milioane.

Românii îndeosebi cresc numeroase turme de capre, de oi și de boi. Caii din Transilvania au o reputație bine meritată. Agricultura – dacă se exceptează pământurile cultivate de germani, lasă încă mult de dorit. Se cultivă vița-de-vie și se fac vinuri bune.

Munți care străjuiesc bazinul Transilvaniei sunt bine împăduriți. Văile scăldate de zeci de râuri, care toate izvorăsc din munți, sunt bogate în pajiști frumoase și pășuni grase. Comerțul ar cere niște drumuri mai bune pentru stabilirea unor comunicații ușoare între orașe și antrepozitele de pe principalele râuri // Mureș, Someș, Arieș. Tustrele se varsă în Tisa și leagă deci comerțul Transilvaniei cu Dunărea și drumurile de fier, care vor lega acest fluviu de Elba și de Marea Adriatică. p.148

Industria a făcut unele progrese de douăzeci de ani încoace; orașul Brașov, ajuns antrepozitul mărfurilor din Orient, posedă mai multe manufacturi. Marochinul, pânzeturile, sticlăria și cristalurile se bucură de o reputație meritată.

<Rezumând și făcând o prognoză> acest principat este una din nestematele cele mai frumoase ale coroanei imperiale. Am ajuns la 10 iunie la Oradea mare⁶⁸.

⁶⁴ *Wissembourg*.

⁶⁵ Afirmație nefondată.

⁶⁶ *Toutes les terres*.

⁶⁷ Afirmații nu lipsite de fantezie.

⁶⁸ Municipiu, jud. Bihor.

p.149 [Prințul este întâmpinat de comandantul de escadron, contele Castelnau, francez în slujba Austriei. Este găzduit la palatul episcopului catolic].

p.150-151 Acest oraș este capitala comitatului Bihor și sediul unei arhiepiscopii. Se distinge prin lărgimea străzilor și mărimea piețelor. Este mare și destul de bine clădit și numără douăsprezece mii de locuitori. Palatul episcopal și multe alte biserici sunt vrednice de un mare oraș. Clădit pe Crișul repede, în centrul unei regiuni bogate, el a fost adesea călcat⁶⁹ de turci. [Despre lupta din 1660 dată în preajma orașului. Primirea prințului]. Cina a fost servită într-o sală vastă și foarte înaltă. Spre curte ea este dominată de două galerii înalte, orientate spre un vast salon. În timpul mesei doamnele s-au preumblat pe aceste galerii, de unde îl puteau vedea pe prinț; locul lor a fost apoi luat de „popor”, mânat de aceeași curiozitate.

p.152 [A doua zi se vizitează cazărmile, // școala regimentară este cercetată în clase, la exercițiu și în gimnaziu]. Aceste școli sunt, în general, bine rânduite, instrucția chiar este mai serioasă ca aceea a copiilor de trupă din regimentele noastre. Austria își formează astfel pe tăcute o bună pepinieră de subofițeri. Instituția cadeților, în schimb, prezintă grave neajunsuri. Ea este accesibilă unui prea mare număr de tineri, întrecând cu mult nevoile armatei. Sunt regimente care numără optzeci de cadeți. Acest belșug exagerat de elevi de ofițeri răpește orice perspectivă de înaintare unor subofițeri, adesea mai instruiți decât, ei și constituie o cauză de dezordine și încurcătură. Câți dintre acești tineri nu vor ajunge decât cu barba sură la gradul de sublocotenent. Dacă Austria nu ia măsuri, în curând va trebui să instituie o pensie pentru cadeții săi, amenințați să ajungă bunici înainte de a fi sublocotenenți.

p.153 Oradea Mare nu numără mai mult de două mii // de catolici [dar episcopul catolic dă ajutoare și necatolicilor]. În timpul holerei a făcut mari sacrificii. El reprezintă aici religia minorității, în condiții bănești greu de conciliat cu principiul evanghelic „împărăția mea nu este pe lumea aceasta”. Palatul somptuos, fastul impun cheltuieli pe care poporul, și îndeosebi poporul disident, cu greu le poate socoti necesare. De aici decurge acel spirit de opoziție și acel obstacol la
p.154 propaganda catolică, atât de puternică în Anglia // și America, peste tot unde clerul s-a redus la condiția evanghelică a primilor păstori.

⁶⁹ *Visitée*.

ANDREW A. BONAR
(1810–1892)
ROBERT Mc CHEYNE
(1813–1843)

Andrew A. Bonar s-a născut la 29 mai 1810 la Edinburgh, în Scoția, fiind al șaptelea fiu al unei familii înstărite. A urmat cursurile liceului din orașul natal și tot aici pe cele ale universității, pe care a absolvit-o în 1835, devenind pastor. Peste patru decenii, aceeași universitate avea să-i acorde titlul de doctor în teologie. Ca o recunoaștere a activității sale pastorale și publicistice, Congresul Bisericii scoțiene l-a desemnat, în 1878, *moderator* (superintendent) al acesteia. Decesul său s-a înregistrat la o vârstă înaintată, în 1892.

Robert Mc Cheyne, poet și pictor talentat, s-a născut tot la Edinburgh în 1813. Ca și Bonar, el a studiat teologia și la 22 de ani a devenit pastor, remarcându-se ca un propovăduitor însuflețit al Evangheliei. Activitatea sa pe tărâm religios, felul de a se comporta cu enoriașii l-au făcut iubit și respectat într-un timp foarte scurt. Fire bolnăvicioasă (informațiile de care dispunem ne determină să credem că suferea de plămâni), Mc Cheyne a murit tânăr, în 1843, în timpul unei epidemii de tifos în Scoția. Moartea sa a provocat un adevărat doliu național. Ca un omagiu pentru omul și prietenul prețuit, Bonar i-a publicat biografia, tradusă ulterior în mai multe limbi.

În 1839 cei doi clerici au întreprins o călătorie în Orient, ca misionari ai Comitetului pentru convertirea evreilor la creștinism, comitet creat de Congresul general al Bisericii scoțiene, al cărui secretar era Bonar. Au plecat din Londra în aprilie 1839, au traversat Canalul Mânecii pe la Dover-Calais, iar apoi prin Boulogne, Paris, Dijon și Lyon au ajuns la Marsilia unde s-au îmbarcat pe un vas al liniilor franceze, cu care s-au îndreptat spre Genova, Sicilia, pe care au înconjurat-o, Malta, Alexandria până la Ierusalim. De aici, prin Beirut, Cipru și Smirna au ajuns la Constantinopol. După o scurtă ședere în capitala Imperiului otoman, ei s-au îmbarcat din nou, de data aceasta cu destinația țările române. Călătoria au făcut-o pe Marea Neagră și apoi pe Dunăre, în ale cărei ape au intrat la 28 august 1839, primul oraș întâlnit fiind Sulina. După un popas de o jumătate de oră la Tulcea, călătorii și-au continuat drumul spre Galați, unde au ajuns a doua zi. Aici aveau să fie ținută în carantină o săptămână, timp în care au fost vizitați de vice-consulul englez la Galați, Charles Robert Cunningham, astfel că abia pe 5 septembrie au putut intra în oraș. În seara aceleiași zile au plecat spre București, unde au sosit pe 7 septembrie, trecând prin Brăila, Slobozia și Obilești. La 13 septembrie au părăsit Bucureștii, îndreptându-se spre Iași prin Buzău, Râmnicu Sărat, Focșani, Tecuci, Bârlad, Vaslui. La 17 septembrie intrau în capitala Moldovei și aveau să rămână aici până la 20 septembrie, când s-au îndreptat spre Cernăuți. La 22 septembrie au trecut granița în Bucovina, au stat câteva zile în carantina austriacă de la Bosancea, pentru ca la 28 septembrie să ajungă la Cernăuți după ce au trecut prin Botoșani, Suceava și Siret. În drumul lor spre Scoția, clericii englezi aveau să străbată în continuare Zalesky, Tarnopol, Brodi, Lemberg, Cracovia, Breslau, Glogau, Posen, Frankfurt, Berlin, Hamburg, unde s-au îmbarcat pentru Londra, sosind aici la începutul lunii noiembrie 1839.

Rezultatul acestei călătorii s-a concretizat în lucrarea intitulată *Narrative of a mission of inquiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839*, Edinburgh, William Whyte et Co., 1843. Lucrarea este ilustrată de desenele lui Mc Cheyne. Descrierea călătoriei lui Bonar și Mc Cheyne prin principatele române, precedată de succinte informații despre cei doi clerici, a constituit obiectul a două conferințe, ținute la Academia Română în 15 și 22 iunie 1934 de Alexandru Lapedatu, publicate în

„Analele Academiei Române”¹, care reproduc, la aceeași mărime, desenele din original ce privesc fie o căruță de poștă, o cruce împodobită de pe turla unei biserici, alta din piatră de pe marginea drumului, o priveliște a unui sat, fie un surugiu, un țaran român sau diferite portrete de evrei.

Preocupați de misiune, clericii au lăsat pe planul secund în însemnările lor, așa cum ei înșiși recunosc, informațiile cu caracter geografic, istoric, politic, social, cultural și, „cu iubire creștinescă și remarcabil zel apostolic”², s-au concentrat asupra cercetării situației evreilor, a condițiilor în care se găseau și trăiau ei. Cu toate acestea, în lucrare, în capitolul despre țările române (*Vallachia and Moldavia*, p. 366–426) și la începutul celui următor despre Polonia austriacă (*Austrian Poland*, p. 427–434 se referă și la Bucovina), informațiile, constatările și comentariile privind starea evreilor, într-o perioadă în care aceștia începuseră să se așeze masiv în spațiul locuit de români, sunt nu numai serioase, ci și interesante, fiind completate cu altele, la fel de importante și relevante, referitoare la țară și aspectul ei, la locuitori și obiceiuri, la orașele și satele prin care a trecut, la clasele sociale și ocupațiile lor etc. Descrierea călătoriei în țările române a fost împărțită de Lapedatu în trei capitole: I – *Aspectul naturii și civilizația țării*, II – *Clasele sociale, cu îndeletnicirile, obiceiurile, viața lor și stările economice, culturale și politice*, III – *Situația, sub toate raporturile, dar mai ales cel religios, a evreilor de la noi*. Capitolele I și II fac obiectul celei primei conferințe, iar capitolul III al celei de a doua conferințe. Despre cei doi misionari scoțieni vezi și Mihai Răzvan Ungureanu, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Edit. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2004, p. 252–270.

Dat fiind faptul că lucrarea originală nu se află în țară și, ca atare, o consultare a ei în acest moment nu este cu putință, în cele ce urmează vom reproduce cea mai mare parte a celor două conferințe ale lui Al. Lapedatu pentru a ilustra impresiile lăsate de spațiul românesc și realitățile lui asupra celor doi misionari scoțieni.

ANDREW A. BONAR
ROBERT Mc CHEYNE
Doi misionari scoțieni în țările române
acum o sută de ani³

p.178 [...] „Ascuns între salcâmi, copacul cel mai bine răspândit și mai bine prosperând pe aici – orașul are 10 000 de locuitori. Multe ulițe pavate cu scânduri, dar multe încă nepavate, pline de praf vara, de noroi iarna. Case mai ales din lemn, tencuite și acoperite cu stuf. Chiar și unele biserici sunt de lemn. Cărciumi în toate ulițele. În turnurile bisericilor și hornurile caselor cuiburi de berze. Locuitorii nu le distrug, aceasta fiind păcat. Ele vin regulat de «16 aprilie».[...]»

¹ Alexandru Lapedatu, *Doi misionari scoțieni în țările române acum o sută de ani*, în „Analele Academiei Române”, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, t. XV, mem. 7, București, 1934, p. 175–198; idem, *Evreii în țările noastre acum o sută de ani – după relația a doi misionari scoțieni*, în loc. cit., mem. 8, București, 1934, p. 197–218. Din propriile mărturisiri, Alexandru Lapedatu a luat cunoștință de existența misionarilor scoțieni de la publicista Sanda I. Mateiu, care de altfel i-a și tradus capitolele privitoare la români și i-a oferit date biografice despre cei doi clerici.

² Idem, *Doi misionari...*, p. 176.

³ Vezi Alexandru Lapedatu, „Analele Academiei Române”, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, mem. 7, București, 1934, p. 175–198.

Drumul la Brăila fu făcut cu brișca consulului englez din Galați⁴. Călătoria ținu trei ore – pe câmpii necultivate și pustii. Câteva colibe patriarhale, amintind peisagii din țara noastră. La una o femeie bătea unt. La altele „mame dace”⁵ ședeau de vorbă în ușa, uitându-se curios la străini. Oamenii par muncitori și liniștiți. Nenumărate cirezi de boi cenușii. Câini ciobănești, frumoși. Siretul fu trecut pe un pod plutitor, tras cu funia de pe celălalt mal. Aici la frontiera între Moldova și Valahia, ofițerul de vamă a vrut, ca de obicei, să-i stoarcă ceva bani. Intervenția consulului puse însă capăt intențiunii. Sosiră la Brăila pe înserate și fură găzduiți, confortabil, la vice-consulul englez Lloyd⁵ [...]. Modul obișnuit de călătorie aici, zic ei, e cu căruța – un vehicul rudimentar, de lemn, cu roți mici. Hamurile cailor sunt de frânghie și sfoară – mereu rupte și înodate. Își tocmiră trei asemenea căruțe cu câte patru cai. Dar dl. Cunningham nu-i lăsa să plece cu ele, ci le oferi brașoveanca sa – o trăsură fără arcuri, dar acoperită și în care aveau loc patru persoane.

p.179

Până sosi această trăsură de la Galați, călătorii vizitau orașul curat, bine aerisit, cu străzi⁶ largi, unele chiar pavate. Multe case de cărămidă, dar mai toate cu un singur cat. Plantații de salcâm, ba chiar și de măslini⁷ bine crescuți.[...] Crucile bisericilor, strălucind în bătaia soarelui impresionează. // Și aici cuiburi de berze în clopotnițe și hornuri. Ba și berze domestice prin curțile caselor. Dunărea, adâncă și umflată, trece pe lângă oraș. Comerțul cu grâne se dezvoltă mereu și face ca târgul să crească în importanță. <Avea o> populație prosperă, de 6 000 suflete.

p.180

Pleacă din Brăila pe la 9 seara. Erau de făcut 120 de mile. Brașoveanca⁸ le fu de mare folos. Se înhămară la ea toți cei 12 cai tocmiți pentru căruțe. Caii aceștia mici goneau nebunește, în strigătele sălbatice și pocniturile din bici ale surugilor. La sfârșitul primei etape <poște> fură deșteptați de oameni ce le cereau plata («dă menzil, domnule!») și *podorosna* – legitimația de călătorie. Scena se repetă la toate etapele <poștele> următoare. Acestea erau instalate în niște căsuțe mici, cu 2–3 încăperi, nemobilate. Caii de schimb, întotdeauna la păscut, erau aduși cu mare zăbavă. Întârzierile le provocau și surugii, care se opreau în loc, să dea fuga la vreun bordei să-și aprindă pipele. [...]

Pe Bărăgan. În zori de zi, misionarii noștri se pomeniră în mijlocul unei întinse câmpii necultivate – cu colibe primitive, din loc în loc. Drumul continuă mereu înainte, pe stepă – nesfârșită întindere șesă, fără nici o ridicătură, fără nici un pom. Numai pășuni imense, cu nenumărate turme de boi, bivoli, cai și oi. Singurele obiecte, afară de colibe, ce se mai întâlneau erau crucile de piatră, de pe marginea drumurilor și movilele ce se profilau la orizont, ridicături artificiale de pământ, foarte probabil ca posturi de observație și alarmă. Pământul e<ste> moale și fertil, fără nici o piatră. [...]

p.181

⁴ Charles Robert Cunningham, viceconsul al Marii Britanii la Galați (1837–1860), apoi consul.

⁵ St. Vincent Lloyd, viceconsul englez al Brăilei.

⁶ Este vorba de ulițe, denumire pe care o vom folosi pe tot parcursul textului reprodus.

⁷ Fals, clima din țările române nu permite creșterea măslinului în condiții naturale. Cel mai probabil călătorii au făcut o confunzie.

⁸ Denumire sub care apare în text trăsura acoperită, fără arcuri, pusă la dispoziție de vice-consulul Cunningham, în care puteau călători patru persoane.

[Sosiți în dimineața <ora 3> zilei de 7 septembrie la București, călătorii au încercat, fără succes, să găsească loc la „Hanul rusesc” și la „Casina di Martini”. Un evreu i-a condus la „Hanul lui Manuc”.]

Dimineața când se deșteptară și priviră afară, văzură că se găsesc într-o clădire foarte vastă ce acoperea aproape un hectar de loc. În parter erau grajdurile pentru cai și remizele pentru vehicule. La etajul întâi: călătorii în trecere, iar la etajul al doilea: cei ce stăteau mai mult de șase luni în oraș. Etajul acesta avea de jur-împrejur o galerie pe care ședeau grupuri-grupuri de călători, de diferite neamuri: ruși, unguri, greci, etc. [...]

O amestecătură de limbi străine și barbare, ce le umplea urechile și le tulbura pacea duminicii. Trebuiră să caute o locuință mai liniștită, la un han mai curat – Hanul Simeon, ținut de un grec. Aici veni să-i salute consulul britanic – Colquhoun⁹ – pe care, la rândul lor, călătorii îl vizitară a doua zi. De la dânsul aflară că Bucureștii au 120 000 locuitori, nu mai puțin de 366 de biserici ortodoxe, 1 catolică, //1 luterană, 1 calvină și nici o moschee, mahomedanii neavând dreptul de a poseda bunuri în țările române.

De pe acoperișul casei <consulului>, avură o splendidă vedere asupra orașului. E<ste> clădit pe o câmpie mlăștinoasă. Câțiva ani în urmă era pavat cu scânduri aruncate peste ulițele pline de apă și noroi, care exalau miasme dăunătoare de friguri și malarie. Rușii însă le distruseseră, canalizând ulițele¹⁰. Bisericile sunt mai frumoase pe dinafară decât pe dinăuntru. Numărul clopotnițelor <este> foarte mare. Cele mai multe îmbrăcate și acoperite cu tablă poleită care, la lumina soarelui, orbește vederea. Este o nouă modă la clopotnițe. Înainte ele erau de zid. Dar cutremurele dese și violente le-au distrus mai pe toate. Ca să nu mai fie expuse dărâmării, se construie în loc clopotnițe ușoare, de lemn și tinichea. Casele sunt izolate prin admirabile grădini, plantate cu viță-de-vie și cu tot felul de pomi roditori. Fiind de lemn, incendiile sunt frecvente și periculoase. De aceea se face o pază foarte riguroasă dintr-un turn care domină orașul și în care stau, zi și noapte, paznici, însărcinați a da alarma îndată ce zăresc vreun început de incendiu. [...]

[La 11 septembrie Bonar și Cheyne au participat, alături de prințul Milan¹¹ al Serbiei, fiul acestuia, de consuliilor puterilor europene acreditați la București și foarte

⁹ Robert Gilmour Colquhoun, consul al Marii Britanii la București (1834–1859).

¹⁰ Exagerare. În realitate este vorba desupra săpărea de șanțuri de o parte și alta a uliței pentru scurgerea apei în cazul ploilor abundente sau a topirii bruste a zăpezii.

¹¹ Milan Obrenović = Miloș Obrenovici (1780–1860) unul din conducătorii mișcării de eliberare a sârbilor; ales principe al Serbiei la 1827, abdică și revine între 1850–1860. Cu puțin înainte, prințul Milan Obrenović fusese silit să renunțe la scaunul principatului, primise „cu multă bunăvoință” permisiunea, din partea domnitorului Alexandru Ghica, de a se stabili în Țara Românească, mai precis la Herești (Ilfov), unde principele sârb deținea o moșie întinsă. Vezi I.I. Nistor, *Relațiile principilor Carageorghe și Miloș Obrenovici în Țara Românească*, în „Analele Academiei Române”, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, t. XXVII, 1945, București, p. 25–32; Charles și Barbara Jelavich, *Formarea statelor naționale balcanice 1804–1920*, Editura „Dacia”, Cluj-Napoca, 2001, p. 76–92.

multă lume, la un *Te-Deum*, la Mitropolie pentru ziua de naștere a domnului, acesta nefiind de față. Atmosfera era de sărbătoare.]

Preoții cu odăjdii foarte frumoase, mitropolitul, purtând o splendidă mitră, cu o cruce în diamante în vârf. Ornamentele îi erau țepene de broderii // în aur. Prelat demn de respectat. A lăsat liberă circulația Sf. Scripturi. Slujba, ca și azi, cu cor. Asemenea ceremonialul sărutării sfintei cruci și luării anafurii de către cei prezenți. [...]

p.184

[La 13 septembrie clericii englezi au plecat spre Iași. În drumul lor au trecut sau au poposit, după caz, prin diferite sate și târguri.]

Era ceva foarte plăcut în acest fel de a călători. Cei doi surugii – cu pieptarele lor valahe, cu mânecile largi ale cămășii, cu cismele lor înalte, cu căciulile mici de blană și cu pletele în vânt, plesnind mereu din bicele lor lungi, făcând să răsună pădurile de strigătele lor – erau foarte pitorești. Aerul era // delicios și parcă zburau pe lângă noi. Când încalecă, fiecare surugiu, sărind în șa, strigă: Hii! Și toți caii pornesc dintr-o dată. Țipătul lor, ca de vulpe, e<ste> foarte ciudat. Începe foarte încet, apoi se tot întărește, până devine un strigăt prelung ce se pierde. Înainte de a sfârși unul, începe celălalt și așa mai departe. Ei pleznesc neconștient din bici când pornesc ori se apropie de vreo poștă sau de vreun oraș.

p.185

[În drumul lor spre Iași au trecut prin Buzău, Râmnicu Sărat, Focșani, Tecuci, Bârlad, Tatomirești, Vaslui].

Intrară în oraș<ul Iași>, înainte de apusul soarelui, pe ulițe lungi, pline de meseriași, cu case mai sărăcăcioase ca la București. De la consulul britanic¹² căpătară multe informații de ordin general: cheltuielile de trai la Iași sunt cam ca și la cele de la București. Trăsurile sunt indispensabile, pentru drumurile rele. Asemenea servitorii. Alimentele sunt însă foarte // ieftine. Orașul a progresat mult. Ulițele nu mai sunt pavate ca mai înainte, cu scânduri. Are vreo 70 de biserici. Clima mai sănătoasă ca la București. Există însă o febră moldovenescă, la un anumit sezon. Divorțul mai puțin răspândit ca înainte. Teama de Dumnezeu nu există. [...] Domnul își are reședința la Iași. E amabil cu străinii. A permis desfacerea (răspândirea) Bibliei în țara sa. Mitropolitul însă, bigot, nu o permise.

p.187

Orașul <Botoșani> e deosebit de curat. 20 000 de locuitori și 11 biserici. E foarte întins, cu grădini între case, care-i dau un aspect vesel. [...]

p.189

La 27 septembrie, dimineața, părăsiră carantina și plecară, cu o brișcă acoperită, la Suceava, oraș plăcut cu opt turnuri strălucitoare și o cetate în ruină. Populație considerabilă de ortodocși, catolici și armeni. Poziția minunată, pe malul înalt al unui râu¹³. Casele văruite, curate și acoperite cu șindrilă. Jumătate din oraș e locuit de armeni.

Plecând din Suceava, drumul duce printre garduri de nuiete cu streșini la fel. Drumul era pavat și bine întreținut. Casele mai confortabile ca în Moldova.

¹² Samuel Gardner, consul al Marii Britanii la Iași (1836–1859).

¹³ Râul Suceava.

Aspectul țării mai civilizat. Mulți arbori fructiferi prin grădini. Biserici rustice, semănând cu cele din Scoția. Un pod de lemn îmbrăcat și acoperit cu scânduri. Vama lui o lua un evreu. Aceștia sunt de altfel pretutindeni și în toate amestecați.

[Urmează informații despre cele două principate, despre boieri, cler, țărani, țigani].

p.191 Țară interesantă, dar foarte înapoiată în civilizație. Guvernul asuprește pe locuitori cu dări, iar fiecare proprietar de pământ are dreptul să ceară țăranilor 80 de zile de lucru și 10% din venitul lor. Munca este totuși bine plătită: un lucrător capătă până la 16 piaștri pe zi, iar cu 1 piastru cumpără 1 kg de carne. Țara ar fi foarte roditoare, dacă ar fi lucrată bine. I se zice Peru-ul grecilor. Multe din întinsele ei câmpii stau însă nelucrate. Se taie pe an 400 000 vite pentru seu, iar 250 000 sunt exportate la Constantinopol. Limbile clasei culte sunt greaca modernă și franceza. Dialectul autohton este însă limba valahă și se întrebuințează de poporul de jos. Religia Moldovei ca și a Valahiei este cea ortodoxă.

Valahia

Țară frumoasă. Dacă ar fi cultivată, ar putea nutri 12 milioane de locuitori, nu 2 milioane cât are acum. Imensele câmpii peste care am trecut, lucrate, ar aduce venituri mari. Dar nu sunt brațe care să poarte plugul. Populația nu este încurajată și viciile locuitorilor mențin natalitatea scăzută. Aproape $\frac{3}{4}$ din pământul acestei țări, ca și în Moldova, este proprietatea mănăstirilor. Multe mănăstiri aparțin locurilor sfinte, de la Athos și de la Sinai. Aceste moșii sunt arendate de la autohtoni cu prețuri rezonabile.// [...]

p.192 Boierii, nobilii Moldovei, nu sunt oameni educați. Ei își petrec mai tot timpul în distracții ușoare – baluri și cărți de joc. Boierii, nobilii Valahiei, locuiesc toți în Capitală. Ei își vizitează rar domeniile. Uneori, se spune, nu le-au văzut niciodată. Sunt lăsate în mâna arendașilor, care caută să se îmbogățească, cât mai mult. Domnitorul Valahiei, Alexandru Dim<itrie> Ghică, se zice că ar fi sub influența Rusiei. El nu egalează în talent pe domnul Moldovei <Mihai Sturdza>. Este o cameră <Divan>, aleasă de cetățenii cu rang și avere, care ajută la guvernare. Funcționarii nu sunt însă oameni de caracter. Tribunalele sunt grozav de corupte. Cea mai sigură cale să ai câștig de cauză în țara aceasta este să mergi la judecător cu o pungă cu bani. Sunt totuși anumiți valahi cinstiți care-și pun toată inima pentru progresul țării lor.

O plagă la clasa boierească, sursă de crimă și simptom de corupție, este frecvența divorțului, care se capătă ușor, nefiind socotit ca o rușine. Părțile se recăsătoresc îndată cu alții. [...]

Preoții din Moldova sunt atât de decăzuți, că cel puțin o jumătate de duzină din ei se găsesc, la orice oră din zi, prin cârciumi, bând în public. Deși sunt preoți, se ocupă adeseori de afaceri și sunt potrivnici Bibliei. Preoții ortodocși din Valahia

nu sunt atât de vițioși ca în alte părți. Clerul inferior // are voie să se căsătorească. p.193
Cel superior, nu. De aceea între aceștia domină imoralitatea.

Țăranii

Poporul <în Moldova> pare foarte muncitor. Nu stă, ca în răsărit, lenevind, cu pipa în gură, toată ziua. Femeia ia parte la munca obștească. Ea toarce chiar și umblând de colo până colo. Îmbrăcămintea nu are nimic deosebit, afară de legătura de pe cap, de obicei un mic șal, înnodat sub bărbie, de multe ori alb, semănând cu șalul femeilor genoveze. Soldații asupresc poporul. [...] Țăranii <din Valahia> de la câmpie sunt o rasă slugarnică. Portul lor este asemenea celui al moldovenilor. Poartă cojoace și căciuli de oaie, pe care, pe vremea ploioasă, le întorc pe dos. Când te întâlnesc, își scot căciulile de pe cap. În această țară nu se comit multe crime de violență, dar nimic nu întrece imoralitatea încuibată în viața particulară. Adevăratul țăran român se găsește în munții Carpați. E om netemător și independent. Își îngroapă banii în pământ și umblă cu pas mândru. E lucru obișnuit aici să se găsească comori pe câmpuri, ascunse în pământ, din vremuri de invazie. Încălțăminte țăranilor e făcută din piele netăbăcită de capră și legată de picior cu curele, tot de piele. O rămășiță a sandalei romane [...]

Țiganii

Nume care, după unii, ar deriva de la Zoam, vechia capitală a Egiptului, deși alții îl atribuie faimosului cuceritor tătar. Se găsesc în Moldova în număr de 18 000, iar în Valahia în număr de 80 000. Mai toți sunt robi, cumpărați și vânduți după poftă. Unul s-a vândut de curând pentru 200 piaștri. Prețul obișnuit e însă de 500. Cinci lire e prețul curent pentru bărbați. Țigăncile sunt vândute mai ieftin. De altfel vânzarea se face prin tocmeală.

Aparența lor este mai mult asemănătoare țăganilor din alte țări, fiind toți negri, cu ochi frumoși, tot negri, și cu părul lung, negru. Au o limbă specială a lor. Deși nu par a avea un sistem de religie, sunt foarte superstițioși și cred în zile norocoase și în zile nefaste. Sunt cei mai buni meseriași din țară. Fierarii și zidarii sunt îndeosebi recrutați dintre ei. Femeile sunt// socotite drept cele mai bune bucătărese. Mai toate familiile bogate au câte o bucătăreasă țigancă. Iubesc muzica vocală și instrumentală și sunt excelenți cântăreți.

p.194

O anumită categorie sunt Țiganii turci, care și-au răscumpărat libertatea de la guvern. Sunt puțini însă și toți din Turcia. În Galați sunt 12 asemenea familii. Bărbații fac negoț de cai, iar femeile lor confecționează saci și alte obiecte. Iarna trăiesc în oraș, în bordeie sub pământ. Vara își întind corturile în aer liber, părăsindu-și locuințele de iarnă.

Evreii în țările române acum o sută de ani – după relația a doi misionari scoțieni¹⁴

p.199 [...] Evreii de aici uzitează îmbrăcămintea poloneză, cu pălărie mare nemțească sau căciulă de blană rusescă. Ei poartă barbă și perciuni și sunt, mai toți, mecanici și cămătari – acești din urmă așezați la mese mici, în stradă, ca zarafii de odinioară. Vorbesc limba germană și cunosc pe cea română. Puțini știu ebraica. Fiecare își are meseria lui. Nu duc lipsă de ocupație. După rabin, ar fi 500 evrei în Galați, după viceconsulul britanic cam 2 000. [...] Urăsc pe creștini pentru că îi persecută.

Așa, aci, în Galați, cu un an mai înainte, 12 evrei fură aruncați în închisoare și condamnați la plata a 5 000 galbeni, pentru că caricaturizaseră pe preoții ortodocși într-o piesă de teatru.

Brăila

Un tânăr ceasornicar evreu, venit din Odessa, ca să scape de recrutare în Rusia și pe care misionarii îl vizitaseră mai întâi, le spuse că în Brăila sunt 30 de familii evreiești, care aveau o sinagogă foarte mică și că 8 familii din Viena își clădesc o sinagogă nouă pentru ele. Căci, deși puțini, nu sunt uniți. Nu au rabini. Fiecare caută să fie mai mare și să facă ceea ce i se pare mai drept. [...]

Evreii din Valahia se socotesc mai bine tratați ca aceia din Moldova, unde, de curând, s-a încercat a li se impune o nouă dare. Totuși și în Valahia suferă. Sunt batjocoriți chiar și de căruțașii și hamalii din port. Ca să li se dea voie să se stabilească în țară, fiecare evreu trebuie să prezinte un certificat că își poate agonisi existența prin vreo meserie.

București

Numărul evrilor din București este evaluat după unii la 7 000, de consulul britanic la 2 800, de alții la 5 000 – cifra cea mai aproape de adevăr. Sunt 7 sinagogi, aparținând evreilor polonezi, mai toți meseriași: croitori, cismari, tâmplari, bijutieri, etc. Cei ce aparțin aceleiași meserii au o singură sinagogă. Este și o frumoasă sinagogă spaniolă, frecventată de clasa mai bogată și influentă a lor. Majoritatea sunt însă așa de corupți, că, în urmă, cu trei ani, când un rabin încercă să combată viciile lor, ei nu-și deteră odihnă până ce nu-l expulzară, ridicând împotriva sa chiar pe soția și copiii lui. [...]

p.201 Evreii din București nu depind de frații lor pentru grija traiului, fiind angajați, ca meseriași, de oameni de toate credințele religioase. Nimeni nu-i întreabă ce sunt,

¹⁴ Cf. Alexandru Lapedatu, *op. cit.*, „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, t. XV, mem. 8, București, 1934, p. 197– 18.

numai lucrători buni să fie. Aceasta constituie un mare ajutor pentru // misionari, care, în alte țări trebuie să se îngrijească de traiul convertiților. După părerea consulului, un misionar la București ar avea trebuință de un salariu de 250 de lire pe an. O casă cu patru camere, cu chirie, ar costa 25–30 de lire. Trebuie să aibă mulți servitori și să țină o trăsură cu doi cai, din cauza stării proaste a drumurilor. Alimentele sunt ieftine. Un miel costă 2 șilingi, o oaie 4 ½ țilingi, o «oca» de carne 1 piastru. Lemnele sunt însă foarte scumpe – 50 de lire pe an, pentru o familie numeroasă. Drumul din Anglia până la București 30 de lire. Ce privește acțiunea de convertire, consulul e de părere că o astfel de încercare printre ortodocși ar fi fatală oricărei misiuni. Ea trebuie să se limiteze strict la evrei, fără să se atingă de autohtoni. [...]

p.202

Sunt vreo 60 de familii de evrei – toți polonezi, conduși de un rabin întreținut de comunitate. Au patru profesori plătiți din taxele părinților pentru educația copiilor lor. Totuși aceștia învață foarte puțin: Cei mai mulți evrei sunt meseriași – mai ales croitori și pantofari. Foarte devotați. Nici unul nu voi să le dea caii pe a doua zi, fiind Sabat. Au două sinagoge și un bethanidraș – casă publică pentru studii. [...]

p.204

Sunt 130 de familii de evrei din Rusia, Austria și Germania. Trăiesc liniștiți. Fără să sufere vreo persecuție. [...]

p.205

Iași

[Călătorii spun că au vizitat 12 sinagogi, dar numărul este mult mai mare.]

p.207

În oraș sunt vreo 200 de sinagoge, din care vreo 30 mai mari. Numai într-o singură uliță sunt 20. [...] Le fu imposibil să constate cu siguranță numărul evreilor. Consulul britanic aprecia populația orașului la 50 000, iar pe evrei la jumătate, poate vreo 20 000. Evreii înșiși socotesc vreo 5 500 familii. Cea mai mare cifră dată de evrei fu 10 000 de familii, iar cea mai mică 3 500 familii, adică 15 000 de suflete.//

Sunt priviți ca o comunitate. Impozitele nu se percep de la dâșii individual, ci de la conducătorii comunității, care sunt lăsați să le repartizeze și încaseze cum socot mai bine și mai drept. Fiecare familie, în mediu, plătește un ducat¹⁵. Taxele, evreii le pun nu pe alimentele săracilor, ci pe articolele de lux, ca să cadă mai ales pe cei bogați. Ei nu se socotesc prizoniți de guvern. Dar poporul de jos îi batjocorește mai rău ca pe țigani.

p.208

Toți vorbesc un jargon corupt din nemțește. Practică toate meșteșugurile, afară de acel al fierăriei. Sunt croitori, cizmari, tâmplari, ceasornicari. Puțin leneși. Au vreo 20 de convertiți la biserica ortodoxă. Trei din ei cu situație, dar foarte ignoranți. [...]

¹⁵ Cca 10 șilingi.

Sunt mai multe școli evreiești, dar nici una bună. Familiile de seamă refuză să-și trimită copiii la aceste școli ca să învețe Talmudul. Ele ori își trimit copiii în alte părți ori se folosesc de profesori particulari. Disciplina se ține adesea cu pedepse foarte aspre, cu bătaia chiar. [...]

p.213

Sunt 4–5 mii de evrei, cu aparență mult mai curată și cu un trai mult mai confortabil decât au văzut la cei din Iași și București. Casele lor <sunt> văruiate și curate, // cu verande la intrare. Consulul spune că au 16 sinagogi. [...]

p.214

Suceava

Evreii de aici sunt bogați și respectabili. Se ocupă mai cu seamă cu comerțul de cereale. Sunt vreo 200 de familii. Copiii merg la o școală în care învață nemțește și latinește. [...]

Siret

Aici găsiră pe evrei în hainele lor cele bune și cu căciulile de sărbătoare.

Un grup dansa într-o cârciumă. De la un tânăr ce se oferă călăuză, aflară că sunt 300 de familii, au trei sinagogi și două case de studii. [...]

Cernăuți

Sunt vreo 3 000 de evrei aici. Au 8 sinagogi, din care 3 mari, sub același acoperiș, pe care le și vizitară. [...]

HERMAN PÜCKLER-MUSKAU

(1785–1871)

Hermann Pückler-Muskau, descendentul unei vechi familii nobiliare saxone care, potrivit legendei, ar fi menționată și în *Cântecul Nibelungilor*, s-a născut la 30 octombrie 1785 în Moskau. După absolvirea cursurilor primare în localitatea natală și a celor secundare la Halle și Dessau, Hermann Pückler-Muskau își începea, la vârsta de 16 ani, studiile de drept la Lipsca. Marcat de divorțul părinților, tânărul a traversat o profundă criză sufletească, afundându-se în datorii, chefuri interminabile și scandaluri. Între 1802–1804 îl găsim înrolat în regimentul de gardă din Dresda, pe care de altfel l-a părăsit. Timp de 6 ani a călătorit prin Europa, trecând prin Austria, Bavaria, Würtemberg, Elveția, Franța meridională, Italia, Weimar, Berlin. Odată cu moartea tatălui, în 1881, a devenit stăpân deplin al proprietății Moskau.

Campania lui Napoleon în Rusia îl readuce în rândurile armatei, dar nu de partea împăratului Franței, ci alături de țarul Rusiei, fiind pe punctul de a fi executat de trupele franceze. După ce îndeplinește funcția de aghiotant al ducelui Bernhard de Weimar și de comandant militar al orașului Bruges se retrage din armata rusă cu gradul de colonel.

Schimbările produse în politica și diplomația europeană, generate de războaiele napoleoniene și statuate de Congresul de la Viena, au adus modificări și în ceea ce privește statutul civic al lui Hermann Pückler-Muskau. Losiția saxonă, din care făcea parte și Muskau, devenind provincie a Prusiei. Împroprietărirea țăranilor și desființarea privilegiilor nobilimii aveau să reducă simțitor averea lui Hermann Pückler-Muskau. Ca o recompensă pentru pagubele suferite în 1822 a primit titlul de prinț.

Entuziasmat de vestitele parcuri englezești, pe care le admirase cu prilejul călătoriei din 1815 în Anglia, prințul decide să transforme o mare parte din moșia Muskau și două sate într-un imens parc de 900 ha, irigat de apele râului Neisse, întreaga amenajare necesitând cheltuieli foarte mari, care au dus la creșterea datoriilor la jumătate de milion de taleri, sumă deosebit de ridicată pentru acea vreme. Pentru a-și spori veniturile a înființat chiar o stațiune balneară, a intensificat exploatarea unei mine de alaun, a sporit producția de produse din lemn. Toate acestea nu au reușit să aducă modificări importante în starea materială.

Între 1826–1829, cu prilejul celei de a doua călătorii în Anglia, întreprinsă cu scopul de a-și găsi o altă soție, după divorțul de prima, care să contribuie cu zestrea sa la echilibrarea financiară, Hermann Pückler-Muskau avea să-și descopere talentul de scriitor, ceea ce putea însemna o sursă nesperată de venituri. În 1830 publică *Briefe eines Verstorbenen. Ein fragmentarisches Tagebuch aus England-Wales, Irland und Frankreich, geschrieben in den Jahren 1828 und 1829*, apărută la München în 4 volume și cunoscută apoi sub denumirea de *Scrisorile unui repauzat*. Cartea a fost bine primită de contemporani iluștri, printre care Goethe, Heine, Varnhagen von Ense. În 1831 este numit general, dar spre marea sa dezamăgire, în retragere.

Începutul anilor '30 readuce în actualitate problema financiară cu și mai multă acuitate.

După câteva popasuri prin cele mai frumoase orașe ale Franței meridionale, Hermann Pückler-Muskau s-a îmbarcat la Toulon, la 11 ianuarie 1835, cu destinația Africa. Călătoria, ce a durat aproape șase ani, a avut un traseu sinuos, prin Algeria și Tunis, apoi Grecia, Creta, Egipt, Liberia, Nubia, Siria și Palestina, continuând prin Damasc, Cipru, Rhodos, Smirna, Brusa și Constantinopol, unde avea să se transforme dintr-un pelerin sălbatic într-un curtezan monden. Din capitala otomană, neobositul

călător s-a îndreptat spre Varna, Sulina, iar de aici pe Dunăre la Viena. Impresiile acestei drumeții fac obiectul a 18 volume, ce însumează peste 5 000 de pagini, dar se opresc la cele privind Constantinopolul. Pe lângă completarea veniturilor din publicarea însemnărilor, călătoria a prilejuit prințului prusian și alte experiențe interesante, printre care angrenarea în comerțul cu cai pur sânge, foarte profitabil.

În 1846 a făcut o nouă călătorie în Europa occidentală, prin teritoriile germane, Italia, Elveția și Franța, pentru ca în 1851 să se deplaseze din nou la Londra. Moare la 4 februarie 1871 la Muskau.

Între 1873–1876 Ludmila Assing Grimelli, nepoata prietenului său Vernhagen von Ense și executoarea testamentară a prințului, a publicat în 9 volume corespondența rămasă sub titlul: *Briefwechsel und Tagebucher des Fürsten Hermann v. Pückler-Muskau*, Hamburg-Berlin. Ultimul volum cuprinde și jurnalul ținut de Hermann Pückler-Muskau în lunile mai, iunie, iulie și august 1839, care privește șederea în capitala otomană, drumul până la Sulina și călătoria pe Dunăre, desfășurată între 27 august–25 septembrie 1839. Prințul a fost însoțit până la Galați de cei doi misionari scoțieni, Andrew Bonar și Robert Mc Cheyne, ale căror însemnări despre spațiul românesc pot fi consultate în volumul de față.

Însemnările prințului prusian privind localitățile prin care a trecut sunt lacunare, majoritatea privind parcursul fluviului și vestigiile trecutului întâlnite pe maluri. Contactul scurt (câteva zile) cu porturile întâlnite explică și concluzia sa pripită, potrivit căreia orașele „din Muntenia au ceva din turnura rusească”.

De Hermann Pückler-Muskau s-a ocupat Eugen I. Păunel în studiul *Călătoria pe Dunăre a prințului prusian Hermann Pückler-Muskau, acum o sută de ani*, publicat în volumul omagial *Ion I. Nistor*, Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1937, care de altfel ne oferă și interesante date biografice.

HERMAN PÜCKLER-MUSKAU

Călătoria pe Dunăre a prințului prusian

Herman Pückler-Muskau, acum o sută de ani¹

p.644

1839.

[Pleacă în 25 august, cu vaporul „Ferdinando primo” din Constantinopol, marea e agiată, vânturile sunt puternice. În 27 e<ste> la Varna.]

27 august. Spre seară ajunseserăm la Sulina² la bugasul³ Dunării, și intrarăm, trecând pe lângă două corăbii naufragiate nu de mult, în râul colorat cenușiu. Sulina e un sat înființat și locuit de ruși, cu acoperișuri din șindrile și paie, ridicându-se la malul canalului dunărean care aici e încă foarte îngust, fără margini. Așa rămânea peisajul fără variație până la Tulcea⁴ și Măcin⁵ unde sosirăm noaptea pe la zece. Aici Dunărea se prezintă ca un lac, coline se înalță la malul de miazăzi, la picioarele

¹ După Eugen I. Păunel, *Călătoria pe Dunăre a prințului prusian Herman Pückler-Muskau, acum o sută de ani*, în volumul omagial închinat lui Ion I. Nistor, apărut la Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1937, p. 628–652.

² Selina.

³ Bogas, cuvânt turcesc: gâtlej, strâmtoare. În harta contemporană anexată la cartea Eduard Touvenel, *La Hongrie et la Valachie*, Paris 1840, toate gurile Dunării sunt însemnate cu „Bogasi”. Vezi și Kara Bugaz la Marea Caspică.

⁴ Puldscha.

⁵ Greșit *Matschies* (Măceșul).

lor sclipesc multe lumini, pe când, pe firmament, în atmosfera încărcată de ceață deasă, discul lunei părea să fie de patru ori mai mare ca de obicei. Țânțarii nenumărați umpleau vaporul și ne necăjeau în mod nesuferit până în dimineața zilei lui 29, care răsări deasupra Galaților⁶. Aici ne părăsiră împreună cu țăntarii și trei nebuni de misionari scoțieni⁷. Ei fură totuși oameni destul de cuminiți și modești și, precum ni se păru, binevoitori și sinceri, cu toate că credeau în testamentul vechi și nou ca în cuvântul nemijlocit al lui Dumnezeu // și cu toate că-și făceau despre Dumnezeu o imagine din cele mai barbare, că ar fi creat toate numai pentru sine, spre satisfacția sa personală, mai ales pe păcătoși, ca să-și arate, la pedepsirea lor, gloria și puterea și că toți oamenii ar fi fost osândiți, afară de acei pe care Dumnezeu și-i alege din voința sa liberă, spre veșnica mântuire, și care ar fi supuși unui fel de renaștere, precum și alte absurdități de felul acesta. Acești misionari se ostentă mult să mă convertească la opinia lor, discutam cu multă animație, am fost nevoit să cinstesc buna-credință și binevoitoarea râvnă a lor, cu toate că nu le-am putut admira tăria rațiunii. Edificiul carantinei din Galați pare a fi convenabil. Orașul ca și toate cele din Muntenia au ceva din turnura rusească.

p.645

[Urmează impresiile ce-i face consulul austriac din Galați, H. Huber].

Zilele din 29 și 30 <august> trebuia să le petrec la Brăila, fiindcă nu ne sosi vaporul „Galatea”. Făcurăm o excursie spre Măcin, situat la piciorul unui contrafort al Balcanului⁸, prin insulele plane, acoperite cu trestii și pline de bătlani, pelicani și alte păsări. Căldura fusese apăsătoare, serile foarte reci, aerul umed și nesănătos. Frigurile sunt aici foarte frecvente. Mi s-a făcut pe tot trupul aceeași exemă ca la Nil. Găsesc de altfel că Dunărea aduce deseori cu acest râu⁹. Brăila seamănă Galaților ca o picătură de apă celeilalte. În orice seară după ce se întunecă, vedeam cum santinela de pe mal făcea un sfert de ceas exerciții cu pușca ca și când ar fi ziua mare. Într-o noapte adormise caraula, dimineața fu bătută. Soldații <erau> îmbrăcați în alb peste tot. Nu aveau o ținută rea, erau oameni tineri și bine făcuți.

[În 30 <august> seara, sosirea vaporului „Galatea”].

Am plecat în 31 dimineața. Țara rămâne monotonă și lipsită de interes. Citesc *Don Juan* al lui Byron și achiziționez un cameleon, destinat doctorului Meier¹⁰ din București, rechiziționat însă de mine cu „autoritate”.

În ziua de 1 septembrie ajunserăm la Hârșova¹¹. Pe malul bulgăresc apar, din când în când, câteva coline și stânci, cel muntean rămâne un șes nemărginit de

⁶ Gallay.

⁷ Alexandru Lapedatu a închinat acestor misionari două memorii amănunțite: *Doi misionari scoțieni în țările române acum o sută de ani* și *Evreii în țările noastre acum o sută de ani*, în Academia Română, Memoriile Secțiunii istorice, Seria III, Tom. XV (1934), p. 174–195 și p. 197–218.

⁸ Identificare greșită. În realitate este vorba despre Munții Dobrogei.

⁹ Se face referire la Nil.

¹⁰ Probabil medicul Ignatz Mayer (1800–1870), chemat în Muntenia, la 1834, de domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica.

¹¹ Hersora.

p.646 trestii și sălcii. Multele posturi de // carantină nu tolerează o apropiere dinspre malul opus turcesc (mai mult o măsură politică decât sanitară), <se văd oameni care> locuiesc în bordeie de paie, cu înfățișări de pânne, la fel ca cele ale locuitorilor lui Senaar¹². Alături de fiecare bordei se ridică o prăjină cu paie și smoală, pentru a putea fi aprinsă ca semnal.

2 septembrie. Ca să luăm cărbuni ne oprirăm la Silistra, o fortăreață puțin importantă care e dominată de mai multe ridicături, nu coborârăm însă din cauza ciumei ce bântuia pe acolo. Pe malul muntean toate recoltele de fân zăceau încă lângă apă, așezate acolo de armata rusească, în cursul asediului¹³. Nimeni nu cutează să se folosească de ele, cu toate că deveniseră aproape una cu țarina. Aspectul țării rămâne cam totdeauna la fel. Șes nemărginit pe partea munteană, coline, sumbre, pleșuve pe cea bulgară. Apa Dunării nu era deloc adâncă, trebuia să păzim să nu ne împiedicăm de bancurile de nisip. Toată călătoria aceasta progresa foarte încet, este monotonă și plictisitoare. Dacă se va realiza planul de a construi o linie ferată de la Rașova¹⁴ la Balcic¹⁵, aproape de Varna, unde există un port bun, călătoria s-ar reduce cu opt zile și s-ar mai naște și avantajul mare pentru Austria și pentru libertatea navigației pe Dunăre, în genere, de a rămâne departe de teritoriul rusesc, care țară stăpânește acum, de la ultimul război, toate gurile râului. Până la Silistra, Dunărea formează un arhipelag continuu, împărțindu-se în o mulțime de brațe, de la locul acela însă ea apare ca un fluviu maiestuos, întrerupt numai de insule mici.

În 3, 4, 5, 6, 7 <septembrie>. Un vânt opus vehement nu ne permite să facem decât de-abia 8–10 ore pe zi și eram nevoiți să ne oprim mai des.

[Pückler se îmbolnăvește de holeră și nu poate vedea din această cauză Rusciucul și Vidinul¹⁶ unde, sub alte împrejurări, ar fi vrut să-l viziteze pe Hussein-Pașa „nemicitorul ienicerilor”].

p.647 În 7 <septembrie> seara m-am urcat pentru prima dată iar pe punte, pentru a inspecta, în trecerea vaporului, ruinele podului lui Traian. Deasupra unor dealuri verzi și păduroase se înălțau, pe partea munteană, vârfurile albastre ale Carpaților. În fața noastră, peisajul era însemnat // prin turnul bisericii de la Cerneți¹⁷ și prin casele elegante, vopsite alb ca zăpada, ale noului lazaret, care a fost construit drept alături de ruinele fortului întărit de Împăratul Sever. La stânga se întindeau satele bine și plin zidite ale Serbiei, și ele nu mai puțin verzi. Aspectul e de două ori mai plăcut, după monotonia prelungită a drumului străbătut până acum. Dar un vânt nefavorabil suflă cu putere neslăbită și undele lutos-cenușii ale Dunării se ridicau

¹² Senaar, țara dintre Nilul alb și Nilul albastru.

¹³ Se referă la războiul ruso-turc din 1828–1829.

¹⁴ Bassova.

¹⁵ Balerik.

¹⁶ Middin.

¹⁷ Tschermetz.

exact ca și cele ale Mării Negre. De la podul lui Traian, care avea o lungime de 2 000 de picioare, se mai observă cei doi stâlpi proptitori, iar când apa e scăzută se arată și câteva fundamente ale celorlalți. Toate, fortăreața și podul, par a fi fost durate numai din cărămizi.

Nu poți să faci această cale lungă dunăreană, fără să se ivească și gândul la cât de multe comori oferite de natură rămân și aici nefolosite ca și în cele mai multe țări, prin care călătoresc încă de acum cinci ani. Muntenia, Moldova și Serbia, provincii de o suprafață atât de mare și de un sol atât de bogat, plătesc Porții numai un tribut neînsemnat de 120 000 galbeni și, cu toate acestea, guvernele lor de-abia sunt în stare să acopere cheltuielile curente.

În 8 <septembrie>. De la Gura Văii, Dunărea devine mai strâmtă și prezintă până la Orșova Nouă maluri înalte, împădurite cu fagi și tei. Multe din aceste dealuri seamănă cu piramide verzi, construite regulat spre toate părțile, iar primăvara parfumul florilor de tei te amețește aproape. Așa numitele Porți de Fier nu sunt decât un șir de stânci foarte puțin importante. Când apa e mai mare, pot să treacă peste ele chiar vapoare, dacă dispun de mai mult decât 60 de cai putere, pentru a putea fi puse în mișcare împotriva cursului apei, căci, la încercarea cu un vapor de felul acesta, s-a văzut că puterea contracurentului era egală și că vaporul stătea deci nemișcat deasupra porților. Acum, călătoria se face într-o luntre simplă dunăreană, care e foarte neîndemânatică și incomodă. E trasă de boi. Se oprește adesea pentru a schimba frânghiile, astfel că o porțiune de două ceasuri ține 8–9 ceasuri. Pe alocuri se observă rămășițele zidurilor vechi rămase, precum și acelea ale unui canal, care înconjura odinioară Porțile de Fier. S-a plănuțit de a-l reconstrui, devizul era de 500 000 florini. Cred însă că scopul ar fi fost ajuns mai ușor, dacă câteva stânci ar fi fost aruncate în aer. Deasupra m-a surprins un turn // interesant medieval – înfățișare originală. Era zidit cu mult meșteșug din cărămizi, arătând console întinse de gresie sub acoperiș, ale căror interspații erau lăsate transparente. Orșova Nouă oferă un aspect simpatic; m-a impresionat puțin, când m-am văzut ajuns după atât timp iar la marginea civilizației. Maiorul regimentului grăniceresc mă primi la mal, cu multă politețe, toate bagajele societății de navigație fură încărcate apoi pe care, iar noi le urmarăm pe jos, însoțiți de doi soldați, până la stabilimentul de carantină de la Jupalnic, cale de jumătate de ceas de la Orșova, într-o vale adâncă și jilavă. E localitatea cea mai insalubră din această parte și reprezintă deci o satiră mai mult asupra stabilimentelor noastre nebune de carantină. Ni se afirmă că aici intră de regulă oameni sănătoși, dar ies foarte adesea bolnavi, căci peste vară bântuie epidemii de friguri. Când sosirăm, găsirăm atât pe director cât și pe doctor în așternut, suferind de sus-menționatele friguri. De altfel, adăpostul e de lăudat, e curat și spațios și hrana e suportabilă, însă necrezut de scumpă. Același lucru se poate spune și despre toată navigația pe Dunăre.

p.648

[Apoi enumeră persoanele care l-au vizitat, printre care generalul Hess¹⁸ care mergea la Constantinopol ca trimis extraordinar, contele Zichy¹⁹, cumnatul cancelarului Metternich, general Michalovici²⁰, comandantul cetății Timișoara și vechiul prieten Tavernier²¹, din București. Își bate joc de instituția carantinei și de breasla medicilor].

p.649 În 19 <septembrie>, am urcat, folosindu-mă de libertatea mea, apropiatul munte Alion²², de unde ai peste pădurea vastă o priveliște frumoasă asupra Dunării cu Porțile de Fier, cetatea turcească de pe ostrovul Ada-Kaleh, la Orșova Nouă, și asupra turnului Elisabetei²³ din față, // precum și asupra diferitelor pichete ale muntenilor așezate de-a lungul frontierei, pe diferite dealuri.

În 20 <septembrie> am plecat la Mehadia. O șosea splendidă, peisajul e pitoresc. Drumul duce prin neîncetate defileuri, de-a lungul Cernei.

În 21 <septembrie> am vizitat băile, care miros ca și cele de la Baden²⁴, ele sunt extrem de variate. Nimic nu e elegant, dar toate potrivit aranjate. Promenadele de-a lungul munților și râulețului repede Cerna, de pădure, prin codri de fagi, fără sfârșit, care acoperă toată țara, sunt încântătoare.

În 22 <septembrie> am călărit până la vârful lui Domogled²⁵, muntele cel mai înalt al regiunii (această încercare nu s-a făcut până atunci) și m-am lăsat jos, drept înainte, printr-o pădure arsă și revărsată peste poteca mătelor și cea a găștelor (un drum strașnic de rău). Picioarele mele slăbite încă de la holeră nu mă mai slujeau și prevedeam momentul când voi rămâne culcat în drum. Opt zile în urmă încă, picioarele-mi erau ca trase pe roată. Înfierbântarea și surmenajul nu mi-au stricat însă, Slavă Domnului, numai Mahbuba²⁶ a prins din nenorocire frigurile de la carantină și a zăcut în pat, tot timpul șederii mele la Mehadia.

¹⁸ Heinrich baron Hess, generalul austriac, (1788–1870), șeful statului major al mareșalului Radetzky la 1848/49, apoi al împăratului Franz Josef la 1859. A fost trimis în misiune specială să felicite pe sultanul Abdul Medjid care se urcase pe tron la 1839.

¹⁹ Prințul Clement Metternich, cancelarul austriac era căsătorit cu Melania Constesa Zichy. Fiind pe atunci în viață șase frați ai prințesei, nu putem preciza cu care anume s-a întâlnit Pückler.

²⁰ Mihalovici, Mihai baron Mihalievich, general austriac, (1770–1845), de la 1837–1845 comandantul diviziei dislocate la Timișoara.

²¹ Alcibiade de Tavernier, nepot al cunoscutului călător francez Jean Baptiste Tavernier (1605–1689), care a trecut în secolul al XVII-lea și prin țările române, ar fi îndeplinit, după Vaillant, funcția de protomedic în Muntenia și ar fi organizat lupta împotriva epidemiei de ciumă.

²² Muntele Alion, lângă Orșova.

²³ În 1736, pe malul sârbesc generalul Hamilton construiește, *vis-à-vis* de insulă, „Fortul Elisabeta”, compus din două bastioane despărțite și dintr-un turn de pază. În onoarea împărătesei, întăriturile acestea s-au numit „Fortăreața Elisabeta”.

²⁴ Băile de pucioasă, la Baden, lângă Viena.

²⁵ *Domoklett*; munte lângă Băile Herculane, de 1 200 m.

²⁶ Sclavă abisiniană cumpărată de Pückler, iubită a lui, adusă în Europa și instalată la un pension din Viena unde a fost prezentată drept „o prințesă neagră”.

În 23 <septembrie> mă întorc la carantină, unde rămăseseră lucrurile mele și am mai dormit o noapte acolo [...]

24 <septembrie> Cu trăsura la Drencova, 9 mile de-a lungul Dunării. Unul din cele mai frumoase peisaje în gen sălbatic. Dunărea răpitoare, împletită cu stânci, tivită cu munți verticali, înalți de 2 000 de picioare, cu defileuri și coroane minunate împădurite.

O șosea splendidă, modernă, a contelui Szecheny²⁷, dincolo cea veche a lui Traian²⁸. Într-un sat, pe drum, am prânzit, unt excelent, fructe, brânză și ceapă. O hangiță bună și bătrână o unse pe Mahbuba împotriva frigurilor cu oțet, usturoi și sare, ce-i făcea foarte bine. Am fost alungat de viespii din grădină, unde vroiam să mănânc și trebuia să închid și în casă toate ușile și ferestrele pentru a mă salva de ele. După mult necaz au dispărut. Poporul pretinde că // într-o peșteră apropiată, Sfântul George ar fi lăsat balaurul omorât și de la cadavrul monstrului s-ar trage muștele.

p.650

Noaptea pe drumuri rele, fără bariere, ultimele ore ale călătoriei erau riscante. Târziu de abia am ajuns la Drencova și la vapor.

²⁷ Șoseaua a fost construită la inițiativa contelui István Szechenyi prin inginerul Paul Vásárhelyi, la 1836–1840.

²⁸ Aflată pe malul sârbesc.

JEAN BAPTISTE MOROT (1797-?)

Născut în timpul Directoratului – 9 decembrie 1797 – în orașelul Mâconcourt în sânul unei familii numeroase – avea trei frați și o soră – Jean Baptiste Morot¹ va avea o biografie agitată. La numai 7 ani părăsește casa părintească pentru a locui cu unul dintre unchii săi, François Morot, în orașul Pouilly sur Loire, iar la 15 ani pleacă spre Paris pentru a-și făuri o carieră. A rămas impresionat de înfrângerea lui Napoleon I în bătălia de la Leipzig și de eforturile împăratului de a organiza apărarea capitalei, fapt evidențiat din felul cum evocă figura impunătoare a lui Bonaparte. În ciuda vârstei fragede a fost mobilizat în compania de tiraliori, cunoscând panica și dezolarea Parisului ocupat de către trupele rusești. În timpul Restaurației, Morot s-a ocupat cu comerțul, iar în 1839 se hotărăște să plece într-o călătorie spre Ierusalim.

„Negustor bătrân, fără erudiție, nu am pretenția să realizez o operă literară, ci numai un simplu jurnal de călătorie, scris zilnic în timpul drumurilor mele lungi, enumerând faptele și impresiile care mi-au captivat imaginația”. Prin această mărturisire de bun simț își începe Morot relatarea călătoriei sale spre Ierusalim. Va străbate sudul Italiei, Grecia, insulele din Mediterana, Egipt, „locurile sfinte”, Constantinopolul, va naviga pe Dunăre până la Orșova, apoi călătorește în Ungaria, Austria, Germania.

Scurta peregrinare pe meleagurile românești, întreprinsă în august – septembrie 1839, îi permite să descrie orașele porturi dunărene. Admiră peisajul insolit al Deltei de pe brațul Sulina, este dezolat în fața aspectului sărăcăcios al orașelor Izmail și Reni – unde prezența soldaților ruși îi amintește secvența ocupării Parisului din 1814. Singurul port care îi stărnește interesul este Galați, unde remarcă o intensă activitate comercială. După o trecere rapidă prin Hârșova, unde vede casele sărăcăcioase din pământ, acoperite cu stuf, prin Brăila, unde suferă din cauza frigurilor și a țăntarilor, prin Giurgiu, ajunge la Orșova. Aici povestirea capătă culoare prin descrierea zilelor de carantină. Cele 12 zile petrecute în carantină sunt evocate în amănunțime: controlul sanitar, cazarea, asistența medicală – relatează despre existența „vindecătoarelor” și a leacurilor eficiente ale acestora – programul zilnic desfășurat după un orar strict. Aici îl cunoaște și pe consulul englez din Belgrad, colonelul Hodge. După ce părăsește carantina vizitează izvoarele minerale din Mehadia, trece prin zona regimentelor de graniță din Banat și ajunge la Drencova.

Scrierea lui Morot nu impresionează prin informații deosebite despre spațiul românesc, străbătut într-o perioadă scurtă de timp, la bordul unui vapor de-a lungul Dunării. Este importantă deoarece surprinde câteva aspecte – în special episodul carantinei din Orșova – prin prisma unui simplu călător.

Despre Jean Baptiste Morot au scris: Zaharia Macovei, *Un călător de acum o sută de ani*, în „Revista istorică”, XXV, 1939, nr. 7–9, p. 224–229; Nicolae Iorga, *Încă un călător în țările noastre*, J. B. Morot, în „Revista Istorică”, XXVIII, 1942, nr. 1–2, p. 18–21.

¹ Amănuntele biografice sunt luate din *Introducerea* lucrării sale *Journal de voyage de Paris à Jérusalem, 1839 et 1840*, Paris, 1869, p. 1–14.

JEAN BAPTISTE MOROT
Jurnal de călătorie de la Paris la Ierusalim
1839 și 1840²

24 august – Orele două dimineța. Vântul se intensifică și agită frânghiile velaturii; datorăm acest lucru apropierei Dunării, ale cărei ape gălbui colorează chiar din acest loc pe o suprafață întinsă pe cele ale Mării Negre, cu care se tem a se amesteca. p.342

Orele unsprezece. Noi pătrundem pe acest fluviu printr-o gură zisă Suni sau Sulina³. Navigația, foarte diferită, se face de-a lungul unor imense lacuri presărate cu insule mici, mlăștinoase care sunt înșiruite pe diversele brațe ale fluviului. Țărmurile acestor insule sunt încărcate de lebede, bătlani, cormorani, pelicani, gâște, rațe, cocori și alte păsări acvatice. Ne // priveau trecerea cu multă încredere. p.343

Poștele rusești sunt așezate din loc în loc în insulele dependente de Basarabia⁴ (Rusia meridională). Cocoțate în căsuțe ridicate pe stâlpi, ele domină nivelul apelor. Santinelele acestei paze vigilente strigă din sfert în sfert de oră, în timpul nopții, consemnul, care repetat din aproape în aproape, poate transmite veștile în timp scurt la distanțe îndepărtate.

25 august – În zori <am zărit> Izmail⁵, oraș și fortăreață rusească. Vom staționa până la orele zece. Ținutul are un aspect trist și sumbru; se văd câmpii imense ce se pierd în îndepărtări nedefinite, este deșertul, mai puțin soarele și culoarea nisipului.

26 august – Miezul nopții, Reni⁶. Acest oraș aparține Rusiei; așteptăm să se lumineze; din câte se pare, vom vedea alergând un mare număr de soldați de-a lungul țărmului. Uniforma lor nu s-a schimbat din 1814 și 1815⁷, îi regăsim așa cum erau atunci, cu lungă și amplă lor manta gri și pantalonul larg de aceeași culoare. //

Fluviul pătrunde în pământ într-o manieră înfricoșătoare, îi putem judeca încălcările și devastările în cimitirul din Reni, ale cărui pământuri distruse de piciorul <omului> s-au prăbușit în ape și au lăsat descoperite sicriele. p.344

Locuitorii au o înfățișare mizeră, se aseamănă cu amfibiile; îi vedem navigând în bărcuțe asemănătoare pirogilor⁸, pe care le conduc cu mici vâsle de

² Traducerea s-a făcut după *Journal de voyage de Paris à Jérusalem 1839 et 1840*, Paris, 1869 p. 342–370.

³ Sulina, braț al Dunării aflat între Chilia și Sfântu Gheorghe.

⁴ Este vorba de teritoriul din nordul Deltei Dunării, care aparține astăzi Republicii Ucraina.

⁵ *Ismail*, oraș în R. Ucraina.

⁶ Reni, oraș în R. Ucraina.

⁷ Își amintește de soldații ruși care au ocupat Parisul în acei ani.

⁸ Pirogă, ambarcațiune lungă și îngustă scobită într-un copac, folosită locuitorii insulelor din Pacific.

lemn, <încât> te crezi în unele ținuturi ale Oceaniei⁹. Ei fug și dispar la apropierea noastră și se ascund în hățișul de trestii, de teama de a nu fi răsturnați de vârtejul vaporului nostru.

p.345 Orele 11, Galați (Moldova). Numeroase nave se îmbulzesc în port; ele vin să caute grâu, <cu> care se face aici un comerț considerabil. Orașul este plin de căruțe venite din toate părțile pentru a aduce cereale. Ei <căruțașii> cu un aer calm și echilibrat, accelerează ritmul în apropiere de oraș; este vorba despre cel dintâi dintre căruțași, care ajunge primul în port pentru a descărca. <Evenimentul este> urmat de momente // de dezordine și de confuzie ușor de înțeles.

Împrejurimile Galațiului, atât cât mi-a fost permis să judec în cele câteva ore de sejur, mi-au părut fertile; ele pot fi mai bine cultivate, dacă ar fi stimulat interesul personal al locuitorilor, ei vor avea un profit mai bun. Va veni o zi, fără îndoială, când aceste popoare eliberate de toate servituțiile se vor bucura în libertate de roadele muncii lor. Dumnezeu a făcut omul liber și nu sclav.

Opt ore seara, Brăila (Țara Românească) unde petrecem noaptea.

p.346 27 august – Culcați la bord; am fost devorați de mii și mii de țânțari. Câțiva pasageri n-au avut nimic mai bun de făcut pentru a scăpa de aceste insecte microscopice, decât să se arunce cu totul în apă și de mai multe ori. Nu este singurul inconvenient specific acestor ținuturi; un rău mai primejdios și care bânuie câteodată cu cruzime, în special ca urmare a căldurilor: frigurile, zise ale Dunării, datorate insulelor mlăștinoase de care acest fluviu este străbătut în lungul său traseu. Populațiile riverane resimt această vecinătate nesănătoasă, pentru că se văd multe // figuri palide și livide. Veșmintele pot contribui de asemenea pentru a produce acest efect; cea mai mare parte a bărbaților nu poartă decât un pantalon larg de stofă și o cămașă acoperită de o piele de oaie [...]

p.347 28 august – Amiază, Hârșova¹⁰. Casele sale sărăcicioase sunt construite în pământ și acoperite de stuf.

Unul dintre locuitori urcă la bordul navei noastre pentru Rusciuk¹¹. Îngrășat prematur, încă tânăr, el poartă destul de rău costumul orașenesc; el nu are ciorapi și-i poartă pantofii fără jenă [...]

30 august – Șase ore dimineața. Trecem prin fața Giurgiului, fortăreață română¹².

⁹ Oceania, totalitatea insulelor din Centrul și Sud-Vestul Oceanului Pacific.

¹⁰ Hârșova, localitate jud. Constanța.

¹¹ Rusciuk, actual Ruse, oraș în Bulgaria.

¹² Giurgiu, fostă raia, revenise Țării Românești în urma păcii de la Adrianopol.

Capitolul al XV-lea Orșova, Mehadia, Drencova

Orșova¹³, una din dependențele Banatului de Timișoara¹⁴, aparține Austriei. p.359
S-a așezat acolo un lazaret unde trebuia să facem carantina înainte de a trece mai departe. Autoritatea¹⁵ a fost prezentă la debarcarea noastră; pe măsură ce părăseam vaporul, eram plasați sub supravegherea soldaților cu armele în mâini; fiecare și-a recunoscut bagajul și l-a încărcat în căruțele trase de boi; acei dintre noi care erau obosiți se puteau urca în aceste căruțe. Cât despre ceilalți, le urmau // pe jos până la lazaret, o jumătate de oră depărtare de oraș. p.360

Sosiți la carantină am fost cazați câte doi, patru sau șase după lărgimea locuințelor disponibile. Lazaretul așezat la extremitatea unei câmpii frumoase, consecință a munților înalți, mărginită de Banatul Țării Românești de care nu este separată decât de râul Cerna¹⁶, ocupă un spațiu rectangular înconjurat de ziduri înalte, în care s-au construit căsuțe simetrice precedate de o curte îngustă; ele sunt separate unele de altele de ziduri destul de înalte, fără altă comunicație între ele decât intrarea ce dădea spre drumul de inspecție.

La fiecare ușă, solid construită și întotdeauna închisă există un ghișeu unde puteai să ceri și să primești din afară ceea ce aveai nevoie.

Tovarășul meu de drum și cu mine, am fost închiși, într-una din aceste case; ea avea două-trei camere; era stânjenitor să locuiești doi în fiecare din ele. Mobilierul era redus la un pat îngust, o saltea și o masă mică. //

Imediat ce am fost instalați vedem că apare la ghișeul nostru raiaua¹⁷ și p.361
femeia sa, cu care noi călătorisem; au venit să ne întrebe dacă pot să împartă cu noi modesta noastră locuință. Am acceptat cu mare plăcere. Starea de sănătate a fiecăruia a fost constatată; odată terminat inventarul corpului nostru au trecut la bagaje, pentru a recunoaște ieșind din lazaret că nu sustraserăm nimic precauțiilor sanitare [...]

Sosită ora mesei ni s-a permis să mâncăm împreună. În lipsa unei camere întinse (eram mai mulți de douăzeci), au pus o masă într-una dintre curți, cea mai spațioasă. Prânzul a fost foarte vesel, în ciuda diversității limbilor, pentru că toți eram de naționalități diferite; numai apetitul nu era străin nimănui. Cele trebuincioase ne soseau de afară; fiecare era liber să comande ce dorea pe cheltuiala sa. Gardienii sanitari ne supravegheau și ne // serveau în același timp; aveau grijă p.362
să nu lase să iasă din casă obiectele în care am mâncat înainte să le spele.

¹³ Orșova, oraș jud. Mehedinți.

¹⁴ Banatul de Timișoara făcea parte din 1779 din Ungaria.

¹⁵ Reprezentantul statului.

¹⁶ Cerna, afluent al Dunării.

¹⁷ Locuitor al Imperiului Otoman.

Opt ceasuri seara. Ne-am despărțit pentru a ne retrage fiecare în camera sa. În timpul nopții nu am încetat să auzim din sfert în sfert de oră strigătele santinelor însărcinate cu paza noastră.

5 septembrie. Ni s-a comunicat consemnul. De la orele șase dimineața ne putem reuni. La amiază ne întoarcem fiecare la noi pentru a sta închiși până la orele trei după-amiaza. Libertatea ne era redată până la orele opt seara.

Plimbarea nu era prea recreativă; ea se mărginea la drumul de inspecție al lazaretului și nu trebuia să depășească o jumătate de oră pe zi. Plimbându-ne spre seară am putut vedea prin ghișeele rămase deschise unele persoane care se găseau în carantină înaintea noastră. Aveau cea mai mizerabilă înfățișare; așezate în praf, ei căutau insectele, care îi devorau. //

p.363 *8 septembrie* – Colonelul Hodges, consulul englez din Belgrad, prezent la apele minerale din Mehadia, la 20 de verste¹⁸ de aici (aproape 5 leghe), aflând despre neînțelegerile noastre cu intendența sanitară, a trecut să ne vadă. Depart de a împărtași susceptibilitățile culinare ale gazdelor noastre s-a amuzat; înainte de a pleca și-a oferit cu amabilitate serviciile.

p.364 *9 septembrie* – Raiua ne-a trezit de dimineață; soția sa era în pragul unei febre violente încât am anunțat administrația, care a trimis imediat una dintre // acele vindecătoare a căror folosire este încă frecventă în aceste ținuturi. Această femeie-medic, după ce a examinat bolnava cu atenție, i-a prescris câteva medicamente care, mărturisesc au însănătoșit-o în scurt timp [...]

p.365 *15 septembrie* – Carantina noastră care era de douăsprezece zile expiră astăzi [...]

p.367 Mehadia¹⁹, situată într-o încântătoare vale a munților Carpați, nu are decât un singur drum delimitat în fiecare parte de case și de locuințe minunate. Ea este bogată în ape minerale de o varietate remarcabilă; am numărat până la 17 ale căror proprietăți sunt diferite; toate au sursa în oraș. Se întâmplă rar ca un bolnav, care vine aici, să nu simtă o oarecare ameliorare. Mulți militari sunt aduși pentru reumatisme. Am văzut că acești nefericiți atât de paralizați încât abia se puteau mișca, adeseori erau vindecați.

16 septembrie – Am străbătut astăzi împrejurimile Mehadii și am ajuns la Cornia²⁰ (douăsprezece verste), trei leghe de aici. Solul oferă văi fertile și frumoase este accidentat și foarte pitoresc. Munții au un aspect frumos; sunt grâmezi presărate de stânci abrupte, a căror culme este încoronată de pini și zădăle ale căror vârfuluri se pierd în nori [...]

Am plecat la opt ore dimineața. Un preot grec, pe care l-am întâlnit în afara orașului, ne-a întrebat dacă poate călători cu noi; mergea și el la Drencova²¹. Eram

¹⁸ Verste, unitate de măsură pentru lungime egală cu 1,067 Km.

¹⁹ Mehadia, comună jud. Caraș-Severin.

²⁰ Probabil Coronini, comună jud. Caraș-Severin.

²¹ Drencova, localitate jud. Caraș-Severin.

fericiți să-i facem pe plac și i-am dat un loc // lângă noi, <lucru> de care a părut foarte satisfăcut; pentru că fără ajutorul nostru, ne-a spus el, trebuia să facă drumul pe jos. p.368

Suntem culcați toți trei pe două legături de paie așezate de-a lungul căpriței, vizitiul a construit un scaun la mijlocul unei funii legate de fiecare loitră. Acest vizitiu, care este maghiar, este de o rară cutezanță și gonește nebunește [...] O parte a drumului pe care îl străbatem este tăiat în rocă; se spune că a fost tăiat de Traian²² [. ..]

Amiază. Ne-am oprit pentru mai multe ore într-un sat neînsemnat, pentru a ne lua masa. Copii săraci acoperiți de zdrențe, vin să ne roage insistent și să ne ceară // pomană; câțiva, plângându-se și bolnavi își cheamă mamele pentru a-i susține și a-i proteja [...] p.369 p.370

Banatul de Timișoara are un regim militar²³, toți locuitorii sunt soldați. Acest regim destul de vechi a fost imaginat de Austria pentru a proteja și a apăra granițele împotriva incursiunilor turcești și a suplini astfel o armată permanentă, întotdeauna atât de costisitoare. Este adevărat că starea acestui popor e tristă. Nu este despăgubit decât cu pământul care i-a fost încredințat [...]

La orele șapte, Drencova. Numărăm șapte case [...]

²² Marcus Ulpius Traianus, împărat roman 98–117.

²³ A călătorit probabil în regiunea regimentelor de graniță înființate în secolul al XVIII-lea.

SIR ADOLPHUS SLADE (1804–1877)

Viceamiral, amiral în serviciul Porții și autor, fiul maiorului Sir John Slade s-a născut în 1804 în Somerset. A studiat la Royal Naval College din Portsmouth, a servit în America de Sud și în Mediterana. În 1827 a participat la bătălia de la Navarino, fiind apoi promovat locotenent. În 1828 a călătorit în Franța, Italia și insulele grecești, ajungând la Constantinopol în mai 1829. De aici a plecat într-o croazieră pe Marea Neagră, alături de flota otomană, iar după pacea de la Adrianopol a vizitat câteva porturi rusești. De la Varna, s-a întors pe uscat la Adrianopol, și în următorii doi ani a călătorit prin Imperiul Otoman, pe ambele părți ale Bosforului. Ca urmare a tuturor acestor călătorii, în 1833 a publicat *Records of Travels in Turkey, Greece, etc, and of a cruise in the Black Sea, with the Captain Pasha in the Years 1829–1831*, 2 volume.

Între 1834 și 1837 a fost locotenent adjutant pe nava Caledonia, sub comanda lui Sir Josias Rowley, îndeplinind mai multe misiuni în Grecia, la Constantinople și la Sevastopol, ocazie cu care a redactat un raport important despre apărarea portului și despre îmbunătățirea situației flotei ruse. În 1837 a publicat *Turkey, Greece, and Malta*, în două volume. În anii următori a călătorit din nou pe continent, iar în 1840 a publicat *Travels in Germany and Russia, Including a Steam Voyage by the Danube and Euxine, from Vienna to Constantinople in 1838–1839*, din care au fost redată și pasajele din acest volum. În 1841 a fost promovat la rangul de comandor și după studii de specializare la Royal Naval College, în 1846–1847, a comandat nava „The Recruit” pe coastele Spaniei și în Azore.

În 1849 a fost din nou promovat, și la scurt timp după aceea, în așteptarea unui război ruso-turc, a fost trimis de marina britanică să ajute la pregătirea flotei otomane. Ulterior, permițându-i-se să își păstreze rangul în flota britanică, a intrat în serviciul Porții, sub numele de Mushaver Pasha. Timp de 17 ani, a fost șeful administrativ al marinei otomane, perioadă în care s-a desfășurat și Războiul Crimeei, în care nu pare să fi fost implicat activ. Cu toate acestea, în 1867 a publicat o relatare a acestuia văzută din punctul său personal de vedere: *Turkey and the Crimean War*. A fost decorat pentru serviciile sale atât de către sultan, cât și de către regină.

S-a retras apoi din serviciul otoman, locuind apoi în principal în Anglia. În 1873 a devenit vice-amiral al marinei britanice. A murit la Londra, în octombrie 1877. Nu a fost căsătorit.

Alături de scrierile sale cu caracter memorialistic, a publicat *A Few Words on Naval Construction and Promotion* (1846) și *Maritime States and Military Navy* (1872).

Extrasele traduse și incluse în prezentul volum aparțin lucrării apărute în 1840, *Travels in Germany and Russia, Including a Steam Voyage by the Danube and Euxine, from Vienna to Constantinople in 1838–1839*. Adolphus Slade călătorește pe Dunăre la doar câțiva ani după Michael Quin, a cărui relatare de călătorie o cunoaște și o citează. Descrie Orșova, unde grupul său face o oprire, prilej cu care vizitează și băile Mehadia. Reluându-și călătoria pe Dunăre, descrie cataractele de la Porțile de Fier și ruinele podului de la Drobeta. Oprește apoi la Giurgiu, Cernavodă, Galați și Brăila.

SIR ADOLPHUS SLADE

Capitolul VII¹

Populația Orșovei numără aproape 1 000 de suflete, în principal români². p.169
Bărbații acestei rase au o înfățișare barbară, murdară, însă femeile sunt altfel: am remarcat câteva fete frumoase pe străzi, cu figuri expresive și forme elegante, drepte și suple, deși podoabele lor, mari și ordinare, nu le favorizau. Doamnele române – vorbesc de cele din orașe – sunt remarcabile atât prin înfățișarea lor frumoasă, cât și prin moravurile relaxate, din pricina ușurinței cu care se poate divorța. Nu este ceva neobișnuit să vezi o tânără doamnă cu soțul ei într-un salon din București, în timp ce pot fi prezenți unul sau mai mulți domni care au fost în aceeași relație cu ea în trecut. // Această relaxare a moravurilor poate fi concepută, în consecință: spiritul p.170
romanelor lui George Sand practic există în Țara Românească. Ți-ai putea imagina că talentata autoare, pentru că George Sand este doar *nom de guerre* pentru Madame Dudevant, și-a dobândit ideile sale co-sexuale la București. Senatul muntean nu ar putea face un mai mare serviciu țării lui dacă ar limita dreptul de a divorța. Divorțul este un rău necesar și totala sa absență este dăunătoare pentru societate, cum se întâmplă în țările romano-catolice, însă abuzul privilegiului, așa cum este practicat în Țara Românească și Moldova, este revoltător pentru orice sentiment de moralitate, publică sau privată.

Am avut ceva dificultăți în cazarea grupului nostru la Orșova, însă am reușit punând două paturi în fiecare cameră. Autoritățile fuseseră încunoștiințate de apropierea internunțului, așa încât am avut tot ceea ce Keiser von Osterreich putea oferi mai bun. După cină, am angajat o pereche de trăsură vechi germane, cu câte patru cai sălbatici ca înfățișare, pentru a merge la Mehadia, la aproximativ 13 mile distanță. Aprigii noștri vizitii ne-au condus într-un ritm înfricoșător, conform obiceiului, fără a se gândi vreo clipă la vehicule sau la pasageri, decât atunci când se întâmplă să sară o roată sau dacă se întâmplă ceva. // Din fericire, drumul este p.171
bun. Urmează cursul micului râu Cerna, dincolo de care se ivește lanțul terminal al dealurilor carpatice. Plimbarea este frumoasă. Am ajuns prea târziu ca să ne facem mai mult decât strict datoria de călători, și anume să vedem doar atât cât să putem spune că am văzut *Thermae Herculis*. Abia de era cineva la fața locului: hotelurile erau închise și chelnerii se răspândiseră prin alte părți. Ne-am făcut foarte greu înțeles de localnici, prietenii noștri germani fiind aproape la fel de nedumeriți de acel grai ca și noi, englezii. Pare ciudat să vezi oameni străini de limba și obiceiurile proprii lor țări³, totuși aceasta se întâmplă în fiecare parte a monarhiei austriece.

¹ Traducerea s-a realizat după originalul *Travels in Germany and Russia. Including a Steam Voyage by the Danube and the Euxine, from Vienna to Constantinople*, Londra, Longman, Orme, Brown, Green, and Longman, 1890, 2 vol. p. 169–200.

² *Wallachians*.

³ Autorul este confruntat cu realitățile Imperiului multinațional al Austriei, pe teritoriul căruia este uimit să nu întâlnească doar austrieci germanofoni.

p.172 Amurgul ne-a dezvăluit foarte frumos Mehadia: amplasarea sa este convenabilă și încântătoare; cascade, stânci pitorești și codri animă și înfrumusețează locul. Mă îndoiesc să existe băi mai încântătoare în Germania: pe merit este stațiunea preferată a maghiarilor, muntenilor și moldovenilor, și posedă resursele obișnuite pentru sănătate și recreere. Guvernul are, de asemenea, un stabiliment pentru soldații invalizi. După o vreme, am reușit să intrăm la băi. Ne-am căutat drumul la lumina torțelor, de-a lungul diferitelor pasaje subterane către principalele izvoare sulfuroase. // Când ne-am aplecat capetele asupra primului bazin, mirosul aproape ne-a doborât. Însă, deloc descurajați, i-am urmat pe cei care purtau torțele de la un bazin la altul, până când am văzut cele opt sau zece băi, renumite timp de 2 000 de ani pentru tratarea suferințelor scrofuloase și pentru tonifierea organismului. Pe coridoare, am văzut câteva inscripții romane, pe tablete lăsate în piatră, pentru zeitățile Puterii și Frumuseții. Concentrația minerală și temperatura băilor variază. Cea mai eficientă este denumită după Hercules; izvorul său este într-o stâncă, puțin în susul văii.

p.173 Urcând dinspre regiunea sulfuroasă, am găsit totul cufundat într-o noapte foarte întunecată, și pe vizitii noștri beți. Această neașteptată stare de lucruri ne-a stânjenit în mod deosebit, pentru că ne angajasem să ne reinbarcăm la 8 dimineața și știam că vaporul „Pannonia” aștepta doar sosirea noastră pentru a părăsi Schela Cladovei. Cel mai sigur mod de a ajunge la Orșova la timp pentru îmbarcare părea a fi să așteptăm cu răbdare până la ziua, dormind pe scaune în loc de paturi. Despre aceasta, au fost două puncte de vedere. Doamnele din grupul nostru au avut obiecții împotriva acestui mod de a petrece noaptea, și au propus să înfruntăm riscurile drumului, în timp ce noi, de celălalt sex, am conștientizat că puteam sfârși în Cerna, pe partea noastră stângă, sau «ne putem» rostogoli // pe panta dificilă de pe dreapta, pe care am observat-o când ne apropiam de Mehadia. Totuși, doamnele au avut câștig de cauză: dorința lor naturală de a servi ceaiul, de a-și face toaleta și de a se întinde în paturi bune a învins temerile noastre privind siguranța lor personală pe un drum de noapte de-a lungul malului unui râu, cu vizitii nesiguri. Și s-a dovedit că au avut dreptate. Am ajuns cu bine la hanul nostru modest la ora 11 noaptea, spre marea bucurie a locatarilor săi. Începuseră să își facă griji pentru noi. [...]

p.174 Pe linie cu Noua Orșovă, Cerna, graniță între Austria și Țara Românească, se varsă // în Dunăre. Un cătun românesc dărăpănat marchează locul, și constituie o mărturie de necontestat a schimbării de teritoriu.

Trecând de Noua Orșovă, am intrat repede în cataractele cunoscute sub numele de „Porțile de Fier” (*demir kapou*) produse de o creastă de stâncă de trei sferturi de milă lărgime și o milă și un sfert lungime, peste care fluviul năvălește mai degrabă decât curge, cu o cădere de nivel de 15 picioare într-o milă. Trecerea este periculoasă din cauza iminentei scufundări în caz că stânca este atinsă; însă se poate spune că pericolul poate fi ocolit prin abilitatea cu care piloții (care își învață meseria pe această rută) își cârmuiesc vasele prin trecerea serpentină. [...]

Pilotul principal era în barca noastră, și aplauzele noastre mulțumitoare i-au răsplătit îndemânarea cu care a navigat prin curentul involburat și amenințător. Nu am fost totuși în largul nostru, pentru că simțeam că simpla atingere a unei roci ne-ar fi spulberat barca, și era imposibil să înoți și două minute într-o apă așa de agitată. [...]

Această trecere, văzută la rece, este destul de problematică, dar în nici un caz nu poate fi vorba de terorii descrise de domnul Quin⁴ și de alții: acești domni trebuie să privit totul prin prisma unei temeri exagerate. [...] Când am ajuns în ape line, am privit în urmă la barca ce ne căra bagajele [...]. A trecut și ea cu bine prin „poarta de fier”, și o jumătate de oră mai târziu am ajuns la „Pannonia”, acostată la Schela Cladovei, un cătun prăpădit în Serbia, ai cărui locuitori își găsesc de lucru, lor și animalelor lor de povară, cărând mărfuri între stațiile de vapor. // [...]

p.175

p.176

La două mile și jumătate mai jos de Schela Cladovei, am avut plăcerea să vedem pe ambele maluri ale fluviului rămășițele podului lui Traian peste Dunăre⁵; și pe malul românesc, și pe cel sârbesc, încă se mai văd fragmente de zidărie și rămășițele a ceea ce ar putea fi turnuri. Se spune că atunci când sunt ape joase, se pot vedea și rămășițe de piloni străbătând fluviul; dar mă îndoiesc de adevărul acestor povești. [...]

Dincolo de Schela Cladovei, malurile Dunării sunt plate și neinteresante; malul stâng este animat, dar nu și înfrumusețat, de satele românești dărăpănate, semn evident al degradării naționale. [...]

p.180

Capitolul VIII

Părăsind țărmul turcesc cu o oră înainte de apus, am navigat de-a lungul fluviului spre un sat românesc (lângă Giurgiu), unde domnul Timoni, consulul-general austriac în Țara Românească⁶, aștepta să aibă o întâlnire cu baronul Sturmer⁷. O trupă de cavalerie bine aranjată a fost aliniată pe plajă în onoarea baronului. Domnul Țării Românești, Alexandru Ghica⁸, și-a trimis și el aghiotantul, colonelul Obădescu, să îl salute pe Excelența Sa și să îi înmâneze o scrisoare autografă, în care își exprima regretul că afacerile de stat îl împiedicau să vină să îl vadă personal. Această mică diversiune a fost agreabilă și a făcut să treacă mai repede seara, care pe un vapor este întotdeauna plictisitoare în ciuda whist-ului și a șahului.

p.190

⁴ Vezi relatarea lui Michael Quin din prezentul volum.

⁵ Este vorba despre podul construit peste Dunăre în anul 103–105 la Drobeta de către arhitectul Apollodor din Damasc.

⁶ Kasimir von Timoni, consul general al Austriei în Țara Românească.

⁷ Baronul Bartolomeo von Sturmer (1787–1863), diplomat austriac, internunțiu la Constantinopol (1834–1850). Din 1842 conte.

⁸ Alexandru Dimitrie Ghica, domnul Țării Românești (1834–1842).

[Călătoria continuă apoi de-a lungul fluviului, trecând prin Silistra, de unde cursul fluviului se orientează către Nord].

- p.191 Câteva mile mai la Nord, într-un cătun numit Cernavodă, am văzut canalul care, împreună cu un zid, forma linia de apărare construită de Traian, de la Dunăre la Marea Neagră. Unul dintre noi, uitându-se pe hartă la linia numită *Zidul lui Traian* și nereușind să citească numele, l-a întrebat pe agentul Companiei de navigație, un simplu raguzan, care era lângă el. El a replicat: „Acesta este// numele domnului care a făcut acest canal”⁹. Răspunsul ne-a amuzat și pentru ca amuzamentul să continue, l-am întrebat cine a fost acest *signore*. „Era un faimos inginer pe care îl chema Traian; păcat că a murit înainte să termine canalul”¹⁰. Canalul se întinde pe 18 mile de la mare, incluzând două zone cu apă mlăștinoasă meritând poate numele de lacuri¹¹. În 1836, Dunărea s-a ridicat neobișnuit de mult, astfel încât vasul Pannonia a putut să treacă de pe canal pe primul lac. Apa din canal și din lacuri este fără îndoială un reziduu al revărsărilor Dunării. Întrebarea mult vehiculată în ultimul timp – „Poate fi tăiat un canal de la Cernavodă la Constanța”¹², la Marea Neagră?” – își are în parte răspunsul de la sine. Pe 12 mile, canalul există și nu e nevoie decât să fie adâncit, pentru a servi tuturor scopurilor; însă înspre mare stă dificultatea, și aceasta este de natură să îi contrazică pe toți cei care, duși în eroare de existența canalului, își închipuie că Dunărea își continuă odinioară cursul său estic spre mare dinspre cotul pe care îl formează la Rassova. Din capătul celălalt al canalului, pământul se ridică treptat și neînterupt, pe o distanță de 18 mile, cu o înălțime de 163 de picioare; la // care ar trebui adăugate 22 de picioare pentru diferența de nivel dintre fluviu și mare. Baronul Finke, un inginer militar prusian de mare valoare, în serviciul Porții, a cercetat terenul și m-a informat că în opinia sa, ar fi atât dificil, cât și costisitor să se constituie canalul de la Cernavodă spre Marea Neagră. Lucrul este sigur; totuși, construcția este evident realizabilă. Singura întrebare este: ar fi rezultatele proporționale cu munca și costurile? Distanța dintre Ungaria și Constantinopole ar fi astfel scurtată cu 200 de mile, și trecerea prin Sulina (acum parte a Rusiei) ar fi evitată. Acestea ar fi obiectivele ce pot fi atinse, în ceea ce privește interesul Austriei. Însă în ceea ce privește primul interes menționat, putem spune că negoțul Austriei cu porturile de la Marea Neagră, oricât s-ar dezvolta, nu este de natură să dea vreo importanță celor 200 de mile de navigație fluvială în plus sau în minus; principalul ei comerț în prezent este cu Țara Românească și Moldova. În ceea ce privește al doilea interes, răul politic de a avea gurile Dunării sub dominație rusească le privește în primul rând pe principate, pentru al căror comerț Sulina va fi mereu ieșirea preferabilă chiar și față de canal, dacă ar fi realizat. Tratând această problemă, scoatem din discuție Turcia: //
- p.194

⁹ *Questo e il nome del signore che a fatto questo canale.*

¹⁰ *Erà un famoso ingegnere, che si chiamava Trajano; e peccato ch'è morto prima d'aver finito il canale.*

¹¹ Cele două „lacuri”: este vorba despre Balta Brăilei și Balta Ialomiței.

¹² *Kustendje.*

problema Dunării, ridicată din cauza uzurpării de către Rusia a singurei guri navigabile, este una de interes pentru Austria, Principate și Rusia: îi dă Rusiei puterea de a exercita un control direct asupra Țării Românești și Moldovei și de a afecta în mică măsură Austria și alte nații ce fac comerț cu Țara Românească și Moldova. Dacă, astfel, este aproape cert că un canal *per se* nu ar influența relațiile Brăilei și Galațiului cu Sulina, obiectivul propus, de eliberare a comerțului statelor riverane de trecerea pe sub tunurile rusești de la Sulina, nu va fi obținut. Însă există o altă considerație legată de acest subiect, care nu cred că a fost observată. Aceasta este intervenția care se poate efectua direct asupra cursului Dunării propriu-zise, prin tăierea unui canal navigabil de la Cernavodă la Constanța, ceea ar însemna nimic mai puțin decât formarea unei noi guri a fluviului; în care caz totul ar fi realizat *în favoarea Austriei și împotriva Rusiei*, în detrimentul, totuși, al Țării Românești în parte și al Moldovei *in toto*. //

p.195

Este evident că Dunărea și-a croit drumul cu dificultate pe aici. După ce a curs repede peste 1 500 de mile înspre est și ocazional înspre sud, a întâlnit un blocaj chiar când era aproape de țință. Oprită la Rassoava în cursul său direct către Marea Neagră – la doar 30 de mile distanță – de terenul înalt din jurul Constanței, s-a întors abrupt către nord, croindu-și drum prin pământurile joase ale Țării Românești. Câmpia fiind ușor înclinată, abia ajungând la o cădere de 3 inci la o milă, fluviul a curs alene, parcă nedorind să o ia spre nord, după care și-a reluat cursul său obișnuit spre est, ajungând la mare printr-o deltă de 6 brațe, dintre care unul, cel numit Sulina, navigabil pentru vase de 6 picioare adâncime. Văzând această inerție a fluviului – refuzul său de a o lua spre nord – nu am putea oare anticipa (dacă acest canal navigabil ar fi deschis de la Cernavodă la Constanța) că volumul său s-ar diminua dincolo de Cernavodă și că, urmând noua direcție spre est, Dunărea și-ar croi principala gură de vărsare la Constanța? Poziția Brăilei și Galațiului ar fi atunci considerabil afectată: în porturile lor, locul fluviului larg, sursă permanentă de prosperitate, ar fi luat de mlaștini. Poziția Sulinei ar fi atunci lipsită de valoare. //

p.196

Seara am trecut de Hârșova, un oraș mic și decăzut. O ceață ne-a obligat să ne oprim o parte a nopții: (ceața) s-a ridicat spre ziuă, și am ajuns la Brăila, port al Țării Românești, la 8 dimineața, pe 14 octombrie. O gardă de onoare a venit pe mal, și o salvă de salut a fost trasă în onoarea baronului Sturmer. O orchestră militară bună a cântat câteva ore. Infanteria românească este bine îmbrăcată: moda este rusească, culoarea albastră. [...]

Galați, ca și Brăila, este un oraș în dezvoltare; populația și comerțul ambelor orașe cresc rapid. Indiferent de intențiile pe care le-ar putea avea Rusia pentru Țara Românească și Moldova, locuitorii lor îi datorează recunoștință în primul rând pentru că i-a eliberat de sub domnia fanarioților, și în al doilea rând că le-a dat o constituție atât de liberală, încât a constituit o mare surpriză¹³. Timp de trei secole,

¹³ Este vorba despre Regulamentele Organice, 1831.

istoria provinciilor a fost o poveste tristă de opresiune: fertilitatea lor exuberantă, sfidând tirania, doar ea i-a salvat de la ruină. [...]

p.197

Veniturile Domnului provin dintr-o taxă de 31 $\frac{3}{4}$ piaștrii (10 șilingi) pentru fiecare cămin. El are monopolul sării și produsul vămilor. Are o listă civilă: salariile angajaților sunt fixe.

Producțiile principatelor sunt variate și foarte abundente, în principal porumb, lână și fructe. Sunt păduri superbe pentru lemn de construcții. Vitele și caii sunt buni și în număr mare. Sudul Rusiei începe să simtă competiția Moldovei și Țării Românești, și nu mă îndoiesc că în câțiva ani Odesa și Taganrok își vor pierde în consecință din însemnătate. Moldova se spune că are mine. Cultivă cu succes viță-de-vie și exportă vin bun. Rasele sale de cai sunt foarte apreciate. Turcii au o zicală, că un cal moldovenesc și un băiat persan sunt cele mai perfecte creații ale naturii.

p.198

Am părăsit Galațiul în aceeași după-amiază. De aici până la vărsare, fluviul este îngust. Am fost obligați să ne reducem viteza și să fim foarte atenți, din pricina vaselor care urcau, profitând de vânt bun. La 11, întunericul ne-a obligat să ancorăm la Tulcea pentru a aștepta lumina zilei. Tulcea este o localitate turcească (pe vremuri fortificată), așezată în locul în care // Dunărea se împarte în 3 brațe principale care se varsă în mare. Este guvernată de un agă, care, de asemenea, închiriaza insula Sfântul Gheorghe de la guvernul rusesc, plătind pentru ea în lemn. Aga de pe timpul de care vorbesc era controlat de Rusia; o lună mai târziu (noiembrie 1838) el a primit un cadou de la țar „pentru bunăvoința cu care a primit întotdeauna să îndeplinească cererile autorităților rusești”. Principalul serviciu cerut de la el a fost prinderea și predarea dezertorilor și fugarilor ruși, care sunt numeroși la granița turcească și deseori devin bandiți, adăpostindu-se în mlaștinile și pădurile Deltei Dunării.

La ziuă am ridicat ancora, și la șapte am ajuns la punctul de separare al brațelor Sfântul Gheorghe și Sulina. Ultimul face un unghi abrupt la stânga, și canalul este atât de strâmt, încât un vapor lung cu greu poate să urce pe aici. [...]

Poate că rațiunile de stat doresc ca Sulina să rămână o mlaștină sterilă, dar interesele comerciale tind să o transforme într-un loc affluent. Satul pe care l-am văzut se va dezvolta într-un oraș important, dacă – cum nu este de neconceput – Sulina devine centru pentru comerțul pe Dunăre. Multe vase chiar și acum preferă să descarce marfa la gură, și să încarce alta acolo, din cauza obstacolelor de navigație de pe canal și a gheții iarna; în vremuri de criză în Europa vestică, cargourile cu porumb pot fi expediate de aici în timpul iernii, când este imposibil de ajuns la Galați, și aceasta ar fi un motiv suficient pentru stabilirea unui depozit la Sulina. Vara, vasele ar putea sta în afara bancului de nisip, să încarce și să descarce cu ușurință și în siguranță. Se spune că bancul, care se află acum la o adâncime de 10–12 picioare, crește, și rușii sunt acuzați de neglijarea mijloacelor evidente de împiedicare a acumulării de nisip, pentru a asigura prosperitatea Sulinei. Nu pot să spun dacă bancul crește sau nu; aceasta este fără îndoială

tendința, dacă nu se va interveni asupra acțiunii firești a curgerii de apă; însă responsabilitatea pare să fie făcută *ad captandum*, pentru simplul motiv că, dacă bancul ar fi de netrecut pentru vase cu încărcătură, valoarea Sulinei ar fi considerabil // diminuată. Ancorarea în exteriorul bancului nu este sigură în toate anotimpurile – când bat vânturile de est, este periculos. Portul este dincoace de banc; de aceea, guvernul rusesc este interesat să mențină nivelul scăzut al nisipului. Cu toate acestea, la jumătatea drumului pe brațul Sulina, cu 18 mile înainte de vărsare, există un mal care obligă vasele adânci să descarce pentru a-și reduce greutatea pe parcursul unei jumătăți de milă. Pe malul basarabean, a fost ridicată o magazie pentru adăpostirea încărcăturilor pe durata tranzitului. Înțeleg că acest mal va crește dacă nu vor fi făcute lucrări de prevenire a acumulărilor de nisip. Aici Rusia și-ar putea folosi poziția pentru a afecta navigația pe canal, favorizând Sulina în detrimentul Galațiului și Brăilei, obligând comercianții din principate să își amplaseze prăvăliile la gura fluviului. Dacă s-ar întâmpla așa, prosperitatea la care ar putea ajunge Sulina este incalculabilă. Rusia ar putea folosi la timpul potrivit acest argument pentru a-i face pe moldoveni și munteni să accepte o unire cu ea, făcând apel la interesele lor directe. Importanța Sulinei se leagă astfel de evenimente politice; va fi întotdeauna un loc important, având în vedere necesitatea din ce în ce mai evidentă a unui port la gurile Dunării, în condițiile creșterii comerțului pe Marea Neagră, // dar dezvoltarea sa completă va depinde mult de existența politică a principatelor.

p.199

p.200

EDOUARD ANTOINE THOUVENEL (1818–1866)

Unul dintre cei mai importanți diplomați ai Franței secolului al XIX-lea s-a născut la Verdun într-o familie faimoasă în epocă. Tatăl său, cavaler de Saint-Louis a devenit mareșal al Franței, iar unul dintre unchii săi era vestit prin lucrările sale științifice, devenind medicul regelui Ludovic al XVIII-lea.

La numai 20 de ani, Thouvenel întreprinde o călătorie pe Dunăre până la Marea Neagră, impresiile sale alcătuind un interesant material, ce va fi publicat în 1840 și îi va aduce autorului o notorietate benefică. Va fi cooptat în Ministerul de Externe, condus în aceea perioadă de François Guizot. După un scurt stagiul la Bruxelles, în 1845 este trimis în Grecia, unde va rămâne câțiva ani. Guvernul revoluționar din 1848 îl numește însărcinat cu afaceri al Franței la Atena, iar în timpul președenției lui Ludovic Napoleon, primește, în 1849, titlul de ministru al Franței în Grecia. În această calitate își va dovedi pentru prima dată aptitudinile diplomatice. Atitudinea sa energică din 1850, când se opune staționării escadrei britanice în portul Pireu, îi va aduce pe lângă simpatia regelui Othon al Greciei și Legiunea de Onoare în rangul de comandor. În perioada 1850–1851 este ministru al Franței la München, unde este întâmpinat cordial de regele Bavariei, Maximilian I, fratele regelui Othon. Întors la Paris este numit în fruntea direcției politice a Ministerului de Externe. Timp de trei ani elaborează documentele diplomatice în problema „locurilor închinăte”, travaliu încununat de succes și de primirea rangului de Mare Ofițer al Legiunii de Onoare.

Ambasador al Franței la Constantinopol între 1855–1860, se remarcă printr-o activitate deosebită în condițiile noului *statu-quo* european stabilit în Congresul de pace de la Paris. Contrabalansează influența britanică – obținută de ambasadorii Stratford Canning și Henry Bulwer –, se constituie într-un apărător constant al unirii principatelor, capătă avantaje pentru catolicii din Imperiul Otoman, sprijină negocierile inițiate de Ferdinand de Lesseps privind istmul de Suez.

În 1860–1862 i se încredințează portofoliul externelor, poziție în care este confruntat cu următoarele probleme: anexarea Nisei și a Savoiei; tratatul de comerț cu Anglia și Prusia; expediția din Siria; expediția lui Garibaldi asupra Romei din 1862; începutul războiului din Mexic, al Războiului de Secesiune. Demisionează în 1862, datorită eșuării tratativelor privind chestiunea romană. O ultimă însărcinare diplomatică este cea în care încearcă să soluționeze conflictul dintre viceregele Egiptului și Compania istmului de Suez, în 1864. A îndeplinit și alte funcții în administrația imperială până la sfârșitul său prematur (numai 48 de ani)¹.

Apărută mai întâi în „Revue des deux mondes” și apoi în lucrare de sine stătătoare în anul 1840, lucrarea lui Thouvenel cuprinde voiajul întreprins de acesta pe linia Dunării din Viena, Pesta, Buda, Semlin, Belgrad, Orșova, Vârciorova, Cemeți, Craiova, București, Brăila, Galați, Reni, Tulcea, Sulina și mai apoi până la Constantinopol.

La numai 20 de ani viitorul diplomat își dezvăluie calități care îl vor propulsa în carieră: spirit critic, pragmatic, fin psiholog. Observațiile sale sunt pătrunzătoare, lipsite însă de romantismul, culoarea și căldura celor relatate de Bellanger. Obiectivitatea și devotamentul față de creșterea influenței franceze în orientul european vor constitui argumente solide pentru Guizot, care îl va angaja imediat după apariția cărții, la Ministerul de Externe.

Cinci capitole sunt dedicate Țării Românești și cinci piese justificative. Dintre acestea din urmă am selectat pentru volumul de față numai două: cea referitoare la statistica populației și cea în care sunt

Informațiile biografice sunt preluate din notițele lucrării *Le secret de l'Empereur*, ed.II, Paris, 1889, p. 558–565.

descrise bogățiile naturale ale Țării Românești și Moldovei, în vederea atragerii comerțului francez în aceste zone.

Orașele Țării Românești sunt descrise din punct de vedere arhitectonic și al importanței comerciale. Cerneți era o localitate căreia îi prevedea un viitor prosper datorită noilor amenajări de-a lungul fluviului și a vecinătății cu Serbia; Craiova era un oraș cu un trecut bogat, case boierești spațioase, oameni gospodari. Capitala Țării Românești nu-l impresionează prin clădirile sale așezate haotic, ulițele neasfaltate și luxul afișat de elita politică. Critică pe nedrept arhitectura religioasă, fiind opac în fața originalității și farmecului culturii greco-bizantine. Remarcile sale la adresa ignoranței clerului ortodox și a lipsei sale de credință denotă o oarecare necunoaștere și intoleranță, specifică practicanților cultului catolic ce au vizitat spațiul românesc în secolul al XIX-lea. Se arată însă încântat de instituțiile de învățământ – în special de Colegiul Sf. Sava – și de influența culturii franceze, mult prețuită în acest spațiu. Cu multă atenție descrie așezarea și dezvoltarea comercială a Brăilei și a Galațiului, orașe porturi dunărene, ce au o deschidere deosebită după tratatul de la Adrianopole și dobândirea statutului de porto-franco.

Un capitol aparte este dedicat instituțiilor Țării Românești nou-introduse prin Regulamentul organic: domnul ales de către o Adunare obștească extraordinară, administrația, biserica – descrie și situația mănăstirilor închinată – instrucția publică, serviciul militar și carantinele, relația specială dintre țărani și proprietari. Dacă în caracterizarea domnilor regulamentari percepția sa a fost corectă – Mihail Sturdza, fiind un politician mai fin și un administrator mai abil decât contemporanul său din Țara Românească, iar ultimul era „un om plin de bune intenții, dar fără curajul de a le pune în practică” – exagerările sale privind abolirea definitivă a clăcii sunt evidente. Închină pagini numeroase robilor țigani, realitate specific românească, pe care o critică plin de uimire și de revoltă.

Descrie în amănunțime bogățiile naturale ale Țării Românești și sesizează realist potențialul comercial al acestui spațiu, care oferea noi posibilități după Tratatul de la Adrianopole. Capitolul închinat resurselor materiale împreună cu anexa în care este prezentat comerțul celor două principate, se constituie într-o pledoarie lucidă pentru atragerea investitorilor francezi.

Thouvenel, în relația sa de călătorie, în special în capitolele referitoare la viața economică, ce au la bază informații culese din lucrările viceconsulului englez, Charles Cunningham, ale lui Felix Colson sau statisticile rusești, reușește să creioneze aspectele esențiale ale societății românești din perioada regulamentară.

EDOUARD ANTOINE THOUVENEL

Ungaria și Valahia

(Amintiri de călătorie și notițe istorice)²

Capitolul I

Porțile de Fier. Cerneți. Poșta valahă. Craiova.

Sosirea la București. Mare concert la teatru. Aspectul orașului.

Bisericile, spitalele și închisorile

Domnul Constantin Ghica, spătarul³, adică comandantul armatei din Țara Românească, a avut bunăvoința să-mi încredințeze câteva scrisori de recomandare.

p.159

² Eduard Thouvenel, *La Hongrie et la Valachie (Souvenirs de Voyage et notices historiques)*, Paris, 1840, p. 159 ș.u.

³ Costache Ghica (1797–1852) fratele domnitorului Al. D. Ghica, mare spătar, șeful miliției pământene.

p.160 Mai întâi am folosit pe cea adresată comandantului sărăcăciosului sat Vârciorova⁴, pentru a-l ruga să-mi dea un mijloc de transport până la Schela⁵. Acest ofițer nu a putut face decât să mă pună să aleg între un cal sălbatic și o mică barcă, aproape putredă. Cum eu țineam să văd Porțile de Fier⁶, m-am decis pentru // barcă, pe care a trebuit mai întâi s-o facă să plutescă. În sfârșit, am plecat împreună cu un soldat, despre care mi s-a spus că este cel mai bun vâslaș din compania sa; după o jumătate de oră de oboseală și efort, ne-am apropiat de cataracte. Dunărea, atunci în toată tulburarea apelor sale, avea valuri enorme; de asemenea, dintre toate stâncile care se întindeau fără întrerupere de la un mal la celălalt, una singură, cu o formă deosebită, se vedea din spuma gălbuie, și părea că împroașcă asemenea unui monstru marin [...]

p.161 La Schela, mi-am făcut rost cu ușurință de un car pentru a mă duce la Cerneți⁷, unde am fost primit cu ospitalitatea cea mai sinceră și prietenească de către M. Glagoveanu⁸, administratorul districtului. Cerneți a avut mult de suferit în timpul războiului din 1828. Partizanii turci traversau în fiecare zi Dunărea și jefuiau așezările de-a lungul fluviului, și pentru că erau puternici, veneau până în oraș. Calmul domnea, în fine, în Cerneți, de șase ani; dar cum vecinătatea fluviului, departe de a fi primejdioasă, a devenit astăzi o dovadă a prosperității, s-a luat decizia foarte înțeleaptă de a abandona vechiul amplasament, // care era umed și nesănătos, pentru a ridica un nou oraș pe malul drept al Dunării⁹. Guvernul a făcut concesiuni de teren, și impozitele moderate pe care le-a pus i-a încurajat pe antreprenori; primele locuri, cele care se învecinau Dunării nu au fost vândute decât cu doisprezece bani stânjenul. Lazaretul este terminat, casa comună și câteva locuințe particulare sunt în construcție, și, în puțini ani, Cernețul modern va avea o importanță mai mare decât cel vechi. Va deveni, în sfârșit, comptoarul unde Serbia și Țara Românească, continuând să meargă pe calea care li s-a deschis în față, vor face schimburi comerciale. Un vechi turn apare ca o umbră a trecutului, nu departe de lucrările generației prezente, și în mijlocul ruinelor de la Severin. Este o ruină a sistemului de fortificații pe care românii l-au ridicat pe ambele maluri ale Dunării. Între Drencova¹⁰ și Schela, am remarcat din timp în timp, resturi de turnulețe și de bastioane, multe dintre ele restaurate // pentru a servi de adăpost vedetelor din

p.162

⁴ Localitate ce se află astăzi în componența municipiului Drobeta Turnu-Severin, jud. Mehedinți.

⁵ Schela Cladovei, localitate în componența municipiului Drobeta Turnu-Severin.

⁶ Porțile de Fier, denumirea sectorului din cursul inferior al Dunării, cuprins între Orșova și Drobeta Turnu-Severin.

⁷ Cerneți, sat component al comunei suburbane Șimian, municipiu Drobeta Turnu-Severin.

⁸ Constantin Glagoveanu (1804–1872).

⁹ Cu noua sistematizare a fost însărcinat arhitectul francez Xavier Villacrosse, vezi, I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic (1834–1848)*, București, 1915, p. 29.

¹⁰ Drencova, sat. comuna Berzeasca, jud. Caraș-Severin.

cordonul sanitar. Turnul din Severin se ridică alături de vestigiile faimosului pod, a cărui construcție Traian¹¹ a încredințat-o lui Apollodor din Damasc¹² [...]

Vederea echipajului în care trebuia să parcurg un drum de mai mult de șaizeci de leghe m-a uimit. Un fel de gratii, fixate de bine de rău cu niște nuiiele de răchită de un dric, ale cărui piese păreau gata // să se rupă, iată ce trăsură; cât despre atelaj, era compus din patru cai mici de rasă, înhămați cu frânhii lungi; aproape de cai stătea mândră o arătare ciudată, înveșmântată într-o izmană largă de flanelă și într-o cămașă fără mâneci : era surugiul. Văzându-ne, el și-a ridicat brusc căciula împlănită, și o coamă de păr ce nu știa ce înseamnă pieptănul sau foarfecele, i-a acoperit umerii [...] De abia m-am instalat în căruță, că surugiul a scos un alt țipăt și a pornit în goana mare. La două mile în preajma Cernețiului, căruța s-a lovit atât de violent de o piatră încât oiștea a fost ruptă. Neobositul alergător s-a oprit, și în timp ce eu mă întrebam ce vom face, l-am văzut descălecând, luând o seceră pe care o purta atârnată în spate, tăind câteva ramuri dintr-un tufiș și reparând pana cu aerul unui om obișnuit cu astfel de lucruri. // [...] În ciuda accidentului nostru am făcut patru leghe într-o oră și un sfert; surugiul a venit la mine cu un aer atât de mulțumit de el, încât, ca urmare a ceea ce mi-a spus, am crezut de cuviință să mă port ca un mare domn dându-i un *zwantig*¹³. Bietul om l-a primit cu o bucurie, pe care n-am întâlnit-o la nici un vizitiu francez la vederea unui bacșiș de 20 de franci.

La șase ore de Cerneți, țara a devenit // muntoasă; coline magnifice așezate pitoresc, arbori de o înălțime impresionantă, ape limpezi, toate acestea în ciuda zdruncinăturilor căruței, mi-au făcut această porțiune de drum foarte plăcută [...]

Solul Țării Românești nu cere decât să producă, dar nu se întâlnesc decât la intervale lungi câteva lanuri de porumb și de grâu. Satele, foarte distanțate unele de altele, nu sunt în cea mai mare parte decât niște îngrămădiri de colibe. Am sosit, la terminarea slujbei, într-un loc mai populat și mai puțin sărăcăcios decât altele, cel puțin așa mi s-a părut. Toți țărani erau strânși în piața bisericii, pe care fără crucea de pe acoperiș aș fi confundat-o cu celelalte locuințe. Femeile își purtau veșmintele vechi cu destulă cochetărie; unele erau împodobite de coliere compuse din plăști și alte monede înșirate; aproape // toate aveau în păr coroane de flori. Costumele bărbaților nu se deosebeau de cel al surugiului meu. Un grup de săteni dansau în acordurile puțin melodioase ale unui cimpoi, dar mulțimea se îmbulzea în jurul a doi țigani care aveau un urs brun ce făcea giumbușlucuri. Am întâlnit de multe ori, în drumul meu, familii ale acestui popor sărac, numit la noi boemieni, și țigani în Țara Românească, hoinărind cu tot avutul lor într-un imens car tras de boi. Aceste familii formau fiecare, putem spune, o colonie completă; bărbații sunt rotari sau

¹¹ Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117).

¹² Apollodor din Damasc (60–125), arhitect al Forului lui Traian din Roma și al podului de la Drobeta.

¹³ Monedă divizionară germană.

lăcătuși în zilele obișnuite, saltimbanci duminică; femeile ghicesc în cărți, vând filtre de dragoste și nu-l lasă în suferință pe cel ce admiră frumusețea lor asiatică.

p.169 După ce am trecut Jiul¹⁴, pe un pod ce se clătina, am regăsit câmpia pentru a nu o mai părăsi. Jiul este unul dintre marile // râuri ale Țării Românești; câteva lucrări l-ar face ușor navigabil până la Dunăre, și ar servi astfel drept debușeu frumoaselor câmpii pe care le străbate. Pe malurile sale și în banatul Craiovei s-au petrecut scenele cele mai dramatice din războiul trecut¹⁵; țara este necultivată deși solul este fertil. Cânepa, inul și alte plante cresc natural cu o abundență extraordinară; dar locuitorii au fugit la munte, și cei șase ani de pace nu i-a readus pe acest pământ, care într-o zi va deveni pentru ei o bogată sursă de venit.

p.170 Am sosit spre seară la Craiova¹⁶, unde primirea cordială a domnului maior Fălcoianu¹⁷ m-a făcut să uit toată oboseala zilei. A doua zi am vizitat orașul, care ocupă al doilea loc din principat. Craiova a fost mult timp sediul unui banat independent, și chiar după unirea sa cu Muntenia, ea și-a păstrat câteva privilegii. Aici// locuiesc boieri înțelepți care nu aleargă la București pentru a-și risipi averile; bunăstarea este generală; strada principală este ocupată de magazine, care nu sunt în realitate decât dughene bine construite; putem spune un mare bazar. Germania furnizează Craiovei cea mai mare parte a mărfurilor, care constă, în cea mai mare parte în articole de fier și mercerie. Românii au pasiunea băuturii, iar birtașii constituie cel puțin o cincime din negustorii stabiliți în acest oraș. Casele particularilor, risipite fără nici o ordine, sunt mari și înconjurate de grădini. Un fel de pod construit din scânduri de stejar a cărui întreținere este costisitoare, înlocuiește pe străzi pavajul obișnuit.

p.171 Craiova are de puțin timp o școală centrală bine organizată¹⁸; cursurile sunt împărțite în patru clase: prima este destinată copiilor săracilor și țăranilor, care învață să citească, să scrie și să calculeze. Persoanele care vor să se îndrepte spre comerț // găsesc, în a doua clasă instrucția necesară; celelalte două sunt urmate de tinerii care vor să facă studii mai serioase.

L-am părăsit pe domnul Fălcoianu seara, sperând să străbat noaptea o parte din drumul pustiu ce separă Craiova de București; dar n-am ajuns la jumătatea primului popas și căruța mea, în care, e adevărat, mă smuceam ca un condamnat, s-a desfăcut în patru bucăți. Surugiul, fără a se emoționa deloc, m-a lăsat pe marginea unui șanț, și s-a întors să găsească un nou echipaj. Deoarece sosisem la Olt¹⁹, n-am mai putut să-l traversăm cu bacul; atunci am adormit resemnat până a

¹⁴ Râu în Oltenia.

¹⁵ Războiul ruso-turc din 1828–1829.

¹⁶ Municipiu, capitala jud. Dolj.

¹⁷ Probabil Costache Fălcoianu, maior, vezi Paul Cernovodeanu, Irina Gavrilă, *Arhondologiile Țării Românești de la 1837*, Brăila, 2002, p. 91.

¹⁸ Școală înființată în 1835, vezi I. C. Filitti, *op.cit.*, p. 226.

¹⁹ Râu în Oltenia.

doua zi. De la malurile Oltului până la București țara este pustie; este o câmpie de treizeci de leghe, devastată de război și care a rămas necultivată, ca și când, în opinia românilor, ea trebuia să redevină câmp de luptă; pădurile care o // acopereau au fost tăiate și arse, nu au rămas decât câțiva arbori piperniciți; dar nici un sat, nici un teren cultivat; natura a recucerit totul; la distanță destul de mare, numai două-trei bordeie ridică deasupra solului acoperișuri de humă. În aceste colibe subterane, vegetează ființe în condiții atât de mizere, încât par a nu mai aparține umanității. Abrutizarea pe care o semnalăm este din fericire rară; locuitorii de la câmpie s-au retras în munți și există bunăstare în văile Carpaților, în special lângă Târgoviște²⁰ [...]

Dacă Bucureștiul este bine înzestrat cu hanuri pentru țărani și ceilalți oameni ai țării, în schimb străinii nu pot găsi un hotel²¹. Un grec, un om foarte onorabil, fondase de puțin timp un café-casino, unde două camere sunt la dispoziția călătorilor. A doua zi, încă resimțind supliciuul căruței, am început vizitele. Prima a fost la consulul Franței, domnul marchiz de Châteaugiron²², care m-a primit cu aceeași politețe grațioasă și prevenitoare pe care agenții noștri diplomatici o posedă în cel mai înalt grad. Aveam să-i transmit câteva scrisori și apoi am putut să apreciez amabilitatea și ospitalitatea românilor. Un francez este sărbătorit la București ca un prieten, ca un compatriot, și deseori, în sfârșit, într-un salon unde conversația se face în limba noastră, unde se vorbește despre noi, despre Paris, acest mare focar // de lumină ce strălucește în Europa, ne întrebam dacă Țara Românească este separată de atâtea țări unde obiceiurile și ideile franceze exercită o influență minimă [...] La orele șapte am fost condus la teatru. Clădirea nu este // decât o baracă de lemn, dar în interior s-a amenajat o sală destul de bine aranjată. Lumea era în ținută de gală; femeile, îmbrăcate după ultima modă, purtau bijuteriile din diamante cu multă grație; bărbații, cu mici excepții, au adoptat îmbrăcămintea occidentală. Ofițerii, în uniformă de paradă, împodobiți cu ciucuri și broderii, defilau în fața doamnelor, asemenea frumoșilor noștri, din garnizoanele militare. Parterul oferea cel mai inedit amestec de greci, armeni, bulgari. Prințul Alecu Ghica²³ s-a așezat în loja sa, tapisată cu damasc roșu, iar cortina s-a ridicat. Paolo Cervati²⁴, micul lombard dolofan, și doamna Wis, o nemțoaică de aceeași talie, au atacat cu o siguranță remarcabilă cele mai dificile piese ale lui Donizetti²⁵ și Bellini²⁶; succesul

²⁰ Oraș, jud. Dâmbovița.

²¹ „Am fost asigurat că de un an în București au fost deschise mai multe hoteluri” (*n.a.*); în 1842 existau patru hoteluri: „du Théâtre”, „du Casino”, „du Lion d’or”, „du Valachie”.

²² Châteaugiron, consul general al Franței la București (1837–1839).

²³ Domnitorul Țării Românești, Alexandru D. Ghica (1834–1842).

²⁴ Paolo Cervati, tenor din Milano, profesor la Conservatorul filarmonic și dramatic din Moldova înființat în 1836, vezi I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 626.

²⁵ Gaetano Donizetti (1797–1848), compozitor italian.

²⁶ Vincenzo Bellini (1802–1835), compozitor italian.

p.176 lor a fost fulminant. În timpul pauzelor, meritele celor doi artiști au fost comentate; am remarcat că majoritatea conversațiilor aveau loc în franceză. La unsprezece // fiecare s-a retras satisfăcut de seara petrecută.

p.177 Aspectul general al Bucureștiului este deosebit. Acest oraș, care nu este prea vechi²⁷, a fost construit haotic, și nimic nu este mai dificil decât să-i desenezi planul cu exactitate; este un straniu amestec de barăci, tarabe de lemn, și de locuințe care nu ar sluși deloc frumoasele cartiere pariziene. Străzile deși largi sunt prost pavate și, în general, nu prea sunt; în anotimpul uscat, <chiar> și un pic de vânt provoacă vârtejuri de praf care întunecă privirile trecătorilor, iar cinci minute de ploaie fac aceste străzi impracticabile. Există la mică distanță de București, mine abandonate de gudron fosil; dar în loc să se gândească să profite de această bogăție pentru a face un pavaj în asfalt, le-au abandonat țărănilor, care-și ung roțile căruțelor. Trăsurile sunt deci în București lucruri de strictă necesitate; se găsește un număr mare de droști pentru închiriat, și toți boierii // au mai multe trăsură. Seara, în anotimpul cald, strada principală a orașului, zisă Podul Mogoșoaiei, este plină de echipaje. S-a stabilit din păcate, între cei bogați o competiție ale cărei efecte sunt funeste: luxul, care în anumite părți alimentează industria națională, devine întotdeauna o cauză a ruinei în țările tinere fără industrie; așa se întâmplă că marile averi dispar în timp scurt. Veniturile boierilor se scurg în străinătate, și pământurile lor rămân necultivate. Câțiva nobili totuși s-au smuls din viața enervantă și nechibzuită a capitalei; rezultatele extraordinare pe care le-au obținut din ziua în care și-au retras proprietățile din mâinile intendenților avizi și escroci, au început să deschidă ochii celorlalți. Exportul a început să crească din 1832; recoltele Țării Românești se scurg spre Dunăre, și proprietarii se ocupă puțin de aceste ferme imense // pe care în alte epoci nu le vizitau decât o dată în viață.

p.179 Bucureștiul nu are monumente²⁸. Este imposibil să numești astfel numeroasele biserici pe care superstiția și remușcările, mai mult decât credința, le-au ridicat în ultimul secol. Statui informe, fresce, unde subiectele religioase și profane se amestecă în modul cel mai comic, totul este o mostră a prostului gust²⁹. Altarul este, după ritul grecesc, separat de restul bisericii de către un voal, care nu se ridică decât în anumite momente al slujbei; vitralii de diverse culori dau în lumina zilei sclipiri schimbătoare și bizare. Aceste lucruri pot surprinde ochii și încânta imaginația, dar nu au alt scop; nu se adresează sufletului. Dacă o religie îl ridică pe om deasupra nevoilor terestre, dacă dogma sa, fără a fi cea catolică, îi reamintește originea și scopul său, ea trebuie respectată, și cea care folosește alte mijloace decât raționamentul // și persuasiunea este vinovată. Din păcate religia ortodoxă, predicată de preoții români, în loc de a fi un mijloc de civilizație, nu a fost până în prezent decât un obstacol în calea progresului social. Superstițiile cele mai

²⁷ Este o exagerare; orașul este atestat din 1459.

²⁸ Altă exagerare din partea autorului; existau în 1842 în jur de 130 de biserici.

²⁹ Lipsă de înțelegere a artei religioase de sorginte greco-bizantină.

ridicole sunt luate drept credință, taina cea mai sfântă, cea a confesiunii este exploatată într-o manieră nedemnă. Clerul de jos, constituit din preoți căsătoriți, împărtășesc alături de mulțime păcate, pe care episcopii nu le demască.

Să trecem acum la spitale și închisori, aceste două receptacole ale suferinței umane. Bucureștiul are numeroase case de caritate; care trebuiesc elogiuate. Prima fondată în 1835, în urma testamentului lui Grigore Brâncoveanu³⁰, oferă azil pentru șaizeci de bolnavi de ambele sexe³¹; a doua este un spital militar organizat de ruși³². Acesta, supravegheat de medici germani, poate fi comparat cu altele de același profil. // Închisoarea³³ poate fi mai bine întreținută; totuși, trebuie să facem o mărturisire umilă și tristă, ea are o înfățișare mai puțin penibilă decât ale noastre. Există pentru această instituție câteva speranțe de ameliorare. Domnul Florescu³⁴, inspectorul actual, se ocupă mult de reforma sistemului penitenciar, și am văzut cu plăcere că acest magistrat a meditat asupra lucrărilor domnilor de Tocqueville³⁵ și Beaumont³⁶. Moartea a dispărut din codul criminal. Pedepsa cu moartea, aceea a tăierii mâinilor, tortura și confiscarea sunt abolite deoarece contravin vechilor legi și moravuri ale țării, așa este textul noului regulament. Sângele nu va mai curge în piața publică; este un mare pas. Dar există în codul penal român o pedeapsă ce trebuie înlăturată; aceea a condamnării la ocnă. Nenorociții care sunt loviți, încarcerați în măruntaiele salinelor, spun adio pentru totdeauna luminei, și câteodată fără îndoială ajung să regrete sabia călăului.

p.180

[Urmează o serie de considerații ale autorului despre gradul de civilizație al țării, în comparație cu cel al Serbiei].

Capitolul III

Examen sumar al regulamentului Țării Românești. Domnul. Adunarea națională. Situația țăranilor. Clerul. Învățământul public. Notă asupra literaturii române. Organizarea militară

p.205

[...] Principiul reprezentativ a fost introdus pe larg în toate ramurile administrației publice. Șeful statului trebuie ales de o adunare compusă din cincizeci de boieri din prima clasă și din șaptezeci din a doua clasă, din episcopi, din treizeci și șase de deputați de district și douăzeci și cinci de delegați ai

p.207

³⁰ Este vorba despre banul Grigore Brâncoveanu.

³¹ Așezămintele Brâncovenesti ridicate de Safta Brâncoveanu între 1835–1837.

³² Probabil primul spital din București, Colțea, construit între 1703–1707.

³³ În 1842 funcționau închisorile de la Telegra, Ocna Mare, Giurgiu, Snagov; case de corecție în București, Craiova și în capitalele județelor. Pentru femei erau rezervate schiturile Ostrov și Rătești, vezi I. C. Filitti, *op. cit.*, n. 1, p. 30.

³⁴ Probabil Manolache Florescu, vornic al temnițelor, Paul Cernovodeanu și Irina Gavrila, *op. cit.*, p. 95.

³⁵ Charles Alexis Clérel de Tocqueville (1805–1859), publicist, istoric și om politic francez.

³⁶ Gustave August de Beaumont (1802–1866), publicist și om politic francez.

orașelor³⁷. Domnul Alecu Ghica a fost numit direct de către Rusia și Poartă; dar articolul din tratatul din 1834, care autorizează această derogare de la regulă, îl consideră un caz particular, fără influență asupra viitorului. //

p.212 [...] Sala unde s-a reunit Adunarea națională este mică; în fund se ridică scaunul președintelui; marii boieri își iau locurile pe bănci în dreapta sa, iar deputații districtelor în stânga sa. Oratorii nu urcă la o tribună pentru a-și expune opiniile, între ei se stabilește mai mult un fel de conversație familiară decât o discuție solemnă. Am asistat // la o discuție curioasă din cauza propunerilor făcute de domnul Aristaki³⁸, comisarul sultanului. El a cerut restituirea a 9 000 de piaștri trimiși unei doamne de către căpitan pașa, o pensie lunară de 200 de piaștri pentru un violonist ce-l încânta pe sultan și, în fine, din partea prințului Ghica, 14 000 de piaștri pentru cumpărarea unui dar fiicei lui Mahmud³⁹. I s-a răspuns din partea adunării: 1. Că pașa ar putea din veniturile sale personale să-și recompenseze vechile prietene; 2. Că dacă lui Mahmud îi plăceau violoniștii trebuia să-i și plătească; 3. Dacă domnul dorea să fie generos, avea o listă civilă de 800 000 de piaștri la dispoziția sa.

p.213

Țara Românească este împărțită în 18 districte, în frunte cu un magistrat numit de principe, care trebuie să aleagă dintre doi candidați aleși de notabili. Fiecare oraș are un consiliu municipal prin care se conduce, impune și se administrează singur // unica obligație <este> de a-și supune bugetul miniștrilor. Cetățenii creștini, nobili sau oameni de rând, proprietari ai unui imobil de 700 de franci, se adună la fiecare trei ani în parohia lor și numesc deputații, însărcinați la rândul lor de a alege dintre cetățenii posesori ai unui imobil de 2 800 franci, patru membri, care formează consiliul municipal [...] Legea proclamă deschis abolirea clăcii⁴⁰; proprietatea pământului este dreptul fiecăruia, și noblețea însăși este // accesibilă ultimului cetățean, care se arată demn să o merite⁴¹.

p.215

Marii boieri sunt obligați să furnizeze țăranilor o cantitate de cereale ce variază după trebuințele lor și ale familiilor, în schimb acești fermieri trebuie să plătească și să muncească 18 zile, pe care le pot răscumpăra printr-o taxă fixată de adunarea națională. Țăranii sunt supuși unei capitații anuale de 30 de piaștri (10 franci și 50 centime); dar recrutarea, care în sistemul nostru actual nu apasă decât asupra celor nevoiași, fără cea mai mică despăgubire, în Țara Românească valorează ceva. Părinții ai căror copii sunt chemați să efectueze serviciul militar sunt de drept excluși de la plata capitației.

³⁷ Este vorba de Adunarea Obștească Extraordinară.

³⁸ Probabil Nicolae Aristarchi (1800–1866), capucel la Constantinopol.

³⁹ Mahmud II, sultan (1808–1839).

⁴⁰ Exagerare. Claca va fi definitiv înlăturată în urma legii agrare din 14/ 26 august 1864.

⁴¹ Deși în perioada domniilor pământene și regulamentare au fost ridicați în ranguri noi boieri, afirmația lui Thouvenel este exagerată. Pentru dispozițiile Regulamentului organic privitoare la boierime, vezi Paul Cernovodeanu și Irina Gavrilă, *op. cit.*, p. 5–6.

Fiecare sat are arhive, primărie, percepatori aleși de contribuabili și un medic, care străbate încontinuu districtul pentru a vaccina copii. S-a instituit, de asemenea, în mediul rural un fel de magistratură, care a trebuit să fie suspendată pentru că // populația nu a fost atât de luminată pentru a-i înțelege rostul cu demnitate. În scopul de a diminua pe cât posibil taxele pentru procese și de a evita deplasările întotdeauna costisitoare și dificile, s-a decis ca țăranii să-și aleagă dintre ei un anumit număr de arbitri însărcinați să rezolve toate problemele [...]

p.216

Clerul ocupă în Țara Românească un loc important; din nefericire, cum deja am observat, corupția și ignoranța domnește în rândul membrilor săi: legile pe care le impun trebuie să fie supuse unei revizii complete; dar această reformă nu se va putea face decât prin îmbunătățirea moravurilor. S-au stabilit în noul regulament două dispoziții care, prea recente pentru a influența starea actuală, poartă în ele fructele viitorului. Prima dintre acestea, introdusă în 1836, constă în fondarea a patru seminarii; // cel din București⁴², singurul terminat, a primit deja patruzeci de tineri. A doua constă în obligația, impusă marilor proprietari, de a furniza preoților un anumit număr de pogoane de pământ, care să le asigure strictul necesar și să se poată dedica credinței. Cei trei episcopi de Râmnic, Buzău și de Argeș se află în fruntea clerului român. Titularii actuali nu se bucură de aceeași considerație în sânul opiniei publice; dar cum adunarea națională poate alege episcopii, ea posedă și mijlocul de a pune capăt într-o zi corupției și intrigilor din scaunele episcopale [...]

p.217

p.218

Mănăstirile din Țara Românească sunt amintirea a ceea ce au fost, adică un loc de trândăvie și superstiții; au pierdut singurul avantaj pe care îl aveau sub guvernarea turcilor, acela de a constitui un refugiu împotriva tiraniei. Treisprezece mănăstiri de călugări și cinci case de retragere pentru femei, treisprezece mănăstiri rumeliote, șase mănăstiri dependente de patriarhul de la Ierusalim, și alte trei închinat la Muntele Sinai⁴³, dețin împreună o cincime din terenurile cultivate⁴⁴. Călugării sunt agenții cei mai zeloși ai politicii rusești; icoanele, relicvele, ornamentele bisericești, darurile de toate felurile trimise de la Sankt-Petersburg și răspândite cu abilitate, le întrețin sentimentele cele mai favorabile către țar, pe care îl privesc ca un conducător veritabil al ortodoxismului.

p.219

Magistratura este un alt sacerdoțiu, care exercită asupra poporului <o influență> atât de continuă, atât de importantă, purtând amprenta administrației fanariote. Legislația civilă propriu-zisă este o mină, pe care judecătorii și avocații o exploatează fără jenă [...] //

Instrucția publică a făcut progrese imense; este curios să citești expunerea de motive a noilor legi relative la această parte a constituției, gândindu-te că a fost

p.221

⁴² Pentru pregătirea clerului înalt se deschide la Mitropolie în 1835, un seminar central; cel de la episcopia Buzăului s-a deschis în 1836; cel de la Râmnic și cel de la Argeș în 1837.

⁴³ Muntele Sinai, munte în peninsula Sinai aflată la extremitatea nordică a Mării Roșii.

⁴⁴ În ciuda eforturilor depuse de domnii regulamentari, chestiunea mănăstirilor închinat va fi rezolvată abia în timpul domniei lui Al. I. Cuza.

redactată în birourile cancelariei rusești. [Urmează un citat din Regulamentul organic referitor la învățământ].

p.222 Instrucția primară este foarte răspândită; dar, lăsând la o parte ceea ce puteam să aflu numai de la alții, prefer să dau câteva detalii despre Colegiul de la Sfântul Sava⁴⁵, din București. Acest vast stabiliment condus de domnul Poenaru⁴⁶, pe care o lungă ședere în Franța l-a prefăcut în omul cel mai capabil de a-și îndrepta preocupările către o astfel de administrație, este perfect întreținut. În jur de cinci sute de tineri primesc educație la acest colegiu. Studiile sunt împărțite în patru clase, astfel încât fiecare elev, indiferent de origine sau de avere, pentru că orele sunt gratuite, poate căpăta cunoștințele necesare viitorului său; și aceste patru clase sunt împărțite fiecare în mai multe secțiuni. Am vizitat aceste clase diferite cu mult interes. // Copii care au fost examinați în fața mea pe neaunțate, au părut să răspundă cu inteligență la câteva întrebări de geometrie și aritmetică; în rest nu am putut judeca decât prin analogie. Patru alte școli din București, și douăzeci în districte, sunt deschise gratuit tuturor celor care doresc să le urmeze. Instrucția primară și organizarea comunală vor schimba, trebuie să sperăm, în douăzeci de ani destinul Țării Românești.

p.223

Programul umanioarelor, pe care l-am transcris, așa cum era pentru anul 1838, merită atenția noastră:

1. clasa întâi – elemente de franceză, gramatică română;
2. clasa a doua – limba franceză, geometrie, desen;
3. clasa a treia – compoziții în franceză;
4. clasa a patra – istoria antică, limba greacă, franceză, desen;
5. clasa a cincea – istoria modernă, franceza, greaca, latina;
6. clasa a șasea – filozofia.

p.224 Acest program este curios; dovedește incontestabil influența exercitată de moravuri asupra politicii. Dacă ceva, în // sfârșit, putea favoriza influența rusă, era introducerea limbii slave în principate; ei bine!, nu numai că această limbă nu este introdusă în nici un curs public, dar guvernul rus a fost nevoit să adopte franceza ca limbă de învățământ. Această măsură ne dă o mare forță morală; ideile noastre prind viață în limba noastră; boierii citesc puțin dar numai cărți franțuzești⁴⁷. Toți bogații iau pentru copii lor institutori francezi [...] Ultima clasă a Colegiului Sfântul Sava este consacrată studiilor complementare; ea se împarte în două secțiuni: în prima se învață algebra și geometria transcendentă; în cea de-a doua // trigonometria și dreptul. Aceste cursuri sunt puțin frecventate; boierii preferă să-și trimită fii în universități străine. Acești tineri se reîntorc în București, așa cum spiritual li s-a reproșat, numai cu haine bine croite; dar astăzi tânăra generație este demnă, și, dintre cei treizeci de români care au urmat cursuri universitare la Paris, putem cita

p.225

⁴⁵ Colegiul de la Sf. Sava deschis în 1818 de către Gheorghe Lazăr.

⁴⁶ Petrarhe Poenaru (1799–1875), director al Colegiului Sf. Sava.

⁴⁷ „S-a format în Orient o societate feminină, al cărei scop este de a traduce în limba greacă romanele lui Georges Sand” (n.a.).

mai mulți care sunt utili patriei lor. Trebuie să spun, de asemenea, că mai mulți boieri au deschis școli pe proprietățile lor, și că domnul Câmpineanu⁴⁸, unul dintre cele mai nobile caractere ale Țării Românești, a fondat o școală, care condusă de un francez, poate servi drept model și altora de același fel⁴⁹.

Pentru a termina această descriere a personalităților și instituțiilor din Țara Românească, am să adaug // câteva cuvinte despre organizarea militară. Tratatul a p.226
fixat la 5 000 numărul de soldați pe care trebuie să-l aibă Țara Românească; oricare ar fi fost motivele acestei dispoziții, nu putem decât să o aplaudăm [...] Trupele române se compun dintr-o brigadă de infanterie și un regiment de cavalerie. Durata serviciului militar este de șase ani, în timpul cărora familia este scutită de impozite. Serviciul militar poate fi folosit ca mijloc de luminare a maselor; dar până în prezent raportul dintre soldații care știu să citească și cei care nu știu, nu este decât unul la patruzeci. O instituție care este afiliată armatei este cea a carantinelor; trebuie să vedem în ea mai puțin o precauție sanitară decât un scop politic. Rușii au dorit să p.227
separe principatele cât mai complet de Turcia; carantina // de pe Prut odată înălțată, ea este atât de diminuată, încât putem privi suprimarea sa ca oprită, <iar> Moldova se va găsi într-un fel încorporată imperiului rus. Cordonul român este compus din 227 de posturi, alcătuit fiecare din doi soldați și șase țărani; ultimii sunt recrutați pe rând din populația riverană, care își îndeplinește astfel obiceiul serviciului militar. [Considerațiile autorului despre ocupația rusă].

Capitolul IV Țiganii sau boemienii din Țara Românească

Servitutea, acest viciu al societăților vechi, pe care societatea modernă nu p.230
l-a extirpat pe de-a-ntregul din sânul său, face încă victime în Țara Românească. Există în Europa un popor, sau mai bine spus o hoardă care, mai mult decât evreii, pare destinată să ofere ochilor umanității un trist și viu exemplu al furiei divine; cine în Franța nu cunoaște boemienii? Sclavia a așezat în principatele danubiene un // p.231
număr considerabil din acești copii ai unei rase, care se regăsește răspândită în Andaluzia⁵⁰ și în Scoția, în Italia și în Suedia, în Franța și în Germania, peste tot fiind un subiect de teamă pentru cei mulți și de meditație pentru istorici.

⁴⁸ Ioan Câmpineanu (1798–1863), boier muntean lider al opoziției în Adunarea obștească a Țării Românești, conducător al unei societăți secrete.

⁴⁹ „Literatura este cea mai înaltă expresie a civilizației morale a unui popor. Astfel pentru a ieși puțin din cadrul acestui capitol, pot insera aici o notă despre mișcarea intelectuală din cele două principate. Preocupările politice, cenzura și absența unui public avizat au încetinit dezvoltarea literelor în Țara Românească. Totuși, în ultimii ani, mai mulți tineri au început să profite de resursele poetice ale limbii române, și operele lui Victor Hugo și Lamartine au fost traduse. Domnul Văcărescu, pe de altă parte a făcut o imitație remarcabilă a psalmilor lui David; fabulele politice ale domnului Alexandrescu sunt spirituale și picante. Amintirea timpurilor trecute și-a găsit, de asemenea, interpreți, iar oda domnului Eliade, *Ruine la Târgoviște*, a devenit populară. Domnul Kogălniceanu a scris în franceză o istorie a Moldovei” (n.a.).

⁵⁰ Regiune din sudul Spaniei.

În momentul în care atâtea voci se ridică în favoarea cauzei negrilor, nimeni nu se gândește să oprească plaga, care crește fără obstacole într-o țară, care se găsește la câteva zile depărtare de Franța [...] Câte persoane știu că există în Moldova și Țara Românească 250 000 de boemieni⁵¹, care nu numai că sunt sclavi, dar sunt lipsiți de minima subzistență pe care, în coloniile noastre, stăpânul interesat în creșterea bogățiilor sale o acordă instrumentelor sale de lucru? [...]

p.241 Am ajuns să examinăm starea Țiganilor din Țara Românească și Moldova; în
nici o parte ea nu este mai mizerabilă. Sclavia, cu tot ce are mai umilitor și ca forță
p.242 demoralizatoare // apasă asupra a 250 000 de indivizi.

În cele două principate, Țiganii se împart în două mari diviziuni, robii
particularilor și robii statului; ne ocupăm mai întâi de ultimii. Această clasă
cuprinde mai multe categorii distincte, dintre care prima este cea a aurarilor sau a
căutătorilor de aur în râuri. Câteva râuri din Țara Românească, și în special
Dâmbovița⁵², Oltul⁵³ și Argeșul⁵⁴, aduc fragmente de aur, pe care Țiganii aurari sunt
singurii ce le pot aduna. Dar acestui privilegiu, mult mai puțin avantajos astăzi decât
altădată, i se adaugă o sarcină care nu se micșorează. Prințesa, sau în lipsă, cea mai
p.243 apropiată rudă a domnului, ia ca dar o parte din câștigul fiecărui aurar [...] Apoi
sunt ursarii, al căror nume indică profesia. Ursarii sunt // îmblânzitorii urșilor; ei se
adună pentru a urmări aceste animale, pe care le hrănesc atunci când le prind tinere,
sau pe care le pun în imposibilitatea de a se hrăni. Urșii din Carpați sunt de altfel
mai mici și de o natură mai puțin feroce decât cei din Nord; stăpânii îi dresază cu
ușurință și merg din sat în sat pentru a obține câteva parale din curiozitatea țăranilor.
Acestei triste meserii, ursarii îi adaugă cunoștințe veterinare, pe care superstiția
țăranilor le atribuie unei arte magice; ei pot să-și ducă astfel existența deplorabilă,
și să plătească guvernului o rentă de la douăzeci la treizeci de piaștri.

Dintre toți Țiganii cei care se îndepărtează cel mai mult de viața sălbatecă sunt
lingurarii; ei meșteresc, cu o îndemânare remarcabilă, tacâmurile și vasele din lemn,
singura veselă cunoscută de țăranul român [...] Această dublă ocupație cere o
p.244 oarecare stabilitate în locuirea // celor care o practică; astfel cea mai mare parte a
lingurarilor au bordeie, murdare este adevărat, dezordonate, dar care constituie
totuși un progres.

Clasa cea mai de jos a triburilor o constituie lăieșii sau oamenii fără avere și
vagabonzi. Este greu să-ți imaginezi din ce categorii este formată această clasă; tot
ceea ce mizeria are mai înspăimântător se reunește cu tot ceea ce corupția are mai
abject. Lăieșii hoinăresc fără încetare, împărțiți în bande mai mult sau mai puțin
însemnate, unde numărul femeilor este aproape egal cu cel al bărbaților, dar unde

⁵¹ Catagrafia din 1837 amintea 8 288 de Țigani ai statului, 23 589, Țigani mănăstirești, 33 746 Țigani boierești.

⁵² Râu în Muntenia.

⁵³ Râu în Oltenia.

⁵⁴ Râu în Muntenia.

organizarea familială nici măcar nu este cunoscută. Din loc în loc pe vastele câmpii ale Țării Românești, veți zări douăzeci sau treizeci de căruțe formând un careu, și câteva corturi la mijloc: este o așezare de boemieni. Aproiați-vă. Și spectacolul cel mai ciudat și mai trist vă va șoca. Aici, la lumina unor cărbuni aprinși, oameni cu tenul brun, cu privirile sălbătice, veritabili ciclopi, fac să geamă fierul // sub ciocanele lor; acolo un grup de copii de ambe sexe, goi, părăsesc un pat de gunoarie pentru a se agăța de picioarele voastre; mai departe, veți vedea alergând tinere îmbrăcate în zdrențe hidoase. Ele dansează și se acompaniază de tamburine; vă atrag în dansurile lor până ce se prăbușesc la pământ epuizate de oboseală; atunci cu mâinile întinse vă cer cu o voce răgușită: „O para, stăpâne, o para!”. În fața unei astfel de abrutizări inima este împărțită între dezgust și milă. p.245

Fiecare tabără formează o colonie, care se așează pentru o perioadă într-un oraș sau sat. Bărbații recondiționează căruțele și fac câteva lucrări de lăcătușerie; dar cu greutate strâng o sumă mică pe care o cheltuiesc pe băuturi și pe tabac; pipa este compania inseparabilă a țiganului. Femeile atât cât sunt tinere, adică atât cât nu au douăzeci de ani, mizează pe viciu; odată ajunse mame, ele se // ofilesc și nu au altă sursă de venit decât magia; ele interpretează visele, alungă spiritele rele din animale, dezvăluie viitorul amantilor nerăbdători. Colonia își are șeful său, numit jude sau judecător; acest ciudat magistrat, recunoscut și confirmat de guvern, își datorează demnitatea voturilor tovarășilor lui. Odată desemnat, patru dintre bărbații puternici îi fac din umerii lor o pavăză pentru a-l prezenta supușilor. Suveranul poartă un bici în loc de sceptru, și un costum strălucitor, compus dintr-o tunică roșie, dintr-o căciulă de astrahan și din o pereche de cizme galbene, care îi asigură respectul curtezanilor săi în zdrențe. p.246

În timpul iernii, care este foarte aspră în Țara Românească, țiganii se ascund în pământ, unica deschizătură servind drept ușă, fereastră și coș. Copiii sunt trimiși goi în satele vecine pentru a cerși; la întoarcere dacă se plâng de frig, mamele lor le repetă această frază care a devenit // proverbială în Țara Românească: „Iată frânghiile înfriguraților; făceți-le cingători și veți avea cald”. În aceste interioare viața comună este o ceartă continuă. Acolo nu există mobile pentru a fi sfărâmate sau să-și dea în cap unul altuia. Ce fac atunci părinții? Apucă de mâini primii copii care îi găsesc și se servesc de ei ca un fel de arme pentru a termina lupta; astfel întâlnești un număr mare de micuți piperniciți și mutilați, victime triste ale luptelor părintești. p.247

Țiganii nu au nici un principiu religios; ei încearcă numai cea mai mare parte din temerile superstițioase pe care le inspiră. Cei care se botează nu-i putem considera ca făcând parte din marea familie creștină; ei nu văd în botez decât un mijloc de a obține un cadou de la cel care consimte să le fie naș. Individul deja botezat la București înșeală buna-credință a unui locuitor din Craiova, și // încearcă să reînnoiască cât mai des posibil ceremonia, care nu are în ochii săi alt scop decât acela de a câștiga o haină veche sau câțiva piaștri. p.248

p.249

[...] Să trecem la cea de-a doua clasă a ȝiganilor, cea care este formată din robii particularilor: ea este împărțită în două : lăieșii, a căror degradare este cunoscută și cea a vătrașilor sau a servitorilor [...] // Un ȝigan dacă este cultivator se vinde cu 100 de franci; fierarii și muncitorii nu valorează decât 70 de franci; o familie întreagă este vândută pentru 500 de franci. [Urmează considerații despre eliberarea ȝiganilor și consecințele acesteia].

Capitolul V

p.253

Idee sumară despre resursele materiale ale Țării Românești. Călătorie de la București la Brăila. Importanța comercială a acestui din urmă oraș. Comerțul francez. Galați. Tulcea. Delta Dunării. Ocuparea gării Sulina de către ruși

Ne-a rămas, pentru a completa schița rapidă pe care am încercat s-o facem, să dăm o idee sumară despre resursele materiale ale Țării Românești.

p.254

Despre populația acestei țări nu avem un recensământ precis. Înainte de ocupație, se înregistrau 500 000 de suflete⁵⁵; rușii au efectuat un recensământ ale cărui rezultate au fost atât de diferite de cele adevărate, încât au evitat să le facă publice; putem totuși să presupunem că // numărul locuitorilor se ridică la cel puțin 2 milioane la o suprafață de 4 810 kilometri pătrați⁵⁶. Clima Țării Românești este dulce și sănătoasă în vecinătatea Carpaților; dar pădurile care ocupă un sfert din teritoriu și apele stătătoare care scaldă câmpiile întrețin în anumite părți o umiditate primejdioasă. Solul este bogat, fertil și bun pentru toate felurile de culturi care sunt și la noi: porumbul, orzul și alte cereale cresc minunat; grâul fără a fi de calitatea celui de la Odesa⁵⁷, este totuși bun; podgoriile foarte abundente dau vinuri ușoare, căutate în Rusia, unde se importă la prețuri considerabile; această ramură a comerțului va avea o importanță mai mare, pentru că procedeele de fabricație au fost ameliorate. Fructele uscate și frunzele de tutun fac parte din produsele pentru export. //

p.255

Țara Românească are turme mari de oi care dau o mare cantitate de lână; rasa de cai, deși mică este atât de bună, încât Austria o admite în crescătoriile de prăsilă; nenumăratele roiuri de albine furnizează o ceară excelentă; Oltul, Jiul⁵⁸, Siretul⁵⁹ și Dunărea abundă în pește de toate felurile, încât saramura poate deveni avantajoasă.

Regnul mineral se ridică la înălțimea celorlalte două; dar lipsa capitalului și a cunoștințelor necesare, și mai mult decât atât, teama de a trezi avariția turcilor au

⁵⁵ Cifra ni se pare mult diminuată.

⁵⁶ „Vedeți piesele justificative nr. 5 *Statistica Țării Românești*” (n.a.).

⁵⁷ Port la Marea Neagră, astăzi în Republica Ucraina.

⁵⁸ Râu în Oltenia.

⁵⁹ Râu în Moldova.

întârziat până în prezent exploatarea acestei resurse de bogăție. Rușii, în timpul ocupației, au realizat harta geologică a Carpaților, având grijă să nu răspândească descoperirile lor. Românii înșiși, bănuind abundența și varietatea bogățiilor pe care le conțin munții lor nu au nici o informație exactă. Am reușit să-mi procur câteva informații inedite // pe care le transcriu aici. Inginerii generalului Kiselev⁶⁰ au recunoscut existența minelor de fier obișnuit și a celor de fier-pirită, de aramă în special la Crasna⁶¹, de argint viu la Pitești, de cărbuni la Geseni⁶², de sulf, de chihlimbar galben la muntele Dealu Roșu⁶³, de smoală minerală, de aur la Corbeni⁶⁴, asfalt și în fine salpetru la Pucioasa⁶⁵, unde se găsesc de asemenea ape sulfuroase. p.256

Produsele salinelor formează ele însele o treime din veniturile statului, care depășesc suma de cincisprezece milioane piaștri.

Abuzurile guvernului fanariot și extorsiunile turcilor au paralizat comerțul românilor; el a luat un oarecare avânt în timpurile din urmă. În 1832 cifra exportului era de 32 640 291 piaștri; a crescut în 1836 la 41 384 318 și în anii următori, dezvoltarea a fost și mai considerabilă încă.

În fiecare familie română, femeia țese o pânză groasă, din care face // apoi haine soțului și copiilor săi; dar nu se poate spune că nu există fabrici în Țara Românească: obiectele de manufactură de valoare vin din străinătate. p.257

Importurile s-au ridicat, în 1832 la 27 733 000 piaștri, și la 32 001 275 în 1836; o simplă comparare a acestor două cifre indică o creștere destul de notabilă a prosperității generale. Germania și Turcia își împărțeau monopolul importurilor până în timpul ocupației rusești; din 1832, balanța comerțului dintre Brăila și Constantinopol a stabilit o diferență în favoarea principatului. Germania și-a conservat toate privilegiile; dar libertatea acordată portului Brăila⁶⁶, și avantajele expedierii mărfurilor pe mare vor face să apară în acest punct o concurență activă.

Dorim să examinăm orașul care este chemat să aibă un rol principal în comerțul Țării Românești, și în loc de a lua vaporul // din Giurgiu⁶⁷, ne-am decis să ajungem la Brăila pe cale terestră. Dezgustați de poșta română, am închiriat un furgon greoi care ne-a dus la Brăila în două zile. Pe o rază de zece leghe în jurul Bucureștiului, am întâlnit câteva sate, atrase de vecinătatea capitalei; mi-au părut mai populate decât acelea pe care le-am traversat de la Cerneți la Craiova; unul dintre ele chiar ne-a uimit prin aerul său de bunăstare și curățenie. Dar imediat am intrat într-o imensă pustietate, care s-a prelungit până la Brăila. Pământul acestui ținut pare să fi regăsit într-un lung p.258

⁶⁰ Pavel Dmitrievici Kiselev (1788–1872), general și diplomat rus, președinte al divanurilor din Țara Românească și Moldova (1830–1833).

⁶¹ Crasna, comună jud. Gorj.

⁶² Geseni, probabil comuna Iezeni, jud. Prahova.

⁶³ Dealul Roșu, în jud. Gorj.

⁶⁴ Corbeni, localitate jud. Buzău.

⁶⁵ Pucioasa, localitate jud. Dâmbovița.

⁶⁶ În 13 ianuarie 1836, Brăila este declarată porto-franco, vezi C. C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1968, p. 152.

⁶⁷ Giurgiu, fostă raia, revenit în Țara Românească în urma Tratatului de la Adrianopol, astăzi capitala jud. Giurgiu.

repaus o nouă virginitate; nimic nu poate descrie forța vegetativă a diferitelor plante de care este acoperit; prețiile sunt smălțuite de o cantitate imensă de flori încântătoare, ca anemonele și busuiocul roșu. Această priveliște, care sfârșește prin a deveni monotonă este plină de farmec la început. Ne este greu să înțelegem cum oamenii refuză să profite

p.259

// de bogățiile pe care natura le etalează în fața lor din belșug.

În seara celei de-a doua zile am ajuns la Brăila, și pentru prima oară am înnoptat la un han. Ni s-a dat o cameră strâmtă, unde paturile, mesele și scaunele erau așezate într-un fel de dulap acoperit de o rogojină de stofă: a trebuit ca pe acest divan moale să ne culcăm, fără a ne gândi să mâncăm, adică să ne lăsăm pradă unei legiuni devorante de insecte. După o noapte teribilă, petrecută în întregime regretând vaporul, ne-am prezentat la domnul Slătineanu⁶⁸, căruia i-am fost recomandați. El nu a vrut să rămânem nici un minut în plus în caravanserai, și ne-a oferit cu eleganță o ospitalitate pe care nu o vom putea uita niciodată. Domnul Slătineanu a avut bunăvoința de a ne conduce el însuși în drumurile noastre prin oraș și împrejurimi, și nimeni nu putea să o facă mai bine ca el; pentru că a contribuit, din partea sa, la punerea bazelor prosperității viitoare a Brăilei // Rușii în 1829, după un asediu lung și sângeros, au ocupat orașul; generalul Kiselev a ordonat dărâmarea zidurilor, și crezând locul bun pentru un așezământ comercial, l-a însărcinat pe domnul Slătineanu să înceapă lucrările necesare. Atunci trei sute de locuitori nenorociți stăteau în ruinele cetății; astăzi Brăila este un oraș de opt mii de suflete⁶⁹! S-au stabilit mulți străini, și toți au calitatea de a fi comercianți *en-gros* și *en-détail*. Numai turcii, în ciuda dreptului de suzeranitate, nu se pot așeza, dacă nu au declarat la poliție motivele și durata sejurului. Lor le este interzis comerțul *en-détail*; le este refuzată practicarea cultului lor; în sfârșit, și aceasta este caracteristic, un musulman nu poate obține înmormântarea în Țara Românească.

p.260

Planul Brăilei este terminat⁷⁰; se discută deja despre întinderea viitorului oraș și despre buna dispunere a gardurilor de lemn care indică // străzile, și care din zi în zi, sunt înlocuite de construcții. Portul începe să fie frecventat. În 1831, de abia se putea găsi atât grâu pentru a umple două bastimente, iar în 1837, mai mult de trei sute de nave veneau să-și caute încărcătura⁷¹. Țăranii nu puteau uita jafurile suferite atât de mult timp; văzând fructele muncii lor trecând în mâini străine, ei s-au hotărât să nu extindă cultura mai mult de trebuințele familiei: și-au regăsit încrederea și satele din jur au intrat într-o eră de prosperitate. În afară de capitație, locuitorii au consimțit

p.261

⁶⁸ Paharnicul Iancu Slătineanu, ocârmuitorul jud. Brăilei între 1830–1837.

⁶⁹ O statistică din 1838 indică 8 695 de locuitori, vezi C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 158.

⁷⁰ Era vorba de planul întocmit de căpitanul baron R. de Borroczyński supus aprobării domnești în 14 ianuarie 1835.

⁷¹ În 1837 intră și ies din Brăila 449 de vase; în 1838, 397; în 1839, 465; în 1840, 412 vezi I. C. Filitti, *op.cit.*, p. 223.

să dea de familie, câte trei piaștri destinați cumpărării de instrumente de muncă, de armăsari, și destinați reparațiilor locale.

Aceste detalii ajung pentru a da o idee despre importanța comercială a Brăilei. Străinii nu ignoră resursele noului oraș. Austriecii, ale căror progrese în materie industrială sunt mai rapide decât indiferența noastră // o bănuiesc, și englezii, acești speculanți neobosiți, întrețin cu Brăila relații foarte vii și fără îndoială avantajoase. Turcii, napoletanii și grecii vin și caută grâne și produse de primă necesitate. La fiecare șapte nave, care din 1832 vin în porturile Brăila și Galați, câte sunt ale noastre? Unul în 1833, și șase în 1838. [Urmează considerații despre slaba preocupare a Franței față de comerțul cu Orientul].

p.262

Anglia⁷², Rusia, Austria, Grecia și Piemontul au agenți în Brăila, iar cel al Angliei este însărcinat să se ocupe de afacerile franceze sub supravegherea consulului de la București! Funcțiile foarte importante ale acestui consul // sunt mai degrabă diplomatice; agentul nostru comercial trebuie să stea în Brăila; numai de aici poate studia resursele Țării Românești, informa porturile noastre din Mediterana despre variații ale mercurialelor și indica camerelor de comerț care dintre produsele noastre se pot vinde cu certitudine, ceea ce un viceconsul englez, pe cât de loial poate fi, nu va putea s-o facă niciodată. [Despre utilitatea comerțului cu principatele].

p.265

p.266

De la Brăila puteam să ne imbarcăm pentru Constantinopol; dar în intenția de a vizita Galați, singurul port al Moldovei, am preferat să luăm pachebotul din acest ultim oraș⁷³. Drumul de la Brăila la Galați se face în două ore și jumătate; traseul este foarte pitoresc. Pădurile care acopereau colinele au fost devastate în timpul războiului, dar cele plantate de curând cresc cu o vigoare remarcabilă; câmpiile au început să fie brăzdate de pluguri, țăranii par mai puțin săraci decât în alte locuri; comerțul are o influență fericită asupra împrejurimilor Brăilei. Siretul formează linia de demarcație între două principate. Am trecut acest râu, destul de important pe un pod plutitor care se intenționează a fi consolidat. // Moldova se arată a fi o țară muntoasă, și deși nord-estul Țării Românești este destul de accidentat, tranziția este bruscă. Drumul destul de bine întreținut, traversează o vale fertilă, mărginită de arbori magnifici și străbătută de ape, care fac ținutul bun atât pentru exploatarea fabricilor cât și pentru agricultură.

p.267

p.268

Am zărit <orașul> Galați din depărtare. Acest oraș se împarte în două părți; orașul nou ocupă o colină ridicată, de unde privirea domină asupra Dunării și a frumoșilor munți ai Bulgariei; casele elegante și construite din piatră dau acestui cartier un aer european; inundațiile frecvente ale Dunării îi forțează pe locuitorii orașului vechi să urmeze exemplul celor care s-au stabilit pe înălțimi [...] // Coborâm de-a lungul fluviului pe ulițe întortocheate pline încă de construcții vechi

p.269

⁷² Viceconsulul englez este atestat în 1835.

⁷³ Este vorba de vaporul „Ferdinand I”, care făcea legătura dintre Galați și Constantinopol.

p.270 turcești, unde negustorii și-au deschis provizoriu comptoarele lor. O populație cosmopolită se înghesuie în bazarele și numeroasele cafenele din Galați [...] Din 1832, 400 de nave se opresc în fiecare an în Galați. Dunărea în acest fragment al cursului său, nu se ridică deasupra mării decât cu trei metri și navele de 300 de tone pot naviga cu ușurință din aprilie până în noiembrie. Lemnul, grâul, uleiurile // diverse de pește, ceara cea mai bună din Europa, în special cea verde și parfumată specifică Moldovei, acestea sunt principalele produse ale provinciei [...] Domnul actual, Mihail Sturdza⁷⁴, cunoaște foarte bine resursele țării și dacă i se reproșează (pe drept poate) înclinarea prea mare spre câștig, trebuie să mărturisim că, pe măsură ce-și mărește averea, dă agriculturii și comerțului impulsuri favorabile intereselor generale. Alecu Ghica⁷⁵, domnul Țării Românești, este un om plin de

p.271 bune intenții, dar fără cutezanța de a le împlini, mai // cinstit decât subordonații săi, și incapabil să reprime corupția care îl înconjoară; excesiv de prudent, nu acționează fără avizul cabinetului rus, și, victima unei politici viclene, el și-a îndepărtat o parte din boierime⁷⁶. Mihail Sturdza este un om politic mai fin decât domnul din Țara Românească. Rusia după ce a fondat Brăila într-un moment de iluzie sau de generozitate, a întrevăzut viitorul acestui oraș și s-a temut de eventualitatea unei competiții cu Kerson⁷⁷ sau Odesa⁷⁸; guvernul din Țara Românească a continuat fără energie activitățile comerciale și a lăsat această grijă particularilor. Sturdza, mai puțin neliniștit din cauza Rusiei, se interesează deschis de prosperitatea mereu crescândă a orașului Galați. // Beneficiile acestui oraș, care în 1833 nu au depășit 85 000 de piaștri, au atins în 1838 suma de 116 000 de piaștri; portul său este din ce în ce mai frecventat. Moldovenii remarcă cu regret că pavilionul Franței se arată foarte puțin. La Galați ca și în Brăila, nu avem viceconsul; această stare de lucruri împiedică progresul comerțului francez în principate [...]

p.272

p.275 A doua zi, devreme, am părăsit portul Galați. Balcanii au apărut la o oarecare distanță pe malul drept al fluviului; stepele din Basarabia au coborât până la malul stâng, care de la vărsarea Siretului până la cea a Prutului, pare aproape în întregime părăsită. Mizerabilul oraș Reni⁷⁹ este situat la puțină distanță de al doilea râu. Pe la amiază am ajuns în fața orașului Tulcea⁸⁰, unde neîndemânarea căpitanului nostru, a cărui talie era mai degrabă a unui stăpân de hotel bine hrănit decât a unui marinăr cu experiență, a sfârșit prin a ne face să eșuăm. Tulcea ridicată pe flancurile unei frumoase

⁷⁴ Mihail Sturdza, domnul Moldovei (1834–1849).

⁷⁵ Alexandru D. Ghica, domn al Țării Românești (1834–1849).

⁷⁶ „Făcând aceste considerații asupra domnului Alecu Ghica m-am făcut organul unei opinii moderate pe care o cred justă și cumpătată. Vizita mea la București nu a fost atât de lungă, pentru a îndrăzni cu toată siguranța să reproduc gravele acuze pe care opoziția le adresează acestui prinț a cărui situație dificilă merită toată indulgența” (n.a.).

⁷⁷ Kerson, astăzi Herson, port la Marea Neagră.

⁷⁸ Odesa, port la Marea Neagră în Ucraina.

⁷⁹ Oraș situat la granița dintre România și Ucraina.

⁸⁰ Municipiu, capitala jud. Tulcea.

coline, seamănă ca toate orașele turcești⁸¹ // cu un încântător decor teatral; apropiindu-te, iluzia dispare. Fiecare din aceste case, care văzute de la distanță promit un sejur plăcut, este o cloacă plină de mizerie și de o necurătenie nemaiîntâlnită. Totuși Tulcea nu este lipsită de importanță; ea face un comerț destul de considerabil cu pește sărat, lemn, cereale, și va profita fără îndoială de trezirea industriei în aceste ținuturi, unde oamenii abrutizați de teamă și lene par de mult timp să caute a nimici binefacerile creației. De la Tulcea până la vărsare, Dunărea este tristă și monotonă; cursul ei când se îngustează, printre insulele a căror solitudine nu este tulburată decât de nenumărate cârduri de pelicani, când etalează o enormă întindere de apă. Un destul de mare număr de nave se încrucișează cu pachebotul nostru; din loc în loc, carene eșuate și greementuri ce plutesc amintesc că Dunărea ca și marea are furtunile și pericolele ei. La ceasurile trei // eram la Sulina⁸². Dunărea se varsă în Marea Neagră prin șase guri, dintre care cele trei principale sunt: Chilia, Sulina și la sud Sfântu Gheorghe. Genovezii, a căror putere a luat în Orient o extindere deosebită, au fondat un comptoar la Chilia; această gură a Dunării este complet înămolită; aceea a Sfântului Gheorghe este accesibilă numai bărcilor pescărești; numai brațul Sulina, care de la Tratatul de la Adrianopol depinde de Imperiul rus, permite trecerea vaselor de trei sute de tone⁸³. [Considerații despre interesele Rusiei, Austriei și Turciei în zona gurilor Dunării].

Piesa justificativă nr. 5. Statistica Țării Românești

Domnul F. Colson⁸⁴, într-o lucrare bogată în documente curioase, intitulată, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*⁸⁵, a indicat 2 402 027 cifra atinsă în 1839 de români.

Iată, de altfel, statistica celor două principate întocmită de ruși, în 1834:

	Țara Românească	Moldova
Întinderea în km. pătrați	4 810	2 671
Populația ⁸⁶	1 950 000	1 100 000
Ortodocși	1 935 000	1 010 000
Catolici	6 200	40 000
Evrei	5 000	50 000
Țigani	95 000	75 000

(Cifrele referitoare la țigani sunt false; în Moldova și în Țara Românească sunt 257 000 (n.a.).

⁸¹ În acea epocă, Dobrogea aparținea Imperiului Otoman.

⁸² Oraș, jud. Tulcea.

⁸³ Afirmatie adevărată, vezi I. C. Filitti, *op.cit.*, p. 221.

⁸⁴ Felix Colson, secretarul consulatului francez din București, mai apoi secretarul lui Ion Câmpineanu, autor al unor lucrări despre principate.

⁸⁵ Apărută la Paris în 1839.

⁸⁶ În 1849 populația Moldovei era de 1 462 105 locuitori, iar a Țării Românești 2 500 000, vezi I. C. Filitti, *op.cit.*, p. 589.

Animale⁸⁷

Capre	202 315	360 000
Boi și vaci	643 507	660 000
Oi	1 432 000	1 500 000

p.357

Piesă justificativă nr.6.

Notă asupra comerțului celor două principate, Țara Românească și Moldova

(Pentru a întocmi această notă m-am servit de informațiile autentice și de o excelentă broșură publicată de Charles Cunningham⁸⁸, vice consul al Majestății Sale britanice la Galați. De ce să nu o spun? Făcând această parte aridă a lucrării mele, nu am alt scop decât de a furniza negustorilor din Marsilia⁸⁹, Nîmes⁹⁰, Certe⁹¹, Montpellier⁹² câteva documente utile și de o exactitudine riguroasă. Comerțul francez va câștiga mari avantaje dintr-o legătură mai strânsă cu Țara Românească, și aș fi fericit să pot contribui cu slabele mele puteri, la acest rezultat).

p.358

Raritatea capitalurilor nu le permite în general antreprenorilor din Brăila și Galați să adune, în aceste două orașe, mari rezerve de cereale; dar putem încheia cu ei contracte prin care se angajează să furnizeze, la un termen fix, o anumită cantitate de mărfuri; acest mod de a opera cere prudență; în plus domnul Cunningham mărturisește că vânzătorii se disting în general prin bună-credință [...]

Exporturile din Brăila. Grâul Țării Românești este de o calitate bună; se disting două specii: grâul de munte, care se cultivă în districtele muntoase ale Olteniei, și grâul de câmp, inferior primului, care crește în câmpiile Brăilei.

p.359

De zece ani, progresul agriculturii a dus la ameliorarea calității grânelor din Țara Românească, care le egalează pe cele de la Odesa; sunt deja preferate celor de Taganrog⁹³. // 400 de ocale de grâu se vând, într-un an obișnuit, cu 90 de piaștri⁹⁴.

Orzul se găsește din plin în țară, <cu el>se hrănesc în special caii, fiind preferat ovăzului; chiar dacă nu este de o calitate superioară se exportă deseori la Triest⁹⁵.

⁸⁷ În 1839 în Țara Românească din 456 240 de boi, pentru comerț erau 44 245; 1 825 374 oi; 278 392 capre, vezi I. C. Filitti, *op.cit.*, p. 210–211.

⁸⁸ Charles Cunningham, viceconsul englez la Galați.

⁸⁹ Marsilia, oraș francez port la Mediterana.

⁹⁰ Nîmes, oraș din sudul Franței.

⁹¹ Certe, oraș francez, port la Mediterană.

⁹² Montpellier, oraș în sudul Franței.

⁹³ Tagarog, oraș port la Marea Neagră din Ucraina.

⁹⁴ În 1839, Țara Românească exportă 68 726 kg. grâu și 37 295 kg. porumb, iar Moldova în același an 178 458 kg grâu și porumb, vezi I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 217, 259.

⁹⁵ Triest, atunci oraș ce aparținea Imperiului austriac, astăzi este port italian la Marea Adriatică.

Fasolea albă se află în cantități mari; se consumă mult în Constantinopol, Livorno⁹⁶ și Genova⁹⁷.

Două milioane de kilograme de sămânță de in⁹⁸ au fost imbarcate la Brăila, în 1838, împreună cu o cantitate mai mică de cânepă și de sămânță de rapiță sălbatică.

Orașul Constantinopol și Grecia cumpără cea mai mare parte din pieile de vaci, boi și bivoli. Pieile de oaie, de miel, de capră, de iepure și de scoafe trec în Transilvania și Austria; primele două dau blănuri destul de frumoase.

Seul de bou este de două feluri: cerviș și seul propiu-zis.

Cervișul este grăsimea provenită din carcasă, oase și măduvă fierte împreună; turcii folosesc această grăsime în mâncărurile lor. Seul este grăsimea interioară: acest produs se expediază de regulă chiar în pielea animalului, pentru că deseori comenzile se fac pe nepregătite, este imposibil să procuri cantitatea necesară. Seul de capră este un produs excelent, preferabil celui de oaie, care de altfel se vinde la același preț.

Slănina de porc este puțin cerută; se pot procura însă mari cantități, utilizate la ungerea utilajelor de pe nave; prețul său este de 15–20 % mai ieftin decât al seului.//

Spre Rusia se îndreaptă de obicei părul de porc.

Mierea se găsește din plin. Țara Românească produce în jur de 400 000 kilograme de ceară prețuită la Triest.

Se exportă puțin in și cânepă, dar țara poate satisface cereri mari din acest produs.

Orașul Constantinopol își ia potasa din Țara Românească.

Semințele galbene d'Avignon (*Ramus infectorius*) nu sunt recoltate decât la cerere.

Lâna. Lâneturile formează o ramură foarte importantă a comerțului principatelor; se recunosc trei specii: 1. țigaia; 2. stoga; 3. țurcana. Districtul Brăilei furnizează cea mai bună lână țigaie. Diferența de calitate între lânăturile de acest tip produce o variație de 10–15%. Lâna stoga vine din Turcia; lâna țurcană din Turcia și din principate. Spălarea lânăturilor provoacă deșeuri de 42–46 %. Prețul spălării, inclusiv al sacilor și al frânghiilor de stuf, a fost în 1838 pentru lâna țigaie, când nu avea brusture, de 60 de piaștri pentru 100 ocale⁹⁹; pentru țigaie, 80 de piaștri; pentru aceeași greutate de stoga, de la 50 la 60 de piaștri; de țurcană de la 40–50 de piaștri cu sau fără brusture. // Prețul lânii în aceeași epocă era, pe oca, pentru țigaia de

⁹⁶ Livorno, oraș italian.

⁹⁷ Genova, oraș port italian.

⁹⁸ Probabil o exagerare, I. C. Filitti menționează pentru 1839, 295 451 ocale, *op.cit.*, p. 217.

⁹⁹ „78 de ocale valorează 100 de kilograme în Franța. În Țara Românească, 40 de parale fac un piastru, 32 de piaștri fac un ducat imperial, și un ducat imperial reprezintă o valoare care variază de la 11 franci 60 la 11 franci 90” (*n.a.*).

p.360

p.361

Brăila, de 4 piaștri și 12 parale; pentru cea de Galați, 3 piaștri și 34 de parale; pentru cea de Turcia, 3 piaștri 32 de parale; pentru stoga de Turcia, 3 piaștri 4 parale; pentru țurcana de Turcia, 2 piaștri 16 parale; pentru cea de Galați, 2 piaștri 18 parale.

Tunderea oilor începe în iunie, spălarea se face în iulie. Contractele de cumpărare se încheie în lunile ianuarie, februarie. După aprilie, prețurile mai cresc.

Lemn de construcții. Magnifice păduri acoperă ținuturile muntoase ale Moldovei; numai Constantinopole, până de curând, a extras lemnul pentru tâmplăria și catargele corăbiilor; dar putem spune că nu au fost niciodată exploatare într-o manieră regulată; ele conțin deci bogății imense, necunoscute Europei.

Pinii ating dimensiuni remarcabile; esența de stejar și de nuc este foarte frumoasă. Încă de acum se pot procura de la Galați cantități mari de lemn; dar o expoatare masivă și regulată a pădurilor moldave cere capitaluri, pe care localnicii nu le pot aduna; acest gen de speculații poate fi tentant pentru străini.

Sarea gemă este unul dintre principalele produse ale celor două principate. Țara Românească furnizează Turciei zece milioane de ocale de sare și cel puțin alte două milioane le exportă altora; consumul local absoarbe patru milioane. // Sarea se vinde la locul de exploatare cu 10 piaștri 100 de ocale; la Brăila, aceeași cantitate este plătită cu 25 de piaștri. Aceste informații sumare sunt suficiente pentru a atrage atenția asupra unui ținut, ale cărui produse abundente, prin prețurile lor bune, prezintă avantaje pentru comerțul nostru [...]

Importuri. Țara Românească, provincie exclusiv agricolă este dependentă de manufacturile străine; cele din Germania găsesc aici beneficii importante. O colonie de negustori, aproape toți fără jenă și fără credință, cunoscute la București sub numele de lipscani¹⁰⁰, aduc în fiecare an, venind de la Leipzig, încărcături de pânzeturi, bumbacuri, mătăsuri și voaluri pe care le vând românilor la prețuri exagerate. Un vapor englez, încărcat cu produse manufacturiere, a apărut în 1838 la Galați; această primă tentativă a avut rezultate atât de fericite, că este de crezut că va încuraja negustorii londonezi să le facă lipscanilor o concurență periculoasă. Comerțul francez ar trebui să urmeze acest exemplu, și să trimită, de asemenea, la Brăila și Galați o navă de probă.

Uneltele de fier și de oțel provenite din Styria¹⁰¹ sunt de o calitate detestabilă, dar prețul lor bun îi poate tenta pe țărani.

Ceramica noastră, care a făcut progrese atât de remarcabile, ca și porțelanurile noastre obișnuite ar putea fi vândute în Țara Românească la același preț ca faianța ordinară din Austria și Rusia, cu un beneficiu cinstit. //

Toate mirodeniile noastre pot fi prezentate pe piață fără, dezavantaje.

¹⁰⁰ Aduceau articole de toaletă, parfumerii, porțelanuri, faianțe, argintării, mobile, oglinzi, trăsuri, vezi I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 215.

¹⁰¹ Provincie în Austria.

Vinurile, ca toate obiectele de import, nu plătesc la vamă decât 3%. Vinurile care, din contră, provin din provinciile supuse Turciei și <din> insulele Samos¹⁰² și Tenedos¹⁰³ sunt supuse unor taxe despre care este inutil să vorbim aici, numai pentru a demonstra industriei noastre vinicole avantajele pe care le va avea, dacă va face comerț cu principatele.

Este bine de amintit aici că Țara Românească a intrat de zece ani într-o nouă etapă și că obstacolele care se găseau pentru a descuraja comerțul nostru nu mai există.

Brăila și Galați rivalizează, dacă nu încă cu Odesa, cel puțin cu alte porturi de la Marea Neagră.

Genovezii cunosc navigația acestei mări ale cărei pericole noi le exagerăm. 300 de vase sarde apar anual în porturile acestor principate. ‘

Legile protejează străinii, în Țara Românească, ca în orice altă țară din Europa. Trebuie totuși să existe în relațiile cu locuitorii acea prudență recomandată în tot locul de o gândire sănătoasă.

¹⁰² Insulă din arhipelagul grecesc.

¹⁰³ Insula Bozcaada (Turcia).

JOHN PAGET (1808–1892)

Născut în 1808 în Leicestershire, John Paget a studiat medicina la Manchester, Edinburgh, apoi în Franța și Italia. În 1837 s-a căsătorit în Italia cu baroneasa maghiară Polyxenia Wesselényi, văduva baronului Ladislau Bánffy. S-a stabilit apoi în Ungaria, unde s-a naturalizat și a adoptat religia unitariană, implicându-se în susținerea învățământului său confesional. A preluat administrarea moșiilor soției, cu rezultate care i-au atras reputația. A murit în 1892 și a fost înmormântat la Cluj. În urma primei călătorii în Ungaria și Transilvania, a publicat *Hungary and Transylvania, with remarks on their condition, social, political, and economical*, în două ediții, 1839 și 1855, traduse și în limba germană în 1842. A contribuit de asemenea la volumul editat de J.R. Beard, *Unitarianism Exhibited*, în 1846, cu un articol intitulat *Unitarianism in Transylvania*. Informațiile au fost luate din *Dictionary of National Biography*, vol. XV, p. 58.

Biografia și opera lui John Paget au suscitat interesul istoricilor de-a lungul vremii. Nicolae Iorga l-a semnalat în *Istoria românilor prin călători*, București, 1929, vol. IV, p. 163–165.

Fragmente din *Hungary and Transylvania* ... au fost preluate și traduse de-a lungul timpului. Cu toate acestea, deși nu este o operă inedită și deși John Paget cu greu poate fi încadrat la categoria „călători”, era imposibil să nu îl cuprindem în prezenta colecție, datorită calității și notorietății lucrării sale. John Paget a făcut o descriere detaliată și originală a celor întâlnite în călătoria sa din anii 1837–1838 în Ungaria și Transilvania, surprinzând diversitatea etnică, socială și culturală a acesteia din urmă. Acesta a fost și punctul de plecare în selectarea materialelor ce urmau să fie incluse în prezentul volum. Am ales câteva pagini în care John Paget a surprins instantanee din viața secuilor, sașilor și românilor din Transilvania, oprindu-se mai puțin asupra locurilor și persoanelor bine cunoscute și mai mult asupra unor aspecte de viață cotidiană mai puțin familiare cititorului român al secolului XXI.

JOHN PAGET Capitolul X¹

p.312

Secuii și ținutul secuiesc

[John Paget călătorește de la Cluj spre ținutul secuiesc. La început face un scurt istoric al secuilor, pe care îi consideră o populație dizlocată de maghiari în drumul lor spre Pannonia].

p.314

p.315

Drumul m-a dus printr-una din cele mai curioase părți ale țării: Câmpia Transilvaniei². Acesta este un // district de mărime apreciabilă, cu sol bun, dar

¹ Prezenta traducere s-a realizat după originalul *Hungary and Transylvania, with remarks on their condition, social, political, and economical*, London, John Murray, 1855, p. 312–385.

² *Mezőség*.

locuitori foarte săraci. Aceștia sunt în general români³, și par mai prost îmbrăcați, cu locuințe mai proaste și mai necivilizați decât locuitorii oricărei alte părți a țării. Aspectul districtului este la fel de ciudat ca și starea locuitorilor săi: este singurul ținut deluros fără nici un loc pitoresc pe care l-am văzut vreodată. [Descrie întinderile de pășuni arse de soare, fără copaci sau ape]. Într-un ținut așa de neatrăgător, casele sunt foarte rare; Mezöség pare un district uitat și de natură, și de om. Totuși, este posibil să devină mai bine cunoscut în scurt timp. Pășunile sale extinse încep să dobândească valoare, acum că s-a introdus creșterea oilor merinos, iar cărbunele, din care s-au găsit urme în mai multe locuri, va oferi probabil o recompensă generoasă oricui îl va extrage cu pricepere și prudență.

Am ajuns la Târgu Mureș⁴, capitala ținutului secuiesc, pe la ora 12 a doua zi, și ne-am dus direct să-l căutăm pe profesorul Dosa⁵, un prieten al baronului W.⁶, însoțitorul nostru în această călătorie, care s-a oferit cu amabilitate să ne arate orașul. Deși nu e nimic impunător la străzile largi și casele mici care compun în mare parte Târgu Mureș, // acesta este o așezare destul de importantă, și mulți din nobilii din împrejurimi aleg să își stabilească aici reședința pe timpul iernii. În plus, și catolicii și protestanții au Colegii aici. Cel protestant are 800, cel catolic 300 de studenți, iar aceste două instituții dau un aer oarecum erudit societății locale. Târgu Mureș este, de asemenea, sediul celui mai înalt tribunal din Transilvania, Tabla Regală⁷, și de aceea, este marele centru juridic al țării. Aproape toți tinerii nobili care intenționează să se implice în treburile publice și toți avocații la absolvirea studiilor de drept, consideră necesar să petreacă aici un an sau doi, studiind legile și asistând la lucrările tribunalului, cu titlul de *Juraten*.

p.316

Mândria orașului este valoroasa bibliotecă Teleki⁸, fondată de cancelarul Teleki și lăsată moștenire familiei, cu condiția să fie deschisă publicului. Conține aproximativ 80 000 de volume, adăpostite într-o clădire foarte frumoasă și menținute într-o ordine excelentă. Biblioteca are atașată o cameră de lectură deschisă tot timpul, unde sunt aduse cărți oricui le cere. Are fonduri pentru întreținere, și familia Teleki încă îi mai sporește colecția, atât cât îi stă în puteri. Este foarte bogată în ediții alese ale clasicii greci și latini. [Prezintă câteva dintre raritățile bibliografice ale bibliotecii].

³ *Wallachians*.

⁴ *Maros Vásárhely*.

⁵ Dosa Elek (1803–1867), profesor de drept la Târgu-Mureș și Budapesta.

⁶ Este probabil vorba despre baronul Wesselényi Miklós (1796–1850), implicat în mișcarea națională maghiară de la mijlocul secolului XIX.

⁷ Tabla Regală, Curtea de Apel a Transilvaniei, cel mai important centru juridic al provinciei, a fost inițiată la Târgu Mureș în 1754, și a fost instituția care acorda dreptul de liberă practică tinerilor avocați.

⁸ Este vorba despre biblioteca fondată de contele Teleki Sámuel de Szék (1739–1822), cancelar al Transilvaniei din 1791. Edificiul baroc ce o adăpostește a fost construit între 1799–1808.

p.317 Ni s-a arătat și clubul, care pare un stabiliment înfloritor și bine condus. Numără 200 de membri. Cum mulți studenți sunt prea săraci să își permită plata unui abonament, și cum profesorii vor să le dea câtor mai mulți ocazia să se familiarizeze cu rolul și conduita unei astfel de instituții, le pun la dispoziție 6 locuri gratuite lunar, și cei interesați profită de ofertă prin rotație.

p.318 Arătându-ne vechea biserică gotică, amplasată în centrul fostei fortărețe, profesorul Dosa ne-a spus că aceasta fusese cât pe ce să fie distrusă în timpul domniei Mariei Theresa⁹, pentru că pe atunci, protestanților nu li se permitea să își repare bisericile; și de abia când Iosif al II-lea¹⁰ a învins// puterea bigoților, au primit protestanții din Târgu Mureș acceptul de a pune un nou acoperiș bisericii.

[Plecând din Târgu Mureș, continuă drumul prin Sf. Gheorghe, Târnava Mică¹¹, Sovata, Ocna-Mureș¹², Odorheiul Secuiesc¹³, Târgul Secuiesc¹⁴].

p.319 Secuii trăiesc într-o regiune muntoasă, și în consecință sunt săraci; dar este ușor de observat că sunt mult mai muncitori decât oricare din transilvănenii pe care îi vizitasem până atunci. Din tot ce am aflat despre caracterul lor, par să semene mult cu scoțienii: aceeași mândrie și sărăcie, aceeași hărnicie și același spirit întreprinzător, și dacă nu sunt împiedicați, aceeași atenție pentru propriul interes. Vorbesc un dialect maghiar diferit, însă foarte puțin, față de cel vorbit în alte părți ale țării, cu excepția ciudatei lor intonații cântate. Asemenea majorității locuitorilor de la munte, // nu se disting în mod special prin maniere alese și rafinate; chiar și cei mai înstăriți se remarcă de obicei printr-un comportament mai grosolan decât în alte părți ale țării. Această stare de lucruri este însă mai mult decât compensată de un nivel mai ridicat de instrucție și printr-o aderență fermă la principiile lor politice. Asemenea scoțienilor, par să fi avansat cu educația până la un nivel extraordinar, astfel încât sunt puține sate fără școli proprii, și puțini secui dintre cei mai umili, care să nu știe să scrie și să citească. Aparțin mai multor religii, și se spune că fiecare grup este puternic atașat propriei credințe. Proportia unitarienilor¹⁵ este aici mai mare decât în restul țării; sunt în jur de 100 de biserici în ținutul secuiesc. Cu excepția evreilor și grecilor¹⁶, toate cultele au drepturi egale [...].

p.320

⁹ Maria Theresa de Habsburg, mare ducesă de Austria, împărăteasă romano-germană (1740–1780).

¹⁰ Iosif al II-lea de Habsburg, fiul Mariei Theresa, mare duce de Austria, împărat romano-german (1780–1790). Autorul face referire la edictul de toleranță al lui Iosif al II-lea, din 1781.

¹¹ Kis-Küküllő.

¹² Maros-Ujvár.

¹³ Udvarhely.

¹⁴ Keszdi Vásárhely.

¹⁵ Unitarianismul, una din cele trei religii recepte ale Transilvaniei, alături de catolicism și protestantism, a apărut în secolul XVI printre polonezi și maghiarii transilvăneni, în cadrul Reformei.

¹⁶ Prin „greci”, autorul se referă cel mai probabil la ortodocși la modul general.

Înainte de înserare, ne-am continuat drumul prin Târgul Secuiesc; și deși ni se spusese că nu există hanuri acolo, am găsit găzduire foarte bună în casa unui berar francez, care se căsătorise cu o unguroaică și se mutase aici definitiv. Era un om cumsecade; a părut încântat să ne primească în casa lui și ne-a promis o cină bună, care să compenseze lipsa mâncării din ultimul timp. Bineînțeles că ne-a arătat întreaga sa gospodărie, de care era foarte mândru, și avea tot dreptul să fie, pentru că berăria și toate instalațiile ei, deși la scară redusă, erau în stare excelentă. Se plângea din păcate de vecini, care încercau tot ce puteau să îi facă rău, din cauza originii sale străine; și sunt foarte dispus să îl cred, pentru că maghiarii au teoria că orice ban câștigat în Ungaria de un străin este furat de la propriii ei fii.//

p.338

Prețul ridicat al hameiului era un alt motiv de nemulțumire pentru francez. Trebuia să îl aducă tocmai din Boemia, și nici atunci nu era de prea bună calitate. Totuși cu toată bombăneala lui, bănuiesc că amicul nostru reușea să prospere.

p.339

Am avut timp să vizităm și școala militară pentru educarea fiilor infanteriștilor secui. Instituția a fost fondată de fostul împărat¹⁷ și este finanțată în parte printr-un grant regal, și în parte de secui înșiși. Guvernul deține controlul absolut asupra organizării ei. Instituția înrolează 100 de elevi de la 6 la 18 ani, hrăniți, îmbrăcați și instruiți pe gratis. Cum aceștia nu ocupă tot locul disponibil, mai sunt admiși și câțiva elevi cu taxă, și pentru o sumă de vreo 16 șilingi pe lună, aceștia beneficiază de același tratament ca și ceilalți. Când absolvă școala, copiii sunt înrolați în infanterie și adesea se ridică până la rangul de ofițer. Printre materiile predate, se numără scrisul, cititul, aritmetica, geografia, matematica, desenul militar și limba germană, alături de toate instrucțiunile și exercițiile specifice educației militare. Am văzut exemple de scrieri și desene ale elevilor și trebuie să mărturisesc că sunt foarte bune. Au o mică bibliotecă, formată în special din cărți amuzante pentru copii, care // se împrumută elevilor, și par bine alese pentru a le insufla plăcerea lecturii.

p.340

Este păcat că și aici, într-o instituție atât de bună după cât se pare, există motive de nemulțumire și neîncredere față de guvern. Secuii spun că singurul scop al școlii este deznăționalizarea copiilor lor, făcându-i să își uite limba maternă. Într-adevăr, toate orele se predau în germană, toate cărțile sunt în germană, iar copiii sunt chiar obligați să vorbească în germană între ei. Limba națională nu se aude între zidurile școlii naționale. Se înțelege că bieții secui se simt foarte prost tratați de guvern. Deși își îndeplinesc acum destul de ordonat serviciul grăniceresc, se opun cu vehemență unora dintre schimbările pe care le-a adus cu sine. Mulți dintre ofițerii regimentelor grănicerești sunt germani, și evident nu au nici un drept la privilegiile nobilimii secuiești; cu toate acestea, în ultimele luni, guvernul a cerut pentru ei dreptul de a participa și de a vota în adunările comitale, ceea ce a atras resentimentele amare ale secuilor [...]

¹⁷ Francisc I, ultimul împărat romano-german (1792–1804), primul împărat al Austriei (1804–1835).

p.347

Ne-am luat rămas-bun de la ținutul secuiesc a doua zi, dar nu înainte de a trece printr-o parte a sa numită Trei Scaune¹⁸, unul dintre cele mai frumoase locuri de pe Pământ. Întregul district este o câmpie unduindu-se lin, acoperită cu cele mai bogate recolte, presărată cu sate înfloritoare, udată de șerpuitorul Olt¹⁹ și mărginită de două părți de cele mai frumoase lanțuri de munți imaginabile. Ne-am oprit trăsura în repetate rânduri pentru a ne întoarce privirile, să mai admirăm o dată acest frumos peisaj. Și ce comori de priveliști nedescoperite, ce miracole ale naturii conțin acești munți! [...]

p.348

Remarcasem în general, de-a lungul ținutului secuiesc, o stare mai bună a culturilor și mai multe semne de hărnicie decât în mai multe alte părți ale Transilvaniei, dar acestea erau mai evidente decât oriunde în Trei Scaune. Uneltele erau rudimentare, sistemul de cultură extrem de imperfect, și totuși, aspectul general al regiunii arată cum hărnicia și îndemânarea suplinesc // lipsa cunoștințelor și capitalului. Proprietatea este mai egal împărțită aici decât în alte părți, și de aceea, oamenii sunt mai muncitori și cred că produc mai mult decât în alte părți unde, deși puterea lor de muncă poate să fie mai bine întrebuințată, proprietăți vaste induc delăsarea și indiferența în masa oamenilor.

p.349

Capitolul XI

p.350

Îngusta apă a Oltului separă două rase de oameni așa de diferiți, două sisteme de guvernare așa de opuse, și pentru ani așa de aprigi dușmani naționali, de parcă munți și mări ar fi ridicat timp de secole o barieră naturală între ei. Am trecut un simplu pod de lemn aruncat peste un biet râuleț, și de la secui, am pătruns pe pământurile sașilor. Nici aspectul exterior al lucrurilor n-ar fi putut fi mai diferit. Deși traversam aceeași câmpie, deși aceiași munți verzi o mărgineau și aceleași râuri o traversau, // era o diferență evidentă în aspectele care țineau de acțiunea omului. [Describe stadiul foarte bun al recoltelor].

p.351

Era de asemenea uimitor, după ce te obișnuiseși cu portul maghiar al secuilor, cu toată grosolănia lui pitorească, să ai în fața ochilor costumele severe, de modă veche, pe care încă le vezi la cei mai primitivi locuitori ai Germaniei. Cum s-a făcut că sașii, care au fost atât de îndepărtați de restul mării familii germane, au dezvoltat același costum urât – care sigur nu exista când au emigrat ei – ar fi un puzzle și pentru cel mai erudit croitor cu preocupări filosofice, și mărturisesc că pe mine, unul, mă depășește complet. Dar cea mai uimitoare mi s-a părut implicarea foarte activă a femeilor în activitățile care se desfășurau în fața noastră. Unele semănau porumbul, altele lucrau cu furca și sapa, altele // țineau plugul [...].

¹⁸ *Három Szék.*

¹⁹ *Aluta.*

Una din legile fundamentale ale sașilor este egalitatea tuturor membrilor națiunii săsești. Nu au nobili sau țărani. Aceasta nu înseamnă că nu sunt mulți sași care au primit scrisori de înnobilitare și se laudă cu statutul lor acum. Dar, așa cum ți-ar spune orice sas adevărat, aceasta este doar ca nobili maghiari, și nu sași. Conducerea orașelor lor // le revine în întregime lor; fiecare sat obișnuia să-și aleagă propriile căpetenii și să se administreze singur, fără intervenția vreunei puteri mai înalte. Înșă în urmă cu câțiva ani, o schimbare radicală și complet arbitrară s-a adus acestei instituții, care deși la timpul respectiv a trecut aproape neobservată, între timp a ajuns să provoace cele mai aprige nemulțumiri. Întreaga această transformare s-a operat fără aprobarea Dietei sau a națiunii săsești înseși. Ca urmare, comunitățile săsești și-au pierdut liberul exercițiu al propriilor privilegii și au fost puse în subordinea unei birocrații corupte, asupra căreia au un control limitat, dacă îl au și pe acela. p.353 p.354

Sașii sunt totuși un popor încet, neîncrezător în vecini, și mai preocupați de interesele economice decât de cele politice; și deși s-au plâns mult, de abia dacă s-au aventurat vreodată să își ceară restituirea drepturilor. Până acum, sașii au fost cei mai loiali susținători ai Coroanei; și fie în amintirea unor vechi rele, fie iritați de comportamentul arogant al maghiarilor, fie temându-se să nu-și piardă propriile privilegii ajutându-i pe alții, sașii s-au alăturat rar Partidului Liberal [...].

Brașovul²⁰ ne era acum destinația, și până să realizăm că ne apropiem, aproape că intrasem în oraș, atât de bine este ascuns între munții care mărginesc această câmpie // la Sud. O primă privire a fost suficientă să ne dăm seama că ne apropiam de ceva complet diferit de tot ce văzusem până atunci. La periferia orașului erau vile arătoase, înconjurate de grădini bine întreținute, indicând clar orientarea regiunii către negustorie, cu bunăstarea și gusturile pe care aceasta le aduce cu sine. Erau foarte diferite de casele sărăcicioase și curțile neîngrijite ale nobililor secui săraci. În fața porților orașului, este o esplanadă larg deschisă, formând un loc de plimbare, piste pentru cai și un chioșc turcesc. Porțile în sine încă se mai păstrează, masive și aratând la fel de înspăimântătoare ca pe vremurile în care Brașovul era un oraș fortificat, iar bravul său magistrat Michael Weiss²¹ l-a apărât atât de glorios împotriva necredinciosului Báthory Gábor, și a tuturor forțelor pe care Transilvania le-a putut ridica împotriva orașului. p.355 p.356

[Urmează o descriere de ansamblu a geografiei orașului]

Brașovul și împrejurimile sale sunt de fapt singurele părți din Transilvania unde orice produs manufacturat este destinat exportului, iar aici, aceasta se realizează la un nivel apreciabil. Pricipalele mărfuri sunt țesăturile de lână, cu o textură aspră, asemenea celor folosite la hainele țăranilor, țesături de in, produse de p.357

²⁰ *Kronstadt*.

²¹ Este vorba despre un episod din 1612, când sașii brașoveni, conduși de judele Michael Weiss s-au răsculat împotriva principelui Transilvaniei, Gabriel Bathory (1608–1613), parte a conflictului mai îndelungat având ca miză păstrarea autonomiei săsești în fața puterii princiare.

p.358 bumbac, ciorapi, // piei, butelci de lemn cu o formă specială, foarte apreciate, și căruțe ușoare pe roți de lemn. Cea mai mare parte a exporturilor merge în Țara Românească și Moldova. Brașovul este și centru de tranzit pentru comerțul dintre Viena și Principate, controlat în special de companii privilegiate ale unor negustori greci. Se spune că acest comerț a decăzut în ultimii ani; este posibil să scadă și mai mult, pe măsură ce Dunărea își deschide căile de comunicație.

Populația Brașovului se ridică la 36 000, de departe cel mai mare oraș al Transilvaniei, și este compusă dintr-un amestec cât de variat se poate imagina. Sobrul plugar sas este îmbrâncit de ușuraticul și șiretul grec; armeanul cu fața smeadă, quaker-ul Orientului, cu haina sa de blană și calpacul înalt, își găsește perechea într-ale tocmelii în evreul cu aspect umil; iar boierul murdar din Iași își găsește egalul în mândrie și noblețe în nobilul țaran secui. Magnați maghiari și negustori turci, ciobani români și țigani vagabonzi compun grupurile pestrițe care dau viață și culoare străzilor Brașovului.

[Descrie Biserica Neagră]

p.359 Ieșind din biserică, am fost îndrumați către colegiul luteran, și câteva minute mai târziu am văzut mulți studenți și profesori ieșind pe porțile sale, în cele mai neobișnuite costume inspirate vreodată de moda academică. Studenții poartă o haină neagră, tăiată drept, lungă până peste genunchi, și închisă de la gât la mijloc

p.360 // de un rând de gaitane de argint, de 2 inci lungime, atât de apropiate unul de altul, încât parcă formează o bandă de argint vechi. Deasupra, poartă o haină neagră prinsă cu un lanț de argint cu aspect foarte vechi; în picioare, poartă niște cizme lungi până la genunchi, și pentru a încorona totul, poartă o pălărie înaltă, monstruoasă. Cu singura diferență că haina lor de deasupra era din mătase în loc de pânză, profesorii aveau aproape același costum. Trecând pe lângă noi, cu toții și-au ridicat pălăria înaltă pentru a-i saluta pe străini, și am rămas cu capul gol timp de 5 minute întregi, pentru a răspunde acestei avalanșe de amabilități neașteptate.

[Descrie biserica românească din Șchei]

p.361 Deși zidurile și porțile s-au păstrat în mare parte – așa cum și merită, pentru că multe turnuri sunt extraordinar de pitorești – șanțul a fost transformat cu înțelepciune într-o promenadă publică, și încă una foarte frumoasă.

Apropierea Turciei și deseale călătorii ale brașovenilor în această țară, au dat orașului ceva din obiceiurile și manierele turcești. Pipele de chihlimbar, ciubucele lungi, tutunul parfumat, delicioasa dulceață și diversele alte dulciuri ale cofetarilor turci, cafenelele în formă de chioșcuri, bazarul și alte lucruri specifice, amintesc călătorului obiceiurile orientale.

[Plecând din Brașov spre Râșnov²² și Crihalma²³, se întâlnește la o vânătoare cu domnul v. L., cu care discută despre contrabanda din zona de graniță cu Țara Românească].

²² Rosenau.

²³ Königsberg.

„Îl vedeți pe bătrânul cu părul alb”, spuse, „trece frecvent în Țara Românească și înapoi cu ocazia partidelor de vânătoare, și uneori traversează Dunărea în Rumelia. Odată, a ajuns până la Adrianopole. Oprirea obișnuită este totuși Câmpulung, cale de cam o zi de la graniță: acolo, marfa este predată agenților lor de vreo companie din București, și sunt ținute în siguranță până ce contrabandistul ajunge cu plata stabilită, le preia și le duce comerciantului din Brașov. Întreaga tranzacție se derulează într-un mod perfect profesionist, și câțiva zwanzigers sunt considerați o răsplată suficientă pentru riscul asumat. Numai de curând, un domn din împrejurimi l-a trimis pe amicul nostru cu părul alb să îi aducă// niște șaluri de cașmir de la Câmpulung. Bătrânul și-a aruncat arma pe umăr, și-a umplut desaga cu *mălai* (pâine de porumb)²⁴ și a plecat ca și cum s-ar fi dus doar la vânătoare. Pe când se întorcea, ofițerii l-au văzut; și cum îi cunoșteau îndeletnicirile, deși nu reușiseră niciodată să îl condamne, l-au oprit și controlat. A fost prea șiret pentru ei. Până să ajungă la el, șalurile erau ascunse sub o piatră bine însemnată, și niște vânat de acoperire era tot ce i-au găsit în traistă. Cu toate acestea, erau atât de siguri de vina lui, încât l-au aruncat în închisoare. Bineînțeles, nu am putut permite ca țăranul meu să fie închis fără motiv, așa că am cerut să fie eliberat dacă nu se putea aduce nici o dovadă împotriva sa. A fost eliberat, și a doua zi, domnul și-a primit șalurile.”

Și nu există nici un pericol ca acești oameni să îi trădeze pe cei care i-au angajat? Am întrebat. „Nici unul. Nu există nici un caz – nici o bătaie nu le poate smulge secretul. În rest, pedeapsa este ușoară, și cu un prieten bun și judecătorii noștri, un mic cadou aranjează lucrurile de obicei.”

„Vreți să spuneți”, am întrebat, „că se poate face contrabandă organizată peste acești munți în ciuda grănicerilor?”

„Fie în ciuda, fie cu consimțământul lor; în ambele cazuri, nu e nici o problemă; sunt atât de săraci, încât pot fi cumpărați cu cea mai mică mită.” //

„Și pot fi obținute astfel și articole în cantități mari?”

„O, da! Principala marfă este sarea, deși produse franțuzești, englezești și turcești sunt, de asemenea, obișnuite. Dacă un singur cal nu este suficient să le care, atunci doi vor reuși, și nu va fi nevoie decât de puțin mai multă atenție.”

„Deci”, am adăugat, „dacă aș vrea un covor turcesc la Cluj, fără să plătesc vamă de 60%, aș putea să-l obțin?”

„Ho, Juan!” spuse domnul v.L. către contrabandist, „acest domn ar vrea să știe dacă i-ai putea aduce un covor turcesc peste graniță, de la București?”

Bătrânul a privit în sus pe sub sprâncenele lui stufoase cu un zâmbet șiret și a întrebat liniștit: „Până când dorește Domnia Sa să îl aibă?”

Domnul v. L. părea foarte mândru de priceperea și curajul bătrânului său țăran român. „Nu m-aș descurca fără el”, spuse: „este cel mai bun ajutor de

²⁴ Este probabil vorba de mămăligă, nu mălai.

vânătoare și cel mai bun cunoscător al muntelui din toată regiunea.” Este un fel de înțelegere naturală între sportivi, contrabandiști și bandiți – într-adevăr, aceleași calități ale minții și obiceiuri ale corpului par să îi definească și pe unii și pe alții. Și sunt convins că cei mai buni sportivi ai noștri ar fi fost contrabandiști sau bandiți în alte împrejurări.”

[Vizitează carantina de la Bran și amintește despre teritoriul aparținând de Transilvania, dar care se află dincolo de carantină]

p.371

Locuitorii acestui district, *extra terminos*, sunt niște creaturi stranii, originari din Țara Românească, și cât de apropiați se poate de starea de barbarie. Li se spune colibăceni²⁵, de la colibe²⁶, sau adăposturile în care trăiesc, și sunt în jurisdicția comandantului castelului Bran²⁷. Trăiesc mai ales din creșterea animalelor, pentru care acești munți și văi oferă resurse acceptabile; și deși ni s-a spus că în ultimii ani situația lor s-a îmbunătățit mult și că au fost chiar grupați în sate, par a fi doar ceva mai puțin sălbatici decât urșii și lupii, singurii lor vecini.

p.373

[Continuă drumul dincolo de Bran, spre Câmpulung, prin munți].

Am întâlnit o turmă frumoasă de oi, formată din câteva sute din soiul cu blana lungă și coarnele răsucite din Transilvania, în drum spre iernat în Țara Românească. Aceste oi aparțineau unui țăran bogat. Nu este ceva neobișnuit aici să trimiți oile sau vitele nu numai în Țara Românească, dar chiar și dincolo de Dunăre, în Turcia, pentru păscut pe timpul iernii; atât de mare este diferența de climă între nordul și sudul Carpaților [...].

[...] Am ajuns la graniță, care se află chiar pe creasta acestui lanț muntos, și care este marcată doar de o cruce modestă de lemn [...].

[Trece în Țara Românească și înaintează pe drumul spre Câmpulung. La o oră distanță de graniță, întâlnește un schit românesc].

p.376

Era oare posibil ca o ființă omenească să își aleagă drept sălaș un loc atât de sălbatic și singuratic! – a fost întrebarea tuturor când am întrezărit intrarea în grotă și micul șir de clădiri albe care o înconjurau. Ghidul nostru ne-a dat în curând un răspuns; pentru că a ciocănit atât de tare la mica poartă, încât un călugăr bătrân a venit repede să răspundă. Aflând scopul vizitei noastre, ne-a urat bun-venit în românește²⁸ și a insistat // să intrăm în călugărie²⁹ sau schit. În interior, sub bolta arcuită a peșterii, am găsit o capelă mică grecească, și alte două mici clădiri de lemn, cu chilii pentru 7 sau 8 călugări.

p.377

Acum erau doar 3 acasă, doi bătrâni, ale căror bărbi albe le-am luat drept mărturii ale virtuții lor, și un neofit, un puști de 16 ani, cu o înfățișare pe jumătate șireată, pe jumătate prostească. Unul dintre ei era ocupat cu supravegherea unei oale

²⁵ Kalibaschen.

²⁶ Kaliban.

²⁷ Törzburg, în text *Terzburg*.

²⁸ *Walachian*.

²⁹ *Callugerie*.

care fierbea atârnată de trei bețe, deasupra unui foc de lemne în aer liber, formând singura lor bucătărie, în timp ce celălalt tăia bucăți niște ciuperci și alte specii de bureți și le atârna la uscat. La început, am crezut că toate aceste pregătiri erau pentru obținerea lacului pentru cherestea; dar nu, acestea erau proviziile lor pentru iarnă. Prietenul nostru ne-a asigurat că în afară de acești bureți uscați, mălai și puțin lapte de capră, acești oameni nu aveau să mai pună în gură nimic în afară de apă, toată iarna, și erau fericiți să aibă suficiente provizii din acestea. Vara, ciobanii le mai aduc uneori hrană proaspătă, iar ei înșiși mai culeg fructe și rădăcini din munții din apropiere; dar principalul sprijin // le vine din cerșit, sub forma porumbului, pe care-l primesc toamna. Tot ce ne-au putut oferi drept provizii au fost acești bureți prăjiți, niște slănină și sare. Bureții erau categoric buni, atâtia câți au fost, deși cred că am fi putut mânca toată provizia fără să ne săturăm.

p.378

[Se întoarce la Bran și apoi pornește spre Sibiu].

Pe drum, am trecut pe lângă multe caravane de căruțe greu încărcate cu articole de lux de la Viena, îndreptându-se spre Brașov și împrejurimi. Produsele coloniale păreau să reprezinte marea parte a mărfurilor. Cele mai multe dintre căruțe erau trase de câte 12 cai fiecare. Am fost foarte uimiți de numărul de biserici fortificate întâlnite în aceste părți. Aproape fiecare biserică sâtească este înconjurată cu un zid cu puternice contraforturi și porți rabatabile, adesea întărite cu turnuri și alte mijloace de apărare. Istoria Transilvaniei explică foarte clar motivele acestor precauții, iar aparițiile lor dese ne-au readus în fața ochilor, foarte puternică, imaginea vremurilor trecute. [Urmează o scurtă expunere despre istoria Transilvaniei].

Am ajuns la Sibiu³⁰ îndeajuns de devreme pentru a merge de-a lungul frumoaselor sale promenade și a admira ordinea aproape olandeză în care sunt ținute toate. Orașul însuși, capitala ținutului săsesc, deși construit acceptabil și având o piață arătoasă, are // un aspect prăfuit și stagnant. Sibiu este cartierul-general al comandantului-șef al trupelor din Transilvania și al majorității personalului. Mai multe departamente ale guvernământului, ale vămii, etc., sunt aici, dar cu tot acest ajutor, Sibiu nu mai este ce a fost cândva. Comerțul cu Țara Românească aproape a dispărut, și o dată cu el, cele mai bune zile ale orașului.

p.384

p.385

Dar ca să revin la Sibiu și la *biedere Sachsen*. Se apune că sibienii sunt de origine flamandă³¹, și au bizara idee că ciudatul lor dialect în care comunică de obicei se aseamănă bine cu engleza. Din câte am reușit să înțeleg din el, putea să fi fost și ebraică. Cred că sunt nu mai puțin de 6 dialecte distincte printre sași, probabil originare din diversele regiuni din Germania de unde au venit vorbitorii lor. Cu toții știu să scrie germana așa cum se vorbește astăzi. Aici, ca pretutindeni, Biblia lui Luther a transformat limba după propria imagine, dar chiar și când citesc din Biblie, traduc în dialectul lor propriu.

³⁰ *Hermanstadt*.

³¹ Populația numită generic „sași”, care a colonizat părți din Transilvania în secolele XII–XIII, a provenit din mai multe zone germane, printre care și teritoriul de azi al Belgiei flamande și Luxemburgului.

HENRI DE BOURBON, DUCE DE BORDEAUX CONTE DE CHAMBORD (1820–1883)

Henri de Bourbon sau Henri de France, duce de Bordeaux, fiu al ducelui de Berry – vlăstar al regelui Carol al X-lea, apelat inițial sub titulatura de contele d'Artois –, a fost cunoscut încă din tinerețe drept contele de Chambord.

Atât pe linie paternă cât și maternă, contele de Chambord se trăgea din cele mai ilustre dar și cele mai încercate de soartă case regale din Europa. El era nepot al regilor: Ludovic al XVI-lea – decapitat în timpul Revoluției franceze –, Ludovic al XVIII-lea – care a „restaurat” la 1814 dinastia și regalitatea Bourbonilor, cu o scurtă întrerupere în timpul furtunoasei reveniri în cele „100 de zile” a fostului împărat Napoleon I Bonaparte – și Carol al X-lea. La sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea nobilimea și Casa regală de Bourbon au fost greu încercate de evenimente. Astfel, ducele de Berry, tatăl contelui de Chambord, a fost nevoit să fugă din țară, împreună cu părinții săi: contele d'Artois și Maria Tereza de Savoia, revenind în Franța odată cu Restaurația. În 1824, contele d'Artois a fost desemnat rege sub denumirea de Carol al X-lea (1824–1830) și încoronat în 1825 la Reims, cu întreg ceremonialul Vechiului Regim în tradiționala catedrală a regilor francezi.

După căderea lui Napoleon I și revenirea monarhiei și a nobilimii „legitime”, Franța avea să fie tulburată de ciocnirile și rivalitățile politice între regaliștii legitimiști și membrii burgheziei și ai noii aristocrații răsărite în timpul Imperiului. Ducele de Berry a căzut victimă acestor conflicte, fiind asasinat la 13 februarie 1820 într-o lojă a Operei din Paris de către un antiregalist fanatic numit Louvel. Fiul său Henri, duce de Bordeaux avea să se nască la puțin timp după această nefericită întâmplare. În 1821, când castelul și domeniul Chambord i-au fost oferite prin subscripție publică, în onoarea și recunoștința tatălui său, avea să-i fie alăturat și numele de Chambord.

Copilăria și educația contelui de Chambord avea să se desfășoare, asemenea altor membri ai familiei sale, sub semnul emigrației și exilului, departe de tărâmurile natale¹.

Declarat succesor legitim în urma renunțării la drepturile la tron de către unchiul său, ducele d'Angoulême, instrucția contelui de Chambord a fost călăuzită în direcția modelării unei personalități apte să-și aroge la maturitate autoritatea și obligațiile cuvenite unui cap încoronat, menit să reprezinte în ochii națiunii imaginea regalității. Până la majorat tutela a fost încredințată unchiului său, ducele d'Angoulême, și soției acestuia, Marie Thérèse Charlotte, fiică a decapitatului rege Ludovic al XVI-lea. Aceștia aveau să-i fie aproape și pe timpul cât mama sa, ducesa de Berry, a fost arestată, din cauza amestecului său într-un complot împotriva regelui Ludovic Filip de Orléans.

Un rol important în formarea și educarea vlăstarului regal au avut diferite personalități politice și culturale ale vremii, rămase fidele regalității, printre care se numără ducele Mathieu de Montmorency-Laval, contele de Frayssinous Denis, episcop de Hermopolis, François René, viconte de Chateaubriand, renumit scriitor.

Începând cu anul 1838, contele de Chambord avea să întreprindă călătorii prin țările Europei Centrale și Răsăritene, prilej de a cunoaște oameni și locuri noi.

¹ După revoluția din 1830 și abdicarea regelui Carol al X-lea, contele de Chambord împreună cu familia au luat calea exilului.

Odată cu constituirea celui de al doilea Imperiu francez, sub Napoleon al III-lea Bonaparte, partizanii fostei monarhii au întărit legăturile cu contele de Chambord. Bizuindu-se pe sprijinul acestora, el a candidat, fără succes însă, la tronul Franței, în trei rânduri după prăbușirea lui Napoleon al III-lea: în octombrie 1870, în mai și iulie 1871 și în 1873. În august 1873, contele de Paris (Philippe d'Orléans), fiul vârstnic al ducelui d'Orléans și moștenitor al regelui Ludovic Filip, după tentativa eșuată din 1871 de a candida la tronul Franței în calitate de reprezentant al ramurii de Orléans, s-a dus în Austria, la Frohsdorf, unde locuia contele de Chambord și i-a propus unirea celor două aripi ale Casei regale, în profitul celui din urmă, pe care l-a și recunoscut drept „reprezentant al principiului monarhic în Franța”. În toamna aceluiași an, contele de Chambord a încercat o acțiune pe cont propriu, spre a accede la tron. El a mers în secret la Versailles și i-a propus mareșalului Mac-Mahon, duce de Magenta, cunoscut pentru simpatiile sale regaliste, să apară alături în Parlament. Întrucât mareșalul a refuzat rolul de intermediar, nemulțumit fiind de pretențiile contelui de Chambord de a schimba drapelul Franței cu cel al Casei de Bourbon, chestiunea candidaturii la tron a pretendentului regal avea să cadă. La 20 noiembrie 1873 Parlamentul francez a votat confirmarea pe timp de șapte ani a atribuțiilor de Președinte al Republicii mareșalului Mac-Mahon. Contele de Chambord a luat din nou calea exilului, stingându-se din viață, fără urmași², în 1883 la Frohsdorf în Austria. După moartea sa, contele de Paris, șeful ramurei d'Orléans, căsătorit între timp cu Maria Isabella, fiica ducelui de Montpensier, l-a desemnat pe fiul său Philippe, duce d'Orléans drept moștenitor și reprezentant al Casei de Bourbon.

Despre călătoriile întreprinse în centrul și în răsăritul Europei îndeosebi în Imperiul Habsburgic, dintre care se remarcă aceea din 1839 în Ungaria, Transilvania și Banat, contele de Chambord nu a considerat oportun să facă însemnări în vreun jurnal, astfel informațiile privind acest voiaj ne-au parvenit din mai multe surse. Una aparține contelui Noel Marie Victor du Parc de Locmaria, cel care l-a însoțit în timpul călătoriei din 1839. Acesta a descris și comentat cele văzute sub forma unor însemnări zilnice, în lucrarea *Souvenirs des voyages de Monseigneur le duc de Bordeaux en Italie, en Allemagne et dans les États d'Autriche*, apărută la Paris în 1846. Tot în acel an a văzut lumina tiparului și cartea lui Alfred Nettement, *Henri de France ou Histoire des Bourbons de la branche aînée pendant quinze ans d'exil (1830–1845)*, în care pe lângă informații privind tinerețea contelui de Chambord, găsim și referiri la călătoriile prin Europa din perioada 1838–1844, mai precis până la granița cu principatele române.

În 1919, André Alexandre publică articolul *Le comte de Chambord en Transylvanie* în revista „Transilvania”, nr. 19, p. 13–16.

Pomind de la lucrarea lui Alfred Nettement, Nicolae Iorga a reluat subiectul călătoriei descendentei Bourbonilor în studiul *Vizita contelui de Chambord în ținuturile locuite de români în 1839*, apărut în „Revista Istorică”, XXVI, 1940, p. 340–341.

În studiul *Încă o știre despre prezența ducelui de Bordeaux la Orșova (1839)* publicat în volumul *Națiunea română. Idealuri și realități istorice. Acad. Cornelia Bodea la 90 de ani*, Editura Academiei Române, București, 2006, acad. Paul Cernovodeanu completează informațiile cunoscute cu amănunte interesante și relevante, menite a clarifica unele situații ambigue, preluate dintr-un raport al consulului englez la București, Robert Colquhoun adresat la 31 mai 1839 secretarului de stat al Foreign-Office Henri Temple, lord Palmerston. Datele oferite dezminț unele informații ale lui A. Nettement privind continuarea călătoriei contelui de Chambord în Țara Românească. Referindu-se la întâlnirea de la carantina Orșova, Colquhoun a afirmat că Chambord aștepta aici avizul autorităților austriece din Banat pentru a merge în Principatele dunărene, aviz care până la urmă nu i-a fost dat³.

² Din căsătoria sa, în 1846, cu o prințesă de Modena, nu au rezultat copii.

³ Cel care s-a opus a fost contele Arnsberg, guvernatorul general al Banatului, motivul real al împotririi fiind teama cabinetului de la Viena față de prezența unui pretendent regal al Franței în teritoriile Imperiului Otoman. În vara anului 1839, din cauza veleităților de extindere în Siria, ale lui Mehmed Ali, pașă de Egipt, izbucnise o nouă criză în Orient.

Datele biografice ale contelui de Chambord și ale personajelor amintite care l-au însoțit în voiajul prin Imperiul habsburgic sunt preluate din *Grand Larousse Encyclopédique* (en dix volumes) avec un supplément, Paris, Librairie Larousse, 1960–1968.

HENRI DE BOURBON, DUCE DE BORDEAUX CONTE DE CHAMBORD

Călătorii de studii ale contelui de Chambord în Europa (inclusiv în ținuturile românești)⁴

p.136 [La sfârșitul anului 1838 contele de Marnes – duce d'Angoulême⁵ fiul vârstnic al regelui Carol X⁶ al Franței, abdicat la sfârșitul lunii iulie 1830, a hotărât de comun acord cu episcopul d'Hermopolis⁷, guvernator al nepotului său de frate, Henri duce de Bordeaux, conte de Chambord⁸, urmaș declarat al Casei de Bourbon la tronul Franței, ca acesta din urmă, aflat sub tutela sa, să plece într-o serie de călătorii de studii în mai multe țări din Europa pentru a le cunoaște situația și oamenii „distingși” de acolo].

p.141 La sfârșitul anului 1838, contele de Chambord făcu o călătorie în Lombardia și vizită succesiv Veneția, Brescia, Verona, Milan, însoțit de ducele de Levis⁹ și contele de Locmaria¹⁰.

⁴ Traducerea s-a făcut după textul din lucrarea lui Alfred Nettement, *Henri de France ou Histoire des Bourbons de la branche aînée pendant quinze ans d'exil* (1830–1845), Paris, 1846.

⁵ Angoulême, Louis Antoine de Bourbon, conte de Marnes, duce d'~; (1775–1844), fiul cel mare al contelui d'Artois, emigrat la 1789 și devenit după 1824, rege al Franței sub numele de Carol al X-lea; soția lui a fost Marie-Thérèse Charlotte de Bourbon, fiică a lui Ludovic al XVI-lea, eliberată în 1795 după 3 ani de arest în închisoarea republicană Temple.

⁶ Reprezentant al ramurii vârstnice a Casei de Bourbon, cunoscut inițial sub numele de conte d'Artois; (1757–1836); frate cu Ludovic al XVI-lea și Ludovic al XVIII-lea, regi ai Franței; s-a refugiat în timpul terorii republicane, stând în exil până în anul 1814, când s-a întors în țară în „furgoanele” monarhiei restaurate. A domnit la rândul său ca rege între 1824–1830; a avut 2 fii: pe ducele d'Angoulême „ultimul delfin” și pe ducele de Berry; a abdicat în urma Revoluției franceze din iulie 1830 și a petrecut ultimii ani din viață în exil: mai întâi în Anglia, apoi la Praga și în Austria.

⁷ Frayssinous, Denis, conte de ~; prelat și om politic francez, atașat monarhiei de Bourbon; a exercitat în timpul terorii republicane așa numitul „minister ascuns”. În timpul Restaurației a devenit episcop de Hermopolis (1822); în vremea regelui Carol al X-lea a exercitat funcția de ministru al Afacerilor eccleziastice și al Instrucțiunii publice (1824–1828). După abdicarea regelui Carol al X-lea a plecat la Roma, apoi s-a atașat casei contelui de Chambord, fiind însărcinat între 1833–1838 cu educația și formarea spirituală a acestuia.

⁸ Chambord, Henri de Bourbon, duce de Bordeaux, conte de ~ (1820–1883), cunoscut și apelat de regaliști drept Henric al V-lea sau *Henri de France*; numele de Chambord, l-a preluat de la cel al castelului și domeniului Chambord, capodoperă a arhitecturii franceze renascentiste, ce i-au fost donate în 1821 prin „subscripție națională”

⁹ Levis, duce de ~; probabil fiul ducelui Gaston de Levis (1764–1830), scriitor și om politic francez.

¹⁰ Locmaria, Noel Marie Victor du Parc, conte de ~ (1792–?), nobil francez devotat ramurii vârstnice a Bourbonilor; s-a preocupat, alături de alți legumiști, de educația contelui de Chambord; l-a însoțit pe acesta în călătoriile de studii în țările Europei, între care și Imperiul habsburgic.

În această călătorie, ca și în toate peregrinările care urmau, el își făcu o lege din a vizita pe oamenii distinși din fiecare țară și locurile consacrate printr-o mare amintire. [...]

În anul următor (1839) contele de Chambord plecă la începutul lunii mai, cu ducele de Levis, generalul Latour-Foissac¹¹, care comanda la regiment sub Imperiu și contele de Locmaria, pentru a vizita Ungaria. La 9 mai, el era la Carlstadt^{11 bis}, urmând apoi frontierele Slavoniei militare el asistă la manevrele regimentelor grănicerești cantonate pe Sava¹², Uma¹³ și Kulpa¹⁴. El se opri la Petrovaradin¹⁵, oraș istoric, lângă ale cărui ziduri prințul Eugeniu¹⁶ cuceri, la 16 august // 1716 o victorie decisivă asupra marelui vizir Sari-Ahmet¹⁷. p.142 p.143

Contele de Chambord, urmând itinerariul pe care și-l trasase anterior, traversă Semlin, loc destul de important din cauza comerțului său cu turcii și sosi la Belgrad, oraș celebru prin numeroasele asedii pe care le-a susținut. Aici Youssouf pașa¹⁸, învingătorul de la Missolonghi¹⁹ îi făcu onorurile citadelei. Printr-un singular concurs de circumstanțe și ca urmare a acestei lungi succesiuni de războaie, care în primii ani ai acestui secol, aduseseră pe francezi în aproape toate provinciile lumii, aici fuse un soldat de la al 6-lea <regiment> de husari, mult timp prizonier la // ruși și apoi în serviciul lui Youssouf pașa, care aduse onoruri Prințului. Transilvania, Valahia fuseseră parcurse succesiv: locurile istorice, stabilimentele interesante, nimic nu fusese uitat din această excursie rapidă. p.144

Dacă prințul vroia să vadă totul, el avea o mare aglomerare de populații în jurul lui; numele marii familii unită timp de atâtea secole la numele Franței și-a păstrat prestigiul în Europa; și la această predispoziție binevoitoare, veni curând să se alăture un sentiment personal pentru contele de Chambord. La un banchet care i s-a dat în Transilvania, după vizita sa la minele situate în vecinătatea lui Abur-

¹¹ Este vorba de Marie Victor Nicolas du Fay, conte de La Tour Maubourg, zis Foissac (1768–1850); fost general și aghiotant al lui Kleber în Egipt, în timpul primului Imperiu napoleonic; a intrat apoi în serviciul monarhiei de Bourbon restaurate. După 1830 i-a urmat pe Bourboni în exil și în 1835 a fost „guvernator” al ducelui de Bordeaux, conte de Chambord; a revenit în Franța în anul 1848.

^{11 bis} Numele german al localității Karlovac din Croația.

¹² Sava, râu în Serbia.

¹³ Uma, râu în Croația.

¹⁴ Kulpa, râu în Croația.

¹⁵ *Petrovaradin*, cetate, oraș, azi în Serbia.

¹⁶ Referire la Savoia, Eugeniu de ~ (1663–1736), principe, feldmareșal și generalissim al armatei imperiale în războiul din Banat împotriva turcilor (1716–1718).

¹⁷ Autorul se referă probabil la Ali pașa (Silahdar, Damad, Şehid) mare vizir otoman, care a căzut atunci în luptă la Belgrad (1839).

¹⁸ *Youssouf pașa*, comandant militar.

¹⁹ Missolonghi = Messolongion sau Mesolonghi, vestită localitate din Grecia unde s-au dat câteva bătălii pentru independență ale grecilor împotriva turcilor; după a doua bătălie din 1823, în mai puțin de un an avea să moară aici poetul englez Byron, raliat grecilor.

Bonca (!)²⁰ și Sibiu²¹, șeful deputăției care mergea înaintea prințului, făcu în mijlocul aclamațiilor toastul următor în latină:

„Pentru onoarea, pentru gloria ilustrului reprezentant al acestei antice rase care a dat atâția regi Franței și un sfânt Bisericei. Este bine de a-i întâmpina astfel nefericirea și exilul”.

p.145 După ce a vizitat toate locurile interesante din Croația, Slavonia, Serbia, Transilvania și Ungaria, contele de Chambord se duse la Viena unde fu primit // cu zel afectuos de către familia imperială. El vizită în solitudinea sa pe arhiducele Carol²², acest nobil adversar, care scria lui Napoleon frumoasa scrisoare, ce începea cu aceste cuvinte: „Majestatea Voastră mi-a vestit sosirea sa cu lovituri de tun”. Acest ilustru căpitan se întreținu mult timp cu el (contele) despre războaiele Imperiului.

²⁰ Localitate fantezistă din Transilvania; posibil a fi Abrud. Denumirea maghiară fiind *Auru-Banya* sau *Abu-Banya*.

²¹ *Hermanstadt*.

²² Carol de Habsburg, zis arhiducele Carol; (Florența 1771–Viena 1847); al treilea fiu al împăratului Leopold al II-lea; unul din cei mai buni generali austrieci, fiind însărcinat după Austerlitz cu reorganizarea armatei imperiale; retras din activitate după bătălia de la Wagram (în 1809) avea să se preocupe de scrierea unor lucrări de strategie militară și de istorie.

TANCSICS MIHALY (1799–1884)

Tancsics Mihály, una dintre marile figuri ale revoluției maghiare din 1848, s-a născut la 29 aprilie 1799 în satul Acs-Teszér (comitatul Veszprem, în Ungaria transdanubiană). Părinții l-au dat să învețe meserie și era calfă de țesător când, la vârsta de 19 ani, s-a înscris la Preperandia din Buda. După absolvirea anilor de studii a funcționat ca profesor în orașele Kecskemet (în Câmpia maghiară) și Nitra (azi în Slovacia). Toată viața a luptat cu condeii pentru democratizarea patriei sale. În 1846 a fost închis, pentru delict de presă, la Buda, de unde a fost eliberat de popor, în ziua de 15 martie 1848, când izbucnește revoluția.

În același an este trimis ca deputat în dieta țării. Sub regimul de teroare care a urmat după revoluție, deși a stat toată vremea ascuns, a continuat, prin scris, să îndemne tineretul la lupta pentru libertate. În 1857 a fost amnistiat, dar în 1860 tribunalul militar l-a condamnat, pentru vina de lezmajestate, la 15 ani de închisoare. Peste 7 ani i s-a iertat restul de pedeapsă și a părăsit închisoarea pe jumătate orb. Anii de bătrânețe i-a trăit în sărăcie cumplită. Moare în 1884, la Budapesta. Adepții lui, organizați în „Societatea Tancsics” i-au ridicat, în cimitirul unde a fost înmormântat, un monument funerar, în 1898.

Tancsics a fost un scriitor fecund. A scris manuale școlare, lecturi pentru tineret, studii politice, dintre care merită să fie semnalate (redând titlurile în românește): *Opiniile unui deținut despre libertatea presei* (Paris, 1844, ed. II, Londra, 1846, trad. germ. Pesta, 1848) și *Cuvântul poporului este cuvântul lui Dumnezeu* (Budapesta, 1848).

În perioada 2 aprilie–29 decembrie 1848 a redactat săptămânalul politic „Munkások Ujsága” (Ziarul Muncitorilor) apărut la Budapesta.

Opera completă s-a tipărit sub titlul: *Tancsics Mihály művei (Opera lui Mihály Tancsics)*, Budapesta, 1873–1885, în 12 volume. Lucrările cu caracter politic și social apar în vol. VIII–IX: *Ce este socialismul și ce este comunismul? Ce sunt republicanii roșii și ce vor?*; vol. X: *Regaliști și republicani*; vol. XI: *Vocea poporului*.

În relatarea de mai jos, autorul ne înfățișează Clujul din prima jumătate a secolului al XIX-lea, punând față în față aristocrația îngâmfată, dar de un nivel cultural destul de redus, care ocupă locuințele din centrul orașului, și populația de muncitori de la periferie, care locuiește în peșteri scobite în coastele Cetățuii.

TANCSICS MIHALY Călătorie în Transilvania¹

[...] Când călătorul, venind de la Budapesta, sosește la Cluj, la dreapta și la stânga vede cocioaba alături de drumul, în sfârșit vede femei și fete sau ca să spun mai pe scurt: femei, care în față și în spate au catrințe de lână împodobite, după care se poate ști că sunt românce. Aceasta nu face cea mai plăcută impresie călătorului, care de multe ori a frământat în minte ciudățeniile din patrie și se apropie cu inima caldă să îmbrățișeze pe compatrioții vecini. Deci nici în atât de slăvitul și vestitul

p.92

¹ Traducerea s-a făcut după originalul maghiar, publicat în *Hazai utzók Erdélyben*, Cluj, 1941, p. 92 și urm.

Cluj nu sunt maghiari? Așa oftează la început, dar pătrunzând mai înăuntru, la pod, dă peste maghiari. Ceea ce este de speriat aici nu este orașul însuși, ci satul cu numele Mănăstur, care se împreună cu el.

Numaidecât dincolo de pod, suntem în Cluj. Și aici, ca și în alte orașe, pe la mijloc trece drumul, de amândouă părțile sunt casele. [...]

Dacă un călător merge pe jos în oraș, când ajunge în piață, la capătul „străzii dinăuntru a Mănăsturului”², s-o ia la dreapta și numaidecât dă de vestita *casă a picioarelor*, unde șezând în stradă își scoate cizma care poate că s-a rupt în timpul călătoriei pe jos, și aceasta i se cârpește pe loc. Și pentru ca drumețul nerecunoscător să nu greșească această casă, socotesc că e mai bine să-i amintesc să-și îndrepte pașii într-acolo, unde vede o mulțime de tot felul de oameni, murdari, pociti și slinoși, intrând și ieșind sau căscând gura pe afară. E adevărat că priveliștea e nițel respingătoare, dar n-are a face, căci a intrat în obișnuință [...]

p.93 La prima ochire, am găsit că ceea ce este mai însemnat în Cluj este faptul că pe stradă, adică în piață, // este și un institut de petecit cizmele, dar fără nici o fabrică sau atelier; ceva asemănător cu aceasta nu am văzut în alte orașe.

Piața nu este perfect pătrată ci mai mult dreptunghiulară, căci două laturi sunt mai lungi, două mai scurte. Am stat un timp pe gânduri, ce să descriu mai întâi, dar făcând câțiva pași am hotărât să descriu firește pavajul, căci pe acesta cutreieră omul piața. Despre acesta, adică despre pavaj, pe scurt doar atât: e mai rău decât cel din Buda.

Biserica principală, adică biserica episcopală, nu este chiar în mijlocul pieței, ci aproape de „casa picioarelor”. E scandalosă poziția acestora, <cum stau> una lângă alta. Biserica e înconjurată de câteva clădiri, ateliere urâte, bodegi, șetre cu țuică și alte cocioabe fără nici o frumusețe. Într-adevăr, este ceva de admirat!

Am spus de mai multe ori unora și altora că ar trebui dărmate cocioabele pocite din preajma bisericii, să nu sluiască piața de altfel frumoasă și superba catedrală; dar totdeauna am primit răspunsul că „nu se poate, căci chiria pentru prăvăliile din clădirile care înconjoară biserica servește pentru întreținerea bisericii!” Atât de mult s-a înrădăcinat în oameni ideea că aceste cocioabe și șatra de aici nu pot fi dărmate, că aproape mă compătimeau de câte ori aduceam vorba despre asta și le era milă că pot fi atât de naiv încât nu înțelegeam imposibilitatea ei // [...]

p.94 Centrul orașului este înconjurat cu zid gros de piatră, care are mai multe porți: a Mănăsturului, a Uliței Fânului, a Turdei, a Uliței din Mijloc, a Uliței Ungurești și a Podului. Fiind astfel îngrădiți, suntem nevoiți să petrecem un timp sau să zăbovim sau, pe ardeleneste: să *ședem*. Dar îmi va da multă bătaie de cap unde să așez pe cititori, până le înșir lucrurile de seamă din centrul orașului. O clasă poate ocupa loc în *casină*, dacă este acționar sau oaspe în vreun chip oarecare. Altă

² Există și o „stradă dinafară a Mănăsturului”.

clasă poate intra la *Tivoli*, pe care este ușor să-l găsească în fața străzii Bisericii, mai precis: tocmai lângă grajdul principelui. O a treia clasă poate șede în vestita „casă a picioarelor” pomenită mai înainte sau în apropierea ei. Cafenele nu sunt, micile cârciumi nu le cunosc, iar han este unul în centrul orașului, dar în acesta puțini cititori pot să intre.

În privința imobilelor din oraș nu vom zăbovi mult, căci lăsând la o parte liceul, colegiul reformat, sala de dans a orașului, reședința guvernului și casele particulare ale familiei Horváth, Bánffy, Jósika, // este compus numai din case foarte mici, cu un singur etaj. Numele străzilor sunt alese foarte nenorocit, sau așa a fost rânduiala soartei; anume, ca strada pe care sunt cucernicii frați călugări, liceul, guberniul, casa comitatului, teatrul, colegiul reformat și biserica lor principală, locuințele profesorilor reformați, tipografia, să se numească „Farkas utca” <strada lupilor> [...] mi se pare nițel curios! În privința părții vii din centrul orașului adică a locuitorilor [...] și aici, ca și alte orașe, locuiesc două feluri de oameni: adică aceia care nu sunt mulțumiți cu soarta lor și aceia care sunt mulțumiți cu ea. Eu, ce-i drept, n-am cunoscut nici o ființă creată de Dumnezeu care să facă parte din aceștia din urmă, dar un cunoscut oarecare, care cunoaște foarte bine pe locuitori, adevărește că sunt într-adevăr câteva exemplare. Toată populația din centrul orașului poate fi împărțită în diferite clase [...] Una din clase este aceea care are bani, altă clasă este aceea care n-are bani; aceștia din urmă iarăși se pot împărți în următoarele subdiviziuni: a) cei care sunt ei înșiși pricină că nu au bani; b) cei care nu sunt ei înșiși pricină că nu au bani; c) dar sunt și de aceia care vor să facă pe alții să creadă că ei au bani [...]

p.95

În privința limbii, Clujul este locuit de două feluri de oameni: maghiari și germani, căci numele străzilor este scris în două limbi: ungurește și nemțește; căci ar fi greu de presupus că și inscripția nemțească să fie tot pentru maghiari [...] Poate că ungurii suferă de boala de nevindecat să le scrie toate în două sau mai multe limbi. Am mai putea aminti, ca excepție, și pe aceia care nu-și bat joc de armeni și-i consideră oameni la fel cu ei, dar numărul acestora este de altfel mic.

În privința felului de trai se aseamănă cu locuitorii celorlalte orașe europene: cei care au o stare mai bună, sau o mai duc încă, fac vizite în carete pompoase, sau la plimbare arătându-și luxul, se culcă târziu, iau masa târziu, cinează târziu și numai târziu bagă seama că nu au nimic sau că sunt datori până după urechi și că au mai puțin decât nimica. //

În zadar s-ar căuta vreun semn intim sau caracter specific maghiar în afară de limbă: căci se iau după tot ce este la modă în orașele europene.

p.96

Un sentiment mai ciudat și mai puternic nu s-ar putea naște ușor într-un om care vine de la Pesta, cu o simțire mai bună și cu o inimă mai caldă, decât faptul că aici aude doamnele vorbind numai ungurește și la început crede că este vrăjit. Dar acest sentiment frumos se schimbă în durere, adică îl doare sufletul că trebuie să se bucure că limba maghiară <mai> e la modă undeva! Dar încep și aici să se

bucure că limba maghiară <mai> e la modă undeva! Dar încep și aici să se franțuzească, să se nemțească [...] dar sărmanele au întârziat, căci încep acum, când cei din Ungaria au trecut încetișor marea criză, încep să se desmeticească; dar nu-i nimica, ungurii trebuie să încerce toate felurile de maimuțareală, deci ei trebuie să o încerce și pe aceasta, oriunde ar locui și oricât de târziu, căci nu vor să se dezvolte prin ei înșiși!

Despre cultura lor nu vorbesc, este greu de definit aceasta, mai curând mă folosesc de o pildă din care cititorii pot să tragă concluzia. Când joacă oarecari actori neîndemânatici maghiari sau dă un concert vreun violonist din țară, nu se duc la spectacol, dacă însă vreun scamator străin își arată acolo îndemânarea, teatrul e plin burduf. Aceasta le arată destul de bine gustul. Îmi aduc aminte că odată și-a arătat meșteșugul un scamator – pe care eu l-am văzut odată la Pesta, în cartierul Terezia, acolo unde își întind șetrele saltimbancii de trei parale – și atât de plin era teatrul că alții n-ar mai fi încăput. S-au stins lumânările și a fost apoi comedia! Clujenii își aduc bine aminte [...]

p.97

Oh, câte aș mai putea scrie despre locuitorii din centrul orașului, un volum întreg, ba chiar un volum mare, dacă nu chiar două! Faptele omenești sunt de două feluri: bune și nebune și numai despre cele din urmă aș putea scrie, pentru care Societatea de Științe mi-ar putea da un premiu de două sute de galbeni, dar nu scriu, pentru că ar trebui să spun adevărul și oamenii nu-l iubesc și s-ar mai isca și alte piedici. Acum să ieșim din cetate, pentru ca cititorilor să nu li se urască de atâta sedere și plimbându-ne să ne aruncăm privirea și în suburbie.

Fiindcă în ulița Mănășturului de afară este *grădina populară*, mergem acolo mai întâi, unde putem vedea mai multe feluri de lucruri. Îndată ce pășește călătorul străin în grădină, la stânga este o casă mică, în care copiii orfani luați în îngrijirea *Asociației Femeilor* ȧes pături; aceasta se numește Institut. Ceva mai înăuntru la stânga, în grădina propriu-zisă, apare înaintea ochilor vizitatorului atent o coloană comemorativă care sfințește locul unde împărăteasa a trecut când a umblat prin Ardeal³. Mai departe la capătul grădinii, adică pe malul Someșului, trei instituții vestesc progresul Clujului: Prima o școală de înot, a doua o baie, a treia o puiă de pănură.

Natura a croit frumos ȧinutul Clujului, dar hărnicia și îndeletnicirea omului n-a făcut nimic – sau foarte puțin – pentru a-l înfrumuseȧa, în afară de oarecare orânduire a micilor grădini ale familiilor Jósika, Schültz și încă ale câtorva, în întreg Clujul mi s-au părut mai romantice căsuȧele bârlog săpate în coasta Cetăȧuiei⁴, când seara micile opaiȧe palide privesc din ele peste Someș și de multe ori m-am gândit că aceia care acolo sus zgândără opaiȧul din când în când, sunt mai fericiȧi în bârlogurile lor decât orășenii care locuiesc sub ei, fiindcă, în simplitatea lor firească

³ Este vorba de Carolina Augusta, împărăteasa Austriei care, împreună cu soȧul, împăratul Francisc I (1792–1835), a vizitat Clujul în 1817.

⁴ Cetăȧuia se află în partea de nord-vest a orașului, peste Someș.

și mulțumiți, nu râvnesc lumina și strălucirea deșartă a acestora. Oh, cât m-am înșelat!

Am dorit să văd mai de aproape bârloagele, ceea ce, în afărșit, mi-a și fost dat [...] Voi scrie de un bârlog: Este săpat în stâncă <și e> atât de încăpător, încât oamenii scunzi nici nu trebuie să se aplece pentru a intra înăuntru, când pășesc pragul; dar mai mulți pași nu poate face, căci pe de o parte este vatra sau mai bine zis cuptorul tăiat în stâncă, în care încape o oală – de mai mult nici nu e nevoie – pe celalaltă parte este patul, adică banca de piatră astfel scobită și cioplită în cavitate, ca să se poată culca pe ea; mai departe nu se poate merge, nu se poate păși, ușa nu se deschide de tot, pentru că după ea este un dulap sau ladă, în care își țin hrana. Lângă cuptor mai este una, aceasta servește ca masă. Iată întreaga casă și toate mobilele. „Dar de ce nu este fericit omul care s-a născut și trăiește într-o astfel de vizuină – întreabă în sfârșit cititorul curios – sau i-o fi cuprins și pe ei mania ajungerii mai sus? Poate că lumina înfumurată i-o fi orbit, le-a răpit liniștea și pacea sufletească?” Nu, nu din pricina aceasta sunt ei nenorociți, ci pentru că nu poate încăpea în mintea lor pentru ce trebuie să plătească și ei atât cât cei care, jos în vale, locuiesc în case mai încăpătoare și mai frumoase și care au o grădiniță, care nu sunt nevoiți pe vremea alunecoasă să-și care pe deal lemnele de foc, care nu cad pe stâncă așa de parcă să-i sboare creierii din țeastă. Aceasta îi chinuiește, de aceasta nu sunt ei mulțumiți.

Coborând de pe deal, îmi picura din când în când câte-o lacrimă mare din ochi.

VINCENT OTTO NOLTE (1779–1856)

Vincent Otto Nolte s-a născut la Livorno pe 21 noiembrie 1779. Era fiul negustorului John Henry Nolte. A învățat la un pension particular din Germania, iar la 16 ani a intrat ca ucenic la firma din Livorno a unchiului său; dar, neînțelegerile cu acesta și lipsa de apetență pentru activitatea comercială l-au făcut pe severul său tată să-l cheme la Hamburg și să-l țină sub drastică supraveghere în propriul birou de contabilitate, unde tânărul Nolte a deprins subtilitățile negustoriei. În 1804, când afacerile paterne începuseră să nu mai fie rentabile, intră în serviciul firmei „Labouché și Troteau” din Nantes. De atunci începe o perioadă de aproape 50 de ani de constante călătorii prin lume. În 1805 trece oceanul pentru a media exportul de argint mexican. Curând și-a luat cetățenia americană și s-a stabilit, pentru scurt timp, la New Orleans, unde achiziționa mărfa pe care o expedia ulterior în Anglia. În 1809 s-a întors în Europa pentru a căuta fondurile necesare deschiderii unei afaceri pe cont propriu în New Orleans. În 1812 a revenit în acest cosmopolit oraș american pentru a-și începe negoțul, dar chiar atunci a izbucnit războiul dintre Anglia și Statele Unite, iar blocada navală instituită i-a oprit transporturile. Totuși, a continuat să vândă bumbac, la Pensacola, partenerilor britanici. În 1814 se înrolează în miliție și participă la bătălia de la New Orleans, unde trupele americane, conduse de generalul Andrew Jackson, îi înfrâng pe englezi. Nolte furnizase baloturile de bumbac ce au folosit camarazilor săi americani la construirea de parapete. În 1815 s-a reîntors în Franța pentru a-și reface legăturile comerciale neglijate în timpul campaniei. Are ocazia să viziteze câmpul de luptă de la Waterloo.

În 1820 s-a însurat cu Lisida Feve, cu care a avut cinci copii. S-a reîntors la New Orleans și a continuat, cu succes, negoțul cu bumbac până la 1826, când scăderea dramatică a prețului acestuia îl duce la faliment. Revine în Europa pentru a-și rezolva problemele financiare. La Londra este încarcerat mult timp în închisoarea datornicilor și este dat în judecată de creditorii neonorați. Procesul durează mult timp. Își încheie toate afacerile din America și, în 1829, părăsește definitiv orașul New Orleans pentru a se stabili la Paris. Aici ajunge furnizor al Gărzii Naționale, căreia îi vindea arme cumpărate din Rusia. Un timp afacerea prosperă, dar în 1834 are iar greutăți financiare și în 1837 ajunge, din nou, la închisoarea datornicilor, unde este ținut trei luni. În 1839 intenționa să reînceapă o afacere în Statele Unite, dar este obligat să părăsească, în grabă, țara pentru a scăpa de urmărirea creditorilor. Revenit în Europa întreprinde călătorii la Veneția apoi la Odesa, ca angajat al firmei „Grant, Brothers & Co”.

Dotat cu talent literar și fluent în multe limbi de circulație, a avut și o activitate publicistică. Spirit combativ, a semnat pamflete și note critice la adresa concurenței sau a dușmanilor din New Orleans. Bun observator al stării financiare și comerciale din locurile vizitate sau din cele unde își stabilise antrepozitele, a dat la lumină rapoarte și studii economice de valoare. Dar lucrarea cea mai importantă este volumul memorialistic publicat, cu trei ani înaintea morții (survenită la Paris pe 19 august 1856), în 1853, *Cincizeci de ani în ambele emisfere*. Câteva pagini sunt dedicate călătoriei pe Dunăre și, apoi, cu căruțe de poștă de la Galați la Iași, în drumul spre Odesa, în 1840.

Chiar dacă succinte, informațiile furnizate de el sunt pertinente și, uneori, foarte amuzante. Vorbind despre vajnicii surugii care conduceau, cu mare viteză, căruța de poștă – „un coș pe patru roți” – îi consideră – și mai ridicol – se desfășoară la carantina rusească de la Sculeni unde, obligat să se comporte ca călărețul, surd la orice rugămintă de a-și încetini cursa, este evident că aceștia erau români neaoși.

Nolte s-a bucurat de ospitalitatea consulilor britanic și rus, cel dintâi oferindu-se să-l însoțească până la următoarea stație de poștă, spre a se asigura că va primi caii potriviți, iar cel de-al doilea, oferindu-i un dineu și întreținându-l în chip cordial în conversații intelectuale. Momentul cel mai penibil – și mai ridicol – se desfășoară la carantina rusească de la Sculeni unde, obligat să se dezbrace până la piele, călătorul depune jurământ în fața unor ofițeri ruși de statură herculeană pe care,

totuși, în acea stare de umilitoare goliciune, are tăria să-i ironizeze arătându-le spatele atunci când se apleacă să ridice crucifixul de pe dușumea.

Ajuns la Chișinău, Nolte este șocat de rigiditatea administrației militare rusești și binecuvântează valorile democrației americane, cu care se deprinsese în timpul îndelungilor sale șederi în Lumea Nouă.

Traducerea de față s-a făcut după versiunea engleză a originalului în limba germană, ce a văzut lumina tiparului în 1934, la New York, sub titlul *The memoirs of Vincent Nolte. Reminiscences in the Period of Authority Adverse or Fifty Years in Both Hemispheres* și a fost publicată de Adrian-Silvan Ionescu, sub titlul *Experiența carantinei dunărene în notele de voiaj a doi călători americani: Vincent Otto Nolte și Valentine Mott*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, t. XVII, 2004, p. 57–69.

Dumitru Vitcu îi acordă lui Vincent Nolte câteva rânduri în volumul său *Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe. Divergențe* (Editura Albatros, București, 2000, p. 34).

Pentru biografia autorului au fost folosite informațiile din studiul introductiv al volumului mai sus amintit și *American National Biography* editat de John A. Garraty și Mark C. Carnes (New York, 1999, vol. 16, p. 484–485).

VINCENT OTTO NOLTE

Călătoria mea la Marea Neagră¹

Eram doar de câteva zile în Trieste când domnii Grant m-au rugat să merg la Odesa, la Marea Neagră, în interesul lor căci nici dl Hay, nici dl More, membri ai firmei, nu doreau să se ducă – unul din motive familiale; celălalt de teamă că va fi reținut prea mult.

[Urmează câteva lămuriri legate de motivul acelei călătorii: trimiterea unor importante sume de bani drept avans pentru achiziționarea unor mari cantități de cereale, însă transportul nu mai sosea și exista temerea că fondurile ar putea fi pierdute. Vincent Molte a plecat spre Viena dar, pe drum îi dispar actele și este obligat să aștepte primirea altora].

p.446

M-am bucurat de întârzierea de la Viena pe care nu o văzusem niciodată și care este un loc încântător pentru străini. Am luat un vas în josul Dunării să merg la Odesa prin Galați, Iași, Basarabia și Rusia Meridională. În aceeași seară am ajuns la Presburg [Bratislava]. Nu am putut trece pe lângă câmpul de luptă de la Wagram – pe care Napoleon a câștigat o miresă de la vechea casă de Habsburg¹ – fără a-mi aminti acele zile de restriște. Dar rapida schimbare de peisaj m-a făcut să uit de Napoleon și de Wagram, mult înainte de a ajunge la Presburg. La Pesta am dat de târgul anual. [...]

[Urmează o scurtă descriere a târgului unde se adunaseră 20 000 de străini și 15 000 de care pline cu mărfuri]. La Pesta nu se vedeau urmele inundațiilor din 1838. A avut prilejul să vadă pregătirile pentru începerea lucrărilor la podul de oțel, lung de 1 500 picioare, ce avea să lege malurile fluviului între Buda și Pesta. Pe

p.447

¹ Traducerea s-a făcut după *The memoirs of Vincent Nolte. Reminiscences in the Period of Authority Adverse or Fifty Years in Both Hemispheres*, New York, 1934, p. 446–451.

² Autorul se referă la bătălia de la Wagram din 6 iulie 1809 în care armatele franceze au înfrânt trupele austriece aflate sub conducerea arhiducelui Carol de Habsburg. În anul următor Napoleon I s-a însurat cu Maria-Louise, fiica împăratului Francisc I.

vasul pe care se îmbarcase se afla și un nobil rus, prințul Galițin, însoțit de secretarul său, un literat francez, pe nume Waillex, cu care Nolte se împrietenește].

La Orșova Veche am stat o zi pentru descărcarea vaporului, ceea ce mi-a dat posibilitatea să văd Băile de la Mehadia. Acestea se află pe malurile Cernei, la circa cinci mile depărtare, iar drumul trece prin bogatele și încântătoare pajiști ale Dunării, presărate de ruinele unui vechi apeduct cu arcade înalte de 35 de picioare. Satul Mehadia se află într-una din cele mai adânci văi ale Europei, unde arcadele apeductului lui Traian încă se văd. Te îmbăiezi în ceea ce a mai rămas din templele romane ale lui Hercule și Esculap, iar aleile sunt pline de gust și pitorești; iar acela care nu le vizitează când are ocazia, pierde o mare plăcere.

p.448

Dimineața, niște ambarcațiuni cu fundul plat erau pregătite să ne ducă la Orșova Nouă și la Porțile de Fier, printre ale căror pereți stâncoși, clocotitoarea Dunăre, a cărei lățime s-a micșorat la 200 de picioare, trebuie să-și scurgă nestăpânitul șuvoi și unde este nevoie de multă grijă și pricepere din partea barcagiilor². De cealaltă parte a porților am aflat un alt vas care ne-a dus la Galați prin Vidin, Giurgiu, Silistra și Brăila, faimoasă pentru cerealele ei. // Aici am sperat să găsesc un mijloc de transport corespunzător pentru lași; dar căruța de poștă rusească este doar un coș pe patru roți, în care cufărul tău trebuie să slujească de bancă. Opt cai cam de mărimea câinilor din Newfoundland erau înhămați la aceasta. Vizitiul era ținut undeva în față și după ce am plătit anticipat și am luat chitanță pentru călătoria de treizeci de leghe până la Iași, am plecat pe aici încolo, la galop, surugiul neprivind vreodată în jur. Când caii sunt osteniți, imediat sunt prinși și înhămați alții, de pe câmp, iar galopul continuă. Singura ta răcoritoare este un pahar cu apă cerut cu stăruință la coliba vreunui evreu moldovean. Vai ție dacă nu vorbești rusește, pentru că surugii nu vorbesc altceva. Un englez când a făcut a doua oară această călătorie, ca un substitut pentru rusă, a tras cu pistolul la urechea surugiului său când a voit să-l oprească. Prințul Galițin, care își adusese propria caleașcă, a fost îndatorat cu douăzeci și patru de cai.

O scrisoare de la dl Grant mă recomanda consulului britanic Cunningham, un fost funcționar al dlor Grant. Când a venit să mă însoțească și s-a uitat la coșul și la cei opt ponei ai mei a zis: „Dumnezeule, nu! Asta n-o să te țină. Trebuie să iei mica mea trăsură de călătorie”. Imediat a trimis după aceasta – o trăsură drăguță și comodă pentru două persoane – și și-a formulat intenția de a merge cu mine o poștă

³ Zona aceea era foarte periculoasă: În seara zilei de 14 iunie 1839, o navă urcând pe Dunăre dinspre Orșova spre Drenkova se răstoarnă în amonte de Sūcnitza, în dreptul târgului Serinia, la o jumătate de oră de Drenkova. Din cei 25 de pasageri și membrii ai echipajului aflați la bord sunt salvați doar 5: americanii Swords, Bennet, col. Ireland și căp. Joseph și cubanezul Betancourt. Printre cei înecați se numără consulul austriac la Salonic, de Stainsberg, secretarul și cei doi servitori ai săi, scoțianul Allen Roberts din Glasgow, doi americani: Mr. Chamberlayne din Philadelphia și lt. Pirie din regimentul 9 Infanterie și doi germani neidentificați. Rapoarte consulare engleze, Robert Colquhoun către Lordul Palmerstone, Orșova, 25 mai 1839 în Public Record Office, Foreign Office, *Turkey*, dos. 78/363, f. 57–61.

pentru a se asigura că îmi primesc caii de schimb. „De ce? am spus, am o chitanță”. „Da, a răspuns, totuși dacă un curier guvernamental ar apărea și ar vrea cai și nu este nici unul în grajd, i-ar lua liniștit chiar pe ai tăi. Această treabă nu-i este, totuși, făcută unui consul britanic, mulțumită Lordului Palmerston”³.

După trei leghe am fost ajuns din urmă de Galițin, care m-a pus să schimb locul cu secretarul său care, fiind om tânăr, a zis că poate suporta mai bine oboseala. Seara am ajuns la Iași și pașapoartele ne-au fost vizate de consulul general rus⁴, care era fiul dramaturgului Kotzebue⁵ și avea o soție drăguță din Mannheim. La Sculeni, la două leghe de Iași, era o carantină unde se stătea paisprezece zile; dar lumea era lăsată să facă doar zece zile din ea în locul menționat. El <consulul> ne-a spus că locuința sa ne era totdeauna deschisă. Ne-a dat un dineu în casele de la țară și două petreceri în casa lui din oraș. L-am încântat cu buna cunoaștere a pieselor tatălui său; iar când am plecat mi-a dat o schiță a monumentului de la Mannheim făcută de soția sa. Pe ea a scris „*Souvenir d'amitié*” //.

Am ajuns la Sculeni seara, pe o ploaie teribilă și mi s-a spus că poarta lazaretului este închisă. I-am spus unuia dintre ofițeri, care vorbea franțuzește, că nu putea fi nici o diferență dacă eram primit atunci sau dimineța. S-a consultat cu ceilalți și apoi, ridicând din umeri, a spus că nu poate încălca regula. Nu era nici un han în vecinătate, pentru adăpost așa că mi-am luat riscul de a petrece noaptea în ploaie. Totuși, când a ajuns prințul Galițin, influența lui a deschis ușile pentru amândoi.

Am trecut în camera de control unde ni s-a poruncit, mai întâi mie, să ne dezbrăcăm până la cămașă și pantaloni și să mergem în odaia următoare. Aici am găsit patru sau cinci uriași ofițeri ruși și tot atâția angajați și mi s-a ordonat să mă dezbrac complet și, într-o stare de totală nuditate, să jur că timp de paisprezece zile nu mă apropiasem de nici un bărbat sau femeie pe care o suspectam de a avea *ciumă*! Acest jurământ trebuia depus pe crucea Sfântului Andrei care se afla pe podea și, infuriat, mi-am întors dosul la ofițeri când m-am aplecat să o ridic. După aceea mi-a fost dată apă caldă, curată, și o flanelă, cămăși de pânză, izmene și o cămașă de noapte și mi s-a arătat locul de cazare. Tânărul meu prinț, care văzuse acest fel de jurământ, a declarat solemn că nu se va supune vreodată; dar prinț sau

⁴ Henry John Temple, viconte Palmerston (1784–1865), om politic britanic.

⁵ Wilhelm de Kotzebue (1813–1887), diplomat rus. A fost consul general al Rusiei în Moldova. Avansând pe scara ierarhică ajunge ministru plenipotențiar la Dresda și, apoi, la Berna. A avut și o activitate literară demnă de amintit: în 1857 public, la Berlin, *Rumanische Volkspoesie*, antologie tradusă după culegerile lui Vasile Alecsandri; în 1862 scoate, la Leipzig, volumul de nuvele originale *Bilder un Ihizzen aus der Moldau* și, în același an, romanul *Laskar Viorescu*, inspirat tot de moravurile moldovenilor, printre care trăise și pe care îi observase și-i cunoscuse cât se poate de bine.

⁶ August Kotzebue (1761–1819), dramaturg german. A intrat în serviciul Rusiei activând ca diplomat (1781–1817). Autor de drame și de comedii de moravuri (*Mizantropie și pocăință*, 1789).

nu, a fost obligat să o facă. Când am intrat în propria cameră am izbucnit într-un râs greu de stăpânit. Așa ne-am petrecut cele patru zile de carantină.

Am mers spre Chișinău în mica mea trăsură, prin păduri și trecători de munte. Mersesem aproape șapte leghe fără a fi vizibil vreun semn de șosea: iar surugiul meu habar n-avea de drum sau de ținut. În sfârșit, în depărtare am văzut o colibă golașă încununată de un monument și cu o colibă la baza lui. Am întrebat și am aflat că aici și-a pierdut viața Potemkin⁶, favoritul Ecaterinei⁷, în drumul său din Crimeea la Iași. Prințesa Branicka⁸ nepoata sa care îl însoțea, ridicase acest monument. [...]

p.450

[Urmează un scurt pasaj în care memorialistul meditează asupra nimicniciei omenești, în fața monumentului comemorativ al unui om atât de mare ca prințul Potemkin, pierdut în mijlocul pustietății și arar vizitat de cineva].

Mi-am amintit de o călătorie peste Munții Aleghani din 1811–1812 și, la fel ca atunci, și acum am făcut, cu o mină de plumb pe o bucată de hârtie, o hartă a drumului indicat de paznicul monumentului, marcând răscrucile cu o cruce și cotiturile cu un semicerc, și așa am ajuns la Chișinău pe la opt seara. Aspectul pe lumină al acestui loc mi-a dat o idee asupra guvernării militare rusești. Toți funcționarii municipali erau militari și, cu cât vedeam mai mulți cu atât inima îmi tresălta pentru aerul de libertate al Americii, a cărei civilizație, deși lăsată să se dezvolte singură, a depășit-o cu mult pe aceea ale cărei temelii le-a pus Petru cel Mare. Două zile mai târziu am ajuns la Odesa și, prin nemăsurați nori de praf, am zărit pentru prima dată Marea Neagră [...].

p.451

[În continuare sunt date amănunte despre îndeplinirea misiunii comerciale pentru care făcuse această călătorie].

⁷ Grigori Aleksandrovici Potemkin (1739–1791), feldmareșal ruso-otoman, favorit al împărătesei Ecaterina cea Mare.

⁸ Ecaterina II (1729–1796), împărăteasă a Rusiei (1762–1796).

⁹ *Branișka*.

FRANCES ANNE VANE
Marchiză de Londonderry
(?–1865)

Lady Frances Anne, fiica lui Sir Vane-Tempest și a Anei contesă de Antrim, a fost cea de a doua soție a lui Charles William Stewart Vane, marchiz de Londonderry, cu care s-a căsătorit la 3 aprilie 1819. Împreună cu soțul ei, a întreprins în toamna anului 1840 o călătorie în Orient. Cei doi s-au imbarcat din Viena, la 14 octombrie 1840, la bordul *steamer*-ului „Galatea”, pe Dunăre, cu destinația Pesta, având ca tovarăși de drum pe următorii călători: un compatriot, Napier, apoi ca străini, un demnitar turc, Emir pașa, ce-și făcuse studiile și se înapoia în patrie, un ofițer din Württemberg, baronul Taubenheim, trimis în Siria spre a achiziționa cai pentru suveranul său, un colonel austriac, un medic turc poliglot, mama contesei de Königsmarck, soția rezidentului prusian la Constantinopol, o modistă franceză și o tânără din Viena, mergând la Galați, unde urma să se căsătorească cu vice-consulul austriac din acea localitate. Ajunși în capitala Ungariei, călătorii sunt transbordați, la 18 octombrie, la bordul vasului cu aburi „Zriny”, un *steamer* de 80 de cai putere, ce făcea cursa pe Dunăre până la schela Cladova, unde urma o nouă transbordare a pasagerilor la bordul vasului „Pannonia”, cu un tonaj de 36 cai putere. Navigând pe noua ambarcațiune, în condiții destul de mediocre, drumeții s-au oprit, la 26 octombrie, la Giurgiu. De acolo au mers mai departe trecând pe la Silistra și Brăila și poposind la Galați în ziua de 28 octombrie. Soții Londonderry au fost găzduiți în casa maiorului Skeletti, ce comanda regimentul încartiruit în oraș, în așteptarea vasului „Ferdinand”, ce urma să-i transporte la Constantinopol. Imbarcarea a avut loc în ziua de 5 noiembrie, călătorii parcurgând Dunărea, până la vărsare, pe brațul Sulina și apoi navigând pe Marea Neagră până la Constantinopol, unde au ajuns după câteva zile.

Cei doi turiști englezi s-au înapoiat la 5 februarie 1841 la Napoli, călătorind prin arhipelagul grecesc din Marea Egee și trecând și pe la Atena.

Soții Londonderry au ținut jurnale separate de drum, în care și-au împărtășit impresiile asupra locurilor vizitate. Lady Frances Anne și-a descris călătoria pe Dunăre într-o lucrare intitulată *Narrative of a visit to the Courts of Vienna, Constantinople, Athenes, Naples etc.*, apărută la Londra în 1844.

Preocupată numai de persoana ei și domică de a călători în condiții cât mai confortabile și rapide, marchiza de Londonderry a acordat prea puțină atenție pitorescului locurilor pe care le-a străbătut, închinând doar câteva rânduri peisajului măreț al Dunării la Porțile de Fier. Nu a manifestat decât dispreț aristocratic pentru localitățile unde cuplul marchizal a fost nevoit să debarce, descriindu-le în câteva cuvinte seci, pline de neînțelegere și chiar de rea-voință.

Trufașa lady a avut aceeași atitudine mândră și disprețuitoare și în prezentarea și judecarea oamenilor cu care a venit în contact, chiar dacă unii dintre ei i s-au arătat de un real folos. Ca atare, relatarea marchizei de Londonderry prezintă un interes foarte relativ, limitat numai la cele câteva informații privind condițiile în care se călătorea pe Dunăre în anul 1840.

Autoarea a decedat la Londra la 20 ianuarie 1865.

Sumarele date biografice existente sunt preluate din *The Compact Edition of the Dictionary of National Biography*, vol. II, Oxford, 1975, p. 2003.

Textul călătoriei marchizei de Londonderry n-a făcut, până acum, obiectul vreunui studiu aparte.

**FRANCES ANNE VANE,
Marchiză de Londonderry**

**Relatarea călătoriei pe Dunăre¹
(1840 octombrie 22–noiembrie 5)**

p.68 La ora 1² am ajuns la Orșova³ care se află pe țărmul românesc al Dunării și
p.69 nu are nici o comunicație cu malul opus, turcesc. // Am fost întâmpinați de agentul
companiei, care ne-a dus într-o casă unde ni se rezervaseră trei–patru odăi mici
pentru noi, pe când ceilalți tovarăși ai noștri au tras la un han mizerabil.

Aici se face carantină când te întorci de la Constantinopol și aici se află, cam
la o milă de oraș, un lazaret mare. Pe o insulă, în față, este o cetate turcească.

M-am îndreptat către țărm și am fost martora unei scene ciudate. Un spațiu
restrâns este înconjurat de o balustradă unde li se îngăduie turcilor să debarce și să
cumpere sau să vândă, dar nu sunt lăsați să treacă pe îngrăditură și chiar banii lor
sunt trecuți prin apă în scopul de a evita molipsirea de ciumă sau friguri. Această
scenă avea un aspect straniu, totuși interesant din cauza noutății sale. Timpul, în
cele din urmă, s-a îmbunătățit și s-a schimbat; ploaia a încetat, a ieșit soarele și totul
a început să se înfățișeze mai strălucit [...].

p.70 După ce am stat o săptămână la închisoare, respirând vaporii și ceața
otrăvitoare a Dunării, am fost încântați când ne-am găsit într-o colibă, pe uscat.
Pentru prima dată în viața mea m-am bucurat <să găesc> o sobă, mie care de obicei
nu-mi place, căci socot că intensă căldură pe care o răspândește întotdeauna
produce dureri de cap.

În dimineața următoare am părăsit Orșova și am făcut o plimbare lungă pe
țărm și bineînțeles am fost conduși pe șoseaua care avea cele mai multe
circuituri [...]

Ceilalți tovarăși ai noștri arătându-și nemulțumirea față de găzduirea proastă
de la han unde <nu> s-au putut găsi decât două odăi, una pentru toate doamnele și
cealaltă pentru domni, au fost duși de către colonelul austriac în casa agentului
companiei și acolo au fost bine găzduiți [...]

[Urmează portretul acestui agent trimis la Constantinopol pentru a-i instrui pe
turci în arta militară].

p.71 Mizerabilul sat Orșova va crește probabil în importanță în anii viitori. Băile
de la Mehadia⁴ <care> se află în apropiere și carantina, adăugându-se faptului că

¹ Traducerea s-a făcut după textul englez publicat în *Narrative of a visit of the Courts of Vienna, Constantinople, Athens, Naples etc. by the Marchioness of Londonderry*, London, Henry Colburn Publisher, 1844, p. 68 și urm.

² În ziua de joi 22 octombrie (stil nou) 1840.

³ Localitate, jud. Mehedinți.

⁴ Localitate, jud. Caraș-Severin.

este o stație unde trebuie să se facă popas, vor determina locuitorii să clădească <case> și să se așeze aici; într-adevăr s-au și început o mulțime de case. Totuși acum este destul de trist <aici> și nimic nu poate fi organizat mai prost decât toată această treabă. Sosind așa cum am făcut joi la ora unu, am fi putut să ne reîmbarcăm de îndată sau să <ne> continuăm <călătoria> pe uscat, dar nu s-a putut din cauza aranjamentelor nesăbuite și absurde care sileau pe vâslașii sau pe călăuzele ce se duceau la schelele Cladova⁵, la două ceasuri depărtare, să se înapoieze la Orșova înainte de apusul soarelui. Astfel se pierde o zi și toată carantina, deși folositoare (dacă este bine aplicată), este acum o farsă curată și // o absurditate; se fac atâtea comunicații nemărturisite, încât ar fi o adevărată decepție să-ți închipui că în cazul unei epidemii reale ar exista vreo siguranță.

p.72

Domnul Tomisch, agentul, o persoană foarte ceremonioasă, nu era acolo, dar o altă persoană aștepta și a văzut pasagerii și bagajele depuse în trei bărci ca mai înainte, <dar> cu această deosebire că erau mai mici, mai caraghioase și mai barbare decât primele. Locul de șezut din mijlocul fiecărei bărci are sus un acoperiș, dar este deschis din toate părțile. Se folosesc patru vâsle la un capăt și <alte> două la celălalt <capăt>. Un sălbatic straniu, îmbrăcat <numai> pe jumătate, stătea ghemuit la pupă și îndrepta catargul. Un german bătrân, murdar, greoi și <dându-și aere de> importanță ședea la celălalt capăt, cu o pipă enormă <și> înconvoiată în dinți, potrivit <modei> vieneze.

Acest personagiu avea pretenția să ne călăuzească și să conducă totul; dar cum a declarat că în acea zi, la 23 <octombrie>, era lună plină pe câtă vreme alma-// nahul anunța lună nouă la 25 <octombrie>, era vădit că neștiința lui era deopotrivă cu

p.73

După ce am trecut de portul turcesc <așezat> pe o insulă mică numită Orșova Veche⁶, unde am zărit pentru prima oară steagul roșu cu semiluna, fluviul a ajuns întocmai ca oceanul turburat, un fel de căldare în clocote cu valuri mici, sparte, o mare supărată, mică ce vâjâia; și aceasta era numită Poarta de Fier sau poarta iadului⁷.

Fluviul părea zăvorât de uscat datorită șerpuielilor sale <cât> și munților înalți și împăduriți care-l închideau din toate părțile. Dar cu toată dragostea mea pentru lucrurile minunate (mai ales când le povestesc eu însumi), mi-am dat seama că realitatea nu aducea nici pe departe cu ceea ce anticipasem din lectura călătoriei d-lui Slade⁸ și arareori am fost mai alarmată ca acum, chiar <când mă aflu>

⁵ Schela Cladova, azi în componența municipiului Drobeta-Turnu Severin.

⁶ Insula Ada-Kaleh.

⁷ În text un joc de cuvinte francez: *La porte de fer, or de l'Enfer*.

⁸ Vezi Adolphus Slade, *Travels in Germany and Russia. Including a Steam Voyage by the Danube and the Euxine from Vienna to Constantinople in 1838-1839*, London, 1840, p. 159-161. Relatarea călătoriei lui în principate poate fi consultată în prezentul volum în versiunea în limba română.

într-o ambarcație ușoară pe o mare dezlănțuită. Siguranța atârnă desigur de cârmuirea dibace, căci cea mai ușoară atingere de stânci ar răsturna barca și atunci cel mai bun înotător nu ar putea avea nici o șansă de scăpare, atât este de puternic curentul printre aceste obstacole.

p.74 Am trecut de un sat românesc, dacă pot fi astfel numite câteva colibe mizerabile, căci nu am mai văzut niciodată o mizerie // atât de cumplită și atâtă murdărie. Priveliștea s-a schimbat și malurile râului s-au prefăcut în șes. <Ni> s-au arătat o mare magazie de lemn și o pescărie mare. În Dunăre se prind moruni și de asemenea <alt gen> de sturioni⁹ care sunt foarte prețuiți. Românii vânează urșii, mistreții și lupii de care sunt pline pădurile, dar sârbii nu încearcă niciodată să-i distrugă.

După două ceasuri, a apărut <în fața> privirilor <noastre> schela Cladovei. Pe țărmul mlăștinos era o șură și o colibă și în imediata apropiere se afla „Pannonia”, o corabie cu aburi proastă și mică de treizeci și șase cai putere. Ea a salutat, s-a ridicat steagul și am vrut să mă îmbarc direct din bărci, dar, ca de obicei, acești oameni încăpățânați au vrut să ne conducă după placul lor și desigur că aceasta a fost cel mai neplăcut și supărător <pentru noi>. Așadar ei ne-au lăsat pe noi și bagajul nostru pe țărm, pe o porțiune de pământ neutru; cuferele <și> lăzile au fost apoi luate și duse pe corabia cu aburi de către un grup de barbari cu înfățișare sălbatică, alcătuit din români, sârbi și turci, și căpitanul, un italian, mă ducea pe p.75 bord când din întâmplare s-a // uitat în jur văzând pe ceilalți pasageri și mai în urmă corabia cu bagaje <încărcate> cu trăsurile, a exclamat: „Ah, pentru Dumnezeu, e prea mult”¹⁰.

Cum agentul de la Orșova nu-l informase despre ceea ce avea să sosească, el încărcase mai dinainte patru trăsurile pe bord; nu mai rămăsese loc pentru altele și nici una nu putea fi debarcată <pe țărm> fără să descarce toate mărfurile care erau îngrămădite unele peste altele până la jumătatea din înălțimea mașinii. În această dilemă el a ordonat să se lege <de vasul său> o barcă mare în care a fost așezată caleașca noastră cât și o trăsurică¹¹, expediată din Anglia pentru Ahmed pașa.

În acest timp au sosit toți pasagerii și printre aceștia din urmă, medicul turc care ducea o cutie cu ananas pentru sora sultanului¹², care <tocmai se mărita>. Spunea că se îngrijește de cutie ca de lumina ochilor. De asemenea a apărut Emir pașa cu obișnuitul său sânge rece¹³, fără să pară niciodată grăbit sau neliniștit. Și acum, cum aș putea descrie vasul „Pannonia”? În ce cuvinte aș putea să redau toată p.76 ororile sale? Era foarte mic, vechi și prost // proiectat și mai înnegrit decât o corabie

⁹ *Sterling*, corect „sterlet”.

¹⁰ *Ah, per dio, è troppo!*

¹¹ *tilburry*.

¹² Abdul Medgid I, sultan al Turciei (1839–1861).

¹³ *Sang froid*.

cu cărbuni. De ani de zile nu mai fuseseră spălate punțile decât de ploaie și scândurile inegale erau cufundate la colțuri în murdărie și gunoi. Cădea cenușă în toate părțile; grămezi de cărbune, maldăre de bagaje și piramide de marfă împănau toate colțurile de pe punte, unde nu era nici măcar o potecă pentru ca un câine să poată trece. Acest vas mic <și> prost fusese timp de douăzeci de ani în <acest> debarcader și de bună seamă că în tot acest timp și-a adunat depozitul de murdărie. Există, totuși, un prag al murdăriei pe care nimic nu-l poate depăși și acesta, cred, că a fost atins de „Pannonia”, deoarece n-am mai văzut vreodată un loc ca acesta și mă îndoiesc ca vreun altul, hărăzit porcilor, să fie mai rău.

Răspunsul la toate plângerile și imputările privind lipsa de confort a navigației <pe Dunăre> este că această întreprindere se află, încă, la începuturile ei¹⁴. Dar, totuși, după îndurarea tuturor mizeriilor, igrasiei, murdăriei, întârzierii, spațiului strâmt și proastei administrații, aceasta era o încercare greu de suportat; și rog să se țină seama că descriind starea „Pannoniei” nu m-am referit la părțile ei inferioare ce mi s-a spus că depășesc în oroare tot restul. Acolo // se îngrămădeau 40 de pasageri într-un loc unde și 12 s-ar fi simțit prost. Evrei, turci și creștini erau înghesuți în cabine, mai bine zis vizuine, ca niște heringi într-un butoi. Lulelele, cu toate urmările lor neplăcute, nu lipseau; ploșnițe, purici și dăunători¹⁵ mișunau; pe scurt, ororile acestei ambarcațiuni desfid orîșice descriere.

p.77

Desigur, în mod firesc, se nasc greutăți, dar multe din acestea pot fi evitate. Ar trebui folosite vase acoperite pentru trecerea Porților de Fier, ar trebui să se pună (pentru pasageri) o corabie de fier cu aburi, curată, de o sută de cai putere care să dizloce puțină apă, căci Dunărea este destul de adîncă pentru ca să permită unuia <să meargă pe ea>. Pasagerii ar trebui să fie bine aranjați și mărfurile trimise prin diferite corăbii. Aceste neajunsuri se datorează în primul rînd proastei administrații și economiei prost înțelese.

Cînd am sosit pe bordul „Pannoniei” am cerut să fiu condusă în cabina mea. „Dar doamnă nu e nici o cabină, dar îmi va face o plăcere să v-o cedez pe a mea”¹⁶.

Am spus că mi se închiriasse una particulară și că o plătisem acum trei săptămîni la Viena și // că prin urmare trebuie să am una; după care am fost condusă într-o vizuină plină de lucruri murdare, dintre care cele mai murdare <erau> ale căpitanului. Era pe punte, deasupra roatei cu lopeți și alături de mașină și se asemena mai mult cu o cutie de lemn sau cu un coteț de câini decât cu orice alt lucru; singura deosebire pe care un dulău englez bine crescut ar fi găsit-o între această <cabină> și locuința lui consta <în faptul> că era mult mai murdară și poate ceva mai mare. O vizuină asemănătoare, aparținînd inginerului, a fost cedată Lordului L<ondonderry> și aici așteptam să ne petrecem cinci zile.

p.78

¹⁴ *in its infancy.*

¹⁵ *vermin.*

¹⁶ În limba franceză în text.

Cu toate acestea, suferințele noastre n-au fost totuși complete. Ziua frumoasă ne-a dat speranțe că timpul se va menține favorabil pentru noi și un soare strălucitor și un cer albastru ne va îmbărbăta să suferim această corvoadă. N-am petrecut, însă, mai mult de 12 ore în refugiul nostru, când a început potopul; ploaia s-a năpustit torențial și a udat totul; singura noastră consolare, când ploaia cu găleata în cabina mea nenorocită, era speranța că ar putea îneca puricii; dar am fost lipsită chiar și de această înlesnire de către românii cei murdari, care ștergând <apa de ploaie>, au adus <cu ei>, probabil, mai mulți.//

p.79

Am trecut de munții Carpați, acoperiți cu zăpadă, și în ziua următoare, sâmbătă 24 <octombrie>, am fost susținuți în ceasurile plictisitoare cât am fost târați prin ei <munți> de speranța de a sosi devreme la Rusciuc. Dar am fost condamnați să fim dezamăgiți. Am lăsat ancora la apusul soarelui, din cauza fricii căpitanului de bancurile de nisip și ne-am retras cu toții ca să ne odihnim, așteptând cu înfrigurare a doua zi.

Am petrecut o noapte foarte proastă: ceața rece și deasă părea că pătrunde în nenorocita mea locuință și mă simțeam ca și cum aș fi respirat otrăvă și febră; neliniștea cerebrală se îmbina cu suferințele trupesti.

A doua zi de dimineață ne-am aflat, după cum a spus doctorul turc, „așezați pe un prag de nisip”.

p.80

După trei sau patru ore petrecute în izbituri, lovituri, lăsări și ridicări de ancoră, eram eliberați pentru o clipă, dar ne împotmoleam <imediat> în cea următoare. Ultima înțepenire a fost mai rea decât prima și de abia în jur de ora unu am scăpat și corabia s-a urnit mai departe. Desigur, norocul nu ne-a surâs în această călătorie. Dacă ne-am fi imbarcat pe precedentă sau // am fi așteptat următoarea cursă, am fi avut <parte de> lună <plină>, un ajutor neprețuit în orice împrejurare, aici mai mult decât oriunde. Vasul nostru a navigat, de asemenea, de-a lungul malului românesc, în timp ce celălalt mal, care este folosit în călătoriile alternative, ar fi fost mult mai interesant, iar în cazul nostru, mult mai lesnicios. Vremea proastă ne-a înmulțit, totodată, suferințele.

Am aflat din acel folositor manual al lui Murray¹⁷, care potrivit cu experiența și observațiile mele este de obicei exact, că două sau trei zile ar trebui să ajungă pentru călătoria până la Galați, vara, și patru <zile> în <timpul> iernii. Noi, vai! Am venit pe bordul „Pannoniei” la 23 și nu am ajuns decât luni, 26, la Rusciuc, care se află abia la jumătatea drumului. Trebuie să mă corectez, căci corabia nu s-a oprit acolo, acest <oraș> fiind <așezat> pe partea bulgărească, ci în față, la Giurgiu, pe țărmul românesc.

¹⁷ John Murray and son, *A Handbook for travellers in Southern Germany*, Albermale Street, Black & Armstron, Leipzig; Galignani Frères, Paris, 1840.

Această localitate se află la numai șapte ceasuri de București, capitala țării, care este cârmuită de un domn¹⁸, sau principe ereditar¹⁹, numit de Poartă. Iași e capitala Moldovei. // Aceste țări au fost la început tributare față de sultan, dar de la războiu sunt puse nominal sub protecția Rusiei, un termen cu tâlc, care înseamnă că în curând îi vor aparține²⁰. p.81

În sfârșit am ajuns la Giurgiu și încă și nenorocita noastră corabie cu aburi și-a slobozit tunul cu tot atâta prețuire ca și când ar fi fost un vas cu șaptezeci și patru de tunuri. Era destul de absurd să vezi desfășurate steagurile Angliei și Turciei în această așezare nenorocită <cât> și tot acest caraghioslâc de culturi naționale.

Un loc mai posomorât decât Giurgiu, nu se poate închipui; din cauza torentelor de ploaie întregul teren se prefăcuse într-o băltoacă și două șure pentru mărfuri erau singurele clădiri care se vedeau.

Agentul companiei, domnul Stunde, era de față și am găsit că este un bărbat foarte îndatoritor <și> deștept. I-am dat scrisorile noastre, ne-am desvăluit planurile și i-am vorbit despre intenția de a trece Balcanii. Îndată ne-a sfătuit <să renunțăm> la acest <gând> spunând că nu era cu putință pentru o doamnă. El ne-a informat că nu erau nici drumuri, nici case, ci colibe mici „unde tatăl, mama, // copiii și animalele” trăiesc laolaltă și unde nu putea dormi nici un călător; că nu se putea găsi nici carne, nici pâine, nici altceva decât ouă, că trebuia să luăm cu noi tot ceea ce ar putea alcătui o caravană și că pierderea de vreme și cheltuiala erau incalculabile. În sfârșit ne-a spus că „un milord englez” făcuse această călătorie vara și că pierduse opt săptămâni pe drum, deoarece caii erau niște „animale mici și proaste, de mărimea unui câine, care mureau pe drum”. p.82

Am întrebat apoi dacă ne-am putea duce pe uscat până la Varna și să fim luați acolo de corabia cu aburi în trecerea ei spre Constantinopol. El ne-a asigurat că acest lucru este tot atât de greu, dacă nu cu neputință de a fi îndeplinit la timp și am fost așadar siliți să ne încredințăm soarta „Pannoniei”. Agentul ne-a propus, foarte politicos, două odăi în casa lui, și am primit găzduirea lui, fiind prea fericiți să fim la căldură și să ne uscăm câteva ceasuri. O trăsură proastă, <înhămată> cu doi cai mici, sălbatici și mânată de o ființă care arăta ca un barbar, ne-a dus repede cale de trei mile până în sat. Nu era nici un drum, nici (ogoare) cultivate, de toate părțile am văzut numai // pustiu și mizerie. La sosire, ne-am luat în primire micile noastre odăi și o bucătărie mică și cum ne adusesem de toate cu noi, ne-am pregătit cina și odihna de noapte. Nu pot să spun că eram comod <instalați>; păduchi de lemn și purici erau din belșug, fumul ne sufoca și căldura sobelor era dogoritoare. Totuși, p.83

¹⁸ În acea vreme Alexandru Ghica (1834–1842).

¹⁹ Inexact, domnii, fiind, după cum se știe, aleși pe viață, potrivit prevederilor Regulamentului Organic.

²⁰ Insinuaie înfierând o situație, în care Rusia țaristă avea o certă preponderență pe plan politic în principate față de Poarta otomană.

prin comparație, era o voluptate să fii scos din arestul și umezeala de pe „Pannonia”.

Dimineața următoare am fost obligați să ne sculăm la <ora> 5 dimineața și să ne grăbim cât mai repede să ne întoarcem la bord, căpitanul austriac declarând că dacă pasagerii nu sunt gata la ora 6, vasul pleacă fără ei.

Aceasta nu ar fi avut darul de a mă grăbi, căci știam că n-ar îndrăzni, chiar dacă ar fi avut puterea să pună în aplicare amenințările sale; dar mai întâi <de toate> nu voiam să facem pe nimeni să ne aștepte; și în al doilea rând, noi înșine eram foarte doritori să pornim și să evităm orice întârziere.

p.84 Baronul Taubenheim ne-a părăsit ca să plece mai departe, călare, cu cei trei tovarăși ai săi <care erau> tineri și dintre cari unul // era medic și poet, altul un naturalist și cel de al treilea un pictor, care făcuse deja câteva schițe îndemânatece și peisaje. Ei au convins pe domnul Napier, un englez, care se ducea la Constantinopol, să-i însoțească și trebuiau să se călăuzească după împrejurări, dacă vor trece Balcanii sau dacă ne vor întâlni la Varna, <mergând> pe altă cale. Modista franceză a rămas și ea aici, pentru a se duce la București cu modelele ei.

S-a mai lăsat <aici> multă marfă; barca a doua a fost părăsită, trăsura noastră <a fost> așezată pe bord, și astfel, fiind mai ușori, am înaintat cu mare repeziciune.

Fluviul este aici de vreo trei mile în lățime și, din cauza curentului puternic, se cer două ceasuri și jumătate pentru a-l trece.

Am aflat că doamna, care se ducea la Galați ca să se mărite cu consulul, își lăsase, din nenorocire, datorită unor greșeli, cuferele și găteala de mireasă la Drencova²¹. Ea și fratele său, un tânăr cu aspect de husar, nu se puteau consola din pricina acestei nenorociri.

p.85 Am trecut pe la Silistra, capitala Bulgariei²². Soarele a asfințit pe un cer de foc, dar totuși seara era // minunată.

La ora 10 speranțele noastre au fost din nou înșelate deoarece ploaia a început să cadă iar, mai crâncenă decât oricând; a inundat toată coverta și a intrat în cabina mea. După toate pronosticurile de vreme bună și calculele după lună, toate asigurările căpitanului că aerul fusese „purificat”, eram disperați cu desăvârșire, deoarece apăreau toate semnele unei furtuni. Fluviul era ca o mare deslănțuită, vântul bătea strașnic și drept în fața noastră.

După o noapte de suferință, când în sfârșit s-a luminat de zi <s-a ivit o zi> posomorâtă, în fața privirilor mele turburate; nu s-a mai văzut niciodată o

²¹ Localitate în județul Caraș-Severin.

²² Eroare evidentă. Orașul Silistra se află în dreptul orașului românesc Călărași și nu a îndeplinit niciodată funcția de capitală a Bulgariei.

priveliște mai tristă. Bietul pașă m-a rugat cu <toată> umilința să-i dau apă de colonie și parfum ca să-și potolească durerea de cap.

Era palid ca cenușa și i-am mai dat și niște săruri aromatice pentru care mi-a fost foarte recunoscător. Bătrâna doamnă invalidă m-a rugat să-i dau tabac de tras pe nas și doctorii; și după ce i-am ajutat potrivit dorințelor lor felurite, am petrecut ziua cum am putut mai bine, citind și plângându-mă, până ce am ajuns la Brăila la ora 1 <noaptea>.

Era întuneric, dar am putut să vedem că // părea să fie un loc mizerabil; și p.86
ca toate aceste locuri de oprire, consta numai dintr-o șură sau două, clădite pe <un teren> mlăștinos. Am lăsat aici o cantitate considerabilă de mărfuri și după un alt ceas <de mers> am ajuns la Galați unde nu sosise încă vasul, cursa de Constantinopol. Consulul austriac²³, un tânăr foarte elegant, s-a urcat îndată la bord ca să-și întâmpine mireasa. <Nivelul> fluviului era atât de scăzut, încât corabia nu s-a putut apropia de țărm, dar românii au construit la repezeală un pod grosolan și acum singura greutate părea să fie numai găsirea unei locuințe.

S-a spus că aceasta era cu neputință <de găsit>. Pârcălabul²⁴ orașului a trimis răspuns că se va găsi a doua zi o casă. Dar nerăbdători cum eram să scăpăm de pe vasul în care fusesem închiși timp de șase zile, această <amânare> părea prea lungă pentru a o aștepta. Viceconsulul englez, domnul Cunningham²⁵, ne-a oferit două odăi, dar cum erau ocupate de bolnavi, le-am refuzat. Hanul era numai cu numele, nefiind decât o colibă. Consulul austriac ne-a pus cu cea mai mare bunăvoință casa la dispoziție; dar cunoscându-i situația nu am vrut să-i primim propunerea deși el a stăruit, // spunând: „Logodnica mea nu poate să stea p.87
la mine pentru că nu suntem căsătoriți încă”.

Singura persoană care ne-ar fi putut găzdui nu a vrut <să o facă>, anume agentul companiei austriece, un bătrân ursuz, prost crescut, cu o expresie de vulpe. El avea o casă bună, dar s-a scuzat, pretextând că familia lui lipsea <de acasă>. Totuși, văzând ordinul prințului de Metternich²⁶ s-a supus, dar nu de bună-voie și a consimțit să ne dea trei odăi cu condiția să ne aducem tot ce era de trebuință și că nu-i vom cere nimic.

²³ Christian Wilhelm Huber, consul al Austriei la Galați (8 aprilie 1839–16 ianuarie 1849).

²⁴ *The Governor*, pârcălabul județului și al orașului, cu atribuții de prefect. În 1840 era pârcălab aga Vasile Ghica (m. 1882), ce demisionează în 1843.

²⁵ Charles Cunningham, viceconsul al Marii Britanii la Galați (7 septembrie 1836–6 septembrie 1860) apoi consul (6 septembrie–15 decembrie 1860).

²⁶ Clemens Wensel Meternich (1773–1859), om politic austriac, cancelar al Imperiului habsburgic (1821–1848).

În timpul cât se duceau aceste tratative, a sosit un mesaj foarte politicos de la maiorul²⁷ care comanda regimentul încartiruit la Galați, care ne ruga să venim acasă la el. Prin urmare ne-am urcat într-un vehicul primitiv și am fost duși cu o mare repeziciune prin întuneric sus pe un deal și apoi jos într-o vale, pe un teren inegal; și după o scuturătură de douăzeci de minute am sosit la destinație și am fost conduși sus pe o scară de către un tânăr într-o uniformă frumoasă.

p.88

Aici am fost primiți și conduși în odăile noastre de către o femeie foarte frumoasă și cu aer dis//tins, soția maiorului²⁸. Mi-a spus că era italiancă, dar că mama ei era germană, că avea rude în toate părțile lumii, o soră la Viena; că era de opt luni în garnizoană, dar că ea și soțul ei stăteau la Iași, capitala <țării>.

Mi-a spus să mă simt ca acasă la mine, asigurându-mă că era deprinsă să primească străini, căci nefiind hanuri, ea întotdeauna le oferea ospitalitate. Apoi ea ne-a părăsit, rugându-ne să cerem tot ce am dori.

Curând după aceea a intrat o femeie moldoveancă și a ars parfumuri. Portul ei era sărăcăcios, dar <era portul> național și îi ședea bine.

p.89

O basma era legată în jurul capului ca un turban, dar legat în față; plete lungi îi cădeau pe umeri; și ea purta o cațaveică²⁹ sau jachetă cu mâneci despicate <care atârnă>, căptușite cu blană. Am văzut că nu pot fi lăsată singură <nici> cinci minute, căci această femeie și un băiat român au ieșit afară numai ca să se întoarcă înapoi. Nu puteam să închid ușa și în cele din urmă aceste invazii neconținute au ajuns foarte supărătoare; și mai ales în // dimineața următoare pe când stăteam în pat și scriam, a intrat un copil de șase ani³⁰. Am așteptat să văd ce voia mica ființă,

²⁷ Maiorul Petre Skeletti (1804–14 mai 1868), ulterior colonel. Într-o scrisoare adresată din Iași la 25 oct./6 nov. 1840 lordului Palmerston, consulul britanic în Moldova, Samuel Gardner, îi făcea cunoscut „că marchizul și marchiza de Londonderry au sosit la Galați la 28 ale ultimei și au părăsit acest port cu destinația Constantinopol la 5 ale prezentei luni [...] Scrisoarea d-lui Cunningham informându-mă de venirea marchizului de Londonderry și a familiei mi-a sosit prea târziu spre a face vreo întâmpinare către Guvern pentru primirea Înălțimii sale și a familiei și Dl. Cunningham nefiind în măsură să ofere vice-consulatul (ca reședință) Înălțimii sale din cauză de boală într-însul, comandantul militar din Galați, maiorul Skeletti, a primit pe Înălțimea sa și la rugămintea Înălțimii sale am avut onoarea să cer audiență principelui domnitor în această dimineață spre a-i înmâna o scrisoare din partea Înălțimii sale, conținând o recunoaștere a atenției ce i s-a acordat (în timpul șederii sale la Galați)”, cf. Public Record Office, Foreign Office, *Turkey*, dos. 78/409, f. 138–138 v, original englez.

²⁸ Eufrosina Skeletti (1816–11 mai 1885), născută Stamatopol, cf. Mihail Dimitri Sturdza, *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris, 1982, p. 406.

²⁹ *catzyeka*.

³⁰ Este vorba de micul Gheorghe Skeletti (1834–1837), fiul maiorului, viitor compozitor, conform M. D. Sturdza, *op. cit.*

căci toate celelalte vizite fuseseră <făcute> sub cuvânt de a scoate câte ceva din saltarele felurite <din odaie>. Dar când în sfârșit copilul s-a așezat jos și a rămas cu ochii ațintiți la mine, aceasta nu se mai putea îndura și am fost silită să trimit o cerere stăpânei casei, rugând-o să poruncească să fiu lăsată singură.

Am petrecut <zilele de> joi și vineri, așteptând <cu înfrigurare> sosirea cursei <de la Constantinopol>, care întârziase într-un chip atât de neobișnuit. Am vorbit despre călătoria pe uscat, dar am găsit puțină încurajare ca să o întreprindem, pierderea de vreme și greutatea, care o însoțeau, făcând aceasta aproape cu neputință.

S-a dat un bal în cinstea noastră, sub patronajul pârcălabului de către domnul Negroponte³¹, un negustor bogat. Lucrul cel mai ciudat era taraful de lăutari care cânta alternativ cu muzica militară. Era alcătuit din țigani³² și luând în considerație instrumentele grotești pe care le foloseau și că nu învățaseră niciodată o notă de muzică, am rămas minunată // auzindu-i cât de bine cântau o mazurcă³³ pe care am dansat-o cu mare foc. p.90

Sâmbătă dimineața a apărut vagonul spre marea noastră bucurie. S-a dus la Brăila pentru a lăsa și a lua marfă și s-a înapoiat duminică, 1 noiembrie și ni s-a cerut să fim pe bord în acea noapte pentru ca să pornim devreme în dimineața următoare. Greu se poate închipui un loc mai mizerabil decât Galați. Nici o uliță nu e pavată, întregul loc este mocirlos, plin de șanțuri și locuitorii par să fie cu totul primitivi. Orașul vechi e format numai din colibe de lut și de o câmpie mare sau tabără acoperită de căruțe mici încărcate cu grâu și trase de boi. Dar comerțul și negoțul se dezvoltă și se ridică un oraș nou pe o înălțime, unde consulii își au casele lor. Dar chiar și acesta este foarte sărăcăcios și va trece foarte mult timp până ce acest loc va putea căpăta o înfățișare de <oraș> locuit sau civilizat.

Vasul, la sosire, este pus la carantină și nimănui nu i se îngăduie să se întoarcă după ce a fost odată pe bord. Ne-am trimis tot bagajul // după amiază și la ceasurile opt ne-am coborât pe țărm, însoțiți de gazda noastră și de soția sa. Muzica militară și garda ne urma cu torțe, formând o scenă stranie și pitorească. Când ne-am dat jos din trăsură, barierele s-au deschis și ne-au lăsat să trecem, închizându-se apoi pentru ceilalți tovarăși ai noștri. p.91

Aici am găsit pe căpitanul vaporului „Ferdinand”, care mi-a propus să mă însoțească până la cabina mea care, de data aceasta, era jos și într-adevăr ar fi prea mult <să spun> că era foarte curată și confortabilă, căci se simțea întotdeauna cu strășnicie mirosul urât și lipsa de aer. Totuși m-am aranjat pentru <a-mi petrece aci>

³¹ Nicolae Negroponte, mare negustor de origine armeană, ulterior boierit sub Mihail Sturdza și înălțat la rangul de agă, cf. Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei* (ed. Rodica Rotaru – Șt. S. Gorovei), București, 1973, p. 189.

³² *Zingari or gipsies.*

³³ *Mazourca.*

noaptea și am dormit bine până la ora șase dimineața, când s-a slobozit tunul, vestind plecarea noastră. Nu m-am dus niciodată pe punte nici nu am părăsit cabina mea, căci mă așteptam să ieșim în <largul> mării pe la orele trei sau patru <după amiază>. Totuși am făcut peste zece ceasuri pentru a ajunge în punctul Sulina sau gura Dunării și după oarecare întârziere, s-a găsit un pilot, care a declarat că nu era cu putință să treci de bară³⁴, căci valurile mării se rostogoleau de înălțimea unor munți și vântul sufla chiar în direcția noastră. //

p.92

Rușii au izbutit să se așeze aici și comandantul a venit pe bord și ne-a făcut o dare de seamă deplorabilă cu privire la această localitate, ca fiind o mocirlă foarte nesănătoasă. El ne-a spus că o mulțime de vase fuseseră oprite aici câteva zile din cauza vremii rele și că deși încercaseră să treacă dincolo <de geamandură> se întorseseră. Această știre era foarte deprimantă și ne-am dus la culcare, simțindu-ne foarte amărâți când ne gândeam la perspectivele triste ce ne așteptau.

În dimineața următoare, la șase dimineața, căpitanul a hotărât să încerce să treacă de bară și s-a realizat cu succes, dar nu până ce o violentă pocnitură ne-a alarmat pe toți și când am întrebat am aflat că una din roțile cu lopeți fusese luată de o corabie cu pânze. După ce am trecut <de geamandură> am fost favorizați de un vânt prielnic și de o mare liniștită; și după ce am convins pe căpitan să nu se ducă la Varna sau la Constanța unde se dezlănțuise ciurma, ne-am îndreptat spre Constantinopol și am intrat în Bosfor la ora două, miercuri, după trei săptămâni de la plecarea de la Viena, o perioadă foarte plină de încercări și cu siguranță o călătorie pe care nu aș dori s-o fac încă o dată.

³⁴ Adică de geamandură.

AMI BOUÉ (1794–1881)

Ami Boué, francez de origine, a rămas notoriu ca geograf și geolog austriac. Sumarele date biografice care se știu despre el se găsesc în *Grand Larousse Encyclopédique*, Librairie Larousse, Paris, 1960, vol. II și în prefața descrierii de călătorie întreprinsă în Imperiul Otoman, apărută la Paris în 1840, intitulată *La Turquie d'Europe ou observations sur la géologie, l'histoire naturelle, la statistique, les mœurs, les costumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements divers, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet Empire*, vol. I–IV, Librairie de la Société de Géographie de Paris. Ami Boué s-a născut în Germania la Hamburg în 1794 și a murit în Polonia la Wisla (sau Vistula) în 1881. Cunoștințele și capacitățile sale intelectuale au fost puse cu prioritate în serviciul Imperiului Habsburgic, dar și al Franței, Boué remarcându-se totodată ca unul din pionierii colaborării științifice internaționale.

În anul 1830 a fondat, împreună cu alte personalități științifice *Societatea de Geografie și Geologie* a Franței.

Până în 1840 Boué a întreprins, împreună cu savanți din diverse provincii ale Imperiului Habsburgic și din alte țări, o serie de călătorii de cunoaștere și cercetare a popoarelor, punând accentul pe spațiul central și sud-estic european. Observațiile făcute în timpul acestor deplasări au constituit subiecte pentru o serie de lucrări, editate sub numele de Ami Boué. Astfel, avea să apară *Coup d'oeil d'ensemble sur les Carpathes, le Maramoros, la Transylvanie et certaines parties de la Hongrie*, în „Mémoires de la Société Géologique de France” (1833), I; *Remarks on the scenery, antiquities, population, agriculture and commerce of central Turkey*, by dr. A[m]i B[oué], communicated by the author in a letter to the editor „The Edinburgh New Philosophical Journal”, 1834, XXIV, p. 22; *Voyage dans la Turquie d'Europe*; extrait d'une lettre d'Ami Boué, membre de la Société de Géographie, B[ulletin] de la S[ociété] G[éographique], 1836, serie II, t. VI, p. 208–217; în limba maghiară *Erdélyi Nagyfejedelemség Dalmátország, Galiczia-Királyság, Europai Török hirodaton, és Görögszágnak rövid földleirasa* (Geografia Principatului Transilvaniei, Dalmației, Regatului Galiției, Turciei europene și Greciei), Pozsonyban, Bucsánsky Alajos, 1836, 59 [63] p. + 3 h.

Principala călătorie, efectuată potrivit afirmațiilor din prefață între 1836–1840 și descrisă în *La Turquie d'Europe ou observations sur la géologie ...*, este rodul cercetărilor întreprinse de o echipă de savanți europeni, între care și francezii Fournou de Montalembert și Viquesnel, membrii ai societății de geologie din țara lor, botanistul Friedrichsthal și zoologul Schwab, ambii din Moravia. Obiectul acestui amplu studiu geografic, geologic, arheologic, istoric, statistico-demografic, etno-antropologic l-au constituit provinciile europene ale Imperiului Otoman, iar traseul ales nu a fost cel clasic: Belgrad, Rusciuc, Sofia, Smyrna, Atena, Constantinopol, Brusa etc., ci a fost parcurs și cercetat „interiorul” Turciei europene, mergându-se pe cărări de munte sau prin câmpii nesfârșite căutându-se contactul direct cu slavii (sârbi, bulgari) albanezii, românii, chestionarea și investigarea lor potrivit proiectului savanților.

Lucrarea constituie un studiu extrem de serios care urmărește în cele 4 volume, fiecare având aproape 600 de pagini, geografia și istoria popoarelor din Turcia europeană din acea vreme (sârbi, macedoneni, bulgari, greci și români), inclusiv a celor care trăiau printre vecinii lor sub dublă autoritate.

Informațiile culese au fost trecute prin filtrul apartenenței sale native. Astfel, atunci când face comparație între situația provinciilor și popoarelor Turciei europene, autorul ține să evidențieze importanța civilizatoare a Occidentului, dar vorbind despre navigația pe Dunăre spre Marea Neagră, Boué relevă rolul societăților germane și austriece de navigație, nou-înființate pe atunci, pentru transportul pasagerilor și mărfurilor cu vase cu aburi, atrăgând atenția asupra activității „perfide” a Rusiei, al cărui control la gurile Dunării pune în pericol libera circulație prin blocarea accesului în această zonă, datorită neîntreținerii șenalului navigabil. În opinia ilustrului geograf, Rusia ar fi putut chiar să pună mâna pe întreaga Dobrogea cu portul Constanța.

Informațiile referitoare la români, culese mai puțin „pe teren” și mai mult din diverse lucrări ale vremii, sunt mai restrânse decât pentru vecinii lor balcanici. Acest lucru denotă că autorul a parcurs numai anumite zone tangente cu spațiul locuit de români, cum ar fi cursul inferior al Dunării, cu porturile aferente, iar unele descrieri privind Transilvania datează din anii anteriori. Cât privește principalele orașe din provinciile dunărene (Craiova, București, Iași) ele sunt expediate în câteva rânduri. Boué a insistat în schimb pe importanța poziției geo-strategice și comerciale a principatelor române, a evidențiat însemnătatea Dunării și a Mării Negre și a susținut ideea construirii unui canal de legătură pe apă sau a unei căi ferate între zonele Dunării și mare.

Din punctul de vedere al originii și limbii românilor, Boué a remarcat apropierea etno-lingvistică de popoarele neolatine, precum francezii și italienii și poziția izolată a românilor într-o „mare” de slavi. În ceea ce privește clasele sociale, Boué a consemnat discrepanța dintre luxul și bogăția boierilor – ce se socoteau „europenizați” prin modă și prin obiectele de proveniență occidentală, pe care le achiziționau – și mizeria și starea de înapoiere a celei mai mari părți a țărănimii lipsită de cele mai elementare condiții de trai. Referindu-se la unele evenimente din spațiul sud-est european, Ami Boué consideră că din punct de vedere social de pildă, mișcarea națională a sârbilor din 1804–1807 a fost mai avansată decât revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821, ceea ce denotă lipsa sa de informație în ceea ce privește cauzele, obiectivele și urmările celei din urmă. Spiritul partizan al autorului se suprapune adesea observațiilor propriu-zise. Astfel, considerațiile sale conțin o doză de subiectivism, datorat explicabil civismului său imperial, dar și altele împăciuitoare la adresa Porții. „Trebuie recunoscut – scria Boué – că ele (provinciile române – n.n.) inclusiv Transilvania sunt locuite de același popor”, iar un stat unificat ar reprezenta „un stat cu limite naturale”. Dacă unirea, s-ar fi făcut mai înainte de influența rusă, „populația ar fi ținut de ritul creștin-catholic” și s-ar fi bucurat de „protecția Austriei”, iar românii ar fi avut numai de câștigat.

Din dorința de a nu supăra nici autoritățile otomane, ce i-au înlesnit călătoria, Boué a conchis că ar fi mai bine pentru viitorul politic al popoarelor „să trăiască fericite alături” sub autoritatea Imperiului Otoman, fiind astfel ferite de „cât mai puține zguduiri”.

AMI BOUÉ

TURCIA EUROPEANĂ SAU OBSERVAȚII ASUPRA GEOLOGIEI, ISTORIEI NATURALE, STATISTICII, OBICEIURILOR, COSTUMELOR, ARHEOLOGIEI, AGRICULTURII, INDUSTRIEI, COMERȚULUI, DIVERSELOR GUVERNĂRI, CLERULUI, ISTORIEI ȘI POLITICII ACESTUI IMPERIU¹

Geografia generală a Turciei europene. Așezarea geografică a teritoriilor românești. Dobrogea²

p.96

La nordul creștelor Balcanilor nu se mai află decât platouri, cu toate că geografii le-au zis adesea munți. Acestea sunt mai întâi înălțimile, care se întind de

¹ Traducerea s-a făcut după Ami Boué, *La Turquie d'Europe ou observations sur la géologie, l'histoire naturelle, la statistique, les mœurs, les costumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements divers, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet Empire*, vol I-IV, Librairie de la Société de Géographie, Paris, 1840 p. 96–98, 379–513.

² Capitolul face parte din volumul I.

la Nicopole³ la Osmanpazar⁴, Eski-Djumma⁵, Şumla⁶ şi între Kancik⁷ şi Paravudi⁸[...] Ele coboară spre n<ord>-e<st> spre Rasova⁹ şi Constanţa¹⁰ şi nu mai urcă decât la n<ord>, în ţara cazacilor Dobrogea¹¹, unde există din nou, între Babadag¹², Măcin¹³ şi Tulcea¹⁴, un grup de înălţimi. // Ele par nişte munţi, în comparaţie cu relieful ţării învecinate, iar după D<omnul> de Verneuil¹⁵, pot avea între 7<00> până la 800 p<icioare> înălţime [...]

p.97

Mica creastă între Babadag şi Măcin este curioasă // prin izolare şi ea explică întorsătura pe care Dunărea o face la n<ord> pentru a ajunge la mare. Această parte a lanţului vechi nu poate fi legată decât de cea de la frontierele Moldovei şi Ardealului¹⁶ şi amândouă trebuie să se lege de proeminenţele de acelaşi gen şi de platourile care există pe Nistru¹⁷ şi în Podolia rusă.

p.98

La s<ud> de Babadag, limba de pământ între Marea Neagră şi Dunăre până la Mangalia şi Kainardgi¹⁸ nu este acoperită decât de coline joase¹⁹. Între Rasova şi Constanţa, micile lacuri par să reducă acest petec de pământ, totuşi nimic nu arată că Dunărea s-ar fi vărsat în mare <în această regiune> în vremurile vechi, iar lipsa totală a vreunui indiciu privind existenţa unei delte lângă Constanţa este suficientă pentru înlăturarea acestei teorii.

[...] Dacă s-ar voi să se sape în aceste locuri un canal, nu s-ar putea face de-a lungul pietrelor şi nămolurilor, ci ar trebui mai degrabă să se străpungă înălţimile joase de o formaţie mai veche. Ori acestea <au totuşi o înălţime de până la> 150-160 p<icioare>, sunt destul de ridicate şi largi, iar tăierea lor ar fi o lucrare grea şi costisitoare; ar trebui deci să se recurgă la un viaduct sau la un canal etajat, lucrare ce este destul de impracticabilă, văzând lipsa unui curs de apă pe aceste coline. Tot

³ *Nikopolie*, localitate în Bulgaria.

⁴ *Osmanbazar*, localitate în Bulgaria.

⁵ *Eski Djoumma*=*Eski Jjoumaya*, Vechea Vamă, localitate în Bulgaria.

⁶ *Shoumla*, localitate în Bulgaria.

⁷ *Kantschik*, localitate în Bulgaria.

⁸ *Paravudi* = Paravadi, localitate în Bulgaria.

⁹ Sat şi comună, jud. Constanţa.

¹⁰ *Koustendsche*.

¹¹ *Dobroutscha*; explicaţia autorului în privinţa numelui său ar fi că se trage de la *Dobrouie* = sol bun şi fecund în dialectul slavilor, anţilor şi besilor.

¹² *Babadag* (muntele tatălui), oraş, jud. Tulcea.

¹³ *Maltschin*, oraş, jud. Tulcea.

¹⁴ *Toulttscha*.

¹⁵ *Verneuil*, probabil unul din membrii Societăţii franceze de Geologie.

¹⁶ *Erdeli*.

¹⁷ *Dniester*.

¹⁸ *Kainardschik*=*Kainarza*, (turcescul Küçük-Kainardgi), localitate în Bulgaria.

¹⁹ „*Vezi Reise-Bilder aus der Turkey*, de Heine, Sankt-Petersburg, 1851” (n.a).

ceea ce s-ar putea încerca în acest istm, este construirea unui drum sau a unei linii ferate //.

Despre geologia Turciei europene. Bogățiile naturale ale provinciilor românești

p.379 [...] În Țara Românească, se exploatează sarea la Peceneaga²⁰, în districtul Buzău¹, la Slănic², (districtul Secuiani)³ la Ocna Mare⁴ (districtul Vâlcea)⁵, la Akra (?) lângă Câmpina (districtul Prahova).

La Baia de Aramă⁶, în mica Valachie, d<omnul> Etimosko a redeschis în 1837, minele de cupru piritos superior amestecat cu fier sulfurat, și i-a angajat acolo pe domnii Pônar și Schüller. Austriecii au lucrat acolo mai bine de 90 de ani. Ca și în Maramureș⁷, minereurile se găsesc în mici filoane, care nu au o direcție constantă [...] Acest loc ar avea după Schüller 5 mile în lungime. În plus, o apă încărcată cu părți de aramă depune aici carbonat de aramă bleu. Minereul dă 25% aramă. Împrejurimile sunt acoperite, după Schüller⁸, de gresie carpatică și într-o vâlcea învecinată, calcarul cretacic este plin de caverne, în care într-una din ele un râu subteran formează o cascadă și iese din roci după ½ l<eghe> sub numele de Apă Mare (mare // apă) sau Bulba⁹, nume venit de la zgomotul pe care îl face. Ea se reunește la Brebina¹⁰ și la Motru¹¹ și se varsă în Jiu.

p.380

Mai multe râuri din Valahia Mare udă nisipul aurifer și Schüller povestește că ar fi descoperit în munți, spre izvorul Cernei¹², aur nativ în filioanele de cuarț ale șistului argilos.

²⁰ *Pizineaga.*

¹ *Bonsoe.*

² *Slănikoul* = Slănic Prahova.

³ *Sekoujani* = Săcuiani, fostul jud. Saac din Țara Românească.

⁴ *Oka-Mare*, localitate, jud. Vâlcea.

⁵ *Voultscha.*

⁶ *Baja de Aramă*, localitate, jud. Mehedinți.

⁷ *Marmarosch.*

⁸ Gustav Schuller, profesor la Universitatea din Jena, a călătorit prin Țara Românească în 1838 și nu în 1837 cum greșit consemnează Ami Boué, alcătuind un raport despre efectele cutremurului din ianuarie 1838. Însemnările sale pot fi consultate în volumul de față.

⁹ *Boulba*, jud. Mehedinți.

¹⁰ *Brebenă=Brebina*, localitate, jud. Mehedinți.

¹¹ *Motra.*

¹² *Tscherna*; râu; izvorăște din masivul Godeanu, trece prin Banat și se varsă în Dunăre, în amonte de Orșova.

Apele minerale

Apele minerale cunoscute în Turcia sunt majoritatea termale și hidrosulfuroase, pentru că turcii le caută din cauza slăbiciunii lor de a se îmbăia foarte des. Din contră, ei nu dau deloc atenție apelor minerale reci, într-o asemenea manieră încât, cu excepția apelor saline acidulate, călătorul nu poate ajunge decât prin hazard la cunoașterea unor asemenea ape.

Apele calde se găsesc în toată Turcia, cu excepția Bulgariei și Albaniei. Ele sunt aliniate de la nord la sud, sau mai precis la poalele lanțurilor muntoase, în centrul Turciei și atunci în relație cu tracitele. În nord-estul Serbiei¹³, corespondentul apelor de la Mehadia în Banat se regăsește în Bania lângă Brestovăț¹⁴ [...]

Formarea reliefului Turciei

p.407

Țara Românească a fost încercată la 23 ianuarie 1838 de efectele dezastruoase ale unui cutremur de pământ, asupra căruia Schüller a făcut un raport la guvern, <cutremur> ale cărui șocuri au avut loc pe direcția sud-est spre nord-vest. Pe lângă pagubele înregistrate în București și în alte orașe, s-au format despicături în districtele Râmnicu-Sărat¹⁵ (zona Grădiștei, Marginea de Jos, Râmnicul de Sus¹⁶), de la Jalovița¹⁷, Buzău, Câmpul, Secuiani, Prahova și Dâmbovița¹⁸ (împrejurimile Cobiei¹⁹). Din aceste despicături au ieșit nisip și apă înnegrită de bitum, îngălbenită sau înroșită de materiale feruginoase, cu excepția <crăpăturilor> de la Băbeni²⁰, unde au existat prăbușiri de teren. Nisipul s-a îngrămădit încoace și încolo într-un fel de mici diguri pe aceste crăpături și unele persoane au crezut că au văzut un fenomen luminos. Schüller crede că această fisurare a terenului aluvionar și terțiar s-a datorat presiunii exercitate de cantitatea mare de apă a râurilor subterane asupra straturilor impermeabile. Prin aceste ultime crevase apa ar fi ieșit la lumina zilei și ar fi antrenat cu ea nisipurile, pe când crăpăturile s-au umplut la fel de bine prin materiile căzute de sus în jos.

Surpările de la Băbeni s-ar fi produs în urma prăbușirii unei caverne calcaroase. O altă explicație, ce ar putea fi dată fără a o distruge pe aceea a lui Schüller, este de a atribui mișcările unei forțe vulcanice existentă mult mai în

¹³ Servie.

¹⁴ Brestovatz, localitate în Serbia.

¹⁵ Slam-Rimnik, district în Țara Românească.

¹⁶ Gradischti, Mardjine de Jos, Rimnik de Sus, localități în Muntenia.

¹⁷ Jalovitz, poate Ilovița, com., jud. Mehedinți.

¹⁸ Dumbovitzza.

¹⁹ Kobia, localitate, jud. Argeș.

²⁰ Băbeni, sat, com. Topliceni, jud. Buzău.

profunzime decât straturile de apă; odată produse despicăturile este evident că presiunea coloanelor de apă trebuia să iasă la suprafață și să aducă acolo nisipurile²¹ [...]

Meteorologia. Clima

p.510 *Climatul Turciei*²² este în general mai puțin blând decât s-ar putea presupune după latitudine, pentru că ea este întretăiată de munți și deschisă în partea orientală curenților de aer venind dinspre Rusia [...]

p.512 Serbia și Țara Românească par a avea un climat destul de apropiat celui al Ungariei. Anumite părți din această ultimă țară și din Serbia sunt adăpostite de munți și trebuie să aibă o temperatură medie mai ridicată decât cea a câmpiei române, expusă curenților vânturilor de la n<ord>-e<st>. După Viquesnel²³, arborii înfrunzesc în Serbia începând din 15 – 30 aprilie. Frigul iernii este obișnuit între 10–14° sub zero; în 1814 a atins – 21° și în 1838 – 18°. Diferențele considerabile ale temperaturii de la o zi la alta se urcă uneori la 17° și chiar sunt foarte mari în cursul aceleiași zile.

Țara Românească și Moldova sunt regiunile cele mai reci ale Turciei, căci termometrul coboară acolo uneori către 15°, 20° și chiar 26° sub zero, iar iernile sunt aspre și persistente. Drumul cu sania durează patru luni și Dunărea se acoperă de ghețuri. Moldova este chiar mai rece decât Țara Românească, din cauza solului său muntos. Primăvara începe acolo în aprilie și vânturile din sud provoacă topirea zăpezilor în iunie adesea atât de repede, încât rezultă inundații; <iunie> este de asemenea luna ploilor cu furtuni. Un sezon agreabil succede ploilor din septembrie, până când, în noiembrie, vântul de la n<ord>-e<st> aduce iarna și acoperă solul de zăpadă. Din // contră, căldura verii este acolo foarte mare. Dar curenții de aer rece, care coboară seara din munți, fac nopțile foarte răcoroase și se folosesc mantale, ca în Ungaria, chiar în acest sezon.

p.513

Locuitorii Turciei europene, limbile lor, caracterele lor, dispozițiile lor naturale, defectele lor Populația provinciilor românești²⁴

p.3 Locuitorii Turciei europene sunt mai ales slavii, românii, albanezii și grecii. Celelalte națiuni care locuiesc de asemenea în această țară nu sunt decât amestecuri

²¹ „A se vedea *Notice sur les crevasses et autres effets du tremblement de terre du 11 (A.S.) ou 23 janvier 1838*, etc., par M. Schüller, Bucarest, 1838, 20 pages in folio, avec un planche – extrait du No 93 *Romania*” (n.a.).

²² Autorul se referă de fapt la provinciile europene ale Imperiului Otoman.

²³ Viquesnel, profesor în 1840, membru al Societății geologice a Franței, colaborator al lucrării lui Ami Boué.

²⁴ Traducerea s-a făcut din *op.cit.*, vol. II (partea a II-a) p. 3–5, 53–261.

între aceste patru popoare, exceptând anumite orașe, cetăți și sate ale Bulgariei orientale, Traciei și s<ud>-v<estului> Macedoniei, în care aproape singurii locuitori sunt turci, în majoritate originari din părinți asiatici [...].

Populația totală, necuprinzând regatul Greciei și insulele din Arhipelag, ar fi de cel puțin 14 600 000 suflete, pe când statisticile o fixează la 13 000 000 sau 13 500 000. Valahii sau românii²⁵ grupați în Țara Românească²⁶ și Moldova²⁷ formează mai bine de 4 000 000 <suflete>, adică: pentru Țara Românească 2 402 027 în 1839 și pentru Moldova 1 419 105 în 1838, în total 3 821 152 suflete. Această rasă ocupă cea mai mare parte muntoasă a Banatului și formează populația predominantă în centrul și v<estul> Transilvaniei²⁸. Țara sau Valea Secuilor // este locuită de un trib de unguri, iar partea meridională mai ales de colonii germane. În sfârșit românii²⁹ locuiesc încă în partea muntoasă sau orientală a Banatului și în două regiuni aparținând odată Moldovei: Bucovina³⁰, cedată Austriei în 1776 și Basarabia, dezmembrată în 1812 din Moldova. Națiunea română reunită ar forma în jur de 5 700 000 suflete, din care mai mult de jumătate și-au păstrat naționalitatea; mai mult de o treime sunt supuși ai Austriei și restul supuși ai Rusiei. Țara ocupată de către români ar putea ușor să hrănească dublul <populației> și poate triplu. Există foarte mult spațiu nelocuit în principate și mai cu seamă în partea orientală a Țării Românești.

Slavii se împart în croați, sârbi, bulgari și cazacii din Dobrogea³¹. Aceștia din urmă, locuind într-o mică limbă de pământ între Marea Neagră și Dunăre, în josul Rasovei, nu formează decât o populație restrânsă, foarte răzlețită și mai micșorată de când rușii i-au mutat în Delta Dunării [...].

Limbile locuitorilor din Turcia europeană. Limba română. Despre limba turcă, limbile slave (sârba, dialectele herzegovinilor și muntenegrenilor, croații), albaneza, apoi limba română sau valahă [...]

Limba română este un amestec de latină și slavă cu anumite cuvinte vechi ilirice. Cuvintele au adesea raporturi cu cele ale diverselor dialecte franceze: astfel

²⁵ „T<urcescul> Voulak, Eflak; Vla sau Karavla, Vlachi, Romaen; g<recescul> vlachos” (n.a)

²⁶ „Valachie; alte denumiri sunt: Voulak-Memleket, Karawlaschka, Zara-Romaeneasske, Vlachia” (n.a)

²⁷ „Moldavie, alte denumiri sunt: Kara-Bogdan, Karabogdanska, care ar fi fost date de turci după declarația de vasalitate din 1512 față de Poartă dată de către domnul Bogdan III cel Orb” (n.a)

²⁸ „Erdel, Erdelj, Transilvania sau Ardealul, g<recește> Eptapolis sau Transilvania” (n.a).

²⁹ Valaques.

³⁰ Bukovina.

³¹ Dobroutscha.

³² Poate alounele (alunele).

noisette, alagne în savoiardă, este *aluomèle*³² în valahă. Această limbă nu este deloc vorbită de către bulgari sau sârbi pentru că Dunărea separă românii de slavi și pentru că între aceste două popoare domnește o antipatie națională, datând de la invazia slavă. Aceleași rațiuni fac ca limba slavă să nu se răspândească în vechea Țară daco-română sau Românească³³. De altfel, exceptând sarea extrasă din Țara Românească de către sârbi, raporturile comerciale ale celor două țări sunt nule, dar nu este la fel în raporturile cu bulgarii.

Limba română se scrie încă cu 43 litere ale alfabetului chirilic. Noi am semnalat deja mai multe din aceste particularități vorbind despre *albaneză*³⁴; adăugăm că această limbă <româna> are două verbe auxiliare, patru conjugări, verbe active, pasive, ca și câteva verbe neregulate. Construcția frazelor se apropie de cea din franceză. Pentru a învăța această limbă, noi putem recomanda gramaticile germano-valahe (*Deutsch-Valachische Sprachlehre*, Hermannstadt, 1823), cea a lui J. Molnar sau aceea a lui A. Clemens (Buda, 1823, 2 vol. în 8). Al 2-lea volum al acestei ultime lucrări este un dicționar bilingv în jur de 4 700 cuvinte, ceea ce este destul de puțin. Un dicționar român-francez este, se spune, sub tipar la București. [...]

p.56 Limba franceză nu este vorbită decât la București, Constantinopol și Salonic. Românii, grecii și corfioții sunt cei care par să formeze cel mai mare număr <dintre persoanele> care o înțeleg și care o vorbesc uneori foarte bine. Este <acea limbă> pe care turcii o învață dacă ei își dau osteneala de a învăța vreuna. Dar musulmanii născuți în Bulgaria, Tracia sau Macedonia învață adesea în copilăria lor bulgara sau greaca [...].

Aspectul fizic și caracterul popoarelor Turciei europene. Caracterele fizice ale românilor

p.67 Turcii își tratează în genere femeile bine, le protejează. În munți, din contră, în Albania ca și în Țara Românească, femeile sunt supuse la munci foarte aspre pentru ele. Astfel ele poartă greutatea enormă și se întâmplă să se vadă în Kotor³⁵ poveri de lemne în spatele femeilor. Cinci femei duc aproape o măsură întreagă de lemne.

Românii au forme frumoase și plete negre, bărbații ca și femeile. Ești chiar surprins întru totul de a regăsi încoace și încolo figuri majestuoase, romane, așa cum se văd încă pe arcurile de triumf ale vechilor maeștrii ai Europei. Dar nu toată populația are această frumusețe, există foarte mulți, care sunt de talie destul de mică și reprezintă mai degrabă, tipul dacilor decât al învingătorilor lor.

³³ *Roumaneske*.

³⁴ *Schkiye*.

³⁵ *Cattaro*, localitate în Muntenegru.

Românul are grație și vioiciune, fără a fi asemănător grecului sau albanezului. Dacă este capabil // a învăța repede tot ceea ce vrea, în schimb nu este la fel de muncitor ca bulgarul sau germanul și mai puțin curat³⁶. El iubește poate încă mai mult decât sârbul și turcul *farniente*-le italienilor; dar departe de a rămâne inert, fără a se gândi la nimic, ca osmanlii, sau de a vorbi și de a cânta precum sârbul, sângele său clocotitor îl obligă la mișcare; dacă nu se dedă dansului, el se abandonează ușor băuturii și dezmățului, două vicii puțin cunoscute în Turcia. p.68

Boierii posedă aproape toate pământurile, țăranul nu este prevăzător asemenea bulgarului sau sârbului și trăiește de pe o zi pe alta. Interiorul <locuinței sale> se reduce la strictul necesar. Când nevoia îl forțează în sfârșit să lucreze, el se achită bine și mai prompt decât slavul. Dar bastonul este foarte des singurul mijloc de a-l obliga să lucreze pentru stăpânul său. În plus, românul își copleșește foarte frecvent femeia cu lovituri și munci și nu se lasă deloc sedus de frumusețe, cu toate că există foarte multe românce la fel de bine-clădite ca și bărbații.

Cea mai proastă trăsătură a caracterului lor este de a fi răzbunători și, deși nu le lipsește curajul, ei aleg uneori mijloacele cele mai lașe ca otrava, pentru a se răzbuna sau a-și atinge scopurile. În restul Turciei, dacă < cineva > se răzbună o face prin arme, iar otrava se folosește < în lupta > pentru putere³⁷, așa cum o dovedesc turcii, care distrug astfel fără zgomot pe cei care îi incomodează.

Cât despre comportamentul umil pe care românii îl arată față de superioriilor lor, < acesta > nu le poate fi reproșat, căci vine de la jugul brutal al boierilor, sub care frumoasele calități ale acestui popor sunt înăbușite și nu pot să se dezvolte. Țânțarii³⁸ din Turcia, vechii lor compatrioți, necunoscând această aristocrație acaparatoare, au ajuns la o stare înfloritoare [...] // În întreaga Turcie, nici o raia, nici un otoman nu se va umili să ceară pomană sau să primească în genunchi cea mai mică retribuție care le este datorată, așa cum noi am fost des martori la români. Este de sperat ca viața, onoarea și brațele țăranului român să nu rămână totdeauna supuse capriciilor boierilor și că, precum în Ungaria, se vor impune miile de rațiuni, care cer în secolul nostru alte raporturi sociale. p.69

În rest, se știe bine că, dintre toți locuitorii Turciei, boierii și oamenii bogați din Țara Românească au la fel cu grecii din Constantinopol cea mai bună instrucție și formează partea cea mai europeanizată a Turciei. Serbia însăși rămâne foarte departe în urma acestei elite a Țării Românești și se consolează ridiculizând luxul parizian al vecinilor săi, în contrast cu ignoranța și moravurile grosolane ale supușilor lor, țărani români [...]

³⁶ Afirmatie exagerată. Autorul împărtășește probabil una din prejudecățile Occidentului referitoare la popoarele mai puțin avansate din epocă.

³⁷ *Gouvernement*.

³⁸ *Zinzares*, este vorba de populația romanizată din Balcani, aromânii.

p.230 Țăranii din Țara Românească au un costum apropiat celui al bulgarilor, cu excepția ȋtarilor, un pantalon de pânză albă asemănător cu ai noștri. O cămașă scurtă, depășește puțin genunchiul și este ținută de o centură de piele neagră <numită> brăcinar³⁹. Restul îmbrăcămînții este format dintr-o o vestă albă, un ilic rotunjit, uneori de altă culoare sau de un mintean scurt⁴⁰, ciorapi scurți de lână sau

p.231 numai // câteva cârpe⁴¹, opinci sau călțuni grei⁴² și cu o enormă căciulă din piele⁴³. Călțunii lor sunt în parte ungurești⁴⁴, cu tălpi de lemn și cu pielea închisă simplu deasupra. Căciulile sunt din piele de oaie, cu lână brună, neagră sau albă și au forma celor ale grenadirilor; <acestea>, alături de mustățile lungi și de hainele lor albe, le dau <românilor>un aer sălbatic.

Pentru frig ei au de asemenea mănuși fără degete⁴⁵, șube⁴⁶ albe, bucăți de piele de oaie <numite cojoace>⁴⁷ mai mult sau mai puțin lungi, care adesea nu depășesc genunchii sau chiar bucăți <mai>mari, bunde⁴⁸ ungurești, cusute din piele galben-brun, pe care florile brodate dau un efect bizar. Dacă sunt în călătorie, au agățată de curea o mică pungă din piele neagră, în care își pun proviziile.

Boierii sau nobilii și oamenii bogați poartă calpace, largi robe de interior din postav garnisite cu blănuri, pantaloni bulgărești⁴⁹ etc., dar foarte mulți au adoptat deja costumele europene și formează astfel, în mijlocul supușilor lor, un contrast mult mai frapant decât al magnatului ungur în mijlocul maghiarilor săi.

Femeile țăranilor au capul acoperit cu un tulpă, pe când fetele lor au capul gol, pletele împletite în cozi, atârând, <pe spate> și ornate cu flori. Ele au fuste sau mai simplu în timpul verii, cămăși și fote, ca bulgăroaicele și uneori centuri țesute. Încălțămînțele lor, ca și a bărbaților, este formată din opinci și călțuni; <acestea sunt puse> peste ciorapi groși de lână, în așa fel încât picioarele seamănă cu cele ale unui elefant. Vara este mult mai agreabil de a le vedea în picioarele goale; și când plouă sau când spală rufe, pudoarea nu pare să le ferească de a-și ridica cămașa mult deasupra genunchiului. Sosirea la piață, a unor femei bine clădite în această stare, are pentru un european ceva fantastic [...].

³⁹ *Bretschinarioul.*

⁴⁰ *Goreniatz.*

⁴¹ *Obealele.*

⁴² *Tschisme.*

⁴³ *Le kelzounii*; autorul se referă la căciulă.

⁴⁴ *À la hongroise.*

⁴⁵ *Menouscha.*

⁴⁶ *Soukno.*

⁴⁷ *Koschoukoul.*

⁴⁸ *Bounda.*

⁴⁹ *Culottes à la bulgare.*

Locuințele și obiectele de uz gospodăresc; construcțiile românilor

Casele cele mai mizerabile din Turcia sunt cele ale românilor care, cel puțin în câmpia dunăreană, trăiesc în colibe⁵⁰, împletite din trunchiuri de copaci sau chiar din bulgări de pământ, pe jumătate sub pământ, precum subteranele cârțițelor. Deasupra unei găuri în pământ ei pun un acoperiș din crăci (ramuri sau grinzi acoperite cu bulgări de pământ); acestea sunt zemunițele⁵¹ slavilor și odăile⁵² românilor. Noi n-am văzut nimic mai mizerabil în Europa și aceasta nu este o excepție printre țișanii nomazi și pe coasta de n<ord>-v<est> a Scoției. p.259

Restul românilor locuiește în case, ale căror ziduri sunt formate dintr-o grămadă de grinzi rotunde, puse unele peste altele, fiecare la fel de lungă ca o latură a casei. Extremitățile lor sunt tăiate în așa manieră încât întotdeauna o grindă să se prindă în tăieturile celorlalte. Se vede uneori acest gen de construcție în munții înalți din Bosnia meridi/onală⁵³ ca și în Savoia și în Elveția. Dar zidurile sunt acolo din bucăți și nu din grinzi. Casa românului n-are decât o ușă; ea este fără horn, fără podea; acoperișul este din lemn sau din paie. Acest popor a păstrat, chiar în Ungaria, un gen de construcție, care face să se distingă satele românești de cele ale slavilor sau ale maghiarilor. p.260

Alți români au de asemenea locuințe din argilă sau cărămizi de pământ uscate și <sunt> acoperite cu paie, ca la unguri; în munți<locuințele sunt> chiar din piatră.

Obiectele casei unui biet român se reduc la foarte puține lucruri. Culcându-se învelit în șuba sa, iarna aproape de foc, vara simplu pe pământ, el n-are nevoie de pat; cel mult dacă are o împletitură grosolană sau rogojină. O bucată veche de covor este un lux. Neavând în general decât hainele sale, lui nu îi trebuie dulap și așezându-se pe pământ el n-are nevoie deloc de scaune și n-are decât cel mult scaune mici, joase de bucătărie, ca <toți>locuitorii Turciei. Obiectele de bucătărie se reduc la un mic ceaun de aramă cositorită, care uneori se poate suspenda de un lanț⁵⁴ atașat de o mică grindă⁵⁵, la câteva farfurii adânci de pământ sau la una sau două farfurii întinse, la străchini și la un ulcior. Tigaia este un obiect destul de comun //.

Românii se servesc mai ales de o specie de ulcior, care se găsește de asemenea în Turcia. El are un gât scurt pentru vărsat și băut, iar deschizătura sa, strâmtă în sus este închisă într-o mică sită de lut. Pe acolo se umplu aceste vase. Dar cum nu se poate introduce mâna, se pun <înăuntru> pietre, care mișcându-se p.261

⁵⁰ „Koulibe, koliba, kolioupe, kasolé, kolibé, koliba” (n.a).

⁵¹ Zemounitze.

⁵² Hodajé.

⁵³ Roujaé.

⁵⁴ Verigé.

⁵⁵ Veriniatska.

serveșc la curățire. Cel mai adesea ulcioarele din Turcia au, alături de deschizătura lor superioară și gâtul lor, un al treilea mic orificiu pe partea superioară a acestuia încât aerul să poată înlocui ușor vidul produs la scoaterea lichidului. Astfel că, <atunci> când se bea trebuie atenție la modul de a ține ulciorul încât ultimul orificiu să se găsească în sus; în caz contrar te uzi.

Agricultura, industria, comerțul – în diversele provincii ale Turciei europene.

Agricultura – viile în provinciile românești⁵⁶

p.25 În sfârșit, în Țara Românească și Moldova viile se află pe coline, înaintea munților transilvăni. Viile cele mai renumite sunt cele de Odobești, Râmnic, Săcuieni și Focșani⁵⁷ în Țara Românească, cele de la Iași și Huși⁵⁸ în Moldova. Un vin de Cotnari⁵⁹ are oarecare legătură cu șampania. Vinul de aici este mai ales alb și se suie la cap⁶⁰; cele de Drăgășani⁶¹ și de Săcuieni sunt cele mai stimulate de acest fel și se exportă în Transilvania, Polonia și Rusia [...]

p.27 Se pot face în Turcia vinuri la fel de bune ca în Ungaria, dar nu se acordă o atenție deosebită prelucrării strugurilor. Vinul tare⁶² este aproape necunoscut și nu se știe a se prepara vinul de absint⁶³ al ungurilor, adică din vinul nou în care se fermentează absintul. În Țara Românească se face acesta și acolo iarna se îngheață vinul, pentru a separa apa și a se obține un vin mai limpede. [...]

Industria, arte, meserii

p.87 Numai în Țara Românească și Serbia dunăreană, se găsesc căruțe joase⁶⁴, ca în Ungaria, asemănătoare carelor acoperite. Boierii au calești și alte trăsurile de la Viena [...]

p.92 Cazangeria este o profesie des întâlnită în aceste țări, pentru că fiecare familie are cel puțin nevoie de un cazan sau de alte mici obiecte de aramă. Musulmanii se îndeletnicesc și ei mult cu <acest meșteșug>, iar cei din Șumla⁶⁵ și din Bosna-

⁵⁶ Traducerea s-a făcut după *op.cit.*, vol. III. p. 25–160.

⁵⁷ *Foschin.*

⁵⁸ *Chouschi*, municipiu, jud. Vaslui.

⁵⁹ *Kotna*, comună, jud. Iași.

⁶⁰ *Capiteux.*

⁶¹ *Dragoschan*, oraș, jud. Vâlcea.

⁶² *Cuit*, adică vinul care îmbată.

⁶³ *Wermuth-Wein.*

⁶⁴ „*Vilov* sau *kotzschiesch* de la germanul *Kutsche*” (*n.a.*).

⁶⁵ *Schoumla*, localitate în Bulgaria.

Seraï⁶⁶ îi egalează în reputație pe confrății lor din Saint-Flour⁶⁷. În Albania și în Tesalia, vlahii din Epir fac această meserie, la fel ca și pe cea de a bate arama sau de calangii⁶⁸, așa cum de altfel, este obiceiul în toată Turcia. Țiganii⁶⁹ din Țara Românească și Transilvania sunt ca locuitorii din Auvergne, adesea tăietori (în aramă) turnători de linguri de plumb⁷⁰ sau de cositor⁷¹ [...]

În afară de București, industria de pălării este necunoscută în Turcia [...]

p.94

Arta olarului este atât de puțin răspândită și atât de puțin avansată în Turcia transdanubiană, încât olăria cea mai comună vine chiar din Ungaria și cea mai fină din Boemia⁷² [...]

p.107

Dacă se fac aproape peste tot țigle, această lucrărie nu reprezintă decât olărie grosieră, ca olăria neagră a țăganilor din Țara Românească și Transilvania. Noi n-am observat olari decât în Serbia la Kragujevac⁷³ și la Sestinia⁷⁴ și în Bosnia, în bazinul dintre Travnic⁷⁵ și Sarajevo⁷⁶ [...].

Singura țară din imperiul turc unde există totuși sticlărie este Țara Românească; <ea> se găsește în zona // Târgoviște. Toată sticlăria vine mai ales din Boemia. [...]

p.108

p.109

Se fabrică salpetrul⁷⁷ în câmpiile Țării Românești, Traciei, Bulgariei și Macedoniei meridionale, ca și în bazinul Seres și în Bosnia. Muncitorii sunt mai ales greci, români și țigani. Ei locuiesc uneori în locuințe subterane, așa cum noi am văzut în 1836 la Spatova la n<ord> de // Seres. În morile de pulbere deja ridicate în Turcia se folosește salpetru venind în parte din Egipt. [...]

p.110

p.111

Salinele nu furnizează decât o mică parte din sarea consumată în Turcia, unde se folosește o enormă cantitate de sare gemă din Țara Românească, ca și sarea marină de Sicilia sau din alte părți ale Mediteranei. [...]

Tipografia⁷⁸ nu există în Turcia decât la București, la Belgrad, la Constantinopol și la Cetinje, în Muntenegru. În primele trei orașe, există în același timp turnătorii de litere. [...]

p.113

⁶⁶ Bosna-Seraï, localitate în Serbia.

⁶⁷ Localitate în Franța.

⁶⁸ Kalandgis

⁶⁹ Zingares.

⁷⁰ Vérssetoriu.

⁷¹ Vérssetoriu de koussitoriu.

⁷² Afirmăția dovedește că autorul nu cunoștea deloc lumea satului.

⁷³ Kragoujevat, localitate în Serbia.

⁷⁴ Schestinia, localitate în Serbia

⁷⁵ Travnik, oraș în Bosnia, fostă capitală a acestei provincii.

⁷⁶ Serajevo, oraș în Bosnia-Herțegovina.

⁷⁷ „Qu vertijilê, scholitra, salitreg, nitron” (n.a).

⁷⁸ „T<urcește> basmakanê; s<lavonă> schtamparia; a<lbaneză> schtampa; g<recește> typographia” (n.a).

p115 Cu excepția orașelor București și Atena, se poate spune că imperiul turc n-are librărie propriu-zisă; de asemenea, nu trebuie să fie cineva mirat de a vedea cărți numai la oamenii bogați, la eclesiastici și mai ales la călugări. Într-o astfel de țară, unde există atât de puține persoane care știu să citească, a publica o gazetă, este a predica în pustiu; și în mod obișnuit gazetele vin din Constantinopol și din Smyrna⁷⁹, în turcă și în franceză și nu se adresează decât străinilor.

Ele sunt trase într-un foarte mic număr de exemplare și în Turcia noi n-am văzut în nici o parte, în afară de Constantinopol, vreo gazetă turcă. De altfel, neexistând poșta regulată, pașalele nu o pot primi decât foarte rar. Noi n-am văzut-o decât în câteva cafenele din Constantinopol. Nu se distribuie în special decât la un mic număr de demnitari și funcționari de stat. [...]

Comerțul cu lipitori

p146 Lipitorile din Țara Românească se exportă prin Orșova⁸⁰, unde există, ca la Semlin⁸¹ și Aleksinae⁸², pe frontiera sârbo-turcă, agenți întotdeauna gata să le trimită mai departe pentru a evita carantina. Se spune că mlaștinile din Moldova sunt deja epuizate pentru moment.

În Turcia, o oca sau 2 *livre* de lipitori costă 12 *piastrii* sau 2 *franci* și 80 *centime*, dar se cumpără uneori și cu 10 *piastrii* sau 2 *franci* și 50 *centime* și chiar la 5 *piastrii* sau 75 la 80 *centime* cum a făcut doctorul Deligny la Uskûb în 1835 sau în 1836. [...]

p147 Comerțul pe Marea Neagră și în lungul Dunării tinde să aibă aceeași
p148 activitate cum a avut-o înainte cu o mie de ani //. Bosforul este deschis la toate vasele comerciale, Rusia meridională și Georgia se populează și se civilizează, negustorii din Persia, Erzerum, Trebizonda vin să schimbe produsele lor pe această mare, pe când Dunărea varsă acolo toate bogățiile Europei Centrale și readuce de acolo, în contra *partidă* producțiile Orientului. [...]

Mișcarea comercială pe Dunărea turcă este mai ales în mâinile străinilor, anume: germani sau supuși austrieci în amonte; români, austrieci, greci, ruși și englezi în aval.

Navigația pe Dunăre

p152 În 1838 a început navigația între Regensburg⁸³ și Viena, opera societății de la Viena și a unei societăți bavareze și würtemburgheze stabilită în Regensburg.

⁷⁹ Azi Izmir, oraș în Turcia.

⁸⁰ *Orschova*, Orșova veche, oraș, jud. Mehedinți.

⁸¹ Azi Zemun, cartier al Belgradului.

⁸² *Aleksinitze*.

⁸³ *Ratisbonne*, oraș în Germania.

Aceasta din urmă a fost însărcinată cu navigația de la Regensburg la Linz, iar guvernul austriac i-a acordat <dreptul> de a nu fi oprită la frontieră, ci numai de a lua un inspector la bord și a-i face un control la Linz. În 1839 societatea din Germania și-a completat opera ducând navigația până la Ulm, pe când aceea de la Viena a stabilit o linie de vapoare între Constantinopol și Salonic și între Smyrna și Alexandrette în Syria, navigație ce atingea Chios, Rodos, Cipru.

Acum mai rămâne societății austriece de a folosi dacă este posibil, Drava⁸⁴, Sava⁸⁵ și Tisa⁸⁶, de a stabili vapoare pe lacul Balaton, de a mai avea un vapor remorcher pentru bărci și de a înmulți ambarcațiunile, într-o manieră care să fie aproape exclusivă pentru măr//furile care se îngrămădesc mai ales în susul cursului [...].

p.153

Vasele cu vapor în număr de 13 sunt în prezent în sens dublu pe toată Dunărea, de la Ulm până la mare; printre ele se găsesc două vapoare de fier, unul de 60 și altul de 76 cai și un remorcher mai jos de Pesta.

Se dorește să nu se folosească între Ulm și Regensburg decât vase de 20 cai <putere> și să se mărească numărul celor dintre Linz și Viena⁸⁷. Se va merge de două ori pe săptămână de la Ulm la Regensburg, de trei ori de la acest oraș la Linz, de la Linz la Viena și de la această capitală la Pesta.

[...] După acest ultim oraș, navigația nu are loc decât odată pe săptămână și la Dunărea de Jos turcească navigația are loc, alternând o săptămână pe malul românesc și alta pe malul bulgăresc. Drumul până la Constantinopol se parcurge în 15 zile fără oprire.

Cel mai scurt traseu pentru această călătorie era până în 1839, navigarea timp de trei zile de la Ulm la Viena; trei zile de la acest oraș până la Tisa sau chiar la Semlin; două zile pentru a merge până la frontiera română, dar cu vasul de fier <acest drum>, de la Viena la Orșova, se face în prezent în patru zile. Mai departe se fac cinci zile de la Orșova la Constantinopol, adică se poate face întregul traseu de la Ulm // la Constantinopol în numai patrusprezece zile, plătind 100 fl<orini> (250 fr<anci>), la clasa a II-a și 145 fl<orini> (581 fr<anci> 50 c.) la clasa a I-a, unde se găsesc câteva paturi. Din acest an <1839>, traseul a fost redus cu patru zile folosind vase de fier, debarcând pasagerii la Rasova, conducându-i până la Constanța în

p.154

⁸⁴ Râu în Serbia.

⁸⁵ Râu în Serbia.

⁸⁶ *Theiss*, râu.

⁸⁷ „Vapoarele care navighează pe Dunăre sunt următoarele: între Ratisbonne și Linz „Reine Thérèse” de 76 cai și un altul de 60 cai; între Linz și Viena „Marie-Anne” și „Sophie”, vapor de fier, între Viena și Pesta „Nador” de 42 cai și „Arpad” de 80 cai; între Pesta și Drencova „Le Zriny” de 80 cai, „François Ier” de 60 cai și remorcherul „Eros” de 140 cai; între Schela Cladova și Galați „Argo” de 50 cai și „Pannonia” de 56 cai; de la Galați la Constantinopol „Ferdinand I” de 100 cai și „Stambul” de 160 cai; de la Constantinopol la Smyrna, „Marie Dorothee” de 70 de cai; de la Constantinopol la Trebizonda „Prince de Metternich” și „Croissant”, unul de 140 cai și altul de 120; de la Constantinopol în Siria „Seri-Pervas” de 120 cai”. (n.a).

căruțe, drum care este de 16 leghe, de unde pasagerii se îmbarcă pentru Constantinopol. Se va merge deci de la Viena la Constantinopol în 8 zile, menținând în același timp o linie între Galați și Odesa [...].

p.155 O <altă> greutate consta în aceea că navigația era întreruptă la Drencova din cauza vârtejurilor // Dunării de la Izlaz⁸⁸ și Svinița⁸⁹ și reluată apoi cu vasele obișnuite ce îi conduceau pe călători până la Orșova, de unde își continuau drumul în căruțe de-a lungul Porților de Fier până la Schela Cladova în Țara Românească [...] La Drencova nu există decât o mică pensiune sau o cafenea izolată, iar la Orșova hanul este mult prea mic. Din fericire, între Drencova și Cladova, sălbăticia și frumusețea peisajului, apele învolburate ale Dunării despăgubesc <lipsa comodităților> și pierderea timpului. De la Orșova există posibilitatea de a merge să se viziteze valea apelor sulfuroase termale de la Mehadia, care este la 3 ½ leghe de acolo [...]

Navigarea pe Dunăre <în sens invers> nu este deloc mai agreabilă decât coborârea, pentru că vasele sunt încărcate cu mărfuri și pentru că se pierde mult prea mult timp. Se fac de la 4 patru până la opt zile de la Galați la Schela Cladova, de unde se urcă într-o căruță, de acolo <se merge> până la Drencova; patru zile sunt folosite de la Drencova la Pesta, mai mult de două zile și o noapte de la Pesta la Presburg, opt ore de acolo la Viena, două zile din acest oraș până la Linz, de 2 ori atâta pentru a merge până la Regensburg și de acolo la Ulm [...]

p.156 Pe Dunărea austriacă și românească au navigat în 1837, 47 436 pasageri și în 1838, 74 584. Au coborât și au urcat în 1837, 73 971 quintale de mărfuri și în 1838, 520 614 quintale. Pe Dunărea de Jos au coborât și au urcat în 1837, 8 526 quintale și 125 trăsură și în 1838, 12.855 quintale și 140 trăsură. Au venit din Serbia și din Turcia în 1837, 26 729 quintale și în 1838, 33 956 quintale.

p.157 Produsul total al navigației cu vaporii pe Dunăre // al Societății din Viena a fost în 1838 de 483 841 florini și 27 creițari.

Câștiguri decont	2 575 fl. 33 kr.
Total	486 417 fl. 20 kr.
S-au consumat în 1838 324 516 quintale de cărbune	
Cheltuieli generale	223 673 fl. 28 kr.
Interese (dobânzi)	91 918 fl. 45 kr.
Total	315 592 fl. 13 kr.
Profit net	170 825 fl. 7 kr.
În 1838 produsul total n-a fost decât	193 692 fl. 45 kr. [...]

⁸⁸ *Islaz*, cataractă pe Dunăre între Drencova și Șvinița.

⁸⁹ *Svinica*, comună, jud. Caraș-Severin.

Tratatele vechi ale Porții asigură Austriei libertatea de navigație și de comerț pe Dunăre în Turcia, cu propriile sale vase sau ale altuia. Austriecii pot să-și exercite religia lor în provinciile dunărene, ca și comerțul lor, și ei au chiar în această privință avantaje superioare celor ale moldovenilor. În portul Galați există stabilimente austriece, de asemenea manieră încât acest oraș poate fi asimilat unui port austriac, pentru că mărfurile austriece din Principate au o poziție // particulară în mijlocul indigenilor. Bazat pe aceste privilegii speciale, Galați a fost menționat printre porturile dunărene, în ultimul tratat de navigație comercială mutuală liberă, între Austria și Anglia. p.158

Pe de altă parte rușii trebuie să fie atenți ca această navigație pe Dunăre să nu fie folosită în dezavantajul lor, iar comerțul principatelor să nu fie absorbit de către englezi, austrieci și alți străini. Ei doresc de a controla navigația acestui fluviu, pentru că au făcut să li se cedeze prin tratatul de la Adrianopol, gurile sale și delta. Malul drept turc, în deltă, trebuie să rămână nelocuit pe o lăghe în profunzime, pentru a nu da otomanilor pretext de a se amesteca în navigație.

Dunărea a avut acum 800 de ani, șase guri indicate și de Pliniu, acum nu mai sunt decât trei, care tind să se înnisipească. Sulina-Bogasi sau Sulina este singurul braț, destul de adânc pentru a se intra pe <fluviu>, pe când rușii au astupat, se zice, în mod artificial brațul numit Sf. Gheorghe, care este puțin adânc. Pentru a reveni la Sulina, se pierde foarte mult timp, din cauza cotiturilor fluviului și necesității de a aștepta vânturile favorabile. Canalul Sulinei tinde să se înămolească de când s-au neglijat lucrările de întreținere pe care le făceau turcii. În acest scop, un italian din Galați a propus să-și ia sarcina acestui serviciu. Vor fi ofertele sale acceptate de către Rusia? Noi sperăm, pentru onoarea acestei țări. În așteptare, guvernul rus este preocupat să stabilească o așezare la intrarea în Sulina, sub pretextul că ar fi utilă în special marinarilor; odinioară acolo nu era decât un far. Poate mai târziu, se vor adăuga redute. Această ocupație subversivă a rușilor este unul din lucrurile care indică politica consecventă, fină și vicleană a moscoviților. //

Atâta timp cât gurile Dunării vor putea fi închise de către ruși, se va putea spune că leul Angliei și vulturul Austriei și-au pierdut ghiarele. Pentru a împiedica abil Rusia, s-a inițiat ideea de a se săpa un canal de la Cernavodă⁹⁰ la Constanța⁹¹, în Bulgaria⁹² [...] Dar natura terenului, colinele fără apă din vestul Constanței, au așezat acest proiect printre cele mai frumoase doar pe hârtie, <astfel că> s-a revenit la acela mai rațional de a se face navigabil canalul Sfântul Gheorghe⁹³ sau de a p.159

⁹⁰ Pentru datele privind construcția unui canal între Dunărea de Jos și Marea Neagră vezi Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre-Marea Neagră (1838-1856)*, în „Revista de istorie”, 29 (1976), nr. 2, p. 189-209; idem, *Relațiile comerciale române - engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 79-85.

⁹¹ *Kostendsche*.

⁹² Afirmație greșită, portul Constanța nu a aparținut niciodată Bulgariei.

⁹³ *Saint George*.

p.160 stabili o cale ferată plecând de la Rasova și s-a cerut Porții permisiunea pentru executarea a acestui proiect. Dar Divanul este prea sărac și este prea mult presat de către Rusia și are alte lucruri de făcut decât de a cheltui banii pentru o astfel de lucrare. Dacă compania austriacă a navelor cu vaporii, împreună cu guvernele Austriei și Angliei, nu se însărcinează cu aceste lucrări, proiectul ar fi un lucru util rezervat pentru posteritate, precum canalul dintre Main și Rin, proiectat de către Carol cel Mare⁹⁴ și executat după o mie de ani de către regele actual al Bavariei⁹⁵. De altfel, dificultățile, șicanele făcute de ruși vor continua, bazate pe slăbiciunea Imperiului Otoman și ambiția moscovită. Diplomații ruși probabil și-au mușcat degetele pentru că n-au împins cuceririle stăpânului lor până la Constanța, căci câteva măsuri de vin în plus pentru // diplomații turci și Dobrogea, țara cazacilor, de altfel foarte puțin populată⁹⁶, ar fi putut la fel de bine să fi devenit rusă [...]

Așezarea geografică a provinciilor românești⁹⁷

p.40 Provinciile românești împart cu Bulgaria luciul Dunării și sunt mărginite la nord de lanțurile de munți, de la înălțimea cărora pare mai ușor de pătruns în Transilvania decât de a trece din acea țară în Țara Românească. Trecerea Oltului de-a lungul întregului lanț valaho-transilvan poate fi comparat cu <trecerea> prin poarta unei vrăjitoare și pare a fi servit mai ales pentru intrarea în Transilvania a trupelor de invazie dinspre Țara Românească. De asemenea turcii lui Alibeg au pătruns în Transilvania prin defileul de la Turnu-Roșu⁹⁸ în 1479, unde au fost bătuti de către Ștefan Bathori⁹⁹ și Pavel Chinezul¹⁰⁰. Ei au revenit pe acolo în februarie 1493 și au fost din nou respinși de către voievodul Ștefan Teleki¹⁰¹.

Pe de altă parte Țara Românească și Moldova sunt deschise spre părțile Basarabiei și nu sunt separate de ea decât prin râuri puțin considerabile, pe când la vest, Austria, posedând Banatul cu defileul de la Orșova și Transilvania, istoria ne arată că ocupația cel puțin a Micii Valahii de către această putere nu a fost un lucru

⁹⁴ *Charlemagne* = Carol cel Mare, rege al francilor (768–814) și împărat (800–814), cel mai de seamă reprezentant al Carolingienilor.

⁹⁵ Ludovic I, rege al Bavariei (1828–1848).

⁹⁶ Autorul face o afirmație gratuită. El cunoștea foarte puțin Dobrogea și pe locuitorii ei creștini și musulmani. Ei trăiau în comunități separate sub directă administrație otomană.

⁹⁷ Traducerea s-a făcut din *op. Cit.*, vol. IV p. 40–136.

⁹⁸ *Rothenturnepass*.

⁹⁹ Ștefan Bathory I, voievod al Transilvaniei (1479–1493).

¹⁰⁰ *Paul Kinich*. Este vorba de Pavel Chinezu (+ 1494), român din Banat comite al Transilvaniei (1478–1494). Boué se referă la celebra bătălie de la Câmpul Pâinii din iulie 1479, când turcii, conduși de sultanul Mehmed II Fatih (Cuceritorul) (1451–1481), se aflau în plină ofensivă în Europa.

¹⁰¹ Afirmație eronată; între 1493–1498 Transilvania a fost condusă de către voievozii Ladislau de Losoncs și Bartolomeu Drágfi.

atât de dificil. Se știe, că, în consecință, frotierele austriece au fost pe Olt de la 1718 la 1739¹⁰² pe când imperialii posedau aproape toată Serbia actuală.

În același timp, în cazul unui război național contra Austriei, țările vecine fiind în bună parte valahe, imperialii ar fi fost nevoiți de a trimite trupele române spre interior, și de a menține supunerea cu forța, ceea ce, în anumite eventualități, ar putea fi egală pentru inamicii lor cu o utilă diversiune. //

Pentru a se apăra contra rușilor sau turcilor, românii nu pot implora decât ajutorul austrieilor, care, în acest caz, ar putea fi foarte eficace, văzând poziția militară atât de impozantă a Transilvaniei cu ziduri naturale și fortărețe; dacă cabinetul de la Saint-Petersburg ar avea abilitatea de a stârni alți inamici ai Austriei, cum ar fi probabil pe cei din extremitățile opuse ale Imperiului, românii n-ar putea fi ajutați în mod eficace, rușii având avantajul de a nu-i păzi decât la o singură mare frontieră [...].

p.41

Raporturile politice ale Turciei europene. Poziția politică a muntenilor și moldovenilor

p.59

[...] Țara Românească și Moldova sunt deci părți ale imperiului turc asupra cărora rușii au cucerit deplina putere și ei au încorporat deja în imperiul lor regiuni ale Moldovei de dincolo de Prut¹⁰³. [...]

O astfel de stare de lucruri trebuie să pară de dorit puterilor europene, care n-au intenția ascunsă sau perspectiva de a posedea într-o zi aceste zone fertile. Din contră, Poarta, ține foarte mult la dreptul său de suzeranitate în speranța, înșelătoare de a-l putea revendica într-o zi, cu armele în mână, dacă un nou Mahomed ar urca pe tronul Padișahului. Cabinetul rus, la rândul său, ar dori să lipsească Poarta de această posibilitate, deoarece pentru el este important de a nu se acorda provinciilor românești decât o semi-independență. El întârzie abil pentru a alipi aceste regiuni imperiului său și caută ca <ele> să nu aibă în administrația lor decât agenții sau creaturile sale.

Austria, agățându-se de *statu quo* nu s-a putut încă împăca cu ideea ca provinciile românești să nu-i aparțină într-o zi. Stăpânind restul populației românești, ea crede că are șanse la o reușită mai mult sau mai puțin îndepărtată a proiectului său de a obține, într-un fel sau altul, cursul Dunării până la Marea Neagră și, dacă este posibil, provinciile riverane. [...]

Sub motivul că, o administrație în formare nu ar putea să-și constituie un sistem de carantină, guvernul rus a așezat pe malurile Dunării o linie de posturi

p.60

¹⁰² Pentru dominația austriacă în Oltenia în această perioadă a se vedea lucrarea lui Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânire austriacă (1718–1739)*, Ed. Enciclopedică, București, 1998.

¹⁰³ Principatele dunărene au fost provincii autonome și nu au fost sub administrația directă a Imperiului Otoman. În ceea ce privește Moldova este vorba despre o parte a ei, Basarabia, răpită de Rusia în 1812, în urma păcii de la București ce pune capăt războiului ruso-turc (1806–1812).

p.61 sanitare, care sunt sub conducerea Consulatului rus de la București. Cordoanele sanitare, ca și liniile vămilor, sunt veleități de ocupație, care nu mai înșeală pe nimeni și care, la fel ca promovarea comerțului și industriei, ar putea duce // la alte rezultate, decât cele așteptate de autorii lor.

Până acum nu pare să fi domnit întotdeauna o perfectă înțelegere între domni și boieri. Conducătorii acestor state sunt un fel de marionete, cărora puterile interesate le reglează mișcările importante, neîmpiedicându-i totuși să poată face în mod real vreun bine patriei lor. De asemenea, dorința cea mai des exprimată de patrioții români, este de a li se lăsa mână liberă și a nu se amesteca <nici o putere> fără încetare în măsurile lor interne. Or, pentru a avea o oarecare forță, aceste țări, ar trebui să se reunească și să renunțe la unul din domni. După Colson¹⁰⁴, domnul Moldovei ar fi cel care ar avea cei mai mulți aderenți și ar avea deja elemente pentru a ajunge la această unire, mărturie <fiind> acuzarea colonelului Câmpineanu¹⁰⁵ de a fi fost în străinătate pentru această afacere [...]

p.62 Dacă românul cu adevărat patriot trebuie să regrete de a-și vedea țara îmbucătățită în două principate, el trebuie să se teamă mai mult de a-și pierde naționalitatea și să devină rus. Căci, deși de aceeași religie, românul nu este fratele moscovitului sau tătarului. Patrioții români visează deci stabilirea unei // naționalități și caută să ajungă la ea, cu toate că liniile carantinelor contra Turciei sunt ținute de către ruși. Aceștia din urmă lasă să fermenteze germenii progresului, fără a-i împinge pe șefii națiunii la modificări prea mari în dezacord cu instituțiile Rusiei și domnii sunt foarte fericiți de a-și continua viața lor de boieri sau seniori [...]

p.63 De asemenea nimic nu stă atât la inima cabinetului de la Viena decât de a recâștiga oarecare influență asupra românilor, profitând de un congres sau de un eveniment propice pentru // a face să se recunoască independența Țării Românești și Moldovei, pentru a alătura abil protectoratul său celui rus, nerecunoscând decât stăpânirea otomană. Austria ar prefera să aibă provinciile românești, arătând că anumiți principii ai Transilvaniei le-au posedat odinioară, că anumiți domni români s-au recunoscut tributari regelui Ungariei și că ea a stăpânit pentru moment Oltenia. Dar toate aceste pretenții fiind depășite, încorporarea rusă iminentă, în disperare de cauză Austria s-ar resemna probabil să vadă aici state independente sub influența sa, în felul Italiei. [...]

p.64 Este evident că, dacă românii ar fi catolici, influența austriacă ar câștiga totul și cea a rușilor ar pieri de aici. Schimbarea lor de religie ar putea fi favorizată de împrejurarea în care ei se consideră descendenți ai vechilor romani, limba lor păstrând foarte multe cuvinte latine. Românii au o antipatie națională față de slavi,

¹⁰⁴ Felix Colson, fost secretar al consulatului francez din București, apoi secretar al colonelului Ion Câmpineanu.

¹⁰⁵ *Campaniano*. Ion Câmpineanu (1798–1862), conducătorul „partidei naționale” din Țara Românească, care a efectuat în 1839 o vizită la Constantinopol, Londra și Paris pentru a face propagandă problemei naționale.

iar poporul este atât de ignorant, încât nu ar fi de convertit decât boierii și clerul înalt.

Din nefericire pentru Austria, acest plan de convertire ar fi putut fi exploatat odinioară, dar acum el vine prea târziu și nu are importanță că șeful comunității catolice la Iași este un episcop sau un eclesiast inferior[...] // Dacă guvernul de la Constantinopol ar agoniza din ce în ce, Austria n-ar putea decât să accepte mâna întinsă a Rusiei și să ocupe cel puțin părțile Turciei, care îi convin sau care au chiar simpatie pentru ea.

p.65

Nu există deci nici o probabilitate ca o naționalitate să iasă din evenimentele ce se pot prevedea, deși un stat, înțelegând Țara Românească, Moldova, Transilvania și munții Banatului, ar prezenta un stat cu limite destul de naturale. În fine, separate de Turcia prin Dunăre, de Ungaria prin munți și de Basarabia printr-o mare apă, principatele s-ar găsi astfel apărate de o vastă fortăreață formată din Transilvania. Este adevărat că i-ar lipsi posesiunea surselor de ape orientale¹⁰⁶. Nu mai puțin, un astfel de stat de 5 milioane de suflete, înțelegând și Basarabia, ar fi format, înainte de tratatul de la București din 1812, o barieră formidabilă a Rusiei în expedițiile sale contra Turciei și ar fi fost sprijinită de către austrieci. [...]

[Urmează descrierea Transilvaniei, a modului în care au preluat conducerea conducătorii maghiari și în ce condiții și când a fost colonizată populația de origine germană. Pe aceste elemente se bazează puterea și influența Austriei aici].

p.66

Pe de altă parte, trebuie recunoscut că Țara Românească și Transilvania sunt locuite aproape de același popor, și că fiecare din aceste state are nevoie unul de altul pentru prosperitatea sa, în așa fel încât fuziunea Țării Românești cu Imperiul rus n-ar fi atât de utilă ca obținerea independenței sau alipirea la Transilvania. Această ultimă provincie găsește în Țara Românească debușee și piețe de cumpărare și de vânzare, pe care ea le-a căutat în zadar în statele austriece. Țara Românească are porturi <fluviale>, dar multe din produsele solului său, ca vinurile, nu se exportă și nu-și găsesc cumpărători decât în Transilvania.

p.67

Anglia, ca și Austria, are cele mai mari interese ca Moldova și Țara Românească să rămână principate independente și cursul Dunării să fie liber. // [...] În calculul <politic al puterilor> respective se uită prea mult popoarele Turciei, căci dacă soarta acestora nu se ameliorează considerabil, ar putea schimba ele însele balanța puterilor, în ciuda voinței marilor puteri de a menține echilibrul actual prin mijlocul unor alianțe abile [...].

p.68

S-a repetat adesea că românii sunt un popor grosolan, ignorant, leneș, stricat, trădător și fără curaj și că nu este nimic de făcut cu ei fără bici și baston. Din fericire industria și țânțarii din Turcia vin să arate de ceea ce este capabil acest interesant popor. Mai degrabă se poate spune că grecii le-au dat defectele lor românilor de la Dunăre.

¹⁰⁶ Autorul se referă probabil la posesiunea Dobrogei, ce ar asigura românilor ieșirea la Marea Neagră.

p.69

În Țara Românească și Moldova, boierii formează aproape numai ei clasa oamenilor liberi, tot restul națiunii este aservit și obligat să lucreze pentru a furniza luxul opresorilor săi. Nu este natural ca țăranul român, atât de superior de la natură, să nu lucreze decât pentru boier, întrucât el nu posedă teren și se teme că îmbogățindu-se ar putea fi supus unor noi taxe. Obișnuit din copilărie cu biciul și bastonul, acest gen de pedeapsă și-a pierdut astfel forța; el nu mai simte nici efectul nici umi//lința. Nu este de la sine înțeles că țăranii urmează exemplul stăpânilor lor și al clerului când aceștia se arată cei mai mari prieteni ai dezmațului de tot felul, dându-le supușilor lor atâtea exemple de duplicitate și de trădare? Cum poate țăranul român să se lumineze când șefii națiunii au făcut totul până acum pentru a-i ține în ignoranță?

p.70

Să nu se facă deci un reproș românilor de a fi luat atât de puțină parte la expediția aventuroasă a eteriștilor, marea majoritate străini țării lor. În mod cert, ei nu puteau înțelege ceea ce ideologia acestei ligi căuta să le spună vorbind de o Constituție liberală, pe când ei ar fi simțit // urmarea acestei revoluții, dacă li s-ar fi promis posesiunea pământurilor [...]

Poziția slavilor din Turcia față de români

p.133

Românii și slavii turci¹⁰⁷ prezintă cu adevărat un contrast frapant, rezultând atât din rasa lor diferită cât și din instituțiile guvernamentale. În toată Turcia slavă, nobilimea <locală> a dispărut, pe când în principatele transdunărene există încă toate familiile de boieri, care s-au supus prin forța împrejurărilor să-și facă țara tributară Porții. În Turcia slavă, mai ales în Serbia și printre bosniacii musulmani, fiecare țăran se crede dator a lua parte la afacerile țării, pe când la români toată puterea este concentrată // în mâna unei aristocrații puțin numeroase, care trăiește în mijlocul unei populații grosolane, fără mijloace de instruire. Chiar clerul de jos, care ar fi putut echilibra situația, este în dependență totală față de clerul înalt, care face cauză comună cu boierii [...] Concentrarea boierilor și a oamenilor bogați în anumite centre a produs deja în aceste zone, orașe considerabile – ca București, unde se socotesc până la 60 000 de suflete; Craiova, oraș de 15 000 suflete, Iași – și un comerț înfloritor cu mărfuri de mare lux, rezultat al circulației bogățiilor, pe care boierii le smulg țăranilor foarte adesea cu ajutorul bățului [...] Se vede foarte puțin în Turcia acest lux <pe> care îl etalează locuitorii bogați din București, și care îi demoralizează pe cei săraci sau cel puțin le tulbură onoarea, provocându-le invidie [...]

p.135

În Țara Românească, boierul stă toată ziua îmbrăcat ca un elegant de la Paris, vorbind franceza; el este izolat, ca ungurul și polonezul, în mijlocul unei mulțimi ignorante, senzuale și învechite, ca germanii în mijlocul pădurilor în timpul

¹⁰⁷ În text cu înțelesul de slavi sudici.

romanilor și ca țărani Europei actuale. S-a văzut, de asemenea, la ce s-a redus ridicarea războinicului Ipsilanti, comparată cu eroica apărare a sârbilor lui Cara-Gheorghe¹⁰⁸ și a grecilor în Moreea [...]

Sârbul vorbește în termeni disprețuitori de luxul vieții boierilor, de abrutizarea țaranului // român, pe când boierii români își bat joc de sărăcia sârbilor și de ignoranța manierelor marilor domni <sârbi>. În mijlocul trupei lor de servitori și în echipajele de Viena, boierii își imaginează a se fi europenizat deja, pentru că sudoarea țăranilor le-a procurat mijloacele de a se înconjura de zgomotul vieții europene [...]

Slavii din Turcia sunt conștienți de calitățile lor: sârbul s-a emancipat deja; bosniacul și bulgarul au aceeași gândire <avansată> și nu așteaptă decât momentul favorabil. Pe când românul, ce apleacă capul sub jugul stăpânului, a pierdut chiar și ideea de a se elibera de această tiranie, de acest obscurantism¹⁰⁹.

Sârbii și românii își datorează emanciparea de sub jugul turc în bună parte intervenției Rusiei. Sârbii, mai departe de acest imperiu și neavând de suportat ocupația lui militară precum principatele, îi privesc pe ruși cu un ochi mult mai favorabil decât românii care, deja pe jumătate încorporați în Imperiul moscovit¹¹⁰, ar dori să-și păstreze naționalitatea lor.

¹⁰⁸ *Tzerni-George*= *Cara-Gheorghe* Karagheorghevi George (1752–1817), conducător al răsculaților sârbi împotriva turcilor între 1804–1813.

¹⁰⁹ Afirmațiile autorului sunt tendențioase și dovedesc necunoașterea realității.

¹¹⁰ Afirmație falsă. Autorul se referă la perioada 1828–1834 când principatele române s-au aflat sub administrarea Rusiei.

REPERTORIU CRONOLOGIC

Stepan Dobronravov

Ocupând o funcție importantă în conducerea sistemului sanitar al armatei ruse în timpul războiului ruso-turc din 1828–1829, Stepan Dobronravov a putut cunoaște foarte bine realitățile românești ale timpului respectiv. Rezultatul acestei experiențe îl reprezintă lucrarea *Medico-topograficeskoe opisanie cneajestv Moldavii i Valahii ... (Descrierea medico-topografică a principatelor Moldova și Țara Românească ...)*, publicată la Moscova în 1835. Volumul se constituie într-o prezentare competentă a stării de sănătate a populației românești la începutul deceniului 4 al secolului XIX, fiind întocmit probabil pentru uzul autorităților de ocupație. Pe lângă aceasta, relatarea medicului rus mai conține date privind structura și împărțirea administrativă a principatelor, considerații despre moravuri și informații despre instrucțiunea publică în epocă. Anexa lucrării cuprinde date parțiale ale recensământului populației Bucureștilor, efectuat de armata rusă în 1831.

Miklós Barabás

Pictor maghiar, cunoscut mai ales pentru portretele făcute multor boieri din Țara Românească, Miklós Barabás a locuit în capitala Țării Românești timp de un an și jumătate (noiembrie 1831–vara 1833), șederea constituind subiectul unui jurnal. Însemnările oferă un tablou al societății românești de la începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea cu obiceiuri, mod de viață, reacții față de influențele din Apus. Deosebit de interesantă și savuroasă în același timp este prezentarea felului în care se făcea trecerea de la portul oriental la cel occidental, autorul insistând asupra unor persoane sau situații. De asemenea, găsim informații despre sistemul sanitar din Principat. Deși sub diferite aspecte influența otomană era prezentă în societate, Barabás constată plăcut surprins că legile și tradițiile românești continuau să se păstreze. Deosebit de prețios este *catastiful de lucru* în care pictorul avea obiceiul să-i noteze pe toți cei cărora le-a făcut portrete ca și sumele încasate.

Franz Joseph Adolph Schneidawind

Filosof, istoric și literat prusian, cu studii de medicină, Franz Joseph Adolph Schneidawind s-a distins și printr-o activitate publicistică bogată, ocupându-se cu predilecție de istoria Revoluției franceze, Napoleon, Robespierre, Mirabeau etc. A fost decorat cu înalte ordine de mulți suverani europeni printre care se

numără regele Bavariei, împăratul Austriei și țarul Rusiei, regii Prusiei, Greciei, marii duci de Hessa și Baden, ducii de Saxa-Coburg și Braunschweig. Schneidawind a călătorit în Europa Centrală și de Sud-Est, publicându-și impresiile de călătorie din Serbia, Moldova și Țara Românească la Nürnberg, în 1832, în colecția *Taschen-Bibliothek der Wichtigsten Reisendurch Siebenbürgen, Moldau, Wallachei, Bessarabien, Servien, Bosnien und Romanien. Mit Landkarten, Planen und anderen Abbildungen*. Însemnările sale cuprind date geografice despre Moldova și Țara Românească, hotarele și suprafața lor, dezvoltarea economică, populație, orașe și târguri, limbă. În ceea ce privește dezvoltarea economică, Schneidawind a caracterizat principatele ca țări agrare în care exploatarea și administrarea moșiilor era făcută prin sistemul arendării sau prin cedarea unor parcele de pământ țăranilor. El consacră o atenție deosebită țiganilor, stăruind nu numai asupra calităților, defectelor și talentului lor muzical înăscut, ci și asupra statutului lor de robi și asupra muncilor casnice și viticole la care au fost supuși de către boieri, stăpânii lor. Despre cultura română formulează afirmații nedrepte și răuvoitoare, dar consacră pagini importante cântecelor populare românești.

F. S. Chrismar

Medicul german, originar din Bavaria, F. S. Chrismar, despre care nu se cunosc prea multe date, a întreprins în primăvara anului 1833 o călătorie la Constantinopol, trecând Austria, Ungaria, apoi prin Banat, Transilvania și Țara Românească. În drumul său s-a oprit la Timișoara, a vizitat Sibiul și Brașovul, iar apoi, pe valea Prahovei, s-a îndreptat spre București. După un popas de zece zile în capitala Țării Românești, și-a urmat călătoria până la Galați, unde s-a îmbarcat pentru a ajunge, pe Dunăre și Marea Neagră, la Constantinopol. Chrismar a descris călătoria în cartea *Skizzen einer reise durch Ungarn in die Türkei*, apărută la Pesta în 1834. Lucrarea cuprinde unele date privind administrația rusească precum și influența occidentală, care se vedește mai mult prin tendința spre lux și desfrâu a boierilor, pe când țăranii munceau din greu pentru îmbunătățirea soartei țării și ridicarea neamului.

Charles de Bois-le-Comte

Diplomat de carieră, Charles de Bois-le-Comte a efectuat în 1834 o misiune de informare în Orientul Mijlociu și Europa de Sud-Est la solicitarea Ministerului de Externe francez. La începutul primăverii s-a aflat pentru câteva săptămâni la Iași și București, unde a purtat lungi discuții cu câteva din principalele personalități politice și religioase ale momentului: marele vornic Gheorghe Filipescu, mitropolitul Grigore Dascălul, marele logofăt (și viitor domn) Barbu Știrbei, generalul Nicolae Mavros, stolnicul Ianache Văcărescu. Memoriul elaborat în urma acestei documentări înfățișează

statutul politic al celor două țări române și poziția lor, cu deosebire în ochii puterilor vecine, oferă informații despre resursele naturale, starea industriei și organizarea administrativ-teritorială, populație, nivelul de dezvoltare culturală al societății, starea învățământului și instrucțiunii publice. În anexă este descrisă situația și perspectivele comerțului pe Dunăre, precum și interesele țărilor vecine. Prezentarea globală, făcută de baronul Charles de Bois-le-Comte societății românești la 1834 este în ansamblul ei, destul de obiectivă și bazată pe informații credibile.

Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, duce de Ragusa

Militar de geniu, aghiotant al lui Napoleon Bonaparte și general șef de brigadă la numai 23 de ani, scriitor de talent, membru al Academiei de Științe din Paris, mareșal al Franței, distins cu Legiunea de Onoare, Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, a fost o personalitate marcantă a vremurilor sale. Din 1830, dezgustat de politică, și-a autoimpus exilul și a călătorit prin Austria, Ungaria, Transilvania, Bucovina, Rusia, Turcia, Siria, Palestina. În 1834 Marmont a făcut o călătorie prin Austria, Ungaria, Transilvania, Bucovina, Rusia de sud, unele teritorii din Asia Mică, ajungând până în Egipt. În lunile aprilie-mai 1834 el a străbătut cele mai importante localități din Banat, Transilvania, Bucovina, trecând prin Arad, Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Orșova, Mehadia, Deva, Sibiu, Alba-Iulia, Ocna Mureș, Turda, Cluj, dar și prin Bistrița și Cernăuți. În lucrarea sa *Voyage du Maréchal duc de Raguse en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie méridionale, en Crimée, et sur les bords de la Mer d'Azoff, à Constantinople, dans quelques parties de l'Asie mineure, en Syrie, en Palestine et en Egypte*, apărută la Paris în 1837, Marmont nu excelează în analiza structurilor sociale din teritoriile românești, cele mai interesante pagini fiind dedicate organizării regimentelor de graniță cum este cel de la Caransebeș. Datorită rangului său este găzduit de elita Transilvaniei și nu are timp sau nu îl interesează să pătrundă dincolo de zidurile palatelor în care i se oferă o ospitalitate regească. Remarcă totuși activitatea țăganilor aurari de pe malurile Timișului.

Benjamin Barker

Supus britanic, agent al Societății Biblice la Smirna, în Imperiul Otoman. În iulie 1834, întreprinde o primă călătorie la nord de Dunăre, afirmă el, la invitația noilor domni pământenii, pentru a-i sfătui în privința reformelor învățământului. În această primă călătorie vizitează Giurgiu, București, Iași și demarează un proiect de tipărire și distribuire a *Noului Testament* în românește. Drept urmare, vizitează din nou Principatele în 1835 și 1838, iar la cererea sa, în toamna anului 1851, se stabilește la București, împreună cu familia. Va rămâne aici până în vara anului 1853, când Societatea Biblică îi cere să se reîntoarcă la Smirna. Călătorește din nou în principate în 1857,

când este bine primit de fostul domn Alexandru Ghica, acum caimacam al Țării Românești. Moare doi ani mai târziu, în 1859.

D. Lovi

Mineralog englez **Lovi** sau **Love** a călătorit în Țara Românească la îndemnul diplomatului și publicistului britanic David Urquhart, aflat atunci la ambasada din Constantinopol, care dorea să încurajeze comerțul și investițiile engleze în principate. În lunile august și septembrie 1834, bazându-se și pe datele conținute într-un jurnal întocmit cu un an înainte de un geolog rus din armata țarului, Lovi a întreprins – împreună cu un anume Vanzinen – o călătorie de documentare la poalele Carpaților în satele și așezările din județele Buzău, Râmnicu Sărat, fost Săcuieni, Prahova, Dâmbovița, Muscel, Argeș, Vâlcea și Gorj pentru a depista bogățiile subsolului (sare, cărbuni, metale, păcură și alte produse), precum și diferite surse de ape minerale. Raportul asupra cercetărilor întreprinse se caracterizează prin sobrietate și exactitate și constituie o trecere în revistă, sumară, dar corectă, a bogățiilor naturale ale subsolului românesc din partea de nord-est a Munteniei.

Michael Quin

Călător și scriitor politic britanic, de profesie avocat, cu preocupări literare, Michael Quin a călătorit atât în apusul Europei, cât și în centrul și sud-estul continentului până la Constantinopol. În drum spre capitala Imperiului Otoman, în 1834 a călătorit pe Dunăre, dar observațiile sale cu privire la Banat și Țara Românească sunt relativ reduse ca întindere și relevanță. În lucrarea în 2 volume, *A steam voyage down the Danube. With sketches of Hungary, Wallachia, Servia, and Turkey*, apărută la Londra în 1835, Quin acordă atenție în special aspectului fluviului, țăranilor români întâlniți în cale, cărora le descrie aspectul general, portul și obiceiurile cotidiene, fiind interesat de ceea ce era pitoresc în toate acestea. Într-o scurtă notiță, el se referă la limba românilor, pe care o consideră o latină coruptă, afirmație pe care o susține cu câteva exemple de cuvinte românești.

Adrien Louis Cochelet

Diplomat de carieră și senator, consul al Franței la Lisabona, în principate (1834–1837), în Egipt, senator, Adrien Louis Cochelet este și autorul impresiilor de călătorie în spațiul românesc, intitulate *Itinéraire des Principautés de Valachie et de Moldavie. Extrait d'un journal de voyage fait en 1834–1835*, publicate la Paris în 1835 în prestigioasa revistă „Bulletin de la Société Géographique”. Relatarea consulului francez impresionează prin menționarea minuțioasă a localităților prin care a trecut, fapt ce ușurează reconstituirea drumurilor străbătute: Turnu-Roșu–Pitești–București; București –Călărași. Deosebit de interesante sunt informațiile de natură economică, cele

despre navigația și mișcarea demografică din Brăila și Galați cu puțin timp înainte de a primi statutul de „porto-franco”, dar și opiniile autorului cu privire la moravurile elitei politice, la discrepanța dintre luxul înaltei societăți și starea deplorabilă a țăranilor, la statutul deosebit al robilor țigani, la deosebirile dintre proprietarii de pământ din Moldova și Țara Românească. Cochelet a fost plăcut surprins de răspândirea limbii și de influența culturii franceze în principate.

Adolf Schmidl

Adolf Schmidl este autorul al unui amplu ghid de călătorie prin întinsul Imperiu habsburgic. Lucrarea are un caracter livresc, observațiile personale contopindu-se cu cele extrase din alte izvoare, fără ca autorul să arate nicăieri care este aportul propriu. Chiar și la o atentă primă lectură a lucrării lui Schmidl, se constată că, spre deosebire de provinciile românești din cadrul monarhiei habsburgilor, autorul nu a cunoscut direct Țara Românească și Moldova, fapt ce rezultă din unele confuzii și inadvertențe ce nu sunt însă întâlnite în textul referitor la Transilvania și Banat. În ansamblu, itinerariile descrise și comentate de Adolf Schmidl prezintă un interes deosebit, întrucât cuprind date statistice privind dezvoltarea economică, situația demografică, culturală și administrativă din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Nu lipsesc nici informațiile de ordin istoric și turistic încât cel ce citește această colecție de itinerarii prin Transilvania, Crișana și Banat își poate forma o imagine vie asupra societății din acele ținuturi, înainte de revoluția din 1848.

Lorenzo Valerio

Lorenzo Valerio, om politic italian, reprezentantul stângii în parlamentul de la Torino, publicist de seamă, a vizitat spațiul românesc în 1835 din interese personale. A trecut prin Timișoara, Cluj, Iași, apoi a trecut în Basarabia și se pare că ajuns până la țărmul Mării Negre. În corespondența sa descria straniul amestec dintre lux și sărăcie pe care l-a întâlnit în capitala Moldovei, fiind uimit de existența robiei.

Julia Pardoe

Scriitoare britanică. În 1836 se întorcea de la Constantinopol la Londra, călătorind pe Marea Neagră și apoi pe Dunăre. Memoriile sale de călătorie *The City of the Sultan; and Domestic Manners of the Turks in 1836*, publicate în 1837, cuprind și câteva pasaje referitoare la partea românească a Dunării, atât cât a putut vedea în trecere. Din cauza carantinei care nu permitea debarcarea călătorilor venind din Imperiul Otoman, Julia Pardoe nu a putut vizita așezările românești de la Dunăre, dar lasă scurte impresii despre domnul Moldovei, Mihail Sturdza, care, aflat întâmplător la Galați i-a vizitat pe călători pe vas, și despre soția sa, doamna Smaranda. Relatările Juliei Pardoe surprind detalii cu privire la ceremonialul și costumele Curții

domnești a Moldovei, oferind în plus o opinie personală asupra înfățișării și personalității domnului Moldovei.

Charles B. Elliot

Englezul Charles B. Elliot a studiat literele și teologia la Cambridge, obținând gradul de Master of Arts. Ca și tatăl său, Charles B. Elliot s-a angajat în serviciul Bengalului unde și-a însușit o serie de cunoștințe asupra popoarelor orientale. După ce a demisionat din motive de sănătate, s-a reîntors în Anglia unde a ocupat postul de vicar la Godalming (Surrey) și a întreprins mai multe călătorii prin Europa centrală, pe Dunăre, în Crimeea, Balcani, Asia Mică și Palestina, publicând în 1838 la Londra lucrarea în două volume *Travels in the Three Great Empires of Austria, Russia and Turkey*. Călătoria lui Elliot pe Dunăre, prin Banat și Țara Românească, apoi pe Prut în Moldova, până la Leova, în trecere spre Rusia, i-a oferit prilejul de a intra în contact cu autoritățile române și cu reprezentanții consulari englezi din București și Galați, de la care a primit mai multe informații asupra țării și poporului nostru.

Helmuth von Moltke

Militar de carieră, strateg recunoscut, artizan al victoriei Prusiei asupra Franței în conflictul din 1870–1871 pentru care Wilhelm I l-a înălțat la rangul de general – feldmareșal, Helmuth von Moltke este și autorul unor lucrări militare, a jurnalului călătoriei sale în Orient precum și a unei vaste corespondențe. Cu prilejul deplasării la Constantinopol, la sfârșitul anului 1835, Moltke a trecut și prin Țara Românească, pe care a străbătut-o de la Orșova (unde venise cu vaporul pe Dunăre), până la Giurgiu. Impresiile lui Moltke asupra oamenilor întâlniți și a locurilor străbătute sunt în general destul de severe, dar nu lipsite de aprecieri lucide și de un oarecare simț al realității. El constată racilele adânci ale nedreptului regim social și ale administrației, care frânaseră de secole progresul de care s-ar fi putut bucura țara. Țăranul român, istovit și sărăcit de exploatare este compătimit, dar nu înțeles. I se atribuie trăsături de caracter și sentimente care îi sunt străine, datorită unei judecăți prea grăbite. În general, criticile lui Moltke sunt adresate de pe o poziție conservator-moderată, socotind că binele țării l-ar putea aduce un regim princiar ereditar și autoritar. Exagerează meritele perioadei de administrație provizorie rusă de sub generalul Kiselev, ale cărei succese sunt prezentate parțial și doar ca rezultate ale acțiunilor inițiate de străini.

Joseph von Dörner

Joseph von Dörner, farmacist de profesie, pasionat de științele naturii, mai ales de botanică, a întreprins cercetări în Banat, în perioada aprilie–octombrie 1835. Peste tot a cules mostre și și-a întocmit diferite note, care stau parțial

la baza lucrării sale. În forma finală cartea cuprinde, în cea mai mare parte, impresiile autorului asupra localităților și a împrejurimilor acestora, fiind mai puțin o lucrare științifică asupra florei bănățene, deși există o seamă de referiri și asupra acestui ultim aspect. Von Dörner descrie sate și orașe, pe locuitorii acestora, diverse vestigii ale civilizației romane, drumurile, cele două căi de acces, terestră și fluvială, la Băile Herculane, localitate care stă, de altfel, în centrul lucrării sale.

Eugène Stanislas Bellanger

Eugène Stanislas Bellanger, literat de talent, călător pasionat, a vizitat de mai multe ori spațiul răsăritean al Europei și Asia, fiind cucerit de exotismul peisajelor și de varietatea populațiilor întâlnite. În 1836 a sosit în Țara Românească îndemnat de exemplul unchiului său matern, Louis Joseph Parant, viceconsul al Franței la București și Iași. Într-un stil plin de farmec și prospețime descrie peisajul, abundența produselor vegetale și animale, experiențele inedite din capitalele celor două principate. Spre deosebire de ceilalți călători occidentali, Bellanger a privit cu amuzament disconfortul carantinelor, al căruței de poștă, privind cu toleranță și curiozitate amestecul pitoresc dintre Orient și Occident. Nu a fost preocupat de analiza relațiilor sociale sau a instituțiilor politice, fiind atras mai mult de fenomenul literar, de învățământ, de obiceiurile și tradițiile românilor.

Karl Otto Ludwig von Arnim

Diplomat de carieră, atașat al legăției Prusiei la Stockholm, cunoscut în epocă drept un scriitor și dramaturg, aristocratul austriac Karl Otto Ludwig von Arnim a fost în același timp și un împătimit călător. Între 1837–1850 a publicat, în șase volume și ediții succesive, impresiile de călătorie în Grecia și Orient, intitulate: *Flüchtige Bemerkungen eines flüchtigen Reisenden* (Insemnări fugare ale unui călător grăbit). Volumul al III-lea cuprinde informații privind trecerea sa prin Moldova, amintirile legate de capitala țării, de societatea ieșeană, instituțiile de cultură, respectiv Muzeul de istorie naturală și Academia Mihăileană, ocupând un loc deosebit în relatarea călătoriei. Impresiile sale nu au fost dintre cele mai plăcute în privința drumurilor, a mijloacelor de transport, ca și a felului în care se cultiva pământul.

Charles Lemerrier de Longpré, baron d'Haussez

Născut într-o familie cu tradiții regaliste, Charles Lemerrier de Longpré, baron d'Haussez și-a început cariera politică în timpul Imperiului, trecând apoi de partea Bourbonilor. Refugiat în timpul Revoluției din iulie, călătorește mult pe continent. În 1836 a vizitat Transilvania și Banatul acestea fiind teritoriile cele mai estice în care a ajuns în călătoria sa. După cum singur mărturisește, ar fi vrut să treacă și în Țara Românească, dar

neplăcerile cauzate de carantina la care ar fi trebuit să se supună la întoarcere l-au făcut să se răzgândească. Impresiile acestei călătorii au fost incluse în cele două volume apărute la Bruxelles în 1837, *Alpes et Danube, ou Voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie*. Observațiile pe care le face de-a lungul drumului sunt diverse: de la aspectul general al locurilor, la înfățișarea locuitorilor, ocupațiile și obiceiurile acestora. Deosebește diferitele etnii care locuiesc în Transilvania, cărora le descrie portul tradițional, încercând de asemenea să le schițeze un portret moral. Descrie orașele pe care le vizitează, singurele care îi lasă o impresie relativ bună fiind Sibiul, Timișoara și Clujul. Se arată interesat de starea agriculturii și a meșteșugurilor. Este martorul unei epidemii de holeră, iar notele sale îl transpun pe cititorul contemporan în interiorul unei comunități confruntate cu un pericol iminent și fatal, permițându-i să îi observe reacțiile, modul în care abordează o criză majoră, dar nu singulară în decursul unei vieți obișnuite a unui om din secolul al XIX-lea.

Saint Marc Girardin

Profesor universitar, scriitor, publicist, om politic, Saint Marc Girardin a fost una dintre cele mai importante personalități ale vieții culturale franceze care a vizitat principatele în 1836. A rămas impresionat de frumusețea Dunării, pe care o considera una dintre cele mai importante artere comerciale europene, care trebuia în viitor să facă legătura dintre Europa Centrală, Marea Neagră și Asia. Ajuns în principate în primii ani regulamentari, s-a preocupat de analiza instituțiilor introduse prin strădania contelui Pavel Kiselev. Demonstra aparența modernitate a prevederilor regulamentare, ce ascundea de fapt influența rusă. A rămas impresionat de contrastul dintre luxul marilor boieri și sărăcia locuitorilor, de existența robiei, de lipsa de civilizație și confort din cele două capitale. Însă tot el scria despre originea latină a românilor și apetența acestora față de studiul limbilor străine, în special de afinitatea față de franceză.

James Bailie Fraser

Călător și literat englez, care a străbătut teritoriile locuite de români în toamna anului 1836, în drum spre Constantinopol, în calitate de însoțitor a trei prinți persani. El a urmat traseul pe uscat de la Viena, Budapesta, Seghedin, Timișoara, Lugoj, Sibiu, valea Oltului, București, iar de aici după o ședere de o lună au plecat la Brăila și Galați, unde, după unele peripeții legate de boala unuia dintre prinți și de zvonurile contradictorii privind orarul navelor austriece de pasageri, aveau să se imbarce spre Constantinopol. Impresiile sale privind oamenii și locurile străbătute sunt critice, dar nu lipsite de teme, ceea ce avea să-i rețină în mod deosebit atenția fiind drumurile proaste, pline de gropi și noroi, devenite o dată în plus impracticabile odată cu venirea toamnei. Fraser ne oferă o descriere

interesantă a traseului parcurs de oameni și animale, prin atât de dificila vale a Oltului.

P. Gegő Elek

Preot franciscan, secui de origine, P. Gegő Elek este cunoscut și pentru cercetările sale în domeniul istoriei și geografiei, fiind ales membru al Academiei Maghiare de Științe. În toamna anului 1836 a întreprins o călătorie de documentare în Moldova, în zonele locuite de ceangăi, la cererea Academiei. Raportul întocmit la întoarcere conține date privind numărul locuitorilor ceangăi din diferite sate moldovenești, obiceiurile, proverbele, cântecele populare, dialectul și se găsesc în lucrarea care a apărut în 1838 la Buda sub titlul: *A Moldvai magyar telepekről* (Despre așezările ungurești din Moldova).

Edmund Spencer

Călător britanic despre care nu cunoaștem decât faptul că era ofițer și că frecventa cercurile nobiliare maghiare. A călătorit pe Dunăre în 1836, îmbarcându-se de la Viena, până la Galați, de unde și-a continuat drumul prin Imperiul Otoman și Rusia. Descrie așezările mai importante de-a lungul malului Dunării: Giurgiu, Hârșova, Galați, ultimul port fiind apreciat pentru dinamica viață economică, Ismail, Sulina, și băile de la Mehadia, pe care le vizitează cu ocazia unui popas. Pe drumul de întoarcere trece prin Basarabia, relatând despre coloniile găsite aici: germane, bulgărești, căzăcești.

Nathaniel Burton

Pastorul anglican Nathaniel Burton a întreprins o călătorie în sudul Europei și Orientul Apropiat în 1836–1837, trecând prin Malta, Egipt, Siria, Constantinopol. La întoarcere a trecut prin Țara Românească, făcând un scurt popas la București, pentru ca de aici prin Pitești, Curtea de Argeș, Căineni și Turnul Roșu să ajungă în Transilvania și apoi, mergând pe jos, ca de altfel tot restul călătoriei, să treacă prin Sibiu, Sebeș, Lugoj și Timișoara îndreptându-se apoi spre Pesta, Viena, Praga și Dresda. Mai însemnate sunt observațiile, notate zi de zi, asupra aspectului ținuturilor pe care le-a străbătut, astfel că pe lângă informații privind agricultura și creșterea vitelor, aspectul orașelor sau organizarea lazaretului de la Turnu-Roșu, se găsesc multe știri despre portul locuitorilor din Țara Românească și din Transilvania, despre hrană, satele, locuințele și limba locuitorilor, și chiar despre psihologia unora din ei.

Anatoli Demidov

Bogat aristocrat rus, cu reședința în Franța, Anatoli Demidov a organizat în anul 1837, o complexă expediție științifică având ca obiectiv prospectarea resurselor solului și subsolului Rusiei. Jurnalul de călătorie, întocmit de organizator pe parcursul voiajului, conține și un consistent capitol dedicat

traversării principatelor române, care cuprinde date privind trecutul istoric, regimul politic, moravurile și costumele, viața economică, aspecte demografice, starea căilor de comunicație ale acestora etc. Călătorul rus a manifestat bunăvoință și un remarcabil spirit de înțelegere și respect pentru poporul român într-o etapă istorică complexă a domniilor regulamentare. Călătoria lui Anatoli Demidov și a tovarășilor săi prin Țara Românească și Moldova a debutat la 4/16 iulie 1837 (la Drencova), a continuat pe Dunăre până la Giurgiu și apoi pe uscat, urmând traseul București–Buzău–Focșani–Bârlad–Iași, cu staționări mai lungi în cele două capitale, și s-a încheiat la 22 iulie/3 august același an, când întregul cortegiu a trecut Prutul și a intrat în Basarabia, aflată în acel moment în componența Imperiului Rus.

Denis Auguste Marie Raffet

Denis Auguste Marie Raffet, desenator și litograf francez, l-a însoțit, între anii 1837–1849, pe prințul Anatol Demidov, de care l-a legat o vie afecțiune, în diferite călătorii și expediții de cercetare științifică prin Europa, mai precis în principatele române, Crimeea și pe coasta Spaniei. El este și cel care a ilustrat însemnările de călătorie ale lui Demidov. Multe din ilustrații privesc oameni și locuri din principatele române. De la Raffet au rămas și „carnete cu adnotări de jurnal”, despre români, făcute în cursul călătoriei din 1837.

Partenie

Ieromonahul rus Partenie, asemeni multora dintre călugării ruși din epocă, firi aventuriere și dornice de voiaje la mănăstirile din spațiul est-central european și la locurile sfinte, a străbătut de trei ori Moldova în intervalul 1837–1847, relevând în general concret realitățile locurilor. Informațiile oferite sunt interesante și privesc unele localități, mijloacele de transport și căile de comunicații din Carpați. Partea cea mai valoroasă a notelor sale este cea referitoare la viața monahală și la principalele mănăstiri din Moldova, ca și cea în care descrie o serie de datini și obiceiuri legate de principalele momente ale vieții, nașterea și moartea.

Auguste Labatut

Literat francez, care în toamna anului 1837 a întreprins o călătorie de la Viena la Constantinopol, pe Dunăre și Marea Neagră, cu care prilej a făcut și un scurt popas în Țara Românească și Moldova, unde a vizitat Bucureștii și Iașii. El analizează moravurile boierimii moldo-muntene, pe care o condamnă pentru ușurința, ignoranța, brutalitatea și egoismul ei, relevă mizeria, decăderea și starea înapoiată a țăranimii din țările române, provocate de exploatarea boierească și administrația incapabilă. Labatut denunță cu aceeași vehemență racilele administrației din principate, corupția justiției și adoptarea superficială a moravurilor occidentale de către clasa dominantă,

subliniind totodată și efectele nefaste ale politicii retrograde și lipsite de orizont a Imperiului Otoman față de țările române. Totodată remarcă și unele îmbunătățiri și încercări de modernizare a statului la noi, datorate în parte acțiunilor Rusiei, dar întrevede și scopurile egoiste urmărite de guvernul țarist în politica sa de expansiune în Balcani.

„Eremit von Gauting”

„Eremit von Gauting”, pe numele adevărat Carl Theodor Maria Hubert Isidor Freiherr von Hallburg-Broich, cunoscut drept turist, scriitor și om original a întreprins, pe jos, mai multe călătorii prin Europa, trecând în 1838 și prin Țara Românească. A cunoscut probabil doar Oltenia, căci de la Craiova a mers la Cerneți, traversând apoi Dunărea spre Cladova. Aprecierile sale privind societatea românească sunt superficiale, foarte critice, pe alocuri chiar răuvoitoare.

Gustav Schüller

Geolog german, profesor la Universitatea din Jena, consilier al Marelui duce al Saxoniei, Gustav Schüller a studiat în 1838 efectele cutremurului din 11/23 ianuarie, la solicitarea autorităților din Țara Românească. A vizitat județele: Buzău, Ialomița, Prahova, raportul întocmit constituindu-se într-o analiză privind cauzele, direcția, compoziția geologică a fisurilor. Studiul crăpăturilor i-a permis să proiecteze o hartă geologică a Țării Râmânești.

Bartolomeo Geymet

Bartolomeo Geymet, consul al Regatului Sardiniei la Galați din 1837 până în 1843. Activitatea sa, amănunțitele rapoarte consulare pline de informații privitoare la bogățiile Moldovei demonstrează interesul crescând al guvernului de la Torino față de potențialul economic al principatelor, lucru probat și de numărul important al vaselor genoveze prezente în portul Galați. Raportul său din mai 1838 informa și despre instituțiile statului: dregătorii, armată, justiție, biserică etc.

Raoul Perrin

Călător francez, Raoul Perrin a vizitat principatele române în a doua parte a anilor 1830, cel mai probabil după 1837, când a apărut relatarea de călătorie a lui Alphonse Royer, la care autorul face referire, și cu siguranță nu mai târziu de 1839, ținând cont de data incompletă pe care o furnizează la începutul volumului: „București, 10 ianuarie 183...”. În scurta sa relatare, a lăsat puține indicii cu privire la călătoria pe care a întreprins-o, dar menționează că a vizitat atât Țara Românească, unde a petrecut mai mult timp, cât și Moldova. Descrie geografia, economia, populația și obiceiurile din principate.

August Grisebach

Botanist și călător german, August Grisebach s-a remarcat atât prin studiile sale în domeniul științelor naturii, cât și prin activitatea de profesor de la Universitatea din Göttingen. El a fost și un pasionat călător, lăsând descrieri interesante despre Orient și America de Sud. Între călătoriile sale se distinge și cea făcută în Rusia și Sud-Estul Europei, care constituie obiectul lucrării *Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, în care găsim impresiile autorului privind porturile Brăila și Galați, munții Babadag. Lucrarea este o descriere de călătorie, care se oprește cu precădere asupra aspectelor legate de științele naturii, mai ales informații despre flora, fauna, geologia straturilor, relief și climă. Autorul a fost complet dezinteresat de aspecte sociale sau politice, în schimb a fost impresionat de diversitatea etnică întâlnită și de aceea încearcă să facă o tipologie a fiecărui popor în parte.

Contele de Locmaria

Nobilul breton, contele Noel Marie Victor du Parc de Locmaria, locotenent colonel de infanterie, autor de romane fără importanță, a făcut o călătorie prin Banat în 1839, însoțit de tânărul prinț Chambord, duce de Bordeaux, cu a cărui instruire militară era însărcinat. Însemnările prilejuite de această drumetie constau aproape exclusiv din notarea conștiințioasă a tuturor onorurilor arătate tânărului prinț de oficialitatea habsburgică și de aristocrația maghiară. Datele statistice, oferite probabil de autorități, privind, de exemplu, veniturile rezultate din exploatarea minelor de aur sunt foarte succinte. Lipsa de simț critic a autorului face necesară controlarea datelor relației sale.

Andrew A. Bonar, Robert Mc Cheyne

Doi clerici englezi, care în 1839 au întreprins o călătorie în Orient ca misionari ai Comitetului pentru convertirea evreilor la creștinism, creat de Congresul general al Bisericii scoțiene, al cărui secretar era Bonar. La întoarcere au trecut prin Sulina, Tulcea, au stat mai multe zile în carantina de la Galați, continuându-și apoi drumul spre București, de unde se vor îndrepta spre Moldova. Rezultatul acestei călătorii s-a concretizat în lucrarea intitulată *Narrative of a mission of inquiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839*, apărută la Edinburgh, în 1843. Preocupați de misiune, cei doi s-au concentrat asupra cercetării situației evreilor, a condițiilor în care se găseau și trăiau ei. Informațiile, constatările și comentariile privind starea evreilor, într-o perioadă în care aceștia începuseră să se așeze masiv în spațiul locuit de români, sunt nu numai serioase, ci și interesante, fiind completate cu altele referitoare la țară și aspectul ei, la locuitori și obiceiuri, la orașele și satele prin care a trecut, la clasele sociale, ocupații.

Hermann Pückler-Muskau

Hermann Pückler-Muskau, descendentul unei vechi familii nobiliare saxone a efectuat, începând cu anul 1835, o lungă călătorie prin Europa Apuseană, nordul Africii, Orientul Apropiat, Imperiul Otoman, întorcându-se în patrie pe Marea Neagră și apoi pe Dunăre până la Viena. Corespondența publicată postum sub titlul: *Briefwechsel und Tagebucher des Fürsten Hermann v. Pückler Muskau* cuprinde în ultimul volum și jurnalul ținut de Hermann Pückler Muskau în lunile mai, iunie, iulie și august 1839, care se referă la șederea în capitala otomană, drumul până la Sulina și călătoria pe parcursul românesc al Dunării (27 august–25 septembrie 1839). Prințul a fost însoțit până la Galați de doi misionari scoțieni, Andrew Bonar și Robert Mc Cheyne.

Jean Baptiste Morot

Jean Baptiste Morot, negustor francez care a vizitat spațiul românesc în 1839, întorcându-se dintr-o călătorie la Sfântul Mormânt. A navigat pe Dunăre și a trecut pe la Sulina, Galați, Brăila, Hârșova, Giurgiu, Orșova. Impresiile sale sunt consemnate fără pretenții literare sau științifice, reprezentând punctul de vedere al unui simplu voiajor. A fost marcat de cele douăsprezece zile petrecute în carantina de la Cladova, experiență inedită pentru el, descrisă de altfel în amănunt.

Sir Adolphus Slade

Amiral în serviciul Porții și autor al unor însemnări de călătorie dintre care se remarcă *Travels in Germany and Russia, Including a Steam Voyage by the Danube and Euxine, from Vienna to Constantinople in 1838–1839*, care redă călătoria pe Dunăre, făcută la doar câțiva ani după Michael Quin și a cărei relatare o cunoaște și o citează. Descrie Orșova, unde grupul său face o oprire, prilej cu care vizitează și băile Mehadia. Reluându-și călătoria pe Dunăre, descrie cataractele de la Porțile de Fier și ruinele podului de la Drobeta. Oprește apoi la Giurgiu, Cernavodă, Galați și Brăila.

Edouard Antoine Thouvenel

Eduard Antoine Thouvenel unul dintre cei mai importanți diplomați ai Franței din secolul al XIX-lea, sprijinitor al Unirii Principatelor, a cunoscut spațiul românesc la numai douăzeci de ani, cu ocazia unei călătorii pe Dunăre, de la Viena la Constantinopol. Călătoria sa din 1838 îi permitea să viziteze Cerneți, Craiova, București, Brăila, Galați. Dacă în capitala Țării Românești a fost neplăcut impresionat de luxul elitei, a remarcat schimbările introduse de Regulamentul organic și în mod deosebit a apreciat instituțiile de învățământ. A acordat în relația sa spații importante orașelor porturi dunărene, pentru a sensibiliza guvernul francez față de potențialul economic în plină dezvoltare al gurilor Dunării și al Mării Negre.

John Paget

Medic britanic, se căsătorește în 1837 în Italia cu baroneasa maghiară Polyxenia Wesselényi, văduva baronului Ladislau Bánffy. S-a stabilit apoi în Ungaria, unde s-a naturalizat și a adoptat religia unitariană, implicându-se în susținerea învățământului confesional. În urma primei călătorii în Ungaria și Transilvania, a publicat *Hungary and Transylvania, with remarks on their condition, social, political, and economical*, în două ediții, 1839 și 1855, traduse și în limba germană în 1842. John Paget a făcut o descriere detaliată și originală a celor întâlnite, surprinzând diversitatea etnică, socială și culturală a Transilvaniei și Banatului.

Henri de Bourbon, duce de Bordeaux, conte de Chambord

Henri de Bourbon, duce de Bordeaux, conte de Chambord, nepot de fiu al regelui Carol al X-lea al Franței, recunoscut de regaliști drept suveran sub numele de „Henric al V-lea”. După detronarea bunicului său în 1830, a petrecut mai mulți ani în exil. A primit o instrucție conformă cu statutul său. În cadrul acesteia au intrat și călătoriile de studii în țările Europei, îndeosebi în Imperiul habsburgic. Provinciile românești Banat și Transilvania, aflate în acea vreme în cuprinderea Imperiului, au fost de asemenea vizitate în primăvara anului 1839 de către contele de Chambord. Informațiile relative la acest episod ne-au parvenit indirect, prin lucrările unor persoane aflate în suita descendentului regal.

Tancsics Mihaly

Tancsics Mihaly, una din marile figuri ale revoluției maghiare din 1848, cunoscut și ca scriitor, este și autorul, între altele al însemnărilor privind Clujul din prima jumătate a secolului al XIX-lea, insistând asupra contrastului existent între traiul luxos al aristocrației îngâmfate, ce ocupa locuințele din centrul orașului, și populația de la periferie, care locuia chiar și în peșteri scobite în coastele Cetățuii.

Vincent Otto Nolte

Dotat cu talent literar și fluent în multe limbi de circulație, Vincent Nolte a avut și o activitate publicistică, fiind și un împătimit călător, determinat de altfel și de activitatea lui de negustor. Bun observator al stării financiare și comerciale din locurile vizitate sau din cele unde își stabilise antrepozitele, a întocmit rapoarte și studii economice de valoare. Lucrarea cea mai importantă este volumul memorialistic publicat în 1853, în care câteva pagini sunt dedicate călătoriei pe Dunăre și, apoi, cu căruțe de poștă de la Galați la Iași, în drumul spre Odesa, în 1840. Informațiile furnizate de el sunt pertinente și, uneori, foarte amuzante, cum ar fi întâmplarea din vama de la Sculeni.

Frances Anne Vane

Lady Frances Anne, contesă de Antrim, împreună cu soțul ei a întreprins în toamna anului 1840 o călătorie în Orient, o parte din traseu urmând cursul Dunării până la vărsare pe brațul Sulina. Preocupată numai de persoana ei și dornică de a călători în condiții cât mai confortabile și rapide, marchiza de Londonderry a acordat prea puțină atenție pitorescului locurilor pe care le-a străbătut, închinând doar câteva rânduri peisajului măreț al Dunării la Porțile de Fier. Nu a manifestat decât dispreț aristocratic pentru localitățile unde cuplul marchizal a fost nevoit să debarce, descriindu-le în câteva cuvinte seci, pline de neînțelegere și chiar de rea-voință. Trufașa lady a avut aceeași atitudine mândră și disprețuitoare și în prezentarea și judecarea oamenilor cu care a venit în contact, chiar dacă unii din ei i-au fost de un real folos. Relatarea marchizei de Londonderry prezintă un interes limitat numai la cele câteva informații privind condițiile în care se călătorea pe Dunăre în anul 1840.

Ami Boué

De origine franceză, Ami Boué a urmat studii de geografie și științe naturale, remarcându-se drept un apreciat om de știință al secolului XIX. Competențele sale profesionale au fost puse în principal în serviciul Imperiului habsburgic, dar el a mai lucrat și pentru alte țări între care Franța, fiind, de asemenea, și unul din pionierii colaborării științifice internaționale. Între 1833–1840 a întreprins mai multe călătorii de cercetare a țărilor și popoarelor europene, între care Ungaria și provinciile central-răsăritene ale Imperiului, Transilvania, Dalmația, Galiția, precum și provinciile populațiilor slave, albaneze, grecești și române din Imperiul Otoman. Informațiile culese pentru ultimele din provinciile citate au fost publicate la Paris, în 1840, într-o amplă lucrare compusă din 3 părți și 4 volume, intitulată *La Turquie d'Europe ou observations sur la géographie, la géologie, l'histoire naturelle, la statistique, les mœurs, les coutumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements divers, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet empire*. Există acolo și relații despre spațiul românesc: Țara Românească, Moldova, Dobrogea, privite însă prin optica unor prejudecăți ale Occidentului față de Orient și a datoriei impuse de a nu deteriora relațiile cu otomanii guvernanți.

INDICE
la volumul

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie Nouă

VOLUMUL III
(1831–1840)

Autor: Lucia Taftă

INDICE*

A

- Aaron, Florian, cărturar român 466
Abegg, August, doctor militar german angajat la Galați, la spitalul Sf. Spiridon și la spitalul miliției pământene (17 oct. 1732–ian. 1849) 486, 487, 491
Abisinia 168
Abo, actualmente Turku, oraș în Finlanda 237
Abrud (Abrabanga, Abrud Bányá, Auraria Maior, Altenburg, Bergstadt, Grosschelaten), oraș, jud. Alba; Abur Bonca (!) probabil Abrud 775, 850
Ada-Kaleh (Ada Kaleh, Ada-Kalesi, Borecza), insulă și fortăreață turcă pe Dunăre; azi inundată = Orșova Nouă v. Orșova Nouă
Adrianopol, azi Edirne, localitate în Turcia; tratatul de la ~ (14 sept. 1829); prevederile sale pentru principatele dunărene 85, 155, 159, 161, 162, 166, 167, 234, 460, 527, 528, 587, 631, 659, 663, 739, 800, 827, 831, 849, 889
Africa 759
Afumați, sat și comună, jud. Ilfov 450
Agapia, mănăstire, jud. Neamț 698
Agram, capitala Croației, v. Zagreb
Agyagfalva v. Lutița
Agyteleke, peșteră în Ungaria 294
Ahmet pașa (1834), demnitar turc 164, 165, 166, 167, 168, 170, 173, 176, 179
Aiud (Enget, Enyed), oraș, jud. Alba 199, 271, 274; bibliotecă, manej 774; cartier: Aiudul de Sus 274
Akkerman (Belgrad), cetate la limanul Nistrului 460; Convenția de la ~ (1826) 159, 161, 162, 631, 686
Akna v. Ocna <Dej>
Alba-Iulia (Alba Carolina, Apulum, Carlsbourg, Karlsbur, Karlsburg) oraș-municipiu în Transilvania 77, 197; cetate, capitală a Principatului autonom al Transilvaniei (1542–1690) 271, 274, 284, 516, 773, 774, 775; locuitori

* Indicele a fost alcătuit de Lucia Taftă. Introducerea, biografiile, observațiile critice precum și indicațiile bibliografice nu au fost incluse în index.

Ținem să aducem mulțumiri unor specialiști din Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” pentru ajutorul acordat, în special doamnei Venera Achim pentru corectura volumului și a indicelui; de asemenea, domnului Bogdan Popa.

275; evrei 277; monetărie, observator astronomic, laboratoare pentru minereuri 197, 328; reședință a episcopiei romano-catolice, catedrală romano-catolică 275, 277, 774; alte biserici, sinagogi, școli, spitale, palate, cazărmi, morminte ale unor principii transilvăni și regi ungari, împărați 275, 276; dansul călușarilor români 773, 774; comitat 274, 275, 302, 303, 777, 779

Albac (Albăk), sat, comună, jud. Alba 280

Albania, albanezi, așezați la București; slujitori domnești în principatele române 230, 567, 753, 877, 878, 879, 885

„Albina românească”, gazetă din Moldova, proprietar și redactor Gh. Asachi (1 iun.1829–nov. 1858) 144

Aldorf (Wallendorf), azi comuna Unirea, în componența orașului Bistrița-Năsăud 291

Alecsandri, Vasile (1821–1890), poet și om politic român 462

Aleghani, munți în America de Nord 860

Aleksinae (Aleksinitze), oraș în Serbia 886

Aleșd (Elesd, Llesd), oraș, jud. Bihor 249

Alexandrescu, Grigore (1810–1885), poet român 462, 463, 823

Alexandru I, țar al Rusiei (1801–1825) 160, 161, 168

Algeria 773

Ali pașa, guvernator al Silistrei (1837), ginerele sultanului Mahmud II 581

Ali pașa (Silahdar, Damad, Sehid) mare vizir otoman, căzut Belgrad (1839) 849

Alibei, pichet de graniță în sudul Banatului 328

Alibunar, câmpie și mlaștină în Banat 325

Alion, munte în Banat 321, 331, 796

Alkete v. Răchita

Allen, Robert, călător scoțian, înecat în Dunăre în naufragiul de lângă Drencova (14 iun. 1839) 858

Alma Kerék v. Mălancrav

Almaș v. Lemnia

Almăj (Almaș, Amnas), depresiune în Banat 320, 326; peșteră 303

Alpi, munți 66; referire la munții Carpați 264

Also-Kényer v. Șibot

Alsoidecs v. Ideciul de Jos

Alsolugos v. Lugașul de Jos

Alt Moldawa v. Moldova Veche

Alt Orschova v. Orșova Veche

Altai v. Olt, râu

Altardd v. Arad

Altenberger, Thomas, primar și jude regal la Sibiu (sec. XVI) 283

Aluta v. Olt, râu

Alvinczi, familie nobiliară maghiară din Transilvania 268
 Ambrozii, familie nobiliară maghiară din comitatul Timiș 508
 America de Nord 780, 860
 America de Sud 459
 Ampoi (Ompoly), râu în Transilvania 198, 275, 277, 278, 775
 Ana Ivanovna, împărăteasă a Rusiei (1730–1740) 300
 Andaluzia, regiune în Spania 823
 Anderson, Andrew Lockhart, om de afaceri englez, asociat al casei comerciale Bell în principate (1834–1836) 585, 586
 Andrei al II-lea, rege al Ungariei (1205–1235) 81, 302
 Andreiași, unul din satele Andreiașu de Jos și de Sus, comuna Andreiașu de Jos, jud. Vrancea 215, 216
 Andronache, birtaș din București (1831) 61
 Anglia, englezi 90, 97, 128, 139, 148, 156, 171, 176, 204, 225, 233, 235, 538, 741, 742, 744, 780, 789, 829, 867 ; negustori 595, 687; consuli ~ în principatele române, v. Wilkinson; v. Blutte; v. Colquhoun, R.G.; viceconsuli ~ la Brăila v Hutchinson; la Galați v. Gessi Marc; v. Cunningham Ch.; politica față de principatele române și zona Dunării de Jos și a Mării Negre 888, 890
 Angoulême, Louis Antoine de Bourbon, conte de Marne, duce d'~ (1775–1884), fiul cel mare al regelui Carol al X-lea al Franței 848
 Apa, sat, comună, jud. Satu-Mare 247
 Apaffi, familie nobiliară din Transilvania 287
 Apaffi I Mihail, principe al Transilvaniei (1661–1690) 260, 288, 298
 Apaffi, Gheorghe, nobil maghiar din Transilvania (+ 1694) 287
 Apoldu de Sus și ~ de Jos (Apold), sate, comuna Miercurea Sibiului, jud. Sibiu 256, 259, 263
 Apolodor din Damasc, arhitect antic, constructor al podului lui Traian de la Dunăre (sec. I-II d. Chr.) 332, 815
 Arabia 765
 Arad, oraș, (Attard, Itary Hradt), oraș-municipiu, jud. Arad; istoric, etimologia numelui 261; cetate, case, cartiere, locuitori, biserici (catolice, ortodoxe, greco-catolice), mănăstiri, sinagogă, reședința comitatului ~ 185, 260, 337, 768; închisoare, industrie, manufacturi, târg de vite, împrejurimi 261, 262, 263
 Aragon, provincie în Spania 719
 Arbois, regiune viticolă din Franța 755
 Ardeal v. Transilvania
 Argentis, casă comercială franceză la Brăila (1833–1834) 149
 Argeș (Argeș-Fluss), râu în Muntenia 33, 40, 204, 310, 445, 446, 461, 548, 640, 824; confuzie cu Siretul 333

Argeș (Ardgisk), jud. în Muntenia 28, 29, 30, 41, 821; episcopi de ~ 115, 176, 641, 749; episcop de ~ v. Ilarion
 Argeș, localitate inexistentă, probabil în jud. Ilfov 204, 728
 Arghiropol, boier grec în Țara Românească (1833) 176
 Arieș (Aranjoseh, Aramyos), râu în Transilvania 199, 274, 280, 281, 775, 777, 778, 779; scaun ~ 272
 Arieșeni, comună, jud. Alba 280
 Aristachi, Nicolae (1800–1866), capuchehaie a Țării Românești la Constantinopol 820
 Armășești, sat, comuna Cernișoara, jud. Vâlcea 220, 641
 Armenia, armeni 155, 680; ~ așezați în Moldova 551; ocupații: crescători de cai, negustori în Țara Românească 137, 501, 753, 754; în Transilvania 779, 842, 296; coloniști și negustori în Basarabia după (1812) 195
 Armeniș (Armönisch), sat, comună, jud. Caraș-Severin 315
 Arnan, d'~, căpitanul = Maovăț Adam, căpitan român din regimentul de graniță româno-ilir din Banat 384
 Arnim, Karl Otto Ludwig von ~ (1779–1861); nobil german, atașat de legăție al Prusiei în Suedia, scriitor și autor de comedii, însemnări de călătorii, călător în Moldova (1836); biografie 480-484 ; text 484-498
 Arpad, conducător al triburilor maghiare (889–907) 261
 Arpașteu (Arpásto) sau Braniște, comună, jud. Cluj 271
 Arpașul de Jos (Arpás), sat, comună, jud. Sibiu 298
 Arpătac (Arapataka) = Araci, comună, jud. Brașov; torent 300
 Arrizi, plantator de orez în Banat 324
 Arșița (Arsitza), sat, comuna Măgura-Ilvei, jud. Bistrița-Năsăud 292
 Arxavia (Strassburg), fort imperial, construit lângă Căineni în timpul împăratului Carol VI de Habsburg v. Strassburg
 Asachi Gheorghe (1788–1869), boier și cărturar moldovean („savantul Iașilor”), redactor de periodice („Albina Românească”, „Arhiva Albinei”, „Gazeta de Moldavia” ș.a.) 144, 179, 462, 463; fiică a ~ Hermiona ~ 463
 Asia 144, 146, 237, 376, 584, 765
 Aszouyfalva v. Săcel, jud. Sibiu
 Atanasovici, Atanasovici (Atanaskowitch, Anastasipowitch) Demeter, vice-consul al Austriei în Moldova la Galați 154, 155, 156, 342
 Atena, oraș 486, 487, 491, 493, 688, 689, 693, 694, 695, 697, 886
 Atfalú v. Joseni
 Athos, munte 786
 Attila, rege al hunilor (sec. V d.Chr.) 628
 Auber, Esprit (1782–1871), compozitor francez 464, 465
 Aurelian = Aurelianus Lucius Domitius, împărat roman (270–275 d.Chr.), despre originea lui (Dacia Ripensis sau Pannonia) 74

Australia 616

Austria, Imperiul austriac, austrieci (Cabinetul de la Viena) 36, 66, 72, 73, 83, 96, 97, 105, 109, 133, 138, 145, 152, 156, 159, 173, 222, 259, 374, 379, 381, 382, 436, 462, 468, 487, 491, 527, 537, 538, 544, 545, 686, 732, 747, 789, 794, 801, 826, 831, 833; războiul ruso-austro-turc (1787– 792) 236; relații și influență în principatele române 891, 893; chestiunea sudiților, evrei în ~ 630, 631; navigația pe Dunăre, companii de vapoare 887, 888, 889, 890; consuli și agenți consulari în principatele române v. Timoni, v. Atanasovici, v. Wallenberg, v. Hübner; generali ~ v. Veterani Federigo; v. Truchsen Veit avari (hunii albi), popor migrator războinic la începutul evului mediu (sec. VI–VIII d. Chr.) 628

Auvergne, regiune în Franța 885

Avignon, localitate în Franța 448

Avrig (Felek, Freck), sat, comună, jud. Sibiu 298

B

Babacai (Babakay, Babakali), stâncă pe Dunăre la intrarea în defileul Porților de Fier 331, 522, 600

Babadag (Babaday), oraș, jud. Tulcea 765; lanț de munți (Peschdag) lângă ~ 694, 765, 766, 875

Babari, localitate neidentificată, probabil în jud. Vaslui 236, 241

Bacău (Bakor), oraș-municipiu, jud. Bacău 32, 135, 239, 562, 563, 564, 565, 566, 569, 693

Baden, stațiune balneară lângă Viena 511, 796

Badulod v. Vadu-Lat

Bagdad, oraș în Irak 549

Bagratiun, prințesă (1831) 57, 58

Bahlui, râu în Moldova 239, 567, 568

Bahna (Bacha, Bachna Bach), râu, jud. Mehedinți 192

Baia, râu în Oltenia 221

Baia de Aramă (Baja de Aramă), localitate, jud. Mehedinți 35; exploatare minieră la ~221, 640, 727, 728, 876; peștera șerpilor 728

Baia de Criș (Offenbanga), localitate, jud. Hunedoara, exploatare minieră la ~ 198

Baia de Fier, sat și comună, jud. Gorj 221

Baia Mare (Frauenbach, Nagy Bánya), oraș-municipiu, jud. Maramureș, case, locuitori, biserici, școli, sediu administrativ 246, 247, 248, 249, 269; district 249

Baia Sprie (Felső Bánya, Neustadt), oraș, jud. Maramureș 247, 248

Baiazid I (Yilderim), sultan otoman (1389–1402) 129

Baiciu (Bács), comună, jud. Cluj 254

Baifalu v. Dănești

Balbi, Adriano, geograf italian 339

Balcani (Haemus), munți 232, 374, 575, 686, 765, 793, 830, 867, 868

Balcic (Balerik), oraș în Bulgaria 794

Balș Maria (1807–1840), născută Rosetti, prima soție a lui Teodor Balș

Balș, Teodor (Toderiță) (1790–1857), boier moldovean, hatman la 1833, pârcălab de Galați (1835), caimacam în Moldova în preajma Unirii din Moldova 141, 179, 551, 556, 558, 559

Balta Sărată (Balda Serrata), localitate, jud. Caraș-Severin 313

Bamberg, oraș în Germania 496

Banabic (Bányebék), veche denumire a satului Vâlcele, comuna Feleacu, jud. Cluj 271

Banat (Banatul Timișoarei, pascua Romanorum, „parte a Daciei”) provincie 72, 73, 74, 75, 78, 85, 144, 145, 327, 381, 382, 450, 507, 522, 542, 801, 803; eronat Dacia Ripensis 74; capitală v. Timișoara; coloni romani în ~, colonie romană în ~ v. Ulpia Traiana Sarmisegetuza; populație 511; organizare militar-administrativă, regimentul de graniță 337; canale (Bega) 768; agricultură, acțiunile administrației austriece de stabilizare a nisipurilor mișcătoare 508; exploatarea și prelucrarea minereurilor 325; băi în ~ v. Băile Herculane, v. Mehadia; evenimente istorice 258, 262; guvernatori ai ~ v. Hamilton J. A.; v. Mercy, conte de ~

Banobic, localitate în Banat 271

Bánffy, familie nobiliară maghiară în Transilvania, palat al ~ la Cluj 253, 267, 268, 853

Bánffy-Huniad v. Huedin

Bánffy Iosif, conte maghiar din Transilvania (1839) 778

Barabás, Miklós (1810–1898), secui din Transilvania, renumit pictor portretist în epocă; călător în Țara Românească (1831); biografie 51–52; text 53–62

Barèges, localitate în Belgia 511

Barker, Benjamin (?–1859), agent englez al unei societăți religioase la Smirna, călător în Țările Române (1834, 1835, 1838); biografie 202; text 203–212

Barnave Antoine (1761–1793), om politic francez 530

Barthole, jurist italian (sec. XIII) 464

Basarab, domnitor în Țara Românească, referire la C. Brâncoveanu 658

Basarabia, provincie anexată de ruși (1812) 27, 31, 97, 130, 133, 136, 138, 147, 159, 163, 166, 182, 196, 208, 237, 334, 338, 339, 559, 560, 570, 679, 686, 766, 799, 830, 857; coloniști în ~ 577, 578, 879, 890, 891, 893; catolici în ~ 698; irigații 577

Bassova v. Rasova

Başenev, general rus 137

Báthory, Andrei, cardinal și principe al Transilvaniei (30 martie–1 oct. 1599) 276, 308

Báthory, Gabriel, principe al Transilvaniei (1608–1613) 841

Báthory, Sigismund, principe al Transilvaniei (1581–1597; 1598–1599; 1601–1602) 262

Báthory I, Ștefan, voievod al Transilvaniei (1479–1493) 77, 258, 294, 890

Batu-han, conducător al tătarilor (sec. III d.Chr.) 629, 657, 658

Bavaria, regatul ~ 98, 381, 536, 890; rege al ~ v. Ludovic I

Bay posibil Băișoara, munte aurifer în Transilvania 279

Bayer, meșteșugar din Sibiu (1831) 58

Bayer, negustor din Pesta (1835) 389, 390

Bayreuth, localitate în Germania 497

Baziaș (Basias, Basiasch), sat, comuna Socol, jud. Caraș-Severin 523, 601

Băbeni, sat, comuna Topliceni, jud. Buzău 722, 725, 728, 877

Băcia (Bácsi), sat, comună, jud. Hunedoara 322

Băgara (Bogăsterke) sat, comuna Arghireșu, jud. Cluj 254

Băile Herculane (Herculesbad), oraș, jud. Caraș-Severin 752; băi: Hercule, Carol, Carolina, Ludovic, Ferdinand, Francisc, Împăratului, izvoare la ~ 316, 317, 386, 387; cazărmi, case de oaspeți, stabilimente balneare, pensiuni, prăvălii, clădiri administrative, cafenele, restaurant 387; capelă catolică, piață centrală, biserică ortodoxă, catolică, teatru, fanfară, împrejurimi (Peștera Hoților, parcul Tököly) 318, 319

Băița (Lapos-Bánya), sat, comuna Tăuții, aparținând de municipiu Baia Mare, jud. Maramureș 247

Băița (Rez-Bánya), localitate componentă a orașului Nucet, jud. Bihor 251

Băiuț (Bajuz), sat, comună, jud. Maramureș 247

Bălăușeni (Balavására), sat, comună, jud. Mureș 288

Bărăbanț (Borband), localitate componentă a mun. Alba-Iulia 275

Bărăgan, câmpie 783

Bărăganul (Barangani), actualmente comuna Mihai Viteazu, jud. Călărași 230, 241

Bărcan (Barkan), veche cetate a Mehădiei, construită în secolul al XII-lea, fortificată pe rând de Pippo Spano, Ioan Corvin de Hunedoara, Pavel Chinezul, Eugeniu de Savoia 315

Bătești (Basziest, Bazzyesi), sat, comună, jud. Timiș 257

Băuțari (Bauczar), sat, comună, jud. Caraș-Severin 323

Bârcea <Mică> (Barcsa), sat, aparținând orașului Deva 322

Bărgăului, pas între Maramureș și Bucovina 291

Bârlad, râu în Moldova 239, 650

Bârlad (Warlin), oraș-municipiu, jud. Vaslui 31, 32, 650, 697, 712, 734, 785, 789; staroste al Austriei pentru sudii la ~ 236, 241

Bárniska, localitate în Serbia 602

Bârsău (Borsza), sat, comuna Hărău, jud. Hunedoara 270
 Bârșeu, pârâu în Transilvania 270
 Bârzava (Berzava), râu în Banat, canal ~ 324
 Bârzava (Berzava), sat, comună, jud. Arad 262, 327
 Bâsca, azi Bâsca Chiojdului, sat, comuna Chiojdu, jud. Buzău 218
 Băsceni<i> de Sus = Băsceni de Sus, sat, comuna Calvinii, jud. Buzău 218
 Beaumont, Gustave Auguste de ~ (1802–1866), publicist și om politic francez 819
 Bechet, localitate, jud. Olt 152
 Becheni (Bekeny), pârâu în Transilvania 296
 Becicherec (Becsekerek, Klein Becskerek) = Becicherecu Mic, sat, comună, jud. Timiș 73
 Beclean (Beca, Bethlen), oraș, jud. Bistrița-Năsăud 200, 271, 340
 Beclean (Bethlen), sat, comună, jud. Brașov 298
 Bega, râu și canal în Banat 255, 256, 257, 501, 768
 Beilic, fostă localitate, jud. Buzău 721
 Beiuș (Bélenyes), oraș, jud. Bihor 251
 Béla I, rege al Ungariei (1060–1063) 337
 Béla II, rege al Ungariei (1131–1141) 260
 Béla III, rege al Ungariei (1172–1196) 81
 Bela-Crkva (Weisskirchen)= Biserica Albă, localitate în Serbia 321, 324, 325
 Belaia-Krivița (Fântâna Albă), sat, jud. Suceava 687
 Belareca (Bela, Bela Reka, Râul Alb), râu în Banat 315, 321, 385
 Belciug = Belciugele, sat, comuna Măicănești, jud. Vrancea 723, 724
 Beldiman, Alexandru (1760–1826), cărturar român; vornic în Moldova 462
 Belgia 144, 448
 Belgrad v. Akkerman (Cetatea Albă)
 Belgrad, oraș în Serbia 802, 845, 885; tratatul de la ~ (1739) 155; consul englez la ~v. Hodges
 Belinț (Belenz, Belintz), sat, comuna jud. Timiș 256
 Bell (1753–1832), pedagog, metoda ~ 120, 586
 Bell, protestant din Iași, profesor la familia Canta (1835) 212, 496
 Bellanger, Eugène Stanislav (1814–1859), literat și călător francez în Țările Române
 (1836), biografie 434–435; text 436–479
 Bellini, Vincenzo (1802–1835), compozitor italian 817
 Belu, Alexandru (Alecui Bellio), boier din Țara Românească, agă (1836) 465
 Belu, Constantin, boier din Țara Românească (1833) 176
 Benie (Benedek), sat, jud. Alba 275
 Bennet, călător american naufragiat pe Dunăre, lângă Drencova (14 iun. 1839) 858
 Benitul (Bemtul), probabil Bentu, sat, jud. Buzău 721
 Berca, râu, jud. Buzău 215

Berca, sat și comuna, jud. Buzău 641
 Bercheș (Berkes), sat, comuna Remetea Chioarului, jud. Mureș 270
 Bergh, von ~, locotenent prusian, însoțitor al lui Moltke, von ~ în călătoria din 1835 în țările române 375, 389, 390
 Berheci (Berkethe), sat, jud. Galați 236, 241
 Berința (Berencza), sat, comuna Copanic-Mănăștur, jud. Maramureș 246
 Bernadotte <Charles Jean-Baptiste ~>, mareșal francez, apoi rege al Suediei și Norvegiei sub numele de Carol al XIV-lea (1818–1844) 172
 Bertești (Bertus), sat și comună, jud. Brăila 234, 241
 Berzasca (Bergsyasyka, Berzasta), sat, comuna Plavișevița, jud. Caraș-Severin 326, 814
 Beșimbac (Bessembák), veche denumire a satului Olteț, comuna Viștea, jud. Brașov 298
 Betancourt, călător cubanez, naufragiat pe Dunăre, lângă Drencova (14 iun. 1839) 858
 Betești (Báthfalva), sat, comuna Mugeni, jud. Harghita 293
 Bethlen, familie nobiliară maghiară din Transilvania, palat al ~ la Cluj 268, 778
 Bethlen, Gabriel, principe al Transilvaniei (1613–1639) 193, 250, 266, 274, 276, 277, 295, 323, 775
 Bethlen Stefan, principe (sec. XVII) 276
 Beyle, Henri, zis și Stendhal (1783– 842), scriitor francez 473
 Bialoskurski, polonez în armata rusă de ocupație din București (1831) 61
 Bibescu Dimitrie, boier muntean, tatăl lui Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei; soția sa, Catinca Văcărescu 621
 Bibescu, Gheorghe Dimitrie (1804–1873), logofăt al Dreptății, apoi ministru la externe (1824–1834); domn în Țara Românească (1842–1848) 114, 175, 202, 240, 751
 Bihor, comitat în Transilvania 780
 Biscaya, golf în Spania 73
 Bienne, lac în Elveția 523
 Biertan (Berethlelom, Birthalm), sat, comună, jud. Sibiu 287
 Bikafalva v. Tăureni
 Binzeni, sat în Țara Românească 640
 Birchiș (Birkis), sat, comună, jud. Arad 263
 Birzan, localitate în Moldova, neidentificată 448, 461
 Biscabara v. Veterani, peștera ~
 Biscaria (?) (Piski), sat, jud. Hunedoara 258
 Biserica Albă (Weisskirchen), localitate în Serbia 321, 324, 325
 Bisoca, sat și comună, jud. Buzău 217
 Bistra (Bisztra-Thale), valea~, în Banat 223
 Bistrița, sat, comuna Costești, jud. Vâlcea 220

Bistrița, râu în Moldova 239, 291, 685, 693
 Bistrița Ardeleană 264, 290, 291
 Bistrița <Năsăud, Bistritz>, oraș-municipiu, jud. Bistrița-Năsăud 270, 271, 285, 290, 291
 Bithinia, provincie 765
 Bița (Bita), sat, comuna Reci, jud. Covasna 304
 Bizanț, imperiu ~ 628
 Blahnița, râu 34
 Blajenii de Jos (Balásfalva), sat, comuna Șitereag, jud. Bistrița-Năsăud 271
 Blane, colonel englez în trecere prin Galați (1836) 558
 Blanc-Duclos, secretar al consulatului francez la Iași, girant al lui Mimaut (vara-toamna 1836) 236
 Blaremburg, Vladimir (1811–1846), ofițer belgian în serviciul Rusiei, așezat în Țara Românească a devenit cumnatul domnului Al. D. Ghica, căpitan, apoi colonel 474, 475; funcții: de adjutant al prințului, vornic al temnițelor și inginer al statului și inspector al Domeniilor, mare logofăt al Dreptății, 586; soție a ~ v. Ghica Pulcheria
 Blasois, regiune în Franța 753
 Blutte L. Eduard, consul englez în principatele române (1826–1834) 97, 204
 Boboci, sat, comuna Cochirleasca, jud. Buzău 35
 Bobod (Boboți), punct de frontieră și carantină în Banat 320
 Boboți, comuna, jud. Dâmbovița, ape minerale la ~ 642
 Bocknia = Bochnia, localitate în Polonia 457
 Bocșa (Deutsch-Bogsan), localitate, jud., Caraș-Severin 325, 327
 Bocskai, Ștefan, principe al Transilvaniei (21 februarie 1605–29 decembrie 1606) 276
 Bodogaia de Sus (Boldogos-Alsoholdogfalva), sat, comuna Secuieni, jud. Harghita 293
 Boemia, provincie 468, 885
 Boemieni v. țigani
 Bogdan I, domn al Moldovei (1359–cca 1365) 658
 Bogdan al III-lea, domn al Moldovei (2 iul.1504–20 apr.1517) 570
 Bogdania v. Moldova
 Bogoz v. Mugeni
 Boian (Bjoni Ober Basten), sat, comună, jud. Sibiu 286
 Boienile v. Poienile
 Bois-le-Comte, Charles Joseph Edmund, baron de ~ (1796–1863), diplomat francez, călător în țările române (1834), biografie 95–96; text 96–182
 Boița (Boitza), sat, comuna Tâlmăciu, jud. Sibiu 308, 309, 544
 Boița (Boitza), sat, jud. Vâlcea 544, 545, 546, 547

Boiu (Bene, Magdeburg, Mehbürg), sat component al comunei suburbane Albești, municipiu Sighișoara 274
 Bolboaca, localitate neidentificată 722, 724, 725
 Bolliac, Cezar (1813–1881), poet și publicist român 462, 586
 Bolilor (?), sat, probabil în jud. Buzău 642
 Bolintin (Bolentin), sat, comună, jud. Ilfov 308
 Bologa (Sebes Várallya), sat, comuna Bologa, jud. Cluj 253
 Bolșaiia Valahija v. Muntenia
 Bonar, A. Andrew (1810–1892) și Mc Cheyne, Robert, călători englezi în Țările Române (1839); biografie 781–782; text 782–790
 Bonțida (Bonczhida), sat, comună, jud. Cluj 268
 Borde (?), localitate, jud. Iași 236, 241
 Bordeaux, oraș în Franța 755
 Bordeaux, duce de ~ v. Chambord, conte de ~
 Borecza v. Ada-Kalé
 Borgo-Alsohorga v. Josenii Bârgăului
 Borgobrund v. Prundu Bârgăului
 Borgo-Felsoborgo v. Susenii Bârgăului
 Borod Mare și Mic (Borozei N și K Borod), sate, comuna Borod, jud. Bihor 249, 253
 Borozei, sat, comuna Borod, jud. Bihor 253
 Borroczyn, R., baron de ~, a întemeiat planul orașului Brăila (1835) 828
 Borsec (Borszeg Bortzék), oraș, jud. Harghita 293; pârau 296
 Borșa (Borso), sat, comuna, jud. Maramureș, băile, mine la ~ 245, 247
 Borzon, localitate lângă Lugoj 542
 Bosanci (Bosanți), sat și comună, jud. Vrancea 686, 696
 Bosfor, strâmtoare 556, 716, 872
 Bosio, Jean (1767–1732), pictor francez 464, 465
 Bosna-Saray, localitate în Serbia 885
 Bosnia, bosnieci 145, 155, 753, 885, 894, 895
 Botoșani (Bătușchan, Butușăni), oraș–municipiu, jud. Botoșani 31, 340, 666, 690, 734, 785; populație 785; evrei la ~ 790; agent comercial al Prusiei 498; biserici, clădiri 785
 Boué, Ami (1794–1881), geograf și geolog austriac, călător în Imperiul otoman (și în țările române), biografie 873–874; text 874–895
 Bourbon, casa de ~ 848, 849
 Bradu (Feryofalva, Gereslam, Gerhardsau), sat, comuna Avrig, jud. Sibiu 297
 Bran (Terzburg, Törzburg), pas, localitate, jud. Brașov, castel, carantină la ~ 306, 844, 845
 Brandenburg, Georg von ~ general imperial, a fortificat cetatea Lipova (1510) 276

Braşov (Brasso, Corona, Cronstan, Kronstadt, Krünne), oraş-municipiu, jud. Braşov 53, 72, 79, 80, 81, 82, 219, 297, 298, 299, 300, 303, 304, 307, 436, 543, 544, 727; împrejmuit cu ziduri 292, 301; catedrală (Biserica Neagră) 72, 80; biserica ortodoxă din Şchei 842; locuitori: români, saşi, greci, ȝigani, obiceiurile lor 81; limbi vorbite: română (majoritară în relațiile comerciale), germana 300, 841, 842 ; comerț cu Moldova, Țara Românească, compania negustorilor greci, târguri săptămânale, negustori 81, 92, 300, 301; jude al saşilor din ~ v. Weiss Michael cartiere, împrejurimi (dealul Warte, Morilor, Cetățuia, muntele Tâmpa, Țara Bârsei, Peștera și pietrele lui Solomon) 81, 299, 300, 301; cafenele, bazar, hanuri, case biserici, tipografie, mănăstiri, școli, primărie, casă orașenească, teatru, săli de dans, spitale 299, 300; bancher v. Popp

Brateiu (Paratej, Preton), sat, comuna, jud. Sibiu 287

Brateș (Karamon, Bratish), lac lângă Galați 140, 233, 560, 745

Bratislava (Pressburg), oraș în R. Slovacia 146, 327

Brăești, sat, jud. Buzău 214, 217

Brăila (Brailof, Ibraila), oraș, port oraș-municipiu, jud. Brăila 27, 29, 30, 45, 90, 91, 98, 105, 116, 119, 209, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 241, 457, 527, 528, 555, 575, 629, 722, 735, 765, 783, 793, 828, 833, 834, 858, 869, 871; port la Dunăre, cetate, plan al orașului ~, fostă raia, populație, străzi, case, piețe, chei, bursă, han 746, 747, 783, 826, 827, 828, 829, 830, 832; biserici, moschee, monument (închinat războiului din 1828–1829) 232, 233, 333, 738; debușeu comercial al Țării Românești, comerț, negustorii, navigație 145, 147, 148, 150, 153, 155, 169, 233, 444, 575, 756, 765, 783; case comerciale la ~ Argentis, Pedemonte 149, 151, 684, 742, 743, 745; ocârmuitor al ~ v. Slătineanu Iancu, v. Otetelișanu, I; evrei în ~ 788; agenți diplomați străini la ~: englezi v. Hutchinson; v. Lloyd; francezi v. Duclos J.

Brătianu, Constantin (Dincă) (1768– 844), prefect de Pitești 228

Brătianu Ion (Ioniță), fratele lui Constantin 228

Brâncoveanu, Constantin, domn al Țării Românești (28 oct. 1688–24 martie 1714) 71, 89, 464, 658, 659; confuzie cu un Basarab, domn 630

Brâncoveanu, Grigore, mare ban (sec. XIX), așezămintele lui ~ 129, 819

Brâncoveanu, Safta, mare băneasă, fiică a lui Constantin Brâncoveanu, căsătorită Crețulescu, a întemeiat spitalul Brâncovenesc (1836) din București 475, 819

Breaza, oraș, jud. Prahova 34, 642

Brebina, sat, jud. Mehedinți 728

Brebu (Prebul), sat, comună, jud. Caraș-Severin 327

Brestovăț, localitate în Serbia 877

Breton Serafim (Vretos sau Vreton), medic în București, la spitalul Colței (1831) 61

Brețcu (Bereczd), sat, comună, jud. Covasna 61, 307

Brodtsdorf v. Șibot

Broglie <Achille Léon Victor>, om politic francez de nuanță liberală; ministru, președinte al Consiliului de Miniștri (1835–1836), duce de ~ (1785–1870) 182

Broos v. Orăștie

Broșteni, sat și comună, jud. Vrancea 215

Bruckenthal, Samuel, baron von ~ (1721–1803), conte al sașilor, președinte al Gubernului Transilvaniei (1774–mai 1777), apoi guvernator al Transilvaniei (1776–1787) 298

Brünn = Brno, oraș în Moravia 338

Brussa (Bursa), oraș în Turcia 762

Bruxelles, oraș 479

Bucegi, masiv în Carpații Meridionali v. Carpați

Buchin (Bukin), sat, comuna, jud. Caraș-Severin 314

Bucium (Bucsum), sat, comuna, jud. Alba 278, 280

Bucoli, localitate neidentificată 240

Bucoșnița (Bukoschnicza), sat, comuna, jud. Caraș-Severin 314

Bucov (Bukev), târg, reședința fostului județ Săcuieni (Saac), azi în jud. Prahova 28, 726

Bucova (Bukova), sat, comuna, jud. Caraș-Severin 323

Bucovina, provincie 27, 31, 38, 70, 97, 138, 159, 181, 201, 263, 291, 338, 451, 564, 569, 732, 786, 879; capitală v. Cernăuți; locuitori de rit ortodox, mănăstiri: Putna, Sucevița, Moldovița, Dragomirna 686, 687, 688; evrei 786

Bucșoaia (Pokschoja), sat, comuna, jud. Suceava 292

Bucureanu, familie din București 60

București (Bucharest, „Parisul muntenesc”), capitală a Țării Românești 27, 29, 53, 54, 68, 96, 72, 79, 82, 119, 120, 128, 155, 157, 143, 144, 161, 166, 167, 168, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 214, 219, 225, 227, 228, 238, 239, 240, 242, 376, 280, 436, 450, 455, 459, 461, 464, 468, 473, 529, 531, 532, 533, 543, 544, 549, 550, 557, 583, 700, 701, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 718, 719, 726, 727, 732, 733, 734, 737, 738, 765, 784, 785, 788, 789, 790, 793, 796, 867, 868; istoric și legendă a întemeierii ~ 68, 89; așezare geografică, climă 551, 552, 554, 749; populație după recensământul din 1832: români, alogeni, armeni, bulgari, germani, greci, italieni, francezi, sârbi, bosnieci, unguri, turci, țigani 50, 205, 378, 702, 739, 784; clase sociale, moravuri 206, 554, 708, 709; viață economică: negustori, meșteșugari, prăvălii, ateliere, hanuri, produse occidentale și coloniale la ~ 234, 383, 393, 469, 475, 552, 555, 616, 624, 630, 742, 784, 788, 789; stare sanitară, spitale, îngrijire edilitară 68, 89, 206, 475, 469, 551, 552, 554, 619, 757, 819; calamități, epidemii, cutremure (1802, 1829, ian. 1838) 645, 727, 728; urbanism, arhitectură civilă și religioasă, cartiere, mahalale, străzi (ulițe), case; reședință domnească (Curtea Nouă); palate

boierești; băi turcești și românești 45, 88, 89, 228, 311, 376, 379, 438, 439, 474, 551, 552, 554, 617, 620, 621, 622, 625, 630, 702, 708, 735, 752, 757, 784, 785, 817, 818, 877 ; învățământ, cultură: școli primare, colegii (Sf. Sava), seminar, muzee, societăți, biblioteci, profesori, limbi străine de predare, modernizarea sistemului de organizare și predare în școli 202, 206, 207, 209, 210, 211, 238, 469, 475, 552, 585, 587, 592, 594, 595, 645, 739, 817, 821, 822; „spiritul public” al societății, europenizarea, modernizarea, moda, obiceiuri, moravuri, elementelor de cultură occidentală (cunoașterea limbii franceze, citirea presei străine în cafenele, librării, frecventarea teatrului, divertisment) 129, 204, 206, 209, 312, 459, 436, 438, 469, 475, 610, 622, 637, 702, 703, 709, 754, 784, 785, 818; evenimente istorice 97, 147, 379, 527, 533, 679, 696; consulate la ~ : consuli și agenți consulari ai Austriei v. Timoni, consuli englezi v. Blutte, L. E, v. Colquhoun R. G.; consul general al Franței ~ v. Chateaugiron; v. consul al Greciei la ~ v. Rizo; consul al Prusiei la ~ v. Sakellarie C.; consul al Rusiei la ~ v. Rückman P. I.

Buda, localitate lângă Câmpulung <Muscel> 35

Budapesta (Buda Pesta), oraș 72, 73, 145, 146, 147, 156, 313, 389, 519, 525, 572, 575, 651, 851, 852, 853, 854, 857, 887, 888,

Buffon, Georges Leon Leclerc, conte de ~ (1707–1788), celebru naturalist și scriitor francez 453

Bug, râu în R. Ucraina 130

Bulba (Boulba), localitate, jud. Mehedinți 728, 876

Bulci (Bulcs), sat, comuna Bata, jud. Arad 263

Buletin „Gazetă oficială” a Țării Românești (15 dec. 1832–4 ian. 1847) 120

Bulgaria, bulgari 27, 65, 73, 76, 96, 109, 110, 133, 152, 154, 159, 180, 196, 332, 527, 575, 685, 800, 868, 879, 880, 882, 885, 889, 890; istoricul așezării lor 628 ; așezați în țările române 150, 336, 753, 779; confuzie cu Dobrogea 93, 94

Bulz (Bulis), sat, comuna, jud. Bihor 314

Bungard (Bóngard), sat component al comunei Șelimbăr, jud. Sibiu 297

Burba, râu, jud. Mehedinți 640

Burjuc (Burzek), sat, comuna, jud. Hunedoara 263

Burton, Nathaniel (?–?), cleric și călător englez în Țările Române (1837); biografie 580–581; text 581–598

Buteniev <Appolinaire Petrovici>, diplomat rus, ambasador și ministru plenipotențiar la Constantinopol (1830–1842) 99

Buzău, râu în Muntenia 33, 214, 218, 694, 721, 722, 725

Buzău (Bozaer Pass), pas, trecătoare în Carpați 307

Buzău, oraș-municipiu, jud. Buzău, ~ județ 27, 28, 29, 30, 40, 41, 209, 214, 215, 216, 217, 239, 242, 445, 641, 721, 726, 728, 734, 749, 785, 877; episcopi

de ~ v. C.Filitti, v. Chesarie; efectele cutremurului din 11/23 ian. 1838 721, 722, 723, 724, 725, 726

Byron <George Gordon>, poet englez (1788 –1824) 793, 849

C

Cafării (sau Cafrii), populații africane 759

Caillard, serviciu francez de mesagerie (1836) 436

Calabria, regiune în Italia 460

Calafat (Kallafat), oraș, jud. Dolj 152, 153, 332, 734, 743

Calenderoglu, Lazăr, bancher în București 119

Callimachi, Alexandru, boier, mare vornic în Moldova (1827–1833) 237

Callimachi, codul sau condica (pravila) lui Scarlat Callimachi (promulgat la 1817 și rămas în vigoare până la 1864, fiind înlocuit prin Codul Civil 735

Calliope, locuitoare din București 438

Calvin <Jean< (Calvin), (1509–1564), cleric, fondator al doctrinei religioase reformatoare a calvinismului ~ 595

Calvini, sat și comuna, jud. Buzău 218

Camenita, insulă pe Dunăre 332

Canta <Nicolae>, boier din Moldova (1838), logofăt și președinte al Divanului ; în opoziția contra lui M. Sturdza 209, 212

Cantacuzino, Cantacuzini, familie boierească în Moldova și în Țara Românească 469, 484, 488, 489

Cantacuzino, Alexandru (1771–1841), ofițer în serviciul Rusiei, eterist participant la revoluția din 1821, stabilit la Atena după obținerea independenței Greciei 484

Cantacuzino, Constantin (1800–1875), caimacam (26 sept. 1848–ian. 1849) 59, 621

Cantacuzino, Mihail (+1716), mare spătar, în Țara Românească, a ridicat spitalul Colței 475

Cantacuzino, Nicolae, boier moldovean, ministru de Interne și apoi de Justiție în Moldova (1835) 179

Cantacuzino, Șerban, domn al Țării Românești (1678–1688) 478

<Cantacuzino> Pascanu Constantin, boier, vistiernic în Moldova (1834) 237

Cantemir, Dimitrie (1673–1723), cărturar, umanist, domn al Moldovei (martie–apr. 1693; 1710–1711) 570, 642, 658

Caphernaum, oraș comercial din Galileea antică, simbol al zgomotului și dezordinii 501

Capistrano, Ioan de ~ (1386–1456), călugăr franciscan cunoscut sub numele de Observant; participant la bătălia contra turcilor de la Belgrad (+1456) 322

Capodistria <Ioan> (Capo d'Istria), conte ~ (1776–1831), ministru de Externe al Rusiei (1816–1822), președinte al Statului grec (1827) 164

Capu Codrului (Kapukodrului), sat, comuna, jud. Suceava 292
 Caracal, oraș-municipiu; jud. Olt, reședință a fostului județ Romanați 30
 Caracalla <Marcus Aurelius Antonius>, împărat roman (211–217 d. Chr.) 30
 Caracaș, Constantin<ache> (1773–1829); medic român, fondator al spitalului
 Filantropia din București 29, 475
 Caragea Ioan Gheorghe, domn al Țării Românești (aug. 1812–sept. 1818), în timpul
 său s-a tipărit Codul sau Condica lui ~ 103, 631, 633, 735
 Cara-Gheorghe (Tzerni George) = Karagheorghievici George (1752–1817),
 conducător al răsculaților sârbi împotriva turcilor 895
 Carani (Mercifalva), sat, comuna Sănandrei, jud. Timiș 256
 Caransebeș (Karansebeș, Karansbeck, Karansces), oraș, jud. Caraș-Severin 75, 186,
 190, 192, 324, 327; regiment de grăniceri româno-iliri la ~ 770, 772;
 împrejurimi (munții Retezat, Turnul lui Ovidiu) 313, 314
 Carasu, lac în Dobrogea 156
 Carrara, carieră de marmură din Italia 251
 Caraș (Krasso vaer, Gespansdraft), comitat în Banat 770
 Carlsburg v. Alba Iulia
 Carlstadt = numele german al localității Karlovaë din Croația 849
 Carol cel Mare (Charlemagne), rege al francilor (769–814) și împărat (800–814) din
 dinastia Carolingienilor 890
 Carol de Habsburg, zis arhiducele Carol (1771–1847), al 3-lea fiu al împăratului
 Leopold II, general imperial retras din activitate după bătălia de la Wagram
 (1809) 314, 850
 Carol al VI-lea de Habsburg, împărat romano-german și rege al Ungariei
 (1711–1740) 197, 268, 275, 319; soție a ~ v. Elisabeth Christine von
 Braunschweig-Wolfenbüttel; șosea construită 309 din ordinul lui ~ Via
 Carolina
 Carol I Robert <Anjou>, rege al Ungariei (1308–1342) 74, 255
 Carol al X-lea (1757–1836), rege al Franței (1824–1830); fost conte d'Artois aflat
 în emigrație 848
 Carol al XII-lea, rege al Suediei (1697–1718) 579
 Carolina Augusta (1792–1835), soție a împăratului Francisc I 854
 Carpați (Krapacks), munți 28, 35, 36, 38, 40, 65, 66, 74, 75, 78, 80, 84, 99, 103,
 104, 177, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 227, 248, 249, 252, 253, 259, 264,
 275, 278, 279, 280, 283, 284, 290, 295, 296, 299, 305, 306, 307, 314,
 315, 320, 321, 322, 326, 356, 374, 379, 392, 440, 451, 463, 466, 512, 545,
 642, 685, 686, 727, 730, 749, 774, 776, 794, 802, 865
 Castelnau, conte francez în slujba Austriei (1839) 780
 Cataractae Danubi v. Porțile de Fier

Catargi, Gheorghe, boier moldovean, fost membru al Comitetului de redactare a Regulamentului organic în Moldova, logofăt, opozant domnului M. Sturdza 172, 179

Cattaro v. Kotor

Caucaz, munți 168

Cavnic (Kapnik, Kapnik-Banya), oraș, jud. Maramureș 247, 248, 249

cazaci, colonizați în Basarabia 118, 342, 579, 770; la București 88

Cazan, Cazane (Caszan, Cazarn, Kazan, Porțile de Fier), sectorul defileului Dunării la trecerea prin munții Carpați v. Porțile de Fier

Călărași (Calaratch, Calorash, Kalarachi), oraș-municipiu, jud. Călărași 145, 152, 231, 232, 241; ispravnic de ~ v. Polizu D.

Călimănești, oraș, jud. Vâlcea, ape minerale sulfuroase 35, 642

Călineasa (Kelinasa), câmpie din jud. Bihor, vestită pentru târgul de fete organizat în ziua de Sfântul Petru 252

Călinești (Kalinreszti), sat, comună, jud. Argeș 308, 310

Călmățui (Kalmathek), comună, jud. Buzău, stație de poștă la ~ 239, 242

Călugăreni (Callogoran), comună, jud. Ilfov 204

Călugări (Kalngyer), veche denumire a satului Ponoarele, comuna Cărpinat, jud. Bihor 252

Căpățâneni = Căpățâneni Pământeni, sat, reședința comuna Arefu, jud. Argeș 220

Căpâlnaș (Kápolnas), sat, comuna Birchiș, jud. Arad 263

Căpâlnița (Kapolnas), sat, jud. Harghita 295

Căprioara (Kapriora), sat, comun Săvârșin, jud. Arad 263

Căpruța (Kaprücza), sat, comuna Bârzava, jud. Arad 262

Căpușu Mic și ~ Mare (Kapus), sate, comuna Căpușu Mare, jud. Cluj 249, 253

Căvăran (Karavan), veche denumire a satului C. Daicoviciu, jud. Caraș-Severin 313

Câineni (Kineni, Kinini), sat, comună, jud. Vâlcea 227, 308, 309, 544, 545, 546, 547, 588, 592

Câlneu (Câlnic, Kilmiou), sat, comună, jud. Buzău, stație de poștă la ~ 239, 242

Câlnic (Kelnik), sat în componența municipiului Reșița 327

Câlnic (Kelnik), sat, comună, jud. Alba 259

Câmpina (Kimpina), oraș, jud. Prahova 41, 85, 86, 219, 306, 452, 455; plasă ~ 641

Câmpineanu, Ioan (1798–1863), boier și om politic muntean, opozant protectoratului rus, promotor al programului de unire al celor două principate dunărene 586, 823, 892

Câmpul Pâinii, lângă Orăștie, bătălia de la ~ (iul. 1479) 890

Câmpului, plasă jud. Buzău 721

Câmpulung <Moldovenesc> (Kinpulung, Moldauisch Kimpulung), oraș, jud. Suceava 292, 340

Câmpulung <Muscel> (Kinpulung), oraș, jud. Argeș, reședința fostului județ Muscel 28, 35, 60, 219, 306, 478, 844, 849

Câmpulung la Tisa (Kinpölung), sat, comună, jud. Maramureș 244
 Cândescu, Radu Mihalcea (+ 1639), mare vornic în Țara Românească 214
 Cârdești, sat, comuna Vernești, jud. Buzău 214
 Cândul Mare (Nagykened), azi Cându, sat, comuna Măgherani, jud. Mureș 285
 Cârcinov, râu în Muntenia 40
 Cârcinov (Knitichinik), comună, jud. Argeș 229
 Cârlova, Vasile (1809–1831), poet român 462
 Cârpa (Korpa), veche denumire a satului Valea Timișului, comuna Buchin, jud. Caraș-Severin 314
 Cârța Săsească (Keres), veche denumire a satului Cârța, jud. Sibiu 298
 Câțcău (Kaczka), sat, comună, jud. Cluj 270
 Cenad, comună, jud. Timiș, fost district, episcopia catolică de ~ în Banat 254, 255
 Cepari, sat și comună, jud. Argeș 220
 Ceres, zeiță romană 463
 Cerna (Tscherna), râu în Banat, viaduct (1837) 317, 318, 319, 320, 321, 322, 386, 387, 524, 525, 727, 796, 801, 805, 806, 858, 875, 876, 887, 888
 Cernavodă, oraș, jud. Constanța 157, 765; confuzie cu Valul lui Traian 808, 809, 889
 Cernăuți (Cernovți, Czernowitz, Tchernowitz), oraș, capitală a Bucovinei 201, 240, 285, 292, 338, 687, 790; evrei la ~ 790
 Cerneți (Colonia Tsiernensis, Colonia Diernensis, Czernetz, Tschernetz, Tzernetz), azi sat component al comunei suburbane Simian, municipiul Drobeta Turnu-Severin, jud. Mehedinți 30, 41, 152, 154, 221, 390, 393, 606, 607, 682, 683, 718, 720, 729, 794, 814
 Certej, sat, comună, jud. Hunedoara 258
 Cervatti, Paolo, tenor din Milano, profesor la Conservatorul filarmonic și dramatic din Italia (1836) 812, 827
 Cetate, Cetatea (Csétategi), localitate în Banat, mine de aur la ~ 776
 Cetatea de Baltă (Kokelburg, Kükülvár), sat, comună, jud. Alba 286
 Cetatea Cioșmandului, presupusă cetate a goților în Transilvania 305
 Cetinje = azi Podgoritza, capitala Muntenegrului 885
 Chambord, Henri de Bourbon, conte de ~ (1820–1883), cunoscut și apelat de monarhiști Henric V sau Henri de France; nepot al regelui Carol X al Franței 768, 771, 773, 776, 777; călător în Banat și Transilvania (1839); biografie 846–848; text 848–850
 Champagne, regiune viticolă în Franța, vin de ~ 755
 Chartreuse, masiv muntos în Alpii francezi 525
 Châteaugiron, marchiz de ~, consul francez la București (1837–1839) 817
 Cheile Turzii (Thorenburger Kluft, Thordai Hasadek), chei în munții Carpați 272
 Chelmac (Kelmec), sat, comuna Conop, jud. Arad 263

Chendu Mare (Nagykend) veche denumire a satului Chendu, comuna Bălăușeri, jud. Mureș 288
 Cherson sau Chersonésos (Khersonesos), oraș în Crimeea, fondat în antichitate 383, 577
 Chesarie, episcop de Buzău (1825–1846) 209
 Chețani (Ketze), sat, comună, jud. Mureș 280, 281
 Cheyne, Robert Mc (1813–1843), englez, călător în țările române (1839); biografie 781–782; text 782–790
 Chichiș (Kökös), sat, comună, jud. Covasna 304
 Chierescu v. Herescu-Năsturel
 Chilia, gură a Dunării 799, 831
 Chilia pe Nistru–referire la Bender 579
 Chilia Nouă (Jeni Kilia), port azi în R. Ucraina, citadelă 334
 Chinariu (Varhegy), sat, jud. Covasna 304, 306
 Chioar, veche cetate a ~ în Transilvania 270
 Chiojdeni (Cojdeni), sat și comună, jud. Vrancea 216
 Chios, insulă greacă 887
 Chișcova, plasă jud. Buzău 612
 Chișinău, oraș, R. Moldova 182, 339, 860
 Chișoda (Kiszetá), sat component al comunei suburbane Giroc, municipiu Timișoara 256
 Chizătău (Kisetto), sat, comuna Belinț, jud. Timiș 542
 Chrismar, F. S., medic german, călător în Țările Române (1833); biografie 72; text 72–94
 Chrisostomul, Ioan, patriarh de Constantinopol (347–407 d. Chr.) 460
 Ciacova Mare (Gross Kákova), comună jud. Caraș-Severin 325
 Cibin (Zibin), râu în Transilvania 259, 281, 774
 Cibinum v. Sibiu
 Cicărlău, sat, comună, jud. Maramureș 247
 Cicero, <Marcus Tullius> (Ciceron) (106–43 î. Chr.), celebru orator latin 251, 509
 Ciclova germană (Deutsch Csiklova), probabil actuala Ciclova Montană, din componența orașului Oravița, jud. Caraș-Severin 325
 Cihak, Iacob Stanislav, medic șef al miliției Moldovei (1835) 493, 495, 496, 497, 656
 Ciomad (Balványos-Bach), pârau în Transilvania 305
 Cipău (Csopa), sat, comuna Iernut, jud. Mureș 281
 Cipru, insulă greacă 887
 Cireșa (Cserescha), localitate componentă a orașului Oțelul Roșu, jud. Caraș-Severin 324
 Cisnădie (Heltau), oraș, jud. Sibiu 284
 Ciuc (Csik), scaun, ținut secuiesc 295, 303, 305

Ciucea (Csucsă), sat, comună, jud. Cluj 253, 254
 Ciumani (Csomafalva), sat, comună, jud. Harghita 296
 Ciupagea, Mihai, căpitan de panduri (1829), participant la lupta de la Schela Cladovei 119
 Cladova (Gladova), localitate în Serbia 145, 152, 331, 381, 382, 389, 390, 607, 719, 720, 888
 Cladova (Kladova), sat, comun Păuliș, jud. Arad 262
 Cladova v. Schela Cladova
 Clec (Klekk), neidentificat (în Banat) 256
 Clician, Giovanni, venețian, căpitan de vas (1837) 572
 Clisura sau Clisura Dunării, localitate în Banat 327
 Cloșani, plaiul ~, jud. Mehedinți 728
 Cluj (Claudiopolis, Clausemborgo, Clausembourg, Clusior, Kalusenburg, Kolooser, Klaus, Klausenburg), oraș-municipiu, jud. Cluj 249, 253, 269, 271, 280, 340, 516, 517, 518, 519, 851, 852, 853, 854; populație 200, 851, 852, 853; sediu administrativ-politic al Transilvaniei, înconjurat de ziduri 266, 853; urbanism, arhitectură, religie, învătământ, sistem sanitar, viață cotidiană 266, 267, 268, 778, 852, 853, 854, 855
 Coadele (Koordelor, Cordela), comună, jud. Călărași 230, 241
 Cobia, comună, plasă, jud. Dâmbovița 877
 Cochelet, Adrien Louis (1788–1858), consul general al Franței în țările române (1834); călător în țările române (1834); biografie 226; text 227–242
 Codlea (Feketeahlom, Sachwarzburg, Leiden), oraș, jud. Brașov 80, 299
 Codrul Boului, neidentificat 240
 Codrul Herței (Tchernowitz) în Ucraina 240
 Cojocar (Kosukare), sat, comună, jud. Dâmbovița 310
 Cojocna (Kolos, Kosolna, Klosmarkt), sat, comună, jud. Cluj 268
 Colquhoun, Robert Gilmour sau Gilmore (Cloquhoun) (1803–1870), consul general englez la București (17 nov. 1834–20 iulie 1859) 209, 544, 547, 549, 550, 551, 555, 585, 771, 784
 Colson, Felix, secretarul Consulatului din București, apoi al lui I. Câmpineanu, autor al unor lucrări despre principatele române 831, 892
 Colț Colți (Coltza), sat și comună, jud. Buzău, chihlimbar la ~ 217, 218, 642
 Colțâu (Kalutinfalva), sat, comuna Săcălășeni, jud. Maramureș 270
 Columbac (Columbatz, Golubac, Golubaici), peșteră în fața stâncii Babacai, pe malul sârbesc al Dunării, fortăreață la ~ 328, 522, 600
 Comloș (Kolnos), azi Comloșu Mare, sat și comună, jud. Timiș 540
 Conachi (Conache) Constantin (1777–1849), boier moldovean, membru în Comitetul de redactare a Regulamentului organic, poet 179
 Conally, călător pe Dunăre (iun. 1839) 765

Confederația Dunăreană, proiectul organizării unei ~ (formată din principatele române, Serbia și Bulgaria) 96

<Congregația de Propaganda Fide>, organism ecleziastic cu sediul la Roma pentru controlul catolicilor din exterior, prefect al ~ la Iași 133

Conop (Konop), comună, jud. Arad 262

Constantinopol (Stambul, Istambul, Țarigrad), oraș, capitala Imperiului otoman 69, 72, 90, 93, 103, 104, 109, 114, 123, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 154, 155, 157, 164, 202, 209, 210, 212, 342, 345, 376, 380, 444, 450, 461, 465, 479, 523, 527, 537, 559, 570, 575, 576, 586, 590, 693, 695, 697, 700, 704, 708, 715, 716, 733, 735, 743, 745, 747, 766, 786, 792, 796, 827, 833, 834, 862, 867, 868, 869, 871, 872; cartiere: Fanar 552, Pera 559; strâmtori la ~ Bosfor 872, 886; investitura domnitorilor români la ~, scaun patriarhal la ~ 114, 176, 182, patriarh de ~ v. Grigore VI; ambasador al Rusiei la ~ v. Buteniev; capucheiaie a Țării Românești la ~ v. Aristarchi M. ; ambasador al Franței la ~ v. Roussin

Constanța (Konstendsche, Küstendje, Custendje), oraș, port la Marea Neagră 240, 765, 800, 808, 809, 872, 875, 876, 887, 888, 889, 890

Cook James (27 oct. 1728–14 februarie 1777), navigator și explorator englez 497

Coplean (Kapján), sat, comuna Cășeu, jud. Cluj 270

Copșa Mică (Kleinkopisch), oraș, jud. Sibiu 286

Coramnic (Koromnik), defileu în munții Banatului 321

Corbeni, comună, jud. Bacău 827

Corbeni, sat neidentificat 724

Corbi (Korb), sat, comuna Ucea, jud. Brașov 298

Corbu (Piatra Corbului), sat, comuna Glodeanu-Siliștea, jud. Buzău 722, 725

Corfu = Korcira, insulă greacă în Marea Ionică 147

Corint, provincie și oraș în Grecia 176

Corna (Korna), sat, comuna Roșia Montană, jud. Alba 278

Cornea (Cornia, Kornia), sat, comună, jud. Caraș-Severin 313, 315, 320, 802

Cornescu, Alexandru, caimacam în Țara Românească (1843) 114

Cornescu, Mihail (Mihalache), boier muntean, mare vornic, deputat (1836–1839), ministru bisericesc (1837) și ministru al Dreptății (1842) 465

Cornișel (Korniezel), sat, comuna Borod, jud. Bihor 253

<Corvin Ioan> Ioan de Hunedoara (Iancu de Hunedoara, Johann Hunyady), ban al Severinului (1438–1456), comite de Timișoara (1441–1456), voievod asociat al Transilvaniei împreună cu Nicolae de Ujlak (7 martie 1441–1446), apoi cu Emerik Bebek II (2 mai 1448–1450) și regent al Ungariei (5 iun. 1446–13 februarie 1453), căpitan suprem al Ungariei și Transilvaniei (1453–11 aug. 1456) 254, 272, 275, 276, 315, 322; fiu al ~ v. <Corvin> Mathias

Corvin Ioan, fiul natural al lui Matei Corvin 576

<Corvin> Ladislau, fiu al Ioan <Corvin> de Hunedoara 276
 Corvin Mathias, rege al Ungariei (1458–1490) și al Boemiei (1469–1490) 129, 193, 253, 267, 323, 382, 516, 566 tată al ~ v. <Corvin Ioan> (Iancu de Hunedoara); fiu natural al ~ v. Corvin Ioan
 Cosești (Kosesd), sat, comuna Lăpușul de Jos, jud. Hunedoara 258, 542
 Cosmina de Sus, Cosminele sat, comuna Cosminele, jud. Prahova 218
 Costa Honoré, probabil Michele Costa, muzician italian, născut la Neapole (1810) 479
 Costache, Veniamin, mitropolit al Moldovei (1803–1806; 1812–1821; 1823–1843) 179, 202, 208, 209, 690
 Coșava (Kossova), sat, comuna Curtea, jud. Timiș 258, 542
 Coșevița (Kossovitza), sat, comuna Margina, jud. Timiș 258
 Coșteiu (Kostely), sat, comună, jud. Timiș 256
 Cotnari (Kotna), comună, jud. Iași 884
 Cotul Malului, sat, comuna Leordeni, jud. Argeș 640
 Cotul Lung, (Cotulung) sat neidentificat 722, 725
 Covasna (Korazna), oraș, jud. Covasna 306
 Cozia, mănăstire, localitate, jud. Vâlcea 35, 642
 Coulin, <Victor> francez refugiat în principatele române, a redactat memoriile boierești către marile puteri (sec. XIX) 161, 175
 Couterets, localitate balneară în Franța 454
 Craiova (Crajowa), oraș-municipiu, jud. Dolj, reședință a banilor Olteniei 30, 209, 375, 390, 391, 392, 293, 457, 743, 749, 894; locuitori 375; străzi, case, grădini, hanuri, așezăminte de învățământ (Școală Centrală), școli primare, lăcașuri: biserici, mănăstiri 120, 121, 128, 391, 816, 827; episcop la ~ 391, 717, 718, 719, 751; Banatul ~ 632 v. Oltenia
 Crasna, comună, jud. Gorj 827
 Crasna (Krassoer), fost comitat în Transilvania 314
 Crasova, ținut în Banat 263
 Cricov, râu în Muntenia 34, 726
 Crihalma (Königsberg), localitate în Transilvania 842
 Crimeea, peninsulă, crimeeni 447, 457, 468, 600, 688, 756; războiul ~ 202
 Cristian (Naistarlur (!)), probabil Neustadt, sat, comună, jud. Brașov 219
 Cristian (Grossaus Keresztány Sziget), sat, comună suburbană municipiu Sibiu 259
 Cristur (Keresztur), azi sat Cristur-Șieu, comuna Șieu-Odorhei, jud. Bistrița Năsăud 270
 Cristur, Cristurul Secuiesc (Székély-Kerstur, Szilas Keresztur, Siebenkreuz), oraș, jud. Harghita 293
 Crișul Negru (Schwarzen Kjörsch), râu în Transilvania 251
 Crișul Repede (Körös), râu în Transilvania 250, 252, 253, 520, 780
 Crizbav (Krizba), sat, comuna Hălciu, jud. Brașov 302

Croația, croați 73, 155, 336, 850, 879
 Cronstan, Cronstandt v. Brașov
 Cruciferi de Hospitali S. Mariae, ordin german 80
 Cruikshank, George, pictor și desenator englez (1792–1878) 845
 Csáki, Csáki-Rhédey, familie nobiliară maghiară din Transilvania 268, 563, 778
 Csik Somlyo v. Șumuleu
 Csik Sereda v. Miercurea Ciuc
 Csokonay Vitéz, Mihai (1773–1805), poet liric maghiar 56
 Cuci (Hutfalva), sat, comună, jud. Mureș 281
 Cucu (Koukou), comună, jud. Buzău 239, 241, 281
 Cujos, Jacques (1522–1599), jurisconsult francez 464, 465
 Cunningham Charles, vice-consul englez la Galați (1836–1860), consul la 1860
 (sept.–decembrie) 342, 555, 559, 576, 716, 747, 783, 832, 858, 869
 Cuptoare, sat, comuna, jud. Caraș-Severin 315
 „Curierul românesc”, periodic muntean (8 apr. 1829–19 apr. 1848); (29 nov.–3
 decembrie 1859) 466, 624
 „Curiosul”. Gazetă de literatură, industrie, agricultură și noutăți” (București, 1837)
 animată de C. Bolliac și alți literați din Societatea filarmonică a lui I.
 Câmpineanu 586
 Curtea de Argeș (Courte de Argis, Kurte Argiss), oraș, jud. Argeș; fostă reședință
 voievodală; sediu episcopal, mănăstire, școală de preoți la ~ 220, 227, 308,
 478, 548, 588, 589; ruinele vechii curți domnești, case boierești 310, 640
 Curtifaia (Körtvélyfaja), sat, comuna, jud. Mureș 289
 curuți, răscoala ~ (1703–1711) 294
 Cuvier, Georges, baron Montbelliard (1769–1832), zoolog francez 464, 465
 Cuza Alexandru Ioan (+ 3 mai 1873); domnitor al Principatelor Unite (1859 ian.
 24–11 februarie 1866) 821
 Cuza, Iancu, boier moldovean, ispravnic (pârcălab) de Galați (1831–1836) 235
 Czabos, probabil Békéscsoba, localitate în Ungaria 337

D

Dacia, provincie antică 74, 76, 96, 330, 627, 773; daci strămoși ai românilor 779;
 referire la
 români 171, 265; rege al ~ v. Decebal; cuceritor al ~ v. Traian, împărat roman;
 războaie 603; romani colonizatori în ~ 628; invazii în ~ (goți, huni) 628; ~ referire
 la Țările Române, Dacia Aureliană 74, 76; Dacia Mediteraneană (în sudul Dunării),
 referire la Transilvania, 74, 76, ~ Riparia, confuzie cu Banatul 74; proiectul
 ducatului sau Confederației ~ 172, 173, 177
 Dacopolis v. Deva
 Dahlen, staroste austriac la Craiova (1835) 391

Dalboșeț (Dalboschitz), sat, comună, jud. Caraș-Severin 44, 320
 Dalmația, provincie 147
 Damasc, oraș în Siria 815
 Danciu, rival al domnului muntean Mihnea Vodă cel Rău 282
 Daneș (Danos), sat, comuna, jud. Mureș 287
 Daniel, familie nobiliară din Transilvania 268
 Dante Alighieri (1265–1321), scriitor italian 458
 Dardanele, strâmtori la Marea Mediterană 97
 Dauphiné, regiune în Franța 525
 Davila, Carol, francez de origine (1828–1884), medic în principatele române; a reorganizat și pus bazele medicinei moderne (facultăți, școli, spitale) și s-a implicat în principate
 în administrația sanitară română 475
 Dăbâceni (Doboka), sat, comuna Ileanda, jud. Sălaj 270
 Dănești (Balfalva), sat, comună, jud. Mureș 248
 Dănești (Danfalva), sat, comună, jud. Harghita 295
 Dărăști, sat, comună, jud. Ilfov 616
 Dâmbovița (Dembovitza, Dumbrovitza), râu în Muntenia 33, 40, 205, 311, 332, 478, 621, 749
 Dâmbovița, județ în Muntenia 21, 29, 41, 642, 726, 749, 824, 877; cutremurul din ian. 1838: 726, 727; reședință a ~ v. Târgoviște, oraș plasă în ~ Cobia 726
 Dealu Crucii (Kreuzberg), mină de aur lângă Baia Mare 248
 Dealu Lung, sat, comuna Gura Calitei, jud. Vrancea 216
 Dealu Mare (Gyala máre) în Transilvania, neidentificat 278
 Dealu Roșu, jud. Gorj 827
 Dealul Viilor, azi dealul Crucii, lângă Baia Mare 248
 Debarbieri, negustor genovez la Brăila 743
 Debra, comună în Serbia 145
 Debrecen = Debretzin, oraș în Ungaria 519
 Decea (Decse), sat, comuna Unirea, jud. Alba 274s
 Decebal (Decebalus), rege al dacilor (87–106) 263, 272, 332, 609, 628
 Deckendorf v. Teaca
 Deda (Déda), sat, comuna, jud. Mureș 290
 Dej (Dees), oraș, jud. Cluj; locuitori, castel lângă ~ 200, 269, 270
 Dejuțiu (Decsfalva), sat, comuna Mugeni, jud. Harghita 293
 Delinghausen, general rus, șef al Statului Major rus de ocupație în principatele (după 1830)
 Delaroche, Paul Hippolyte (1797–1856), pictor francez 464, 465
 Deligny, medic francez (1836) 886
 Delischian Iohann v. Otetelișanu <Iancu>

Demidov, Anatoli Nicolaevici (Demidoff), funcționar și diplomat rus, călător în Țara Românească (1837); biografie 599; text 472, 600–680

Demir Kapu v. Porțile de Fier

Densuș, sat, comună, jud. Hunedoara 323

Denta, sat, comună, jud. Timiș; locuitori, orezării la ~ 324

Deta (Detta), oraș, jud. Timiș 284, 324

Detunata, stânci de bazalt în munții Carpați; coloane ale ~ Piatra Negriștenilor v. Carpați, munți

Deva (Dacopolis), oraș-municipiu, jud. Hunedoara; capitală a fostului comitat al Hunedoarei; 76, 193, 194, 197, 321, 322, 543, 596, 768, 773; locuitori: români, bulgari, maghiari; cetate medievală lângă ~; comitat 512

Dibici, Ivan Ivanovici (Diebici, numit și Zabalkanski) (1785–1831), conte, feldmareșal, participant la campania împotriva lui Napoleon I; la războiul din 1828–1829 contra turcilor 181

Dietrich, baronul von ~; nobil din Transilvania; monument funerar la Cluj 267

Dindeleag (Dendeleg), neidentificat; lângă Cluj 269

Ditrău (Ditra), sat, comuna, jud. Harghita 296

Dniester v. Nistru

Dobâca (Doboka), sat, comuna Ileanda, jud. Sălaj; fost comitat 269, 270, 290

Dobârlăul de Jos (Dobolog), veche denumire a satului Valea Dobârlăului, com. Dobârlău, jud. Covasna 303

Dobola, deal în Maramureș 246

Dobra, sat, comună, jud. Hunedoara 258, 261, 263, 542, 554, 773

Dobrogea (Dobrontscha), așezare, 874, 879, 890; bogății: teoria atribuirii numelui de ~ 695, 830; munții ~, confuzie cu Balcani 793

Dobronravov, Stepan Feodorovici (1785–?), medic rus; călător în țările române (1831); biografie 25–26; text 27–50

Dobroslovich, căpitan de vas (1839) 763

Docolina, sat, comuna Albești, jud. Vaslui 236, 241

Dognecea (Dognácska), sat, comună, jud. Caraș-Severin 325; exploatare miniere, cariere de marmură, prelucrarea metalelor, sediu administrativ minier 326

Doicești, sat, comună suburbană a mun. Târgoviște, jud. Dâmbovița 219

Dolj (Dolgi), județ în Oltenia 30, 749

Dolnia Lupkova, azi Dolnia, sat Cornereva, jud. Caraș-Severin 326

Domitian, împărat roman 628

Domogled (Domoklett), munte lângă Băile Herculane 796

Domokos, familie de unguri în Moldova 562

Donauchampfschiffahrtgesellschaft, companie austriacă de navigație pe Dunăre (sec. XIX) 886, 887

Donici, Alexandru (1806–1866), fabulist român 462
 Donizetti, Gaetano (1797–1848), compozitor italian 817
 Dorna (Dorra), oraș, jud. Suceava 285
 Dorna, râu în Moldova 291
 Dorna Cândrenilor (Kandreni), sat, comună, jud. Suceava 291, 292
 Dorohoi, oraș, jud. Botoșani; ~ fost district 291
 Dörner von Joseph, farmacist și pasionat cercetător în domeniul științelor naturii; călător în Banat (1835); biografie 396; text 397–433
 Dragfi, Bartolomeu, voievod al Transilvaniei împreună cu Bathory I Ștefan (1493–1495) 890
 Dragomirna, mănăstire în comuna Mitocul Dragomirnei, jud. Suceava, ctitorie a mitropolitului Moldovei, Anastasie Crinca și a marelui logofăt Lupu Stroici, refăcută de domnul Miron Barnovshi 688
 Dragoslavele (Dragoslaveni), sat, comună, jud. Argeș 306
 Drajna (Drasna), azi sat Drajna de Sus, reședința comunei Drajna, jud. Prahova 218
 Drava, râu în Serbia 381, 887
 Drăgășani (Dragoschan), oraș, jud. Vâlcea 886
 Drencova (Drincova), sat, comuna Berzeasca, jud. Caraș-Severin; post grăniceresc la ~ 522, 523, 525, 601, 797, 801, 802, 803, 814, 868, 888
 Dridrif (Dridiff), sat, comuna Voila, jud. Brașov 298
 Drimago (Drimage), neidentificat, lângă Galați 334
 Dristra, râu 332; ~ v. și Silitra, oraș
 Drobeta, colonie romană, azi Drobeta Turnu-Severin, oraș-municipiu, jud. Caraș-Severin 526, 718, 814
 Drumul scurt (Dronmon Scurt), stație de poștă, jud. Călărași 230, 241
 Dubăsari (Dubozard), localitate R. Moldova; pădure (jud. Vaslui) 240
 Dubova (Dubovăț, Dubova), sat, comuna Plavișevița, jud. Mehedinți 326, 330
 Duclos, D., girant al Consulatului francez și apoi viceconsul al Franței la Galați și Brăila (1834–1850) 714, 716
 Dumbrăveni (Elisabethstadt) v. Ibașfalău
 Dumbrăvicioara (Sáromberke), sat, comuna Ernei, jud. Mureș 289
 Dunăre (Istru), fluviu 27, 32–36, 98, 102, 145, 148, 160, 161, 222, 223, 224, passim; defileu, cataracte ale ~ v. Cazane, v. Porțile de Fier 346, 382, 384, 389, 762, 764; brațe (guri), canale ale 94, 523, 524, 577, 766, 806, 811 v. și ~ Chilia, Sulina, Sfântu Gheorghe; Pliniu despre gurile ~ 334; grotă (Veterani) 762; deltă 810; insule pe ~ Ada Kalé, Orshova, Proreci 145; stânci pe ~ v. Babacai, Bivoli, Calnicul, Greabăn, Gârdaf, Incy, Islaz, Tahtalia; podul lui Traian peste ~; v. Traian; navigație 105–112, 117, 119,

136, 162, 168, 381, 700, 770; vase cu aburi pe ~ (Argo, Ferdinand I, Galathea, Pannonia) 146, 210, 342–345, 382, 389, 390, 558, 559, 572, 573, 576, 763, 764, 765; naufragiu pe ~ (14 iun. 1839 858, passim; ~ și comerțul direct și de tranzit prin țările române 33, 37, 138, 144–152; porturi și cetăți la ~ v. Brăila, v. Galați, v. Giurgiu; v. Ruscium; v. Silistra; mișcare comercială după 1830 pe ~ 799, 800, 828, 830, 831 (v. și Brăila, v. și Galați); incidente pe ~; pescuitul pe ~ (moruni, sturioni) 862, 864; carantine, cordoane sanitare și grănicerești după 1829 pe ~ 342, 344, 345, 764, 765; proiecte de canale ale ~ cu Rinul în Occident; cu Marea Neagră la gurile ~ 153–157, 376, 379, 380, 527, 555–557, 809, 889, 890

Duplat, ofițer de marină în serviciul companiei engleze Royal Engineers; în trecere prin

Galați (1835) 558

Dupont de l'Eure Jacques Charles ~ (1767–1855), deputat, ministru francez 530

E

Ecaterina a II-a (cea Mare) (1729–1796), țarină a Rusiei (1762–1796) 630, 860

Edinburgh, localitate în Anglia 771

Eichveld, „Fervater”, ofițer rus; însărcinat cu cercetări mineralogice în Țara Românească (1811) 216

Egerbegy v. Agârbiciu

Egipt, egipteni; 78, 149, 787; teorii privind originea ȝiganilor în ~; 465, 581, 631; consul francez în ~ v. Mimaut

Ekaterinoslav, oraș în Rusia 577

Elba, fluviu 779

Elek Dosa (1803–1867), profesor de drept la Budapesta, Târgul Mureș 837, 838

Elek Gegö, P. (1805–1848), profesor maghiar; călător în țările române (1836); biografie 561; text 562–571

Elesd v. Aleșd

Eliade = Heliade Rădulescu Ion (1802–1872), poet și publicist român 104, 462, 823

Elisabeta, fortăreață ~ construită de generalul Hamilton la 1736 în Serbia, în fața insulei

Ada-Kalé 192, 321, 330, 331

Elisabeta Petrovna, țarină a Rusiei (1741–1761) 300

Elisabeth Christine von Braunschweig-Wolfenbüttel, soția împăratului romano-german Carol VI de Habsburg 319

Elisabethstadt (Dumbrăveni) v. Ibașfalău

Elliot, Charles B. ~, teolog și orientalist englez; călător în țările române (1835); biografie 347; text 347–372

Ellisen, medic al lazaretului de la Galați, pe Prut (1837) 680

Elöpatak v. Vâlcelele
 Elster cel alb, râu în Germania 445
 Elveția, elvețieni; 104, 522, 741, 883; ~ referire la asemănarea geografică cu Banatul 75
 Emerich (Imre), rege al Ungariei (1196–1204), fiul regelui Bela III 81
 Emerson, căpitan al vasului cu aburi Ferdinand I (1836) 559
 Emir pașa, demnitar turc (1840) 864
 Enget (Enyed) v. Aiud, oraș
 Eninghausen, general în armata rusă de ocupație din principatele române (1831), în realitate Delinghausen, general, șef al Statului Major al armatei ruse în Principate 131, 166, 174
 Epernay, oraș în Franța; podgorii lângă ~ 449
 Erdő Sz.-György v. Sângeorgiu de Pădure
 Erneiul Mare (Ernye) azi Ernei, sat, comuna, jud. Mureș 289
 Erzerum, oraș în Turcia 886
 Eski-Djumma (Eski Djoumna = Eski Djonmaya, vechea Vamă), localitate în Bulgaria 875
 Esop, fabulist grec (520–560 î. Chr. aprox.) 440
 Esterházy, veche familie nobiliară maghiară, cu pretinsă descendență de la Attila; palat al familiei ~ la Cluj 249, 268, 269, 505
 Esterházy, Mihaly (1783–1848), conte maghiar 249, 505
 Esterházy de Galantha, prinț de ~ v. Pál Anton 505, 572
 Eterie, eteriști 180, 484
 Etimosko, antreprenor al minei Baia de Aramă (1837) 876
 Eufrat, râu în Asia Mică 555
 Europa, europeni; 76, 78, 82, 94, 98, 109, 129, 143, 144, 154, 160, 161, 171, 172; passim; ~ referire la popoarele neolatine 376, 380, 382, 386, 503, 510
 Everson, căpitan britanic de vas (1836) 344, 576
 Evrei („fiii lui Israel”); 73, 238; ~ în Austria; ~ în Germania; ~ în Polonia; ~ în Rusia: la Cernăuți, 790, Odesa, în Basarabia, după 1812; în Turcia: la Silistra, în principatele române; 680, 788, 789, 790, fizionomie, caracter, obiceiuri; ocupații: meșteșugari, negustori, cămătari, zarafi; 555; limbi vorbite: română, germană; 789, statut de sudii ai marilor puteri; așezați în Țara Românească 788, 789; la București, 616, 618, 753, 754, 788, 789, Brăila 788, la Craiova, la Giurgiu; ocupații: croitori, cizmari, tâmplari, bijutieri, 789, negustori; sinagogi 788–790; așezați în Moldova: formează elementele noi ale clasei burgheze (de mijloc); 133, 134, 144, 173, 489, 496, 673, 712, 713, 858; ~ la Iași 713; Galați, la Botoșani 788; Siret, Suceava 789, 790; așezați în Banat, în Transilvania; 244, 257, 779, 838, ocupații: cârciumari, cămătari, hangii, vânzători ambulanți, meșteșugari; restricții și taxe speciale la stabilirea în unele districte și orașe 501, 514; evrei din

Rusia, Austria, Germania 790; educația copiilor ~ 789, 790; acțiuni de
convertire printre ~ 789

Ezeriș (Ezeres), sat, comună, jud. Caraș-Severin 327

F

Facebanya (Fatzebaja), mine în Transilvania 278

Fanarioți v. greci

Farmache, căpitan eterist; rezistența de la mănăstirea Secu contra turcilor (oct.
1821) 691

Făgăraș (Fayereschmarkt, Fogaraș, Holzdorf), oraș, jud. Sibiu, 80, 82, 297, cetate la
~; bastioane, pod, locuitori, case, biserici, sediu de garnizoană imperială la
~; bustul baronului Bruckenthal la ~ 298

Făgăraș (Terra Blachorum), 81, regiune ~; munți ~ 81; colonie de moldoveni la ~
refugiați din calea invaziei tătare 657, 658; feudă stăpânită de voievozii
Țării Românești (sfârșitul sec. XIV–XVI) 298

Făget românesc și german (Fácset), oraș, jud. Timiș 257

Făget, canal în Banat 256

Fălciu (Falcî), azi sat și comună, jud. Vaslui 31, 165

Fălciu, județ în Moldova 31, 32

Fălcoianu, Costache, boier oltean 816

Fălticeni, oraș, județ Suceava 340, 688

Fărăoani, sat, jud. Bacău 565

Fânețe (Funacza, Focacza), probabil Vărzarii de Jos, localitate componentă a
orașului Vașcău, jud. Bihor 251

Fântâna Albă v. Belaia–Krivîța

Fântâna Babii (Fontina Babii), în Banat, neidentificat 321

Fântâni (Fontani), sat, jud. Galați 235, 241

Fekete Fluss v. Râul Negru

Feketehalom v. Codlea

Fekekto Tö v. Negreni

Feldioara (Földvár, Marienburg), sat, comună, jud. Brașov 302, 303

Feleac, deal lângă Cluj 271

Fel-Gyogy v. Geoagiul de Sus

Fel-Enyed v. Aiudul de Sus

Fellek, Freck v. Avrig

Felso Bánya v. Baia Sprie

Felsősebeș v. Sebeșul de Sus

Feneș, sat aparținând Zlatnei 278

Feneșul Săsesc (Szász Fenes), sat, comună, jud. Cluj 253, 687

Ferdinand d'Este, arhiduce, președinte al guvernului Transilvaniei (1835–1837)
197

Ferdinand I <Habsburg>, împărat al Austriei (1835–1848) 719

Ferihaz (Fejéregyháza, Weisskirchen), azi Albești, sat, comună suburbană, mun. Sighișoara; castel al familiei Haller la ~ 293

Fernézély v. Firiza de Jos și de Sus

Feryofalva v. Bradu

Feth-ul Islam v. Schela Cladovei

Filipescu, familie boierească din Țara Românească 114, 214

Filipescu, Alexandru (Philippesko) (1775–1856), supranumit Vulpe, logofăt al Dreptății, ministru de Externe, a participat la redactarea Regulamentului Organic; mare ban în timpul domnului Gh. Bibescu 114, 394

Filipescu, Constantin (+ 1696), mare căpitan în Țara Românească, soție a ~ Rada, născută Cândescu 214

Filipescu, Constantin (1805–1848), colonel, logofăt în Țara Românească 176, 621, 623

Filipescu, Dumitrache, probabil Dumitru (Mitiță) ~ (1808–1843), om politic, conducătorul acțiunii revoluționare din 1840 465

Filipescu, Gheorghe (Iordache, Filipescu Balș), (1785–1855), mare ban (1832), candidat la domnie (1834), caimacam al Țării Românești (1842), soție a ~ născută Balș 103, 114, 163, 167, 174, 176, 232, 395, 465, 467

Filipescu, Iancu, boier muntean; agă la București (1831) 56

Filipescu, Rada, soția lui Constantin; născută Cândescu (sec. XVII) 214

Filitti, Costandie, episcop de Buzău 215, 217, 694

Finke, inginer militar prusian în serviciul Porții (1838) 808

Finlanda 237

Fintești, localitate, jud. Buzău 31

Firiza de Jos și de Sus (A und F. Fernezely), localitate componentă a mun. Baia Mare, jud. Maramureș 249

Fizeș (Fizess), sat, comuna Berzovia, jud. Caraș-Severin 327

Flămânda, mănăstire, în Muntenia 215

Flandra, una din provinciile de origine ale colonilor sași din Transilvania (sec. XII)
77

Floravov, medic rus (1831) 35

Florentinul, sat în Banat, neidentificat 332

Florescu, Manolache, vornic de temnițe în Țara Românească (1836) 458, 469, 819

Florești (Florest), sat, comuna Florești-Stoenești, jud. Dâmbovița 308

Floreștii de Sus (Florestinik) = Floreștii de Jos, sat desființat, înglobat în comuna Florești-Stoenești, jud. Dâmbovița 310

Florilor, dealul ~ în Maramureș 247

Focșani (Jokachani, Fokshanni), oraș-municipiu, jud. Vrancea 27, 32, 45, 206, 207, 239, 241, 529, 626, 693, 694, 711, 723, 734, 738, 785, 884; reședință a fostului județ Putna; ispravnic de ~ v. Razu Gheorghe

Forchești (Forchessi), sat, jud. Galați 235, 241

Fourreaux, frații ~ trupă franceză de teatru în principatele române 469, 759

Francisc (Franz I) de Habsburg (1708–1765); duce de Lorena (ca Francisc III (1729–1736), apoi mare duce de Toscana (din 1739) și împărat romano-german (1745–1765); 314; soție a ~ v. Maria Tereza de Habsburg

Francisc I <de Habsburg> 83, împărat al Austriei, ultimul împărat (Francisc II) al „Sfântului Imperiu roman” de națiune germană (1792–1806) și primul împărat ereditar al Austriei (1804–1835) 83, 331, 854; vizita lui ~ în Transilvania (1817) 291, 854; fiică a ~ Maria Luiza de Habsburg 839

Frankfurt am Main (Frankfort Maino), oraș în Germania 588

Franța, francezi 73, 155, 171, 173, 174, 175, 177, 227, 228, 230, 234, 235, 236, 239, passim; leghe ~: poștală 1,609 km 90, 98, 99, 104, 105, 226, 242, Revoluția ~ (1789), împărat al ~ v. Napoleon I Bonaparte; ~ colonizați în Banat (sec. XVIII), așezați la București 88, la Iași; ~ limba vorbită în principatele române 678, 822, 817; institutori ~ în principatele române 823, 830; modă ~, idei moderne în principatele române 116, 120, 121, 124, 137, 139, 144, 178–180; aghiotant ~ al domnului Al. Ghica v. Gramont; români la studii în ~ 505; consulate și consuli ~ în principate: 96, 97 v. Chateaugiron; v. Cochelet; v. Lagau; v. Mimaute; casă comercială ~ la Brăila: Argentis 149

Fraser, James Bailie ~ (1783–1856); funcționar englez; călător străin în țările române;

biografie 539–540; text 540–560

Frauendorf v. Săcel, jud. Sibiu

Frayssinous, Denis, conte de ~, prelat și om politic francez atașat monarhiei de Bourbon, episcop de Hermopolis (din 1822), ministru al Afacerilor eclesiastice și Instrucțiunii publice (1824–1828), însărcinat cu educația contelui de Chambord 848

Freidorf, sat, comună, jud. Timiș; locuitori germani 256

Frumușica (Frumușița, Frumossika), comună, jud. Brăila 231, 241

Fülenbaum, librar din Sibiu, cu sucursală la București (1831) 53

Furcenii (Fourcheni), com., jud. Galați 239

Fülöp, familie de unguri din Moldova 562

Furduescu, Ana, născută Brătianu (1809–1884), fiica lui C. (Dincă) Brătianu 229

Galambfalva v Porumbeni

Galai (Gallay), oraș-municipiu, jud. Galați, port la Dunăre, centru comercial al Moldovei 72, 209, 210, 342, 343, 344, 345, 572, 575, 576, 577, 716, 764, 765, 766, 782, 783, 793, 857, 858, 866, 868, 869, 870; așezare populată: români 230, 234, 239, 241, etnici străini: bulgari, greci, genovezi 235, 575, 576, 735, 742, 743, 746, 747, 782, 800; Recensământul din 1832–1833; străzi, case, prăvălii, bazar, debarcader, cârciumi, cafenele; biserici 45, 93, 333, 782; spitale 486, ciumă la ~; războiul ruso-turc (1828–1829); comerț: export (lemn, ceară, uleiuri, grâne, vite, pește) 576, 871, import (coloniale, unelte) 235; piață 343; încărcare-descărcare marfă 343; pescuit (scrumbii), navigație (vapoare: Argus, Pannonia, Ferdinand I) 342, 343, 344, 345; mișcare portuară (1831–1833) 151, 235, 745; taxe vamale și de navigație 887, 889; case comerciale: genoveze (Lamberti, Porro, Rocca), sarde (Pedemonte); carantină pe Dunăre 342, 344, 345, 793, 871; carantină pe Prut 152, 488, 667, 679, 680; medic: Ellisen; pârcălab de v. Ghica Vasile; agenți diplomatici, consuli străini la ~: Anglia; v. Cunningham, Ch., Austria: v. Atanasovici; v. Huber, C. W.; Franța v. Sacheti J; Grecia 556, 557, 558, 559, 560; Sardinia 154; colegiu militar la ~ 342; țigani ~ 787, 871; evrei la ~ 788

Galați, județ în Moldova

Galeriu <Caius Galerius Valerius Maximilianus>, împărat roman (305–311), originar din Dalmația 74

Galiția, provincie, azi în R. Ucraina 136; locuitori din ~ la București 33, 65, 86, 196, 208, 338, 452

Gara, frații ~ constructori ai Catedralei Sf. Mihail în Cluj sec. XV 267

Gardner 961, Samuel, consul englez la Iași (1836–1838)

Gaura, sat desființat, comuna Șomcuța Mare 270

Gauting von Eremit (Carl Theodor Maria Hubert Isidor Freiherr <baron> von Hallburg-Broch), scriitor și călător german în Țara Românească; biografie; text 717–720

Găești (Gofest), localitate, jud. Dâmbovița 30, 308, 310

Găiești (Goes), sat, comuna Acățari, jud. Mureș 289

Gătaia (Gallaj), sat, comună, jud. Timiș 324

Găvane, schit în satul Găvanele, comuna Bozioru jud. Buzău; ctitorie a fraților Popa și Mihai Greceanu (sec. XVII) 217

Găvănești, sat, comuna Săgeata, jud. Buzău 721

Găvojdia (Gavosdia), sat, comună, jud. Timiș 313

Gâlgău (Golgo), comună, jud. Sălaj 269

Gârcin, pârâu în Transilvania 303

Gârdaf, Gerdaf, Jerdaf, grup de stânci (praguri) pe Dunăre 328, 329

Gebhardi, Ludwig Albrecht ~, autor al unei lucrări despre Ungaria (sfârșitul sec. XVIII)

Geismar, Friedrich Gaspar, baron von ~ (1783–1843); ofițer în armata austriacă, apoi în cea rusă 118, 119

Genova, oraș în Italia; comerț cu principatele române 146, 151, 235; marinari, negustori, case comerciale la Galați: Lamberti, Porro, Rocca 743, 744, 833

Geoagiul de Sus (fel Gyogy), sat, comuna Stremț, jud. Alba 275

Georgia, republică în Europa 170, 886

Gepiu (Gyapju), sat, comuna Cafa, jud. Bihor 249

Gepizi, veche populație germanică migratoare; au trecut prin Dacia (sec. IV–V d. Chr.) 628

Gerard de Bruxelles = Gerard Pierre Auguste Florent (+ 1800), jurist 479

Geray, Ioan, poet maghiar născut la Oradea 251

Gerelsau, Gerharaslau v. Bradu

Germania, germani 77, 327, 437, 470, 594, 734, 742, 823, 827, 834; noțiune geografică ~ 109, 110, 152, 155, 227, 491, 498, 806, 839, 887; referire la sași (Lindler); referire la supușii austrieci în principatele române; evrei în ~; milă~ = 7,42 km²; ~ colonizați în țările române: ~ în Transilvania 277 v. sași v. Transilvania; ~ în Banat 257 v. șvabi v. Banat; ~ în Țara Românească v. București 88, 753 v. Țara Românească 555; ~ în Moldova, v. Iași, Moldova: unitate de măsură ~ Klaufel-ul 515; comerț cu principatele române 121, 145, 155, 180

Gesenî, probabil comuna Iezeni, jud. Prahova 827

Geți, strămoși ai românilor 779

Gessi, Marc, viceconsul englez la Galați (9 februarie 1835–ante 19 sept. 1836)

Geymet, Bartolomeo, consul al Regatului Sardiniei la Galați (1837–1843); călător în țările române (1838) 731; biografie; text 732-747

Geza al II-lea (Geisa), rege al Ungariei (1141–1162), a adus coloniști din Flandra (de pe valea Moselei și din Luxembourg) („flandrenses” și „teutonici”) în Transilvania 77, 264

Gheorghieni (Györgyö), oraș, jud. Harghita 264, 303; armeni la ~ 296

Ghereta Sentinelei (Wachthaus), culme muntoasă în Banat 321

Gherghie (Gégény), sat, comuna Arsen, jud. Bihor

Gherla (Szamos Ujvar), oraș, jud. Cluj 269, 340; armeni la ~; case, străzi, biserici, manufacturi, închisoare, comerț cu vite

Ghero-Oșohel (Gyero-Vásárhely), azi Oșorhei, sat, comuna Bobâlna, jud. Cluj 253

Ghica Alexandru G. (Alec ~), fiul domnitorului Ghica, Grigore Al., mare dregător moldovean în timpul domnului M. Sturdza 136, 179, 237, 464, 538

- Ghica D. Alexandru, domn al Țării Românești (1834–1842) 229, 234, 312, 586, 610–612, 645, 737, 807, 817, 820, 830; frați ai ~ v. Costache, mare spătar și ~ Grigore IV, domn; cumnat al ~ v. Blaremburg 163, 164, 165, 168, 182
- Ghica, beizadea 173
- Ghica, Caterina (Ecaterina), născută Faca, soție a marelui vornic muntean Mihalache ~ (prima jumătate a sec. XIX) 465
- Ghica, Constantin (1797–1852), mare spătar al miliției pământene în Țara Românească (1835), frate al domnitorului Grigore IV ~ și Alexandru ~ 114, 176, 219, 465, 612, 813
- Ghica, Dimitrie (Dumitrache) (1718–1803), mare ban în Țara Românească; tatăl domnilor ~ Alexandru D. și Grigore IV 465, 467, 469
- Ghica, Grigore, boier moldovean; a complotat în noiembrie 1835 împreună cu vistierul Alexandru Sturdza și marele logofăt Constantin Sturdza împotriva domnului M. Sturdza 494
- Ghica, Grigore III, domn al Moldovei (18 sept. 1774–1 oct. 1777), ucis de turci 488
- Ghica, Grigore IV, domn al Țării Românești (1822–1828) 312; frați după tată ai ~ v. Alexandru, domn și ~ Costache, mare spătar 175, 176, 219
- Ghica D. Mihail (Mihalache) (1792–1850); boier din Țara Românească; mare vornic (1835); frați ai ~ Costache și Alexandru, domn; soție a ~ Catinca, născută Faca; unul din ctitorii Muzeului Natural de Istorie și Antichități din București 612
- Ghica, Mihail, ban în Țara Românească, frate cu banul ~ Dumitrache 465, 469, 467
- <Ghica Pulcheria>, soție a colonelului Blaremburg Vladimir, soră a domnului Al. D. Ghica 586
- Ghica, Vasile (+ 1882), agă, pârcălab de Galați (1840–1843) 869
- Ghimbav (Weidenbach, Vedenbach), comună suburbană, mun. Brașov 297
- Ghimeș (Ghyms), pas în Carpații Orientali 295, 562, 569
- Ghioroc (Gyorok), sat, comună, jud. Arad 261
- Gilău (Guylar, Gysilou, Judenmarkt), sat, comună, jud. Cluj, castel al fam. Banffy la ~ 253
- Gilort (Jilort), râu în Oltenia
- Girardin, Saint Marc (1801–1873), literat și om politic francez; călător în Țara Românească (1836); biografie 521–522; text 522–538
- Giriș (Gyers), veche denumire a satului Garișu Negru, comuna Tinca, jud. Bihor 281
- Girisa (Geresau), sat, comună, jud. Sibiu 297
- Giroc (Ghiroda), sat și comună suburbană a mun. Timișoara 256
- Giroț-Totfalu v. Tăuții de Sus
- Giurgeu 293
- Giurgiu (Gerkoy, Ghiurchevi, Giurgewo, Gjurgewo, Jerköku), oraș-municipiu, jud. Giurgiu 203, 206, 573, 574, 683, 700, 701, 735, 743, 800, 819, 827, 858,

866, 867; port la Dunăre 608, 609, 615; cetate la ~ 116, 119, 152, 313, 332, 607, 629; raia; istoric și păreri privind originea așezării sale; populație: români, armeni, bulgari, evrei, străzi, case, cafenele, prăvălii, biserici, școală 574, 613, 683; carantină la ~ 203, 209; câinii din ~ 574

Giurgiuilești (Gargulet), sat pe Prut, R. Ucraina 334

Gladosnitza, localitate în Serbia 764

Glimboca (Glinboka), sat, comună, jud. Caraș-Severin 324

Globul Craiovei (Globerschüssel), defileu în munții Banatului 320

Glogova, comună, jud. Mehedinți 35; ape minerale la ~; mănăstire la ~ 642

Glogovăț (Glogowacs), veche denumire a comunei suburbane Vladimirescu, mun. Arad 261

Glogoveanu, Constantin (1804–1872), mare ban în Țara Românească

Goidești, sat comuna Brăsești, jud. Buzău 214

Gokvilen v. Cochirleni

Gologan, sat, probabil în jud. Vrancea 723

Golubac (Golubacs, Golubaiei) v. Columbac

Gorceakov, Mihail Dimitrievici (1839–1861), conte, general maior în armata rusă, participant la războiul din 1828–1829 181

Gorj (Gorzy), județ în Oltenia 30, 446, 749

Gornetul, sat desființat, înglobat în sat Buduile, comuna Bozioru, jud. Buzău 218

Gornești (Gernyeszeg, Guerniszek), sat, comună, jud. Mureș, castel, herghelii ale familiei Teleki la ~ 289

Goșa, sat desființat, înglobat în sat Buduile, comuna Bozioru, jud. Buzău 218

Goți, migratori germani; au trecut prin Dacia (sec. IV) 305, 332, 628

Govora, mănăstire, jud. Vâlcea 35

Gramont Louvigny, viconte de ~, francez, în serviciul Rusiei, apoi căsătorit în Țara Românească, desemnat de Kiselev aghiotant al domnului Al. Ghica 176, 611

Grande Valachia v. Muntenia; v. Țara Românească

Grant <Brothers et Co>, casă comercială engleză la Odesa (1840) 857, 858

Gravesend, oraș în Anglia 572

Grădinari (Gredinar), sat înglobat în comuna Giuvănești, jud. Olt 332

Grădiște, localitate în Muntenia

Grădiștea, plasă ~ jud. Buzău 722, 725

Grădiștea (Lagerort, Vasselly), veche denumire a satului și comunei Sarmizegetusa, jud. Hunedoara; colonie romană 193

Grădiștea (Várhely, Grădiștie Lagerort) = Grădiștea de Munte, sat, comuna Orăștioara, jud. Hunedoara, veche capitală Sarmisegetuza Regia 323

Greceanu, Radu, boier și cronicar muntean; fost logofăt (1689–1714), frate al ~ v. ~ Șerban

Greceanuu, Mihai, boier muntean sec. XVIII 217

Greceanu, Popa, vistier (sec. XVIII) muntean 217

Greceanu, Șerban, boier și cronicar muntean; diverse ranguri: frate al ~ v. Radu, al doilea logofăt și spătar, mare stolnic, mare logofăt

Grecia, greci 69, 172, 235, 469, 743, 829, 833, 878, 880; v. și fanarioți; ~ fanarioți referire la boieri și domni ~ instalați în principatele române 89, 99, 102, 103, 110, 119, 147, 153, 176, 182, 750; ~ referire la clerul ortodox sau la ortodocși 838; ~așezați în Țara Românească la București, la Brăila 150, 159, 754; ocupații: negustori, meșteșugari, arendași; ~ așezați în Moldova 744, 745; la Iași, la Galați; ~ așezați în Transilvania 779, 842; agenți consulari v. Rizo; v. Xeno la Galați

Grigore <Dascălușul>, mitropolit al Țării Românești (Ungrovlahiei) (1823–1829) 475; exilat de ruși 162, 176

Grigorie VI, patriarh ecumenic de Constantinopol (1835–1840; 1867–1871) 212

Griesebach, August (1814–1879), botanist și călător german pe Dunărea de Jos (1839); Biografie 761; text 762-766

Grind (Gerend), sat, comuna Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara 257, 263

Griselini, Francesco (1717–1783), abate venețian, cartograf, naturalist, călător în țările române 5

Gropeni (Gropen), sat și comună, jud. Brăila

Gross-Alosch v. Seleușul Mare

Grossaus v. Cristian

Gross und Klein Scharu v. Șemlacul mare și Mic

Gross Szent Miklós v. Sânnicolaul Mare

Gross-Wardeni v. Oradea

Grosse Walachei v. Muntenia

Groși (Töttös), sat, comuna Aușeu, jud. Bihor 253

Grozești (Grosest), veche denumire a sat, comunei Oituz, jud. Bacău 307

Grünau, medic din București (1836) 456

Guilleminot, <Armand Charles>, conte ~, general și diplomat francez (1774–1840) 170, 173

Gura Humorului (Gura-Humora), oraș, jud. Suceava 286, 292

Gura Timocului, localitate în Serbia 332

Gura Văii, localitate aflată în componența orașului-municipiu Turnu-Severin 795

Gurghiu (Gărgeny), sat, comună, jud. Mureș; fabrici de sticlă, hârtie, ocne de sare 290

Gurghiu, râu în Transilvania; valea ~ 290, 297

Gutin (Gutin, Gutâi), munți în Maramureș

Gyala Mare (v. Dealu Mare)

Gyalu (Gyisilon, Judenmarkt) sat, com., jud. Cluj 253

Gyorgyo-Sz. Miklos v. Sânmiclăuș

Gyorgyo Ujfalu v. Suseni

Gyulos = Gyula, localitate în Ungaria

H

- Habsburg, Habsburgi (Austria, austrieci, Casa de Austria, Curtea de la Viena), dinastie imperială 715, 857; împărați ai ~ v. Carol VI; v. Maria Tereza; v. Iosif II, v. Leopold II, v. Francisc II, ultimul împărat romano-german (1792–1806) și primul împărat ca Francisc I al Austriei (1804–1835) 501
- Haemus v. Balcani, munți 67
- Haieu (Hajo), sat component al comunei suburbane Sânmartin, mun. Oradea 251; românii la ~; Băile Episcopiei, Băile Felix lângă ~
- Halévy, Ludovic (1834–1908), scriitor și libretist francez 464, 465
- Haller, familie nobiliară 268, 293; grădina ~ la Cluj
- Három Szék v. Trei Scaune, ținut
- Hârtibaciu (Harbasch), râu în Transilvania 297
- Haşfalău (Hejasfalva), azi Vânători, sat, comună, jud. Mureş; români în ~ 293
- Haţeg, oraş, jud. Hunedoara; ținut; locuitori români 323
- Haţegului, Valea ~ 258, 264, 323
- D'Haussez, Charles Lemercier de Longpré, baron ~ (1778–2854); om politic francez în timpul lui Napoleon I și apoi al Restaurației; autor al unor lucrări relative la peregrinările sale prin Europa; călător în țările române (1836); biografie 499-500; text 500-520, 506
- Haute Valachie v. Oltenia
- Hay, funcționar al casei comerciale Grant & Brothers Co (1840) 857
- Hălăfiş (Halalis), sat, comuna Săvârşin, jud. Arad 262
- Hâlcu (Höltoveny, Helsdorf), sat, comună, jud. Braşov 302
- Hărman (Hönigberg, Hermany), sat, comună, jud. Braşov 303
- Hăţuica (Hatalyka), sat, comuna Cătălina, jud. Covasna 304
- Hârlău, oraş, jud. Vaslui 31; ținut
- Hârşova (Hârsovo, Hersora, Hirsova, Rassora, Rissova), oraş, jud. Constanța 152, 157, 240, 574, 793, 800; fortăreață turcă la ~ 345; locuitori, case, moschee 333, 574; lupte între ruși și turci (vara 1828) 345, 574; carantina de la ~ 794
- Heidelberg, oraş în Germania 486
- Heltau v. Cislădie
- Henzenburg (Riesenburg), neidentificat 288
- Heraclius I, împărat bizantin (575–641) 628
- Herculane, Herculesbad v. Băile Herculane
- Herculanum, oraş roman, acoperit de lava Vezuviului (73 î. Chr.) 452
- Hercule și geneza numelui stațiunii Băile Herculane 74, 477
- Herescu-Năsturel, Constantin (Chierescu) (1798–1874); general din 1823 a servit în armata rusă; în timpul domnilor Al. D. Ghica, Gh. Bibescu și B. Știrbei a primit diverse funcții (aghiotant domnesc, vistier, mare ban, spătar) 458
- Hermanstadt v. Sibiu

Herodek, constructorul unei orgi din Budapesta 248
 Herzegovina, herzegovineni 879, 884
 Hess, Heinrich baron von ~ (1788–1870), general al misiunii diplomatice speciale în Transilvania (1839); șef al Statului Major al lui Radetzky (1848/1849) 796
 Herța, oraș; fost județ în Moldova, azi în R. Ucraina 31
 Hetior (Hétur, Marienburg), sat aparținând mun. Sighișoara 288
 Herfel, doctor, botanist (sec. XIX); a vizitat Banatul
 Hipotești v. Ipotești (jud. Olt)
 Hirscher, Lukas, primar al Brașovului (sec. XVI); soție a ~ v. Apolonia ~
 Hirscher Apolonia, soție a primarului Brașovului ~ Lukas (sec. XVI)
 Hochmeister, Martin, librar la Sibiu (sec. XVIII) 283
 Hodos, lac în jud. Cluj 269
 Hoghiz (Heviz, Warmbrum), sat, comună, jud. Brașov 298
 Holdea (Holdoya), sat, comuna Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara 257
 Holos (Holloсарok), pădure în jud. Harghita 296
 Homorod–Almaș, peșteră lângă ~ ; neidentificat 294, 295
 Hönigberg, sat, comună, jud. Brașov 303
 Honter = Johannes Honter <us>, umanist sas (1488–ian. 1549) 300
 Horezu (= Hurezi), oraș, jud. Vâlcea 220
 Horvath, familie nobiliară maghiară 853; case ale ~ la Cluj 853
 Huber, Christian Wilhelm, consul al Austriei la Galați (8 apr. 1839–16 ian. 1849) 747, 793, 869
 Huedin (Bánfi Hunyad), oraș, jud. Cluj 249, 253; familie nobiliară maghiară din ~ Bánffy 778
 Hugo, Victor, scriitor francez 823
 Humboldt, Alexander Freiherr von ~ (14 nov. 1769–6 mai 1859), ilustru naturalist și geograf german 496
 Hunedoara (Vajda–Hunyad), oraș-municipiu, jud. Hunedoara 193; castelul Huniazilor la ~ 193
 Hunedoara (Hunader Gespannschaft, Hunyad), fost comitat 257, 323; capitală la Deva
 Hunedoara, Iancu de ~, Ioan de ~ (Hunyady Johann) v. <Corvin Ioan> 193
 Huni, popor migrator; invazie a ~ în Dacia (sec. IV–V d. Chr.) 74, 322, 628
 Huroni, populație indigenă din nordul S.U.A., la granița cu Canada 759
 Hussein, pașă de Vidin 794
 Huși, oraș, jud. Vaslui 570
 Huthfalva, v. Cuci

- Iacobeni, comună, jud. Suceava 201
- Iacobeni (Jacobeni), sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud 201, 292
- Iacșici, Dimitrie, rival sârb al domnului muntean Mihnea Vodă cel Rău 282
- Iad (Jad), veche denumire a satului Livezile, jud. Bistrița-Năsăud 291
- Ialomița (Jaunissa), râu în Muntenia 239, 445, 625, 640
- Ialomița, județ/district în Muntenia 29, 33, 39, 40, 233, 332, 749
- Iane, albanez (arnăut), slujitor 230, 231
- Ianina = Ioanina, oraș în Grecia 69
- Iași (Jassy), oraș-municipiu, capitală a Moldovei 31, 45, 237, 239, 241, 338, 339, 524, 700, 706, 712, 713, 714, 715, 727, 732, 735, 738, 742, 785, 789, 790, 857, 858, 859, 860, 867, 870; așezare, climă 530, 531, 712, 785; locuitori: indigeni 68, 208: români (moldoveni) 568; alogeni: armeni, bulgari, evrei 713, 789, 790; germani, greci, francezi, italieni, polonezi, unguri; obiceiuri, moravuri 714, 785; divorțuri, adoptarea titlurilor boierești 712, 785; urbanism, cartiere, mahalale 236, județe, case, străzi (ulițe) 208, magazine, hoteluri 524, 541; comerț 567, 713, 758; monumente, lăcașuri: palat și Curte domnească 567, 685, 688, 697, 698, 699; Mitropolie, biserici: ortodoxe, catolice, evanghelică; Congregația de Propaganda Fide 568; mănăstiri (Treii Ierarhi, Golia, moaștele Sf. Parascheva la ~) 655, 656; situație sanitară (spitale, medici) 668, 669; educație, învățământ, cultură 568: școli (inclusiv particulare) 238; Academia Mihăileană; societăți de Științe naturale și medicale; tipografii, teatru, presă („Gazeta de Moldavia”); modernizare (limbi străine, spirit public, modă); influență franceză 238; saloane literare; divertisment: trăsuri, promenadă, petreceri, jocuri de societate, teatru 496, 759, 785; calamități: incendiul din 1827; evenimente istorice: pacea de la ~ (1792); răscoala din 1818–1819; consulate și consuli străini la ~ al Angliei (Gardner G.), al Franței (Mimaut A.) 961, al Prusiei (Kuch C. A.), al Rusiei (Mirkovici) ; stratificare socială 713; fanarioți 715; mizerie, lipsa igienei 715; ~ județ, ținut
- Ibașfalău (Elisabethstadt), veche denumire a orașului Dumbrăveni, jud. Sibiu; v. și Dumbrăveni 285, 287
- Ibrahim Muteferrika, renegat ungur; a introdus tipografia la Constantinopol (sec. XVIII) 166
- Ibrail, Ibraila v. Brăila
- Iclodul Mare (Iklođ), azi Iclodm sat, comuna Sâncel, jud. Alba 269
- Idecu de Jos (Alsoidecs, Idecs), sat, comună, jud. Mureș 290
- Iernut (Radnoth), sat, comună, jud. Mureș; istorie, locuitori 281
- Iernuțeni (Radnot Faja), localitate componentă a orașului Reghin, jud. Mureș 289

Ierusalim, oraș 591, 594, 688, 799, 821; patriarh de ~ Ieșelnița (Jeschenitza), sat și comună, jud. Mehedinți 326
 Ignatie Grecul (Ignațiu), mitropolit al Ungro-Vlahiei (1810–1812) 475
 Ilan v. Râmnicu-Sărat, județ
 Ilarion, episcop de Argeș (1820–1821; 1828–1845), consilier intim și secretar al lui Tudor Vladimirescu, 209, 228
 Ilba (Iloba), sat, comuna Cicărlău, jud. Maramureș 246, 247
 Ileanda Mare (Ilonda), azi Ileanda, sat, comuna, jud. Sălaj 269, 270
 Ileni (Ilyefalva), sat, comuna Mândra, jud. Brașov 303
 Ilfov, județ în Muntenia 28, 29, 30, 204, 233, 749
 Iliria, provincie 336; iliri: referire la sârbi
 Ilișua (Illutza), sat, comuna Uriu, jud. Suceava 291
 Imperiul otoman (Poartă) v. Turcia, turci 202
 Înău (Jenö), sat, comuna Someș-Odorhei, jud. Sălaj 269
 Incy, stâncă pe Dunăre, lângă Plavișevița 329
 India, referire la proveniența ȝiganilor 78
 Indus, râu în India 78
 Inoc (Inok falva), sat, comuna Unirea, jud. Alba 274
 Ioan, monah la schitul moldovean Manuilovko (1837) 688
 Iohannsdorf v. Sântioara
 Iordache <Olimpiotul> ? <Gheorghe Nicolae>; (1722–1821), căpitan eterist; lupta de la Secu (oct. 1821) 691
 Iorgovici, Paul (1764–1808), cărturar român 462
 Ioseni, sat, comuna Berca, jud. Buzău 641
 Iosia (Ossi), sat, comuna, jud. Bihor 253
 Iosif II de Habsburg (fost mare duce de Toscana), coregent al statelor (1765–1780) și împărat romano-german (1780–1790) 291, 331, 775, 838
 Ipotești, sat, comuna Milcov, jud. Olt, v. Hipotești
 Ipsilanti, Alexandru, domn în Țara Românească (1774–1782); în Moldova (1786–1788) 89, 90, 312; confuzie cu C. Mavrocordat, domn
 Ipsilanti, Alexandru (1792–1828); principe, general maior în armata rusă; conducător al Eteriei 180, 740; relații cu Tudor Vladimirescu 631, 895
 Ireland, călător american pe Dunăre (iun. 1839)
 Isaccea, oraș, jud. Tulcea 94, 697
 Islaz (Izlaz), stâncă pe Dunăre, lângă Svinița 329, 888
 Ismail (Izmail, Smir), oraș în R. Ucraina 527, 529, 766, 799; port la Dunăre; regiune de porto-franco 147
 Istanbul v. Constantinopol
 Istru v. Dunăre

Italia, italieni 121, 161, 498, 628, 631; limba ~, asemănarea cu limba română 732, 734, 735, 741, 746; ~ la București 616, 753; ~ colonizați în Banat (sec. XVIII); mile ~ = 2,466 km²

Iza, râu în Maramureș 244

Izasvaraș, localitate, jud. Alba, neidentificat, 297

Izlaz = Islaz, sat, comuna Izverna, jud. Mehedinți 602

Izvin (Jesztveny, Jezvéen), sat, comuna Receaș, jud. Timiș 256

Izvor (Isvora, Izvoarele), sat, comuna Cornereva, jud. Caraș-Severin

Izvorul Brodului (Isvora Brokului), localitate în Banat, neidentificat 321

Izvorul Crișului (Korosfo, Crișani), localitate, jud. Cluj

J

Jablonec v. Iablanița

Jad v. Iad

Jakobeni v. Iacobeni

Jakresticza (Sjakresticza), torent în Banat 321

Jalpug (Jalburg), lac în R. Ucraina 576

Jaunissa v. Ialomîța, râu

Jaz (Joasz), sat, comuna Obreja, jud. Caraș-Severin 324

Jaz (Jocszs), stânci pe Dunăre în zona Serbiei 328

Jebel (Zsebel), sat, comună, jud. Timiș 324

Jebeln Voiteg (Voitek), sat, comună, jud. Timiș 324

Jeltuhin, general rus, 161

Jena (Zsena), sat, comuna Găvojdia, jud. Timiș 313

Jeni (Jeni-Kilia), v. Chilia Nouă

Jenő v. Inău

Jerdap v. Gardap sau Gherdap

Jeschenitza v. Ieșelnița

Jesebeg, localitate neidentificată

Jesztveny v. Izvin

Jijia, râu în Moldova 239

Jilort v. Gilort, râu

Jiu (Schyl), râu în Oltenia 876

Joseni (Atfal), sat, comună, jud. Harghita 296

Josenii Bârgăului (Borgo, Also-Borgo), sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud 291

Joseph, căpitan, călător american, naufragiat pe Dunăre, lângă Drencova (14 iun. 1839) 858

Joussouf (Youssouf-pașa), comandant militar turc în luptele de la Misolonghi (1823, 1824)

Jósika, familie nobiliară maghiară din Transilvania 853, 854; casă la Cluj 853

Josika, János, baron ~ (1778–1843), guvernator civil al Transilvaniei (1822–1834)
853

Jugăr (Joch), veche unitate austriacă și ungurească de măsură a suprafețelor
Jupa (Zuppa), localitate dispărută, înglobată în orașul Caransebeș, jud. Caraș-
Severin

Jupalnic (Schupanek, Xupanek), sat desființat înglobat în orașul Orșova, jud.
Mehedinți;

locuitori; carantină la ~ 321, 330, 795

Jupănești, sat, comuna Corbeni, jud. Argeș

K

K. und N. Nytytod v. Tinoasa Mare și Mică

Kabili (Kabylen), populație berberă din zona muntoasă a Algeriei

Kaczó v. Câțcau

Kainardgi, Kainarza (Küçük-Kainardgi), localitate în Bulgaria, pacea de la ~ (10/22
iulie 1774) 630, 875

Kalarachi v. Călărași, oraș

Kalinásza v. Călineasa

Kalinreszti v. Călinești

Kalngyer v. Călugări, sat

Kallafat v. Calafat

Kálnoky, familie nobilă maghiară din Transilvania 267

Kancik (Kantschik), localitate în Bulgaria 875

Kandreni v. Dorna Căndrenilor

Kapjan v. Coplean

Kapnik-Banya v. Căvnic

Kápolnas v. Căpâlnăș

Kapolnas v. Căpâlnița

Kapriora v. Căprioara

Kaprucza v. Căpruța

Kapucodrului v. Capu Codrului

Kapus v. Căpușul Mare

Kara-Bogdan, Karabogdanska v. Moldova

Kara Dengiz v. Marea Neagră

Karagiæ, Vuk Stepanovici, cântăreț sârb, autor de cântece populare

Karamon v. Brateș, lac

Karansces, Karansebeș v. Caransebeș

Karavan v. Căvăran

Korawlaschka v. Țara Românească

Karlsbad, Karlovy-Vary, localitate în Cehia 386

Karlsburg v. Alba Iulia
 Karwitz, baron von ~, personaj literar 490
 Kecskemet, localitate în Ungaria 260
 Keker, probabil pâraul Tulbure lângă Baia Sprie 248
 Kelmac v. Chelmac
 Kelnek v. Călnic, sat
 Kemeny, familie nobiliară maghiară din Transilvania, palat al ~ la Cluj
 Kemeny, Ioan, principe al Transilvaniei (1 ian. 1661–22 iun. 1662) 288
 Kendeffy, familie nobiliară maghiară din Transilvania, palat al ~ la Cluj 268
 Kerekszek, pădure în jud. Harghita 296
 Kercs v. Cârța Săsească
 Keresztur v. Cristur
 Kersova, lângă Galați, neidentificat 334
 Ketze v. Chețani
 Kezdi, Vásárhely v. Târgul Secuiesc
 Kilimidu v. Călneș
 Kimpina v. Cămpina
 Kimpolung v. Cămpulung <Moldovenesc>
 Kinién, Kininî v. Căineni, sat, comună
 Kiniș, Paul = Kenesi = Pavel Chinezu (+ 1494), român din Banat, comite al
 Transilvaniei (1478–1494); vestit căpitan al regilor unguri Matei și Ladislau
 în luptele cu turcii (Câmpul Pâinii, Becicherek, Belgrad) 258, 315, 890
 Kintichinik v. Cărcinov, localitate jud. Argeș
 Kiraly-Hogo, Königsberg v. Pădurea Craiului
 Kirlibaba v. Cărlibaba
 Kiselev, Pavel, Dimitrievici (Kisseleff, Kisselev) (1788–1872), conte ~, comandant
 al administrației ruse în principatele române (1829–1834); 123, 128, 142,
 161-169, 172, 174, 176, 182, 496, 618, 631, 633, 657, 672, 771; ~ și
 redactarea Regulamentelor Organice
 Kiskanitz v. Chișcanița
 Kis-Kostil v. Coșteiu de Sus
 Kis-Küküllo v. Târnava Mică
 Kisseto, Kissetta v. Chizătău
 Kladova v. Cladova, jud. Arad
 Klausenburg v. Cluj
 Klausemborgo, Klausenburg, Kolosvár v. Cluj
 Kleber, Jean-Baptiste (1753-1800), general francez în serviciul lui Napoleon I 849
 Klein-Becskerek v. Becicherecu Mic
 Kleinkopsich v. Copșa Mică
 Kleine Walachei v. Oltenia
 Klekk v. Clec

Knoblauchthale v. Valea Usturoiului
 Knox, John (1505–1572), teolog reformator scoțian 595, 689
 Kobia v. Cobia
 Kogălniceanu, Mihail (1817–1891), istoric, scriitor și om politic român 462, 823
 Kokelburg, Kükülvár v. Cetatea de Baltă
 Kokelfluss v. Târnava, râu
 Kőkös v. Chichiș
 Kolnos v. Comloș, sat și comună
 Kolos, Kosolno, Klosmarkt v. Cojocna
 Königsberg v. Crihalma
 Königsthal, localitate în Maramureș
 Koordelor v. Coadele
 Korb v. Corbi
 Korneev (Korneev), vice consul al Rusiei la Galați (1837) 747
 Kornia v. Cornea
 Korniczal v. Cornișel
 Koromnik v. Coramnic
 Koros, Körösch v. Crișul Repede, râu
 Korosfo v. Crișani, Izvorul Crișului
 Korpa v. Cârpa
 Körtvelyfaia v. Curtifaia
 Kosesd v. Cosești, sat
 Kossova v. Coșava
 Kostely v. Coșteiu
 Kosukare v. Cojocaru
 Kotor (Cattaro), localitate în Muntenegru 880
 Kotzebue, August Vincent Otto Nolte ~ (1761–1819), dramaturg german, apoi diplomat în serviciul Rusiei (1781–1817) 859
 Kotzebue, Wilhelm de ~ (1813–1887), diplomat rus 859
 Kotna v. Cotnari
 Koukou v. Cucu, localitate
 Köver, fost district în Transilvania 270
 Kragujevaæ (Kragoujevat), localitate în Serbia 885
 Kralljevacs, stâncă pe Dunăre în zona Porților de Fier
 Krapacs v. Carpați, munți
 Krassova v. Carașova
 Krassovaer, Gespanschaft v. Caraș, comitat
 Krauss, negustor, vice-consul al Prusiei la Galați 747
 Kreuzberg v. Dealul Crucii
 Kreuzfeld, Karazternau v. Câmpul lui Traian
 Kriehuber, litograf din Viena (1831) 58

Krizba v. Crizbav
 Kronstadt v. Braşov
 Kuch, C. A., consul al Prusiei în Moldova la Iaşi (1833–1842) 681
 Kudrics, localitate în Serbia
 Kuciuk-Kainardgi v. Kainardgi, Kainarza
 Kulpa, râu în Croaţia
 Kurte Argiss v. Curtea de Argeş
 Küstendje, Küstendsche v. Constanţa

L

Labatut, Auguste (?–?), literat francez; călător în ţările române (1837); biografie 700; text 700–716
 Lacépède, Bernard Germain Etienne de Laville, conte de ~, nobil francez, pasionat de istorie, ştiinţe naturale şi muzică 453
 Laczfalu v. Siseşti
 Ladislau, fiu (decapitat) al lui Ioan Corvin de Hunedoara v. <Corvin> Ladislau
 Ladislau (László) I cel Sfânt, rege al Ungariei (1077–1095) 250, 251
 Laffite, mesagerie poştală din Paris 436
 Lagau, Charles (?–?), diplomat francez, consul al Franţei în Moldova (1826–1834) apoi la Bucureşti; călător în Moldova 97, 98, 170, 173, 182
 Lagerort v. Grădiştea
 Lalaşinţ (Lalásintz), sat, comuna Bârza, jud. Arad 263
 Lally-Tollendal, Trophine Gérard ~ (1751–1830), publicist, deputat, membru al Academiei Franceze 530
 Lamartine, Alphonse, de ~ (1790–1869), poet şi om politic francez 462, 823
 Lamberti, Pasquale, negustor sard la Galaţi 743; vice-consul al Regatului celor Două Sicilii (1842)
 Lamoteşti (Lamoteasca), sat, com. Milcovul, jud. Vrancea 722, 723
 Lancaster <Joseph> (1771–1838), pedagog englez; sistemul de învăţământ ~ 128, 203
 Lapas-Bánya v. Băiţa, jud. Maramureş
 Lapos-Bánya v. Lăpuşul românesc
 Laslea Mare (Szász László), azi comuna Laslea, jud. Sibiu 287
 Lataki, port pe Coastele Siriei; tutun de ~ 754
 Latină, limbă, referire la originea ~ a limbii române; utilizată în administraţia imperială din Banat; referire la catolicii din Occident 133
 Latour-Foissac = Marie Victor Nicolas du Fay, conte de Latour-Maubourg, zis Foissac (1768–1850), „guvernor” al contelui de Chambord 849
 Laţfalău (Laczfalva), sat, comună, jud. Covasna 304, 306
 Lazăr, farmacist din Craiova (1835) 391

Lazăr, Gheorghe, profesor la Colegiul Sfântul Sava 207, 238, 464
 Lăpuș, râu în Maramureș 249
 Lăpuș, Lăpușul Românesc (Lápos–Bánya, Oláh–Laos în loc de Olahlápos), sat, comună, jud. Maramureș 249
 Lăpușnic (Lapusnyak), sat, comuna Dobra, jud. Hunedoara 257
 Lăsău (László), sat, comuna Lăpușul de Jos, jud. Hunedoara 263
 Lăstuni, sat, comuna Dumitrești, jud. Vrancea 216
 Lăzarea (Szárhegy), sat, comună, jud. Harghita 296
 Leipzig (Lipsca), lipscani (negustori), comerț cu principatele române 109, 139, 234, 741, 771, 834; Leipskani, Lipscani: stradă și vechi centru comercial din București, negustori 234, 474, 754
 Lemaire, Henri Philippe, sculptor francez (sec. XVIII) 464, 465
 Lemnia (Almaș), comuna, jud. Covasna 307
 Lenș, Filip (Linchoux), boier, așezat la București (1829); postelnic (1831) 114
 Leopoldstadt, oraș, construit de austrieci în Ungaria 468
 Leordina, sat, comună, jud. Maramureș 245
 Leș (Less), sat, comuna Moșorid, jud. Bihor 249
 Leșnic (Lesnek), sat component al comunei suburbane Vețel, mun. Deva, jud. Hunedoara 257
 Levant 765
 Léveillé, medic francez (1837) 622
 Levis, duce de ~, probabil fiul ducelui Gaston de Levis (1764–1830), scriitor și om politic francez 848
 Ley, medic al carantinei austriece de lângă Căineni
 Linz, oraș în Austria 887, 888
 Licova (Lupkova), sat, comuna Berzeasca, jud. Caras-Severin 859
 Lipova, oraș, jud. Arad; case, locuitori (români, ruteni); castel-reședință a reginei Isabela, văduva regelui Ioan Zăpolya 261-263
 Lipoveni, ruși veniți din Rusia la gurile Dunării
 Lipoveni (Lipovan), sat dispărut lângă Bălțița, comuna Mănești, jud. Prahova 86, 87
 Lisabona, oraș 147
 Livorno, oraș, port italian 833
 Lizel, ofițer rus; a întocmit o hartă mineralogică a Țării Românești (1833) 217
 Llesd v. Aleșd
 Lloyd, St. Vincent ~, secretar (1836) și girant al Consulatului britanic la București (1837–1838; 1841–1843), vice-consul la Brăila (1837–1848) 548, 585, 783
 Locmaria, Noel Marie Victor du Parc, conte de ~ (?–?), nobil francez atașat Bourbonilor; călător în Transilvania și Banat (1839); biografie 767; text 768-780, 8s48, 849
 Locurile Sfinte

Loevenstern, general imperial 165, 168, 169, 174
 Lom Palanka (Lomgrad, Lom-Palanka), localitate pe Dunăre, în Bulgaria 332, 608
 Londonderry, Charles William Stewart Vane, marchiz de ~, călător pe Dunăre (1840); soție a ~ v. Vane, Fr. Anne, lady ~
 Londra, oraș 90, 207, 211, 383, 540, 543, 550, 572, 584, 589
 Longobarzi, populație migratoare, așezată în N. Italiei 628
 Lopătari, sat și comună, jud. Buzău 217
 Losoncs, Ladislau de ~, voievod al Transilvaniei împreună cu Bartolomeu Drágfi (1493–1498) 890
 Louvières, localitate în Franța 742; postavuri de ~
 Lovi (Love, Lowi) Lizel, mineralog englez, „agent politic „pro tempore” la București (oct. 1834–februarie 1835); călător în țările române; biografie 213; text 214–221
 Ludovic I, rege al Bavariei (1828–1848) 890
 Ludovic = Ludovic (Lajos) I de Anjou cel Mare (rege al Poloniei, ca Ludowick din 1370), rege al Ungariei (1342–1382) 382; fiică a ~ v. Maria de Anjou 251, 629
 Ludovic al XIV-lea, rege al Franței (1643–1715) 715
 Ludovic al XVII-lea, rege al Franței (1774–1792), fiică a ~ v. Marie Thérèse Charlotte de Bourbon 848
 Luduș (Maros Ludas) oraș, jud. Mureș 281
 Ludwig <de Habsburg>, arhiduce, director al frontierei imperiale din sudul Banatului
 Lugașul de Jos (Lugos, Alsólugos), sat, comună, jud. Bihor 252
 Lugoș (Loughos, Lugos, Walach Lugosch), oraș-municipiu, jud. Timiș 75, 186, 313, 542, 770; cartiere german, român; locuitori: români, armeni, evrei, germani, sârbi, unguri; costum, port; case, școli, biserici, teatru 256, 257, 596, 597; holeră la ~ (1836) 508, 511; împrejurimi: podgorii
 Luizi-Călugăra, com., jud. Bacău 566, 569
 Lunca (Oláh Ujfalu), sat, comuna Șieut, jud. Bistrița-Năsăud 290
 Luther, Martin (1483–1546), teolog și reformator protestant german; biblia lui ~ 845
 Lutița (Agyagfalva), sat, comuna Mugeni, jud. Harghita 293
 Luxemburg, oraș; mare ducat 77
 Lvov (Liov), oraș, azi în R. Ucraina 681

M

Macariev (Macarief), oraș pe Volga 237
 Macedonia, provincie 879, 880, 885
 Mädchenburg, Magde, fostă mănăstire de călugărițe, jud. Mureș 288

Maghiari v. Ungaria, unguri
 Magyar Kékes v. Unguraș
 Mageri, reverend, șeful misiunii catolice din Iași (1838)
 Mahbuba („prințesa neagră”), sclavă abisiniană cumpărată de Pükler-Muskau 796, 797
 Mahomed II = Mehmed II Fatih (Cuceritorul), sultan otoman (18 februarie 1451–3 mai 1481) 890
 Mahomed III = Mehmed III, sultan otoman (27 ian. 1595–22 decembrie 1603); război cu Mihai Viteazul 629
 Mahmud al II-lea, sultan otoman (1808–1839), reformator, supranumit „Petru cel Mare al turcilor” 388, 581, 820; fiică a ~ Mirimah 486, 758
 Mainz, oraș în Germania 191
 Maior Petru (1754–1821), cărturar român din Transilvania 462
 Majdak v. Săcărâmb
 Malaia Valahia v. Oltenia
 Malibran Maria Felicia Garcia, celebră cântăreață italiană (1808–1836) 339
 Malnaș, sat, comuna Bodoc, jud. Covasna 303
 Malovăț (Mehiveti), sat și comună, jud. Mehedinți 221
 Malurile, probabil satul Malurile Munteni, jud. Buzău 722, 723
 Malurița, sat, comună, jud. Mehedinți 729
 Mangalia, oraș, jud. Constanța 875
 Manheim, localitate în Germania
 Manheim, sat de coloniști germani în Basarabia (după 1812) 577, 859
 Manin = Maddalena Bongioani, cunoștință a lui Lorenzo Valerio (1835) 338
 Mans (Manz), proprietar de exploatare minieră la Iacobeni, jud. Suceava 201
 Manu poate Manu Ioan M. (1803–1874), mare vornic; prefect la Galați în timpul lui Kiselev; stabilit la București (1833), director la Interne (vornicie) în timpul domnului
 Alexandru Ghica
 Manu, Manolache, boier, mare hatman în Moldova 176, 469; soție a ~ v. Sultana, născută Mavrogheni
 Manuel, Manuilovka, sat și schit în Moldova (1837) 688, 689; locuitori: ruși sectanți
 Maramureș, regiune ~, comitat 244, 247, 876, colonie de moldoveni în ~ refugiați din calea tătarilor 657, 658
 Marea Adriatică 133, 168, 771, 832
 Marea Mediterană 109, 110, 148, 233, 527, 765, 829
 Marea Neagră (Kara Deniz, Pontus Euxinus) 67, 72, 90, 94, 107, 145-147, 157, 201, 232, 240, 334, 339, 450, 451, 457, 473, 527, 575, 577, 646, 696, 716, 727, 730, 749, 765, 766, 795, 799, 808, 809, 811, 826, 831, 835, 857, 860, 875,

879, 886; exilul lui Ovidiu în zona ~; proiectul unirii ~ cu Dunărea printr-un canal de legătură 382, 383, 560, 765

Marea Nordului 133

Marea Roșie 821

Marginea, plasa ~, jud. Buzău 722

Maria de Anjou (1370–1395), fiică a regelui ungar Ludovic I de Anjou; soție a regelui ungar Sigismund de Luxemburg 251, 267, 629

Maria Ludovica, soția împăratului Francisc II Habsburg 322

Maria-Luiza de Habsburg = Marie Louise de Habsburg Lorraine (1791–1847), fiica împăratului Austriei, Francisc I, soția împăratului francez Napoleon I Bonaparte 857

Maria Tereza de Habsburg, împărăteasă a Sfântului Imperiu Romano-German și regină a Ungariei și Boemiei (1740–1780) 74, 80, 256, 301, 314, 315, 768, 838; politica de colonizare a Banatului

Marianna, sora lui Lorenzo Valerio 336

Marie-Thérèse Charlotte de Bourbon (1718–1851), fiică a regelui francez Ludovic al XVI-lea 848

Marienbad, localitate balneară în Germania 386

Marienburg v. Feldioara

Marienburg v. Hetiur

Markselken v. Șeica Mare

Marmont, Auguste Frederic Louis Viesse de ~, duce de Raguza (1774–1852); militar și om politic francez, participant la războaiele purtate de Napoleon I, care l-a înălțat în rang, fiind pe rând, aghiotant, mareșal, guvernator; a slujit apoi pe Bourboni, ce l-au răsplătit cu titlul de pair al Franței; călător în țările române, biografie 183-184; text 185-201

Marna = Marne, râu în Franța 185

Marochetti, Mihai Petrovici, medic, 47

Maros-Ludos v. Luduș

Maros-Portu, vechi antrepozite de sare pe Mureș, azi în componența orașului Ocna Mureș 274, 277

Maros-Sz. György v. Sângeorgiul de Mureș

Maros-us-war, Maros Ujvar v. Ocna Mureșului

Maros Vásárhely v. Tg. Mureș

Marsilia, oraș, port în Franța; comerț cu principatele române 151, 152, 233, 235, 239, 743, 744, 832

Martinuzzi, Gheorghe, cardinal, guvernator al Transilvaniei (1541–1551) 276

Martonfalva v. Sânmartin

Matschies (Măceșul) v. Măcin, oraș

Mauritania, regiune din Africa 473

Maut Marga v. Vama Marga

- Mavrocordat <Alexandru> (Alec), mare boier (1784–1856), hatman în Moldova 142, 179
- Mavrocordat, Constantin, domn (cu întreruperi în Moldova (1733–1769), în Țara Românească (1730–1761) 69, reformele lui ~ 125, 489, 630; confuzie cu Alexandru Ipsilanti (pentru reforma învățământului)
- Mavrogheni, Nicolae, domn în Țara Românească (1786–1790) 312, 475
- Mavros, N<icolae> (1782–1868), secretar al Colegiului pentru revizuirea Regulamentului Organic, unul din inițiatorii Muzeului Natural de istorie națională și antichități din București; a condus serviciul de carantină al Țării Românești 175, 176, 475
- Mayer, Johann (Ignatz Maier) Napomuc, originar din Austria (1803–1873), unul din primii organizatori ai armatei române și al serviciului sanitar, al școlii militare de felceri; medic la Spitalul Sf. Pantelimon (1832) 793; șef al tuturor spitalelor din București (1847) 619
- Măcin (Matschies, Matschin, Măceșul, Matzin), oraș, jud. Tulcea 154, 192, 694, 695, 793, 877
- Mădăraș (Madarasz), sat, comună, jud. Bihor 249
- Mădfălău (Madéfalva), sat, comuna Dănești, jud. Harghita 295
- Măgura Calului, deal subcarpatic între Maramureș și Bucovina 291
- Mălăncrav (Alma Kerek, Mallenkrug), sat, comuna Laslea, jud. Sibiu 287
- Măldărești, sat și comună, jud. Argeș 220
- Măluț (Omlásallya), sat, comuna Braniștea, jud. Bistrița-Năsăud 271
- Mănăstur (Monostur), sat, comuna Vinga, jud. Arad 260, 261
- Mănești (Monești), sat desființat, înglobat în sat Beșliii, comuna Mânzălești, jud. Buzău 86, 217
- Mănești (Monest), sat desființat, înglobat în sat Zărnești, comuna Mălureni, jud. Argeș 308
- Mănicești (Manitschesty), sat, jud. Argeș 228
- Mărgărit, Alecu, paharnic, probabil și judecător al orașului Râmnicu-Sărat (1834) 215
- Mărgineni (Marginoni), comună, jud. Prahova 239, 242
- Mărunțișul (Măruneșul), sat, comuna Pătârlagele, jud. Buzău 218
- Mândra, sat, comună, jud. Brașov 298
- Mânzălești, sat și comună, jud. Buzău 217
- Mc Chamberlaine, călător american, înecat în Dunăre, în naufragiul de lângă Drencova (14 iun. 1839) 858
- Mc Cheyne, Robert (1813–1843), poet și pictor englez, călător în țările române (1839) v. Andrew A. Bonar și ~
- Mecena, Caius, cavaler roman (+ 8 î. Chr.) 382
- Mediaș, oraș, jud. Sibiu 285, 287; ziduri, porți, case, locuitori: români, sași; mănăstire, școli, bibliotecă, spital 286; scaun 286

Medieșul Aurit (Aranyos Médgyes), sat, comună, jud. Satu-Mare 246
 Mehadia = azi oraș, jud. Caraș-Severin 75, 192, 572, 801, 802; antică stațiune balneară 313, 320, 321, 326, 508, 510, 524, 525, 604, 877, 888; izvoare minerale 511; băi la ~ 74, 573, 771, 796, 858, 862, locuitori: români, germani, centru al administrației salinelor în Banat 386; cazarmă, școli, hanuri, lazaret, stație de poștă 315, 771, 805; împrejurimi: ruinele bisericii ortodoxe și ale castelului Barkan 315, 317, 385, 573
 Mehedinți (Mehedinzi), județ în Oltenia 30, 39, 728 814; cutremurul din 11 ianuarie 1838 727-728; plaiurile Cloșani în ~ 640, 749
 Mehmet Ali (Mohammed Ali) (1769–1849), pașă de Egipt (1805–1848) 168, 174
 Meitani, George, de origine aromână, ajuns boier în Țara Românească; a preluat exploatarea ocnelor (1837) 469
 Meitani, Ștefan, bancher la București (1837) 129
 Mensdorf-Pouilly, Emanuel, conte de ~, comandant general imperial în Transilvania (1833–1834) 79
 Mera, sat, comuna Baci, jud. Cluj 254
 Mercifalva, v. Carani, sat
 Mercy, Florimund Claude d'Argenteau, conte de ~ (1666–1734), general imperial, participant la campania din Banat în timpul războiului austro-turc din 1716–1718; primul guvernator militar al Banatului (1716–1734) 73, 74; s-a preocupat de dotarea orașului Timișoara cu instalații de canalizare și purificare a apei 256
 Metelin, insulă greacă; tutun de ~ 754
 Metișdorf (Martonfalva), veche denumire a satului Metiș, comuna Mihăileni, jud. Sibiu 293
 Metternich, Clemens <Wenzel Napomuk Lothar von ~ Vinneburg> (1773–1859), cancelar al Austriei (1809–1848) 796, 869, soție a ~ contesa Melania, născută Lichy
 Meyerbeer, Giacomo, german de origine, compozitor de operă (sec. XIX)
 Mezöseg, referire la Câmpia Transilvaniei 836, 837
 Mica (Mickehaza), sat, comuna suburbană, mun. Dej 263
 Mica Cumanie = regiunea Kis-Kunsag, câmpie fertilă din Ungaria de Sud
 Miclescu, Sofronie (1790–1863), mitropolit al Moldovei (1851–1860) 680
 Micu, Samuil (Klein) (1745–1806), filolog și istoric iluminist român
 Midalin v. Vidin
 Miercurea Ciuc (Csik Szereda, Sereda Ciucului, Szeklenburg, Tschik-Tzereda), oraș, jud. Harghita; locuitori, sediu al regimentului grăniceresc de secuici 295, 303; reședință, scaun secuiesc; duce al scaunului secuiesc v. Mikó F. 295
 Miercurea <Sibiului>, (Mercurea, Reismarkt, Reusmarkt, Szerdahely), sat și comună, jud. Sibiu; cetate săsească la ~ 76, 259

Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593–1601) al Moldovei (înainte de 27 mai–sept. 1600); căpitan general și consilier loctiitor al împăratului pentru Transilvania (1 nov. 1599–sept. 1600), apoi cu generalul Basta (1601–9 aug. 1601), război cu turcii (sultanul Mahomed III) 118, 308, 629

Mihail, Pavlovici, Mare Duce la Rusiei (1798–1848), fratele țarului Nicolae I 129, 234

Mihăileni, comună, jud. Sibiu

Mihăileni, comună, jud. Botoșani 732, 733

Mihăilești (Mihailesei), sat și comună, jud. Giurgiu 30

Mihailovici, Mihail, baron Mihalievich (Michalovici) (1770–1845), general imperial comandantul cetății Timișoara (1837–1845) 796

Mihnea cel Rău, domn al Țării Românești (apr. 1508–oct. 1509), asasinat la Sibiu (12 martie 1510) 282

Mikó, Francisc, conducător al scaunului Ciuc (1620), om de încredere al principelui Gabriel Bethlen 295

Milano, oraș în Italia 121, 817

Milanova (Milanovătz), localitate în R. Serbia 602

Milcov, râu 27, 34, 215, 445, 723

Milova, sat, comuna Conop, jud. Arad 262, 325

Mimaut, Alfred, vice-consul al Franței la Iași (oct. 1833–sept. 1836); girant al Consulatului general al Franței la București (12 sept. 1836–28 martie 1837) 97, 98, 137, 170, 229

Mimaut, Jean François (1774–1837), consul al Franței în Egipt din 1829; fiu al ~ v. Mimaut, A. 464, 465

Minciaky, Matei Lvovici (Minciaki), consul general al Rusiei în principatele române (1835–1860) 530; a condus Comitetul de reformă (redactare a Regulamentului Organic) din Principate după 1829 161, 165, 172, 174

Miniș (Menes, Meneschien), sat, comuna Ghioroc, jud. Arad 261

Mirăslău (Miriaszlo), sat, comună, jud. Alba

Mirkovici, Feodor Iakovlevici (1786–1866), general rus; apoi vicepreședinte al Divanului Moldovei; consul al Rusiei la Iași după 1831 134, 163, 164, 174

Missolonghi = Mesolongion, Mesolonghi, vestită localitate din Grecia în lupta de independență a grecilor (1823–1824) 849

Mizil, oraș, jud. Prahova 726

Moesia, provincie antică în sudul Dunării 628

Mohacs, localitate în Ungaria, bătălia de la ~ (1526) 658

Moise Nicoară (1785–1862), cărturar român din Transilvania 261

Moisei (Mojszen), sat, comună, jud. Maramureș

Molajoni, Joseph, episcop de Nicopole = Giuseppe Maria Molajonni, misionar apostolic și vice-general al Congregației Propaganda Fide în Țara Românească 738

Moldauisch Kinpolung v. Câmpulung Moldovenesc

Moldova, moldoveni (Bogdania, Kara-Bogdan, Karabogdanska) 30, 65, 80, 96, 143, 153, 157, 161, 162, 163, 165, 202, 207, 208, 209, 211, 212, 227, 230, 234, 236, 237, 239, 526, 527, 529, 530, 535, 536, 555, 559, 562, 564, 567, 571, 628, 685, 686, 740; capitală v. Iași; așezare geografică, granițe 724, climă, ape, împărțire administrativă 27, 675 735; limbă 203; istoricul întemeierii ~ și altor evenimente 629, 657, 658; locuitori: indigeni (români) 196, 678; originea lor romană, influența limbilor latină și slavă 712, 758, limbi vorbite 786; fizionomie, caracter, obiceiuri, moravuri, vicii 738, 739, 740; alogeni: ceangăi, armeni, evrei 131-134, 712, 788, 789, 790, germani, unguri, țigani 134-135, 489, 739, 741, 787 în ~; catagrafia din 1831 130; tabel demografic al nașterilor și deceselor (1832-1837) 676; reforma lui Constantin Mavrocordat 489; clase și relații sociale în ~: țărani 787; burghezia; clerul; boierii: originea lor, titluri boierești, obiceiuri, vicii, distracții, instituțiaarendășiei; obligații fiscale în timpul regimului fanariot: tribut la Poartă 706, întreținerea domnilor și altor funcționari, ocuparea cetăților de la Dunăre; ~ „Peru al grecilor” 786, mănăstirile închinat 659, 660; ~ sub regimul administrației ruse în timpul războiului din 1828-1829; protectoratul rus după 1829 159-161; ~ sub legislația Regulamentului Organic; categorii fiscale (birnici, scutelnici, breslași); catagrafia din 1831; recensământul din 1838 661-663, 675; buget: venituri (impozite directe: capitație, petente, dări mănăstirești), impozite indirecte: arenzi, domenii, vămi, ocne, taxe de schimburi comerciale); cheltuieli (tribut la Poartă, lista civilă a domnului, lefurile pentru funcționari, fondul de rezervă); buget pe anul 1827 660-661; buget pe anul 1832 139-140; buget pe anul 1833 158; tabel comparativ al bugetului ~ (1834-1838) 673, 674; economie: bogății ale solului și subsolului, faună 135-137, 744, 745, 831; agricultură 786, viticultură, pomicultură 666-667, meșteșugari 787; unități agrare de măsură (stânjenul) 670; import, export 235, 741, 742; porturi v. Galați; tabel de importuri-exporturi (1832-1837) 157-158, 672, 673; unități monetare de schimb 666; drumuri, poșta 652, 709, 710, 712, transport public 709; călătorii 710, 711; epidemii: holera (1833); starea sanitară 668-669, 671; Regulamentul Organic: instituții, dregători: sistemul electiv, domnia 162-164, 166, 489, Adunarea Obștească 670-671, Divanurile, funcționarii departamentelor, județelor (ocârmuirea) 665, 736; justiția (legislație, instituții): Codul Callimachi, Regulamentul Organic; tribunale, judecători, închisori, pedepse, tablou comparativ al delictelor și crimelor (1832-1838) 665, 671; armata („puterea militară”) 141, 671, 706, 737; clerul (mănăstiri, viață monahală, șefi religioși), religia ortodoxă, preoți 738, 786; mitropolii ai ~ v. Veniamin Costache, v. Miclescu Sofronie; religii în ~: ortodoxă, catolică, mozaică 627; educație, învățământ, „starea intelectuală” în ~ (școli

superioare, tipar, presă și abonați) 495, 668; civilizație, influență franceză 179, modernizare în ~: cunoașterea limbilor străine: neogreaca, franceza, germana 491; frecventarea teatrului 202, 203, saloanelor literare, idei politice reformatoare: Unirea ~ cu Țara Românească sub un prinț străin 171-173, 180; domni ai ~ v. Ștefan cel Mare, v. Bogdan III, v. Familia Movileștilor, v. Ghica Grigore III, Mavrocordat, Constantin, v. Sturdza, Mihail; opoziția contra lui Mihail Sturdza 179; spiritul public 141-143; idei liberale 180; domni fanarioți 715; relații cu puteri străine, consulate, consuli în ~ al Austriei; al Franței v. Mimaut, A.; al Prusiei v. Kuch, C. A.; al Rusiei v. Mirkovici, F. I. 557; relații cu Poarta în epoca regulamentară 167-168; relații cu Rusia în epoca regulamentară 168-169, 178-182; relații cu Țara Românească 713

Moldova, râu 33, 292, 308, 567, 687, 689, 690

Moldova (Orlovicz), insulă pe Dunăre, lângă Banat

Moldova (Neu Moldova) = Moldova Nouă, oraș, jud. Caraș-Severin 146, 326, 327

Moldova = Moldova veche (Alt-Moldawa), localitate componentă a orașului

Moldova Nouă, jud. Caraș-Severin; ruine; topitorii 326, 327, 381, 382, 383

Moldovalahia = referire la principatele Moldova și Țara Românească 756

Moldovița, mănăstire în comuna Vatra Moldoviței, jud. Suceava; ctitorie a domnului Petru Rareș 687

Moltke, Helmuth <Karl Bernard>, baron von ~ (1800–1891), danez de origine, renumit general și strateg în serviciul Prusiei, a contribuit la refacerea și modernizarea armatei otomane: călător pe Dunărea de Jos, în zona țărilor române (1835); biografie 373-374; text 374-395

Mondoville, Henry de ~, aristocrat francez emigrat la București, profesor 439

Monoroștia (Monorostya), sat, comună, jud. Arad 262

Mondoville, francez la București (1836)

Montpellier, oraș în Franța 832

Morais, loc de înhumare în insulele Mării Sudului 517

Morava, râu în Cehia 381

Moravia, provincie; moravi, colonizați în Transilvania (secolul al XVIII-lea) 338, 381, 755

Moravița (Morawitz), sat, comună, jud. Timiș 324, 325

More, funcționar al casei comerciale engleze Grant Brothers (1840) 857

Morilor, râu în Transilvania 277

Moreea, provincie în Grecia 895

Morot, Jean Baptiste (1797–?), călător la Dunărea de Jos (1839–1840); biografie 798; text 799-803

Moruzi, Alexandru, domn al Țării Românești (1793–1796); (1799–1801) 740

Moschanijestie v. Stroiești

Moscova, oraș în Rusia 697

Moscu, Ștefan Hagi, negustor și bancher în principatele române (sec. XIX) 129
 Mosela, râu în Germania 77
 Motnău, sat, comuna Dumitrești, jud. Vrancea 216
 Motnău, râu, jud. Vrancea 216
 Motru (Motra), râu în Oltenia 34, 876
 Movilă, Movilești, familie de boieri și domni din Moldova 687
 Movilă, Gheorghe, mitropolit al Moldovei (1588–1591; 1595–1600; 1600–1605);
 frați ai: v. Simion; ~ v. Ieremia 687, 688
 Movilă, Ieremia, domn în Moldova (25 aug. 1595–mai 1600; sept. 1600–30 iun.
 1606); frați ai: v. Simion; ~ v. Gheorghe 687
 Movilă, Simion, domn în Moldova (30 iun. 1606–14 sept. 1607); frați ai: v. Ieremia;
 ~ v. Gheorghe 687
 Movilița (Movilitza), comună, jud. Ilfov 239, 242
 Mugeni (Bögoz), sat, comună, jud. Mureș 293
 Mühlbach (Mühlenbach) v. Sebeș
 Mumuleanu, Barbu Paris (1794–1837), poet român 462
 Muntenegru, muntenegreni 879, 885
 Muntenia (Bolșaiia Valahija, Grande Valachie, Grosse Walachei, Valahia Mare),
 provincie 27, 227, 233, 236; împărțire administrativă; populație 46, 392,
 749; referire la Țara Românească 219
 München, oraș în Germania 72
 Mureș (Máros, Moros), râu 76, 185, 199, 337; comerț cu sare spre Ungaria pe ~
 501, 511, 516, 543; mine de aur pe Valea ~ 76
 Mureș, scaun secuiesc 289
 Mureș-Ludus (Maros Ludos), probabil Luduș, oraș, jud. Mureș 281
 Mureș-Uioara (Maros-Ujvar), localitate componentă a orașului Ocna Mureșului,
 jud. Alba 277
 Murray, John, autor al unui ghid de călătorie (Paris, 1840) 866
 Muscali v. Rusia, ruși
 Muscel, fost județ în Muntenia 28, 29, 30, 41, 446, 749
 Mustafa II, sultan otoman (1695–1703)
 Mustafa pașa, comandant al armatei turcești în bătălia de la Râmnic (1789) 626
 Mutcan, localitate în Moldova, neidentificată
 „Muzeul Național”, publicație periodică din București condusă de Aaron Florian
 (1836–1838) 466, 624

N

Nadasdy, conte maghiar, comisar al finanțelor în Transilvania (1839) 774
 Nadeșul Săsesc (Szász Nadas), azi Nadaș, sat, comună, jud. Mureș 288
 Nagya-Bánya v. Baia Mare

Nagykend v. Chendu Mare
 Ngy Szeben v. Sibiu
 Nagy–Topolzeva v. Topolovăţu Mare, sat, comună
 Naistarl (?!), Neustadt v. Cristian, sat
 Namick Paşa (?), capudan (1836) 453
 Naneşul (Naneş), punct de frontieră în Banat pe Valea Cernei
 Napier, călător englez pe Dunăre în drum spre Constantinopol 868
 Napoleon I Bonaparte, împărat al Franţei (18 mai 1804–6 apr. 1814; 20 martie 1814–22 iun. 1815) 439, 631, 857; codul Napoleon 735; proiectul anexării principatelor Române la Austria 96, 119, 121, 169, 850
 Nădaş (Nádas), comună, jud. Cluj 254, 269
 Nădăşelu (Nádas), sat, comuna Gârbău, jud. Cluj 254
 Neagoe, Basarab, domn al Țării Româneşti (1512–1521) 310; înmormântat la Curtea de Argeş 228, 589; soţia ~, Despina, copii ai ~ Petru Ioan, Anghelina, Stana, Ruxandra; ginere al ~ Radu de la Afumaţi
 Neamţ, judeţ în Moldova
 Neamţ (Niamtzia), mănăstirea ~, jud. Neamţ 212, 567, 685, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 698
 Neamţ, oraş v. Piatra Neamţ
 Neapole (Napoli), oraş în Italia 472
 Neculelor = Neculele, sat, comuna Vintileasca, jud. Vrancea 216
 Negreni (Fechete Tö, Fekete Tö), sat, comuna Ciucea, jud. Cluj 249, 253
 Negroponte, Constantin, bancher în principatele române 129
 Negroponte, Nicolae, agă mare, negustor armean, boierit de M. Sturdza (1840) 871
 Negruzzi, Costache (1808–1868), scriitor român 462
 Nenciulescu, Alexandru, boier muntean; ministru de Finanţe, mare vistier după 1831 114
 Neofit, episcop al Râmnicului (1824–1840) 209; mitropolit al Ungro-Vlahiei (1840–1849)
 Nera (Neraflusse), râu în Banat 320, 325–327; confuzie cu Timişul
 Nesselrode, <Karl Vasilievici>, conte ~ (1780–1862), om politic rus; cancelar al Rusiei 161, 164
 Neu Simarasch v. Seimenii Mari
 Neumarkt v. Târgu Secuiesc
 Neu–Moldawa v. Moldova Nouă
 Neustadt v. Baia Sprie
 Newfoundland 858
 Niceea, conciliul de la ~ (325 d. Chr.) 460
 Nicolae I, ţar al Rusiei (1825–1855) 160, 161, 168, 531
 Nikon, patriarh al Moscovei (sec. XVII) 697

Nicopole (Nikopolje), oraș în Bulgaria 332, episcop catolic de ~ v. Molajonni, 133, 738, 875
 Niculescu, Constantin, boier din Râmnic Sărat 239, 626
 Niederbronn (Niederbrunn), oraș în Alsacia, localitate balneară în epoca romană 441
 Nil, fluviu în Egipt 793
 Niraj (Nyarad-Fluss), pârau în Transilvania 289
 Niriștau (Ny dradtö), neidentificat 281
 Nistru (Dniester), fluviu 579, 679, 875
 Nojorid (Urögd), sat, comună, jud. Bihor 249
 Nolte, Vincent Otto, om de afaceri englez, apoi cetățean american; călător la Dunărea de Jos și Marea Neagră (1840); biografie 856-857; text 857-860
 Nopcsa Alexe (Elek) (1773-1862), comite al Hunedoarei 194
 Normandia, provincie în Franța 506
 Noua Rusie, colonie întemeiată de ruși în Crimeea 153, 680; guvernator general al ~ v. Voronțov, M. S.
 Noul Amsterdam, oraș în Guiana 556
 Novoselița, oraș în R. Ucraina 338
 Nucșoara, veche denumire a satului Nucșoara de Sus, comuna Posești, jud. Prahova 218

O

Oaia (Vaja), veche denumire a satului Văleni, comuna Acățari, jud. Mureș 289
 Obădescu, colonel, aghiotant al domnului Al. D. Ghica al Țării Românești (1840) 807
 Oberkamf, Christophe Philippe (1738-1815), manufacturier 445
 Ober Mühlenbach v. Sâmbăta de Jos
 Obilești, comună, jud. Călărași 230, 241
 Obreja (Obrescha), sat, comuna, jud. Caraș-Severin 324
 Obrenoviæi, Mihai (Milan, Milos) (1780-1860), principe al Serbiei (1815-1839); (1858-1860) 147, 167, 177, 385, 388, 389, 394, 784
 Occident 126, 146, 612
 Ocna <Dejului> (Akna), localitate componentă a orașului Dej 270
 Ocna Mureșului (Maros-Ujvár, Morouivar), oraș, jud. Alba 199, 272; saline la ~ 777, 838
 Ocnele Mari (Ocna Mare, Ona Mare), oraș, jud. Vâlcea, ocne de sare la ~ 220, 563, 564, 565, 819, 875
 Ocnîța, sat și comună, jud. Dâmbovița

Odesa, oraș R. Ucraina 447, 529, 577, 578, 579, 742, 743, 747, 788, 826, 830, 832, 835, 857, 860; comerț cu principatele române; concurență cu Brăila 169, 233; evrei la ~ 107, 148, 151, 153, 154, 680, 810
 Odobești, oraș, jud. Vrancea 449; vin de ~ 40, 884
 Odorheiul Secuiesc (Udvarhely), oraș, jud. Harghita; locuitori, străzi, piață, biserici, școli (colegiu, gimnaziu), farmacie, spital, castele nobiliare (Bathory, Zapolya) 293, 294, 295; scaun 293, 838
 Odvas (Odvos), sat, comuna Conop, jud. Arad 262
 Oești, sat, com. Corbeni, jud. Argeș 640
 Offen Banya v. Baia de Criș
 Offenbanya v. Baia de Criș
 Ogra (Ugra), sat, comună, jud. Mureș 281
 Ogradena (Ogradina), sat desființat, înglobat în comuna Ieșelnița, jud. Mehedinți; 326, 330; inscripții romane la ~ 383, 385
 Ogretini, sat, comuna Drajna, jud. Prahova 218
 Ohaba-Bistra (Ohalla Bisztra), sat desființat, jud. Caraș-Severin 324
 Olahfalva v. Vlăhița
 Oiejdea (Vajasd), sat, comuna Galda de Jos, jud. Alba 275
 Oituz (Oitosch, Ojtoz-Pass), râu 307; pas în Carpații Orientali 307
 Olah-Pian v. Pianul de Sus
 Olah-Ujfalv v. Lunca
 Olanda, 741
 Olănești, oraș balnear, jud. Vâlcea; ape minerale la ~ 642
 Oldenburg (lângă Orșova), neidentificat 155
 Olt (Altai, Aluta), râu 29, 40, 220, 221, 284, 295, 296, 298, 302, 303, 309, 332, 392, 445, 545, 816, 817, 824, 826
 Olt, județ 30, 233, 263, 749
 Olteni (Oltszenie), sat, comuna Bodoc, jud. Covasna 303
 Oltenia (Haute Valachie, Kleine Walachei, Malaia Valahia, Petite Valachie, Valahia Mică) 27, 73, 102, 118, 119, 233, 640, 892; capitală a ~ v. Craiova; împărțire administrativă (județe); populație 749; ban al ~; caimacam al ~ 381, 392
 Oltenița, oraș, jud. Giurgiu 152
 Olteț, râu 640
 Omlásallya v. Măluț
 Omlás v. Amnas
 Omor, veche denumire a satului Rovinița Mare, comuna Denta, jud. Timiș 324
 Ompoly v. Ampoi
 Olvintz = Olomouc=Olmütz , oraș în Cehia 338
 Oprean, fruntaș al clasei de mijloc în Țara Românească 177
 Oradea (Oradea Mare, Gross-Wardein, Nord Varódinum), oraș-municipiu, jud. Bihor; cetate, fortificații în ruine; locuitori, străzi, piețe, suburbii, case,

cazărmi, școli militare; biserici, singaogă, gimnaziu, seminar, spitale 249, 250; pulberărie; episcopii: catolică, ortodoxă unită; holeră (1836) 779, 780; monumente funerare ale regalității maghiare 251; împrejurimi, Băile Felix 251, 519, 520

Orașul de Floci (Flocz), localitate din Muntenia, azi dispărută 332

Oravița (Oravitza), oraș, comună, jud. Caraș-Severin; cartiere (german, român); locuitori, case, prelucrarea metalelor la ~; reședință a Direcției minelor în Banat 325, 326

Orăștie (Szazuros, Szasz Város, Broos, Sachsenstadt, Szászvos, Szazuros), oraș, jud. Hunedoara; cetate cetate; biserici, gimnaziu, bibliotecă 76, 258, 322, 543

Oreava, probabil Oreachova (Rahova), localitate în Bulgaria 332

Orient 126, 146, 180, 181, 491, 497, 527, 533, 611, 703, 765, 779

Orlat (Orlath), sat, comună, jud. Sibiu; școli, fabrici, comerț, comandament al regimentului român de grăniceri la ~ 284

Orod, veche localitate, azi sat Glogovîț, înglobat în mun. Arad 261

Oroszfalu v. Ruseni

Orșova Nouă (Ada-Kalé, Ada Kaleh, New Orsova), insulă pe Dunăre, inundată în 1972, pentru construirea hidrocentralei de la Porțile de Fier 145, 192, 321, 330, 331, 374, 795, 796, 858, 863; fortăreață 523, 862; populație (otomană), case, străzi 573, 605, 771, 806; pașă la ~ v. Osman Suleiman, pașa 374, 375, 376, 384, 385, 388, 389, 558,

Orșova Veche (Alt Orsova, Orșova, de Sus, Rushova), oraș, jud. Mehedinți, port, cetate la Dunăre 107, 146, 147, 151, 155, 222, 223, 225, 313, 320, 321, 326, 327, 523, 524, 526, 527, 529, 572, 573, 762, 764, 858, 864, 887, 888, 890; locuitori: români, greci, sârbi; moravuri, costume; case străzi, han, magazine; târg săptămânal, comerț, case comerciale la ~; punct de oprire și tranzit pentru navigația pe Dunăre 863; debarcader; biserici, școli 801, 814; carantină, cordon sanitar 603-605, 770, sediu al comandamentului carantinei de la Dunărea de Jos 191, 862; depozit de arme, regiment românesc la ~ 330, 374

Ortzár, sat turcesc la Dunăre

Orvend v. Urvind

Osmanpazar (Osmanbazar), localitate în Bulgaria 875

Osman Suleiman, pașă al fortăreței Orșova Nouă (1835) 375, 388

Ossi v. Iosia

Ostrov, insulă pe Dunăre, jud. Caraș-Severin 819

Oșorhei (Váserhely), sat, comună, jud. Bihor 252

Otetelișanu <Iancu> (Otto Ianko, Johann Delischian) (1795–1876), boier din Țara Românească; ocârmuitor al Brăilei (1835) 391

Otfalău (Otfalva), probabil în jud. Harghita 295

O-thaiti = O-taiti sau Otahiti cea mare, insulă din arhipieleagul Tahiti în Polinezia 517
 Otomani v. turci
 Ourzizteni v. Urziceni
 Ovidiu, Publius Naso ~ (43 î. Hr.–17 d. Chr.), poet latin, exilat în zona Pontului Euxin; legenda locuirii la Caransebeș (turnul lui ~) 314, 339, 509, 772
 Ozun (Uzon), sat, comună, jud. Covasna 304

P

Pactolus, râu antic aurifer din Asia Mică 750
 Pad, râu în Italia 879
 Padina Mare (Babimarti), sat, comună, jud. Caraș-Severin 44
 Paget, John (1808–1892), nobil englez, căsătorit și stabilit în Ungaria; călător în Transilvania; biografie 836; text 836-845
 Pahlen, general rus 160
 Pajoga (Poszoga), sat, comuna Zam, jud. Arad 263
 Palanca (Palanka) = Palanca Nouă, localitate în Banatul sârbesc 327, 562
 Palmerston, Henri Temple, viconte ~ (1764–1865), om politic britanic; ministru de Externe (1830–1841; 1846–1851) 859
 Panciova, localitate în Serbia 768
 Panduri, populație din Oltenia, organizată militar 118, 770, 773; căpitan de ~ v. Solomon Ioan
 Pannonia, provincie antică 74, 836
 Papazoglu <Ioniță>, stabilit la Moscova (1811–1825); apoi la Iași ca agent comercial al Rusiei pentru principatele române 487, 490, 491, 498
 Parant, Joseph Louis, consul francez 434
 Paraschira (Paraskira), sat, jud. Galați 236, 241
 Paraschiva, arendaș la Brăila (1835) 232
 Parteiu, Pretan v. Biertan
 Paravudi, localitate în Bulgaria 875
 Pardoe, Julia (1806–1862), scriitoare britanică, călătorește la Dunărea de Jos și Marea Neagră (1836); biografie 341; text 341-346
 Paris, oraș 89, 90, 145, 207, 211, 239, 604, 610, 702, 703, 757, împrejurimi: păduri, parcuri, Bois de Boulogne, Saint Cloud, Montmorency, Enghien, Saint-Maur; loc de instruire și formare culturală a românilor din principatele române 436, 438, 451, 464, 532, 533, 719, 734, 799, 822; modă de ~ 518
 Partenie (?-?), cleric rus, călător în Moldova (1837); biografie 684; text 685-699
 Partos (Maros Portu, Maroschafen), port pe Mureș și depozit de sare lângă Alba Iulia
 Passarowitz = Pojarevæ, localitate în Serbia, pacea de la ~ (1718) 73, 155, 770

Pasvan Oglu (Pasman Oglu) = Pazvantoglu, Osman, pașă de Vidin (1794–1807) 333
 Patatisch, episcop al Oradei = Patașici Adam, baron de ~, episcop catolic de Oradea (1759–1776), arhiepiscop de Karlocsa (1775–1781) 250
 Pavel Chinezu (Chineș, Kiniș) v. Kiniș Paul
 Pazmany, Peter, arhiepiscop la Oradea 251
 Păcureți, sat și comuna Păcurența (Păcurețza), jud. Prahova 218, 641
 Pădurea Craiului (Kiraly-Hoga, Königsberg), munți în lanțul Carpați
 Pănătăul, sat și comună; jud. Buzău 218
 Pănătău, râu, jud. Buzău 218
 Pătârlagele, sat și comună, jud. Buzău 218
 Pătroaia (Pietroasa), sat, com. Crângurile, jud. Dâmbovița 726
 Păuliș (Paulis), comună, jud. Arad 261
 Păușești, sat și comună, jud. Vâlcea 34
 Pârâul Roșu (Verespatak), mine la ~; probabil la Roșia Montană, jud. Alba
 Pârșcov, sat și comună; jud. Buzău 214-215; munte în Carpați; district; huiă la ~
 Peceneaga (Pizineaga), neidentificat 876
 Peceneva (Pecseneska), azi Pecenișca, localitate componentă a orașului Băile Herculane, jud. Caraș-Severin 773
 Pedemonte, casă comercială sardă la Galați (1832) 735, 742, 743, 744, 747
 Peletinu, râu în Transilvania 216
 Pemflinger, Marcus, patrician sas din Sibiu (sec. XVI) 283
 Peneu (Pinea) ?, probabil localitate, jud. Galați (vezi și Pinu, jud. Buzău–n. n.) 235–236, 241
 Perrin, Raoul, călător francez în țările române (1839); biografie 748; text 748-760
 Persia, persani 155, 540, 765, 886; limbă ~; prinți ~ 540, 550, 551, 556, 559, 560
 Perșani (Persany), sat, comuna Șinca, jud. Brașov 80, 299
 Peru, referire la Moldova exploatată economic de grecii fanarioți 104
 Pesta v. Budapesta
 Peștera, sat component al comunei suburbane Aștileu, oraș Aleșd, jud. Bihor 253
 Peștera Veterani (Piscabara, „Caverna”) v. Veterani, peștera ~ (în sudul Banatului)
 Pestișu de Jos, neidentificat 322
 Peștisu Mare (Pestes), sat înglobat în mun. Deva 322
 Petelea (Petele), sat, comună, jud. Mureș 289
 Petersburg v. St. Petersburg
 Peterwaradin, Petrovaradin (Peter–Waradin), cetate, oraș în Serbia 849
 Petite Valachie v. Oltenia
 Petnic (Pettnik), sat, comună, jud. Caraș-Severin 320
 Petridu (Péterd), comuna Petreștii de Jos, jud. Cluj 272
 Petrindul Mic (Petri), sat, comuna Căzăplac, jud. Sălaj
 Petroșnița (Petroschnicza), sat, comună, jud. Caraș-Severin 314

Petroviă, Petru; a consolidat castelul Barkan de lângă Mehadia (1554) 315
 Petru I <Aleksseevici>, țar al Rusiei (1682–1725) 697, 860; ~ și campania de la Prut (1711) 630
 Peuce v. Tulcea
 Pianul de Sus (Ôlahe Pian), sat, reședință, comuna Pianu, jud. Alba 259
 Piatra, sat și comună, jud. Teleorman
 Piatra Chirii, neidentificat, lângă Zlatna 278
 Piatra Negrileștenilor, munte în Carpații ardeleni
 Piatra <Neamț>, oraș-municipiu, jud. Neamț 31, 449, 685; județ în Moldova
 Piave, râu în Italia 879
 Picurile, consemnat în text drept sat; probabil este vorba de cele două puțuri de petrol în estul comunei Nicula Măgura, jud. Vrancea 216
 Piemont, regatul ~ 450, 536, 732, 740, 742, 743, 747, 829; milă ~ 2,466 km; livră ~ 317,62 gr
 Pietroasa, sat, comună, jud. Buzău 216
 Pippo Spano, conducător militar, a întărit castelul Barkan (sec. XV) 315
 Pirie, călător american, naufragiat pe Dunăre (14 iun. 1839) 858
 Pitești (Piteszti), oraș-municipiu, jud. Argeș 29, 228, 306, 308, 586, 588, 641, 549, 827;
 prefect de ~ v. Brătianu, Constantin (Duică)
 Piua Petrii (Piopétrik), sat, comuna Giurgeni, jud. Ialomița 152
 Plavișevița (Plavischeviza, Plavissewitza), sat, comuna Dubova, jud. Mehedinți 326, 384
 Ploiești, oraș-municipiu, jud. Prahova 28, 99, 726
 Plombières, localitate în Franța 511
 Plugova, sat, comună suburbană, oraș Mehadia, jud. Caraș-Severin; munte în Banat
 Poartă, Poartă otomană v. Turcia, turci
 Podolia, provincie azi în R. Ucraina 135, 148, 152, 153, 160, 166, 169, 170, 235, 579
 Podul Munci<i>, în vechime Podu Moncii, sat, comuna Vintilă Vodă, jud. Buzău 217
 Poenaru, Petrache (Poyenar) (1799–1875), profesor la Colegiul Sf. Sava și director al Eforiei Școlilor naționale (1832–1848) 202, 207, 209, 210, 211, 464, 822
 Pogor, Vasile (?–?), boier moldovean; comis (1827), apoi spătar și deputat în Obșteasca Adunare a Moldovei 462, 463
 Poiana Mare (Pojana), sat, comună, jud. Dolj; schit, 216; domeniu al principelui M. Obrenovici 394
 Poiana Mărului, mănăstire; centru al paisianismului 687, 694; azi în sat, comuna Jitia, jud. Vrancea
 Poiana Stampei (Poiana Stampi), sat, comună, jud. Suceava 285, 291
 Poienari, localitate în jud. Argeș 451

Poieni (Sebeș), sat, comună, jud. Cluj 253
 Poienile (Boienile), sat, comuna Pătărlagele, jud. Buzău
 Poienile Fraților (Pojeniele Fertiilor), poate satul Poienile Boinei, comuna Sohotul Mare, jud. Caraș-Severin 321
 Pojejena (Pojeriele, Fertilor), sat, comună, jud. Caraș-Severin
 Pojorâta (Poschorita, Posorita), sat, comună, jud. Suceava 285, 292
 Pokschoja v. Bucșoia
 Poligny, regiune viticolă din Franța 755
 Polinezia, insule în Oceanul Pacific 517
 Polizu, Dimitrie, serdar, ispravnic la Călărași în Țara Românească (1834) 231
 Poljetin, localitate în Serbia 383, 384
 Polonia, poloni 133, 134, 136, 143, 144, 170, 185, 208, 238, 338, 734, 884; principe ~ v. Poniatowski Joseph; coloni în Transilvania
 Pompei, oraș roman, acoperit de lava Vezuviului (73 î. Chr.) 514
 Poniatowski, Joseph (1763–1813), principe polon, general, devenit mareșal al Franței 445
 Ponoarele, comună, jud. Mehedinți 728
 Ponoreț (Ponor), sat, comună, jud. Alba 280
 Pontéculant, Louis Gustave Dulcet de ~ (1764–1853), girandin 479
 Pontus Euxinus v. Marea Neagră
 Popești, pădure în jud. Alba 280
 Popp, bancher român din Brașov, cu afaceri la Viena și Sibiu 543
 Porcenii (Porosen), neidentificat 263
 Porcești (Porcsesdo), veche denumire a comunei Turnu-Roșu, jud. Sibiu 284
 Poreczi, Porecza, stâncă pe Dunăre v. Porțile de Fier
 Porro, Casă Comercială genoveză la Odesa 743
 Portița, braț al Dunării 577
 Porțile de Fier (Cataractae Danubi, Denur Găpy, Denur Kapu, Poreth, Porta perrea, Porte de Fer, Poarta Neagră), cataracte pe Dunăre 193, 223, 224, 323, 329, 331, 346, 382, 389, 524, 604, 762, 764, 770, 771, 795, 796, 806, 814, 858, 863, 865; proiect de canal la ~ 795
 Porumbacul de Jos (Porumbák), sat, comună, jud. Sibiu 297, 298
 Porumbeni (Galabfalva), sat, comuna Mugeni, jud. Harghita 293
 Poteca, Eufrosin, profesor și director la Colegiul Sf. Sava din București 238
 Potemkin, Grigori Aleksandrovici (1739–1791), feldmareșal rus, favorit al țarinei Ecaterina a II-a 860
 Posești, azi sat, comuna Poseștii Pământeni, jud. Prahova 218
 Prahova (Praova), râu în Muntenia 28, 34, 72, 84, 86, 219, 306
 Prahova, județ în Muntenia 29, 41, 445, 446, 452, 457, 641, 749, 877

Predeal (Predial), munți, oraș, jud. Brașov
 Predescu, probabil Eugen (Evghenie), Predescu, boier din Țara Românească 469
 Prejmer (Prásmar, Tarthau), sat, comună, jud. Brașov 304
 Pressburg = Bratislava, oraș, R. Slovacia 20, 525, 598, 857, 888; episcop de ~
 Prévalais, oraș în Franța 449
 Pribam, localitate în R. Slovacia 76
 Prigor, sat, comună, jud. Caraș-Severin; garnizoană imperială la ~ 44, 320
 principatele române, cutremure 557; ideea Unirii 171–173; principe străin 173
 Principatul Rumâniei v. Țara Românească
 Pripoare sau Pripoare (Prepora, Prepura), sat, comuna Persani, jud. Vâlcea 308, 310, 547, 588
 Prisaca (Priszaka), probabil Peștere, sat, comuna C. Daicoviciu, jud. Caraș-Severin; post de grăniceri la ~ 313
 Probus <Marcus Aurelianus>, împărat roman (276–282) 261
 Prokesch <Anton> von <Osten>, conte (1795–1876), diplomat austriac și autor al unor lucrări 765
 Proreji, insulă pe Dunăre 145
 Prundul Bârgului (Borgobrund), sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud 285, 291
 Prusia, prusieni; 137, 146, 492; agent comercial în Moldova 389 v. Papazoglu Ioniță; v. Scott, consul la Iași v. Kuch, C. A., consul la București v. Sakellario, Constantin; vice consul la Galați ~ v. Krauss
 Prut, râu 92, 104, 135, 138, 160, 576, 577; campania de la ~ (1711) 27, 31, 65, 211, 237, 239, 334, 448, 559, 656, 657, 679, 681, 745, 823, 830
 Pucheni, comună, jud. Dâmbovița; ape minerale la ~ 642
 Pucioasa, oraș, jud. Dâmbovița 34, 35, 327; ape minerale la ~ 219, 642
 Pückler-Muskau Herman <Louis Henri> (1785–1871), nobil german, literat, horticultor, ajuns principe (1822), intrat în serviciul armatei ruse; călător la Dunărea de Jos (1839) 497–498; biografie 791–792; text 792–797; 453
 Puldscha v. Tulcea
 Putna, râu în Moldova
 Putna, fost județ pe locul actualului județ Vrancea, reședință a ~ v. Focșani; ispravnic de ~ v. Razu 32, 627
 Putna, mănăstire, jud. Suceava; ctitorie și necropolă a domnitorului Ștefan cel Mare 687

Q

Quin, Michael (1796–1843), avocat și scriitor politic englez; călător în țările române (1834); biografie 222; text 222–225, 807

R

- Racoș (Rákos), azi Racu, sat, comuna Siculeni, jud. Harghita 295
- Radna Lipova (Radna Lippa), localitate componentă a orașului Lipova 261
- Mănăstire 262
- Radnot Faja v. Iernuțeni
- Radnoth v. Iernut
- Radu, Leon, domn al Țării Românești (1664–3 martie 1669) 475
- Radu, Negru (Rudolf cel Negru), primul voievod legendar al Țării Românești 89, 567, 629
- Rafail, stareț al mănăstirii Vorona (1837) 693
- Raffet, Denis Auguste Marie ~ (1804–1860), desenator și litograf francez); călător în Țările române (1837); biografie 681–682; text 682–683; 601, 680
- Raguza = Dubrovnik, oraș, port la Marea Adriatică 152
- Rahova v. Oreahovo 152
- Raimondi, Iosif, spițer stabilit la București (1831); 53, 55, 59, 60, 61 copii ai ~ Cecilia, Giuseppina ~ 56
- Rákoczi I, Gheorghe, principe al Transilvaniei (decembrie 1630–11 oct. 1648) 276
- Rákoczi II, Gheorghe, principe al Transilvaniei (11 oct. 1648–7 iun. 1660) 251
- Rasova (Bassova, Rassova), sat și comună, jud. Constanța 794, 808, 809, 875, 887, 888 proiect de cale ferată —Balcic 794
- Rașca, râu în Vrancea 216
- Rașca, sat, comuna Gura Căliței, jud. Vrancea 216
- Ratiaria, capitala anticei Dacia ripensis (în vestul Daciei aureliene, pe malul drept al Dunării)
- Razelm (Ramscin), lac 577
- Răcăștia (Rákosd), localitate componentă a orașului Hunedoara, jud. Hunedoara 323
- Razu, Gheorghe, ispravnic de Focșani (1837) 626, 627
- Răchita (Alkete), sat, comuna Săsciori, jud. Alba 259
- Răchitova (Rukitlova), sat aparținând orașului Oravița, jud. Caraș-Severin 326
- Rădăuți, oraș, jud. Suceava; 688; episcop de ~ v. Crimca, Anastasie
- Râmnic, râu în Muntenia 216, 723, 724, 725, 726
- Râmnic <Sărat>, oraș în Muntenia 27, 785, boier din ~ Niculescu 215, 641, 755; bătălia dintre ruși și turci de lângă ~ (Mălinești) (22 sept. 1789) 626
- Râmnicu de Sus, plasa ~, jud. Buzău 722
- Râmnicul-Sărat (Ilam, Slam Râmnic), județ în Muntenia 445, 446, 449, 457, 723, 725, 734, 749, 821, 877, 884
- Râmnic Vâlcei> (Râmnic de Olt), oraș-municipiu, jud. Vâlcea; 30, 40, 209, 220, 221; episcopie de ~ 115; episcop de ~ v. Neofit
- Râmnicelul, râu în Muntenia 34

Râncezi (Rîngești), veche denumire a satului Nucșoara de Sus, comuna Posești, jud. Prahova 217

Râșca (mănăstire în Moldova), jud. Botoșani 698

Râșnov (Rosenau), oraș, jud. Brașov; locuitori (sași); veche cetate lângă ~ (Eulenburg) și peșteră 302, 306, 842

Râul Negru (Fekete Fluss), râu în Transilvania 304

Râul Vadului, râu în Transilvania 309

Râșor (Rassor), sat, comuna Mândra, jud. Brașov 298

Réaumur, René Antoine Ferhault de ~; fizician și naturalist francez (1683–1757) 443, 732

Recaș (Rékas), sat, comună, jud. Timiș 256

Reci (Réti), sat, comună, jud. Covasna 304

Regenssberg (Ratisborne), oraș în Germania 146, 886, 887, 888

Reghinești, sat desființat, înglobat în sat Beșlii, comuna Mânzălești, jud. Buzău

Reghinul Săsesc (Szász Régen, Reenmarkt) = Reghin, oraș, jud. Mureș 285, 290

Regulamentul Organic 706 („regulamentul de reformă”), Corpus de Legi alcătuit în baza prevederilor Tratatului de la Adrianopol (1829), cu conținut identic pentru Moldova și Țara Românească, de către comisii ale boierilor pământeni, sub controlul autorităților ruse 530, 535, 536, 538; sancționat de ruși, impunerea articolului adițional 706; opoziția boierilor munteni 162, 164, 176, 181, 182; influența franceză la redactarea ~; sistemul electiv al domnilor și Adunărilor obștești; sistemul administrativ-politic al Principatelor române (politică internă, economie, fiscalitate, justiție, ordine publică); modernizare: acordarea de drepturi civile egale pentru români și străini 634; prevederi pentru Moldova 663–665; 111, 127 ~ prevederi pentru Țara Românească: sistemul electiv; administrație internă; relații boierici-țărani: „spiritul public” (formarea unei noi mentalități sociale potrivit unor prevederi moderne ale ~) 634

Reinbold, medic la Zlatna 277

Reisenden Körös v. Crișul Repede

Reismarkt, Reusmarkt v. Miercurea Sibiului

Rembrandt, pictor și gravor flamand <Harmenszoon Van Rijn> (1606–1669) 616

Remetea (Remete), Remetea Mare, sat, comună, jud. Timișoara 256

Remeți (Remete), sat, comună, jud. Maramureș 244

Reni (Timarova, Tomarino, Tomarova, Smir), port la Dunăre, azi în R. Ucraina 33, 560, 576, 697; carantină la ~ 93, 147, 527, 799, 830

Reșița (Resicza), oraș-municipiu, jud. Caraș-Severin; uzină siderurgică (furnal, forjă, turnătorie, etc.) la ~; sediu administrativ al minelor la ~ 325, 327

Retezat (Retyzat), masiv în Carpații Meridionali v. Carpați, munți

Rez – Bánya v. Băița, jud. Bihor

Rheday, Redey conte v. și Csáki – Rheday 289, 778

Richelieu, Armand Emmanuel du Plessis de Fronsac, duce de ~ (1766–1822),
 emigrat în
 Rusia; guvernator de Odesa 234
 Ribna, râu, neidentificat 333
 Riesenburg v. Henyenburg
 Rigas <Velestinlis> Ferios (1754–1798), patriot grec, imnul lui ~ 71
 Rin, 155 proiectul unirii ~ cu Dunărea (1833) 191
 Rissova v. Hârșova
 Rizo (Rhizo-Nerulos) = Rizo Iacovache Nerulos (n. 1778), om de stat și literat grec,
 mare postelnic în Țara Românească (1820) 446, 469
 Robert Allen, scoțian, înecat în Dunăre (iun. 1839)
 Rocca, casă comercială genoveză la Galați 743
 Rochel, autor de lucrări de geologie a Banatului
 Rogozul = Rogozu, sat, comuna Slobozia, jud. Buzău 22, 724
 Roma, oraș 460, 568, 687
 Roma, probabil localitate în jud. Brăila 231, 241
 Roma, Roman, Imperiul ~ romani 602, 628, 629; coloni în Dacia 96, referire la
 latinitatea limbii și poporului român 779, ctitori de orașe (Băile Herculane);
 vestigii ~; împărați ~ v. Traian, v. Septimius Sever; v. Caracalla Antonius; v.
 Aurelian; v. Justinian „romani” referire la rușii eliberatori de sub turci 180
 Roman, oraș-municipiu, jud. Neamț 239, 307; fost județ 31, 566, 567, 569,
 570, 693
 Romanai (Romanazy), fost județ în Oltenia; 30 reședință v. Caracal; vestigii
 romane 749
 Romani Vasari, mănăstire, neidentificată 333
 Români (daci, olacci, romani, romagneschi, rumani, valahi, vlachi) 96, 105, 118,
 133, 148, 225, 231, descendența și originea ~; 171, 178, 526, 628;
 răspândirea ~: Banat, Transilvania, Țara Românească, Moldova, Bucovina;
 278, 288, 323, 326, 615, 805; limba ~ geneza ei latină, asemănarea cu limba
 italiană 89, 678, 879; influența limbii slave; scrierea cu alfabet chirilic în
 principatele române; ~ religia, practici și ceremonii religioase: căsătorii,
 înmormântări, superstiții; 475, 476, 477, fizionomia 223, caracterul ~;
 moravuri 881, vicii (împrumutate de la străini: greci, fanarioți, turci,
 polonezi, evrei); starea socială a ~: țărani, boieri, lipsa clasei de mijloc,
 influența franceză; ușurința ~ în învățarea limbilor străine; căturări literați
 ~: v. Iorgovici, Cichindeal, P. Maior, S. Micu (Transilvania, Banat) v. D.
 Cantemir, Al. Donici, Gr. Alexandrescu, V. Pogor, Gr. Ureche, V.
 Alecsandri, M. Kogălniceanu (principatele dunărene), ~ locuitori indigeni ai
 Țării Românești, ~ majoritari la București; ~ locuitori indigeni în Banat;
 considerații privind autohtonitatea lor, fizionomie, port; 752 ~ la Caransebeș, la
 Lugoj, 257 Deva, la Recea, Orșova Veche, ~ în regimentele de grăniceri (sf.

sec. XVIII–începutul secolului al XIX-lea); mineri ~ în Transilvania „între cei mai vechi locuitori”, majoritari („partea cea mai numeroasă a populației”), originea și limba ~ 779; ~ fizionomie, costum, alimentație, obiceiuri, superstiții, moravuri, mod de trai, 475, 476, 477, 478, 536, 537, 538; ocupați 378, 500, 504, 514; înclinație spre *dolce for niente* 753

Rona de Sus și de Jos (Rhonászeg), comune, jud. Maramureș 245

Rosetti, C. A. (1816–1885), om politic și publicist român 463

Rosetti-Roznoveanu Iordache (Rosnovanu) (1764–1836), mare boier moldovean; vistier (1795–1812); consilier de stat rus (1819); viață, mare logofăt și președinte al Divanului Domnesc 180, 237

Rosetti-Roznoveanu Nicolae (Roznovanu) (1764–1836), mare boier moldovean (1794–1858); favorabil eteriștilor (1821); mare spătar (1812), agă (1815, 1818), vistiernic (până la 1851), candidat la Căimăcămie (1856) 180, 237

Rosetti, Vasile, logofăt în Moldova; fiică a ~ v. <Sturdza> Safta; ginere al ~ v. Sturdza M., domn al Moldovei 497

Rossi, Napoleon, căpitan, agent al Casei comerciale genoveze de la Galați 743

Roșia (Vörös-Flüsses), râu în Transilvania 279

Roșia Montană (Vöröspatak, Werispatak), comună, jud. Alba, exploatare minieră la ~ 198, 378, 775, 776

Roth, ofițer austriac, comandant de grăniceri la Caransebeș (1839) 770, 772, 773

Rothenturnepass v. Turnu Roșu

Rothwaserthale v. Valea Roșie

Raudnij, localitate în Slovacia 76

Rouget de Lisle (1760–1836), compozitorul marșului *la Marseillaise* 463

Roussin <Albin René>, baron ~, pair de France, amiral (1840), ambasador la Constantinopol (1832), ministru al Marinei (1840, 1843) 174, 176

Royer, Alphonse (1803–1875), romancier și dramaturg francez, călător în țările române (1837) 756, 757

Rubens, Peter Paul (1577–1640), pictor flamand 476

Rucăr, sat, comună, jud. Argeș 306, 452

Rückmann, Piotr Ivanovici (Rieckmann), consul general al Rusiei la București (1835–1839) 395, 437, 469

Rudolfstadt, oraș în Germania 386

Rumelia (Romélie), provincie 762, 765, 843; locuitori din ~ așezați la București 753

Rupea, localitate, jud. Brașov, cetate la ~ 76

Rusca Montană (Russberg), sat, comună, jud. Caraș-Severin 325

Ruschina, mine, neidentificat 278

Rusciuc (Rustschuk) = Russe, oraș în Bulgaria 205, 209, 226, 332, 380, 582, 583, 695, 765, 794, 800, 866

Ruseni (Oroszfalu), localitate contopită cu Târgul Secuiesc, jud. Covasna 304

Ruschova v. Orșova veche

Rusia, ruși (Cabinetul de la Sankt Petersburg, muscali 33, 36, 65, 88, 94, 111, 116, 118, 123, 124, 128, 130, 136, 138, passim; starea socială în ~ iobăgia 578, 579; mod de trai; sărăcia generalizată, pasiunea pentru votcă 578; rusnaci ~ referire la populații slave din Transilvania 779; războaie ale ~ cu Turcia (1767–1774; 1789–1792; 1828–1829) 701, 706; evrei în ~; însărcinat cu afaceri al ~ la Paris v. Kiselev, P. D.; cneaz al ~ v. Vladimir I. Sviatoslavski; Mare Duce al ~ v. Mihail Pavlovici; țari ai ~ v. Petru I, v. Pavel I, v. Alexandru I, v. Nicolae I; relații cu Turcia; relații cu principatele române (Țara Românească 563, Moldova 96, 97, 109, 110, 527, 529, 533, 535, 537, 538, 737, 742, 756, 799, 820, 826, 829, 830, 831, 833, 866, 867); așezați în țările române 872; politica anexionistă 878, 879 și influența ~ în țările române: războiul din 1828–1829; 155, 156 după Tratatul de la Adrianopol din 1829 706; ~ și alcătuirea Regulamentului Organic, guvernator al Rusiei în principatele române (1829–1834) v. Kiselev P. D. 378, 559

Rușii de vede = Roșiori de Vede, oraș-municipiu, jud. Teleorman 30

S

Saal („Sachsische”), afluent al Elbei în Germania 386

Sachetti, Joseph, agent consular al Franței la Galați (1834) 234

Sachsenstadt, Száváros v. Orăștie

Sachwarzburg v. Codlea

Sacu (Szaksul), sat, comună, jud. Caraș-Severin 313

Sada Tătarului = sat Tătaru, comuna Măicănești, jud. Vrancea 723

Sadova (Szadova)–Veche și Nouă, aparținând de comuna Slatina-Timiș 315

Sadu (Czod), sat, comună, jud. Sibiu 284

Sadu, râu în Transilvania 309

Saim–Ghirai (183?) 143

Saint-Flour, localitate în Franța 885

Saint-Hillaire, Geoffroy (1772–1884) celebru naturalist francez 464, 465

Saint Omer (St. Omer), oraș în Franța 544

Saint-Quentin, localitate în Franța 528; general imperial de ~ la Sibiu (1840) 774

Saint-Saen, localitate în Franța 506

Sakellario, Constantin, baron, bancher grec, consul al Prusiei la București (1 apr. 1834–7 oct. 1842) 469; frate al ~ v. N. Gheorghe 376, 394, 395, 469

Sakellario, Gheorghe, frate al ~ v. ~ Constantin; bancher din București (1835) 376, 394, 395

Salins, regiunea viticolă din Franța 755, 785

Salonic, oraș în Grecia; consul al Austriei la ~ v. Steinberg, de ~ 182, 880

Samos, insulă greacă în Marea Egee 235, 238; principe, guvernator de ~ v. Vogorides Ștefanache 497
 Sand, George (1804–1876), scriitoare franceză 222, 805
 Sandra (Sándorffalva), azi Sacond, sat și comună, jud. Satu-Mare 245
 Sankt Petersburg (Petersburg), oraș 143, 144, 146, 159, 160, 162, 164, 238, 245
 Saône, râu în Franța 199
 Sarajevo (Serajevo), oraș în Bosnia-Herțegovina 888
 Sarcăul (Sarko), munte în Carpații ardeleni v. Carpați, munți
 Sardinia, regatul ~ 78; consul al ~ la Galați 154, 254, 732, 745, 747
 Sari-Ahmet, probabil Ali-pașa (Silahdar, Damad, Selrid), mare vizir otoman, căzut în luptă la Belgrad (1839) 849 sarmați, populație antică 627
 Sarmisegetuza, Ulpia Traiana 323
 Saromberke v. Dumbrăvicioara
 Saroșul Săsesc = Saroș, localitate pe Târnave, jud. Sibiu 287
 Sasca (Szaska), azi Sasca Montană, sat, comună, jud. Caraș-Severin 321, 325, 326
 Saschiz (Szász-Kézal), sat, comună, jud. Mureș 288 sași, populație de origine germanică aduși în sec. XII în Transilvania de regii Ungariei din Saxonia (*sachse, saxones*), din Flandra (*flandrenses*) și alte locuri din Germania (teutoniei), comunitatea ~ în Transilvania (*universitas saxorum*) 195, 288; dialecte lingvistice, componentă socială: țărani, burghezi, militari, vestimentație; administrație, legislație: 841; jude al ~ v. Weiss Michael 514, 515
 Satu Mare (Száthmari), oraș-municipiu, jud. Satu-Mare 246; cetate, cartiere (Szátmar, Nemethi), străzi, case, biserici (catolice, protestante, ortodoxe), reședință episcopală, primărie, seminarii, școli, liceu, spital 246
 Sava, râu în Serbia 381
 Sava Ioan, țaran muntean 725
 Savoia, Eugeniu de ~ (1663–1736), principe, feldmareșal și generalisim al armatei imperiale în războiul din Banat contra turcilor (1716–1718) 254, 315, 337, 849, 883
 Saxonia, Saxa, provincie germană, unul din locurile de origine ale sașilor 77, 104
 Săbăoani, fost district 247
 Săbișa, sat, comună, jud. Maramureș 247
 Săcădaté (Szakadat), sat, comuna Avrighi, jud. Sibiu 298
 Săcălășeni (Szakállasfalva), sat, comuna Ilia, jud. Maramureș 270
 Săcămaș (Szakamos), sat, comună, jud. Hunedoara 257
 Săcărâmb (Majdak, Szekerembe Nagycsok, comuna Certeju de Sus, jud. Hunedoara 194, 198; mine, galerii la ~ 288
 Săcătura (Szeketura), veche denumire a comuna Vadul Moților, jud. Alba 280
 Săcel (Aszonypalva, Franendorf, Schwarzwasser, Szecsel), sat, comuna Săliște, jud. Sibiu 258, 286

Săcuieni (Saac, Sakoieni, Sacuieni), fost județ în Muntenia 27, 29, 41, 445, 446, 449, 457, 641, 749, 877, 884
 Sălătruc, (Zalatrub) sat și comună, jud. Argeș 308, 310, 452
 Săpânța (Syaploncza), sat, comună, jud. Maramureș 244
 Sărăsău (Szarvaszo), comună, jud. Maramureș 244
 Sărătura (Salzplatz), ținut, jud. Alba 273
 Sărățelu Tresti, râu, jud. Buzău 215, 216, 217
 Sărățeni, râu, în jud. Buzău 215, 216, 217, 641
 Săsar (Szazsar), localitate, jud. Maramureș 248
 Săvârșin (Soborșin), sat, comună, jud. Arad 261, 262
 Sâmbăta de Jos (Szombathfalva, Mühlenbach), sat, comuna Voila, jud. Brașov 298
 Sâmbăta, Sâmbăteni (Szabadhely), sat, comuna Păuliș, jud. Arad 261
 Sâncatolna (Szkátolna), azi Cătălina, sat, comună, jud. Covasna 304
 Sângeorgiul de Mureș (Maros Sz-György), sat, comună suburbană, mun. Tg. Mureș 289
 Sângeorgiul de Pădure (Erdő Sz. György, Siebenburgisches Georgiu), sat, comună, jud. Mureș 289
 Sânmartin (Sz-Marton, Martonfalva), sat, comună, jud. Harghita 303
 Sânmărgăhita (Sz. Margita), sat component al comunei suburbane Mica, orașul Dej, jud. Cluj 271
 Sânmiclăuș (Gyorgyo-Sz. Miklos), sat, comună, jud. Alba 293
 Sânsimion (Sz. Simion), sat, comună, jud. Harghita 303
 Sântimbru, comuna, jud. Alba ~; bătălia de la ~ (mart. 1442) dintre Iancu de Hunedoara și turci 275
 Sântimbru, comuna Sâncrăieni, jud. Harghita 303
 Sântioana (Sz. Ivarag, Iohannsdorf), sat, comuna Merișelu, jud. Bistrița-Năsăud 290
 Sântionluncă (Sepsi Sf. Ivan), sat, comuna Ozun, jud. Covasna 304
 Sântuhalm (Szantohalm), localitate componentă a orașului Deva, jud. Hunedoara 258
 Scăeni, sat desființat, înglobat în sat Colți, jud. Buzău 217
 Scărișoara (Szerefora), sat, comună, jud. Alba 280
 Scheiu, sat desființat, înglobat în sat, com. Vintilă Vodă, jud. Buzău 217
 Schela Cladova (Cladova, Feth ul Islam, Tetislav, Skella-Cladova), localitate, azi înglobată în mun. Drobeta-Turnu-Severin, jud. Mehedinți; 224, 226, 513, 525, 526, 527, 814, 888; lupte la ~ în războiul ruso-turc din 1828–1829 129; carantină la ~ 604, 606, 628, 806, 807
 Schwabendörfchen, colonie germană lângă Caransebeș 314
 Schemnitz, azi Banská Stiavnica în Slovacia 198
 Schipe referire la Albania, albanezi
 Schmidl, Adolf (?-?) autor german de ghiduri și jurnale despre Ungaria, Serbia, țările române; călător în țările române (1834); biografie 243; text 244–334;

Schneidawind, Franz Joseph Adolf (1799–1857) de origine germană, profesor și autor de lucrări de istorie, beletristică și descrieri geografice; călător în țările române (1832); biografie 63–65; text 65–71

Schönbauer, Joseph Anton, autor al unei lucrări despre musca columbacă în Banat și Ungaria (sf. sec. XVIII)

Schüller, Gustav (?–?), geolog german, angajat de autoritățile din Țara Românească cu întocmirea unui raport asupra cutremurului din 11/23 mai 1838; biografie 721; text 721–730, 876

Schültz, familie nobiliară din Transilvania 154

Schupanek v. Jupalnic

Schwarzen Körösch v. Crișul Negru

Schyl v. Jiu

sciți, populație antică

Scotta, agent comercial al prusiei la ~ din Botoșani (1835) 498

Scotția, scoțieni 823; ~ misionari la Galați (1839) 585, 782, 786, 823

Sculeni, sat, comuna Victoria, jud. Iași 33, 656, 657, 679; carantina la ~ 899

Scutari, localitate în Albania 152

Sebeș, pârâu în Transilvania 258, 314, 323

Sebeș sau Sebeșul Săsesc (Mühlenbach, Sas-Sebeș) oraș, jud. Alba, cetate; 76, 77, 197; locuitori: sași (majoritari), seminar pentru clerul catolic și luteran; hotel, suburbii 258, 259, 271, 277, 774

Sebeș v. Poieni, sat

Sebeșul de Sus (Felsősebeș), sat, comuna Racovița, jud. Sibiu 284

Sebes Várally v. Bologna

Secaș (Zakosch), pârâu în Transilvania 259

Secășeni (Sjekas), sat, comuna Ticvanu Mare, jud. Caraș-Severin 325, 326

secui (czekkel, siculi, szekuy), locuitori din Transilvania; 195, 196; păreri privind originea lor; limbă, caracter, ocupații (agricultori, meșteșugari, grăniceri) 272, 304, 838, 842; religie (unitariană), educație 839

Secuieni (Uj-Székély), sat, comună, jud. Harghita 293, 563

Secul, mănăstire, jud. Neamț, revoluția din 1821 la ~ 681, 690, 698

Sedan, localitate în Franța 742; postavuri de ~

Seid pașa, pașa de Vidin (1837) 608

Seimenii Mari (Neu Simarash) veche denumire a sat și comuna Seimeni, jud. Constanța

Seini (Szinyer-Var Allya), sat, comună, jud. Maramureș 247

Seleușul Mare (Gross Aloschi, Szölös) = Seleuș, sat, comuna Zagăr, jud. Mureș, lupta lui I. Kemeny cu turcii (22 ian. 1662) 288

Semenic, munți 185

Semlin = Zemun, azi cartier al Belgradului 768, 886

Sena, râu în Franța

Senoar = regiune din Egipt (zona dintre Nilul albastru) 794

Seracovei, cheile ~ în Banat 321

Serbia, sârbi (iliri, raitzen, rați) 27, 118, 136, 145, 147, 155, 163, 164, 320, 325, 602, 606, 718, 719, 794, 795, 807, 814, 850; principe al ~ v. Obranovici Milos; așezați în Banat: la Caransebeș; la Lugoj 257; militari ~ în regimentul imperial de graniță româno-ilir din Banat 771; așezați în Transilvania 779; așezați în Țara Românească la București 753; chestiunea eliberării de sub turci 894–895

Serdica = azi Sofia capitala Bulgariei, fostă capitală a Daciei mediterranea 74

Sereda Ciucului (Csék Szereda) v. Miercurea Ciuc

Sesanopol, boier fanariot din Țara Românească (1833) 176

Seseminului, valea ~ zonă în Banat, între Mehadia și Băile Herculane 321

Sestiniă (Schestiniă), localitate în Serbia 885

Sevastino, Martinache, funcționar în administrația Țării Românești (1811) 216

Severus <Lucius> Septimius, împărat roman (194–211 d. Chr.) 281

Sfânta Elena (St. Helena), localitate, jud. Sibiu 284

Sfântul Gheorghe (Saint George) = Sf. Gheorghe, braț și canal al Dunării 799, 810, 831, 889

Sfântul Gheorghe (Sepsi Sz. György), oraș-municipiu, jud. Covasna 303, 838

Sfântul Ioan Johannisbache (Kreuzberg), pârau în Maramureș 248

Sfințești, comună, jud. Dâmbovița, ape minerale la ~ 642

Shrewsbury, localitate în Anglia

Sibb (Sip), sat sârbesc în Banat 331

Siberia 143

Sibiu (Cibinum, Nagy Szeben, Hermanstadt), oraș-municipiu, jud. Sibiu 53, 72, 77, 78–80, 227, 259, 260, 261, 271, 278, 281, 285, 286, 293; passim; cetate, bastioane, porți 76, locuitori sași (universitas Sachsorum) 288; în special de origine flamandă 845; componență socială (meșteșugari, negustori, patricieni), români limbi de circulație: germană, maghiară, latină, română; rit luteran 281; cetate, garnizoană, reședință a comandamentului general a Transilvaniei; suburbii; case, străzi, prăvălii, comerț, hotel 79; hanuri, școli, case de orfani 281; instituții de binefacere, spital, catedrală evanghelică 282; biserică reformată 282; localuri de petrecere 289, teatru 283; învățământ militar 282, arhive 282, 283; muzee, bibliotecă 774, 845; tezaur, teatru, promenadă, grădină botanică, împrejurimi reședință a episcopiei ortodoxe 281–283, 513, 515–518, 544, 588, 593, 594, 596; bibliotecă, tezaur, promenadă, împrejurimi: Silva (Dumbrava) Blachorum et Bissessorum 281–283; Cislădie, grădina botanică 283, 284; primar și jude la ~ v. Altenberger, Thomas 283 (sec. XVI), librar din ~ v. Hochmeister, Martin 283; scaun, comitat 259, 779 Sicilia, provincie în Italia 450

Sighet Marmăției, oraș, jud. Maramureș, locuitori: români, armeni, evrei; sediu administrativ, școli, gimnaziu, biserici (catolice, reformate, ortodoxe-unite), sinagogă; antrepozit de sare la ~ 244

Sighișoara (Segesvár), oraș-municipiu, jud. Mureș 285, 287, 288, 293; cetate 76; locuitori (sași, români, armeni, țigani), suburbii, case, străzi, biserici (catolice, ortodoxe, evanghelice), spital, industrie, viticultură, pomicultură 288; scaun ~ 287, 288

Sigismund <de Luxemburg> (1368–1437) rege al Ungariei (1387) rege roman (1411 -1433), rege al Boemiei (1419–1421; 1436–1437); împărat romano-german (1433) 658; soție a ~ Maria de Anjou 267

Signir (Szepenyer), localitate componentă a orașului Bistrița-Năsăud 271

Silezia, provincie 104, 755

Silistra, (Distra, Dristra), oraș, port la Dunăre în R. Bulgaria, cetate 145, 152, 165, 166, 231, 343, 529, 808, 858, 868; caravanserai, cafenele 332, 333; evrei la ~ 581, 582

Silivanschi, ofițer rus în armata de ocupație în principatele române (1834) 215

Silvașul de jos (Szilvas), sat aparținând orașului Hațeg, jud. Hunedoara 323

Simeria (Piski), oraș, jud. Hunedoara 322

Simniza v. Zimnicea

Sinai, munte în peninsula Sinai 688, 786, 821

Sinaia, oraș și mănăstire, jud. Prahova 85, 306

Sineni, sat, jud. Ialomița 231, 232, 241

Siret, oraș, jud. Suceava 790, 826, 830; evrei la ~ 790

Siret (Sereth, Szereth), râu în Moldova 30, 33, 92, 234, 236, 239, 308, 333, 448, 535, 565, 575; passim

Siria 580, 581, 765

Sirling, neidentificat 290

Sirmium 74

Sixt al V-lea <Felice Peretti> (1520–1590, 1585–1590), papă zis și Sixt Quintul 605

Sja Kresticza v. Jakrestita

Skeletti, Eufrosina (1816–1885) născută Stamatopol, soția lui Petre ~ 870

Skeletti Gheorghe (1834–1837), fiul ofițerului Petre ~ 870

Skeletti Petre (1804–mai 1868) colonel, comandant militar la Galați (1840) 870; soție a ~ Eufrosina ~, născută Stamatopol 870

Slade, Adolphus Sir ~ (Mushaver pașa) (1804–1877), ofițer englez în serviciul Porții, călător la Dunărea de Jos (1838–1839) 863; biografie 804; text 805–811

Slam-Râmnic v: Râmnicul-Sărat, județ 27, 28, 30, 32

Slatina, oraș-municipiu, jud. Olt 30

Slatina, mănăstire în Moldova 698

Slatina <Timiș> (Szlatina, Slatina Mică), sat, comună, jud. Caraș-Severin; stație de poștă, han 314

Slatina-Nera (Szalind, Szlatina Nagy = Slatina Mare), sat, comuna Sasca Montană, jud. Caraș-Severin 313, 326

Slatina (Szlatina), comună, jud. Maramureș, ocne la ~ 245

slavi, populație venită în sec. VII în Dacia 133, 196, 628; referire la rușii așezați în Țara Românească; limba slavă (slavonă), influența ei asupra limbii române; limbă ~ vorbită în Banat, referire la limba sârbă 879, 883

Slănic, râu, jud. Buzău

Slănic = Slănic <Prahova>, oraș, jud. Prahova, ocne de sare la ~ 218, 457, 876; ținut 317

Slătineanu <Iancu> boier muntean; nepot al lui Iordache Filipescu, ocârmuitor al Brăilei (1836–1837) 150, 232, 528, 828

Slimnic (Stolzenberg), sat, comună, jud. Sibiu 285, 286

Slobozia, oraș-municipiu, jud. Ialomița 231, 232, 241

Slota, stație de poștă, jud. Călărași 231, 241

slovaci (slavi), locuitori în Transilvania; port, costum 503

Slovenia (Sclavonia, Slavonia) provincie, azi republică 73, 76, 850

Smir v. Ismail, port 202, 210, 211

Smirna = Izmir, oraș în Turcia 886

Socolinți, sat, jud. Suceava locuitori: ruși rascolnici 687

Sögöd, poate Socol, localitate, jud. Harghita 303

Solești (Toleshna), comună jud. Vaslui 236, 241

Solomon = Salamon, rege al Ungariei (1063–1074) 301

Solomon Ion, căpitan de panduri participant la războiul din 1828–1829 119

Someș (Szamos), râu în Transilvania; 200, 253, 264, 268–270, 340, 778, 779; ~ Mic 266, 269, 270, 271; ~ Mare 270

Soptana, râu în Muntenia 220

Soroca, localitate în R. Moldova 452; fabrică de salpetru la ~

Sovata, oraș, jud. Mureș 838

Spania, spanioli 631; ~ așezați în Banat (sec. XVIII); asimilați șvabilor; ~ la Becicherec 73, 460, 823

Spatova, localitate în Serbia 885

Spencer Edmund (?–?), călător englez în țările române (1837); biografie 572; text 572–579

Spinder, Karl (1796–1855) romancier german 479

Stambul v. Constantinopol

Stancilova (Stanezilowa), munte în Banat 321

Starbrock, oraș în Guiana Britanică 556

Sary Hrádt v. Arad

Stânca (Stinka) sat, comuna Victoria, jud. Iași 211, 237

Stein, maior imperial = Steinvill <Stephan> von ~ conte de ~, ajuns general,
 feldmareșal imperial († 21 oct. 1720) 330, 771
 Steinberg de ~, consul al Austriei la Salonic, înecat în naufragiul de pe Dunăre, de
 lângă Drencova (14 iun. 1839) 858
 Stempowski, consul rus la Iași (1834) 163
 Stiricea, localitate probabil în jud. Iași 236, 241
 Stock, Andreas, artist sas din Sighișoara (sec. XVIII) 288
 Strassburg v. Arxavia
 Strâmb, pârau în Muntenia 307
 Strâmba, mină de fier în Maramureș 249
 Strâmba, pădurea ~ lângă Sebeșul de Sus, jud. Sibiu 284
 Strâmtura (Strimptura), actualmente Banca, sat, jud. Vaslui 236, 241
 Strei (Strehl), râu în Transilvania 193
 Stroganov <Grigori> Alexandrovici (1770–1857), baron ~; ambasador al Rusiei la
 Poartă (1821) 181
 Stroici Lupu, boier, mare logofăt în Moldova (1602) 688
 Stroești (Moschanajestie), sat, comună, jud. Suceava 286
 Stunde, agent al unei companii de navigație pe Dunăre (1840) 867
 Sturdza, Alexandru (1791–1854), vistier în Moldova (1835); opozant domnului
 Mihail ~, soție a ~ 493, 494
 Sturdza, Constantin (Costachi) mare logofăt în Moldova; a complotat cu vistierul
 Alexandru și Grigore Ghica împotriva domnului M. Sturdza (nov. 1835)
 165, 179, 497
 Sturdza, Ioniță Sandu, domn al Moldovei (1822–1828)
 Sturdza, Mihail, domn al Moldovei (1834–1849) 107, 132, 162, 165, 178, 181, 182,
 202, 208, 230, 237; passim; prima soție a ~ v. Safta ~ născută, Rosetti; a
 doua soție a ~ v.
 Smaranda ~ născută Vogoride 343, 344, 493, 496, 498
 <Sturdza> Safta, născută Rosetti, prima soție a domnului Mihail Sturdza al
 Moldovei
 <Sturdza> Smaranda, născută Vogoride, a doua soție a domnului Mihail Sturdza al
 Moldovei 38, 343, 344, 493, 496, 498
 Stürmer Bartolomeo (1787–1863), baron von ~, conte von ~ (1842); diplomat
 austriac, internunțiu la Constantinopol (1834–1850) 807
 Styria (Stiria, Steiermark) provincie în Austria, și parțial în Slovenia; export de
 produse de oțel și piei în principatele române 444, 757, 771, 834
 Suceava, râu în Moldova 686, 785
 Suceava (Suczawa, Susechtawa), oraș-municipiu, jud. Suceava; 31, 285, 286, 292,
 567, 568, 680, 785, 790; cetate 785; populație: români, armeni, evrei; case,
 prăvălii, biserici: ortodoxă, armeană, catolică 687
 Suceava, județ în Moldova 31

Sucești, poate Scurtești, sat, comuna Vadu Pașii, jud. Buzău 722
 Sucevița, mănăstire; jud. Suceava, ctitorie a familiei Movilă (1581–1601) 681
 sudiți, supuși străini sub protecția puterilor străine (Austria) în principatele
 române 378
 Suedia, suedezi rege al ~ v. Carol al XII-lea luptele ~ din 1713 de la Bender 873
 Sugas, zonă în jud. Covasna, unde se află izvoare și băile sulfuroase Sányas 303
 Sulina (Suni, Sulina Bogasi), canal, braț al Dunării; 210, 577, 696, 745, 789, 792,
 826, 831; oraș, jud. Tulcea comerț, navigație; taxe; carantină la ~ 94, 145,
 155, 156, 240, 334, 808, 809–811, 889; leprozerie lângă ~ 560; ruși la ~ 792,
 872
 Suseni (Gyorgyo Ujfalu), sat, comună, jud. Harghita 295
 Suseni (Sos Havas), sat, comună, jud. Mureș 290
 Susenii Bârgăului (Borgo = Felsöborgo), sat, comuna Prundu-Bârgăului, jud.
 Bistrița-Năsăud 291
 Sușița, râu 34
 Suștra = comuna Topolovățu Mare, jud. Timiș 296
 Suțești, sat, Grădiștea, jud. Buzău 725
 Suțu N. Alexandru (Alec) domn al Țării Românești (4 nov. 1818–19 ian. 1821) 631
 Suțu Nicolae (Sutzu) (1799–1871) fiu al domnului Al. N. ~; economist; mare
 logofăt al Dreptății, ministru de externe în Moldova 176, 179, 236, 465,
 469, 653
 Suvorov Aleksandr Vasilievici (1729–1800), generalisim rus, supranumit
 „Râmmnski” 28, 445, 626
 Swift, Jonathan, scriitor englez 532
 Swords, călător american, naufragiat pe Dunăre, lângă Drencova (14 iun. 1839) 858
 Szamos Ujvar v. Gherla
 Szárhegy v. Lăzarea
 Szász Fenes v. Feneșul Săsesc
 Szász Nadas v. Nadeșul Săsesc
 Szász Regen v. Reghinul Săsesc
 Szász Sz. László v. Laslea Mare
 Szecheny, Ștefan (1791-1860), cunoscut scriitor și om politic maghiar; între
 inițiatorii construcției unei șosele între Banat și Oltenia, precum și a
 navigației cu vapoare pe Dunăre 381, 383, 797
 Székély-Keresztur, Szītas-Keresztur, Sieben Kreuz v. Cristurul Secuiesc
 Szeklenburg v. Miercurea Ciuc
 Szepessy de Megyes, episcop (1823) 296
 Szerdahély v. Miercurea Sibiului
 Szives (?), neidentificat, probabil în Maramureș 215

- Șag (Saogh), sat, comună, jud. Timiș 86
 Șanțul Vechi (De Pass Altschantz), pas de trecere între Muntenia și Transilvania 306
 Șanțul Turcilor (Türkenschanze), neidentificat, în Transilvania 320
 Șeica Mare (Marksellan), sat, comună, jud. Sibiu 285
 Șelimbăr (Schellenberg), localitate înglobată în mun. Sibiu 284, 308
 Șemlacul Mare și Mic (Gross und Klein Schau), sat, comuna Gătaia, jud. Caraș-Severin 327
 Șerbănești, fostă localitate contopită cu orașul Pucioasa, jud. Dâmbovița 219
 Șercaia (Szárkány), sat, comună, jud. Brașov 297, 298
 Șibot (Also Kényer), Siboth, Brodsdorf), sat, comună, jud. Alba 258
 Șieu (Sájo), localitate, jud. Cluj 290
 Șiller (!), farmacist în serviciul Rusiei (1831) 35
 Șinca, localitate, jud. Brașov 80
 Șincai Gheorghe (1754–1816), istoric și filolog român iluminist 462
 Șindrilița (Șindrileta), comună, jud. Ilfov 299, 242
 Șintereag (Somkerék), sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud 271
 Șiria (Világos), sat, comună, jud. Arad, fortăreață, case, locuitori 261
 Șistov, oraș în Bulgaria, pacea de la ~ (aug. 1791) dintre Austria și Turcia 151, 152, 332
 Șoimuș (Solymos), sat înglobat în satul Buceava–Șoimuș, comuna Brazi, jud. Arad 262
 Șomcuța Mare (Somkut), sat, comună, jud. Maramureș 269, 270
 Șotânga (Schiotinga), comună suburbană, mun. Târgoviște 342
 Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457–1504) 566, 590, 591, 687, 689
 Ștefan Lăcustă, domn al Moldovei (1 sept. 1538–dec. 1540) 567
 Știrbei, Barbu (1799–1869) 203, 209, 210; secretar al Comitetului de redactare a Regulamentului Organic în Țara Românească; ministru al cultelor; candidat la domnie (1834), domn al Țării Românești (1849–oct. 1853; 1854 aug.–13 martie 1856), 111, 120, 163, 174, 175, 177, 178, 187, 621 frate al ~ v. Bibescu Gh.
 Știrbei, Barbu (1753–1813), ultimul reprezentant al familiei Știrbei; l-a adoptat pe Barbu, fiul vornicului D. Bibescu 621
 Știrbei, Ioan, boier muntean (vornic), șef al Justiției (1834–1837) 333, 633
 Șugatag (Sugatagh), azi Ocna-Șugatag, sat, comună, jud. Maramureș 245
 Șumla (Shomula), localitate în Bulgaria 875, 884
 Șumuleu (Csik Șomlya), localitate înglobată în oraș Miercurea Ciuc 295
 Șuptar, râu în jud. Argeș 640
 Șura (SzarKakö), deal ~ lângă Odorhei 295
 Șvabi, locuitori în Banat v. Banat
 Șvabi (germani), locuitori în Banat (lângă Caransebeș)
 Șvinița (Sviniza, Svinicza), sat, comună, jud. Mehedinți 223, 326, 329, 762

T

- Tabac, schit, jud. Buzău (azi dispărut) 216
- Tachtalia (Tahtalia, Tartalia), stâncă pe Dunăre în sectorul Porților de Fier 383
- Taganrog (Tagerog), port la M. Neagră, R. Ucraina 832
- Talleyrand-Périgord, Charles Maurice duce de ~ prinț, de Benevent (1754–1838); om politic francez 530
- Tancsics Mihaly (1799–1884); revoluționar și scriitor maghiar (1848); călător în Transilvania (1839); biografie 851; text 851–855
- Tartlău v. Prejmer
- Taganrog, oraș în Crimeea 810
- Tahtalia, stâncă pe Dunăre 329
- Tatomirești, localitate, jud. Vaslui 785
- Taubenheim, baron von ~, ofițer german (1840) 868
- Taurida, numele antic al Chersones-ului 533, 577
- Tavernier, Alcibiade Jean Paul Auguste ~ medic și profesor francez stabilit la București (1836) 438, 452, 796
- Tălmăciu (Talmacs), sat, comună suburbană, orașul Sibiu, jud. Sibiu 284, 308, 309
- Tărăceni, prob. Tăriceni, comuna Șerna, jud. Prahova 126
- Tătari 143, 261, invazie în Moldova 657, 658
- Tăureni (Bikafalva), sat component al comunei suburbane Feliceni, mun. Odorhei 293
- Tăuții de Jos, sat comună, jud. Maramureș 247
- Tânganu, comună, jud. Călărași; stație de poștă la ~ 230
- Târgoviște (Tergovitz), oraș-municipiu, jud. Dâmbovița; 28, 478, 817; fostă reședință domnească a Țării Românești 99, 219
- T<âr>gu Frumos, comuna suburbană, mun. Iași 307, 567
- Târgu-Jiu, oraș-municipiu, jud. Gorj 30, 221
- Târgu-Mureș (Maros Vásárhely), oraș-municipiu, jud. Mureș; 280, 285, locuitori, case, colegii de învățământ: catolic, protestant, biblioteca Teleki, biserică gotică, mănăstiri tribunale (Tabla Regală, Curtea de Apel a Transilvaniei); cazarmă, spitale 837, 838
- Târgul Secuiesc (Kézdi Vásárhely Neumarkt), oraș, jud. Covasna 838, 839; locuitori, case, biserici, școli; regiment de grăniceri la ~ 304, 307
- Târlungeni (Tartano, Tatrany), sat, comună, jud. Brașov 307
- Târnava Mică (Kis Küklo) și Mare, râuri în Transilvania 286, 287, 289, 838
- Teaca (Deckendorf , Tekendorf), sat, comună, jud. Bistrița-Năsăud 285, 290
- Tecărau (Tekeröpaták), neidentificat, jud. Harghita 295
- Tchernowitz v. Cernăuți
- Techea, localitate în Banat 295

Tecuci, oraș-municipiu, jud. Galați; 31, 235, 236, 239, 241, 734, 785; fost district, ținut în Moldova 32
 Teiuș (Tovis), sat, comună, jud. Alba 271, 275
 Teleajen, râu în Muntenia; 445, 457; fost district în Țara Românească
 Telega, sat și comună, jud. Prahova; 219, 452, 641, 819; ocnă de sare la ~; puț de petrol la ~ Teleki, familie nobiliară maghiară din Transilvania 268
 Teleki, contesă 774
 Teleki Sámuel de Szék (1739-1822) conte ungur, cancelar al Transilvaniei (din 1791); întemeietor al bibliotecii ~ 289, 837
 Teleki, Ștefan, nobil maghiar din Transilvania 890
 Teleorman, județ în Muntenia 29, 30, 233, 749
 Terra Romanesca v. Țara Românească
 Teregova (Terregova), sat, comună, jud. Caraș-Severin, cheile ~ 191, 313, 315
 Teresiopole (Theresianopole), azi Vinga, comună, jud. Arad; locuitori, case, ocupații 505, 506, 507
 Terra Blachorum v. Făgăraș, țară a ~
 Terzburg, Törezburg v. Bran
 Tessalia, provincie în Grecia 71
 Tetislav v. Schela Cladovei
 teutoni, cavalerii ~ sau cavaleri ai ordinului german „cruciferi de Hospitali S. Mariae” – chemați de regele Andrei II al Ungariei și așezați la 1211 în Țara Bârsei; alungați în 1225 302
 Deutsch, Francise 80
 Thierry, librar din Sibiu, cu sucursală la București (1831) 53, 54
 Thorenburger Kluft, Thordai Hasadek v. Cheile Turzii
 Thouvenel, Edouard Antoine (1818-1866), diplomat francez, călător în țările române (1838); biografie 811-812; text 813-835
 Tiberius <Iulius Caesar>, împărat roman (14-37 d. Chr.) 383
 Tihuța (Tihucza), sat desființat, înglobat în sat Mureșanii Bârgăului, comuna Tiha Bârgăului; jud. Bistrița-Năsăud 285, 291
 Tileagd (Mező Telegd, Telegd), sat, comună, jud. Bihor 252
 Timiș (Temes), râu în Banat 255-257, 260, 313, 315, 324, 768, 770, 773; confuzie cu râul Nera 509
 Timiș (Tomiosch Fluss) râu între Muntenia și Transilvania 185, 306
 Timiș, pasul ~ (Der Tömösşer Pass) între Transilvania și Țara Românească 82, vamă, carantină imperială 82, 83
 Timiș, comitat 263
 Timișoara (Temeşvár, Temeswar, Zambara) oraș-municipiu, jud. Timiș; 72, 73, 74, 78, 185, 186, 313, 324, 325; passim; capitală a Banatului; 73, 507, 508, 541; așezare geografică 254, 542; cartiere (Iosif, Fabrica, Mahala); locuitori: români, sârbi, germani, țigani; cetate, fortificații; 54, 73, 74, 185, 796; ~

sediul administrației civile și militare din Banat; străzi, case, piețe; 541, industrii, comerț; farmacie, hanuri, 542; cafenele, cazino, trăsură, teatru, 74, 255, 256; gazete străine; lăcașuri: catedrală ortodoxă, catedrală catolică; ~ reședință a episcopiei catolice din Cenad și a celei ortodoxe din Banat 508; reședințe ale unor autorități civile și militare la ~; cazarmă-arsenal; canalul Bega la ~ 768; instalație de filtrare a apei la ~; împrejurimi-fermă, pădure~ 256

Timkovski Gheorghe Feodorovici (1790–1875), consul rus la Iași 174

Timoni, Casimir von ~ agent consular al Austriei la București (1828–1836) 97, 156, 394, 409, 807

Timur Mârza (Meerza) prinț persan refugiat, călător în țările române (1835) 541, 558, 560

Tinăud (Tinód), localitate în componența orașului Aleșd 253

Tinoasa Mare și Mică (K und N. Nytytód), sate desființate, înglobate în sat. Lunga, orașul Tg. Secuiesc, jud. Covasna 307

Tirol (Tyrol), regiune în Austria 381, 575

Tisa (Teesse, Theiss), râu 244, 337, 381, 508, 540, 887

Tisa (Tisza), sat, comuna Burjuc, jud. Hunedoara 185, 263

Tisovița (Tisovicia), sat, comuna Plavișevici, jud. Mehedinți 326

Tivadicza, grup de stânci pe Dunăre, în zona Ungariei, lângă Banat 328

Tocqueville, Charles Alexis Clérel de ~ (1805–1859) publicist, istoric și om politic francez 819

Tohanul Nou (Uj Tohany), localitate componentă a orașului Zărnești, jud. Brașov; castel la ~ 306

Tokay regiune viticolă în Ungaria 79, 261

Toleshna v. Solești

Tomarova (Timorava) = Reni, oraș în R. Ucraina 334

Tomish, agent austriac la Orșova Veche (1840) 863

Topa de Criș (Topa), sat, comuna Vadu Crișului, jud. Bihor 253

Topleț (Teplitz), comună, jud. Caraș-Severin 321, 386, 387

Topliceanu, Constantin, boier muntean, medelnicer, judecător la Râmnicul-Sărat (1834) 215

Toplița (Toplitz), comună, jud. Hunedoara 511

Toplița Ciuc (Taploesa Csicsó), fostă localitate, comuna Toplița înglobată în Miercurea Ciuc 295

Topolog, râu în Muntenia 220

Topolovățu Mare (Nagy-Topolqe, Topolovac), sat, comună, jud. Timiș 256

Torino, oraș 745

Toroiaga (Traiaga), munte în Maramureș 245

Tötlos v. Groși

Tot-Várad v. Vărădia de Mureș

Touraine, provincie din Franța 443, 756

Tracia, provincie 880, 885

Traian = Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117 d. Chr.) cuceritor al Daciei 272, 383, 609, 628; ctitor de colonii romane în Dacia 195, 257, 803, 815; tabla cu inscripțiile lui ~ de pe malul stâng al Dunării 330, 384, 385, 389, 603; Columna lui ~ 265, 627, 712; masa lui ~ (stâncă pe Dunăre) 382; podul lui ~ la Dunăre, 331, 332, 390, 794, 795, 807; șoseaua lui ~ 369, 526, 527, 797; valul lui ~ (fortificație romană în Dobrogea) 808; Câmpul lui ~ (lângă Turda) 272; apeductul lui 858

Trandafilov, companie de exploatare minieră în Țara Românească (1836) 452

Transilvania (Ardeal, Erdeli, Siebenburgen, Țara Ungurească, Ultrasilva, Ultrasilvana) 227, 233, 342, 376, 510, 511, 512, 516; passim; capitală a ~ v. Alba Iulia (1542–1690) 27, 72, 74–79, 80, 82, 85; așezare 264; bogății ale solului și subsolului (fier, aur, sare, pietre prețioase), 76, 78; comerț (sare, lemn), cultivarea tutunului 779; relații cu principatele dunărene 79, 80, 109, 542; locuitori: 193–195 români sau valahi (majoritari, cu descendență romană) 109, 513; rată a natalității; fizionomie, moravuri; port, alimentație 450, 504, 778, 779, 837; lb. română–mijloc de înțelegere între etniile din ~ slavi, sârbi, slovaci, unguri, secui, germani 77, 78; patriciat săsesc 79; greci, armeni, poloni, bulgari, evrei, țigani 77, 78, 264, 563, 565, 568, 587; comandanți imperiali în ~ v. Veterani, Federigo, voievozi ai Transilvaniei, principii ai: v. Corvin Ioan de Hunedoara; v. Bathory I Ștefan, v. Zapolya Ioan I, v. Bathory Sigismund, v. Bathory Andrei, v. Bathory Gabriel, v. Bethlen Gabriel, v. Apaffi I Mihail

Traun, râu, afluent al Dunării 386

Trautman, profesor la București (1831) 53

Travnic (Travnik), oraș în Bosnia, fostă capitală a acestei provincii 885

Trăscău (Thoroezkó), sat pe Arieș 274

Trebizonda = Trapezunt, port la Marea. Neagră în Turcia 556

Trei Scaune (Három Szék), ținut și district secuiesc în Transilvania 298, 303, 304, 305, 840

Triculé, nume turcesc al cetății din localitatea Bârniksa, Serbia 602

Triest, port la M. Adriatică; comerț cu principatele române 147, 155, 233, 743, 744, 857

Troesmis (Tresmis), azi Iglița, comună, jud. Constanța

Trotuș (Totrousch), râu în Moldova 562, 563, 566

Trübes Wetter, centru al coloniștilor francezi în Banat; herghelii de cai la ~ 768, 769

Tscherna v. Cerna, râu

Tufări (Tofri), sat desfințat, înglobat în Orșova <Veche> 321

Tulcea (Peuce, Pulche, Tultzin), oraș-municipiu, jud. Tulcea; 696, 826, 830, 831, 875; locuitori: ruși, turci; case, comerț (cu pește sărat, lemn, cereale), biserici ortodoxe la ~ 94, 810

Tulgheș (Tölgyes), pas în Carpații Orientali 297

Turcia, turci (Imperiul otoman, Poartă, Poarta otomană, osmanlii, otomani), 73, 79, 81, 96–100, 103, 105, 107, 138, 157, 166, 229, 233, passim; ~ sorai (turkish, sovrajees) = vânători nomazi 65, 732, 820; capitala v: Constantinopol; războaie ale ~ cu Rusia: 1767–1774; 1789–1792; 1828–1829; 701, 706; epidemii tratate ale ~ Convenția de la Akkerman (1826), v. Akkerman; tratatul de la Adrianopol (sept. 1829); 76 v. și Adrianopol; tratatul de la Passarowitz (1718); de la Belgrad (1739) comerț, tratate comerciale cu alte țări taxe vamale 756; relații cu Rusia; ~ relații cu principatele române (suzeranitate a ~; regimul domnilor fanarioți) 112, 154, 156, 181, 182, 451, 471, 527, 535, 537, 538, 583, 584, 586, 591, passim; ~ comerț cu țările române 109, 218, 233; negustori ~ la București, 753, la Iași, la Brașov, 842, ambasadori străini în ~ v. Buteniev; sultani ~ v. Mahomed II Fatih; Mahomed III (Mahmed); Selim III; Mahmud II; Abdul Medjid I

Turda (Thorenburg, Torda), oraș, jud. Cluj locuitori: 199, 272, 277, 280, 788; români, unguri, sași; străzi, case, biserici, mănăstiri, gimnazii; saline la ~ loc de pedepse lângă ~; vestigii romane la ~ 271, 517, comitat 289

Turda (Salzbach), pârâu în Transilvania 271

Turia de Jos și de Sus (Torja) azi Turia, sat, comună, jud. Covasna 304

Turnu <Măgurele> (Tourno) = oraș-municipiu, jud. Teleorman, cetate medievală, apoi raia, desființată la 1829 98, 116, 119, 152, 332, 629

Turnu-Roșu (Rothentourn, Rotherturnepass) trecătoare pe valea Oltului în Carpații Meridionali; cetate medievală la ~ 54, 78, 79, 227, 543, 544; vamă la ~ 309, 583, 890

Turnu-Severin (Die Severiner Thürme) 331

Turtucaia (Turtukai) = Tutrakan, localitate în R. Bulgaria 152, 333

Tusculum, localitate antică romană 463

Tușnad, localitate balneară, jud. Harghita; lacul și capela Sf. Ana la ~; ruinele cetății Solyonikö (Turnul Alb) lângă ~ 303, 305

Tutești (Tuzeschty), sat, jud. Teleorman 332

Ț

Țaga (Ozege), sat, comună, jud. Cluj, lac 270

Țara Bârsei, zonă geografică în jud. Brașov 78, 79, 81, 288, 299, 302, 305

Țara Crișului 778

Țara Românească (Dacia, Grosse Walachey, Karawlaschka, Principatul Munteniei, Principatul Rumăniei, Terra Romanesca, Valahia, Valachie, Voulak-

Memleket 222; Wallachia, Zara Românească) 32, 65, 67, 96–98, 196, 202, 205–209, 219, 228, 233, 234, *passim*; veche reședință a ~ v. Curtea de Argeș, v. Târgoviște; capitală a ~ v. București; condiții geografice (așezare, climă, granițe) 97, 98, 374, 643–645, 704, 756; armerii 629; împărțire administrativă 32, 733; provincii (Muntenia = Valahia Mare și Oltenia = Valahia Mică); județe, districte, plăși, plaiuri 32, 121, 722, 726, 749; condiții istorice; vasalitatea sub unguri, obținerea neatârării, intrarea sub suzeranitatea turcească (războaiele lui M. Viteazul 629; regimul domniilor fanariote („figuri ale deșertăciunii, lăcomiei și josniciei”) 376; v. și Turcia, turci; floră, faună și animale domestice 575, 704; agricultură, culturi cerealiere 377, 704; viticultură 101, 106, 233; flagelul lăcustelor 39, 40, 449, 461, 466; bogății ale subsolului 104, 233, 370, 640–642, 755; ape (râuri, izvoare minerale) transport, serviciul de poștă 72–74, 712, 786; locuitori: români v. și români (casetă); origine istorică (urmasi ai dacilor și romanilor) fizionomie, locuințe, hrană, port, ocupații, obiceiuri, superstiții 786; sărbători religioase, comportament, vicii 78, 758, 883; alogeni: armeni, ruși, englezi, francezi, germani, bulgari, greci, evrei, țigani 100; v. și rubricile etniilor citate, v. și București, alte localități; clase, stări sociale: țărani 125, 126, 752 (cu deosebire după 1829), țărani liberi și clăcași cu obligații față de boieri 703–707; clasa de mijloc: 787 negustori, meșteșugari, patentari, mazili, scutelnici, supuși străini, boierii și privilegiile lor: 99, 100, 124; venituri 395, 786; obiceiuri, port, titluri, dregătorii și funcții publice 99; moravuri, corupția, imoralitate 709, 786, 787; vicii 472, 473, 733, 734, 738; distracții 81; recensăminte demografico-fiscale (1832–1833, 1837) 100, 647, 648, 737, 738, 824, 831; starea sanitară în ~ 709; boli: febre, pleurezii, fenomenul gușăților la munte, cutremure: 1802, 1829, ian. 1838 645, 648; epizotii, epidemii (1829, 1830) 649, 757, 771; economie comerț–epoca regulamentară: economie: 816, 827, 832; meșteșuguri, exploatarea agricolă, minerit 564, 583, 587, 588; manufacturi-industrii 107, 108, 741–745, 813, 814, 818, 827; comerț: export, import 515; produse de schimb 107–110, 157, 158, 233; companii comerciale 753, 754; mișcare comercială, taxe vamale: circulația monetară, valoarea de schimb 638, 639; fiscalitate (birnici, scutelnici, patentari) transport public 709; poștă 709, 710; călătorii 710, 711; buget: venituri (impozite directe: capitații, patente, dări mănăstirești; impozite indirecte: arenzi, vămi, ocne, taxe comerciale); cheltuieli: tribut la Poartă 706; lista civilă a domnului, lefurile pentru funcționari, instituții publice, asistență socială (fondul de rezervă); bugetul pe anul 1832 11–113; bugetul pe anul 1833 153; bugetul pe anul 1837, Regulamentul Organic: 706; sistemul electiv 126; instituții, dregătorii 525–529, 736, 820; Domnia 162, 164, 166, 637, 638; Adunarea Obștească și extraordinară 127, 128, 620; funcții și departamente publice în

administrația internă: miniștrii la departamente: interne, justiție, finanțe, culte 114–115, 737, 820, 822; armată 116–119; comisia închisorilor; alte demnități: ban, caimacam, membrii în Divan; funcții în administrația locală: ispravnici, judecători, sameși, perceptori 620, 632, 633, 634, 635, 821; justiția (legislație, instituții): 706; Codul Caragea, Regulamentul Organic 706; tribunale, judecători, legislație pentru femei, zestrea lor: legislația pentru protecția străinilor, Codul Civil, închisori, pedepse; armata („puterea militară”) 706; carantine 633, 634, 635; clerul 122–123, 738, 786, 787, 818; religii: ortodoxă, catolică, mozaică 157, 627; administrația bisericească ortodoxă după Regulamentul Organic: preoți, mănăstiri, înființarea de seminarii, perpetuarea proprietăților mănăstirilor închinat 85; mitropolii ai ~ v. Grigore Dascălul; educație, învățământ, starea intelectuală în ~: școli, colegii publice și particulare, metode europene superioare de învățare (Bell, Lancaster), tipografii, presă, abonați 119–122, 459, 460; civilizație, modernizare: în sistemul de guvernare și instruire, costum, ținută a Domnitorilor (à la européenne) 611, 612, 751, 771, 894; uniformă armatei, învățământ (colegii superioare, pensionate pentru fete și în Occident 177, 178, 636–637; modă, vestimentație (de tip occidental) 230; distracții: baluri, jocuri de societate, teatru, cafenele cu gazete străine 337, 754; idei de reformare socială și politică 116; formarea spiritului public: ajutoare sociale pentru țigani, alfabetizarea copiilor de țărani de către preoți, ideea unirii cu Moldova sub un prinț străin 171–173; „puterea numerică a națiunii române”, în diferite țări (ce stăpânesc Basarabia, Bucovina, Transilvania) domni ai ~ v. Neagoe Besarab v. Matei Basarab, <Șerban> v. Radu de la Afumați, Mircea Ciobanul v. C. Basarab, Mihail Radu v. C. Brâncoveanu, v. Al. Ipsilanti, v. Al. Moruzi, N. Mavrogheni v. Caragea I.Gh., v. Grigore IV Ghica v. Al. D. Ghica, v. Gh. Bibescu, v. B. Știrbei; relații cu puteri străine, consulate, consuli în ~ al Austriei v. Timoni; al Franței v. Chateaugiron, al Angliei, v. Wilkinson, W. al Prusiei, v. Sakellarie, al Greciei: Rizo Nerulos; sistemul administrației ruse în ~ (1828–1834) 159–161, relații cu Poarta epoca regulamentară 167–168; relații cu Rusia epoca regulamentară 168–169; 177–178; relații ~ cu Moldova 713

Țara Ungurească referire la Transilvania

Țarigrad v. Constantinopol

țânțari (zinzares) = aromâni, populație romanizată din Balcani 881

țigani (boemieni, zingari, zigeunes, zinganne) 73–78, 232, 704, 787; păreri asupra originii lor: din India, Egipt, tătari 71; lb.și dialecte lingvistice ale ~ 760; mod de viață: sedentar, nomad 67; ocupații: dansatori, muzicanți vocali și instrumentiști, dresori de animale, ghicitori, vrăjitori 871; obiceiuri, rituri religioase; vicii: cerșitul, hoția, vagabondajul; pedepse pentru ~: expunerea la stâlpul infamiei, flagelarea, mutilarea, muncile periculoase, ocna; așezați:

în Ungaria, în Banat, în Transilvania 278, 288, 774, 777, 779; origine, fizionomie 278, 288; categorii: vagabonzi, liberi (nomazi) cu diverse ocupații: meșteșugari (fierari, bijutieri, cizmari) minerit (căutători de aur) dansatori, muzicanți, poeți, ghicitori, respinși de societate pentru motive de vagabondaj, furt, murdărie, vicii 41, 71, 190; încercarea dinastiei de Habsburg (sf. sec. XVIII) de a-i sedentariza, oferindu-le pământ și loc de casă; ~ la Brașov 842; ~ în principatele dunărene: origine, fizionomie, mod de viață: nomazi, seminomazi, domestici: robi (boierești, bisericești, domnești) 54, 67; ocupații: meseriași: bucătari, fierari, confecționarea diverselor ustensile, tâmplari, zidari, vizitii; hingheri, călăi; zlătari (căutători și confecționeri în aur) 148; situația ~ după 1829: ~ răscumpărați, eliberați, care plătesc o dare fixă pentru practicarea unor meserii, negoț cu cai, vite; ~ instruiți, educați (Colegiul Sf. Sava din București), ~ în Moldova: fizionomie, limbă, vestimentație, locuințe 787; stare socială: robi 704; meserii: fierar, munci în gospodăriile boierești; lăutari, saltimbanci 131, 134, 135, 140, 673, 759, 760; ~ în Țara Românească 232, 646, 647, 787; ~ la București 88; ~ la Craiova; fizionomie, vestimentație, habitat, religie, stare socială: robi boierești și domnești 100, 646, 647; ocupații: munci casnice, meșteșugari (bucătari, lăcătuși, potcovari, cizmari, zidari), hingheri, lăutari 607, 610, 613; culegători de aur 220; ~ și relațiile cu societatea română și statul român: 101; prevederi ale Regulamentului Organic pentru stoparea vagabondajului ~, sedentizarea lor în case, construite cu ajutoare sociale; ajutoare de la biserica ortodoxă pentru ~ 636; măsuri de eliberare a ~ (ian. 1844)

U

Ucea de Jos (Utesa), sat, reședința comunei Ucea, jud. Sibiu 297, 298

Ucraina 577, 799

Udvarhely v. Odorheiul Secuiesc

Uioara de Sus și de Jos, localitate în Transilvania 272, 273

Ugra v. Ogra

Ujfalú v. Satu Nou de Sus

Uj Pécs, localitate în Ungaria

Uj Szekély v. Secuieni

Uj Tohany v. Tohanul Mare

Ulm, oraș în Germania 887, 888

Ulpia Traiana Sarmisegetuza, colonie romană în Banat 193

Ultrasilva, Ultrasilvana v. Transilvania

Ungaria, unguri (maghiari) 129, 152, 154, 159, 222, 229, 251, 264, 266, passim; ~ referire la Transilvania; lupte cu turcii: Mohács (1526) 658; războiul din 1787–1892; ~ locuitori în Banat: la Deva, Lugoj 257; la Timișoara 770; ~

locuitori în Transilvania, port, costum, ~ așezați în principatele române: la București 753, la Iași, politica față de principatele dunărene 629; guvernator al ~ v. <Corvin Ioan>; regi ai ~ v. Bela I, v. Bela II, v. Geza II, v. Emeric, v. Andrei II, v. Carol Robert de Anjou, v. Matei Corvin
 Ureche, Grigore (1590–1647), cronicar moldovean 72
 Ureche, Nestor, mare vornic al Țării de Jos în Moldova (1602), între ctitorii mănăstirii Secu 72
 Urögd v. Nojorid
 Urvind (Orvend), sat, comuna Lagașu, jud. Bihor 251
 Urziceni, oraș-municipiu, reședința jud. Ialomița 242
 Ususău (Hoszsuszo), sat, comuna, jud. Arad 263
 Uzon v. Ozun

V

Vadu-Lat (Badulod), sat, comuna Bucșani, jud. Teleorman 393
 Vadului, râu în Oltenia 221
 Vaillant, Sebastian (1669–1722), botanist și chirurg francez 497
 Vaillant, Jean (1804–1886), francez stabilit în principatele române; autor a mai multor lucrări despre principatele române (ex. *La Roumanie Histoire, languages, lettres, orographie, statistique des Roumains*, 3 vol.) 463, 467
 Vaja v. Oaia
 Valahia, 544, 549, 551, 552, 553, 554, 555; valahi, vlacci, Vlasi, păreri privind originea numelui: de la Flaccus, Floccia sau de la ocupația de păstori; 27, 628; Valahia (Valachie) v. Țara Românească; Valahia austriacă (Der österreichischen Walachei) sv. Oltenia
 Valais (Walais), canton muntos în sudul Elveției 444, 757
 Valea Bocșa (Vall Bocșan), comună, jud. Caraș-Severin 327
 Valea Boului, sat, jud. Buzău 117, 327
 Valea Boului (Valliabul), veche denumire a sat Păltiniș, jud. Caraș-Severin
 Valea Caselor, râu în Muntenia 640
 Valea Caselor, sat desființat înglobat în sat Bughea de Jos, comuna Bughea de Jos, jud. Argeș 230
 Valea Mare (Valiamare), sat, comuna Fârliug, jud. Caraș-Severin 324
 Valea Nucului, sat desființat, înglobat în sat Crevelești, comuna Chiliile, jud. Buzău 117
 Valea Putnei (Valeputna), sat, comuna Pojorâta, jud. Suceava 285, 292
 Valea Roșie (Rothwasser Thale), mine lângă Baia-Mare 248
 Valea Satului (Valaszat, Valamț), veche denumire a satului După Piatră, comuna Buceș, jud. Hunedoara 269
 Valea Stânei (Valje Stim), sat, comuna Cârlibaba, jud. Suceava 292
 Valea Usturoiului (Knoblauchthale), mine lângă Baia Mare 248
 Valerio, Lorenzo (1810–1865) politician și om de afaceri italian; între întemeietorii presei moderne italiene; călător în țările române (1835); biografie 335-336; text 336–340; soră a ~ 336 Marianne; 336 frate al ~ Cesarino
 Vama (Wamma), sat, comună, jud. Suceava 285, 292

Vama Marga (Maut Marga), sat, comuna Marga, jud. Caraș-Severin 323
 vandali, vechi trib germanic; părere eronată că ar fi populat Banatul ! 338
 Vane, Frances Anne, marchiză de Londonderry (?–1865) călătoare engleză pe Dunărea
 de Jos (1840); biografie 861; text 862–872
 Vardalah, profesor 203
 Varhegy v. Chinariu
 Varhely v. Grădiștea
 Varicourt, ofițer bavarez în slujba regelui Othon I al Greciei (1837) 486, 491
 Varna, ofaș și port la M. Neagră în Bulgaria 152, 345, 558, 765, 792, 794, 867, 868,
 872
 Varșovia, oraș în Polonia 144, 236
 Vasarhély v. Oșorhei
 Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634–1653), ctitor al bisericii Trei Ierarhi din Iași
 567, 655, 656; soție a ~ Teodosia 655
 Vaslui, oraș-municipiu, jud. Vaslui, județ în Moldova 31, 236, 241, 697, 734, 785
 Vașcău (Váskoham), oraș, jud. Bihor mine și carieră de marmură la ~ 251, 252
 Vatra Dornei (Vadra), oraș, jud. Suceava 292
 Văcărescu, Văcărești, familie boierească din Țara Românească 445, 823
 Văcărescu, Catinca, soția vornicului Dimitrie Bibescu 621
 Văcărescu <Ion> Iancu (1792–1863) mare boier din Țara Românească opozant față de
 presiunile Rusiei în redactarea Regulamentului Organic 125, 162, 175, 176,
 179, 462; sprijinitor al introducerii grafiei latine
 Văcărescu, Ienăchiță (1730–1797), mare boier din Țara Românească, poet 123
 Văcărescu, Teodor, boier muntean, caimacam (1843) 114
 Vădeni (Vadini) comună, jud. Brăila 152
 Vălășuț, localitate, jud. Cluj 269
 Văleni, poșta ~ veche denumire a sat Văleni-Dâmbovița, jud. Dâmbovița 219
 Văleni = Vălenii de Munte, oraș, jud. Prahova 218, 307
 Văratec, mănăstire, comuna Agapia, jud. Neamț 698
 Vărădia de Mureș (Toth-Várad), sat, comună, jud. Arad
 Vâlcea (<Râmnicul> Vâlcii> Wouldja), județ în Țara Românească 41, 457, 749, 876
 Vâlcelele (Elăpătak), sat, comună, cu reședința în sat Araci, jud. Covasna 302
 Vârciorova (Vertzorova, Wrzerowa), localitate înglobată în mun. Drobeta-Turnu
 Severin, jud. Mehedinți 153, 331, 814; invazia trupelor ruse, incendiu, ciumă
 la ~ (1829)
 Vârghiș (Vargyas), pârau în Transilvania 294
 Vârșag, Vârșet (Verschitz)–Vârsac, localitate în Serbia 324, 325
 Vedenbach v. Ghimbav
 Veneția, oraș 121, 146, 450
 Verbiceanu Nicolae, căpitan de panduri, participant la războiul din 1828–1829 119
 Verbița, sat pe malul drept al Dunării 332
 Verebiș (Verebes), sat, comuna Sânsimion, jud. Harghita 303
 Vernet, Horace (1789–1863) pastor francez 464, 465
 Verneuil, membru al Societății franceze de geologie (1840) 875
 Verona, oraș în Italia 161
 Vesselenje v. Wesseleny

Veștem (Vesztemy), sat component al comunei Șelimbăr, înglobată în mun. Sibiu 308
 Veterani Federigo (Vedran, Veterano) (1650–1695), general în armata habsburgică, căzut la Lugoj în lupta contra turcilor (23 sept. 1695) 257, 384
 Veterani <Maovă> (peștera lui ~ (Biscabora, Piscabara, Vedranische Holle) în Banat, lângă
 Moldova Nouă, în jud. Caraș-Severin; 762; fenomenul muștei columbace în ~ 384; utilizată de imperiali în războaiele contra turcilor 329, 603, 771
 Victor-Emanuel I, rege al Sardiniei (1802–1821) 745
 Vidin (Middin, Widdin), oraș 209 în R. Bulgaria 119, 151, 152, 154, 209, 226, 332, 608, 764, 794, 858; pașalâc de ~ pașă la ~ Seid-pașa, v. Pazvantoglu; lupte la ~ în războiul din 1828–1829 388
 Viena, oraș 69, 74, 87, 97, 146, 147, 154, 155, 207, 209, 211, 233, 296; passim; cabinetul de la ~ v. Austria, austrieci
 Vilie, Demetrios, profesor 203
 Villacrose (Willacrose) Xavier, arhitect francez în principatele române (1838)
 Világos v. Șiria
 Villara, Alexandru, mare vistier în Țara Românească (1834–1837) 176, 233, 469
 Vințul de Jos (Alvincz), sat, comună, jud. Alba 277
 Vințul de Sus (Fel Vincz, Ober Vincz), sat, comună, jud. Alba 271, 273, 778
 Vișeu de Sus (Viso), sat, comună, jud. Maramureș; valea ~ 246
 Vișeu de Jos (Vist, Viștea de Jos), sat, reședință, comuna Viștea, jud. Brașov 246, 298
 Viquesnel, profesor francez, membru al Societății geologice a Franței (1840) 878
 Vladimirescu <Tudor>, fost căpitan de panduri, participant la războiul ruso-turc din 1806–1812; conducător al Revoluției din 1821 din Țara Românească 181; relații cu Al. Ipsilanti, conducătorul Eteriei 631
 Vlașca, fost județ în Muntenia 28, 29, 30, 749
 Vlădeni, sat, comuna Dumbrăvița, jud. Brașov 297, 298
 Vlăhița (Olahfalva), oraș, jud. Harghita 293, 296
 Vodița, pârâu în Banat 330
 Vodița, moara ~ (Woditzer Mühle), localitate, jud. Caraș-Severin 330
 Vgoride, Ștefanache († 1859), fost adept al Eteriei, devenit prinț de Samos, numit caimacam în Țara Românească (1821); caimacam în Moldova (toamna 1821–iulie 1822) 164; fiică a ~ <Sturdza> Smaranda 343, 344; ginere al ~ v. Sturdza M., domn al Moldovei 343, 344, 345, 493, 497
 Voislova (Vaiszlova), sat, comuna Zăvoiu, jud. Caraș-Severin 324
 Voitek v. Jebelni Voiteg
 Volânia, Volhinia, provincie în Polonia 148, 153, 235, 579
 Voltaire <François Marie Arouet> (1694–1778), scriitor și filozof francez 487
 Vorghiaș, valea ~ lângă Feldioara 303
 Vorona, mănăstire, jud. Botoșani 689, 690, 693, 698
 Voronțov, Mihail Semionovici (1782–1856), feldmareșal rus, participant la companiile împotriva lui Nicolae I în războaiele ruso-turce guvernator al Noii Rusii (1823–1844) și al Caucazului (1844–1856) 181, 680
 Vöröspatak v. Roșia Montană
 Voșlăbeni (Vasláb), sat, comună, jud. Harghita 295
 Voulak-Memleket v. Țara Românească

Vouvray, localitate viticolă în Franța 755
Vulcăneasa, sat, comuna Mera, jud. Vrancea
Vușești (Vucheste), localitate, jud. Iași 236, 241
Vuța Plaiu, fost district în Oltenia (1835) 641
Vydenbak v. Ghimbav

W

Wagram, oraș în Austria, la N-E de Viena; bătălia de la ~ (6 oct. 1809) 857
Waillex, literat francez (1840) 858
Walach Lugosch, Walach Olah v. Lugoș
Walemberg, consul al Austriei în principatele române (1832) 97, 157
Wallachia vezi Țara Românească
Warlin v. Bârlad
Warmbrunn, localitate în Germania 386
Warmbrunna v. Hoghiz
Wehnert, Christian, medic și director al spitalului Sf. Pantelimon din București; medic chirurg al consulatului Prusiei la București 61
Weidenbach v. Ghimbav
Weiss <I. C.> (?-după 1737), inginer militar și cartograf, ofițer în armata imperială din Transilvania 384, 385, 817
Weiss Michael, jude al sașilor din Brașov; protest împotriva principelui G. Bathory (1612) 841
Weisskirchen v. Ferihaz (Albești)
Weisskirchen v. Bela Èrkova (Biserica Albă)
Weissenburg v. Alba-Iulia
Welika Kozla, post de graniță în zona Porților de Fier 328
Werczorowa v. Vârciorova
Werispatak v. Roșia Montană
Wesselény (Vesselenje), familie nobiliară maghiară 340
Wesselény Miklos (1796-1858) baron maghiar, implicat în mișcarea națională de la mij. sec. XIX 268, 340, 837
Wierzbiczky, medic austriac la Oravița (1835)
Wilkinson, William, consul englez în principatele române (1814-1818) 102, 479
William IV, rege al Angliei (1830-1837) 593
Willzka = Wieliczka, localitate în Polonia; 199, 457; saline la ~ 273

X

Xeno, vice consul al Greciei la Galați 235
Xupanek v. Jupalnic

Y

Youssef pașa, comandant turc la Missolonghi (1822, 1823) 849

Z

- Zacher, argat în Transilvania 491, 592
 Zagreb (Agram) 491
 Zalatrub v. Sălătrucu
 Zam (Zám), sat, comună, jud. Hunedoara 263
 Zambara v. Timișoara
 Zanava, râu, neidentificat 333
 Zante, insulă greacă 104
 Zapolya Ioan I, voievod al Transilvaniei (1510–1526); rege al Ungariei (1526–1540) 262, 274, 276
 Zápolya, Ioan II Sigismund „rege ales” al Ungariei, în realitate principe al Transilvaniei (1540–1551; 1556–1571); 77, 262, 274, 276, 277, 294; soție a ~ v. Isabela ~
 Zapolya, Isabela, soția lui Ioan II Sigismund Zapolya 262, 276
 Zaporovsky, campanie de exploatare a minelor în Țara Românească (1836) 452
 Zara–Roumaeneasska v. Țara Românească
 Zarhegy, conte maghiar (1822) 296
 Zărnești (Zernest), oraș, jud. Brașov 301
 Zăvoi (Savoj), sat, comuna Fârliug, jud. Caraș-Severin 324
 Zeiden v. Codlea
 Zekasch v. Secas, pârâu
 Zemun v. Semlin
 Zibin v. Cîbin, râu
 Zichy, conte ~, unul din cei 6 frați ai contesei Melanie ~, soția cancelarului Metternich 796
 Ziganien, zingari v. țigani
 Zimbrilor, dealul ~ în Maramureș 291
 Zimnicea (Zimnitsa), oraș, port la Dunăre, jud. Teleorman 332
 Zinzares v. țăntari
 Zizin (Zagson), sat, comuna Târlungeni, jud. Brașov 307
 Zlast (Zalard), afluent al Cernei 322
 Zlatna (Aurapolis, Auraria, Goldenmark, Schlatina, Zalathna, Zlakna), oraș, jud. Alba 277,
 278; sediu ad-tiv minier, mine, prelucrarea metalelor la ~; 194, 198; locuitori (germani, unguri) 774, 775
 Zoam, neidentificat 787
 Zotta, Mihai, medic la Iași; a înființat împreună cu I. S. Cihac „Societatea de medici și naturaliști” din Iași 496
 Zsebel v. Jebel
 Zsena v. Jena
 Zsuppa v. Jupa
 Zugău, poiană lângă Saroșu, jud. Sibiu 287
 Zzecscl v. Săcel

**LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI A COLABORATORILOR
OCAZIONALI CU INDICAREA EXPRESĂ A CONTRIBUȚIEI
CONCRETE A FIECĂRUIA**

(b = biografie; t = text)

Daniela Bușă

Introducere

Repertoriu cronologic

Miklós Barabás

b. t. James Bailie Fraser, traducere din limba engleză

b. t. Auguste Raffet, traducere din limba franceză

Andrew Bonar, Robert Mc Cheyne

Hermann Pückler Muskau

Paul Cernovodeanu

b. Geologul D. Lovi

b. t. Charles B. Elliott, traducere din limba engleză

b. t. Auguste Labatut, traducere din limba franceză

b. t. Nathaniel Burton traducere din limba engleză

b. t. Lady Frances Anne Vane, traducere din limba engleză

t. Henri de Bourbon, duce de Bordeaux, conte de Chambord traducere din
limba franceză (formă finală)

Cristina Feneșan

b. t. Franz Joseph Adolph Schneidawind, traducere din limba germană

b. t. Karl Otto Ludwig von Arnim, traducere din limba germană

Georgeta Filitti

b. t. Charles de Bois-le-Comte, traducere din limba franceză

b. t. Contele de Locmaria, traducere din limba franceză

Adriana Cristina Gheorghe

b. t. Benjamin Barker, traducere din limba engleză

b. t. Michael Quin, traducere din limba engleză

b. t. Julia Pardoe, traducere din limba engleză

b. t. Charles Lemerrier de Longpré, baron d'Haussez, traducere din limba
franceză

b. t. Edmund Spencer, traducere din limba engleză

- b. t. Sir Adolphus Slade, traducere din limba engleză
- b. t. John Paget, traducere din limba engleză
- b. t. Raoul Perrin, traducere din limba franceză

Adrian-Silvan Ionescu

- b. t. Vincent Nolte, traducere din limba engleză

Șerban Rădulescu-Zoner

- b. t. F. S. Chrismar, traducere din limba germană
- b. t. Helmut von Moltke, traducere din limba germană
- b. t. Adolf Schmidl, traducere din limba germană
 - t. „Eremitul din Gauting”, traducere din limba germană
- b. t. Joseph von Dörner, traducere din limba germană

Marian Stroia

- b. t. Stephan Dobronravov, traducere din limba rusă
Călugărul Partenie
- b. t. Anatoli Demidov, traducere din limba franceză

Lucia Taftă

- b. t. Henri de Bourbon, duce de Bordeaux, conte de Chambord traducere din limba franceză (prima formă)
- b. t. Ami Boué, traducere din limba franceză

Raluca Tomi

- b. t. Auguste Marmont, duce de Ragusa, traducere din limba franceză
- b. t. Adrien Louis Cochelet, traducere din limba franceză
- b. t. Lorenzo Valerio, traducere din limba italiană
- b. t. Eugène Stanislas Bellanger, traducere din limba franceză
- b. t. Saint Marc Girardin, traducere din limba franceză
- b. t. Bartolomeo Geymet, traducere din limba franceză
Gustav Schüller
- b. t. Edouard Thouvenel, traducere din limba franceză
- b. t. Jean-Baptiste Morot, traducere din limba franceză

Colaboratori:

Ileana Căzan

- b. t. August Grisebach, traducere din limba germană

Ludovic Demeny

- b. t. P. Gegő Elek, traducere din limba maghiară
- b. t. Tancsics Mihály, traducere din limba maghiară

CUPRINS

PREFAȚĂ			5
STEPAN FIODOROVICI DOBRONRAVOV	1831	biografie	25
		text.....	27
MIKLÓS BARABÁS	1831	biografie	51
		text.....	53
FRANZ JOSEPH ADOLPH SCHNEIDAWIND	1832	biografie	63
		text.....	65
F. S. CHRISMAR	1833	biografie	72
		text.....	72
CHARLES DE BOIS-LE-COMTE	1834	biografie	95
		text.....	96
AUGUSTE FRÉDÉRIC LOUIS VIESSE DE MARMONT, DUCE DE RAGUSA	1834	biografie	183
		text.....	185
BENJAMIN BARKER	1834	biografie	202
		text.....	203
D. LOVI	1834	biografie	213
		text.....	214
MICHAEL QUIN	1834	biografie	222
		text.....	222
ADRIEN LOUIS COCHELET	1834	biografie	226
		text.....	227
ADOLF SCHMIDL	1835	biografie	243
		text.....	244
LORENZO VALERIO	1835	biografie	325
		text.....	336
JULIA PARDOE	1836	biografie	341
		text.....	341
CHARLES B. ELIOTT	1835	biografie	347
		text.....	347
HELMUTH VON MOLTKE	1835	biografie	373
		text.....	374
JOSEPH VON DÖRNER	1835	biografie	396
		text.....	397

EUGÈNE STANISLAS BELLANGER	1836	biografie	434
		text.....	436
KARL OTTO LUDWIG VON ARNIM	1836	biografie	480
		text.....	484
CHARLES LEMERCIER DE LONGPRÉ BARON D'HAUSSEZ	1836	biografie	499
		text.....	500
SAINT MARC GIRARDIN	1836	biografie	521
		text.....	522
JAMES BAILIE FRASER	1836	biografie	539
		text.....	540
P. GEGÖ ELEK	1836	biografie	561
		text.....	562
EDMUND SPENCER	1836–1837	biografie	572
		text.....	572
NATHANIEL BURTON	1837	biografie	580
		text.....	581
ANATOLI DEMIDOV	1837	biografie	599
		text.....	600
DENIS AUGUSTE MARIE RAFFET	1837	biografie	681
		text.....	682
PARTENIE	1837	biografie	684
		text.....	685
AUGUSTE LABATUT	1837	biografie	700
		text.....	700
„VON GAUTING”	1837	biografie	717
		text.....	717
GUSTAV SCHÜLLER	1838	biografie	721
		text.....	721
BARTOLOMEO GEYMET	1838	biografie	731
		text.....	732
RAOUL PERRIN	1839	biografie	748
		text.....	748
AUGUST GRISEBACH	1839	biografie	761
		text.....	762

CONTELE DE LOCMARIA	1839	biografie	767
		text.....	768
ANDREW A. BONAR și ROBERT Mc CHEYNE	1839	biografie	781
		text.....	782
HERMANN PÜCKLER-MUSKAU	1839	biografie	791
		text.....	792
JEAN BAPTISTE MOROT	1839	biografie	798
		text.....	799
SIR ADOLPHUS SLADE	1839	biografie	804
		text.....	805
EDOUARD ANTOINE THOUVENEL	1839	biografie	812
		text.....	813
JOHN PAGET	1839	biografie	836
		text.....	836
HENRI DE BOURBON, DUCE DE BORDEAUX CONTE DE CHAMBORD	1839	biografie	846
		text.....	848
TANCSICS MIHALY	1839	biografie	851
		text.....	851
VINCENT OTTO NOLTE	1840	biografie	856
		text.....	857
FRANCES ANNE VANE	1840	biografie	861
		text.....	862
AMI BOUÉ	1840	biografie	873
		text.....	874
REPERTORIU CRONOLOGIC			896
INDICE			911
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			1003

TIPOGRAFIA STELIAN

**Tel./Fax: 021.250.22.81
021.421.32.64**

ISBN 973-27-1478-6

40 LEI

www.dacoromanica.ro